

OBDOBJA 30

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik

Obdobja 30

MEDDISCIPLINARNOST V SLOVENISTIKI

Ljubljana 2011

Obdobja 30

Meddisciplinarnost v slovenistiki

Urednica: Simona Kranjc

Recenzenti: Kozma Ahačič, Agnieszka Będkowska - Kopczyk, Aleksander Bjelčevič, Maja Đukanović, Ina Ferbežar, Apolonija Gantar, Vojko Gorjanc, Miran Hladnik, Monika Kalin Golob, Simona Kranjc, Erika Kržišnik, Martina Ožbot, Anita Peti Stantič, Mateja Pezdirc Bartol, Andrej Rozman, Marko Stabej, Sonja Starc, Namita Subiotto, Alojzija Zupan Sosič, Alenka Žbogar, Andreja Žele

Lektorji izvlečkov in prispevkov v tujem jeziku: David Limon, Anežka Kočalkova, Agnieszka Będkowska - Kopczyk, Maja Đukanović, Gjoko Nikolovski, Maša Plešković

Tehnični uredniki: Mateja Lutar, Damjan Huber, Petra Likar Stanovnik

Korekture: avtorji, Mateja Lutar, Nataša Medvešek, Petra Likar Stanovnik

Prelom: Miro Pečar

Oblikovanje ovitka: Metka Žerovnik

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2011. Vse pravice pridržane.

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko

Za založbo: red. prof. dr. Andrej Černe, dekan Filozofske fakultete

Ljubljana, 2011

Prvi natis

Naklada: 500 izvodov

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Cena: 26,16 EUR

Zbornik je izšel s finančno pomočjo Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo RS.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
811.163.6(082)

MEDDISCIPLINARNOST v slovenistiki / [urednica Simona Kranjc]. -
1. natis. - Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete,
2011. - (Obdobja ; 30)
ISBN 978-961-237-461-7
1. Kranjc, Simona, 1968-
258646784

VSEBINA

Simona Kranjc PREGOVOR	11
Špela Arhar Holdt, Mihael Arčan AVTOMATSKO PRIDOBIVANJE BESEDNIH ZVEZ IZ KORPUSA Z UPORABO LEKSIKONA SSJ	13
Irena Avsenik Nabergoj PREDSODKI DO JUDOV PRI IVANU CANKARJU IN STEFANU ZWEIGU	21
Saša Babič PAREMIOLOGIJA – NA KRIŽIŠČU JEZIKOSLOVJA IN SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE	27
Katarzyna Bednarska POLJSKO-SLOVENSKE MEDJEZIKOVNE INTERFERENCE KOT VZROK NAPAK PRI POUKU SLOVENŠČINE KOT TUJEGA JEZIKA	33
Mirjana Benjak, Marko Ljubešić <i>ISTARSKI RAZVOD</i> BEZ »KUNFINA« (POVIJESNI, DRUŠTVENOPOVJESNI I KNJIŽEVNI ASPEKTI SPOMENIKA U NASTAVI)	39
Elizabeta Bernjak UČINKOVITOST DVOSMERNEGA DVOJEZIČNEGA IZOBRAŽEVANJA V PREKMURJU	45
Milena Mileva Blažić MEDDISCIPLINARNI POGLED NA PRAVLJICE – ŠTUDIJ PRIMERA DEKLICE BREZ ROK (ATU 510)	53
Milena Mileva Blažić MEDMEDIJSKI PROJEKT – SLOVENSKA MLADINSKA KNJIŽEVNOST NA SPLETU	61
Mirna Buić JEZIKOVNI STIK MED SLOVENŠČINO IN ITALIJANŠČINO V LUČI JEZIKOVNIH IDEOLOGIJ IN PRAKS DVEH GENERACIJ V IZOLI	69
Gaja Červ, Monika Kalin Golob RAZISKOVANJE SLOVENSKEGA NOVINARSKEGA DISKURZA: MEDDISCIPLINARNOST IN VLOGA JEZIKOSLOVJA	75
Monika Deželak Trojar SKALARJEV ROKOPIS 1643–2011: ELEKTRONSKA ZNANSTVENOKRITIČNA IZDAJA ROKOPISNEGA KODEKSA	83
Helena Dobrovoljc, Simon Krek NORMATIVNE ZADREGE – EMPIRIČNI PRISTOP	89
Davorin Dukič KAJ LAHKO SLOVENISTIKI PRINESE TEORIJA ARGUMENTACIJE?	99
Maja Đukanović SLOVENSKE ETNOGRAFSKE PRVINE V SLOVAROPISJU	107
Tomaž Erjavec SLOVENSKA PREVODNA KNJIŽEVNOST 1848–1918: DIGITALNA KNJIŽNICA IN KORPUS AHLIB	113
Tomaž Erjavec, Ines Jerele, Maša Kodrič IZDELAVA KORPUSA STAREJŠIH SLOVENSkih BESEDIL V OKVIRU PROJEKTA IMPACT	121
Manca Erzetič PSIHOLOGIJA, LITERATURA IN GLEDALIŠČE V MEDDISCIPLINARNI INTERAKCIJI (ŠTUDIJA PRIMERA: AJSHIL, <i>ORESTEJA</i>)	129

Darja Fišer, Nikola Ljubešić AVTOMATSKO LUŠČENJE HRVAŠKO-SLOVENSKEGA LEKSIKONA IZ PRIMERLJIVIH KORPUSOV	137
Darja Fišer, Senja Pollak, Špela Vintar SAMODEJNO LUŠČENJE DEFINICIJ IZ SPECIALIZIRANIH BESEDIL	145
Ján Gallik KOMPARATÍVNA ANALÝZA SLOVINSKO-SLOVENSKEJ AVTORSKEJ ROZPRÁVKY . . .	151
Marjetka Golež Kaučič FOLKLORISTIKA IN LITERARNA VEDA: SORODNI, VENDAR TEKMOVALNI ZNANSTVENI DISCIPLINI	157
Matejka Grgič SEMIOTIKA IN TEORIJA SIMBOLOV: KAJ NAM POVESTA O ODNOSU GOVORCEV DO (LASTNEGA) JEZIKA?	165
Marlena Gruda PSIHOLOŠKO V PROZI VLADA ŽABOTA	171
Dragica Haramija, Janja Batič SLOVENSKA KULTURNA DEDIŠČINA V ZGODBAH IN PODOBAH	179
Cvetka Hedžet Tóth KOCBEKOVA METAFIZIKA KOT AFIRMACIJA ŽIVLJENJA	185
Najda Ivanova JEZIKOSLOVNI PRISTOPI V IMAGOLOŠKIH RAZISKAVAH: BOLGARSKA TEMA V AŠKERČEVI POEZIJI	193
Katarina Jaklitsch Jakše TURKI V ZRCALU SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI	199
Nataša Jakop STIČIŠČA JEZIKOVNE PRAGMATIKE IN FRAZELOGIJE	205
Tanja Jelenko MEDPREDMETNO POVEZOVANJE IN TIMSKO SODELOVANJE DIJAKOV NA SREDNJI STROKOVNI ŠOLI	213
Mateja Jemec Tomazin, Mojca Žagar Karer PRAV(N)A TERMINOLOGIJA	219
Pavle Jović PRVA SLOVENSKA SLOVNICA V ODMEVNIH DELIH IN ZAPISIH EVROPSKIH INTELEKTUALCEV V 17. IN 18. STOLETJU	227
Branka Kalenić Ramšak RECEPCIJA KNJIŽEVNOSTI V ŠPANSKEM JEZIKU: ŠE VEDNO ŠPANSKA VAS?	233
Irma Kern MEDDISCIPLINARNI ELEMENTI V BRALNEM ODZIVU NA HEMINGWAYEV ROMAN <i>KOMU ZVONI</i>	241
Iztok Kosem, Sara Može REŠITVE SLOVNIČNIH ZAGAT NA DOSEGU MIŠKE: ANALIZA NAPAK V BESEDILIH UČENCEV IN DIJAKOV ZA POTREBE ELEKTRONSKEGA SLOVNIČNEGA VIRA	249
Borko Kovačević, Maja Đukanović, Natalija Panić O NEKATERIH ZNAČILNOSTIH UDELEŽENSKIH VLOG PRI IZGLAGOLSKIH SAMOSTALNIKIH V SRBŠČINI IN SLOVENŠČINI	259
Mira Krajnc Ivič UVOD V ANALIZIRANJE ŠALJIVEGA V POGOVARJANJIH	265

Boža Krakar Vogel	
RAZVIJANJE KULTURNE ZMOŽNOSTI PRI POUKU SLOVENŠČINE	271
Urška Krevs Birk	
Z JEZIKOVNO BIOGRAFIJO DO SLOVENŠČINE LJUBLJANSKIH ŠTUDENTOV GERMANISTIKE	279
Andrej Leben	
AVTOBIOGRAFIJA KOT RAZISKOVALNI PREDMET V HUMANISTIKI	285
Lidija Ličen	
»LE DOBRO SI ZAPOMNI, LJUBI BRALEC, KAR SI BRAL, DA BOŠ Z GLAVE ZNAL« . . .	291
Ljubica Marjanovič Umek	
OD SOCIALNEGA K NOTRANJEMU GOVORU: GOVOR KOT POSREDNIK MED KULTURO IN OTROKOVO MISLIJO	299
Vida Medved Udovič	
RECEPCIJA RADIJSKE IGRE ZA OTROKE IN KNJIŽEVNA VZGOJA	307
Vesna Mikolič, Ana Beguš	
MEDDISCIPLINARNE POMENOTVORNE ZMOŽNOSTI V PROCESIH (DE)TERMINOLOGIZACIJE TURISTIČNE TERMINOLOGIJE	313
Tamara Mikolič Južnič	
VPLIV BESEDILNIH TIPOV NA POJAVLJANJE NOMINALIZACIJE V SLOVENŠČINI: KORPUSNA RAZISKAVA	321
Albina Nečak Lük	
MEDSTROKOVNI PRISTOPI V SLOVENSKIH ETNIČNIH ŠTUDIJAH	329
Matija Ogrin, Jan Jona Javoršek, Tomaž Erjavec	
ROKOPI SI SLOVENSKEGA SLOVSTVA BAROČNE IN RAZSVETLJENSKE DOBE: PREDMET VEČ VED IN METOD	337
Vladimir Osolnik	
JEZIKOSLOVJE IN LITERATURA V SREDNJEVEŠKIH BESEDILIH JUŽNIH SLOVANOV .	343
Martina Ožbot	
INTERDISCIPLINARNOST – JE SPLOH (ŠE) MOGOČE DRUGAČE?	351
Nada Petkovska	
ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТ ВО СЛОВЕНИСТИКАТА ВО ДОМЕНАТА НА ДРАМСКАТА/ТЕАТАРСКАТА УМЕТНОСТ	357
Gleb Pilipenko	
INTERFERENČNI POJAVI V SLOVENSKEM JEZIKU PREKMURSKIH MADŽAROV V PRIMERJAVI S SRBSKIM JEZIKOM VOJVODINSKIH MADŽAROV	365
Olga Plotnikova	
MEDDISCIPLINARNOST V TEORII IN PRAKSI POUČEVANJA SLOVENŠČINE V RUSKEM JEZIKOVNEM OKOLJU	371
Gizela Polanc Podpečan	
<i>BARDO TODOL</i> IN SLOVENSKA SODOBNA DRAMATIKA (IVO SVETINA: <i>TIBETANSKA KNJIGA MRTVIH</i> , DANE ZAJC: <i>JAGABABA</i>)	379
Vesna Polovina, Natalija Panić	
SUPRASEGMENTNA OBELEŽJA U DISKURSU TV DEBATA	383
Barbara Pregelj	
SLIKANICA KOT PREPLET BESEDE IN PODOBE: PRIMER LILE PRAP	391
Tadeja Rozman, Irena Krapš Vodopivec	
JEZIKOVNI POUK SLOVENŠČINE – STANJE IN ŽELJE	397

Mojca Schlamberger Brezar	
SLOVENSKI ČLENKI V LUČI DUCROTOVE INTEGRIRANE PRAGMATIKE	405
Mojca Smolej	
JEZIKOVNA STILISTIKA ALI ZAKAJ BRATI OBLIKO BESEDILA	413
Maja Smotlak	
LITERARNI IZZIVI HRBTNEGA PESNJENJA ALI »KNJIGA NA KNJIGO ... PESEM«	419
Marija Stanonik	
MAGIJA BESEDE = ZAGOVORI. ŽANRSKA OPREDELITEV ZAGOVOROV	427
Sonja Starc	
STIK DISCIPLIN V BESEDILU IZ BESEDNIH IN SLIKOVNIH SEMIOTSKIH VIROV	433
Mojca Stritar	
ZAKON O VARSTVU POTROŠNIKOV MED (LAHKO RAZUMLJIVIM) JEZIKOM, POLITIKO IN PRAVOM	441
Polonca Šek Mertük	
NEUPOŠTEVANJE PRAVOPISNIH PRAVIL V UČNIH PRIPRAVAH NA NASTOPE PRI MATEMATIKI	449
Matej Šekli	
SINHRONIJA IN DIAHRONIJA V OPISNEM IN ZGODOVINSKEM JEZIKOSLOVJU	455
Marjana Šifrar Kalan	
LEKSIKALNA RAZPOLOŽLJIVOST KOT EDEN IZMED KRITERIJEV ZA IZBOR BESEDIŠČA PRI POUČEVANJU	461
Katja Škrubej	
JEZIK, VIRI PRAVA IN DRŽAVA V SLOVENSKI IN EVROPSKI PRAVNI ZGODOVINI	469
Katarina Šrimpf	
MOTIV IZGUBE POTI: RAZISKOVALNI VIDIKI	475
Dušan Teplan	
K POČIATKOM MODERNEJ LITERÁRNEJ VEDY V STREDNEJ EURÓPE	481
Hotimir Tivadar	
VZPOSTAVITEV RAZMERIJ MED GOVOROM IN BRANJEM, RECITACIJO IN IGRANJEM . . .	489
Tomaž Toporišič	
MEDDISCIPLINARNOST IN MEDMEDIJSKOST V LITERARNIH IN KULTURNIH ŠTUDIJIH	497
Jelena Tušek	
SLOVENSKO-HRVATSKI LAŽNI PRIJATELJI	503
Branislava Vičar	
MORALNA VREDNOST ŽIVALI V DISKURZU BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI	509
Ada Vidovič Muha	
NEKAJ POUČENJ IZ 30-LETNE ZGODOVINE SIMPOZIJA <i>OBDOBJA</i>	515
Špela Vintar	
SAMODEJNO ODKRIVANJE SEMANTIČNIH PREMIOV V PREVODIH	525
Marijanca Ajša Vižintin	
RAZVIJANJE MEDKULTURNE KOMPETENCE IN PODPORA ŠOLAM V OKOLJU	533
Maria Wtorkowska	
FLEKSJA CZASOWNIKA U DZIECKA DWUJĘZYCZNEGO	539
Tomislav Zagoda	
NON-PLACE OF NOVEL IN SLOVENIA'S TRANSITION	545
Jure Zupan	
HIERARHIČNA MREŽA POMENOV SLOVENSKIH GLAGOLOV	551

Ana Zwitter Vitez KORPUS GOS IN NJEGOVA UPORABA V RAZISKOVALNE, DIDAKTIČNE IN LJUBITELJSKE NAMENE	559
Ana Zwitter Vitez POVEJ MI KARKOLI IN POVEM TI, KDO SI: JEZIKOVNOTEHNOLOŠKE RAZISKAVE ZA POTREBE UGOTAVLJANJA AVTORSTVA BESEDIL	565
Alenka Žbogar MEDPREDMETNO POVEZOVANJE PRI POUKU KNJIŽEVNOSTI	571
Andreja Žele, Jasna Bauman SLOVENSKI ZNAKOVNI JEZIK MED NORMO IN PRAKSO	577
Janja Žitnik Serafin NEKDANJI IN DANAŠNJI POMEN LITERARNE ZGODOVINE V SKLOPU MIGRACIJSKIH ŠTUDIJ	583
Recenzentke in recenzenti	589
Avtorice in avtorji	589
Anka Sollner Perdih BIBLIOGRAFSKO KAZALO ZBORNIKOV SIMPOZIJEV OBDOBJA 1 (1980)–30 (2011) . . .	595

PREDGOVOR

Letošnji simpozij Obdobja z naslovom *Meddisciplinarnost v slovenistiki* ima v dosedanji zgodovini simpozija posebno mesto. Je namreč jubilejni, že trideseti po vrsti. Tako kot pri njegovih predhodnikih, ki so se ukvarjali z obdobji ter metodami in zvrstmi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi, se iz njegovega koncepta lušči jasno začrtan cilj: kot osrednji slovenistični znanstveni sestanek združiti domače in tuje jezikoslovce in literarne zgodovinarje, soočiti njihove raziskovalne rezultate in interpretativna mnenja ob izbrani tematiki. Tisto, kar ga med vsemi dosedanjimi simpoziji morda še nekoliko bolj natančno označuje, pa je ideja, da bi k razpravljanju povabili tudi in predvsem predstavnike in predstavnice drugih strok, še posebej humanističnih ter družboslovnih. Deloma se simpozij vsebinsko navezuje tudi na izjemno odmevni posvet *Slovenščina v javnosti*, ki je bil organiziran leta 1979 v Portorožu. Tudi ta je namreč na enem mestu zbral strokovnjake različnih strok, znanstvenike in praktike, ki so razmišljali o vlogi in statusu jezika na različnih področjih družbenega življenja, vendar je bil njihov osnovni cilj drugačen od simpozijskega.

V zadnjih dveh desetletjih sta se tako slovenščina kot slovenistika izrazito dinamično razvijali. Slovenščina je doživela kvantitativni preskok s svojim novim položajem in vlogami, povezanimi s politično usodo Republike Slovenije, z družbenimi spremembami, z novimi mediji in komunikacijskimi tehnologijami. Slovenistika se je kot veda institucionalno osamosvojila, okrepila in postala raznovrstnejša, deloma se je v njej vzpostavila celo notranja konkurenčnost; preko mreže lektoratov, skupnih študijskih programov ipd. se slovenistika krepi tudi v mednarodnem univerzitetnem prostoru, kar ne nazadnje kaže tudi veliko število tujih strokovnjakov, ki letos s prispevki sodelujejo na simpoziju.

Verjetno lahko ravno iz števila prispevkov v zborniku razberemo, da so eminentni domači in tuji strokovnjaki ob razpisani temi prepoznali priložnost, da svoje raziskovalne rezultate in interpretativna mnenja predstavijo ter soočijo s predstavniki in predstavnicami svoje in drugih strok, še posebej humanističnih in družboslovnih, pa tudi naravoslovnih in tehničnih. Zdi se, da slovenistika na ta način zagotavlja široko sintezo posamezne raziskovalne tematike in hkrati omogoča načrtovanje nadaljnjih raziskovalnih korakov ter jih umešča v širši kulturni in družbeni kontekst.

Kot cilj letošnjega simpozija smo si zadali predvsem omogočiti znanstveno razpravljanje o meddisciplinarnosti v slovenskem jezikoslovju in literarni vedi. K razmisleku o povezovanju med strokami so se odzvali ugledni strokovnjaki iz Slovenije in tujine, ki so doslej v svojem znanstvenoraziskovalnem in pedagoškem delu uspešno združevali spoznanja več strok.

Iz prispevkov avtorjev, ki so se odzvali našemu vabilu, je razvidno, da v humanistiki, še posebej v jezikoslovju, interdisciplinarnost razumemo predvsem kot raziskovanje jezika in literature v odnosu do npr. družbe (sociolingvistika), procesov mišljenja (psiholingvistika), tehnologije (korpusno jezikoslovje) ipd. Tokratni simpozij namreč tovrstno razpravljanje postavlja v središče. Zagotovo je najpomembnejše slovenistično znanstveno srečanje po eni strani priložnost, da se raziskovalno in jezikovno skupnost ozavešči, da morajo biti posamezna raziskovalna in strokovna dejanja v tesni medsebojni povezanosti in hierarhično strukturirana; hkrati pa je bil namen simpozija ugotoviti, kakšno je stanje na področju raziskovanja jezikoslovnih in literarnih fenomenov v odnosu do drugih znanstvenih področij. Avtorji v svojih prispevkih kažejo različna razumevanja meddisciplinarnosti; po eni strani je ta definirana kot tip akademskega sodelovanja, pri katerem specialisti z različnih področij delajo s skupnim

ciljem. Taka oblika sodelovanja se navadno razvije iz potrebe po sodelovanju strokovnjakov različnih strok. Meddisciplinarnost naj bi bila po mnenju številnih avtorjev učinkovita rešitev za probleme, ki se pojavijo pri vse večji specializiranosti znotraj znanstvenih disciplin. Po drugi strani pa meddisciplinarnost ni le znanstvenoraziskovalni koncept, marveč se prenaša tudi v prakso. Za področje edukacije tako npr. beremo priporočila OECD-ja: »Izhodišča kurikularne prenove bi morala vključevati več interdisciplinarnih in medpredmetnih snovi in tem, da bi spodbudile šole k uvajanju teh predmetov in dejavnosti« (OECD, 1998).

Menim, da iz objavljenih prispevkov v zborniku s simpozija *Meddisciplinarnost v slovenistiki* med drugim lahko ugotovimo, kakšen je status meddisciplinarnih ved na Slovenskem. Od 80. let, ko je mesto v univerzitetnih predavanjih na slovenistiki našla prva meddisciplinarna veda, to je sociolingvistika, se njihovo število danes z uvajanjem bolonjskih programov povečuje ne le na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, marveč tudi v drugih slovenističnih središčih. Svoje mesto so v programih našle tradicionalno meddisciplinarne vede, kot so korpusno jezikoslovje, psiholingvistika, spoznavno jezikoslovje ... Čeprav je taka institucionalizacija razmeroma pozna, pa lahko opazimo strm razvoj teh ved že v 90. letih 20. stoletja. Zavidljivim rezultatom lahko sledimo v sociolingvistiki, korpusnem jezikoslovju, spoznavnem jezikoslovju in psiholingvistiki. 30. simpozij Obdobja in zbornik s simpozija skušata vzpostaviti prostor za kritični pretres dosedanjega dela na teh področjih, obenem pa ponuditi možnost načrtovanja novih raziskav, ki bodo v navedenih znanstvenih vedah utrdile in morda, kjer je to potrebno, redefinirale ključne koncepte. Avtorji v prispevkih poskušajo med drugim odgovoriti tudi na vprašanja o tem, kakšen je učinek meddisciplinarnega raziskovanja, ali se kaže potreba po redefiniciji sodelovanja, kje se odpirajo nove možnosti sodelovanja, kako v praksi izgleda sodelovanje med strokovnjaki različnih področij, kakšen je status meddisciplinarnih raziskovanj glede na enopodročne raziskave (veljavnost spoznanj, teža rezultatov, financiranje znanstvenoraziskovalnih projektov). Upam, da boste v prispevkih iskali odgovore tudi bralci in da vas bodo ti spodbudili k razmišljanju o povezovanju med disciplinami.

Na koncu bi se rada zahvalila vsem, ki so sodelovali pri organizaciji simpozija in pripravi zbornika, vsem kolegom in kolegicam iz organizacijskega odbora, recenzentkam in recenzentom, sodelavcem in sodelavkam s Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik in Oddelka za slovenistiko. Zahvala velja tudi financerjem, ki so omogočili izvedbo simpozija Obdobja in objavo prispevkov v zborniku. Predvsem pa hvala Anki Sollner Perdih iz knjižnice Oddelkov za slovenistiko in slavistiko FF UL za pripravo bibliografije tridesetih simpozijev Obdobja in Mateji, Damjanu in Mojci, brez katerih simpozija zagotovo ne bi bilo.

Simona Kranjc

AVTOMATSKO PRIDOBIVANJE BESEDNIH ZVEZ IZ KORPUSA Z UPORABO LEKSIKONA SSJ

Špela Arhar Holdt

Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Ljubljana

Mihael Arčan

Unit for Natural Language Processing, Galway

UDK 811.163.6'322'373.74'374

Računalniška leksikografija je meddisciplinarno področje, ki se osredotoča na avtomatizacijo leksikografskih postopkov in pripravo leksikalnih podatkovnih zbirk različnih vrst. V prispevku predstavljava postopek avtomatskega pridobivanja besednih zvez samostalnika z ujemalnim pridevniškim prilastkom iz besedilnega korpusa in avtomatsko pripravo izluščenih podatkov v ustrezni besedno-zvezni obliki z uporabo leksikona besednih oblik SSJ.

računalniška leksikografija, besedilni korpus, luščenje besednih zvez, leksikon besednih oblik SSJ

The field of computational lexicography is an interdisciplinary field, primarily focusing on the automatization of lexicographic procedures and the building of lexical databases of various kinds. In this paper we describe the automatic extraction of word phrases from a text corpus (phrases that contain adjectives that agree in gender, case, and number with the following noun) and the transformation of extracted lexical data to a syntactically suitable final form by the means of the SSJ morphological lexicon.

computational lexicography, text corpus, word phrase acquisition, SSJ morphological lexicon

1 Računalniška leksikografija

Definicije računalniške leksikografije (RL)¹ v literaturi niso povsem enoznačne, vendar jih po večini združuje dejstvo, da avtorjem »računalniško« v enaki meri, kot jim pomeni »izvedeno s pomočjo računalnika«, pomeni tudi »izvedeno za računalnik«. Pogled na računalnik, ki je obenem sredstvo in cilj obdelave leksikalnih podatkov, omogoča preplet jezikoslovja in računalništva v novo, meddisciplinarno raziskovalno področje, ki ga na izbranem primeru za slovenščino predstavlja v pričujočem prispevku.

Tipično dvosmerna je denimo Hanksova opredelitev interesov RL: prvič, prestrukturiranje in izraba človeku namenjenih slovarjev za računalniške potrebe, in drugič, uporaba računalniških postopkov za izdelavo novih slovarjev (Mitkov 2003: 49). V literaturi najdemo številne avtorje, ki se osredotočajo na izvedbo prve točke, tj. pridobivanje leksikalnih podatkov iz strojnoberljivih slovarjev, tipično za potrebe avtomatske obdelave naravnega jezika.² Ta raziskovalna tema je bila na prehodu v devetdeseta leta prejšnjega stoletja izredno priljubljena, vendar se je kmalu izkazalo, da so za pridobivanje

¹ V angleški literaturi *Computational Lexicography*.

² Tipična primera sta Boguraev in Briscoe 1989 ali Fontenelle 1997. Več o tovrstnem pojmovanju RL je mogoče prebrati v Ooi 1998.

leksikalnih podatkov, namenjenih strojni rabi, slovarji le delno uporabni, saj predvidevajo uporabnikovo inferiranje na mestih, kjer strojna obdelava potrebuje eksplisitne podatke (Ooi 1998: 31).

Ooi (1998: 30) zato ponudi nekoliko drugačno definicijo: prvi glavni cilj RL je razvoj računalniških postopkov za avtomatizacijo leksikografskega dela, drugi pa priprava leksikalnih podatkovnih zbirk (LPZ), namenjenih bodisi strojni bodisi človeški rabi. Osredotočenost na LPZ namesto na slovar predstavlja pomembno razliko. Leksikalna zbirka predstavlja podstat za pripravo jezikovnih priročnikov ali jezikovnih tehnologij, ni pa že sama končni izdelek. LPZ so po vsebini in obliki izredno različne, nekatere so relativno enostavne, druge zelo blizu tega, kar si predstavljamo kot elektronski slovar.³ Ne glede na vsebino LPZ se RL osredotoča na avtomatske, kvantitativne postopke obdelave jezikovnega gradiva, kvalitativna analiza jezikovnih podatkov pa ostaja v domeni leksikografije – računalniško podprte, vendar v jedru jezikoslovne discipline.

2 Avtomatsko pridobivanje besednih zvez iz besedilnega korpusa

Če si v času priprave slovarja SSKJ leksikografskega dela ni bilo mogoče predstavljati brez ročnega izpisovanja gradiva, si danes težko predstavljamo leksikografijo brez besedilnega korpusa. Avtomatsko pridobivanje leksikalnih podatkov iz korpusnih in primerljivih virov je v literaturi imenovano luščenje leksikalnih podatkov. Podatki, ki jih pridobivamo iz korpusov avtomatsko, so lahko različnih vrst, kar je deloma odvisno od možnosti, ki jih prinaša korpusni vir, in seveda namena vsakega posameznega luščenja.

V prispevku predstavljava postopek luščenja besednih zvez na osnovi korpusnim pojavnicam pripisanih lem in oblikoskladenjskih

oznak. Za slovenščino je bila ta metoda že večkrat preizkušena, npr. za luščenje terminoloških besednih zvez.⁴

Kot se je izkazalo pri dosedanjih izvedbah, se metoda sooča z dvema glavnima izzivoma. Prvič, uporaba korpusnih oznak pomeni odvisnost postopka od zmožnosti in kvalitete označevanja. Vemo pa, da avtomatsko pripisovanje oznak v besedila naravnega jezika (zlasti v primeru kompleksnih označevalnih sistemov) nikoli ne more biti povsem natančno niti povsem skladno z obstoječimi jezikoslovnimi ugotovitvami.

Drugič, združevanje jezikovnih podatkov glede na pripisane oznake lahko rezultira v neželeni abstrakciji, ki otežuje nadaljnjo ročno analizo gradiva. Luščenje podatkov vedno pomeni izgubo besedilnega konteksta, zato je ključnega pomena, da kvalitativni del analize pritegne kontekst nazaj v obravnavo (besedilni korpus to seveda omogoča). Obenem je nujno že pri samem luščenju stremeti k pripravi leksikalnih podatkov v ustrezni prikazni obliki, tj. obliki, ki je za leksikografa pregledna in enostavno berljiva.

Ker dobro izkazuje omenjene probleme, obenem pa prinaša za slovenščino zelo tipične besednozvezne podatke, sva v tem prispevku za primer luščenja izbrala samostalniške zveze z levim ujemalnim pridevniškim prilastkom (npr. *državni zbor*, *osnovna šola*, *delovno mesto*).

3 Opis uporabljenih jezikovnih virov

V prispevku uporabljava podatke iz korpusa FidaPLUS 60M (okrog 60 milijonov pojavnic obsegajoč podkorpus referenčnega korpusa FidaPLUS). Podkorpus predstavlja približno 10 % izvirnega korpusa; pripravljen je bil zato, ker manjša količina korpusnega gradiva omogoča enostavnejše testiranje programskih postopkov. Podkorpus je pripravljen v formatu XML, je lematiziran in

³ V času pisanja prispevka nastaja za slovenščino LPZ, namenjena tako pripravi virov za človeškega uporabnika kot strojni uporabi (Gantar 2009, 2010).

⁴ Pregled te teme je v Vintar 2008, 2009.

označen z oblikoskladenjskimi oznakami JOS.⁵

Leksikon besednih oblik SSJ je eden od rezultatov projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (www.slovenscina.eu). Zajema 100.743 enot, pripravljenih v skladu s standardom Lexical Markup Framework.⁶ V času pisanja prispevka se pripravlja vključitev leksikona v terminološki portal Termania, kjer bo prosto dostopen za uporabo.⁷

4 Luščenje podatkov

4.1 Opis postopka

V prvem koraku so bili iz korpusa FidaPLUS 60M izluščeni vsi primeri, kjer se glede na pripisani oblikoskladenjski oznaki skupaj pojavljata pridevnik in samostalnik. Ker med takšnimi rezultati pričakujemo tudi pridevniške zveze z neujemalnim samostalniškim prilastkom (npr. *vreden ogleda, dostopen javnosti, skrb zbuja*oč), je bil v postopek vključen pogoj, da se pripisani oznaki ujemata v spolu in sklonu.⁸

Zaradi potrebe po združevanju podatkov so bile tako pri pridevniki kot pri samostalniki izluščene leme. Med luščenjem je bila s pomočjo izpisa ustrežajočega dela oblikoskladenjske oznake vsakemu primeru pripisana tudi oznaka spola.⁹ Rezultati so bili nato glede na pogostnost v korpusu razvrščeni od najbolj do najmanj pogostih. Tabela 1 prikazuje 25 najpogostejših rezultatov luščenja.

4.2 Analiza rezultatov

Prikaz podatkov z lemmami ustreza le delno; s tega vidika so problematične predvsem pridevniške leme. Med lematizacijo se

Tabela 1: 25 najpogostejših rezultatov luščenja

	izluščeni lemi		pogostost v korpusu	oznaka spola
1	državen	zbor	12.143	M
2	evropski	unija	6310	Z
3	nov	mesto	6256	S
4	osnoven	šola	5790	Z
5	kazniv	dejanje	5523	S
6	svetoven	vojna	5256	Z
7	ustaven	sodišče	4917	S
8	zunanji	minister	4879	M
9	prihodnji	leto	4769	S
10	človekov	pravica	4750	Z
11	nadzoren	svet	4198	M
12	vrsten	red	4165	M
13	deloven	mesto	4096	S
14	New	York	4092	M
15	tiskoven	konferenca	3936	Z
16	nov	Gorica	3785	Z
17	zadnji	leto	3773	S
18	zadnji	čas	3706	M
19	državen	sekretar	3702	M
20	občinski	svet	3667	M
21	mesten	občina	3480	Z
22	poslanski	skupina	3420	Z
23	velik	del	3295	M
24	velik	Britanija	3241	Z
25	notranji	zadeva	3172	Z

namreč vsem pridevnikom pripiše osnovna oblika, ki sovпада z obliko za moški spol, in sicer z nedoločno obliko, kadar obstaja izbira. Sprememba oblike pridevnika je torej potrebna pri ženskem (npr. *evropski unija*, *osnoven šola*, *svetoven vojna*) in srednjem spolu (npr. *nov mesto*, *kazniv dejanje*, *ustaven sodišče*). Izluščeni rezultati pa potrebujejo nadaljnjo avtomatsko obravnavo tudi na ravni

⁵ Specifikacije označevalnega sistema JOS so na voljo na strani <http://nl.ijs.si/jos/josMSD-sl.html> in korpus FidaPLUS je na strani www.fidaplus.net.

⁶ Več o standardu na www.lexicalmarkupframework.org. Več o zasnovi leksikona v Arhar 2009.

⁷ Stran terminološkega portala Termania: www.termania.net. Leksikon bo mogoče kot podatkovno bazo prenesti na lasten računalnik pod licenco Creative Commons (<http://creativecommons.si/licence>).

⁸ Ker se z vsako dodatno specifikacijo pogoja poveča možnost vpliva označevalnih napak na rezultate, je bilo preverjanje ujemanja v številu izpuščeno.

⁹ Oznaka spola je potrebna za nadaljnjo obdelavo podatkov (glej poglavje 5.2).

kategorije določnosti in zapisa z veliko oz. malo začetnico.

4.2.1 Avtomatsko označevanje določnih in nedoločnih oblik pridevnika

V *Slovenski slovnici* (Toporišič 2004: 320) lahko preberemo, da se v slovenščini pojavlja skupina pridevnikov, pri katerih se »v imenovalniku in enako se glasečem tožilniku ednine oblike za moški spol« izraža razlika med nedoločno in določno obliko.¹⁰ Glede na avtorjeve ugotovitve so ti pridevniki sami na sebi nedoločni, izbira določne oz. nedoločne oblike v jezikovni rabi pa je odvisna od skladenjskih in pomenskih značilnosti besedilnega konteksta (prav tam: 328).

Pri avtomatskem označevanju besedil se to odraža tako, da so tovrstni pridevniki vedno lematizirani v nedoločno obliko, obenem pa je v sklonu, ki razliko lahko izraža, pojavnicam pripisana informacija v oblikoskladenjski oznaki, ali gre za določno ali nedoločno obliko pridevnika. Samo na sebi je takšno označevanje podatkov nesporno, saj na ravni posamezne besedne oblike prinaša dovolj visoko natančnost.

Problem nastane pri luščenju kompleksnejših (v našem primeru npr. besednozveznih) jezikovnih podatkov, saj lahko pridevnik v določenih besednih zvezah nastopa primarno v določni obliki, kar pa se v primeru luščenja lem izgubi: npr. v Tabeli 1 pri *državen [zbor, sekretar], nadzoren svet, vrsten red*. Zato je treba pri luščenju besednih zvez iz korpusa razviti postopke na tak način, da se (kjer je to potrebno) v podatkih ohrani oz. naknadno poišče določna oblika pridevnika.

4.2.2 Zapis lastnih imen

Zapis, ki ga na ravni velike ali male začetnice prinaša lema, se v tem prispevku obravnava kot ustrezen, čeprav ni vedno tako (npr. v Tabeli 1 pri *evropski unija, nov mesto, nov Gorica, velik Britanija*). Lastna imena

predstavljajo posebej zahtevno poglavje avtomatskega označevanja besedil v naravnem jeziku, zato zahtevajo ločeno obravnavo, ki presega meje pričujočega prispevka.

5 Priprava podatkov v ustrezni prikazni obliki

Podatke je mogoče avtomatsko pretvoriti v ustrezno prikazno obliko, in sicer na osnovi dodatnih luščenj iz korpusa ali z uporabo že pripravljenih podatkovnih virov, kakršen je denimo leksikon besednih oblik. V prispevku predstavljena metoda uporablja oba pristopa, ki ju v nadaljevanju na kratko opredeljujeva.

5.1 Uporaba korpusnih podatkov

Eden od primerov avtomatskega generiranja prikazne oblike na osnovi korpusnih podatkov je predstavljen v prispevku Erjavca in Š. Vintar (2008). Avtorja izluščene besedne nize, kandidate za terminološke besedne zveze, pretvorita v ustrezno prikazno obliko tako, da za vsakega od primerov v korpusu poišče imenovalniško obliko, jo izluščita, nato pa z izluščeno pojavnico nadomestita izhodiščno lemo. S tem postopkom rešujeta tako probleme na ravni prikaza spola kot določnosti pridevniške oblike (*spleten stran* → *spletna stran*, *digitalen fotoapar* → *digitalni fotoapar*).

Iskanje oblik po korpusu je metoda z relativno omejenim dometom; v ustrezni prikazni obliki je mogoče zapisati le primere, ki se v korpusu pojavijo v imenovalniški obliki. Poleg tega luščenje korpusnih pojavnic prinaša variantne zapise z malimi oz. velikimi črkami (npr. *evropska, Evropska, EVROP-SKA*), kar zahteva dodatno pozornost pri generiranju prikazne oblike. Opisana uporaba korpusa je bila dosedanja praksa pri luščenju besednih zvez, kar gre bolj kot preferenci raziskovalcev pripisati dejstvu, da do nedavnega ni bil na voljo dovolj obsežen prosto

¹⁰ Poleg omenjene skupine poznamo tudi pridevnike, ki tovrstne dvojnosti na ravni oblik ne izkazujejo in so posledično s stališča avtomatskega pripisovanja osnovne oblike in naknadnega luščenja podatkov manj problematični.

dostopen leksikon besednih oblik (Vintar 2009: 348). To vrzel na področju jezikovnih virov za slovenščino odpravlja leksikon besednih oblik SSJ.

5.2 Uporaba leksikona

5.2.1 Struktura leksikona SSJ

Leksikon besednih oblik SSJ prinaša za vsako od obravnavanih leksikalnih enot nabor vseh njenih besednih oblik, skupaj z opredelitvijo oblikoskladenjskih lastnosti in pogostnostjo oblike oz. ustrezajoče oblikoskladenjske oznake v korpusu FidaPLUS.

Za primer navajava strukturo opisa ene od oblik pridevnika *državen* (v formatu XML).

Primer 1: Struktura opisa pridevniške oblike v leksikonu SSJ

```
<WordForm>
  <feat att="stopnja" val="nedoločeno" />
  <feat att="spol" val="moški" />
  <feat att="število" val="ednina" />
  <feat att="sklon" val="imenovalnik" />
  <feat att="določnost" val="da" />
  <FormRepresentation>
    <feat att="zapis_oblike" val="državni" />
    <feat att="msd" val="Ppnmeid" />
    <feat att="pogostnost" val="69032" />
  </FormRepresentation>
</WordForm>
```

Če podatke preberemo po vrsti, so pridevniški obliki pripisane oblikoskladenjske lastnosti (stopnja, spol, število, sklon, določnost), opredeljen je zapis oblike (*državni*), oblikoskladenjska oznaka, ki označuje obliko v korpusu (*Ppnmeid*), in podatek, kolikokrat se tako označena oblika pojavlja v korpusu (69032).

5.2.2 Spol pridevnika

Za pripravo besednih zvez v ustrezni obliki glede na spol pridevnika je bil pripravljen program, ki (I) primer za primerom bere seznam izluščenih podatkov, (II) pri primerih z oznako spola Z ali S na osnovi pridevniške leme poišče ustrezno obliko v

leksikonu SSJ in (III) z njo nato dopolni izvirne podatke. V primeru, da v leksikonu ni iskanega pridevniškega gesla, se primer beleži v ločeno datoteko.

5.2.3 Določnost pridevnika

Priprava pridevnikov v ustrezni obliki glede na določnost je nekoliko bolj zapletena. Najprej je treba ugotoviti, ali je pridevnik z obravnavanega stališča sploh problematičen (glej poglavje 4.2.1). V prvem koraku zato program (I) primer za primerom bere seznam izluščenih podatkov in (II) pri primerih z oznako spola M na osnovi pridevniške leme preveri v leksikonu SSJ, ali obravnavani pridevnik izraža razliko med določno in nedoločno obliko. V primeru variantnosti je potrebna nadaljnja avtomatska obravnava (npr. *državen/državni*), v nasprotnem primeru pa je obravnava zaključena (npr. *zunanj*).

Leksikon SSJ že prinaša podatek o tem, kolikokrat se posamezna pridevniška oblika pojavlja v korpusu FidaPLUS. Npr. v geslu *državen* je na voljo podatek, da se določna oblika *državni* pojavi 69.032-krat, nedoločna oblika *državen* pa samo 101-krat. Ta podatek priča o tipičnem pojavljanju pridevnika in bi lahko sam na sebi razrešil problem prikaza nekaterih besednih zvez. Ker pa je na ravni posameznega primera za izbiro ustrezne oblike bolj dragocena informacija o tem, kako se pridevnik pojavlja znotraj določene besedne zveze (glej poglavje 4.2.1), je treba postopek dopolniti z dodatnim luščenjem korpusnih podatkov.¹¹

Za to nalogo je bil pripravljen program, ki (I) v korpusu FidaPLUS 60M poišče vse pojavitve obravnavane besedne zveze v imenovalniku in tožilniku ednine ter nato (II) ločeno prešteje primere, v katerih se znotraj zveze pojavlja pridevnik v določni in nedoločni obliki. Za potrebe preverjanja rezultatov so bile v štetje vključene tudi zveze z morebitno drugačno obliko pridevnika.¹² Sledi

¹¹ Takšna dopolnitev je ključna zlasti za ustrezen prikaz enakopisnih pridevnikov različnega pomena, saj so ti na ravni leksikona zajeti (in preštet) kot ena leksikalna enota. Npr. v podatku o pogostnosti pojavljanja oblike *bučni* so v leksikonu štetji tako pridevniki iz zvez tipa *bučni zavitek* kot tudi *bučni aplavz*.

(III) primerjava pogostnosti oblik in (IV) prikaz rezultatov: besedna zveza je prikazana z najbolj pogosto pridevniško obliko; ostale oblike so skupaj s podatkom o pogostnosti navedene ob strani, kar omogoča hitrejšo kvalitativno analizo izluščenih podatkov. V primeru, da v leksikonu ni iskanega pridevnškega gesla, se primer beleži v ločeno datoteko.

Za boljšo predstavo navajava nekaj rezultatov (Tabela 2).

Tabela 2 kaže, da je bila v primeru izluščenega niza lem *oseben avtomobil* kot predlagana oblika izbrana zveza, v kateri se pridevnik pojavlja v določni obliki (*osebni avtomobil*), saj podatki v korpusu izkazujejo, da takšna raba močno prevladuje (1.020 zadetkov v primerjavi z 0 zadetki za zvezo *oseben avtomobil*). V primeru, da kvalitativna analiza pokaže, da je katera od predlaganih besednih zvez neustrezna (ko je npr. zveza v korpusu preredita, da bi bilo mogoče zanesljivo sklepanje o tipični rabi), jo je seveda treba ročno spremeniti. Zadnjo besedo pri pripravi podatkov ima vedno leksikograf; naloga kvalitativne analize je, da podatke pripravi na način, da ima leksikograf z njimi čim manj rutinskega, časovno potratnega dela.

6 Uspešnost predstavljenega postopka

Tabela 3 predstavlja izluščene leksikalne podatke po uporabi vseh v prispevku opisanih

programskih postopkov, in sicer za 25 najpogostejših primerov.

Tabela 3: 25 najpogostejših rezultatov z avtomatsko generirano besednozvezno obliko

	izluščeni lemi		pogostost v korpusu		končna oblika
1	državen	zbor	12.143	→	<i>državni zbor</i>
2	evropski	unija	6310	→	<i>evropska unija</i>
3	nov	mesto	6256	→	<i>ново mesto</i>
4	osnoven	šola	5790	→	<i>osnovna šola</i>
5	kazniv	dejanje	5523	→	<i>kaznivo dejanje</i>
6	svetoven	vojna	5256	→	<i>svetovna vojna</i>
7	ustaven	sodišče	4917	→	<i>ustavno sodišče</i>
8	zunanji	minister	4879	→	<i>zunanj minister</i>
9	prihodnji	leto	4769	→	<i>prihodnje leto</i>
10	človekov	pravica	4750	→	<i>človekova pravica</i>
11	nadzoren	svet	4198	→	<i>nadzorni svet</i>
12	vrsten	red	4165	→	<i>vrstni red</i>
13	deloven	mesto	4096	→	<i>delovno mesto</i>
14	New	York	4092	→	<i>New York</i>
15	tiskoven	konferenca	3936	→	<i>tiskovna konferenca</i>
16	nov	Gorica	3785	→	<i>nova Gorica</i>
17	zadnji	leto	3773	→	<i>zadnje leto</i>
18	zadnji	čas	3706	→	<i>zadnji čas</i>
19	državen	sekretar	3702	→	<i>državni sekretar</i>
20	občinski	svet	3667	→	<i>občinski svet</i>
21	mesten	občina	3480	→	<i>mestna občina</i>
22	poslanski	skupina	3420	→	<i>poslanska skupina</i>
23	velik	del	3295	→	<i>velik del</i>
24	velik	Britanija	3241	→	<i>velika Britanija</i>
25	notranji	zadeva	3172	→	<i>notranja zadeva</i>

V raziskavi, ki jo opisujeva, je bil leksikon SSJ uporabljen pri obravnavi 979.502 besednih zvez. Izven obravnave je ostalo

Tabela 2: Primer izbiranja ustrezne oblike glede na določnost pridevnika

izluščeni lemi		Pogostost v korpusu	predlagana oblika	Pogostost im./tož.	alternativna oblika	Pogostost im./tož.
oseben	avtomobil	1719	<i>osebni avtomobil</i>	1020	oseben avtomobil	0
javen	razpis	1511	<i>javni razpis</i>	1032	javen razpis	2
velik	uspeh	1197	<i>velik uspeh</i>	604	veliki uspeh	29
kliničen	center	1169	<i>klinični center</i>	1116	kliničen center	0
mlad	človek	629	<i>mlad človek</i>	124	mladi človek	20

¹² Te najdemo pri besednih zvezah, ki izražajo živost, pri katerih tožilniška oblika ni enaka imenovalniški.

69.297 primerov, ki skupaj prinašajo 37.434 različnih pridevnikov.¹³ V grobem bi torej lahko zapisali, da je pokritost podatkov z leksikonom 93,4-odstotna. Glede na to, da je bil leksikon SSJ osnovan na referenčnem korpusu FidaPLUS, podatki, ki jih testirava v pričujočem prispevku, pa prihajajo iz istega vira, je visoka pokritost seveda pričakovana, tovrstna ocena postopka pa pravzaprav nima prave evalvacijske vrednosti. Relevantnejše ocene uspešnosti s tega vidika bodo podane, ko bo postopek uporabljen na zadostni količini gradiva, tudi jezikovno specializiranega, iz različnih korpusnih virov.

Za raziskovalce, ki bodo v prihodnosti izvajali podobna luščenja podatkov, je morda uporabna kratka analiza, v kolikšni meri je bila (oz. ni bila) v rezultatih prikazana ustrezna pridevniška oblika. Za pridobitev ocene je bilo ročno pregledanih 250 izluščenih besednih zvez, in sicer v petih sklopih s po 50 primeri zvez, ki se v korpusu pojavljajo s pogostnostjo 100, 50, 10, 5 ali 1.

Pet primerov je bilo rešenih neustrezno zaradi napak na ravni lematizacije (npr. *levi desna* → *leva desna*) in pet jih je ostalo nerešenih zaradi neobstoja pridevnika v leksikonu (npr. *kuloarski zgodba*, *rdečeoran-žen lučka*, *kabinetski razmišljanje*). Poleg tega je mogoče trditi, da pripisana pridevniška oblika ne ustreza še pri dodatnih 25 primerih, pri čemer je bila neustreznost pripisana tudi primerom *novi vinogradnik*, *revni jug*, *perspektivni trg*, ki se v korpusu sicer pojavljajo pogostejše s pridevnikom v določni obliki. Sicer pa pride pri večini primerov do napake zaradi pomanjkanja podatkov v korpusu, saj program v primeru, da se zveza nikoli ne pojavi v imenovalniku oz. tožilniku, izbere eno od pridevniških oblik naključno. Glede na opisano analizo – ki je sicer zgolj okvirna in preliminarne – sledi, da (po najbolj strogih ocenah, vendar brez upoštevanja zapisa z veliko ali malo začetnico) postopek dosega 86-odstotno natančnost.

7 Sklep

Čeprav podrobne analize uspešnosti zaradi že omenjenih razlogov še niso bile opravljene, je mogoče podati oceno, da postopek pretvorbe pridevniških oblik z uporabo leksikona SSJ daje dobre rezultate, zlasti na ravni pripisa ustrezne oblike glede na spol. Izbira oblike glede na določnost dobro deluje pri primerih z relativno visoko pogostnostjo, pri primerih, kjer se imenovalniške oblike v korpusu ne pojavljajo, pa je po pričakovanjih nezanesljiva. Na tem mestu je zaželeno izboljšava programa, po kateri bo mogoče na teh mestih upoštevati dodatne informacije, npr. podatke iz leksikona SSJ o pojavljanju pridevniških oblik (glej poglavje 5.2.3).

Preverjanje ustreznosti oblike izluščenih besednih zvez sicer še vedno ostaja kvalitativni analizi, vendar za leksikografijo, ki je v zadnjih desetletjih doživela razvoj, po katerem se pridobivanje tovrstnih jezikovnih podatkov namesto v letih meri v dnevih, takšno stanje pomeni (zgolj še en) korak naprej.

Dostopnost rezultatov

Vse v prispevku uporabljene programske skripte (v programskem jeziku Perl) bodo skupaj z leksikonom na voljo na internetni strani projekta SSJ (www.slovenscina.eu).

Literatura

- ARHAR, Špela, 2009: Učni korpus SSJ in leksikon besednih oblik za slovenščino. *Jezik in slovstvo* 54/3–4. 43–56.
- BOGURAEV, Bran, BRISCOE, Ted (ur.), 1989: *Computational Lexicography for Natural Language Processing*. London, New York: Longman.
- FONTENELLE, Thierry, 1997: *Turning a Bilingual Dictionary into a Lexical–Semantic Database*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

¹³ Šteto brez razlikovanja med malimi in velikimi črkami.

- GANTAR, Polona, 2009: Leksikalna baza – vse, kar ste vedno želeli vedeti o jeziku. *Jezik in slovstvo* 54/3–4. 69–94.
- GANTAR, Polona, 2010: K uporabniku usmerjeni slovnično-leksikalni opisi slovenskega jezika. Vojko Gorjanc, Andreja Žele (ur.): *Izzivi sodobnega jezikoslovja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 35–52.
- MITKOV, Ruslan (ur.), 2003: *The Oxford Handbook of Computational Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- OOI, Vincent, 1998: *Computer Corpus Lexicography*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- VINTAR, Špela, ERJAVEC, Tomaž, 2008: iKorpus in luščenje izrazja za Islovar. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije, 16. do 17. oktobra 2008*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 65–69.
- VINTAR, Špela, 2008: *Terminografija: terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- VINTAR, Špela, 2009: Samodejno luščenje terminologije – izkušnje in perspektive. Nina Ledinek idr. (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 345–356.

Spletne strani

- Creative Commons*: <http://creativecommons.si/licence>
- Korpus slovenskega jezika FidaPLUS*: www.fidaplus.net
- Lexical Markup Framework*: www.lexicalmarkupframework.org
- Oblikoskladenjske oznake JOS*: <http://nl.ijs.si/jos/josMSD-sl.html>
- Sporazumevanje v slovenskem jeziku*: www.slovenscina.eu

PREDSODKI DO JUDOV PRI IVANU CANKARJU IN STEFANU ZWEIGU

Irena Avsenik Nabergoj

Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje, ZRC SAZU, Ljubljana

Teološka fakulteta, Ljubljana

Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica

UDK 316.647.8(=411.16):929Cankar I.:929Zweig S.

Namen prispevka je obravnava literarnih prikazov Judov v Cankarjevih delih, s tezo, da stereotipno opisovanje Judov v literaturi samo po sebi še ne kaže zanesljivo, kako je Cankar doživiljal predsodke o Judih. Avtobiografija avstrijskega pisatelja judovskega rodu Stefana Zweiga *Včerajšnji svet* pa nam daje dodatno osnovo za razumevanje sociološkega, psihološkega, zgodovinskega in ideološkega ozadja antisemitizma v širšem okviru problematike odnosov ljudi do drugih etničnih in verskih skupin.

Ivan Cankar, Stefan Zweig, predsodki, Judje, antisemitizem

The aim of the paper is to deal with literary depictions of Jews in Cankar's works, with the thesis that the stereotyped portrayal of Jews in literature is not in itself a certain indication of how Cankar reacted to prejudices against Jews. The autobiography by the Austrian writer of Jewish origin Stefan Zweig, *The World of Yesterday*, offers an additional basis for understanding the sociological, psychological, historical and ideological background to anti-Semitism within the broader framework of the attitude of people to foreign ethnic and religious groups.

Ivan Cankar, Stefan Zweig, prejudices, Jews, anti-Semitism

Študije o navzočnosti in življenju Judov na Slovenskem skozi stoletja nam posredujejo veliko dragocenih podatkov o okoliščinah, ki so vplivale na podobo Judov med Slovenci. Pogostnost motivike Judov v literaturi je posledica edinstvene zgodovine in versko-kulturnega vpliva izraelskega oziroma judovskega ljudstva, ki sta bila v različnih zgodovinskih obdobjih razlog za poseben status Judov med priseljenci po vsem svetu. Ker so bili na splošno uspešni v vsaki novi domovini, so bili tudi povsod razpoznavni in v ospredju pozornosti predstavnikov drugih ljudstev in kultur, tudi na Slovenskem. V dolgem obdobju slovenske literarne ustvarjalnosti, od najstarejše zapuščine ljudskih pesmi do sodobnih umetniških stvaritev, je nastalo veliko literarnih del, v katerih so Judje predstavljeni z različnih vidikov. Obsojanje Judov

vsebuje že srednjeveška pesem o Veliki noči (Pogačnik 1974a: 48), motiviko Judov zasledimo pri Trubarju (Pogačnik 1974b: 107, 132), Svetokriškem (1974: 137–138), Valvasorju (1994: 272), Prešernu (1974: 38, 60) ter številnih poznejših slovenskih avtorjih.

Ko se lotevamo tovrstne slovenske kulturne dediščine, nam je jasno, da literarni ustvarjalci v motivu Judov vidijo predvsem simbol, ki presega zgodovinski in sociološki okvir. Na področju katerekoli vrste predsodkov (rasnih, etničnih, razrednih ali spolnih) pa velja, da je edino pravo orožje za boj s predsodki resnica. Cankar je Jude presojal pod vtisom različnih vrst predsodkov, ki jih je prevzel iz okolice, v kateri je živel in deloval, ne da bi pri tem zavzel izrazito osebno stališče do njih. Drugače je bilo pri pisateljih judovskega rodu, saj so jih predsodki osebno

prizadeli in so zato čutili potrebo, da zavzeto branijo Jude in njihove vrednote. Tak primer je avstrijski pisatelj Stefan Zweig (1881–1942), ki je bil v svojem zgodnjem obdobju Cankarjev sodobnik, med prvo in drugo svetovno vojno pa je doživljal nerazumno preganjanje Judov. V omejenem obsegu za primerjavo upoštevamo le njegovo avtobiografijo *Včerajšnji svet*.

1 Mesto in načini predstavitve Judov pri Ivanu Cankarju

Ivan Cankar je pokazal svoj odnos do Judov v več literarnih besedilih, kritikah in pismih. V zgodnjem kritičnem članku Melanholične misli (1900) piše, da je bil neki židovski vagabund na Češkem obtožen umora dveh krščanskih deklet. Cankar obsoja surovo, strastno, zverinsko preganjanje domnevnega židovskega zločinca in ugotavlja, da je človek »nedolžnega smehlaja« in »genljivih fraz« zmožen celo obrednega umora, proti temu pa se niti ni mogoče boriti; »tako je baje zahtevala vera. Če ni zahteval ritus, je zahtevala dogma« (Cankar 1970: 272).

Leto dni zatem v spisu Almanahovci (1901) v slabšalnem pomenu omenja židovsko-liberalni dunajski časnik *Novo Prešo – Neue Freie Presse* (Cankar 1975: 100). Isti časopis označi negativno tudi v članku Kako sem postal socialist (1913) iz svoje poznejše, ljubljanske dobe. Cankar omenja ta list kot glasilo »dunajskih nemško govorečih židov« ter »glasilo avstrijske inteligence vseh narodnosti in ver«. Uvodne članke, ki jih »v palestinsko-pojočem slogu piše gospod Moritz Benedikt«, označi kot »avstrijski evangelij« (Cankar 1976: 120–121).¹ Podobno piše slabšalno o Judih tudi v feljtonu Zgodovinska seja (1910); ironično jih omenja med tistimi, ki so »po deveti deželi« razglasili novico o obstoju »umetnosti« (Cankar 1975: 221).

Najočitnejši zgled sovražnosti do Judov v Cankarjevi literarni kritiki je najverjetneje njegova kritika Severjevega romana *Žena* iz leta 1910. Ob kritiki slovenskega literarnega šunda obtožuje nekega Juda, da je s svojimi »umazaniami« novci plačal študenta, da je prevajal literarni šund, ki ga Slovenci dotlej niso poznali, in s tem plačal uničevanje slovenske kulture.

V svojih pismih Cankar redko omenja Jude.² Njegov odnos do Judov se bolj jasno kaže v njegovih literarnih delih, predvsem v krajši in daljši prozi, črticah, novelah in v romanih *Na klancu*, *Tujci*, *Hiša Marije Pomočnice* itn.

V noveli *Kralj Malhus* iz pisateljevega dunajskega obdobja (1899) je za Malhusa usodna Židinja, skoraj še otrok, belega obraza in globokih, zamišljenih temnosivih oči. Vanjo se kralj tako zaljubi, da od vznemirjenja, skušnjav in nečistih želja povsem oslabi. A dekle, ki si jo zaželi kralj, ponoči uide k zanikrnemu študentu Milanu. Tedaj kralj po vsem kraljestvu ukaže neizpolnjiv ukaz, naj se prepove »spolna ljubezen« kot »nemaren in nizek čut, ki nikakor ne pristoji plemenitemu rodu človeškemu, ustvarjenemu za Boga, globoke misli, svete ideale in druge vzvišenosti« (Cankar 1971: 238).

V roman *Na klancu* (1901) Cankar vključi podobo Žida, ki ne posreduje, ko je Jezus v nemilosti: podobno kot »tisti žid v cerkvi, ki sedi ob strani in gleda, kako bičajo Jezusa«, tudi romarji na vozu proti romarski gori nočejo čakati male deklice Francke, ko jokajoč teče za vozom (Cankar 1971: 18).

Po drugi strani je Cankar sočuten do uboge umirajoče židovske deklice Pavle v romanu *Hiša Marije Pomočnice* (1904); v dunajski bolnišnici jo obiščejo njen brat Edvard in njene sestre. Cankar označi Edvarda kot lepega, nežnega judovskega mladeniča (Cankar 1972: 21–22, 56). V romanu ne dela razlik

¹ Povsem drugačno sodbo o istem časopisu in njegovem uredniku je navedel Stefan Zweig v *Včerajšnjem svetu*. Časopis je označil kot edino dunajsko glasilo »velikega ugleda [...], odlične drže, kulturnega prizadevanja in političnega ugleda za vso avstro-ogrsko monarhijo« (Zweig 2008: 111).

² Glej *Pismo Karlu Cankarju* 26. 2. 1900 v *Zbranih delih*, 26, 69–70 in *Pismo Albini Löffler* 28. 4. 1910 v *Zbranih delih*, 28, 176.

med židovskimi in nežidovskimi dekleti; ko pridejo v sobo angeli, ki imajo obraze bolnih deklic, je med njimi »celo Pavla, židovka« (Cankar 1972: 78).

Cankar pa slabšalno označuje Juda v avtobiografski črtici Materina slika (1905), v kateri se spominja, kako ga je židovski trgovec spodil, ko ga je prosil za materino sliko, ki jo je po pomoti prodal skupaj s kovčkom. Prvoosebni pripovedovalec ob tem dogodku pomisli: »Žid je in se veseli moje nezgode.« (Cankar 1974: 329.)

Iz Cankarjeve primerjave s krščanskimi dekleti je razvidno, da so imeli ljudje predsodke do židovskih deklet. V noveli Melitta iz zbirke *Volja in moč* (1911) Cankar opisuje poljsko Judinjo »prosojno belih lic« in temnih oči: »Melitta je bila tako lepa, da bi človek omamljen pokleknil prednjo, če bi mu povedala, da ni poljska židinja, za katero so jo razglašali, temveč krščanska svetnica, sama sveta Agata.« (Cankar 1974: 23.)

Delo, ki morda najbolj razgali Cankarjeve predsodke o Judih, pa je njegova povest Krčmar Elija (1911). V njej oderuški Jud z alkoholom ljudem uniči pamet ter jim ukrade njihovo premoženje in posest. Osojčani ga označijo za »antikrista« in »satana« in mu iz maščevanja požgejo domačijo. A Elija čez čas na pogorišču postavi gosposko hišo in s podložniki ravna »hujše, nego svoje dni valpet s tlačani«. Na vrhuncu svoje moči nasede ženski, ki je za Osojčane tujka; ta ga z nečimrnostjo in rabsipnostjo kmalu spravi na boben, nato pa obubožanega zapusti (Cankar 1974: 146–147).³

2 Stefan Zweig o predsodkih do Judov in idejni razlogi za antisemitizem

Stefan Zweig v svoji avtobiografiji *Včerajšnji svet* omenja mesto in usodo Judov v

Srednji Evropi, predvsem na Dunaju. V poglavju *Universitas vitae* posebej izpostavi vlogo dunajskega Juda Theodorja Herzla (1860–1904), ki ga je spoznal kot urednika podlistka v *Neue Freie Presse* in ga doživel kot prvo osebnost svetovnega formata, ki jo je srečal v svojem življenju, ne vedoč, kakšen preobrat bo povzročila v usodi judovskega ljudstva.

Herzl je bil rojen v Budimpešti, v letih 1878–1884 je študiral na Dunaju. Prizadela ga je sovražnost do Judov na Dunaju in po Evropi, predvsem pa degradiranje judovskega častnika francoske vojske Alfreda Dreyfusa (1859–1935) na podlagi ponarejenih obtožb; po krivem je bil namreč obtožen vohunjenja za Nemčijo. Herzl je bil pri tem dogodku navzoč kot dopisnik; ko je Dreyfus obtožbe zanikal, je bil Herzl »iz dna srca prepričan, da je Dreyfus nedolžen, da so mu naprtili strašno breme izdajstva samo zato, ker je bil Jud« (Zweig 2008: 114). Njegova obsodba je izzvala proteste po vsem svetu, zato je bil leta 1899 pomiloščen. Ko so Dreyfusa degradirali, je Herzla »kakor meč presunila misel na večno izobčenje njegovega ljudstva. Če je ločevanje neizogibno, potem naj bo popolno! Če je ponižanje vedno znova naša usoda, se moramo z njo soočiti s ponosom. Če trpimo zaradi svojega brezdomstva, si sami ustvarimo domovino!« (Zweig 2008: 114–115.) Tako je Herzl leta 1896 objavil kratek spis *Der Judenstaat* (Judovska država), v katerem se zavzema za ustanovitev judovske države v Palestini na podlagi mednarodnega sporazuma. Njegova ideja je postala osnova za sionistično gibanje, ki je po drugi svetovni vojni začelo uresničevati ustanovitev judovske države.⁴

Stefan Zweig ni bil religiozen Jud. Nekoč je zase dejal, da je »Jud po naključju«,

³ Zibelnik (2007) navaja in presoja še druge omembe Židov v Cankarjevih delih, npr. v povesti Hlapec Jernej in njegova pravica, noveli Dana, povesti Signor Antonio, črticah Moja miznica in Hudodelec itn. Ugotavlja, da je Cankar v »nekaterih stikih z Židi doživel tudi negativne izkušnje [...]. Vendar [...] tudi v stikih s Slovenci in Nemci ni imel samih pozitivnih izkušenj« (Zibelnik 2007: 70).

⁴ Sionizem je vzniknil po letu 1890 kot judovsko narodno gibanje, ki je prispevalo k oblikovanju judovske narodne matice v Palestini in, pozneje, izraelske države.

a »naključje« je bilo dovolj, da je globoko doživiljal usodnost svoje judovske identitete. Bil je kozmopolitski pisatelj, ki je želel z vsemi živeti v miru in sožitju, a je moral doživeti tudi vzpon nerazumne nacistične ideologije in grozote druge svetovne vojne. Pod vtisom preganjanja, ki ga je prisililo v beg vse do Brazilije, je pred samomorom leta 1942 v uvodu v avtobiografijo *Včerajšnji svet* med drugim zapisal, da ni obžaloval trenutka, ko ni vedel, kam, »saj postane prav brezdomec v nekem novem smislu svoboden, in kdor ni na nič navezan, se mu tudi na nič več ni treba ozirati« (Zweig 2008: 5). Temu spoznanju pa ustreza Zweigova razlaga pogostega nesporazuma v povezovanju Judov z gospodarskimi zadevami. V prvem poglavju z naslovom Svet varnosti izpostavi tisto, kar Jude morda dejansko najbolj ločuje od drugih etničnih skupin:

Ljudje na splošno mislijo, da je glavni življenjski cilj judovskega človeka bogatenje. To je velika zmot. Bogatenje zanj pomeni le vmesno stopnjo, sredstvo, s katerim doseže resnični smoter, nikakor pa ni nekaj globljega, notranjega. V resnici pa si Jud prizadeva za svoj notranji ideal, ki je, da bi se povzdignil na duhovno, višjo kulturno raven. Ta težnja k duhovnemu življenju prek gole snovnosti se nazorno kaže že pri vzhodnem pravovernem judovstvu, kjer se močnejše kažejo pomanjkljivosti in prednosti tega ljudstva: pobožni razlagalec Svetega pisma v skupnosti velja tisočkrat več kot bogatin. Celo najpremožnejši človek bo svojo hčerko raje dal za ženo ubožnemu duhovniku kot pa trgovcu. Ta nadrejenost duhovnih vrednot prežema vse sloje Judov (Zweig 2008: 21–23).

Stefan Zweig v svoji knjigi najbolj izpostavi uganko, zakaj je nestrpnost po prvi svetovni vojni prerasla v sovraštvo do Judov, z nastopom nacizma pa v holokavst nepopisnih razsežnosti. Številne zgodovinske študije o vlogi Judov v Evropi ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja ugotavljajo, da zlasti v

kriznih časih vojne množice nagonso iščejo grešnega kozla in ga navadno najdejo v tujcih. Jude pa so bili neizbežna tarča tudi zaradi svojega vpliva na področjih gospodarstva in kulture.

Poglobljene zgodovinske in kulturološke študije opozarjajo, da je globlji razlog treba iskati na duhovni in idejni ravni. V antičnih časih so Jude nehote izzivali »narode« zaradi svoje radikalne duhovne in etične naravnosti, v modernih nacionalističnih gibanjih pa nastopi še dodaten razlog: zavračanje tradicionalnih etičnih osnov in obujanje želje po vračanju v predjudovske in predkrščanske korenine. To je značilno tudi za idejne tvorce nacizma, ki so v judovski religiji videli praznoverje, ki je v nasprotju z germanskim odkrivanjem davnih naravnih korenin nemške kulture. To dokazujejo številne izjave in knjige, ki so jih pisali utemeljitelji nacistične stranke, med drugim tudi pruski general Erich Ludendorff (1865–1937). V razburkanem obdobju na začetku 20. stoletja je bilo za Jude posebno usodno, da so jih na Zahodu povsod videli kot nevarne revolucionarje, zlasti v zvezi z oktobrsko revolucijo v Rusiji.⁵

3 Psihološki premislek o predsodkih do tujcev in posebej do Judov

Razmislek o odnosu do Judov v evropski in svetovni zgodovini dobi svojo pravo razlago šele v širšem kontekstu tematike tujstva, ki je naravna resničnost vsakega človeka. Vsak človek se čuti tujca v svojem okolju in v svoji eksistencialni zavesti, saj se nikoli ne more povsem identificirati z okoljem in z drugimi ljudmi, pa tudi ne s svojim lastnim jazom. Ljudje širokega duha v drugačnosti in tujstvu prepoznajo smisel in bogastvo, za ozkomiselne ljudi pa je vse, kar je drugačno, moteče in tuje ter zanje pomeni prikrito grožnjo.

Ivan Cankar je v svoji črtici Melanholične misli nakazal podlago za premislek o

⁵ Glej zlasti Léon Poliakov: *The History of Anti-Semitism*. Part One (1870–1914): The German Lands: The Image of the Jew (3–30); Part Two (1914–33): The German Lands (137–161).

predsodkih, ki se končajo z nasiljem, in se tako izognil »rasni« konotaciji problema. Ob spominu na način obsodbe »neznatnega židovskega vagabunda« na vislice nekje na Češkem je izrazil svojo sodbo o surovosti in dvoličnosti človeške narave: »V tisti uri je vrgel človek raz svojo ramo spretno tkano hinavsko haljo, ki se imenuje 'civilizacija'; in natura se je pokazala v vsem svojem veličastvu.« (Cankar 1970: 271.) Onkraj vseh rasnih in drugih premislekov vidi na delu človeško »meso«, zato je vsak človek bolj ali manj ujetnik predsodkov s škodljivimi posledicami (Cankar 1970: 272).

Bergmann (1988: 9–34) navaja tri teoretične vidike presojanja simptomov fenomena predsodka v človeku: psihoanalitično razlago; teorijo o frustracijah, ki generira agresivnost; teorijo o avtoritarnem tipu osebnosti. Bistvo psihoanalitične teorije razlage predsodkov je domneva, da so predsodki posledica nevrotičnega reševanja notranjih psihičnih konfliktov v iskanju potrditve lastnega jaza. Skladno s tem izhodiščem predstavniki psihoanalitične metode razlagajo, zakaj se agresivnost do tujcev stopnjuje v obdobjih socialne, ekonomske in politične krize, ko je lastni jaz še posebej postavljen pred preizkušnjo. Teorija o notranjem razmerju med frustracijo in agresivnostjo temelji na domnevi, da agresivnosti sploh ni brez predhodnega občutka frustracije. Na to teorijo se navezuje razlaga katarze v smislu prenašanja agresivnosti na »grešnega kozla«. Tretja vrsta psihološke razlage nestrpnosti in predsodkov pa izhaja iz ugotovitev, da obstaja poseben tip ljudi, ki so po naravi avtoritarni in so zato v primeru, da pridejo na oblast, posebno nevarni.

Kombinacija vseh treh ozadij za nestrpnost in predsodke razloži, zakaj se v vseh časih dogaja posploševanje, s tem pa se ustvarjajo različni stereotipi o posameznih narodih, religijah, kulturah, stanovih in poklicih. Ugotavljanje psihičnih osnov nestrpnosti in

predsodkov pomeni tudi iskanje možnosti za izhod iz nevarnih in škodljivih psihičnih stanj. Zagovorniki psihoanalitične razlage predsodkov iščejo rešitve predvsem na individualni osnovi ozaveščanja, raziskovalci bolj sociološke smeri pa večjo pozornost posvečajo družbenim in vzgojnim sistemom. Razlogi za raziskovanje izvorov predsodkov in njihovega premagovanja se v novejšem času niso zmanjšali, temveč povečali. Živimo namreč v izrazito globalnem svetu, ki je v kriznih časih vse bolj izpostavljen morebitni agresivnosti večine do predstavnikov manjšine.⁶

Judje so imeli med priseljenci po vsem svetu v različnih zgodovinskih obdobjih poseben status. V krščanskem okolju se Judje, ki so zavestno varovali svojo religijsko identiteto, niso mogli izogniti posledicam izrecnega zavračanja Jezusa v primarnih virih in zato tudi ne očitku, da so njihovi »očetje« pri rimskih oblasteh izsilili njegovo smrtno obsodbo. Prav tu pa je izvor srednjeveške krščanske legende o blodečem Ahasverju, ki je postala osnova za skoraj nepregledno število literarnih in glasbenih stvaritev motiva blodečega Ahasverja v evropski kulturi, pomembno pa je zaznamoval tudi slovensko slovstvo.

4 Sklep

Kritični ocenjevalci vloge Judov v njihovi novi domovini so bili pozorni predvsem na njihov odnos do večinskega prebivalstva. Pri Judih so odkrili razloge za kritike, zlasti ker so se veliko udeleževali na finančnem področju; od tod stereotipi o judovskem pohlepu in brezsrčnosti. Izkušnje in pogledi o tem so motili tudi Ivana Cankarja. Ker Judov in judovstva ni poznal dovolj dobro, tematika ni prišla v središče njegovih refleksij, ki sicer dajejo enkratno pečat njegovemu literarnemu ustvarjanju in vrednotenju. Cankarjevi liki Judov in njegove sodbe o njih razkrivajo, da stereotipno opisovanje Judov v literaturi, ki

⁶ O premagovanju predsodkov in negativnih stereotipov govori Henri Tajfel (Bergmann 1988: 542–546).

ga srečujemo v nekaterih, a ne vseh pisateljevih delih, samo po sebi še ne kaže zanesljivo, kako trdno je Cankar doživljal predsodke o Judih in koliko so bili ti zakoreninjeni v njem. Neskladje presoje Judov v različnih pisateljevih delih kaže, da se njegovo pisanje ni vedno ujemalo z njegovimi siceršnjimi vrednotami, stališči in prepričanji. Prav to pa je prednost Stefana Zweiga, ki sicer ni bil ortodoksen Jud, a se je kot Jud identificiral z duhovno osnovo judovstva. Po notranji nujnosti svoje pripadnosti judovstvu je lahko presodil dejanski pomen judovske duhovne kulture v Evropi, v najbolj masovni in uničujoči stihiji antisemitizma pa je bil prisiljen izraziti svoje začudenje nad nerazumnim sovraštvom do Judov v programu nacionalistično obremenjenih ideologij. Iracionalnost antisemitizma in predsodkov vseh vrst pa je poseben razlog za intenzivno raziskovanje tega pojava na področjih zgodovine, psihologije, teologije in drugih humanističnih znanosti.

Viri in literatura

- BERGMANN, Werner (ur.), 1988: *Error Without Trial: Psychological Research on Antisemitism (Current Research on Antisemitism)*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- CANKAR, Ivan, 1968: Kralj Malhus. *Zbrano delo* 8. Ljubljana: DZS. 211–250.
- CANKAR, Ivan, 1970: Melanholične misli. *Zbrano delo* 9. Ljubljana: DZS. 271–274.
- CANKAR, Ivan, 1971: Na klancu. *Zbrano delo* 10. Ljubljana: DZS. 5–192.
- CANKAR, Ivan, 1972: Hiša Marije Pomočnice. *Zbrano delo* 11. Ljubljana: DZS. 5–100.
- CANKAR, Ivan, 1972: Nespodobna ljubezen. *Zbrano delo* 15. Ljubljana: DZS. 89–107.
- CANKAR, Ivan, 1974: Materina slika. *Zbrano delo* 17. Ljubljana: DZS. 325–330.
- CANKAR, Ivan, 1974: Krčmar Elija. *Zbrano delo* 19. Ljubljana: DZS. 74–150.
- CANKAR, Ivan, 1974: Volja in moč. *Zbrano delo* 20. Ljubljana: DZS. 7–102.
- CANKAR, Ivan, 1975: Almanahovci, Artur Sever: Žena, Zgodovinska seja. *Zbrano delo* 24. Ljubljana: DZS. 94–102, 151, 221–227.
- CANKAR, Ivan, 1976: Kako sem postal socialist. *Zbrano delo* 25. Ljubljana: DZS. 114–121.
- GRDINA, Igor, 2005 (2002): Žid v zrcalu slovenske književnosti. Tone Smolej (ur.): *Imagološko berilo*. Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete. 67–90.
- PLOUS, Scott (ur.), 2003: *Understanding Prejudice and Discrimination*. New York: McGraw-Hill.
- POGAČNIK, Jože (ur.), 1974a: *Reformacijsko slovstvo: izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- POGAČNIK, Jože (ur.), 1974b: *Srednjeveško slovstvo: izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- POLIAKOV, Léon (ur.), 1985: *The History of Anti-Semitism. Suicidal Europe 1870–1933*. Volume IV. Oxford: Oxford University Press.
- PREŠEREN, France, 1974: *Zbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SMOLEJ, Tone (ur.), 2005: *Podoba tujega v slovenski književnosti: Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: Imagološko berilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SVETOKRIŠKI, Janez, 1974: *Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- VALVASOR, Janez Vajkard, 1994: *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ZIBELNIK, Luka, 2007: *Antisemitizem Ivana Cankarja. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ZWEIG, Stefan, 2008: *Včerajšnji svet*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

PAREMIOLOGIJA – NA KRIŽIŠČU JEZIKOSLOVJA IN SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE

Saša Babič

Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 801.81:398.91(=163.6)

Paremiologija je veja slovstvene folkloristike, ki se ukvarja s pregovori, njihovim izvorom, zgradbo, funkcijami. S paremiologijo je tesno povezana paremiografija, tj. zbiranje, zapisovanje in predstavitev pregovorov. Problematika paremiografije, kako zbirati in zapisovati gradivo, da bo ostalo čim bolj reprezentativno (kar je predpogoj za dobro paremiološko analizo), je še vedno aktualna in pereča. Poleg tega pa potrebujemo za obravnavo pregovorov tudi veliko jezikoslovnega znanja.

paremiologija, paremiografija, slovstvena folklor, pregovori, folklorni obrazci

Paremiology is a branch of folklore studies involving research into proverbs, their origins, construction and functions. An important part of paremiology is paremiography: the collecting, writing down and representation of proverbs. The question of how to make the collected material as representative as possible, which is an important condition for a good paremiology analysis, is still a difficult one. For research into proverbs we also need a great deal of knowledge from linguistics.

paremiology, paremiography, folklore, proverbs, small folklore forms

Že v stari Grčiji (Aristotel, Platon) so se ukvarjali s tem, kako razločevati pregovore od ostalih obrazcev, kot so aforizmi, citati, ter kaj ohranja pregovore (Mieder 1993: 18), zato se je že takrat izoblikovala veda o pregovorih: beseda paremiologija¹ je sestavljena iz starogrške osnove *paroimia* (pregovor) in *logija* (znanost), torej gre za znanost o pregovorih. Paremiologija je veja slovstvene folkloristike,² ki se ukvarja s pregovori, z njihovim izvorom, zgradbo, funkcijami. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* (P–Ž) opredeli paremiologijo kot znanost, ki se ukvarja s

preučevanjem in razlaganjem pregovorov glede na to, koliko izražajo duha in običaje naroda.³ S paremiologijo je tesno povezana paremiografija, tj. zbiranje, zapisovanje in predstavitev pregovorov. Zgolj zbiranje in zapisovanje pregovorov je pri nas potekalo v večji meri od 17. stoletja do konca 2. svetovne vojne. Zanimanje za preučevanje pregovorov pa se je začelo v tridesetih letih 20. stoletja.

Folklorni obrazci so strukture, s katerimi se ukvarja več raziskovalnih smeri – nekatere so bolj osredotočene na njihovo strukturo,

¹ Poimenovanje paremiologija se je prvič pojavilo leta 1558 v naslovu grško-latinskega slovarja M. Neandra. V naslovu svojih dveh zbirk, v katerih je poleg tujejezičnih objavil tudi sedemnajst »slovenskih« pregovorov (Wolfgang Eismann je dokazal njihovo soobstojanje tako v slovenski kot v hrvaški tradiciji), jo je zapisal že Hieronimus Megiser (*Paroemiologias*, 1592 in *Paremiologia Polyglottus*, 1603).

² Slovstvena folkloristika je veda, ki se ukvarja s slovstveno folkloro in predstavlja interdisciplinarno vedo med etnološkimi vedami in filologijo.

³ V slovenskih leksikonih in slovarjih (*Leksikon CZ: Literatura*, 1987, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1991, Verbinčev *Slovar tujk*, 1991, *Veliki slovar tujk*, CZ, 2002) razlage oz. definicije pojma paremiologija ni moč najti.

spet druge iščejo kulturne povezave in ozadja. Enako velja za pregovore. Paremiologija se osredotoča predvsem na pregovore, aforizme, deloma frazeme. Obravnave pregovorov najdemo tudi v lingvistični antropologiji, etnolingvistiki⁴ ter seveda v jezikoslovju. Paremiologija, lingvistična antropologija in etnolingvistika hodijo pri raziskovanju pregovorov (in tudi ostalih folklornih obrazcev) z roko v roki in meje med njimi so velikokrat tanke, celo zabrisane, pri vseh treh pa poleg kulturoloških študij igra pomembno vlogo jezikoslovje.

V slovenskem prostoru paremiologijo uvrščajo predvsem pod jezikoslovje, zato je tudi večina analiz jezikoslovnih: dialektoloških, poetoloških, nekaj je kognitivnolingvističnih in jezikovnozgodovinskih (npr. prispevki Janeza Kebra). V Sloveniji najdemo v frazeoloških obravnavah obravnave paremiološkega gradiva, samo predstavitev gradiva in manj obravnav pa v etnoloških in folklorističnih prispevkih (predvsem so del člankov, ki obravnavajo druge teme, kot npr. živino-rejo, zraven navedejo še pregovore, vezane na to temo; najdemo jih v delih Marije Stanonik, Zmaga Šmitka, Janeza Bogataja ...).

Pregovori so gibka snov, so obrazci, ki se kljub svoji stalnosti prilagajajo času in okoliščinam rabe. Stilistično gledano v njih pogosto najdemo metafore, metonimije, alegorije, ritem in rimo. Za obravnavo njihove zgradbe potrebujemo jezikoslovno znanje, saj je z njim moč raziskati poetološke postopke, samo stavčno in slovnično zgradbo ter dialektološko analizo. Brez pomoči dialektologije se velikokrat ne moremo dokopati do pomena, ne moremo razvozlati metaforičnosti, npr.:

- *velik ropotic, ampak malu mele* (arhiv ISN ZRC SAZU): gre za pregovor, pri

katerem s poznavanjem narečja razberemo knjižni pomen besed *veliko ropota, pa malo melje* 'širokoustiti se glede dela, pa malo narediti';

- *zarečen kruh se rad rieže* (arhiv ISN ZRC SAZU): gre za narečno in sestavinsko varianto danes bolj poznane *zarečenega kruha se veliko poje* 'prenagljene izjave, sodbe mora človek dostikrat spremeniti, preklicati';
- *hranjavec respraulauca naide, šparavec cerauca naidei*: tega pregovora danes ni več slišati in ga lahko označimo kot pozabljenega. Gre za pomen 'tisti, ki hrani denar, bo hitro z nekom, ki rad zapravlja'.

Jezikoslovna analiza razkriva samo sestavo pregovora, stavčno strukturo, poetološka analiza nam pokaže sredstva, ki jih pregovor potrebuje za ustvarjanje obrazca (ritem, rimo in metaforiko), jezikovnozgodovinska obravnava nam razlaga nastanek pregovora, kognitivnolingvistična pa miselne vzorce, ki se kažejo skozi pregovor. Med najbolj vidnimi pa je dialektologija, s katero se dokopljemo ne le do pomena, temveč tudi do značilnosti in razvoja narečja/pogovornega jezika. V zadnjem času so popularne predvsem kulturološke, etnolingvistične raziskave, pri katerih gre za interdisciplinarnost kulturoloških, etnoloških in lingvističnih spoznanj.

Pregovori so umetnost govornega jezika (Stanonik 2008), zato je treba zbrati gradivo v sami rabi pregovora, predvsem v vsakdanji komunikaciji.

Paremiografija

Pomemben del paremiologije, pa čeprav ostaja v ozadju, je t. i. paremiografija. Ta zajema predvsem zbiranje pregovorov; sem sodi tako zbiranje na terenu z informatorji kot

⁴ Lingvistična antropologija in etnolingvistika sta vedi, ki imata skupne korenine in skupen predmet raziskovanja, tj. jezik kot človeško vokalno komunikacijo v soodnosu s kulturo, vendar so med njunima vidikoma tega soodnosa razlike: v lingvistični antropologiji je poudarjeno, da jezik v določeni meri določa kulturo, daje omejitve, kaj in kako izraziti – jezik da določen obrazec mišljenja (ko se otrok uči govoriti, hkrati s tem sprejema nek model sveta); v etnolingvistiki pa jezik izraža kulturo in človekov svetovni nazor, njegove vrednote, prepričanja, verovanja.

tudi zbiranje pregovorov iz raznih medijev (pisnih, audio, video). Pri zbiranju pregovorov (in tudi širše, folklornih obrazcev) se pojavlja problem, namreč da jih iztrgamo iz širšega teksta in konteksta, kar pregovore osiromaši, npr. pregovor ostane tekst sam na sebi, nimamo pa podatka o njegovem pomenu in o sprejemalcih, katerim je namenjen. To je najbolj problematično pri starejših folklornih obrazcih, katerih pomen že blede, sploh pri pregovorih, za katere razlage nimamo več (npr. *dekliški glas gre daleč v vas*; pregovor sem našla v arhivu ZRC ISN ter preverjala njegovo razumljivost pri več sprejemalcih; nihče ni vedel pomena, vsi so le ugibali oz. povezovali pregovor s pregovorom *dober glas seže v deveto vas*, vendar niso bili prepričani o njuni povezanosti; *plavec murca liže* nam je danes že povsem neznan, njegov pomen je 'goreče oglje železno rudo topi' (Narodopisje Slovencev 1952: 18), enako je prišlo do zmote pri vremenskem pregovoru *če breskve marca cveto, trije eno pojedjo*, kjer je prevladalo mnenje, da gre za tako velike breskve, da lahko trije eno pojedjo, nato pa je bilo pri Šašljevi zbirki zapisano, da pregovor govori o tem, da breskev tako malo obrodi, da morajo trije eno pojesti, ali pri folklornih obrazcih v tujih jezikih (v tem primeru je pomembno tudi kulturno ozadje, ki ga lahko napačno interpretiramo in pregovor napačno razumemo).

Paremiografija v Sloveniji

V Sloveniji ni bilo vidnejšega programskega zbiranja pregovorov, te so kot entuziasti zbirali in zapisovali predvsem zbiralci vsega folklornega gradiva. V veliki večini gre za zbiranje in zapisovanje tako pregovorov kot frazemov, zbirke pa so večinoma ostajale v rokopisih vse do 20. stoletja. Tako imamo že iz 18. stoletja poročila o zbirki Valentina Vodnika. Za prvo samostojno zbirko slovenskih pregovorov velja zbirka Janeza Miheliča z Dobrave pri Kropi (drugi trdijo, da je bil iz Mošenj na Gorenjskem), ki naj bi bila zelo obsežna, vendar je žal izgubljena. Tako je

najstarejša zbirka pregovorov ohranjena v slovnici in slovarju Ožbolta Gutsmana, ki obsega 150 pregovorov, medtem ko je v zaupščini Franca Bilca ok. 120 pregovorov in drugih jezikovnih obrazcev, Fran Metelko je objavil 208 pregovorov pod naslovom *Kranjski pregovori*, med katerimi najdemo tudi precej frazemov. V 19. stoletju so vidnejši zbiralci slovenskih pregovorov Matija Vertovec, Matija Majar – Ziljski, Anton Martin Slomšek (*Drobtinice*, 1853), Janko Barle, Janez Bilc, Gašper Križnik, Vojteh Kurnik, Matevž Ravnikar – Poženčan, Blaž Sušnik, Jakob Volčič, Stanko Vraz, J. Železnikar, Jakob Žnidaršič idr., Fran Kocbek poleg njih omenja še Erjavca, Gorenjca, Kempla, Miheliča, Josipa Potepana – Škrljeva, Zupana, vendar noben od njih ni izdal samostojne zbirke. Leta 1887 je izšla prva samostojna zbirka z naslovom *Pregovori, prilike in reki* (urejena po abecednem redu), ki jo je izdal Fran Kocbek. Gradivo je zbiral s pomočjo navedenih zbiralcev in njihovih zapisov, hkrati pa zbirko navaja kot izhodišče za nadaljnje zbiranje gradiva. V obdobju realizma več pozornosti posvetijo tudi prozi in s tem tudi pregovorom. Slovstvena folklorja je bila precej objavljana v publicistiki (*Kmetijske in rokodelske novice*, *Ljubljanski zvon*, *Dom in svet*), kar pa konec 19. stoletja usahne, saj večinoma ne objavijo več ničesar folklornega. V obdobju moderne nastane vrzel pri zbiranju folklornih obrazcev (kot tudi ostale slovstvene folklore). Preboj naredi Ivan Šašel, ki je pregovore vneto zbiral in objavljaj (*Bisernice* 1906, 1909; Stanonik 2009). Več zbiranja, raziskovanj in objav pregovorov se pojavi po 2. svetovni vojni, sploh v zadnjih 20 letih je natisnjenih precej zbirk pregovorov, tako slovenskih kot svetovnih (vendar gre večinoma za prepise že natisnjenih pregovorov).

Terensko delo Matičetova, Grafenauerja, Möderndorferja, Novaka itn. je prineslo marsikateri pregovor. Naj poudarimo, da so skozi celo zgodovino zbiranja pregovorov te zgolj zapisovali, vendar zapisi niso sistematični in

metodični. Redkokdaj je zraven podana razlaga ali pomen, o kontekstu in teksturi pa ni sledu. Tako imamo danes veliko zbirko pregovorov, ki se ne rabijo več, prav tako pa je zbledel njihov pomen. Tudi v zbirkah niso bili razvrščeni semantično, temveč glede na prvo črko prve besede – torej, po abecedi.

Na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU je shranjena precejšnja zbirka pregovorov in frazemov (več kot 30.000 enot) in nekaj drugih folklornih obrazcev, predvsem ugank. Večina je pregovorov iz zapuščine Karla Štreklja, Vojteha Kurnika, Gašperja Križnika ter terensko delo študentov in raziskovalcev. Trenutno se pripravlja znanstvena izdaja slovenskih pregovorov pod mentorstvom prof. dr. Marije Stanonik.

Metodologije zbiranja pregovorov

Folklorne obrazce lahko zbiramo po več metodah, v nadaljevanju sta opisani metodi Arewa in Dundesa ter Baumanova.

Folklorist za obravnavo potrebuje tekst v kontekstu ter razlago folklornega obrazca. Ojo Arewa in Alan Dundes opozarjata, da samo poznavanje pregovora še ne pomeni poznavanja njegove uporabe ter da snemanje teksta ni enako kot snemanje uporabe teksta, ki je edino kritično in zadostno (Arewa, Dundes 1964). Ravno raba določenega pregovora nam pokaže vse njegove karakteristike, zato naj bi zapis/posnetek vseboval pregovor v jezikovnem sobesedilu, informatorjevo razlago pregovora, pojasnitev okoliščin rabe ter za katere sprejemalce je pregovor primeren. Arewa in Dundes izpostavita nekaj glavnih vprašanj, ki bi morala biti rešena ob beleženju pregovorov (pri tem se opreta na opis metode Herskowitza): kakšni so pogoji rabe pregovora, kdo ga lahko rabi in komu je lahko namenjen? V kakšnih okoliščinah? Na katerih mestih? S katerimi prisotnimi oz. odsotnimi osebami? Preko katerega kanala (pisnega ali slušnega)? Ali so določeni pregovori vezani

na določeno temo? Kakšni so kontekstualni faktorji rabe pregovorov, možno ali prepovedano, primerno ali neprimerno (Arewa, Dundes 1964: 71)? Takšno metodo je leta 1930 opisal ter uspešno uporabil že Herskowitz: poudaril je, da mora zbiralec prositi informatorja, naj rekonstruira celotno rabo pregovora – tipičen in primeren kontekst ali situacijo za posamezen pregovor, saj običajno razmere niso idealne, kar pomeni, da skuša informator ustvariti posnetek reprezentativne variantnosti, ki vključuje tudi informatorjeve sodbe (Arewa, Dundes 1964: 72).⁵ Ta metoda je sicer res popolnejša in celovitejša, vendar je tudi zahtevnejša. Na ta način dobimo manj gradiva, hkrati pa dobimo celotne kontekste in morebiti celo nianse pomena enega pregovora (različna razumevanja, različne rabe). To metodo je nujno uporabiti pri zbiranju folklornih obrazcev v tujem jeziku.

Drugo metodo opiše Richard Bauman, povzel pa jo je po židovskem folkloristu Yehude Loeb Cahanu (Bauman 1963: 271). Zbiralec naj bi si zapisal določene ključne besede, kot so *resnica*, *človek*, *izposoditi si*, *imeti* itn., ter se poskusil sam spomniti pregovorov na te ključne besede (da bi se preizkusil in seznanil z metodo pred samim terenskim zbiranjem). Med pogovorom v družbi naj bi – ob primernem času – izvlekel kartice s ključnimi besedami in vprašal: »Ali slučajno kdo pozna kakšen pregovor ali rek o *jabolku*?« Nato naj bi razložil, da zbira pregovore po različnih ključnih besedah (Bauman 1963: 272). Res gre za metodo, pri kateri pregovor iztrgamo iz konteksta, zato lahko rečemo, da je metoda, ki sta jo opisala Arewa in Dundes, popolnejša in primernejša za analizo, vendar je treba poudariti, da je po Cahanovi metodi, ki jo je opisal Bauman, nastala večina zbirk pregovorov. Poudarjam tudi, da je ta metoda primerna izključno za zbiralca, ki zbira pregovore v maternem jeziku. Če preučujemo folklorne obrazce v tujem jeziku, je nujno, da je poleg pregovora tudi njegova razlaga ter

⁵ Naj poudarimo, da metodo lahko razširimo na zbiranje vseh folklornih obrazcev, kar v svojem tekstu potrjujeta tudi Arewa in Dundes (1964: 73).

kontekst, v katerem ga uporabimo (opis situacije, tvorec, sprejemalec).

Seveda lahko pregovore zbiramo tudi ob zbiranju kakršnihkoli zgodb na terenu – pregovor je lahko vpleten v zgodbo ali pa predstavlja vezni člen med dvema zgodbama. Paremiografija zajema tudi pokrajinsko preučevanje pregovorov, ker »ta ali oni kraj lahko hrani boljše variante splošno znanih pregovorov ali pa take pregovore, ki so bili nekdanj verjetno razširjeni tudi drugod, a so se že izgubili.« (Matičeta 1948: 35–36.)

Dobar vir pregovorov so tudi medijske objave. V avdio-video in pisnih medijih lahko razberemo vse komponente – od sprejemalca, konteksta, teksture do njihove modifikacije in posledično modificirane spremembe pregovorov (in splošno folklornih obrazcev) v šaljive (šaljive modifikacije pregovorov, ki krožijo po internetu), komercialne (oglasil, npr. *Zapečenega kruha se največ poje* – Maximarket), provokativne ali zgolj estetske namene (npr. pregovor kot zaključek misli pri poročilih ali vremenskih napovedih – po dolgotrajnem deževju *Po dežju posije sonce* ali pa ob treh ledenih možeh v maju).

Brez gradiva, zbranega v rabi, analitično delo ne more biti dobro. Seveda lahko uporabimo natisnjene zbirke pregovorov, vendar pa ne morejo biti reprezentativne, saj take zbirke navadno vsebujejo zgolj naštevane pregovorov (brez relevantnih podatkov o tvorcu in sprejemalcu, kontekstu, teksturi, pomenu ...) v enotnem knjižnem jeziku, skoraj brez različic, velikokrat so vmes navedeni tudi frazem⁶ in citati.

Zaključek

Paremiologija kot samostojna veda v Sloveniji ni širše zastopana. Obravnave pregovorov najdemo večinoma v jezikoslovnih in folklorističnih člankih, pregovori so navedeni tudi v etnoloških člankih. Paremiografija

se šteje kot del paremiologije, vendar pri obravnavah običajno ni omenjena oz. zbiranje pregovorov ni nikoli v ospredju. Paremiografija uporablja slovstvenofolkloristične metode s terena. Čeprav je zbiranje gradiva po terenu (s tem je mišljeno bolj zbiranje gradiva pri informatorjih in manj v medijskih objavah) večkrat v ozadju ali pa celo ni omenjeno, je treba poudariti, da lahko zgolj dobro gradivo omogoča dobro analizo, ne glede na védo, naj bo to slovstvena folkloristika ali lingvistika. Zato je terensko delo ključnega pomena in mora biti opravljeno premišljeno in vestno. Ker pa je arhiv na Inštitutu za slovensko narodopisje bogat s paremiološkim gradivom, omogoča vsak zdajšnji teren priložnosti za primerjave in izsledke o razvoju jezika.

Literatura in viri

- AREWA, Ojo E., DUNDES, Alan, 1964: Proverbs and the Ethnography of Speaking Folklore. *American Anthropologist, New Series* 66/6. 70–85. <http://www.jstor.org>
- Arhiv ISN ZRC SAZU.
- BAUMAN, Richard, 1963: The Collecting of Proverbs. *Western Folklore*. 22/4. 271–272. <http://www.jstor.org>
- Enciklopedijski riječnik lingvističkih naziva* (P–Ž), 1969. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Leksikon CZ: Literatura*, 1983. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MIEDER, Wolfgang, 1993: *Proverbs are never out of season. Popular wisdom in the modern age*. Oxford University Press.
- STANONIK, Marija, 2001: *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- STANONIK, Marija, 2008: *Interdisciplinarnost slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- STANONIK, Marija, 2009: *Zgodovina slovenske slovstvene folklore. Od srednjega veka do sodobnosti*. Ljubljana: Slovenska Matica.

⁶ Še dandanes ni zaznati splošnega ločevanja med frazemi in pregovori; širši krog uporabnikov frazeme in pregovore še vedno uvršča ali med pregovore ali med t. i. fraze.

POLJSKO-SLOVENSKE MEDJEZIKOVNE INTERFERENCE KOT VZROK NAPAK PRI POUKU SLOVENŠČINE KOT TUJEGA JEZIKA

Katarzyna Bednarska
Wydział Filologiczny, Łódź

UDK 811.163.6'243:811.162.1'242

V prispevku avtorica analizira pisna besedila študentov lektorata slovenskega jezika na Univerzi v Lodžu in opisuje rezultate raziskave interference med poljščino in slovenščino ter sistematizacijo oblikoslovnih napak, ki so nastale zaradi interference.

jezikovni transfer, interferenca, jezikovna napaka, slovenščina kot tuji jezik, pouk drugega/tujega jezika

The article describes the role that a learner's native language plays in his second language acquisition and presents the results of an analysis of morphological errors performed on a corpus of papers written by Polish students of Slavic Philology at the University of Lodz. The results show that students make errors based on language transfer. The conclusion is that the analysis of these mistakes may help predict some of those mistakes.

language transfer, interference, language error, Slovene as a foreign language, second/foreign language acquisition

Med poukom tujega jezika zelo pogosto prihaja do vplivanja lastnosti maternega ali prvega jezika učenca (J1) na potek učenja tujega jezika (JT). Učenci pozabljajo ali se nasploh ne zavedajo, da lahko v drugem jeziku obstajajo drugačna pravila, in zato prenašajo že poznane konstrukcije v JT. Med jezikovnim transferom oz. prenosom prihaja do »arefleksne uporabe prej pridobljenega načina vedenja kot reakcije na podobne spodbude« (Szulc 1997: 220).

Jezikoslovje 20. in 21. stoletja ponuja veliko različnih pristopov in pogledov na problematiko jezikovnega prenosa. Na podlagi enega izmed njih – behavioristične teorije – so jezikoslovci določili, kakšen vpliv ima J1 na JT. Sklepali so, da obstajata dve vrsti jezikovnega prenosa: pozitivni prenos in negativni prenos oz. interferenca. Do pozitivnega prenosa pride zaradi podobnosti med posebnimi strukturami v J1 in JT. Ta vrsta prenosa pogosto olajšuje pouk tujega jezika, na pri-

mer podobnosti med leksiko jezikov lahko skrajšajo čas, potreben za pridobitev bralne sposobnosti. Do interference pa najpogosteje prihaja takrat, kadar razlike med jezikoma povzročajo napake, torej otežujejo pouk.

Transfer najpogosteje opazujemo med poukom jezikov, ki so sorodni J1 učenca, na primer med poukom slovenščine pri Poljaki. Med slovanskimi jeziki obstajajo namreč številne podobnosti in razhajanja, zato lahko jezikovni prenos iz poljščine v slovenščino opazimo na vseh jezikovnih ravneh: na fonološki, leksikalni, oblikoslovnji, skladenjski in celo na pragmatični ravni.

Pozitivni prenos igra posebno vlogo na začetnem nivoju znanja slovenščine – Poljaki brez večjih težav razumejo lahka slovenska besedila in nimajo težav z razumevanjem načel uporabe sklonov.¹ Genetična bližina jezikov je lahko tudi ovira, saj so učenci že od začetka pouka izpostavljeni interferenci. Delajo napake, ker se jim zdi, da sta jezika tako

podobna, da je določena konstrukcija najverjetneje enaka. Takšne napake so močno zakoreninjene in jih je težko odpraviti. Poleg tega lahko učenci padejo v past komunikativnosti – pogosto mislijo, da veliko razumejo in se jim ni treba več učiti.

V prispevku bom predstavila rezultate raziskave interference med poljščino in slovenščino ter sistematizacijo napak, ki so nastale zaradi interference. Analizirala sem pisne naloge nadaljevalcev – študentov 2. in 3. letnika slovenistike na Univerzi v Lodžu.² Treba je poudariti, da so študenti pisali naloge doma in so lahko uporabljali slovarje in internet. Kljub temu naloge vsebujejo mnogo interferenčnih napak.

Rezultati raziskave

V članku bom predstavila del raziskave, ki se nanaša predvsem na sistemizacijo in tipe napak, nastalih zaradi prenosa na oblikoslovni ravni. Najpogostejša napaka je prenos končnic, tipičnih za poljščino, v slovensko sklanjatev. Tovrstne napake se pojavljajo na vseh nivojih znanja slovenščine.

Samostalniki

Največ napak opazimo pri sklanjativni samostalnikov. Študenti najpogosteje kopirajo poljske končnice iz dveh razlogov: ker so nekateri elementi poljske sklanjatve zelo podobni slovenskim in se jih z lahkoto transponira v ciljni jezik (kar še ne pomeni, da bo ta transpozicija pravilna) ter ker se slovenska paradigma popolnoma razlikuje od tiste, na katero so navajeni. V tem primeru študenti izbirajo končnice, ki so karakteristične za njihov materni jezik in istočasno ne obstajajo v JT.

Pomote pri sklanjativni samostalnikov se lahko pojavljajo v vseh sklonih in spolih. Zelo pogosto jih opazimo v moški sklanjativni, v imenovalniku množine, kjer so v slovenščini možne tri končnice: -i, redkeje -je in -e³, v poljščini pa lahko izbiramo med štirimi: -y, -i, -e in -owie. Zato Poljaki pogosto tvorijo oblike, kot so: *pastirje so prinesli ovco* (nam. *pastirji*, pol. *pasterze*), *možovi morajo prinesiti rože* (nam. *možje*, *prinašati*, pol. *meżowie*, *przynosić*), *geologovi so našli nove sledi* (nam. *geologi*, pol. *geologowie* oz. *geolodzy*, vendar v tem primeru vpliva prva oblika), *po uporabi tega šampona bodo tvoji lasi močnejši* (nam. *lasje močnejši*, pol. *włosy mocniejsze*). Zadnji primer kaže, da se študent ne zaveda razlik med poljščino in slovenščino, ker je uporabil tipično poljsko črko y, ki v slovenščini ne obstaja.

Sklon, s katerim imajo Poljaki veliko težav, je mestnik ednine. Poljske končnice se namreč precej razlikujejo od slovenskih:

	slovenščina	poljščina
moški spol	-u (-i: kot ženska)	-e, -u
ženski spol	-i (-e: gospe)	-i, -y, -e
srednji spol	-u	-e, -u

Iz razpredelnice razberemo, da imamo v slovenščini samo eno končnico za moški in srednji spol, medtem ko v poljščini obstajata dve. Končnica -u obstaja v obeh jezikih, zato bi lahko sklepali, da ne bi smela povzročati težav, saj morajo Poljaki samo pozabiti drugo končnico -e. Seveda je to utopična vizija, saj poljski študenti celo v 3. letniku pišejo: *o mojim sosedje lahko povem, da je smešen* (nam. *o sosedu*, pol. *o sąsiedzie*), *na svetje je veliko revščine* (nam. *na svetu*, pol. *na świecie*), *na oknie stoi cvet* (nam. *na oknu stoi roža*, pol. *na oknie stoi kwiat*) itn.

¹ Seveda imajo težave s končnicami, vendar jim ni treba razlagati, zakaj se v slovenščini uporabljajo skloni, saj imajo isto kategorijo v svojem jeziku.

² Do leta 2005/2006 so imeli študenti v okviru slavistike na razpolago tri specializacije: slovenistiko, srbskiko in bolgaristiko. V vsakem letniku so imeli 180 ur lektorskih vaj. Od leta 2006/2007 slovenistike kot glavne smeri ni; študenti lahko izberejo slovenščino kot drugi slovanski jezik, zato sem gradivo za članek iskala pri diplomantih.

³ Končnica -e je tipična za žensko sklanjatev, zato se lahko samostalniki te sklanjatve sklanjajo tudi po 1. moški sklanjativni, se pravi z -i (Pavlin 2004: 34).

Pri ženskem spolu je najpogostejša napaka prenos poljskega -e: *pisala bom o vojnie v Sudanie* (nam. *o vojni v Sudanu*, pol. *o wojnie w Sudanie*), *živim v Poljsce* (nam. *živim na Poljskem*, pol. *mieszka w Polsce*), *vedno kupujem w trgovinie pri moji hiši* (nam. *v trgovini*, pol. *w sklepie*; beseda *sklep* je sicer moškega spola, vendar ima isto končnico kot besede ženskega spola).

Naslednji sklon, ki je problematičen za poljske študente, je moška oblika orodnika ednine, ki ima v slovenščini končnico -i, v poljščini pa vedno -ami. Uporaba končnice -i je za Poljake precej nenavadna, saj naj bi izražala imenovalnik. Zato začetniki in nadaljevalci pogosto delajo napake, kot so *hodim v kino z prijateljami* (nam. *s prijatelji*, pol. *z przyjaciółmi*), *ljubim se pogovarjati z tujcami* (nam. *rad(a) se pogovarjam s tujci*, pol. *lubię rozmawiać z obcokrajowcami*).

Poleg napak pri določanju končnice slovenski orodnik zaradi svojih značilnosti povzroča še drugo vrsto težav: napake pri uporabi predlogov. V slovenščini je namreč orodnik predložni sklon, medtem ko v poljščini včasih potrebuje predlog, včasih pa ne. Zato poljski študenti pri opisovanju dejavnosti, ki so povezane s transportnimi sredstvi ali orodji, pogosto pozabljajo, da takšne konstrukcije zahtevajo uporabo predloga: *vsak dan potujem vlakom, zato ker stanujem v Zduński Woli* (nam. *potujem z vlakom*, pol. *podróżuję pociągiem*), *na počitnice peljala sem avtom* (nam. *peljala sem se z avtom*, pol. *pojechałam samochodem*), *žoga je stvar, katero igramo odbojko in nogomet* (nam. *stvar, s katero*, pol. *rzecz, którą*).

Napake pri sklanjanju samostalnikov se lahko pojavljajo tudi v drugih sklonih, ampak so redkejše. Zato sem se odločila opisati samo eno: uporabo poljskih končnic v moški sklanjatvi roditeljske ednine, kjer je v slovenščini možna samo končnica -a, v poljščini pa sta dve: -a in -u. Situacija je torej podobna že prej opisanemu mestniku. Namesto da bi Poljaki uporabljali samo eno končnico, ki obstaja tudi v njihovem maternem jeziku,

uporabljajo dve, na primer: *iskala sem pot, ampak ni bilo tega trgu* (nam. *tega trga*, pol. *tego targu*), *potem nisem mogla najti mostu* (nam. *mosta*, pol. *mostu*), *imam rada to restavracijo, ker ponudba njenega menu je zelo bogata* (nam. *ker je ponudba njenega menu jest bardzo bogata*). Treba je poudariti, da se v zadnjem primeru pojavlja naslednja tipična slovenska konstrukcija – podaljševanje besed, katerih osnova se končuje na samoglasnik ali na -r, z -j-. Mnogi primeri nepravilne rabe kažejo, da je takšna oblika za poljščino tuja, zato poljski študenti nanjo pogosto pozabljajo oz. se jim jo je težko naučiti: *Poljska ima novega premiera* (nam. *premierja oz. predsednika države*, pol. *premiera*), *v Mostaru videli smo prelep Stari most in Neretvo* (nam. *v Mostarju, Stari most*, pol. *w Mostarze, Stary most*).

Naslednja posebnost slovenščine je dvojina, ki je začela v poljščini izginjati v 15. stoletju in se v sodobnem jeziku uporablja le še v nekaterih stalnih besednih zvezah ter kadar govorimo o rokah, očesih in ušesih. Slovenska dvojina tako povzroča veliko težav tako začetnikom kot nadaljevalcem: *imam dva mački, črnega in rjavega* (nam. *dva mačka oz. dve mački*, pol. *mam dwa koty* – množina), *v Bosno sem šla z Marto in Agnieszko, kolegicami iz mojega letnika* (nam. *kolegicama*, pol. *koleżankami* – množina), *v weekend bom šel v trgovino, ker moram kupiti hlače in dve srajce* (nam. *med vikendom, dve srajci*, pol. *w weekend, dwie koszule*). Seveda tovrstne napake niso zelo pogoste, saj študenti pogosto sploh ne poudarjajo, za koliko oseb, predmetov ali živali gre. Če pa ne poudarjajo količine, npr. z besedama »dva« in »dve«, je težko ugotoviti, ali so množino uporabili pravilno. Poleg tega lahko včasih opazimo strategijo nadomeščanja in izogibanja, ki temelji na uporabi lažje konstrukcije namesto težje, na primer študent lahko pove, da bo kupil tri srajce, čeprav namerava kupiti dve, samo zato, da ne bo uporabil dvojine.

Študenti v višjih letnikih po navadi pravično uporabljajo dvojino v pisnih izjavah, pri ustnem izražanju pa na rabo še vedno pozabljajo, saj v govoru ni časa za daljše premišljevanje.

Pridevnik

Napake, ki temeljijo na negativnem prenosu med poljščino in slovenščino, so prisotne tudi v sklanjatvah pridevnikov, vendar ne tako pogosto kot napake pri sklanjanju samostalnikov. Vzrok za to lahko iščemo v prej omenjeni tendenci izogibanja konstrukcijam, ki jih ne poznamo oz. jih nismo dobro asimilirali. Samostalni in zaimek sta namreč nujna za oblikovanje večine stavkov, medtem ko je pridevnik pogosto samo dodatek. Zato se začetniki in nižji nadaljevalci, na primer študenti 2. letnika, izogibajo uporabi pridevnikov, saj jim tako ni treba sklanjati besed, za katere vedo, da bi jih lahko sklanjali napačno.

V nalogah, ki sem jih analizirala, sem kljub temu našla nekaj primerov napačne, interferenčne rabe končnic. Študenti so najpogostejše zamenjali končnico s poljsko, ko so uporabljali tožilnik in roditeljski v skoraj vseh številah in spolih.⁴

Tožilnik: *rada jem rdeče jabolka* (nam. *rdeča jabolka*, pol. *czerwone jabłka*), *cele življenje živim v Lodžu* (nam. *celo življenje*, pol. *całe życie*), *imam starejšega brata* (nam. *starszego brata*, pol. *starszego brata*), *takrat moi starši dali mi kodrastega psa* (nam. *takrat so mi moji starši dali kodrastega psa*, pol. *wtedy moi rodzice dali mi kudratego psa*), *mislim, da imam dobrih starših* (nam. *dobre starše*, pol. *dobrych rodziców*).

Rodilnik: *ne morem najti pravilnej knjigi* (nam. *primerne knjige*, pol. *właściwej książki*), *v testu ni enega pravilnega stavka* (nam. *ni niti enega pravilnega stavka*, pol. *nie ma nawet jednego prawidłowego zdania*), *pisanje tistej nalogi gre slabo* (nam. *te naloge*, pol. *tej pracy*).

Druga kategorija, ki povzroča težave v zvezi s pridevnikom, je določnost. V slovenščini je označena samo pri pridevniki moškega spola ednine v imenovalniku oz. v primeru neživosti še v tožilniku. V poljščini takšna dihotomija ne obstaja, razen pri nekaterih arhaičnih, stilistično obremenjenih pridevniki, kot so *zdrów*, *pelen*, *ciekaw*, *laskaw*, *godzien*, *wesół*, *gotów*, *rad*, *wart*, *żyw* (določne, daljše oblike: *zdrowy*, *pełny*, *ciekawy*, *laskawy*, *godny*, *wesoły*, *gotowy*, *rad*, *warty*, *żywy*), zato poljski študenti ne razlikujejo določnosti in včasih pišejo: *mój pes je zelo prijazni* (nam. *prijazen*, pol. *przyjazny*, ni druge oblike), *ta młady fant je student* (nam. *mładi*, pol. *młody*, ni druge oblike).

Glagol

Jezikovni prenos med poljščino in slovenščino lahko opazujemo tudi pri glagolih. Medtem ko je bila pri samostalnikih in pridevniki najpogostejša napaka uporaba tipično poljske končnice, pri glagolih ta vrsta napak ni tako frekventna. V pisnih nalogah sem našla samo nekaj primerov: *doma imami mačka in podgano* (nam. *imamo*, pol. *mamy*), *na počitnice hoče iti v Slovenijo* (nam. *hočem*, ker so študenti pisali o svojih sanjskih počitnicah, pol. *chcę*).

Pogostejša napaka, ki temelji na kopiranju glagolskih oblik, je tvorjenje nezloženega prihodnjika. V poljščini se namreč uporabljata dve vrsti prihodnjega časa: zložen v primeru nedovršnih glagolov ter nezložen, ki ga uporabljamo z dovršnimi glagoli. Ta razdelitev je vzrok za naslednje napake: *na počitnice pojaham na poljsko morje* (nam. *bom šel*, pol. *pojadę*), *jutro kupim darilo za babico* (nam. *jutri bom kupil(a)*, pol. *jutro kupię*), *če ne bom slišala budilice, zamudim šolo* (nam. *budilke*, *bom zamudila*, pol. *spóźnię się*, povratni glagol).

Poleg tega se poljski zloženi prihodnjik nekoliko razlikuje od slovenskega glede na

⁴ Interferenčne napake se ne pojavljajo v tožilniku ednine ženske sklanjatve, kjer se v poljščini uporablja končnica -ą. Kot vemo, v slovenščini ni nosnega samoglasnika ą, zato ta končnica ne povzroča težav.

svojo obliko. Slovenski je sestavljen iz pomožnega glagola in deležnika na -l, poljski pa ima lahko dve obliki: prva je enaka kot slovenska in druga je sestavljena iz pomožnega glagola in nedoločnika. Druga različica povzroča zmedo, saj jo Poljaki kar pogosto uporabljajo, ko govorijo slovensko, na primer: *med vikendom bom brati knjige za izpit* (nam. *bom bral(a)*, izpit, pol. *będę czytać* ali *będę czytał(a)*), *bom se relaksirati na plaži* (nam. *relaksiral(a) se bom*, pol. *będę się relaksować* ali *będę się relaksował(a)*), *upam, da bom imeti dovolj časa za vse* (nam. *da bom imel(a) dovolj časa*, pol. *że będę mieć* ali *będę miał(a) wystarczająco czasu*).

Prihodnjik ni edini nezloženi čas v poljščini. Poleg njega se uporablja tudi nezloženi preteklik, ki je edina možna poljska oblika preteklika. Ker je slovenski preteklik vedno sestavljen iz dveh delov, pomožnega glagola biti v sedanjiku in deležnika na -l, povzroča poljskim začetnikom in nižjim nadaljevalcem nemalo težav:⁵ *med prazniki bilem doma* (nam. *sem bil*, pol. *byłem*), *oče pomogel mi napraviti avto* (nam. *oče mi je pomagal popraviti avto*, pol. *tata pomógł mi naprawić auto*), *plavalesmo v morju, hodilesmo na sprehode* (nam. *plavale smo, hodile smo*, pol. *plywałyśmy, chodziliśmy*).

Čeprav sta slovenščina in poljščina sorodna jezika, se včasih v slovnicih kategorijah zelo razlikujeta. O kategoriji, ki razlikuje oba jezika, dvojini, sem že pisala. Druga kategorija je namenilnik, ki v poljščini ne obstaja. Namesto namenilnika Poljaki uporabljajo nedoločnik, zato pišejo: *na Hrvaški smo pozno hodili spat* (nam. *na Hrvaškem, hodili spat*, pol. *w Chorwacji, chodziliśmy spać* – nedoločnik), *ko imam denar hodim*

kupovati obleke (nam. *denar, hodim kupovat*, pol. *chodzę kupować*).

V analiziranih besedilih sem poleg fleksijskih napak našla tudi nekaj nepravilnosti v besedotvorju. Študenti so glagolom marsikdaj dodajali napačne predpone in na ta način ustvarjali glagole, ki bi lahko obstajali v njihovem maternem jeziku, ampak ne obstajajo ali imajo v slovenščini popolnoma drug pomen: *poznala sem milega fanta* (nam. *spoznala sem prijaznega fanta*, pol. *poznalam milego chłopca*), *moramo vibrati en odgovor* (nam. *izbrati*, pol. *wybrać*), *zanaročila bova knjige* (nam. *naročila bova*, pol. *zamówimy*).

Interferenčne napake so seveda samo ena vrsta napak, ki jih delajo Poljaki med poukom slovenščine, vendar je raziskava pokazala, da so najpogostejše, saj znaša njihov delež od 60 do 75 odstotkov vseh napak. Za njihovo prepoznavanje je nujna komunikacijsko-kontrastivna metoda, ki temelji na razvijanju vseh jezikovnih spretnosti in istočasno predstavlja napake, ki nastajajo zaradi interference. Na podlagi takšne analize se da napisati ustrezna gradiva (učbenike, kontrastivne slovnice itn.), ki bodo preprečila negativni prenos in na ta način olajšala pouk sorodnih jezikov.

Literatura

- KURASZKIEWICZ, Władysław, 1972: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- LADO, Robert, 1957: *Linguistics across cultures*. Michigan: The University of Michigan Press.
- ODLIN, Terence, 1989: *Language transfer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAVLIN, Marta, 2004: *Oblikoslovje. Priročnik z vajami*. Ljubljana: Jutro.
- SZULC, Aleksander, 1997: *Słownik dydaktyki języków obcych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

⁵ Poljski preteklik izhaja iz zloženega preteklika, ki ga pozna tudi slovenščina. V 14. stoletju so Poljaki pisali in govorili: *zrobil jeśm, zrobil jeś, zrobil jest, zrobili jeśmy, zrobili jeście, zrobili są*. Zaradi kontaminacije in poenostavitve (pomožni glagoli 1. in 2. osebe so se skrajšali do končnic *-em, -eś, -śmy, -ście*, pomožni glagoli 3. osebe pa so v celoti izpadli) spregatev glagola *zrobić* (slo. 'narediti') zgleda tako: *zrobilem, zrobileś, zrobil, zrobiliśmy, zrobiliście, zrobili* (Kuraszkiewicz 1972: 151–154).

ISTARSKI RAZVOD BEZ »KUNFINA« (POVIJESNI, DRUŠTENOPVIJESNI I KNJIŽEVNI ASPEKTI SPOMENIKA U NASTAVI)

Mirjana Benjak, Marko Ljubešić
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pulj

UDK 821.163.42.09"1275/1395":371.314.6(497.5)

Izhajajoč iz težave starejše književnosti pri pouku oz. iz težave z motivacijo, recepcijo in interpretacijo srednjeveških besedil ter njihovega položaja v aktualnih učnih načrtih in učbenikih, se zavzemamo za uporabo aktualizacije. V sklopu projektnega pouka je z zgledom interpretacije *Istarskega razvoda* predstavljen didaktični pristop, ki je na sledi takemu načinu dela.

starejša književnost, aktualizacija, projektni pouk

Starting from the problem of early literature in literature teaching, or the problem of the motivation, perception and interpretation of medieval texts and their position in current curricula and textbooks, we support the principle of actualisation. For example, in the interpretation of the *Istarski razvod*, we have developed a methodological model that is in line with the application of this procedure.

early literature, actualisation, project teaching

1 Problem starije književnosti u nastavi

U današnje vrijeme, kad se u nastavi književnosti kao sve veći problem javlja problem motivacije učenika za čitanje uopće, osobito je naglašeno pitanje metodičkih pristupa starijim tekstovima hrvatskoga srednjovjekovlja. Da to pitanje nije novo, dokazuju članci i studije metodičara (npr. Kovačević, Frangeš, Rosandić), koji od 90-ih godina prošlog stoljeća posebnu pažnju usmjeravaju k rješavanju pitanja recepcije i interpretacije najstarijih tekstova hrvatskog glagoljaškog razdoblja. Pritom osobito ističu zahtjev za primjenu postupaka za otklanjanja jezičnih zapreka jer učenicima nemali problem predstavlja arhaičan, regionalni i strani leksik te morfološki oblici toga leksika. Osim toga zalažu se i za primjenu postupka aktualizacije poruka starih tekstova, jer su oni svojom tematikom često vrlo udaljeni od interesa mladih čitatelja. Naime, prvogimnazijalac, petnaestogodišnji učenik, nailazi na velike i nezanemarive zapreke u pokušaju komuni-

kacije s tekstovima koji predstavljaju početke pismenosti u Hrvata. Te se zapreke mogu kvalificirati i kao jezične i kao tematske. U njihovu svladavanju treba imati na umu da tekstovi starijih razdoblja »traže razvijeniji kulturno-povijesni kontekst, bez kojeg se ne mogu razumjeti poruke teksta« (Rosandić 1993: 21).

1.1 Starija književnost u gimnazijskom nastavnom programu

Gimnazijski program (1995) sastavljen je prvenstveno prema književnopovijesnom kriteriju. To znači da se književnost u njemu predstavlja i interpretira u povijesnome slijedu, pa se učenici s najstarijim tekstovima hrvatskoga glagoljaškog razdoblja susreću u drugom polugodištu 1. razreda. Njime je predviđeno da se u sklopu hrvatske srednjovjekovne književnosti posebna pozornost posveti biblijskim, liturgijskim, povijesnim i pravnim tekstovima, crkvenoj i svjetovnoj prozi, drami, odnosno prikazanjima.

U Programu su poimence navedeni ovi tekstovi: Črnorizac Hrabar: »*O pismenima*«, *Bašćanska ploča*, *Vinodolski zakon*, *Lucidar*, *Zapis popa Martinca*, *Ljetopis popa Dukljanina*, *Rumanac trojski*, *Aleksandrida*, *Pismo Nikole Modruškoga*, *Hrvojev Misal*, *Misal po zakonu rimskoga dvora*, *Svit se konča*, *Šibenska molitva*, *Va sve vrime godišća*, *Muke svete Margarete*. Iako metodičari već godinama upozoravaju na, u najmanju ruku, upitnost interpretacije starijih tekstova u fazi rane adolescencije, jer postoji »opasnost da se izgube književni interesi i smanji motivacija za bavljenje književnošću« (Rosandić 1993: 21), sastavljači nastavnih programa programa ne obaziru se na recepcijske mogućnosti učenika te dobi.

1.2 Metodičke odrednice inerpertacije starije književnosti u udžbenicima

Analiza metodičkog instrumentarija koji je uspostavljen uz interpretaciju starije književnosti u udžbenicima (Rosandić 1996) pokazuje da su primijenjeni različiti postupci koji omogućuju očekivanu učenikovu recepciju teksta: tumačenje nepoznatih riječi i pojmovi na marginama udžbenika (neki su tekstovi u potpunosti prevedeni na suvremeni hrvatski standardni jezik), lokalizirajući tekstovi kojima se srednjovjekovni tekst smješta u odgovarajući kontekst, znanstveni i znanstveno-popularni tekstovi te likovni i grafički predlošci koji korespondiraju s predlošcima udžbeničke jedinice i sl. Metodički instrumentarij koji omogućuje interpretaciju teksta ostvaruje se zadacima analitičkog, sintetičkog i istraživačkog tipa. Iako rjeđe, susrećemo se i s metodičkim instrumentarijem koji potiče samostalan stvaralački rad učenika.

Međutim, u potpunosti je izostao metodički instrumentarij koji bi se temeljio na primjeni postupka aktualizacije. Smatramo to velikim nedostatkom jer, kako kaže Rosandić, »primijenjujući postupak aktualizacije poruka starijih tekstova i njihova načina izražavanja, pospješuje se buđenje interesa i želje za prisvajanjem tih tekstova« (Rosandić 1993: 32). Kako »povod za aktualizaciju

tražimo u našoj suvremenosti, u kulturnom prostoru u kojem učenik živi« (Rosandić 1993: 23), to nam se učinilo primjerenim oblikovati metodički model koji bi obuhvatio interpretaciju *Istarskog razvoda* primjenjujući postupak aktualizacije. Polazeći od odrednica koje definiraju ciljeve nastave starije književnosti – upoznavanje bogatstva sadržaja i oblika najstarije hrvatske baštine kao sastavnog dijela nacionalne kulture, izgrađivanje shvaćanja da ta djela svojim latentnim potencijalom spajaju prošlost i sadašnjost te da suvremenom mladom čitatelju otvaraju prostore za traženje svoje istine, svoga nacionalnog identiteta (Kovačević 1984) – izabrali smo *Istarski razvod* iz više razloga.

2 *Istarski razvod* – značajno djelo hrvatskoga srednjovjekovlja

Istarski razvod je hrvatskoglagoljski spomenik, odnosno isprava iz 1325. godine, koja govori o razgraničenju posjeda – »termena i kunfina« između pojedinih istarskih seoskih općina (komuna), njihovih feudalnih gospodara i Mletačke republike. Uređivanje spornih »kunfina«, kako piše na samom početku *Istarskog razvoda*, prate tri notara koja su gospoda izabrala: »jednoga latinskoga, a drugoga nemškoga, a tretoga hrvackoga, da imamo vsaki na svoj orijinal pšisat, poimeno od mesta do mesta, kako se niže udrži, po vsoj deželi« (*Istarski razvod* 1989: 6).

Istarski razvod predstavlja značajan izvor za povijesno-političku, društvenu i jezičnu/književnu povijest Istre. Iz teksta *Razvoda* doznajemo o karakteru istarskog feudalnog sustava, o sukobima različitih interesa koji su doveli do podjele istarskog pouotoka na austrijski (habsburški) dio (Pazinsku knežiju) i na mletački dio (obalni gradovi i unutrašnje općine).

Osim kao spomenik političke povijesti, *Istarski razvod* vrijedan je spomenik društvene povijesti, povijesti »običnoga puka, širokih narodnih slojeva« (Bratulić 1987: 59). Tako doznajemo kako pri uređivanju »kunfina« sudjeluje narod – od staraca do djece. Doznajemo i o uređenju seoske općine,

komuna, o njezinoj ekonomskoj snazi i interesima. Posebno je naglašena uloga župana. Bratulić kaže da »nema u hrvatskoj povijesnoj literaturi takvoga spomenika koji na toliko mjesta, tako opširno i tako minuciozno crta život seoske zajednice, njene brige, njen ekonomski potencijal, kako to čini *Istarski razvod*« (Bratulić 1987: 61).

I nakraju, ono što nas najviše zanima u sklopu nastave jezika i književnosti – *Istarski razvod* je spomenik hrvatske pismenosti. Treba napomenuti da »ovdje pod pismenošću podrazumijevamo onaj elementarni smisao: upotrebu pisma u neke određene svrhe« (Bratulić 1987: 61). *Istarski razvod* prvi je diplomatski međunarodni dokument pisan na hrvatskom jeziku, a pisan je tako da ga može razumjeti običan puk. Uobičajeno je da hrvatski medijevalisti prve pisane spomenike svrstavaju i u književne pa je tako utvrđeno da i *Istarski razvod* predstavlja »spomenik književnosti« (Bratulić 1987: 63). Potvrde tome Bratulić vidi u autorskom postupku pisca hrvatskoga dijela *Istarskog razvoda* popa Mikule Gologoričkog koji »vidi svijet oko sebe kao stvaralac, pa taj svijet želi svojim djelom fiksirati i riječima« (Bratulić 1987: 63). Njegovo se autorstvo ogleda u upotrebi dijaloga, opisima prirode, bilježenjem poslovice i uzrečica (npr. »Dajte nam pravice, a pšenicu vazmite!«).

Upravo zbog toga što je *Istarski razvod* »dragocjen [...] spomenik hrvatskoga jezika i hrvatske srednjovjekovne književnosti; on je originalan tekst i po svome postanku, i po svojem prikazivanju svijeta i stvarnosti za koju je nastao« (Bratulić 1987: 64) smatramo da bi se njegova interpretacija, bez obzira na to što nije propisana nastavnim programom, mogla provesti među istarskim gimnazijalcima.

3 Metodički model interdisciplinarnog (integracijsko-korelacijskog) pristupa *Istarskom razvodu* u sklopu projektne (terenske) nastave

Činjenica što je interpretacija starijih tekstova u nastavi hrvatskoga jezika

programski namijenjena ranoj adolescentskoj dobi, za posljedicu ima, zbog arhaičnog rječnika i toj dobi nerijetko nezanimljivih te teško aktualizirajućih sadržaja, stvaranje odbojnoga odnosa mladih čitatelja prema književnosti uopće. Kako neke od starijih tekstova nije moguće, ni kod eventualnog osuvremenjivanja nastavnih programa, izostaviti, posebno u slučajevima kada predstavljaju polazište za razvijanje zavičajnih književnih (i ostalih) odgojno-obrazovnih vrijednosti, takvim tekstovima valja pristupiti na suvremeniji način, koristeći se pritom nekim od novih metodičkih sustava. Jedan od njih, o kojem se u posljednje vrijeme piše u metodičkoj literaturi zbog, prije svega, novih oblika rada, a prvenstveno se primjenjuje u društvenim znanostima (ekonomija i sl.), projektni je sustav (Bežen 2008: 303). On učeniku omogućuje slobodu u odabiru teme i razrade projektnih zadataka, dok je nastavnik u znatno drukčijem položaju od tradicionalnog – on koordinira nastavni proces, pomaže u svakoj etapi projektne nastave te organizira sistematizaciju i evaluaciju.

Pristup *Istarskom razvodu* kao jednom od temeljnih dokumenata od iznimnog značaja za hrvatsku, a posebice za istarsku zavičajnu kulturu, moguć je u sklopu projektne nastave, što će učenicima omogućiti izravni kontakt s nastavnim temom/jedinicom i veću angažiranost pr usvajanju zavičajnih sadržaja. Kako *Istarski razvod* sadrži tekstove raspoređene u 21 dan razvođenja istarskih kunfina, predlaže se da za projektnu nastavu (koja će u svom središnjem dijelu predvidjeti terenski oblik nastave), uz prethodni pristup dokumentu u cjelini, odabere onaj dan razvoda koji obuhvaća učenicima najbliži dio zavičaja kako bi se izravno mogli upoznati sa značajem pojedinih mjesta i obilježja za sveopću istarsku kulturu.

Projektna nastava sadržavat će ove etape:

- pristup *Istarskom razvodu* kao pravnome, povijesnom i jezičnom/književnom dokumentu,
- usmjereno čitanje odabranih ulomaka *Istarskog razvoda*,

- odabir dana *Istarskog razvoda* za interpretaciju u sklopu projektne nastave,
- osmišljavanje projektnog itinerarija i podjela projektnih zadataka,
- terenska nastava,
- analiza projektne nastave.

3.1 Pristup *Istarskom razvodu* kao pravnome, povijesnom i književnom dokumentu

Metodički model započinje uvodnim satom na kojem se *Istarskom razvodu* pristupa kao pravnom, povijesnom i jezičnom/književnom spomeniku s osobitim naglaskom na aktualizaciju dokumenta. Učenici se na ovome satu upoznaju s temeljnim faktografskim značajkama *Istarskog razvoda*, jezikom i stilskim postupcima te uočavaju njegovo značenje (kroz sve tri odrednice) za današnje doba. U uvodnome, motivacijskome dijelu nastavne situacije, učenicima se postavljaju pitanja aktualizacijskoga karaktera:

- Jeste li se ikada susreli s nekom starom knjigom ili dokumentom? Jeste li kod svojih djedova ili baka vidjeli nešto slično? Kakav odnos imate prema takvim dokumentima? Što vam oni predstavljaju?
- Koliko vam je važno poznavanje povijesnih i društvenih okolnosti u kojima se nekada živjelo na prostorima koje danas obitavamo? Biste li voljeli doznati nešto više o tadašnjem načinu života, ali i o načinu podjela današnjih općina i gradova? Poznajete li slučaj da se današnje općine i gradovi spore oko vlasništva nad određenim teritorijem? Što vama osobno znači pojam kunfina?
- Kada bi se danas vršilo utvrđivanje razgraničenja među općinama i gradovima, tko bi, prema vašem mišljenju, trebao sudjelovati u tome? Što mislite, zbog čega su nekada starci i djeca redovito sudjelovali kod utvrđivanja i podjele kunfina?
- Na što vas asocira naziv *Istarski razvod*? Što mislite, o čemu je riječ u jednom takvom dokumentu?

Kao polazište za pristup *Istarskom razvodu* kao pravnome i povijesnome dokumentu, učenici će pročitati ulomak iz studije Josipa Bratulića:

Iz Istarskoga razvoda dade se rekonstruirati život seoske zajednice, kao i brojni problemi koji su u srednjem vijeku zaokupljali seoski svijet; ta rekonstrukcija podataka o životu nije omeđena na kratki vijek nego na vrlo dug period, jer se ni pravni instituti – kako su u Istarskom razvodu izneseni – a ni život koji se u našem spomeniku očituje, nisu bitno mijenjali u dužem periodu, nego su trajali bez većih promjena i obnavljanja do uvođenja novih oblika feudalnih pritisa (nova podavanja s urbarima) i novih političkih prilika, u kojima su se seoske zajednice našle nakon iscrpljujućih ratova pod novim političkim vrhovništvom ili feudalnim gospodarem (Bratulić 1978: 126).

Nakon pročitano g teksta učenici će odgovarati na pitanja i rješavati zadatke:

- Tko je u srednjem vijeku vladao ovim prostorima? Obnovite svoje znanje koristeći se Istarskom enciklopedijom, udžbenicima povijesti ili internetskim stranicama.
- Doznajte kako se danas vrši razgraničenje i koji se podaci nalaze u suvremenim dokumentima o razgraničenju.
- Jeste li prisustvovali nekom razgraničenju? Jesu li vam poznati »kunfini« parcela vaših roditelja? Kako oni izgledaju?

3.2 Usmjereno čitanje *Istarskog razvoda*

Za domaću zadaću učenici samostalno čitaju, uz priloženi rječnik manje poznatih riječi, unaprijed određene ulomke *Istarskog razvoda* (među kojima se nalazi i ulomak koji će poslužiti za terenski dio nastave) te rješavaju pitanja i zadatke usmjerene pripremi za terensku nastavu:

- Pročitaj zadane ulomke *Istarskog razvoda* i izdvoji imena naselja, sela i gradova koja se u njima spominju. Pronađi na internetskim stranicama obavijesti o povijesnim obilježjima tih mjesta kao i zanimljivosti koje se uz njih vežu.

- Usporedi stil pisanja tog pravnog dokumenta s nekim današnjim pravnim dokumentom (elaborat o razgraničenju, ostavinska rasprava i sl.). U čemu primjećuješ razlike?
- Među kojim istarskim gospodarima uređuje odnose *Istarski razvod* i kako se provodilo razgraničenje?
- Kojim je jezicima pisan *Istarski razvod* te koje prijepise imamo sačuvane do danas?

3.3 Odabir dana i osmišljavanje projektnog itinerarija

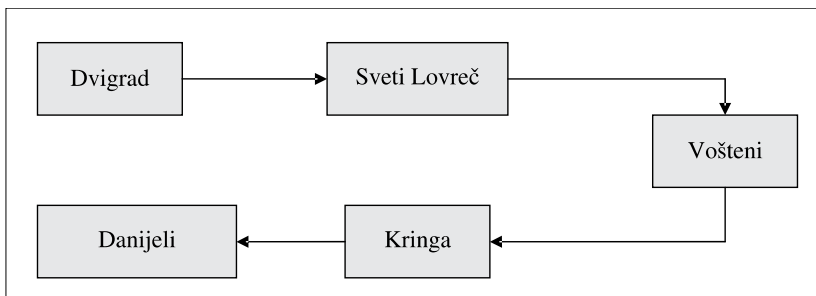
Nakon samostalnog usmjerenog čitanja učenici dolaze na sat na kojem će se odabrati dan *Istarskog razvoda* kojem će se pristupiti u sklopu terenske nastave te se za određeni dan osmišljava projektni itinerarij.

3.4 Terenska nastava

Projektni itinerarij terenske nastave 12. dana *Istarskog razvoda* obuhvaća 5 projektnih postaja: Dvigrad, Sveti Lovreč, Vošteni, Velika lokva, Kringa i Danijeli. Na svakoj od projektnih postaja predviđeno je čitanje ulomka *Istarskog razvoda* kao i odrađivanje određenih zadataka. Kako je pristup ovakvom tekstu, koji obuhvaća brojna povijesna obilježja i kulturne znamenitosti, nezamisliv bez integracijsko-korelacijskog sustava, pri osmišljavanju projektnih zadataka valja voditi računa o školskim predmetima te uključiti i nastavnike ostalih predmeta u projekt. U slučaju kada je u projekt uključena nastava povijesti, geografije, biologije, likov-

nih umjetnosti te vjeronauka, projektni zadaci (od priprema do izvođenja terenske nastave) mogu biti u sklopu raznorodnih tematskih područja (raspoređenih za rad na pojedinim postajama projektnog itinerarija):

1. projektna postaja (Dvigrad)
 - Čitanje uvodnoga dijela 12. dana *Istarskog razvoda*.
 - Toponimija *Istarskog razvoda*.
 - Povijest Dvigrada od antike do potpunog napuštanja grada. Crkva sv. Sofije u Dvigradu.
 - Način određivanja kunfina u vrijeme *Istarskog razvoda*.
 - Određivanje mjesta razgraničenja triju komuna o kojima je riječ u *Istarskom razvodu*.
 - Značaj svete mise na početku svakoga dana *Istarskog razvoda*.
2. projektna postaja (Sveti Lovreč)
 - Nastavak čitanja 12. dana *Istarskog razvoda*.
 - Onomastika *Istarskog razvoda*.
 - Povijesna uloga Svetoga Lovreča u vrijeme Venecije. Značaj pazezatika kao središta vojne uprave čitavog mletačkog dijela Istre.
 - Razgledavanje zidina, crkava, galerije. Posjet župnom uredu i razgledavanje starih župnih knjiga.
3. projektna postaja (Vošteni)
 - Pješačenje i berba šparoga/gljiva/ljekovitog bilja (ovisno o sezoni). Važnost

Schema 1: Primjer projektnog itinerarija za 12. dan *Istarskog razvoda*

ubranih namirnica u prehrambenom sustavu i njihova ljekovita svojstva.

- Nastavak čitanja 12. dana *Istarskog razvoda*. Značaj vode u *Istarskom razvodu*. Posjet izvoru vode Puč u selu Vošteni.
- Maslinarstvo kao temeljna poljoprivredna djelatnost u Istarskoj županiji. Važnost nezasićenih masnih kiselina u prehrani. Posjet proizvođačima maslinovog ulja i njegova degustacija u selu Vošteni.
- Susret s mještanima i razgovor o današnjim »kunfinima«.
- 4. projektna postaja (Kringa)
 - Čitanje završnog ulomka 12. dana. Razgovor o stilu *Istarskog razvoda*.
 - Važnost Bože Milanovića za Istru, posjet njegovoj rodnoj kući i parku.
 - Važnost Valvasora i njegove knjige Slava vojvodine Kranjske za Kringu. Slučaj Jure Granda. Posjet muzeju Jure Granda u Kringi.
 - Posjet jednoj od pršutana u Kringi i degustacija istarskoga pršuta.
- 5. projektna postaja (Konoba Danijeli)
 - Čitanje učenicima omiljenog odlomka *Istarskog razvoda*.
 - Tradicionalna istarska jela. Način pripreme istarskih fuži i kupusa. Istarska mineštra. Fritule, kroštule.
 - Hrana u vrijeme *Istarskog razvoda* i hrana danas.

3.5 Analiza projektne nastave

Nakon odrađene terenske nastave, učenici će s nastavnicima koji su sudjelovali u projektu napraviti analizu uspješnosti projekta te pripremiti materijale za prezentaciju u školskim novinama, zidnim novinama ili na posebnoj satu na koji se mogu pozvati roditelji kao i ostali žitelji lokalne zajednice u kojoj djeluje škola.

Zaključak

Jedan od većih problema metodičke teorije i prakse odnosi se na obradu starijih, srednjovjekovnih tekstova (koji često nisu beletristički) u nastavi hrvatskoga jezika. Naime, programom je predviđeno da se oni obrađuju u 1. razredu gimnazije, pa se, zbog književnih i ostalih iskustava i interesa ranih adolescenata, javlja problem motivacije, recepcije i interpretacije tih povijesno-kulturnih dokumenata. Jedan od načina prevladavanja toga problema vidimo u primjeni postupka aktualizacije. Pokazali smo to oblikovanjem metodičkog modela interpretacije *Istarskog razvoda* u sklopu suvremenih sustava: interdisciplinarnog (integracijsko-korelacijskog) i sustava projektne nastave. Smatramo da se tako ne samo pobuđuje interes još neizgrađenih čitatelja za stariju književnost, već ih se motivira za bavljenje književnošću uopće.

Literatura

- BEŽEN, Ante, 2008: *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb: Učiteljski fakultet – Profil.
- BRATULIĆ, Josip, 1978: *Istarski razvod, studija i tekst*. Pula: Čakavski sabor.
- BRATULIĆ, Josip, 1987: *Istarske književne teme*. Pula: Istarska naklada; Zagreb: Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske.
- BRATULIĆ, Josip (ur.), 1989: *Istarski razvod*. Pula: IKK »Grozđ«.
- Hrvatski jezik za gimnazije*, 1995: Zagreb: Glasnik Ministarstva prosvjete i športa.
- KOVAČEVIĆ, Manja, 1984: Pristup starijoj glagoljičkoj književnosti u nastavnom procesu. *Suvremena metodika nastave hrvatskoga ili srpskog jezika IX/3–4*. 86–91.
- ROSANDIĆ, Dragutin, 1993: *Novi metodički obzori*. Zagreb: Školske novine.
- ROSANDIĆ, Dragutin, 1996: *Književnost 1, udžbenik za 1. razred gimnazije*. Zagreb: Profil international.
- ROSANDIĆ, Dragutin, 2005: *Metodika književnoga odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Skupina autora, 1994: *Metodičke upute uz interpretacije književnih djela I. kola*. Zagreb: Školska knjiga.

UČINKOVITOST DVOSMERNEGA DVOJEZIČNEGA IZOBRAŽEVANJA V PREKMURJU

Elizabeta Bernjak

Filozofska fakulteta, Maribor

UDK 376.7(497.4-18=511.141):81'246.2

Prispevek skuša orisati dvojezičnost in tipologijo dvojezičnega izobraževalnega modela v Prekmurju. Analizira temeljne značilnosti dvosmernega modela imerzije (ang. two-way immersion), poudari značilnosti, s spremembo katerih bi lahko prispevali k notranji obnovi dvojezičnega izobraževanja v Prekmurju, k dvigu statusa in prestiža maternega jezika manjšine, k povečanju dominantnosti maternega jezika.

dvojezično izobraževanja, dvosmerni model imerzije, manjšinski in večinski jezik, status in prestiž manjšinskega jezika

The study aims to draft a typology of the bilingual educational model and bilingualism in the Prekmurje region. It analyses the basic criteria of the two-way immersion model, and highlights those aspects which, modified or changed, could contribute to an increase of the prestige and status of the mother tongue of the minority, and the enhancing of the dominance of the mother tongue.

bilingual education, two-way immersion, minority and majority language, prestige and status of the minority language

1 Vloga dvosmernega dvojezičnega izobraževanja pri ohranjanju manjšinskega jezika

1.1

Dvosmerno dvojezično izobraževanje ima pomembno vlogo pri ohranjanju manjšinskega jezika, pri uzaveščanju narodne pripadnosti, razvijanju kulturne identitete ter zagotavljanju mirnega sožitja večinskega naroda in manjšine. To pomeni, da bi morala dvojezična šola poleg vzgojno-izobraževalne funkcije povezovati, ohranяти in razvijati narodni skupnosti, njuno kulturo in seveda njuna jezika. Učni načrti dvojezične šole poskušajo od nastanka dalje okrepiti sožitje pripadnikov obeh skupnosti, toda sožitje z jezikovnega vidika večinoma pomeni pasivno znanje manjšinskega jezika oz. njegovo toleranco s strani večinskih govorcev. Za narod-

nostno mešano območje Prekmurja je značilna t. i. dvosmerna dvojezičnost (ang. two way immersion, dvosmerni model ohranjanja dveh jezikov), kar v danem primeru pomeni, da so (vsaj pasivno) dvojezični tudi pripadniki večinskega naroda, z vidika stičnih jezikov pa je značilna komplementarna deklarativna »funkcionalna dvojezičnost«, ki je v resnici dvojezična diglosija: oba jezika imata pomembno vlogo v življenju skupnosti, toda med njima obstaja funkcionalna delitev. Gospodarska, kulturna in jezikovna izolacija od matičnega naroda ter bolj ali manj zakrita asimilacijska politika v preteklosti, zlasti na področju šolstva in javne uprave, se kaže v šibki kompetenci ter v funkcionalni in strukturni osiromašenosti manjšinskega jezika. Večinski jezik je v veliki meri potisnil manjšinski jezik iz javnih govornih položajev, v zadnjem času tudi iz zasebne sfere.

1.2

Osrednje vprašanje glede ohranjanja in krepitve madžarske skupnosti in manjšinske variante madžarskega jezika je tesno povezano z učinkovitostjo dvojezičnega šolstva. Z vidika jezikovne manjšine se kot cilj pogostokrat postavlja dvojezičnost, ki temelji na visoki stopnji obvladanja obeh jezikov, toda po mnenju poznavalcev manjšinske situacije je to pretiran idealizem, saj ugotavljajo, da je pogoj za trajno ohranjanje dvojezičnosti bilingvizem, v katerem je dominanten manjšinski jezik, saj je tedaj najmanjša nevarnost za zamenjavo jezika, ki se lahko konča v enojezičnosti. Na podlagi poznavanja strokovne literature s področja dvojezičnega šolstva lahko rečemo, da v prid takega modela govori niz kognitivnih, psiholingvističnih, moralnih idr. argumentov.

Danes je že povsem jasno, da učinkovitost dvojezičnega šolstva in doseganje zastavljenih ciljev ni povezano le s tem, ali pouk poteka v otrokovem manjšinskem maternem jeziku ali v dveh jezikih. Pri učencih iz homogenih ali iz etnično mešanih območij se krepitev manjšinskega jezika in identitete ter madžarskih in slovenskih jezikovnih kompetenc lahko uspešno odvija tudi po drugačnih modelih. Po Skutnabb - Kangas (1997) je osnovni steber ohranjanja manjšinskega jezika ustrezen pravni okvir, v prvi vrsti pouk v maternem jeziku, za kar je v danem primeru že prepozno. V strokovnih krogih se velikokrat poudarja, da mora pri ohranjanju manjšinskega jezika vlogo družine prevzeti dvojezična šola, toda pri tem se pogosto precenjuje vloga, ki bi jo bila šola sama zmožna opraviti v tem jezikovnem in družbenem procesu. V danem primeru dobi manjšinski jezik največkrat samo instrumentalno vlogo pri preusmeritvi na večinski jezik.

2 Vloga manjšinskega jezika pri dvojezičnem pouku

2.1

Na narodnostno mešanem območju Prekmurja delujejo dvojezične slovensko-madžarske šole že od leta 1959. Kljub določenim spremembam koncepta dvojezičnega programa in prenovi metodično-didaktičnega pristopa k poučevanju manjšinskega jezika kot maternega jezika in jezika okolja se novemu konceptu in prenovam pripisana pričakovanja v zvezi z ohranjanjem in razvijanjem manjšinske materinščine niso uresničila v popolni meri, saj je t. i. funkcionalna dvojezičnost v javni sferi ostala le na ravni deklarirane pravice. Absolventi dvojezične osnovne in srednje šole ter tudi diplomanti razrednega pouka in strokovnih predmetov na Pedagoški in Filozofski fakulteti v Mariboru izkazujejo v sporazumevalni zmožnosti v madžarskem jeziku veliko primanjkljajev, lahko bi rekli, da so funkcionalno premalo opismenjeni za enakovredno rabo manjšinske materinščine v javnih formalnih (in tudi neformalnih) govornih položajih.

Dvosmerna dvojezičnost, ki predvideva obvladanje dveh jezikov tako pri pripadnikih manjšine kot večine, se je izrodila v poljezičnost z vidika obvladanja manjšinskega jezika tako pri učencih večinske kot tudi manjšinske skupnosti. Pripadnikom manjšine je sicer ponujena možnost usvajanja materinščine kot prvega jezika pri predmetu madžarski jezik in književnost (madžarščina 1), a obstaja tudi opcija, da madžarščino izberejo kot drugi jezik oz. jezik okolja (madžarščina 2); programa se močno razlikujeta po težavnostni stopnji, zato madžarski starši svoje otroke v čedalje večji meri vpisujejo k madžarščini kot drugemu jeziku. V tej skupini usvajajo madžarščino tudi učenci slovenskega porekla, ki v šolo vstopajo največkrat z izredno pomanjkljivim znanjem madžarščine ali pa je sploh ne obvladajo. Z notranjo diferenciacijo ni mogoče odpraviti jezikovnih primanjkljajev madžarskih, še manj pa

slovenskih učencev. Tako madžarski učenci pri svoji materinščini dosežejo le raven A2, to je vmesno raven jezikovnega znanja, slovenski učenci pa se ne približajo niti vstopni jezikovni ravni A1.¹ Še večji problemi se kažejo pri t. i. dvojezičnih (tj. nejezikovnih) predmetih. Osnova za dvojezični pouk je namreč obvladanje dveh součnih jezikov, pomanjkljivo usvojen jezik pa tako ne omogoča pridobivanja vednosti in znanj pri specifičnih strokovnih predmetih.

Dvojezična didaktika se pretežno uveljavlja kot prevajanje iz enega v drug jezik, največkrat pa le kot podajanje terminov v madžarščini. Tako učenci ne usvojijo strokovnega diskurza, ki je potreben za nemoteno funkcionalno dvojezičnost v vsakdanjem življenju skupnosti. Za to se sicer ponuja možnost v okviru jezikovnih učnih skupin, v katerih naj bi pouk potekal pretežno (načeloma v 80 %) v maternem jeziku, v praksi pa se ta možnost velikokrat ne izkoristi. Postavlja se tudi vprašanje, ali so učitelji strokovnih predmetov, ki so svojo nejezikovno študijsko smer usvajali v večinskem jeziku, ustrezno usposobljeni za tak učni model; hkrati se postavlja vprašanje, v kolikšni meri lahko sledijo takemu pouku tisti učenci, ki se madžarščino učijo v skupini madžarščina 2 – in ti so v večini. Obstoječi dvojezični model, v katerega madžarski starši oz. slovensko-madžarski dvojezični starši v čedalje večji meri vpisujejo svoje otroke k madžarščini 2, nikakor ne more prispevati k ohranjanju narodne identitete, zlasti ne k ohranjanju jezikovne identitete, prav tako pa ni zmožen odpraviti iz okolja izvirajočih jezikovnih primanjkljajev. Na eni strani zato, ker s tem modelom ni možno ustrezno razvijati učenčevih sporazumevalnih zmožnosti, na drugi strani pa zato, ker je pouk materinščine načrtovan samo kot cilj, v ozadje pa je potisnjena komunikajska in spoznavna funkcija jezika.

Pri pouku materinščine predstavlja največji problem enojezični pristop in neobčutljivost glede jezikovnih variant. Materni jezik pri manjšinskih učencih poučujejo na osnovi enakih metod kot pri enojezičnih učencih v matici oz. kot večinski narodni jezik, redko upoštevajo dvojezičnost učencev, torej to, da se njihova jezikovna kompetenca in raba razlikujeta od enojezičnih učencev. Stična varianta se omenja le na ravni teorije, v šolski praksi pa se uveljavlja redkeje. Tako ni mogoče uzavestiti razlik med stično jezikovno varianto, ki jo učenci v nekaterih primerih usvajajo kot materinščino, in standardno varianto, ki se jo učijo v šoli. Z vidika ohranjanja in razvijanja manjšinskega jezika so na področju dvojezičnega izobraževanja potrebne nujne spremembe.

2.2

Z zožitvijo možnosti predajanja jezika v družini se nujno povečuje vloga dvojezične šole pri usvajanju manjšinskega jezika. Po mnenju vprašanih manjšinskih narodnostnih politikov dvojezična šola le delno zagotavlja usvajanje manjšinskega jezika, ohranjanje narodnega izročila, razvijanje identitete ter funkcionalne dvojezičnosti. Prekmurski dvojezični vzgojno-izobraževalni model je dvo-smerni imerzijski model, ki je načelno usmerjen k ohranjanju in razvijanju obeh jezikov na narodnostno mešanem območju živečih narodnih skupnosti.

Na podlagi lastnih izkušenj in pilotske raziskave sporazumevalne zmožnosti učencev, ki jo je v letih 2005–2008 izvedla komisija za šolstvo pri Svetu Pomurske madžarske samoupravne narodne skupnosti, ugotavljam, da je njihova sporazumevalna zmožnost pomanjkljiva ne samo v njihovem drugem, ampak tudi v prvem jeziku, kar jih ovira v procesu pridobivanja znanj in vedenj ter pri udeležbi v formalni komunikaciji. Z reformo osnovne šole, ki se je začela s šolskim letom

¹ www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/jezikovno_izobrazevanje/skupni_evropski_jezikovni_okvir_sejo/

1999/2000, se je ponudila tudi možnost za uvedbo modernizacije dvojezičnega pouka. Tako se je v prvem triletnem devetletju začel uporabljati model jezikovnega pouka, vezanega na osebo oz. model en jezik – ena oseba. Ta metoda bi lahko v veliki meri omogočila, da bi učenci vzgojno-izobraževalne cilje usvojili v svojem maternem jeziku, da med jezika ne bi prihajalo do mešanja in da bi imeli učenci možnost za usvojitve specialnih oblik kodne menjave.

Kot je pokazala pilotska raziskava, se po načelih idealna metoda na splošno omejuje na vzajemno prevajanje učiteljevega besedila, namesto da bi podajanje in poglobljanje učne snovi potekalo pretežno v učenčevem maternem jeziku. Učitelji razrednega pouka niso bili ustrezno usposobljeni za izvajanje te metode, kar v marsičem otežuje njihovo pedagoško delo. Poleg tega poteka pretežno v večinskem jeziku tudi pridobivanje strokovnih znanj in vedenj pri učencih, ki so se prijavi k pouku madžarščine 2, torej pri dominantno madžarsko-slovenskih učencih. V višjih razredih poteka dvojezični pouk po ciljni vzporedni metodi, kar pomeni, da učenci učno snov usvajajo prav tako pretežno v večinskem jeziku, v manjšinskem jeziku pa se jim podaja zgolj zgoščena učna snov v obliki izvlečka. Raba manjšinskega jezika tako od 4. do 9. razreda močno upada; v 4. razredu se načeloma pojavlja v 50 %, v 5. in 6. razredu v 40 %, v zadnjem triletnem letu pa v 30 %.²

3 Učinkovitost dvojezičnega izobraževalnega modela

3.1

Dvojezični pouk je bil uveden brez predhodno strokovno utemeljenih metodičnih smernic in brez ustrezno usposobljenega pedagoškega kadra. Tudi danes bi lahko med največje težave uvrstili neizdelane dvojezične učne modele in metode, pomanjkanje ustre-

nih didaktičnih materialov ter ustrezno izobraženega učnega kadra za dvojezični pouk, tj. vzgojiteljev, razrednih in predmetnih učiteljev, ki bi oba jezika obvladali na ravni učinkovitosti ali mojstrstva.

3.2

Nivo poučevanja madžarščine 2 (madžarščine kot drugega jezika) je zlasti v drugem in tretjem triletnem odvisen od tega, v kolikšni meri so učenci usvojili madžarščino v vrtcu in prvem triletnem. Doseženo jezikovno znanje pogosto ne dosega tiste osnove, za katero so bili sestavljeni učbeniki, tako da sta vsebina in jezik učbenikov za učence pretežka, učnih ciljev pa ni mogoče uresničiti. Dokler obstajajo heterogene skupine, bi bilo treba pri jezikovnih urah izvesti določene diferenciacije glede težavnosti nalog. V tej heterogeni skupini je namreč veliko učencev, ki nimajo komunikacijskih problemov pri madžarščini in bi jih lahko uvrstili v madžarščino 1. Ti učenci so prikrajšani, saj nimajo priložnosti za razvijanje svoje jezikovne zmožnosti.

Spremeniti je treba tudi didaktični pristop pri madžarščini 2; namesto gramatikalizaciji je treba dati prednost komunikativnemu pristopu, zato je smiselno načrtovati modifikacije obstoječega učnega načrta in izdelati minimalne zahteve glede obvladovanja madžarščine za učence iz dominantno slovensko-madžarskih dvojezičnih družin in za učence slovenskega porekla. Vzporedno s temi spremembami je treba predvideti tudi sestavljanje novih, ustreznih učbenikov, ki bi upoštevali stični položaj ter v vsakdanjem življenju pojavljajoče se sporazumevalne vzorce.

3.3

Določene modifikacije so potrebne tudi pri pouku madžarščine 1 (madžarščine kot maternega jezika). Učni načrti so zelo zahtevni, sledijo učnim načrtom iz matice, tudi učbeniki so pretežno uvoženi iz matice in ne vsebujejo ustreznih vsebin za naš kulturni

² www.dosl-lendava.com/Dokument/DVOJEZICNO_VZGOJNO_IZOBRAZEVALNO_DELO/

prostor, predvsem pa ne upoštevajo stičnega položaja na narodnostno mešanem območju.

3.4

V višjih razredih prevladuje pri dvojezičnih urah klasični tip dvojezične ure, tj. podajanje madžarskih strokovnih izrazov in prevajanje naslova učne snovi. Znotraj enojezičnega govora se tako pogosto pojavlja raba drugega jezika, kar vpliva na izoblikovanje mešanega jezika, oz. metoda prevajanja z vsemi spremljajočimi interferenčnimi pojavi. Pri dvojezičnih urah se sicer od učitelja in učencev pričakuje, da uporabljajo oba jezika izmenično, komplementarno, prevajanje naj bi prišlo v poštev le pri povsem neznanih izrazih in prvič slišanih stvareh, učitelji pa naj bi učence preverjali v obeh jezikih, seveda v skladu z njihovimi zmožnostmi. V dvojezičnem vzgojno-izobraževalnem procesu je treba doseči iste učne cilje kot v enojezičnih šolah, zato se zdi način pridobivanja znanj in vedenj v dveh jezikih problematičen, saj učenje/poučevanje v slabše usvojenem jeziku (v manjšinskem jeziku) ne zagotavlja razvoja kognitivnih zmožnosti na visoki ravni. Zato je treba pri čim več predmetih ponuditi učne jezikovne skupine in o njih ustrezno informirati učence in starše.

3.5

Pri nejezikovnih dvojezičnih strokovnih predmetih bi bilo treba uvesti alternativne dvojezične modele: komplementarni timski dvojezični učni model z enakovredno uporabo součnih jezikov, model z menjavo učnih jezikov po urah, temah, dnevih, model jezikovne kopeli.

3.6

Težave se pojavljajo tudi na področju didaktičnih sredstev: ni ustreznih strokovnih slovarjev, dvojezične predmete poučujejo iz dvojezičnih učbenikov in delovnih zvezkov, ki so zgolj prevodi slovenskih učbenikov. Sestaviti bi bilo treba dvojezične učbenike, ki bi upoštevali jezikovno in kulturno drugačnost, stično situacijo, seveda na podlagi

modificiranega učnega načrta. Učni načrt bi moral biti fleksibilnejši, predpisano učno snov, zlasti iz književnosti, je treba spremeniti v predloge ter v učnih načrtih sicer vključena, a v učbenikih manjkajoča, dela domačih avtorjev vključiti v berila in jih tudi obravnavati. Pri jezikovnem pouku devetletke je poudarek na obravnavi in tvorjenju ne-umetnostnih besedil, vendar se noben učbenik ne ravna po učnem načrtu, zato se zdi umestno sestaviti zbirko besedil s takimi vsebinami.

4 Pričakovanja v prihodnosti

4.1

V jezikovni politiki in učnih načrtih dvojezične šole se večinoma uveljavlja intuitivno načrtovanje jezikovnega znanja, ki naj bi bilo splošno veljavno in nespremenljivo, kar samo po sebi kaže na zelo pomanjkljivo poznavanje sodobnega razvoja jezikoslovja, zlasti spoznavnega, pragmatičnega in političnega jezikoslovja, ki dnevno odkriva nove razsežnosti jezikovnega znanja ter s tem ustvarja vedno nove okoliščine za pouk. Kaže pa tudi na povsem statičen koncept jezika, na pretirano poudarjanje slovničnih opisov pri formalistično zasnovanem jezikovnem pouku, ki brez upoštevanja bistvenih človeških dejavnikov in dejanskih pragmatičnih okoliščin ne more biti temelj za učence osredinjenega jezikovnega pouka. Slovnično znanje jim tako predstavlja le množico jezikovnih omejitev pri jezikovnem pouku, pri katerem je jezik definiran kot cilj in ne kot sredstvo sporazumevanja, kaj šele spoznavanja, torej kot sredstvo za učinkovitejšo rabo jezika. Učinek tako zasnovanega jezikovnega pouka je lahko le odtujevalen, saj učenca ves čas prepričuje, da svojo materinščino obvlada slabše kot večinski jezik družbenega okolja oz. da je sploh ne obvlada. S tem pa pri njem spodbuja le negativen odnos do standardne variante manjšinskega jezika, kar na koncu res pripelje do

nezadovoljive pismenosti, zlasti pa do trajne škode v spoznavnem razvoju.

4.2

Dosedanje raziskave (Gomivnik Thuma 2010; Bernjak 2000) jasno izkazujejo upadanje jezikovnih zmožnosti v manjšinskem jeziku, ugotavljajo zlasti zmanjševanje ožje jezikovne ter tudi kognitivne in sociolingvistične sestavine sporazumevalne zmožnosti. To je prav tako posledica odraščanja v družinah, kjer okolje ne nudi zadostne in kakovostne jezikovne spodbude. Z vidika učinkovitega jezikovnega pouka in razvijanja dvojezičnosti je treba v skladu s spoznanji sodobnega razvoja jezikoslovja opredeliti področja jezikovnega načrtovanja ter strategije in načela za udejanjanje načrtovanega: (a) načrtovanje manjšinskega jezika kot učnega/součnega jezika ter (b) načrtovanje korpusa, ki vključuje strategije oživljanja lokalne jezikovne variante, strategije razvijanja manjšinskega jezika v smeri izgradnje standardnih variant, strategije in načela izbire učnih vsebin v učnih načrtih za pouk manjšinskega jezika kot materinščine in drugega jezika ter metode in oblike pouka jezika z upoštevanjem načela selektivnosti, stičnosti in interkulturalnosti, ki vključuje tudi načelo kontrastivnosti.

Pri načrtovanju oživljanja reducirano usvojenega manjšinskega jezika je treba ob upoštevanju socialnopsiholoških dejavnikov pri razvoju zmožnosti sporazumevanja upoštevati dve ravni te zmožnosti: (a) osnovno zmožnost sporazumevanja na medosebni ravni, kar pomeni sporazumevanje v kognitivno manj zahtevnih položajih, ter (b) spoznavno jezikovno zmožnost, kar pomeni uporabljati jezik kot instrument mišljenja pri razreševanju problemov. Obe ravni jezikovne zmožnosti se pri dominantno dvojezičnih govornicah v vsakem jeziku razlikujeta; v manjšinskem jeziku večinoma ne dosega niti osnovne ravni sporazumevalne zmožnosti, v večinskem jeziku, tako po jezikovnih testih kot po samoocenitvi, pa izkazujejo mnogo višjo stopnjo jezikovnega znanja.

4.3

Spodbude za prenovo pouka manjšinskega maternega jezika prihajajo z različnih področij; kot najpomembnejše velja omeniti (1) ugotovitve, da učenci končajo dvojezične šole funkcionalno ne dovolj pismeni oz. z reducirano sporazumevalno kompetenco v manjšinski materinščini, (2) spremenjene družbene okoliščine, ki narekujejo, da je naloga pouka materinščine predvsem usposobiti učence za uspešno sporazumevanje v najrazličnejših, danes morda še nepredstavljenih okoliščinah, in (3) nova spoznanja jezikoslovja, ki so – v nasprotju z dosedanjim poukom manjšinskega jezika, zasnovanim zgolj na opisni slovnični in strukturalizmu – lahko hkrati teoretična izhodišča prenove. Večina raziskovalcev tako poudarja pomen funkcijskega pristopa k pouku manjšinskega jezika, ki za večino šolajočih otrok ni več njihov prvi jezik.

5 Sklepne ugotovitve in podmene

5.1

S prenovljenimi učnimi programi v dvojezični devetletni osnovni šoli se je pričakovalo, da se učencem obljublja boljše časi, toda sestavljalci učnega načrta niso izkoristili vseh možnosti, ki jih ponujajo Izvedbena navodila za uvajanje programa 9-letne osnovne šole v I., II. in III. vzgojno-izobraževalnem obdobju dvojezične osnovne šole. Učni načrt ne upošteva položaja manjšinskega jezika, ki prav zaradi stičnosti z genetsko in tipološko nesorodnim jezikom kaže posebne odklone od jezikovnih variant v matici. V manjšinski situaciji je treba pri jezikovnem pouku upoštevati tudi razmerje med jezikovno obliko in družbenim kontekstom. To pomeni, da mora jezikovna vzgoja uzavestiti strategije, s katerimi lahko dvojezični govorec z izbiro jezikov in jezikovnih variant uresničuje svoje komunikacijske potrebe in funkcije v ožji in širši skupnosti.

5.2

Poseben problem predstavlja socialno-funkcijska okrnjenost manjšinskega jezika; učni načrt bi moral predvideti tudi razvijanje pogovornih in strokovnih zvrsti manjšinske materinščine s poučevanjem ustreznih učnih vsebin in komunikacijskih vzorcev. Tako bi imeli učenci možnost usvojiti manjkajoče, za nove vloge potrebne funkcijske zvrsti, ki jih iz obstoječih govornih položajev niso mogli usvojiti ali vsaj ne na pričakovani ravni. Pri večini strokovnih, publicističnih, uradovanih idr. besedilih se namreč uveljavlja prevodna dvojezičnost z vsemi predvidljivimi prevodnimi interferencami.

5.3

Če želimo v prihodnosti doseči stabilno in spontano dvojezičnost, je treba prenoviti tudi dvojezični pouk, v prvi vrsti pa je treba utrditi dominantnost maternega jezika pri dvojezičnem pouku. To pomeni optimalnejše načrtovanje kvantitete manjšinskega jezika kot prvega ali drugega jezika in iskanje ustreznih metodičnih rešitev tako pri jezikovnem pouku kakor tudi pri uzaveščanju optimalne kodne menjave pri dvojezičnem pouku. Za dvojezično šolo je na splošno značilna usvojitev omejenega koda manjšinskega jezika, namesto da bi bil načrtovani vzgojno-izobraževalni cilj usvojitev visokega koda obeh jezikov. Nivojski pouk morda lahko prinese boljše rezultate, toda s tem še ni rešeno vprašanje dvojezičnega pouka strokovnih predmetov. Pri dvojezičnih učnih urah je treba uzavestiti, da je jezik predvsem sredstvo pridobivanja znanj in vedenj ter šele v drugi vrsti cilj. Usvojitev v učnih predmetih selektiranih ter zgoščenih znanj in vedenj zahteva visoko stopnjo obvladanja učnih jezikov. Obvladanje manjšinskega učnega jezika ne dosega te stopnje, zato se s strokovnim področjem povezana znanja in vedenja usvajajo pretežno v večinskem jeziku.

Literatura

- BAKER, Colin, 1996: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BARTHA, Csilla, 2000: A kétnyelvűség fogalma: tudománytörténeti vázlat. Anna Borbély (ur.): *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 25–35.
- BERNJAK, Elizabeta, 2000: *Jezikovnosistemski razlogi primanjkljaja v slovensko-madžarskem jezikovnem stiku. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- BERNJAK, Elizabeta, 2004: *Slovenščina in madžarščina v stiku: sociolingvistične in kontrastivne študije*. Maribor: Slavistično društvo.
- FISHMAN, Joshua A., 1991: *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- GOMIVNIK THUMA, Vida idr.: 2010: *Spremljanje pouka v dvojezičnih osnovnih šolah na narodno mešanem območju Prekmurja*. Ljubljana.
- GÖNCZ, Lajos, 1985: *A kétnyelvűség pszichológiája: A magyar-szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vázlata*. Újvidék: Forum.
- LANSTYÁK, István, 1998: *Nyelvünkben-Otthon*. Dunaszerdahely: NAP Kiadó.
- NOVAK LUKANOVIČ, Sonja, 2000: Pogledi na dvojezično vzgojo in izobraževanje. Albina Nećak Lük, Boris Jesih (ur.): *Medetnični odnosi v slovenskem etičnem prostoru*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 149–164.
- SKUTNABB - KANGAS, Tove, 1997: *Nyelv, oktatás, kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány Könyvtára (Kisebbségi adattár VIII).
- SKUTNABB - KANGAS, Tove, 2000: *Linguistic Genocide in Education or Worldwide Diversity and Human Rights?* London: Routledge.
- www.dos1-lendava.com/dokument/dvojezicno_vzgojno_izobrazevalno_delo/
- www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/jezikovno_izobrazevanje/skupni_evropski_jezikovni_okvir_sejo/

MEDDISCIPLINARNI POGLED NA PRAVLJICE – ŠTUDIJ PRIMERA DEKLICE BREZ ROK (ATU 510)

Milena Mileva Blažić

Pedagoška fakulteta, Ljubljana

UDK 398.2:82–343.091

Motiv deklice/žen(sk)e brez rok je eden izmed odprtih motivov v indeksu ATU tip 510, ki se pojavlja v različnih inačicah in kulturah. Različice se povezujejo s pravljicami *Pepelka*, *Obleka iz zlata, srebra in zvezd*, *Oslovska koža*, *Kosmatinka*, *Princesa v skrinji* itn. O tem motivu so poglobljeno razpravljali M. L. von Franz v knjigi *The Feminine in Fairy Tales* (1993), C. Pinkola Estes v *Women who run with Wolves: Myths and Stories of the Wild Woman Archetype* (1997), Zipes v *The Great Fairy Tale Tradition: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm* (2000) idr.

ATU 510, motiv deklice brez rok, Jack Zipes, Hans Jorg Uther, Karel Štrekelj, *Biblija*, literarna veda, etnologija

The fairy tale image of a handless girl/maiden/wife, which appears in various forms and cultures, is one of the most questionable in the international fairy tales index as ATU, appearing as type 510. Variants are associated with *Cinderella*, *The Dress of Gold, Silver and of Stars*, *Donkey Skin*, *All-Fur*, *The Princess in the Chest* and so on. This image is discussed in depth by M. L. von Franz in *The Feminine in Fairy Tales* (1993), C. Pinkola Estes in *Women Who Run with Wolves: Myths and Stories of the Wild Woman Archetype* (1997), Jack Zipes in *The Great Fairy Tale Tradition: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm* (2001) etc.

ATU 510, handless maiden, Jack Zipes, Hans Jorg Uther, Karel Štrekelj, *Bible*, literary criticism, folkloristic

Uvod

Motiv deklice brez rok je po Zipesu (2000) neposredno povezan z nekaterimi drugimi motivi, in sicer z motivom incestuoznega in motivom izdajalskega očeta. Med pravljice 1) z motivom incestuoznega očeta je uvrstil pravljice Straparole *Tebaldo* (1550), Basila *Medved* (1634), Perraulta *Oslovska koža* (1694), 2) z motivom izdajalskega očeta pa pravljice Fiorentina *Dionizija in angleški kralj* (1385), Basila *Dekle brez rok* (1634) ter J. in W. Grimma *Dekle brez rok* (1857).

V zbirki pravljic L. Gonzenbach iz leta 1870 z naslovom *The Beautiful Angiola* (Le-pa Angiola, 2005) sta vključeni dve pravljici, ki obravnavata motiv incestuoznega očeta: *Betta Pilusa* in *Gostilničarjeva lepa hčer*. Folklorist Uther (2004: 293–295) je pravljici v klasifikaciji pravljic uvrstil pod številko 510, prvo kot varianto pravljice 510 A (npr. *Pepelka*) in drugo kot varianto tipa pravljice 510 B (npr. *Obleka iz zlata, srebra in zvezd, Oslovska koža, Kosmatinka, Princesa v skrinji*¹). Omenil je, da se posamezne epizode znotraj istega tipa pravljice razlikujejo v različnih variantah, ki so znane po svetu.

¹ Tip pravljice *Princesa v skrinji* je motivno-tematsko povezan s filmom *Boxing Helena* režiserja Lyncha iz leta 1993 in s Quinnovim kipom *Nosečnost Alison Lapper* na Trafalgarjevem trgu v Londonu (www.alisonlapper.com/statue/ in http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/london/4247000.stm).

Svetovne inačice motiva

V literarni zgodovini je motiv incesta že dolgo poznan. Že v Heziodovi knjigi *Teogonija* (700 pr. n. š.) sta Zevs in Hera brat in sestra, pozneje mož in žena, v Sofoklejevem *Kralju Ojdipu* (470 pr. n. š.) se sin poroči z materjo, v Ovidovih *Metamorfozah* (1. stol.) je primer sestre Biblis in brata Caunusa, hčerke Mire in očeta Cindirja, znan je tudi primer iz *Biblije* – Lot in njegovi hčeri.

V pravljici *Kosmatinka* brata Grimm projicirata odgovornost za incest na:

- željo žene, kraljice: »Ko je začutila, da bo umrla, je poklicala kralja in mu rekla: 'Če se boš po moji smrti znova poročil, nikar ne jemlji žene, ki ne bi bila tako lepa kot jaz in ne bi imela zlatih las. To mi pa že moraš obljubiti.'« (Grimm 1993: 352.)
- svetovalce: »Tako ne gre več naprej. Kralj mora biti oženjen, da ima dežela kraljico.« (Grimm 1993: 352.)
- hčer: »prav tako lepa kot njena mrtva mama«; »je imela tudi prav take zlate lase«; »tudi druge neveste, ki bi bila podobna sliki umrle žene, ni mogel dobiti«; »preden izpolnim vašo željo, moram dobiti tri obleke.« (Grimm 1993: 352.)

Če podrobneje analiziramo besedilo, je razvidno, da sta nevtralizirala odgovornost incestuoznega kralja/očeta, ki »le« uresničuje željo pokojne žene, svetovalcev in tudi hčerke, ki ga prav tako ni zavrnila. Gre za ideološko strategijo zavajanja, ki sta jo brata Grimm pogosto uporabljala v pravljicah, npr. v *Janku in Metki*, *Pepelki*, kjer je oče brez odgovornosti in samo »uboga« mater/mačeho. Pri *Kosmatinki* je vloga odgovornosti nevtralizirana; v imenu domnevno višjih ciljev sta zmanjšala odgovornost kralja/moškega in pomen žrtve/hčerke.

Tudi v *Bibliji* je v primeru Lota očetova odgovornost za incest zmanjšana, hkrati pa povečana hčerkin odgovornost, saj sama

prevzame iniciativo. Hčerka ugotovi, 1) da je oče star, 2) da v deželi ni moža, ki bi se hčerkama približal, 3) zato očeta »napojita z vinom«; 4) starejša hčerka, s ciljem ohraniti zarod po očetu, leže k njemu in 5) nagovori še mlajšo sestro/hčerko, da se jima pridruži. V nadaljevanju je oče star in razrešen odgovornosti, ker »ni zaznal, ne ko je legla ne ko je vstala«, hčerki pa mu rodita sinova. Gre za izrazit primer favorizacije moškega in prvorojenca ter patriarhalno žrtvovanje žensk, tudi hčerk.²

Thomspon v knjigi *Ideology and Modern Culture* (1990) navede pet ideoloških strategij, ki v obliki narativizacije legitimizirajo ideologijo. V pričujočem primeru je uporabljena strategija narativizacije in strategija prikrivanja z evfemizacijo (ki je izrazita v Grimmovi pravljici *Kosmatinka*, npr. zlata, srebrna in zvezdna obleka) ali racionalizacijo z višjimi cilji (dežela je brez moških/sinov/zaroda).

V literarni zgodovini je znan motiv deklice brez rok v delih de Remija *La Manekine* (1220), Chausserja *Kanteburijske zgodbe* (1387) in Wauquelina *Bela Helena iz Konstantiopola* (1448). Za raziskovanje je zanimiva *La Manekine*, zgodba o madžarskem kralju, ki se zaljubi v lastno hčerko Joy (Veselje). Incestualni oče se sklicuje na poslednjo željo svoje žene, naj se poroči s tisto, ki ji bo podobna. Po zapletih se oče/kralj želi/ukaže poročiti s hčerko, »na katero misli ves čas«. Hčerka Joy si sama odreže levo roko, da bi se izognila poroki z očetom, saj se po srednjeveških zakonih kralj ni smel poročiti z žensko, ki ji je manjkal del telesa. Hčerka odide z dvora in sledi nadaljevanje motiva deklice brez rok: deklica sreča kraljeviča, se poroči, mož odide v vojsko, sledi zamenjava pisem, izgon z dvora in nato srečen konec kraljeviča, deklice in otrok/dvojčkov. Pojmovanje dekleta brez rok lahko

² *Biblija*: 1 Mojzes 19: Sodba nad Sodomo in Lotova rešitev, Začetek Moabcev in Amoncev (<http://www.biblija.net/biblija.cgi?set=2&l=sl&pos=1&qall=1&idq=14&idp0=14&m=%31%20%4D%7A%20%31%39&hl=%31%20%4D%7A%20%31%39%2C%33%30>).

razumemo dobesedno in metaforično. Gre za socializacijo bralk prek piscev. Zipes v *The great fairytale tradition* (2000) navaja madžarsko različico in motiv samoamputacije v Grimmovih (*Pepelka*, *Sinjebradec*, *Sneguljčica*) in Andersenovih pravljicah (*Rdeči čevlji*, *Mala morska deklica*, *Stanovitni kositrni vojak*).

Zanimiva je primerjava Perraultove pravljice *Oslovska koža* (1694), Grimmove *Kosmatinke* (1857) in Gonzenbachove *Bete Pelusse* (1870). V Perraultovi in Gonzenbachovi pravljici se skuša hčerka s pobegom rešiti pred incestuoznim očetom; iz gozda jo reši kraljevič, s katerim se kasneje poroči. V Grimmovi pravljici je incestuoznost očeta očitna; Kosmatinko v gozdu »reši« kralj/oče (in ne kraljevič kot pri Perraultu) in jo pripelje na grad. Tukaj so neposredne aluzije na spolnost, beseda oče je zamenjana z besedo kralj:

Prijel jo je za roko in jo čvrsto držal, in ko se mu je hotela iztrgati in zbežati, se je kožuh malce razprl in zvezdna obleka se je zalesketala. Kralj je prijel plašč in ga slekel, prikazali so se zlati lasje in pred njim je stala Kosmatinka v vsej svoji lepoti, ki je ni mogla več skrivati. (Grimm 1993: 357.)

Na koncu pravljice si deklica umije saje in pepel z obraza. Zanimiva je naslednja primerjava: v kitajski simboliki, od koder je motiv Pepelke, je pepel simbol za incest in ni simbol žalovanja, kot domnevno mislimo v Evropi. Grimmova pravljica se konča »srečno« – »kralj in njegova preljuba nevesta sta živela srečno do smrti« (Grimm 1993: 357). Tovrstne pravljice legalizirajo incestualna razmerja in jih generirajo z nekritično obravnavo, vendar moramo te motive v mladinski književnosti obravnavati problemsko, ne pa nekritično. V Sloveniji je Grimmova pravljica *Kosmatinka* izšla v zbirki *Veliki pravljicarji*, brez spremne besede ter je tipičen primer teksta za otroke in konteksta za odrasle.

Feministični pogledi

Zanimiva interpretacija istega motiva je v knjigi M. L. von Franz *The Feminine in Fairy Tales* (1993). Avtorica ne navaja, zakaj je mati brez rok. Okoli prsi ima zavezano culo in v njej otroka, ki pade v deročo reko. Analizira ranjeno žensko, ki rešuje otroka. Ženska doseže individuacijo tako, da preseže lastno trpljenje. Ker ji je otrok padel v vodo, se mati brez rok obrne po pomoč k nadnaravnemu, kar je v različnih verstvih bog/narava/vila, pri M. L. von Franz pa arhetipska fantazija. Avtorica razlaga, da se mati trikrat obrne po pomoč k arhetipu modreca, ki ji vsakič reče, naj iztegne roke in reši otroka iz reke; dvakrat mu odgovori, da nima rok, tretjič jih iztegne in reši otroka. Odprto ostaja vprašanje, ali gre za čarobni roki – dobesedno ali metaforično – ali za materializirano energijo matere oz. individuacijo junakinje, ki s samopreseganjem reši otroka, kar pomeni konec procesa trpljenja, ki je zaključna faza notranjega dozorevanja.

Motiv razlaga feministično C. Pinkola Estes v *Women who run with the wolves* (1995), kjer analizira zgodbo deklice brez rok, podobno Grimmovi. Avtorica razlaga proces ženske individuacije na primeru deklice brez rok od začetka, ko oče/mlinar sklene kupčijo z vragom/hudičem oziroma »očetovim« rešiteljem. Ali gre za očetov alter ego, ki zlorabi hčerko in se v »pravljici za otroke« kaže kot vrag/hudič? Oče obljubi vragu/hudiču »tisto, kar ima pod drevesom/za hišo/za mlinom«; gre torej za Mefistov motiv – prodaja duše hudiču iz Goethejevega *Fausta*. Mati dekleta je pasivna in dogajanje le opazuje, kar pomeni, da dekle nima pozitivne identifikacije z ženskim likom. Hčerka se sprijazni z očetovo »željo«, da ji odseka roki, čeprav se skuša neuspešno zaščititi z umivanjem s čarobnim krogom/solzami. Oče/mlinar čustveno/spolno izsiljuje hčerko v podobi vraga/hudiča, s pomočjo katerega tudi obogati/spremeni socialni status. C. Pinkola Estes meni, da je cikelis potovanja deklice brez rok (amputacija rok, odhod od

doma, iskanje zavetja itn.) proces notranjega dozorevanja. Razplet dogajanja je *srečen*: dekle brez rok se poroči s kraljevičem, ki mora oditi v vojsko, rodi otroka v času njegove odsotnosti, pride do zamenjave sporočil, kraljica prežene sinovo ženo (brez rok) z otrokom v gozd, kraljevič po vrnitvi iz vojne išče ženo – brezroko deklico z otrokom/a in sledi združitev. Avtorica je amputacijo rok interpretirala kot metaforo za incest in metaforično kot amputacijo ženske kreativnosti in femine.

Slovenske variante motiva³

V slovenščini obstaja nekaj variant motiva deklice brez rok, ki je hkrati podoben in različen od predstavljenih, npr. *Lepa hčer, Medvedja koža, Mačoha in Mačeha/Sirota* (510 B). Pravljice, ki bodo predmet primerjalne analize, so: 1) *Graščakova žena* iz rokopisne zapuščine Karla Štreklja, 2) *Deklica brez rok* (besedilo je brez naslova, zato ima delovni naslov motiva) in 3) *Mačoha* iz zapuščine Karla Štreklja.

Pravljica *Graščakova žena* se navezuje na motiv deklice brez rok v naslednjih motivno-tematskih prvinah: dekle brez rok, motiv hrušk, poroka, zamenjava pisem, pregon od doma z otrokom/a, zatočišče v gozdu, kralj/mož išče ženo in jo najde ter sledi končna združitev družine in (v pričujoči varianti, ne pa v vseh) čarobna vrnitev rok.

Pri analizi so bile ugotovljene nekatere razlike med Grimmovo *Deklico brez rok* in slovensko *Graščakovo ženo*:⁴ predzgodba prve je motiv revnega očeta kočarja s tremi hčerkami, predzgodba druge pa motiv lepo oblečenega moža/tujca/gospodarja, ki se izkaže, da je razbojnik/ravbar. Motiv

prepovedanega vstopa v prostor (*Sinjebradec*) se v kristijanizirani varianti ponazarja na vratih s križem.

Novost je mož/ravbar, ki kaznuje z železnimi rokami, tako da stražniki ne usmrtijo deklice, ampak ji odsekajo roki in nogi. Dekle je imenovano reva, valja se na pol mrtva, je gozdne rastline. Privalja se do grajskega vrta ter zleze skozi luknjo, kamor se naseli. Zanimiv je tudi motiv obgrizenih zlatih hrušk, saj se na gradu čudijo, kdo obgrizuje hruške. Deklico sreča rešitelj – graščakov sin in se vanjo zaljubi ter jo neguje. Sledi poroka, rojstvo sinov Rudolfa in Alfreda, odhod graščakovega sina na vojsko, sledi zamenjava pisem. Nato izdajo ukaz, naj deklico z obema sinovoma zažgejo na grmadi, vendar se je domači usmili, ji povežejo rjuho okoli telesa z obema otrokoma, sledi motiv valjanja oziroma lezenja v gozd. Dva-krat se sreča s starcem, ki ji pomaga (motiv zdravilne vode), dobi roki in nogi. Biva v gozdu, pomaga ji dvanajst mladeničev (mesecev), sinova raseta. Na koncu sledi srečen razplet: ko mož ugotovi, da je prišlo do pomote, ženo prosi odpuščanja, nato pa se vrnete v grad. Na mestu, kjer je bila hišica, postavijo kapelo, kar pomeni, da je motiv kristijaniziran.

V slovenski pravljici *Deklica brez rok*⁵ sta na začetku predstavljena mož in žena, ki imata hčer. Pojavijo se motiv umirajoče žene, motiv mačeha, s katero oče dobi hčer, in motiv kompetitivnosti mačeha in pastorka. Sledijo motivne stalnice: odhod očeta/moža na sejem, pred odhodom oče prosi štiri može, da mu priskrbijo drva. Mačeha plača drvarjem dvajset goldinarjev, da v gozdu ubijejo pastorko, kot dokaz pa zahteva njene oči in

³ Vse variante slovenskih ljudskih pravljič/pripovedk so iz Arhiva slovenskih ljudskih pripovedi Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, ki jih je v študijske namene svetovala in posredovala vodja inštituta dr. Monika Kropelj (<http://isn.zrc-sazu.si/index.php?q=sl>).

⁴ Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Graščakova žena* sodi v arhivsko gradivo Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, je del Štrekljeve zapuščine, kot čas zapisa je navedeno leto 1911 in po ATU-indeksu je uvrščena pod 706.

⁵ Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Deklica brez rok* v arhivu Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU nima naslova, vendar je podnaslovljena po motivu ter uvrščena pod ATU 706.

roki. Deklica drvarje prosi, naj vzamejo oči njenemu psičku, njej pa odsekajo roki. Nato oddide v gozd in v graščakov vrt, kjer je sadje. Graščak opazi obgrizeno sadje, vzame puško, zleze na drevo in trikrat vpraša, kdo je pod drevesom. Po razkritju identitete odpelje deklico na grad in ji najame strežnico. Čez čas se poročita, graščak gre k vojakom/na lov/od doma, sledi rojstvo dveh sinov itn.

V kristijanizirani inačici *Mačoha*⁶ se hoče mačeha znebiti lepe pastorki. Naloži ji ločitev makovih zrn od pepela in deklici naloga uspe s pomočjo ptičke. Mačeha naroči hčerki in pastorki, da pokažeta roki – pastorki odseka roki, sledi prvi pregon in motivno-tematske stalnice: zatočišče na grajskem vrtu, objedanje (zlatih hrušk/jabolk oz. sadja), najde jo grajski gospod/grof/gradžak in se z njo zaroči/poroči. Graščak mora pred ženinim porodom oditi na lov/vojsko, pride do zamenjave pisem o rojstvu otrok/a in izgnanstva deklice/matere/ženske. Sledi razplet: grof/mož/gradžak/plemič odide iskat ženo, najde jo v gozdu/koči/hiši.

V *Graščakovi ženi* mož prosi za odpuščanje, v *Deklici brez rok* žena poklekne in prosi moža, v *Mačohi* pa ni motiva odpuščanja: 1) žena noče iti domov, 2) zato mož pošlje služabnike po njo s kočijo. 3) Domov se vrne, ko hiša v gozdu izgine, kar razume kot kristijanizirano dovoljenje, da lahko odide. Varianta se konča s telesnim/smrtnim kaznovanjem mačehi. Motiv kaznovanja moškega v *Graščakovi ženi* ni prisoten, čeprav je on kaznoval ženo. Zanimiv je motiv dvojnosti: ženska/deklica/dekle/žena/mati ostane brez obeh rok in/ali nog, zato pa v vseh treh slovenskih variantah rodi dvojčka, v *Graščakovi ženi* Rudolfa in Alfreda, v *Deklici brez rok* Tončka in Janezka, v *Mačohi* pa Petrička in Janeza.

Četrta slovenska varianta motiva deklice brez rok, ki ga je objavila Anja Štefan v delu *Za devetimi gorami* (2011), je primer priredbe za otroke. Motiv ženske brez rok se pojavlja v različicah v treh obdobjih: deklica, dekle in mati. Na začetku je prikazana družina: oče, žena in hčerka. Ko žena umre, se mož poroči. Sledijo motivne stalnice: kompetitivnost mačehi s pastorko (*Sneguljčica* ATU 709).

Gre za posodobitev motiva, v katerem avtorica za mlade naslovnike poenostavi kompleksno dogajanje, hkrati pa ohrani globino in katarzo (pomirjujoč/srečen konec za družino – deklici/materi zraseta roki). Poudarjene so dihotomije: dvakratni odhod od doma, dvojčka, dvakratna zamenjava pisem, dvakratno spanje, dvoje očes, dve roki. Na koncu ima pomembno vlogo voda, saj ji s pomočjo zdravilne vode zraseta roki, psičku pa se vrnejo oči. Besedilo je kompleksno, ima elemente nasilja: amputacija, oslepitev, dvojni pregon od doma, preživetje deklice brez rok (objedanje hrušk), preživetje matere brez rok z dvojčkoma itn. Besedilo je namenjeno mlajšim in ne vsebuje detajlov o nasilju, mladi naslovniki pa ob koncu doživijo katarzo v pomirjujočem zaključku – zlo je kaznovano in dobro je nagrajeno.

V glasbeno-literarni varianti je motiv deklice brez rok ubesedil Jani Kovačič v *Lepi Kati*.⁷ Besedilo je zanimivo zaradi sodobnega pogleda, in sicer presega viktimiziran pogled na deklico/dekle/mati, ki je sicer izhodišče in osrednji del zgodbe. Ženska v besedilu ni pojmovana kot objekt, ampak kot subjekt. Prikazana je individuacija ženske v treh razvojnih obdobjih: deklica (devet deklet so ugrabili), dekle (trmoglavo dekle) in mati (mati otela je detece svoje). Deklico Kato krasijo ljudski (lepa, mlada, prelepa), novejši (trmoglavost) in sodobni atributi (subjektivizacija).

⁶ Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Mačoha* je iz Štrekljeve zapuščine (ŠZ II). Pravljico je zapisal Matevž Ravnikar Poženčan (MP III: 87–93), uvrščena je pod ATU 706.

⁷ *Lepa Kata* je eno izmed glasbeno-literarnih del avtorja Janija Kovačiča, ki je bilo prvič javno predvajano kot koncert z naslovom *Jani Kovačič project Dizel slavček & Godba na dihalu: Aerofonsko čudo*; priredil ga je Igor Lunder 2. decembra 2010 v Studiu 14, RTV Slovenija.

Razviden je motiv nasilja (amputacija, posilstvo), vendar je prikazan kot individuacija ženske. Zanimiv je tudi znan motiv v folkloristiki, motiv izvira (angl. spring motiv ali peripheral distribution or marginal survival; Dundes 1996: 193). Pravzaprav gre za modifikacijo motiva, ki ima simbolno funkcijo cveta/rože/ rastline ali novega življenja. V tem primeru gre za rožico *lepa kata* ali prežitek; M. L. von Franz (1993) govori o tem, da lahko žensko brez rok razumemo dobesedno in metaforično.

Zaključek

Feministična literarna veda s pomočjo folkloristike raziskuje vlogo spolov, predvsem pa diskurz dominacije s primerjavo motiva deklice brez rok. Pravljičnice za otroke so bile stare tristo let, ko so jih začeli zbirati in zapisovati (Perrault 1697; brata Grimm 1812–1815), v njih je jasen zorni kot zapisa in patriarhalnega konteksta.

Motiv incestuoznega in/ali izdajalskega očeta se prepleta z drugimi motivi: npr. v *Pepelki* in *Kosmatinki* z motivom nedolžne žrtve, v *Lepotici in zveri* je poudarjeno čustveno izsiljevanje moških (očeta in »zveri«), v pravljici *Žabji kralj* oče in žabji kralj čustveno izsiljujeta hčerko/žensko. Ne glede na različice je razvidno, da je osnova incestualnost, ki je odkrita, prikrita ali zabrisana. Gre za moški pogled na amputacijo žensk v motivu deklice brez rok (v *Graščakovi ženi* tudi brez nog). Kritičnemu bralcu se zastavi retorično vprašanje, ali je v tej inačici deklica brez rok in nog »nagrajena« z rojstvom dvojčkov – sinov.

Pričujoči literarni in folkloristični pogled na motiv deklice brez rok je primer Zipseve sociološke ter feministične teorije M. L. von

Franz in C. Pinkola Estes. Motiv se je razvijal, prilagajal različnim kulturam⁸ in več ali manj ohranil osrednjo motivno prvino – žensko brez rok, ki je asociativno oddaljeno povezana z motivom Filomene (ženska brez jezika), kastracijo žensk v *Pepelki* (ženske brez prstov in pet), umori žensk (*Sinjebradec*) itn. Zipesa zanima predvsem moralna stran pravljičnic. Pravi, da je v svetu 50–75 osnovnih motivov ali pravljičnih genov, imenuje jih *pravični memi*, ki replicirajo osnovni pravljični motiv (Zipes 2006: 2). Tudi pričujoči motiv je potreboval stoletja razvoja, da so v slovenščini zapisane različice, npr. *Graščakova žena*, *Deklica brez rok*, *Mačoha* in *Lepa Kata*.

Motiv deklice brez rok govori o prisotnosti tega motiva od antike oziroma starega, srednjega in novega veka. Več kot očitno je, da je osnovni motiv deklice brez rok univerzalen, ker je metaforičen in omogoča aplikabilnost in možnost prilagajanja specifični kulturi. Motiv obravnava človeške probleme, dileme in moralna vprašanja.⁹ Z aplikacijo osnovnega motiva in njegovimi variantami v procesu civilizacije je tudi ta motiv oblikoval kode, principe in zakone, ki temeljijo na ne/pisanih pravilih določene kulture. Protislovno je, da pravljica govori o tem, kako lepo je biti skromen, pošten, dober, reven, večina pa se jih konča s spremembo socialnega statusa navzgor. Protislovno je tudi dejstvo, da so pravljice pisali večinoma moški, ženske pa so jih brale in prispevale h generiranju socialnih norm, vrednot in morale, tudi v korist svoje škode.

Viri in literatura

BETTELHEIM, Bruno, 2002 (1999): *Rabe čudežnega: o pomenu pravljičnic*. (The uses of enchantment). Ljubljana: Studia humanitatis.

⁸ Leta 2005 je bil na Trafalgarskem trgu v Londonu postavljen velik spomenik nage nosečnice brez rok in nog z imenom *Nosečnost Alison Lapper* avtorja Marca Quinna. Postavitev spomenika je izzvala skrajne odzive, od pozitivnih, da gre za sodobno Vilendorfsko in Miloško Venero, do skrajno negativnih mnenj (http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/3515560.stm).

⁹ Leta 1993 je režiser Jennifer Chambers Lynch posnel film *Boxing Helena*, v katerem ljubosumni mož oz. kirurg ženi odreže roki in nogi. Film je izzval pozitivne in negativne odzive na motiv iz književnosti za odrasle in otroke, ki je v pisni obliki znan vsaj dva tisoč let (www.imdb.com/title/tt0106471).

- BLACK, Nancy B., 2003: *Medieval Narratives of Accused Queens*. Gainesville: University Press of Florida.
- BRENNER, Athalya, 1998: *Genesis: The Feminist Companion to the Bible (Second Series)*. London: Continuum International Publishing Group.
- DUNDES, Alan, 1996: *The Walled-up Wife: a casebook*. Madison: The University of Wisconsin press. 193.
- von FRANZ, Marie Louise, 1993 (1972): *The Feminine in Fairy Tales*. Boston: Shambala.
- KOVAČIČ, Jani, 2010: *Dizel slavček & Godba na dihalu: Aerofonsko čudo Igor Lunder; 2. december 2010*. Ljubljana: Studio 14, RTV Slovenija.
- LÜTHI, Max, 1982: *The European folktale: form and nature*. Bloomington: Indiana University Press.
- NIKOLAJEVA, Maria, 1995: Literature as a Rite of Passage: A New Look at Genres. *Compar(a)ison* 2.
- PINKOLA ESTÉS, Clarissa, 1995: *Women who run with the wolves: myths and stories of the wild woman archetype*. New York: Ballantine Books.
- PROPP, Vladimir, 2005: *Morfologija pravljice*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- ŠTEFAN, Anja, 2011: *Za devetimi gorami*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- TATAR, Maria, 2003: *The hard facts of the Grimms' fairy tales*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- TATAR, Maria, 2004: *The Annotated Brothers Grimm*. New York, London: Norton.
- THOMPSON, Stith, 1990: *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*. Stanford: Stanford University Press.
- UTHER, Hans Jorg, 2004: *The types of international folktales: a classification and bibliography; based on the system of Antti Aarne and Stith*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, Academia Scientiarum Fennica.
- ZIPES, Jack, 2000: *The great fairytale tradition: from Straparola and Basile to the brothers Grimm: texts, criticism*. New York, London: Norton.
- ZIPES, Jack, 2002: *The Oxford companion to fairy tales: the western fairy tale tradition from medieval to modern*. Oxford, New York: Oxford University Press. ZIPES, Jack, 2006: *Why fairy tales sticks: the evolution and relevance of a genre*. New York, London: Routledge.

MEDMEDIJSKI PROJEKT – SLOVENSKA MLADINSKA KNJIŽEVNOST NA SPLETU

Milena Mileva Blažić

Pedagoška fakulteta, Ljubljana

UDK 821.163.6–93:004.738.52

Slovenski literarni zgodovinar Miran Hladnik je začel leta 1995 na spletu objavljati *Slovensko književnost* in *Zbirko slovenskih leposlovnih besedil*. Slovenska mladinska književnost se je začela seliti na splet leta 2007. Oba projekta sta nastajala v okviru študentskega dela, prvi na Filozofski in drugi na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Pomembne prelomnice v procesu digitalizacije slovenščine so *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* (eZISS) na ZRC SAZU, študijski vir *Digitalna knjižnica Slovenije* (dLib.si) ter e-oblike *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenskega pravopisa 2001* in *Slovenskega biografskega leksikona*. Vsi ti dogodki prispevajo k večji dostopnosti do znanja kot javnega dobra.

slovenska književnost, slovenska mladinska književnost, splet, Wikipedija, digitalna pismenost

In 1995 the Slovene literary historian Miran Hladnik began to transfer Slovene literary texts to the Internet. Slovene children's literature began to be transferred in 2007. Both projects took the form of student work, initially at the Faculty of Arts and the Faculty of Education at the University of Ljubljana. Important milestones in the process of the digitalisation of Slovene were the *Scholarly Digital Edition of Slovene Literature*, the study resource *Digital Library of Slovenia* dLib.si, *The Dictionary of the Slovene Standard Language* and *Slovene Orthography*. A new online resource is the e-edition of *The Slovene Biographical Lexicon*. All of these contribute to increased access to relevant sources of information as a public good.

Slovene literature, Slovene children's literature, Internet, Wikipedia, digital literacy

Uvod

Digitalizacija slovenske književnosti na spletu je proces, ki se je začel leta 1995 in še traja. Pomembni dogodki so naslednji: leta 1995 je začel slovensko književnost na spletu objavljati Miran Hladnik¹ z *Zbirko slovenskih leposlovnih besedil*² in *Slovensko leposlovno klasiko*.³ Leta 2005 je bil vzpostavljen portal dLib.si,⁴ kjer najdemo različne digitalne zbirke. Leta 2005 je začel ZRC SAZU objavljati

Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva – eZISS;⁵ vodja projekta je Matija Ogrin. Na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani smo leta 2007 začeli študentski projekt Slovenska mladinska književnost na Wikipediji⁶ s številnimi podprojekti ter leta 2010 projekt Slovenska književnost 1965–2015 na Wikiknjigi: Bibliografija slovenske mladinske književnosti 1945–2015.⁷

¹ <http://lit.ijs.si/kakoselimo.html>

² <http://lit.ijs.si/leposl.html>

³ http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Slovenska_leposlovna_klasika

⁴ www.dlib.si/v2/Default.aspx

⁵ <http://nl.ijs.si/e-zrc/index-sl.html>

⁶ http://sl.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:WikiProjekt_Slovenska_mladinska_književnost

Faze projekta

Prva faza projekta digitalizacije slovenske mladinske književnosti je potekala od 2007 do 2010, ko smo s študenti postavljali spletni portal Slovenska mladinska književnost z enciklopedičnimi podatki o avtorjih in besedilih. Enciklopedični status člankov pomeni, da študenti objektivno povzemajo obstoječe vire o avtorjih, in sicer predvsem po pisnih virih. V tem času smo evidentirali slovenske mladinske pisatelje in besedila (300–500 avtorjev). Leta 2008 smo ustvarili osnovi za mladinska besedila na Wikiviru: Zbirka slovenskih mladinskih leposlovnih besedil⁸ in Slovenske pravljice (skupaj z Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU).

Glavni projekt na Wikipediji – enciklopedični članki o avtorjih in besedilih – ima tudi podprojekte (npr. izvirni slovenski mladinski liki, kot so Ciciban, Kosovirja, Najdihojca, Pedenjped, Ščeper), spletne strani za mladinsko književnost pa nadgrajujemo najmanj dvakrat letno. Enciklopedične članke o slovenskih mladinskih avtorjih pišejo večinoma študenti ljubljanske Pedagoške fakultete, Wikipedija pa je za pisanje odprta tudi drugim. Kot mentorica projekta se zavedam odgovornosti in razsežnosti projekta. Projekt zahteva profesionalen pristop, ki za zdaj temelji na prostovoljni motivaciji študentov.⁹

Druga faza poteka od 2010 do 2013. V tej fazi sledi nadgradnja enciklopedičnih podatkov o avtorjih in besedilih, preverjanje stvarnih podatkov, upoštevanje wikinavodil in popravljanje, umik subjektivnih izjav – objektivno pisanje in jezikovna pravilnost. Sledi nadgradnja in povezovanje Wikistrani na

Wikipediji: *Slovenske mladinske književnosti* z Wikivrom, *Zbirko slovenskih mladinskih leposlovnih besedil*, Wikiverzo in Wikiknjigo. Objave leposlovnih besedil temeljijo na osnovi pisnih soglasij avtorjev za objavo mladinskih besedil delno ali v celoti.

V tej fazi smo glede na dinamiko, izkušnje projekta ter specifično poučevanja mladinske književnosti na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani (Oddelek za razredni pouk in Oddelek za predšolsko vzgojo) v študijskem letu 2010/2011 začeli tudi z literarno vedo mladinske književnosti oz. analizo znanstvenih in/ali strokovnih člankov s področja slovenske mladinske književnosti na Wikiverzi.¹⁰ Tudi to bazo podatkov nadgrajujemo z dopisovanjem in analizo sekundarne literature oz. vede o mladinski književnosti od začetka 20. stoletja naprej. Članki o slovenski mladinski književnosti ali slovstvu s konca 19. in začetka 20. stoletja so zelo kratki, informativni, številni so anonimni, podpisani le z inicialkami ali celo nepodpisani. Obdobje 1900–1950 zaznamujeta dve svetovni vojni, zato so v literarno vedo vključeni zapisi o mladinski književnosti, ki niso niti znanstveni niti strokovni, vendar imajo pomembno vlogo za proces nastajanja literarne vede o mladinski književnosti.

V študijskem letu 2010/2011 sledi ustvarjanje Wikiknjig, npr. revije *Ciciban*¹¹ (1945–), revije *Cicido*¹² (1998–), knjižne zbirke *Čebelica*¹³ (1953–) in v študijskem letu 2011/2012 knjižne zbirke *Zlata ptica*.¹⁴ Ustvarjanje bibliografije slovenske (mladinske) književnosti je skupen projekt Filozofske in Pedagoške fakultete, in sicer Slovenska književnost 1965–2015, z modifikacijo:

⁷ http://sl.wikibooks.org/wiki/Slovenska_mladinska_književnost_1945-1965-2015

⁸ http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Zbirka_slovenskih_mladinskih_leposlovnih_besedil

⁹ Npr. http://sl.wikibooks.org/wiki/Uvod_v_mladinsko_književnost.

¹⁰ http://beta.wikiversity.org/wiki/Seznam_znanstvenih_in_strokovnih_člankov_za_slovensko_mladinsko_književnost

¹¹ http://sl.wikibooks.org/wiki/Ciciban_1945-2015

¹² http://sl.wikibooks.org/wiki/Cicido_1998-2015

¹³ http://sl.wikibooks.org/wiki/ČEBELICA_1953-2013

¹⁴ http://sl.wikibooks.org/wiki/Zlata_ptica

Bibliografija slovenske mladinske književnosti 1945–2015. Namen projekta je postopno in sistematično evidentiranje bibliografije slovenskih mladinskih avtorjev in besedil v letih 1945–2015. Ker gre za povojno obdobje, za katerega je značilen razcvet slikaništva, so poleg avtorjev navedeni tudi ilustratorji. Številne knjige so ponatisnjene, zato smo upoštevali le prve izdaje, ponatisi pa so označeni z opombo. Zaradi nadaljnjega raziskovanja so v oklepajih dodane tudi opombe, za katero literarno zvrst gre – poezijo, prozo ali dramatiko.

Tretja faza projekta bo potekala od 2013 do 2016. V tem času bo večina enciklopedijskih člankov o slovenskih mladinskih avtorjih in besedilih napisana, popravljena in posodobljena, vendar bomo še naprej pregledovali in popravljali članke o avtorjih in besedilih ter nadaljevali digitalizacijo slovenske mladinske književnosti z leposlovnimi besedili in izpopolnjevanjem baze podatkov znanstvenih in strokovnih člankov iz zgodovine in sodobnosti. Nadgrajevali in posodabljali bomo projekt ter razvijali podprojekte.

Že v drugi fazi projekta (2010–2012) smo začeli poskusno prevajati v angleščino kakovostne članke o reprezentativnih mladinskih avtorjih (S. Makarovič, A. Štefan idr.). S tem bomo nadaljevali predvsem v tretji fazi projekta. Dobra dopolnitev bi bila, če bi se nam pridružili tudi študenti, ki imajo vaje iz slovenskega jezika, tako da bi popravljali jezikovne nepravilnosti svojih kolegic in kolegov na spletni strani. Menimo, da bi bilo ravno tako primerno, da bi se pridružili študenti PIAOŠ,¹⁵ ki bi prevajali ali vsaj preverjali članke, napisane v angleščini. Vizija je tudi, da bi študenti AGRFT¹⁶ posneli zvočna besedila slovenske (mladinske) književnosti, podobno kot na spletnem portalu Librivox,¹⁷ kjer bralci berejo in posnamejo besedila za

javno rabo. Menim, da bi bila to tudi velika priložnost za promocijo slovenske (mladinske) književnosti in literarne vede v tujini.

Digitalna pismenost

V času digitalne pismenosti, od leta 1990, posebno od 2000 dalje, je raba računalnika in informacij na spletu spremenila status računalnika iz nadstandardne v standardno uporabo. Tudi v knjižnicah beležijo vedno večji priliv neknjižnega gradiva (40 odstotkov). Slovenska književnost se postopoma seli na splet, predvsem zbirke leposlovnih besedil iz starejše in novejše slovenske književnosti, ki so že v javni lasti.

Digitalizacija slovenske književnosti.

Za prenos slovenske književnosti v digitalne medije, transparentnost in dostopnost do knjižnega gradiva v neknjižni (digitalni) obliki, proces demokratizacije dostopnosti do znanja kot javnega dobra je nedvomno največ naredil Hladnik, ki že od leta 1995 sistematično prenaša knjižno gradivo v neknjižno obliko. Za digitalizacijo je osebno motiviran in je v stiku s svetovnimi trendi na področju digitalizacije humanistike. Poleg spletnega portala *Slovenska književnost*, digitalizacije zbirke slovenskih leposlovnih besedil, razprav, člankov, študentskih projektov na Wiki-verzi ureja tudi znanstveni forum Slovlit, kjer od leta 1995 objavlja najbolj pomembne informacije na področju slovenistike, slavistike in literarne vede. S tem je vplival na informiranost, demokratičen pogled na znanje kot javno dobro in tako neposredno motiviral razvoj slovenske književnosti – primarne in sekundarne ter digitalne pismenosti in pogleda nanjo.

Branje ali nakupovanje knjig. Sodobni slovenski mladinski avtorji govorijo o branju, v resnici pa jih bolj zanima prodaja knjig. Branje bi bilo namreč učencem in drugim

¹⁵ Študijski program za izpopolnjevanje učiteljic in učiteljev razrednega pouka za poučevanje angleškega jezika v drugem obdobju osnovne šole (Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani).

¹⁶ Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Univerza v Ljubljani.

¹⁷ <http://librivox.org>

bolj dostopno prek spleta. V monografiji *Slovenski pisatelji* (2007) je Marijan Dovič predstavil spremenjeno vlogo slovenskega pisatelja. V času slovenske mladinske literarne zgodovine od leta 1850 do 2010 se je infrastruktura slovenske mladinske književnosti osamosvojila znotraj literarnega sistema, razvil se je sistem posredniških institucij (knjižnice, knjigarne, Bralna značka itn.) in medijev. Avtorjev položaj se je profesionaliziral, številni mladinski pisatelji imajo status svobodnega delavca ali imajo založbo (J. Vidmar, D. Muck, Suhodolčan idr.). Tipologija slovenskih literarnih proizvajalcev se je spremenila, od pisatelja-preroditelja (Dev, Linhart, Vodnik), preroditelja-umetnika (Prešeren), pisatelja-nacionalnega politika (Jurčič, Trdina), pisatelja-umetnika (Cankar, Z. Kveder), pisatelja-avantgardista (Podbevšek, Kosovel), pisatelja-disidenta (Kocbek) do pisatelja-proizvajalca (D. Muck). Percepcija avtorja ter njegovih družbenih vlog in funkcij je večinoma romantična (mladinski pisatelji se promovirajo kot romantični geniji, pomembni so za nacionalno samobitnost, motiv za bralno pismenost ipd.). Številni mladinski avtorji so na osnovi knjižničnih kazalcev o izposoji knjig najbolj izposojeni, kar pa ne pomeni, da so tudi brani (npr. T. Kokalj, H. Kraljič, Rogač, Sivec, Suhodolčan).

Več piscev kot bralcev. Na osnovi *Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig*,¹⁸ ki ga izdaja Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, je bilo v letu 2010 nekaj manj kot 200 založnikov in izdajateljev otroške in/ali mladinske književnosti ter več kot 1000 naslovov. Od tega je nalepko za kakovost z imenom zlata hruška dobilo le 25 knjig.

Bralni ali založniški interesi. V sodobnem času se v Sloveniji, tudi zaradi slabših rezultatov bralne pismenosti v mednarodni

raziskavi PISA (2009), poudarja, da učenci ne berejo. Na osnovi vpogleda v teorijo in prakso slovenskih osnovnih šol učenci veliko berejo, vprašanje je, če odrasli berejo toliko kot učenci. Leta 2011 je izšel posodobljen učni načrt za slovenščino v osnovni šoli, vendar ni prinesel bistvenih sprememb v predlaganih seznamih branja. Številni slovenski pisatelji so prisotni le še v učnih načrtih, v šoli pa bi bilo treba obravnavati nacionalno klasiko (Prešeren, Levstik, Jurčič idr.) in sodobno klasiko (Kosmač, Voranc, K. Brenk, S. Vegri, S. Makarovič idr.). Pouk književnosti bi moral biti bolj življenjski in sodoben.

Sistemska književna didaktika. Poučevanje književnosti v učnih načrtih od leta 1998 (2005, 2008, 2009) ter v posodobljenem učnem načrtu za slovenščino iz leta 2011 temelji na recepcijski teoriji, na osnovi katere se model poučevanja književnosti imenuje komunikacijski model poučevanja književnosti. Bistveni poudarek modela je na branju, ki je sporazumevalna zmožnost sprejemanja. Premalo poudarka pa je na sporazumevalni zmožnosti sporočanja ali govorjenja in pisanja ali izmenjave znanja. Bolj primerna znanstvena teorija bi bila sistemska teorija, ki pojmuje književnost kot enega izmed družbenih sistemov.

Literarni sistem slovenske mladinske književnosti v skladu s sistemsko teorijo (Dovič 2006: 125–140) predstavljajo: proizvajalec (avtor), sprejemnik (bralec), ustanove, trg, repertoar in produkti (knjige). V monografiji *Slovenski pisatelji* (2007) je Dovič predstavil tudi pregled profesionalizacije in pomen slovenskega pisatelja od razsvetljenstva do postmodernizma. Če apliciramo njegovo teorijo, lahko ugotovimo, da je literarni sistem slovenske mladinske književnosti manjši v primerjavi s književnostjo za odrasle, zato je tudi bolj prožen in dovzeten za spremembe oziroma prilagajanje. Slovenski mladinski literarni sistem je dosegel

¹⁸ <http://www.mklj.si/index.php/projekti/nacionalni-projekti/prirocnik-za-branje-kakovostnih-mladinskih-knjig>

visoko stopnjo profesionalizacije, številni mladinski avtorji so poklicni pisatelji in si s proizvodnjo literarnih besedil zagotavljajo lastno materialno eksistenco (D. Muck, Rozman, A. Štefan, Suhodolčan, J. Vidmar idr.).

Literarni sistem. Dović (2006: 135) vidi motive za sistemsko pojmovanje (mladinske) književnosti kot literarnega sistema po letu 1991 – v obdobju kapitalistične transformacije. Tudi na področju mladinske književnosti vidimo izrazite komercialne mehanizme. Obstaja bogata tradicija literarnih ustanov (Društvo slovenskih pisateljev, Bralna značka Slovenije, Kulturni bazar, šolske in splošne knjižnice itn.), literarni trg je od leta 1990 večji, število založb, ki se ukvarjajo z izdajanjem otroškega in/ali mladinskega lep-slovja, je za majhen slovenski trg visoko. Na osnovi *Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig* dobimo podatek, da je v letu 2009 izdalo otroške in/ali mladinske knjige okoli 190 založb, izdanih pa je bilo več kot 1000 enot.

Literarni trg, ki ga spodbujajo učbeniška gradiva (berila, priročniki, delovni zvezki, zvezki, DVD-ji v ne/posredni povezavi s književnim poukom), je izjemno močan, zato je treba dodatno pozornost posvetiti kakovosti. Z večjim literarnim trgom, večjim številom literarnih ustanov in povečanim izdajanjem različnih literarnih repertoarjev se je tudi književni pouk posodobil. Negativne značilnosti tega so potrošništvo in gradiva, ki ne dosegajo minimalnih standardov kakovosti. Književni pouk je posodobljen, življenjski in s stališča učenca bližji doživljajsko-domišljinskemu svetu ter kombinira tradicionalno (recepcijsko) in sodobno (sistemsko) didaktiko, ki sta kompatibilni, in ne kompetitivni.

Razvoj medijev. Na razvoj literarne vede vpliva razvoj medijev (tisk, radio, TV, multimedija, splet). Dostopnost računalnikov se je od 1990 do 2010 tako povečala, da ima

večina slovenskih družin osebni računalnik in internetni dostop. Slovenska književnost in njeno knjižno gradivo se ohranjata v knjižni in tudi v neknjižni obliki (radio, televizija, video posnetki, DVD, splet itn.). Otroci so **atipičnim knjigam**¹⁹ izpostavljeni že v predšolskem obdobju (dopolnjevanke, kocke, nalepke, postavljanke, tipanke itn.). Na primeru Kovičeve kratke sodobne pravljice *Maček Muri* (1975, ilustrirala J. Reichman) vidimo, da se tudi na znamko Maček Muri navezujejo različni izdelki: na začetku radijska igra, avdiokaseta, videokaseta, CD, DVD, e-slikanica; kasneje pa izdelki, ki niso povezani s književnostjo, ampak s potrošništvom, npr. črtasti zvezek, predpasnik, sestavljanke, skodelica.

Avtorske in/ali založniške pravice. Za objavo enciklopedijskega članka o avtorju ne potrebujemo pisnega soglasja, četudi želijo nekateri avtorji preveriti svoje bibliografske podatke. Nekateri avtorji želijo, da jih v člankih bolj promoviramo, vendar je treba upoštevati načela za pisanje člankov: strokovnost, objektivnost in jezikovna pravilnost. Študenti si izberejo določenega avtorja na osnovi seznama ali na osnovi lastne iniciative. Za razliko od projektov Slovenska književnost in Zbirka slovenskih leposlovnih besedil je večina slovenskih mladinskih avtorjev še živčih. Že na uvodnih predavanjih pri predmetih Uvod v književnost, Književnost in/ali mladinska književnost študentom predstavim projekt, ki se vsako leto nadgrajuje, dopolnjuje, izboljšuje, veliko težavo pa predstavlja kopiranje oziroma občutljivost za lastno in tuje avtorstvo.

Sistemska književna didaktika. Študent si izbere/predlaga avtorja, ki ima bibliografsko enoto vpisano v Cobiss. Številni študenti stopijo v stik z avtorjem ali dediči, še prej pa preberejo književna besedila. Študent napiše ali popravi članek o avtorju na Wikipediji, preveri stvarne podatke (letnice,

¹⁹ Atipične knjige so knjige, ki niso namenjene branju, ampak npr. kopanju, igranju itn.; pravzaprav so igrače s knjižnimi prvini, narejene iz različnih materialov (blago, les, plastika, stiropor itn.).

naslove itn.), navede vire in literaturo, priredbe in predelave književnih besedil (npr. v gledališču itn.), poišče relevantne vire (npr. v *Slovenskem biografskem leksikonu*,²⁰ *Enciklopediji Slovenije*, *Slovenski književnosti*, *Leksikonu: Literatura* itn.). Študente se spodbuja k navajanju in citiranju relevantnih znanstvenih in strokovnih virov.

Študenti recenzenti. Slaba stran študentskih seminarskih nalog v obliki kratkih biobibliografskih člankov o avtorju so nepreverjeni stvarni podatki, subjektivnost in jezikovna nepravilnost. Zaradi ponavljajočih se in istovrstnih napak smo uvedli t. i. študentski recenzentski sistem: študent A napiše članek, študenta B in C pa pregledata in preverita stvarne podatke, slog in jezikovno pravilnost ter popravita osnovne pomanjkljivosti pred objavo na Wikipediji. Koordinatorji na Wikipediji imajo tudi svoje zahteve – wikislog. Proces pripravljanja, študiranja, zbiranja virov in informacij, branje virov in literature naj bi potekal en semester. Študenti imajo junija še ustno predstavitev seminarskih oziroma izpitnih nalog pred skupino, kjer analiziramo objavljene članke (pisatelj, e-besedilo in analiza znanstveno-strokovnega članka).

Študentske predstavitve. Študenti lahko na predstavitev povabijo svoj »predmet« ali pisatelja. V maju in juniju 2011 smo imeli na obisku okoli trideset slovenskih mladinskih pisateljev. Predstavitve trajajo od ene do dveh šolskih ur in pozitivno vplivajo na študente in avtorje. Študent ima občutek odgovornosti, če in ko objavi članek na Wikipediji in je pisatelj prisoten na predstavitvi. Veliko pisateljev je tudi motiviranih, da se predstavijo študentom (Fritz, B. Golob, B. Gregorič Gorenc, A. Kermavner, S. Makarovič, T. Pregl Kobe, Novak, Pregl, Rozman, Sivec, B. Smolnikar, C. Sokolov, Snoj, Svetina, Šalamun, A. Štefan idr.)

Pisna soglasja za objavo. Avtorji se večinoma pozitivno odzovejo in podpišejo soglasje za objavo enega ali več del, nekateri avtorji in/ali njihovi dediči pa dajo celo pisno soglasje za objavo celotnega opusa v študijske namene (Bevk, Brenk, A. Černež, Dekleva, Duša, A. Karlin, A. Kermauner, Kravos, Ihan, B. Jurca, Magajna, S. Makarovič, N. Maurer, Medvešček, Mikeln, Peček, Pregl, L. Prenner, Sivec, T. Pregl Kobe, Rudolf, Seliškar, Sevljak, Svetina, Šalamun, Šali, A. Škerl, B. Štampe Žmavc, A. Štefan, S. Vrandečič, Zupanc idr.).²¹

Avtorske in/ali založniške pravice. Pri objavi leposlovnih mladinskih besedil na Wikiviru povzročajo največjo težavo avtorske oziroma založniške pravice. Celoten projekt na Wikipediji, Wikiviru, Wikiverzi in Wikiknjigi poteka na osnovi prostovoljnega dela, kar pomeni brez pravne pomoči. Ker so založniške pravice globalni problem, je koordinator na Wikipediji sestavil vzorčno pismo, s katerim bi poenostavil proces pridobivanja pisnega soglasja in ga tudi specificiral (objava celotnega opusa ali enega ali več del itn.).²²

Zaključek

Dinamika prenosa slovenske književnosti na splet poteka od leta 1995, ko je literarni zgodovinar Miran Hladnik²³ začel projekt prenosa slovenske književnosti na splet. Prelomnico v procesu digitalizacije predstavlja leto 2005, ko je Matija Ogrin začel z znanstvenokritičnimi objavami na ZRC SAZU. Demokratičen študijski vir informacij je nastopil leta 2005 z *Digitalno knjižnico Slovenije* – dLib.si, ki je vir relevantnih informacij. Pomemben je tudi Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* (2000) in *Slovenskim pravopisom* 2001 (2010).²⁴

²⁰ www.dlib.si/v2/Default.aspx

²¹ http://sl.wikisource.org/wiki/Kategorija:Posebna_dovoljenja_za_objavo_-_OK

²² http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Posebna_dovoljenja_za_objavo/Vzorčno_pismo

²³ <http://lit.ijs.si/hladnik.html>

Dragocen vir študijskih informacij je *Slovenski biografski leksikon* v e-obliki.²⁵ Vsi ti dejavniki so vsak posebej, predvsem pa vsi skupaj prispevali k uresničevanju vizije o dostopnosti relevantnih virov informacij kot javnega dobra. Navkljub številnim težavam menim, da je v javno dobro, da so osnovni bibliografski članki o slovenskih mladinskih pisateljih na Wikipediji in je zbirka slovenskih mladinskih leposlovnih besedil na Wiki-viru dostopna bodisi kot javna last bodisi na

osnovi pisnega soglasja živečih avtorjev oziroma dedičev.

Literatura in viri

- DOVIČ, Marijan, 2006: Profesionalizacija slovenskega literarnega proizvajalca: nekaj uvodnih opažanj. *Primerjalna književnost* 29/2. 125–140.
- DOVIČ, Marijan, 2007: *Slovenski pisatelj: Razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

²⁴ <http://bos.zrc-sazu.si/>

²⁵ <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:sbl/VIEW>

JEZIKOVNI STIK MED SLOVENŠČINO IN ITALIJANŠČINO V LUČI JEZIKOVNIH IDEOLOGIJ IN PRAKS DVEH GENERACIJ V IZOLI

Mirna Buć
Izola

UDK 316.74:81'282.8(497.4 Izola=163.6=131.1)

Avtorica skuša skozi izbrane primere jezikovnih ideologij in praks pripadnikov dveh generacij v Izoli razložiti jezikovni stik med slovenščino in italijanščino. Razume ga kot družbene prakse, ki služijo za doseganje golih komunikacijskih namenov in kot strategije »drugačenja«, vzdrževanja in brisanja družbeno-kulturnih ločnic med jeziki in variantami ter med skupinami in posamezniki.

jezikovni stik, jezikovne ideologije, jezikovne prakse, ločnice, drugačenje

The paper explains language contact between Slovene and Italian through selected examples of the language ideologies and practices of two generations in Izola. She sees language contact as involving social practices which apart from achieving plain communication goals serve as »othering« strategies, or boundary maintenance and blurring strategies between languages and varieties, and between groups and individuals.

language contact, language ideologies, language practices, boundaries, othering

Izhodišča

V prispevku skušam skozi nekatere primere jezikovnih ideologij in praks pripadnikov dveh generacij v Izoli, kot je kodno preklapljanje,¹ zbrane na podlagi odprtih intervjujev, razložiti jezikovni stik med slovenščino in italijanščino, ki ga obravnavam kot družbeno-kulturno prakso (Garrett 2006: 49). V ospredje postavljam jezik kot indeksikalno družbeno prakso (Silverstein 1998: 138; Goffman 1982; Duranti 2000: 28), govorce, njihove vloge, norme, vrednote in prepričanja (Mlinar 2006: 632; Fishman 1978: 21, 35). Tako obravnavam kolektivna in individualna prepričanja o jezikih in govornih ter njihovi rabi in tudi mnogotere, heterogene in protislovne interpretacije (Gal 1998: 320; Tsitsipis 1995), s katerimi posamezniki racionalizirajo rabo jezika na podlagi družbenih odnosov (Silverstein 1998: 124). Govorci

zabrisujejo in vzdržujejo ločnice (Barth 1969; Urciuoli 1995) med različnimi skupinami ter med jezikovnimi variantami in zavestmi (Gal 1987), s tem pa (re)producirajo diskurze, identitete, kategorije, odnose, vrednote, stereotipe itn. (Gal 1998: 32; Woolard 1998: 18).

Osredotočila sem se na družbene strategije (Heller 1988) ter družbena pogajanja (Myers Scotton 1988) posameznikov kot pripadnikov nehomogenih in fluidnih govornih skupnosti (Wardhaugh 2002: 112), in sicer v kontekstu širših družbeno-kulturnih vplivov nasproti lokalnim govornim praksam (Petrović 2006) ter upoštevajoč medgeneracijske in znotrajgeneracijske interakcije.

¹ Kodno preklapljanje predstavlja uporabo dveh ali več jezikov, variant ali kodov v isti govorni izmenjavi.

Šrajati² in/ali govoriti: vrednotenje jezikovnih variant in identitete

Prvo obravnavano generacijo predstavlja jo sogovornice, stare med 82 in 86 let, ki so se preselile v Izolo po drugi svetovni vojni iz okoliških vasi (Baredi in Malija) in so pred vojno obiskovale italijanske šole. Te še vedno bolj ali manj govorijo v istrskem narečju (Logar 1996: 87) in poleg italijanščine znajo aproksimativno tržaško narečje.³ Prav tako predstavljajo nosilke govora, katerega prvine so postale del novonastale mestne govorice (Filipi 1999: 291–292; Gumperz 1987).

Sogovorniki obravnavane mlajše (kljub drugačnemu poreklu staršev) avtohtone generacije uporabljajo sinkretično mestno govorico, stari pa so med 22 in 28 let. Obiskovali so šole s slovenskim učnim jezikom, italijanščino pa so se učili kot jezik okolja. Večina jo obvlada že od malih nog – vsaj njene nižje govorne zvrsti (Mikolič 2004: 251). Pri njih je opaziti zanimiv pojav: do učenja jezika (z razvijanjem komunikacijske kompetence) ter različnih jezikovnih zvrsti s strani mladih (je) prihaja(lo) predvsem zaradi spremljanja italijanske televizije, in ne zaradi neposrednega jezikovnega in kulturnega stika, kot je bilo značilno za starejšo generacijo. Sogovornik opisano razliko med generacijama razloži tako: »Oni imajo narečje, mi imamo italijanščino, neko pogovorno, televizijsko in ni vpliva zaradi bližine meje.« Prisotnost te samoumevnosti italijanskega jezika in njegovega znanja skoraj vsi sogovorniki povezujejo z gledanjem italijanske televizije: »Mislim, da italijanščino znam predvsem zaradi gledanja italijanske televizije že od otroštva. Kot otroci smo gledali samo italijansko televizijo.«

Sogovorniki so (napačno) poudarili, kako starejši uporabljajo nespremenjeno (italijansko

in slovensko) narečje iz nuje, mladi pa različne italijanske jezikovne zvrsti in »novejše izraze za zabavo«. Poglavitna razlika med mlajšo in starejšo generacijo je, sodeč po izjavah sogovornic starejše generacije, v tem, da one *šrajajo*, mladina pa govori – in to »pravilno« slovensko, kar pripisujejo tudi govorcem iz notranjosti Slovenije. Podobna mnenja so prisotna med mladimi, ki poudarjajo, da starejši ne znajo govoriti:⁴ »Z nonoti uporabljam več italijanskih ali kvazi italijanskih in narečnih izrazov, ker tako boljše razumejo. Ne znajo govoriti, nekaterih pravičnih slovenskih besed ne poznajo.« Taka mnenja in dejstva so vplivala predvsem na samopercepcijo govora starejše generacije.

Omeniti gre tudi vpliv izkušenj s »kontinentalnimi« Slovenci.⁵ Starejša generacija v Istri je skozi vsa leta šolanja pridobivala znanje v tujem jeziku (s katerim so bili v stiku tudi izven šole), kar je vplivalo na njihovo jezikovno kompetenco: »Ko je prišla k le Slovenija, ko so prišli dol Slovenci, nismo mogle razumet, kaj govorijo in oni nas tudi ne. Mi smo šrajale po našo. Ma mi smo imeli to srečo, da dol kam prodajajo blago, je bila una sz Trsta. Italijansko sem govorila sz njo.«⁶

V obdobju fašizma je bil njihov »mešni« govor še posebej pomemben izraz njihove nacionalne identitete. Zaradi njega so jih tudi šikanirali (Brumen 2000: 402). Starejši imajo zaradi polpreteklih zgodovinskih dogodkov dokaj ambivalenten odnos tudi do italijanščine. Tako italijanščina kot tržaščina predstavljata hkrati varianti, ki ju percipirajo kot bližji od knjižne slovenščine (Brumen 2000: 181).

Odkar so »pod Slovenijo«, jim njihovo *šrajanje* ne predstavlja več »prave slovenščine«,

² *Šrajati* je eksonim, ki v prevodu nima pozitivnega naboja. Izhaja iz nemške besede *schreien* 'kričati, vpiti'.

³ Istrsko-beneški govor je redek in ga uporablja malo, predvsem starejših, avtohtonih prebivalcev Istre.

⁴ Tudi pripadniki starejše generacije gojijo nekoliko kritičen odnos do mladine, ki ne pozna narečja.

⁵ Starejše sogovornice pogosto razumejo Slovence kot Druge (Brumen 2000: 388).

⁶ S knjižno slovenščino so se srečevale pred in med drugo svetovno vojno večinoma v okviru religioznega življenja. Nepoznavanje knjižne norme je večkrat privedlo do nesporazumov.

ampak (le) dialekt (na katerega so ponosne), ki ga dojemajo kot mešanico slovenščine in italijanščine. Mladi ga imenujejo *istrijsko* narečje, dojemajo pa ga kot podeželskega in obenem (paradokso) mestnega, saj jim predstavlja eno od referenčnih točk identifikacije (Baskar 2002: 209–211). Podobno velja še za eno *istrijsko* narečje, in sicer istrsko-beneško ali *triestinščino* oz. *izolanščino*. Mladi ga na osnovi kolektivnega spomina in v okvirih istrsko-beneškega diskurza dojemajo kot tipičnega za mesto, kljub zelo redki rabi, in za starejšo obravnavano generacijo. Sogovornice se z *izolanščino* ne identificirajo, čeprav jo čutijo blizu.

Pred in med drugo svetovno vojno so starejše sogovornice, vaščanke, s tedanjim mestnim prebivalstvom govorile v istrsko-beneškem narečju, ki pa je bil zaradi šolanja bliže knjižni italijanščini (Brumen 2000: 240). Dihotomija vas – mesto je, kar zadeva govor, očitno še močno prisotna, saj so mlajši sogovorniki večkrat primerjali svoj govor z govorom »hribovcev«. Zanimivo je, da so nekateri to dihotomijo povezovali s pomanjkljivim znanjem italijanščine v formalno enojezičnem zaledju (Brumen 2000: 293):⁷ »Štekam vse, tudi govorim. Pol pa prideš na gimnazijo in tisti furešči [tujci], ki so petsto metrov nad tabo na hribu, nimajo pojma italijansko.«

Italijanski – slovenski jezik: vpletanje

Sogovorniki in sogovornice glede knjižne slovenščine poročajo, da je slaba in je ne obvladajo. Mlajši sogovornik je mestni govor svoje generacije označil celo kot »najbolj nikakvo slovenščino« in večina sogovornikov meni, da je tako, ker večino časa preživijo pred italijansko televizijo.

Poudarjali so tudi težave, s katerimi se spopadajo pri uporabi knjižne slovenščine, ki naj bi bile rezultat vpliva italijanskega jezika.⁸ Eden od sogovornikov doživlja uporabo knjižne slovenščine kot izrazito drugačno: »Uporaba slovenščine je čisto drugačna, ni samo dvojina, čeprav to je ena od močnejših sprememb, ki jih narediš, če hočeš preskočit na slušno boljši približek knjižni slovenščini.« Sogovornica je izpostavila eno najznačilnejših napak, ki kaže na prekrivanje dveh jezikovnih sistemov: »Že ta vrstni red, ki ko se ga nekdo uči pri jeziku, ti manjka.«

Sicer so ponosni na svoj (nepravilni) govor oz. *primorščino* in poudarjajo, da je drugim všeč: »Paše na uho, ker je s temi italijanskimi vmeski zelo prijeten jezik. Pogledj, v Sloveniji vsak uživa, ko posluša primorščino in vsakemu je naš italijanizirani govor všeč.« Italijaniziranost je ravno tisti element, ki ga nekateri sogovorniki izpostavljajo pri gradnji regionalne (primorske ali »obalne«) identitete.⁹ Sogovornica jo je na primer definirala kot »protiljubljansko« in poudarila jezikovni purizem tako pri rabi knjižne slovenščine kot primorščine, ki ne sme vsebovati interferenc govorov drugih regij.

Sogovorniki mlajše generacije sploh dojemajo italijanščino kot vrednoto, prednost in privilegij: »Žal za tiste, ki niso imeli te možnosti, ker popolnoma po naravni poti imaš en jezik več, ki ga čisto podzavestno uporabljaš.« Znanje italijanskega jezika predstavlja sogovornikom neke vrste »naravno danost«, ki jo imajo govorci obeh generacij že od zgodnjih let: »Italijanščino znam, že od kar pomnim.« Sogovornica je povedala, da je v njenem vsakdanjem življenju italijanščina enaka maternemu jeziku (slovenščini), saj je del njenega življenja;¹⁰ čeprav je ne

⁷ Starejša generacija, »nekdanji hribovci« pa veljajo za »poznavalce« italijanščine in (predvsem) tržaščine, ki jo vpletajo v italijanščino.

⁸ Večjim interferencam sicer botruje tudi pomanjkljivo znanje slovenskega jezika, ki ni nujno premoso-razmerno z obvladovanjem italijanščine in obratno (Mikolič 2004: 251).

⁹ Obstajajo diskurzi o mediteranskem značaju istrskih Slovencev in tudi istrskih mest, ki legitimira podobnost in bližino z Italijani (bolj kot s kontinentalnimi Slovenci) (Baskar 2002: 51). Hkrati pa je določena mera nestrpnosti do Italijanov persistentna.

uporablja veliko »v čisti obliki«. Zanimivo je ravno to, da sogovorniki pogosto utemeljujejo rabo in znanje italijanščine z njenim vpletanjem v slovenski govor. To pa zato, ker italijanščino kot tako uporabljajo redko.¹¹ Svoj način govora je sogovornik opisal tako: »Italijanski jezik v vsakodnevnem življenju pogosto uporabljam. Večinoma zgleda tako, da vmešavam kratke stavke, reke in posamezne besede v slovensko govorico.«

Poleg zgornjih argumentov o navajenosti na italijanski jezik in njegovi nezavedni rabi se pojavljajo tudi razlage o barvitosti in spevnosti italijanščine: »Moje mnenje je, da sam jezik je bolj barvit in z njim krasimo slovenščino.« Sogovornik ga nato takoj primerja s slovenščino, ki jo pojmuje kot »trd jezik, slišati je, kot da bi postavljali kose železa«. Drugi sogovornik je potrdil ta opažanja: »[Italijanski jezik] je bolj balasten, bolj napihnjen, imaš vse. Ni tako plehek, ker slovenski jezik je plehek in ni tako speven.« Bogat besedni zaklad italijanskega jezika je po mnenju ene od sogovornic izrednega po-

mena pri vpletanju italijanščine v govorico. Druga pa je prepričana, da »se da določene stvari boljše povedati« v italijanščini in tako specificirati ter bolje izraziti čustva zaradi »občutka boljše izraznosti«. »Izraznost italijanščine je bolj pestra, emocionalna,« trdi sogovornik, »zato jo uporabljam predvsem v povezavi z detailnejšimi opisovanji doživetij, občutkov in kot poudarek na kaj. Zelo veliko uporabljam na primer kletvice.«

Pri obeh generacijah je bila pogosta tudi naslednja razlaga mešanega govora: »Pač, tako govorimo.« Starejša sogovornica je samoumevnost mešanega govora povezala z obmejnimi značajem območja: »[T]ako je na konfinih.«¹²

Nekaj primerov jezikovnih praks

V prispevku sem predstavila zgolj nekaj primerov emskih interpretacij rabe jezika, v nadaljevanju pa bi rada posebej izpostavila pomen kodnega preklapljanja. Predvsem metaforičnega, saj deluje kot metafora na določen družbeni svet, skozi katerega se

J:	... je bil en <u>fasciston</u> <u>ma</u> žleht / ko smo hodile v fabricko tam je blo jok » <u>juze</u> « je kričal buh hvari da si <u>šrajala</u> po našo ... » <u>te sarà zita Sciaivona</u> «	veliki fašist (trž.) kmetice (trž.) boš tiho Slovanka/sužnja (trž.)
MJ: S:	Pelje N. ne na letališče / ... si ne upam peljat z njo ... bi bilo po poročilih » <u>Dieci Slavi morti sulla A4 in un incidente stradale ma passiamo al calcio</u> « ((sme))	v prometni nesreči na avtocesti A4 je umrlo deset Slovanov, ampak preidimo na nogomet
E:	veš kako so smešni ti Italijani ko jih kličeš ..., vprašaš za nekoga in reče » <u>Da dove chiama lei, Disney, cos'è</u> « ne štekajo ali pa najbolj smešni so tiste <u>donne delle pulizie</u> » <u>No no non posso segnare non ho penna no no</u> « ... <u>nanka</u> ne zna pisat <u>Filippina</u> ¹³	»Od kod kličete, Disney, kaj je to«; snažilka (Neitalijanka); »ne, ne, ne morem si zapisat, nimam pisala ne, ne«; niti; Filipinka

¹⁰ Pri večini sogovornikov je statična dihotomija domače – tuje presežena (Mlinar 1994: 251).

¹¹ Italijanski jezik uživa v Slovenski Istri privilegiran simbolni položaj na račun drugih jezikov priseljenjskih skupin.

¹² Nasploj je diskurz o mejah pri starejši generaciji zelo izpostavljen. Meje doživljajo kot izrazito spremenljive in premikajoče; sebe pa razumejo kot statične, podvržene vplivom nove oblasti (Brumen 2002: 375).

¹³ Vidimo, kako se diskurzi o tujcih v Italiji širijo skozi italijanske medije v vsakdanjo konverzacijo njihovih sogovornikov.

reproducirajo lokalni pomeni in ideološka pojmovanja (Auer 1998: 2, 17; Myers Scotton 1988: 160). Razkriva prekoračevanje družbenih vlog ter interese različnih skupin po ohranjanju ali brisanju jezikovnih in družbenih ločnic (Rampton 1997). Kot je videti iz spodnjih primerov, je premi govor zelo očitna prva tega tipa preklopa.

Emski koncept naglasja se lahko kaže kot preklap. Metadiskurz, ki ga tipificira, je institucionaliziran in legitimiran ter predstavlja velik del družbene zakonitosti govorne valorizacije (Agha 2001: 214). Naglas zelo pogosto nakaže pripadnost posameznikov, ki so (posledično) tarča imitacij in posmeha. Sogovorniki omenjajo njim moteče značilnosti Italijanov (opuščanje fonema *h* v tujkah), »slovensko oziroma ljubljansko« izgovorjavo italijanskih besed brez dvojnih črk (pene al'arabiata) in podobno stereotipno mariborsko z rabo besednih iger (tota panacota). S posmehom izražajo nekakšen primat nad italijanščino in italijansko kulturo.

Sklep

V prispevku sem skušala pokazati, kako so obravnavane jezikovne variante v stiku podvržene cirkulirajočim diskurzom v okviru »barantanja« z družbenimi ločnicami, pomeni in normami ter osebnimi prepričanji in razlagami. Jezikovne prakse in ideologije so se tako na eni strani pokazale kot enotne, na drugi strani pa sem obravnavala posameznike z različnimi načini govora in prepričanji. Konec koncev je asociacija med načinom govora in skupinsko identiteto simbolična.

Literatura

- AGHA, Asif, 2001: Register. Alessandro Duranti (ur.): *Key Terms in Language and Culture*. Malden, Oxford: Blackwell Publishers. 212–215.
- AUER, Peter, 1998: Introduction. Bilingual Conversation Revisited. Peter Auer (ur.): *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. 1–22.
- BAILEY, Benjamin, 2001: Switching. Alessandro Duranti (ur.): *Key Terms in Language and*

Culture. Malden, Oxford: Blackwell Publishers. 238–240.

- BARTH, Fredrik, 1969: *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- BASKAR, Bojan, 2002: *Dvourni Mediteran. Študije o regionalnem prekrivanju na vzhodno-jadranskem območju*. Knjižnica Annales 29. Koper: ZRS RS, Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- BRUMEN, Borut, 2000: *Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi identitete v istrski vasi Sv. Peter*. Ljubljana: Založba J*cf.
- DURANTI, Alessandro, 2000: *Antropologia del linguaggio*. Roma: Meltemi.
- FILIPI, Goran, 1999: Diahrono in sinhrono prepletanje govorov v slovenski Istri v primerih ornitonjskega gradiva. Zinka Zorko, Mihaela Kolitnik (ur.): *Zora 8. Logarjev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo. 287–297.
- FISHMAN, Joshua A., 1987: *Sociologija jezika. Interdisciplinarni društvenonaučni pristup jeziku u društvu*. Sarajevo: IGKRO Svetlost, OOUR Zavod za udžbenike.
- GAL, Susan, 1987: Code-switching and Consciousness in the European Periphery. <http://www.jstor.org/stable/645318>
- GAL, Susan, 1998: Multiplicity and Contention among Language Ideologies: A Commentary. Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard, Paul V. Kroskrity (ur.): *Language Ideologies. Practice and Theory*. New York: Oxford University Press. 317–331.
- GARRETT, Paul B., 2006: Language Contact and Contact Languages. Alessandro Duranti (ur.): *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell. 46–72.
- GOFFMAN, Erving, 1982: *The Interactional Order*. <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224%28198302%2948%3A1%3C1%3ATIOASA%3E2.0.CO%3B2-X>
- GUMPERZ, John, 1987: *Dialects and Conversational Inference in Urban Communication*. <http://www.jstor.org/stable/4167024>
- HELLER, Monica, 1988: Strategic Ambiguity: Code-Switching in the Management of Conflict. Monica Heller (ur.): *Code-Switching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Berlin, New York, Amsterdam: Moutin de Gruyter. 77–95.
- LOGAR, Tine, 1996: Slovenski govori v Istri in njihova geneza. *Dialektološke in jezikovnozgo-*

- dovinske razprave. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 86–92.
- MIKOLIČ, Vesna, 2004: *Jezik v zrcalu kultur: Jezikovna sporazumevalna zmožnost in (med)etnična ozaveščenost v slovenski Istri*. Koper: UP ZRS Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- MLINAR, Zdravko, 1994: Jezikovne spremembe in odpiranje Slovenije v svet. *Traditiones* 23. 249–261.
- MLINAR, Zdravko, 2006: Slovenski jezik in jezikovna politika kot družboslovni izziv. Kontekst, udeleženci in vrednote: spoznavni in akcijski vidiki. *Teorija in praksa* 43/5–6. 631–665.
- MYERS SCOTTON, Carol, 1988: Code switching as indexical of social negotiations. Monica Heller (ur.): *Code-Switching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter. 151–181.
- PETROVIĆ, Tanja, 2006: *Ne tu, ne tam: Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika*. Ljubljana: Založba ZRC.
- RAMPTON, Ben, 1997: *Language Crossing and the Redefinition of Reality: Implications for Research on Codeswitching Community*. <http://moodle.nuim.ie/mod/resource/view.php?id=32068>
- SILVERSTEIN, Michael, 1998: The Uses and Utility of Ideology: A Commentary. Bambi B. Schieffelin, Hathryn A. Woolard, Paul V. Kroskrity (ur.): *Language Ideologies. Practice and Theory*. New York: Oxford University Press. 123–145.
- TSITSIPIS, Lukas D., 1995: *The Coding of Linguistic Ideology in Arvanitika (Albanian) Language Shift: Congruent and Contradictory Discourse*. <http://www.jstor.org/stable/30028334>
- URCIUOLI, Bonnie, 1995: *Language and Borders*. <http://www.jstor.org/stable/2155948>
- WARDHAUGH, Ronald, 2002: *An Introduction to Sociolinguistics*. Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishing.
- WOOLARD, Kathryn A., 1998: Introduction: Language Ideology as a Field of Inquiry. *Language Ideologies. Practice and Theory*. New York: Oxford University Press. 3–47.

RAZISKOVANJE SLOVENSKEGA NOVINARSKEGA DISKURZA: MEDDISCIPLINARNOST IN VLOGA JEZIKOSLOVJA

Gaja Červ, Monika Kalin Golob
Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

UDK 811.163.6'276.6:070:81'42

Prispevek v prvem delu s pregledom relevantnih teorij, z razmejitvijo različnih pojmovanj in podtipov meddisciplinarnosti izpostavlja dvom o samoumevnosti enotnega razumevanja meddisciplinarnosti in opozarja na problematičnost posplošujoče in nenatančno opredeljene rabe tega pojma. S poskusom opredeljevanja jezikoslovja, njegovega področja raziskovanja in stičišč z drugimi vedami je prikazana stopnjevana zapletenost določanja meddisciplinarnosti v tej vedi. Premisleki o tipih meddisciplinarnosti in njihovem uresničevanju v povezavi z jezikoslovjem so aplicirani na raziskovanje novinarskega diskurza in ponazorjeni z raziskavami, opravljenimi na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

meddisciplinarnost, jezikoslovje, jezik, kontekstualno jezikoslovje, novinarski diskurz

The paper first presents an overview of relevant theories, different understandings and subtypes of interdisciplinarity, casting doubt on the presumed self-evidence and generalised use of the term. An attempt to define linguistics, its field of research, and connections with other disciplines shows the complexity of interpreting interdisciplinarity in linguistics. The presented theoretical tools are finally applied to the research of journalistic discourse and illustrated by research conducted in this field at the Faculty of Social Sciences in Ljubljana.

interdisciplinarity, linguistics, language, contextual linguistics, journalistic discourse

1 Kako razumeti meddisciplinarnost jezikoslovja?

Iztočnica za vsebino prispevka je bila prijazno povabilo k sodelovanju pri letošnjih Obdobjih, češ da je tematika meddisciplinarnosti nam, jezikoslovkam s Fakultete za družbene vede, »pisana na kožo«. V prispevku prek refleksije različnih interpretacij meddisciplinarnosti, heterogenosti jezikoslovnih disciplin in razmerja med jezikom kot področjem raziskovanja ter disciplinami in vedami, ki ga raziskujejo, iščeva vzroke za razumevanje raziskovanja poročevalskega jezika in novinarskih besedil kot meddisciplinarnih ter presprašujeva upravičenost takega razumevanja na primerih konkretnih raziskav.

O razsežnostih meddisciplinarnosti

Discipline znanstvenih ved kot intelektualne in družbene strukture so rezultat skupnih epistemoloških in teoretskih izhodišč ter koherentne rabe metod, orodij in terminologije, ki so jih razvile za (re)organiziranje, nadgrajevanje in posredovanje védenja o določenem področju (Thompson Klein 1990: 63; Moran 2002: 4). Kljub relativno trdni povezavi med področji raziskovanja, uporabljenimi metodami in teoretskimi izhodišči, ki je za vedo konstitutivna, gre za zgolj delno integrirane strukture, ki praviloma razvijejo osrednje in periferne izrazito specializirane discipline, pri čemer potencialno vsaka disciplina – predvsem pa naj bi bilo to značilno za periferne – z odpiranjem področja raziskovanja,

redefiniranjem relevance raziskovalnih problemov in legitimnosti teoretsko-metodoloških pristopov zamaje predhodno postavitev raziskovalnega področja, teorij in metod vede ter s tem pogosto tudi razmerje do drugih disciplin in ved (Arm 2004: 380).

V odvisnosti od dejavnikov in namenov, ki sprožajo omenjene procese, vloge, ki jo imajo pri tem druge discipline in vede, ter sprememb, ki jih interakcije med disciplinami povzročajo v posamezni disciplini, raziskovalci definirajo različne tipe meddisciplinarnosti.¹ Če skušamo povzeti skupne poteze teoretskih konceptualizacij meddisciplinarnosti, ugotovimo, da prevladujejo modeli, ki združujejo dve izhodišči. Po eni strani gre za razumevanje meddisciplinarnosti kot večstopenjskega procesa, pri katerem so stopnje določene glede na pogostnost in trajnost interakcije med disciplinami ter stopnjo integracije njihovih teorij in metod, pri čemer nekatere tipologije uvajajo tudi delitve glede na povezovanje dveh ali več disciplin (Stember 1991). Drugi dejavnik klasifikacije meddisciplinarnosti pa je namen povezovanja. Ta je lahko omejen zgolj na preverjanje lastnih raziskovalnih rezultatov s triangulacijo oziroma občasno izposojajo teorij in metod disciplin, ki imajo isti predmet raziskovanja, z namenom posodobitve metodologije ali izboljševanja raziskovalnih rezultatov. Pri tem se teorije in metode prilagodijo epistemološkim, vrednostnim in institucionalnim premisam discipline, ki je razumljena kot avtonomna in dominantna. S stališča pogostnosti in trajnosti interakcije ter stopnje integracije med disciplinami gre pri tej obliki navadno za meddisciplinarnost prehodne narave z omejenim trajanjem (Thompson Klein 1996: 56), ki, kot rečeno, ne privede do

integracije v smislu trajnega povezovanja disciplin prek oblikovanja novih skupnih teoretsko-metodoloških pristopov, ampak pogosto celo utrjuje disciplinarne meje.

Ker v tem primeru pravzaprav ne gre za pravo sodelovanje med disciplinami, da bi dosegli skupni cilj, nekateri raziskovalci izražajo dvom o upravičenosti poimenovanja tovrstnih procesov kot meddisciplinarnih, drugi pa njihovo omejenost zgolj poudarjajo s poimenovanji, kot so instrumentalna (Salter, Hearn 1996; Thompson Klein 1996), intra-disciplinarna (Stember 1991) oziroma centralistična meddisciplinarnost (van Leeuwen 2005: 4). Problem instrumentalne meddisciplinarnosti je pogosto tudi v tem, da so zaradi prilagajanja teorij in metod konceptualnemu okviru druge discipline ali zaradi necelovitosti njihovega prevzemanja v očeh predstavnikov discipline, ki je razvila prevzete teorije in metode, raziskovalni rezultati površinski, pomanjkljivi ali celo nelegitimni (Widdowson 2005: 18).² V nasprotju z instrumentalno meddisciplinarnostjo je namen konceptualne (Salter, Hearn 1996; Paxson 1996; Lattuca 2002) oziroma epistemološke meddisciplinarnosti (Thompson Klein 1996) ravno soočenje dveh ali več disciplin, da bi kritično analizirali njihova spoznavna izhodišča, prevladujoče metode ter organizacijo védenja in njegovega predstavljanja v institucionalno priznani obliki. Taka interakcija navadno ni rezultat pobud za reševanje konkretnih raziskovalnih problemov in nima vnaprej določenih raziskovalnih ciljev, ampak je povezana s kritiko esencialističnega razumevanja področij in predmetov raziskovanja ter samoumevnosti povezav med področji raziskovanja in disciplinami, ki jih raziskujejo (Sayer 1997: 456; Hacking 1999).

¹ Termin meddisciplinarnost tu uporabljamo kot krovni pojem za vse v nadaljevanju opredeljene podtipе, pri čemer je treba upoštevati, da poimenovanja med teorijami niso enotna in da termin meddisciplinarnost (ang. *interdisciplinarity*) v nekaterih modelih poimenuje zgolj eno od vmesnih stopenj procesa med občasnim povezovanjem avtonomnih disciplin in njihovo popolno integracijo v novo (pod)disciplino, torej samo določen tip meddisciplinarnosti v širšem pomenu (Thompson Klein 2000).

² Widdowson (2005: 18) kot primer navaja Bernsteinova (1990) sociološka oporekanja Labovovim sociolingvističnim pristopom in Stubbsove (1980, 1983) pomisleke ob Bernsteinovih ekskurzih v jezikoslovje.

Rezultat uspešnega konceptualnega oziroma epistemološkega meddisciplinarnega povezovanja je tako lahko poleg prestrukturiranja teoretskih izhodišč in metod sodelujočih disciplin tudi oblikovanje novih, alternativnih teoretsko-metodoloških pristopov ali celo novih predmetov raziskovanja (Salter, Hearn 1996: 43). Van Leeuwen (2005: 4) kot drugo stopnjo integracije med disciplinami opredeljuje pluralistični model meddisciplinarnosti. Ključni dejavnik za interakcijo med disciplinami so v tem primeru skupni raziskovalni problemi; pogosto povod za interakcijo ne izhaja iz potreb samih disciplin, ampak iz zunanje institucije, ki discipline pozove k sodelovanju z namenom rešitve konkretnega tehnološkega, gospodarskega, pravnega itn. problema.³ V tovrstnem sodelovanju nobena od disciplin ni dominantna, obenem pa vse ostajajo bolj ali manj avtonomne in samozadostne v lastnem prispevku k reševanju zastavljenega problema. Trajanje namenskega povezovanja med dvema ali več disciplinami je v tem primeru lahko enako trajanju reševanja raziskovalnega problema ali pa se razvije v trajnejše sodelovanje. Poimenovanja za ta tip meddisciplinarnosti so zelo različna – večdisciplinarnost (Nowotny 1997), čezdisciplinarnost (Stember 1991), transdisciplinarnost (Lattuca 2002), meddisciplinarnost (Thompson Klein 2000) – in se, prav zato, ker lahko tovrstno sodelovanje med disciplinami privede do različnih stopenj in trajanja njihovega povezovanja, mešajo s poimenovanji za tretjo, najvišjo stopnjo povezovanja med disciplinami, imenovano integrativna meddisciplinarnost (van Leeuwen 2005: 9; Weiss, Wodak 2003: 20), pa tudi transdisciplinarnost (Nowotny 1997; Salter, Hearn 1996; Stember 1991; Arm 2004). V tem

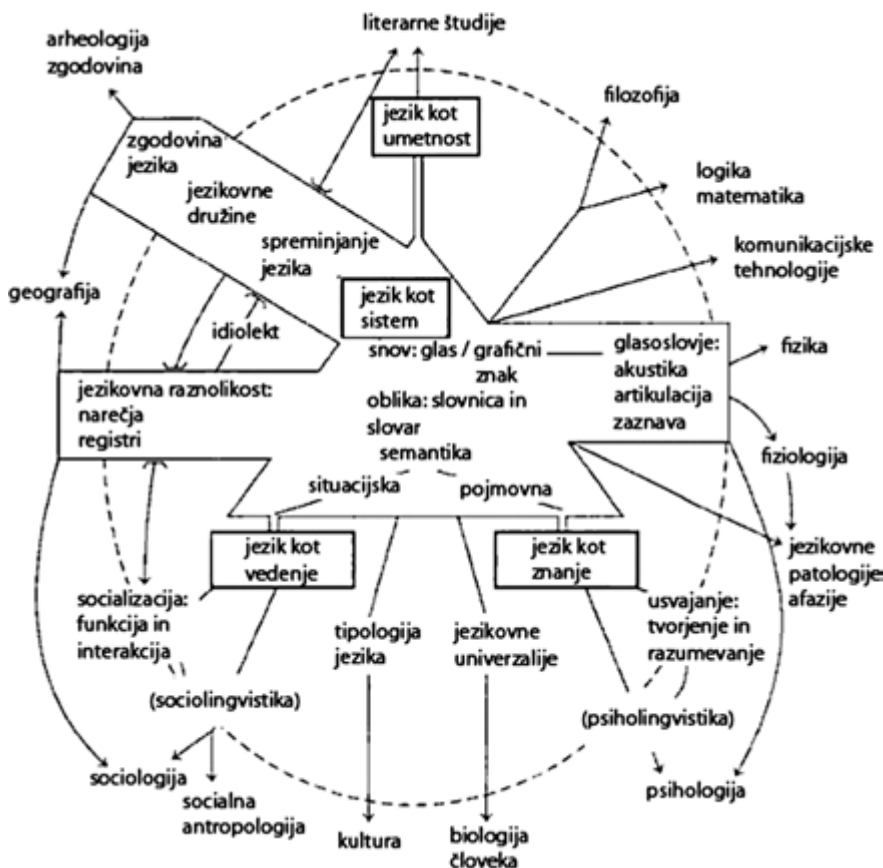
primeru prihaja pod vplivom eksogenih ali endogenih dejavnikov do rušenja meja med disciplinami, skupnega oblikovanja novih teoretsko-metodoloških orodij ali celo spoznavnih izhodišč, referenčnih okvirov in raziskovalnih problemov, s tem pa tudi do trajnega povezovanja disciplin. Tudi te stopnje integracije med disciplinami nekateri teoretiki (Widdowson 2005: 19) ne prištevajo več k pojmu meddisciplinarnosti, saj ustalitev novih spoznavno-teoretskih izhodišč, novih raziskovalnih problemov in metod razumejo kot nastanek nove, avtonomne discipline.

Meje jezika in meje jezikoslovja

V prejšnjem podpoglavju sva skušali nakazati heterogenost interpretacij pojma meddisciplinarnost in interakcij med disciplinami, ki jih z njim povezujemo, ter posledično problematičnost njegove posplošujoče in nenatančno definirane rabe. Drugi problem teoretskih opredelitev meddisciplinarnosti pa izhaja iz njihovega idealiziranega predpostavljjanja možnosti relativno nedvoumnega in konsenzualnega definiranja in zamejevanja disciplin znotraj posameznih ved in med njimi ter konsistentnosti razumevanja njihovih področij oziroma predmetov raziskovanja. Ta problem pri poskusu opredeljevanja jezikoslovja, njegovega področja raziskovanja in stičišč z drugimi vedami stopnjujeta dva dejavnika. Prvi izhaja iz predmeta raziskovanja, ki je izrazito kompleksen, posebno, če ga razumemo kot celovit preplet dejavnikov, ki omogočajo in soustvarjajo človeško jezikovno dejavnost, zaradi česar se je, kot je razvidno iz Hallidayevega modela (Slika 1; Halliday 1978: 11),⁴ razvila množica jezikoslovnih pristopov, ki se osredotočajo samo na nekatere prvine njegove celote

³ Glede na dejavnike, ki sprožijo interakcijo med disciplinami, Thompson Klein (1996: 12) ločuje med eksogeno meddisciplinarnostjo, kamor bi lahko uvrstili centralistično in integracijsko meddisciplinarnost, ter med endogeno meddisciplinarnostjo, kjer vzgib za interakcijo izvira iz disciplin samih, kakršni sta na primer instrumentalna in konceptualna meddisciplinarnost.

⁴ Seveda gre samo za enega od številnih raznolikih poskusov klasifikacije jezikoslovnih disciplin. Za ta prispevek torej ni ključna njegova merodajnost, ampak možnost ilustracije temeljnih problemov opredeljevanja meddisciplinarnosti jezikoslovja.

Slika 1

oziroma skušajo z različnimi ravnmi abstrakcije in ekstrapolacije zmanjšati kompleksnost raziskovanega pojava (Spolsky 1998).

Metodološka, gnoseološka ali celo ontološka nasprotovanja (Škiljan 1999: 14; Widdowson 2005: 16) med njimi kažejo na teoretsko in metodološko heterogenost jezikoslovnih paradigem ter konec koncev tudi na odsotnost konsenzualne definicije lastnega predmeta raziskovanja, kar seveda zapleta opredeljevanje meddisciplinarnih povezav jezikoslovja z drugimi vedami.

Iz modela je razvidno tudi, da ob praktično katerikoli širitvi teoretske perspektive od jezika kot sistema delnih znakovnih pod-

sistemov oziroma dekontekstualiziranega in standardiziranega sistema tvorbeno-pretvorbenih pravil raziskovani pojav ni več avtonomen, pojasnljiv iz samega sebe, ampak se bolj ali manj nerazdružljivo poveže z družbeno-kulturno-zgodovinsko-pragmatičnimi okoliščinami komunikacijskih dejanj, v katerih se uresničuje, z njihovimi sporočanskimi nameni, strategijami in heuristikami, s psihološkimi, spoznavnimi in fizikalno-biološkimi dejavniki, ki ga omogočajo, ter postane izjava, besedilo, narečje, register, žanr, diskurz ... Posledično se zastavlja vprašanje, ali niso vse discipline kontekstualnega jezikoslovja⁵ (Škiljan 1999: 13–63), ki temeljijo na

⁵ Golden (2001: 24) za to teoretsko dihotomijo uporablja izraza mikro- in makrolingvistika.

pojasnjevanju razmerij med jezikom in izven-jezikovnim, že v izhodišču integrativno ali vsaj centralistično-instrumentalno meddisciplinarne.

Drugi dejavnik, ključen za opredelitev meddisciplinarnosti v kontekstu raziskovanja (poklicnih) diskurzov (njihovih stilnih, besedilnih in terminoloških značilnosti), je povezan z referencialnostjo jezika oziroma dejstvom, da je jezikovna dejavnost del večine področij človekovega delovanja. Vsako raziskovanje jezikovne dejavnosti, povezane z določenim področjem človekovega delovanja, lahko tako razumemo kot stičišče jezikoslovja in ene ali več znanosti, ki se posvečajo temu področju, pri čemer je od vzrokov in namenov povezovanja odvisno, ali gre za instrumentalno, centralistično ali integrativno meddisciplinarnost in katera disciplina je dominantna. V pojmu diskurz je raba jezika opredeljena kot oblika človekovega delovanja z družbeno-kulturno, družbeno-spoznavno in besedilno razsežnostjo (Bhatia 2004), prek katerih se obenem oblikujejo in odražajo področje človekovega delovanja, družbeni red in posameznikova interakcija z okoljem (Jaworski, Coupland 1999: 3; Fairclough 1995: 6; van Dijk 1988: 24). Ohranjanje celovitosti tako definiranega predmeta raziskovanja torej nujno zahteva meddisciplinarno povezovanje med seboj komplementarnih etnografskih, družbeno-spoznavnih in jezikoslovnih pristopov (Bhatia 2004: 19, 160–161), ki pa se v praksi, kot bova pokazali v nadaljevanju, lahko uresničuje kot dejansko sodelovanje jezikoslovcev s strokovnjaki za raziskovano (poklicno) področje, še pogostejše kot prizadevanje jezikoslovcev po usvajanju čim kompleksnejšega vedenja o področju, katerega jezikovno dejavnost raziskujejo, ali pa kot privzemanje določenih jezikoslovnih konceptov in metod

za analize, ki jih sicer ne opravljajo jezikoslovci.

Tretja raven premisleka o meddisciplinarnosti zadeva vede, ki jih je Halliday razvrstil izven krožnice, s katero zamejuje jezikoslovje. Zaradi središčne vloge, ki jo ima jezik za posameznika in družbo, je razumljivo, da se poleg jezikoslovja lotevajo teoretskega opredeljevanja njegove komunikacijske in simbolne vloge tudi mnoge druge vede. Tudi v tem primeru je – odvisno od avtonomnosti njihovih teoretsko-metodoloških pristopov in namenov ukvarjanja z jezikom – prisoten razpon od instrumentalnega prevzemanja in vgrajevanja določenih prvin jezikoslovja, prek konceptualnih filozofsko-antropološko-bioloških meddisciplinarnih prespraševanj o tem, kaj je jezik, do integriranih disciplin, kot sta psiholingvistika in sociolingvistika.

V sklepnem podglavju do zdaj precej abstraktno predstavljene premisleke o tipih meddisciplinarnosti in njihovem uresničevanju v povezavi z jezikoslovjem aplicirava na raziskovanje poročevalskega jezika oziroma novinarskega diskurza in jih ponazarjava z raziskavami, opravljenimi na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

2 Jezikoslovje in meddisciplinarnost raziskovanja slovenskega novinarskega diskurza

Prva sodobna slovenska raziskava jezika novinarskih besedil,⁶ Koroščeva disertacija *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila* (1976), časovno sovпада z obdobjem, ko je v svetovnem merilu mogoče govoriti o prvih oblikah meddisciplinarnega raziskovanja jezikovnih in besedilnih značilnosti novinarskega dela. Na prehodu 60. in 70. let 20. stoletja so namreč jezikovne in besedilne značilnosti novinarskega diskurza pod vplivom razvoja kognitivnih znanosti ter

⁶ Pred tem (od 30. do 60. let 20. stoletja) je bilo raziskovanje novinarskih besedil v slovenskem prostoru omejeno na bolj ali manj puristično jezikovno kritiko publicistične zvrsti, ki je temeljila na primerjavi z umetnostno (na primer Breznik 1933).

jezikoslovnega premika od strukturalističnega k funkcijskemu, besediloslovnemu in diskurznemu pogledu na jezik postale predmet raziskovanja socioloških, kulturnih, komunikoloških ter ožje novinarskih in jezikoslovnih študij (van Dijk 1988; Zelizer 2004). Te so sprva v samostojnih poskusih, ki so pripeljali do velikih razhajanj v izoblikovanih teoretskih konceptih in terminologiji (Zelizer 2004: 113), nato pa tudi z medsebojnim povezovanjem (prim. Skupina za medije Univerze v Glasgowlu), če raznolikost vseh raziskovalnih področij povzamemo zelo shematično, poskušale pojasnjevati razmerja med družbeno-kulturno vlogo novinarstva, njegovimi poklicnimi vrednotami, praksami in rituali ter žanrsko raznolikostjo novinarskih besedil, njihovo mikro- in makrostrukturo ter, predvsem v okviru kognitivnih študij in komunikologije, procesi in okoliščinami njihove recepcije.

Koroščeva disertacija in vse njegovo nadaljnje raziskovalno delo sta izrazita predstavnik kontekstualnega jezikoslovja, za katerega smo se v prejšnjem podpoglavju spraševali, ali ni v svojem bistvu integrativno ali vsaj instrumentalno meddisciplinarno. Izhajajoč iz spoznanj Praškega jezikoslovnega krožka in funkcijskega jezikoslovja, torej smeri, ki so pokazale na omejitve strukturalističnih epistemoloških določil in jih skušale preseči (Škiljan 1999: 15), namreč Korošec (1998: 6) pri iskanju odgovorov na vprašanje, kako deluje slovenski knjižni jezik, ko mu je naloženo opravljati vlogo v poročevalstvu, in zakaj tako deluje, neprestano izhaja iz védenja o okoliščinah, v katerih nastajajo novinarska besedila, o njihovih sporočanjških ciljih in družbeni vlogi ter tehnoloških lastnostih medijev, prek katerih se uresničujejo. Enako raziskuje nastanek specializiranih jezikovnih sredstev, ki jih smemo šteti za začetek poročevalskega stila, Kalin Golob (2003). Upoštevajoč družbeno-kulturne okoliščine in stopnjo razvoja slovenskega knjižnega jezika v zadnji tretjini 19. stoletja, raziskuje stilne pojave, razpoznane

v Koroščevi stilistiki slovenskega poročevalstva, da bi v razvoju jezika razpoznala specializirana jezikovna sredstva, ki so nastala kot rezultat tehnoloških novosti, razvoja časopisne bralne kulture in razgibanega družbenega življenja.

Korošec in Kalin Golob tako pri raziskovanju besedilnih in stilnih pojavov novinarskega diskurza iz novinarskih študij upoštevata okoliščine tvorjenja novinarskih besedil v kontekstu poklicnih in žanrskih norm, a vendarle ostajata disciplinarno prevladujoče v jezikoslovni metodologiji. Tako ne gre za povezovanje strokovnjakov različnih disciplin, ampak za jezikoslovčevo usvajanje in upoštevanje komunikološkega in novinarskega vedenja.

Obratno na primer raziskovalki komunikologinji Poler Kovačič in Laban (Poler Kovačič, Laban 2007; Laban 2004) privzemata jezikoslovni koncept sklicevalnih avtomatizmov, analizo njihovih jezikovnih uresničitvev in jih pojasnjujeta s stališča novinarskih poklicnih praks in etike.

Žanrsko raziskovanje poklicnih diskurzov je področje, ki bi moralo biti v idealnem primeru integrativno meddisciplinarno ter povezovati vsaj raziskovalce poklicnega področja in jezikoslovce, vanj pa bi morali biti prek etnografskih pristopov kot informanti pritegnjeni tudi poklicni tvorci besedil in njihovi naslovniki (Bhatia 2004: 160–61). Praksa slovenskega raziskovanja novinarskih žanrov je zaenkrat žal drugačna, saj gre izključno za samostojne projekte enega raziskovalca (Košir 1988; Milosavljević 2003; Laban 2007; Lengar Verovnik 2010; Kalin Golob 2007), ki se posledično, odvisno od tega, ali je raziskovalec strokovnjak novinarskih študij ali jezikoslovec, osredotočajo predvsem na izvenjezikovne oziroma jezikovne žanrske prvine. Podobna težava je prisotna tudi na področju kritičnih analiz slovenskega novinarskega diskurza (Erjavec idr. 2000; Erjavec 2003; Vezovnik 2007, 2010; Luthar, Jontes 2007), ki so se jih doslej lotevali pretežno nejezikoslovci in jim je, vsaj

v nekaterih primerih, z jezikoslovnega stališča mogoče očitati metodološko šibkost pri instrumentalizaciji in interpretaciji analiziranih jezikovnih pojavov – gre torej za vprašanje instrumentalnega prevzemanja, ki ga matična disciplina razpoznavna kot vprašljivega in na katerega v primeru centralistične meddisciplinarnosti opozarja Widdowson (2005).

Kot primere dejanskega meddisciplinarnega povezovanja jezikoslovcev in strokovnjakov drugih disciplin bi lahko navedli študije primerov, ki s prepletom jezikoslovno-besediloslovne analize in analize odstopov od novinarskih poklicnih etičnih norm osvetljujejo spremembe v slovenskem novinarskem diskurzu po letu 1991 (Kalin Golob, Poler Kovačič 2005; Poler Kovačič, Kalin Golob 2005; Kalin Golob 2004). Izstopajoč primer pluralističnega meddisciplinarnega povezovanja je bil tudi projekt Razžalitve v sredstvih obveščanja kot jezikovnostilno in pravno vprašanje, v katerem so jezikoslovci, pravniki, predstavniki novinarskih študij, sociologi in antropolog s soočanjem različnih gledišč iskali odgovore na to, kako naj se omenjene stroke in širša družba odzovejo na skokovit porast tožb zaradi razžalitev v medijih ter na družbene in medijske spremembe, ki so privedle do njih.

Ugotovimo torej, da so primeri dejanskega meddisciplinarnega povezovanja med jezikoslovjem in drugimi vedami s skupnim ciljem raziskovanja slovenskega novinarskega diskurza prej izjema kot pravilo. Tudi zato, da bi presegli to prakso in na novo premislili novinarski diskurz in njegove žanre, smo letos prijavi meddisciplinarni projekt Preoblikovanje novinarskega diskurza: novinarski žanri, novinarski stil in njihovo raziskovanje – večdimenzionalni pristop.

Literatura

- ARM, John D., 2004: Concepts of interdisciplinarity: Configurations of knowledge and action. *Human Relations* 57/4. 379–412.
- BHATIA, Vijay K., 2004: *Worlds of Written Discourse*. London, New York: Continuum.

- BREZNIK, Anton, 1933: O časnikarski slovenščini. *Dom in svet* 46. 312–320.
- van DIJK, Teun A., 1988: *News as Discourse*. Hillsdale, New York: Lawrence Erlbaum.
- ERJAVEC, Karmen, 2003: Media construction of identity through moral panics: discourses of immigration in Slovenia. *Journal of ethnic and migration studies* 29/1. 83–101.
- ERJAVEC, Karmen, BAŠIĆ HRVATIN, Sandra, KELBL, Barbara, PETKOVIĆ, Brankica (ur.), 2000: *Mi o Romih: diskriminatorski diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute – Slovenia.
- FAIRCLOUGH, Norman, 1995: *Media Discourse*. London: Arnold.
- GOLDEN, Marija, 2001: *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje.
- HALLIDAY, Michael A. K., 1978: *Language As a Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- JAWORSKI, Adam, COUPLAND, Nikolas, 1999: Perspectives on Discourse Analysis. Adam Jaworski, Nikolas Coupland (ur.): *The Discourse Reader*. London: Routledge. 1–44.
- KALIN GOLOB, Monika, 2004: Moč jezika – izbor dejstev in besed. *Teorija in praksa* 41/3–4. 703–11.
- KALIN GOLOB, Monika, POLER KOVAČIČ, Melita, 2005: Med novinarskim stilom in etiko: senzacionalizem brez meja. *Družboslovne razprave* 21/49–50. 289–393.
- KOROŠEC, Tomo, 1976: *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila: doktorska disertacija*. Ljubljana: Fakulteta Edvarda Kardelja.
- KOROŠEC, Tomo, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- KOŠIR, Manca, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- LABAN, Vesna, 2004: *Razvidnost virov informacij v televizijskih novinarskih besedilih: magistrsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- LABAN, Vesna, 2007: *Televizijski novinarski diskurz: žanrska in stilna razčlenitev: doktorska disertacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- LABAN, Vesna, POLER KOVAČIČ, Melita, 2007: Poročevalska sklicevalnost v agencijskih besedilih. *Družboslovne razprave* 23/54. 65–83.
- LATTUCA, Lisa R., 2002: Learning interdisciplinarity: Sociocultural perspectives on academic work. *The Journal of Higher Education* 73/6. 711–739.
- van LEEUWEN, Theo, 2005: Three models of interdisciplinarity. Ruth Wodak, Paul A. Chilton (ur.): *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*. 3–18.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2010: *Radijski novinarski dvogovorni žanri kot okvir jezikovnih izbir novinarjev. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- LUTHAR, Breda, JONTES, Dejan, 2007: Nasilje v družini in strateški rituali poročanja. *Družboslovne razprave* 23/55. 27–48.
- MILOSAVLJEVIĆ, Marko, 2003: *Novinarska zgodba*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- PAXSON, Thomas D. Jr., 1996: Modes of interaction between disciplines. *The Journal of Education* 45/2. 79–96.
- POLER KOVAČIČ, Melita, KALIN GOLOB, Monika, 2005: Dilemmas of Slovenian journalism in the European Union. Bogomil Ferfila (ur.): *Travelling with Europe: Slovenia in European Union: Slovenija v Evropski uniji* (Knjižna zbirka Politični procesi in inštitucije). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 422–445.
- SALTER, Liora, HEARN, Alison, 1996: *Outside the lines: Issues in interdisciplinarity research*. Buffalo, New York: McGill-Queen's University Press.
- SAYER, Andrew, 1997: Essentialism, social constructionism, and beyond. *The Sociological Review* 45/3. 453–487.
- STEMBER, Marilyn, 1991: Advancing the social sciences: Through the interdisciplinarity enterprise. *The Social Science Journal* 28/1. 1–14.
- ŠKILJAN, Dubravko, 1999: *Javni jezik: k lingvistični javne komunikacije*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- THOMPSON KLEIN, Julie, 1990: *Interdisciplinarity: History, theory and practice*. Detroit, Michigan: Wayne State.
- THOMPSON KLEIN, Julie, 1996: *Crossing Boundaries: Knowledge, Disciplinarity, and Interdisciplinarity*. Virginia: University of Virginia Press.
- THOMPSON KLEIN, Julie, 2000: A Conceptual Vocabulary of Interdisciplinary Science. Peter Weingart, Nico Stehr (ur.): *Practicing Interdisciplinarity*. Toronto: University of Toronto Press. 3–24.
- VEZOVNIK, Andreja, 2007: Diskurzivna konstrukcija slovenske nacionalne identitete: analiza časopisnih političnih komentarjev v obdobju vstopanja Slovenije v Evropsko unijo. *Annales, Ser. hist. sociol.* 17/2. 469–483.
- VEZOVNIK, Andreja, 2010: Kritična analiza političnih diskurzov o izbrisanih v žanrih mnenjske zvrsti. *Družboslovne razprave* 26/64. 45–62.
- WEISS, Gilbert, WODAK, Ruth, 2003: *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. Houndmills: Palgrave.
- ZELIZER, Barbie, 2004: *Taking Journalism Seriously: News and the Academy*. London: Sage.

SKALARJEV ROKOPIS 1643–2011: ELEKTRONSKA ZNANSTVENOKRITIČNA IZDAJA ROKOPISNEGA KODEKSA

Monika Deželak Trojar

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 821.163.6.09 Skalar A.:091"16/17":004.91

Prispevek obravnava Skalarjev rokopisni kodeks, prinaša najpomembnejše informacije o njegovi vsebini, na kratko predstavi avtorja ter odgovarja na vprašanje, ali ohranjeni rokopisni kodeks predstavlja Skalarjev dokončni osnutek tiskanih izdaj njegovih del. Glede na številne oblikovne značilnosti rokopisa je odgovor na to vprašanje pritrdilen, zato je v okviru projekta Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja nastala elektronska znanstvenokritična izdaja Skalarjevega rokopisa, ki bo dobila svoje mesto na portalu eZISS (<http://nl.ijs.si/e-zrc/>). Jedrni del prispevka predstavlja elektronsko izdajo – njene značilnosti in prednosti, zlasti z vidika njene interdisciplinarne zasnove.

Adam Skalar, Skalarjev rokopisni kodeks, slovensko slovstvo, barok, elektronske znanstvenokritične izdaje

This paper discusses Adam Skalar's manuscript codex, offering key information on its content, briefly describing the author, and answering the question of whether the preserved manuscript codex represents Skalar's final draft of the printed versions of his works. Because numerous stylistic features of the manuscript indicate that this is the case, an critical electronic edition of Skalar's manuscript was released as part of the project Unknown Manuscripts in Seventeenth- and Eighteenth-Century Slovene Literature. The edition will be given a special place on the eZISS web portal (<http://nl.ijs.si/e-zrc/>). The central part of the paper presents the electronic edition's characteristics and advantages, especially from the viewpoint of its interdisciplinary design.

Adam Skalar, Skalar's manuscript codex, Slovene literature, Baroque, electronic critical editions

1 Uvod

V okviru projekta Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja, čigar vodja je bil Matija Ogrin, je nastal register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja, seznam omemb slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja v strokovni literaturi in bibliografija NRRS (prim. <http://ezb.ijs.si/nrss>), nekaj najpomembnejših rokopisov pa bo predstavljenih v elektronskih znanstvenokritičnih izdajah. Eden izmed izbranih rokopisov je tudi Skalarjev rokopis. V pričujočem prispevku bodo podane osnovne informacije o Skalarju in njegovem delu, glavna pozornost pa bo namenjena predstavitvi elektronske znanstvenokritične izdaje.

2 Skalarjev rokopisni kodeks

2.1 Nekaj besed o avtorju

Adam Skalar je pomemben pisec katoliške obnove, ki je živel in deloval v prvi polovici 17. stoletja, o njegovem življenju in delu je znanih le malo zanesljivih podatkov. Ne poznamo ne letnice ne kraja njegovega rojstva, zadnji do zdaj znani podatek o njem je njegov lastnoročni vpis v rojstno knjigo župnije Kranj, in sicer z dne 28. oktobra 1658.¹ Skalar naj bi izhajal iz Spodnje Besnice pri Kranju² in bil posvečen v duhovnika že vsaj leta 1643 ali morda še kakšno leto pred tem.³ Kaplanoval je v Šmartinu pri Kranju, najverjetneje do leta

1647.⁴ Od 1647 do 1658 je deloval v Kranju, najprej kot kaplan (od leta 1647⁵ in najverjetneje do leta 1652⁶), nato pa kot kranjski vikar. Naše trenutno vedenje o Skalarju se konča z letom 1658, ko se v do zdaj znanih pisnih virih z njim izgubi vsaka sled.⁷

2.2 Vsebina in pomen rokopisnega kodeksa

Skalarjevo prevajalsko in avtorsko delo se je ohranilo le v rokopisu in je zaradi tega v zgodovini slovenskega slovstva po krivici večkrat ostalo v ozadju, vendar pa to dejstvo vrednosti Skalarjevega dela ne zmanjšuje, prav nasprotno – Skalarjev rokopisni kodeks pomembno dopolni na videz skromno bero slovenskih teoloških oziroma slovstvenih del obdobja katoliške obnove in slovensko slovstvo obogati s pomembnimi izvrstnimi novostmi.

Na podlagi kasnejših vpisov v rokopisni kodeks je mogoče sklepati, da je rokopis prepotoval dolgo pot in da je minilo precej časa, preden se je zopet vrnil v svoje izvirno okolje. Nekaj časa je najverjetneje bil tudi v severovzhodnem slovenskem naselitvenem prostoru (Gabrovšek 1987: 9), kako pa se je naposled znašel na Dunaju, ni znano. Da se je ohranil do današnjih dni, imata posebne zasluge Jernej Kopitar, ki je rokopis našel (najverjetneje) na Dunaju in ga kupil za svojo zbirko, in nekdanja Licejska knjižnica, ki ga je odkupila po njegovi smrti.

Skalarjev rokopisni kodeks je zajeten, obsega nekaj manj kot 900 strani. Vsebuje štiri spise, dva prevoda – *Šulo tiga premišljava* in *Eksemplar od svetiga Bonaventura*, nedokončano delo z naslovom *Vsakdanje spomišlane vernih karšanskih dušic* in najverjetneje edino ohranjeno Skalarjevo avtorsko delo, spis *Vselaj inu nikoli, to je večnost*. Prevoda in zadnji spis v kodeksu so Skalarjevi avtografi, pisec in avtor tretjega besedila pa ostaja neznan;⁸ najverjetneje je spis nastal šele potem, ko so bili preostali trije spisi že vezani v kodeks. Časovno umestitev rokopisa nam olajšuje Skalarjev zapis na naslovnih straneh *Eksemplarja*, ki priča, da je prevod nastal v decembru 1643. Ker je kodikološka analiza kodeksa pokazala, da je v vseh delih kodeksa uporabljen papir istega proizvajalca, ta podatek izpričuje sočasnost nastanka prvega, drugega in četrtega spisa v kodeksu. *Šula tiga premišljava* je najverjetneje nastala malo pred *Eksemplarjem* ali pa ob približno istem času. Zadnji spis, *Vselaj inu nikoli*, je najverjetneje nastal kakšno leto po *Eksemplarju*.

Vsa dela Adama Skalarja so tudi pomembna literarno-zvrstna novost. Njegov prvi prevod, *Šulo tiga premišljava*, uvrščamo med meditativno prozo, *Eksemplar od svetiga Bonaventura* pa prinaša v literarni kontekst preneseno filozofsko spekulacijo. Tretje, nedokončano besedilo rokopisa *Vsakdanje spomišlane vernih karšanskih dušic*

¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga župnije Kranj (1652 do 2. junij 1676).

² Nadškofijski arhiv Ljubljana: Škofijski arhiv; serija: zapuščine; sign.: ŠAL/ZAP.; fasc. 377; vsebina: Franc Pokorn, Kranj – Lučine; mapa: Fr. Pokorn, Šmartin pri Kranju; podenota 2: Kranj-Šmartin, duhovniki.

³ Iz Skalarjevega podpisa na začetku njegovega *Eksemplarja* na strani 190av lahko sklepamo, da je bil v duhovnika posvečen najkasneje v letu 1643, saj napiše, da je njegov prevod oziroma, natančneje rečeno, kaligrafski prepis njegovega prevoda nastal v decembru leta 1643, in se podpiše kot »Adam Skalar, mašnik«.

⁴ Njegov zadnji vpis v tamkajšnji krstni knjigi je iz aprila 1647 (Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga Šmartin-Kranj (1603–1730), mikrofilm).

⁵ Njegov prvi vpis v krstno knjigo je z dne 2. maja 1647 (Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga Kranj (1639–1651), mikrofilm).

⁶ Do konca leta 1650 se podpisuje kot kaplan, 1. novembra 1652 pa je že podpisan kot vikar.

⁷ Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga župnije Kranj (1652 do 2. junij 1676).

⁸ Skalarjevo avtorstvo ni povsem izključljivo.

obravna renesančno temo o dostojanstvu človekove narave. Četrti spis *Vselaj inu nikoli, to je večnost* pa zvrstno gledano opredeljuje kot asketično meditacijo o misteriju pogubljenja.

Rokopis je pomemben in zanimiv tudi kot spomenik določene razvojne stopnje slovenskega knjižnega jezika 17. stoletja, ki se kaže v dveh Skalarjevih gorenjskih knjižnih različicah, starejši in mlajši: *Šula tiga premišluvana* izkazuje bolj arhaično glasovno in oblikovno podobo gorenjske knjižnojezikovne različice, *Eksemplar od svetiga Bonaventura* pa mlajšo, izraziteje govorno vplivano (Orožen 2010: 67–68).

3 Je ohranjeni rokopisni kodeks Skalarjev dokončni osnutek tiskanih izdaj njegovih del?

Že ob prvem bežnem prelistavanju Skalarjevega rokopisa se mi je sam po sebi vsiljeval vtis o presenetljivi zunanji dovršenosti in dodelanosti. Ob kasnejšem natančnejšem branju se mi je vedno znova zastavljalo vprašanje, ali se morda v ohranjenem rokopisu ne skriva Skalarjev dokončni osnutek spisov, ki jih je nameraval oddati v tisk, ko (če) bi našel primerne založnika; zaradi nazorske naravnosti dobe katoliške obnove je namreč pri njegovih nadrejenih moral obstajati interes za izdajo tovrstnih literarno-nabožnih del.

Glede na oblikovne in ostale značilnosti Skalarjevega rokopisa si upam z veliko gotovostjo trditi, da so ohranjena in dokončana tri dela, *Šula tiga premišluvana*, *Eksemplar od svetiga Bonaventura* in *Vselaj inu nikoli*, Skalarjev čistopis, kaligrafski prepis, ki ga je tako natančno oblikovno dodelal zato, ker ga je nameraval izdati v knjižni obliki.

Prvo dejstvo, ki potrjuje pravilnost te domneve, je Skalarjevo natančno številčenje leg, tako naj bi dosegel, da jih tiskar ne bi pomotoma pomešal. Pri vsakem izmed naštetih spisov je lege začel številčiti na novo, zato je mogoče sklepati, da je vsa tri dokončana dela nameraval izdati ločeno, vsako posebej. Vsako novo lego je oštevilčil levo zgoraj,

začetek nove lege je včasih še dodatno označil s križcem na sredini lista zgoraj. Prvi spis obsega 12 leg, drugi 14, četrti pa 3 lege. Nedokončani spis *Vsakdanje spomišlane vernih karšanskih dušic* pa se nahaja v zadnji, 14. legi *Eksemplarja*.

Drugo dejstvo, ki potrjuje Skalarjevo željo po tiskani izdaji, so kustode, ki so izpisane v desnem spodnjem kotu strani, in ponavljanje zadnje besede prejšnje strani (ki ni posebej izpisana v desnem kotu spodaj) na naslednji strani. Glede na dvolično in nedosledno označevanje veznih besed, ki bralca uvajajo v vsebinsko nadaljevanje na naslednji strani, sklepam, da so te nastajale sproti.

V prid trditve govori tudi pisava rokopisa, ki je v večjem delu kaligrafska (*Šula tiga premišluvana*, *Vselaj inu nikoli*), najverjetneje gre za izpeljanko iz humanistike. Čitljivost se poslabša v *Eksemplarju*, in sicer od strani 211r naprej, ko se pisava zelo spremeni: postane manjša, kurzivna in težje berljiva. Po nekaj desetinah strani *Eksemplarja* se pisava nekoliko izboljša, vendar ne doseže začetne ravni. V spisu *Vselaj inu nikoli* je pisava spet tako zgledna in kaligrafska kot v *Šuli tega premišluvana*.

Z namero po tiskani izdaji je posredno povezano tudi dejstvo, da je skozi ves rokopis dobro viden odtis sita v desetih kolonah in tudi vodno znamenje ostaja enako skozi ves kodeks, kar pomeni, da je v celotnem rokopisu uporabljen papir istega proizvajalca. Oboje izpričuje približno sočasnost nastanka celotnega rokopisnega kodeksa, ki je nastal v zelo kratkem časovnem razdobju okrog leta 1643, in potrjuje predvidevanje, da so ohranjene različice spisov Skalarjevi čistopisi.

Skalar je prvotno nameraval izdati troje knjig, ker pa so njegova besedila ostala skupaj, vezana v sedanji kodeks, moramo iz tega sklepati, da je Skalar na neki točki misel na izid opustil in svoja besedila dal vezati ali pa ga je prehitela smrt in so njegovo delo dali v vezavo drugi. Vezava tega kodeksa predstavlja dokončno slovo od misli, da bi tri

v njem zapisana dela izšla kot samostojne knjižne izdaje.

4 Elektronska znanstvenokritična izdaja Skalarjevega rokopisa

4.1 Vsebinska in oblikovna zasnova elektronske izdaje

Ker je Skalarjev rokopis kljub svoji obsežnosti in izredni preglednosti vse do današnjega časa ostal v ozadju in bil z nekaj izjemami deležen le bežnih omemb, nikoli pa ni bil analiziran kot celota, je zaradi svojega zvrstno-vsebinskega in jezikovnega pomena ter zaradi očitne oblikovne in vsebinske dovršenosti, ki dokazuje, da bi ohranjena rokopisna različica po srečnem razpletu morala iziti tudi v tiskani obliki, bil deležen posebne pozornosti v okviru projekta Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja (Ogrin, Javoršek, Erjavec 2009: 285–290). Da bi se po skoraj 370 letih od nastanka rokopisa ta položaj spremenil in da bi Skalarjev rokopis po tolikih letih doživel tudi tiskano izdajo, je bil eden izmed ciljev omenjenega projekta priprava elektronske znanstvenokritične izdaje rokopisa. Ta bo objavljena na portalu eZISS (<http://nl.ijs.si/e-zrc/>) med ostalimi znanstvenimi izdajami, ki jih pripravlja Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v sodelovanju z Odsekom za tehnologije znanja Inštituta Jožef Stefan. V fazi predpriprav je bilo nekaj izsledkov o stanju raziskav, kodikoloških značilnostih rokopisa, o zvrstno-vsebinskih vidikih Skalarjevih del objavljenih v obliki člankov (Ogrin 2010: 129–146; Deželak Trojar 2009: 93–112; Deželak Trojar 2010: 19–40). Te razprave so prikazale še nepoznana dejstva o rokopisu in pomembno osvetlile vsebino Skalarjevih spisov ter ovrednotile pomen zvrstnih novosti, ki jih je Skalar prispeval v takratno slovensko slovstvo.

Elektronsko izdajo Skalarjevega rokopisa lahko v grobem razdelimo na dva dela, prvi in hkrati jedrni del je namenjen predstavitvi besedila s treh predstavitvenih ravni, drugi

del pa prinaša študije. Osnova prvega vsebinskega dela je objava faksimilov rokopisa, spremlja in nadgrajuje jih transkripcija celotnega rokopisa, ki ohranja izvorno besedilo takšno, kot ga prikazujejo faksimili – upošteva vse popravke in kasnejše vpise. Vzporedno ob diplomatičnem prepisu je ob pomoči historičnih jezikoslovcev nastal kritični prepis, ki skuša zvesto slediti izvirni podobi Skalarjevega jezika, hkrati pa današnjemu bralcu omogoča tekoče branje. Drugi del znanstvenokritične izdaje prinaša bogat znanstveni aparat, ki v opombah in spremnih študijah podaja obilo novih ali natančnejših podatkov o Skalarjevem življenju, o pomenu literarno-zvrstnih novosti, ki jih prinašajo njegova besedila, o kodikoloških značilnostih rokopisa, o predlogah, iz katerih je prevajal, o metodi njegovega prirejanja besedil, o avtorjih, iz katerih je zajemal pri pisanju svojega besedila, idr. Vse te ugotovitve temeljijo na analizi primarnih virov in bodo lep prispevek k poznavanju starejšega slovenskega slovstva.

4.2 Prednosti in pomen elektronske znanstvenokritične izdaje rokopisa

Najizrazitejše prednosti elektronske znanstvenokritične izdaje se ponujajo že kar same po sebi: tovrstna izdaja bo brezplačno dostopna širšemu krogu, kakor bi bila v klasični knjižni obliki, in bo lažje privabila naključne bralce. Elektronska izdaja omogoča lažje iskanje po vsebini, saj bralec zlahka najde tisto, kar ga zanima, in svoje seznanjanje z virom usmerja po svojih željah. Vsebinsko tovrstne izdaje je mogoče pregledovati v vsakem brskalniku na kateremkoli računalniku.

Ena izmed prednosti izdaje je gotovo njena fizična neomejenost, ki izdajatelja ne omejuje in ne sili k predstavitvi samo nekaterih vidikov, ampak mu pri predstavitvi vira pušča svobodo in omogoča kasnejše nadgraditve izdaje (popravke, predstavitev novih raziskovalnih dognanj ipd.) brez dodatnih stroškov.

Ker je izdaja oprta na mednarodne standarde elektronskega kodiranja (Unikod, zapis v jeziku xml, struktura sledi smernicam konzorcija TEI (tj. Text Encoding Initiative) za zapis besedil), ni nevarnosti, da bi zasterela ali postala za računalnike neberljiva. Zastavljena oblika predstavlja trajen način hranjenja izdaje, ki omogoča tudi enostavno dopolnjevanje in prilagajanje novim tehnološkim možnostim (Erjavec, Ogrin 2009: 127). Upoštevanje smernic konzorcija TEI uredniku zelo olajša prikaz tekstnih variant, Skalarjevih in kasnejših popravkov besedila, ter omogoča enostaven vnos uredniških popravkov, saj smernice TEI za tovrstne primere predvidevajo posebne elemente. Če se pokaže potreba, se da izbrano vsebino elektronskih izdaj zlahka uporabiti tudi za tiskano knjigo, hkrati pa v xml jeziku zapisana izdaja lahko služi za jezikoslovne analize kot del elektronskega jezikoslovnega korpusa.

Pomembna prednost elektronske izdaje je vključitev faksimilov, diplomatičnega in kritičnega prepisa, saj bi knjižna izdaja zaradi vnaprej določenega števila strani in fizičnih omejitev papirnega formata bogato besedilo najverjetneje lahko predstavila samo v obliki kritičnega prepisa. Bralec tako lahko sam presodi, kateri izmed predstavitev načinov besedila mu najbolj ustreza za seznanitev z vsebino rokopisa. Elektronska izdaja omogoča vzporedne predstavitve vseh omenjenih ravni (faksimili, diplomatični in kritični prepis) in tako omogoča istočasen vpogled ter primerjavo posameznih strani, odstavkov ali vrstic. Omenjene predstavitvene načine prikaza Skalarjevega rokopisa nadgrajujejo vsebinsko poglobljene spremne študije.

Prednost izdaje so pregledne opombe. Vsebinske opombe se prikaže ob kliku na mesto opombe znotraj jedrnega besedila. Tako prikazane opombe bralcu omogočajo selektivno branje – dodatno razlago lahko prebere »in situ«, če pa ga vsebinska poglobitev problema ne zanima, lahko mirno nadaljuje z branjem jedrnega besedila. Posebnost elektronske izdaje so tudi kazalke, ki povezujejo

sorodne vsebine in naslove v izdaji. S pomočjo kazalk se zaradi narave same izdaje (tri različne ravni prikaza besedila, študije) fizično razkropljene sorodne vsebine povežejo v logično celoto.

Glavni pomen elektronske znanstveno-kritične izdaje Skalarjevega rokopisa je, da bo to sploh prva izdaja omenjenega rokopisa, ki stremlji k predstavitvi s kar največ različnih zornih kotov. S faksimili ga prinaša v obliki, kakor se je ohranil do današnjih dni – kot celoto treh dokončanih in enega nedokončanega spisa, v obliki, ki sicer ni bila prvotna Skalarjeva namera in do katere je privedlo spoznanje, da besedila iz nepoznanih razlogov ne bodo izšla v tiskani obliki in bodo zato vezana v kodeks lažje kljubovala zobu časa. Diplomatični in na njem temelječi kritični prepis sicer ohranjata zunanjo celovitost vseh treh oziroma štirih besedil, a hkrati vsako besedilo obravnavata kot povsem samostojno enoto, ki jim je skupno Skalarjevo avtorstvo in kasnejša umestitev v isti kodeks. Poseben pomen prvi izdaji Skalarjevega rokopisa daje bogat in vsebinsko raznovrsten znanstveni aparat, ki se trudi rokopis predstaviti v vsej njegovi celovitosti.

5 Sklep

Predstavljeni izsledki raziskav o Skalarjevem rokopisu govorijo v prid trditvi, da je ohranjeni rokopisni kodeks zbirka Skalarjevih čistopisov, ki jih je nameraval izdati v tiskani obliki. Ker zaradi neznanih razlogov do tiskane izdaje ni prišlo, so se besedila ohranila vezana v isti kodeks, ki se je po zaslugi Kopitarja in Licejske knjižnice ohranil do današnjih dni. Rokopis je kljub kaligrafski pisavi in izredni preglednosti ostal razmeroma nepoznan širši javnosti – deležen je bil le posameznih omemb in v zadnjem času predvsem jezikoslovnih obravnav. Zaradi zvrstno-literarnih novosti, ki jih prinaša, in zaradi svojega jezikovnega pomena si po skoraj 370 letih od svojega nastanka zasluži prvo izdajo – dobil jo bo v okviru projekta Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in

18. stoletja. Dodane vrednosti te izdaje ne bi bilo brez interdisciplinarnega aspekta, ki v izdaji povezuje dve področji, računalniške metode obdelave besedil in slovenistično-literarne raziskave. S tehnološkega področja izdaja uporablja nekaj, kar je že utrjeno (čeprav je bilo še pred dobrimi desetimi leti novost in »objekt« raziskav) in s pomočjo računalniških metod procesiranja prikaže nekaj, kar je na slovenističnem in literarnem področju resnično novost, Skalarjev rokopis v obliki faksimilov, diplomatičnega ter kritičnega prepisa s spremljajočim znanstvenim komentarjem. Izdaja pri predstavitvi vsebine izkorišča možnosti sodobnih informacijskih tehnologij in sledi začrtanim smernicam Elektronskih znanstvenokritičnih izdaj slovenskega slovstva (eZISS).

Literatura

- DEŽELAK TROJAR, Monika, 2009: Adam Skalar in njegovo prevajalsko delo. Martina Ožbot, Darko Dolinar, Tone Smolej (ur.): *Odperta okna: komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 93–112.
- DEŽELAK TROJAR, Monika, 2010: Adam Skalar in njegov rokopisni kodeks – Skalarjevo prevajalsko delo. Aleksander Bjelčevič (ur.): *Reformacija na Slovenskem (Ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Obdobja 27. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 19–40.
- ERJAVEC, Tomaž, OGRIN, Matija, 2009: Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva eZISS: metode zapisa in izdaje. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Obdobja 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 123–127.
- GABROVŠEK, Darja, 1987: *Rokopis Adama Skalarja (diplomska naloga)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OGRIN, Matija, JAVORŠEK, Jan Jona, ERJAVEC, Tomaž, 2009: Repozitorij rokopisov slovenskega slovstva – oddaljena bližina. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Obdobja 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete 285–290.
- OGRIN, Matija, 2010: Skalarjev rokopis, 1643: Meditativna proza v kontekstu katoliške obnove. Aleksander Bjelčevič (ur.): *Reformacija na Slovenskem (Ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Obdobja 27. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 129–146.
- OROŽEN, Martina, 1998: Stapletonov in Skalarjev rokopis v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (Oblakova analiza in vrednotenje besedil). Alenka Šivic Dular (ur.): *Vatroslav Oblak. Mednarodni simpozij Obdobja 17*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 195–203.
- OROŽEN, Martina, 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Mednarodna knjižna zbirka Zora). 64–96.
- ŠKOFIC, Jožica, 1998: Vatroslav Oblak o Skalarjevem rokopisu. Alenka Šivic Dular (ur.): *Vatroslav Oblak. Mednarodni simpozij Obdobja 17*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 205–215.
- <http://nl.ijs.si/e-zrc/>

Viri

- Narodna in univerzitetna knjižnica: Skalarjev rokopis, Ms K 25.
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga Kranj (1639–1651), mikrofilm.
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga župnije Kranj (1652 do 2. junij 1676).
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga Šmartin-Kranj (1603–1730), mikrofilm.
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Škofijski arhiv; serija: zapuščine; sign.: ŠAL/ZAP.; fasc. 377; vsebina: Franc Pokorn, Kranj – Lučine; mapa: Fr. Pokorn, Šmartin pri Kranju; podenota 2: Kranj-Šmartin, duhovniki.
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Škofijski arhiv; serija: zapuščine; sign.: ŠAL/ZAP.; fasc. 377; vsebina: Franc Pokorn, Kranj – Lučine; mapa: Pokorn, Kranj.

NORMATIVNE ZADREGE – EMPIRIČNI PRISTOP

Helena Dobrovoljc

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

Simon Krek

Amebis, d.o.o., Kamnik; Institut »Jožef Stefan«, Ljubljana

UDK 811.163.6'26:81'322.2

Namen prispevka je predstaviti možnosti povezovanja jezikoslovja in informatike pri oblikovanju metodologije za ugotavljanje problematičnih jezikovnih vprašanj, ki so pri opisovanju norme slovenskega standardnega jezika najpogostejše v ospredju. Prikazan bo empirični pristop k oblikovanju nabora kategorij normativnih zadreg: postopek oblikovanja nabora, dopolnjevanje nabora in namen ter cilj oblikovanja ontologije.

standardizacija jezika, podatkovno rudarjenje, korpusno jezikoslovje

The aim of the paper is to present new approaches in creating a methodology for detecting difficult areas in language codification, singled out in normative descriptions of the standard or literary Slovene language, by linking the fields of linguistics and computer science. An empirical method in creating a set of categories concerning normative dilemmas will be presented: the process of creating the list of categories, its revision and the creation of the final ontology.

language standardization, data mining, corpus linguistics

Meddisciplinarnost, humanistika in jezikoslovje ter informacijske tehnologije

Osrednja tematika simpozija Obdobja 30 je meddisciplinarnost v slovenistiki, kar napoveduje razpravo o tem, kako se slovenistična raziskovalna in jezikovna skupnost ob jezikovnih vprašanjih povezuje in oplaja z ugotovitvami drugih znanstvenih disciplin. Vprašanja, na katera danes pričakujemo kar konkretne odgovore, so si v našem humanističnem prostoru približno pred dvema desetletjema in več začeli zastavljati najprej tisti slovenisti in raziskovalci drugih humanističnih disciplin, ki jih je pot vodila na raziskovalna polja zunaj slovenskih meja. Sredi 90. let prejšnjega stoletja so začeli odkrivati, da hitro napredujoč razvoj civilizacije privilegira izključno tiste znanosti, ki so zmožne avtonomnih raziskav in ki prispevajo več k »splošnemu družbenemu blagostanju« (Hladnik

1994). Pomembno je tudi spoznanje, da se humanistične discipline ne uvrščajo med te izbrane znanosti in da jim tega statusa ne podeljuje niti njihov nacionalni predznak. Rešitev za eksistenčno krizo humanističnih disciplin se je ponujala v meddisciplinarnem povezovanju s tehnološko-naravoslovnimi vedami ali pa z usmeritvami v aplikativnost. Obe možnosti je jezikoslovje v zadnjih desetletjih izkusilo in že preizkusilo in – kot je bilo rečeno v povabilu k udeležbi na simpoziju – »zavidljivim rezultatom lahko sledimo v sociolingvistiki, korpusnem jezikoslovju, kognitivnem jezikoslovju in psiholingvistiki«, in to kljub odsotnosti sistemskih¹ spodbud (McCarty 2004). Zdi se, da je jezikoslovje s svojimi meddisciplinarnimi povezavami zavzelo posebno mesto, saj že v svoji osnovni dejavnosti skuša odkrivati zakonitosti, podobno kot naravoslovne znanosti – iz

raziskovalne želje, da bi preučevali jezik in njegove pojavne oblike čim bolj objektivno. Že leta 1861 je jezikoslovec orientalist Max Müller zapisal, da je jezikoslovje v nasprotju s humanističnimi znanostmi (kot so zgodovina, literatura in pravo) pravzaprav naravoslovna znanost – tako kot biologija in geografija. »Jezik sam postane izključni predmet znanstvenega spraševanja« (Milroy, Milroy 1999). Po drugi strani je jezikoslovje med tistimi kognitivnimi znanostmi, ki so upoštevale, da z empiričnimi pristopi pridobivajo nove perspektive, ki jih tradicionalne metode niso omogočale. Interesno polje, na katerem sta se obe vedi srečali, je korpusno jezikoslovje. To jezikoslovcem ponuja obsežne in uravnotežene zbirke raznovrstnih besedil – besedilne korpeuse, ki so v raziskave jezika prinesli možnosti posploševanja, predvidevanja in napovedovanja jezikovnih vzorcev,² seveda pod pogojem, da so ti gradivski viri avtentični. Korpusi so jezikoslovcem omogočili, da se znebijo mnogokrat nezaželene pristranskosti in subjektivnosti, kakršno so jim očitali v preteklosti, ko so se bili prisiljeni zanašati na svoj jezikovni čut.

Povezovanje jezikoslovja in informacijskih tehnologij je pomembno tako za aplikativne kot za teoretične jezikoslovne raziskave, po drugi strani pa lahko raziskovalnemu sodelovanju obeh ved pripišemo več obojestranskih koristi.³ Medtem ko je uporaba korpusov za leksikografske, terminološke in že omenjene raziskave, ki gradijo teoretične predpostavke na pogostnosti pojavljanja posameznih enot, očitna, pa se v okviru standardizacije jezika srečujemo s

tako poimenovanimi »normativnimi zadregami«, ki jih lahko le deloma rešujemo s pomočjo korpusnih pristopov, zato bomo v nadaljevanju pokazali tudi drugačne možnosti sinergične povezave obeh ved.

Normativne zadrege in standardizacija

Nabor problematičnih vprašanj oz. normativnih zadreg slovenskega jezika smo oblikovali z empiričnim pristopom. Z izrazom »normativne zadrege« smo namreč poimenovali vsa tista mesta v jezikovnem sistemu, ob katerih je uporabnik jezika oz. govorec negotov. Občutek negotovosti in nekompetentnosti, ki ga pogosto pripisujemo »škrbinam« v posameznikovem jezikovnem znanju, je lahko tudi posledica jezikovne neustaljenosti, ki jo v procesu jezikovnega opisa, standardizacije oziroma normiranja zaznajo tudi jezikoslovci. Normativne zadrege so torej jezikovni problemi tako govorcev kot jezikoslovcev, in če pri prvih vzbujajo splošni občutek jezikovne negotovosti in nezmožnosti, dajejo pri drugih vtis neučinkovitosti. Kljub našemu zavedanju, da je jezikovna ustaljenost mogoča le v idealnih pogojih, si s kontinuiranim posodabljanjem jezikovnega standarda želimo doseči stanje, ki ga s pomočjo praškega izraznega aparata opisujemo kot »prožno ustaljenost« ali v novejši praški (korpusnojezikoslovni) tradiciji »koncept minimalne intervencije« (Cvrček 2008). To pomeni, da v okviru zavestnega prizadevanja za vsestransko razvit in ustaljen nadregionalni knjižnojezikovni standard evidenciramo jezikovne spremembe, ki so

¹ Willard McCarty (*A brief history of humanities computing*; 1964–1970, 2004) opozarja na to, da je pri povezovanju humanistike in informacijskih tehnologij na eni strani opazna abstenenca vodilnih ustanov in tradicionalnih akademskih okoljih in odsotnost motivacije tistih, ki bi morali o tehnologizaciji odločati.

² V slovenski teoriji jezikovne naravnosti je pogostnost jezikovnega pojava, vzorca, zgradbe ali enote tesno povezana s t. i. naravnostjo oz. zaznamovanostjo. Prim. Dobrovoljc (*Slovenska teorija jezikovne naravnosti*, 2005: 46) in Fenk - Oczlon (*Familiarity, information flow, and linguistic structure*, 2001), ki trdi, da bi namesto izraza *nezaznamovanost* lahko uporabljali kar *pogostnost*.

³ Erjavec (*Računalniške zbirke besedil*, 1996/97) opozarja na pomen korpusnih raziskav tudi za področja jezikovnih tehnologij. Hladnik v prispevku *Količinske in empirične raziskave literature* (1994) poudarja, da se humanistične in znanstvene discipline »zlivajo med seboj« zlasti na področju empiričnih raziskav in da je interes obojestranski – »vplivi grejo v obe strani«.

posledica jezikovnega razvoja in ki jih pri-
našajo med drugim tudi pogovorni substan-
dardi, in na ta način poskrbimo, da se knjižna
in govorna norma čim manj razhajata. V pro-
cesu standardizacije jezika se v štirih fazah
odvrti krožni postopek:

- (1) ugotavljanje jezikovne rabe,
- (2) ugotavljanje jezikovne norme,
- (3) zapis jezikovne norme,
- (4) preverjanje ustreznosti kodifikacije.

Četrta faza, torej preverjanje ustreznosti
kodifikacije, poteka na različnih ravneh; eden
od načinov preverbe je tudi ugotavljanje
jezikovnih zadreg pri uporabnikih oz. uskla-
jenost njihove jezikovne rabe z aktualnimi
kodifikacijskimi določili. Prvi pogoj za
verodostojno razčlenitev dejanskega stanja v
rabi je ustrezna gradivska osnova. Zaradi
ugotovitev, da je nelektoriranih besedil v
korpusih manj (Erjavec 2008: 11), kot bi si za
naše potrebe želeli, smo pri postopku zbiranja
podatkov o normativnih zadregah, ki bodo
neodvisni od vseh dosedanjih ugibanj, izbrali
drug pristop. Ugotovili smo namreč, da nam v
elektronski dobi dovolj relevantno zbirko
jezikovnih problemov ponujajo že spletni fo-
rumi ali svetovalnice za jezikovne probleme,
kjer se obiskovalci »oglašajo« brez posred-
nika in prosijo za mnenje strokovnjaka jezi-
koslovca, lektorja, ponekod pa so deležni tudi
komentarjev in mnenj drugih jezikovnih
uporabnikov. Zato smo se odločili, da empi-
rično ugotovimo, glede katerih vprašanj so
obiskovalci spletnih forumov najpogostejše
negotovi.

Empirični pristop k normativnim zadregam

Pri izbiri gradiva za potrebe analiz pri
četrty fazi, tj. preverjanje ustreznosti kodifi-
kacije, so bili tako izbor gradiva kot postopki

vnašanja morebitnih metainformacij usme-
rjeni predvsem v identifikacijo tistih delov
kodifikacijskega sistema, pri katerih se kaže
razkorak med odločitvami tvorcev besedil in
sprejeto normo, ne glede na dejstvo, ali se
sami tvorca tega razkoraka zavedajo ali ne.
Postopek identifikacije normativnih težav je
osnovan na dveh temeljnih virih. Prvi vir je
večja količina gradiv, ki bi jih lahko imeno-
vali »avtorefleksivna«⁴ – to so zbirke vpra-
šanj, odgovorov ali debat na tistih spletnih
forumih ali spletnih straneh, ki so izrecno
posvečeni jezikovnim zadregam pri sloven-
ščini. Forumi in druge oblike komunikacije
na spletu (klepetalnice, blogi, socialna
omrežja itn.) v času velike rasti svetovnega
spleta v zadnjih letih nudijo povsem novo
dimenzijo spremljanja tematik, ki so v sre-
dišču zanimanja določene skupnosti. Ta
dejavnost je v svetu spletnega podatkovnega
rudarjenja znana pod imenom *opinion
mining*, *sentiment analysis* ali *opinion extrac-
tion*, torej rudarjenje oz. luščenje mnenj ali
analiza odnosa oz. naravnosti do določene
teme. Čeprav v našem primeru ne gre za
povsem enake postopke, so predvsem viri za
spletno podatkovno rudarjenje in analize
normativnih težav enaki.

Forume in spletne strani s postopki splet-
nega pajkanja (ang. *web crawling*) shranimo
in obdelamo za potrebe kasnejše katego-
rizacije. Spletno pajkanje v grobem zajema
tri postopke, ki so povezani v enoten pro-
gram:

a. uporaba spletnega pajka (ang. *web
crawler*): na podlagi danih parametrov,⁵ ki jih
določimo sami, išče spletne strani in jih
shranjuje na lokalne nosilce podatkov;

b. odstranjevanje elementov formata
HTML (ang. *boilerplate removal*): ker za
analizo potrebujemo zgolj besedilo spletnih
strani, ne pa tudi vseh metainformacij, ki jih

⁴ Kot »avtorefleksivno« pojmuje tisto dejavnost govorcev, ki je povezana z iskanjem izhoda iz lastnih jezikovnih zadreg brez pomoči strokovnjaka, torej posrednika.

⁵ To so lahko konkretne spletne strani s podstranmi, druga in pogostejša možnost pa je pajkanje s pomočjo t. i. semenskih besed (ang. *seed words*) in mehanizmov, ki jih ponujajo splošni iskalniki (Google, Yahoo itn.). Primer uporabe takih mehanizmov za gradnjo korpusov je denimo WebBootCat (Baroni idr. 2006).

te vsebujejo in so zakodirane v formatu HTML, je treba te prvine odstraniti, kar ni povsem trivialen postopek;

c. odstranjevanje podvojenih delov besedila (ang. *duplicate removal, de-duplication*): ker je narava spleta taka, da se informacije velikokrat ponavljajo (ista novica, objavljena na različnih spletnih straneh, objava enakih spisikov, sporedov ipd.), sta identifikacija in odstranjevanje odvečnih ponavljajočih se delov besedil nujna.

Tako obdelana besedila lahko potem nadalje obdelujemo z različnimi jezikovnotehnološkimi postopki (oblikoskladenjsko označevanje, skladenjsko razčlenjevanje, prepoznavanje imenskih entitet itn.) in s tem izboljšamo možnosti nadaljnjih analiz.

Pri vzpostavljanju sistema izgradnje gradivne baze za potrebe ugotavljanja jezikovne rabe smo na začetku sami izbrali dve tipični strani, kjer poteka tovrstna spletna komunikacija. Prva je spletna stran ŠUSS – *Odgovori na jezikovna vprašanja* (<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/>), ki nima forumske, torej debatne narave, temveč gre za klasični sistem odgovorov na vprašanja. Izbran je bil med drugim tudi zato, ker je vsebinsko bližji načrtovanemu jezikovnotehnološkemu orodju, ki ga navadno imenujemo sistem odgovorov na vprašanja (ang. *question answering system*). Drugi vir je klasični spletni forum, kjer poteka debata na določeno temo in je tako bližji jezikovnotehnološkemu orodju, ki ga imenujemo virtualni agent ali klepetalnik (ang. *chatbot, virtual agent*). Za te potrebe smo izbrali spletni forum *med.over.net* oz. njegov del, ki je namenjen vprašanjem v zvezi z jezikovnimi zadregami »Al' prav se piše ...?«. Predvideno je, da bo po preizkusnih postopkih kasneje potekalo tudi pakiranje celotnega spleta s pomočjo semenskih besed, ki bodo izbrane iz testne zbirke besedil.

Po strojni obdelavi pakiranih besedil smo te za potrebe ročne obdelave oz. kategorizacije uvozili v program Excel in začeli s

postopki ročnega kategoriziranja vprašanj.⁶ Pred tem pa smo morali oblikovati začasni nabor, ki smo ga poimenovali prva kategorizacija in ki je nastal ob pregledovanju obstoječih normativnih priročnikov. V tem postopku smo skušali ugotoviti, pri katerih vprašanjih bo zaradi razhajanja med dejansko rabo in zapisanimi določili največ normativnih zadreg. Predvidevali smo, da bodo uporabnike k vprašanju spodbudile tiste jezikovne težave, pri katerih si zaradi različnih razlogov s priročniki ne morejo pomagati. Ugotovili smo, da gre za več vrst tovrstne problematike:

1. Pogosto je aktualna rešitev (govorimo o t. i. obstoječi dogovorni rešitvi) v razkoraku z jezikovno rabo in določili, ki urejajo rabo teh jezikovnih prvin na drugih področjih. V ta sklop smo uvrstili npr. pisanje imen blagovnih znamk in industrijskih izdelkov ter zdravil, pa tudi rabo velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili *-ov, -ev, -in* (*ahilova/Ahilova tetiva*) ter imenih praznikov (*dan/Dan državnosti*) in posebnih nagrad (*Zlati/zlati znak ZRC SAZU*). Vzorčni primeri za neskladje med normativnimi določili in rabo so tudi stava pristavčne vejice in pa nekatera določila, povezana z oblikoslovnim in besedotvornim pregibanjem posameznih tujih imen (*Franz – z Franzom/z Franzem; Keats – Keatsov/Keatsev; Jean Paul – Jeanpaulov/Jean Paulov*).

2. Drugi sklop predstavljajo prezapletena normativna določila. Zadrega so pogoste zlasti pri jezikovnih prvinah, ki so v jeziku nove, še nenormirane, saj uporabnik nima dovolj podatkov, da bi po analogiji z že standardiziranimi primeri znal prvino ustrezno uporabiti. Ta sklop vključuje problem zapisovanja predložnih zemljepisnih imen in večbesednih ledinskih imen, kjer je pravilo zasnovano tako, da mora uporabnik poznati specifično lokalno situacijo (npr. *Pod Hribom/Pod hribom*).

⁶ Postopek je izvajala delovna skupina za *Slogovni priročnik* spomladi 2010.

3. Probleme, ki smo jih uvrstili v tretji sklop, povezuje dejstvo, da aktualna določila v pravopisu oziroma opisi v slovnici ne zajemajo vseh mogočih načinov zapisa, izjem in podrobnosti. V ta sklop sodi velika večina vprašanj, povezanih s prevzemanjem besed in zvez (ohranjanje citatnosti in stopnja podomačitve v odvisnosti od področja rabe posamezne besede; prevzemanje stvarnih lastnih imen), ter položaji, v katerih je raba tujih jezikovnih prvin citatna (*Rimski-Korsakov* proti *Rimskega - Korsakova*). Precej je tudi problemov, povezanih z zapisom skupaj ali narazen pri različnih zloženkah, npr. *evro-atlantski* proti *avstro-ogrski* ali *format A4* proti *2. b-razred*.

4. V posebno skupino smo vključili vse tiste jezikovne probleme, za katere v sodobnih normativnih priročnikih ne najdemo rešitve, saj ti problema (še) niso evidentirali. Največ teh je povezanih s posebnostmi jezikovne rabe v informacijskih tehnologijah (ločila, njihova stičnost, zapis malih in velikih črk, uporaba velikih črk sredi besede ...),

precej pa je tudi novih predmetnosti (imena plezalnih smeri, pešpoti, znamenitosti, parkov, prireditvenih prostorov, plinovodov ...). Neevidentirano je tudi pisanje prirednih zloženek brez vezaja (*arteriovenski*), položaji za stavo vejice, kadar ta upade na besedno-zvezno raven (*to je bilo reci piši v petih minutah; na koncu je hočeš nočeš popustil*), posamezni primeri stave vezaja in pomišljaja (*razmerje posameznik – družba; Mojca Koželj - Pevec*), pisanje svetniških (ne)naselbinskih imen (*sv./Sv. Primož*) itn.

Na podlagi analize različnih normativnih virov smo torej izdelali nabor predvidenih težav jezikovnih uporabnikov in ga imenovali prva kategorizacija; s to smo si pomagali pri ročnem kategoriziranju.

Dobljeno kategorizacijo smo v želji po celostni obravnavi problemov dopolnjevali z aktualnimi in priložnostnimi vprašanji, ki jih jezikovni uporabniki zastavljajo posameznim jezikoslovcem javno ali zasebno, tako z vidika nizanja novih kategorij kot tudi gradivsko. Gradivsko smo izpopolnjevali kategorizacijo

2.12	POSEBNOSTI 1. MOŠKE SKLANJATVE		
2.12	Sklanjanje srbohrvaških imen	C	<i>Kragujevac</i>
2.12.1	Sklanjanje imen na nemi -e	C	<i>George</i>
2.12.2	Daljšanje osnove z j		<i>Heidegger</i> <i>Ranciere</i> <i>Baudelaire</i> <i>Shakespeare</i>
2.12.3	Daljšanje osnove s t	C	<i>Jaka (pog.)</i>
2.12.4	Daljšanje osnove z n	C	<i>nagelj</i>
2.12.5	Pregibanje angleških in francoskih imen, ki se končujejo na -re	A	<i>Moliere</i> <i>Ranciere</i> <i>Baudelaire</i> <i>Shakespeare</i>
2.12.6	Pregibanje francoskih imen na nemi soglasnik	A	<i>Dumas</i>
2.12.7	Orodnik in preglas	A	<i>bruc, z brucem/z brucem</i> <i>Franz</i> <i>Fritz</i> <i>Bush</i>
2.12.8	Pregibanje tujih imen na samoglasnik	C	<i>Galileo Galilei</i>

Slika1: Poskus prve kategorizacije jezikovnih problemov oziroma normativnih zadreg

KAT.	FREK.	VSEBINA	ZGLEDI
E3a	91	Pomen	mediokritet, vizažist, skaz, ergološki; iti rakom žvižgat
E1c	46	Izbira med domačimi sopomenkami	bolnica – bolnišnica, višek – presežek, vezica – skoba, pijan – vinjen, treba – potrebno; komuniciranje-komunikacija; prati – umivati; dalje – naprej; utoniti – utopiti se; vzrok – razlog; poleg – zraven
E1a	43	Ali je s to besedo res vse v redu?	trošarina (je »grdo«), homoseksualec, permutabilen, le-ta; postoriti prekršek, ali lahko uporabim glagol pripustiti, kadar nismo na področju veterine?
F2b	39	Druga vezljivost (predlogi, vezniki)	čez/prek(o) ceste, delati v/na vrtu; v spomin Jožetu Kastelicu/Jožeta Kastelica; grem na/v Ptuj; zaščita pred/proti sevanjem; lahko sodelujejo vsi, razen zaposlenih/zaposleni
E1b	35	Ali lahko napišem/rečem, da ...?	vlogo podajamo/predajamo/dajemo
E3b	29	Izvor	kodrljast <?, domačija Pužman, kiper <?
E1d	28	Izbira med sopomenkami: domače – prevzeto	tabela – preglednica, slika – fotografija, kakovost – kvaliteta, online – spletni/na internetu, e-naslov – e-mail
A1b7	27	Vrstna poimenovanja društev, organizacij ipd., strank ipd. ter organov, služb, podjetij	občina – Občina Škofja Loka; ustava – Ustava Republike Slovenije
A2a1	21	Vejica pri pristavku	Nemška kanclerka Angela Merkel je dejala, da bo okrepila nemško gospodarstvo
G2	19	Oblika dopisa: glave, ogovori, pozdravi, podpisi ipd.	Kdo je naveden prvi: tisti, ki piše, ali tisti, komur pišemo?; dr., g.; direktor ..., Lepo pozdravljeni/S spoštovanje!; poravnava, kje je datum ...;

Slika 2: Vzorčni pogostnostni seznam kategorij po prvi kategorizaciji

tudi z različnimi korpusi, ki so nastali v okviru projekta *Sporazumevanje v slovenskem jeziku*, med njimi predvsem korpus *Gigafida* z 1,15 milijarde besedami in korpus *Šolar* z milijon besedami. Korpus *Gigafida* je trenutno največja in najbolj raznovrstna zbirka besedil v slovenščini, ki je jezikoslovno označena in pripravljena za jezikoslovno podatkovno rudarjenje. Korpus *Šolar* (Rozman idr. 2011) je korpus šolskih pisnih izdelkov, ki so jih učenci slovenskih osnovnih in srednjih šol samostojno tvorili pri pouku, in omogoča predvsem identifikacijo kodifikacijskih težav šolajoče se mladine. Tretji način dopolnjevanja kategorizacije je potekal vzporedno z ročno kategorizacijo in s pomočjo rezultatov le-te: obstoječi nabor

namreč še ni vseboval vseh vprašanj, ki so se pojavljala v obeh izbranih forumih.

V prvi fazi ročnega označevanja s pomočjo prve kategorizacije smo označili nekaj več kot 2500 vprašanj s forumov *med.over.net* in *ŠUSS*. Nato smo naredili vzorčni pogostnostni seznam označenih kategorij. V nasprotju s predvidevanji ob pregledu obstoječih priročnikov, torej s prvo kategorizacijo, je pogostnostna razvrstitev najpogostejše zastavljenih vprašanj pokazala, da normativnih zadreg ne moremo pripisati le slabostim v kodifikaciji, torej nejasnosti ali prezapletenosti jezikovnih priročnikov. Najpogostejše zastavljena vprašanja se namreč ne nanašajo na izrazno podobo besede, njen zapis ali izreko, temveč gre večinoma za probleme,

povezane z uporabo jezikovnih sredstev v njihovem kontekstu:

- kakšen je pomen besede A?
- s katero (domačo) sopomenko lahko nadomestim besedo A oziroma zvezo B C?
- ali lahko uporabim besedo A v besedilu B?
- ali lahko napišem/rečem, da ...?
- kdaj izbrati domačo, kdaj »tujo« besedo?

Na probleme, ki jih imajo uporabniki pri izbiri leksikalnih enot in pri izbiri njihovih besedilnih funkcij tradicionalni normativni priročniki, kakršen je na primer pravopis, ne dajejo celovitih odgovorov. Prva tipologija na spletu zastavljenih vprašanj je tako pokazala, da so »normativne zadrege« v manjši meri povezane z neustreznostjo obstoječe kodifikacije in v večji meri z recepcijo le-te, torej z nedostopnostjo in pomanjkanjem jezikovnih priročnikov, ki bi bili usmerjeni v razumljivo in praktično razlago najbolj perečih vprašanj. Ugotovitev potrjuje tudi primerjava dobljenega seznama kategorij z rezultati ankete, izvedene med jezikovnimi uporabniki poleti 2010 v okviru projekta Sodobni pravopisni priročnik ...,⁵ saj so anketiranci na vprašanje, katere podatke najpogosteje iščejo v slovarju, najpogosteje odgovorili, da iščejo: podatek o zapisu besede, o pomenu besede in o rabi besede v besedni zvezi ali rabi oblike, predloga. Kljub temu pa je treba upoštevati, da so predstavljeni rezultati vzorčni in da bomo dobili celovitejšo sliko ob analizi večjega nabora jezikovnih vprašanj.

Od vprašanj k ontologiji problemov

O smiselnosti ugotavljanja normativnih zadreg nas ne prepričujejo le potrebe, nastale ob samem postopku standardizacije, temveč

bo nabor problematičnih mest jezikovne rabe uporabljen tudi kot ogrodje t. i. spletnega slogovnega priročnika.⁶ V okviru tega bo uporabniku omogočeno, da dobi informacijo normativnega značaja v treh pojavnih oblikah oz. formalno v treh rubrikah: *Kratko in malo*, *Na dolgo in široko*, *Za navdušence*. Metodologija, potrebna za oblikovanje mikrostrukture odgovorov na vprašanja, ki jih zastavlja tipologija, se izdeluje vzporedno z ročnim označevanjem vprašanj in bo predmet nadaljnjih razprav, tu naj omenimo le, da bomo za celovitejši prikaz problematike posamezne kategorije v odgovorih izpopolnili s podatki iz leksikalnih, korpusnih in bibliografskih virov, in sicer s pomočjo metode podatkovnega rudarjenja. Kot primer lahko navedemo vprašanje izločanja frekvenčnih podatkov o svojilnih pridevnikih, izpeljanih iz tujih lastnih imen, ki se končajo na govornih *r* in imajo za seboj nemi *-e*. V spodnji preglednici so navedeni podatki za najpogostejše tovrstne pridevnike v korpusu *Gigafida*.

Z opisanim izpopolnjevanjem bo naša kategorizacija postala ontologija problematičnih vprašanj izrazne ravnine jezika. Posamezna enota v tej ontologiji bo oblikovana tako, da bo zajela čim bolj zaokrožen pojav, ki je s stališča norme ali standarda dojet kot težaven, in da bo na vprašanje, ki ga odpira, mogoče odgovoriti z zgoraj omenjenim tripartitnim sistemom (*Kratko in malo* – *Na dolgo in široko* – *Za navdušence*). Bistvenega pomena je tudi, da bo osnovna enota ontologije čim bolj konsistentno povezljiva s podatki v leksikalnih in korpusnih virih in čim bolj uvrstljiva v sprejeti sistem (oz. ontologijo). S takim kategoriziranjem gradiva sicer ne bomo kar takoj rešili vseh

⁵ Sklicujemo se na anketo med več kot 300 jezikovnimi uporabniki, ki smo jo poleti 2010 izvedli v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta Slovenski pravopisni priročnik v knjižni, elektronski in spletni različici (L6-0166), ki sta ga sofinancirala ARRS in SAZU v obdobju od 1. 2. 2008 do 30. 1. 2011. Rezultati ankete še niso bili javno objavljeni.

⁶ V okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (2008–2013) bodo nastali referenčni korpus in leksikalna baza slovenskega jezika s slovničnim analizatorjem ter nova didaktika poučevanja slovenskega jezika, pedagoška korpusna slovnica in slogovni priročnik.

		-rejev	-reov	-rjev	-rov	Skupna vsota
Shakespea(re)	-a	3	2	64	253	322
	-e	1	5	130	564	700
	-ega	6	7	111	436	560
	-em		1	44	257	302
	-emu			1	24	25
	-i	2	2	44	214	262
	-ih	5	5	166	494	670
	-im	1		13	71	85
	-ima			1	2	3
	-imi	1		4	24	29
	-o	3	3	69	313	388
	(prazen)	5	7	52	326	390
Vsota Shakespea(re)		27	32	699	2978	3736
Moo(re)	-a		5		102	107
	-e	1	5		24	30
	-ega		6		93	99
	-em		4		30	34
	-emu				16	16
	-i				20	20
	-ih				26	26
	-im		4		17	21
	-ima				1	1
	-imi				3	3
	-o				44	44
	(prazen)	2	14		249	265
Vsota Moo(re)		3	38		625	666
Pha(re)	-a				45	45
	-e		1		39	40
	-ega	2	2		179	183
	-em	1			20	21
	-emu				1	1
	-i				16	16
	-ih				113	113
	-im				12	12
	-imi				13	13
	-o	1			17	18
	(prazen)	1	2		97	100
Vsota Pha(re)		5	5		552	562

Preglednica 1: Primer izločanja frekvenčnih podatkov za potrebe *Slogovnega priročnika*

»normativnih zadreg« jezikovnih uporabnikov, vendar pa bomo z njihovim eviden-tiranjem pripomogli h koncipiranju priročnikov, ki v svoji obvestilnosti sledijo potrebam uporabnikov.

Literatura

- BARONI, Marco, KILGARRIFF, Adam, POMI-KÁLEK, Jan, RYCHLÝ, Pavel, 2006: *Web-BootCaT: instant domain-specific corpora to support human translators*. EAMT-2006: 11th Annual Conference of the European Association for Machine Translation. Oslo: Norway. Proceedings. 247–252.
- CVRČEK, Václav, 2008: *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Praga: Nakladatelství Lidové Noviny.
- DOBROVOLJC, Helena, 2005: *Slovenska teorija jezikovne naravnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ERJAVEC, Tomaž, 1996/97: Računalniške zbirke besedil. *Jezik in slovstvo* 42/2–3. 81–96.
- ERJAVEC, Tomaž, 2008: *Analiza metapodatkov korpusa FidaPLUS*. Institut Jozef Stefan. http://nl.ijs.si/et/project/Fida/Quant/Analiza_FidaPLUS.pdf
- FENK - OCZLON, Gertraud, 2001: Familiarity, information flow, and linguistic form. John Bybee in Paul Hopper (ur.): *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: John Benjamins. 431–448.
- HLADNIK, Miran, 1995: Količinske in empirične raziskave literature. *Slavistična revija* 43/3. 319–340.
- McCARTY, Wilard, 2004: *A brief history of humanities computing; 1964–1970*. http://lists.village.virginia.edu/lists_archive/Humanist/v17/0771.html
- MILROY, James, MILROY, Lesley, 1999: *Authority in language: investigating standard English*. London, New York: Routledge.
- ROZMAN, Tadeja, STRITAR, Mojca, KRAPŠ VODOPIVEC, Irena, KOSEM, Iztok, KREK, Simon, 2010: *Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika: sporazumevanje v slovenskem jeziku*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Amebis.

KAJ LAHKO SLOVENISTIKI PRINESE TEORIJA ARGUMENTACIJE?

Davorin Dukič

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper

UDK 811.163.6'322.5:81'42

Prispevek prinaša kratek pregled razvoja teorije argumentacije s predstavitvijo njenih najpomembnejših smeri in temeljnih konceptov, s čimer želi slovenskemu jezikoslovju na sintetičen način nakazati nekaj možnih smernic za analiziranje argumentativne dejavnosti v vsakdanjih pisnih in govornjenih besedilih.

argumentacija, teorija argumentacije, konceptualno-terminološki aparati, slovensko jezikoslovje, pragmlingvistika

The paper brings a short overview of the development of argumentation theory with a presentation of its most important strands and basic concepts. The aim is to indicate to Slovene linguistics in a synthetic way some possible approaches to the analysis of argumentation in everyday written and spoken texts.

argumentation, theory of argumentation, conceptual-terminological apparatuses, Slovene linguistics, pragmlinguistics

1 Uvod

Argumentacija¹ predstavlja v družboslovnih in humanističnih vedah že dolgo legitimno raziskovalno področje, zdi pa se, da se zanimanje zanjo v slovenistiki (še) ni vzpostavilo v polni meri. Čeprav se je mogoče z argumentacijo ukvarjati tudi s književnega vidika (Sajovic 1997), imamo pri tem v mislih zlasti jezikoslovje, saj je argumentacija pojmovana kot eminentno jezikovna dejavnost, ki je z več vidikov vredna jezikov-

slovne pozornosti.² Študije argumentacije v slovenskem prostoru sicer niso neznanka, a jih najdemo primarno v okviru neslovenističnih ved, kot so filozofija, retorika, sociologija (kulture), edukacijske vede in pravo,³ ki so tematiki vtisnile svoje pečate, medtem ko je sistematično slovenistično zanimanje zanje redko. Z argumentativnimi potezami slovenskega jezika se v vrsti del ekstenzivno ukvarjata Žagar in Schlamberger Brezar,⁴ Hudej je proučevanju argumentacije

¹ Izhodišče prispevka je avtorjeva seminarska naloga, napisana v študijskem letu 2009/10 pri podiplomskem predmetu Argumentacija pod mentorstvom red. prof. dr. Igorja Ž. Žagarja.

² Žagar (2000: 429) je pri oblikovanju zelo splošne definicije združil več teoretičnih pogledov na argumentacijo: »Argumentacija je racionalna, jezikovna in družbena dejavnost, katere namen je narediti kakšno stališče za poslušalca ali bralca bolj ali manj sprejemljivo oz. bolj ali manj nesprejemljivo.«

³ Na ta področja tako ali drugače segajo dela avtorjev, kot so Bregant, Domanjko, Kunst Gnamuš, Markič, Pavčnik, J. Šumič - Riha, Ule, Vezjak in Žagar.

⁴ Žagarjev pristop k argumentaciji je široko interdisciplinaren, saj vsebuje prvine filozofije (jezika), retorike in jezikoslovja, v okviru tega še posebej pragmlingvistike, sicer pa proučuje t. i. argumentativne indikatorje, tj. besede (zlasti veznike, prislove in členke), na podlagi katerih lahko v jeziku prepoznamo argumentativne odnose, pri čemer izhaja iz spoznanj Ducrotove teorije argumentacije v jeziku. Iz slednje teorije pa izhaja tudi Schlamberger Brezar, ki se je primarno ukvarjala z argumentativnimi indikatorji v francoskem jeziku, svoje ugotovitve pa je kasneje preverila tudi na (govorjeni) slovenščini. Pregled njunega dela nudi *Argumentacija v jeziku* (Žagar, Schlamberger Brezar 2009).

v besedilih namenila disertacijo,⁵ nekatera vprašanja besedilne argumentacije pa obravnava tudi Mikolič.⁶ Argumentaciji je bilo v zadnjem desetletju posvečenih tudi nekaj slovenističnih diplom.⁷

Čeprav različna proučevanja argumentacije tradicionalno povezujejo s filozofijo, logiko in retoriko, so danes že tako razvita in sistematizirana, da jim lahko pripišemo krovno poimenovanje, tj. *teorija argumentacije*. Menimo, da so spoznanja slednje lahko koristna za slovensko jezikoslovje, zlasti za njegovo proučevanje vsakodnevne jezikovne rabe, katere sestavni del je tudi argumentiranje; nekatere koncepte teorije argumentacije je tako mogoče smiselno povezovati s pragmatolingvističnimi, besedilnimi, funkcijskostilističnimi ter pomenoslovnimi vidiki jezikoslovja. Osrednji del prispevka namenjamo kratkemu prikazu bistvenih smeri in konceptov teorije argumentacije, ki naj slovenistiki nakaže (možne) smernice plodnega interdisciplinarnega sodelovanja s to že dodobra utrjeno vedo.

2 Kaj je teorija argumentacije

Teorija argumentacije je zbir pojmov, konceptov in razlag, s pomočjo katerih razis-

kovalci analizirajo argumentacijo. Njihovi pristopi se v mnogočem razlikujejo, zato je moč govoriti o različnih teorijah, ker pa je njihov skupni imenovalec zanimanje za široko področje argumentov, argumentiranja in argumentacije, lahko uporabljamo (tudi) edninsko poimenovanje.⁸ Teoretik argumentacije je vsakdo, ki se ukvarja z argumentacijo z raziskovalnega stališča, pozna temeljne koncepte tega področja ter se zaveda, v povezavi s katerimi teoretičnimi pristopi jih je treba razlagati; razume prednosti in omejitve različnih pristopov, jih je sposoben ustrezno interpretirati ter odgovorno kombinirati, torej jih kritično uporablja za opisovanje, pojasnjevanje in ocenjevanje argumentov, argumentiranja oz. argumentacije v pisnem in/ali govorjenem diskurzu. Vse to ga razlikuje od običajnega uporabnika jezika, ki se z argumentacijo srečuje v svojem vsakodnevnem življenju preko pisnih in ustnih besedil različnih vrst.⁹

2.1 Retorična in logična paradigma

Pristope k argumentaciji sta skozi zgodovino določali retorična in logična tradicija. Začetke obeh lahko najdemo v Aristotelovi teoriji sklepanja in njenih treh vrstah silogizmov

⁵ Hudej (2001) pojmuje argumentacijo kot sredstvo za prepričevanje oz. pridobivanje naslovnika, iz katerega izhaja argumentacijska struktura besedila, ta pa je nadrejena tematski in ilokucijski, saj vpliva tako na strukturiranje vsebine kot na formuliranje tvorčevega namena. Avtorica loči dva vzorca besedilne argumentacije: 1) utemeljevanje, kjer so argumenti in sklepi jasno izraženi, tako da jih naslovnik brez težav prepozna in se glede na to odloča, ali bo posamezni argument ter iz njega izhajajoči sklep sprejel ali zavrnil; 2) pregovarjanje, kjer jasno izražene argumente nadomeščajo retorične taktike, strategije in stilistično izrazje, ki namerno vplivajo na naslovnikova čustva in občutke, zanemarjajo pa njegov razum – gre za manipulativni vzorec, ki se ne meni za jasnost in veljavnost argumentov, pač pa le za uresničitev tvorčevega namena.

⁶ Avtorica v nekaj razpravah proučuje jezikovna sredstva, ki modificirajo moč argumentov, in sicer na primeru znanstvenih in turističnooglaševalskih besedil.

⁷ Namenjene so zlasti prikazu argumentacije v posameznih funkcijskih zvrsteh oz. njihovih segmentih (pri tem prevladujeta oglaševalski in politični diskurz) ali v jeziku posameznih publicistov (Marcel Štefančič, Bernard Nežmah).

⁸ Kot ugotavlja van Eemeren (2001: 12), se »proučevanje argumentacije doslej ni izteklo v univerzalno sprejeto teorijo, pač pa gre za soobstojanje cele vrste pristopov, ki se v svoji konceptualizaciji, razponu in teoretični izdelanosti znatno razlikujejo«.

⁹ Van Rees aktivnosti običajnih uporabnikov jezika pri prepoznavanju in odzivanju na argumente v diskurzu imenuje *interpretacija argumentov*; aktivnosti teoretikov argumentacije pri identificiranju tistih elementov diskurza, ki so relevantni za določeno teoretično perspektivo, pa imenuje *rekonstrukcija argumentov* (van Eemeren 2001: 165–166).

(tj. povezav med premisami (argumenti) in sklepi): 1) logični, kjer gre za nujne in univerzalne argumente; 2) dialektični, kjer gre za splošne argumente, tj. take, ki dopuščajo izjeme; 3) retorični, kjer gre za argumente, ki so prepričljivi in prepričevalni za določeno konkretno občinstvo in kot taki povsem naključni (Žagar 2000: 450–453). Retorična paradigma je argumentacijo razumela kot prepričevanje občinstva v specifični situaciji,¹⁰ logična pa kot brezčasno dokazovanje z neizpodbitnimi in vedno veljavnimi resnicami. Ko se je retorika, katere osrednji namen je bilo poučevanje tehnike učinkovitega javnega nastopanja, v srednjem veku spojila s poetiko in tako postala vezana le na umetnost okraševanja, je njeno ukvarjanje z argumenti začela prevzemati logika, ki je povzdignila vrednoto očitnosti (Barthes 1990: 23–52), približno od polovice 19. stoletja dalje pa je za analiziranje argumentacije uporabljala le še matematične postopke, tj. prevajanje dekontekstualizirane naravne govornice v simbole, abstrahirano prikazovanje oblik povezave med argumenti in sklepi ter preverjanje veljavnosti teh oblik glede na formalne odnose med njihovimi (simboliziranimi) sestavinami (Johnson, Blair 1996: 4, 77–81; Johnson 2000: 232–233).¹¹ Logična definicija, za katero je argumentacija (le) povezava argumentov in sklepov, v kateri argumenti podpirajo sklep, je *strukturna* (Johnson 2000: 146). Konec 50. let 20. stoletja se pojavijo alternativni pogledi nekaterih teoretikov, nastali na podlagi nestrinjanja s t. i. formalno logiko (ime izhaja iz logične osredotočenosti na obliko argumentacije), ki so sčasoma vplivali na oblikovanje sodobnih teoretičnih smeri; njihove bistvene značilnosti povzemamo v nadaljevanju.

2.2 Toulminov model argumentacije

Toulminova monografija *The Uses of Argument* je verjetno najvplivnejše posamezno delo za razvoj sodobne teorije argumentacije. Za avtorja je primarna funkcija argumentov upravičevanje določenega sklepa, ki ga v osnovni argumentativni situaciji argumentator podvrže presoji naslovnika. Za takšno razumevanje formalnologični (geometrični) model argumentacije ni ustrezen, zato ga nadomesti z modelom v šestih korakih, oblikovanim po analogiji s pravoznanstvom: 1) argumentator postavi določeno trditev (sklep); 2) podpre jo z določenim dejstvom (argumentom); 3) med trditvijo in dejstvom vzpostavi povezavo z utemeljitvijo, ki ima obliko *če (dejstvo), potem (trditev)* ter se od dejstva razlikuje po svoji implicitnosti in hipotetičnosti; 4) trditev po potrebi omili z modalnimi kvalifikatorji (npr. *verjetno, najbrž, morda*); 5) navede pogoje zavrnitve, tj. primere, v katerih trditev ne velja; 6) utemeljitev podpre z oporo, ki je za razliko od utemeljitve izražena v kategoričnih dejstvenih izjavah (Toulmin 1958: 97–106).

Druga pomembnost je proučevanje (ne)odvisnosti vidikov argumentacije od področij njenega pojavljanja, t. i. argumentativnih polj. Od polja do polja naj bi se razlikovale vrste razlogov, potrebne za upravičitev sklepa – da je določen argument lahko upoštevan kot možna podpora sklepu, mora torej spoštovati določene kriterije oz. standarde polja, kjer se pojavlja. Od polja so tako odvisni vsi kanoni ocenjevanja argumentov, kar močno odstopa od logičnega razumevanja, ki si prizadeva za vzpostavitev enotnih (oblikovnih) standardov za argumente z različnih področij, torej za en sam, univerzalen niz kriterijev (prav tam: 14–15, 36–39).

¹⁰ Argumente je videla kot sredstvo prepričevanja z logosom (razumom), zanimala pa sta jo tudi prepričevanje z ethosom (govorčevo podobo) in pathosom (vplivanjem na poslušalčeva čustva) (Barthes 1990: 82–83).

¹¹ Za podroben prikaz logičnih postopkov analiziranja argumentacije gl. Šuster 1998: 79–102, 107–168.

2.3 Perelmanova nova retorika

Monografija Perelmana in Olbrechts - Tyceta *La Nouvelle Rhétorique* (1958, angleški prevod 1969) je še en steber, ki je spodbudil obrat od formalnogične paradigme; pri rekontekstualizaciji argumentacije se opira na koncepte antične retorike, ki je bila po mnenju avtorjev degradirana na raven vede o stilističnem okrasju, namesto da bi stilistično okrasje proučevali glede na njegovo argumentativno funkcijo. Argumentacijo razumeta kot plod interakcije med govorcem in občinstvom, njen glavni cilj pa je doseči strinjanje občinstva z govoročo tezo. Med številnimi koncepti izstopajo različne vrste občinstva, ki so vselej konstrukcija govorca, tj. nekaj, kar si namišlja ob oblikovanju svojih argumentov. Ločujeta: 1) univerzalno občinstvo, ki temelji na ideji splošnega, univerzalno sprejemljivega, argumenti zanj pa so veljavni za vse čase in kraje; 2) partikularno občinstvo, kjer gre za manjšo enoto ljudi, ki je tako ali drugače specializirana oz. definirana z neko odločilno lastnostjo; 3) elitno občinstvo, ki ga sestavljajo vrli, verujoči; za tiste, ki priznavajo vlogo vodnika oz. postavljalca norm, je to občinstvo univerzalno, za ostale pa partikularno – status občinstva torej variira glede na predstave o njem; 4) govorca samega, kjer gre za polemiziranje s samim sabo (Perelman, Olbrechts - Tyceta 1969: 15–37, 41–44).

V monografiji najdemo tudi izčrpen prikaz t. i. argumentativnih tehnik oz. shem, ki

jih argumentator lahko uporabi pri prepričevanju. Obravnavane so kot splošno znana ogrodja, ki jih lahko v praksi apliciramo na konkretne primere, ko želimo nekoga pripraviti do določenega strinjanja, seveda z upoštevanjem vsakokratne situacije in vrste občinstva; cilj argumentativnih shem je na tak ali drugačen način doseči prenos sprejemljivosti z argumentov na tezo (prav tam: 187–192).¹²

2.4 Neformalna logika

Ta smer se je začela razvijati v 60. letih 20. stoletja v pedagoškem okolju severno-ameriških univerz kot odgovor na neuporabnost logike pri analiziranju realne, vsakodnevne argumentacije; pri njej ne gre za eno samo zaključeno teorijo, pač pa za celo vrsto pristopov različnih, zlasti kanadskih in ameriških avtorjev (C. L. Hamblin, R. H. Johnson, J. A. Blair, T. Govier, M. Scriven, D. Walton, J. Woods idr.), ki jih združuje nasprotovanje matematizirani formalni logiki¹³ ter zanimanje za argumente v naravnem jeziku. Strukturni definiciji argumentacije tako dodajajo *pragmatično*, ki izpostavlja prepričevanje kot temeljni namen/funkcijo argumentacije in tisto, kar določa njeno strukturo (Johnson 2000: 155–164).¹⁴ Pri analizi argumentacije je največ pozornosti posvečene tehnikam identifikacije argumentov in sklepov v konkretnih besedilih, njihovemu standardiziranju, tj. prevajanju v teoretično pregledno obliko,¹⁵ in težavam, ki se pri tem

¹² Gre torej za notranjo organizacijo argumenta, tj. za načela oz. predpostavke, na katerih sloni argument, za naravo povezave med argumenti in sklepom, preko katere se zgodi prenos sprejemljivosti z argumentov na sklep. Teoretičnih klasifikacij argumentativnih shem je mnogo, v večini pa najdemo tipe vzročne argumentacije, argumentacije na osnovi primerjave in argumentacije na osnovi avtoritete (van Eemeren 2001: 19–20, 81, 96).

¹³ Eden glavnih očitkov je, da je formalnogično obravnavanje omejeno le na deduktivne argumente, ki izhajajo iz nujnosti, medtem ko so povsem zanemarjeni drugi tipi, tj. induktivni (izhajanje iz verjetnosti, izkušnje), konduktivni (več enakovrednih razlogov za en sklep) ter argumenti po analogiji (argumentiranje na podlagi podobnosti) (Johnson 2000: 82–85; Govier 2001: 298–402).

¹⁴ V dobršni meri gre za retorično pojmovanje, kar ne preseneča – Verschueren (2000: 73) na primer ugotavlja, da lahko področje retorike z več vidikov pojmuje kot obliko pragmatike.

¹⁵ Pri tem se pojavlja vprašanje t. i. argumentativnih struktur, tj. načinov, na katere so argumenti medsebojno povezani (oz. niso povezani) pri podpiranju sklepa (Govier 2001: 33–34, 51–52).

pojavnajo,¹⁶ pri ocenjevanju argumentacije pa se skušajo oblikovati kriteriji za to, kdaj je neka argumentacija veljavna, trdna oz. tehtna.¹⁷ Do zdaj so najširše uveljavljeni kriteriji Johnsona in Blaira, po katerih morajo biti za sklep argumenti: 1) sprejemljivi – njihova narava mora ustrezati tipu podpore (preverljivo dejstvo, splošno vedenje, izkušnja, pričevanje itn.); 2) relevantni – biti morajo ustrezno povezani s sklepom; 3) zadostni – količina podpore sklepu mora biti zadostna (Johnson, Blair 1996: 42; Johnson 2000: 137–138; Govier 2001: 129–204, 215). S kršitvami teh treh kriterijev se skuša pojasniti t. i. argumentativne zmote, ki so še eden izmed ključnih teoretičnih konceptov teorije argumentacije.¹⁸ Neformalnim logikom je skupno še poudarjanje procesa, in ne le produkta argumentiranja, upoštevanje njegovega konteksta ter ločevanje med argumentiranjem in pojasnjevanjem.¹⁹

2.5 Pragma-dialektika

Teorija pragma-dialektike nizozemskih avtorjev van Eemeren in Grootendorsta je ena izmed svetovno najvplivnejših teorij argumentacije. V prvi fazi (van Eemeren, Grootendorst 1984) je bila oblikovana v tesni odvisnosti od Austinove in Searlove teorije govornih dejanj, argumentacijo pa je razlagala kot kompleksno govorno dejanje ilokucijskega vplivanja na naslovnika s perlokucijskim učinkom prepričevanja. Argumentativni diskurz vidi kot del kritične diskusije, v kateri skušajo udeleženci razrešiti določeno razliko

v mnenjih, izraženo skozi soočanje nasprotnih stališč oz. stališča in dvoma vanj. Van Eemeren in Grootendorst (2004) sta oblikovala diskusijski model zaporednih stopenj (soočenje, otvoritev, argumentacija, zaključevanje), v skladu s katerim sogovornika – protagonist, ki neko stališče zagovarja, in antagonist, ki mu nasprotuje – izmenjujeta diskusijske poteze z namenom dosega razrešitve razlike v mnenjih; ključna je stopnja argumentacije, kjer gre za uporabo argumentov z namenom obrambe oz. zavrnitve stališča oz. dvoma vanj. Uporabo (argumentativnih in drugih) govornih dejanj po posameznih stopnjah diskusije določa natančen sistem pravil, t. i. kodeks vedenja za racionalne diskutante, kršitev kateregakoli od pravil pa pomeni argumentativno zmoto. Čeprav je pristop izredno dovršen, je bil primarno oblikovan na podlagi reguliranega govornega diskurza in je zato zelo zapleten za analitično apliciranje na vsakodnevno argumentacijo, zlasti v pisnih besedilih.

2.6 Teorija argumentacije v jeziku

Teorija argumentacije v jeziku francoskega lingvista Ducrota je tako samosvoja, da jo Verschuere (2000: 72–73) postavlja na eno stran, vse druge teoretične pristope pa na drugo. Za Ducrota (1991/2009) je namreč argumentacija sestavni, pravzaprav bistven del jezika samega – jezik izkazuje določen argumentativni potencial, s pomočjo katerega argumentira sam po sebi. Argumentiranje potemtakem ni odvisno od vzpostavljanja

¹⁶ Ena glavnih težav so t. i. manjkajoči, neizraženi oz. implicitni elementi, sestavni deli argumentacije (sklep, še pogosteje pa kateri izmed argumentov), ki jih argumentator ni vključil v besedilo/diskurz, a so za učinkovanje argumentacije temeljnega pomena. Teoretiški skušajo oblikovati splošna načela njihovega ekspliciranja (Johnson 2000: 67–68; Govier 2001: 46–48, 54–60).

¹⁷ Neformalni logiki raje govorijo o tehtnosti, saj je termin veljavnost/trdnost povezan s formalno logiko; zanj je argumentacija trdna, kadar sklep nujno izhaja iz resničnih premis, pri čemer je nemogoče, da bi bile premise resnične, sklep pa neresničen.

¹⁸ Neformalna logika je dobila svoje ime ravno na podlagi ukvarjanja z neformalnimi zmotami (njihova zmotnost ne izvira iz napake v logični obliki), npr. argumentacija *ad hominem*, kjer se skuša nek argument izpodbiti z napadom na argumentatorja (kršitev kriterija relevantnosti) (Johnson 2000: 118–119; Govier 2001: 191–193).

¹⁹ Argumenti nudijo upravičevanje, pojasnila pa razumevanje – z njimi se skuša pojasniti, zakaj neka trditev drži oz. kako je do nje prišlo (Govier 2001: 18–23).

povezav med zunajjezikovnimi dejstvi ali od mehanizmov logičnega sklepanja, kot to razlagajo prej predstavljene teorije, po katerih je jezik le prenosnik, ki informira o zunajjezikovni resničnosti. Ducrotova ključna teza je, da je pomen besed v osnovi argumentativen: ob interpretaciji pomena se ni treba vprašati, o čem izjava govori, pač pa, kakšen govorčev argumentativni namen se skriva za njenim izrekom ter do kakšnega sklepa vodi, v prid česa argumentira. Tovrstne argumentativne usmeritve nam v diskurzu pomagajo prepoznati t. i. argumentativni operatorji in konektorji, kot so vezniki (toda, saj, torej, pa) in prislovi (skoraj, vsaj, celo, malo, zelo, precej). Pomembnost takšnih besed je jasno razvidna iz dejstva, da se na podlagi njihove prisotnosti izjava, ki ubeseduje isto zunajjezikovno dejanskost, argumentativno usmeri v dva povsem nasprotna sklepa. Še en pomemben Ducrotov koncept so toposi, ki jih razlaga kot vedenja, prepričanja, stereotipe, skupne večini članov neke jezikovne skupnosti, nekakšna splošna načela, ki omogočajo, da lahko izjave sploh argumentativno povezujejo.²⁰

3 Zaključek

Kot je mogoče ugotoviti na podlagi tega kratkega preleta, je teorija argumentacije zelo široka disciplina, za smiselno aplikacijo njenih konceptualno-terminoloških aparatov na argumentativno analizo segmentov jezikovne realnosti pa je treba poznati širše teoretično zaledje posameznih smeri. Za proučevanje argumentacije v pisnih in govornih besedilih sta morda najbolj uporabni neformalna logika in teorija argumentacije v jeziku, ki nudita praktičen način za rekonstruiranje argumentativnih elementov v vsakdanjem diskurzu, seveda vsaka s svojega zornega kota: prvo zanimata opis in ocena z

jezikom izraženih argumentativnih odnosov med argumenti in sklepi, drugo pa argumentativna interpretacija jezikovnega sistema. V vsakem primeru je za analizo vsakdanje argumentacije pomembno upoštevanje konteksta, v katerem poteka, kjer (lahko) vstopi pragmalingvistika, ki izkazuje podrobno teoretično razumevanje konteksta in njegovega učinkovanja ter s pomočjo katere lahko argumentacijo obravnavamo kot obliko jezikovne rabe. Ta variira glede na področje človeške dejavnosti, pri čemer se nakazuje vprašanje, kako se te spremembe odražajo v argumentaciji, npr. kako (če sploh) se spremenjajo izrazna sredstva za argumentiranje glede na različne jezikovne funkcijske zvrsti in besedilne vrste – tu pa se lahko spoznanja teorije argumentacije dopolnjujejo s spoznanji iz funkcijske stilistike in besediloslovja.

Literatura

- BARTHES, Roland, 1990: *Retorika starih. Elementi semiologije*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- DUCROT, Oswald, ŽAGAR, Igor Ž. (ur.), 1991 (2009): *Slovenian Lectures: Introduction into Argumentative Semantics*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. (Elektronski vir.)
- van EEMEREN, Frans H. (ur.), 2001: *Crucial Concepts in Argumentation Theory*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- van EEMEREN, Frans H., GROOTENDORST, Rob, 1984: *Speech Acts in Argumentative Discussions*. Dordrecht: Foris Publications Holland.
- EEMEREN, Frans H. van, GROOTENDORST, Rob, 2004: *A Systematic Theory of Argumentation: The pragma-dialectical approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GOVIER, Trudy, 2001: *A Practical Study of Argument*. Belmont, CA: Wadsworth Thomson Learning.

²⁰ Koncept je do neke mere soroden Aristotelovim topikam, kjer gre za korpus splošnih argumentativnih oblik, ki dobijo smisel šele, ko jih izberemo v skladu z namenom našega govora ter zapolnimo s konkretno vsebino; so skupna mesta v mentalnem svetu govornika in poslušalca (Žagar, Schlamberger Brezar 2009: 54–58). Podobna koncepta sta tudi Toulminova utemeljitev ter Perelmanove argumentativne sheme.

- HUDEJ, Sonja, 2001: Argumentacijski procesi in prepričevalna sredstva v besedilu. *Slavistična revija* 48/3. 205–222.
- JOHNSON, Ralph H., BLAIR, J. Anthony, 1996: *The Rise of Informal Logic: Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*. Newport News, Virginia: Vale Press.
- JOHNSON, Ralph H., 2000: *Manifest Rationality: A Pragmatic Theory of Argument*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum.
- PERELMAN, Chaim, OLBRECHTS - TYCETA, Lucie, 1969: *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame.
- SAJOVIC, Tomaž, 1997: Prešeren, historizem in argumentacija. *Jezik in slovstvo* 42/6. 229–236.
- ŠUSTER, Danilo, 1998: *Moč argumenta: logika in kritično razmišljanje*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- TOULMIN, Stephen E., 1958: *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VERSCHUEREN, Jef, 2000: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba *cf.
- ŽAGAR, Igor Ž., 2000: Pragmatika in argumentacija. Jef Verschueren: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba *cf. 427–462.
- ŽAGAR, Igor Ž., SCHLAMBERGER BREZAR, Mojca, 2009: *Argumentacija v jeziku*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. (Elektronski vir.)

SLOVENSKE ETNOGRAFSKE PRVINE V SLOVAROPISJU

Maja Đukanović

Filološki fakultet, Beograd

UDK 39(=163.6):81'255.2:81'374

Etnografske prvine zajemajo leksiko, ki izraža nacionalno identiteto in sodi v kategorijo neprevedljivega. V prispevku je obravnavana problematika predstavitve etnografskih prvin tako v slovenskih slovarjih kakor v teoriji prevajanja; prispevek obravnava uporabnost predstavitve etnografskih prvin v slovarjih ter predstavlja načine prenosa tovrstne leksike v jezik prevoda. Določeno besedo, ki nima neposredne ustreznice v tujem jeziku, lahko namreč predstavimo opisno, z opisnim prevodom, približnim prevodom ali pa z uvajanjem izposojenke.

slovaropisje, etnografija, brezekvivalentna leksika

This article addresses issues concerning the representation of ethnographic elements in Slovene dictionaries, as well in translation theory. Ethnographic elements include words that express national identity and are untranslatable. The article also looks at the utility of ethnographic elements in dictionaries and represents ways of translating that kind of lexis. A specific word can be translated by a descriptive translation or by introducing a loanword if there is no immediate translation.

lexicography, ethnography, untranslatable words

Uvod

Etnografske prvine¹ so tiste, ki izražajo nacionalno identiteto; etnološko, zgodovinsko in geografsko-klimatsko izkušnjo ustvarjalca besedila v izvirniku, ki naj bi bila posredovana govorcu nekega drugega jezika. Teorija prevajanja jih uvršča v t. i. brezekvivalentno leksiko; zanje velja, da v jeziku prevoda nimajo ustreznice. Čeprav nam sodobni mediji omogočajo zelo podrobno poznavanje tujih posebnosti, so takšne jezikovne prvine še vedno problematične za prevajalce, pa tudi za tiste, ki se učijo tujega jezika. Proces usvajanja drugega/tujega jezika med drugim zajema seznanjanje s kulturnim in zgodovinskim izročilom, s posebnostmi okolja, v katerem se ta jezik uporablja. Tovrstno besedje pogosto sodi v kategorijo neprevedljivega in zahteva posebna pojasnila. Prispevek

obrnava vprašanje predstavitve slovenske nacionalno specifične leksike v slovenskih slovarjih in obravnavo tovrstnega izrazja v teoriji prevajanja.

Etnografske prvine v teoriji prevajanja

Teorijo prevajanja načeloma zanima obravnava prenosa tistih jezikovnih prvin, ki niso skupne jezikoma, ki sodelujeta v prevajalskem procesu. Gre za elemente, ki so del besedja ali del slovničnih kategorij. Definicije prevajanja nihajo med tistimi, ki vsako izražanje razumejo kot prevajanje (vsako izražanje je pravzaprav pretvarjanje nekih misli in idej v besede ali druga izrazna sredstva), in tistimi, ki menijo, da prevajanje sploh ni mogoče, ker ne moremo v drugem jeziku nikoli izraziti celotnega pomena besed in idej, ki jih te besede vsebujejo.

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta Standardni srpski jezik: sintaksička, semantička i pragmatička istraživanja, broj 178004, Ministrstva Republike Srbije za znanost in izobraževanje.

Prevajati pomeni pretvarjati enote določenega jezikovnega sistema v enote drugega oziroma predstavljati posamezne zunajjezikovne vsebine iz enega jezika v drugega. Teoretik prevajanja Ivir (1985) razlaga, da pomeni prevajati iskati bodisi formalni korespondent bodisi pomenski ekvivalent. Formalni korespondent razume kot pomensko ali slovnično prvino, ki obstaja v jezikovnem sistemu dveh (ali več) jezikov in zavzema približno enak položaj. Pri tem procesu prevajanja običajno ni večjih težav, saj dodatne razlage niso potrebne. Prevodni ekvivalenti oziroma pomenske ustreznice pa so izziv tako za prevajalce kot za teoretike prevajanja, saj se k njim zatečemo takrat, ko v prevajanem besedilu najdemo nekaj »neprevedljivega«.

Neprevedljive prvine delimo na besedne (leksikalne) in slovnične. Teorija prevajanja navaja med neprevedljivimi besednimi prvini lokalizme, lastna imena, frazeologizme, besedne igre itn. V nekem besedilu zaznamujemo kot neprevedljive tiste besede, ki jih ni v večjem slovarju ali pa so razložene opisno. Neprevedljive slovnične prvine pa so tiste slovnične prvine, ki v enem jeziku obstajajo, v drugem pa ne (slovenska dvojina, slovanski glagolski vid, germanski člen itn.).

Problem prevajanja »neprevedljivega« je v prevajalski literaturi deležen precejšnje pozornosti. Civilizacijske prvine neke kulturne dediščine je namreč treba vtakati v obliko kulturne dediščine, iz katere izhaja jezik prevoda. Vlahov in Florin (1980) v ta namen uvajata termin *realija*, v slovenščini je zaživel termin *lokalizem*, leksikologija uporablja termin *brezekvivalentna leksika* (Zgusta 1991), v rabi pa so še termini *eksotizem*, *barbarizem*, *etnografizem* in drugi, redkejši izrazi. Gre za besede, ki so značilne za življenje nekega naroda, za njegovo kulturo, šege in navade, družbeni in zgodovinski razvoj, ki praviloma nimajo ustreznice v drugih jezikih, lahko pačasoma postanejo internacionalizmi.

V prevodni analizi, pri kateri gre za kontrastiranje kategorij enega in drugega jezika, je pogosto poudarek na takšnih prevodnih

ekvivalentih oziroma lokalizmih. Ti so namreč najopaznejši nosilci nacionalnega in zgodovinskega kolorita (Vlahov, Florin 1980), njihovo prestavljanje v drugi jezik pa zahteva implantacijo malo znanih ali neznanih prvin v drugi jezik. Gre za tiste prvine, ki vzpostavljajo vez med določenim besedilom in domačim bralcem; prvine, ki naj bi literarno delo »podomačile«, ki naj bi bile del bralčevega vsakdanjega okolja ali kolektivne zgodovinske in civilizacijske zavesti. Ravno tisto, kar je domačemu bralcu znano, v jeziku prevoda zveni povsem tuje. Na drugi strani mora prevajalec ohraniti barvo izvirnika, mogoče vsaj odtенок, in s tem bralcu prevoda omogočiti neke vrste stik z izvirnikom oziroma stik s kulturo in književnostjo, iz katere izhaja.

Brezekvivalentna leksika v leksikografiji

V leksikografiji se problem brezekvivalentne leksike načeloma odpravi z uporabo eksplanatornega ekvivalenta oziroma pojasnjevalne ustreznice (Zgusta 1991: 301–302). Geslo v slovarju ponavadi vsebuje informacijo o določeni brezekvivalentni besedi in njeno pojasnilo. Glede na tip slovarja pojasnilo niha med minimalnim in enciklopedijskim, toda prevajalcu ne nudi prave rešitve.

O slovenski brezekvivalentni leksiki s stališča leksikologije je pisala K. Zakrajšek (1991: 308), ki med drugim sklepa tudi, da je težje prenesti pragmatično kot pomensko ravno.

Na prevajanje oziroma uvajanje brezekvivalentne leksike v jezik prevoda ima velik vpliv razvoj komunikacijskih sredstev. Za sodobnega spremljevalca dogodkov skoraj ni več neznanih civilizacijskih prvin sodobnega sveta. Hiter razvoj medijev in kulturna povezava vplivata na boljše splošno medsebojno poznavanje narodov ter na uvajanje posameznih lokalizmov v internacionalizme. Včasih prevodna literatura, danes pa elektronski mediji uvajajo leksiko iz enega jezika v drugega ter globalizirajo besedni zaklad

posameznika. Na ta način se oblikuje nova oblika kolektivne zavesti in izkušenj.

Tabela 1 ponazarja različne tipe neprevedljivega besedja, izhajajoč iz temeljne študije o lokalizmihi oziroma brezekvivalenti leksiki Vlahova in Florina. Najštevilnejši so lokalizmi, med katerimi najdemo najpogosteje etnografske, geografske in družbenopolitične. Med neprevedljive prvine sodijo še frazeologizmi, reki in stalne besedne zveze, osebna imena in ogovarjanje ter verjetno za prevod najbolj zapletene besedne igre in dovtipi.

Slovenska etnografska leksika

V Tabeli 1 so navedeni »tipični« slovenski izrazi, besede, ki so del slovenske identitete, bodisi kot del vsakdanjega življenja bodisi kot del zgodovinsko-kulturnega izročila. Takšno besedje predstavlja del slovenske vsakdanjosti, slovenske posebnosti, ki morajo biti v prevodih oziroma v predstavljanju Slovenije in njene kulture ohranjene, da bi zaživele v drugih jezikih kot slovenizmi.

Tabela 1

Etnografske realije		
vsakdanje življenje	hrana	<i>zaseka, potica</i>
	pijača	<i>cviček</i>
	oblačila	<i>avba</i>
	glasba/ples	<i>povštertanc</i>
	prevozna sredstva	<i>lojtrski voz</i>
kultura	delo	<i>kozolec</i>
	likovna umetnost	<i>panjske končnice</i>
	folklor	<i>jurjevanje</i>
	tradicija	<i>desetnica</i>
	mitologija	<i>gozdni škrat</i>
Geografski pojmi		
fizična geografija	<i>kraška burja</i>	
endemična favna in flora	<i>človeška ribica</i>	

V brezekvivalentno leksiko pogosto sodijo besede, ki so v slovarjih zaznamovane kot arhaične, etnografske ali narečne. Za posamezne besede je težko oceniti, koliko se sploh še uporabljajo v vsakdanjem življenju

in koliko so znane povprečnemu govorcu slovenskega jezika, druge pa so v živi rabi in so del slovenske prepoznavnosti v tujini (npr. *cviček, teran, potica, zaseka, panjske končnice* itn.).

V Tabelah 2–5 je navedenih nekaj primerov predstavitve leksike s področja etnografije v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), *Slovensko-angleškem slovarju* (Slo.-ang.) in *Slovensko-srbskem slovarju* (Slo.-srb.).

Tabela 2

zaseka	
SSKJ	prekajena ali neprekajena sesekljana, grobo mleto začinjena slanina: <i>namazati zaseko na kruh; zabeliti z zaseko; žlica zaseke</i>
Slo.-ang.	minced lard
Slo.-srb.	grubo mlevena i začinjena slanina (kao vrsta namaza)

Za eno tipičnih slovenskih jedi v SSKJ ni označeno, da gre za etnografsko prvino, beseda je predstavljena kot sodobna, v vsakdanji rabi. V angleščini in srščini je predstavljena z opisom, brez konkretne rešitve za uporabnika slovarja.

Tabela 3

kozolec	
SSKJ	lesena, od strani odprta stavba za sušenje žita, krme: <i>jemati snope iz kozolca; sušiti v kozolcu; prenočil je pod kozolcem</i> dvojni ali vezani kozolec: dva vzporedna kozolca, zvezana s skupnim ostrešjem; kozolec dvojni; agr. stegnjeni kozolec: ki ima okna v eni vrsti; žični kozolec: kozolcu podobna naprava za sušenje krme; kozolec na rep: dvojni kozolec s podaljškom
Slo.- ang.	corn-rack, drying-frame, drvingrack
Slo.-srb.	drvena natkrivena konstrukcija otvorenih stranica koja služi za sušenje sena

Tudi kozolec kot tipično slovensko gospodarsko poslopje je v SSKJ predstavljen podrobneje kot v dvojezičnih slovarjih; poleg

nekaj primerov rabe so predstavljene tudi različne vrste kozolcev z dokaj podrobnim pojasnilom. Slovensko-*angleški slovar* nudi kalk *corn-rack*, *drying-frame*, *Slovensko-srbski slovar* pa opisno pojasnilo.

Tabela 4

avba	
SSKJ	etn. žensko pokrivalo gorenjske ljudske noše z okroglim oglavjem in bogato vezenino nad čelom: <i>na glavi je imela visoko avbo; ženske v avbah in pečah</i>
Slo.-ang.	coif, cap, headdress
Slo.-srb.	kapa u gorenjskoj narodnoj nošnji

V SSKJ je avba označena kot etnografska beseda, saj gre za del narodne noše, ki v sodobnem življenju ni v vsakdanji rabi. V angleščino je prevedena z nevtralnimi pojmi *coif*, *cap*, *headdress*, v srbsčino pa opisno.

Tabela 5

desetnica	
SSKJ	etn. po ljudskem verovanju deseta hči, ki mora z doma po svetu: <i>desetnica brez doma</i>
Slo.-ang.	/
Slo.-srb.	/

Beseda desetnica, ki sodi v slovensko tradicijo, je v SSKJ označena kot etnografska (v pojasnilu piše, da je *po ljudskem verovanju deseta hči*), v slovensko-angleškem in slovensko-srbskem slovarju pa je sploh ni. Lahko bi sklepali, da je avtorji niso uvrstili v besedišče zato, ker je v sodobnem jeziku redko rabljena.

V okviru etnografskih in geografskih realij so ponazorjeni nepredvidljivi elementi, in sicer lokalizmi, ki so najštevilnejši in se tudi najpogostejše pojavljajo v najrazličnejših tipih besedil. Redkeje, večinoma v umetnostnih besedilih, prevajalci zasledijo frazeologizme, reke in stalne besedne zveze. Poseben problem predstavljajo lastna imena, zlasti če so polnopomenska in imajo določeno stilno vrednost, ter ogovarjanje, za katerega veljajo v različnih jezikih in kulturah različna pra-

vila. Najredkeje se najdejo besedne igre in dovtipi, predvsem v poeziji, otroški književnosti in humorističnih delih.

S splošno globalizacijo mnogi lokalizmi prehajajo v internacionalizme, drugi pa iz sodobne prehajajo v zgodovinsko brezekvivalentno leksiko. Področje njihove »nerazumljivosti« se spreminja: lokalizmi, ki so bili sodobni in živi za povprečnega slovenskega bralca, prehajajo v zgodovinske, zato mora pojasnilo zanje iskati v slovarjih in leksikonih, hkrati pa mu je povsem razumljiva marsikatera tuja, prevzeta beseda.

Način prevajanja tovrstnega besedja je v veliki meri odvisen od tega, kakšen je tip izvirnega besedila in komu je besedilo namenjeno. Prevodi, namenjeni povprečno izobraženemu bralcu (in ti so najštevilnejši), se prilagajajo tipu besedila; lahko je pisno ali govorjeno, leposlovno, časnikarsko, filmsko ali kakšno drugo. V leposlovju je vedno možna opomba, vendar je med prevajalci zelo nepriljubljena, ker prekine poglobljeno branje. Pogostejše je v rabi v šolskih izdajah, kjer so pojasnila bolj potrebna kakor v izdajah za odrasle. Prevajalci se zatekajo tudi k pojasnilom v samem stavku. Vendar sta ti dve rešitvi možni le pri prevajanju lokalizmov, ne pa tudi v ostalih primerih.

Prav tako so posebnost lastna imena. Običajno jih ne prevajamo, razen če gre za določen stilni efekt v zvezi z njihovim pomenom ali akustično podobo. Spreminjanje je dovoljeno in zaželeno tudi v primerih, ko tuje ime v jeziku prevoda zveni vulgarno ali ima kakšne druge asociacije. Lastno ime prav tako določi kraj in čas dogajanja leposlovnega besedila; npr. Micka, Francka in Francelj nastopajo v slovenski vasi pred določenim časom. Lastna imena nedvomno najprej pokažejo poreklo in nacionalno pripadnost v besedilu predstavljanih oseb.

V prevodnih besedilih nastopajo tudi imena domačih živali, ki so večinoma tipska in jih je v leposlovnih besedilih dovoljeno prevajati oziroma spreminjati. Ravno tako je včasih dovoljeno prevesti ime nekega mesta,

Tabela 6

Prevajalska rešitev	Postopek	Primer	
		slovenščina	tuj jezik
kalk	dobesedni prevod	<i>kozolec</i>	<i>drying-frame</i> (ang.)
adaptacija	beseda iz tujega jezika je prilagojena slovničnim in fonetičnim pravilom jezika prevoda	<i>kisla repa</i>	<i>kisela repa</i> (srb.)
generalizacija	raba splošnega termina, ki zajema tudi to besedo	<i>avba</i>	<i>coiffe</i> (fr.)
opisni prevod	opis določenega pojma namesto uporabe tujke	<i>teran</i>	<i>red-wine</i> (ang.)
raba funkcionalnega ekvivalenta	raba tistega pojma, ki je običajen v jeziku prevoda	<i>potica</i>	<i>štrudla</i> (srb.)

kadar ime vsebuje tudi semantično informacijo o tem, v kakšen kraj je postavljeno literarno delo. Zemljepisnih imen, ki so ustaljena, ni dovoljeno spreminjati.

Prevodi strokovnih besedil morajo biti popolnoma natančni. V teh primerih niso dovoljena nikakršna prilagajanja imen, nazivov itn., zaželeno pa so pojasnila. V strokovnih besedilih je pogosto bolje uporabiti tujko kakor pa na vsak način iskati domačo ustreznico in s tem narediti strokovnjakom besedo nerazumljivo.

Prevajalske rešitve »neprevedljivih« prvin

Kljub temu, da so etnografske prvine najpogostejše »neprevedljive«, so možne nekatere prevajalske rešitve: lahko se odločimo za približen prevod, opisni prevod ali rabo pojma, ki obstaja v drugem jeziku in je funkcionalno ekvivalenten pojmu v izvirniku. Primeri rešitev so predstavljeni v Tabeli 6.

Prevajalec si lahko s slovarjem pomaga le v določeni meri. Kadar gre za brezekvivalentno leksiko oziroma t. i. realije, slovarsko geslo nudi pojasnilo, redkeje pa ustreznico. Zakrajšek (1991: 309) v svoji obravnavi slovenske brezekvivalentne leksike na primeru slovensko-srbohrvaških slovarjev navaja, da so leksikografske rešitve lahko treh vrst: identifikacija je lahko opisna, v obliki besedne zveze (približna ustreznica) ter v

obliki ene besede, izposojenke. Opisna identifikacija, čeprav najbolj informativna, prevajalcu pri iskanju ustreznice ne pomaga veliko. Navajanje besedne zveze v slovarskem geslu ustreza navajanju približnega prevoda nekega lokalizma; ta rešitev je uporabljena najpogostejše. Izposojenka oziroma uvajanje tuje besede je uporabljeno zelo redko, predvsem pri jezikih z manjšim številom govorcev.

Sklep

Brezekvivalentna leksika, v katero sodijo tudi etnografske prvine, je zelo pomembna za ohranjanje nacionalne identitete, predvsem v sodobnem času globalizacije. Zato bi morala biti v slovaropisju in teoriji prevajanja deležna večje pozornosti ter z več praktičnimi napotki in rešitvami.

Viri

- BARHUDAROV, Leonid Stepanovič, 1975: *Jazik i perevod*. Moskva: Meždunarodna otnošenija.
- CATFORD, John C., 1965: *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- ĐUKANOVIĆ, Maja, 2000: Prevajanje slovenske brezekvivalentne leksike. Inka Štrukelj (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije 2*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 258–263.
- IVIR, Vladimir, 1985: *Teorija i tehnika prevodenja*. Sremski Karlovci: Centar »Karlovačka gimnazija«.

VLAHOV, Sergei Ivanov, FLORIN, Sider, 1980:
Neperevodimoe v perevode. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.

ZAKRAJŠEK, Katjuša, 1991: O slovenačkoj leksici bez ekvivalenata u srpskohrvatskom jeziku i nekim modelima njene transpozicije. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 20*. Beograd. 303–310.

ZGUSTA, Ladislav, 1991: *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost.

SLOVENSKA PREVODNA KNJIŽEVNOST 1848–1918: DIGITALNA KNJIŽNICA IN KORPUS AHLIB

Tomaž Erjavec

Institut »Jožef Stefan«, Ljubljana

UDK 801.82=03=112.2=163.6"1848/1918":004.91

Digitalna zbirka AHLib vsebuje slovensko prevodno književnost v letih od 1848 do 1918, okoli sto zelo raznovrstnih knjig z nemškimi izvirniki. Zbirka je sestavljena iz skenogramov in čistopisov, zapisana v skladu z mednarodnimi standardi in priporočili, označena tudi strukturno in jezikoslovno ter prosto dostopna. Zato lahko zgodovinoslovcem služi kot digitalna knjižnica, jezikoslovcem pa kot diahroni korpus. V prispevku opišemo izdelavo in zvrstnost zbirke, postavitev zbirke kot spletne knjižnice in kot jezikoslovno označenega korpusa, ki vsebuje sodobne ustreznice, leme in obliko-skladenjske oznake besed ter je dostopen preko spletnega konkordančnika. Zaključimo s smernicami za nadaljnje delo.

zgodovinski jezik, digitalne knjižnice, računalniški korpusi, standardi zapisa

The digital collection AHLib contains around one hundred Slovene books translated from German in the period from 1848 to 1918. The collection is composed of facsimiles and their transcriptions, encoded in line with international standards and recommendations, structurally and linguistically annotated and freely available. It can thus serve as a digital library for historians and as a diachronic corpus for linguists. The paper discusses the making of the collection, its text typology and digital encoding, and its presentation as a digital library and as an annotated corpus, where each word is marked-up with its modern-day equivalent, lemma and morphosyntactic description, and is available via a Web concordancer. The paper concludes with suggestions for further research.

historical language, digital libraries, computer corpora, encoding standards

1 Uvod

Za sodobni slovenski jezik je bilo izdelanih že večje število korpusov, na katerih temeljijo raznovrstne raziskave, doktorske in magistrske disertacije in učbeniki (npr. Gorjanc 2005; Gorjanc, Fišer 2010). Na spletu so preko konkordančnika dostopni referenčni korpusi FidaPLUS (Arhar, Gorjanc 2007), Gigafida in Nova beseda (Jakopin, Bizjak 2007), na portalu SVEZ večjezični Evro-korpus (Željko 2008), na Institutu »Jožef Stefan« (IJS) pa specializirani iKorpus (Erjavec, Vintar 2008).

Za starejši slovenski jezik bi zaman iskali primerljive korpusne in donedavna celo digitalno dostopna besedila, vendar se, vsaj pri

slednjih, stanje vedno hitreje spreminja. Starejša besedila so namreč za digitalizacijo in javno dostopnost primerna iz dveh razlogov: po eni strani so jim potekle avtorske pravice, ki so pogosto največja ovira za razširjanje jezikovnih virov, po drugi strani pa njihovo digitalizacijo spodbuja financiranje z naslova ohranjanja kulturne dediščine. Evropski projekt EOD tako sofinancira digitalizacijo starejših besedil v okviru portala dLib.si (Krstulović, Šavnik 2011), Ministrstvo za kulturo podpira eBooks on Demand (Kavčič - Čolić 2010) in dodajanje slovenske književnosti na WikiVir (Hladnik 2009), več raziskovalnih projektov Javne agencije za raziskovalno dejavnost pa izdelavo spletne knjižnice tekst-

no-kritičnih izdaj slovenskega slovstva eZISS (Ogrin, Erjavec 2009).¹

Digitalizacija starejših besedil s sabo pri-
nese tudi probleme, ki jih pri sodobnih bese-
dilih ne srečamo. Prvi in največji je izdelava
čistopisa, saj programi za prepoznavanje
besedila iz skenogramov slabo delujejo na
starih besedilih, zato je potrebna dolgotrajna
in draga ročna redakcija, da dosežemo zado-
voljivo kvaliteto besedila. Tudi avtomatsko
jezikoslovno označevanje, kot je bilo nare-
jeno npr. za korpus FidaPLUS ter za katerega
obstajajo prosto dostopna orodja in označeni
korpusi (Erjavec, Krek 2008), za starejšo
slovenščino še ni bilo razvito. Korpusno jezi-
koslovje in jezikovne tehnologije za starejšo
slovenščino so tako še v povojih, pri čemer je
to zanimivo področje, saj bi lahko korpusne
metode prenesli na diahrono študije sloven-
ščine, obenem pa bi lahko izboljšali dostop-
nost starejših besedil v digitalnih knjižnicah.

V prispevku predstavimo digitalno zbirko
starejše slovenščine, ki se je najprej gradila v
okviru projekta Deutsch-slowenische/kroati-
sche Übersetzung 1848–1918 (Prunč 2007).
Projekt se je začel leta 2004 pod pokrovitelj-
stvom Avstrijske akademije znanosti, po letu
2008 nadaljeval v okviru Univerze v Gradcu
(Karl-Franzens-Universität Graz), v zadnjem
času pa je bil dodatno podprt s strani projekta
EU IMPACT in Googleove nagrade za projekt
Developing Models for Historical Slovenian
(pri obeh projektih sodeluje IJS). Namen pro-
jekta je narediti večji korpus prevodne lite-
rature v letih 1848–1918, ki bi vseboval tako
nemške izvirnike kot prevode v slovenski in
hrvaški jezik. Projekt je prišel najdlje v
izdelavi materialov za slovenske prevode,
kjer so bili za okoli 200 knjig narejeni skeno-
grami, skupaj z avtomatsko generiranimi
transkripcijami, nato pa so bile transkripcije
za okoli sto knjig ročno pregledane in poprav-
ljene. Popravki transkripcij ter tudi strukturno
in uredniško označevanje so bili izdelani s
pomočjo urejevalnika, ki smo ga razvili na
IJS (Erjavec 2007). Program omogoča tudi

jezikoslovno označevanje, kjer je vsaki bese-
di mogoče pripisati njeno sodobno lemo.

V prispevku predstavimo zbirko AHLlib
(Austro-Hungarian Library), kot imenujemo
podmnožico besedil, ki so bila digitalizirana
v okviru avstrijskih projektov in vsebuje vse
knjige, za katere je bila do zdaj končana
ročna redakcija. Knjige so dostopne v izvor-
nem zapisu XML (ki je skladen z najnovejšo
različico široko uveljavljenih priporočil za
zapis besedil Text Encoding Initiative, TEI
P5; TEI 2007), na spleto so za branje postav-
ljene v formatu HTML, za jezikoslovne
študije pa preko konkordančnika, kjer je bila
zbirka tudi avtomatsko jezikoslovno ozna-
čena.

2 Lastnosti zbirke AHLlib

AHLlib trenutno vsebuje 90 knjig (preko
deset tisoč strani oz. dva milijona besed), ki
so izšle v letih 1848–1918, torej v času av-
strijskega cesarstva in, predvsem, Avstro-
Ogrske. Vse knjige so bile prevedene v
slovenščino iz nemščine, izbrane pa so bile
kot najpomembnejše predstavnice tiste dobe,
tako glede na svoj zgodovinski kot jezikovni
vpliv. Največ knjig je leposlovnih, večinoma
vzgojnih in religioznih (npr. *Zlata Vas*,
Hirlanda bretanjska vojvodinja ali zmaga
čednosti in nedolžnosti), vendar je po številu
strani skoraj polovica neleposlovja, predvsem
poučnih knjig (npr. *Kratki navod zreji do-
mačih sviloprejk*, *Stelja in gnoj*) in učbenikov
(npr. *Knjigovodstvo za dvorazredne trgovske*
šole, *Nauk o serviranju*). Pri teh velja posebej
izpostaviti obsežne učbenike Friedricha Karla
Ludwiga Schödlerja s področja naravoslovja
(*Astronomija*, *Fizika*, *Mineralogija*, *Kemija*,
Botanika, *Zoologija*), ki so bili prevedeni v
mnoge evropske jezike, so bogat vir termino-
logije tistega časa, obenem pa vsebujejo tudi
obilo ilustracij.

Digitalna zbirka AHLlib je sestavljena iz
skenogramov in dokumentov XML. Skeno-
grami so zapisani v formatu JPEG, za večino
knjig so binarizirani (črno-beli) in so na voljo

¹ Spletne povezave do posameznih portalov so zbrane na koncu prispevka.

v več velikostih, pri čemer ima največja okoli 1,5 M točk. Ta velikost je primerna za zaslonsko uporabo, žal pa ni dovolj natančna za izdelavo kvalitetnih tiskanih faksimilov. Dokumenti XML obsegajo metapodatke in transkripcije, pri čemer vsaki knjigi ustreza en dokument oz. ena datoteka XML. Metapodatki so sestavljeni po eni strani iz bibliografskih podatkov o publikaciji, po drugi pa iz podatkov o sami digitalni izdaji (npr. o njeni dostopnosti in navedbi odgovornosti za izdajo, sezname uporabljenih oznak v besedilu itn.).

Transkripcija posamezne knjige vsebuje poleg ročno pregledanega besedila tudi razmeroma bogat nabor oznak, tako za strukturo knjige (prelomi strani, razdelki in naslovi, opombe itn.) kot tudi za osnovne jezikoslovne in uredniške oznake (npr. oznake za tujejezične dele besedila in uredniške popravke tiskarskih škratov v izvirniku). Ravno tako so označena mesta slik, s čimer je možno enostavno identificirati vse skenograme, ki vsebujejo slike. Kot poseben tip slike (»orna-

ment«) so označena tudi okrasna znamenja na straneh (npr. secесиjske vinjete).

Shema XML poda gramatiko oznak, ki se uporabljajo v zbirki, in je skladna s priporočili za označevanje besedil TEI P5 (TEI 2007) in je sestavni del zbirke. TEI P5 definira pomensko usmerjene oznake XML in se uporablja pri večini digitalnih knjižnic, ki vsebujejo bogato strukturirana besedila. Priporočila TEI so javno dostopna, dobro dokumentirana, obstaja pa tudi programska oprema, ki omogoča obdelavo dokumentov na različne načine. V zapisu TEI je vsaka knjiga znotraj zbirke AHLlib predstavljena kot svoj dokument; sestavljen je iz kolofona TEI, ki vsebuje metapodatke, razdelka s kazalkami na skenograme in besedila s transkripcijo. Besedilo je strukturirano v hierarhične razdelke, znotraj njih na naslove, odstavke, opise slik itn. Transkripcija vsebuje še nadaljnje oznake (ilustracije itn.); transkripcije AHLlib skupaj vsebujejo preko 30 različnih oznak. Primer zapisa transkripcije v TEI P5 je podan na Sliki 1.

```
<pb n="2" facs="#FPG00279-005" xml:id="pb.006"/>
<figure xml:id="figure.1">
  <figDesc>Doprсни portret cesarja Maksimilijana I.</figDesc>
  <head>Pod. 1. Cesar Maksimilijan I.</head>
</figure>
<p xml:id="p.16">Kaj rad je zahajal cesar k ljudskim veseliam, zakaj povsod so ga ljubili in visoko
čislali. Ko se je nekoč mudil v Nürnbergu, so mu mestni svetovavci skrili črevlje in ostroge, hoteč ga
nekako
  <pb n="3" facs="#FPG00279-006" xml:id="pb.007"/>
  prisiliti, da bi ostal še dalje pri njih. Ta šala je Maksimilijanu prijala, in ostal je še nekoliko v
gostoljubnem
...
izboljšal je strelila in osnoval v Inomostu, Gradcu, Gorici in na Dunaju orožnice. Topovom je nadeval
imena, kakor <foreign>«Weck' auf»</foreign> ali <foreign>«Burlebaus».</foreign> Osnopal je tudi
pehoto najemnikov (Pod. 2.) ter jo opremil z oklopi, kopji, dolgimi meči in semtertja tudi s
puškami.</p>
  <figure xml:id="figure.2">
    <figDesc>Pehota cesarjeve vojske</figDesc>
    <head>Pod. 2. Pešci.</head>
  </figure>
```

Slika 1: AHLlib v izvornem formatu XML TEI P5²

² Element <pb> zaznamuje prelom strani in vsebuje kazalko na skenograme, slike imajo opis in izvirni naslov, besedilo je razdeljeno po odstavkih, označeni so tudi tujejezični virviki.

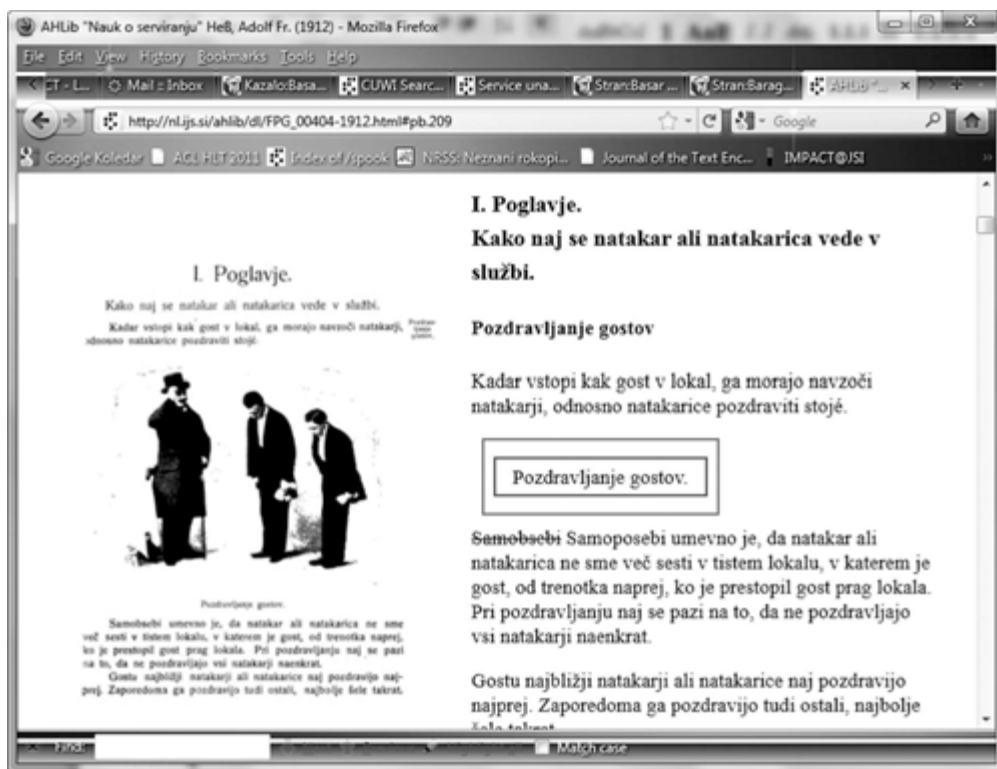
3 AHLib kot digitalna knjižnica

Iz kanoničnega zapisa zbirke v XML je z ustrezno programsko opremo mogoče avtomatsko izvesti poljuben predstavitveni format, prirejen za tisk ali splet. Trenutno je na voljo pretvorba v statični HTML, ki vzporedno prikaže faksimile in prepis. Spletna oblika vsake knjige vsebuje kazalo po straneh in po poglavjih ter kazalki na kolofon TEI, kjer so imena elementov kolofona bodisi v slovenskem bodisi v angleškem jeziku. Pretvorba v HTML je narejena s pomočjo standardnega TEI-paketa XSLT-transformacij, ki so bile za zbirko AHLib nadgrajene, da npr. prikažejo kolofon TEI, vzporedni faksimile in transkripcijo. Primer spletne predstavitve je podan na Sliki 2.

V trenutni izdaji so tako vse knjige zbirke na voljo za branje, bodisi kot faksimile bodisi kot stavljen besedila. Seveda bi bilo mogoče spletno postavitev še bistveno izboljšati, npr. omogočiti iskanje po polnem besedilu skozi poizvedovalni sistem, kot je Fedora/Solr, kar je bilo že implementirano za *Slovenski biografski leksikon* (Ogrin idr. 2010), oz. omogočiti samo izpis besedila, kar je predvsem primerno za platforme z omejenimi možnostmi prikaza in kjer bi radi minimizirali količino prenesenih podatkov, npr. za mobilne telefone.

4 AHLib kot korpus

Izvorni namen digitalne zbirke je bil, da služi kot (vzporedni) korpus za prevodoslovne

Slika 2: AHLib v spletni predstavitvi³

³ Predstavitev v HTML vzporedno prikaže faksimile in transkripcijo; transkripcija kaže na mesto ilustracij, pa tudi na uredniške posege v besedilu.

```

<pc ctag="#34;">„</pc>
<w nform="še" lemma="še" ctag="Q">Še</w><c> </c>
<w lemma="en" ctag="Mlpfsn">ena</w><c> </c>
<w lemma="drug" ctag="Mlpfsn">druga</w><c> </c>
<w lemma="žalost" ctag="Ncfsn">žalost</w><c> </c>
<w lemma="ti" ctag="Pp2-sd--y">ti</w><c> </c>
<w lemma="biti" ctag="Va-r3s-n">je</w><c> </c>
<w subtype="pattern" pattern="[ri←er+l]←l]" mform="pripravljena" lemma="pripravljen"
  ctag="Appfsn">perpravljena</w>
<pc ctag=".">.</pc>
</s>
<c> </c>
<s>
<w nform="per" lemma="per" ctag="Xf">Per</w><c> </c>
<w subtype="lexicon" mform="našemu" lemma="naš" ctag="Ps1msdp">našimu</w><c> </c>
<w lemma="sosed" ctag="Ncmsd">sosedu</w>
...

```

Slika 3: Jezikoslovno označen korpus AHLib v XML TEI P5⁴

raziskave, ki bi ga bilo treba zato tudi jezikoslovno označiti. Že spletni vmesnik za izdelavo transkripcij podpira osnovno jezikoslovno analizo na ravni besed in združevanje ročno popravljenih lematizacij nazaj v korpus. Na ta način je bilo preko sodelavcev projekta Avstrijske akademije znanosti do zdaj lematiziranih 14 knjig (1200 strani, 250.000 besed), v postopku lematizacije pa je bil vzporedno grajen tudi leksikon parov historična besedna oblika – sodobna lema, ki vsebuje čez 50.000 vnosov.

V zadnjem času smo implementirali program ToTrTaLe (Erjavec 2011) za jezikoslovno označevanje starejše slovenščine. Program skuša najprej posodobiti starinske besede, nato pa uporabi standardne jezikovne modele za sodobno slovenščino, s katerimi oblikoskladenjsko označi besede in jih lematizira. Pri koraku posodabljanja je odvisen od leksikona starejšega jezika, ki vsebuje sodobne ustreznice, in vzorcev za transkripcijo

besed iz starih v sodobne oblike; oboje je še v gradnji, kljub temu pa so njegovi rezultati že zdaj razmeroma uporabni (odvisno od starosti besedila). S pomočjo programa ToTrTaLe smo avtomatsko označili celotno zbirko AHLib. Na Sliki 3 podamo primer jezikoslovno označenega besedila v formatu XML TEI P5.

5 Dostopnost zbirke

Dostopnost jezikovnih virov ima več dimenzij (Erjavec 2009); idealno so besedila dostopna tako za pregledovanje kot za prenos, zapisana po mednarodnih standardih in priporočilih, pogoji uporabe pa dovoljujejo nadaljnje predelave in razširjanje.

Zbirka AHLib je dostopna v okviru spletne knjižnice TraDok na Oddelku za prevodoslovje Univerze v Gradcu. Tam so na voljo natančni metapodatki o vsaki knjigi, PDF izvornih skenogramov ter (za večino del, kjer je bila korekcija že opravljena) tudi

⁴ Element <pc> zaznamuje ločilo, <c> presledek in <w> besedo. Besede so označene z normalizirano in posodobljeno obliko (kjer se razlikujeta od besede) ter lemo in oblikoskladenjsko oznako. Besede so lahko posodobljene preko leksikona ali vzorcev, če slednje, so ji pripisani še vzorci. Program dela tudi napake, npr. beseda »Per« je napačno identificirana kot tuja beseda.

transkripcij RTF, XML in HTML. Trenutno so dokumenti v formatu XML na voljo samo v stari različici TEI, TEI P4, saj to inačico podpira spletni program za korekcije transkripcij in strukturno označevanje. Dostop do zbirke AHLib smo omogočili tudi na spletnih straneh IJS, kjer je zbirka dostopna preko spletišča, posebej posvečenega tej zbirki. Za to različico smo popravili določene napake v transkripcijah, dokumenti so bili iz TEI P4 pretvorjeni v TEI P5, poleg tega pa smo jim dodali vse metapodatke iz knjižnice TraDok. Tudi pretvorba v HTML je bila posodobljena, tako da bolje prikaže poravnavo faksimila s transkripcijo. Knjižnica AHLib je dostopna tako v formatu HTML za branje kot tudi v izvornem formatu XML TEI P5 za prenos in nadaljnje obdelave oz. analize. Dostopnost zbirke ureja licenca Creative Commons, Priznanje avtorstva 3.0, kar pomeni, da je vsakomur dovoljeno kopirati, predelati in razširjati zbirko v poljubne namene, pod pogojem, da navede avtorje izvirne zbirke.

V znanstvenih publikacijah to pomeni citiranje dela ali del, ki opisujejo zbirko AHLib.

Na Univerzi v Gradcu je korpus dostopen tudi preko konkordančnika, postavljenega v okviru sistema GAMS, ravno tako pa preko konkordančnika na spletišču IJS. Ta omogoča iskanje po izvornem besedilu oz. njegov izpis (normalizirane in posodobljene različice besedila) ali pa po lemah oz. oblikoskladenskih oznakah. Podpira več vrst izpisa (npr. konkordanc in frekvenčnega slovarja) in sortiranje po zadetkih oz. levem ali desnem kontekstu, pri čemer je za vsak zadek mogoče priklicati skenogram, kjer se pojavlja. Za ilustracijo prikažemo enega od možnih izpisov konkordančnika na Sliki 4.

Jezikoslovno označen korpus AHLib za zdaj še ni dostopen v izvorni obliki XML, predvsem zaradi dejstva, da je treba avtomatsko označevanje še izboljšati. Ko bo program ToTrTaLe (predvsem pa jezikovni viri, ki jih uporablja) razvit do te mere, da bo dovolj kvalitetno označeval starejšo

Slika 4: Izpis konkordančnika⁵

⁵ Konkordance so iz idine knjige v zbirki AHLib, ki je zapisana v bohorščici. Izpisano je izvorno besedilo in posodobljene oblike besed.

slovenščino, bo postal tudi ta korpus javno dostopen.

6 Zaključki

V prispevku smo predstavili digitalno zbirko AHLlib, ki vsebuje prevedene knjige iz obdobja Avstro-Ogrske in je prva večja, tematsko usmerjena, ročno pregledana, jezikoslovno označena in prosto dostopna zbirka starejšega slovenskega slovstva. Zbirka lahko služi kot digitalna knjižnica za zgodovinslovske in kot diahroni korpus za jezikoslovne študije.

V nadaljnjem delu bomo zbirko razširili z dodatnimi knjigami, ki so sicer že bile skenirane, vendar transkripcije še niso bile ročno popravljene. Transkripcije nastajajo deloma na Univerzi v Gradcu, deloma pa v okviru projekta EU IMPACT, znotraj katerega Narodna in univerzitetna knjižnica izdeluje čistopise 5000 strani starejših besedil, med njimi tudi še nepregledanih knjig iz fonda AHLlib (Erjavec, Kodrič 2011). Kot je bilo že omenjeno, načrtujemo tudi izboljšanje programa ToTrTaLe, predvsem skozi izboljšanje jezikovnih virov, na katerih temelji. Prvi tak vir je leksikon starejše slovenščine, ki nastaja na IJS, ravno tako v okviru projekta IMPACT (Erjavec idr. 2010), drugi pa jezikoslovno označen in ročno pregledan korpus starejše slovenščine, ki nastaja v sodelovanju z ZRC SAZU v okviru projekta Jezikoslovni modeli za starejšo slovenščino, ki ga je finančno podprl Google.

Zahvala

Delo na projektu so podprli projekt Deutsch-slowenische/kroatische Übersetzung 1848–1918 Avstrijske akademije znanosti, projekt EU 7. OP Improving Access to Text in nagrada Google za raziskave s področja digitalne humanistike za projekt Developing Models for Historical Slovenian.

Literatura

- ARHAR, Špela, GORJANC, Vojko, 2007: Korpus FidaPLUS: Nova generacija slovenskega referenčnega korpusa. *Jezik in slovstvo* 52/2. 95–110.
- ERJAVEC, Tomaž, 2007: Architecture for Editing Complex Digital Documents. Sanja Seljan, Hrvoje Stančić (ur.): *Zbornik konference INFUTURE 2007: Digital Information and Heritage*. Zagreb. 105–114.
- ERJAVEC, Tomaž, 2009: Odprtost jezikovnih virov za slovenščino. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja* 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 115–121.
- ERJAVEC, Tomaž idr., 2010: Towards a lexicon of XIXth Century Slovene. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik Sedme konference Jezikovne tehnologije, 14.–15. oktober 2010*. Ljubljana: Institut »Jožef Stefan«. 68–73.
- ERJAVEC, Tomaž, 2011: Automatic Linguistic Annotation of Historical Language: ToTrTaLe and XIX Century Slovene. Kalliopi Zervanou, Piroska Lendvai (ur.): *Workshop on Language Technology for Cultural Heritage, Social Sciences, and Humanities: Proceedings of the Workshop*. Portland, Oregon: The Association for Computational Linguistics.
- ERJAVEC, Tomaž, JERELE, Ines, KODRIČ, Maša, 2011: Izdelava korpusa starejših slovenskih besedil v okviru projekta IMPACT. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja* 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 121–127.
- ERJAVEC, Tomaž, KREK, Simon, 2008: Oblikoskladenjske specifikacije in označeni korpusi JOS. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut »Jožef Stefan«. 49–53.
- GORJANC, Vojko, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale: Izolit.
- GORJANC, Vojko, FIŠER, Darja, 2010: *Korpusna analiza*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- HLADNIK, Miran, 2009: Infrastruktura slovenske literarne vede. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja* 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 161–69.

- JAKOPIN, Primož, BIZJAK, Aleksandra, 1997: O oblikoslovnem označevanju slovenskega besedila. *Slavistična revija* 45/3–4. 513–532.
- KAVČIČ - ČOLIĆ, Alenka, 2010: *Achieving Library Development Through European Projects: the Case of the National and University Library of Slovenia*. www.hkdrustvo.hr/hr
- KRSTULOVIĆ, Zoran, ŠAVNIK, Mojca, 2011 (v tisku): Library Material Digitisation Project Coordination and e-Content National Aggregator in the Field of Culture. *Zbornik šeste konference SEEDI »Digitization of Cultural and Scientific Heritage«*. Zagreb.
- OGRIN, Matija, ERJAVEC, Tomaž, 2009: Ekdotika in tehnologija: elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva. *Jezik in slovstvo* 54/6. 57–72.
- PRUNČ, Erich, 2007: Deutsch-slowenische/kroatische Übersetzung 1848–1918. Ein Werkstättenbericht. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53/2007. Dunaj: Austrian Academy of Sciences Press. 163–176.
- TEI CONSORTIUM, 2007: *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html
- VIDE OGRIN, Petra idr., 2010: Slovenian Biographical Lexicon – the Nucleus of a Biographical Hub. *Personen – Daten – Repositorien*. Berlin.
- VINTAR, Špela, ERJAVEC, Tomaž, 2008: iKorpus in luščenje izrazja za Islovar. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut »Jožef Stefan«. 65–69.
- ŽELJKO, Miran, 2009: Pomnilniki prevodov EU. *Mostovi* 2009/10.

Spletni viri

- AHLib – domača stran spletne zbirke: <http://nl.ijs.si/ahlib>
- TraDok – digitalna knjižnica Translation-Dokumentation: <http://itat2.uni-graz.at/pub/tradok>
- GAMS – konkordančnik AHLib, Univerza v Gradcu: www-gewi.uni-graz.at/cocoon/ahlib
- TEI – konzorcij za označevanje besedil Text Encoding Initiative: www.tei-c.org
- CC – Creative Commons: <http://creativecommons.org>
- JOS – rezultati projekta Jezikoslovno označevanje slovenščine: <http://nl.ijs.si/jos>
- FidaPLUS – referenčni korpus sodobnega slovenskega jezika: www.fidaplus.net
- Gigafida – referenčni korpus sodobnega slovenskega jezika: <http://demo.gigafida.net>
- Nova beseda – besedilni korpus na ZRC SAZU: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html
- iKorpus – korpus informatike in računalništva: <http://nl2.ijs.si/dsi.html>
- Evrokorpus – večjezični vzporedni korpus pravne terminologije EU: <http://evrokorpus.gov.si>
- dLib.si – digitalna knjižnica Slovenije: www.dlib.si
- EOD – eBooks on Demand: www.books2ebooks.eu
- eZISS – Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva: <http://nl.ijs.si/e-zrc>
- WikiVir – Slovenska leposlovna klasika na spletu: http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Slovenska_leposlovna_klasika

IZDELAVA KORPUSA STAREJŠIH SLOVENSКИH BESEDIL V OKVIRU PROJEKTA IMPACT

Tomaž Erjavec

Institut »Jožef Stefan«, Ljubljana

Ines Jerele, Maša Kodrič

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

UDK 801.8=163.6"17/18":004.91

Institut »Jožef Stefan« in Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana od leta 2010 sodelujeta pri evropskem projektu IMPACT (Improving Access to Text), katerega cilj je razviti tehnologije, ki bodo uporabniku in bralcu omogočale uspešnejši dostop do polnega besedila digitaliziranih starejših tiskanih besedil v slovenskem jeziku. V članku predstavimo postopek izdelave korpusa slovenskih besedil in izpostavimo težave, na katere smo naleteli med delom in ki med drugim izvirajo iz zgodovinskih in strukturnih značilnosti slovenskega jezika in črkopisa, ki smo ga uporabljali v preteklosti.

digitalizacija, OCR, starejša tiskana slovenska besedila, arhaični slovenski jezik, projekt IMPACT

Since 2010 the Jožef Stefan Institute and the National and University Library have been collaborating on the project EU IMPACT (Improving Access to Text), which has as its goal the development of technologies that will enable better full-text access to digitised printed historical Slovene texts. The paper presents the work-flow of the corpus compilation and highlights the problems that we have had to face, which stem also from the historical and structural characteristics of Slovene.

digitisation, OCR, historical printed Slovene texts, historical Slovene, IMPACT project

1 Uvod

Slovenska kulturna dediščina je že dobrih pet let dosegljiva tudi v digitalni obliki prek portala Digitalne knjižnice Slovenije (dLib)¹ ter med drugim obsega tudi starejše tiskane knjige in časopise. Digitalizirano tiskano gradivo je na portalu dosegljivo v obliki faksimilov v formatu PDF, kar uporabnikom omogoča, da si gradivo ogledajo ali shranijo na svojem računalniku. Za uporabnike in raziskovalce je veliko bolj prijazna in uporabna možnost HTML-predogleda polnega besedila v elektronski obliki. Taka »odprta« oblika omogoča vpogled v samo besedilo, saj nudi možnosti iskanja, urejanja in besedilnih analiz, obenem pa je tudi prostorsko bistveno

manj potratna in primerna za predstavitev na raznovrstnih platformah, npr. na mobilnih telefonih. Uporaba polnega besedila je smiselna in večinoma uspešna pri digitaliziranem tiskanem gradivu iz obdobja po letu 1850. Težave se pojavijo pri polnem besedilu starejših tiskov, saj so besedila večinoma netočna, kar zmanjšuje njihovo dostopnost in uporabnost za nadaljnje raziskovanje. Sodobni programi za optično prepoznavo znakov (OCR)² namreč niso sposobni uspešno izvesti »branja« starih tiskov in besedil v zadovoljivi meri. Raznovrstna narava gradiva, tiskanega od Gutenbergovega izuma sredi 15. stoletja pa vse do industrijske izdelave sredi 19. stoletja, je še vedno prezahtevna, da bi se z njo

¹ Seznam spletnih virov je naveden na koncu prispevka.

lahko uspešno spoprijela sodobna orodja OCR. Ročno popravljanje takega besedila je za vsa gradiva zelo drago, zamudno in povsem nekonkurenčno za potrebe masovne digitalizacije³ v 21. stoletju.

Evropske knjižnice, muzeji in arhivi so ob množični digitalizaciji historičnih tekstov naleteli na mnoge težave. Kot največji sta se izkazali 1) neuspešna pretvorba digitaliziranih strani knjig in časopisov v polni tekst s pomočjo OCR in 2) historična oblika jezikov ter besedišče besedil, ki so bila izdana pred letom 1850. Historična oblika jezikov je namreč tuja obstoječi leksiki, ki je kot podpora vgrajena v današnja orodja OCR in izhaja iz sodobnega besedišča jezikov, obenem pa problematizira iskanje po polnem besedilu, saj se uporabniki praviloma ne zavedajo arhaičnih zapisov besed.

Zato se je pojavila potreba po boljši programski opremi OCR in tehnologijah, ki bi lahko uspešno in z veliko natančnostjo tudi starejša besedila pretvorile v obliko, ki bi bila prijazna do uporabnika in uporabna tudi za nadaljnje raziskovalne postopke. Da bi uspešno premestili to težavo, so v začetku leta 2008 v okviru projekta IMPACT (Improving Access to Text) združili svoje izkušnje, znanje in moči sedem evropskih knjižnic, šest raziskovalnih inštitutov in dve podjetji. Cilj projekta je izboljšati optično prepoznavo starejših besedil evropske tiskane dediščine, tako na ravni posameznih znakov kot na ravni identifikacije strukture besedil.

Delo na projektu, ki je v večini financiran s strani Evropske komisije, je v letu 2010 preraslo osnovne okvire, zato se je prvotnemu konzorciju pridružilo še enajst partnerjev iz

petih evropskih držav, med njimi tudi Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) in Institut »Jožef Stefan« (IJS). Projekt se bo zaključil konec leta 2011.

V prispevku predstavljamo svoje delo na izgradnji referenčne podatkovne množice – korpusa v okviru projekta IMPACT, ki vključuje skenograme približno 5000 strani starejših slovenskih tiskanih besedil, skupaj s segmentacijo posameznih strani na (strukturna) območja in ročno pregledanimi transkripcijami. Transkripcije sledijo izvirniku z vsaj 99,95-odstotno natančnostjo.⁴

Korpus bo služil kot testna in učna množica za programe OCR, pa tudi za namene razvoja jezikovno-tehnološke podpore obdelavi starejše slovenščine (predvsem kot vir leksike, skupaj s primeri uporabe) in kot osnova za izdelavo jezikoslovno označenega korpusa. Izboljšanje tehnologij OCR in jezikovnih tehnologij za starejšo slovenščino bo po eni strani omogočilo izdelavo boljših avtomatskih transkripcij, po drugi pa oblikoskladensko označevanje, lematizacijo in posodabljanje besednih oblik, kar olajša tako iskanje po polnem besedilu kot tudi njegovo razumevanje ter odpira možnosti za empirično podprte diahrono jezikoslovne raziskave.

2 Gradivo in njegove posebnosti

Kriteriji za izbor besedil so bili predvsem jezikovni in zgodovinski, pri čemer smo si prizadevali za raznolikost besedil po zgradbi, namembnosti in besedišču. Zato v izboru najdemo različne oblike in tipe besedil: od romanov, pesmi, dramskih tekstov do slovnice,

² Optična prepoznavna znakov je »postopek pretvorbe bitne slike besedila v besedilo, ki ga je mogoče obdelovati v urejevalniku besedil« (iSlovar). Omogoča nam, da tiskane knjige in revije pretvorimo v elektronsko obliko, v kateri lahko besedilo poljubno urejamo. Programska oprema OCR se uporablja za različne namene in v različnih strokah ter je postala nepogrešljiva pri digitalizaciji tiskane dediščine.

³ Masovna digitalizacija je izraz, ki se uporablja v bibliotekarski stroki in označuje digitalizacijo večjih količin gradiva naenkrat.

⁴ 99,95-odstotna natančnost na znakovni ravni pomeni, da mora v celotni podatkovni množici, ki jo izdelamo, 99,95 odstotkov znakov ustrezati izvirniku. 0,05-odstotno odstopanje je dovoljeno zaradi človeškega faktorja, saj tudi pri ročnem popravljanju dokumentov včasih spregledamo kakšno napako.

pridig, kuharskih knjig, pratik, ugank in seveda časopisov.

Gradivo je sestavljeno iz treh sklopov. V prvem je 15 knjig (okoli 2250 strani) iz dLib, posebno pozornost smo namenili izbiri pomembnih besedil slovenske kulturne dediščine iz poznega 18. in začetka 19. stoletja, tj. iz obdobja slovenskega razsvetljenstva, ko so se oblikovali temelji sodobnega slovenskega jezika. Med njimi najdemo besedila, kot so Pohlino *Kratkočasne uganke*, *Branja*, *inu evangeliumi*, *Abecedika* ali *Plateltot*, *Glossarium slavicum* in Japljeve *Pridige*, Vodnikove *Kuharske bukve* in Linhartova *Županova Micka*.

Drugi sklop, ravno tako iz dLib, obsega vzorce iz 47 letnikov (1843–1890) izdaj časopisa *Kmetijske in rokodelske novice*⁵ (590 strani), ki med drugim vsebujejo besedila z obdobja črkarske pravde in romantike. Pri tem nismo vključevali celotnih letnikov časopisa, saj bi jih bilo preveč, pač pa smo vzorčili vsak posamezen letnik po izdajah, tako da smo vzeli celotni prvi letnik časopisa, ki je zapisan v bohoričici, nato pa vsako leto manj izdaj.

Tretji sklop obsega 15 knjig (1900 strani) iz druge polovice 19. stoletja, ki so prevedene iz nemškega jezika in so del digitalne zbirke AHLib⁶ ter še niso bile deležne korektur OCR. Ta sklop vsebuje npr. takrat zelo popularne zgodbe Christopha von Schmida, prvi prevod romana *Stric Tomaž* Harriet Beecher - Stowe, pa tudi neleploslovna dela, kot je *Rudninoslovje* Sigmunda Fellöckerja.

Na podlagi smernic IMPACT smo tako zbrali skupno 4983 digitaliziranih strani, ki ustrezajo vsem tehničnim zahtevam in določilom ter tvorijo izbor ročno pregledanega slovenskega gradiva.

Slovenska historična besedila zaznamuje kar nekaj posebnosti na ravni strukture posameznih strani, besedila, tiska (historični fonti in tipografije), črkopisa in seveda jezika. V 19. stoletju so bili v uporabi štirje črkopisi (bohoričica, metelčica, dajničica in sodobna gajica), pri čemer smo v korpus zajeli besedila glavnih dveh, tj. bohoričice, ki se je uporabljala približno do leta 1845,⁷ in gajice, ki jo uporabljamo še danes.

Ker so uporabljeno gradivo skenirali različni izvajalci digitalizacijskih storitev v različnih obdobjih, so skenogrami, ki smo jih uporabili v postopku transkripcije, po kvaliteti in tehničnih značilnostih zelo različni. Razlikujejo se predvsem v barvni globini (barvni, sivinski, binarni), nekateri so enostranski, drugi dvostranski, starejši so večinoma slabe kvalitete (narejeni v nizki resoluciji), razlikujejo pa se tudi v formatih (JPEG, PDF in TIFF). Ker je veliko digitaliziranega gradiva, ki smo ga vključili v izbor, v slabem fizičnem stanju (to še posebej velja za časopise in nekatere knjige), digitalizacije nismo ponavljali, temveč smo uporabili že obstoječe, čeprav slabo kakovostne skenogramme. Posledica slabe kvalitete skenogramov je bil tudi slab OCR in več ročnega popravljanja. Težav pri delu pa nista povzročili le različnost in kvaliteta skenogramov, temveč tudi fizično stanje gradiva, ki je poslabšalo digitalizacijske rezultate (slaba kvaliteta papirja, transparentnost papirja, neenakomerno porazdeljeno črnilo/tisk, prepognjene/zapognjene strani, madeži na papirju zaradi staranja). Težave so povzročali tudi tipografija (latinica in gotica, spreminjajoča se velikost fonta), nepravilni razmiki med črkami, besedami in vrsticami, pogosta uporaba tabel in stolpcev, struktura časopisnih strani, uporaba

⁵ Časopis je začel izhajati 1843 in se je najprej imenoval *Kmetijske in rokodelske novice*, v letih 1849–1852 *Novice kmetijskih, rokodelskih in narodskih reči*, nato pa *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari*. V prispevku ga ne glede na letnico izida imenujemo kar s prvim imenom.

⁶ AHLib zbirka digitaliziranih strani in transkripcij je nastala v okviru projektnega sodelovanja Avstrijske akademije znanosti in IJS (Prunč 2004; Erjavec 2007).

⁷ Še posebej zanimiv primer so *Kmetijske in rokodelske novice*, kjer najdemo na isti strani članke v gajici in bohoričici (leto 1844, št. 33, 14. veliki serpan).

dveh črkopisov in danes arhaičnega jezika (bohoričica, gajica, posebni znaki, naglasi in ligature ter slaba prepoznavna besed).

3 Delovni postopek izdelave čistopisov in segmentacija strani

V prvem koraku priprave korpusa smo zbrali skenograme ter vse pretvorili v enotni zapis TIFF, dvostranske skenograme smo pretvorili v enostranske in poenotili poimenovanje datotek. Nato so bili skenogrami shranjeni na skupnem repozitoriju projekta IMPACT, kjer je bila vsakemu pripisana tudi identifikacijska številka. Naslednji korak je bilo segmentiranje strani in izdelava transkripcij.

Naše prepričanje, da je za dober OCR odločilno poznavanje jezika, v katerem je zapisano besedilo, so podprli tudi rezultati in analiza testne serije besedil. Rezultati testne serije, ki smo jo izdelali v NUK, so se izkazali za nadpovprečne, saj so bili zelo dobri v primerjavi z rezultati drugih partnerjev v projektu. Zato smo se v NUK odločili za razvoj lastnega delovnega postopka, ki se razlikuje od siceršnje prakse partnerjev IMPACT. Večini partnerjev na osnovi vhodnih zapisov, ki jih priskrbi Univerza v Salfordu (USAL), izdelajo končne zapise zunanji izvajalci, izvedbeno kakovost pa zagotavljajo partnerji projekta, zadolženi za evalvacijo in pregled primarne podatkovne množice. V NUK pa celoten postopek do evalvacije opravimo sami, in sicer vzporedno izvajamo izdelavo vhodnih (OCR) in končnih (ročno pregledanih) zapisov.⁸ Pri tem uporabljamo programsko opremo OCR (Abbyy FineReader), ki je prilagojena slovenskemu jeziku.⁹ Dosedanji rezultati izpolnjujejo zelo visoko raven

natančnosti, naš delovni postopek pa se vse bolj izkazuje kot primer dobre prakse in je bil kot tak tudi že predstavljen v okviru projektne skupine IMPACT.

Cilj delovnega postopka je bil izdelati 5000 strani transkripcij v obliki PAGE XML (Pletschacher, Antonacopoulos 2010), ki je nadgradnja standardnega formata za analizo oblike in besedilnih elementov skenogramov ALTO (Analyzed Layout and Text Object).

Proces priprave zapisov za primarno podatkovno množico je potekal sočasno na dveh ravneh:

S programom Abbyy FineReader je bil za vsak posamezen skenogram (tj. za vsako posamezno stran knjige ali časopisa posebej) narejen OCR in shranjen kot golo besedilo (format txt) ali v programu Microsoft Word (format doc). Besedilo smo v programu Microsoft Word ročno popravili, kolikor je bilo to mogoče.

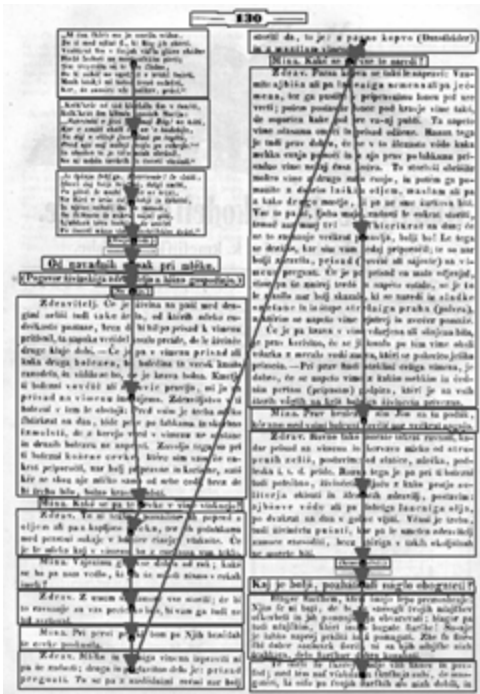
V programu Aletheia¹⁰ smo pripravili vsak posamezen PAGE XML posebej, tako da smo ročno označili strukture posamezne strani, določili parametre za vse pojavne oblike/elemente na strani, ročno popravili besedilo in določili vrstni red segmentov. Na Sliki 1 je prikaz strani s končano segmentacijo na območja in izdelanim vrstnim redom območij na strani.

Postopek dela v programu Aletheia je zelo zamuden in zahteva veliko mero natančnosti. S programskimi orodji lahko sicer zelo natančno določimo posamezne strukture (območja) na strani, vendar se območja med seboj ne smejo prekrivati, kar je še posebej težko pri besedilih, kjer so razmiki med vrsticami izjemno majhni. Za vsako območje je treba določiti tip (ali gre za besedilno,

⁸ Medtem ko poteka optična prepoznavna besedila z že uveljavljeno tehnologijo Abbyy FineReader (verzije 7–10), izvajamo popravke istih zapisov v programu Aletheia in tako izdelamo končno popravljeno različico zapisa, ki čim natančneje ustreza izvirniku.

⁹ USAL, ki je odgovorna za izdelavo vhodnih zapisov za ostale partnerje, ima programsko opremo OCR, prilagojeno za prepoznavanje nemškega, francoskega in angleškega, ne pa slovenskega jezika. Zato je smiselno, da NUK sam izdela svoje vhodne zapise, saj so tako že v izhodišču bolj natančni.

¹⁰ Program Aletheia je grafični urejevalnik segmentacije strani in korekcije transkripcij, ki je bil razvit v okviru projekta IMPACT.

Slika 1: Urejanje zaporedja besedilnih območij v Alethei

grafično, slikovno območje itn.), znotraj posameznih tipov pa še podrobnejše značilnosti (npr. pri besedilnem območju se določi, ali gre za odstavek, naslov, inicialko, številko strani, opombo itn., barva podlage in tiska, pisava, jezik; pri grafičnem območju se določi tip grafičnega znaka itn.). Namen označevanja območij in njihovega določanja je, da bi nova programska oprema OCR znala »prebrati« tudi zgradbo strani in v polnem besedilu ohraniti to strukturo. Pri prepoznavanju in določanju besedilnih območij se je izkazalo še posebej odločilno znanje slovenskega jezika, saj smo lahko le tako pravilno določili, ali gre za naslov ali le npr. za refren molitve, ki spada v kategorijo odstavka, a je grafično in vizualno postavljen in oblikovan tako, da bi lahko nosil tudi funkcijo naslova.

V naslednjem koraku se v posebno tekstovno okno vnese besedilo vsakega tekstovnega območja posebej (vsak naslov, odstavek itn.). Besedilo smo običajno v program

prenesli iz predhodno narejenega zapisa OCR, ki je bil do določene mere že popravljen v Wordu. V določenih primerih, kjer je bil OCR izjemno slab, smo, da bi prihranili čas, besedilo ročno pretipkali. Besedilo v tekstovnem oknu je moralo tako na ravni znaka kot grafično popolnoma ustrežati tekstu na digitalizirani strani – upoštevani so bili torej vsi znaki, ostrivci, krativci, pri bohoričici dolgi s (f), ligature fi, fh, ft, ff in struktura vrstic.

Kvaliteta besedil, ki smo jih vnesli v program in potem ročno popravljali, je bila odvisna od kvalitete predhodnega OCR. Programi OCR še ne prepoznajo znakov, značilnih za bohoričico, zato je bil OCR pri besedilih v bohoričici zelo slab, ročno je bilo treba popraviti vse ligature, dolgi s, pogosto je prišlo do zamenjave črke *ę* z *g* ali *ç* itn.

V zadnjem koraku delovnega postopka se določi vrstni red posameznih območij, kakor naj bi si sledila v knjigi ali časopisu in kakor naj bi jih bral posamezen bralec. Določitev vrstnega reda pri knjigah ni povzročala težav, zato pa je bilo veliko težje določiti vrstni red elementov/branja pri časopisih, ki s svojo strukturo bralcu ponujajo možnost izbire. Program namreč omogoča povezavo elementov v urejeno skupino (ki je predvsem uporabna pri knjigah, kjer si odstavki sledijo eden za drugim) ali neurejeno skupino (pogosto uporabljena pri sodobnih časopisih, kjer so članki neodvisno razporejeni na strani). Vendar so strani *Kmetijskih in rokodelskih novic* po zgradbi bližje knjigam kot sodobnim časopisom, saj so časopisni članki razporejeni v dva stolpca in si sledijo zaporedno, eden za drugim. Zato smo se odločili, da jih razporedimo v urejeno skupino, kar olajša tudi izdelavo polnega besedila korpusa (glej poglavje 4).

Preden je bila transkripcija besedila shranjena v končnem zapisu, je bilo nujno programsko preveriti opravljeno delo. Določene napake, nastale med delovnim procesom (npr. prekrizana območja, manjkajoča območja v vrstnem redu, napačno klasificirana območja ali pomanjkanje besedila v določenih

besedilnih območjih) program avtomatsko zazna in javi napako. Vendar ne prepozna tipkarskih napak v tekstu ali napačno določenih območij, zato je ocenjena 99,95-odstotna natančnost transkripcij.

Da bi zagotovili kar se da visoko kvaliteto opravljenega dela, se je sočasno izvajalo preverjanje opravljenega dela na več ravneh:

1. vsak končni dokument je bil preverjen z validacijskim ukazom v programu,
2. naključni dokumenti so bili pregledani s strani partnerjev samih,
3. na ravni koordinatorja (Univerza v Innsbrucku) in
4. s strani IJS, z namensko napisanimi programi.

4 Izdelava besedilnega korpusa

Zbirka transkripcij, kjer je vsaka stran shranjena v svoji datoteki PAGE XML, je sicer primerna za raziskave OCR, manj pa za besedilni korpus, saj bi želeli v njem imeti celotno in zvezno besedilo posamezne enote korpusa (npr. knjige) skupaj z metapodatki (npr. avtor in leto izida), ki v PAGE XML niso vključeni. Zato smo napisali pretvorbeni program, ki kot vhod vzame tabelo z metapodatki (katere datoteke PAGE XML tvorijo posamezno publikacijo in kateri so njeni metapodatki) in datoteke PAGE XML ter iz njih naredi zaključena besedila v zapisu XML, ki je skladen s smernicami Text Encoding Initiative P5 (TEI 2007).

Pretvorba je v splošnem neproblematična, zaradi lastnosti PAGE XML pa se je vseeno pojavilo nekaj problemov. Največji problem so predstavljale neurejene skupine, saj pri njih ni mogoče določiti zaporedja besedila na strani; v našem primeru je bila rešitev v opustitvi takšnih skupin pri časopisnih člankih v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*. Naslednji problem so bile ligature, v Alethei predstavljene kot posebni znaki (Unicode Private Use Area), ki niso prenosljivi med aplikacijami. Zato smo vse ligature iz PAGE XML pretvorili v ločene črke, ki so del standard-

nega unikoda. Tretji, resda redke problem pa so bili segmenti, ki vsebujejo spuščeno inicialko, ki se pojavi npr. na začetku poglavja. Inicialka tipično predstavlja prvo črko neke besede, katere ostanek neposredno začenja naslednji segment; v teh primerih jo enostavno združimo z naslednjim segmentom. Vendar pa so inicialke včasih tudi samostojne besede, pri čemer v PAGE XML ni načina, da bi ločili med obema primeroma. Problem rešujemo tako, da v PAGE XML za inicialke, ki so samostojne besede, dodamo presledek, pred pošiljanjem datotek v projektno validacijo pa te presledke avtomatsko odstranimo iz besedila.

Kot rezultat pretvorbe smo dobili dokumente TEI P5 za 79 enot korpusa, pri čemer vsaka enota vsebuje metapodatke, strukturne elemente, kot so poglavje, naslov, paginacija itn., znotraj njih pa zvezno besedilo, ki ohranja razdelitev po vrsticah. Besedilni korpus vsebuje skupaj okoli milijon besednih pojavnic.

5 Zaključek

V prispevku smo predstavili delo in rezultate sodelovanja NUK in IJS pri projektu IMPACT. Končni izdelek je korpus starejšega slovenskega jezika, ki vsebuje skenograme in pridružene datoteke PAGE XML s segmentacijo strani in čistopisom besedila, ter iz te osnove narejen besedilni korpus, zapisan v TEI P5. Takšen »zlati standard« naj bi omogočil izdelavo tehnologij, ki bodo sposobne uspešno in natančno »prebrati« starejša tiskana digitalizirana besedila in jih ponuditi uporabniku v polnem besedilu v elektronski obliki. Programska oprema bo zmožna prepoznati tudi besedila v bohoričici in v starejših tipografijah, opremljena bo z leksiko starejše slovenščine, zato bo besedilo pravilnejše in bolj čisto kot dosedanja poskusi. S tem se bodo uporabnikom in raziskovalcem odprla vrata do tiskanega izročila vsaj še ene duhovnozgodovinske dobe (od konca 18. stoletja do 1850), ki je bila do zdaj zaprta ter je ohranjala svojo eksistenco le na papirni

podlagi in kot slika na naših računalniških zaslonih. Besedila bodo strukturirana in dosegljiva v formatih, ki bodo uporabniku prijaznejši in bodo omogočali nadaljnje raziskovanje na področjih jezikoslovja, jezikovnih tehnologij, zgodovine, literarne zgodovine itn.

Literatura

- BALK, Hildelis, PILOEGER, Lieke, 2009: IMPACT: Working together to address the challenges involving mass digitization of historical printed text. *OCLC System and services: International digital library perspectives* 25/4. 233–248.
- ERJAVEC, Tomaž, 2007: Architecture for Editing Complex Digital Documents. *Zbornik konference Digital information and heritage*. Zagreb: Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet.
- PLETSCHACHER, Stefan, ANTONACOPOULOS, Apostolos, 2010: The PAGE (Page Analysis and Ground-Truth Elements) Format Framework. *20th International Conference on Pattern Recognition (ICPR2010)*. Istanbul, 23.–26. avgust 2010. IEEE-CS Press. 257–260.
- PRUNČ, Erich, 2007: Deutsch-slowenische/kroatische Übersetzung 1848–1918 (Ein Werkstättenbericht). *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53/2007. 163–176.
- TEI Consortium, 2007: *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html

Viri

- Projekt IMPACT*: www.impact-project.eu
- Digitalna knjižnica Slovenije dLib*: www.dLib.si
- Digitalna zbirka AHLlib*: <http://nl.ijs.si/ahlib>
- Spletni terminološki slovar informatike iSlovar*: www.islovar.org
- Standardni format za analizo oblike in besedilnih elementov skenogramov ALTO*: www.loc.gov/standards/alto
- Programski paket za OCR Abbyy FineReader*: <http://finereader.abbyy.com>
- Mednarodni konzorcij za zapis besedil TEI*: www.tei-c.org.

PSIHOLOGIJA, LITERATURA IN GLEDALIŠČE V MEDDISCIPLINARNI INTERAKCIJI (ŠTUDIJA PRIMERA: AJSHIL, *ORESTEJA*)

Manca Erzetič

Ljubljana

UDK 82.0:792.073:316.775.4:159.9

Psihologija, literatura in gledališče so medsebojno tesno povezane discipline. Ritual, obred in okultizem so le eni izmed povezovalnih členov teh disciplin, ki se nanašajo na arhetipe.¹ Njihov prestop iz nezavednega v zavedno stanje se kaže preko sanj oz. pojavnih simbolov. Meddisciplinarnost psihologije, literature in gledališča kaže na skupno presečišče v sociologiji literature, saj ta združuje socialno okolje, človeka v njem in literaturo, ki to družbo ali človeka opisuje. Psihologija nezavednega v kolektivnem ali individualnem (*animus, anima*) nam razkriva vzroke za bralčevo ali gledalčevo večjo privlačnost do nekega literarnega dela oz. določene predstave.

Ajshil: *Oresteja*, arhetip in simbol, animus in anima, psihologija in literatura, C. G. Jung, M. Eliade

Psychology, literature and theatre are closely connected. Ritual, ceremony and occultism are one of the links between them that relate to archetypes.¹ Their transfer from the unconscious to the conscious is shown through dreams or symbols. The interdisciplinarity of psychology, literature and theatre have a common intersection in the sociology of literature, which combines the social environment, man within it and the literature that describes this society or man. The psychology of the collective or individual unconscious (*animus, anima*) reveals the reasons for the reader's or viewer's greater attraction to a particular literary work or performance.

Aeschylus: *Oresteia*, archetype-symbol, animus-anima, psychology-literature, C. G. Jung, M. Eliade

1 Uvod

Termini ritual, obred in okultizem so medsebojno povezani z določenimi funkcijami, ki so odvisne od drugih sistemov, kjer se manifestirajo implicitno ali eksplicitno (npr. v književnosti, psihologiji, gledališču in na drugih sorodnih področjih). Če se osredotočimo ožje, na razlage iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), je ritual opisan primarno kot obred, potem kot dejanje, opravilo; obred pa kot dejanje v družbeni (npr. poročni obred) ali verski sferi (npr. pogreb, magični obred). Magični obred inicira

subjekt v okolje neznanega, v želji po spoznanju okultizma oz. »nauka o spoznanju skrivnostnih, nedostopnih stvari«.

Definicija iz *Gledališkega slovarja* opiše obred podobno kot SSKJ, vendar poudari funkcijo verskega obreda za nastanek gledališča, hkrati pa pojasni nekatere dogodke (npr. zakaj je potrebna smrt boga, zakaj Agamemnon žrtvuje hčer). »Po splošnem prepričanju je nastanku gledališča botrovalo versko gledališče, ki je ob slavljenju poljedelskega obreda ali obreda plodnosti združevalo človeško skupnost, porajalo scenarije, med

¹ »Izraz arhetip se pogosto napačno razume kot nekaj, kar pomeni točno določene mitološke podobe ali motive. [...] Arhetip je težnja, da se oblikujejo različne upodobitve enega in istega motiva – reprezentacije, ki se lahko v podrobnostih sicer izredno razlikujejo, a pri tem ohranijo skupen osnovni vzorec« (Jung 2002: 69).

katerimi je prišlo do smrti boga, da bi drugi preživel, do usmrtitve jetnika, spreveda, orgije ali organiziranega karnevala» (Pavis 1997: 485). Po Pavisu je tako obred tesno povezan z gledališčem in ima za gledalce pomembno, t. i. katarzično funkcijo. »Obred [so] postopoma institucionalizirali v gledališki dogodek. Odslej publika prihaja zato, da bo vse to gledala in bila presunjena 'z distance', ob posredovanju mita, ki ga pozna, in igralcev, ki ga zakrinkani uprizarjajo« (prav tam: 485). Obred se tako rekoč manifestira v gledališki dogodek, kjer publika oziroma posameznik ni neposredno vpleten v sam proces, ampak zavzema vlogo »opazovalca z distance«.

Pomanjkljivi razlagi iz SSKJ, ki opredeljuje človeka kot »bitje, ki je sposobno govoriti in misliti«, ustreza dopolnitev švicarskega zdravnika in psihologa Junga (2002: 9), ki je zapisal, da »človek ni samo to, kar se vidi, in um ne samo to, kar se zavestno ve. Je tudi nezavedno«. Psihologija pa je v SSKJ opisana kot »veda, ki raziskuje človeško duševnost« in je nujna za doseganje polja nezavednega.

Študija primera Ajshilove drame *Oresteja* pokaže indiferentnost literarnega dela do zgodovinskega časa, prostora in okoliščin. *Oresteja* je dogmatična oznanjevalka konca epa in začetka tragedije, ki – kljub temu, da je bila prvič uprizorjena že leta 458 pr. n. št. – še vedno prikazuje tematiko, primerno za sodobno literaturo oz. za dramatizacijo v gledališču 21. stoletja. Elementi iz dramskega teksta s simbolno funkcijo so v pričujoči obravnavi predstavljeni preko psihološke razlage simbolov in arhetipov² v knjigah *Človek in njegovi simboli* (Jung 2002) ter *Kozmos in zgodovina* (Eliade 1992).

2 Indiferentnost do zgodovinskega časa

Ajshilovo dramo *Oresteja* je v slovenščino prvi prevedel Fran Omerza ob koncu

1. sv. vojne. Besedilo je bilo objavljeno v revijah *Mentor* 11 (1918/19), *Mentor* 12 (1921/22) in *Mentor* 13 (1922/23); manjkal pa je zadnji del drame – *Evmenide*. Leta 1920 so *Orestejo* delno upodobili dijaki Škofijske klasične gimnazije v Šentvidu pri Ljubljani. Celotno *Orestejo* je leta 1963 prevedel Anton Sovre, v gledališču pa je bila premierno uprizorjena pet let kasneje.³ Časovno sovpadanje Korunove dramske uprizoritve z vojno v Vietnamu, študentskimi protesti v Parizu, praško pomladjo, papeževo prepovedjo umetne kontracepcije itn. ni naključno, saj imajo procesi 20. stoletja isto arhetipsko osnovo, kot jo simbolno zaznamo v arhaični *Oresteji*. V šestdesetih letih se je tako na Slovenskem rojevalo aktivistično naravnano (politično) gledališče. Svetina (2008: 7) meni, da sta »človeka, ki je preživel bratomorno in mesarsko klanje, Verdun, soško fronto, Auschwitz, Hirošimo, Vietnam [tako] starogrška misel [...] [kot tudi] verz tisto pomlad nagovarjala kot gledalca v avditoriju Drame SNG v Ljubljani, da naj [v] Klitajmestri, Agamemnonu, Orestu, Elektri ... ugleda sebe in svoj rod«. Ta funkcija »ugleda sebe« oz. vpogleda vase je arhetipska lastnost, na katero individuum ni pozoren, s tem pa je mogoče argumentirati parolo, da se zgodovina farsično ponavlja. Štirideset let kasneje (2009) je režiser Lorenci sodobnega človeka – namerno ali naključno – znova postavil pred simbol(i)čne situacije, ki jih tematizira Ajshilova drama. Psihološko razlago arhetipov nakaže Mojca Kreft (2008: 377):

Čeprav še vedno ne združena Evropa, se sicer zdaj, štirideset let po letu '68, spominja [...] nekaterih temeljnih [...] družbenih/kozmičnih sprememb. [...] Nemirni čas šestdesetih je bil morda preveč ranljiv in bilo je prezgodaj, da bi o njem že takrat pisali kot o času pomnjenja vrednih dejanj, ki bi morda lahko vplivala na usodo prihodnosti. [...] O človečnosti je vpijajoče spregovorilo gledališče.

² Arhetipi presegajo zgodovinski čas, tradicijo in sodobno kulturo.

³ Prva uprizoritev *Oresteje* je bila 22. 3. 1968 na odru ljubljanske Drame; režiral jo je Mile Korun. Naslednja uprizoritev je bila leta 1993 v mariborski Drami; režiral jo je Paolo Magelli.

Svetina (2008: 3) oriše presek sodobnih in zgodovinskih de factov neekvivalentnosti enačenja današnjega in nekdanjega imenovanja tragedija.

Ne vemo, ker tragedija je čez noč umrla, naredila samomor, je dejal Nietzsche, z njo pa tudi mit. [...] In tako se že več kot dve tisočletji sprašujemo, kaj je resnično, kaj je resničnost. [...] Je mar tisto, čemur danes rečemo tragedija, kakorkoli še podobno starogrški, antiški tragediji? Je to, da sin ubije lastno mater ali da z njo spi in spočne otroke, ki so njegovi sinovi in hčere, hkrati pa tudi bratje in sestre, »prava« tragedija, dejstvo, da v nekem avstrijskem zakotju oče četrto stoletja posiljuje v kleti zazidano hčer, ki mu rodi otroke, ki so hkrati otroci in bratje oziroma sestre, le bolezen, ki jo je treba zdraviti? Nič od tega ni resnično, saj vse to doživljamo kot neko drugo resničnost, tako imenovano virtualno resničnost [...]. Tragedije ne moremo več doživljati kot tragedije, ampak samo še kot patologijo.

Tako »sodobna« tragedija nima več arhaične funkcije, temveč patološki pomen. Petdeseta in šestdeseta leta so imela na Slovenskem »privlačnejšo« funkcijo za motive, kot so vojna, prevara, maščevanje itn., saj so jih neposredno (do)živeli tudi Slovenci v 1. in 2. sv. vojni. Jung potrjuje nujnost katarzičnega očiščenja preko t. i. mitske drame, saj ima vojna med drugim simbolni pomen, ki v bralcu/gledalcu vzbudi reakcijo.

Med vojno se poveča zanimanje za dela Homerja, Shakespearja ali Tolstoja in z novim razumevanjem beremo tiste odlomke, ki dajejo vojni trajen oziroma »arhetipski« pomen. Veliko bolj nam bodo prišli do živega kot tistim, ki niso nikoli doživeli silovitega čustvenega pretresa vojne. [...] Čustveno se odzovemo zato, ker so te teme v svojem bistvu simbolne (Jung 2002: 109).

Človek se na nekaj odziva intenzivnejše, ko je bodisi v neposrednem stiku z dogodkom bodisi z distanco povezan z njim. Jung meni, da se takrat iz nezavednega obudijo potlačene ali travmatične stvari, ne glede na to, v katerem življenjskem obdobju se je travmatični dogodek zgodil. Ob gledališčnem dogodku

je tako človeku ponujena katarza. Zato ne preseneča, da sta odmevni slovenski uprizoritvi *Oresteje* (leta 1920 in 1968) nastali v času po 1. sv. vojni in v času svetovnih revolucijskih sprememb.

Sodobno uprizarjanje *Oresteje* ima lahko estetsko (razumevanje brez izkustva, objektivni gledalčev užitek igre) ali psihološko funkcijo (razumevanje z izkustvom, subjektivni katarzični učinek). O pomenu katarzične nujnosti ali nenujnosti polemizira tudi Svetina (2008), ko se sprašuje o izpolnitvi ali neizpolnitvi katarzične funkcije pri gledalcih. Omenja mehkužna, otožna, žalostna, jezna, okrutna čustva človeka, ki ga pahnejo v labilno stanje bojazljivosti, abnormalne sentimentalnosti, apatičnosti. Takšno človekovo stanje psihologija opredeljuje kot stanje projekcije, ki jo gledalec (lahko) zazna kot arhetipa *animusa* in *anime*. Psihološko funkcijo, ki jo imajo simboli *animusa* in *anime* v literaturi, pa je najnatančneje analiziral Jung (2002).

3 Psihološka funkcija simbolov *animusa* in *anime* v literaturi

3.1 Analiza *animusa* (tj. moškega elementa v ženskem nezavednem) in simbolov v drami (primer Klitajmestre)

V psihologiji je *animus* determiniran kot »moški v ženski«. V *Orestiji* se kaže v simbolih Klitajmestrinega govora ali dejanj. Jung (2002: 191) namreč meni, da se *animus* izraža kot skrito prepričanje:

Ko ženska pridiga z bučnim, nepopustljivim moškim glasom ali svoje prepričanje s surovimi čustvenimi izbruhi vsiljuje drugim, je to znamenje, da se je v njej oglašil moški. *Animus* se kaže kot trdoživa in nepopustljiva sila celo v navzven zelo ženskih ženskah, [...] soočeni [smo] z nečim, kar je v ženski trdovratno, hladno in popolnoma nedostopno.

Pri dramski osebi Ajshilove *Oresteje* se kaže *animus* kot pretirana uporaba razuma (načrtni umor, desetletno snovanje maščevanja), pomanjkanje čustvenosti (indiferentnost

do otrok), odločne mimične reakcije (stoja na pragu palače, ki je prag razuma in čustev, javnega in zasebnega, moči in podreditve), želja po moči, brezkompromisnost, opiranje na gola racionalna dejstva (I 270–275) itn. Umor moža je tako razumsko premišljen, nič ni prepuščeno naključju, zamah s sekuro nad moža opravi z neemocionalnimi vzgibi, posledično dejanja ne zanika ali opravičuje (I 1520–1525). Simbol roke, s katero je morila, je nesporna apologija racionalnosti. Roka mehanično opravi moško delo, kar argumentira citat (I 1375):

Ne bo me sram, če marsikaj bom rekla / drugače, kot je prej trenutek terjal. / Kako sicer sovražnikom povrneš, / navideznim prijateljem nastaviš / mrežo nesreče nad višino skoka? / Davni preprič, ki je obsedal misli, / se je iztekel v obračun. Naposled! / Stojim, kjer sem udarila: glej delo / teh rok! Preprečila sem, ne tajim, / da bi se branil in ubežal smrti. [...] Moja roka / ga je podrla, pokončala in ga bo pokopala (Ajshil 2008: 60–65).

Na t. i. *animusni razvrat* Klitajmestro opozori zbor (I 350): »Ženska, razumno govoriš, kot mož / razsoden. Tvoj dokaz povsem prepriča« (Ajshil 2008: 23), pa tudi Agamemnonov očitke ženi (I 940), da se »ženski [...] ne spodobi bojaželjnost« (prav tam: 43).

3.2 Analiza *anime* (tj. ženskega elementa v moškem nezavednem) in simbolov v drami (primer Agamemnona in Ajgista)

V psihologiji je *anima* determinirana kot »ženska v moškem«. V *Oresteji* se kaže preko simbolov v Agamemnonovem govoru in Ajgistovem obnašanju. Jung (2002: 178) namreč meni, da je »anima [...] v moški psihi poosebitev ženskih psihičnih nagnjenj: [...] neopredeljena občutja in razpoloženja, preroške slutnje, dovtipnost in iracionalno, zmožnost osebne ljubezni, občutek za naravo

in [...] povezanost z nezavednim«. Dramsko osebo *anima* zaznamuje tako, da je v njenem govoru ali dejanju opaziti pretirano razčlenjevanje, notranjo razdvojenost (umor hčere device ali nedelovanje v ponujeni rešitvi za ujeto vojaško ladjevje), čustveno objokovanje (dvojna ekvivalentnost bolečine), podrejanje (Ajgist⁴), uklonitev (stopanje po škrlatni preprogi) itn. V trenutku, ko *anima* sproži v moškem čustva, ki jih skuša zavestni *animus* potlačiti, se vzpostavi notranja razdvojenost. To »dvojno ekvivalentnost bolečine« pred izbiro, ki v vsakem primeru prinaša zlo, ponazoriti citat (I 210–215):

Težka usoda, odreči poslušnost, / nič manj pa ni težka, / če zabodem hčer, ponos svoje hiše, / in si kot oče pri žrtveniku umažem roke / s klavskim izlivom deviške krvi. / Eno in drugo je zlo. / Kako naj prekršim zaveznitvo / in izdam ladjevje? / Njej je dovoljeno, / da si strastno želi / žrtev dekletovi krvi za pomiritev / vetrov. Naj se obrne v dobro (Ajshil 2008: 18).

Z literarno analizo ne moremo potrditi, da glas nezavedne moške *anime* kloni pod glasom zavednega moškega *animusa* (razsodnost, razum); da torej Agamemnon ubije lastno hčer, da bi se ohranila funkcija moči (varna vrnitev vojske). Psihologija pa razlaga storjeno dejanje kot vzpostavitev človekovega »dvojnega jaza«: »dva 'subjekta' ali, preprosto rečeno, dve osebnosti znotraj enega in istega posameznika« (Jung 2002: 25). Jung tako navaja primer, ko je shizofreničen Afričan »v navalu jeze ubil ljubljene sina. Ko se je ovedel, ga je zajel brezup in globoko je obžaloval, kar je storil. V njem se je sprožil negativni vzgib, ki je, neodvisno od njegove zavestne volje, opravil smrtonosno dejanje« (prav tam: 239). Vendar pa vzrok za Agamemnonov preobrat⁵ ni čustvena labilnost, temveč arhetip »divje duše« oz. živalske duše v človeku, saj

⁴ Ajgist živi kot edini moški znotraj palače, kamor sodijo zgolj ženske, kar kaže na njegovo podrejenost ali identifikacijo z žensko.

⁵ »Podvrget [je] jarmu nujnosti. / V prsih je zadihal brezbožen piš spremembe, / nečist, nesvet; spremenil / je misli in si odslej upal vse« (Ajshil 2008: 19).

veliko naravnih ljudstev verjame, da ima človek poleg svoje še »divjo dušo«, ki jo uteleša kaka divja žival ali drevo, s katerim se posameznik nekako psihično identificira. Temu je [...] Bruhl rekel »mistična udeležba«. [...] Če je divja duša živalska, to žival razumejo kot nekakšnega človekovega brata (Jung 2002: 26).

Ta človeška dvojnost predstavlja v drami dualni koncept: antropomorfno (Agamemnon/Menelaj) in animalično simbolnost (dva jastreba, ki napadeta brejo zajkljo). Pobje breje zajklje je tako simbolizacija umora Ifigenije.

3.3 Motnje v razvoju *animusa* in *anime* individuuma – kolektivne motnje v socialnem okolju (primer Oresta in Elektre)

Po Jungu so vzrok za motnje v razvoju *animusa* in *anime* matrine reakcije v otroštvu in očetova nezdrava vzgoja sina.

Značaj moške *anime*, kakršen se pokaže pri posamezniku, praviloma oblikuje njegova mati. Če se moškemu zdi, da je nanj vplivala slabo, se bo njegova *anima* pogosto izražala v razdražljivem ali potrtem razpoloženju, spremenljivosti, negotovosti in občutljivosti. Tako kot mati oblikuje značaj sinove *anime*, oče izrazito vpliva na hčerin *animus*. Obdari ga [...] [v veri] nesporno »pravih« prepričanj, ki nimajo zveze z osebno stvarnostjo ženske, kakršna v resnici je. [...] Nenaadna pasivnost, čustvena otopelost ali pa globoka negotovost žensko priženejo do občutka skrajne ničvrednosti in so včasih posledica stališč nezavednega *animusa* (Jung 2002: 182–193).

Literarno lahko te motnje opazimo tako pri liku Oresta kot pri liku Elektre. V poglavju *Evmenide* (III 80–85) namreč Orest ne zanika vede in hote storjenega dejanja (materomora), a posledic noče prevzeti a priori; njegov razum je upošteval besede bogov. Vsak ritual, obred ali dejanje naj bi namreč imel »božanski vzorec, arhetip; to dejstvo nam je tako dobro znano, da nam iz spomina takoj prikljče nekaj primerov. 'Storiti mora-

mo, kar so na začetku storili bogovi'.⁶ 'Kakor so storili bogovi, tako naj storijo ljudje'«⁷ (Eliade 1992: 32–33). Če je človekovo dejanje le direktno božje izvrševanje ukaza, potem ni kaznivo; v nasprotnem primeru je kaznivo (žrtvovanje hčere zaradi upanja na ugoden veter). Vezanost človeka na bogove je prisotna v epih in v času začetka tragedij, a se postopoma zmanjšuje in na koncu izgine. Pojavi se vprašanje, ali je subjektova odločitev resnično avtoreferencialna, ali je omejena le na umski konstrukt, ki trpečemu človeku ne nudi vedno odrešitve v božjem priklicu, in ali je ta drznost lastne akcije zgolj varianta obrednega »priklicevanja« bogov.

Kot drugi težavni element *animusa* in *anime* pa se vzpostavlja primer hčere, ki ni imela očetove iniciacije (Elektra). Njena pasivnost se kaže v emocijah, aktivnost pa v ritualizaciji nagovora. Njen prototip je Ifigenija, ki je doživela očetovo iniciacijo do skrajnosti (smrti), njeno prisiljeno žrtvovanje pa začne antropomorfno vejo umorov iz maščevanja.

4 Razlika med sodobnim in arhaičnim človekom

Razlika med arhaičnim človekom, »kateremu se simboli zdijo naraven del vsakodnevne življenja, in sodobnim človekom [je, da ima slednji simbole] za odvečen nesmisel« (Jung 2002: 108). Simbol je tisti element, ki prodre skozi nevidno membrano med zavednim in nezavednim poljem v človekovi psihi. V literaturi se simboli večkrat nanašajo na mit, zgodbo, izmišljijo oziroma nekaj ne neoporečno verodostojnega. Psihologi so preko simbolov analizirali človeka, kolektivno zavest in primerjali sodobnega človeka z arhaičnim. Meddisciplinarna povezanost med psihologijo in literaturo tako pripomore do spoznanj človekovih reakcij, ki so negativne tako zanj kakor za družbeni kolektiv, s tem pa pozitivno delujejo na

⁶ Satapatha brahmana, VII, 2, 1, 4.

⁷ Taittiriya brahmana, I, 5, 9, 4.

socialno okolje in izvršujejo katarzo. Nezaupljivost v mitske simbole, arhetipe, sanje itn. skušata odpraviti tako Jung kot Eliade (1992: 39), ki pravi: »Mit 'kasni' le kot formulacija, njegova vsebina pa je arhaična in se sklicuje na zakramente, tj. na dejanja, ki predpostavljajo absolutno resničnost, resničnost, ki je nadčloveška«. S tem je zaokrožena polemičnost glede časovnega razpona »privlačnosti« vnovičnega branja ali uprizarjanja literarnih del. Literarno delo preživi več tisočletij, če nosi medbesedilne psihološke arhetipe ad infinitum. V sodobnem času je zaznati duševno neizobraženost in pomanjkanje etičnosti, ki pa ju je moč odpraviti z vzpostavitev kontekstne meddisciplinarnosti omenjenih ved. Zoja v predgovoru knjige *Človek in njegovi simboli* navaja mnenje Hillmana (enega od Jungovih privrženecv), da je duševnost, kot del psihološkega preučevanja, policentrična.⁸

V gledališkem kontekstu poteka katarzični dogodek preko nekega rituala. Anne Ubersfeld (1996: 207–208) se tako sprašuje: »kaj je znak drugega kot to, s čimer nekdo z določenega stališča nadomesti nek objekt? Znak-ersatz, prisotnost, ki je obenem odsotnost: znak namesto boga, film namesto matere, oder namesto manjkajočega realnega«. Avtorica navaja, da se gledalec ne identificira le z junakom, temveč z neko centralizirajočo zavestjo, katere nosilec je lahko junak ali nekakšna potujoča tema, oziroma z razpršenim stališčem (znak namesto boga, oder kot manjkajoče realno, gledalčeva identifikacija neke zavesti). Iz tega je razvidno, zakaj so *Orestejo* uprizorili ravno v politično napetih šestdesetih letih in zakaj je ista katarza potrebna še danes, štirideset let kasneje.⁹ Razlog za »ponavljanje« vzorcev v sodobni družbi je

duševna apatija, saj pred človeka ni postavljeno stvarstvo kot tako, pač pa že omenjena virtualna resničnost, ki jo človek dojema kot neresničnost.

5 Literatura kot odsev psihologije (človekova reakcija kot nezavedna akcija)

Eliadejeva teza o ne vedno razumljivem arhetipskem izvoru apelira na t. i. nauk o skrivnostnih in nedostopnih stvareh oz. okultizem.

Razumljivo je, da metafizičnih konceptov arhaični svet ni zmeraj formuliral v teoretskem jeziku. Kompleksen sistem koherentnih trditev o realnosti stvari, sistem, ki pravzaprav vzpostavlja metafiziko, na različnih ravneh in s sebi primernimi sredstvi, predstavljajo simboli, miti in obredi. Ne smemo pa slednjih preprosto prevesti v naš običajni jezik. [...] Pri soočenju z avtentičnim pomenom arhaičnega mita ali simbola si ne moremo kaj, da ne bi opazili njegove povezave z določeno metafizično pozicijo (Eliade 1992: 15).

Ta metafizična pozicija ali pojavljajoča se profano-sveta vprašanja, ki jih literatura prikaže kot boj za moč med bogovi in ljudmi, usodo in izbiro, v psihologiji vzpostavljajo odnos *anime* in *animusa* do subjekta. Psihološke projekcije so v istem medsebojnem razmerju tako znotraj odnosov med liki kot v človeku. Na kar se gledalec odziva v gledališki predstavi, izhaja iz nezavednega polja človekove psihe. Sodobna civilizacija se ponaša z umsko superiornostjo in alterzavestnostjo, kar je v disharmoniji s svetovnimi dogodki. V obdobju, ko »tragedija [...] ni več mogoča« (*Oresteja* '68 2008: 3), je meddisciplinarnost literature in psihologije nujno potrebna za pravilno transformacijo »divje

⁸ »Bogovi [...] so eden od njenih subjektov. Psihologija je politeistična in [...] se dokončno znebi iluzije, da bi bila naravoslovna znanost s trdnimi zakoni, tako kot medicina, in se sprijazni s pripadnostjo neskončno spremenljivim humanističnim vedam, [kjer ima svoje mesto tudi književnost]« (Jung 2002: 10).

⁹ Jung (2002: 96) meni, da so »novodobni dogodki [...] obrnili svet na glavo. Od tedaj je svet shizofreničen. [...] Sodobni človek se ne zaveda, koliko je prav zaradi svojega 'racionalizma' [...] pahnjen v nemilost psihičnega 'podzemlja'. Ljudje izgubijo življenjski smisel, družbena organizacija razpade in človek moralno propade«.

duše« individuuma in za približevanje točki samospoznanja, točki sebstva.

Literatura

AJSHIL, 2008: *Oresteja*. Ljubljana: Modrijan.

ELIADE, Mircea, 1992: *Kozmos in zgodovina: mit o večnem vračanju*. Ljubljana: Nova revija.

HRVATIN, Emil (ur.), 1996: *Prisotnost, predstavljanje, teatralnost: razprave iz sodobnih teorij gledališča*. Ljubljana: Maska.

JUNG, Carl Gustav, 2002: *Človek in njegovi simboli*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

KREFT, Mojca, 2008: Oresteja '68. Mojca Kreft (ur.): *ORESTEJA '68: ob 40-letnici uprizoritve Ajshilove Oresteje v ljubljanski Drami in 80-letnici režiserja Mileta Koruna*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej. 374–381.

PAVIS, Patrice, 1997: *Gledališki slovar*. Ljubljana: Mestno gledališče Ljubljana.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2000. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU. (Elektronski vir.) Dostopno na: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

SVETINA, Ivo, 2008: Oresteja 1968–2008. Mojca Kreft (ur.): *ORESTEJA '68: ob 40-letnici uprizoritve Ajshilove Oresteje v ljubljanski Drami in 80-letnici režiserja Mileta Koruna*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej. 3–7.

UBERSFELD, Anne, 1996: Gledalčev užitek. Emil Hrvatina (ur.): *Prisotnost, predstavljanje, teatralnost: razprave iz sodobnih teorij gledališča*. Ljubljana: Maska. 205–218.

VREČKO, Janez, 1994: *Ep in tragedija*. Maribor: Obzorja.

AVTOMATSKO LUŠČENJE HRVAŠKO-SLOVENSKEGA LEKSIKONA IZ PRIMERLJIVIH KORPUSOV

Darja Fišer

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Nikola Ljubešić

Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 81'322.4=163.42=163.6:81'374:004.91

V prispevku predstavljamo metodo za avtomatsko luščenje hrvaško-slovenskega leksikona iz primerljivega časopisnega korpusa s predpostavko, da se besede in njihove prevodne ustreznice pojavljajo v podobnih sobesedilih. Izhodiščni leksikon za primerjavo kontekstnih vektorjev z izkoriščanjem podobnosti med jezikoma zgradimo kar iz korpusa, nato pa opravimo še razvrščanje rezultatov glede na stopnjo sorodnosti med izvorno besedo in njenimi prevodnimi kandidati. Rezultati so zelo spodbudni in odpirajo številne možnosti uporabe za druge sorodne jezike.

primerljivi korpusi, spletni korpusi, dvojezični leksikoni, luščenje prevodnih ustreznice, sorodnice

In this paper we present a method for extracting a bilingual lexicon for closely related languages from comparable corpora. We take advantage of the similarities between languages to build a seed lexicon to compare context vectors in both languages and use cognates for reranking translation candidates. The results are very encouraging, suggesting that other similar languages could benefit from the same approach.

comparable corpora, web corpora, bilingual lexica, extraction of translation equivalents, cognates

1 Uvod

Za večino večjezičnih računalniških aplikacij (npr. strojno prevajanje) nujno potrebujemo dvojezične leksikone, njihova izdelava pa je izjemno dolgotrajna in draga. Zato so se v računalniškem jezikoslovju uveljavile metode, ki dvojezične leksikone avtomatsko luščijo iz vzporednih korpusov (Och, Ney 2000). Vendar to še vedno ni mogoče za jezikovne pare in strokovna področja, za katere ne obstajajo vzporedni korpusi. Za te primere se je v zadnjem desetletju pojavil pristop, ki za avtomatsko iskanje prevodnih ustreznice uporablja primerljive korpusa (Fung 1998; Rapp 1999). Pristop je privlačen, ker je veliko več besedil, ki govorijo o isti temi, so bila objavljena v istem obdobju, imajo isti komunikacijski namen in jih je

lažje zbrati kot vzporedna besedila, še posebej z vse bogatejšega svetovnega spleta (Xiao, McEnery 2006).

Pristop temelji na predpostavki, da se beseda in njen prevod pojavljata v podobnih sobesedilih, npr.:

*Zbog opasnosti od bijega sudac [...] odbio je zahtjev za **jamčevinom** [...] od milijun dolara koji ostaje u pritvoru do daljnjega.* (www.jutarnji.hr)

*Sodniki so zaradi begosumnosti zavrnili ponudbo [...] odvornikov po plačilu **varščine** v višini milijon dolarjev.* (www.delo.si)

To pomeni, da lahko najdemo prevod neke besede z iskanjem besede v ciljnim korpusu, ki ima najbolj podoben kontekstni vektor kot beseda v izvornem korpusu. Vendar neposredna avtomatska primerjava vektorjev

v dveh različnih jezikih ni mogoča, zato potrebujemo dvojezični slovar, s katerim izvorni kontekstni vektor najprej prevedemo v ciljni jezik in nato primerjamo dva vektorja v istem jeziku. To pa je tudi najbolj paradoksalen del na primerljivih korpusih temeljčnega pristopa luščenja prevodnih ustreznice, saj sploh ne bi bilo smiselno uporabljati tako kompleksnega postopka, če bi že imeli na voljo obsežen dvojezični slovar; s tem se sorodne raziskave praviloma ne ukvarjajo.

V pričujoči raziskavi predstavljamo nadgradnjo opisane metode, ki za iskanje prevodnih ustreznice ne potrebuje nobenega že obstoječega slovarskega vira, temveč omogoča avtomatsko gradnjo izhodiščnega leksikona za prevajanje kontekstnih vektorjev neposredno iz korpusa, in sicer z izkoriščanjem podobnosti med izvornim in ciljnim jezikom. Pristop preizkusimo na primerljivem časopisnem korpusu za jezikovno kombinacijo hrvaščina-slovenščina, za katero ni bilo doslej za raziskovalne namene na voljo nobenega dvojezičnega leksikona v računalniško berljivi obliki.

2 Pregled sorodnih raziskav

Večina sorodnih raziskav uporablja za prevajanje kontekstnih vektorjev kar obstoječe dvojezične slovarje; alternativnih pristopov, ko takšen slovar ni na voljo, ni veliko. Enega izmed prvih poskusov sta izvedla Koehn in Knight (2002), ki sta za prevajanje vektorjev namesto slovarja uporabila besede, ki so identične v nemškem in angleškem delu korpusa. Nekoliko drugače so se naloge lotili Al-Onaizan in Knight (2002) ter Shao in Ng (2004), ki so za prevajanje iz angleščine uporabili transliteracijska pravila za arabščino oz. kitajščino, kar je še posebej učinkovito za avtomatsko prevajanje lastnih imen in novih besed, ki jih še ni v slovarjih. Podobno so Markó idr. (2005) uporabili substitucijska pravila za luščenje medicinskih sorodnic med španščino in portugalščino (npr. *ph* → *f*, *phosphor* → *fosfor*). Učinkovita nadgradnja standardnega pristopa je tudi ponovno raz-

vrščanje prevodnih kandidatov na podlagi podobnosti znakovnih nizov prevodnih kandidatov in izvorne besede (Saralegi idr. 2008).

Predstavljena raziskava je podobna pristopu Koehna in Knighta (2002), saj tudi mi za gradnjo izhodiščnega leksikona uporabljamo identične besede v obeh jezikih. Za razliko od njiju pa izhodiščni leksikon dopolnimo še s sorodnicami in prevodi najpogostejših besed v korpusu. Na koncu izvedemo še razvrščanje prevodnih kandidatov na podlagi sorodnic, podobno kot Saralegi idr. (2008). Pričujoča raziskava se od sorodnih razlikuje po tem, da v njej uporabljamo bistveno večji korpus in precej bolj podobna jezika, kar vpliva na boljši priklic in natančnost izluščenih prevodnih ustreznice, tako zgrajen dvojezični leksikon je zato tudi bolj uporaben v praksi. Pomembna prednost predstavljenega pristopa je tudi ta, da se ne omejujemo zgolj na samostalnike (kot večina sorodnih raziskav), temveč luščimo prevodne ustreznice za vse polnopomenske besede.

3 Gradnja uporabljenih virov

Naš cilj je avtomatsko luščenje prevodnih ustreznice za splošno besedišče, zato smo zgradili hrvaško-slovenski primerljivi časopisni korpus, ki pokriva različne splošne teme. Besedila za hrvaški del primerljivega korpusa smo pridobili iz hrvaškega spletnega korpusa hrWaC, ki vsebuje 1 milijardo pojavnic; za slovenski del smo uporabili sorodni slovenski spletni korpus slWaC, ki vsebuje 380 milijonov pojavnic (Ljubešić, Erjavec 2011). Iz njiju smo izluščili vse dokumente, objavljene na domenah www.jutranji.hr in www.delo.si; tj. spletne izdaje dnevnih časopisov s primerljivo visoko naklado in podobno ciljno publiko. Dokumenti so že bili tokenizirani, oblikoskladenjsko označeni in lematizirani ter vsebujejo 13,4 milijona različnic v hrvaščini in 15,8 milijona različnic v slovenščini.

Za hrvaščino in slovenščino za zdaj žal ni nobenega slovarja v računalniško berljivi

obliki, zato smo morali izhodiščni leksikon za prevajanje kontekstnih vektorjev izdelati sami. Za olajšanje dela smo se odločili izkoristiti visoko stopnjo podobnosti med jeziki. Da njuna podobnost ni zgolj navidezna, je dokazal Scannell (2007), ki je primerjal številne svetovne jezike, tako da je s kosinusom meril podobnost trigramov v posameznih jezikih. Hrvaščina in slovenščina sta dosegli 74-odstotno podobnost; podobnost med njima je enkrat večja kot 34-odstotna podobnost med angleščino in nemščino, ki sta ju v svoji raziskavi uporabljala Koehn in Knight (2002). Podobne rezultate kot hrvaščina in slovenščina so dosegle še češčina in slovaščina (70-odstotna podobnost) ter španščina in portugalščina (76-odstotna podobnost). To pomeni, da bi bilo mogoče tudi pri teh jezikovnih parih pomanjkanje slovarskih virov do neke mere nadoknaditi z izkoriščanjem jezikovnih podobnosti med njimi.

Glede na visoko stopnjo podobnosti med hrvaščino in slovenščino se nam je zdelo smiselno izdelati izhodiščni leksikon za prevajanje kontekstnih vektorjev kar iz primerljivega časopisnega korpusa. V izhodiščni leksikon smo tako vključili vse leme iz korpusa, ki so bile identične v obeh jezikih in so imele pripisano isto besednovrstno oznako (npr. *agresor*, *litij*, *nuklearna*). Med njimi je tudi veliko lastnih imen (npr. *Sisak*, *Kučan*, *Thyssenkrupp*) in tujih besed, ki so bile v korpusu rabljene citatno (npr. *chill*, *mortal*, *gypsy*).

Preglednica 1: Ročna evalvacija izhodiščnega leksikona

Besedna vrsta	Št. vnosov	Natančnost
samostalniki	25.703	88 %
pridevniki	4042	76 %
glagoli	3315	69 %
prislovi	435	54 %
skupaj	33.495	69 %

Kot kaže Preglednica 1, vsebuje zgrajeni izhodiščni leksikon 33.495 vnosov, med katerimi je 77 % samostalnikov. Ročni pregled vzorca naključnih 100 vnosov za vsako besedno vrsto kaže, da so med avtomatsko izluščenimi vnosi najkakovostnejši samostalniki (88-odstotna natančnost) in pridevniki (76-odstotna natančnost), precej manj pa glagoli (69-odstotna natančnost) in prislovi (54-odstotna natančnost). Napake, na katere smo naleteli pri ročnem vrednotenju, so večinoma hrvaške besede, ki se pojavljajo v slovenskem delu korpusa (npr. *baka*, *svjetski*, *usuditi se*). Najverjetneje izvirajo iz komentarjev, ki jih bralci pogosto pišejo v pogovornem jeziku, v katerega vključujejo tudi nekatere hrvaške izraze. V prihodnje nameravamo te besede natančneje filtrirati. Resnejše težave bi utegnili pri nadaljnjih korakih povzročati lažni prijatelji (npr. pridevnik *neslužben* v hrvaščini pomeni »neuraden«, v slovenščini pa »ki ni povezan s službo«). Tovrstne primere nameravamo v prihodnje prepoznavati z merjenjem podobnosti sobesedil, v katerih se pojavljajo.

4 Luščenje prevodnih ustreznice

S pomočjo zgrajenega izhodiščnega leksikona smo v primerljivem korpusu iskali slovenske prevodne ustreznice za hrvaške polnompomske besede. Vektorje smo zgradili za vse besede, ki se v korpusu pojavljajo vsaj 50-krat, pri čemer je bila širina upoštevanega konteksta 7 besed, sopojavitve pa smo normalizirali z logaritmom verjetnosti. Hrvaške kontekstne vektorje smo nato prevedli s pomočjo izhodiščnega leksikona, jih primerjali s slovenskimi kontekstnimi vektorji in s pomočjo Jensen-Shannonove divergence izračunali podobnost med njimi.

Pri avtomatskem in ročnem vrednotenju rezultatov smo za vsako hrvaško besedo upoštevali 10 najboljše uvrščenih prevodnih kandidatov. Ročno vrednotenje smo opravili na 100 naključnih prevodnih ustreznica za vsako besedno vrsto, za avtomatsko vrednotenje pa smo izdelali referenčni leksikon, v

katerega smo vključili 500 naključnih slovarskih vnosov za posamezno besedno vrsto iz srbohrvaško-slovenskega slovarja (Jurančič 1986). V celotnem eksperimentu smo vselej uporabljali isti korpus in frekvenčni kriterij za gradnjo kontekstnih vektorjev, tako da je bil priključ vseh 54-odstoten; to pomeni, da smo za dobro polovico vnosov iz referenčnega leksikona z izbranimi nastavitvami našli vsaj eno prevodno ustreznico.

Natančnost merimo s srednjo vzajemno uvrstitvijo (ang. *mean reciprocal rank*; Vorhees 2001), ki poleg preverjanja, ali 10 najbolje uvrščenih prevodnih kandidatov vsebuje pravi prevod, upošteva še, na katerem mestu se ta pojavi.¹ Natančnost izhodiščnega leksikona, v katerem so zgolj identične besede, je 0,597. Natančnost pa se je spreminjala z nadgraditvami pristopa – z razširjanjem izhodiščnega leksikona in ponovnim razvrščanjem prevodnih ustreznici.

4.1 Razširitev izhodiščnega leksikona s sorodnicami

Podobnosti med hrvaščino in slovenščino smo dodatno izkoristili tako, da smo v izhodiščni leksikon vključili še sorodnice (ang. *cognates*). To so besede, ki so si podobne po zunanji podobi in ponavadi tudi po pomenu (npr. *tužba* → *tožba*, *branitelj* → *branilec*, *udruženje* → *združenje*). Sorodnice smo v korpusu identificirali avtomatsko, s funkcijo BI-SIM (Kondrak, Dorr 2004), ki za par besed v obeh jezikih izračuna najdaljši skupni sklop bigramov. Šumu smo se izognili z dodatnim pogojem, ki ni dovoljeval katerikoli sorodnic v korpusu, temveč samo tiste, ki so se pojavljale v dovolj podobnih sobesedilih.

Kot kaže Preglednica 2, smo z opisanim postopkom identificirali 3159 kontekstno potrjenih sorodnic, med katerimi je približno polovica samostalnikov. Ročno vrednotenje rezultatov pokaže, da je luščenje sorodnic najbolj natančno pri pridevniki (92-odstotna

natančnost, npr. *digitalan* → *digitalen*). Do napak prihaja, kadar končnica ne pomeni razlike med jezikoma, temveč izkazuje besedotvorni postopek (npr. *doktor* → *doktorat*, *funkcija* → *funkcionar*, *ekonomist* → *ekonomija*). Zanimivo je, da je izluščenih sorodnic bistveno manj kot identičnih besed, vendar je po drugi strani njihova kakovost precej višja (v povprečju za 14 %). To je mogoče utemeljiti z različnima metodama, ki smo ju uporabili za luščenje: medtem ko je bil edini pogoj za luščenje identičnih besed popolno ujemanje črkovnih nizov, so morale sorodnice poleg pogoja zadostnega ujemanja črkovnih nizov zadostiti še pogoju kontekstne potrditve.

Preglednica 2: Ročna evalvacija sorodnic

Besedna vrsta	Št. vnosov	Natančnost
samostalniki	1560	84 %
pridevniki	779	92 %
glagoli	706	74 %
prislovi	114	85 %
skupaj	3159	83 %

Preglednica 3 vsebuje rezultate avtomatskega vrednotenja luščenja prevodnih ustreznici z izhodiščnim leksikonom, ki smo ga razširili s sorodnicami. Če v leksikon dodamo sorodnice za vsako besedno vrsto posebej, imajo največji prispevek k razširitvi leksikona samostalniške sorodnice (1560), kakovost izluščenih prevodov pa najbolj dvignejo pridevniške sorodnice (0,657). Najboljše rezultate dosežemo, če v leksikon dodamo vse sorodnice, saj s tem natančnost dvignemo za 0,088 (z 0,597 na 0,685).

4.2 Razširitev izhodiščnega leksikona s prevodnimi ustrezniciami najpogostejših besed

Že v raziskavi Fišer idr. (2011) smo pokazali, da je prevajanje zelo pogostih besed v korpusu s to metodo zelo zanesljivo. Izhodiščni

¹ Rezultat za mero srednje vzajemne uvrstitve je izražen v decimalkah, ker ne gre za odstotek natančnosti rezultatov, temveč za povprečno uvrstitev pravih odgovorov na seznamu več možnih kandidatov.

Preglednica 3: Avtomatsko vrednotenje luščenja prevodnih ustreznice z izhodiščnim leksikonom, razširjenim s sorodnicami

Besedna vrsta	Št. vnosov	Št. novih vnosov	Natančnost
izhodiščni leksikon	33.495	/	0,597
sorodnice (sam.)	34.089	1560	0,626
sorodnice (prid.)	33.999	779	0,657
sorodnice (gl.)	33.655	706	0,621
sorodnice (prisl.)	33.565	114	0,598
sorodnice (vse)	34.823	3159	0,685

leksikon smo se odločili dopolniti še s prevodnimi ustreznice najpogostejših besed in preveriti, ali lahko z njihovo pomočjo izboljšamo luščenje dvojezičnih leksikonov. Upoštevali smo samo prve prevodne kandidate besed, ki se v korpusu pojavijo najmanj 200-krat (npr. *lanac* → *veriga*, *smještaj* → *bivanje*, *zabrana* → *prepoved*).

Preglednica 4: Ročno vrednotenje prvih prevodnih kandidatov najpogostejših besed

Besedna vrsta	Št. vnosov	Natančnost	Delež sorodnic
samostalniki	2510	71 %	48 %
pridevniki	957	57 %	38 %
glagoli	1002	63 %	30 %
prislovi	325	59 %	26 %
skupaj	4794	62 %	34 %

Z dodajanjem prevodnih ustreznice najpogostejših besed v korpusu smo izhodiščni leksikon razširili s 1635 vnosi več kot pri

sorodnicah (tj. skupaj s 4794 vnosi). Vendar ročno vrednotenje rezultatov pokaže, da so precej slabše kakovosti (povprečno za 21 %). Skoraj 53 % izluščenih prevodov najpogostejših besed je samostalnikov, ki so tudi najboljši (71-odstotna natančnost).

Zanimivo je, da je med ročno pregledanimi prevodnimi ustreznice veliko sorodnic, še posebej med samostalniki (48 %), kar še dodatno utemeljuje smiselnost uporabe sorodnic za luščenje prevodnih ustreznice med podobnimi jeziki (npr. *rijedak* → *redok*, *vlastnički* → *lastniški*, *nesretan* → *nesrečen*). Z analizo napak smo ugotovili, da je 23 % prevodov, ki sicer niso pravilni, semantično tesno povezanih z izvorno besedo (npr. *brat* → *sestra*, *hajdukov* → *olimpijin*, *pustiti* → *zapustiti*) in verjetno prav tako pozitivno vplivajo na modeliranje sobesedila, s tem pa tudi na kakovost luščenja dvojezičnega leksikona.

Preglednica 5 podaja rezultate avtomatskega vrednotenja luščenja prevodnih

Preglednica 5: Avtomatsko vrednotenje luščenja prevodnih ustreznice z izhodiščnim leksikonom, razširjenim s prvimi prevodi najpogostejših besed v korpusu

Besedna vrsta	Št. vnosov	Št. novih vnosov	Natančnost
izhodiščni	33.495	/	0,597
sorodnice (sam.)	33.964	2510	0,662
647 sorodnice (prid.)	33.967	957	0,652
sorodnice (gl.)	33.695	1002	0,641
sorodnice (prisl.)	33.818	325	0,611
sorodnice (vse)	34.817	4794	0,714

ustreznici s pomočjo izhodiščnega leksikona, ki smo ga razširili s prvimi prevodnimi ustreznici najpogostejših besed v korpusu. Kot smo opazili že pri sorodnicah, k leksikonu največ prispevajo samostalniške ustreznice (2510 novih vnosov). Za razliko od sorodnic pa samostalniki v tem primeru tudi najbolj vplivajo na dvig kvalitete izluščenih prevodnih ustreznici (za 0,065). Najverjetneje je izboljšanje večje kot pri sorodnicah (za 0,036) zato, ker je med najpogostejšimi besedami v korpusu največ samostalnikov, iskanje prevodnih ustreznici zanje pa je najbolj uspešno, kar vpliva tudi na dvig celotne natančnosti.

Ko smo izhodiščnemu leksikonu dodali prve prevode najpogostejših polnopomenskih besed v korpusu, se je natančnost izboljšala za 0,117 (z 0,597 na 0,714) oz. za 0,029 več kot pri sorodnicah. To pomeni, da so najpogostejše besede v korpusu pomembnejše za prevajanje kontekstnih vektorjev, s tem pa tudi za kakovost izluščenega dvojezičnega leksikona; kljub temu, da je natančnost prevodov za najpogostejše besede nekoliko slabša.

4.3 Razširitev izhodiščnega leksikona s kombinacijo sorodnic in prevodov najpogostejših besed

Vpliv dodajanja novih informacij v izhodiščni leksikon smo preverili še s kombinacijo sorodnic in prevodov najpogostejših besed. V tem primeru smo v leksikon dodali 2303 nove vnose, tako da je bilo po razširitvi v leksikonu 35.798 vnosov; s tem smo dosegli

0,731 natančnost, kar je veliko izboljšanje izhodiščnih rezultatov (0,597). Ročno vrednotenje rezultatov pokaže, da smo za 88 besed našli ustrezen prevod med desetimi najboljše uvrščenimi prevodnimi kandidati; od teh vsebuje 64 besed ustrezen prevod na prvem mestu, 24 pa na preostalih devetih mestih. Opazili smo, da je med predlaganimi prevodnimi ustreznici pogosto več kot ena ustreza prevodna varianta. Med praviimi prevodi je prav tako kar 59 sorodnic, kar kaže na to, da bi bilo rezultate mogoče še dodatno izboljšati s ponovnim razvrščanjem predlaganih prevodnih kandidatov s pomočjo merjenja stopnje sorodnosti.

4.4 Ponovno razvrščanje prevodnih kandidatov glede na stopnjo sorodnosti

Deset najboljše uvrščenih prevodnih kandidatov smo ponovno razvrstili glede na stopnjo sorodnosti, ki jo izkazujejo v primerjavi z izhodiščno hrvaško besedo. Stopnjo sorodnosti smo tudi tukaj izračunali s funkcijo BI-SIM. Preglednica 6 vsebuje primerjavo rezultatov luščenja prevodnih ustreznici za posamezne besedne vrste z izhodiščnim leksikonom, z razširjenim leksikonom in s ponovnim razvrščanjem prevodnih kandidatov. Ponovno razvrščanje glede na stopnjo sorodnosti izboljša rezultate pri vseh besednih vrstah, razen pri prislovi, še posebej učinkovito pa je pri pridevniki in samostalnikih (za 0,131 oz. 0,086 boljši rezultat kot pri razširjenem leksikonu).

S tem postopkom smo izboljšali rezultate za tiste besede, ki so med desetimi kandidati

Preglednica 6: Avtomatsko vrednotenje luščenja prevodnih ustreznici za posamezne besedne vrste po ponovnem razvrščanju

Besedna vrsta	Izhodiščni leksikon	Razširjeni leksikon	Ponovno razvrščanje
samostalniki	0,597	0,731	0,817
pridevniki	0,625	0,654	0,785
glagoli	0,453	0,479	0,516
prislovi	0,598	0,598	0,598
povprečje	0,559	0,601	0,655

vsebovale pravičen prevod, vendar ne na prvem mestu. Npr.: hrvaška beseda *poezija* je bila najprej prevedena s tesno povezano, vendar neustrezno slovensko ustreznico *proza*, po razvrščanju rezultatov glede na sorodnost pa je bila izbrana pravilna *poezija*; podobno je bila hrvaška beseda *dopuna* sprva prevedena kot *zakon*, potem pa z razvrščanjem popravljena v *dopolnitev*. Razvrščanje se je izkazalo kot zelo koristno tudi v primerih, ko neustrezen prevod sploh ni bil pomensko povezan s hrvaškim izvirnikom, npr. *evolucija* je bila sprva napačno prevedena z *revolucijo*, potem pa popravljena v *evolucijo*.

Neredko imamo po razvrščanju na prvih dveh mestih oba ustrežna preveda: tujko, ki je sorodnica s hrvaško besedo, in slovensko dvojnico (npr. *ekran* → *ekran*, *zaslon*; *princip* → *princip*, *načelo*; *proizvod* → *proizvod*, *izdelek*). Rezultati ponovnega razvrščanja tako potrjujejo našo izhodiščno hipotezo, da izkoriščanje podobnosti med jeziki pozitivno vpliva na luščenje dvojezičnih leksikonov iz primerljivih korpusov brez uporabe zunanjih leksikalnih virov.

5 Sklep

V prispevku smo predstavili pristop za avtomatsko gradnjo dvojezičnih leksikonov iz primerljivih korpusov za sorodne jezike, ki ne temelji na obstoječih leksikalnih virih. Ko smo pristop preizkusili na časopisnem korpusu za slovenščino in hrvaščino, smo dosegli boljše rezultate kot sorodne raziskave, tako z vidika natančnosti (0,801 za samostalnike in pridevnike) kot priklica (54 %). Za razliko od večine sorodnih raziskav, ki se ukvarjajo samo s samostalniki, smo v predstavljenem eksperimentu luščili prevode vseh polnopenskih besed, pri čemer smo z izluščenimi prevodi sproti dopolnjevali tudi izhodiščni leksikon za prevajanje kontekstnih vektorjev. Rezultat raziskave je prvi prosto dostopen računalniško berljivi hrvaško-slovenski leksikon, ki bo v kratkem objavljen na spletu, za zdaj pa ga je mogoče dobiti pri avtorjih. Predstavljen pristop je uporaben tudi za številne druge pare sorodnih jezikov, za katere še ni na

voljo primernih dvojezičnih leksikalnih virov. V prihodnje ga nameravamo razširiti še na večbesedne zveze, ki so pomemben sestavni del računalniške obdelave naravnega jezika. Poleg tega se želimo z izboljšavami prevajanja kontekstnih vektorjev in merjenja podobnosti med njimi na eno- in večjezični ravni podrobneje posvetiti tudi večpomen-skosti.

Viri

- AL-ONAIZAN, Yaser, KNIGHT, Kevin, 2002: Translating Named Entities Using Monolingual and Bilingual Resources. *ACL '02 Proceedings of the 40th Annual Meeting on Association for Computational Linguistics*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics. 400–408.
- FIŠER, Darja idr., 2011: Building and using comparable corpora for domain-specific bilingual lexicon extraction. *4th Workshop on Building and Using Comparable Corpora: Comparable Corpora and the Web: Proceedings of the Workshop*. Stroudsburg: The Association for Computational Linguistics.
- FUNG, Pascale, 1998: A statistical view on bilingual lexicon extraction: From parallel corpora to nonparallel corpora. *AMTA '98 Proceedings of the Third Conference of the Association for Machine Translation in the Americas on Machine Translation and the Information Soup*. London: Springer-Verlag. 1–17.
- JURANČIČ, Janko, 1986: *Srbskohrvatsko-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.
- KOEHN, Philipp, KNIGHT, Kevin, 2002: Learning a translation lexicon from monolingual corpora. *ULA '02 Proceedings of the ACL-02 workshop on Unsupervised lexical acquisition. Volume 9*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics. 9–16.
- KONDRAK, Grzegorz, DORR, Bonnie, 2004: Identification of Confusable Drug Names: A New Approach and Evaluation Methodology. *COLING '04 Proceedings of the 20th international conference on Computational Linguistics*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics.
- LJUBEŠIĆ, Nikola, ERJAVEC, Tomaž, 2011: Compiling web corpora for Croatian and Slovene. *Zbornik conference SlaviCorp*.

- MARKÓ, Kornél, SCHULZ, Stefan, HAHN, Udo, 2005: Multilingual Lexical Acquisition by Bootstrapping Cognate Seed Lexicons. *Proceedings of the 5th International Conference on Recent Advances in Natural Language Processing*. Borovets. 301–307.
- OCH, Franz Josef, NEY, Hermann, 2000: Improved Statistical Alignment Models. *ACL '00 Proceedings of the 38th Annual Meeting on Association for Computational Linguistics*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics. 440–447.
- RAPP, Reinhard, 1999: Automatic identification of word translations from unrelated English and German corpora. *ACL '99 Proceedings of the 37th annual meeting of the Association for Computational Linguistics on Computational Linguistics*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics. 519–526.
- SARALEGI, Xabier, SAN VICENTE, Iñaki, GURRUTXAGA, Antton, 2008: Automatic Extraction of Bilingual Terms from Comparable Corpora in a Popular Science Domain. *Proceedings of the 1st Workshop on Building and Using Comparable Corpora*.
- SCANNELL, Kevin P., 2007: *Language similarity table*. <http://borel.slu.edu/crubadan/table.html>
- SHAO, Li, NG, Hwee Tou, 2004: Mining New Word Translations from Comparable Corpora. *COLING '04 Proceedings of the 20th international conference on Computational Linguistics*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics.
- SHEZAF, Daphna, RAPPOPORT, Ari, 2010: Bilingual Lexicon Generation Using Non-Aligned Signatures. *ACL '10 Proceedings of the 48th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics. 98–107.
- VORHEES, Ellen M., 1999: The TREC-8 Question Answering Track Report. *Proceedings of the 8th Text Retrieval Conference*. 77–82.
- XIAO, Richard, MCENERY, Tony, 2006: Collocation, semantic prosody and near synonymy: a cross-linguistic perspective. *Applied Linguistics* 27/1. 103–129.

SAMODEJNO LUŠČENJE DEFINICIJ IZ SPECIALIZIRANIH BESEDIL

Darja Fišer, Senja Pollak, Špela Vintar
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 801.8=163.6:81'322.2:004.738.5

V prispevku predstavljamo novo metodo luščenja definicij iz slovenskih specializiranih besedil, ki temelji na modelu za klasifikacijo definicij, naučenem z uporabo metod strojnega učenja iz primerov v slovenski Wikipediji. Prvi korak metode zajema luščenje kandidatov s pomočjo slovenskega semantičnega leksikona, avtomatskega razpoznavanja terminov ter leksikoskladenjskih vzorcev. V drugem koraku pa z uporabo naučenega klasifikacijskega modela izmed definicijskih kandidatov izberemo »prave« definicije. Iz korpusa s področja naravoslovja smo s to metodo izluščili več kot tisoč definicijskih kandidatov ter z uporabo naučenega modela dosegli do 70-odstotno klasifikacijsko točnost.

luščenje definicij, luščenje informacij, računalniška obdelava naravnega jezika, strojno učenje, informacijsko poizvedovanje

This paper presents a new method for definition extraction from Slovene domain-specific corpora, based on a model for definition classification learned using machine-learning methods on examples from Slovene Wikipedia. In the first step we extract definition candidates using a Slovene semantic lexicon, automatic terminology recognition and lexico-syntactic patterns. Next, we use the learned classification model to select »true« definitions from the set of definition candidates. The method was tested on a natural science domain corpus from which we extracted more than a thousand definition candidates and achieved up to 70% classification accuracy with the learned classification model.

definition extraction, information extraction, natural language processing, machine learning, information retrieval

1 Uvod

Za učinkovit prenos znanja v specializiranem diskurzu mora biti jasno, kaj določeni pojem na izbranem področju pomeni. Pomen pojma v terminološkem slovarju, leksikonu ali specializiranem besedilu opredeljuje definicija, ta pa naj bi imela po načelih terminološke vede jasno skladenjsko in semantično strukturo. Osnovno in že tradicionalno načelo pri pisanju definicij je, da se pojem opredeli z navedbo najbližjega nadrejenega pojma in značilnosti, ki pojem razlikujejo od nadrejenega in istorednih pojmov v sistemu (*per genus et differentiam*). Tako se z ustrežno oblikovano definicijo obenem vzpostavlja pojmovni sistem terminološke zbirke in vno-

sov ni treba posebej opremljati s polji za nadpomenke in sorodne pojme.

Pri gradnji specializiranih terminoloških baz nam lahko korpusni pristop bistveno olajša delo, s sodobnimi metodami samodejnega prepoznavanja terminoloških enot v besedilih pa se terminografski postopki lahko bistveno skrajšajo in poenostavijo (Vintar 2010). V specializiranih besedilih se poleg samih terminov skrivajo še drugi dragoceni delci znanja, med drugim tudi definicije.

Pričujoči prispevek opisuje niz eksperimentov, s katerimi smo poskušali iz strokovnih besedil izluščiti čim več definicij. Najprej v drugem razdelku predstavimo pristope drugih avtorjev, nato v tretjem razdelku podrobno opišemo potek naše raziskave,

v četrtem razdelku navedemo pridobljene rezultate posameznih faz eksperimenta, prispevek pa sklenemo z razpravo in idejami za nadaljnje delo.

2 Sorodni pristopi

Dosedanji pristopi k samodejnemu luščenju definicij s specializiranih korpusov ali s spleta se v grobem delijo na dve veji; prva temelji na pravilih, druga na strojnem učenju, v zadnjem času pa se pojavljajo tudi kombinacije obeh; v slednji sklop se uvršča tudi pričujoča raziskava. Na pravilih temelječi pristopi skušajo priti do definicij prek njihovih skladenjskih in leksikalnih značilnosti. Za slovenščino je denimo tipična struktura (*[samostalniška zveza v imenovalniku]* + je + *[samostalniška zveza v imenovalniku]*, ki *[opis razlikovalnih lastnosti]*), pri čemer sta prva in druga samostalniška zveza v nad-/podpomenskem razmerju. Takšno metodo je uporabil že Hearst (1992), a se različice metode z vzorci še vedno pojavljajo tudi v novejših raziskavah (Muresan, Klavans 2002; Walter, Pinkal 2006; Storrer, Wellingshoff 2006; Del Gaudio, Branco 2007).

Drugi sklop raziskav uporablja metode strojnega učenja, pri čemer je odkrivanje definicij mogoče razumeti kot problem razvrščanja; algoritem se skuša iz pozitivnih in negativnih primerov definicij naučiti pravil za razlikovanje med pravimi in nepravimi definicijami. Z običajnimi klasifikacijskimi algoritmi, kot so naivni Bayes, odločitvena drevesa in metoda podpornih vektorjev (SVM), je različnim avtorjem uspelo razlikovati med dobro in slabo oblikovanimi definicijami (Del Gaudio, Branco 2009; Chang, Zheng 2007; Velardi idr. 2008; Fahmi, Bouma 2006; Westerhout 2010; Kobyliński, Przepiórkowski 2008), za popolnoma avtomatske pristope pa so uporabljeni tudi genetski algoritmi (Borg idr. 2010) ter *mreže besednih vrst* (Navigli, Velardi 2010).

3 Zasnova raziskave

Cilj eksperimenta je bil razviti metodo za samodejno luščenje definicij iz specializiranih

besedil, pri čemer smo želeli preskusiti različne pristope, jih med seboj primerjati in ovrednotiti ter tudi smiselno združiti. Sprva smo želeli iz specializiranih besedil samodejno izluščiti čim več kandidatov za definicije, nato pa s pomočjo klasifikacijskega algoritma, ki smo ga naučili pravil na definicijah iz slovenske Wikipedije, množico kandidatov razdeliti na prave in neprave definicije.

3.1 Strojno učenje na primerih iz Wikipedije

Algoritmi za strojno učenje tipično potrebujejo večje količine podatkov, zato smo se kot vir definicij odločili uporabiti slovensko Wikipedijo. Pri tem smo predpostavili, da je pri vsakem enciklopedičnem članku prvi stavek definicija, vsak naslednji stavek, v katerem se na začetku pojavi definirani termin, pa ni definicija. Tako štejemo stavek pod i) za definicijo, stavek pod ii) pa ne.

Primer 1

- i) Celica je strukturna in funkcionalna enota vseh živih organizmov.
- ii) Celice so v povprečju velike 10–20 µm, s prostim očesom jih ne moremo videti.

Slovenska Wikipedija, ki smo jo uporabili, je ob začetku našega eksperimenta obsegala približno 162.500 člankov. Obdržali smo le tiste, ki so imeli pravilno strukturo in so vsebovali vsaj odstavek besedila. Vse članke smo oblikoskladenjsko označili in lematizirali z orodjem ToTaLe (Erjavec idr. 2005), nato pa razčlenili glede na strukturo. Iz vsakega članka smo samodejno izbrali prvi stavek kot definicijo, nato pa v članku poiskali še en stavek, ki se je prav tako pričeval s pojmom iz naslova članka v imenovalniku, ter ga shranili kot primer nedefinicije (glej primer 1). Tako smo zgradili učno množico z 19.964 primeri, od katerih jih je bila polovica pozitivnih, druga polovica pa negativnih, se pravi nedefinicij. Z orodjarno za rudarjenje podatkov Weka (Witten, Frank 2005) smo na tej učni množici izurili klasifikacijski algoritem, kot vektorske attribute pa smo uporabili najpogostejše besednovrstne oznake ter leme.

3.2 Luščenje potencialnih definicij iz besedil

Za namene raziskave smo najprej zgradili korpus strokovnih in poljudno-znanstvenih besedil. Vanj smo vključili učbenike in strokovne knjige z različnih naravoslovnih področij, kot so astronomija, geografija, fizika, botanika, saj smo domnevali, da besedila z vsaj delno izobraževalno funkcijo vsebujejo tudi več definicij in razlagalnih kontekstov. Nato smo oblikovali tri izhodiščne hipoteze, na podlagi katerih smo samodejno prepoznali definicijske kandidate. Predpostavili smo, da je stavek kandidat za definicijo, če je bil izpolnjen najmanj eden od naslednjih pogojev:

- stavek vsebuje dva pojma, ki sta v slovenskem wordnetu v nad-/podpomenskem razmerju,
- stavek vsebuje najmanj dva terminološka izraza, od katerih mora biti prvi v imenovalniku,
- stavek vsebuje tipični leksikoskladenjski vzorec [*samostalniška zveza v imenovalniku*] + je/so + [*samostalniška zveza v imenovalniku*].

Naše predpostavke so namenoma široke, saj smo želeli z njimi zajeti čim več zanimivih stavkov in doseči dobro pokrivanje področja.

3.2.1 Luščenje s pomočjo slovenskega wordneta

Za raziskavo smo uporabili nedavno zgrajeni semantični leksikon sloWNet (Fišer 2007; Fišer, Sagot 2008). S semantičnim označevalnikom smo iz korpusa izluščili vse tiste stavke, v katerih se pojavita najmanj dva pojma iz sloWNeta in je hkrati eden nadpomenka drugega. V primeru, da je bilo v stavku več gnezdenih izrazov, smo uporabili daljšega. Primer 2 kaže izluščeni stavek, pri katerem sta pojma *diabetes* in *bolezen* v razmerju podpomenka-nadpomenka; takšno strukturo izkazujejo klasične definicije.

Primer 2

<term id=ENG20-13313485-n>Diabetes </term> je <term id=ENG20-13268088-n>bolezen </term>, ki je posledica pomanjkanja inzulina, hormona, ki skrbi, da celice v telesu dobivajo glukozo (sladkor).

3.2.2 Luščenje s pomočjo samodejno prepoznanih terminov

Naša druga hipoteza je predpostavljala, da so stavki, pri katerih se pojavita dva strokovna izraza, od katerih je vsaj eden v imenovalniku, prav tako morebitne definicije. Za prepoznavanje terminološko relevantnih enot v besedilu smo uporabili luščilnik izrazja LUIZ (Vintar 2010), ki na podlagi oblikoskladenjskih vzorcev in izračuna terminološkosti predlaga eno- in večbesedne terminološke izraze. Oblikoskladenjski vzorci za slovenščino vsebujejo tipične nize besednih vrst s podatki o sklonu, denimo [*samostalnik + samostalnik v rodilniku*], s katerim izluščimo samostalniške fraze, kot so *ohlajanje reaktorja*, *sila trenja*, *kislost rastišča*. Terminološko relevantnost izluščenih fraz ugotavljamo s pomočjo primerjave pogostosti posameznih besed v specializiranem korpusu in v splošnem korpusu, za slovenščino kot slednjega uporabljamo FidoPLUS. Iz terminološke relevantnosti posameznih besed ter pogostosti celotne večbesedne enote izračunamo skupno terminološko utež, ki jo v spodnjem primeru vidimo v atributu *score*.

Seveda niso vsi stavki, ki vsebujejo najmanj dva termina, definicije. V primeru 3 se nam je posrečilo izluščiti definicijo kljub temu, da nadpomenke *vzporednik* sistem ni prepoznal kot termin.

Primer 3

<term score="80.45">Ekvator </term> je najdaljši vzporednik, ki deli Zemljo na severno in <term score="43.21">južno poloblo </term>.

3.2.3 Luščenje s pomočjo leksikoskladenjskih vzorcev

Tretji način za zbiranje definicijskih kandidatov uporablja tradicionalno metodo

leksikoskladenjskih vzorcev, ki jih definiramo vnaprej in so – za razliko od prejšnjih dveh metod – vezani na posamezni jezik. V našem primeru smo uporabili en sam vzorec v obliki [samostalniška zveza v imenovalniku] + je/so + [samostalniška zveza v imenovalniku], ki poleg definicij izlušči tudi precej drugih stavkov. Primera 4 in 5 ponazarjata izluščeno definicijo (a.) in nedefinicijo (b.), ki obe ustrezata zgornjemu vzorcu.

Primer 4

- a. Datumska meja je navidezna časovna črta, ki vzhodno poloblo loči od zahodne.

Primer 5

- b. Zelo pomembna črta je datumska meja, ki teče čez Tihi ocean in usklajuje časovne pasove.

4 Rezultati

Da bi lahko z algoritmom strojnega učenja uspešno razlikovali med definicijami in nedefinicijami, smo morali algoritem najprej izuriti na množici znanih definicij in nedefinicij iz slovenske Wikipedije. Pri tem smo kot attribute uporabili najpogostejše oblikoskladenjske oznake in leme, z nizom eksperimentov pa smo primerjali različne načine predstavitve atributov (absolutna pogostost proti binarni, polne oznake proti skrčenim). Ko smo zgradili model oziroma ko se je algoritem »naučil« razlikovati med definicijami in nedefinicijami iz Wikipedije, smo preskusili njegovo delovanje na testni množici primerov iz Wikipedije. Najboljše rezultate smo dobili z uporabo polnih oznak in binarno predstavitvijo pogostosti. Med različnimi klasifikacijskimi algoritmi, ki jih ponuja orodjarna Weka, smo izbrali modele odločitvenega drevesa J48 (nastavitev $M = 10$), s katerim so bili rezultati v povprečju najboljši. V najboljšem primeru tako dosežemo 82,7 % točnost klasifikacije, samo na definicijah pa dosežemo natančnost 0,83 in priklic 0,82 (F-mera 0,827).

Z opisanimi metodami za luščenje definicij smo iz korpusa pridobili več kot tisoč definicijskih kandidatov, ki smo jih pregledali

tudi ročno. V Tabeli 1 je navedeno število kandidatov, ki smo jih izluščili s posamezno metodo, ter natančnost. Kot je razvidno, je bila od skupnega števila izluščenih definicijskih kandidatov približno tretjina pravih.

Šele ko smo ročno pregledovali kandidate, smo se zavedeli, kako kompleksna je pravzaprav naloga luščenja definicij. Definicije iz Wikipedije so navadno oblikovane v skladu z načelom *per genus et differentiam* in se skladajo z vzorcem [samostalniška zveza] + je/so [samostalniška zveza], definicije iz korpusa pa so izkazovale mnogo širšo paleto skladenjskih struktur. Še težje pa se je bilo pri številnih primerih odločiti, ali gre za definicijo ali nedefinicijo z vsebinskega vidika, saj se v besedilih nove pojme uvaža in opisuje na zelo raznolike načine. Včasih je pojem najlažje definirati tako, da povemo, kaj ni, v drugih primerih pa naenkrat definiramo ali razložimo več pojmov. Pri ocenjevanju naših kandidatov smo bili strogi, kar je pomembno upoštevati pri interpretaciji rezultatov; številne stavke smo tako označili kot nedefinicije, čeprav so vsebovali dragoceno znanje o pojmu in bi jih lahko uporabili pri opisovanju pomenskega polja pojma.

Tabela 1: Izluščeni kandidati in ročna evalvacija

	Št. kandidatov	Prave definicije	Natančnost
SloWNet	104	41	0,39
Termini	629	118	0,19
Vzorci	311	98	0,31
Skupaj/Povprečje	1044	257	0,29

Tabela 2 kaže, da se točnost klasifikacije z algoritmom, ki smo ga izurili na primerih iz Wikipedije, giblje med 62 % in 71 %, kar v grobem pomeni, da algoritem v večini primerov pravilno uvrsti stavek bodisi v razred definicij ali nedefinicij. Pokaže se tudi, da se rezultat nekoliko izboljša, če za attribute uporabimo skrčene oblikoskladenjske oznake, se pravi oznake, iz katerih smo prej odstranili nerelevantne slovnične kategorije (npr. spol).

Tabela 2: Rezultati klasifikacije definicij iz korpusa z modelom, naučenim z algoritmom J48 na Wikipediji (klasifikacijska točnost in F-mera)

	Vzorci	Termini	SloWNet
skrčene oznake + J48	69,45 % (0,697)	69,79 % (0,698)	61,76 % (0,6)
skrčene oznake_bin + J48	63,9 % (0,643)	71,06 % (0,708)	66,67 % (0,65)
polne oznake_bin + J48	62,7 % (0,635)	65,98 % (0,662)	63,72 % (0,617)

Pogostost posameznega atributa lahko predstavimo bodisi z absolutno frekvenco – prva vrstica tabele – ali pa binarno, kar pomeni, da atribut lahko zavzame le vrednost 1, če se je pojavil, pri čemer število pojavitev ni pomembno, ter 0, če se ni pojavil. Preskusili smo obe različici, vendar se sodeč po zgornji tabeli obnašata podobno.

Ker smo želeli z raziskavo med drugim tudi primerjati tri metode za luščenje definicij, je zanimiv podatek o natančnosti klasifikacije zgolj na definicijah. Najvišjo natančnost dosežemo pri definicijah, izluščenih s pomočjo SloWNeta (0,63), sledijo vzorci (0,514) in termini (0,46). Ti rezultati se skladajo z rezultati ročne evalvacije, kar z drugimi besedami pomeni, da so stavki, ki vsebujejo dva izraza iz Wordnet in sta ta med seboj v nad-/podpomenskem razmerju, bolj verjetno prave definicije kot stavki, ki vsebujejo le dva strokovna izraza. Po drugi strani metoda s termini izlušči največ kandidatov in pogosto zajame tudi tiste razlagalne stavke, ki ne ustrezajo klasični definicijski strukturi, pa kljub temu vsebujejo pomembno znanje o določenem pojmu.

5 Sklep

V prispevku smo predstavili izvirno metodo za luščenje definicij iz korpusov, ki združuje metode strojnega učenja z jezikovnotehnološkimi pristopi. Za učenje klasifikacijskega modela smo uporabili Wikipedijo kot prosto dostopen in obsežen vir, pri prepoznavanju definicij pa smo kot nadgradnjo klasične metode z vzorci uporabili še semantični leksikon SloWNet in luščilnik izrazja LUIZ.

Rezultati so pokazali, da je s kombinacijo vseh treh načinov iz korpusa mogoče izluščiti veliko število potencialnih definicij, ki so v približno tretjini primerov prave definicije. Algoritem za klasifikacijo, ki smo ga izurili, je na testnih množicah iz Wikipedije deloval s skoraj 83-odstotno točnostjo, medtem ko smo pri klasifikaciji primerov iz korpusa dosegli 71-odstotno točnost. Od treh metod je najbolj natančna metoda z wordnetom, najmanj pa metoda s termini.

Eksperiment je bil zanimiv in poučen tudi z jezikoslovnega in terminološkega vidika, saj smo ob opazovanju izluščenih primerov ugotovili, da so načini razlaganja novih predmetnosti v besedilih bistveno bolj variabilni in prosti kot v enciklopedičnem viru, kot je Wikipedija. V tem smislu bi bilo v prihodnjih tovrstnih raziskavah nujno že vnaprej bolje opredeliti ciljno skupino uporabnikov oziroma ciljno aplikacijo na eni strani, na drugi strani pa tudi jasneje postaviti kriterije za razlikovanje med pravimi in nepravimi definicijami. Glede na ciljno aplikacijo pa lahko metodo prilagodimo tudi za luščenje drugih tipov definicij (Kosem 2006) kot klasičnih intenzionalnih definicij.

Literatura

BORG, Claudia, ROSNER, Mike, PACE, Gordon, J., 2010: Automatic Grammar Rule Extraction and Ranking for Definitions. Nicoletta Calzolari, Khalid Choukri, Bente Maegaard, Joseph Mariani, Jan Odijk, Stelios Piperidis, Mike Rosner, Daniel Tapias (ur.): *Proceedings of the Seventh conference on International Language Resources and Evaluation*. LREC'10. Malta: European Language Resources Association. 2577–2584.

- CHANG, Xiao, ZHENG, Qinghua, 2007: Offline definition extraction using machine learning for knowledge-oriented question answering. De-Shuang Huang, Laurent Heutte, Marco Loog (ur.): *Proceedings of the Third International Conference on Intelligent Computing*. ICIC'07. *Communications in Computer and Information Science* 2. Berlin Heidelberg: Springer. 1286–1294.
- FAHMI, Ismail, BOUMA, Gosse, 2006: Learning to identify definitions using syntactic features. *Proceedings of Workshop on Learning Structured Information in Natural Language Applications*. EACL'06.
- FIŠER, Darja, SAGOT, Benoît, 2007: Leveraging parallel corpora and existing Wordnets for automatic construction of the Slovene Wordnet. *Proceedings of the 3rd Language and Technology Conference*. LTC'07.162–166.
- FIŠER, Darja, SAGOT, Benoît, 2008: Combining multiple resources to build reliable Wordnets. *Proceedings of the 11th International Conference on Text, Speech and Dialogue*. TSD'08. 61–68.
- DEL GAUDIO, Rosa, BRANCO, Antonio, 2007: Automatic extraction of definitions in Portuguese: A rule-based approach. *Progress in Artificial Intelligence. Lecture Notes in Computer Science*. Berlin Heidelberg: Springer. 659–670.
- DEL GAUDIO, Rosa, BRANCO, Antonio, 2009: Language independent system for definition extraction: first results using learning algorithms. Gerardo Sierra, Maria Pozzi in Juan-Manuel Torres-Moreno (ur.): *Proceedings of the 1st International Workshop on Definition Extraction*. RANLP-09. 33–39.
- HEARST, Marti A., 1992: Automatic acquisition of hyponyms from large text corpora. *Proceedings of the 14th International Conference on Computational Linguistics*. COLING'92. 539–545.
- KOBYLINSKI, Lukasz, PRZEPIORKOWSKI, Adam, 2008: Definition extraction with balanced random forests. *Proceedings of the 6th International Conference on Natural Language Processing*. GoTAL 2008. Springer Verlag. 237–247.
- KOSEM, Iztok, 2006: Definijski jezik v slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča sodobnih leksikografskih načel. *Jezik in slovstvo* 51/5.
- MURESAN, Smaranda, KLAUVANS, Judith L., 2002: A method for automatically building and evaluating dictionary resources. *Proceedings of the 3rd International Conference on Language Resources and Evaluation*. LREC'02.
- NAVIGLI, Roberto, VELARDI, Paola, 2010: Learning Word-Class Lattices for Definition and Hypernym Extraction. *Proceedings of the 48th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. ACL 2010. 1318–1327.
- STORRER, Angelika, WELLINGHOFF, Sandra. 2006: Automated detection and annotation of term definitions in German text corpora. *Proceedings the 5th International Conference on Language Resources and Evaluation*. LREC'06.
- VELARDI, Paola, NAVIGLI, Roberto, D'AMADIO, Pierluigi, 2008: Mining the Web to Create Specialized Glossaries. *IEEE Intelligent Systems* 23/5. IEEE Press. 18–25.
- VINTAR, Špela, 2010: Bilingual term recognition revisited: the bag-of-equivalents term alignment approach and its evaluation. *Terminology* 16/2. 141–158.
- WALTER, Stephan, PINKAL, Manfred, 2006: Automatic extraction of definitions from German court decisions. *Proceeding of the ACL'06 Workshop on Information Extraction beyond the Document*. 20–26.
- WESTERHOUT, Eline, 2010: *Definition extraction for glossary creation*. Utrecht: LOT.
- WITTEN, Ian, H., FRANK, Eibe, 2005: *Data Mining: Practical Machine Learning Tools and Techniques*. San Francisco: Elsevier.

KOMPARATÍVNA ANALÝZA SLOVINSKO-SLOVENSKEJ AUTORSKEJ ROZPRÁVKY

Ján Gallik

Filozofická fakulta, Nitra

UDK 821.163.6–343.091:821.162.4–343.091

Cilj prispevka je, da v okviru komparativne analize slovensko-slovaških avtorskih pravljic izbranih avtorjev (Feri Lainšček, Daniel Pastrčák) prikaže obdelavo tematike ljubezni, hkrati pa sledi in razmišlja o navezavi avtorjev na vire, ki temeljijo na spoznanjih folklornega, filozofskega oziroma teološkega gradiva. Integriranje spoznanj iz danih znanstvenih disciplin je bilo avtorjema v pomoč pri oblikovanju njune originalne avtorske estetsko-umetniške književnosti z izrazitim etičnim sporočilom.

pravljica, ljubezen, folklor, filozofija, teologija

The aim of this comparative analysis of Slovene and Slovak fairy tales by the authors Feri Lainšček and Daniel Pastrčák is to highlight variations on the theme of love and to explore the relationships between authors and their inspirational sources derived from folklore, philosophical or theological materials. Integrated knowledge from these disciplines served the authors in the creation of their original aesthetical-artistic writing which bears a strong ethical message.

fairy tale, love, folklore, philosophy, theology

Je známe, že téma lásky tvorí často základné východisko mnohých knižných publikácií, pričom práve v rozprávkach má svoje dominantné postavenie. Princ sa zvyčajne zamiluje do krásnej dievčiny, ktorá je však v nepriazni svojej macochy a o svoju lásku musí tvrdo bojovať. Uvedená tematická línia príbehu sa vzťahuje aj na dve najznámejšie rozprávky o *Popoluške* a *Snehulienke*. Obe rozprávky sú po stáročia ústne alebo písomne šírené v rôznych podobách, v mnohých štátoch a jazykoch. Rozprávkový príbeh o *Popoluške* je dokonca taký starý, že keď bol po prvý raz písomne zaznamenaný v 9. storočí n. l. v Číne, mal za sebou už dlhú históriu. Americký spisovateľ, filozof a detský psychológ Bruno Bettelheim poukázal vo svojej knihe, ktorá má v českom preklade názov *Za tajemstvom pohádek* (2000), na význam aj týchto ľudových rozprávok, ktoré po stáročia prerozprávane nadobúdali stále výraznejšiu kvalitu, až napokon získali

schopnosť podávať zároveň zjavné i skryté významy a vyslovovať sa tak ku všetkým rovinám ľudskej osobnosti súčasne, pričom nadviazali spojenie spôsobom, ktoré oslovuje tak detskú myseľ, ako i náročného dospelého percipienta. Láska dvoch rozprávkových hrdinov smeruje zväčša v samom závere k jej zavŕšeniu, konkrétne uzatvorením manželského zväzku. Bettelheim uvažuje aj nad tým, ako detský čitateľ, cez prizmu svojich obľúbených postáv, dospeje k poznaniu, čo znamená skutočne milovať (Bettelheim 2000: 271). Pretože v každom z týchto príbehov – a rovnako aj v mnohých iných – záchranca dokazuje svoju lásku budúcej neveste. Avšak o pocitoch hrdiniek nemáme často najmenšie tušenie. Tak v *Snehulienke*, ako aj v rozprávke o *Popoluške*, sa dozvieme len to, že sa im záchranca (princ) páčil. Zdá sa, že sa tieto príbehy úmyselne vyhýbajú tvrdeniam o tom, či sa hrdinka naozaj zamilovala, pričom to vyzerá tak, že i rozprávky majú malú dôveru

v lásku na prvý pohľad. Namiesto toho poukazujú na skutočnosť, že milovať vyžaduje o mnoho viac, než sa nechať prebudiť alebo vybrať nejakým princom.

Ve Sněhurce ani Popolce (ve verzích bratří Grimmů) se nedovíme nic o jejich životě po sňatku a o šťastném soužití s partnerem. Tyto příběhy, ačkoliv vyzvednou hrdinku k samému prahu opravdové lásky, se nijak nezmiňují o osobním růstu potřebném ke svazku s milovaným člověkem. Předpokladem dosažení plného vědomí a schopnosti navazovat vztahy – a k tomu pohádky přispívají – je připravit dětskou mysl ne proměnu, ke které nutně dochází, když člověk miluje, a kterou tento stav přináší. Existuje mnoho pohádek, které začínají tam, kde Popelka a Sněhurka končí, a říkají nám, že je sice okouzující být milován, ale ani láska prince není zárukou štěstí. Nalézt naplnění prostřednictvím lásky a v lásce vyžaduje ještě jednu proměnu. Být pouze sám sebou nestačí, i když jsme svou jedinečnou lidskou podobu získali v bojích tak těžkých, jaké vedly Popelka a Sněhurka. (Bettelheim 2000: 273.)

Nájsť spomínané naplnenie prostredníctvom lásky a v láske, sa vo svojich autorských rozprávkach pokúsili i dvaja autori, ktorí sú síce rozličných národností, ale uvažovanie o potrebe lásky a o jej sile, prekonávajúcej tie najťažšie prekážky, vyjadrili vo svojej tvorbe (nielen) pre deti podobným a zároveň aj rozdielnym spôsobom. Veď napokon rozložiť správne rozprávku na jej komponenty, znamená vedieť komparatívne vysvetliť i vzťahy slovinsko-slovenskej autorskej rozprávky a prípadne aj jej tematicko-motivickú nadväznosť na ľudovú rozprávku, ako žánru pro-

zaickej folklórnej tvorby.¹ Tým sme len načrtli skutočnosť, ktorá je všeobecne známa. Pretože slovensý folklór, ako určitá spoločensko-kultúrna, estetická a etická hodnota, historicky stál pri vzniku a rozvoji mnohých národných literatúr (i literatúry pre deti a mládež) a ani vývin »súčasnej literatúry neobchádza tento fakt. Slovanské literatúry, a slovenská tým viac, sa viacvýznamovo na tento fakt viažu a odvolávajú.« (Liba 1991: 44.) A tak sa aj autorská rozprávka (samozrejme, v zmysle autorsky štylizovaného folklóru, teda folklór sa stáva prameňom, ako jeden z tematických a motivických možností pri utváraní vlastného textu²), v intenciách literárnej recepcie a literárneho vzdelania, radí do skupiny šiestich typov folklórnych textov, ktoré vyčleňuje slovenský literárny vedec Peter Liba v monografii *Literatúra a folklór* (1991).

Sila lásky a dobroty, v nadväznosti na odkaz ľudovej rozprávky, tvorí základné jadro knihy desiatich autorských rozprávok slovinského spisovateľa Feriho Lainščka. Tie sú súčasťou publikácie s názvom *Myšlienôčky*, pričom o ich preklad do slovenského jazyka sa pričínal v roku 2006 kolektív autorov Oľga Ambrošová, Mojmir Hloža, Eva Hrebenárová, Jana Masárová, Veronika Ružičková a Svetlana Kmecová pod editorským vedením slovinskej lektorky Saši Poklač, ktorá v predhovore knihy uviedla – pre danú štúdiu veľmi podstatnú – informáciu: »Na autorov podnet sme sa spolu so študentmi slovinského jazyka v Bratislave a Nitre rozhodli, že jeho rozprávky preložíme a pokúsime sa v nich nájsť jednu z myšlienok,

1 Aj Vladimír J. Propp v monografii *Morfológia rozprávky* (1971) poukázal, ale treba pripomenúť, že pri skúmaní ľudovej rozprávky, na skutočnosť, že ak »nevieme rozložiť rozprávku na jej komponenty, nedokážeme správne porovnávať. A ak nevieme porovnávať, potom ako môžeme vysvetliť napríklad indo-egyptské vzťahy alebo vzťahy gréckej bájk k indickej? Ak nevieme porovnať rozprávku s rozprávkou, ako potom môžeme skúmať súvis rozprávky s náboženstvom, ako môžeme porovnávať rozprávku s mýtmi? Napokon, podobne ako všetky rieky tečú do mora, všetky problémy skúmania rozprávky musia v konečnom dôsledku vyústiť do riešenia doteraz najdôležitejšieho otvoreného problému – problému podobnosti rozprávok na celom svete.« (Propp 1971: 27–28.)

2 Pre zaujímavosť možno spomenúť, že v slovenskej literárnej vede sa podobnou problematikou zaoberal Stanislav Šmatlák, analyzujúci vzťah folklóru k umelej literatúre v rámci básnickej tvorby, konkrétne v štúdiu *Materská škola poézie z publikácie Básnik a dieťa* (1976).

ktorými Feri Lainšček uviedol projekt Svetové dni slovinskej literatúry: 'Lásku musíme ľúbiť.' « (Poklač, In: Lainšček 2006: 3.)

Feri Lainšček je v kontexte slovinskej literatúry známy najmä ako spisovateľ, dramatik a básnik, ktorý sa narodil v Prekmurí, pričom daný región (na rozdiel od iných častí Slovinska bol tisíc rokov súčasťou Uhorska, na základe čoho sa vyznačuje i špecifickými jazykovými, kultúrnymi a náboženskými znakmi, ktorými sa odlišuje od zvyšku Slovinska) výrazne ovplyvnil i jeho tvorbu. Aj ako autor literatúry pre deti a mládež sa v knihe desiatich rozprávok preniesol do nesmiernych vrstiev rozprávkovej tradície, ktoré, ako sám potvrdil, »neskrývajú svoje očarenie odkazom ľudovej rozprávky« (Lainšček 2006: 5). Ľudovú slovesnosť spoznával z tzv. druhej existencie slovesného folklóru, inšpirovaný rozprávačmi z raného detstva, ktorí ho svojím živým rozprávaním zaviedli do mnohých rozprávkových kráľovstiev a ukázali mu svety, ktoré mnohým očiam ostanú, žiaľ, navždy skryté.

Analyzovať tému lásky v Lainščekových rozprávkach znamená vstúpiť do sveta realisticko-čarodejných³ príbehov, v ktorých skutočne ľúbiť môže len ten, kto sa zriekne i seba samého a všetkého, čo má, len aby získal srdce a lásku toho druhého. V pozícii hrdinov, ktorí bojujú o svoju lásku, sú podľa vzoru realistických ľudových rozprávok väčšinou chudobní dedinskí ľudia, konkrétne potulní umelci (Zalika a Gusti), chudobná zberačka a predavačka liečivých bylín (Ilonka) a rybár (Kálman), pastier sviň (Tomáš), kočiš (Lajoš), mlynár (Marko), holubár (Erni), pastierka husí (Jerica), ale i zbojníci (Šándor a jeho

žena Kana). Každý rozprávkový príbeh je konštruktívne vystavaný na tematike lásky, ktorú postupne budujú nosné motívy.

Ak sme sa na začiatku štúdie pýtali, prostredníctvom Bettelheimovho uvažovania, ako detský čitateľ, cez prizmu svojich obľúbených postáv (*Snehulienky* a *Popolušky*), dospeje k poznaniu, čo znamená skutočne milovať, keď mu chýba poznatok o osobnostnom raste týchto ženských postáv, v zmysle prežívania a zažívania ozajstnej lásky v spektre ich vnímania, tak potrebnej k zväzku s milovaným človekom, aby tieto rozprávky dokázali pripraviť detskú myseľ na premenu, ku ktorej nutne dochádza, keď človek miluje, a ktorú tento stav prináša, tak Lainščekove rozprávky odpovedajú na sformulovanú otázku v prvých dvoch príbehoch nasledovným spôsobom:

V prvom rade sa princovia paradoxne stávajú činiteľmi, ktorí sa puto lásky dvoch chudobných ľudí snažia pretrhnúť, aby zadošťučinili vlastnej túžbe po ženskej hrdinke. V rozprávke s názvom *Zalika a Gusti* odvedie mladý kráľovič z Blatnohradu krásnu tanečnicu Zaliku od jej partnera (chudobného a potulného huslistu Gustiho) do svojho kráľovstva a požaduje, aby sa stala jeho ženou. Vyznania pravej lásky sa však nikdy nedočká, pretože jej srdce navždy patrí Gustimu. Len vďaka svojej láske vložili do hudby a tanca radosť a šťastie, s ktorým sa potom mohli podeliť i s druhými ľuďmi. V Lainščekovej rozprávke tak sila lásky zastáva miesto, ktoré je silnejšie ako svetská moc a všetky poklady zeme. Nedá sa získať za každú cenu, naopak, keď sa o to kráľovič pokúša, končí ako úbohý pustovník, ktorý sa

³ Na tomto mieste si dovoľíme prepožičať termíny, ktoré sa viažu k charakteristike a rozdeleniu ľudovej rozprávky. *Čarodejné ľudové rozprávky* sa, okrem iného, vyznačujú tým, že sa v nich stiera rozdiel medzi svetom skutočným a neskutočným, pričom sa tu dejú divy a zázraky ako najprirodzenejšie činy. *Realistické ľudové rozprávky* zase zobrazujú životy hrdinov, ktorí sú zväčša prostí dedinskí ľudia. Hlavná idea má podobu konfrontácie chudoby a bohatstva, predstaviteľ chudoby je vždy synonymom dobra a boháč naopak, pričom morálnou devízou je potrestanie pýchy. V autorských rozprávkach Feriho Lainščka sa tieto dva rozprávkové typy prelínajú, do istej miery i dopĺňajú, niekedy sa dané zásady aj porušujú, čím sa v spisovateľovej koncepcii stávajú originálnou a inovatívnou stratégiou pri realizovaní vlastného umeleckého zámeru.

do konca svojho života túlal »z jedného rázcestia na druhé, od dediny k dedine, z mesta do mesta a rozprával svoju čudnú príhodu, ktorej nikto nikdy neveril.« (Lainšček 2006: 11.) Podobne motív vynútenej lásky, ktorú prekonáva pravá a úprimná láska, rezonuje v rozprávke s názvom *Zlatý princ*, hoci k poznaniu, že nie je všetko zlato, čo sa blyští, dochádza vo vedomí chudobnej zberačky a predavačky liečivých bylín Ilonky zásluhou jej priateľa, chudobného rybára Kálmana. Pretože až po odhalení klamstva, ktorým sa Ilonku snažil očariť a získať za manželku »zlatý« princ, si hrdinka uvedomí, že verila očiam namiesto toho, aby sa opýtala srdca. A tak v závere rozprávky môže zaznieť happy end, a to konkrétne prostredníctvom poznania, že ešte »v tú noc sa teda Ilonka opýtala svojho srdca a to jej vybralo Kálmana. Mnoho rokov žili potom šťastne pri svojej rieke a mali veľa detí, nikto z nich síce nikdy nezískal zlato, chleba však mali napriek tomu nadostač.« (Lainšček 2006: 17.)

Láska teda v uvedených rozprávkach prechádza určitou fázou vývinu, ktorá percipientovi odhaľuje, čo znamená pravdivo milovať. A pokým Lainšček v *Myšlienôčkách* dokazuje, že lásku treba vedieť aj skutočne ľúbiť, slovenský spisovateľ Daniel Pastirčák v zbierke pätnástich meditatívnych rozprávok *Damianova rieka* (1993) odhaľuje, že lásku nemožno vlastniť, možno ju len darovať (Pastirčák 1993: 76). K tomuto poznaniu dochádza aj na základe primárnej motivácie svojich rozprávok, ktorá pramení a zároveň vyviera z autorových inšpiračných zdrojov, ku ktorým patrí filozofia, teológia či výtvarníctvo. Vo všetkých rozprávkach tak možno sledovať intertextové, interžánrové a interkulturné odkazy, utvárajúce akoby model autorskej rozprávky, v ktorej môžeme rozpoznať rozmanitosť záujmov a inšpirácií, nadobudnutých v rámci medzidisciplinárnych asociácií. A zatiaľ čo *Myšlienôčky* Feriho Lainščka zanechávajú v čitateľovi stopy, ktoré sa priamo viažu k odkazu ľudovej rozprávky, prezentujú i zložky ľudovej slovesnej

kultúry na rozličných úrovniach, upriamujúc daným spôsobom pozornosť na sféry folklóru, Daniel Pastirčák naplňa viacero foriem umeleckého sebayvyjadrenia najmä prostredníctvom filozoficko-teologického diapazónu, pričom v jeho intenciách prezentuje i tematiku lásky v analyzovaných rozprávkach o láske a večnosti:

V Rozprávke o večnosti i v Rozprávke o láske, ktoré v rámci usporiadania textov v publikácii *Damianova rieka* dokonca nasledujú za sebou, je to práve láska, ktorá mužskému hrdinovi pomáha porozumieť večnosti. Keďže v danej štúdiu lásku skúmajeme najmä cez prizmu partnerských vzťahov (muža a ženy), pričom vo všetkých rozprávkach – s výnimkou jednej s názvom Ignácia a jej anjel – Feriho Lainščka z knihy *Myšlienôčky* sú hlavnými hrdinami ľudské bytosti, je dôležité upriamiť pozornosť na tému lásky v spektre dvojíc, z ktorých jedna nie je ľudskou bytosťou. V Pastirčákovej Rozprávke o večnosti spoznáva muž na opustenom ostrove bytosť, ktorá do jeho života privádza poznanie, »že to, čo sa v ňom rodí, je láska.« (Pastirčák 1993: 67.) Ide o bytosť bledej tváre, ktorá je však nehmotnou vidinou, pričom jej výzor si percipient môže domyslieť len na základe ilustrácie zo strany 69, kde má podobu anjela. Zároveň si kladie podmienku, že ak muž chce, aby pri ňom zostala navždy, musí nájsť v priebehu jedného roka odpoveď na jej otázku: »Čo láska potrebuje najviac?« (Pastirčák 1993: 67.) Muž hľadaním odpovede na otázku postupne zisťuje, že hľadaním skrytého mocnie jeho láska. Pomaly kráča stupňami lásky, a to tak, že neznámej anjelskej bytosti postupne prezrádza svoje odpovede: 1. Láska potrebuje tajomstvo. 2. Láska potrebuje porozumenie. 3. Láska potrebuje čakanie. 4. Láska potrebuje bolesť. Hoci vo všetkých odpovediach sa skrýva kus pravdy, až skutočne správna odpoveď mu pomáha prelomiť doteraz v sebe živenú pýchu a egoizmus: 5. Láska potrebuje večnosť. »Božská irónia. Hľadal večnosť a našiel lásku. Hľadal lásku a našiel večnosť.«

(Pastirčák 1993: 70.) Je zaujímavé, že k tomuto poznaniu, hoci iným spôsobom autorského stvárnenia, dospieva i Lainščekova ženská hrdinka (grófska dcéra Ignácia) v rozprávke Ignácia a jej anjel. Tá si pomocou rady starého záhradníka nájde svojho životného partnera v prekrásnom anjelovi, ktorému ukradne počas kúpania »v najčistejšej vode, akú kedy ľudské oko videlo« (Lainšček 2006: 19), krídla, čím sa z nebeského anjela stal pozemský gróf a pán úrodného kraja okolo Bielych vôd. A teda tak, ako učí v Pastirčákovej Rozprávke o večnosti anjelská bytosť bledej tváre mladého muža na osamelom ostrove pochopiť čo a vôbec kto je láska, tak mladá grófska z Lainščekovej rozprávky zisťuje po boku svojho životného partnera (nebeského anjela), čo znamená obetovať svoj život pre lásku, pretože vďaka nej dosiahla nekonečnú nebeskú priestrannosť a večnú slobodu. A napokon i jej vyslovuje životný partner pred smrťou svoje vyznanie lásky: »Tvoja láska bola to najkrajšie, čo som kedy zažil, preto mi nikdy nebolo ľúto, že som ako človek chodil po zemi,« povedal mladý gróf Ignácii pred tým, ako si položil hlavu pred kata.« (Lainšček 2006: 23.)

V rámci analyzovaných slovinsko-slovenských autorských rozprávok si môžeme skutočne všimnúť, že milovať vyžaduje omnoho viac, než sa nechať prebudiť alebo vybrať nejakým princom. Tento fakt ešte potvrdíme poslednou interpretovanou rozprávkou od Daniela Pastirčáka s názvom Rozprávka o láske, v ktorej hlavnou ideou je túžba muža spoznať skutočnú lásku. A tak mu Ten, ktorý bol nad ním (Boh) posla do cesty chudobnú sirotu. V danej rozprávke sa hneď od začiatku detský percipient stáva svedkom toho, čo sa môže diať s láskou po svadbe, ako sa vyvíja vzťah z pozície muža a ženy, teda to, čo Bruno Bettelheim neregistruje v rozprávke o *Popoluške* a *Snehulienke*. V Pastirčákovej rozprávke vstupuje do vzťahu lásky muža a ženy prekážka v podobe choroby. Muž tak skladá sľub, že svoju ženu

bude milovať i keď je chorá, že jej bude slúžiť aj keby ho zneuctila:

– Čo je láska, – zvolal a zahľadel sa hore do bridlicového ticha mračien, akoby bolo možné uzrieť toho, ktorý je nad všetkým. – Neviem... nerozumiem... – Budeš neviditeľný, – odvetil mu, – budeš slúžiť a nikto ťa neuvidí. Budeš trpieť a nikto ťa nepoľutuje, dáš svoj život a nikto ti nepovie ďakujem. (Pastirčák 1993: 70.)

A tak sa muž, ako neviditeľný sluha lásky, bude musieť naučiť v priestore vlastnej osamelosti porozumieť Láske, ktorá ho miluje od večnosti. V príbehu tak príjemca sleduje, ako sa postupne neviditeľný muž stará o svoju chorú manželku, pričom si všetci myslia, že sa o ňu stará Všemohúci potom, čo ju jej neverný muž opustil. Mužova skúška slúžiť a trpieť za cenu poznania pravej lásky, pričom ho nikto nepoľutuje a nikto mu nepoďakuje, vrcholí v čase, keď žena ozdravie, a mysliať si, že ju muž naozaj opustil, začína vymieňať svoju krásu za peniaze bohatým zámožným mužom. Len jeho vytrvalosť a trpezlivosť, významovo podobná tej, akú má s ľuďmi ich Stvoriteľ, ho naučila pochopiť význam slov, že lásku nemožno vlastniť, »že lásku možno iba darovať.« (Pastirčák 1993: 76.) Taktiež sa naučil, že »nevernosť sa premáha láskou.« (Pastirčák 1993: 77.) Láska teda v Pastirčákovej rozprávke prekračuje ľudské hranice a smeruje k transcendentnej veličine, ktorou je Boh. Ženská hrdinka v závere pochopí skutočnosť, že z jej »srdca zostal len mŕtvy kameň« (Pastirčák 1993: 78), pričom si tiež uvedomí, že »Láska je v tom, ktorý je hore.« (Pastirčák 1993: 79.)

Záver: Hoci Feri Lainšček modeluje svoje rozprávky i v spektre tematicko-motivickej nadväznosti na ľudovú rozprávku, ako žánru prozaickej folklórnej tvorby, tak Pastirčákove rozprávkové príbehy prezentujú tému lásky skôr v intenciách filozoficko-teologických aspektov. Nič to však nemení na skutočnosti, že v rámci autorského stvárnenia tematiky lásky hrdinovia ich rozprávok dospievajú podobne k poznaniu, že skutočne ľubiť môže

len ten, kto sa zriekne i seba samého a všetkého, čo má, len aby získal srdce a lásku toho druhého, a tiež, že lásku nemožno vlastniť, možno ju len darovať. A tak i detský či dospelý percipient nadobúda v intenciách analyzovaných slovinsko-slovenských autorských rozprávok vedomosť o tom, čo znamená skutočne milovať. A nechýba mu, tak ako Brunovi Bettelheimovi v rozprávke o *Popoluške a Snehulienke*, poznatok o osobnostnom raste ženských postáv, v zmysle prežívania a zažívania ozajstnej lásky v spektre ich vnímania, tak potrebnej k zväzku s milovaným človekom, aby tieto rozprávky dokázali pripraviť detskú myseľ na premenu, ku ktorej nutne dochádza, keď človek miluje, a ktorú tento stav prináša. A že sa tak deje i na

základe inšpiračných prameňov medzidisciplinárneho charakteru, o tom niet pochýb.

Literatúra

- BETTELHEIM, Bruno, 2000: *Za tajemstvím pohádek*. (Český překlad Lucie Lucká.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- LAINŠČEK, Feri, 2006: *Myšlienôčky*. (Slovenský překlad Saša Poklač a kol.) Bratislava: Univerzita Komenského.
- LIBA, Peter, 1991: *Literatúra a folklór*. Nitra: Pedagogická fakulta.
- PASTIRČÁK, Daniel, 1993: *Damianova rieka*. Bratislava: AF spol. s.r.o.
- PROPP, Vladimír J., 1971: *Morfológia rozprávky*. (Slovenský překlad Nadežda Čepanová.) Bratislava: Tatran.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1976: *Básnik a dieťa*. Bratislava: Mladé letá.

FOLKLORISTIKA IN LITERARNA VEDA: SORODNI, VENDAR TEKMOVALNI ZNANSTVENI DISCIPLINI

Marjetka Golež Kaučič

Glasbenonarodopisni inštitut, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 398:82.0

Prispevek opozarja na pogosto premajhno sodelovanje med raziskovalci folklore in literature ter iz tega izhajajoče pretekle netočnosti, zmote in napake pri raziskavah folklore zaradi neupoštevanja folklorističnih spoznanj. Prispevek opozarja na tista dotikališča, kjer je meddisciplinarnost med folkloristiko in literarno vedo ne samo mogoča, temveč nujna, še posebno ob identifikaciji in interpretaciji folklore v literaturi in literature v folklori.

folklor, literatura, folkloristika, literarna veda, meddisciplinarnost

The paper draws attention to the frequent lack of cooperation between researchers in folklore and literary studies, and to some past inaccuracies, misconceptions and errors in folklore research that result from ignoring findings in folklore studies. The paper emphasises the locus where interdisciplinary research between folklore and literary studies is not only possible but necessary, especially when identifying and interpreting folklore in literature and literature in folklore.

folklore, literature, folklore studies, literary studies, interdisciplinarity

Namen prispevka je opozoriti na pogosto premajhno sodelovanje med raziskovalci folklor in literature, še posebno takrat, ko je fokus raziskav usmerjen v predmet, ki je skupen obema vedama. Pogosto je raziskan le s spoznanji ene vede, pozablja pa se, da celostno podobo tega predmeta lahko dá le sodelovanje obeh, včasih tudi celo več strok.

Če je v folkloristiki kot vedi, ki je združevala principe muzikoloških, etnoloških in literarnovednih spoznanj, a hkrati gradila lasten teoretsko-metodološki znanstveni aparat na podlagi terenskega raziskovanja, že vgrajena interdisciplinarnost, je jasno, da je bila folkloristika mnogo bolj odprta za vključevanje različnih teoretskih prijemov in metodoloških iskanj kot literarna veda. Interdisciplinarnost kot vodilni princip raziskav literature in folklor se uveljavlja šele v novejšem času in rezultati, ki tako nastanejo, so mnogo bolj verodostojni kot pa pretekli parcialni rezultati posameznih ved. Ameriški

folklorist in literarni znanstvenik Bruce Rosenberg je svoji knjigi *Folklore and Literature: Rival Siblings* zapisal, »da je monodisciplinarno znanje nekompletno, večinoma neadekvatno, kajti če si na sledi nekemu znanstvenemu spoznanju, pojdi tako daleč, kot te to spoznanje vodi.« (Rosenberg 1991: 272.) Aplikacije spoznanj različnih (humanističnih) ved pri preučevanju folklornih prvin so v folkloristiki dejstvo, tudi novejših teorij literarne vede, npr. teorije intertekstualnosti, saj »prav povezuje teorije intertekstualnosti s folkloristiko lahko razjasni posebnosti in značilnosti ljudskega znotraj ljudske poetike, še bolj pa ob povezavi ljudskega z umetnim« (Golež Kaučič 2003a: 311), medtem ko literarna veda izjemoma aplicira folkloristična spoznanja v svoj metodološko-teoretski okvir.¹

Prispevek je osredotočen na osvetljevanje preučevanja ljudske pesmi in opozarja na tiste njene položaje, ko jo kot odnosnico opazu-

jemo v literarnih besedilih, za kar je potrebno mnogo več znanja in prepoznavanja ljudskih besedil od samo ugotavljanja, da je v umetna besedila vloženi nekaj preprostih ljudskih form, hkrati pa je potrebna tudi njihova interpretacija. Znameniti raziskovalec folklore Alan Dundes poudarja:

Vendar je bila identifikacija, čeprav nujna, le prvi korak, predpogoj za interpretacijo. Če drži, da folkloristi prepogosto identificirajo brez nadaljnje interpretacije, medtem ko literarni kritiki in antropologi interpretirajo brez predhodne identifikacije folklor, potem je očitno, da so potrebne spremembe. Ali bodo morali folkloristi svoje kolege bodisi literarne zgodovinarje ali antropologe izobraževati o metodah identifikacije folklor ali pa se bodo sami morali soočiti z nekaterimi problemi interpretacije. Idealno bi bilo vključiti oba načina, tako da bi študij folklor lahko postal več kot le serija delčkov sestavljanke ali heterogena »mešanica začetkov brez koncev in koncev brez ustreznih začetkov«. (Dundes 1989: 357.)

Velikokrat v tem preučevanju opazujemo celo kompetitivno nesodelovanje, ki nastane takrat, ko literarnovedni raziskovalec ne upošteva raziskav folkloristike (obratno je bolj redko), bodisi jih ne pozna bodisi pa jih zavestno ignorira, ker meni, da lahko le z metodološko-teoretskimi vidiki lastne stroke uspešno raziskuje tudi pojave, ki segajo na obe znanstveni področji, ali še huje, folkloristiki ne priznava samostojnih metodoloških in teoretskih prijemov, ki jih je v desetletja dolgem raziskovalnem obdobju razvila s pomočjo terenskega in kabinetnega raziskovanja. Ker so zaradi take parcialnosti raziskav rezultati pogosto neustrezni, celo napačni, se zdi, da je vendarle treba prav na tem mestu ponovno izpostaviti nujno po spoštovanju in sodelovanju različnih, med seboj sorodnih ved, ki bi nato lahko zares prinesla kompleksno sliko preučevanja tistega predmeta raziskav, ki je v preteklosti in danes zanimal

tako folkloriste kot tudi literarne zgodovinarje. Tako bi se izognili nekaterim nesmislim, prevzetim še iz časa romantike, ko je npr. še veljalo, da je Prešernova *Od Lepe Vide* ljudska pesem, kar pa seveda ne drži, ker gre za prepesnitev, pa potem različnih verzoloških, žanrskih in drugih napačnih ugotovitev, ki še vedno opletajo z repom. Npr. pri ljudski pesmi je zaradi pogoste anakruze mogoč samo trohejski in daktilski ritem, jamba in anapesta ne pozna; kitice niso samo štirivrstične, poznamo tudi 2-, 5-, celo 7-vrstične; žanrska tipologizacija (klasifikacija) je mnogo bolj razvejana kot literarna in jo delimo glede na vsebino, funkcijo, obliko in nosilce ter imamo pripovedne, obredne, ljubezenske, stanovske pesmi idr. (Kumer 1996; Klobčar 2010). Če bi se obe vedi zares vedli kot sorojenca, se ne bi zgodilo, da se v učbenikih in literarnih antologijah navaja ene in iste ljudske pesmi in to le z besedili (v opombi pa je navedeno, da se pesem poje), da so ta besedila bodisi na začetku antologij kot predhodnice umetnim in se s prvo umetno pesmijo ljudsko pesništvo bolj kot ne konča ali je na koncu antologije uvrščeno kot relikv preteklosti, da se pesmi analizirajo kot književno dejstvo in ne kot sinkretično stvaritev, sestavljeno iz besedila in melodije.

Zakaj je do tega sploh prišlo, nam lahko ustrezno razjasni historiat razvoja obeh ved (Terseglav 2004), ki sta, ena priznana in samostojna tako v slovenskem kot v svetovnem prostoru, druga v evropskem, ameriškem in svetovnem prostoru priznana in cenjena, doma pa enkrat kot brezdomka nastanjena znotraj etnologije (Golež Kaučič 2001), drugič s pridržkom znotraj literarne vede, a brez svojega znanstvenega domicila (še kulturologija, ki je mnogo mlajša kot folkloristika, ga ima).² Vede, ki preučujejo posamezne aspekte ljudskega izročila, folkloristiki priznavajo njeno specifično raziskovalno metodo in samosvoj predmet obravnave, kar jo

¹ Seveda so tudi izjeme, naj navedem le nekaj imen, to so Jože Koruza, Darko Dolinar, Marko Juvan, Aleksander Bjelčevič.

opredeljuje kot samostojno znanstveno disciplino. S tem se pojavlja paradoks, da specifično folkloristično delo ocenjujejo strokovnjaki drugih ved, ki sploh ne poznajo folkloristike, njene teorije in metodologije, s čimer se oddaljujemo od sodobnega razumevanja znanosti. Poseben problem se zdi objavljanje raziskav, ki so tako specifične, da jih znanstvene revije posameznih ved zavračajo z izgovorom, da ne sodijo v njihovo usmeritev. Tudi če so objavljene, jih literarni znanstveniki ne berejo, čeprav bi jih morali, glede na to, da je literarna veda v sklop svojih raziskav potegnila tudi ljudsko pesništvo in pripovedništvo kot del besedne umetnosti in dolgo časa raziskovala oboje kot del starejše književnosti. Ker sta literarna veda in folkloristika stični disciplini, ko npr. raziskujeta ljudsko pesem, bi morala biti meddisciplinarnost vgrajena v tovrstne raziskave. Rosenberg ju s posrečeno živalsko metaforo označi kot »raka samotarja« (hermit crabs), ki delujeta iz iste lupine in sta kot sorojenca, ki nenehno tekmujeta (Rosenberg 1991: 270). Če sta si folklor (s tem mislimo seveda ljudsko pesem in pripovedništvo, ljudsko dramo, ne pa ljudske likovne umetnosti, instrumentalne glasbe in plesa) in literatura bližje v nekaterih skupnih značilnostih ter daleč v nekaterih specifičnih značilnostih, lahko na tem temelju gradimo medsebojno sodelovanje med obema znanstvenima disciplinama. Nekateri raziskovalci folklore in literature menijo, da sta folklor in literatura »vzporedni obliki ustvarjanja« (Brown 1998), še posebno, če ju opazujemo kot komunikativni proces. Vendar se moramo zavedati, da je v ljudski pesmi (folklori nasploh) pomembnejša etnopoetika (v ustvarjanju posameznega folklornega dela sta etnos in funkcija prevladujoči, prav tako specifična struktura pesmi, ki izhaja iz posamezne nacionalne

tradicije, čeprav se estetska funkcija lahko osamosvoji, ko pesem iztrgamo iz povezanosti z drugimi funkcijami) v literaturi pa estetika (literarna besedila so prvenstveno umetniška besedila, družbena funkcija je drugotnega pomena). Terensko delo je tisto, ki ločuje folklorista od literarnega znanstvenika, saj po besedah Rosenberga »folklorist preučuje komunikacijski dogodek v živi izvedbi. Zelo malo ustvarjalnih folklornih izvedb je bilo brez opazovanja raziskovalca, medtem ko praktično nihče od literarnih ustvarjalcev ne dovoli, da bi bil literarni znanstvenik zraven, ko ustvarja umetniško delo.« (Rosenberg 1991: 22–23.) Ljudska pesem ali pripoved sta analizirani v komunikacijsko/ustvarjalnem procesu in glede na sprejem pri občinstvu, sam ustvarjalec pa nato ni več toliko pomemben. Pri literarnem besedilu pa je sam tekst analiziran šele po končanem ustvarjalnem procesu, ko je besedilo v kulturnem obtoku in nato se vzpostavi še zanimanje za avtorja. Postopki metod raziskave se razlikujejo v ustvarjalnem procesu, zato se folklorist in literarni znanstvenik oddaljita, ločita, a se ob analizi besedila lahko spet snideta. Kje so tista stičišča in dotikališča, kjer je sodelovanje nujno in kje naj bi literarni zgodovinar prisluhnil folkloristu, folklorist pa literarnemu znanstveniku?

1. Ustno : pisano. Že ob vprašanju komunikacijskega kanala, kjer se ljudska pesem ali pripoved večinoma prenašata ustno, medtem ko je literatura fiksirana na papir, zadeva ni enoznačna. Že tu ni t. i. oralnost značilna zgolj le za ljudsko ustvarjanje in zapis, tudi ne samo za literarno (Foley 2002; Ong 1982). Terenska spoznanja folkloristov o komunikacijskem kanalu in o teksturi (melodiji) (ki je ob ustnem prenašanju najpomembnejši slušni del sinkretične enote

2 Ministrstvo za znanost in tehnologijo je v okviru razvoja humanističnih ved in njihove nove razvrstitve že leta 1995 pozvalo raziskovalce s tega področja, da pripravijo argumentacijo o njeni samostojnosti, ki pa žal, kljub izraziti pomembnosti folkloristike za identiteto slovenskega naroda, ni bila sprejeta. V mednarodni klasifikaciji pa je matično polje folkloristike v humanistiki popolnoma samostojno (H 400 – Folklore: narodopisje; napačno prevedeno, saj gre za folkloristiko).

ljudske pesmi in je tudi mnemotehnično sredstvo, ki velikokrat nadomešča fiksacijo besedila na papir) bi morala biti za literarnega znanstvenika pomembna. Znanja literarnih teoretikov, tekstologov (če je folklorist le etnolog) pa folkloristi koristijo, ko se znajde ob zapisanih besedilih v pesmaricah in v korpusih pesmi, saj mu načela literarnih znanstvenokritičnih izdaj, redakcij tekstov idr. še bolj pomagajo k celostni obravnavi zapisanega besedila.³

2. Identifikacija in interpretacija. Če je bil folklorist v preteklosti pozitivist in je folklorne prvine večinoma identificiral in razvrščal ter sistemiziral, pa je v sedanjosti samo identifikacija premalo ali z besedami Alana Dundesa:

Posledico folkloristove obremenjenosti z identifikacijo lahko razumemo kot sterilno študijo folklorne same na sebi in prav ta poudarek na tekstu in zanemarjanje konteksta je bistveni vzrok za nerazumevanje in odpor številnih literarnih kritikov in kulturnih antropologov. Teksti, ki jih folkloristi zbirajo na terenu, so zunaj njihovega kulturnega konteksta; folkloristi se zakopljejo v literarne vire in povzamejo osiromašene sezname motivov in pregovorov zunaj njihovega konteksta. Težava je v tem, da je za mnoge folkloriste identifikacija postala njihov končni cilj in ne način, ki bi omogočal dokončanje interpretacije. Identifikacija je zgolj začetek, prvi korak. Folklorist, ki svojo analizo omeji le na identifikacijo, se zaustavi prav pred vzpostavitvijo bistvenih vprašanj o svojem gradivu. (Dundes 1989: 351.)

Dundes (1989) je svoje teoretične vidike osvetlil z analizo ljudske pripovedi v *Uliksesu* Jamesa Joycea, v katerem je poleg ljudskih pripovedi še vrsta folklornih prvin, otroške izštevank, ljudske pesmi (npr. znamenita angleška balada *The Jew's Daughter* – Child 155), otroške igre, besedni obrati, t. i. nesmisli idr., ob bok interpretaciji ljudskega v literarnem pa je dal še interpretacijo evropske –

francoske – pripovedi, najdene v ljudskem pripovednem izročilu Indijancev Severne Amerike.

3. Jezik, način izražanja in formalna struktura. Tako je še vedno v veljavi, da je jezik ljudske pesmi preprost, da ne pozna kompleksnejšega izražanja, ponavljanje in slovanska antiteza ter uporaba barv so vrhunec metaforike, da ne pozna asonanc in da je verz večinoma porušen. Toda jezik ljudskih pesmi ni ne-pravo narečje, še manj pa knjižni jezik, način izražanja ni preprost, je pa zgoščen in jedrnat. In folklorist zna te jezikovne značilnosti prepoznati, med njimi tudi metaforiko, medtem ko se literarni zgodovinar zadovolji le s tem, da s splošno oznako (npr. po ljudsko) opredeli vse, kar je ljudskega, saj se mu ne zdi vredno, da bi analizi načina izražanja s posebnimi obrazci posvetil kaj več pozornosti. Naj navedem le eno pesem, ki ni balada, je ljubezenska pesem, ki s svojo formalno strukturo in »preprosto« metaforiko prekaša marsikatero umetno pesem. To je *Deklè, prinesi glaž vodé* (Š 2206 = Štrekelj SNP II, 514–515).⁴

Dekle, prnes en glaž vode,
da umijem si svoje roke!
Roke svoje umil si bom,
da tebe objemal več ne bom.

Dekle, prnes en glaž vode,
da umil si bom svoje noge!
Noge svoje umil si bom,
da k tebi v vas več hodil ne bom.

Dekle, prnes mi en glaž vode,
da umil si bom usta svoje!
Usta svoje umil si bom,
da tebe kušnil več ne bom.

Dekle, prnes mi en glaž vode,
da umijem ušesa svoje!
Ušesa svoje umil si bom,
da tebe poslušal več ne bom.

Dekle, prnes mi en glaž vode,
da umil si bom oči svoje!

³ Zelo dobro se je npr. ob izdaji *Slovenskih ljudskih pesmi* V obneslo sodelovanje dialektologa in folklorista (Golež Kaučič idr. 2007c: 895–898).

⁴ Glej še pesem s signaturo GNI M 21.266 z melodijo.

$\text{♩} = 88$ GNI M 21.266

De - kle mo - je, pri - ne - si mi vo - de, da si u - mi - jem ro - ke svo - je,

svo - je ro - ke jaz u - miv, u - miv... si bom, a te - be, a te - be o - bje - mav več ne bom.

Slika 1: Transkripcija zvočnega zapisa posnetka variante pesmi *Deklè, prinesi glaž vodé*

Oči svoje umil si bom,
da tebe gledal več ne bom.

Dekle, prnes mi en glaž vode,
da umil si bom svoje srce.
Srce svoje umil si bom,
da tebe ljubil več ne bom.

Ta struktura ni samo oblika besedil ljudskih pesmi, so tudi oblike melodij, posebna značilnost pa so obrazci (potujoči verzi in kitice), ki potujejo iz pesmi v pesem in so zelo pogosti tudi v medbesedilnem prenosu iz ljudskega v umetno, kjer pa ob folkloristovi identifikaciji zelo pomaga interpretacija s pomočjo intertekstualne metode (Juvan 2000).

4. Verzologija. Največ napačnih rezultatov preučevanja ljudske pesmi je literarna zgodovina objavila na področju verzologije zaradi neupoštevanja melodije kot bistvenega dela ljudske pesmi. Še vedno je ljudska pesem bolj besedno dejstvo, celo del slovstvene folklore, zanemarljivo pa se njen bistveni teksturni del – melodija (Vodušek 2003) in prav zaradi tega prihaja do napačnih metroritmičnih analiz, ki so jih naredili znameniti literarni znanstveniki (Ocvirk, Grafenauer, Merhar, Pretnar, Novak), zato se te analize ponatiskujejo v učbenikih, predavajo na kate-

drah, npr. da je v ljudski pesmi pogost amfibrah in jamb, ko pa je jasno, da sta najpogostejša metrična obrazca le trohej in daktil, saj ob tem, da zanemarljajo melodijo, besedilu odvzamejo njegov bistveni del. Zanimivo je, da je Zmaga Kumer celo zapisala, da »če ritem verza poslušamo in ga ne merimo, bomo tudi v umetni pesmi zaznali samo trohejski in daktilski ritem.« (Kumer 1996: 58.) Da sta v nekaterih učbenikih pripovedna dolga vrstica ali junaški deseterec omenjena kot najpogostejša verza ljudske pesmi, je seveda popolnoma zastarelo dejstvo, dolga vrstica ne obstaja, junaški deseterec (4+6) pa je mnogo bolj značilen za srbsko in hrvaško pesništvo, Slovenci imamo deseterec sestavljen iz dveh petercev. In tu bi bilo zares potrebno, da literarni zgodovinar ali komparativist vendarle poslušata folklorista in ne skandirata verzov ter iščeta neustreznih stopic in neustreznih ritmov. Še ko komparativist raziskuje poezijo literarnega ustvarjalca, npr. Svetlane Makarovič, kjer poezija ne temelji samo na vsebini in obliki, temveč tudi na melodijah ljudske pesmi, saj nenazadnje lahko njeno pesem Kolovrat (1974) zapojemo na ljudsko melodijo (Golež Kaučič 2003b: 201–202), se otepa spoznanj folkloristike ter skandira

pesem in ritmično popolnoma raztrga celo citirani ljudski refren. Seveda lahko folklorist prisluhne tistim spoznanjem, ki so nastala ob raziskavi verzni shem, ki so jih natančno raziskovali literarni znanstveniki ter jih tudi poimenovali (npr. vagantski verz, nibelunški verz) in jih najdemo v ljudskem pesništvu.

5. Žanri. Literarni zgodovinarji veherentno zapisujejo v raznovrstne antologije in učbenike (Kos, *Svet književnosti 1*), da sta tako v literaturi kot v folklori dva žanra: balada in romanca, kar je aplicirano iz literature v folkloro, čeprav vemo, da v ljudskem pesništvu romanca obstaja zgolj kot izraz za španske balade; ali popolnoma napačna delitev na ženske (balade) in moške pesmi (junaška epika) v srbskem ljudskem pesništvu (Kumer 2003, Golež Kaučič 2007a). Prav zaradi drugačnosti žanrov ter drugačne klasifikacije in tipologizacije v folklori so spoznanja folklorista dragocena tudi za literarnega znanstvenika, saj lahko prav s sistematiko tipov pesmi ugotavlja žanre, ki so literaturi skupni, in tiste, ki se v literaturi ne pojavljajo, s tem pa razširi svoje vedenje o raznolikosti in pestrosti žanrov ter opusti napačno definiranje in razvrščanje posameznih folklornih in literarnih zvrsti.

6. Vsebinska struktura in prepletanje folklorne in literature. Vsebine, snovi, teme in motivi ljudskih pesmi so izjemno raznovrstni, ne obstaja samo nekaj t. i. junških, zgodovinskih ter ljubezenskih snovi, temveč je tipologija strahotno razvejana (nad 300 tipov pripovednih pesmi, in sicer splošno evropske snovi: balada o deklici vojaku, o mrtvaški kosti; slovanske: balada o razbojnikovi ženi, o zapuščenju, ki uroči nezvestega; izvorno slovenske: balada o desetnici, o mlinarju, ki se je sprl s smrtjo). Prav ta izjemna raznovrstnost, univerzalnost in specifičnost snovi in tem ter prepletenost z evropskim in svetovnim prostorom je tista, ki je ljudsko pesem postavila v enakovreden položaj z literaturo. Folklorja je prav gotovo tisti temeljni in izvirni ustvarjalni tok, ki je s svojo kanonsko razsežnostjo oplajal najrazličnejša

vrhunska dela svetovne literature ali z besedami Rosenberga:

Skoraj vsak pisatelj se je v svojih delih vsaj v opisih ljudi, njihovih šeg, navad in verovanj dotaknil nekaterih aspektov folklorne. Joyce in Shakespeare sta uporabila ljudske balade v svojih delih in našla lepoto v njih. Coleridge in Auden (med mnogimi drugimi) sta posnemala balade v njihovi formi znotraj svojih poezij in odkrila posebno vrednost ljudske oblikovne podobe. (Rosenberg 1991: 271–272.)

Najbolj pomembno interdisciplinarno povezovanje med obema vedama pa je raziskava tistih besedil, v katerih najdemo bodisi ljudske prvine bodisi umetne prehajajo v ljudsko poetiko (Paternu 1980). Treba je povedati, da folkloristi, ki seveda po svoji izobrazbi prihajajo bodisi s področja slovenistike, literarne zgodovine ali primerjalne književnosti, mnogo bolj poznajo raziskovalne metode in teoretske vidike literarne vede kot obratno.

7. Kontekst. Vsi vemo, da je v slovenski literaturi, ne samo v poeziji, temveč tudi v prozi in dramatik, izjemno veliko folklorne, veliko ljudske pesmi v t. i. folklorni triadi tekst, tekstura in kontekst, tudi ustvarjalec folklorne se najde, pa naj bo to pevec, instrumentalist, pripovedovalec ali udeleženec šege ali obreda. V tem primeru nam lahko pesnik ali pisatelj mimetično ponazori folkloro in kljub temu, da gre za fikcijo, je opis folklornega dogodka mnogokrat zelo resničen, saj prek njega opisuje življenje, npr. Jančarjev roman *Katarina, pav in jezuit* (Golež Kaučič 2007b) ter dela Prežihovega Voranca ali Miška Kranjca. Prav tu je mogoča interdisciplinarna analiza ob identifikaciji in interpretaciji folklorne v literaturi. Znamenita ameriška folkloristka Mary Ellen Brown meni, da lahko folkloristi ob branju literature veliko pridobimo (poleg užitka seveda), saj literatura poleg folklornih prvin velikokrat vsebuje živ in natančen opis folklorne in njenega konteksta. M. E. Brown trdi, da »avtorji pogosto posedujejo občutljivost, ki presega sposobnosti raziskovalcev neke družbe ter so tako

zmožni jasno odkriti kompleksnost kulture« (Brown 1976: 51).

Nove kulturne dinamike, npr. nove performativne funkcije folklore, prinašajo nova spoznanja o ljudski duhovni kulturi, tudi o tem, da nekateri najbolj temeljne in izvirne elemente ljudskega danes spoznavajo prek drugačnih medijskih komunikacijskih tokov in kulturnih dinamik, kot je avtentična folklor: poustvarjalci, literarna dela, festivali, komercializacija. Novi mediji (opera, film, televizija, rock ali jazz, internet) uporabljajo in reaktivirajo kanonične in tradicionalne teme prav zaradi tega, ker lahko z relativno znanim pritegnejo čim večje število kulturnih odjemalcev. Integracijski procesi na folkloro ne vplivajo neposredno, posredno spreminjajo družbeno klimo, ki na eni strani poudarja vrednost tradicije, na drugi strani pa ima, posebno v urbanih središčih, folkloro za anahronizem sodobne družbe. Enako bi lahko govorili tudi o literaturi sodobnega časa, ki se je prav tako dotikajo nove kulturne dinamike in je v evropski znanstveni sferi že davno presežena dihotomija nizka (folklor in trivialna literatura) in visoka literatura, saj se ustvarjajo novi žanri, nove oblike literature in njenih predstavitev razsežnosti v sodobnem kulturnem prostoru. Zato interdisciplinarnost preučevanja postaja zelo pomembna.

S tem prispevkom smo poskusili ozavešati problematiko razmerij med folkloristiko in literarno vedo oz. literarno znanostjo ter morda z njim zgraditi most med obema znanstvenima bregovima brez precenjevanja ene znanosti in podcenjevanja druge. Če je kdaj čas za interdisciplinarno povezovanje, je to zdaj in takoj – je čas, ko je treba vnovič in trdno redefinirati spoznanja, ki niso vključevala vedenja drugih znanstvenikov. M. E. Brown je zapisala, »da so pretekle študije literature in folklore obogatile naše vedenje; prihodnje študije pa bodo morda popolnoma odklenile skrivnosti, ki povezujejo folkloro in literaturo med seboj.« (1998: XXXIX.) S to ugotovitvijo se lahko samo strinjamo.

Literatura

- BROWN, Mary Ellen Lewis, 1976: Beyond Content in the Analysis of Folklore in Literature: Achebe's Arrow of God. *Research in African Literature* 7. 44–52.
- BROWN, Mary Ellen, Rosenberg, Bruce A. (ur.), 1998: *Encyclopedia of Folklore and Literature*. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO.
- DUNDES, Alan, 1989: The Study of Folklore in Literature and Culture: Identification and Interpretation. Elliott Oring (ur.): *Folk Groups and Folklore Genres: A Reader*. Logan: Utah State University Press. 350–357.
- FOLEY, John Miles (ur.), 1986: *Oral Tradition in Literature: Interpretation in Context*. Columbia: The University of Missouri Press.
- GOLEŽ KAUČIČ, Marjetka, 2001: Med tradicijo in inovacijo ali položaj folkloristike v sodobni znanosti. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 41/1–2. 116–120.
- GOLEŽ KAUČIČ, Marjetka, 2003a: Teorija intertekstualnosti in njena uporaba v folklorističnih raziskavah. *Slavistična revija* 51/Kongresna številka. 311–328.
- GOLEŽ KAUČIČ, Marjetka, 2003b: *Ljudsko in umetno: dva obraza ustvarjalnosti* (zbirka Folkloristika). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center.
- GOLEŽ KAUČIČ, Marjetka, 2007a: The Slovenian folk ballad: a genre enigma. *New sound* 30. 48–65.
- GOLEŽ KAUČIČ, Marjetka, 2007b: Ljudsko pesemsko izročilo kot kulturni spomin Jančarjevega romana in drame Katarina, pav in jezuit. *Traditiones* 36/2. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU. 77–113.
- GOLEŽ KAUČIČ, Marjetka idr. (ur.), 2007c: *Slovenske ljudske pesmi V*. Ljubljana: Slovenska matica in Založba ZRC.
- JUVAN, Marko, 2000: *Intertekstualnost. Literarni leksikon* 45. Ljubljana: DZS.
- KLOBČAR, Marija, 2010: Zvrstnost slovenskih ljudskih pesmi: refleksija pesemskega razvoja ali pogledov nanj. *Traditiones* 39/2. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU. 124–145.
- KOS, Janko, 2000: *Svet književnosti I*. Maribor: Založba Obzorja.
- KUMER, Zmaga, 1996: *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi*. Ljubljana: Založba ZRC.

- KUMER, Zmaga, 2003: Novi učbeniki po starem. *Jezik in slovstvo* 48/2: 79–81.
- ONG, Walter J., 1982: *Orality and Literacy: the Technologizing of the Word*. New York: Routledge.
- PATERNU, Boris, 1980: Folklorizacija literature in literarizacija folklore. *Glasnik SED* 20. 71–80.
- ROSENBERG, Bruce A., 1991: *Folklore and Literature: Rival Siblings*. Knoxville: The University of Tennessee Press.
- ŠTREKELJ, Karel, 1900–1903: *Slovenske narodne pesmi II*. Ljubljana: Slovenska matica.
- TERSEGLAV, Marko, 2004: Folkloristika in literarna veda ali esej o ločitvi. *Traditiones* 33/2. 17–45.
- VODUŠEK, Valens, 2003: *Etnomuzikološki članki in razprave* (zbirka Folkloristika). Ljubljana: ZRC SAZU.

SEMIOTIKA IN TEORIJA SIMBOLOV: KAJ NAM POVESTA O ODNOSU GOVORCEV DO (LASTNEGA) JEZIKA?

Matejka Grgič

Slovenski izobraževalni konzorcij, Gorica

UDK 316.74:81'22

V prispevku je prikazana interdisciplinarna vez med semiotiko, antropolingvistiko, zgodovino jezikoslovnih ved in historično pragmatiko. Izpostavljena sta predvsem dva pojma, in sicer jezikovna ideologija (kot jo definira antropolingvistika) in simbolična vrednost jezika. Na podlagi Ricoeurjeve teorije simbola je predstavljena hipoteza, da je simbolična vrednost jezika primarna glede na njegovo rabo in da so se raba jezika, njegova znanstvena obravnava in »ljudske« predstave o njem razvile ravno na podlagi te simboličnosti.

semiotika, simbol, antropolingvistika, jezikovna ideologija, historična pragmatika, zgodovina jezikoslovnih ved

The paper presents the interdisciplinary connection between semiotics, anthropological linguistics, history of linguistics and historical pragmatics. Two concepts are emphasised: »language ideology« (as defined by anthropological linguistics) and the »symbolic value« of the language. The working hypothesis, according to Ricoeur's theory of the symbol, is that the symbolic value of the language is prior to its use; the use of language, its scientific investigations and the »popular« representations of language have been developed on the basis of its symbolism.

semiotics, symbol, anthropological linguistics, language ideology, historical pragmatics, history of linguistics

Govorci jezik predvsem uporabljajo; redkeje o njem razmišljajo oz. ga eksplicitno definirajo. Toda kljub temu ne moremo mimo dejstva, da do jezika (jezikov) vzpostavijo odnos, si o njem ustvarijo predstavo, razvijejo svoje pojmovanje jezika in posledično izoblikujejo njegovo »definicijo«. Ta odnos (predstava, pojmovanje) in definicija sta v nekaterih primerih sad individualnega razmišljanja, pogosto pa ju deli neka manjša ali večja kulturna skupnost.

T. Petrović je o tem pojavu izčrpno in pregledno pisala v svojem delu *Ne tu, ne tam* (2006), v katerem je analizirala odnos do jezika pri belokranjskih Srbih. V tem delu se je

opirala na klasične teorije o t. i. jezikovni ideologiji, ki so se v svetu pojavile pred več kot tridesetimi leti in ki jih je na Slovenskem prvi nakazal Južnič v delu *Lingvistična antropologija* (1973).

Jezikovna ideologija je sistem pojmovanj jezika, odnosov do jezika oz. predstav o jeziku, ki jih razvije določena kulturna skupnost.¹ Ta sistem (ali sistemi) ni posledica, ampak izhodišče rabe jezika v vsakodnevni praksi, njegovega položaja v nekem družbenem kontekstu in njegovega pravno določenega statusa. Jezikovna ideologija, ki ne vsebuje nobenih presoj o resničnosti ali neresničnosti posameznih »idej« oz. »tez« (Hill 1998), je lahko

¹ Posredujem kar se da splošno definicijo jezikovne ideologije. Izhodiščno definicijo tega pojava je postavil Silvestrein (1979); za novejšje definicije glej van Noppen (2004).

celo podlaga za razvoj znanstvenega jezikoslovja. Moja hipoteza je, da je vsaka jezikovna epistemologija v osnovi ideološko pogojena ali, drugače rečeno: vpliv znanstvenega jezikoslovja na rabo, položaj in status jezika je manjši ali celo zanemarljiv v primerjavi z vplivom v obratni smeri, z vplivom jezikovne ideologije na znanosti o jeziku.²

1 Interdisciplinarna vez med antropologijstiko in zgodovino jezikoslovnih ved

Sodobno jezikoslovje se, pogosteje kot v preteklosti, ukvarja z lastno zgodovino. Prvi namen zgodovine jezikoslovnih ved je sodobnemu jezikoslovju posredovati informacije o epistemoloških modelih in iz njih izhajajočih metodologijah, ki so v preteklosti predstavljale »primere dobrih praks«. Drugi namen je razvijati zavest o pluralnosti perspektiv, s katerimi je stroka (če vzamemo v poštev tudi »neznanstvene« metodologije) obravnavala in še obravnava svoj predmet – jezik (Formigari 2001).

Analiza epistemoloških modelov v diahroni perspektivi nam namreč pokaže, da se v vsakem obdobju razvije več različnih epistemoloških modelov. Nekateri med njimi prevzamejo dominantno vlogo in postanejo, kot bi temu rekli danes, »main stream«. Drugi modeli preživijo neke na obrobju akademskega okolja, a se kljub temu pogosto vsaj delno prenašajo v nove modele, ki se razvijajo v kasnejših obdobjih in v drugih kontekstih.

Vsi epistemološki modeli temeljijo na predpostavkah. Te predpostavke so v znanstvenem diskurzu pogosto predstavljene kot sestavni del epistemološkega modela. Kritična analiza znanstvenega diskurza, predvsem pa primerjava med znanstvenim diskurzom določenega časa na eni strani in jezikovnimi praksami, položajem in statusom jezika ter t. i. ljudskim jezikoslovjem³ istega časa na drugi strani nam pokaže, da so predpostavke

(premise) epistemološkega modela glede na ta model apriorne in izhajajo iz neznanstvenih okolij. Če poenostavimo: odločitev o tem, kako in predvsem čemu bodo znanstveniki nekaj preučevali v jeziku, ni znanstvena, ampak ideološka. To seveda še ne pomeni, da nobeno jezikoslovje ni znanstveno. Iz ideoloških predpostavk se lahko razvijejo znanstveni epistemološki modeli. Na znanje pa moramo vzeti dejstvo, da še tako dosledni znanstveni modeli ne izhajajo iz znanosti same, ampak iz nekega drugega okolja, ki mu pravimo ideologija.

Da bi pravilno razumeli prejšnjo trditev, moramo izrazu ideologija odvzeti negativno konotacijo, ki jo je pridobil v zadnjih desetletjih 20. stoletja. Ideologijo namreč pogosto razumemo kot nekaj izkrivljenega, zavajajočega oziroma kot sistem idej, vrednot in verovanj, ki ga nekdo, ki ima močnejši položaj, posreduje z namenom, da ta položaj ohrani (Woolard 1998). Ko govorimo o vplivu jezikovne ideologije na izoblikovanje epistemoloških modelov jezikoslovnih ved, razumemo pojem ideologije nekoliko drugače. Če hočemo odkriti, katere so premise epistemoloških modelov oz. kako nekaj vpliva na izoblikovanje t. i. znanstvenih modelov v jezikoslovju, moramo ideologijo pojmovati zelo široko, kot sistem predstav o jeziku, ki ga oblikujejo govorci. Šele ko postavimo to splošno definicijo, se smemo nadalje vprašati, zakaj govorci oblikujejo take sisteme predstav o jeziku in ali se na podlagi teh sistemov lahko izoblikujejo odnosi moči, dominacije/podrejenosti, vključenosti/izključenosti itn., ki temeljijo na jeziku in njegovi rabi.

2 Interdisciplinarna vez med antropologijstiko in historično pragmatiko

Historična pragmatika se ukvarja s preučevanjem rabe jezika v preteklosti. Pri tem se opira na izhodišča in metode sinhrona pragmatike, ki preučuje načine in namene

² Podobne teze zagovarjajo mnogi raziskovalci, npr. Verschueren (2004), Koerner (1999).

³ O ljudskem jezikoslovju so začeli pisati Francozi v drugi polovici 20. stoletja, zato zanj pogosto uporabljamo kar francoski izraz *linguistique populaire* (Brakle 1989).

rabe jezika v sodobnih kontekstih, pri čemer se sooča s specifikom diahronega dela na virih (Grgič 2006). Z diahronim pristopom lahko analiziramo tudi razvoj jezikovnih ideologij, ki se reflektirajo v pragmatiki, torej v namenih in načinih rabe jezika.

V sodobnih učbenikih pogosto poudarjamo, da se z jezikom sporazumevamo, da jezik uporabljamo za komunikacijo. S tem učenecem, dijakom ali študentom implicitno posredujemo informacijo, da je jezik nekaj, kar pripomore k (boljšemu) razumevanju oz. k druženju, ustvarjanju skupnosti, skupnega.⁴ Definicija jezika, ki jo tako oblikujemo, ni nevtralna, kot bi se na prvi pogled lahko zdelo in kot bi morda strokovnjaki celo želeli; najbrž nobena definicija nikoli ni nevtralna. Ta definicija (kot potencialno vsaka druga) namreč temelji na predpostavki, ki ni znanstvena ali ni samo znanstvena. Teorija, da se z jezikom bolje razumemo in da smo na podlagi jezika del neke skupnosti, ni posledica znanstvene definicije jezika, ampak temelji na predznanstvenem opazovanju, doživljanju in posledično pojmovanju ali celo vrednotenju jezika. Sledi takega pojmovanja in vrednotenja najdemo že v zgodnjih antičnih besedilih,⁵ ki jim ne moremo pripisovati znanstvenih ambicij na področju jezikoslovja, zato lahko sklepamo, da so koristen vir podatkov za rekonstrukcijo tedanje jezikovne ideologije. Šele na podlagi opazovanj, da se z jezikom razumemo in da oblikujemo neko skupnost, so se razvile predpostavke znanstvenih ved, ki jim danes pravimo pragmatika, komunikologija, teorija komunikacije, sociolingvistika itn.

Diahrona perspektiva nam zopet pokaže, da pojmovanje jezika, kakršnega promovirajo sodobni učbeniki, ni edino možno. Ali lahko na primer jezik pojmujeemo v popolnem nasprotju s prej ponujenima predstavama o »sredstvu za boljše razumevanje« in

»sredstvu za ustvarjanje skupnosti in skupnega«? Ali ni jezik lahko tudi »sredstvo (vzrok) za nerazumevanje« in »sredstvo za izločevanje iz skupnosti«? Odgovor je očitno. Vzporedno s predpostavko, da je jezik sredstvo razumevanja in vključevanja, se je diahrono razvijalo tudi drugo »ideološko jedro«: da je jezik sredstvo nerazumevanja in izključevanja, naključnega ali namernega, očitnega ali prikritega.

Sodobna sinhrona pragmatika se ukvarja s sodobnimi konteksti rabe jezika, s spletom, telefonskimi pogovori, klepetalnicami, e-pošto, blogi, e-forumi, mrežami itn. Najbolj enostaven, skoraj banalen primer izključevanja je vnašanje uporabniških imen in gesel v raznovrstne spletne strani. Ime je jezikovni pojav, pogosto je to čisto določena besedna vrsta, samostalnik. Geslo običajno tudi. Kdor ne pozna uporabniškega imena in gesla, ne more vstopiti v spletno stran. Pri tem gre za izključevanje.

Prav tako se sodobna sinhrona pragmatika in njej sorodna etnolingvistika ukvarjata s specifičnimi skupinami uporabnikov jezika, na primer z najstniki. Najstniki so mojstri v »jezikovnem« izključevanju staršev in profesorjev: najbolj blaga oblika je sleng, veliko bolj radikalna je raba izmišljenih besed, katerih pomen je znan samo njim in njihovim prijateljem, govorjenje v tujem jeziku, ki ga starši ne razumejo, zapisovanje besed od desne proti levi v skrivni dnevnik itn.

Podvigi sodobnih najstnikov, ki jih navažam le kot primer, niso v diahroni perspektivi nič izrednega. Če pogledamo, katere jezikovne in komunikacijske prakse so se uveljavljale v preteklosti (s tem se namreč ukvarja historična pragmatika), opazimo, da je bilo izključevanje na podlagi jezika in (namerno) ustvarjanje nerazumevanja zelo razširjeno že v antiki, po vsej verjetnosti že v arhaični dobi.

⁴ Beseda *komunikacija* izhaja iz latinske *comunis* 'skupen, skupni'. Latinski glagol *communico* pomeni 'naredim, da kaj postane skupno', tudi 'razdelim si kaj z nekom'.

⁵ *Biblija* (stara in nova zaveza), Homerjevi epi, Herodotova dela in številni citati iz grške filozofije, npr. iz Gorgiasovih odlomkov.

Na podlagi virov, ki jih imamo na razpolago, lahko dovolj natančno preučujemo določene komunikacijske prakse, na primer obredje, dopisovanje, javni govor. Rabe specifičnih jezikovnih kodov v religioznih obredih, v mantiki, teurgiji, mistiki, magiji in na splošno v misterijskih praksah (Grgič 2006) nam pričajo o procesih ustvarjanja nerazumevanja in posledično izključevanja »nepoklicanih«.

Historična pragmatika beleži podobno izključevanje tudi v manj izrazitih pojavih, kot so raba narečij, tujih jezikov, knjižnih oz. »intelektualnih« jezikov in drugih kodov z namenom izključevanja in ustvarjanja nerazumevanja.⁶

Zgodovinski pristop nam nazadnje pomaga, da z drugačne perspektive vidimo pojave, ki jih v sodobni družbi nočemo opaziti. Kljub »uradnemu« stališču stroke (katerega glasniki so učbeniki in priročniki), da jezik združuje in omogoča razumevanje, ne moremo mimo dejstev, na katera opozarjajo vede, ki se ukvarjajo z jezikom kot družbeno prakso. Predvsem etnolingvistika poudarja, da se z izbiro jezikovnega koda ali jezikovnih kodov pripadniki določenih skupnosti oz. skupin ločujejo od drugih in ravno na podlagi te ločitve ustvarjajo lastno identiteto.⁷

Vprašanje je seveda, zakaj se procesi (iz)ločevanja in na njem temelječega ustvarjanja identitete oblikujejo prav z jezikom oz. v jeziku.

3 Interdisciplinarna vez med antropolingvistiko in semiotiko

Procesi (iz)ločevanja in posledičnega oblikovanja identitete se »dogajajo« v jeziku, vendar moramo pri tem pojem jezik razumeti širše kot doslej. Doslej smo namreč govorili le o verbalnem jeziku. Semiotika, ki jezik

pojmuje kot sistem znakov, priznava, da se v vseh kulturah poleg verbalnega pojavljajo še drugi jeziki, ki imajo enake ali vsaj podobne značilnosti kot verbalni jezik – glasba, moda, prehrana, pa tudi sistemi, ki so mešanica različnih jezikov.⁸ Poleg čisto sistemskih značilnosti si vsi omenjeni sistemi delijo tudi skupno funkcijo (iz)ločevanja: npr. vegetarijanci se ločujejo po prehrabnih navadah, pripadnike vojaških enot ločujemo po uniformi, skupine mladih se ločujejo glede na glasbo, ki jo poslušajo.

Podobno se ljudje ločujejo tudi po verbalnem jeziku, ki ga govorimo. S tem ne mislimo le na ločitev na narodne oz. etnične skupine na podlagi jezika; taka ločitev, po kateri naj bi Slovenci govorili slovensko, Italijani italijansko in Avstrijci avstrijsko, sploh ni samoumevna. Tudi znotraj posameznih etničnih, narodnih ali celo nacionalnih skupin raziskovalci opažajo kompleksne dinamike (iz)ločevanja na podlagi znanja in rabe (do)ločenih jezikovnih kodov.

Poleg tega, da se ljudje ločujejo na podlagi jezikovnega koda, se ločujemo še na podlagi eksplicitacije odnosa, predstave, pojmovanja koda ali kodov, ki jih poznamo. O jeziku in svojem odnosu do njega govorimo, s svojimi predstavami o jeziku nastopamo v javnosti, z njimi se opredeljujemo, vključujemo in izključujemo.

Ti mehanizmi pa ne bi bili mogoči, če bi bil jezik izključno sistem znakov. Tako ga definiramo in z njim operiramo, ko raziskujemo delovanje teh znakov, njihove paradigmatike in sintagmatike lastnosti, kar je povsem razumljivo in funkcionalno ciljem, ki si jih postavljamo s takimi raziskavami. A če želimo jezik razumeti kot družbeno prakso in ga v tem smislu tudi raziskovati, potem mu moramo poiskati drugačno definicijo. Znotraj

⁶ V antičnih besedilih najdemo take primere npr. pri rimskih cesarjih Marku Avreliju in Julijanu Odpadniku, v *Hermetičnem korpusu* in *Kaldejskih orakljih*.

⁷ Hipotezo, da je ločitev oz. izločitev predpogoj za oblikovanje identitete oz. pripadnosti, najdemo v več delih sodobnih avtorjev, npr. Duranti 2001; Bucholz, Hall 2004; Hill 1989.

⁸ O množstvu jezikov je prvi govoril francoski semiotik oz. semiolog Barthes (1965) v 60. letih prejšnjega stoletja.

semiotike, vede, ki se ukvarja z vsemi znamenji, ne le z znaki (tudi z indeksi, ikonami, simboli, fetiši in drugimi), lahko postavimo definicijo, da je jezik kompleksna struktura simbolov in da ima sam po sebi simbolično vrednost.

Na tem mestu moramo seveda pojasniti, da »struktura simbolov« in »simbolična vrednost« nista isto, kot lahko pogosto beremo ali slišimo. Ko govorimo o simbolični vrednosti jezika, mislimo na definicijo Michela Foucaulta (1966), ki je v zvezi z renesančnim pojmovanjem jezika zapisal, da je v jeziku neka simbolična funkcija, ki pa je ne smemo iskati v (posameznih) besedah, ampak v samem obstoju jezika. Vprašanje, ki si ga postavlja semiotika, je, kako (na podlagi česa) je jezik postal simbol.

Procesi simbolizacije so med najbolj kompleksnimi kulturnimi procesi – morda celo najkompleksnejši. Teorij o tem, kako »nekaj« postane simbol, je več in najbrž nobena med njimi nima dokončnega odgovora na to vprašanje. Menim, da je za potrebe razumevanja jezika kot simbola zelo primerna Ricoeurjeva teorija, ki je bistvena tudi za razumevanje nastanka in razvoja jezikovnih ideologij.

Paul Ricoeur je o simbolu najpogosteje pisal znotraj svoje hermenevtike in predvsem v povezavi s filozofijo jezika. O tem, kaj je simbol, je v najbolj strnjeni obliki razmišljal v svojem delu *Le symbol donne à penser* (1959). Simbol je znamenje: ima nekatere značilnosti znaka, hkrati pa ga od njega ločujejo še specifične lastnosti. Medtem ko mora biti znak enostaven, linearen, enoznačen, neposreden in neposredno razumljiv (oz. mora vsaj težiti k tem lastnostim), je simbol kompleksen, ambivalenten, globinski, polisemičen, kontroverzen, paradoksalen. Vse to in še več so o simbolu povedali semiotiki vseh časov in šol, Paul Ricoeur pa je njihova razmišljanja zgostil v svoji hermenevtiki. Simbol je znak, ki predpostavlja motus intencionalnosti.

Umberto Eco (1984), ki je bil bolj zvest semiotiški tradiciji, je osvojil Goethejevo stališče in izpostavil dejstvo, da je simbol znak, ki v partikularnem (znakovnem) zaobjame univerzalno. Za Eco (in za ostale semiotike, pa tudi jezikoslovce nasploh) je jezik najprej znak oz. sistem znakov, ki šele v drugi fazi dobivajo dodatne, drugotne pomen in tvorijo metafore; šele v tej fazi postane jezik simbol (npr. simbol osebne ali nacionalne identitete).

Ricoeur (in poleg njega še nekateri drugi misleci, npr. Jung, utemeljitelj analitične psihologije) je to zaporedje pojmoval drugače. V svojem delu *Parole et symbole* (1975) je postavil simbol pred jezik. Simbol je po njegovem mnenju tisto, kar omogoča nastanek in obstoj jezika, je podlaga jezika, predpogoj za semantiko.⁹ Jezik torej ni nastal kot sistem znakov in kasneje pridobil simbolično vrednost, jezik je imel najprej simbolično funkcijo; šele na podlagi nje in samo na podlagi nje je lahko pridobil praktičnosporazumevalno funkcijo, za katero je potreben znakovni sistem in se nam zdi danes v jeziku primarna. Z jezikom je človek najprej postavil sebe za človeka, individuuma, pripadnika določene skupine, božje bitje, bitje sveta; šele nato je z jezikom sporočal vsebine, pel hvalnice svojim bogovom ali poročal tovarišem o uspešnem lovu.

Ricoeurju je jezik najbolj vsakodnevni prikaz simboličnega sveta, ki povezuje makro- in mikrokozmos; jezik je prostor, v katerem se reflektira vez med makro- in mikrokozmosom. V tem je simboličnost jezika: ne le v metaforah, ki se pojavljajo v jeziku – te nastajajo sproti, a posteriori; simbolična vrednost jezika je dana a priori, pred jezikom – simbol je pogoj za jezik.

Že obnova kompleksne Ricoeurjeve teorije daje razumeti, da ima jezik kot simbol posredniško vlogo in »vmesno« mesto med dvema svetovoma. To »vmesnost« jezika so v preteklosti poudarjali mnogi misleci,

⁹ Ricoeur (1975, 1978) pojmuje semantiko kot osnovno vedo o jeziku; tisto vedo, za katero jezik ni ločen, avtonomen sistem, ampak del življenja, neločljiv od govorca in vsebine upovedanega.

predvsem tisti, ki se niso poklicno ukvarjali s slovnicařtvom in priročniřtvom, ampak so o jeziku razmiřljali zgolj spekulativno. Take definicije jezika najdemo tudi v religiozni tradiciji Zahoda, v pozni grřki filozofiji in v zgodnji patristiki. Od tod po vsej verjetnosti izhaja tudi sodobno »ljudsko« in znanstveno pojmovanje jezika kot simbola (osebne in/ali kolektivne) identitete.

Če osvojimo Ricoeurjevo tezo in jo primerjamo z izsledki iz razpolořljivih virov, lahko sklepamo, da se ta simbolizacija ni razvila v nam bliřjih obdobjih (recimo v moderni dobi, po nastanku nacionalnih drřav). Tega pojmovanja nismo povzeli po empiriĉnojezikoslovni tradiciji, nismo ga razvili na podlagi rabe jezika; nasprotno: rabo jezika smo prilagodili njegovi simboliĉni vrednosti in na tej osnovi razvili tudi znanosti o jeziku. Jezik je bil simbol (osebne ali kolektivne) identitete ře v najzgodnejřih fazah svojega razvoja; istočasno ali celo pred praktiĉno-sporazumevalno vlogo je imel (in ima) ře druge razseřnosti, ki so ga postavljale v obmoĉje preseka med zavednim in nezavednim, med makro- in mikrokozmosom. Te razseřnosti jezika niso sekundarne, ampak primarne. Zaradi njih ima jezik v zahodni kulturi simboliĉno vrednost, ki opravlja (ře poenostavimo) temeljno vlogo v procesih individualizacije in oblikovanja ĉloveka kot ĉloveka.

Literatura

- BARTHES, Roland, 1965: *Elément de sémiologie*. Paris: Gonthier.
- BREKLE, Herbert Ernst: 1989: La linguistique populaire. Sylvain Aurox (ur.): *Histoire des idées linguistiques*. Liege: Mardaga.
- BUCHOLZ, Mary, HALL, Kira, 2004: Language and Identity. Alessandro Duranti (ur.): *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden: Blackwell Publishing.
- DURANTI, Alessandro, 1997: *Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ECO, Umberto, 1984: *Semiotica e filosofia del linguaggio*. Torino: Einaudi.
- FORMIGARI, Lia, 2001: *Il linguaggio. Storia delle teorie*. Roma, Bari: Laterza.
- FOUCAULT, Michel, 1966: *Les mots et les choses*. Paris: Gallimard.
- GRGIČ, Matejka, 2006: Pragmatika in semiotika v historični perspektivi: komunikacijski modeli in transcendentno v kulturi pozne antike. *Annales* 16/2. 373–382.
- HILL, Jane, 1989: The Social Function of Relativisation in Obsolescent and Non-obsolescent Languages. Nancy Dorian (ur.): *Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HILL, Jane, 1992: »Today There is No Respect«: Nostalgia, Respect, and Oppositional Discourse in Mexicano (Nahuatl) Language Ideology. *Pragmatics* 2. 263–280.
- JUŽNIČ, Stane, 1973: *Lingvistiĉna antropologija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- KOERNER, Konrad, 1999: *Linguistic Historiography: Projects and Prospects*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- van Noppén, Jean-Pierre, 2004: CDA: A Discipline Come of Age? *Journal of Sociolinguistics* 8/1. 107–126.
- PETROVIČ, Tanja, 2006: *Ne tu, ne tam. Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika*. Ljubljana: Zalořba ZRC, ZRC SAZU.
- RICOEUR, Paul, 1959: Le symbole donne à penser. *Esprit*. 7–8.
- RICOEUR, Paul, 1975: Parole et symbole. *Revue de sciences religieuses* 49. 1–2, 142–161.
- RICOEUR, Paul, 1978: Philosophie et langage. *Revue philosophique de la France et de l'étranger* 103/4. 449–463.
- SILVESTREIN, Michael, 1979: Language Structure and Linguistic Ideology. *The Elements: A Parassession of Linguistic Units and Levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society, University of Chicago.
- VERSCHUEREN, Jef, 2001: Notes on the Role of Metapragmatic awareness in Language Use. *Pragmatics* 10/4. 439–456.
- WOOLARD, Kathrin, 1998: Language Ideology as a Field of Inquiry. Bambi Schieffelin idr. (ur.): *Language Ideologies. Practice and Theory*. New York, Oxford: Oxford University Press.

PSIHOLOŠKO V PROZI VLADA ŽABOTA

Marlena Gruda

Uniwersytet Śląski, Katowice

UDK 821163.6–3.09Žabot V.:159.964.2

Psihološko v prozi Vlada Žabota zajema skoraj vse ravni in strukturne elemente del, vključno z njihovo vsebino in obliko. Največ prostora avtor posveča junaku; literarni lik v Žabotovi prozi zahteva podrobno psihološko analizo, ki razkrije, da se ta v procesu iskanja lastne identitete pri odkrivanju zavestnih, podzavestnih in nezavestnih vsebin giblje po meandrih lastne psihe. V njegovih delih to potrjuje prisotnost očitne in neočitne vsebine, prvin sanj in izmišljije ter raznolikih psihičnih stanj. Dela tvorijo prostor za predstave, misli, asociacije, fantazije, spomine, ki jih pozunanajajo izpovedni subjekti, izgubljeni v svetu literarnih likov.

psichoanaliza, subjektivnost, literarni lik, fantazija, mimezis

The psychological in Vlado Žabot's prose comprises all the levels and structural elements of the work including its content and form. Žabot devotes most space to the central character; the literary figure in Žabot's work requires a detailed psychological analysis, which reveals a character who, in search of his own identity, encounters conscious, subconscious and unconscious elements while meandering through his own psyche. This can be seen in the presence of overt and covert content, elements of dream and fantasy and various psychological states. The works create a space for images, thoughts, associations, fantasies and memories that become externalised in the narrating subjects who are lost in the world of literary characters.

psychoanalysis, subjectivity, literary characters, imagination, mimesis

Slovenska literatura, podobno kot druge nacionalne literature, ni izolirana od drugih področij. Povezave med literaturo in filozofijo, psihologijo, sociologijo, etnologijo ali naravoslovjem so prisotne na skoraj vsakem nivoju literarnega dela kot celotna tvorba ustvarjalne avtorjeve ekspresije. Interpretacija dela z vidika spoznavne psihologije, psihologije osebnosti, psihologije ega, kognitivne psihologije ali psihoanalize razlikuje delo vsebinsko in oblikovno, kar razširja njegove perspektive in spekter konkretizacijskih možnosti.

Mnogo interpretacij priča o notranjem bogastvu dela, na kar vplivajo življenjske izkušnje, estetska občutljivost, intelektualna in ustvarjalna sposobnost avtorja, literarnih likov in bralca. Možni svetovi, zgrajeni na tej

podlagi, so kreacija nove resničnosti (Tokarz 2007), oblika individualistične predstave nje-nega odlomka, katerega glavna vloga je, kot meni Goodman, predelava in obnova stvarnosti, sprememba oblike sveta (Łebkowska 2001: 89).

Mimezis je po Aristotelu (1983) kreacija, ne pa platonsko posnemanje sveta ideje, projekcija določene perspektive videnja resničnosti, ustvarjalčevega notranjega sveta; delo je mimezis resničnosti, predstavljene z vidika mehanizmov delovanja človeškega uma, emocionalnosti, občutljivosti. Temu sledi Ingardnova (1967) predpostavka, da je literatura, kot vsaka umetnost, intencionalno bitje, tvorba namišljene ustvarjalne ekspresije, ki v osnovi temelji na subjektivnosti. Delo je torej simbolistična tvorba človeške zavesti in

podzavesti, emocionalnosti in volje subjekta, ki zahteva dejansko udeležbo tako ustvarjalca kot bralca, njuno empatijo, simpatijo in čustveno dožemanje (Gołaszewska 1986: 324–325). V literaturi, ki se nanaša na spoznavne procese, psihološko odloča o avtentičnosti in (psihološki) resnici v literaturi (Głowiński 1973: 14).

Kreativnost in izvirnost v načinu predstavljanja identitete zaznavajočega subjekta sta, po mnenju Kielara (1988: 15), konglomerat skupnih percepcijskih dispozicij ter subjektivne interpretacije, ki predstavljajo preplet čutne, artistične in metafizične izkušnje (Tokarz 1997: 79). Individualistična, subjektivna izkušnja, ki je odvisna od dispozicij ter psiholoških, socioloških in kulturnih razmer, skupaj z izkušnjo objektivnega sveta določa videnje in predstavo o svetu v literaturi.

Za raziskavo povezav med literaturo in psihologijo je treba priznati psihi (in nezavednemu) nadrejeno vlogo. Richards (Fizer 1991: 142–143) razume psiho kot:

enotno, visoko integrirano celoto, ki funkcionira kot spoznavanje, želja, zaznavanje, zavest in podzavest in je istovetna z živčnim sistemom ali z delom njegove dejavnosti ter je podvržena vplivu nepretrganega toka potreb organizma, kar se kaže preko doživljanja, impulzov, odvisnih tako od notranje psihe kot zunanjih dražljajev.

Kot piše Beneke, je predmet psihologije vse to, kar opažamo v notranji zaznavi (Fizer 1991: 30). Zato se psihologizem v literaturi opira na predstavo v fiktivnem svetu notranjih psiholoških izkušenj, projekcijo junakovega notranjega sveta, njegovih doživljanja in moralnih izbir, motivacije, razpoloženja, misli, refleksij, spominov, asociacij, sanj, fantazije, sanj v živo preko opisov, pripovedi, komentarjev in citatov, retrospekcije in notranjega monologa (Sobolewska 1979: 9–54). Auerbach (1968: 34) namreč predpostavlja, da se literatura ukvarja z »mikroopazovanjem zapletenih procesov v človeški psihi«, ki se pojavljajo tudi zunaj okvirov fabule. Prenos

psihologističnih elementov izven dela, na ravni oblike, se izvaja preko različnih tehnik (retrospekcija, opis itn.). Posledično se psihologija povezuje z estetiko in zajema tako ustvarjalni kot bralni proces (psihestetika).

Soodvisnost pisatelja, bralca in predstavljenega sveta je naslednja raven stika literature in psihologije, kjer je besedilo dinamična spoznavna struktura (Tokarz 2008: 211–226), odprta ali zaprta pripovedovalčeva izotopija (Eco 1994: 150), katere odprtost ali zaprtost priča ne samo o strukturi dela, temveč je delo tudi nosilec različnih pomenskih in psiholoških vsebin. Doživetja, nastala na njihovi osnovi, so posledica ustvarjalčeve in bralčeve spoznavne in emocionalne angažiranosti ter dokaz vpliva zavestnih in podzavestnih osebnostnih struktur na vrednost dela.

Psihološko oz. psihološkost v literaturi določajo subjektivizem, občutljivost, emocionalnost in mentaliteta, ki so tesno povezani z estetskimi doživljaji, vrednotenjem estetskega predmeta. Združitev estetizacije in psihologizacije v literaturi je razumevanje subjektivizacije in emocionalnosti v estetskem kontekstu med ustvarjalnim in bralnim procesom, ki z vplivom na obliko dela odločata o nadrejenosti estetskega doživetja nad vsebino dela. Temu sledi zabrisovanje predstavljenih svetov preko izpovedi – maske, ustvarjanje iluzije resničnosti, igra z oponašanjem (Łebkowska 2001: 229), razkrivanje preko neočitnega, preko artikuliranja cenzurirane vsebine, preoblikovane v jeziku, in preko terapije s simbolično mimezis.

Značilnosti psihološke literature je mogoče najti v delih številnih slovenskih pisateljev. Preko literature pisatelji poznanjajo vsebine notranjih svetov (refleksijo, premišljevanje, spomine, asociacije itn.), izražajo emocije in doživetja (melanholijo, veselje, meditacijo) ter predstavljajo travmatične dogodke in reakcije nanje (nasilje, zvestobo, prevaro, duševne bolezni), pogosto tudi preko metafikcije, ironije, fantastike. Vlado Žabot, Milan Dekleva, Feri Lainšček, Andrej Skubic, Drago Jančar, Berta Bojetu, Nina Kokelj,

Evald Flisar, Aleš Čar, Andrej Blatnik, Marjan Tomšič in Katarina Marinčič so samo nekateri izmed slovenskih sodobnih pisateljev psihologizirane in subjektivizirane proze.

Psihološko v prozi Vlada Žabota zajema skoraj vse ravni in strukturne elemente dela, vključno z njegovo vsebino in obliko. Projekcija in recepcija dela, vrsta pripovedi, fiktivni svetovi, konstrukcija literarnega lika in njegovih notranjih svetov predstavljajo stopnjo angažiranosti mentalnih struktur vseh subjektov literarne komunikacije. Literarni lik v Žabotovi prozi zahteva podrobno psihološko analizo, ki razkrije, da se ta v procesu iskanja lastne identitete pri odkrivanju zavestnih, podzavestnih in nezavestnih vsebin giblje po meandrih lastne psihe. Zato se zdi interpretacija Žabotove proze preko psihoanalize in psihologije ega (Freud, Jung, Adler, Fromm) najbolj komplementarna in izčrpna. V njegovih delih to potrjuje prisotnost očitne in neočitne vsebine, prvin sanj in izmišljije ter raznolikih psihičnih stanj literarnega lika. Dela tvorijo prostor za predstave, misli, asociacije, fantazije, spomine, ki jih pozunanjajo izpovedni subjekti, izgubljeni v svetu literarnih likov.

Psihoanalitične koncepcije literature so nastale pod vplivom razvoja humanistike v 20. stoletju, kar je povezano s kritiko, ne pa z zavrnitvijo psihologizma. Na prelomu 19. in 20. stoletja je bila psihologija kot znanost v razcvetu, o čemer priča razvoj psihologije lika ali behaviorizma. Največji prelom je bilo odkritje nezavednega in sublimacijskih procesov, ki določajo meje kulturnih vzorcev (Mitosek 2004: 182). Predhodnik na tem področju je bil Freud, njegovi nasledniki pa so razvijali misel v dveh smereh: Jung, Adler, Rank, Sachs in Fromm so iskali družbene podlage simbolike nezavednega; predstavniki literarne psihoanalize (Bonaparte, Boudouin, Bodkin in Sartre, ki se je prav tako navezoval na to smer) so se še naprej ukvarjali s semantiko umetnosti in so dojemali literaturo kot red simbolov ali slik in ne kot sistem besed v izjavi. Freudova teorija nezavednega

je bila kontroverzna in je nasprotovala idealističnim psihološkim tendencam (Dilthey, Husserl, Binswanger), vendar je postala nerazdružljiva prvina psihološke tradicije, ki sta jo med drugim izoblikovala Fechner in Herbart (Dybel 1990: 170–171). V 60. letih sta se Lacan in Kristeva sklicevala na Freudove opombe v kontekstu jezika; v koncepciji ustvarjalnosti sta združila ekspresijo nezavednega z vprašanjem znakovne manifestacije nezavednega (Mitosek 2004: 195).

Kot piše Dybel (1990: 169), je predmet psihoanalitične interpretacije smisel, ki je prisoten v različnih psiholoških pojavih. Umetnost odkriva plat nezavednega, ki je človeku neznana domena njegovega uma in čutov. Literarna dela so sinteza, sredi katere je junak kot celota vedenj, motiviranih na različnih nivojih, kjer spoznanje osebe vodi k razstavitvi psihične strukture na prvotne dele. Literarno delo je torej posrednik določene resničnosti, ki je sama na sebi samoumevna za ustvarjalca. Naloga psihoanalize kot vede o nagonih, sanjah in fantazijah je vrniti racionalni smisel resničnosti, predstaviti mehanizme, ki vodijo osebe. Na ta način ima literatura racionalizirajočo-spoznavno funkcijo (Mitosek 1997: 190–191).

V Žabotovih delih je literarni lik enota, njegova stopnja sestavljenosti, razvitosti in preoblikovanosti v odnosih z drugimi deli besedila pa je prvina, ki oblikuje fabulo; je konstrukcija in njeno ponavljanje se pojavlja v subjektivnosti zaznave in čutne izkušnje. Arhetipski junak v kontekstu individualističnih oblik izražanja emocij, sanj, doživljajev, misli, njihov način izkušanja pa je posledica znotrajbesedilnih fabulativnih postavitev in aktivnosti vseh oseb literarne komunikacije. Način gibanja lika in njegovega obstoja v predstavljenem svetu določajo tri načela: prijetnost, resničnost in ambivalenca (Pospiszył 1991), ki so pogojena z nagoni smrti in ljubezni. Junak doživlja v odnosu do sebe in sveta strah: strah pred krvoskrunstvom in kastracijo. Med popuščanjem lastnemu nagonu, zavračanjem

tabuiziranih, moralnih in religioznih načel junak doživlja nervozo (Freud 1993). Ker si želi najti kompromisno rešitev in ne želi ostati v večnem konfliktu med naravo in kulturo, v stanju *med*, uporablja nezavedne obrambne mehanizme, procese tlačjenja in brzdanja, sublimacije in represije. Literarni liki v Žabotovih delih predstavljajo neočitne vsebine s pomočjo sanj in fantazij ter simbolike izmišljenega. Zaradi refleksivne misli lahko junak niha med fantazijo in resničnostjo, podrejen različnim izmišljenim slikam zavesti. Na ta način literarni liki postajajo igralci, ki odigravajo različne vloge, zgodbe, ki v resnici niso možne. Postajajo objekti, ki omogočajo psihološko identifikacijo notranje, nezavedne identitetne enote, ki doživlja in spoznava sebe in svet v magični perspektivi, kjer čuti in animistični doživljaji prevladujejo nad intelektom (Tokarz 2010: 11–12).

Novela **Skrivnost grajske kapelice** je besedilo iz prve Žabotove zbirke *Bukovska mati*, ki kot primer psihološke proze zahteva pri interpretaciji psihoanalitični pristop. Akcija se dogaja v dveh prepletajočih se svetovih: v svetu sanj in navideznem realnem svetu, ki je podoben svetu sanjarjenja. Pri-poved gradijo odlomki predstavljenega sveta, odsotnost vzročno-posledičnega reda, časovno-prostorske vrzeli, nejasnost in neberljivost besedila. Meje med svetovoma niso izrazite. V svetu sanj, sestavljenem iz lakonične in asociativne izpovedi, ki pogosto nista povezani med seboj, razlikujemo dimenzijo misli, čustev in asociacij, iz katerih izhajajo dogodki. Svet navidezne realne stvarnosti sestavljajo misli in misli na sanje, predstave, fantazije, sanje v budnem stanju in prostor akcije, ki se dogaja v svetu fikcije. Navidezna realna stvarnost bi lahko predstavljala sanje v predhodni, uvodni ali končni fazi, ko sanjarije začenjajo dobivati lastnosti resničnosti ali postajajo fantazija, sanje v budnem stanju, z zanje značilno nejasnostjo, simultanostjo in simboliko.

Delo je oblika ekspresije čustev in poželenj glavne junakinje Zare. V sanjariji, ki poteka fazično (kondenzacija, premostitev, figuracija), so artikulirane njene resnične fantazije, misli, želje in čustva, s poudarkom na erotičnih fantazijah, ki se sklicujejo na mitološke pojave.

Oblika besedila je samo navidezno neurejena; v resnici je zelo logična. Vsaka lastnost, oris lika ali dogodka postaja celo simbol. Literarni liki so v sanjah predstavniki konkretnih, izrazitih in obenem protislovnih lastnosti. Zato moški v Žabotovi noveli nastopa v treh oblikah: plah, nemočen in občutljiv umetnik, ki ga glavna junakinja ljubi in močno potrebuje njegovo bližino (realna oseba); realna, ampak aktivna in močna oseba (idealiziran lik); pogumen in dominanten moški, gnusni stražar, s katerim doživlja »prepovedano« razkošje.

Novela se začenja s predstavitvijo odlomka iz sanj. Prostor je kapelica, v kateri imajo značilno simbolno vrednost slike in osebe, ki so prikazane na njih:

Ni razumela strahu, ki je vel z obrazov okoli nje, kajti bilo je vendar tako, kot bi dahnilo nenadoma toplo življenje izza bledih, mrtvaško zamaknjenih podob [...], kakor da bi naveličane neme pobožnosti tiho zahrepenele ... (Žabot 1986: 7.)

Zara je v kapelici ponoči, v družini moškega, ki jo je ugrabil. Ko jo med plesom začne slačiti, se prebudi. Vendar se ne prebudi sama od sebe; klicanje od zunaj jo uvede v svet navidezne realne stvarnosti, v kateri primerja resničnost in sanje, opaža premostitve in preoblikovanja. Prehod do te dimenzije se dogaja preko metabesedilnih stavkov:

V tišino nočne izbe in mesečine, ki je lila skozi zakrižano okno. (Žabot 1986: 9.)

To ni realna stvarnost, temveč druga raven sanjarije, v kateri je junakinja odvisna od druge cenzure. Podzavestne vsebine so filtrirane, zato se boji tega, kar je povezano z osebo matere:

strahoma je prisluhnila materinemu sopenju, nato pa ga je prijala za roko ter ga potegnila skozi vežo na dvorišče. (Žabot 1986: 9.)

Za mater se zdi, da je moralni horizont (Taylor 1993), imperativ prvotne vsebine Zarinega uma. Junakinja to zavrača, zato se podoba matere pojavi še enkrat – med potjo z mrtvaškim vozom, ki pomeni sklic na vsebino, ki je bila potlačena v animistični misli:

Po bukovju blodi movje ... [...] Vabijo uboge, sirote, vsakogar, ki se približa, ker ne vedo, kdo je prava mamica. Nikoli je niso videle ... (Žabot 1986: 13–14.)

Zara zaznava svojo mater kot izgubo. Nekrščeni otroci so simbol zla, na katerega se nezavedno obsoja. Opažene vsebine tlači v podzavest in jih potem pozunanja v obliki simboličnih upodobitev, občutka strahu in negotovosti.

Duše mrtvih otrok so simbol smrti, podobno kot mrtvaški voz, s katerim jo pelje moški po neznani pokrajini:

Pokrajine, po kateri sta se vozila, ni več poznal. (Žabot 1986: 12.)

Zara se je izključila iz interpretacije svojega opazovanja. Obrnila je pomen in premestila intencionalnost lika na drug objekt. Torej je preoblikovala pomen svoje predstave, ki ga je filtrirala zavest. Prišlo je do racionalizacije, ne pa do cenzure. Potlačila je morebitno ogroženost in postala dovzetna, pasivna in brezbržna glede scenarija sanj in osebe.

Zarina čustva so ambivalentna – po eni strani ljubi skritega in nemočnega moškega ter si želi njegove bližine:

Ni hotela več siliti vanj, kajti zasmilil se ji je, tako plah in pohleven [...]. Zadostoval bi pravzaprav že en sam njegov namig ... (Žabot 1986: 16.)

Po drugi strani doživlja močno poželenje:

počutila bi se rada kakor ugrabljena lepota, ki jo bo divji in ves neizprosni tujec odpeljal nekam daleč v tujo deželo ... (Žabot 1986: 12.)

Ker hoče doživeti resno ljubezen z želenim objektom, se predaja nečistemu,

prepovedanemu, ampak želenemu razkošju z izmišljenim objektom, kreaciji poželenja:

Ljubi ... je proseče dahnila ... toda kar preslišal je, kar suval jo je predse ... Stiskalo jo je v grlu, solze so ji kar same od sebe zalivale oči in stražar se ji je zdel tako silen, zavaljen, umazan, gnusen, nadvse gnusen ... [...] Ni mogla prenesti pogleda na zabuhel, grdo zaraščen obraz, na debel, nekam med napihnjena lica potisnjen nos, na okrogle, krvavo podplute oči, dolgo, razvlečeno slino, ki se je smrdeče scejala po bradi ... zaprla je oči, obračalo se ji je, v želodcu in povsod, želela je umreti, želela je ... (Žabot 1986: 18.)

Predstava sanjskega razkošja ne izključuje prisotnosti mladeniča, ki se udeleži nečistega akta kot priča, ki v roki drži luč za gnusnega moškega:

»Ti! ...« se je obrnil k gologlavcu, »posveti no malo ...« Oni je ubogljivo primaknil leščerbo ... (Žabot 1986: 18.)

Zara, za katero je mladenič priča, ki jo opazuje pri spolnem aktu z drugim moškim, je lahko izrazila svojo voljo po odnosu z mladeničem, namignila je na svojo željo. Prikazala je nemoč in pasivnost osebe, ki jo ima rada.

Spolni akt s stražarjem je bila substitucija poželenja, ki je v njej povzročilo gnus in sovraštvo. Najraje bi ubila svojega rablja in s tem odpravila svoje fantazije. Sovraštvo do krvnika je bilo Zarino sovraštvo do sebe, ki izhaja iz občutka krivde. Libidalna energija, ki se je nabirala v notranjosti, ni znala uiti drugače kot preko strahu in frustracije. Zato se je njena jeza spremenila v nemoč, ki jo je povzročil občutek ambivalence v odnosu do notranjih zakladov. Tudi ko je sovražila, si je vselej želela:

Ovirala jo je, [...] toplota, ki ni in ni hotela izpuhteti in je bržkone prav zaradi njegove bližine postajala zmeraj bolj nadležna. Ponavljala si je sicer še zmeraj, kar je že tako ali tako bilo povsem jasno: da ga sovraži. (Žabot 1986: 21.)

Potlačenje sovraštva je izid nemoči, ki je bila povzročena s potrebo po notranjem obračunu:

in navsezadnje je spoznala, da bi morala najprej zarezati vase, globoko, da bi lahko izpuhtelo vse, kar je še kje ostalo toplega, kajti šele potem bi morda zmogla navidez tako preprosto nalogo. (Žabot 1986: 21.)

V noveli je poudarjena fluidnost mej med svetovoma ter mej znotraj svetov – fizičnega in psihičnega. Fizičnost in psihičnost sta zelo izrazita, poudarjena je njuna samostojnost, hkrati pa tudi njuni vzajemni vplivi in prepletanje. Zato junakinjo vodi predvsem načelo ambivalence. Ta se posledično pogosto zaustavlja na meji med umom in telesom, željo po doživetju resnega razkošja in lastnimi omejitvami, ki ji onemogočajo izražanje in funkcioniranje. Napolnjena z občutkom nemoči se med racionalizacijo in tlačenjem izmišljenih doživljajev sovražnost spreminja v užaljenost:

Užaljenost, ki se je dvigala v grlo, pa tokrat ni več dosegla tiste ostrine, ki bi bila potrebna za sovraštvo. Pravzaprav ji je bilo kljub vsemu vse topleje ob pogledu nanj. (Žabot 1986: 24.)

Potlačitev pri Zari ne pomeni pozabe; ni se želela znebiti svojih fantazij:

nikoli in nikdar ne bo pozabila tiste svinjarije s stražarjem, [...] že misel na užitek z gologlavcem v mrču grajske kapelice ji je budila in razplamtevala telo, da je kmalu kar stiskala kolena od poželjivosti. (Žabot 1986: 24.)

Zato si je v domišljiji ustvarjala fantazije, sanje v budnem stanju, možne svetove. Nemožnost odnosa med Zaro in mladeničem se je opirala na nerazumevanje in neskladnosti načina pozunanjenja notranjih vsebin. Ona je pozunanjila svoje želje v obliki telesnega stika, on pa v obliki umetnosti. Preko slikarstva je izražal sebe, združeval voljo in domišljijo, pozunanjil svoje fantazije v materialni obliki sanj v budnem stanju. To poudarja zadnji prizor novele:

gologlavca, ki je s popackanimi rokami hitel ter poskušal čim prej nekaj narisati ... nekaj zelo pomembnega. Rada bi videla, rada bi vedela ... toda tam, kamor so segale roke, je bila le še suha, utrujena vijugavost ... »Kaj rišeš?« je spregovorila [...] »Sebe ... kaj bi drugega, sebe ...« je rekel in hitel s sklanjanjem in vzpenjanjem, kajti očitno je bilo treba hiteti. (Žabot 1986: 26.)

Junakinja brez besed opazuje slikarja v aktu ustvarjanja, v ekstazi čustev, ki krožijo okrog njega; enako, kot je on opazoval izraznost njenega telesa.

Zara je reprezentativna junakinja, tipični lik Žabotovih besedil. Njeni strahovi, trpljenje, želje in hrepenenje po nemogočem, negotovost, občutek odtujenosti, odvisnost od moralnih in religioznih načel ter njeno predočevanje v sanjah poudarjajo vlogo podzavesti, mentalnih struktur, emocionalnih in psihičnih stanj. Tako fabulativna konstrukcija kot besedilo sta prostor stika literature in psihologije.

Žabotova dela so zrcalne umetnosti, ki omogočajo hkratno eksteriorizacijo in interiorizacijo osebe v simbolični, reprezentativni obliki, v podobi rekvizita, preoblikovane neizražene slike (Lang 2005: 76–77). Zrcalo ima podobno kot umetniško delo avtoterapevsko in avtoidentifikacijsko vlogo (Golaszewska 1977: 96–103), spoznavno in samospoznavno vlogo, ki daje občutek enotnosti, trpežnosti, ravnotežja in avtonomije (Bielik - Robson 2008: 145), kar izhaja iz narcistične potrebe po samopotrjevanju in obrambi pred strahom pred smrtjo (Hegel 1963). Vendar, kot poudarja Lacan, tako kot je zrcalo samo iluzija idealne enotnosti samega sebe (Dybel 2000: 227–230), je tudi predstavljena resničnost v besedilu prevara resničnosti, ki se opira, kot meni Walton, na avtorizacijsko igro z bralcem (Łebkowska 2001: 229–242). Gre za predstavo subjektivnega akta kreacije, upodobitev določene pripovedi v obliki predstave, ki ni odtis ali posnetek resničnosti, ampak inscenacija določenega izreza stvarnosti, projekcija interpretacije, zrcalna predstava iluzorne resnice.

Zrcalo in Žabotova dela so že sama na sebi prepojena s psihološkim kontekstom; so neke vrste slepilna potešitev, opravičilo, substitucija, reprezentanca skrite vsebine in avtorjeve sanje v budnem stanju. Psihične vsebine v delih so mimetična igra domišljije v obliki simbolične reprezentacije, ki v kreaciji kot cenzurirani dejavnosti (Freud 1994) izražajo nekatere lastnosti avtorjeve osebnosti. Delo je psihološki pojav, maska avtorjeve identitete ter substitucija želje in poženja, ki se pojavlja v obliki družbeno sprejemljivega umetelnega dela. Gre za masko kulture, katere bistvo in glavni smisel ni odstranitev maske, ampak zavestno sodelovanje na maskaradi.

Literatura

- ARYSTOTELES, 1983: *Poetyka*. Wrocław: Ossolineum.
- AUERBACH, Erich, 1968: *Mimesis. Rzeczywistość przedstawiona w literaturze Zachodu*. Warszawa: PIW.
- BIELIK - ROBSON, Agata, 2008: Ani Lacan, ani Žižek – wołanie o innego Freuda. Przemysław Czapliński (ur.): *Lacan, Žižek – rewolucja pod spodem*. Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne.
- DYBEL, Paweł, 1990: Pojęcie nieświadomości i problem genezy kultury w hermeneutyce psychoanalitycznej Freuda. Paweł Dybel, Paweł Kaczorowski (ur.): *Fenomenologia i hermeneutyka*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- DYBEL, Paweł, 2000: *Urwane ścieżki. Przybywszy-Freud-Lacan*. Kraków: Universitas.
- ECO, Umberto, 1994: *Lector in fabula*. Warszawa: PIW.
- FIZER, John, 1991: *Psychologizm i psychoestetyka*. Warszawa: PWN.
- FREUD, Sigmunt, 1993: *Totem i tabu*. Warszawa: KR.
- FREUD, Sigmunt, 1994: *Poza zasadą przyjemności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GŁOWIŃSKI, Michał, 1973: *Gry powieściowe. Szkice z teorii i historii form narracyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GOŁASZEWSKA, Maria, 1977: *Człowiek w zwierciadle sztuki. Studium z pogranicza estetyki i antropologii filozoficznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GOŁASZEWSKA, Maria, 1986: *Zarys estetyki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich, 1963: *Fenomenologia ducha*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- INGARDEN, Roman, 1967: Z teorii dzieła literackiego. Henryk Markiewicz (ur.): *Problemy teorii literatury*. Wrocław: Ossolineum.
- KIELAR, Barbara Z., 1988: *Tłumaczenie i koncepcje translatorskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- LANG, Hermann, 2005: *Język i nieświadomość. Podstawy teorii psychoanalitycznej Jacques'a Lacana*. Gdańsk: Słowo, Obraz, Terytoria.
- ŁEBKOWSKA, Anna, 2001: *Miedzy teoriami a fikcją literacką*. Kraków: Universitas.
- MITOSEK, Zofia, 1997: *Mimesis – zjawisko i problem*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MITOSEK, Zofia, 2004: *Teorie badań literackich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- POSPISZYL, Kazimierz, 1991: *Zygmunt Freud – człowiek i dzieło*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SOBOLEWSKA, Anna, 1979: *Polska proza psychologiczna (1845–1959)*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- TAYLOR, Charles, 1995: Źródła współczesnej tożsamości. Krzysztof Michalski (ur.): *Rozmowy w Castel Gandolfo*. Kraków: Znak.
- TOKARZ, Bożena, 1997: Przedstawianie, powtarzanie, mówienie. Bożena Tokarz, Stanisław Piskor (ur.): *Ponowoczesność a tożsamość*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- TOKARZ, Bożena, 2007: Mimesis – realizm – magia. Johann Biedermann, Grzegorz Gazda, Irena Hübner (ur.): *Realizm magiczny: teoria i realizacje artystyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- TOKARZ, Bożena, 2008: Metafikcyjny efekt kreacji. Irena Hubner idr. (ur.): *Awangardowa encyklopedia, czyli słownik rozumowany nauk, sztuk i rzemiosł różnych. Prace ofiarowane Profesorowi Grzegorzowi Gazdzie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- TOKARZ, Bożena, 2010: Wstęp. Vlado Žabot: *Wilcze noce*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- ŽABOT, Vlado, 1986: *Bukovska mati*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

SLOVENSKA KULTURNA DEDIŠČINA V ZGODBAH IN PODOBAH

Dragica Haramija

Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta, Maribor

Janja Batič

Pedagoška fakulteta, Maribor

UDK 930.85(497.4):821.163.6–93–343.09

V prispevku so predstavljene tri izbrane kakovostne izvirne slikanice, katerih skupna tema je prikaz slovenske kulturne dediščine. V ljudski pripovedki *Kako je nastalo Blejsko jezero* skozi zgodbo in podobe spoznamo krajinski naravni kulturni biser. *Gal v galeriji* Svetlane Makarovič popelje bralca po Narodni galeriji; stavba sodi med arhitekturno dediščino, slike v njej pa med premično dediščino. *Fant z rdečo kapico* Andreje Peklar pa je povezan s situlo iz Vač, ki sodi v arheološko dediščino Slovencev.

kulturna dediščina, slikanice, *Kako je nastalo Blejsko jezero*, *Gal v galeriji*, *Fant z rdečo kapico*

The article features three high quality original picture books that share the common theme of Slovene cultural heritage. Through the story and the imagery in the folk tale *How Lake Bled was Made* the reader learns of the natural gem of the region. In *Gal in the Gallery* by Svetlana Makarovič, the reader is guided through the National Gallery which is a building that belongs to the Slovene architectural heritage while the pictures within it are part of the movable heritage. The *Boy with the Red Hat* by Andreja Peklar, however, is linked with the Vače Situla which is part of the Slovene archaeological heritage.

cultural heritage, picture books, *How Lake Bled Was Made*, *Gal in the Gallery*, *The Boy with the Red Hat*

1 Uvod

V prispevku povezujemo tri pomembna področja, ki naj bi jih spoznali učenci v začetnem obdobju osnovne šole: kulturno dediščino Slovencev, ki jo lahko razbiramo skozi besedilo in ilustracijo, oba jezika pa sta združena v slikanicah. Za nazornejši prikaz kulturne dediščine v besedilih in podobah smo izbrali tri slikanice, ki upovedujejo zgodbe o slovenski kulturni dediščini, povezane s kulturno krajino ter z arheološkimi zgradbami in najdbami, in sicer ljudsko pripovedko *Kako je nastalo Blejsko jezero*, *Gal v galeriji* Svetlane Makarovič in *Fant z rdečo kapico* Andreje Peklar. Skozi slikaniško besedilo in ilustracijo lahko otrokom ob kakovostni izbiri

del predstavimo tudi kulturno dediščino Slovencev. Gre torej za spoznavanje korenin slovenstva, pri čemer se omejujemo na leposlovne slikanice, ki imajo seveda tudi zelo veliko informativno vrednost.

Kulturna dediščina so »viri in dokazi človeške zgodovine in kulture, ne glede na njihov izvor, razvoj in ohranjenost (snovna, materialna dediščina), ter s tem povezane kulturne dobrine (nesnovna, nematerialna dediščina)«. ¹ Med snovno dediščino prištevamo stavbno dediščino (stavbe in območja posebne pomena), arheološko dediščino (najdbe človeških sledi, ki osvetljujejo razvoj človeštva) in dediščinsko kulturno krajino (skupne tvorbe človeka in narave), med premično

¹ www.zvkds.si.

dediščino pa predmete človeškega in naravnega izvora (tudi arhivsko in knjižnično gradivo).

Slikanice so v otroški književnosti najbolj razširjena oblika knjig, saj po njih segajo otroci (seveda s pomočjo posrednikov) v celotnem predbralnem obdobju, tj. do približno devetega leta starosti. To so prve knjige, s katerimi se sreča otrok, zato je še toliko pomembnejše, da so kakovostne. Nobena druga oblika knjig ni med otroki tako priljubljena in tako poslušana/opazovana kot slikanica,² saj združuje besedilo in ilustracijo v enovito celoto. Čeprav je v slikanici vedno več ilustracij kot besedila (za razliko od ilustrirane knjige, kjer je razmerje ravno obratno), besedilo in ilustracija vendarle tvorita literarno-likovni monolit ali, kot piše Kobe (2004: 42), se »sprepletenost likovnega in tekstovnega deleža v novo sozvočno celoto zdi poglavitna značilnost slikanice«.

Slikanica je sintetični medij, kar pomeni, da »edinstveni značaj slikanice kot umetnostne zvrsti izvira iz dejstva, da je pravzaprav kombinacija dveh ravni komunikacije, verbalne in vizualne« (Nikolajeva 2003: 5). Posebej zanimiva je interakcija besedila in ilustracije,³ ki s svojo raznolikostjo vpliva na slikanico – na njeno zunanjo podobo, razumevanje besedila in ilustracije ter primernost starosti otroka zaradi njegove dojemljivosti za obe komponenti slikanice.

Osnova vizualne komunikacije je vidno zaznavanje, za katerega je značilno, da je pred besedami, saj »otrok gleda in prepozna, preden zna govoriti« (Berger idr. 2008: 1). Prav tako se verbalni in vizualni (likovni) znak med seboj razlikujeta. Butina pravi, da v verbalnem jeziku ni nujne zveze med znakom in predmetom, saj je verbalna zvočna struk-

tura poljubna. To pa ne velja za likovni znak: »Pri likovnem znaku, ki je sestavljen iz vidnih izraznih prvin, pa mora nujno ostati vizualna struktura označenega predmeta ohranjena« (Butina 1997: 67). Verbalni znak je nosilec pomena le v primeru, če poznamo jezik, likovni znak pa je bolj univerzalen. Slikanica torej sporoča sočasno z verbalnim in likovnim jezikom, pri čemer za besedilo in za likovni izraz veljajo določene zakonitosti. Učenje likovnih zakonitosti slikanice omogoči bolj poglobljeno »branje«, kljub temu pa samo učenje ni dovolj. Peić (1972: 9) pravi, da se lahko likovnega jezika delno učimo razumsko, hkrati pa poudarja, da ga spoznavamo tudi z likovno intuicijo.

Ritem, ki ga velja izpostaviti kot pomemben kompozicijski element, ima pri oblikovanju celotne slikanice še posebej vidno mesto. Russell (2005: 133) poudarja, da se v dobri slikanici ustvarja ritem, ko se premikamo z ene strani na drugo in od leve proti desni. Ob tem se pojavi tudi vprašanje hitrosti ali tempa; kot pravi Salisbury (2004: 83): če želimo ohraniti bralčevo pozornost, moramo razmisliti tudi o vizualnem tempu. Bralčevo potrebo po obračanju strani lahko oslabimo, če daje slika oziroma kompozicija občutek ponavljanja oblik, barv ali razmerij. Vsaka slika mora biti oblikovana tako, da se povezuje z drugimi, pri čemer niso izvzeti niti vezni listi, saj lahko s svojo likovno podobo pripomorejo k boljšemu razumevanju zgodbe. Branje slikanice poteka v naši kulturi od leve proti desni, kar običajno velja tudi za branje likovnega dela slikanice, a le v primeru, ko slike ne prinašajo nobene nove informacije (Nikolajeva 2003: 16). Takoj ko slika vnaša neke nove informacije, je lahko smer branja poljubna, saj lahko »ilustrator v sliko

² Kobe v članku Uvodna beseda o slikanici (2004: 41) ugotavlja: »Na vlogo in pomen slikanic v otrokovem predbralnem in začetnem bralnem obdobju opozarjajo psihologija, pedagogika in literarna veda že z rabo mednarodno uveljavljenega strokovnega termina slikaniška starost otroka.«

³ Nikolajeva v članku Verbalno in vizualno: slikanica kot medij (2003) navaja tri vrste interakcije: simetrično (besede in slike pripovedujejo isto zgodbo; ista informacija se dvakrat ponovi), komplementarno (besede in slike med seboj zapolnjujejo vrzeli in pomanjkljivosti) in stopnjevano (slike presegajo besedilo ali obratno; razlika v sporočilu besede in ilustracije).

namerno ali podzvestno vnese detajl, ki nas bo prisilil, da bomo sliko začeli brati od te točke naprej» (Nikolajeva 2003: 18).

2 Kulturna dediščina v izbranih slikanicah

Ob izbiranju virov za prispevek je bilo opazno, da ni veliko slikanic, ki sodijo tematsko med dela o kulturni dediščini;⁴ bistveno več je besedil, ki niso izdana v slikaniški obliki. Ker želimo prikazati interakcijo med besedilom in ilustracijo, pri čemer je posebej izpostavljena izbrana tema kulturne dediščine, smo v izbor uvrstili tri kakovostne slikanice, ki sodijo v različni književni vrsti (ljudska ali folklorna pripovedka, avtorska pripovedka ter pesnitev).

2.1 Slovenska ljudska pripovedka: *Kako je nastalo Blejsko jezero* (2006)

Slikanico je ilustriral Anton Buzeti, besedilo je priredil Saša Pergar po predlogi iz knjige Lojzeta Zupanca *Zlato pod Blegošem* (1971).

Šmitek v uvodu knjige *Videnja pokrajine* (2007) opozarja na prostorjenje. Njegove poteze so opazne tudi v izbrani etnološki pripovedki, saj je književni prostor poimenovan kar z realnim zemljepisnim imenom in tudi opis prostora je precej natančen; veduta prostora torej ni spremenjena. Vile niso natančneje opisane, a plešejo v mesečini (njihov ples se pojavlja tudi v drugih bajkah in bajčnih pripovedkah), prosijo ljudi za uslugo, in ker je ti ne izpolnijo, se odselijo.

Likovna podoba slikanice zajema ilustrirano naslovnico, ki nam, ko jo razpremo, odpre pogled na Blejsko jezero. Prvi in zadnji vezni list sta poslikana v hladni zeleni barvi. Na prvem veznem listu sta ob robu leve strani metulja, ki »priletita« v dogajanje ter ga na zadnjem listu s postavitvijo v desni del formata tudi zapustita. Metulja se kot opazo-

valca dogajanja pojavita v najbolj dramatičnem delu zgodbe – ko se vile razjezijo in prikličejo hudournike, ki zalijejo dolino. Nastajajoči otok je upodobljen s ptičje perspektive, metulja pa od zgoraj navzdol spremljata rojstvo Blejskega otoka. Čeprav v besedilnem delu ne nastopata, metulja s svojo prisotnostjo pripovedujeta o minljivosti: v zgodbo priletita, se za trenutek ustavita nad »usodnim« prizorom in ob koncu odletita. Prihod in odhod sta izrazito poudarjena pri enem od metuljev, ki s krilom »prebije« format lista.

Prizori so nanizani v dvanajstih slikah, na katerih globino modrozeleno pokrajine poudarjajo tople rumenooranžne barve. Prav hladna modrozeleno barva je tista, ki izrazito odlikava duh prostora vsem poznane krajine. Prostor je tako dobro označen s svojimi krajinskimi značilnostmi (atmosfera, rastje itn.). Modrozeleno barvo poleg tega iz slike v sliko stopnjujejo napetost in dajo slutiti, da se bo zgodilo nekaj usodnega. Barva ne deluje pomirjujoče, temveč strašljivo; vzbuja občutenje napetosti pred nevihto. Šele po zalitju doline se napetost umiri, modrozeleno barvo nadomesti svetlomodra barva nastalega jezera, lahkotnost pa potencira predzadnji prizor z radovednimi turisti, ki se obračajo na vse strani.

Slike pripovedujejo vzporedno zgodbo o človekovi majhnosti in nevednosti. Figure pastirjev so, z izjemo ene slike, oblikovane tako, da so s pogledom obrnjene v levo smer in se torej obračajo nazaj; njihova neposlušnost je podana tudi likovno. Zadnja slika krajine Blejskega jezera je pravzaprav slika kulturne krajine, ki je rezultat narave in človekovega delovanja v njej (arhitektura). V njej lahko močno občutimo odsotnost človeške figure, ki daje prizoru pridih veličastnosti in večnosti, seveda le do naslednje človekove »neposlušnosti«.

⁴ Posebej opozarjamo na nekatere slikanice o ljudskih instrumentih (Bevc: *Pesem za vilo*), o stavbni dediščini (Bitenc: *Zmaj Lakotaj z Ljubljanskega gradu*, Kovač: *Hrabroslov Preplašeni ... Pravljica potepanja po slovenskih mestih*) in o bajeslovnem liku (ljudska slikanica *Kurent*, Čater: *Kralj Matjaž*).

2.2 Svetlana Makarovič: *Gal v galeriji* (1996)⁵

Avtorica besedila Svetlana Makarovič in avtor ilustracij Kostja Gatnik sta v slikanici *Gal v galeriji* predstavila pomembno likovno dediščino Slovencev; stavba Narodne galerije pa sodi med stavbno (torej snovno) dediščino. Makarovičeva skozi verze popelje radovednega bralca s pomočjo Gala med kipe in slike, ki so razstavljeni v galeriji. Pesnitev obsega 68 štirivrstičnic, ki imajo najpogostejše pretrgano rimo. Pesnica že z izbiro škratovega imena vzpostavi morfološko igro Gal – galerija, kar je razvidno tudi iz zapisa ustanove (*gal-erija*). V slikanici je objavljenih 22 reprodukcij pomembnih slovenskih likovnih ustvarjalcev; na posamezen kip ali sliko se navezuje po ena do dve štirivrstičnici, skupaj približno polovica pesnitve, preostali del pa opisuje škrata Gala.

Gal je zelen in zeleno je vse, kar ga obdaja. Na začetku pesnitve med logičnimi figurami izstopa hiperbola, ki je povezana z zeleno barvo: z iteracijo zelene barve avtorica slika mirno ruralno okolje, v katerem prebiva Gal, tako da so tudi njegove misli zelene. Gal ima rad tišino, je zelo učen, saj preučuje zgodovino, in je malce samovšečen. Ko ugotovi, da so od njegovega gradu ostale le še ruševine, postane žalosten, a se kmalu odpravi v svet. Personificirani golob ga ponese v mesto, pred galerijo. Gal v hipu ugotovi, da je ta stavba gotovo povezana z njim, saj nosi njegovo ime. Razgleduje se po galeriji, pri čemer opazuje dela slovenskih umetnikov.

Likovna podoba slikanice je zasnovana kot skupek ilustracij, ki govorijo o škrtu Galu, in reprodukcij, ob katerih bralec skupaj s škrtom spozna nekatera likovna dela iz Narodne galerije v Ljubljani. Na prvem in zadnjem veznem listu se nahaja reprodukcija slike Marka Pernharta *Klanško jezero v nevihti*. Ilustracije dosledno sledijo besedilu. V šestih slikah spoznamo škrtata Gala, obdana s knjigami, ki simbolizirajo učenost,

njegov propadajoči grad, prihod v Ljubljano (pod perutni goloba se razprostira veduta Ljubljane) in njegov prihod v galerijo. Zatem so na petnajstih straneh nanizane reprodukcije likovnih del, pod katere je umeščen škrat. Gal je majhen škrat, zato je njegova perspektiva dejansko perspektiva otroka; slike so v galerijah in muzejih običajno razstavljene v višini oči odraslih, medtem ko otroci opazujejo slike od spodaj navzgor. Opazimo lahko, da Gal mlademu bralcu pomaga brati likovna dela, npr. ob sliki Antona Karingerja *Triglav iz Bohinja* (1896) mirno sedi ob pogledu na spokojno upodobljeno krajino. V besedilu beremo: »Gal gleda lepo sliko: / Vse v soncu so gore; / na trati so pastirci / in vode žubore« (Makarovič 1996: 19), pri čemer se kaže didaktična vrednost dodanih ilustracij. Kadar raziskujemo ikonološko plast likovnega dela, torej motiv in temo, se je treba ob delu ustaviti in ga natančno opazovati. Če bi se mimo omenjene slike hitro sprehodili, zagotovo ne bi opazili vseh podrobnosti, npr. že v besedilu omenjene pastirce.

Ob raziskovanju motiva Gal bralca uči tudi to, da lahko likovno delo povežemo s svojimi izkušnjami in občutji. Ob sliki Ivana Groharja *Škofja Loka v snegu* (1905) je Gal upodobljen z veselimi nasmehom in sanmi, kar je povsem skladno z običajnim otroškim pojmovanjem zime. Ob svojem sprehodu po posameznih sobah nas nauči še nekaj zelo pomembnega: pri raziskovanju likovnih del moramo biti zelo radovedni. Postavi namreč zanimivo uganko: »Kar Gal ugleda znan obraz / z nasprotnega zidu, / obraz v okviru temnih las / z domačega gradu« (Makarovič 1996: 14). Seveda se bralčeva pozornost usmeri k podobi, ki jo opazuje Gal. Kdo je »prelestna gospodična« in s katerega gradu je? Ali bomo le izvedeli, kje je grad, od koder prihaja škrat? Odgovor se skriva v motivu. Škrat Gal je z vrtnico v rokah upodobljen pred portretom Franca Janeza Gladiča *Katarina Lukančič* (1660). Ana Katarina Lukančič

⁵ Delo *Gal v galeriji* je prvič izšlo leta 1981 pri Mladinski knjigi v Ljubljani v zbirki Velike slikanice. Fotografije umetnin iz Narodne galerije je prispeval Marijan Paternoster.

(rojena Gall), hči Janeza Adama Galla iz Gallensteina je bila namreč v Valvazorjevem času lastnica gradiča Mala Loka pri Trebnjem (Otošec 1990: 4).

Ob koncu slikanice se Gal odloči, da bo živel kar v galeriji. Od bralca se poslovi na vhodu v galerijo kot prijazni gostitelj, ki z rdečo preprogo vabi na še kakšno čudovito potovanje v čarobni svet likovne umetnosti.

2.3 Andreja Peklar: *Fant z rdečo kapico* (2005)

Avtorska slikanica *Fant z rdečo kapico* sodi po obliki med leporela (zgibanke), a vsebuje bistveno več besedila, kot je v navadi za to obliko knjige. Andreja Peklar je za to delo leta 2006 prejela nagrado za najboljšo izvirno slovensko slikanico.

Zgodba govori o starodavnem ljudstvu, ki je živel v izobilju, bali so se le jeze Zlatorogega jelena, ki je uničeval njihov pridelek. Lovci so ga želeli na vsak način ujeti, a se jim je vedno izmuznil. »Medtem pa je sedem umetnikov zavihalo rokave. Deset dni in deset noči so ob ognju vlivali, tolkli, brusili ... In ko so z delom končali, je pred njimi zlato zasijala čudežna posoda, ki so ji rekli situla. Čakala je na junaka, ki bo ukrotil strašnega jelena ...« (Peklar 2005: 5.) Deček z rdečo kapico je jelena našel in se z njim pogovoril: jelen je bil nestrpen do ljudi, ker so mu ti pobili družino. Dečku uspe vzpostaviti mir med svojim ljudstvom in Zlatorogim jelonom, za nagrado pa dobi situlo.

Pripovedka se navezuje na podobe, ki so v tehniki torevtike (vrezovanje in tolčenje v kovino) v treh figuralnih pasovih prikazane na situli iz Vač.⁶ Fant z rdečo kapico je pozitiven literarni lik, ki zaradi svoje dobrote vzpostavi mir. Tako kot pripovedka se tudi njena likovna podoba tesno navezuje na situlo iz Vač. Podobe na situli so nanizane v treh

frizih ali pomenskih sklopih: na prvem, zgornjem frizu je nanizan sprevod pešcev s konji, konjenikov in vozov, na srednjem frizu dvo-boj, motiv uživanja hrane, darovanja in na zadnjem frizu so upodobljene živali. Podobe s konji govorijo o moči velikašev, bojih, darovanju bogovom, razkošni gostiji plemstva v frizijskih čepicah, igranju na siringo itn. (Vuga 1982: 21).

Likovna podoba slikanice je zasnovana v desetih slikah zgibanke. Ko zgibanko razpremo, pred bralcem oživi zgodba o fantu z rdečo kapo. Figure ljudi in živali so povzete po podobah s situle, nanizane so na zeleni talni črti ter so upodobljene s profila in v harmoničnih barvah na neposlikanem ozadju. Besedilo je v vseh slikah umeščeno v zgornji pas. Na peti sliki je v osrednjem delu upodobljena situla. Na njej so v treh nizih upodobljene podobe iz ilustracij: v zgornjem pasu je vladar, ob katerem so modri možje (podoba iz prve ilustracije), v drugem pasu je jelen (podoba iz osme ilustracije, ko se jelen odloči za spravo) in v zadnjem pasu sta plesalki (podoba iz zadnje ilustracije). Na šesti sliki se pojavi fant z rdečo kapo. Njegova kapa spominja na kapo figur s situle; gre za frigijsko kapo (simbol svobode in težnje po svobodi), ki je koničasta, vrh pa je poveznjen naprej.⁷ Zadnja slika se razprostira čez dve strani, na njej pa je upodobljen trenutek slavlja v čast fantu in Zlatorogemu jelenu. V osrednji del je postavljena situla, tokrat je na njej v zgornjem frizu upodobljen Zlatorog, na katerem je fant z rdečo kapo. Pred situlo je nanizanih nekaj podob, ki so povzete z vaše situle: vladar, ki mu ženska streže pijačo, glasbenik, ki igra na siringo (panovo piščal), in prizor borcev, ki merita moči v boju. V zadnji ilustraciji vidimo še prizor plesalk, ki pa ga na vaški situli ni.

⁶ Situla iz Vač je bila odkrita leta 1882, hrani jo Narodni muzej v Ljubljani, njena podoba je tudi zaščitni znak muzeja. Situla (lat. vedro) je iz 6. stol. pr. n. š., narejena je iz bronaste pločevine, visoka 23,8 cm. Figure s situle so upodobljene na slovenskih osebnih izkaznicah in v potnih listih, njene steklene kopije pa so protokolarna darila.

⁷ Frigijska kapa izhaja iz antične pokrajine Frigije v Mali Aziji, najdemo jo v grški umetnosti kot tip pokrivala barbarov, v Rimu so pokrivalo nosili osvobodjeni sužnji, v času francoske revolucije pa je postala simbol svobode (www.britannica.com).

Vaška situla, ki je izhodišče za slikanico, ni le predmet, je dokument, ki ga moramo znati prebrati. Likovna podoba slikanice je edinstven poklon slovenski kulturni dediščini, s pomočjo katere se lahko vživimo v drug čas, navade in običaje, prav tako pa spodbudi domišljijo in zbudi željo po tem, da bi tudi sami poiskali kakšno zgodbo iz preteklih časov.

3 Sklep

Kulturna dediščina bi morala biti zanimiva za vsakogar, saj nam razlaga o naših prednikih ter o prostoru, v katerem živimo. Zgodbe, ki tematizirajo kulturno dediščino, lahko mlademu bralcu odkrivajo davne svetove, izume ter iznajdljivost ljudi, njihov okus in spretnosti za ustvarjanje kulturnega okolja. Kako bo otrok pristopil k branju literarnega in likovnega dela slikanice, je odvisno predvsem od njegove razvojne stopnje.⁸

Kakovostna slikanica lahko v mladem bralcu spodbudi zanimanje za raziskovanje (npr. želi si ogledati in spoznati čim več dejstev o situli iz Vač, Blejskem otoku in likovnih delih, ki jih hrani Narodna galerija), vpliva pa tudi na otrokovo domišljijo (npr. kaj bi še lahko pripovedovala posamezna dela s tematiko kulturne dediščine). Posamezna spoznanja so vpeta v zgodbo, zato jih mladi bralci lažje ponotranjijo, razvijajo odnos do preteklosti, s čimer se gotovo spremeni tudi njihov pogled na sedanost in prihodnost; tudi to, kar ustvarja sedanjí rod, bo namreč nekoč kulturna zgodovina.

Viri

Kako je nastalo Blejsko jezero, 2006: Ljudska, priredil Saša Pergar (Zbirka: Iz zibelke). Murska Sobota: Ajda, IBO Gomboc.

MAKAROVIČ, Svetlana, 1996: *Gal v galeriji*. Ljubljana: Narodna galerija.

PEKLAR, Andreja, 2005: *Fant z rdečo kapico*. Ljubljana: Inštitut za likovno umetnost.

Literatura

BERGER, John idr., 2008: *Načini gledanja: po BBC-jevi televizijski oddaji z Johnom Bergerjem*. Ljubljana: Zavod Emanat, Buča.

BUTINA, Milan, 1997: *O slikarstvu*. Ljubljana: Debora.

GERLOVIČ, Alenka, GREGORAČ, Ignac, 1968: *Likovni pouk otrok*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

KARLAVARIS, Bogomil, 1991: *Metodika likovnog odgoja 1*. Reka: Hofbauer.

KOBE, Marjana, 2004: Uvodna beseda o slikanici. *Otrok in knjiga* 59. 41–42.

KOS, Janko, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.

NIKOLAJEVA, Maria, 2003: Verbalno in vizualno: slikanica kot medij. *Otrok in knjiga* 58. 5–26.

OTOREPEC, Božo, 1990: Gradič Mala Loka pri Trebnjem. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 1–2. 3–6.

PEIĆ, Matko, 1972: *Uvod v umevanje likovnega dela*. Ljubljana: DZS.

RUSSELL, David L., 2005: *Literature for children: A short introduction*. Boston: Pearson Education, Inc.

SALISBURY, Martin, 2004: *Illustrating children's book, Creating pictures for publication*. New York: Barron's Educational Series, Inc.

ŠMITEK, Zmago (ur.), 2007: *Videnja pokrajine: naravni in namišljeni prostori v slovenskem ljudskem izročilu*. Radovljica: Didakta.

VUGA, Davorin, 1982: *Železnodobne Vače*. Maribor: Založba Obzorja (Zbirka Vodnikov naravne in kulturne dediščine).

www.britannica.com

www.zvkds.si

⁸ Karlavaris (1991: 86) pravi, da otrokom med šestim in devetim letom najbolj ustrezajo likovna dela z jasnimi obrisí ter dekorativnimi in intenzivnimi barvami; med devetim in dvanajstim letom so najustrežnejša likovna dela realističnega značaja, ampak brez izrazitega svetlo-temnega kontrasta in pretirane iluzije prostora. Ugotavlja, da tako kot obstaja razvoj likovnega izražanja otrok, obstaja tudi razvoj sposobnosti recepcije likovnih del, pri čemer otrok lažje začuti določen likovni problem v likovnem delu umetnika kot pri svojem praktičnem delu.

KOCBEKOVA METAFIZIKA KOT AFIRMACIJA ŽIVLJENJA

Cvetka Hedžet Tóth

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 821.163.6.09Kocbek E.:130.3

Ni človečnosti onkraj življenja in ta človečnost poudarja človekovo svobodo. Najvitalnejše v našem življenju je najbolj vitalno v etičnem smislu, kot potrjevanje življenja, ki hkrati potrjuje in ohranja svet sam. Takšno bivanje je izrazito usmerjeno v kvaliteto, h kateri po Edvardu Kocbeku spada to, da je podobno kot v sodobnem, pometafizičnem duhu, rojstvo dojeto kot močnejše in vztrajnejše od smrti. Ta, nova pometafizična metafizika ne prisega na onstranstvo in ni zagledana v absolutno gotovost smrti, je le afirmacija življenja. Članek izrecno poudarja, da gre s Kocbekovim pojmovanjem metafizike za očitni obrat k življenju, s katerim enoznačnost smrti prehaja v mnogoznačnost življenja in tako življenje s svojo samoobnovitveno močjo ohranja svojo nesmrtnost.

Edvard Kocbek, metafizika, pometafizična metafizika, etika, personalizem, vrednote

There is no humanity beyond life and this humanity emphasises human freedom. The most vital feature of our life is vital in the ethical sense, affirming life together with the world itself. This mode of existence is decidedly oriented towards that quality which, according to Kocbek and in resemblance to the contemporary, post-metaphysical spirit, sees birth as stronger and more tenacious than death. Rather than swearing on the next world and staring at the absolute certainty of death, this new post-metaphysical metaphysics is an affirmation of life. The article clearly emphasises that Kocbek's notion of metaphysics evinces a patent turn in life, which transforms the univocity of death into the polyvalence of life. With its power of self-revitalisation, life thus retains its immortality.

Edvard Kocbek, metaphysics, post-metaphysical metaphysics, ethics, personalism, values

Edvard Kocbek je trajni izziv, h kateremu se vedno znova vračamo, kajti po svoje je kot akumulator, ki nas napolni po določeni praznini. Ta je praviloma posledica toge učenosti, ločene od življenja, in tega, kar smo ljudje. Tako s pomočjo njegovega dela *Tovarišija* odkrivamo pomen tega, kar Kocbek imenuje *kozmični čut*, čut, ki ga velja negovati in ohranjati zato, da ne bo nobena učenost pomenila zatajevanja življenja. Kaj pove kozmični čut kot hvalnica življenju?

O tem poroča sredi vojne, bojev, umiranja, ko vsak dan gleda smrti v obličje in ta ga izziva tako, da mora s svojim stvariteljskim premišljevanjem spregovoriti še o svetosti življenja (Hedžet Tóth 2008: 225–264). Sam si prizadeva za nečim domala nedoseg-

ljivim, namreč prisluhniti strasti po novem in boljšem, miselnosti in duševnosti teh, ki jih je ta strast usmerjala z vsemi tesnobami in radostmi, ko se srečujeta bojazen ter srčnost, saj si kot posameznik gnan od občutja, da je v tebi nekaj, kar te lahko pogubi in hkrati odreši. Pri tem ves čas zelo močno doživlja naravo in se zaveda, kaj je *prvobitnost*, ter z njeno pomočjo kot kak stoik poroča o življenju, pravičnosti in solidarnosti kozmičnih razsežnosti – o tovarišiji.

Kocbekova zaupnica življenju je ogromna, tudi med vojno v najtežjih razmerah, ko okrog sebe vidi strašno umiranje in trpljenje. Še Nietzsche bi bil vesel takšnega glasnika življenja, kot sta Kocbekova *etika življenja* in ogromen miselni napor, da življenju povrne

vso srčno življenjskost, kar je najbolj naravni Kocbekov napajalnik. Življenje je daleč močnejše od smrti in pesem Molitev, ki je izšla v *Grozi* leta 1963, objavljena je tudi na naslovnici dela *Svoboda in nujnost*, sporoča tole:

Sem, / ker sem bil, / in vsakdo / me bo mogel pozabiti. / In vendar / moram reči: / sem / in bil sem / in bom, / in zato sem več / od pozabljanja, / neizmerno več / od zanikanja, / neskončno več / od nič. /

Vse je večno, / kar nastane, / rojstvo je močnejše / od smrti, / vztrajnejše / od obupa in samote, / silnejše / od hrupa in greha, / slovesnejše / od zavrženosti. / Nikoli / ne bom prenehal biti. / Nikoli. / Amen. / (Kocbek 1963: 109; glej tudi Kocbek 1989, zunanja naslovnica.)

V *Listini*, ki je nastajala kot medvojni dnevnik, v zapisu 28. oktobra 1943 Kocbek poroča o skrajni napetosti med borci, ki v bunkerju doživljajo tesnobno vzdušje med silovitim nemškimi napadom na Rog. V mislih se zateka v pesniški svet, ki ga osvobaja in v trenutkih soočenja s smrtjo doživlja večnost. Prihaja celo

do posesti pravega čara, do istosti s samim seboj. Reven in uporen se nisem zapletal in izgubljal, pač pa se poenostavljal in osredinjal. Čim več stvari sem izgubil, tem polnejši sem postajal. Človek ustreza svoji najvišji ideji šele na svojem izgubljenem položaju, kjer nič več nima in samo še je. Zdaj sem prišel tako daleč, da sta se mi nič in vse mojega življenjskega vodila spojila v eno samo čarobno besedo: sem. (Kocbek 1967: 428.)

Vse snovno je uničeno in nenadoma je pred njim tale misel: »Nikoli ne bom prenehal biti, nikoli! Ko sem jo čez nekaj časa zapisal pod svetilko, sem ji iz hvaležnosti dal naslov: Molitev.« (Prav tam.) Rešuje ga spoznanje, da je rešen, ker je premagal smrt, daleč nad njo je.

»Ustvarjanje je premagovanje smrti.« (Prav tam.) Za kakšno ustvarjanje gre? Najprej in predvsem za pesniško, ki bit povečuje. Ta povečava je nadčasovna in ustvarjanje »je nenehno premagovanje smrtnih nevarnosti«

(prav tam). Takšno dojemanje bivajočega ne pozna delitve zavesti na predznanstveno in znanstveno, je najprej estetsko, čeprav sta estetizacija in etizacija neločljivi spremljalki človekove homogenizacije sveta. Noben smisel človeku ni vsiljen od zunaj, kajti razvijati subjektivno moč pomeni, da »tem bolj potrjujemo strastno silo objektivne resničnosti« (prav tam: 423). Človek ne dojema stvarnosti z nobenim brevirjem in nobenim političnim odlokom, ampak samo z močjo svoje notranjosti – notrine – bere iz knjige sveta in življenja, zato Kocbek zapiše: »Zdi se mi celo, da je pravo spoznanje objektivnosti nujno povezano s subjektivnostjo, ki je mistično razgibana.« (Prav tam.) Pri tem nikakor ne gre za intelektualizem, ampak za nekaj kar najbolj neposrednega, spontanega in prvinskega. Tega že dolgo nismo negovali, povsem smo se odpovedali vsemu prvinskemu, temu, kar so po Kocbeku poznali in negovali le otroci in zločinci. Ker nas je zgodovina »vrgla v usodnost«, nas je »približala elementarnosti, tako oživljamo vrsto zakrnelih in pozabljenih dejanj. Z njimi razširjamo človeško bit in se vključujemo v neznansko zgodovino.« (Prav tam.) Ko postaja pomembna in aktualna zgodovina, prihaja do povečave bistva in s tem izstopa etika; ta povečava je vedno časovna in do skrajnosti izpostavi napredek. Ko se prvinskost in zgodovina prepletata takó intenzivno, je človekovo bivanje domala absolutno bivanje. Ta čas Kocbek sam doživlja kot zgoščeno usodo, ki se ji je odzval, saj je etizacija zanj v bistvu zgoščevanje časa.

Prepustiti se prvinskosti po Kocbeku pomeni opustiti zagledanost v zasvetovje, onstranskost, kajti oboje je skrajno neživljenjsko in protizivljenjsko, pomeni celo zatajevanje življenja. Vsa zgodovina nas je prisiljevala, da smo pred onstranskostjo bili na kolenih in si dovoljevali, da nas je ponižujoče podrejala neki večnosti, za katero smo živi že po nekajkrat morali umreti – še pred lastno smrtjo. Kocbek ne povečuje in ne absolutizira smrti po vzoru tradicionalne metafizike, ampak življenje in njegova Molitev

je hvalnica življenju. Toda z Molitvijo je presežna naravnost človekovega dožemanja doživela transformacijo in zdaj smo soočeni z nečim pometafizičnim, kajti Kocbek je očitno med prvimi v Evropi dojel, da metafizika lahko preživi samo tako, da pride do obrata od smrti k življenju.

Za Kocbeka metafizika pomeni afirmacijo življenja, zato že pred vojno leta 1928 govori o biocentrični metafiziki, ki kljubuje vsemu onstranskemu, zasvetovju, ki življenje hromi. Biocentrična metafizika je dobesedno metafizika iz življenja, ki izrazito izpostavlja in poudarja kvaliteto, kot taka izključuje mehan-ski svetovni nazor, ki je usmerjen v zgolj količinsko naravnost. Zaupati v življenje in si do njega ustvariti »svetlo razmerje« je Kocbekovo dožemanje metafizike, ki mu pomeni ustvarjalni eros. Tako prihaja do »elementarnega izbruha vitalnih sil«, kajti ljudi »se je polastila silna žeja po življenju: od tod tako silna afirmacija življenja na vseh poljih svetovne resničnosti«, »biocentrična metafizika je nazor, ki ima v biosu, pojavu organskega življenja, središče in izhodišče za enotno in zaokroženo pojmovanje sveta. Ta visoka vrednota nujno zmaga nad mehan-skim svetovnim nazorom.« (Kocbek 1989: 22–23.) Še med vojno, sredi razmišljanj o moralno revolucionarnem osvobajanju slovenskega naroda, Kocbek opozarja na načelno zvestobo življenju, kajti če

hočemo življenje objeti z obema rokama, moramo svojo duhovno zvestobo zasidrati v zemeljski zvestobi, čemur pravimo, zemlja, narava, zgodovina, človeška skupnost. Zato moramo pri vsem svojem delovanju izhajati iz stvarstva, iz svojega življenjskega okolja, iz tega, kar imenujemo narava in zgodovina. Bistvo te temeljne zvestobe je v tem, da sem pokoren vsem zakonom, ki se moji zavesti javljajo tam, kjer živim, in takrat, ko živim. (Kocbek 1991: 443.)

Življenje torej – ta temeljni predpogoj, da sploh lahko delujem in stopam v čas, zgodovino.

Že skoraj osupljivo nas Kocbek sooča s sočasnostjo svoje misli z evropsko in kot da

bi bil med prvimi, ki je dojel pometafizično naravnost filozofije, še mnogo pred tem, preden je o tem sploh spregovorila filozofska stroka sama. Tu se ne da zaobiti primerjave z nekaterimi najnovejšimi imeni, od katerih vsekakor izstopa sodobni nemški filozof Peter Sloterdijk (1947), vendar se še enkrat vprašajmo, kaj je za Kocbeka metafizika.

Iz njegovih dnevniških zapisov iz leta 1946 je razvidno tole: »Metafizika ni nika-kršen sistem, ampak določen človekov čut za odnose, ki naj jih njegova celotnost vzdržuje s celotnostjo vesolja. Ta čut imajo neokrnjeni, naravni, preprosti ljudje in otroci.« (Kocbek 1991: 210.) Ta celostna naravnost izhaja kar najbolj neposredno iz življenja, je docela prizemljena in ne glede na Kocbekovo reli-gioznost in zavezanost krščanstvu, zasvetovje oziroma onstranstvo, platonistična onstranska bit ostajajo nemi.

Kocbekova metafizika je metafizika iz življenja, afirmacija življenja in kot da bi po tej plati celo Sloterdijk bil Kocbekov učenec. Že samo urejevalno načelo – logos – na Kocbeka učinkuje neživljenjsko in protiživ-ljenjsko. To so trenutki, ko se upre tiraniji zunanjega sveta in med vojno, celo v raz-merah bivanja med življenjem in smrtjo se zaveda, da mu je »korist tuja in škodljiva. Utilitarizem je napačen psihološko in moral-no.« (Kocbek 1967: 299.) Težnja po ohran-janju čuta za prvinskost ga ohranja odprtega in dovzetnega za metafiziko, zato tale ugo-tovitev. »Vse kar se dogaja okrog mene, je metafizično.« (Prav tam.) Metafizično je zanj sredstvo za prisvajanje sveta, razodtuevalno in počlovečevalno. Pometafizično je celo glasnik utopije vesoljnih razsežnosti, utopije, ki je prežeta z upanjem, da je v svetu možno domovanje. Metafizika kot celotno občutje sveta pa utelešeno domotožje v *sublunarnem svetu*, tj. svetu pod luno, zemeljskem, tostran-skem, če govorimo še v jeziku starih Grkov.

Znana misel Theodorja W. Adorna – celo zadnja in sklepna – iz njegovega dela *Nega-tivna dialektika*, ki se glasi »solidarnost z me-tafiziko v trenutku njenega sesutja« (Adorno

1973: 400), je pripeljala Sloterdijka do formulacije pojma *dekantirana metafizika*. V povojni Nemčiji, narodu poražencev in zombardirancev, tetoviranim z nacistično preteklostjo, je Sloterdijk kot Adornov učenec želel najti pot iz žalostne znanosti svojega učitelja v jovialno, vedro in veselo znanost, po vzoru starih Grkov. Sloterdijkov priljubljeni stil, vse do danes, je »špilferderska egomanija«, ki v marsičem sledi Nietzscheju. Sloterdijk je kot filozof nekdo, ki ga »najprej beremo kot neo-ničejevca« (Tuinen 2006: 10), ničejevsko – ne ničejansko – občutenje sveta je njegova drža, ki jo je osebno razumel kot dionizični materializem in jo soočal z mislijo – Albert Camus, Georges Clemenceau –, kako je skrivnost Evrope v tem, da nima več rada življenja (Sloterdijk - Heinrichs 2001: 33–35). Zato je branje Sloterdijkovih del privlačno, saj postavljajo vprašanje, zakaj se je Evropi to zgodilo. Temu sledi še protivprašanje, ali se bo življenje, ki ne živi več, še uspelo regenerirati.

Kje se je začel proces zatajevanja življenja, kje torej začeti? Kot izhaja iz Sloterdijkovih razmišljanj, ne vedno dodelanih, marsikdaj nedorečenih in še zdaleč ne sistematičnih, se je med drugim treba upreti moči politizacije in prestižu idealizma, zato je več kot primeren kinizem, saj Sloterdijk ločuje med kinizmom, tj. antičnim cinizmom, in poznejšim, modernim, meščanskim cinizmom. Tako se je že nekoč v antiki kinizem s svojo »plebejsko refleksijo« (Sloterdijk 1983: 207) uspel upreti aroganci in prevzetnosti idealizma in njegove zagledanosti v večno, onstransko bit, po vzoru sijanja večnih Platonovih idej. Tam je prebivala tudi tradicionalna metafizika, ki so jo iz nebes na zemljo sesuli že romantiki. Z očitno Kantovo in Schopenhauerjevo teoretsko pomočjo Sloterdijk naredi še obrat k življenju.

Da bi se izognil grobemu, sodobnemu cinizmu in njegovemu parazitiranju na stališčih, ki so jih podali drugi, je v poskusu preboja iz travmatičnih dejstev, tako z leve

kot desne, skušal najti poti do življenja samega. Izraz, ki ga je pri tem uporabljal, je neobičajen pojem *dekantirati*. Pojem *dekantacija* (Sloterdijk 1993: 122) je sam razložil kot: postopek očiščevanja kakšne tekočine, še posebej vina, ko postane motno in gosto, skratka, gre za odlivanje tekočine od odvečnih usedlin, tako da dragocena tekočina postane spet bistra. Staro, dobro vino v nove mehove – to je storil z metafiziko, razgrnil in podal jo je na novo, bral je Heideggerja »z novimi očmi in prevetрил njegovo čudaštvo«, in vse to razume kot prakso dekantiranja (Dobeneck 2006: 58–59).

Za razumevanje tega, kaj je pometafizična metafizika in Kocbekov povsem samostojen prispevek k njej, je treba na kratko omeniti še Arthurja Schopenhauerja in njegovo pojmovanje človeka, iz katerega izhaja, da je človek *animal metaphysicum*. Kaj je po filozofu življenja Schopenhauerju tisto, kar sploh pripelje do razvite potrebe po metafiziki. Kot prvo je za to potreben um, ki se čudi ter sprašuje o obstoju in o bistvu obstoja, vsega, kar je. Po Schopenhauerju izpolnjuje vsebino čudenja kot sprašujočega čudenja, prav tako pa tudi človekovo soočanje s smrtjo, *zavest o smrti*, in v tem je najbolj značilen Schopenhauerjev odgovor. Tako se zdaj zavesti o končnosti vsega bivanja pridružuje še zavest o »neuspešnosti vsakršnega prizadevanja« (Schopenhauer 1986: 207) po čem drugem kot tem, kar nam je dano. S takim ovedenjem skupaj s čudenjem »nastaja samo za človeka značilna *potreba po metafiziki*; s tem je človek *animal metaphysicum* (metafizično bitje).« (Prav tam.) Ravno s pomočjo teh argumentov je po njegovem možen sklep, da je čudenje »mati metafizike« (prav tam). Motiv smrti, »vednost o smrti in poleg tega gledanje trpljenja in stiske življenja«, je po Schopenhauerju tisto, »kar daje najbolj močno spodbudo za filozofski razmislek in za metafizično razlaganje sveta« (prav tam: 208). Toda ta metafizika ne misli smrti iz zasvetovja, po nobeni logiki si supralunarni svet ne podreja sublunarnega in s Schopen-

hauerjem se soočamo z metafiziko, ki metafizike ne misli več od smrti sem, kajti z vsem jo zaustavlja z življenjem. Od tu tudi njegova nagnjenost – kljub njegovemu deklariranemu ateizmu – do ideje nesmrtnosti in pojma večnosti.

Peter Sloterdijk je dobro vedel, v čem je kanonični vpliv in magična moč dela *Svet kot volja in predstava*. V svojem delu *Evro-taoizem* je poudaril:

Poleg neozdravljivih razžalitev, ki jih mišljenju prizadevata uganki neenakosti in disonance, igra odločilno vlogo pri uveljavitvi metafizike izkušnja smrti in časovnosti vsakega posameznega življenja. Pravzaprav obe sestavljata samo en kompleks; čas in smrt nista dve različni izkušnji, temveč ena sama, katere težišče leži v časovnosti. (Sloterdijk 2000: 111.)

Zato je metafizika, ki vedno pomeni moč preseganja, kot nekakšna presvetljevalna ontologija (logos, izjava, nauk o bivajočem kot bivajočem), ki smrt zaustavlja z življenjem, čas pa z večnostjo, saj je smrt dojeta kot *čas brez konca v večnost*. Dekantirana, prečiščena metafizika je totranska metafizika, nič več zagledana v zasvetovje in onstranstvo, in kot taka ne uteleša nič absolutnega, trdnega in nespremenljivega. S takim razumevanjem metafizike smo pri pojmu pometafizične filozofije, ki kljub vsej kritiki metafizike to ohranja, vendar ni zagledana več v absolutno gotovost smrti in z njo povezano idejo nesmrtnosti, ampak je usmerjena – kinetična antropologija po Sloterdijku – k življenju, njegovemu rojstvu, človekovemu prihajanju na svet.

Nova pometafizična metafizika ni več obrnjena k smrti, ampak – analitika prihoda na svet – k rojstvu, motiv, ki ga je Sloterdijk razbral že pri Ernstu Blochu. S svojo filozofijo prepričuje, da »se da enoznačnost smrti prenesti v mnogoznačnost življenja« (Sloterdijk 1988: 29). Ideja permanentnega rojevanja ima značaj potovanja, vendar postaje tega potovanja in njegovi cilji nastajajo šele spotoma: gre za to, opozarja Sloterdijk

(1993: 65), kar je Ernst Bloch imenoval z izrazom *experimentum mundi*, in svet sam je odprt, razpoložen za naše potovanje k svetu, ki ni dovteten za nihilizem. Svet nas pričakuje in po Blochu *experimentum mundi* ne pomeni samo »eksperiment, ki se dogaja na svetu, temveč je tudi v njem kot *realni eksperiment sveta samega*. Gibanje torej v celoti transcendirja s tem brez transcendence, kar pomeni transcendiranje, toda povsem v imanenco, s prispelimi, z identiteto, domovanjem v smislu kot smislu.« (Bloch 1977: 263.) To potovanje prejme v Sloterdijkovem filozofskem opusu sferični pomen, ki razkriva nebo pometafizične drže in vsepovsod zahteva predvsem eno, in sicer življenje z njegovo samoobnovitveno močjo, v čemer je njegova nesmrtnost.

S svojim očitnim obratom k življenju, rojstvu, prihajanju na svet pometafizični mišljenjski impulz tudi v jeziku Jaspersove učenke Hannah Arendt pomeni *vita activa*. V svojem istoimenskem delu je v njegovem sklepnem delu zato zelo poudarila premostitev »v izjemno povečanje pomena totranskega življenja, saj predstavlja začetek večnega življenja«, in »življenje, ki je sicer nesmrtno in neskončno, se začne z rojstvom na zemlji« (Arendt 1996: 329). Interpreti Sloterdijkove misli poudarjajo njuno podobnost, ki morda vsaj deloma izhaja iz obojestranskega odklankanja Heideggerjeve tanatologije.

Onaravljeno življenje, to je življenje, ki je kar najtesneje povezano z naravo in njenim dogajanjem, sproža v človeku, ki temu prisluhne, močan ustvarjalni vzgon. Kocbek v *Listini* uporablja izraze, kot so *stvariteljski nemir*, *stvariteljska orientacija*, in celo verovanje je »ena sama darežljivost, prazaupanje, ki na vsej poti do cilja izraža neizčrpno stvariteljsko silo« (Kocbek 1967: 288). Ta sila je tolikšna, da obvladuje odvisnost od snovnega sveta in celo odtujitev, tudi umetniško ustvarjanje je »nenehno premagovanje suženjstva, kakorkoli ga že razumemo, ker sprošča svobodoljubne energije človeškosti«

(prav tam: 294). Kocbek skuša stvariteljski pristop, kakor ga sam imenuje, natančno opredeliti s tem, da izpostavlja kvaliteto. Ko gre za napredek, se zaveda, da zgodovina ni naravnonujni proces napredovanja, zato se razjezi zaradi brezpogojnega in naivnega zanosa liberalizma in njegove očitne površnosti.

Napredek kot naraščajoča tehnična civilizacija ga odbija, saj se je izkazal kot »sumljiv, nevaren, celo protičloveški proces.« Kocbek tak napredek povzame v tole ugotovitev:

Čim več je civiliziranih ljudi, tem več je nekulture, čim več serumov, tem več novih bolezni, čim več konferenc, tem več sporov, čim več avtomatičnih vozil, tem več nesreč, čim več udobja, tem več amorarnosti, in čim več prostega časa, tem več zla v človeku in medčloveškem svetu. (Prav tam: 16.)

Tem mislim bi pritrdil še Albert Schweitzer, ki je poudarjal in izpostavljaj pomen etičnih vzgibov življenja. Za te vzgibe je sodobna kultura postala preveč nedovzeta, in ker je v kulturi najbistvenjša njena etična razsežnost, kot taka predstavlja po Schweitzerju tudi možnost etične dovršitve znotraj družbe.

Vsak duhovni in materialni napredek vključuje določen kulturni pomen in *volja do kulture* je *univerzalna volja do napredka*, ki je predvsem v etičnem potrjevanju sveta in življenja, zato je etika, za katero se je zavzemal Schweitzer, nekaj dejavnega, kot odgovornost, ki nima meja, skratka kot neomejeno razširjena odgovornost. Iz predanosti življenju etika mora postati celo kozmična (Schweitzer 1990: 320). Troednost med naravo, kulturo in etiko je pri Kocbeku in Schweitzerju tolikšna in tako močna, da je tudi edina osnova za dejanski napredek. Personalizem s tem pridobiva na svojem večnostnem pomenu, zgledi, ki so med nami Slovenci posnemanja vredni. Takrat, ko je človek nosilec vrednot, kar pomeni, da vrednote, za katere ve, tudi udejanja in jih živi, je človek zares oseba oziroma

persona. Gre za etično ozaveščeno in udejanjeno bivanje na vseh ravneh. V tem smislu je mogoče dejati, da je personalizem živeta etičnost.

Ker smo Slovenci majhen narod, moramo po Kocbeku zelo pazljivo negovati svoje vezi s svetom, še posebej v primeru, ko stopamo v mednarodni prostor. Naše zapoznelo dozorevanje v političnem in sploh družbenem izkustvu nas ni zadosti utrjevalo pred negativnimi vplivi od zunaj, prebujeni narodni čut med preteklo vojno bi nas moral utrditi v naši suverenosti. Toda Kocbek je opazil nekaj, kar ga je zbegalo, kajti naš zanosni internacionalizem in univerzalizem, ki »preveč naglo in nekritično prevzameta slovenskega izobraženca,« namreč »osleparita našo človeškost« (Kocbek 1967: 17). Večkrat nas seznanja s problemom osleparjene človečnosti in njegov poskus humanizacije slovenskega prostora nas vedno znova sooča z vprašanjem, kaj sploh razumemo kot humanizem. Vsekakor ne humanizma kot omike, ki je stvar izobraževalnega sistema in ki je pred kakšnim stoletjem bil značilen za kasto prosvetljenih izobražencev.

Gre za humanizacijo kot proces, ki pronica skozi vse pore, tako individualno zasebnega kot najširšega družbenega življenja, tudi tega, kar je izraziti svet tehnike, ekonomije, medicine itn. Skratka humanizem kot neomejeno razširjen naboj etične odgovornosti za vse, prav vse, naboj, ki napredek preverja tudi v njegovi etični razsežnosti. S temi humanističnimi tipalkami Kocbek razume svojo »človečnost, njeno svobodo in stvariteljskost« (prav tam: 327) kot kar najbolj naraven in prizemljen mehanizem, ki ga varuje pred podivjanimi abstrakcijami, ne glede na to, v kakšni, trenutni aktualni obliki nastopajo, recimo kot institucionalizirano krščanstvo, družba, država, oblast, zgodovina itn., kajti nevarnost omenjenih abstrakcij je v tem, da prejmejo premoč nad živim človekom, nad življenjem in ju hromijo, kajti na delu je ekskluzivna absolutnost. Življenje postaja sterilno, ljudje pa naveličani življenja

do te mere, da postanejo apatični in otožni, in ravno Nietzsche nas je naučil takšni naveličanosti življenja odločno reči ne.

Napačna internacionalizacija, ki bi nas pogosto najraje razprodala po skrajno znižani ceni na svetovnem trgu, je grozeča nevarnost za naš narod tudi v zdajšnjem času globalizacije. V novem tisočletju, ki se je komaj začelo, ne moremo mimo ugotovitev, ki jih je Kocbek podal že v prispevku leta 1939 z naslovom *Mali in veliki narodi* in kjer za takratno človekovo usodo ugotavlja, da jo oblikuje očitno prevladujoča politizacija. Takšna, zgolj politična usoda človeka odteguje njegovemu bistvu in smislu, kajti izloča »nenavaden strup, pretresajočo in omamljajočo paniko« (Kocbek 1989: 87), in v ljudi se je naselil strah. Nihilizem in strah sta pobratima, to dvojje je Kocbeku tuje in nesprejemljivo že v smislu, ker ne neguje potrebe, da bi ju častil eksistencialistično in bil njun zaklinjalec.

Ohranjanje upanja, utopične zavesti, celo negovanja metafizične zavesti je vsaj delček tistega občutja, ki s Kocbekovo pomočjo zaznamuje naše dožemanje slovenstva in temu se nočemo odreči. Pri tem ne gre najprej za razumevanje naroda v smislu nekakšnega udarnega in romantičnega narodništva, zaprtega v »bunkerje nacionalizma« (Kovačič 2010: 201), ampak za dožemanje življenja najprej. Zato nam danes branje Kocbekovih del omogoča, da ohranjamo čut za življenjsko plastiko, prvinskost življenja, kozmični čut, kar tako kot Kocbek povezujemo s pojmom afirmacija življenja, kajti vsako »razlaganje življenja se začne v naravi; tukaj se polagajo temelji svetovnim nazorom. K najvažnejšim kvalitetnim kategorijam teh temeljev spadajo pojem celote, pojem dejavnosti in pojem individualnosti.« (Kocbek 1989: 23.) Tudi s temi vrednostno naravnanimi pojmi razmišljamo o slovenstvu v času, ko imamo sicer svojo državo, vendar kot globalizirani Slovenci svoje slovenstvo zanemarjamo.

Kje torej začeti, s čim in kako, da svojega slovenstva ne bi samo ohranjali, ampak tudi

negovali znotraj svoje državnosti. Odgovor je preprostejši, kot se zdi in spet nam ga ponuja Kocbek s svojo zavezanostjo najbolj prvin-skemu, namreč življenju. Tako Kocbek že leta 1938 iz tragičnega razhajanja slovenskega človeka s stvarnostjo, predvsem z življenjem, kar pomeni razkorak med človekovim osebnim zadržanjem in stvarnostjo, poziva k temu, da bi Slovenci »zaupali v življenje in si ustvarili svetlo razmerje do njega« (prav tam: 66). To, kar spada k *metafiziki slovenstva* in pomeni že nekakšen razvit čut za orientacijo v svetu in življenju, je ravno *svetlo razmerje do življenja*, da sploh preživimo in obstanemo v zgodovini.

Viri in literatura

- ADORNO, Theodor W., 1973: *Negative Dialektik, Gesammelte Schriften* 1–22/6. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- AREND, Hannah, 1996: *Vita Activa*. Ljubljana: Krtina.
- BLOCH, Ernst, 1977: *Experimentum Mundi. Frage, Kategorien des Herausbringens, Gesamtausgabe* 1-15/15. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- von DOBENECK, Holger Frhr., 2006: *Das Sloterdijk-Alphabet. Eine lexikalische Einführung in Sloterdijks Gedankenkosmos*. Würzburg: Königshausen-Neumann.
- HEDŽET TÓTH, Cvetka, 2008: *Hermenevtika metafizike. Metafizika – materializem – etika – utopija*. Ljubljana: Založba 2000.
- KOCBEK, Edvard, 1963: *Groza*. Ljubljana: Slovenska matica.
- KOCBEK, Edvard, 1967: *Listina. Dnevniški zapiski od 3. maja do 2. decembra 1943*. Ljubljana: Slovenska matica.
- KOCBEK, Edvard, 1989: *Svoboda in nujnost*. Celje: Mohorjeva družba.
- KOCBEK, Edvard, 1991: *Dnevnik 1946 II*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOCBEK, Edvard, 1991: *Osvobodilni spisi I*. Ljubljana: Založba 2000.
- KOVAČIČ, Peter Peršin, 2010: *Vrnitev k Itaki. Slovenci v procesih globalizacije*. Ljubljana: Društvo 2000.
- SCHOPENHAUER, Arthur, 1986: *Die Welt als Wille und Vorstellung II. Sämtliche Werke I–V*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- SCHWEITZER, Albert, 1990: *Kultur und Ethik*. München: Beck.
- SLOTERDIJK, Peter, 1983: *Kritik der zynischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- SLOTERDIJK, Peter, 1988: *Zur Welt kommen – Zur Sprache kommen. Frankfurter Vorlesungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- SLOTERDIJK, Peter, 1993: *Selbstversuch. Ein Gespräch mit Carlos Oliveira*. München: Hanser.
- SLOTERDIJK, Peter, 2000: *Evrotaoizem. H kritiki politične kinetike*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- SLOTERDIJK, Peter, 2006: *Zorn und Zeit. Politisch-psychologischer Versuch*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- SLOTERDIJK, Peter, HEINRICHS, Hans-Jürgen, 2001: *Die Sonne und der Tod. Dialogische Untersuchungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- van TUINEN, Sjoerd, 2006: *Peter Sloterdijk. Ein Profil*. Paderborn: Fink.

JEZIKOSLOVNI PRISTOPI V IMAGOLOŠKIH RAZISKAVAH: BOLGARSKA TEMA V AŠKERČEVI POEZIJI

Najda Ivanova

Sofijski universitet »Sv. Kliment Ohridski«, Sofija

UDK 821.163.6–13.09Aškerc A.:94(=163.2)"1876"

V prispevku so obravnavane možnosti rabe lingvokulturologije, lingvistične kognitivistike in besediloslovja na področju literarne imagologije. Uporaba nekaterih pristopov, ki so značilni za omenjene jezikoslovne discipline, je ponazorjena na Aškerčevem ciklu dvanajstih pesnitev *Rapsodije bolgarskega goslarja* (1902), posvečenem aprilski vstaji leta 1876.

imagologija, lingvokulturologija, slovensko-bolgarski literarni stiki, Anton Aškerc

The paper discusses the scope for making use of linguoculturology, cognitive linguistics and text linguistics in the field of literary imagology. The adoption of approaches that are characteristic of these linguistic disciplines is outlined on the basis of Anton Aškerc's cycle of twelve poems *The Rhapsody of the Bulgarian Fiddler* (1902) devoted to the April Uprising of 1876.

imagology, linguoculturology, literary contacts between Slovenia and Bulgaria, Anton Aškerc

V zadnjih desetletjih se v slovenski humanistiki uveljavlja imagologija kot samostojna znanstvena disciplina. Ob raziskovanju podobe drugega v slovenski književnosti v sinhroni in diahroni perspektivi (npr. Anton Ocvirk) se nacionalno izročilo bogati prek uspešnega sprejemanja metodoloških pristopov vodilnih evropskih raziskovalnih središč (francoska in nemška šola). V okviru slovenistike se imagologija uveljavlja predvsem kot del primerjalne literarne vede na interdisciplinarni metodološki podlagi. Na eni strani je za literarno imagologijo značilno intenzivno medsebojno vplivanje z zgodovino, sociologijo, psihologijo in drugimi humanističnimi vedami. Na drugi strani pa se ta znanstvena panoga oblikuje tudi na podlagi notranje literarne interdisciplinarnosti, če usklajuje metodološke pristope tematologije, splošne teorije književnosti, teorije in prakse prevajanja itn. (Smolej 2002: 21–23).

Imagologija je specifični tip znanstvenega področja, ki se oblikuje na podlagi predmeta

raziskave, skupnega več disciplinam. V konkretnem primeru omogoča predmet raziskave – podoba drugega – različno usmerjene vplive med nekaj humanističnimi vedami. Na eni strani lahko vsaka panoga v okviru oblikovanega interdisciplinarnega kompleksa uporablja empirično gradivo drugih znanstvenih disciplin (vključno z njegovo razvrstitvijo in tolmačenjem). Na primer: zaradi dejstva, da se procesi oblikovanja predstav o drugem v leposlovju praviloma intenzivirajo ob pomembnih zgodovinskih dogodkih, si literarna imagologija izposoja tolmačenja dogodkov iz zgodovine, potrebuje pa tudi rezultate sociologije in socialne psihologije glede socialne stratifikacije in dispozicij družbe v raziskovanem obdobju (Svetina 2002). V konkretnem primeru postane tovrstno posojanje izhodišče za določanje sociokulturnega diskurza, v katerem je obravnavano literarno delo. Poleg tega lahko vsaka disciplina uporablja termine in postulate drugih ved ter jih vpeljuje v svojo metodološko shemo, če so veljavni v odnosu do skupnega raziskovalnega predmeta.

Na primer: literarna imagologija prevzema termine »predstava«, »predsodek«, »stereotip« v skladu z eno od obstoječih definicij iz socialne psihologije, vendar samo v okviru njihove uporabnosti pri analizi literarnih dejstev in če njihovo posojanje ne povzroča neskladja z literarnimi raziskovalnimi metodami.

Interdisciplinarni pristop torej ne sugerira niti mehanične združitve ustreznih humanističnih znanosti, ki imajo teoretske predpostavke za raziskovanje skupnega predmeta, niti ni njegov rezultat ustvarjanje skupne metodološke sheme. Med panogami iz določene interdisciplinarnega kompleksa se dejansko oblikujejo dinamične medsebojne odvisnosti, pri čemer lahko vsaka uporablja sistematičirano in pojasnjeno empirično gradivo drugih disciplin ter posamezna terminološka poimenovanja in teoretična sklepanja, ki so združljiva z njeno metodologijo.

Hkrati ni moč spregledati dejstva, da na specifiko multidisciplinarnosti (kot tudi monodisciplinarnosti) vpliva izbira znanstvene paradigme. Vsaka panoga v določenem obdobju svojega razvoja izvaja različne postopke odbiranja, razvrstitve in tolmačenja empiričnega gradiva; odvisno od splošnoteoretske (filozofsko-znanstvene) usmerjenosti raziskovalca, ki je vedno izpovedovalec ene ali druge metodološke smeri na svojem znanstvenem področju (pozitivizem, strukturalizem, postmodernizem) (Wodak, Meyer 2009). Posledica tega sta tako variranje v obsegu rabljenega empiričnega gradiva ob preučevanju istega problema kot tudi doseganje različnih rezultatov pri analizi istih dejstev. Ta tip znanstvene ideologizacije različnih smeri je značilen za vsako znanstveno spoznanje, vključno z literarno imagologijo.

Poleg tega se na tem znanstvenem področju preučujejo literarna dejstva in pojavi, za katere je značilna visoka stopnja ideologiziranosti. Ker se podoba drugačnosti v leposlovju oblikuje v jeziku in prek njega, se zdi paradoksalno, da je v literarnih imagoloških raziskavah skoraj povsem odsotno jezikoslovje. Literarna imagologija ob svojem nastanku ni prepoznala analognih kognitivističnih,

lingvokulturoloških in sociolingvističnih smeri v jezikoslovju, ki raziskujejo opozicijo *svoje – tuje* na vseh jezikovnih ravneh in na podlagi različnih metodoloških pristopov. Ob analizi podobe drugega pa lahko prav lingvistika, besediloslovje in kognitivno pomenoslovje odkrijejo pomembne mehanizme funkcioniranja imagologemov v določenem literarnem besedilu ter v jeziku opazujoče kulture v celoti.

Uvajanje elementov jezikoslovne analize naj bi omogočilo odkrivanje pomenskih komponent, povezanih z avtostereotipi opazovane kulture, ohranjenih v poimenovanjih podobe drugega, ki funkcionirajo v opazujoči kulturi. Prav tako bi se dalo ugotoviti, kakšne nove semantične komponente dobijo ta poimenovanja, potem ko postanejo element opazujoče literature. V tem smislu je posebne pozornosti vredno Smolejevo (2002: 24) mnenje, da je ena od bodočih nalog imagologije »posvečati se tudi reakciji, ki jo sproža književnost opazujoče dežele v opazovani deželi«. Reševanje tega problema predpostavlja preučevanje književnega in literarnoznanstvenega diskurza tako opazovane kot opazujoče kulture s ciljem prepoznavanja kulturno zaznamovanih pomenskih sestavin imagologemov v primerjalni perspektivi.

V okviru slovenske književnosti z bolgarsko tematiko s konca 19. in začetka 20. stoletja predstavlja najvišji umetniški dosežek cikel dvanajstih pesnitev Antona Aškercarja *Rapsodije bolgarskega goslarja*, ki je bil objavljen v *Ljubljanskem zvonu* leta 1902 (druga izdaja je bila leta 1904 v *Četrtem zborniku poezij*). Cikel je nastal ob 25. obletnici osvoboditve Bolgarije izpod turške nadoblasti in prikazuje epizode iz aprilske vstaje leta 1876. Čeprav so jo turške oblasti zadušile z izjemno okrutnostjo, je vstaja prav zaradi tega povzročila zavzemanje velesil za rešitev bolgarskega vprašanja in posledično leta 1878 rusko-turško osvobodilno vojno. Po pesnikovih besedah je bil njegov namen, da bi opeval visoke nacionalne in splošno človeške ideale bolgarskih upornikov kot reakcijo na lastno razočaranje nad »klavrnostjo domačih razmer« ter nad brezobzirnimi političnimi

spopadi v Sloveniji s konca 19. stoletja (Aškerc 1951: 509).

V slovenskih intelektualnih krogih je ostalo to Aškerčevo delo skoraj neopaženo. Trstenjak (1902) ga na primer v svoji študiji o hajdukih citira predvsem kot izvor informacij o hajduškem gibanju v Bolgariji. V temeljiti raziskavi o bolgarskem pisatelju Vazovu, v analizi njegovega cikla *Epepeja pozabljenih*, posvečenega najpomembnejšim osebnostim bolgarskega preporoda, Bezenšek (1902) opazuje podobnosti s tematiko in patosom Aškerčevih *Rapsodij*; poudarja načelne razlike v žanrskih sistemih slovenske in bolgarske književnosti, ki pridejo do izraza v strukturiranju obeh ciklov.

Glede bolgarske recepcije Aškerca ugotavljamo, da sta bili do njegove smrti prevedeni le dve pesnitvi – Bracigovski topovi (prevedel Bezenšek) in Baj Stančo (prevedel Čilingirov), ki sta vključeni v Čilingirovo *Slovansko antologijo*; knjiga je izšla leta 1910 v času organiziranja Zbora slovanskih kulturnih delavcev v Sofiji. Preveda sta se širila v okviru trivialne poezije in šolske literature, saj so njune estetske značilnosti potisnjene v ozadje na račun vsebinskih prvin, ki se ujemajo z že uveljavljenimi zgodovinskimi stereotipi o obdobju preporoda (Ivanova 2005).

Najbolj celovito oceno *Rapsodij* je bolgarska literarna kritika podala v Jocovovi študiji Bolgarska trpljenja in boji za svobodo v slovanski poeziji (1935). Analiza temelji na pregledu celotne zgodovine slovenske književnosti in vloge Aškerca v tem razvoju. V svoji sodbi o Aškerčevih *Rapsodijah* se Jocov implicitno naslanja na tematske, žanrske in estetske norme bolgarskega preporodnega literarnega kanona ter na specifične procese v bolgarskem literarnem diskurzu tridesetih let 20. stoletja (Jocov Aškerčevo delo najpogostejše primerja z Vazovovo *Epepejo pozabljenih* in z epsko pesnitvijo Krvava pesem modernističnega pesnika Slavejkova).

Jocov (1935: 140, 150–152) poudarja Aškerčevo razhajanje z določenimi stereotipnimi predstavami o bolgarskem preporodu, zlasti s tistimi, ki so povezane z izrazito negativno konotacijo upodobitev izdajalca

(v pesnitvi Baj Vuljo) in turškega trinoga (v pesnitvi Batak). Ugotavlja, da je Aškerčev negativni odnos omejen le na upodobitev zgodovinskih dejstev, pri čemer je (v nasprotju z Vazovom) izpostavljeno moralno maščevanje izdajalcem in trinogom, manjka pa artikuliranje očitkov in izražanje negotovanja ali sovražnosti.

Opazna odvisnost od bolgarskih nacionalnih stereotipov pride do izraza tudi v neenotni oceni ženskih likov v *Rapsodijah*. Teohana Čestimenska in mati Tonka sta podobi idealne soproge in matere iz obdobja preporoda, predvsem domoljubni in požrtvovalni, ovrednoteni sta pozitivno (celo, ko se v pesmi Kočo detajli v karakterizaciji Čestimenske razlikujejo od Vazovove upodobitve, dobijo pozitivno oceno, ker prispevajo k bolj izraziti idealizaciji protagonistke). Hkrati pa Jocov (1935: 147) ocenjuje upodobitev Rade iz Bracigovskih topov kot neprepričljivo z obrazložitvijo, da v obnašanju junakinje manjkajo znaki »žalosti in tuge« ter zaskrbljenosti zaradi tragične usode njenih rojakov.

Drugi značilni očitek Bracigovskim topovom zadeva žanrske značilnosti pesnitve, ki po Jocovu (1935: 147) »nima širokega epskega značaja«, izpeljana je v »lažji pesemski obliki, v razigranem slogu narodne pesmi«. Pričakovanja o epski interpretaciji teme narodnoosvobodilnih bojev usmerja k primerjavi *Rapsodij* s Slavejkovovo Krvavo pesmijo, rezultat te primerjave pa so nekateri nelaskavi sklepi o Aškerčevem delu. Izpostavlja pomanjkanje globlje in bolj enotne povezave med posameznimi pesnitvami, izraža tudi domnevo, da bi povečanje števila pesnitev in njihovo slogovno poenotenje prispevalo k dožemanju celotnega cikla »kot epepeje bolgarskega življenja« (Jocov 1935: 158).

Navedeni tip recepcije besedil opazujoče književnosti v literarnem diskurzu opazovane kulture je precej razširjen v okviru imago-loško naravnane literarne kritike. Ne upošteva sociokulturnega in literarnega diskurza, v katerem funkcionira besedilo z imago-loško tematiko. Tak pristop prav tako spregleda problem receptivnih mehanizmov v procesu pretvorbe kulturnozgodovinskih in književnih

avtostereotipov opazovanega naroda v ustrezne imagološke predstave in stereotype opazujoče kulture. V Jocovovi analizi so jasno prepoznavna sovpadanja in razhajanja *Rapsodij* glede stereotipov o preporodu, ki jih je uveljavil bolgarski literarni kanon.

Podobne pojave izolacionizma v imagoloških raziskavah in njihovo zapiranje predvsem v okviru opazujoče ali opazovane kulture je mogoče preseči z uveljavitvijo pristopov lingvokulturologije, jezikoslovne kognitivistike ter besediloslovja. Leksikalno-semantična preoblikovanja se lahko raziskujejo v skladu z različnimi sodobnimi teorijami, sprejetimi v slavistiki, kot so na primer teorija jezikovne osebnosti (Karaulov), novejša teorije o jezikovni sliki sveta v ruskem jezikoslovju (Apresjan, Arutjunova, Maslova, Telija itn.), teorija jezikovne slike sveta lublinske šole (Bartmiński) ter teorija metafore (Lakoff, Johnson), ki je prav tako precej priljubljena v sodobnem slovanskem jezikoslovju.

Prav analiza kulturno zaznamovanih jezikovnih značilnosti Aškerčevih *Rapsodij* zelo natančno izpostavlja pesnikovo intenco in postopke vrednotenja. Kot ponazoritev lahko navedemo sam naslov cikla – *Rapsodije bolgarskega goslarja* v primerjavi z Vazovovo *Epopejo pozabljenih*. Naslov Vazovevega cikla dvanajstih pesnitev sugerira upodobitev nacionalne usode v dramatičnem nasprotju med visokim in nizkim, porajanje veličastnosti iz padca in prek njega, s poudarkom na pozabi kot »najbolj nenravstvenem in brezupnem refleksu« (Georgiev 1993). V naslovu Aškerčevega cikla beseda »rapsodija« (nem. die Rhapsodie; *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*) pomeni del epopeje, s čimer je poudarjena fragmentarnost te vrste epskih pesnitev (kar neposredno ovrže Jocovova pričakovanja o široki epski upodobitvi osvobodilnih bojev). Beseda »goslar« usmerja k staremu slovanskemu glasbenemu inštrumentu – goslim. Kot poimenovanje določene kulturne realije ima lahko ta leksem v različnih slovanskih jezikih podoben denotativni pomen, hkrati pa lahko razvije različne konotativne pomene; po terminologiji Karaulova (1987)

namreč kot deskriptor formira različne semantične strukture. V diahroni perspektivi pride prav tako do pomenskega prenosa, ki lahko preseže pojav večpomenskosti in preide v homonimijo.

V slovenščini s konca 19. stoletja beseda »gosli« že pomeni »violina« (*Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*: »gósli f. pl. 1) die Geige, die Violine; na gosli gosti, die Geige sielen; 2) die entblößte Mannesbrust; gosli kazati, die Brust entblößt haben«). Pri Srbih in Hrvatih so gosli instrument za izvajanje epskih pesmi, ki postane prek Karadžičevih folklornih zbornikov posebno priljubljen v obdobju romantizma. Gosli pozna tudi bolgarska narodna kultura, vendar je v njej precej bolj razširjen drug godalni instrument – g'dulka. Na drugi strani je, predvsem zahvaljujoč pesniškemu opusu Boteva, v okviru preporodnega literarnega kanona funkcijo glasbenega inštrumenta, ki simbolizira narodovo epsko izročilo, prevzel pihalni instrument – kaval. Poleg tega je prva Vazovova zbirka pesmi naslovljena *Prjaporec i gusla* (praporec in gosli). Programska pesem v njej – Novonaglasena gusla (novouglašene gosli) prikazuje prelom v pesnikovem delu v času neposredno pred aprilsko vstajo, ko v svojih delih zavrne ljubezenske motive in pejsaže ter uveljavlja naravnost k socialno angažirani poeziji.

Na področju individualne umetniške ustvarjalnosti se torej gosli približajo simbolnim parametrom lire, toda s poudarjeno nacionalno zaznamovanostjo. V tem kontekstu sintagma »bolgarski goslar« v naslovu Aškerčevega cikla v bolgarskem literarnem diskurzu ni sprejemljiva. Delo temelji na romantičnih stereotipih o srbskih in hrvaških goslarjih, izvajalcih epskih pesmi, vendar ni popolnoma identično z njimi. Slovenskemu sprejemniku *Rapsodij* naj bi omenjena sintagma konstruirala podobo goslarja tipa Višnjića, ki opeva dogodke iz sodobne bolgarske zgodovine v obliki kratkih lirsko-epskih pesnitev. (V Aškerčevem poetičnem ciklu je ugotovljeno pomanjkanje izoblikovanih negativnih stereotipnih predstav, kar objektivno povzroča omejitvev dramatičnosti v epskem pripovedovanju

ter odpira prostor za lirsko interpretacijo teme.)

Leksem »goslar« se pojavlja tudi v prvi pesnitvi Aškerčevega cikla Vasil Levski v prizoru, kjer junak opisuje lastne preobrazbe v času potovanj po Bolgariji, ko je ustvarjal revolucionarno mrežo za pripravo oborožene vstaje:

Zdaj pevec sem, vesel goslar,
trgovec konj sem in knjigar,
a jutri derviš turški!
(Aškerc 1951: 410, vrstice 174–176.)

Kot je znano, Levski ni bil goslar niti v realnem življenju niti v svojih bolgarskih književnih metamorfozah. Omenjena oznaka temelji na dejstvu, da je bil znan po svojem izjemnem pevskem daru. Zaimov (1897), njegov življenjepisec, poudarja močan vpliv, ki ga je imel bolgarski revolucionar na svoje poslušalce, in sicer kot cerkveni pevec ter kot pevec narodnih domoljubnih pesmi v samostanih, cerkvah in na srečanjih med svojimi obiski v Bolgariji.

V Vazovovi pesnitvi Levski so pesmi, ki jih junak poje kot menih v samostanu in skozi celotno »diakonsko« obdobje svojega življenja, zaznamovane negativno. V bolgarski revolucionarni poeziji iz obdobja prepore se načeloma uveljavlja negativen odnos do cerkve. Njena vloga izvajalke grških asimilacijskih ambicij in nizka morala določenega dela duhovništva sta namreč v nasprotju z nacionalnimi in socialnimi ideali revolucionarnih pesnikov. V tem kontekstu je odločitev Levskega, da zapusti samostan, radikalen prelom v njegovem življenju – iz nesmiselnih cerkvenih molitev in pesmi, pred katerimi si je Bog zatisnil ušesa, se je podal na pot poklicnega revolucionarja.

Aškerc, ki je poglobljeno preučil vso razpoložljivo literaturo o aprilski vstaji, je poznal tudi življenjepis Levskega, ki ga je napisal Zaimov. V prvem delu svoje pesnitve (zlasti v njeni prvi varianti, objavljeni v *Ljubljanskem zvonu* leta 1902) ponuja povsem drugačno simbolno interpretacijo pesmi: kot izraz duhovne vzvišenosti Levskega,

njegovega neomajnega značaja ter sposobnosti, da vpliva na misli in občutke svojih rojakov. Za ta del pesnitve sta značilni visoka tvorbeno produktivnost in frekventnost korena *pě-* (peti, zapeti, prepevati, pesem, petje, pevec); leksemi, tvorjeni iz tega korena, so rabljeni v atributivnih in glagolskih sintagmah s pridevniki in prislovi pozitivnega aksiološkega pomena (peti – nebeško, lepo; pesem – presveta, krasna). Prav tako je pogosta raba sopomenskih glagolov, ki označujejo razširjanje zvoka v prostoru (razlegati se, zaoriti); pevski talent junaka je prikazan figurativno z izrazi, ki vsebujejo prvine krščanske simbolike (npr. primerjava Levskega z angelom, ki »na svojih perutih dviga srca v nebo«, »kakor zvon se srebrni razlega v slavo božjo tvoj čisti tenor« (Aškerc 1951: 403, verza 19–20). Hkrati je uporabljen tudi metaforični izraz na folklorni podlagi (slavec karlovski). Duševna vznemirjenost someščanov Levskega, ki jo je povzročila njegova odločitev, da zapusti samostan, je upodobljena tudi s pomočjo učinka glasovne simbolike onomatopejskih glagolov: »Kakor listje šepče po drevju; / kadar veter zapihne čez gaj; / med molilci zašuštel je vihar ...« (Prav tam: 404, verzi 41–43.)

Za prvi del pesnitve je značilen tudi poseben lirični naboj, ki ni tipičen za socialno poezijo. V tem smislu je upravičena domneva literarne kritike, da je

Aškerc morda našel neko sorodnost med sabo in Levskim, nekakšno zunanjo podobnost med svojim in njegovim življenjem. Tako kot je Levski slekel meniško obleko, da bi se posvetil službi svetovljanske, zemeljske ideje, tako tudi on hrepeni, da bi se osvobodil verig svoje svečeniške obljube, da bi se odpravil po novi poti v svojem življenju – posvečeni domovini in človeškemu duhu (Jocov 1935: 139).

Motiv pesmi se ohranja tudi v drugem delu Aškerčeve pesnitve, ko Levski zapušča samostan in se posveča revolucionarnemu boju. Medtem ko se pri Vazovu postavljata v protislovje (cerkvena) pesem in (revolucionarna) beseda, se pri Aškercu uresničuje

opozicija svete pesmi – bolgarske pesmi; obe deli združuje pesem kot simbol duhovne vzvišenosti protagonista ter človeških vrednot, ki jih predstavlja. Omenjene konceptualne razlike vplivajo na metaforizacijo prostora v Aškerčevem in Vazovovem besedilu. Na navpični prostorski osi slovenske pesnitve se izvaja postopen prehod od zgoraj navzdol – iz nebes (iz sfere univerzalne duhovnosti) prek Balkana (simbola bolgarske nacionalne ideje) do zgodovinskih parametrov biti. Pri Vazovu se vse tri semantične plasti uresničujejo na najnižji prostorski ravni.

Karakterizacija Levskega kot pevca goslarja torej ni v sozvočju z bolgarskim literarnim kanonom, temveč predstavlja konstrukt, ustvarjen na širši južnoslovanski kulturni podlagi. Za bolgarskega bralca je prav tako nesprejemljivo asociiranje njegove podobe s krščanskimi simboli. Omenjene asociacije so združljive s konceptom religioznosti v slovenski narodni psihologiji tistega časa. Poleg tega zrcalijo Aškerčevo subjektivno, globoko intimno interpretacijo zgodovinske osebnosti, ki se na površju umetnostnega besedila kaže kot izraz pesnikove moderne, postrealistične nazorske in estetske opredeljenosti.

Navedeni primeri, ki le splošno očrtujejo možnosti uporabe lingvokulturološkega pristopa, potrjujejo, da se v književnih besedilih z imagološko tematiko asociativni potencial imagologemov uresničuje ne samo v odvisnosti od denotativnih in ekspresivnih komponent njihove pomenske strukture, temveč tudi pod vplivom določenih kulturnih in zgodovinskih konceptov opazovane in opazujoče kulture, ki se praviloma ne odražajo v leksikološkem pomenu obravnavanih besed in besednih zvez. Njihova identifikacija je ključnega pomena pri ugotavljanju interkulturnih predstav in konceptov, ki se projicirajo v besedilu opazujoče kulture.

Vključitev lingvokulturologije in lingvistične kognitivistike v metodološki okvir literarne imagologije tega znanstvenega pod-

ročja ne bi usmerila k ustvarjanju neke vrste interdisciplinarne anarhije, temveč bi prispevala k bolj poglobljenemu spoznavanju mehanizmov medkulturnih stikov in vloge ideoloških dejavnikov v funkcioniranju jezika.

Literatura

- AŠKERC, Anton, 1951: *Zbrano delo. Druga knjiga. Nove poezije. Četrti zbornik poezij*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BEZENŠEK, Anton, 1902: Ivan Vazov, bolgarski pesnik. *Ljubljanski zvon* 22/11. 600–608, 671–677, 726–731.
- GEORGIEV, Nikola, 1993: *Analizacionni nabljudenija*. Šumen: Izdatelstvo »Glauks«.
- IVANOVA, Najda, 2005: Rapsodije bolgarskega goslarja po bolgarsko. *Slavistična revija* 53/3. 81–89.
- JOCOV, Boris, 1935: B'lgarski stradanja i borbi za svoboda v slavjanskata poezija. *Godišnik na Sofijskija universitet, Istoriko-filologičeski fakultet: kniga XXXI–12*. Sofija. 121–174.
- KARAULOV, Jurij, 1987: *Russkij jazyk i jazykovaja ličnost*. Moskva: Nauka.
- Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*: <http://bos.zrc-sazu.si/pletersnik.html>
- SMOLEJ, Tone, 2002: Perspektive imagologije. Tone Smolej (ur.): *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti. Imagološko berilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo. 21–29.
- SVETINA, Matija, 2002: Stališča, predsodki in stereotipi. Tone Smolej (ur.): *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti. Imagološko berilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo. 30–37.
- TRSTENJAK, Anton, 1902: Hajduki. Studija iz južnoslovanskega narodnega življenja. *Ljubljanski zvon* 22/7. 449–457.
- WODAK, Ruth, MEYER, Michael, 2009: Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology. Ruth Wodak, Michael Meyer (ur.): *Methods for Critical Discourse Analysis (Introducing Qualitative Methods Series)*. 1–33.
- ZAIMOV, Stojan, 1897: *Vasil' Levski*. Sofija: B'lgarska zlatna biblioteka.

TURKI V ZRCALU SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI

Katarina Jaklitsch Jakše

Srednja vzgojiteljska šola in gimnazija Ljubljana, Ljubljana

UDK 316.647.8(=512.161):821.163.6–3.09:398.5(497.4)

Velikanska produkcija protiturške propagande je imela za posledico stereotipno podobo Otomana kot divjega, krvoločnega in nečloveškega bitja, označen je bil kot dedni sovražnik krščanstva. Tovrstna propaganda je bila namenjena reševanju notranjih političnih težav. Obenem je ljudsko mišljenje globoko zaznamovalo tisto, kar se je uveljavilo pod imenom turška nadloga in strah pred Turki, o čemer pričajo številne povesti, pesmi, pridige in posamezne šege.

Turki, slovstvena folkloristika, zgodovinski roman, zgodovinska povest, imagologija

The massive scale of anti-Turkish propaganda led to the stereotype of Ottoman as a wild, bloodthirsty and inhuman being, characterised as the hereditary enemy of Christianity. The aim of this kind of propaganda was to solve internal political problems. At the same time, such thinking deeply marked something that asserted itself later as fear of Turks and the feeling that they meant trouble, about which many novels, poems, sermons and individual customs give evidence.

Turks, Slovene ethnology, Slovene historical novel, Slovene historical poems, imagology

1 Uvod

Znanstveno raziskovanje podob in psihologije naroda je razmeroma mlada usmeritev v komparativistiki, zato bi radi, da se v okviru kulturologije konstituira kot posebna disciplina z imenom imagologija (Smolej 2002: 10). Tako kot socialna psihologija se tudi imagologija ukvarja s stereotipi. Pageaux (Smolej 2002: 139) jih definira kot posebne oblike podob; gre za signal, ki avtomatično napeljuje na eno samo možno interpretacijo. Imagologija raziskuje tako podobo, ki si jo o neki deželi ustvarijo tujci, kot tudi podobo dežele pri domačih avtorjih. Ugotavlja zlasti stereotipne podobe posameznega naroda v določeni književnosti, jih kronološko razvršča in jih skuša razložiti, hkrati pa jih primerja s stereotipnimi podobami drugih narodov v isti literaturi.

2 Turki na Slovenskem

Turške vpade na slovensko ozemlje delimo v več obdobjih. Trajali so od začetka 15. do

srede 16. stoletja, v Prekmurju celo do srede 17. stoletja. V prvem obdobju je bil njihov osnovni namen brez dvoma rop. Kot prvi vpad Turkov na Štajersko nekateri zgodovinarji omenjajo napad leta 1396. Po porazu ogrske vojske in križarjev leta 1396 pri Nikopolju naj bi Turki prodrli na Dravsko polje, požgali Ptuj, plenili po okolici in veliko ljudi odpeljali v sužnost. Sledilo je daljše obdobje, ko na slovenskem ozemlju ni bilo vpadov turških čet. Kljub temu so kalili mir številni vojaški spopadi. Najmočnejši fevdalci, Habsburžani, Celjski in Hunjadiji, so namreč medsebojne spore reševali z orožjem, pri tem pa je trpel predvsem slovenski kmet. Po letu 1483 so bile do konca 15. stoletja manjšim roparskim napadom osmanskih bojnikov izpostavljene le Dolenjska in Notranjska ter okolica Ptuja in Celja. V 16. stoletju so turški plenilni oddelki neprestano vpadali, a so bili vpadi po obsegu manjši kot v 15. stoletju. Ker so bili pogosti, so dodobra opustošili predvsem obmejna področja ter gospodstva na

ozemlju Dolenjske, Notranjske in Krasa (Voje 1976: 140–157). Turški vpadi so se že od vsega začetka zarezali v zavest prebivalstva na slovenskem ozemlju. Ljudje so se zavedali, da jih tuja sila lahko uniči ali prežene z rodne zemlje. Zato ni čudno, da so se v zvezi z nekaterimi vpadi v domišljiji izoblikovali dogodki, ki jih sploh ni bilo.

3 Turki v slovenskem pripovedništvu

Nobena tradicija med slovenskim prebivalstvom najbrž ni bila tako široka in splošna kot tradicija bojov s Turki. V stoletjih, ki nas ločujejo od časov turških vpadov, se je prvotno izročilo v marsičem spremenilo ali pa so se pripovedim dodale nove zgodbe, ki so jih šele kasneje pripisali Turkom. Dogodki iz časa turških vpadov so pogosto postali tudi predmet mitologije.

Ustno izročilo o Turkih lahko razdelimo v več razdelkov (Voje 1996: 160–165). V prvem razdelku so zgodbe, ki govorijo predvsem o turškem nasilju. V drugi razdelek sodijo zgodbe, ki pripovedujejo o kmečki samoobrambi, gradnji taborov, »čudežnih« rešitvah pred napadalci in raznih zvijačah, s katerimi je slovenski človek presenečal Turke in jih pognal v beg. Tretji razdelek je namenjen ujetnikom, ki so se rešili turškega ujetništva in turških ječ ter se vrnili domov. V četrti razdelek sodijo materialni ostanki, ki pričajo o turški prisotnosti na naših tleh. V zadnji razdelek pa uvrstimo zvonjenje ob določenih priložnostih, ki še danes spominja na Turke.

Največ ljudskih pripovedi je o kralju Matjažu, ogrskem kralju Matiji Korvinu. O njegovi priljubljenosti pričajo številne zgodbe (npr. *Kralj Matjaž in Alenčica*). Znan motiv dekleta s Koroške je pripoved *Miklova Zala*, eno zvenceh imen ljudskih pripovedi s tematiko iz časa turških nemirov je tudi *Peter Klepec*. Primož Trubar je bil obseden s turško nevarnostjo; od otroštva so mu vzbujale grozo pripovedi o Turkih, ki so leta 1527 požgali Rašico in njegovo rojstno hišo. O Turkih je pisal v predgovoru v *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* (1557). Zdi se, kot da gre pri Tru-

barjevi »turški obsedenosti« za tedanje aktualno tematiko. Takrat so Turki počasi in korenito spreminjali vero in navade ter seveda tudi način mišljenja (Javoršek 1977: 111).

Pisec *Svetega priročnika* Janez Svetokriški se je v svojih pridigah rad razgovoril o bridkosti svojega časa, med katerimi so bili še vedno lakota, kuga in Turki. Anton Martin Slomšek je učbenik *Blaže in Nežica* opremil z zgledi in primerami za dobro in slabo. Za slabo so mu bili zgled tudi Turki, saj je v poglavju Ptičje gnezdo – božje čudo otroke, ki stikajo za gnezdi in uničujejo ptičje mladiče, primerjal s tolovaji in Turki (Kračar 1978: 29).

Po zgodovinski tematiki bojov kristjanov s Turki je posegel tudi pesnik Jovan Vesel Koseski v romantični povesti iz 16. stoletja *V jamo pade, kdor jo drugimu koplje*. Koseski pripoveduje, kaj vse je suženj Lamprin, menda Slovenec z imenom Ivan, doživel na dvoru sultana Selima. Podobna črna-bela ganljivka je tudi njegova turška povest v verzih *Pohlep oslepi*.

Arov in Zman je prva pomembnejša zgodovinska novela, v kateri je Janez Trdina črpal snov iz Valvazorja in ljudskega izročila. Dogajanje je postavljeno v leto 1528, v noveli beremo o turški, a tudi slovenski zvitosti, o zastrupitvi slovenskega in umoru turškega poveljnika ter žrtvovanju lepe Turkinje za slovenskega junaka Arova. Trdinova obsežna *Pripovedka od Glasan-Boga* je povest o usodi poturčenega krščanskega duhovnika. Gre za poskus narodne epopeje Slovencev, s prizori iz ljudskih pesmi in pripovedk. Tudi v zbirki povesti *Bajke in povesti o Gorjancih* Trdina uporabi motiv Turkov v povesti *Bratovska gomila*. Od leta 1849 je Trdina objavljial drobce iz ljudskega slovstva pod naslovom *Narodne pripovedke iz Bistriške doline*, med katerimi sta dve zgodbi, ki govorita o Turkih: pripovedka *Jermanova vrata*, kjer zelo nazorno prikazuje vojskovanje med Korošci in Turki, ter pripovedka *Gradič*.

Turškemu motivu se ni mogel izogniti niti Josip Jurčič; kot zgodovinski okvir za svojo

prvo veliko povest *Jurij Kozjak, slovenski janičar* je uporabil turški vpad iz leta 1475, katerega opis je našel pri Valvazorju. Jurčič se v »povesti za slovensko ljudstvo« *Grad Rojinje* dotakne še dogajanja v letu 1593, ko so se »Slovenci zadnjikrat zbrali, da bi odgnali Turka, svojega groznega nadlegovalca« (Rupel 1949: 7). Ivan Tavčar je napisal »historično podobo« *Antonio Gledević* (1873); v središču pripovedi je dubrovniški pesnik, ki očita »ljudovladi«, da ne pomaga Srbiji in Hercegovini v njunem boju proti Turkom.

Priljubljene so bile tudi zgodovinske povesti in romani Frana Detele; ena takih povesti je *Takšni so!* Dogajanje je postavljeno v sredino 16. stoletja, turška nevarnost pa je podana samo okvirno: takoj na začetku povesti zagore grmade in poženejo ljudem strah v kosti, čez nekaj dni zagore drugič in oznanijo smrt Herbarta Turjaškega in Andreja Višnjanskega, zmago Turkov in njihov pohod nad naše kraje. Ferdo Kočevar - Žavčanin je povest *Mlinarjev Janez, slovenski junak ali uplemenitba Teharčanov* napisal po narodni pripovedki iz srede 15. stoletja. Tudi v povesti *Križem sveta* Valentina Slemenika gre za družino, ki je zaradi turških napadov na Koroškem, turškega ujetništva in medrodbinskih maščevanj raztepena po celem svetu in se po vrsti dogodivščin spet najde v bitki pri Beljaku leta 1493. Vsi poglavitni Turki pa se izkažejo kot v turške noše preoblečeni Slovenci. Jernej Dolžan leta 1868 pri Družbi sv. Mohora v Celovcu izda povest iz časa turških bojev konec 16. stoletja. Povest nosi naslov *Mati božja dobrega sveta ali Bratovska ljubezen* in se odvija na Dolenjskem. Zgodba govori o županu Marku, katerega sin Jurij po turški vojni ni več prišel nazaj.

Prva daljša turška zgodovinska povest je izvirna povest iz 16. stoletja *Mahmud*, ki jo je leta 1870 objavil Jurij Vranič. Pripoveduje o turškem vezirju slovenskega porekla, ki se odpove visoki karieri in se vrne v rodno Kostanjevico na Krki. Matej Slekovec izda v zbirki Slovenske večernice spominke iz domače zgodovine z naslovom *Turki na sloven-*

skem Štajerskem. Na začetku zelo nadrobno popiše vpade Turkov: kako so ropali, požigali in morili. Franc Valentin Slemenik izda leta 1873 zgodovinsko povest iz turških časov *Izdajavec*; dogajanje je postavljeno v leta 1558–1575. Povest *Zadnji turški napad* Janka Kesslerja je izšla leta 1901 v reviji *Edinost* in se naslanja na ropanje Turkov na Dolenjskem. V njej avtor Turke imenuje kot razbojnice in opiše strah ljudi pred njihovim morebitnim prihodom.

V Ljubljani je pri zvezi avstrijskih učiteljskih društev leta 1910 izšla zgodovinska povest Julija Slapšaka *Turki pred Svetim Tilnom*. Zgodovinska povest *Črna žena*, ki jo je leta 1910 izdala Katoliška knjigarna, je delo Javorana (psevdonim Gregorja Žerjava) in močno spominja na *Miklovo Zalo*. Spopad temelji na odločitvi glavnega junaka, da zapusti ljubečo ženo Zalo, s katero ima otroka, in gre k svoji prvi ženi, nestanovitni ciganski princesi Nigani, ko izve, da ta ni mrtva. Zgodovinsko novelo *Anno Domini oz. Leto 1682* je leta 1912 v *Domu in svetu* objavil Alojzij Remec. Lea Fatur je avtorica »romantiške povesti izza turških bojev« *Vilemir* in turške povesti *Junakinja zvestobe*. Leta 1913 je v *Domu in svetu* kot podlistek objavljala povest *Ko je gorela grmada* s podnaslovom Spomin na Turke; v svečnici 1559 Turki ropajo in lomastijo po slovenski deželi, česar ne morejo odnesti s seboj, uničijo. Pisateljica položi pripoved, razmišljanje, vzdihovanje nad Turki v usta stražarja grmade nad Šilentaborom, Urha Belajeva. V istem času Miroslav Malovrh objavi roman *Ljubezen in junaštvo strahopetnega praproščaka*. Matija Malešič objavi leta 1928 pripoved *Za turškim gričem*, ki govori o mladih fantih Janku, Tonetu in pripovedovalcu, ki so bili v vojski za turškimi griči in tam spoznali lepa dekleta, lepe rože; a lepše kot domače slovenske šmarnice je ni na svetu.

Ivo Grohar leta 1930 objavi v časopisu *Jutro* povest *Zadnji Turek v Osijeku*. Govori o Francetu Kotlarju, Slovincu, ki je topničar v Osijeku in štabni pisar. Leta 1934 prav tako

v *Jutru* izide *Maščevanje Turčina Kelestyre* Davorina Ravljena. Krvava zgodba je zanimiva le zaradi Kelestyrove pristne turške krvi. Mohorjeva tiskarna v Celju je v letih 1932–1937 v štirih knjigah izdala zgodovinsko delo Ivana Zorca *Beli menihi*. V drugi knjigi, *Stiški svobodnjak, Samostan v turški sili*, nas pisatelj popelje v drugo polovico 15. stoletja, ko je bil samostan na vrhuncu svojega razvoja in moči. Povest se konča z napadom Turkov na Kranjsko leta 1471, ko so oplenili in požgali tudi Stično. Ferdo Plemič (psevdonom Ferda Kleinmayrja) napiše *Povest iz hudih turških časov*. Tone Čufar leta 1939 objavi veselo zgodbo iz resnih časov *Tam za turškim gričem*, ki izhaja kot podlistek v mariborskem večerniku *Jutro*. Motiv Turkov ovije v pridigo; župnik pri maši razlaga strahote, ki jih počnejo Turki s kristjani. Klemen Hobjan (psevdonom Karla Mauserja) leta 1950 v *Družinskih večernicah* v Celovcu objavi povest iz časov kmečkih puntov in turških bojev z naslovom *Puntar Matjaž*. Leta 1993 pri *Kmečkem glasu* izide še povest Ivana Sivca *Jutro ob kresu*. Gre za viteško povest o ljubezni med Elizabeto, hčerko slovenskega viteza Adama Ravbarja, in njegovim konjarjem Karlom Juričem. Vse osebe v knjigi so vzete iz slovenske zgodovine, celotna pripoved pa je oprta na veliko slovensko zmago nad Turki pri Sisku pred štiristo leti.

4 Turki v slovenski pesmi

Največ spominov za spoznavanje preteklosti se je med narodom ohranilo na turške boje; ti časi so bili junaška doba Slovencev, ko je moral ves narod skupno braniti vero in svobodo proti besnim Osmanom. Ta čas se je dvignila samozavest in kljub bridkim izkušnjam je narod prešinjal neukročen pogum. Osebe, katerih junaštvo opevajo pesmi, so deloma domači poveljniki deloma junaki iz jugoslovanske zgodovine. Eden največjih junakov iz časa prvih turških napadov je Korvinov oče Ivan Hunjadi, ki se je skoraj celo življenje boril proti Turkom.

V Č'belici so izšle tri pesmi s turško tematiko (*Pesem od Ravbarja, Kralj Matjaž in Mlada Breda*), pri Ahaclu ena (*Lavdon pri Belimgradi*), pri Vrazu dvajset (*Marko ino Turki, Turki v Limbuši, Matjaž v vozi turski, Turki pred Dunajem, Lepa Jana, Glas iz Gradca* itn.) in v najpomembnejši izdaji slovenskih narodnih pesmi, v *Slovenskih pesmih krajnskega naroda*, dvajset pesmi (*Lavdon, Rejenka, Ribniška Alenčica, Pet bander, Dunajska zapertija, Turški rop* itn.) (Krakar 1978: 121).

Alenčica, sestra Gregčeva med turškimi romancami najbolj izstopa. Motiv sega v zgodnje fevdalno izročilo, ko se je morala sestra boriti namesto brata, ki so ga ubili Turki. Narodne pesmi pogosto opisujejo tudi turški rop. *Kralj Matjaž in Alenčica* je romanca poznega srednjega veka z motivom, ki sega v visoki srednji vek – v čas pesnitev, ki so opevale ugrabitev in rešitev krščanskih žena iz rok nevernikov. Snov je prešla na kralja Matjaža, Saraceni so se spremenili v Turke. Otožna pesem *Ribniška Jerica* je ena najlepših z vsebinsko tematiko ugrabljenih otrok; v duhu tistega časa so krivdo za ugrabitev nosili Turki.

Čeprav Turki v slovenski ljudski folklori niso upodobljeni samo črno-belo, jih večina pesmi prikazuje kot nasilne, samozavestne in ukazovalne ljudi, ki zahtevajo brezpogojno vdajo kristjanov. Poleg tega Turk rad prelomi besedo: dekletu, ki mu mora služiti, oblubi, da jo bo pustil domov, toda besede ne drži in dekle umre v tujini (*Dominkova Ančika*). V več pesmih beremo tudi o meglici nad poljem, ki ni meglica, ampak sapa konj turških snubačev. Ptica, ki poje pod belim gradom, ni ptica, ampak mladi junak, ki odhaja v boj s Turki in pojoč jemlje slovo (*Ljubezen drage, prava ljubezen*). Tudi ponavljajoča se stalna števila so prišla v pesmi o Turkih: ptica, ki oznanja Matjažu na tujem, da je Alenčica v nevarnosti, trikrat obleti Matjažev šotor; v bitki pri Beogradu je preteklo toliko krvi, da bi gnala tri mlinske kamne; Bučarjeva sin in hči sta bila turška ujetnika sedem let in pol;

Marko v eni pesmi pobije sedemsto sedemnajst Turkov (*Trije bratje*) in v drugi devet (*Marko ino Turki*); Breda je umrla kot deveta nevesta skupaj s svojim dobrim turškim ženinom (*Mlada Breda*). Dobri ženin je v slovenski ljudski poeziji ena od tistih podob, ki se ne ujemajo z drugimi klišeji (Krakar 1978: 124–125).

Tudi slovensko umetno slovstvo je spremljalo boje s Turki. O turškem zlu so na več mestih pisali že slovenski protestanti. Primož Trubar je bil prepričan, da raste turška moč zaradi pregrešnega življenja in papizma krščanskih plemičev. Tako je v *Eni duhovski pejsmi zuper Turke* (1567) in v pesmi *Ne daj, oča naš, ljubi Bog* papizem izenačil s turško nevarnostjo. Turke kot krivoverce je omenil tudi Jurij Dalmatin v pesmi *Ena srčna molitev zuper Turke* (1574), kjer gre za bolj ali manj izvirno tvorbo s temo iz aktualnih življenjskih okoliščin. Turke najdemo tudi v spisih slovenskega baroka in razsvetljenstva, ko so se turški vpadi že polegli. Valentin Vodnik poseže po tej tematiki v predgovoru *Pesmi za brambovce*; slovenske brambovce spominja na turške boje in jih želi ohrabriti za obrambo slovenskih meja.

V osemnajstem stoletju turška nevarnost Slovincem ni več predstavljala takšnih težav kot v preteklih stoletjih, zato tudi za slovensko slovstvo tistega časa boji s Turki niso več ena od emocionalno obravnavanih tem. Turško tematiko je ponovno obudila k življenju romantika. Urban Jarnik je v duhu romantikov napisal pesem o grški vstaji proti Turkom. Poleg njega je po tej temi segel tudi Matija Čop, ki je napisal nekaj grških uporiških pesmi proti Turkom; ohranile so se v njegovi zapuščini. Pesmi so že naznanjale trideseta leta devetnajstega stoletja, ko se je v krogu *Č'belice* in njenega duhovnega vodje Čopa rodilo tudi zanimanje za slovenske narodne pesmi o bojih s Turki.

Narodnim pesmim se je v obdobju romantike pridružilo tudi več umetnih. V prvem letniku *Č'belice* je Jakob Zupan pod skupnim naslovom *Krajnski Plutarček* objavil nekaj

štirivrstičnic v čast raznim možem; med njimi sta tudi *Baron Ungnad Hans* in *Baron Turjaški Andrej*. Podobne Zupanove prispevke je najti še v tretjem zvezku *Č'belice*, npr. *Turki v Polhovim Gradcu 1416* in *Turki pri Novimur mestu tepeni 1430* (Krakar 1978: 126).

Najbolj tipična romanca Franceta Prešerna je *Turjaška Rozamunda*, ki govori o lepi in prevzetni plemkinji in še lepši sestri bosanskega paše. Pri tej romanci velja omeniti dve stvari: kristjane v turški sužnosti, ki jih mora iti Ostrovrhar na Rozamundin ukaz osvoboditi, ter simpatijo do mohamedanke, in ne do nadute kristjanke. O kristjanih v turški sužnosti piše Prešeren še v sonetu *Vi, ki vam je ljubezni tiranija*. Ujeti kristjani so živa podoba pesnika, ki mu ljubezen – tiran ne prinaša nič manjše bolečine, »kakor trpe med Turki jo kristjani« (Krakar 1978: 133). Turki so bežno omenjeni tudi v osmem sonetu *Sonetnega venca* kot ena najhujših nesreč slovenske preteklosti. V baladi o gorenjskem zapeljivcu z naslovom *Ponočnjak* pa je skrivnostni pajdaš zapeljivca oblečen kot turški mejaš.

Narodnim pesmim je podobna že prva znana pesem Stanka Vraza s turško tematiko, epsko-lirski domislek *Marko in Micka*. Marko v njej jemlje Turkom glave enako pogumno kot v narodni poeziji. Le Alenčica je pri Vrazu postala Micka, Turki pa so se mu prikazali kot »živi plamen in krvavo morje« (Krakar 1978: 134). V letih, ko je v *Č'belici* izšlo več slovenskih narodnih pesmi o bojih s Turki, je tudi ljubljanski *Ilirski list* objavil nekaj sestavkov na to temo, npr. *Jek od Balkana*. Več prispevkov v verzih je izšlo tudi v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*. Janez Cigler je objavil pesem *Ljubljanski kovači*, ki je posvečena resničnemu dogodku iz slovenske zgodovine (iz leta 1472). Jernej Levičnik v svojem obsežnem epu *Katoliška cerkev* opisuje boje, trpljenje in zmage katoliške cerkve. Med izvirna mesta v epu sodijo tudi tista, kjer govori o Turkih, ki jih je po Dantejevem zgledu v tretjem in četrtem spevu postavil v pekel med nečistnike.

Jovan Vesel Koseski za *Novice* napiše turško pesem *Začarana puška*, kjer se pred bralcem odvija na videz harmonična ljubezenska zgodba med krščanskim dekletom in Turkom Davudom. Jože Hašnik v *Novicah* objavi balado o *Močnem varhu*; o svetem Krištofu, ki je v svoji cerkvi v Grajski vasi na Štajerskem čudežno rešil ljudi pred podivjanimi Turki. Leopold Höffern je v *Novicah* v epski pesmi *Rožekar* opeval enega svojih prednikov v gradu Rožek, kako je šel nad Turke in kako bi v dvoboju z mladim Turkom omagal, če ga ne bi rešil neznani konjenik. Iz dobe turških vpadov se je v ustnem izročilu ohranila zgodba, ki jo je uporabil Josip Stritar kot motiv v pesnitvi *Turki na Slevici*: »Privrel je Turek, koder gre, / rohni, mori, požiga« (Voje 1996).

Anton Aškerc se je turškega motiva dotaknil v zbirki *Balade in romance*. Ena najbolj znanih pesmi *Brodnik* je oris idealnega ribiča, ki žrtvuje sebe, da bi z zvijačo pogubil turške oglednike. Pesem *Janičar* je slika turškega janičarja, ki raje napravi samomor, kot da bi napadel rodno vas. V baladi *Mea culpa!* se Aškerc nasloni na motiv bitke pri Sisku in na strašen poraz Turkov s strani krščanske vojske. *Vaška lipa* opeva lipo sredi slovenske vasi; le stari Jošt, ki je že umrl, je vedel, da pod njo leži zaklad, ki so ga zakopali Turki in ga zagotovo pridejo iskat. Janez Menart v *Srednjeveških pridigah in baladah* piše o pridigah proti Turkom, ki so bile v svojem času posebna govorniška zvrst; z njimi so pridigarji navduševali bojvnike po vsej Evropi za t. i. križarske pohode nad Turke.

5 Sklep

Celih petsto let so imeli naši predniki v bližini vzhodne meje turškega sovražnika.

Torej ni čudno, da so bili Turki v zavesti ljudi usidrani kot pojem za nekaj slabega, nevarnega. Kot kaže, se je v zavest najbolj vtisnila prav usoda ujetnikov. Znane so tudi povedke o turških zakladih in skrivnih rovih, skozi katere so se ljudje reševali pred turškimi napadalci, o čudežnih rešitvah iz turškega ujetništva, o raznih grozodejstvih turških napadalcev itn., kar je pustilo teman pečat pri slovenskem človeku, četudi Turki v resnici nikoli niso prišli tako daleč na sever – prihajali so njihovi odposlanci, janičarska vojska in razni odpadniki. Toda bilo jih je ravno dovolj, da je bila že misel na turškega sovražnika močna in zastrašujoča. Temu primerni so tudi teksti, ki se neposredno ali posredno dotikajo boja in bivanja s Turki.

Literatura

- HLADNIK, Miran, 1982: Mohorjanska pripovedna proza. *Slavistična revija* 30/4. 389–414.
- HLADNIK, Miran, 1994: Slovenska zgodovinska povest v 19. stoletju. Martina Orožen (ur.): *Slovenski jezik, literatura in kultura v 19. stoletju*. 30. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 127–153.
- JAVORŠEK, Jože, 1977: *Znameniti Slovenci, Primož Trubar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- KRAKAR, Lojze, 1978: *Prepletanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- RUPEL, Mirko (ur.), 1949: *Zbrano delo, Josip Jurčič*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SMOLEJ, Tone (ur.), 2002: *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- VOJE, Ignacij, 1996: *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

STIČIŠČA JEZIKOVNE PRAGMATIKE IN FRAZELOGIJE

Nataša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 81'373.7:81'33

Sodobne smernice v frazeologiji in jezikovni pragmatiki so naklonjene interdisciplinarnemu proučevanju odprtih vprašanj. Vplivom jezikovne pragmatike na frazeologijo lahko sledimo od 80. let prejšnjega stoletja dalje. Iz primarnih ugotovitev, da so nekatere skupine frazeoloških enot opisljive le s pragmatičnimi kategorijami, se je razvila ideja o pragmatičnem opisu frazeologije, ki iz dejanskih kontekstov rabe zajame celovit funkcijski potencial različnih tipov frazeoloških enot.

jezikovna pragmatika, frazeologija, interdisciplinarnost, pragmatična frazeologija, pragmatični pomen

Contemporary trends in phraseology and linguistic pragmatics promote and sustain interdisciplinary discussions of open questions. The influences of linguistic pragmatics on phraseology can be traced back to the 1980's. According to primary findings that some groups of phraseological units can be described only in terms of pragmatic categories, a pragmatic approach to the description of phraseology has evolved, covering the complete functional potential of different types of phraseological units as used in real contexts.

linguistic pragmatics, phraseology, interdisciplinarity, pragmatic idioms, pragmatic meaning

Mesto jezikovne pragmatike in frazeologije v slovenistiki

Jezikovna pragmatika in frazeologija sta mladi jezikoslovni disciplini, ki zadnjih 30 let nenehno spodbujata in povečujeta zanimanje jezikoslovcev ter širita svoje raziskovalno področje (Marmaridou 2000: 1; Cowie 1998: 1). V slovenskem znanstvenoraziskovalnem prostoru sta vedi zaživel v 80. in 90. letih in od takrat dalje ponujata svoja spoznanja v diplomskih, magistrskih in doktorskih delih, znanstvenih monografijah, znanstvenih in strokovnih člankih ter drugih prispevkih in raziskavah. Po podatkih iz Cobissa (<http://www.cobiss.si/>) je bilo v obdobju od 1980 do 2010 v slovenskem jeziku objavljenih

115 enot s področja jezikovne pragmatike (npr. dela O. Kunst Gnamuš, I. Ž. Žagarja, M. Križaj Ortar, S. Hudej, M. Schlamberger Brezar, M. Grgič, D. Verdonik, P. Pivec, M. Krajnc Ivič, M. Nidorfer Šiškovič) in 865 enot¹ s področja frazeologije (npr. dela E. Kržišnik, J. Kebra, J. Rojsa, M. Vrbinc, I. Stramljič Breznik, V. Jesenšek, P. Gantar, N. Jakop, E. Bernjak, N. Domadenik, M. Jemec Tomazin, K. Marc Bratina). Stične točke pragmatike in frazeologije ter njuna skupna raziskovalna perspektiva so pri nas malokje eksplicirane. Izpostavimo lahko prvi poskus klasifikacije pragmatičnih frazemov ob upoštevanju osnovnih pragmatičnih kategorij (Stramljič Breznik 2000/01), vedno znova aktualno razpravljanje o pomenskih in

¹ Naj opozorimo, da so v tem številu zajete vse enote, tudi kratki prispevki v radijskih oddajah, ki v glavnem razlagajo izvor posameznih frazemov (141 enot), večjezični priročniki oz. slovarji, ki med drugim vključujejo tudi slovensko gradivo (98 enot), ter pri osnovno- ali srednješolskih projektih nastale raziskovalne naloge (15).

pragmatičnih opisih v slovarjih oz. o določanju meje med pomenskostjo frazeološke enote in njeno pragmatiko ter s tem njenih semantičnih in pragmatičnih lastnosti v slovarskem opisu (Kržišnik 2004, 2007), definiranje slovničnih in pomenskih lastnosti slovenskih pragmatičnih frazemov (Jakop 2006), ugotavljanje posebnosti leksikografske obravnave pragmatičnih frazemov (Jakop 2007) ter primerjavo strukturnih, pomenskih, stilističnih in pragmatičnih lastnosti dveh tipov pragmatičnih frazemov (Stramljič Breznik 2007).

Vpogled v objavljene prvostopenjske univerzitetne slovenistične študijske programe pokaže zadovoljivo umeščenost pragmatičnih in frazeoloških tem v edukacijski proces.² Oddelki za slovenistiko vseh fakultet ponujajo tako pragmatiko kot frazeologijo med obveznimi ali izbirnimi predmeti; v zvezi s frazeologijo je izjema koprška slovenistika (Oddelek za slovenistiko Fakultete za humanistične študije Koper), ki teh tem ne vključuje v študijski program. Vprašanja o tem, ali, kako in koliko se študentom predava o sovplivanju frazeologije in pragmatike, puščamo odprta, sodeč po navedeni literaturi v predmetnikih, se o njunih stičiščih govori bolj malo.

Sodobna izhodišča jezikovne pragmatike in frazeologije

Jezikovna pragmatika je ena redkih jezikoslovnih disciplin, ki si že več kot 40 let prizadeva izboriti in opredeliti svoj raziskovalni

predmet in s tem dokazati, da je njeno mesto v jezikoslovju upravičeno in potrebno.³ Vendar se sodobna jezikovna pragmatika ne bori več toliko za poseben položaj v jezikoslovju; njeni cilji so prerasli obravnavanje le tistih »obrobnih« pomenskih vidikov jezikovnih prvin, ki jih semantika in slovnica ali nista uspeli ali nista želeli pojasnjevati, npr. deiktčne jezikovne prvine, performativne glagole, pogovorne strukture, presupozicije in nekatere druge jezikovne pojave. Jezikovni pragmatiki se vračajo k izhodiščni Morrisovi⁴ ideji o pragmatičnem razmerju v jeziku, tj. razmerju med jezikovnim znakom in uporabnikom oz. interpretom jezikovnega znaka, in proučujejo rabo jezikovnih sredstev na vseh jezikovnosistemskih ravlinah, od rabe fonemov do stavčnih, nadstavčnih jezikovnih struktur in besedil. Ob tem poudarjajo funkcionalno povezanost jezika s kognitivnimi, socialnimi in kulturnimi elementi človeškega delovanja (Verschueren 2000; Krajnc Ivič 2010: 124). Sodobna pragmatika je zato nujno interdisciplinarna in jezikoslovju pridružuje spoznanja drugih humanističnih in družbenih ved (Verschueren 2000: 20–22; Verdonik 2003: 10; Cap, Nijakowska 2007: x).

Predmet raziskovanja v frazeologiji je v nasprotju z jezikovno pragmatiko jasneje določen, ker je jezikovnosistemski; veda proučuje v govornem dejanju vnaprej pripravljene in ustaljene večbesedne jezikovne enote v najširšem smislu (Burger 1998: 11). Potem ko so v frazeologiji v zadnjih tridesetih letih tudi zaradi razvoja obsežnih elektronskih besedilnih zbirk in metod korpusnega

2 Viri (pridobljeno 30. 3. 2011): <http://www.fhs.upr.si/sl/studenti/studij/studij-1-stopnja/slovenistika/predmetnik/> (Oddelek za slovenistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani), <http://www.ff.uni-lj.si/fakulteta/Studij/BolonjskiProgrami/PrvaStopnja/> (Oddelek za slovenistiko na Fakulteti za humanistične študije Koper), <http://www.ff.uni-mb.si/dotAsset/11384.pdf> (Oddelek za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru), <http://www.ung.si/si/studijski-programi/101832/> (Slovenistika na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici).

3 Vprašanje o definiciji jezikovne pragmatike in omejitvah pragmatičnega področja je še vedno diskutabilno (Levinson 1983: 5–35; Verschueren 2000: 379–385; Cap, Nijakowska 2007: x).

4 Kot je znano, se Charles William Morris šteje za začetnika pragmatike, potem ko je leta 1938 v *Foundations of the Theory of Signs. Foundations of the Unity of Science: Towards an International Encyclopedia of Unified Science* utemeljil in opredelil tri semiotična razmerja v jeziku, tj. semantično, sintaktično in pragmatično razmerje (Verschueren 2000: 368).

jezikoslovja začeli eksplicitneje razlagati t. i. kolokacije na eni strani in bolj ali manj ustajljene stavčne in povedne jezikovne strukture na drugi, se je zgodil temeljni premik od ozke, strogo strukturalistične naravnosti v smer širšega koncepta frazeologije, ki upošteva tudi kognitivne, pragmatične, sociolingvistične, psiholingvistične, besedilne in druge vidike, s tem pa povečuje zanimanje raziskovalcev za to področje (Burger, Dobrovol'skij, Kühn, Norrick 2007a: v–xii; Cowie 1998: 1–20).

Vplivi pragmatičnih spoznanj na frazeologijo

Do 80. let prejšnjega stoletja je izpričanih malo stikov med frazeologijo in pragmatiko, zlasti pragmatika doslej ni kazala veliko zanimanja ne za frazeološko gradivo ne za frazeološka spoznanja (Filatkina 2007: 134, 152). Pojma »pragmatika« in »pragmatično« sta bila tudi v frazeološki literaturi sprva redkost (Kühn 1987: 121). Od osemdesetih let dalje, ko so frazeologi zlasti pod vplivom t. i. pragmatičnega obrata v jeziku (Coulmas 1981: 3–4; Kühn 1994: 415) začeli opozarjati na pomanjkanje raziskav frazeoloških enot s pragmatičnega vidika, pa so se začele intenzivneje proučevati raba in funkcije frazeoloških enot v besedilu, s čimer se je pragmatika začela vključevati v vsa področja frazeoloških raziskav (Filatkina 2007: 142).

Prvo in še vedno najočitnejše stičišče pragmatike in frazeologije predstavlja skupina frazemov, na katero je leta 1973 opozoril Burger in jo poimenoval »pragmatični idiomi«. ⁵ Pri tem je zanimivo, da je sprva dvomil o njihovih frazeoloških lastnostih, kasneje pa ugotovil, da jih je mogoče ustrezno opisati,

vendar le ob upoštevanju nekaterih temeljnih pragmatičnih izhodišč, zlasti spoznanj teorije govornih dejanj (Kühn 1987: 121; Lüger 2007: 449). Nespregljivo pri pragmatičnih frazemih je dejstvo, da gre za celovita sporočila, ki so v ustaljeni obliki shranjena v mentalnem leksikonu večine govorcev jezikovnega kolektiva. Govorci z njimi izražajo čustva, poudarjajo svoja stališča, vsebino sporočila, vzpostavljajo razmerje z naslovnikom ter modificirajo ali strukturirajo besedilo (Jakop 2006: 165–168). Njihova raba je pogojena s točno določenimi okoliščinami sporazumevanja, npr. pri pozdravih (*dobro jutro*), izrekanju voščil (*dober tek*), zahvale (*hvala lepa*), sožalja (*moje sožalje*) ipd., ali pa se z njimi opravljajo različne metajezikovne funkcije v diskurzu, npr. *hočem reči, če se vrnem, na kratko, kolikor vem, po mojem mnenju* ipd. To heterogeno skupino frazeoloških enot povezuje le t. i. »pragmatična stalnost« (Burger 1998: 29–31).

Korak dalje je v začetku osemdesetih let napravil Coulmas (1981), s tem ko je empirično potrdil funkcijsko raznovrstnost ne le rutinskih formul (nem. *Routineformeln*), temveč tudi drugih ustaljenih stavčnih oz. besedilnih enot, kot so pregovori (nem. *Sprichwörter*), reki (nem. *Redewendungen*) in vsebinsko izpraznjene ustajljene povedi (nem. *Gemeinplätze*). ⁶ S tem so se jezikovni pragmatiki vrata v frazeologijo na široko odprla (Lüger 2007: 450). Opazovanje rabe frazemov v besedilih je pripeljalo do spoznanja, da ima posamezni frazem lahko različne pragmatične funkcije, zato sodobne tipologije frazeologije upoštevajo funkcijo frazemov v besedilu kot primarno merilo razvrstitve (Filatkina 2007: 143–144; Jakop

⁵ Poimenovanje za to skupino frazeoloških enot v literaturi ni enotno; bolj ali manj sinonimno se uporabljajo še izrazi kot »Routineformel«, »kommunikative Formel«, »kommunikativer Phraseologismus«, »pragmatischer Phraseologismus«, »pragmatischer Phrasem«, »Konversationsformel«, »Gesprächsformel«, »pragmatische Stereotype«, »pragmatische Prägung«; »routine formulae«, »speech formulae« ipd. (Burger, Dobrovol'skij, Kühn, Norrick 2007b: 5, 8). V slovenščini se poleg izraza pragmatični frazemi uporabljajo tudi naslednja poimenovanja: komunikacijski frazemi, sporočanjejski frazemi, medmetni frazemi in členkovni frazemi (Stramljič Breznik 2007: 198).

⁶ O zadregi glede prevajanja izrazov *Routineformeln* in *Gemeinplätze*, prim. N. Jakop (2006: 16, 22).

2006: 26–27). Če so frazeologi sprva proučevali rabo frazemov zgolj v literarnih besedilih in besedilih pisnega prenosnika, se je spekter zanimanja ob prisotnosti elektronskih besedilnih zbirk razširil še na vse druge tipe neumetnostnih besedil ter v najnovešem času na besedila govornega diskurza (Altenberg 1998), s čimer se frazeologija jezika začneja kazati v vsej svoji razsežnosti. Iz danih kontekstov rabe je namreč mogoče razkriti celovit funkcijski potencial posameznih frazemov.

Pomemben vpliv na frazeologijo je imelo Austinovo spoznanje, da z jezikom oz. izrekanjem povedi opravljamo govorna dejanja,⁷ iz katerega je vzniknila ideja o zajetju pragmatične vsebine frazemov, ne le pragmatičnih, v leksikografski oz. frazeografski opis, pri katerem frazeologi iščejo odgovor na vprašanje, katera dejanja je govorec opravil, s tem ko je uporabil frazem (Kühn 1987, 1989).

In nenazadnje je jezikovna pragmatika pomembno vplivala na kontrastivne raziskave, v katerih so frazeologi kmalu ugotovili, da je pri iskanju frazeoloških ustreznikov poleg semantične in skladenjske ekvivalence treba upoštevati še t. i. »funkcionalno ekvivalenco« (Hessky 1987, cit. po Filatkina 2007: 149).

Vizija sodelovanja med vedama

V pragmatični opis frazeologije je vsekar zajetih več med seboj bolj ali manj prepletenih vidikov, od opredelitve formalnih lastnosti posameznih skupin frazemov in poskusa njihove klasifikacije, raziskovanja pragmatičnih funkcij frazemov in njihove vplivanske vloge, proučevanja rabe frazemov v različnih besedilnih tipih, vključno z njihovimi omejitvami, raziskovanja vloge frazeologije pri oblikovanju družbene identitete do aplikacije vseh teh spoznanj na

sodobno leksikografsko kodifikacijo frazemov (Filatkina 2007: 142–152). Možnosti za raziskovalno sodelovanje so odprte, ob tem pa se v sodobni frazeologiji, po mnenju Filatkine (2007: 132), zdi smiselno upoštevati širše, verschuernovsko pojmovanje pragmatike, ki zagovarja splošen funkcionalni pogled na katerikoli vidik jezika, tj. kot razumevanje jezika, ki upošteva vso kompleksnost njegovega kognitivnega, socialnega in kulturnega delovanja in je osredotočeno na delovanje jezika v dejanskih kontekstih rabe (Verschueren 2000: 27).

V prihodnosti lahko pričakujemo večje zanimanje pragmatike za frazeologijo, zlasti za bolj ali manj sistematizirano frazeološko gradivo. O tem priča prispevek v eni od zadnjih števil ugledne pragmatične revije, *Journal of pragmatics*, kjer Culpeper (2010) predlaga dve metodi za identifikacijo konvencionaliziranih obrazcev za izražanje nevljudnosti v angleščini in ena od njih je naslonitev na preliminarni seznam takih obrazcev. Ena prvih nalog ob tem bo rešiti terminološka vprašanja in pojasniti izrazno heterogenost. Izrazi kot »discourse markers«, »politeness markers«, »formulae«, »formulaic speech«, »routine formulae«, »formulaic language«, »conversational routines«, »discursal expressions« ipd., ki jih zasledimo v pragmatični literaturi v angleščini, so večinoma le druga poimenovanja za jezikovne pojave, ki jih zbira, identificira, sistematizira in opisuje frazeologija (Aijmer 1996: 30). V slovenščini so razmere še slabše. M. Vrbinc je ob pregledu poimenovanj frazeoloških enot v slovenščini ugotovila, da so nekatera terminološka poimenovanja v slovenskem jezikoslovju bistveno slabše definirana kot v angleškem ter da v angleščini obstajajo številne skupine frazeoloških enot, za katere v slovenščini (še) ni ustreznega strokovnega izraza, zlasti tiste s področja pragmatike.

⁷ Gre za teorijo govornih dejanj, ki je imela na razvoj jezikovne pragmatike odločilen vpliv. Utemeljil jo je filozof John Langshaw Austin s knjižno objavo svojih predavanj leta 1962 (*How To Do Things With Words*).

Razlog za to je po njenem mnenju v tem, da »imajo slovenski jezikoslovci, ki se ukvarjajo z raziskovanjem frazeologije, drugačen pristop in določenih skupin frazeoloških enot sploh ne obravnavajo« (Vrbinc 1999: 360).

Medtem ko je pragmatična frazeologija v slovenskem jezikoslovju teoretično in gradivsko že relativno dobro raziskana in obravnavana, zlasti z razčlenitvijo in tipologizacijo osnovnih pragmatičnih funkcij (Jakop 2006: 143–151) ter klasifikacijo pragmatičnih frazemov na osnovi pragmatičnih kategorij (Stramljič Breznik 2000/01: 196–198; Jakop 2006: 143–163), ostaja pragmatična obravna frazeologije, zlasti širše, še vedno v veliki meri neraziskana.⁸ Dozdajšnje raziskave se osredotočajo na frazeme kot ekspresivna sredstva zlasti v časopisnih in oglaševalskih besedilih (Kržišnik 2003; Černetič 2007), vendar se omejujejo predvsem na formalni vidik rabe frazemov, kot na primer ugotavljanje pogostosti pojavljanja, mesta pojavitve, strukturnih lastnosti v besedilu rabljenih frazemov, ne toliko na raziskovanje njihovega funkcijskega potenciala oz. raznovrstnih pragmatičnih funkcij frazemov, vpetih v družbeni in kulturni kontekst. Do zdaj je bil torej v ospredju bolj besedilni kot pragmatični vidik. Pragmatična obravna frazeologije, ki bi pojasnila rabo frazemov kot kompleksno kognitivno, socialno in kulturno obliko vedenja, je trenutno še povsem odprto področje v slovenskem jezikoslovju. Izhodišče v to smer ponuja Lügerjeva misel, da govorec s pragmatičnim frazemom *dober tek* ne signalizira le začetka obeda, temveč z njegovo rabo hkrati izraža spoštljiv in vljuden odnos do udeležencev sporazumevanja ter spoštovanje splošno sprejetih družbenih norm in navad (Lüger 2007: 444).

Eno temeljnih vprašanj, ki si ga v frazeologiji premalokrat zastavimo, je, zakaj je jezikovni uporabnik izmed vseh izraznih možnosti izbral frazeološko enoto. Izbiranje

je po Verschuernu eno ključnih pojmov pragmatike in teorija jezikovne rabe mora znati pojasniti posamezne izbire (Vershuern 2000: 89–92). Pojasnjevanje frazeoloških izbir v kontekstu jezikovne rabe je med drugim relevantno tudi zaradi dejstva, da frazeologija dejansko tvori sekundarni semiotični sistem v jeziku (Burger, Dobrovol'skij, Kühn, Norrick 2007a: vii).

Izziv sodobne slovenske frazeologije v stiku z jezikovno pragmatiko bo v prihodnosti z empiričnimi raziskavami ugotoviti, kako se pomeni frazeoloških enot dinamično tvorijo v procesu jezikovne rabe, z drugimi besedami, raziskati pragmatični pomen v frazeologiji. Med primarnimi nalogami lahko postavimo opis (ovanje) frazeoloških enot s pragmatičnega vidika in njihovo ustrezno leksikografsko kodifikacijo, raziskovanje večfunkcijskosti frazeologije ter empirično raziskovanje t. i. klišejskega jezika (nem. *formelhafte Sprache*, ang. *formulaic language*).

Zaključimo lahko z mislijo, da se meje tako frazeologije kot pragmatike odpirajo in težijo k bolj interdisciplinarnemu obravnavanju odprtih vprašanj kot kdajkoli prej, s čimer vedi sledita smernicam sodobnega razumevanja znanosti:

Najbrž je resnično napočil čas, da humanistične znanosti opredelimo povsem na novo kot omrežje stikajočih in razhajajočih se pogledov na različne razsežnosti človeške stvarnosti, ne pa kot skupek disciplin. (Vershuern 2000: 396.)

Literatura

- AIJMER, Karin, 1996: *Conversational Routines in English: Convention and Creativity*. London, New York: Longman.
- ALTENBERG, Bengt, 1998: On the Phraseology of Spoken English: The Evidence of Recurrent Word Combination. Anthony Paul Cowie (ur.): *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*. Oxford University Press. 101–122.

⁸ Na nujno potrebno razmejevanje med pragmatičnim pristopom k frazeologiji in pragmatično frazeologijo je bilo pri nas že opozorjeno (Jakop 2006: 16–17, 21).

- BURGER, Harald, 1998: *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Erich Schmidt Verlag.
- BURGER, Harald, DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, KÜHN, Peter, NORRICK, Neal R., 2007a: Vorwort. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick (ur): *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Walter de Gruyter. V–XI.
- BURGER, Harald, DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, KÜHN, Peter, NORRICK, Neal R., 2007b: *Phraseologie: Objektbereich, Terminologie und Forschungsschwerpunkte*. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick (ur): *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Walter de Gruyter. 1–19.
- CAP, Piotr, NIJAKOWSKA, Joanna (ur.), 2007: *Current Trends in Pragmatics*. Cambridge Scholars Publishing.
- COULMAS, Florian, 1981: *Routine im Gespräch: Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion.
- COWIE, Anthony Paul (ur.), 1998: *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*. Oxford University Press.
- CULPEPER, Jonathan, 2010: Conventionalised impoliteness formulae. *Journal of Pragmatics* 42/12. 3232–3245.
- ČERNETIČ, Marinka, 2007: Vloga in značilnosti frazemov v slovenskih tiskanih oglaših. Erika Kržišnik, Wolfgang Eismann (ur.): *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 377–393.
- FILATKINA, Natalia, 2007: Pragmatische Beschreibungsansätze. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick (ur): *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Walter de Gruyter. 132–158.
- JAKOP, Nataša, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- JAKOP, Nataša, 2007: Leksikografska obravnava slovenske pragmatične frazeologije. Željka Fink Arsovski, Anita Hrnjak (ur.): *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Zagreb: Knjigra. 116–121.
- KRAJNC IVIČ, Mira, 2010: Jezikovnopragmatične analize v slovenistiki. Vojko Gorjanc, Andreja Žele (ur.): *Izzivi sodobnega jezikoslovja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 121–135.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2003: Frazeologija in njena funkcija v časopisu slovenskih izseljencev v Argentini. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige. Obdobja 20*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 107–126.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2004: Določanje jezikovno-in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 103–120.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2007: Meja med semantičnim in pragmatičnim opisom frazeološke enote. Željka Fink Arsovski, Anita Hrnjak (ur.): *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Zagreb: Knjigra. 139–147.
- KÜHN, Peter, 1987: Phraseologismen: Sprachhandlungstheoretische Einordnung und Beschreibung. Harald Burger, Robert Zett (ur.): *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. Bern, Frankfurt, New York, Pariz: Lang. 121–137.
- KÜHN, Peter, 1989: Phraseologie und Lexikographie: Zur semantischen Kommentierung phraseologischer Einheiten im Wörterbuch. Herbert Ernst Wiegand (ur.): *Wörterbücher in der Diskussion: Vorträge aus dem Heidelberger Lexikographischen Kolloquium*. Tübingen: Niemeyer. 133–154.
- KÜHN, Peter, 1994: Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für die Phraseographie und Phraseodidaktik. Barbara Sandig (ur.): *Europhras 92: Tendenzen der Phraseologieforschung*. Bochum. 411–428.
- LEVINSON, Stephen C., 1983: *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- LÜGER, Heinz-Helmut, 2007: Pragmatische Phraseme: Routineformeln. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick (ur.): *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Walter de Gruyter. 444–459.
- MARMARIDOU, Sophia S. A., 2000: *Pragmatic Meaning and Cognition*. John Benjamins publishing company.

- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2000/01: Komunikacijski ali sporočanjejski frazemi. *Jezik in slovstvo* 46/5. 191–200.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2007: Pragmatični frazemi s strukturo naj (se) mi ..., če in pod nobenim pogojem v slovenščini. Željka Fink Arsovski, Anita Hrnjak (ur.): *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Zagreb: Knjigra. 198–202.
- VERDONIK, Darinka, 2003: *Pragmatični vidik nesporazumov v komunikaciji*. Magistrsko delo. Maribor.
- VERSCHUEREN, Jef, 2000: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba *cf.
- VRBINC, Marjeta, 1999: Značilnosti frazeoloških enot in problemi glede poimenovanja. *Vestnik* 33/1–2. 351–368.

MEDPREDMETNO POVEZOVANJE IN TIMSKO SODELOVANJE DIJAKOV NA SREDNJI STROKOVNI ŠOLI

Tanja Jelenko

Šolski center Celje, Celje

UDK 377.3.091.312:81'373.7

Medpredmetno povezovanje in timsko sodelovanje dijakov pri pridobivanju znanja in razvijanju različnih zmožnosti sta uspešni obliki dela pri pouku in interesnih dejavnostih. Takšno povezovanje je smiselno spodbujati tudi pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti v materinščini in v tujem jeziku ob različnih temah. V prispevku je prikazan primer interdisciplinarnega pristopa in timskega dela dijakov v okviru interesne dejavnosti ob temi frazeologija.

frazeologija, disciplinarni pouk, interdisciplinarni pouk, sporazumevalna zmožnost, interesne dejavnosti

Cross-curriculum integration and team work by students in acquiring knowledge and developing various skills are successful forms of work in the classroom and extra-curricular activities. Such integration should be supported in the development of communication skills in the mother tongue and foreign language in relation to various topics. The paper presents an example of an interdisciplinary approach and student teamwork in extra-curricular activities relating to the theme of phraseology.

phraseology, disciplinary teaching, interdisciplinary teaching, communication skill, extra-curricular activities

1 Uvod

Naš šolski sistem, podobno kot sodobne izobraževalne politike in šolski sistemi v svetu, posveča v kurikulumih na vseh ravneh izobraževanja več pozornosti povezovanju vsebin in veščin med posameznimi predmeti in predmetnimi področji, kar je po mnenju avtoric priročnika *Medpredmetne in kurikularne povezave* (Rutar Ilc idr. 2010) posledica naraščajoče diferenciacije in specializacije disciplin. Slovenija se je pridružila drugim evropskim državam, ki so na pobudo Evropske komisije iz leta 2008 začele iskati odgovore na vprašanja, kakšni naj bodo sodobni kurikuli in kako naj bo na šolah organizirano izvajanje učnega procesa, da bi presegli predmetno razdrobljenost vzgojno-izobraževalnih programov in spodbudili razvoj ključnih zmožnosti,

ki so kompleksne, po svoji naravi interdisciplinarne in je torej mogoče njihov razvoj v šoli zagotoviti le s povezovanjem predmetov, nekatere od njih pa celo samo kroskurikularno. [...] Stvarnost namreč doživljamo kot celoto, ne pa strukturirano po kriterijih posameznih disciplin. Človeški možgani zaznave procesirajo vzporedno, ne pa sekvenčno in informacije urejajo v kompleksne mreže z jasnimi hierarhijami medsebojnih odnosov. Večja avtentičnost učnega procesa torej že po definiciji terja intenzivnejše in globlje povezave med disciplinami oz. šolskimi predmeti (Rutar Ilc idr. 2010: 19).

Za doseganje boljših rezultatov pouka, da bi ta udeležence bolj pripravljali na reševanje problemov in spodbujali razvijanje ključnih zmožnosti, je treba tesnejše povezovanje med šolskimi predmeti in predmetnimi področji postaviti kot enega ključnih ciljev pri nadaljnjem razvoju kurikulumov. Prav tako je nujen

prehod od tradicionalnega pristopa pri pouku, po katerem ostaja znanje v fragmentih in je povezava znotraj predmeta in med predmeti minimalna, preko obogatenega tradicionalnega pristopa k poučevanju, ki temelji na tematskem povezovanju znotraj predmeta in med predmeti. Pri obogatenem tradicionalnem pristopu se tu in tam zaradi sodelovanja učiteljev različnih predmetov preseka izoliranost posameznih tem in se predmetna področja pri določenih temah povežejo. Integrativni pristop temelji na projektnem delu, pri katerem je delo usmerjeno k problemu ali vprašanju – odgovori pa se iščejo s povezavami znotraj predmetov in med predmeti. Toda integrativni pristop nikakor ni edini cilj, temveč samo eno od sredstev za doseganje ciljev kurikula. Vse povezave morajo hkrati uresničevati cilje kurikula in cilje znotraj posameznega predmeta. Povezave morajo biti smiselne, usmerjene k razvijanju sintetičnega mišljenja in k izgradnji celovitega znanja, ne smejo biti sebe sebi namen.

V povezavah imajo različni predmeti različno vlogo: predmet, iz katerega povezava izhaja, ima nosilno vlogo. Drugi predmeti lahko imajo poudarjeno vlogo, to pomeni, da je njihova vloga bistvena za uresničevanje skupnega cilja, hkrati ti predmeti nadgrajujejo tudi svoje znotrajpredmetne cilje; nekateri predmeti imajo v povezavi podporno vlogo. To so večinoma predmeti, ki k skupnemu cilju prispevajo z veščinskimi cilji (npr. slovenščina kot sredstvo za sporazumevanje), hkrati taki predmeti s podporo pri usvajanju drugih oz. nadpredmetnih ciljev osmišljajo razvoj veščine. Izvajanje integrativnega kurikula poteka kot sodelovalno poučevanje, ki ima več oblik: izmenjevanje idej, diskusije, medsebojno opazovanje, skupne učne dejavnosti, izmenjave učiteljev, timsko poučevanje.

2 Primer medpredmetnega povezovanja in timskega sodelovanja dijakov

Sistematično razmišljanje, načrtovanje, izvajanje in evalvacija medpredmetnega

povezovanja so – ne glede na to, da to sicer poteka v večji ali manjši meri verjetno že odkar obstaja institucionalno poučevanje, kajti učitelji (vsaj nekateri) so si vedno prizadevali in si prizadevajo osmišljati pouk in cilje svojega predmeta v povezavi z drugimi predmeti – novosti v naših šolah. Novosti pa je smiselno uvajati postopno in z veliko premisleka ter na začetku (če je le mogoče) v manj obvezujoče oblike dela, preden to »preizkusimo« pri rednem pouku. V nadaljevanju predstavljamo primer medpredmetnega povezovanja med dvema predmetoma, in sicer povezave, ki je potekala kot projekt interesne dejavnosti Ustvarjamo v timu v šolskem letu 2011/2011; v interesno dejavnost se je vključilo dvanajst dijakov srednje strokovne šole, smer računalništvo. V takšni skupini je bilo mogoče cilje interdisciplinarnega povezovanja načrtovati skupaj s člani, dijaki, in učiteljici, mentorici interesne dejavnosti, sta bili lahko v vlogi svetovalk v projektu, večina pobud pa je prihajala od dijakov. Že sodelovanje učiteljev dveh disciplin preprečuje omejenost enega samega pogleda, ki lahko sicer manjša učinkovitost disciplinarnega pouka, sodelovanje učiteljev odpira problem-skost; delo z manjšo skupino dijakov, organiziranih v tim, pa omogoča dejavno vlogo vseh v vseh fazah procesa pridobivanja znanja in veščin, v našem primeru omogoča dejavno vključevanje dijakov že v fazi načrtovanja oz. postavljanja raziskovalnega vprašanja. Delo v timu odpira vrata razvoju miselnih veščin, kot sta kritično in ustvarjalno mišljenje, ki sta osnova za razvijanje veščine sprejemanja odločitev, ta temelji na lastnem premisleku in na kritičnem motrenju pogledov vseh drugih udeležencev v timu. Vse to (na to kažejo naše izkušnje dela v »prena-trpanih« oddelkih) težje dosegamo pri rednem pouku, lahko pa pozitivne izkušnje dela v manjših (interesnih) skupinah dajo mnoge pobude za delo pri rednem pouku. O prednostih timskega sodelovanja dijakov govorijo mnoge študije; spoznanja o pomenu socialne interakcije med člani tima, ki so podprta s

študijo primera (Jelenko 2008), izhajajo tudi iz naše poučevalne prakse in govorijo o višjih rezultatih, ki jih dosegajo dijaki, organizirani v time, kot dijaki, ki pridobivajo znanje v tradicionalno organiziranem disciplinarnem pouku, temelječem na frontalnem delu, pri katerem dijaki malo sodelujejo, predvsem pa ne morejo sodelovati med seboj.

Izkušnje tujih strokovnjakov za didaktiko pouka (predvsem jezika in književnosti), lastne raziskave pouka in študij literature o medpredmetnih povezavah in timske delu dijakov so bili osnova za snovanje, izvedbo in evalvacijo projekta Slovenščina in angleščina pri iskanju pomenov frazemov v okviru interesne dejavnosti Ustvarjajmo v timu. Dijakom na srednji strokovni šoli računalniške smeri je bila predstavljena ideja o interesni dejavnosti, katere cilja sta poglobljeno razmišljanje o jeziku, predvsem o maternem in tujem, angleškem, in razvijanje sporazumevalne zmožnosti v obeh jezikih; povabljeni so bili k oblikovanju programa interesne dejavnosti in k izbiri ter izvajanju spremljevalnih dejavnosti, in sicer tistih, za katere so najbolj nadarjeni. Dvanajst članov tima je izmed več ponujenih tem izbralo tudi frazeologijo. Za motivacijo so si ogledali razstavo Dobesedno brez besed (Mestna galerija v Ljubljani, november 2010), v okviru katere so bili predstavljeni slovenski frazemi, njihove angleške ustreznice ter likovne, filmske, prostorske in druge (umetniške) upodobitve frazemov. Na osnovi spoznanj z razstave so bili postavljeni podrobnejši izobraževalni cilji: spoznavati izrazne možnosti v jeziku, predvsem v maternem, spoznavati socialno- in funkcijsko-zvrstno razplatenost slovenskega jezika, spoznavati frazeme v slovenščini, spoznavati frazeme v angleščini in likovno upodabljati frazeme ter se seznaniti z nekaterimi osnovami prevajanja v tuje jezike. Dijaki so bili povabljeni k oblikovanju tima, v katerem je vsak mislec, vsi so bili pozvani k izmenjevanju idej z drugimi in k nadaljnjemu razvijanju lastnega razumevanja teme ter morda tudi k spreminjanju stališč na osnovi

izmenjevanja izkušenj in vedenja z drugimi v timu. V timu ni bilo dodeljenih vlog, ki bi vzpostavljale hierarhijo, ampak je vsak lahko razvijal svoje področje in je dobil nalogo, za izvedbo katere je bil odgovoren, za pomoč pa je lahko prosil kateregakoli od članov tima, tako da so vsi dobili vpogled v posamezne naloge in so skupaj gradili celoto, večjo pozornost pa so morali posvečati svoji nalogi. Pri izbiri nalog so dijaki izhajali iz lastnih interesov in nadarjenosti.

Naloga mentoric je bila predvsem vzpostaviti in osmisliti medpredmetno povezavo in usmerjati delo tima. Povezovalnih elementov, s pomočjo katerih se je organizirala povezava, je bilo več: najpomembnejše so bile vsebine (vsebinska in procesna znanja). Povezave so potekale tudi na ravni dejavnosti, kajti nekatere so bile izvedene v obeh jezikih, povezovalni element so bili didaktični metodi aktivnega učenja in projektnega timskega dela ter miselni postopki, večšine in navade – razvijanje sporazumevalne zmožnosti. V okviru projekta Slovenščina in angleščina pri iskanju pomenov frazemov je imela slovenščina kot učni predmet nosilno vlogo; učni cilji, ki so bili s povezavo doseženi, so za ta predmet ključni in tudi najbolj kompleksni. Angleščina je imela kot učni predmet poudarjeno vlogo, kar pomeni, da je bilo povezovanje s tem predmetom bistveno, saj predmet v tej povezavi omogoča uresničevanje skupnega cilja. Podporna predmeta sta bila računalništvo in umetnostna (likovna) vzgoja. Veščine iz obeh predmetov (obvladanje računalniške tehnologije pri pripravi večpredstavnostne govorne predstavitve in risanje) so dijaki že imeli razvite do dovolj visoke ravni, s projektom so osmišljali veščine, pridobljene pri drugih dveh predmetih in še bolj z lastnim delom na obeh področjih izven šole. Projekt je potekal kot sodelovalno poučevanje z izpostavljeno dejavno vlogo dijakov – članov tima. Mentorici sta izbrali t. i. timsko poučevanje tipa A, »interaktivno timsko poučevanje pomeni, da dva učitelja (optimalna velikost) sočasno poučujeta isto

skupino dijakov, praviloma (ali večinoma) tudi v istem prostoru» (Rutar Ilc idr. 2010: 38). Timsko interaktivno poučevanje in nastopi, s katerimi je tim primer dobre prakse pokazal širše, izven šole, tudi na seminarju za učitelje slovenščine, je potekalo vse šolsko leto, poleg frazeologije se je tim loteval še drugih tem oz. projektov, povezanih z jezikom in stikom med slovenščino in angleščino

v besedilih mladih. V nadaljevanju predstavljamo potek ene šolske ure, in sicer druge v okviru projekta Slovenščina in angleščina pri iskanju pomenov frazemov; v okviru uvodne učne ure je bila izbrana krovnna tema: frazeologija, pri drugi uri (katere prikaz sledi), pa so bili postavljeni temelji interaktivnega povezovanja in se je začel vsebinsko oblikovati tim.

Tabela 1: Potek učne ure: Slovenščina in angleščina pri iskanju pomenov frazemov

	Dejavnosti učiteljev		Dejavnosti dijakov
	učitelj A (slovenist)	učitelj B (anglist)	
Uvod	Učitelj A o ciljih krožka Cilj krožka je razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenščini in v tudi v tujem jeziku, angleščini; spoznavanje socialno- in funkcijskozvrstne razplastenosti slovenskega jezika in odpiranje vprašanja smiselnosti uporabe frazemov v naših besedilih, ugotavljanje tega, koliko so ta jezikovna sredstva živa v maternem jeziku in koliko v tujem, angleškem. Cilj prve ure: spoznati, kaj je frazeologija in kaj so frazemi.	Poleg že navedenih ciljev bodo odprta tudi vprašanja pomena znanja tujega jezika in poti do znanja, ki so lahko podobne, po drugi strani pa so tudi zelo različne od poti, ki nas vodijo pri razvijanju sporazumevalnih zmožnosti v materinščini. Cilj je tudi kratek vpogled v teorijo in prakso prevajanja v tuj jezik.	Opazujejo in presojujejo oba učitelja, kako komunicirata med sabo. Razmišljajo in se med seboj ter z učiteljema pogovarjajo o tem, kaj so cilji interesne dejavnosti.
Pogovor in razlaga osnovnih pojmov	Odgovarja na vprašanja učitelja in dijakov o tem, kaj je frazeologija in kaj so frazemi. Razloži, kakšen pomen ima SSKJ pri prikazu in razlagi frazemov. Razloži pojem frazeološkega gnezda.	Skupaj z dijaki je v vlogi spraševalca in je moderator vodenega pogovora. Pove, kako je veda razvita v tujini, pokaže jezikovne priročnike.	Dijaki si zapišejo, kaj je frazeologija, v SSKJ se naučijo iskati frazeme. Pogovarjajo se med sabo o pomenu teh in o tem, v katerih besedilih frazeme uporabljajo sami.

Oblikovanje tima	V pogovoru se vrne k ciljem projekta, ki jih bodo uresničevali v več učnih urah in na nastopih v šoli ter izven nje.	Pove, da bo za doseganje ciljev oblikovan tim, sestavljali ga bodo vsi člani, odgovorni pa bodo za posamezne naloge. Pozove dijake, naj razmislijo o konkretnih nalogah, s katerimi bodo poskušali uresničiti zastavljene cilje.	Dijaki poslušajo in razmišljajo o nalogah, kasneje se z mentorjema in med sabo pogovarjajo o tem, kaj bi radi počeli v zvezi s temo kot posamezniki, odgovornost za katere naloge v oblikovanju končne timske govorne predstavitve bi kot posamezniki radi prevzeli. Zapišejo idejo končne predstavitve in okvirne naloge ter odgovorne dijake za posamezne naloge: tako vsebinsko oblikujejo tim.
Sinteza dela	Izpostavi stične točke med obema predmetoma, pojasni smiselnost izbranih nalog s stališča medpredmetnega povezovanja; da okvirne napotke za naloge, povezane s slovenščino; ovrednoti idejo končne predstavitve.	Moderira sintezni pogovor. Da okvirne napotke za naloge, povezane z angleščino.	Poslušajo, izrazijo mnenje o napotkih, prosijo za dodatna pojasnila, si zapisujejo, korigirajo svoje prvotne zamisli na osnovi slišane – mnenj mentorjev in sodelavcev v timu.

Naloge, ki so jih izbrali posamezni člani tima, so bile oblikovane kot vprašanja oz. zadolžitve:

- Koliko in katere slovenske frazeme poznajo moji vrstniki?
- Jih uporabljajo v svojih besedilih in v katerih besedilih?
- Poznajo kaj tujih (angleških) frazemov in ali jih znajo pomensko in funkcijskozvrstno pravilno uporabljati?
- Zbirka bolj znanih slovenskih frazemov.
- Iskanje angleških ustreznikov.
- Težave pri prevajanju.
- Prevajanje v univerzalni jezik likovnih upodobitev ali »dobesedno je mogoče«.
- Priprava končne timske govorne predstavitve strokovne teme: Frazemi v slovenščini in angleščini ter v likovnih upodobitvah.

Naloge, povezane s končno javno predstavitvijo v šolski in mestni knjižnici ter na seminarju za učitelje, so si dijaki razdelili tako, da se je nekdo od njih pripravljaj na govorni nastop, drugi pa so sodelovali pri pripravi elektronskih slik, animacije, glasbe za ozadje, za likovne upodobitve so poiskali likovno nadarjene dijake zunaj tima in s pomočjo mentoric še na drugi šoli, s čimer je bilo vzpostavljeno sodelovanje med dvema šolama in poudarjeno širjenje ideje izven tima – ta ni ostal izoliran, temveč je iskal nove spodbude in občasne sodelavce.

3 Zaključek

Na koncu projekta je bila preverjena uresničenost dveh ciljev projekta:

- razvitost sporazumevalnih zmožnosti v slovenščini in v tujem jeziku, angleščini, ugotavljana ob razumevanju in tvorjenju besedil s frazemi,
- razumevanje in prepoznavanje socialno-in funkcijkozvrstne razplatenosti slovenskega jezika in uzaveščenost smiselnosti rabe frazemov v različnih besedilnih vrstah.

Člani tima so dobili naloge, ki so jih reševali skupaj, in sicer naloge prepoznavanja frazemov, iskanja frazemov v slovenščini in iskanja ustreznih v angleščini, branja besedila, v katerem je bila raba frazemov smiselna, in besedila, v katerem so bili rabljeni neustrezni frazemi ali je bila odločitev za rabo frazemov neustrezna, ter ugotavljanje vloge frazemov v različnih besedilih. Dijaki so morali besedili ovrednotiti s stališča rabe teh jezikovnih sredstev in na koncu napisati svoje besedilo, v katerem so smiselno uporabili frazeme, ter ga prevesti v angleščino. Oblikovali so zanimive in izvirne rešitve ter pokazali veliko znanja s področja frazeologije. V zaključni uri so povedali, da so znanje o teh jezikovnih sredstvih pridobivali samoiniciativno in ne le v okviru nalog, ki so si jih zadali na začetku projekta. Evalvacija je znova potrdila že nakazana spoznanja o uspešnosti timskega dela in interdiscipli-

narnega poučevanja. Rezultati interesne dejavnosti so dali smernice za podobno delo v razredu – tudi v posameznih oddelkih je mogoče oblikovati dva (ali tri time) in določene teme zastaviti interdisciplinarno ter tako dosegati višje rezultate pri pridobivanju znanja in razvoju veščin, kajti primerjava rezultatov tradicionalnega disciplinarnega poučevanja frazeologije pri slovenščini in angleščini v dveh oddelkih iste srednje strokovne šole je pokazala, da so člani interesne dejavnosti Ustvarjajmo v timu bolj napredovali v razvoju sporazumevalnih zmožnosti (v obeh jezikih) kot njihovi vrstniki s tradicionalnim poukom.

Viri in literatura

- DAVIS, James R., 1997: *Interdisciplinary Courses and Team Teaching*. Phoenix: American Council on Education. Izvlečki dosegljivi na http://www.ntlf.com/html/lib/ictt_xrpt.htm.
- JELENIKO, Tanja, 2008: *Pisne interpretacije literarnih besedil kot kazalec uresničenosti ciljev pouka pri poklicni maturi: doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2005: Književni pouk kot temelj razvijanja raznovrstnih zmožnosti/kompetenc. *Slovenščina v šoli* 10/3–4. 16–20.
- RUTAR ILC, Zora idr., 2010: *Medpredmetne in kurikularne povezave*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- SENTOČNIK, Sonja idr., 2006: *Vpeljevanje sprememb v šole: konceptualni vidik*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

PRAV(N)A TERMINOLOGIJA

Mateja Jemec Tomazin, Mojca Žagar Karer

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'276.6'374.26:34

Prispevek obravnava zbiranje in pripravljanje gradiva za novi slovenski pravni terminološki slovar, ki kaže na nujnost sodelovanja področnih strokovnjakov in terminologov pri njegovem nastajanju. Glavno vodilo je zbrati sodobno in v sistem umeščeno terminologijo tako, da se loči od terminoloških kolokacij in obrazcev, ki jih lahko opišemo le s pomočjo parafraze ali leksikonske razlage.

pravna terminologija, pravni jezik, terminološki slovar, terminolog, področni strokovnjak

The paper describes the gathering and preparing of material for a new Slovene legal terminology dictionary which shows the necessity of cooperation between field specialists and terminologists. The main principle is to collect modern and system based terminology, as distinct from terminological collocations and formulas, which can be described only by paraphrase or encyclopedic definitions.

legal terminology, legal language, terminological dictionary, terminologist, field specialist

1 Uvod

Specializirana raba jezika, ki vključuje tudi rabo ustrezne terminologije, je načeloma namenjena predvsem sporazumevanju strokovnjakov med seboj, v času vsesplošne dostopnosti do različnih, tudi strokovnih, informacij pa se s strokovnimi področji srečujemo prav vsi, kar še posebej velja za jezik zakonov oz. predpisov. Prav to področje je bogat vir vedno novega, včasih (sploh pri prevajanju) še ne domišljenega strokovnega izrazja, ki hitro preseže pravo v ožjem pomenu besede in sega na vsa področja našega življenja. Zato si upravičeno lahko postavimo vprašanje, kje so meje prav(n)e terminologije.

2 Pravna terminologija

Pravna terminologija je začela nastajati že s prvim urejanjem medsebojnih odnosov v skupnosti, kar velja tudi za slovensko ozemlje, vendar nam spremljanje terminologije, njeno spreminjanje in ustaljevanje pojmovnih skupin zares omogočajo (ali vsaj olajšajo) šele zapisana pravna besedila, ki jih lahko v slovenščini kontinuirano spremljamo od začetka 19. stoletja naprej.¹

Načrtno in sistematično prevajanje pravnih besedil v slovenščino se je začelo v obdobju razsvetljenega absolutizma, ko so posodobili tedanjo državno upravo habsburške monarhije. Prevajalci so se soočali s težavami pri iskanju ustreznih slovenskih poimenovanj,² ob tem pa je kot damoklejev

¹ O slovenskih pravnih terminih, ki so se uveljavili že dolgo pred začetkom sistematičnega prevajanja, prim. Škrubelj 2002. Za ta del terminologije lahko trdimo, da je oblikovala tista pojmovna polja in s tem ustrezne termine za področja, ki jih je morala urediti (npr. kazensko pravo, dedno pravo, pozneje gorsko pravo). Sicer se je razvojni premik slovenskega strokovnega izrazja na vseh področjih zgodil v drugi polovici 16. stoletja, ko lahko govorimo o oblikovanju slovenske knjižne norme. Ali se res móre s pisnimi predpisi urediti vsa področja človeškega delovanja, pa so se spraševali že stari Grki (Platon 2009: 569 (Fajdros 274e–275b)).

meč nad njimi visela še odgovornost za razvoj samostojne in polnofunkcionalne strokovne slovenščine,³ zato se je proti koncu 19. stoletja v okviru revije Slovenski pravnik oblikovalo mnenje, da za »dobro terminologijo potrebujemo dva pravnika in enega jezikoslovca«, s čimer naj bi skrbeli tako za pojmovno kot izrazno ustreznost terminov.

Danes primerjava terminološkega dela v okviru pravne stroke z nemškim govornim področjem kaže, da tam pravni terminološki portali nastajajo v okviru univerz,⁴ pod vodstvom univerze pa sodelujejo tudi druge institucije. Pri tem je poudarjeno usposabljanje strokovnjakov (nejezikoslovcev) za terminološko delo.

2.1

Pri pravu se, morda še bolj izrazito kot pri drugih (zlasti naravoslovnih in tehniških) vedah, v praksi pogosto zabrisuje meja med »pravimi« terminimi, ki označujejo v pojmovni sistem prava vpet pojem, in izrazjem, ki se pogosto uporablja v pravu, a ne označuje specifično pravnih pojmov. Tako imamo na eni strani termine, kot so npr. dvostranska pogodba, terjatev, abrogacija, ki označujejo pravne pojme, na drugi strani pa so izrazi, kot so npr. hišnik, sef, psovka, strast,⁵ ki se sicer pojavljajo v pravnih besedilih, a je njihov pomen enak kot v splošnem jeziku. Da tovrstni izrazi niso del pravne terminologije v ožjem smislu,

je bolj ali manj jasno, težave pa se pojavijo že pri splošnih izrazih tujega izvora, kot so npr. readaptacija ('ponovna prilagoditev okolju'), disponirati ('razpolagati s čim'), abstinenca ('neudeležba, vzdržnost'), publiciranje ('izdajanje, objavljanje'), za katere veliko pravnikov meni, da so pravni termini. Tu gre verjetno za pojav, ki ga opisuje Vintar (2008: 39), da na presojo govorca, ali je neko jezikovno sredstvo termin ali ne, vpliva tudi poznanost oz. razširjenost izraza. Na podobno subjektiven način govorci zaznavajo tudi tujost, tj. prevzetost določenega izraza. Zdi se, da se ob nepoznavanju osnovnih terminoloških načel ta subjektivni kriterij »nepoznanosti« pri prevzetih izrazih pogosto neustrezno interpretira kot kriterij terminološkosti.⁶

Ko govorimo o terminologiji v ožjem in širšem smislu, moramo omeniti tudi terminološke kolokacije, tj. ustaljene besedne zveze, ki se v strokovnih besedilih pogosto pojavljajo skupaj, a ne ustrezajo tradicionalnim (sistemskim) kriterijem terminološkosti.⁷ Terminološke kolokacije so zlasti za prevajalce skoraj tako pomembne kot termini, vendar je treba opozoriti, da nekritično zabrisovanje meje med termini in terminološkimi kolokacijami lahko povzroča velike težave v stroki. Primarna in izhodiščna naloga terminološke vede je olajševanje sporazumevanja med strokovnjaki. Če so razmerja med termini v

2 Prav prevajanje pravnih besedil še danes marsikdaj teži k doseganju (popolne) ekvivalence tudi na besedotvorni ravni, zato je (bilo) kalkiranje iz izhodiščnega jezika, čeprav sicer eden od ustreznih terminotvornih postopkov (Vintar 2008: 54–55), prepogosto edini način nastajanja nove terminologije brez pravega premisleka, ali ustrezno in primerno poimenovanje v ciljnem jeziku že obstaja.

3 Kar je zanimivo ironiziral že Tavčar, ki je poudaril, da strokovna besedila ne morejo biti oblikovana po istih slogovnih načelih kot leposlovna, da pa zato njihov prispevek k skrbi za dobro razvito slovenščino ni nič manjši (Tavčar 1881: 215).

4 Predvsem izstopa Univerza v Heidelbergu, ki velja za osrednjo ustanovo na področju pravne terminologije v Nemčiji (na spletnem portalu v okviru pravnega jezikoslovja – Rechtslinguistik – ponujajo predvsem sodnikom tudi jezikovna usposabljanja in svetovanja, kjer poudarjajo, kako zelo se morajo pri svojem delu zavedati pomenov besed, ki jih uporabljajo; predvsem zaradi višine kazni in tudi odgovornosti za storjena dejanja je posebej izpostavljeno področje kazenskega prava); spletni portal ima tudi Svet za nemški pravni jezik – Rat für deutsche Rechtschreibung – s sedežem v Münchnu.

5 Navedeni primeri so iztočnice v *Pravnem terminološkem slovarju: do 1991, gradivo* (1999).

6 Kar se kaže tudi pri naglaševanju takšnih besed – manj znani termini so večkrat naglašeni po sestavinah, bolj uveljavljeni in razširjeni pa težijo k enemu naglasu.

7 Več o tem v Vintar (2008: 39–41) in Vintar, Logar (2008: 12–13).

stroki jasna, bo tudi na drugih ravneh sporazumevanja (strokovnjak – polstrokovnjak, strokovnjak – nestrokovnjak) manj težav. Terminološke kolokacije (npr. zbirka mednarodnih pogodb, sklenitev pogodb v škodo Republike Slovenije, običajni pogoji pogodb) v terminološki slovar, namenjen zlasti strokovnjakom, ne sodijo. Smiselno bi jih bilo uvrstiti v slovar, namenjen zlasti prevajalcem, a to še ne pomeni, da imajo enak status kot termini. Tudi na ravni slovarskega opisa se kaže razlika med terminološkimi kolokacijami in »pravimi« termini, saj prvih načeloma ne moremo opisati s terminološko definicijo, ampak le s parafrazo ali leksikonsko razlago. Tudi prevajalci morajo upoštevati v stroki dogovorjene in potrjene termine, sicer lahko pride do velikih zadreg, zlasti v zakonodajnih besedilih. Problem se seveda pojavi pri prevajanju pravnih pojmov, ki se zaradi različnih pravnih sistemov v različnih državah razlikujejo. Nekaj zanimivih primerov navaja npr. Accetto (2009: 291–300).

2.2

Specializirani jeziki prinašajo vedno več ustaljenih načinov rekanja, ki iz terminoloških kolokacij prehajajo v t. i. *obrazce*,⁸ ki se od stalne besedne zveze razlikujejo v tem, da presegajo zgolj njeno skladenjsko strukturo. Obrazce zaznamuje predvsem njihova pogostnost, predvidljivost in večkratno ponavljanje, kar je še posebej značilno za pravni jezik, ki potrebuje poudarjeno formalnost zaradi celotnega sistema pravil in zapovedi. Četudi dopuščamo misel, da specializirani jeziki uporabljajo posebna skladenjska pravila, se ta pravila ne morejo (in ne smejo) razlikovati od splošnih skladenjskih pravil, zato so širše enote besedila, npr. členi ali le

njihovi deli, še vedno zgolj besedilni primeri in ne že avtomatsko termini (npr. storilec kaznivega dejanja iz navade, grozovit način izvršitve kaznivega dejanja, izvršitev kaznivega dejanja na grozovit način, konstitutivni znak ali sestavina kaznivega dejanja).⁹

3 Terminološko delo na področju prava

3.1

V okviru terminološke sekcije na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU trenutno potekajo trije pravni terminološki projekti:

- pravnozgodovinski terminološki slovar oz. slovar starejšega pravnega izrazja, ki zajema časovno obdobje od začetkov v predknjižni dobi do sredine 19. stoletja oz. odprave fevdalizma;
- slovar evropske zakonodaje oz. izrazja EU, ki zajema predvsem posebno terminologijo, ki ni (samo) slovenska;
- sodobni slovenski pravni slovar, ki obsega predvsem sodobno pravno izrazje na vseh področjih, upošteva pa tudi najpomembnejše pravnozgodovinske termine (npr. tlaka, dnina, očetovska oblast) in posamezne termine, ki niso omejeni zgolj na slovensko ozemlje.¹⁰

Pomemben vir sodobnega pravnega izrazja ponuja tudi večjezična terminološka zbirka *Evroterm*.

3.2

Sodobni slovenski pravni terminološki slovar je eden večjih slovarskih projektov, ki potekajo v okviru Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Pri njem sodelujejo štiri terminologinje in več pravnih

⁸ Obrazci so sicer stalne, ponavljajoče se zveze besed, vendar gre za konkretne izbesedilne odlomke, ki presegajo tudi raven terminoloških kolokacij (npr. iztočnica v *Evrotermu*: ponudnik je vložil varščino, potrebno za javni razpis). Na ravni slovarskega opisa velja za obrazce isto kot za terminološke kolokacije – ne moremo jih opisati s terminološko definicijo. Več o *obrazcih* v pravni terminologiji v Jemec Tomazin (2010: 155–157). Novak (2005: 74–75) govori o uniformni rabi istih izrazov.

⁹ Vse besedne zveze so iz *Pravnega terminološkega slovarja: do 1991, gradivo* (1999).

¹⁰ Predvsem gre za termine, ki izhajajo iz rimskega prava.

strokovnjakov, večinoma sodelavcev Pravne fakultete v Ljubljani. Geslovnik temelji na *Pravnem terminološkem slovarju: do 1991, gradivo* (1999), ki je največja sistematična zbirka pravne terminologije doslej. Ker so avtorji *Pravnega terminološkega slovarja* terminologijo razumeli zelo široko, je bilo treba geslovnik temeljito pregledati in izločiti izraze, ki niso pravni termini v ožjem smislu. Če si npr. ogledamo prvih 10 iztočnic na strani 266, kjer se začenja črka P, najdemo naslednje izraze: pacient, pacientka, pacificirati, pacifikacija, padalec, padalo, padalstvo, padanje, padati, paginirati. Tudi definicije za termine je treba večinoma napisati na novo, nekaj zaradi zastarelosti nekaterih pojmov, še bolj pa zaradi medsebojne usklajenosti definicij, ki izhaja iz koncepta novega slovarja. Ta se razlikuje od starega zlasti po tem, da v slovar vključuje le pravne termine v ožjem smislu in jih obravnava kot sistem medsebojno povezanih terminov. Seveda je bilo treba geslovnik dopolniti tudi z (naj)novejšo terminologijo, zlasti iz zakonov in novjših učbenikov ter deloma z izrazjem, ki je nastalo s prevajanjem slovenske različice prava EU. Trenutno geslovnik vsebuje skoraj 23.000 iztočnic, slovarsko obdelanih pa je že več kot 4200 iztočnic. Delo intenzivno poteka na več področjih hkrati.

3.2.1

Zaradi obsežnosti je bil geslovnik po izločitvi neterminoloških izrazov in dopolnitvi z novjšimi termini razdeljen na več podpodročij. Tako smo dobili več skupin terminov, in sicer termine s področja civilnega prava, kazenskega prava, mednarodnega prava, upravnega prava, ustavnega prava, delovnega in socialnega prava, ekonomije, pravne teorije, pravne zgodovine in evropskega prava. Nekatera obsežnejša področja so še dodatno razdeljena na ožja podpodročja, kazensko pravo npr. na kazensko procesno pravo in kazensko materialno pravo, civilno pravo pa na civilno

procesno pravo, obligacijsko pravo, dedno pravo, družinsko pravo, pravo intelektualne lastnine in stvarno pravo. Iztočnice so znotraj področnih skupin razdeljene po pojmovnih skupinah, npr. vrste pogodb, terjatev, odločb, upravnih aktov itn. Tak način dela nam omogoča pojmovni pristop, kar pomeni, da pojme obravnavamo v povezavi z drugimi (sorodnimi) pojmi, definicije pa so zato medsebojno usklajene. Pri pisanju definicij pravni strokovnjaki seveda uporabljajo relevantno strokovno literaturo, ki vključuje zlasti novejša učbenike, strokovne monografije in članke ter zakone. Pri pravnih strokovnjakih, ki začnajo s slovarskim delom, se pogosto pojavi dilema, kako definirati pojem, ki je že jasno in nedvoumno definiran v kakšnem od zakonov. V takih primerih upoštevamo načelo, da morajo biti slovarske definicije sistematično in konsistentno zgrajenega slovarja napisane ali vsaj prilagojene posebej za nastajajoči slovar (Košmrlj - Levčič 2006: 81), zaradi česar dobesedno prevzemanje definicij iz zakonov¹¹ ni ustrezno. Poleg tega se zakoni spreminjajo hitreje, kot nastajajo terminološki slovarji. Seveda mora biti definicija termina usklajena z zakonsko določeno definicijo – kadar je potrebno, slovar na to opozori s pomočjo pojasnila (npr. po Pomorskem zakoniku, po Zakonu o obligacijskih in stvarnopravnih razmerjih v letalstvu, po nekdanjem Občem državljskem zakoniku).

Definicije torej pripravlja pravni strokovnjak (seveda le za tisto področje, za katerega je specializiran), ki ves čas sodeluje s terminologom. Ta skrbi za terminografsko ustreznost definicij in opozarja na morebitne pojmovne nedoslednosti, prav tako je njegova naloga vnos slovarskih sestavkov v program za izdelavo terminoloških slovarjev, pri čemer slovarske sestavke tudi medsebojno usklajuje. Problem se pojavi zlasti pri terminih, ki sodijo na več podpodročij (npr. v civilno, kazensko in upravno pravo), saj je treba uskladiti definicije več strokovnih

¹¹ Iz istega razloga ni primerno dobesedno prevzemanje definicij iz drugih slovarjev.

sodelavcev in se pri tem sproti odločati, ali gre dejansko za en pojem ali za dva, tri, redko celo več različnih pojmov. V takih primerih terminolog poskrbi, da se strokovni sodelavci medsebojno dogovorijo in uskladijo.

3.2.2

Zaradi tradicije so v pravu še vedno aktualni nekateri latinski termini. Ker gre za citatne termine, je potreben premislek, kako to skupino smiselno vključiti v slovenski terminološki sistem, ki ga poskušamo prikazati v slovarju. Načelna odločitev, ki izhaja iz koncepta slovarja, je, da imajo prednost slovenske iztočnice, zato imajo vsi latinski izrazi kazalke na ustrezne slovenske termine (npr. *actio negatoria* → prepovedna tožba).¹²

Zavestna odločitev za sodobno pravno terminologijo je hitro pokazala, da so nekateri termini, ki so bili v starem slovarju označeni s časovnim pojasnilom v *letih 1918–1945*, spet v rabi in torej potrebujejo (zgolj) sodobno terminološko razlago (npr. župan, občinski svetnik, mrliški ogled, sodne počitnice), na drugi strani pa se je izrazna (ne pa vedno tudi pojmovna) podoba nekaterih terminov spremenila, zato so kot »pravnozgodovinski« označeni tudi vsi termini, ki sodijo v novejšo zgodovino oz. bližnjo preteklost.¹³

3.2.3

Problem pravnih terminov v ožjem in širšem smislu, na katerega smo opozorili že v razdelku 2.1, se nadaljuje tudi v terminološkem slovarju, kar je seveda pričakovano, saj terminološki slovar odraža stanje terminologije v praksi. Kot že omenjeno, je v *Pravnem terminološkem slovarju: do 1991, gradivo* (1999) veliko splošnih izrazov, ki ne označujejo specifično pravnih pojmov.

Strokovni sodelavci jih zaradi pogostega pojavljanja v strokovnih besedilih neredko razumejo kot »prave« termine. Ker ti izrazi po mnenju terminologov ne izpolnjujejo kriterijev terminološkosti, strokovnjake v takih primerih prosimo za natančno utemeljitev, zakaj bi bilo smiselno določen splošni izraz sprejeti v terminološki slovar. Kadar se izkaže, da gre za terminologizirani izraz, ki je v pravu definiran ožje kot v splošnem jeziku (npr. v kazenskem pravu otrok 'oseba do dopolnega 14. leta' ali polnoletna oseba, kjer se je starostna meja v različnih državnih sistemih spreminjala), ga v slovar seveda uvrstimo. Kadar pa je njegov pomen enak kot v splošnem jeziku (npr. učitelj 'kdor (poklicno) uči, poučuje'), pa ne.

V razdelku 2.1 smo omenili, da so pogosto terminološki kandidati tudi besede tujega izvora, pri čemer moramo biti pozorni na to, ali gre za pravni termin (npr. intercesija 'vsako pristopanje k tujemu dolgu, npr. prevzem dolga, zastava svoje stvari za tuj dolg, poroštvo za tuj dolg') ali za splošni izraz tujega izvora (npr. regresija 'manjšanje, zmanjševanje'). Poseben problem so termini drugih strok (npr. prostovoljna gasilska enota, odpadne vode, raport, pilot, opuščena struga), ki ne označujejo specifično pravnih pojmov in jih zato ne moremo šteti za del pravne terminologije v ožjem smislu. Taki termini so definirani že v okviru svoje stroke in smiselno je, da se v skladu s tem uporabljajo tudi v pravnih besedilih.

Tako kot v drugih strokovnih besedilih se tudi v pravnih besedilih pojavljajo termini in splošni izrazi. Ker pravo posega na zelo različna področja človeškega delovanja, je različnih splošnih izrazov verjetno še več kot

¹² Latinščina lahko v terminološkem sistemu povzroča še dodatna odstopanja, saj pravni strokovnjaki v želji, da bi pokazali tudi na sistemsko povezanost področij, vztrajajo pri dodajanju latinskih sinonimov, četudi se ti skorajda ne uporabljajo, vsaj ne kot primarna terminološka izbira. Podatki o rabi so zaradi pomanjkanja ustreznih označenih specializiranih pravnih korpusov še posebej vprašljivi, saj so vezani na jezikovni občutek posameznika.

¹³ Npr. kadrovske rok za vojaške rok. Posebno vprašanje so tudi termini, ki jih v Sloveniji ni več oz. trenutno niso aktualni, obstajajo pa v sosednjih ali bližnjih državah (npr. obvezno služenje vojaškega roka, vpoklicati).

v strokovnih besedilih drugih strok. Prav zaradi tega je še bolj pomembno, da se na ravni terminološkega slovarja ločuje med termini in splošnimi izrazi in da je v slovarju z ustreznimi definicijami prikazan relevanten nabor terminov, ki označujejo pravne pojme.

4 Obrazci in gospodarnost terminov

Pri obravnavi terminoloških besednih vrst se še vedno kaže zapostavljenost glagolov, kar povzroča, da v nekaterih zbirkah (npr. v *Evrotermu*) status iztočnic¹⁴ dobivajo prava minibesedila oz. celotni stavki,¹⁵ kjer imajo glagoli (lahko sicer tudi v nedoločniku) samo nakazano vezljivost z zapolnitvijo udeleženskih mest¹⁶ ali celo zožen pomen s predlogom (Jemec Tomazin 2010: 193 in dalje). Čeprav takšnih iztočnic v nastajajočem slovarju ni, se pri glagolskih iztočnicah kaže, da so zgolj glagoli v nedoločniku redko že terminološki (oz. je terminološki le eden od pomenov),¹⁷ v besednih zvezah pa zaradi pomanjkanja ustreznega korpusnega gradiva hitro preidemo k terminološkim kolokacijam, ne pa k pravi terminom (npr. dopolniti predlog, dopolniti predpis, dopolniti vlogo, dopolniti zakon, dopolniti zapisnik).

Bolj kot v glagolskih besednih zvezah (četudi najdemo primere, kot je grajati nepopolne ali nekvadratne storitve) se v pravnem terminološkem slovarju kaže težava, kje postaviti mejo med redundantnostjo in ekonomičnostjo oz. gospodarnostjo samostalnih terminov, ki imajo zaradi želje po natančnosti veliko dopolnil (npr. mladoletni storilec kaznivega dejanja, čeprav že v splošnem jeziku storilec pomeni 'kdor stori kaznivo dejanje') oz. gre za izbesedilne odlomke (npr. odgovornost za kazniva dejanja, storjena po medijih).

5 Zaključek

Kot je bilo poudarjeno v razdelkih 2.1 in 3.2, je poglavitna naloga terminologa, da s svojim terminološkim in jezikoslovnim znanjem usmerja strokovnjaka, ki je odgovoren za strokovno ustreznost definicij in razmerij med termini, ki jih nakazuje slovar. Le tako bo lahko terminološki izdelek res uporaben pripomoček. Poleg tradicionalnih slovarjev, ki za današnje razmere nastajajo (pre)dolgo, je tako treba zagotoviti tudi stalno obliko terminološkega svetovanja oz. sodelovanja, rezultate pa sproti vključevati v splošno dostopen terminološki portal (in pozneje v posebno terminološko zbirko), če želimo preprečiti prav(n)e nesporazume. In pri tem morata svojo vlogo odigrati tako področni strokovnjak kot terminolog.

Literatura

ACCETTO, Matej, 2009: Pravno prevajanje in večjezična ureditev: Med verodostojnostjo besedila in avtoriteto prevajalca. Nina Ledinček, Mojca Žagar Karer in Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 291–300.

Evroterm: <http://evroterm.gov.si/>

JEMEC TOMAZIN, Mateja, 2010: *Slovenska pravna terminologija: od začetkov v 19. stoletju do danes*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

KOŠMRLJ - LEVAČIČ, Borislava, 2006: O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika terminografske ravnine. *Jezikoslovni zapiski* 12/1. 71–87.

LOGAR, Nataša, VINTAR, Špela, 2008: Korpusni pristop k izdelavi terminoloških slovarjev: od besednih seznamov in konkordanc do samodejnega luščenja izrazov. *Jezik in slovstvo* 53/5. 3–17.

NOVAK, Marko, 2005: *Uvod v pravno pisanje*. Ljubljana: GV Izobraževanje.

¹⁴ Ne pa tudi že terminov, kar poudarjajo avtorji te zbirke, npr. Miran Željko.

¹⁵ Npr. oseba, ki je vložila pritožbo; ponudnik, ki je vložil varščino, potrebno za javni razpis; Španija je vložila zahtevo v tem smislu.

¹⁶ Npr. narediti korak nazaj v pričakovanju razvoja dogajanj; narediti vse, kar je mogoče.

¹⁷ Npr. naložiti, odložiti, položiti, preložiti, priložiti, razložiti, vložiti, založiti. Vsi primeri so iz *Pravnega terminološkega slovarja: do 1991, gradivo* (1999).

- Rat für deutsche Rechtschreibung*: <http://www.rechtschreibrat.com/>
- Recht und Sprache, Heidelberg*: <http://www.recht-und-sprache.de/>
- PLATON, 2009: *Zbrana dela II*. Prevod Gregor Kocijančič. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.
- Pravni terminološki slovar: do 1991, gradivo*, 1999. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2002: »*Ritus gentis*« *Slovanov v Vzhodnih Alpah*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- TAVČAR, Ivan, 1881: Slovenskim juristom! *Slovenski pravnik* 1/6. 211–223.
- VINTAR, Špela, 2008: *Terminologija: Terminološka veda in računalniško podprta terminologija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, Oddelek za prevajalstvo.
- Zentrum für Rechtslinguistik, Halle Wittenberg*: <http://zentrum-rechtslinguistik.de/>

PRVA SLOVENSKA SLOVNICA V ODMEVNIH DELIH IN ZAPISIH EVROPSKIH INTELEKTUALCEV V 17. IN 18. STOLETJU

Pavle Jović

Univerzitetna biblioteka »Svetožar Marković«, Beograd

UDK 811.163.6'36"15":316.344.32(4)"16/17"

Prispevek predstavlja zapise v tiskanih in rokopisnih delih evropskih intelektualcev iz 17. in 18. stoletja, v katerih je naveden oz. opisan prvi slovenski slovníčar in evangeličanski šolnik Adam Bohorič (1520–1598), ki je bil med Slovenci pozabljen več kot eno stoletje. Toda njegova slovnica *Arcticae horulae succisivae* iz leta 1584 je med tem aktivno živela v številnih znanstvenih in drugih delih evropskih intelektualcev 17. in 18. stoletja. To so bili večinoma predstavniki protestantske vere. Med njimi je bil tudi eden najvplivnejših modernih mislecev Evrope, nemški filozof in matematik Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), ki je v korespondenci s pomembnimi osebnostmi svojega časa izkazal veliko zanimanje za Bohoričevo slovnico in ki je slovenski jezik označil za *antiqua lingua Carniolana*.

prva slovenska slovnica, Adam Bohorič, evropski intelektualci, 17. in 18. stoletje

The paper presents works written by European intellectuals in the 17th and 18th centuries which mention the first grammar of the Slovene language, written by Protestant scholar Adam Bohorič in 1584. Bohorič's grammar *Arcticae horulae succisivae* was suppressed and forgotten among Slovenes for more than a century, but it was well-known to European intellectuals of the 17th and 18th centuries, particularly Protestants. Among them was one of Europe's most influential early modern thinkers, German philosopher and mathematician Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), who very interested in Bohorič's grammar and referred to the Slovene language as *antiqua lingua Carniolana*.

first Slovene grammar, Adam Bohorič, European intellectuals, 17th and 18th centuries

1 Uvod

Prva slovenska slovnica evangeličana Adama Bohoriča iz leta 1584 je bila v obdobju katoliške obnove (1595–1630) sežgana in med Slovenci pozabljena več kot celo stoletje; tudi po tem času je bila dolgo zamolčana (Janež 1978: 63, 75). Ko je leta 1715 prva slovnica slovenskega jezika ponovno izšla v priredbi patra Hipolita, v njej ni bilo imena Adama Bohoriča (Janež 1978: 63). Tretja izdaja iz leta 1758 je spet izšla anonimno (Herrity 2001: 533). Tudi Marko Pohlin, tvorec *Kraynske grammatike* (1768), je zatajil Bohoričevo in Hipolitovo slovnico ter dela drugih slovenskih jezikoslovcev, ker je hotel biti prvi slovenski slovníčar (Janež 1978: 75). Zelo redki izvodi Bohoričeve

slovnice so se ohranili v knjižnicah protestantskih mest v Evropi (Tübingen, Nürnberg, Leipzig, Wittenberg, Halle, Hamburg, Erfurt, Uppsala).

Dela evropskih intelektualcev 17. in 18. stoletja prežema duh polihistorizma, univerzalizma in enciklopedizma (Pelc 2002: 155). Zaradi neugodnih in nestabilnih političnih okoliščin je stagniralo tiskanje knjig v prvi polovici 17. stoletja. V drugi polovici tega stoletja so začeli izhajati prvi biografski leksikoni in od srede 18. stoletja tudi enciklopedije, v katerih so opisana dela evropskih ustvarjalcev.

V prispevku je prikazan pregled del evropskih intelektualcev iz 17. in 18. stoletja (zgodovinska dela, leksikoni, enciklopedije,

bibliografije ter katalogi knjižnic), ki so dostopna v digitalni obliki preko spleta. Želeli smo ugotoviti, v katerih delih je zapisano ime prvega slovenskega slovničarja, Adama Bohoriča. Raziskovali smo tudi korespondence enega največjih evropskih filozofov razsvetljenstva, Gottfrieda Wilhelma Leibniza, s pomembnimi osebnostmi njegovega časa, v katerih je zapisano ime Adama Bohoriča. Zanimala nas je verska pripadnost pričujočih intelektualcev in kako so tedaj poimenovali slovenski jezik.

2 Dela evropskih intelektualcev v 17. stoletju

1665

V prvi temeljiti Bohoričevi biografiji, ki jo je sestavil France Kidrič (1927: 49) za *Slovenski biografski leksikon*, je zapisano, da je Adama Bohoriča leta 1665 v znanstveno evidenco uvedel nemški zgodovinar in bibliotekar Cesarske dvorne biblioteke na Dunaju, Peter Lambeck (lat. Petrus Lambeccius, 1628–1680), ki je v času vladavine cesarja Leopolda I objavil prvi komentar bibliografije knjig z naslovom *Commentariorum de augustissima bibliotheca caesarea Vindobonensi*, v katerem je omenil tudi Bohoričevo slovnico iz leta 1584, *Arcticae horulae succisivae* (Lambeck 1665: 92). Lambeck je bil pripadnik rimskokatoliške cerkve.

1673

Nemški zgodovinar in bibliotekar Johann Cristoph Becmann (tudi Beckmann, 1641–1717) je leta 1673 natisnil knjigo s področja historične geografije *Historia orbis terrarum geographica et civilis*, v kateri je navedel Bohoričevo slovnico (Becmann 1673: 381). Becmann je bil Leibnizov sodobnik in pripadnik protestantske vere. Bohoričevo slovnico je napačno uvrstil v poglavje *Historia imperii Russici* oz. *Rerum Moskoviticarum scriptores*, ker je mislil, da gre za rusko delo.

1678

V delu *Bibliotheca vetus et nova* nemškega zgodovinarja, klasičnega filologa in bibliotekarja Georga Matthiasa Königa (1616–1698) so predstavljeni številni ustvarjalci minulega časa različnih narodov, med drugim tudi Bohorič (König 1678: 119). Avtor je o Bohoriču zapisal samo *Bohoriz (A) de Lingua Russica*. V istem delu je podal Trubarjev življenjepis; napisal je, da je Trubar natisnil knjige v vinskem jeziku (lat. lingua vandolica). König je bil profesor za grški jezik in poezijo na univerzi v Heilmstadt, objavil je še latinsko-nemški slovar in delo *Tirocinium poeticum Graecum*.

1688

Nemški intelektualci Daniel Georg Morhof (1639–1691), Johannes Frick (1645–1686/7), Johannes Moller (1661–1725) in Johann Albert Fabricius (1668–1736) so v Lübecku leta 1688 objavili delo *Polyhistor, literarius, philosophicus et practicus*. Delo je doživelo več izdaj; v izdaji iz leta 1732 so avtorji navedli Bohoriča kot slovničarja (Morhof idr. 1732: 609). Avtorji so predstavniki razsvetljenske miselnosti in protestantske vere, sodobniki Leibniza. Fabricius je bil klasični filolog in biograf ter si je dopisoval z Leibnizem. Morhof je bil profesor klasičnih jezikov, polihistor in eden največjih bibliografov 17. stoletja.

Leibnizova korespondenca (1687–1689)

Eden največjih evropskih mislecev moderne časa, nemški filozof, matematik, jezikoslovec in pravnik Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) si je dopisoval s številnimi znanstveniki Evrope. Bil je luteran z razsvetljenskimi nazori. Bogata Leibnizova korespondenca, ki se začne z letom 1687, je edinstveno pričevanje o evropski književni republiki na prehodu iz baroka v razsvetljenstvo. Z okrog 15.000 pismi ter 1100 korespondenti zaobjema vsa pomembna področja znanosti in predstavlja temeljni dokument evropske moderne znanosti, obenem pa

označuje tudi prelomnico v razvoju mišljenja tistega časa. V korespondenci, v kateri je Leibniz obravnaval poglavitne filozofske in matematične teme, je v nekaterih pismih opaziti tudi njegovo zanimanje za Bohoričevo slovnico. V letih, ko je deloval kot bibliotekar v knjižnici v Frankfurtu, je našel majhno knjigo z naslovom *Arcticae horulae succisivae*. Ker so ga zanimali slovanski jeziki, je želel vedeti, kateremu slovanskemu jeziku je namenjena omenjena slovnica. Leibniz je angleškega matematika Johna Wallisa (1616–1703) in nemškega jezikoslovca Heinricha Wilhelma Ludolfa (1655–1712) zaprosil za mnenje o korektnosti naziva *antiqua lingua Carniolana*, toda ni dobil pravega odgovora. Pisma med Leibnizom, Wallisom ter Ludolfom so ohranjena in večkrat objavljena (Société des Bibliophiles Français 1820: 19; Gerhard 1863: 29; Waterman 1977: 76; Babin 2000: 719; Lodge 2004: 72). Bohoričeva slovnica je spodbudila tudi zanimanje nemškega polihistorja in bibliotekarja knjižnice v Hamburgu, Vincenta Placciusa (1642–1690).

Leta 1699 je Leibniz podaril Bohoričevo slovnico švedskemu filologu, diplomatu in bibliotekarju Johannu Gabrielu Sparwenfeldu (1655–1727), ki sodi med prve švedske slaviste (Birgegard 2005: 5). Sparwenfeld je študiral pravo in je nekaj let delal v knjižnici kraljice Kristine v Rimu in v vatikanskem arhivu. V letih 1864–1869 se je v Rusiji ukvarjal s preučevanjem slovenskih jezikov in kot rezultat večletnega raziskovanja je

objavil knjigo *Lexicon Slavonicum*. Zapisano je, da je Bohoričeva slovnica od leta 1722 v fondu Splošne knjižnice v Uppsali na Švedskem (Zwolinski 1966: 123).

1688

V letih, ko se je začela Leibnizova korespondenca, je v nemškem mestu Nürnberg izšlo delo prvega slovenskega kulturnega zgodovinarja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693), ki je bil tudi prvi slovenski znanilec razsvetljske miselnosti in poznan v znanstvenih krogih Evrope. V svojem znamenitem delu *Die Ehre des Hertzogthums Crain* je na več mestih omenjal Bohoriča (Valvasor 1689: V 190, 200) in slovenski jezik označil za *Crainerische* ali *Windische Sprache*. Valvasor je bil pripadnik katoliške vere.

3 Dela evropskih intelektualcev v 18. stoletju

1705

Nemški zgodovinar Paul Jacob Marperger (1656–1730) je leta 1705 objavil delo s področja ekonomije z naslovom *Moscowitischer Kaufmann*, v katerem je navedel Bohoriča kot avtorja dela *De Orthographia Ruthenica* (Marperger 1705: XVII) in delo označil kot ukrajinsko slovnico.

1729

Slavni nemški polihistor Johann Peter Kohl (1698–1778) je leta 1729 objavil delo

G. W. Leibniz

H. W. Ludolf

J. Wallis

J. G. Sparwenfeld

Introductio in historiam et rem literariam Slavorum, imprimis sacram ..., v katerem obravnava sorodnost in razlike med slovenskimi jeziki. Navedel je Bohoričevo slovnico in slovenski jezik označil kot *lingua slavonica, dialecti Carniolana* (Kohl 1729: 159). Kohl je izhajal iz protestantske družine. Ukvarjal se je z zgodovino cerkve (*Ecclesia graeca lutheranizans*, 1723).

1730

V delu *Operum* nemškega polihistorja, zdravnika, pravnika in bibliotekarja Hermann Conringa (1606–1681), pripadnika luteranske vere, o Bohoriču najdemo samo toliko: Adam Bohoricz, *De Orthographia* (Conring 1730: 433).

1731

Profesor nemščine na univerzi v Leipzigu, luteran Johann Andreas Fabricius (1696–1789) je leta 1731 izdal delo *Abriß einer allgemeinen Historie der Gelehrsamkeit*, v katerem je navedel Bohoričevo slovnico (Fabricius 1754: 183). Slovenski jezik imenuje *Creinerische Sprache*. Delo je izšlo še leta 1754.

1732

V protestantskem mestu Hamburg je leta 1732 izšlo bibliografsko delo *Catalogus historico-criticus librorum rariorum*. Avtor je bil Johann Vogt (1695–1764), pastor protestantske katedralne cerkve v Bremnu. Knjiga je doživela še eno izdajo leta 1747, v kateri lahko opazimo, da je pisec navedel Bohoričevo slovnico (Vogt 1732: 132).

1740

Slavni francoski filozof Pierre Bayle (1647–1706) je v delu *Dictionnaire historique et critique* (5. izdaja) zapisal Bohoričevo ime (Bayle 1740: 238). Slovenski jezik je označil kot *la langue de Carniole, la version Esclavonne*.

1750

Nemški filozof in filolog Georg Wilhelm Kirchmaier (1673–1759) je v Wittenbergu

leta 1750 objavil delo *Disquisitio historica de D. Martini Lutheri oris et vultus habitu heroico*. V poglavju *De Wittenberga saxonium reliqua* je navedel Bohoriča in oznako za slovenski jezik – *Lingua slavonica* (Kirchmaier 1750: 114).

1765

Prvi slovenski slovníčar je omenjen tudi v zgodovinskem delu *Annales Bohemorum* (Hagek 1765: 325). Avtor dela, ki je izšlo v Pragi, je češki kronist Vaclav Hajeka (Václav Hájek z Libočan, lat. Wenceslaus Hagek, ?–1553). Delo s polnim naslovom *Annales Bohemorum e Bohemica editione latine redditi ...* je dopolnil in izdal znani češki zgodovinar Gelasius Dobner (1719–1790).

1770

V Nürnbergu je izšlo delo *Bibliotheca librorum rariorum universalis* nemškega zgodovinarja in bibliografa Johanna Jacoba Bauera (1729–1776), v katerem je Adam Bohorič naveden kot slovníčar (Bauer 1770: 133). Bohoričevo knjigo je označil kot zelo redko (lat. *liber rarissimus*).

1773

Nemški zgodovinar Conrad Aloys Prechtel (1711–1780) je objavil delo v treh zvezkih z naslovom *Religionsgeschichten der ganzen Welt und aller Zeiten*, v katerem je navedel Adama Bohoritscha kot avtorja slovnice *Arcticae horulae successivae...* (Prechtel 1773: 429). Slovenski jezik imenuje *Sclavonieschen Sprache*.

1777

V letih 1776–1782 je v Göttingenu izhajala politična periodika pod uredništvom znamenitega zgodovinarja Augusta Ludwiga Schlözerja (1735–1809) z naslovom *Schlözer's Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts* (v 10 zvezkih). V zvezku iz leta 1777 najdemo tudi Bohoričevo ime in naslov njegove slovnice (Schlözer 1777: 73). Schlözer je bil iz protestantske družine, teologijo je študiral v

Wittenbergu. Bil je vsestransko izobražen in je leta 1861 odšel v Rusijo, kjer se je ukvarjal z rusko zgodovino. Postal je član ruske in švedske akademije znanosti.

1786

Friedrich Carl von Moser (1723–1798) je bil nemški književnik, izhajal je iz stare protestantske družine. V letih 1784–1792 je izdajal zbornik s političnimi članki *Patriotisches Archiv für Deutschland*, v katerem najdemo tudi podatke o Adamu Bohoriču (Moser 1786: 191). Slovenski jezik imenuje *Sclavonische Sprache*.

1787

V katalogu knjižnice Mapheja Pinellija v Benetkah je Bohoričeva slovnica zapisana v poglavju *Ars grammatica et dictionaria linguarum* oz. *Auctores latini recentiores* (Morelli 1787: 248). Avtor tega kataloga je Jacopo Morelli (1745–1819), ki je bil opat in bibliotekar knjižnice Mapheja Pinellija v Benetkah.

1788

V pismu med začetnikoma slavistike Dobrovskim in Durychom (7. september 1788) najdemo podatek, da je Josef Dobrovský Bohoričevo slovnico označil kot *Grammatica carniolica* (Patera 1895: 81).

5 Sklep

Klub temu, da je bila Bohoričeva slovnica po zatonu protestantizma med Slovenci pozabljena več kot celo stoletje, je ostala ohranjena v delih in korespondencah evropskih intelektualcev 17. in 18. stoletja, med katerimi so tudi največja imena evropske znanosti: Leibniz, Ludolph, Fabricius, Schlözer, Durych, Dobrovský.

Bohoričeva slovnica je prvič zapisana v katalogu Cesarske dvorne knjižnice na Dunaju leta 1665, kar je ugotovil France Kidrič, najpomembnejši slovenski začetnik raziskovanja protestantizma na Slovenskem, ki je leta 1908 začel s službo v Dvorni knjižnici na

Dunaju in je bil prvi temeljit Bohoričev biograf.

Večina pričujočih evropskih intelektualcev, ki so v svojih delih in zapisih ohranili spomin na prvega slovenskega slovnika, je bila pripadnikov protestantske vere z razsvetljenskimi nazori. Med njimi je veliko bibliotekarjev (Lambeck, Conring, Becmann, Placcius, Bauer, Fabricius, Sparwenfeld, Leibniz, Morelli).

Slovenski izobraženci z razsvetljenskimi nazori, ki so se prvi začeli zanimati za dela protestantskih piscev, Janez V. Valvasor, Žiga V. Popovič in Žiga Zois, so vedeli, da je prvi slovenski slovníčar znan v krogu evropskih intelektualcev, da je njegovo delo pomembno slovensko in tudi evropsko jezikovno izročilo.

Viri in literatura

- BABIN, Malte Ludolf, 2000: *Gottfried Wilhelm Leibniz: Sämtliche Schriften und Briefe*. Berlin: Akademie Verlag.
- BAUER, Johann Jacob, 1770: *Bibliotheca librorum rariorum universalis. I. Teil*. Nürnberg: bey Martin Jacob Bauer.
- BECMANN, Johann Christoph, 1673: *Historia orbis terrarum geographica et civilis*. Francofurti ad Moenum: Jennisius.
- BIRGEGARD, Ulla, 2005: The History of Slavistics in Sweden. Brogi Berkoff idr. (ur.): *Contribution à l'histoire de la slavistique dans les pays non slaves*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- CONRING, Hermam, 1730: *Operum, Bd. 4*. Braunschweig: F. W. Meyer.
- FABRICIUS, Johann Andreas, 1754: *Abriß einer allgemeinen Historie der der Gelehrsamkeit, Bd. 3*. Leipzig: Weidmann.
- GERHARD, Karl Immanuel, 1863: *Mathematische Schriften*. Berlin: A. Asher.
- HAGEK, Wenseslai, 1765: *Annales Bohemorum e Bohemica editione latine redditi*. Praga: typis Joannis Josephi Clauser.
- HERRITY, Peter, 2001: Konstituiranje slovenskega knjižnega jezika vloga zgodovine in lingvistike. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20*. Ljubljana: Center

- za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- JANEŽ, Stanko, RAVBAR, Miroslav, 1978: *Pre-gled slovenske književnosti*. Maribor: Založba Obzorja.
- KIDRIČ, France, 1927: *Slovenski biografski leksi-kon* Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 1. zvezek, Adam Bohorič. 49–52.
- KIRCHMAIER, Georg Wilhelm, 1750: *Disquisitio historica de Martini Lutheris et vultis*. Witte-bergae Sax.
- KOHL, Johann Peter, 1729: *Introductio in histo-riam et rem literariam Slavorum, imprimis sacram*. Altonaviae: Korten.
- KÖNIG, Georg Matthias, 1678: *Bibliotheca vetus et nova*. Altdorf: Impensis Wolffgani Mauriti.
- LAMBECK, Peter, KOLLAR, Adam Franz, 1665: *Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi. Vindobonae, lib. I, 92*. Wien: Matth. Cosmerovius.
- LODGE, Paul, 2004: *Leibniz and his correspon-dents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARPERGER, Paul Jacob, 1705: *Moscowitischer Kaufmann*. Lübeck.
- MORHOF, Daniel Georg, FRICK, Johannes, MOLLER, Johannes, FABRICIUS, Johann Albert, 1732: *Polyhistor literarius phylosophi-cus et practicus, Bd. 2–3*. Lübeck.
- MORELLI, Jacopo, 1787: *Bibliotheca Maphaei Pinellii Veneti Magno, Bd. 1*. Venetiis: Typis C. Palesii.
- MOSER, Fiedrich Carl, 1786: *Patriotisches Archiv für Deutschland, Bd. 4*. Frankfurt, Leipzig: Schwan & Götz.
- PATERA, Adolf, 1895: *Korrespondence Josefa Dobrovskeho, Dil I. Vzajemni dopisy Josefa Dobrovskeho a Fortunata Duricha z let 1778–1800, 1. del*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- PELC, Milan, 2002: *Pismo, knjiga, slika. Uvod u povijest informacijske culture*. Zagreb: Golden Marketing.
- PRECHTL, Conrad Aloys, 1773: *Religionsgeschichten der ganzen Welt und aller Zeiten, Bd. 1*. Regensburg: Johann Michael Englerth.
- SCHLÖZER, August Ludwig, 1777: *Schlözer's Briefwechsel meist historischen und politi-schen Inhalts, II Teil, Hft. VII–XII*. Göttingen: In der Vandenhoeischen buchhandlung.
- SOCIÉTÉ DES BIBLIOPHILES FRANÇAIS, 1820: *Mélanges*. Paris: Firmin Didot.
- VALVASOR, Johann Weikhard, 1689: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*. Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg. Zvezek V, 190, 200; zvezek VI, 274, 348, 349.
- VOGT, Johann Friedrich, 1747: *Catalogus Histo-rico-criticus librorum rariorum*. Hamburg: Christiani Heroldi.
- WATERMAN, John T., 1977: *Leibniz and Ludolf on things linguistics: Excerpts from Their Correspondence, 1688–1703*. Berkeley: Uni-versity of California Press.
- ZWOLINSKI, Przemyslaw, 1966: Trije neznani primerki Bohoričeve slovnice iz leta 1584. *Jezik in slovstvo* 11/4. 123–124.

RECEPCIJA KNJIŽEVNOSTI V ŠPANSKEM JEZIKU: ŠE VEDNO ŠPANSKA VAS?

Branka Kalenić Ramšak
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 371.214.2(497.4):821:821.134.2

Učenje španščine in spoznavanje španske kulture je v slovenski javnosti v zadnjih petnajstih letih doživelo izjemen vzpon. Tudi število prevedenih del iz književnosti v španščini je zelo naraslo. Kako pa je s špansko in hispanoameriško književnostjo v šolah pri pouku svetovne književnosti? Prispevek bo skušal izpostaviti nekatere pomanjkljivosti, ki jih o književnosti v španščini najdemo v učnem načrtu slovenščine.

španščina, svetovna književnost, učni načrt, slovenščina

Learning Spanish and about Spanish culture has experienced an extraordinary growth in Slovenia over the past fifteen years. The number of translated works of literature in Spanish has also increased. What attention does Spanish and the Hispanic literature receive in schools while students are learning about world literature? The contribution will try to expose some deficiencies regarding the literature in Spanish that can be found in the curriculum of Slovene.

Spanish, world literature, curriculum, Slovene

1 Uvod

Španščina je v zadnjih desetih letih v svetovnem merilu doživela izjemen vzpon, saj danes španščino kot materni jezik govori že več kot petsto milijonov govorcev.

V Sloveniji se včasih v osnovnih in srednjih šolah nismo učili španščine kot tujega jezika, od romanskih jezikov sta prevladovali francoščina in italijanščina. Ko je bila leta 1995 ponovno uvedena matura kot obvezen zaključek srednješolskega izobraževanja in ko so bili vsi tuji jeziki kot maturitetni predmeti med seboj izenačeni, se je začelo med mladimi izjemno hitro širiti zanimanje za učenje španščine in poznavanje španske kulture.

Danes je učenje španščine med slovenskimi srednješolci, predvsem gimnazijci, zelo razširjeno; ne glede na poznejši študij se jih veliko odloči opravljati maturo iz tega jezika. Kot maturitetni predmet je španščina prehi-

tela tako francoščino kot italijanščino, v zadnjih letih tudi nemščino. Prav tako se španščine kot izbirnega predmeta uči vse več osnovnošolcev v zadnjem triletnem devetletku. V zadnjem desetletju pa izjemno narašča tudi interes za študij španskega jezika in književnosti.

Mladim prinaša učenje španščine, spoznavanje književnosti, glasbe in umetnosti španskogovorečega sveta veliko zadovoljstva in pozitivnih čustev. Zato ekspanzije španščine v Sloveniji ne moremo pripisati zgolj zanimanju za latinskoameriške »telenovele«, temveč gre za svetovni pojav, ki ga opažajo tako v Evropi kot Združenih državah Amerike in državah Latinske Amerike, kjer govori portugalsko (npr. v Braziliji je španščina postala celo prvi tuji jezik).

Kako je izjemnemu povečanju interesa za španski jezik in kulturo sledila slovenska prevodna književnost? Prevodni preboj je v

osemdesetih in devetdesetih letih doživela predvsem hispanoameriška književnost 20. stoletja, nekoliko manj sodobna španska književnost. Precej slabše je zastopana starejša španska književnost, medtem ko je prevodov starejših hispanoameriških avtorjev le za vzorec.

Kako pa je književnost v španščini zastopana v gimnazijskem učnem načrtu slovenščine? Kljub povečanju števila prevodov in povečanju interesa za španski jezik in književnost se zdi, da v gimnazijah pouk tuje književnosti pri slovenščini zaostaja za slovensko knjižno realnostjo ter da so literarnovedna in literarnozgodovinska dejstva književnosti v španskem jeziku pomanjkljivo obravnavana. Je recepcija književnosti v španskem jeziku v slovenskih izobraženih krogih še vedno tisto neznano, eksotično, nam tuje področje, ki ga označimo s pripravno besedno zvezo »španska vas«? Na srečo se je sodobnemu izobraženemu bralcu že zdavnaj uspelo izviti temu stereotipu, kar pa na žalost ne moremo trditi za učni načrt slovenščine (2008) oz. posledično za učno prakso pri vsakdanjem šolskem delu, ki temelji na tem načrtu.

2 Pouk književnosti pri pouku slovenščine v gimnazijah

Pouk književnosti je v veljavnem učnem načrtu slovenščine za gimnazije (*Učni načrt. Slovenščina. Splošna, klasična in strokovna gimnazija*, 2008) zasnovan na osnovi sodobnih pristopov, saj po eni strani temelji na osnovnih obveznih literarnih in zgodovinsko-umetniških vsebinah, na drugi strani pa ponuja dovolj možnosti tudi za prostoizbirne vsebine.

Pouk književnosti naj bi bil namenjen predvsem vzgoji bodočega izobraženega bralca, ki bo pridobil dovolj znanja o literarnih pojavih iz širšega kulturnega konteksta v preteklosti in sedanjosti, da bo znal primerno presojati in tudi sooblikovati družbene pojave v nacionalnem in mednarodnem prostoru. Zato učni načrt ne podaja zgolj slovenskih

književnih vsebin, katerim razumljivo posveča največ pozornosti, temveč skuša dijakom približati tudi glavne značilnosti razvoja književnosti v širšem evropskem in svetovnem kontekstu.

K ciljem razvijanja medkulturnosti pri dijakih pa prispeva tudi možnost medpredmetnih povezav, ki jih učni načrt sicer omenja, a jih prepušča bolj osveščenosti posameznih učiteljev, ki jim za takšno povezovanje zelo pogosto zmanjka časa in volje. Dobra praksa na šolah, ki so medpredmetno povezovanje kvalitetno izvedle, je pokazala, da takšne povezave (tako med različnimi družboslovno-humanističnimi predmeti kot med družboslovno-humanističnimi in naravoslovnimi predmeti) najbolj razvijajo medkulturno zmožnost in trajnostno znanje, saj prav meddisciplinarnost najbolj prispeva k primernemu umeščanju in vrednotenju literarnih vsebin slovenske in tujih književnosti.

3 Španska in hispanoameriška književnost

Že pri hitrem pregledu književnih vsebin, ki jih podaja učni načrt slovenščine, opazimo, da so vsebine iz (bodisi starejše bodisi novejše) zgodovine književnosti v španskem jeziku zelo bežno omenjene, večkrat tudi neustrezno interpretirane ali nerodno uvrščene v širši literarnozgodovinski kontekst.

Španščina se je razvila na področju Iberskega polotoka oz. rimske province Hispania iz latinščine in kasneje vulgarne latinščine (podobno kot drugi romanski jeziki). Predvsem pa je v srednjem veku poleg krščanstva nanjo vplivala še arabska kultura, ki je v skoraj osemsto letih pustila sledi na vseh ravneh človekovega bivanja, tudi v jeziku in književnosti. V renesansi (druga polovica 15. in 16. stoletja) in baroku (17. stoletje) oz. v času t. i. zlatega veka je postala španska književnost ena najpomembnejših in najvplivnejših v Evropi, hkrati pa se je začela razvijati tudi v ameriškem okolju. V 18. in 19. stoletju so v književnosti v španščini vidni predvsem tuji literarni vplivi. Svoje drugo zlato obdobje, ki ga španska literarna

zgodovina imenuje srebrna doba, je doživela v desetletjih pred državljansko vojno. Po koncu frankizma leta 1975 pa je ponovno stopila na mednarodno literarno prizorišče s številnimi izjemnimi deli sodobnih avtorjev.

Hispanoameriška književnost se je več-stoletnega španskega vpliva osvobodila z moderno konec 19. stoletja in avantgardo na začetku 20. stoletja ter z vsem bliščem prevzela eno vodilnih svetovnih literarnih vlog.

Književnost v španščini, predvsem tista iz zlate dobe, je vplivala tudi na slovensko književnost, npr. že v času romantike na Franceta Prešerna, ki je v knjižnici Matije Čopa spoznaval pisatelje španskega baroka ter z njihovimi temami, motivi in oblikami na svojstven način bogatil svoj estetski kredo.¹ Prešeren je poleg tega upesnil dve španski obliki – glosu in špansko romanco, ki pa je v učnem načrtu omenjena šele v prvi polovici 20. stoletja.

4 Pregled po sklopih učnega načrta

4.1 Srednji vek

V poglavju o književnosti srednjega veka v Evropi je med literarnointerpretativnimi prvinami omenjen viteški roman, vendar ga dijaki ne obravnavajo na primerih španskih viteških romanov, kot sta npr. *Amadís de Gaula* (Garcí Rodríguez de Montalvo, 1496) ali *Tirant lo Blanc* (Joanot Martorell, 1490), ki sta bistveno vplivala na Cervantesovega *Don Kihota*.

Trubadursko liriko, ki se je razplamtela v provansalskem okolju, je mogoče povezovati tudi z arabsko liriko, saj izhaja koncept viteške ljubezni iz arabske poezije in je v zahodno Evropo prišel preko poezije Al-Ándalusa, arabske države na Iberskem polotoku.² Medkulturne strpnosti se lahko učimo

na primerih španskih samostanov, kjer so arabski in krščanski izobraženci prevajali filozofska, znanstvena, literarna dela (tudi iz antičnega sveta) najprej iz arabščine v latinščino in potem še v staro španščino.

Med prostoizbirnimi vsebinami zasledimo tudi epsko pesnitev *Pesem o Cidu*, ki bi lahko povezala književna, zgodovinska, geografska ter umetnostnozgodovinska poglavja o mavrski kulturi na evropskih tleh. Prav tako je to knjižno besedilo odlična iztočnica za najnovejša zgodovinska dognanja, da arabska prisotnost na evropskih oz. španskih tleh ni bila tako zavojevalska, kot se je tradicionalno verjelo, temveč je v kulturnem, ekonomskem in znanstvenem pogledu delovala izrazito napredno.

4.2 Renesansa

Med renesančnimi vsebinami iz španske književnosti je kot obvezno besedilo predpisan Cervantesov *Don Kihot* in obravnava določenih vsebin, povezanih s tem romanom, ki odpira predvsem tematiko parodije viteških romanov, tragikomičnosti glavnih junakov ter njunega idealizma in realizma.

Vsekakor je treba izpostaviti, da se zgodnja renesansa v španski književnosti začne že v drugi polovici 15. stoletja (npr. leta 1499 izide izjemno delo Fernanda Rojasa, *Celestina*) in se razbohoti v 16. stoletju; na začetku 17. stoletja, ko Cervantes objavi prvi in drugi del znamenitega romana (tj. 1605 in 1615), pa španska književnost že odločno zakoraka v estetiko baroka.

Med prostoizbirnimi besedili je naveden prvi klateški oz. pikareskni roman, *Lazarček s Tormesa* (anonimni avtor, 1554), ki so ga pozneje posnemali angleški, francoski in nemški pisatelji. Vsekakor pa v učnem načrtu ni omenjenih temeljnih renesančnih avtorjev,

¹ Vpliv španskega in portugalskega baroka na poezijo Franceta Prešerna je raziskovala Špela Oman, ki je za diplomsko delo *Prešernova recepcija španskega in portugalskega baroka* leta 2008 dobila Prešernovo nagrado Univerze v Ljubljani.

² Številni raziskovalci menijo, da je tudi poezija prvega trubadurja, Guilhema IX. Akvitanskega, nastala pod vplivom arabskega pesništva. Po zavojevanju kraja Barbastro v Aragoniji so namreč v njegovo last prišle številne arabske pevke, ki naj bi mu razkrile skrivnosti viteške ljubezni v arabski poeziji.

kot je npr. Sveti Janeza od Križa, ki se s svojo mistično poezijo, predvsem pesnitvijo Duhovna pesem (1577), uvršča v sam vrh španskega pesništva. Renesansa je v španski književnosti tudi čas, ko španščina dobi svojo prvo slovnico (1492) in prva slovarja (latinsko-španskega leta 1492 in špansko-latinskega leta 1495) izpod peresa izjemnega humanista Antonia de Nebrije. Tudi s pomočjo teh knjig, ne samo z mečem in Svetim pismom, se je španščina lahko tako odločno odpravila na osvajanje Amerike.

4.2.1 *Don Kihot*

Roman *Don Kihot* še danes velja za prvi moderni evropski roman, ki je postavil temelje védenja o literarnem ustvarjanju in spoznanja o literarni recepciji. Roman je najbolj prevajano delo španske književnosti vseh časov in je še do danes najbolj prevajano literarno delo sploh.³ Tega se je zavedal že sam Cervantes, saj skozi usta bakalavra Samsona Carrasca na začetku drugega dela bahaško pravi: »meni pa se svetlika, da ne bo naroda, ki je [zgodbe] ne bi poznal, ne jezika, ki je vanj ne bi prevedli« (Cervantes 1973: 3, 30).

Mehiški pisatelj Carlos Fuentes v eseju *Cervantes ali kritika branja* (1994: 13) pripoveduje naslednjo zgodbo:

Nekoč sem slišal mnenje, po katerem naj bi bila Cervantes in Kolumb duhovna brata. Oba sta umrla, ne da bi se popolnoma zavedala pomembnosti svojih odkritij. Kolumb je verjel, da je prispel na Daljni vzhod, ko je plul proti zahodu; Cervantes je mislil, da je napisal le satiro na viteške romane. Nobeden od njiju si ni predstavljal, da se je izkrcal na novih celinah prostora in fikcije, Kolumb v Ameriki in Cervantes v modernem romanu.

V slovenščini imamo dva celovita prevoda *Don Kihota* (1935 in 1958) in nekaj za mladino prirejenih verzij iz 19. in tudi 20. stoletja; skróčena prilagojena različica iz leta 1965 je bila leta 2007 celo ponatisnjena. Ni mogoče pričakovati, da bi srednješolci v celoti

prebrali oba dela *Don Kihota*; verjetno se izpuščanju posameznih poglavij ne da izogniti. Vsekakor pa ni priporočljivo, da vzamejo v roke popačeno različico, ki originalno besedilo povsem izkrivlja, saj posamezna poglavja združuje in jih prireja v poenostavljenem jeziku. Takšna popačenka nima ničesar skupnega s Cervantesovim originalom in težko upraviči naslov *Don Kihot*.

S Cervantesovim romanom je mogoče dijakom razkriti celo vrsto zanimivosti iz tistega časa, takratne španske in poznejše evropske književnosti ter jih usmeriti k številnim filozofskim in literarnim vplivom. Tako se bo našlo precej več bralcev, ki se bodo vendar lotili branja integralnega besedila, morda tudi kasneje v življenju. Mario Vargas Llosa (2004: XXVII) namreč zatrjuje, da je Cervantesov roman kot labirint ogledal, v katerem odsevajo in se množijo junaki, umetniške oblike, zgodbe, najrazličnejši slogovni odtenki; njihove podobe pa z neskončno tankočutnostjo in raznolikostjo izražajo človeško življenje.

Med dodatnimi predlogi prostoizbirnih književnih besedil najdemo kot zanimivo dopolnilo kratko zgodbo Jorgeja Luisa Borgesa, Pierre Menard, avtor *Kihota*, ki je izšla leta 1944 v zbirki *Namišljenosti*. Seveda gre za velik časovni preskok, vendar prav o tem govori kratka zgodba – kot ni mogoče dvakrat enako prebrati iste zgodbe, tako je tudi ni mogoče dvakrat enako napisati. V obeh primerih nas določajo zgodovinske, literarne, osebne izkušnje. *Don Kihota* so v 17. stoletju brali povsem drugače, kot ga beremo danes. Cervantesov referencialni realni in izmišljivi svet sta povsem drugačna od Menardovega, ki je sicer napisal nekaj identičnih poglavij, vendar jih moramo po dobrih tristo letih razumeti povsem drugače. Borgesova postmodernistična zgodba tako odpira številna zanimiva literarnovedna vprašanja.

³ *Don Kihot* je za *Svetim pismom* tudi najbolj prevajana knjiga v vsej zgodovini človeštva.

4.2.2 Baročna književnost v španskem jeziku

Žal v učnem načrtu v nobenem poglavju ni omenjenih španskih ali hispanoameriških avtorjev, ki so delovali v drugi polovici španskega literarnega zlatega veka, pa čeprav imamo prevedenih kar nekaj njihovih del. V 17. stoletju dosežeta svoj vrhunec dramatika in poezija, proza pa nadaljuje predvsem satirično noto pikaresknega romana.

Španska dramatika 17. stoletja predstavlja jedrni del klasičnega evropskega gledališča z nekaj nepogrešljivimi avtorji. To so npr.: Lope de Vega, pesnik in najplodovitejši književnik vseh časov (verjetno avtor več kot tisoč del), predvsem pa utemeljitelj španske komedije, ki so jo že na koncu 16. stoletja uprizarjali pred občinstvom vseh družbenih stanov v t. i. corrales oz. mestnih dvoriščih; Tirso de Molina, avtor prve uprizoritve zgodbe o don Juanu (*Seviljski zapeljivec in kamniti gost*, napisan med 1612 in 1625), ene najpogostejše obravnavanih tem v svetovni književnosti – gre za mit nestanovitnega zapeljivca ter mit gostije s Smrtjo, na kateri naj bi se objestnež in cinik spreobrn timer spremenil svoj odnos do življenja in do Boga;⁴ Calderón de la Barca, ki je v nekaj monumentalnih dramskih delih s posvetno in duhovno tematiko sklenil španski zlati vek, predvsem pa je z dramskim delom *Življenje je sen* (1636) postavil intelektualni temelj poznejšim evropskim mislecem, kot sta npr. Descartes ali Kant.

V tem času delujeta tudi v poeziji dva izjemna baročna pesnika, Luis de Góngora in Francisco de Quevedo. Mnogi poznejši pesniki so občudovali neprekosljivo in včasih neprevedljivo Góngorino metaforiko ter skušali doumeti njegovo poetiko, med drugimi tudi njegov najboljši učenec, Federico García

Lorca. Quevedova satira v verzih in prozi (je tudi avtor zadnjega pikaresknega romana, *Življenjepis lopova*, 1626) s številnimi konotacijami razgalja protislovja takratne španske resničnosti. Prav tako pa ne gre prezreti mehiške pesnice in pisateljice, redovnice Juane Inés de la Cruz, ki je v drugi polovici 17. stoletja pod vplivom španskih učiteljev postavljala temelje mehiški književnosti, saj so njena dela pozneje občudovali številni sodobni pisatelji, kot sta npr. Octavio Paz ali Carlos Fuentes.

4.3 Nadaljevanje

Učni načrt v naslednjih štirih poglavjih o evropskem klasicizmu in razsvetljenstvu, predromantiki in romantiki, realizmu in naturalizmu ter moderni ne omenja značilnosti španske književnosti, prav tako ne španskih avtorjev ali njihovih del, ki so prav gotovo soustvarjali evropsko književnost 18. in 19. stoletja. V času moderne je med drugim izstopala hispanoameriška različica, ki se je s poezijo nikaragovskega pesnika Rubéna Daría navdihovala pri francoskih parnasovcih in simbolistih. Hispanoameriška moderna je imela posledično velik vpliv tudi na španske pesnike v desetletjih pred državljansko vojno in je zgodovinsko tesno povezana s koncem stoletnega osamosvajanja španskih ameriških kolonij (1898).

4.4 Dvajseto stoletje

4.4.1 Svetovna književnost v prvi polovici 20. stoletja

V podpoglavju o literarnointerpretativnih prvinah je med pesniškimi oblikami navedena španska romanca,⁵ ki bi jo kazalo povezati z izjemnim *Ciganskim romanserom* (1928) Federica García Lorce; vendar je med obveznimi besedili navedena Vitezova pesem,

⁴ Pozneje je mit o don Juanu v literarni svet ponesel Molière (1663), čigar delo je navedeno med prostoizbirnimi besedili.

⁵ Romanca je španska pripovedna pesniška zvrst, ki jo poznamo že v srednjem veku in ki ji je Lorca v sodobni različici želel vdihn timer predvsem več lirskih elementov. Izbor starih romanc imamo v slovenskem prevodu že od leta 1961. V slovenski poeziji jo je upesnil France Prešeren.

ki je del zbirke *Pesmi* (1921–1924). V slovenščino imamo prevedene kar precej njegove poezije in od leta 2007 tudi zbrana dramska dela, saj je Lorca eden največjih dramatikov 20. stoletja. Pri oznaki obdobja v drugem podglavju učnega načrta je omenjena tudi španska državljanska vojna; njeno obravnavanje bi lahko povezali z Lorcovim književnim delom, ki se ob izbruhu vojne nasilno prekine z njegovo tragično smrtjo. Španska državljanska vojna je na špansko književnost vplivala izrazito negativno, saj je izbrisala sledi t. i. srebrnega obdobja španske književnosti oz. književnih generacij, imenovanih tudi Generacija 98, Generacija dvajsetostoletnikov in Generacija 27.

Od hispanoameriških del iz tega časa je med prostoizbirnimi besedili naveden le Borgesov sonet *Ojdip in uganka*, ki je del pesniške zbirke *Drugi, isti* (1964), v kateri kot v ogledalu odsevajo pesmi in motivi iz njegovih prejšnjih del.

4.4.2 Svetovna književnost v drugi polovici 20. stoletja

V tem poglavju se učni načrt v obveznem delu usmeri zgolj v hispanoameriško književnost, saj omenja prozo magičnega realizma in izjemni roman Gabriela García Márqueza, *Sto let samote* (1967), ter ponovno Borgesa, tokrat eksistencialistično kratko zgodbo *Aleph* (1945), ki sodi v istoimensko zbirko kratke proze (1949) in sintetizira Borgesov odnos do književnosti.

Pojav magičnega realizma je treba povezati s predhodnim realistično naravnanim romanom in z estetskim prevratom evropske avantgarde, predvsem nadrealizma. Márquezov roman je brez dvoma eno temeljnih del prejšnjega stoletja, vendar ima magični realizem več obrazov, ki pa so pogosto v njegovi senci; to so med drugim Miguel Angel Asturias, Alejo Carpentier in Juan Rulfo.

V tem poglavju bi moral biti zapisan izbor hispanoameriških pisateljev in njihovih del, saj je hispanoameriška književnost v 20. stoletju doživela izjemno mednarodno veljavo,

predvsem pa je navdušila stari svet, ki je po revolucijah in vojnah iskal duhovno obnovo prav v njeni neobremenjenosti in drugačnosti.

Med španskimi deli iz druge polovice 20. stoletja zasledimo v učnem načrtu le enega, in sicer je med prostoizbirnimi besedili roman Javierja Maríasa *Tako belo srce* (1992), ki bralca popelje v neprijetno praznino »condition humaine«. Španska književnost se je v drugi polovici 20. stoletja že otesla nadzora frankistične cenzure in se predvsem po letu 1975 zopet postavila ob bok drugim velikim književnostim.

V prejšnjem stoletju je književnost v španskem jeziku dobila tudi izjemna mednarodna priznanja in številne ugledne nagrade, tudi Nobelovo; do zdaj jo je dobilo enajst španskogovorečih pisateljev, zadnji med njimi je bil leta 2010 Mario Vargas Llosa.

5 Zaključek

Gimnazijci naj bi skozi pouk književnosti pridobili literarnointerpretativne zmožnosti in osnove znanja o slovenski in svetovni književnosti. Žal moramo na koncu tega kratkega pregleda ugotoviti, da je književnost v španščini tako v učnem načrtu slovenščine kot pri dejanskem pouku še velika škrbina. Zato bodoči izobraženci to »špansko vas« večinoma odkrivajo samostojno, velikokrat tudi kasneje, ko že zaključijo srednješolsko izobraževanje, vedno pa s prijateljsko naklonjenostjo, saj književnost v španščini ni nekaj daljnega in neznanega, temveč je »zelo jasno dojemanje podobnosti in občutje pripadnosti« (Fernández de Córdova 2007: 67).

Literatura

- de CERVANTES SAAVEDRA, Miguel, 1973: *Veleumni plemič don Kihot iz Manče*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, Anunciada, 2007: *La percepción inquietante*. Madrid: Visor libros.
- FUENTES, Carlos, 1994: *Cervantes o la crítica de la lectura*. Alcalá de Henares: Biblioteca de Estudios Cervantinos.

- KALENIĆ RAMŠAK, Branka, 2007: *Izbrana poglavja iz španske in hispanoameriške književnosti 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti.
- OMAN, Špela, 2010: La recepción del barroco español y portugués en la poesía de France Prešeren. *Verba Hispanica* XVIII. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 85–102.
- POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2008: *Učni načrt. Slovenščina. Splošna, klasična in strokovna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/ss/programi/2008/Gimnazije/UN_SLOVENSINA_gimn.pdf
- VARGAS LLOSA, Mario, 2004: Una novela para el siglo XXI. Miguel de Cervantes Saavedra: *Don Quijote de la Mancha*. Madrid: Alfaguara. XIII–XXVIII.

MEDDISCIPLINARNI ELEMENTI V BRALNEGEM ODZIVU NA HEMINGWAYEV ROMAN *KOMU ZVONI*

Irma Kern

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 316.74:821.111(73)–311.6.09Hemingway E.:028(=163.6)

Prispevek osvetljuje meddisciplinarne elemente v odzivu slovenskih bralcev na roman Ernesta Hemingwaya *Komu zvoni*. Ugotavlja, kako se skozi bralno recepcijo odraža povezovanje literarne fabule z zgodovinskimi dejstvi, obenem pa razišče (sociološko pogojene) prvine družbene stvarnosti, ki so posredno vplivale na bralni odziv literarno osveščenih mladih slovenskih bralcev. Odkriva, da mladi bralci s povezovanjem različnih znanstvenih disciplin, npr. povezovanje zgodovinskih dejstev s sociološkimi in psihološkimi elementi v zgodbi, spoznavajo v besedilnem svetu romana vrednote, ki omogočajo globljo recepcijo in usposablajo današnjega bralca za vrednotenje preteklih dogodkov v španski državljanski vojni, posredno pa tudi v slovenski zgodovini.

Meddisciplinarni elementi, slovenski bralci, bralna recepcija, družbena stvarnost, besedilni svet.

The paper highlights the interdisciplinary elements in the response of Slovene readers to the novel *For Whom the Bell Tolls* by Ernest Hemingway. It discusses how the reception by readers reflects the integration of literary fable and historical fact, as well as investigating the (socio-specific) elements of the social reality which have a direct impact on the response of literary conscious young Slovene readers. It searches for the elements of the reading response which reflect that young readers, by linking various scientific disciplines, for example the integration of historical fact with sociological and psychological elements in the story, recognise values in the textual world, which allow today's reader to evaluate events in the Spanish Civil War and, indirectly, in Slovene history.

interdisciplinary elements, Slovene readers, reading reception, social reality, textual world

1 Uvod

V pričujočem prispevku skušamo odkriti meddisciplinarne elemente v bralnem odzivu na Hemingwayev roman *Komu zvoni*, ki se kažejo v bralčevem povezovanju zgodovinskih in socioloških dejstev v pomembnem trenutku družbene stvarnosti, ki jo roman ozavešča v slovenskem literarnem prostoru, in v širjenju odprtosti mladih slovenskih bralcev za drugost in drugačnost ob obravnavi romana v srednji šoli s spodbujanjem poglobljanja njihovega zunajliterarnega znanja o svetu in medčloveških odnosih. O pomembni vlogi spodbujanja povezovanja znanja različnih znanstvenih disciplin za bolj poglobljen bralni odziv razmišljajo sodobni strokovnjaki, ki

ugotavljajo, da interdisciplinarni pristop pri obravnavi literarnih del spodbuja motivacijo mladih bralcev v tem smislu, da niso več usmerjeni le v posnemanje dejstev in ponavljanje vsebine, ampak v problemski pristop. Literatura obsega veliko med seboj povezanih disciplin, ki bralcu v kontekstu ponujajo več vidikov razumevanja besedilnega sveta. Zato je interdisciplinarni pristop, ki v procesu literarne socializacije tako učencem kot učiteljem predstavlja način za razumevanje funkcije in estetske vrednosti specifičnega literarnega dela, pomemben.

V procesu medpredmetnega povezovanja dobijo bralci t. i. »veliko sliko«, ki naj bi razjasnila bistvene elemente, ti elementi pa

omogočajo nova spoznanja in ne pa samo interpretacije posameznega literarnega dela. Interdisciplinarnost naj bi omogočila mladim bralcem, da pridejo do zaključkov s pomočjo kritičnega mišljenja. Boža Krakar Vogel je že v svoji študiji *Novejši pogledi na pouk književnosti* (1992) poudarila, da je namen izobraževalnega procesa tudi v tem, da širi funkcionalno književno znanje. V procesu literarne socializacije je to možno doseči z natančnim branjem in ustrezno interpretacijo literarnih besedil.

Pomembna disciplina, ki pogosto omogoča poglobljeno razumevanje besedilnega sveta v literarnem delu, je zgodovina. Zgodovinska dejstva velikokrat predstavljajo kontekst literarnemu besedilu, v katerem jim avtor vdahne življenje oz. oživi že pozabljene svetove ali dogodke v različnih literarnih oblikah. V pedagoškem procesu ima učitelj pri mladih bralcih možnost vzpostaviti zavedanje o medsebojni prepletenosti literarne zgodbe in zgodovinskih dejstev, pri čemer v njih vzbudi željo po razumevanju konkretnih preteklih dogodkov, kar omogoča globlji bralni užitek in razširja bralčevo znanje in vedenje o svetu, o ljudeh in medsebojnih odnosih. Dobro poznavanje zgodovinskih dogodkov bralcu omogoča bolje razumeti aktualno dogajanje v svetu in mu pomaga oblikovati lasten pogled na družbo in posameznika. V prispevku bomo skušali osvetliti, kako so v slovenskem prostoru mladi bralci skozi interdisciplinarni pristop pri obravnavi Hemingwayevega romana *Komu zvoni* zaznali prepletanje zgodovinskih in socioloških dejstev z estetsko strukturo besedila, kar se je odrazilo v njihovem bralnem odzivu.

Roman *Komu zvoni* je glede na čas, v katerem ga je bral Hemingwayev sodobnik in ga bere današnji bralec, izgubil konkretno aktualnost ter pridobil na zgodovinskem in občečloveškem pomenu. Ob izidu je bilo to sveže napisano delo o pravkar končani državljanski vojni, ob zavesti nove vojne, ki se je v Evropi začela pol leta po zmagi fašistov v Španiji. Čeprav je v slovenskem prostoru prevod izšel leta 1950, deset let za izvirnikom, je bila bližina vojne še močno prisotna v zavesti ljudi, tako da je vzbudil zelo pozitiven bralni odziv, kar kažejo tudi pogosti kritični zapisi o romanu. Nekateri kritični zapisi (Kozak 1952: 387) v romanu o španski državljanski vojni vidijo zrcalno podobo načina vojskovanja slovenskih partizanov. Danes nekateri že menijo, da je *Komu zvoni* zgodovinski roman,¹ ne več aktualno živ in kritičen, ampak glede na dogajalni čas – pripoved o minulih dogodkih pred dobrimi sedemdesetimi leti (Barbarič 2004: 65).

Ko primerjamo družbeno situacijo v času ob izidu prevoda po drugi svetovni vojni z današnjim časom, je najbolj očitna oddaljenost tematike o španski državljanski vojni, ki današnjemu bralcu v veliki meri preprečuje, da bi brez dodatnih informacij razbral, kaj natančno se je dogajalo na fašistični in na republikanski strani, še manj so mu jasne republikanske frakcije, o katerih roman neposredno govori. Pri tem lahko predpostavimo, da je prikaz konkretnih zgodovinskih in političnih razmer tista razsežnost romana, ki brez posebne razlage ne more zaživeti, zato je za sodobnega bralca to področje izziv, da se seznani in poveže zgodovinske in sociološke

¹ Žanrska oznaka zgodovinski roman (Barbarič 2004: 65) za roman *Komu zvoni* je vprašljiva, ker se ne opira na sodobno pojmovanje zgodovinskosti. Miran Hladnik (2009: 37) loči dva pojma: zgodovinski roman in časovni roman. Mejo med zgodovinskim in časovnim romanom določi dogovor, da v časovnem romanu pripoved o preteklosti določa avtorjeva posebna izkušnja tega časa, v zgodovinskem romanu pa ne. Za umestitev nekega besedila med zgodovinske romane je potrebna določena literarnozgodovinska vednost: avtorjeva rojstna letnica, njegova morebitna vpletenost v dogodke, o katerih poroča ipd. Roman, ki govori o drugi svetovni vojni, je vojni roman, če ga je napisal nekdani udeleženec ali avtor, ki je vsaj doživel ta čas, zgodovinski roman je, če ga je napisal avtor, rojen po vojni in brez izkušenj tistega časa. Po tej definiciji je *Komu zvoni* vojni roman.

elemente, ki predstavljajo ozadje doživljanjskemu območju romana.

2 Posebnosti okoliščin branja prevoda romana *Komu zvoní*

Roman *Komu zvoní* prinaša v slovenski prostor zgodovinsko izkušnjo španskega naroda, ki je posredno spodbudila refleksijo o razčlovečenju posameznika in razklanosti slovenskega naroda med NOB. Zanimalo nas je, kako sodobni mladi bralec v besedilnem svetu romana zaznava humano dimenzijo medsebojnih odnosov in vrednot, ki so se oblikovali v izjemnih razmerah, in kakšen je njegov odnos do bivanjskih vprašanj, ki jih odpira besedilo. Njihov odziv zrcali, kako so ob branju poglobili svoje zgodovinsko znanje o obravnavani tematiki in ga povezali z razmišljanjem o vlogi posameznika v kritičnih trenutkih družbenega dogajanja.

Specifična vojno-ljubezenska tematika romana *Komu zvoní* je na Slovenskem prisotna od leta 1950, ko je izšel prvi prevod romana v slovenščino (prevajalec Janez Gradišnik), vendar je roman še vedno aktualen, saj so ga slovenski bralci poglobljeno brali v šolskem letu 2005, ko je državna maturitetna komisija za slovenščino delo izbrala za maturitetni roman oz. za enega od dveh romanov maturitetnega sklopa. Slovenski bralci v šoli pri pouku književnosti spoznajo le nekaj osnovnih dejstev o ameriškem romanu 20. stoletja, nikakor pa ga do zdaj niso obravnavali tako poglobljeno, kot se je to zgodilo v letu, ko je bil obvezno maturitetno besedilo.² To nas je vodilo k raziskavi meddisciplinarnih elementov v bralnem odzivu na roman *Komu zvoní*, pri čemer smo preučili in analizirali globino bračevega odziva na osnovi maturitetnih esejev slovenskih dijakov, saj v njih razbiramo informacije o interdiscipli-

narnem povezovanju različnih znanj, ki omogočajo boljše razumevanje in sprejemanje vrednot.

3 Meddisciplinarni elementi v bralnih odzivih na roman *Komu zvoní*

3.1 Predstavitev gradiva

Preučili smo bralne odzive na roman *Komu zvoní* v pisnih odzivih slovenskih srednješolcev, ki so leta 2005 opravljali maturo iz slovenščine. Izbrani motivi v dogajalni zgradbi romana so bili naslovne teme esejskih besedil, ki so jih kot del maturitetnega izpita iz materinščine dijaki pisali v junijskem in v avgustovskem maturitetnem roku. V celoti je bilo v raziskavo zajetih sto maturitetnih besedil esejškega tipa, za katere smo dovoljenje za obravnavo v raziskovalne namene pridobili pri Državnem izpitnem centru, kjer esejška besedila hranijo v arhivu kot maturitetno dokumentarno gradivo.

Osnovni namen našega preučevanja je bil raziskati, kako celovito so doživeli besedilo mladi bralci, ki so pisali o svojih bralnih doživetjih romana *Komu zvoní* v esejih³ z vnaprej določenimi naslovi. Pri tem smo odkrivali, s katerimi elementi svojega odziva dokazujejo, da ima besedilo aktualno vrednost v našem kulturnem okolju tudi v sodobnem času. Glede na namen našega preučevanja smo določili kriterije, s katerimi smo odziv na roman merili opisno po presoji, kakšno in kako zahtevno vrsto duševnih odzivanja bralcev kažejo, oz. smo jih razdelili po posameznih taksonomskih stopnjah (Krakar Vogel 2006: 14). Besedilne odzive na roman *Komu zvoní* smo razčlenili po naslednjih elementih: doživljajsko odzivanje na prebrano besedilo, poznavanje besedila in celostno razumevanje njegovega poteka, analiza (razčlenjevanje besedila), primerjanje in

² V letu 2005 je bilo deset tisoč dvesto maturantov.

³ Vzorec preučevanih esejev je obsegal pisne odzive različno izkušenih bralcev, ki so v bili procesu ocenjevanja maturitetnih nalog ocenjeni v razponu od nič točk (najslabša ocena) do petdeset točk (najboljša ocena). To dejstvo navajam le kot informacijo o raznolikosti preučevanih besedil, medtem ko sem v bralnih izzivih iskala in izluščila elemente, ki so navedeni v drugem poglavju tega prispevka.

vrednotenje besedilnih elementov. Zanimalo nas je, ali je predhodna interdisciplinarna obravna romana pri pouku, zlasti seznanjanje z zgodovinsko situacijo v Španiji in Evropi v času pred drugo svetovno vojno, vplivala na njihov odziv oz. na njihovo lastno bralno interpretacijo. Ugotavljali smo, kaj roman *Komu zvoní* slovenskemu bralcu priporoča danes, s katerimi elementi ga nagrajuje, ali ga spodbuja, da spozna in razmišlja o življenjskih praksah, ki so drugačne od njegove lastne izkušnje, kako vrednoti posamezne elemente besedilnega sveta, ali in kako razširja njegovo vedenje o preteklosti, o značilnih družbenih pojavih v obravnavanem času in kako širi meje njegove strpnosti. Ugotovljena spoznanja imajo določen kulturalnocivilizacijski potencial tudi v luči zavedanja, da so preučevani bralni odzivi nastali med mladimi bralci, ki po opravljeni maturi izobraževanje nadaljujejo na univerzitetnem nivoju. Njihova literarna izkušnja vpliva na oblikovanje lastnega odnosa do sveta in družbenih vprašanj, kar je pomembno tudi s stališča širše družbene skupnosti, ki jo bodo pomagali oblikovati s svojim lastnim pogledom na vprašanja našega bivanja.

3.2 Ponazoritev elementov bralnega odziva na roman *Komu zvoní*

Pisci esejskih besedil v preučevanem vzorcu bralnih odzivov so kot izhodišče za pisanje oz. lastno interpretacijo v obliki esejskega besedila dobili odlomek iz romana Ernesta Hemingwaya *Komu zvoní*,⁴ ki govori o fašističnem poboju gverilske skupine republikancev. Skupina, ki jo je vodil preizkušeni gverilec El Sordo, je priskočila na pomoč Robertu Jordanu in skupini Pablovih gverilcev, ki so načrtovali razstrelitev mostu, da bi frankistom onemogočili nadaljevanje ofenzive na vojnem območju okrog Segovie. El Sordo in njegova skupina so bili likvidirani po dolgotrajnem upiranju in obleganju, v katerem so fašisti nadnje poslali letala. Pablova

skupina jim ni mogla priskočiti na pomoč, ker bi to pomenilo tudi njihovo smrt.

Navodila za pisanje interpretacijskega odziva so bila:

Odlomek povezuje dvoje pretresljivih vojnih dogodkov: prvi se je zgodil neposredno pred odlomkom, drugega napoveduje Anselmo v svoji molitvi. Ali bi znali povzeti oba dogodka in razložiti, kako ju povezuje starčeva molitev? Kako bi na podlagi celotnega romana označili osebe, nastopajoče v odlomku, in primerjali njihov odnos do vojne in ubijanja? Katere slogovne in motivne značilnosti ustvarjajo tragično in slovesno razpoloženje? Kako bi ovrednotili vlogo in pomen odlomka v celotnem romanu?

Pri razčlenjevanju meddisciplinarnih povezav v bralnih odzivih smo odkrili nekaj zanimivih elementov, ki kažejo, da sodobni bralci znajo povezati svoje bralno doživetje v novo doživetje s pomočjo predhodnega znanja iz drugih področij, npr. slikarstva. Kot ponazoritev navajamo odlomek iz besedila, ki ponazarja določen značilni element odziva, ki ga podrobneje analiziramo.

Odlomek 1

[...] Oba dogodka kažeta na krutost te vojne, s katero ni bilo rešeno prav nič. Ob tem pa moram omeniti sliko znanega slikarja Salvadora Dalija, ki je lepo naslikal špansko državljansko vojno, pokaže namreč vse krutosti, ki so se dogajale med to vojno. [...] Romana nisem bral s čistim srcem oziroma se mu nisem čisto predal. Ker se mi vojna, pobijanje in politika gnusijo in upirajo v vseh pogledih! (Odlomek iz eseja št. 4.)

Bralčeva interpretacija vojnih dogodkov je skopa in posplošena, vendar pa svoje doživetje izvirno obogati z likovno metaforo. Opozori na podobo trpljenja v oljni sliki *Španija*⁵ Salvadora Dalija, ki z vizijami nadrealističnega sveta ponazarja grozote španske državljanske vojne. Tako v relativno površnem odzivu bralec vendarle preseneti z določeno mero izvirnosti, ki daje slutiti, da je sporočilo romana razumel na način, kot ga

⁴ Odlomek, Ernest Hemingway, 1998: *Komu zvoní*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 338–340.

izraža Dalijeva slika: grozote vojne so bile katastrofalne za špansko ljudstvo. Bralčevo sprejemanje preteklosti je obogateno s pomenom, ki ga ima v prikazovanju španske tragedije Dalijeva slika, katere vrednost in sporočilna moč sta zaznamovala njegov spoznavni svet že pred branjem romana ali pa je bil ob branju v pedagoškem procesu spodbujen k spoznavanju umetniških del s podobno tematiko.

V nadaljevanju omenimo še primer odziva, ki kaže, da Hemingwayevo besedilo omogoči poglobljanje bralčevega zgodovinskega in sociološkega znanja o totalitarnih sistemih v prejšnjem stoletju. Meddisciplinarni pristop k besedilu je spodbudil bralčevo osebno doživljanje posebnih življenjskih praks, v središču je življenje španskih gverilcev, ki ga bralec osvetli z opisom njihovega delovanja.

Odlomek 2

V gverilski skupini so bili večinoma izkušeni borci, ki so že večkrat sodelovali pri razstreljevanjih raznih objektov, med drugim tudi pri zadnjem napadu na vlak, ki ga je organiziral Jordanov prijatelj, ruski komunist Kaškin. (Odlomek iz eseja št. 15.)

Z negativno vlogo ruskih komunistov v španskem državljanskem boju se je pisec esejskega besedila seznanil šele ob branju romana. Ob soočenju z vplivom dveh totalitarnih ideologij, fašizma in ruskega stalinizma, je v svojem mentalnem svetu literarno doživetje povezal z novimi spoznanji o zgodovinskem in družbenem dogajanju. Vživetje v to perspektivo je spodbudilo oblikovanje njegovega kritičnega pogleda do pretekle družbene stvarnosti.

3.3 Ugotovitve

Vpliv interdisciplinarne obravnave besedila se kaže v dobrem poznavanju zgodovinskih

dogodkov v španski državljanski vojni, kar je bralcem omogočilo, da so se do njih tudi opredelili. V skupini gverilcev so se osredotočili predvsem na Pilar, v kateri so bralci spoznali poteze revolucionarke La Pasionarie, ki je bila simbol španskega državljanskega boja. Primerjava z revolucionarko kaže, da je bralce branje romana spodbudilo k branju dokumentarnega gradiva o španski državljanski vojni, s čimer so razširili tudi svoje zunajliterarno znanje o družbenozgodovinskih okoliščinah vojne v Španiji. Pomembno vlogo so pripisali tudi Pilarinemu možu Pablu, ki je s svojim nasprotovanjem Jordanu bralce opozarjal na Jordanov nezavidljiv položaj tujca v skupini, pri tem pa so občutljivejši bralci razmišljali o razmerju med človekovo pravico do svobodne izbire in njegovo dolžnostjo, da deluje za skupnost. Ob spoznanju, da je individualno ravnanje v izjemnih življenjskih razmerah oz. na robu smrti nesprejemljivo, ker ogroža vse pripadnike skupnosti, so ozavestili pomen dobrega v posameznikovem delovanju za sočloveka, pri čemer so bralni vtis povezali s sodobnim humanističnim odnosom do sveta.

Poznavanje zgodovine je bilo za razumevanje razmerij med vojskujočimi silami v prikazu španske državljanske vojne nujno. Ob tem so poglobili vedenje o uničujoči moči fašizma, ki ga je v Španiji udejanjal desničarski general Franko ob podpori nacistične Nemčije in fašistične Italije, pri tem je prav iz Španije svoj uničevalni vpliv razširil na vso Evropo oz. svet v drugi svetovni vojni. Funkcionalno znanje, ki naj bi bilo eden izmed ciljev interdisciplinarnega pristopa v razumevanju besedila, se kaže v dejstvu, da je roman spodbudil razmislek o že nekoliko oddaljeni polpretekli zgodovini, s čimer naj bi tudi sodobnim generacijam omogočal oblikovati miroljuben pogled na svet in predvsem zavest o tem, kako pomembna je posameznikova

⁵ Slikar Salvador Dali je naslikal oljno sliko z naslovom *Španija* (1936–1938, olje na platnu, 91 x 60,2 cm, muzej Boymans von Beuningen, Rotterdam). Podoba ženske, ki s svojim telesom povezuje vojskujoče se strani in je utrujena naslonjena na nočno omarico, je simbol španske državljanske vojne (Descharnes 1977: 123).

aktivna vloga v preprečevanju vsega, kar tepta človeka in njegovo dostojanstvo.

Hemingwayeva predstavitev pozitivnega in negativnega v delovanju republikanske strani izkušene bralce vodi k prepoznavanju značilne hemingwayevske strukture besedila, dovršeno zgrajene s kratkimi povedmi in z obilico dialoga, v kateri začutijo izrazito moč pisateljeve umetniške besede in pri tem povežejo svoje znanje zgodovine, sociologije in psihologije z estetskimi elementi, po katerih presoja umetniško strukturo besedila literarna veda oz. stilistika.

Vojna tematika je bralce spodbudila k razmisleku o tragiki, ki jo je pod fašizmom doživel tudi slovenski narod, ob tem pa so obudili dogodke iz naše polpretekle zgodovine, tudi slovenski bratomorni boj. Konkretna bralčeva aktualizacija je spodbujena z medpredmetnim povezovanjem zgodovinskih in socioloških dejstev o naši preteklosti. Poglobljenih razmišljanj v tej smeri ni bilo, iz česar sklepamo, da je sodoben bralec pragmatično usmerjen bolj v sedanjost in prihodnost kot v preteklost. Motiv za tako sklepanje dobivamo učitelji v vsakodnevnem srečevanju z mladimi bralci, kjer se pri pouku književnosti v času naraščajočega števila elektronskih in tiskanih medijskih vplivov vsako leto bolj srečujemo s pojavom površnega odnosa do prebranega, ki onemogoča bralčevo celostno aktualizacijo (Grosman 2004a: 156).

V skladu z navedenimi ugotovitvami je tudi dejstvo, da se bralci površno odzivajo na razlike med kulturnimi vrednotami besedilnega sveta prevoda in svojimi lastnimi kulturno pogojenimi shemami. Tako ob besedilu *Komu zvoni* obravnavajo splošna »človeška« vprašanja, ki jih odpira besedilo, pri čemer pogosto prehitro posplošujejo ugotovljene značilnosti besedila. Na tem segmentu bi spodbujanje meddisciplinarne obravnave lahko ponudilo možnosti za odkrivanje novih, globljih pomenov. Usmerjenost k obravnavi univerzalne človeških vprašanj lahko prinese pomenske redukcije in omejitve, ki jih je

mogoče preseči le z medkulturno naravnano in občutljivo obravnavo.

4 Sklep

Spodbujanje interdisciplinarnega pristopa v recepciji literature vključuje pojem znanja iz različnih področij (npr.: zgodovina, politika, sociologija, psihologija, umetnost), ki ga bralci uporabijo za globlje razumevanje besedilnega sveta. To omogoča, da so njihovi odzivi avtonomni in bolj osebni, poleg tega tak pristop poveča prostor njihove ustvarjalnosti in opomenjanju besedilnega sveta literarnega dela.

Vsebinski elementi bralnih odzivov dokazujejo, da je spodbujanje interdisciplinarnega pristopa pri branju literarnih besedil, ki v kontekstu obravnavajo pomembne zgodovinske dogodke, kot npr. Hemingwayev roman *Komu zvoni*, pedagoška metoda, ki pri mladih bralcih omogoča širjenje znanja o preteklosti, kar pomembno vpliva na oblikovanje njihovega današnjega pogleda na svet, in deluje medčasovno, saj pozornost bralcev usmerja v pogosto zanemarjeno razbiranje kulturnih vrednot, ki so prevladoval v času, v katerega je postavljeno dogajanje v romanu. Ker spodbuja uvid v drugačnost pretekle človeške izkušnje, bralce navaja tudi k razmisleku o vrednotah, ki osmišljajo njihovo življenje v sodobni družbi. Interdisciplinarna obravnava besedila prispeva k oblikovanju bralčevega pogleda na temeljna življenjska vprašanja, pri čemer pa se zave, da mu roman dokončnih odgovorov na dilemo o razmerju med svetom in v njem delujočim posameznikom ne daje. Poiskati jih mora sam in v tem procesu mu bralna izkušnja z besedilom, ki bralca nagrajuje tudi po dovršeni jezikovno-slogovni izrazni plati, omogoča veliko bralnega užitka.

Literatura

- FOWLER, Roger, 1986 (1996): *Linguistic Criticism*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- GROSMAN, Meta, 2004a: *Zagovor branja: bralec in književnost v 21. stoletju*. Ljubljana: Sophia.

- GROSMAN, Meta, 2004b: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- HEMINGWAY, Ernest, 1950: *Komu zvoni*. Prevedel Janez Gradišnik. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- HEMINGWAY, Ernest, 2004: *For Whom the Bell Tolls*. London: Arrow Books, The Random House Group Limited. (Prvi natis 1941. Velika Britanija: Jonathan Cape Ltd. Obnovitev avtorskih pravic: Mary Hemingway 1968.)
- HLADNIK, Miran, 2009: *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- JUVAN, Marko, 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji: uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- KRAKAR VOGEL, Boža, AMBROŽ, Darinka, ŠIMENC, Brane, 2006: *Od spisa do eseja*. Ljubljana: DZS.
- KOZAK, Juš, 1952: Komu zvoni. *Novi svet* 6. 387–415.
- Predmetni izpitni katalog za slovenščino na maturi 2005*. Ljubljana: Državni izpitni center.
- SHORT, Mick (ur.), 1989: *Reading, Analysing and Teaching Literature*. London, New York: Longman.
- SNELL - HORNBY, Mary (ur.), 1986: *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung. Zur Integration von Theorie in Praxis*. Tübingen: Francke.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2003: Ali beremo maturitetne romane z užitkom? *Jezik in slovstvo* 48/1. 7–20.

REŠITVE SLOVNIČNIH ZAGAT NA DOSEGU MIŠKE: ANALIZA NAPAK V BESEDILIH UČENCEV IN DIJAKOV ZA POTREBE ELEKTRONSKEGA SLOVNIČNEGA VIRA

Iztok Kosem

Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Ljubljana

Sara Može

Amebis, d.o.o., Kamnik, Kamnik

UDK 811.163.6'271.14'36:316.772.5

V pričujočem članku bosta predstavljeni metodologija in vrsta podatkov, ki bodo v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku uporabljeni pri načrtovanju in ustvarjanju korpusne pedagoške slovnice. Prikazano bo, kako lahko na podlagi poglobljene analize korpusnih podatkov identificiramo najpogostejše slovnične napake, in predstavljeni bodo prvi poskusi oblikovanja interaktivne, uporabniško prijazne in na korpusnih podatkih temelječe razlage izbranega jezikovnega problema.

pedagoška slovnica, korpus, interaktivni spletni vir, uporabniška prijaznost, jezikovni problemi

As part of the project »Communication in Slovene«, a corpus-based pedagogical grammar is currently being developed. The article presents the methodology and the type of data used in the creation of such a resource. The results of an in-depth corpus analysis aimed at identifying common grammatical mistakes will be discussed, and a first approach towards the creation of an interactive, user-friendly, corpus-based solution to a pre-selected linguistic problem will be presented.

pedagogical grammar, corpus, interactive web resource, user-friendliness, linguistic problems

1 Uvod

Učenci slovenskih osnovnih in srednjih šol imajo na razpolago različne jezikovne vire, ki jim pomagajo usvajati in razumeti zakonitosti slovenskega jezika, npr. učbenike, delovne zvezke, slovnice in podobna gradiva. Vendar pa raziskave (Rozman idr. 2010) kažejo, da je raba tovrstnih virov bolj ali manj omejena na rabo v razredu. Najbrž tudi zato, ker so viri preveč usmerjeni v sistemsko obravnavo slovnice, kar zaradi prevelike abstraktnosti onemogoča njihovo učinkovitost v pedagoški situaciji (Bernardini 2004), in so premalo problemsko naravnani. Z drugimi besedami, obstoječi jezikovni viri se premalo osredotočajo na jezikovne vsebine, s katerimi imajo učenci pogosto težave (Krek, Arhar 2010). Poleg tega je vsebina v nekaterih virih

predstavljena na dokaj zahteven način, kar pogosto pripelje do neustreznega tolmačenja podatkov (Gantar, Krek 2009).

Poleg neustreznosti vsebine za reševanje slovničnih problemov učencev imajo obstoječi jezikovni viri pogosto še dodatno slabost – medij, v katerem se nahajajo. Zelo malo virov je namreč na voljo v spletni obliki (če pa so, po navadi niso preveč kakovostni), ki se je učenci doma največ poslužujejo. Nedavna anketa (Rozman idr. 2010), izvedena med 1465 učenci in dijaki slovenskih šol, je namreč pokazala, da učenci pri reševanju slovničnih problemov zunaj šole najpogostejše uporabljajo elektronske vire, zlasti spletne brskalnike, zelo redko pa knjižne oblike slovničnih priročnikov.

V slovenskem prostoru se torej kaže potreba po elektronskem jezikovnem viru, ki bi se osredotočil na pogoste jezikovne probleme učencev. Prvi korak k zapolnjevanju tega manka predstavlja korpusna pedagoška slovnica, ki nastaja v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku in bo na voljo v spletni obliki (Arhar idr. 2011). Ciljni uporabniki korpusne pedagoške slovnice so učenci zadnjega triletja osnovne šole in dijaki srednjih šol. Glavna vodila slovnice so osredotočenost na (pogoste) slovnične probleme učencev pri pisanju, poljudno in uporabniku prijazno razlaganje tematike ter čim večja izkoriščenost prednosti elektronskega medija, med katerimi je ena najpomembnejših aktivacija uporabnika (Strehovec 2004). V prispevku predstavljamo korpusni vir, ki smo ga uporabili za zaznavanje slovničnih problemov učencev, nekaj rezultatov analize, pa tudi primere vzorčnih rešitev in razmišljanja o problematiki, ki se je pojavila pri snovanju rešitev.

2 Korpus Šolar

Korpusi predstavljajo zbirke dejanske jezikovne rabe. Korpusni jezikoslovci so vedno poudarjali, da daje analiza korpusov pogosto rezultate, ki niso v skladu s posameznikovo jezikovno intuicijo (Sinclair 1987; Biber 2005), kar je predvsem posledica dejstva, da ljudje prej opazimo in se radi osredotočimo na nenavadno rabo jezika, ne pa na tisto, kar je tipično in vsakdanje. Tovrstne ugotovitve pričajo o pomembnosti uporabe korpusov pri izdelavi jezikovnih virov, kar se nanaša tako na opisovanje, kaj je v jeziku pogosto, kot na zaznavanje jezikovnih problemov uporabnikov jezika, v našem primeru šolajočih se mladostnikov.

Osrednji vir za izdelavo korpusne pedagoške slovnice predstavlja korpus Šolar, pisni korpus besedil učencev in dijakov slovenskih osnovnih in srednjih šol.¹ Avtorji besedil v

korpusu tako predstavljajo tisto populacijo, ki ji bo slovnica tudi namenjena.

Korpus obsega 967.477 besed in vsebuje 2.703 besedila. Največ besedil je bilo napisanih pri pouku slovenščine (84,2 %), deleži besedil pri drugih šolskih predmetih pa se gibljejo med 0,1 in 7,2 %. Velika večina besedil je esejev oziroma spisov (79 %), preostanek pa predstavljajo testi in praktična besedila (npr. pisma, prošnje). Največ besedil so prispevali dijaki gimnazij (53,8 %), sledijo dijaki srednjih strokovnih šol (27 %), osnovnošolci (13,8 %) in dijaki poklicnih šol (5,4 %). Besedila prihajajo iz vseh slovenskih regij, pri čemer je približno 60 % besedil z JZ, 40 % pa s SV Slovenije.

Pri analizi Šolarja za potrebe pedagoške slovnice smo se osredotočili na napake, ki so jih v besedilih učencev označili in popravili njihovi učitelji. Zaradi želje po učinkovitejši analizi so napake dodatno klasificirane po sistemu, pripravljenem za gradivo govorcev slovenščine kot tujega jezika (Stritar 2009), ki pa je bil med gradnjo Šolarja prilagojen posebnostim šolskih besedil domačih govorcev

Tabela 1: Sistem učiteljskih popravkov: tipi in podtipi napak

Tip napake	Podtip
NAPAKA ZAPISA	Črkovanje Pisanje skupaj/narazen Mala/velika začetnica Ločilo Krajšava Številka
NAPAKA BESEDIŠČA	
NAPAKA OBLIKE	
NAPAKA SKLADNJE	Besedni red Izpušeni podatki (izpust) Odvečni podatki (odveč) Neustrezna struktura

¹ Za podroben opis izdelave korpusa (zbiranje besedil, transkribiranje, urejanje avtorskih pravic) glej Rozman idr. (2010).

slovenščine. Učiteljski popravki so predstavljal zgolj izhodišče za zaznavanje jezikovnih problemov učencev, saj je imel sistem označevanja popravkov dokaj široke tipe in podtipe (Tabela 1), ki jih je bilo treba nadalje drobiti.

Poleg tega je bilo treba pri analizi paziti na odvečne popravke in nekonsistentnost pri popravljanju; npr. pred zvezami *glede/glede (na)* nekateri učitelji dodajajo vejico, drugi pa ne. Pri analizi se je pokazalo tudi, da učitelji pogosto popravljajo strukture, ki niso slovnično nepravilne, temveč le slogovno neustrezne. Dober primer so strukture s pomensko izpraznjenimi ali splošnejšimi besedami, ki jih učitelj (najverjetneje z namenom bogatenja učenčevega besednega zaklada) popravi v pomensko specifične, redkeje rabljene besede, npr.:

Učenec:

Sem proti, da gre več kot polovico hrane ki je v restavraciji namenjena dijakom v smeti [...]

Učitelj (popravljen):

Nasprotujem temu, da gre več kot polovico hrane ki je v restavraciji namenjena dijakom v smeti [...]

3 Analiza korpusa Šolar in odkrivanje jezikovnih problemov učencev pri pisanju

Pri analizi Šolarja smo si pomagali z orodjem WordSmith Tools 5 (Scott 2008),² ki ne omogoča le učinkovitega izločanja in pregledovanja podkorpusov, temveč tudi dodajanje oznak. Na podlagi učiteljevih popravkov je bilo mogoče za vsako kategorijo oziroma podkategorijo ustvariti poseben izpis, v katerem vsaki pojavitvi popravka v korpusu ustreza ena konkordanca. Sezname konkordanc so bili nato ročno pregledani, pri čemer je bil cilj identificirati specifične jezikovne probleme, s katerimi se soočajo učenci in dijaki. Pri analizi napak strukture (podkategorija napak skladnje) so bili tako identificirani problemi pri rabi trpnika, splošnega osebka, dvojine, kolokacij, povedkovega prilastka itn.

N	Concordance	Set
258	<p1></u1> da je vendar po eni strani oče enako počel z njegovim očetom, zdaj pa pričakoval, da bo njegov sin dober do njega. Tukaj bi lahko držal pregovor, <u1 tip="S" podtip="STR">tak kot oče, tak kot sin<p1>kakršen oče, takšen sin</u1>. Saj se vsi učimo obnašanja od staršev. Niti si ni zaslužil, da	primerjava
259	l="obkroženo">17</u1> let, je ime?la že otroka z bogatim Ožbejem, <u1 tip="S" podtip="STR">ki je bila vanj<p1>v katerega je bila<p1></u1> zaljubljena. A <u1 tip="S" podtip="STR">od Ožbeja oče<p1>Ožbejev oče</u1> je bil zelo žalosten, ker se bil <u1 tip="S" podtip="IZP"><p1>zaljublil</p1></u1> je ljubezen drugačna<u1 tip="Z" podtip="LOC">, <p1><p1></u1> kot pri Romeu in Juliji, saj je Hamlet zelo ljubil svojega očeta. A ko je izveel za <u1 tip="S" podtip="STR">smrt svojega očeta<p1>njegovo smrt</p1></u1>, je prisegel, da bo naredil vse, da <u1 tip="S" podtip="BR">bo	Jezusov
260	dovolj denarja s sabo, da bi sinu kupila samokres. Ko sta se vrnila domov<u1 tip="Z" podtip="LOC"><p1></p1></u1> je Izidor našel na tleh <u1 tip="S" podtip="STR">kovanec od očeta<p1>očetov kovanec</p1></u1>. Misli si je, da mu bo <u1 tip="S" podtip="ODV">tale<p1><p1></p1></	Jezusov
262	so se <u1 l="obkroženo">te</u1> problemi začeli <u1 l="vijugasto podčrtano">večati</u1><u1 tip="Z" podtip="LOC"><p1></p1></u1> saj je takoj po <u1 tip="S" podtip="STR">smrti njegovega očeta<p1>očetovi smrti</p1></u1><u1 tip="Z" podtip="LOC">, <p1><p1></u1> zavzel njegov prestol stric	Jezusov
263	tip="B">njegovi<p1>svoj</p1></u1> smrti, je <u1 tip="B">svojemu<p1>Hamletovemu</p1></u1> stricu pripravil past, da bi se zares prepičal, da je Klavdij <u1 tip="S" podtip="STR">monlec njegovega očeta<p1>očetov monlec</p1></u1>. Pripravil je igro in ko se je Klavdij zavedel<u1 tip="Z"	Jezusov
264	, ker je bil ljubosumen. Očetu je <u1 tip="B">rekel<p1>očital</p1></u1>, da še nikoli ni priredil zanj take gostije<u1 tip="Z" podtip="LOC"><p1></p1></u1> <u1 tip="S" podtip="STR">in mu očital, da<p1>čep<p1></u1> je bil vedno pri njem in <u1 tip="S" podtip="IZP"><p1>mu</p1></u1> služil. Oče	veznik
265	, pozablja pa na človeško moralo. Antigona ne more sprejeti dejstva, da Kreon ne dovoli pokopa njenega brata, medtem ko je drugega proglasil za junaka. <u1 k="pogovorno"><u2 tip="S" podtip="STR">Za razliko od<p2>V primerjavi z</p2></u2></u1> originalne Antigone pa se pri tem ne zanaša na božje zakone, ki jih	od-zveza

Slika 1: Označevanje konkordanc z naborom oznak za specifične jezikovne probleme

² Orodje je dostopno na spletni strani www.lexically.net/wordsmith.

V seznamih se jezikovni problemi navadno pojavijo večkrat, zato je bila vsaki konkordanci, ki vsebuje specifični jezikovni problem, v posebnem stolpcu pripisana enaka oznaka. Označevanje izpisov s tovrstnimi oznakami je bistvenega pomena za poznejše delo, saj nam omogoča, da pred začetkom pisanja slovnice razlage izločimo seznam relevantnih konkordanc za izbrani problem ter pojavitve problema dodatno analiziramo in kategoriziramo.

Specifične jezikovne probleme, ki smo jih identificirali pri analizi konkordanc, smo sproti beležili v posebnem dokumentu. Podatke o jezikovnih problemih uporabnikov smo pridobili tudi z analizo vprašanj, zastavljenih na spletnih forumih MedOverNet in ŠuSS, ter z anketo med učitelji slovenščine. Identificiranih je bilo več kot 900 specifičnih jezikovnih problemov uporabnikov.

Na podlagi nadaljnjih analiz podatkov (zlasti tistih v korpusu Šolar) smo nato določili še prioriteten nabor slovnicih problemov, ki najbolj potrebujejo pojasnilo in bodo

v skladu s cilji aktivnosti Pedagoške slovnice predstavljeni v elektronskem slovnicih viru. Pri tem je na določitev hierarhije vplivala zlasti frekvenca konkordanc v korpusu Šolar z isto oznako.

Eden od slovnicih problemov, ki je vključen v izluščeni prioritetni nabor in smo se mu v poskusni fazi pisanja gesel posebej posvetili, je raba naklonskih glagolov *moči* in *morati*. Problem je bil identificiran pri pregledovanju napak besedišča, pri čemer je bila vsaki konkordanci, v kateri se učiteljev popravek nanaša na rabo teh glagolov, pripisana enaka oznaka, na podlagi katere je bilo mogoče naknadno izvleči seznam vseh konkordanc, ki so relevantne za analizo izbranega problema. Sledila je natančna analiza konkordanc, pri čemer je bilo zglede mogoče razdeliti v štiri skupine, ki so prikazane v Tabeli 2. Glede na pogostnost pojavljanja lahko sklepamo, da imajo učenci pri pisanju največ težav z razlikovanjem med glagoloma *moči* in *morati*; ostali dve kategoriji, tj. *upati* in *rabiti*, sta marginalni (zglede, v katerih je

Tabela 2: Kategorizacija napak, vezanih na rabo glagolov *moči* in *morati*

KATEGORIJA	OPIS	ZGLED IZ ŠOLARJA	ŠTEVILO POJAVITEV	DELEŽ VSEH ZGLEDOV
<i>moči</i>	učenec uporabi <i>moči</i> namesto <i>morati</i>	<i>Ampak sem ugotovila, da je mami le ena sama ter jo <u1 tip="B">morem<p1>moram</p1></u1> spoštovati.</i>	46	63,89 %
<i>morati</i>	učenec uporabi <i>morati</i> namesto <i>moči</i>	<i>Občutka res ne bi <u1 tip="B">moral<p1>mogel</p1></u1> opisati.</i>	21	29,17 %
<i>upati</i>	učenec uporabi <i>upati</i> namesto <i>moči</i>	<i>[...] če ni znal nemško, se ni <u1 tip="B">upal<p1>mogel</p1></u1> uveljaviti in je tako še naprej veljal za neumnega oz. povprečnega kmeta.</i>	3	4,16 %
<i>rabiti</i>	učenec uporabi <i>rabiti</i> , ko želi zanihati <i>morati</i>	<i>V zasanjanem življenju nimamo pravil, <u1 tip="B">ne rabimo<p1>ni nam treba</p1></u1> hoditi v šolo [...]</i>	2	2,78 %
SKUPAJ			72	100,00 %

upati popravljen v *moči*, smo zasledili samo pri učencih iz okolice Nove Gorice).

Kvalitativno in kvantitativno obdelani podatki iz Šolarja so bistvenega pomena pri načrtovanju slovnčnih gesel, saj interpretacija podatkov iz tega vira jezikoslovcu omogoča identifikacijo jezikovnega problema uporabnikov, hkrati pa tudi določitev drugih korpusnih in nekorpusnih virov, ki lahko nudijo relevantne podatke o identificiranem jezikovnem problemu. Pri oblikovanju opisa jezikovnega problema *moči* – *morati* so bili tako analizirani še podatki iz referenčnih korpusov FidaPLUS (www.fidaplus.net) in Gigafida (<http://demo.gigafida.net>), govornega korpusa GOS (www.korpus-gos.net) in leksikalne baze. Najprej je bilo seveda določeno, kakšno gradivo in na kakšen način iskati v virih. Analiza in interpretacija podatkov sta dali informacije o tem, kakšno je z vidika rabe besed *moči* in *morati* realno stanje v jeziku in pri rabi katerih slovnčnopomenskih struktur z *moči* in *morati* korpusi v večji meri izkazujejo odstopa od običajne jezikovne rabe, tj. pri rabi katerih struktur imajo uporabniki največ težav.

Analiza gradiva je pokazala, da pri rabi glagolov *moči* in *morati* šolajoči se mladostniki nimajo drugačnih jezikovnih problemov kot odrasli pisci besedil, vendar se problemi pri njih pojavljajo nekoliko pogostejše. Hkrati se je izkazalo, da bo treba pri opisu jezikovnega problema opozoriti na posebnosti rabe glagolov v pogovornem in govorjenem jeziku ter da se raba naklonskih glagolov pri govornicah nekoliko razlikuje tudi glede na njihovo regionalno pripadnost. Zaključni korak analize jezikovnih virov sta bili tipologizacija in razvrstitev gradiva glede na predpostavljene kategorije napačne rabe naklonskih glagolov *moči* in *morati*, kot so bile vzpostavljene z vidika opravljene analize.

4 Oblikovanje rešitev

Ker viri, kakršen je nastajajoča korpusna pedagoška slovnica, niso pogosti in se torej ni bilo mogoče opreti na že obstoječ soroden

jezikovni vir, smo se pri pripravi zasnove slovnice srečevali z vrsto dilem. Razreševali smo jih ob razmišljanju o prednostih in slabostih testnih opisov jezikovnih problemov, ki so jih pripravili člani skupine za pripravo spletnega slovnčnega vira, pri čemer je bil za opis izbran vzorčni nabor glede na tematiko in problematiko čim bolj raznorodnih jezikovnih problemov s prioritarnega nabora slovnčnih problemov uporabnikov.

Sliki 2 in 3 prikazujeta del opisa jezikovnega problema *moči* – *morati*, tako da je mogoče dobiti vtis o tem, na kakšen način so podatki v korpusni pedagoški slovnici predstavljeni uporabniku in kako so izkoriščene možnosti elektronskega vira. Opis specifičnega jezikovnega problema je uporabniku na voljo v okviru t. i. slovnčnega gesla.

Korpusna pedagoška slovnica prinaša večnivojsko obravnavo jezikovne problematike, s katero se uporabnik seznanja v okviru obveznih in izbirnih elementov slovnčnega gesla, do katerih dostopa s pomočjo zavihkov (glej Sliko 2).

Povzetek ponuja minimalističen, pregleden in strnjen pregled zgolj jedrnih informacij o specifičnem jezikovnem problemu, pri čemer ni predvidena večja mera aktivacije uporabnika. Ta tip krajše razlage je namenjen uporabnikom, ki želijo hitro pridobiti relevantno informacijo ali zgolj obnoviti svoje znanje.

Daljša, interaktivna razlaga pa uporabniku omogoča, da se z jezikovno problematiko in načini njenega reševanja seznanja problemsko in postopoma (prehajanje od znanega k neznanemu) ter bolj sistematično in celovito, hkrati pa je opis zastavljen tako, da uporabnika aktivira, ga usmerja skozi proces učenja in preverja njegovo razumevanje. Zato slovnica zlasti v okviru razlage vključuje vrsto aktivacijskih elementov (gre za strukturno-vsebinske prvine, ki uporabnika spodbujajo k različnim oblikam aktivnosti), pri čemer je aktivacija namenjena predvsem temu, da uporabnika pritegne, ohranja njegovo pozornost in zbranost ter napravi proces

Slika 2: Izsek iz razlage slovnicega gesla *moči* – *morati* v pedagoški slovnici (delovna verzija)

učenja zanj čim bolj zanimiv. Na Sliki 2 je tako prikazan aktivacijski element, ki od uporabnika zahteva, da na podlagi predhodnega razmisleka o slovnicih in pomenskih lastnostih besed *moči* in *morati* razvršča ponujene zglede na ekranu; pri tem si lahko pomagajo z dodatnimi vsebinami v tabelarni obliki.

Uporabnik slovnice tako ni več zgolj pasivni sprejemnik, bralec ponujenih vsebin, ampak njihov aktivni sooblikovalec, pri čemer naj bi njegovo soizgrajevanje razlage pripomoglo k večjemu razumevanju jezikovnih pojavov in dolgotrajnejšemu pomnjenju podatkov. Uporabnik se pasivne vloge osvobaja tudi tako, da sam odloča, katerim vsebinam bo posvečal (več) pozornost(i), s kakšnim tempom bo napredoval ter po kakšnem vrstnem redu bo prebiral ponujene

vsebine. Pomembno aktivacijsko vlogo ima zato tudi izbirni element slovnicega gesla vaje, ki prinaša krajše interaktivne naloge z rešitvami, ki uporabnikovo znanje utrjujejo, hkrati pa so namenjene preverjanju nivoja usvojenega znanja. Vse aktivacijske dejavnosti so intuitivne in ne zahtevajo kompleksnejših navodil.

Načelo intuitivnosti je pravzaprav jedrno načelo oblikovanja slovnicih opisov. Tako uporabnik za uporabo slovnice ne potrebuje slovnicega predznanja, od njega kot rojenega govorca slovenščine pričakujemo le, da bo na podlagi ponujenih podatkov in namigov uspel asociativno povezati neznano z znanim, tj. izkoristiti svojo jezikovno intuicijo, da bi s pomočjo ponujenega metajezikovnega znanja nadgradil svojo jezikovno zmožnost oz.

izboljšal svojo pismenost. Odras načela intuitivnosti je tudi odločitev, da slovnični opisi vključujejo samo toliko terminologije, kolikor je je nujno potrebno za to, da uporabnik usvoji jezikovna pravila, hkrati pa se opisi na različnih mestih ne podvajajo preveč. V jedrnem delu opisa slovničnega problema *moči* – *morati* tako ne omenjamo nedoločnika in naklonskih glagolov, ampak le poseben pomen oblik besed *moči* in *morati* ter besed, ki so jima podobne. Prehod do terminologije, uporabljene v virih, namenjenih šolski rabi, ter do nekoliko zahtevnejših in intelektualno bolj stimulativnih vsebin prinaša izbirni element gesla jezikovna zakladnica, ki je namenjen bolj zainteresiranim uporabnikom. Razdelek prinaša podrobnejše

podatke o slovnično-pomenskem vedenju obravnavanih jezikovnih enot, ki so z vidika metajezikovnih opredelitev izkazani nekoliko bolj eksplicitno, hkrati pa uporabnika seznanja s podatki v drugih, zunanjih jezikovnih virih (npr. korpusnih) in z novimi načini reševanja jezikovnih problemov.

Intuitivne so tudi grafične rešitve. Uporabniku predstavimo vsebino v obliki krajših, zamejenih vsebinskih sklopov, pri čemer mu na ekranu naenkrat ponudimo samo tiste informacije, ki so ključne za rešitev njegovega jezikovnega problema. Vse dodatne informacije so mu na voljo v obliki pojavnih oken, hiperpovezav in drugih možnosti, ki jih nudi elektronski medij, pri čemer uporabljamo načelo plastenja besedila. Na Sliki 2

Slika 3: Izbirni element *Primorci, pozor* slovničnega gesla *moči* – *morati* v pedagoški slovnici (delovna verzija)

lahko opazimo, da so uporabniku podatki v osnovi na voljo v nekoliko bolj grafični podobi, s klikom na ustrezno ikono (*Na dolgo*) pa se odpre stranska vrstica, ki prinaša stavčno ubeseditev razlage. Tovrstna dodatna obravnava problematike je lahko nekoliko natančnejša, celovitejša in abstraktnejša, hkrati pa prinaša ustrezno alternativno možnost učencem, ki težje prepoznavajo pomen grafičnih podob in simbolov.

V obliki dodatnih pojavnih oken, stranskih vrstic in hiperpovezav med različnimi strukturnimi segmenti slovnicih gesel, do katerih uporabnik dostopa s klikom na ustrezne ikone, so hkrati na voljo dodatni zgledi in vaje, tabelarni podatki o oblikoskladenjskih vzorcih besed, razlage težje razumljivih jezikovnih pojmov in uporabljenih izrazov, dodatne zanimivosti itn. Poleg tega se ob določenih uporabniških dejanjih (npr. ob preletu prek dela ekrana z miško) določeni deli besedila obarvajo, sprožijo se simulacije, pri čemer naj bi izpostavljeni deli podatkov uporabniku omogočali, da čim bolj intuitivno usvaja jezikovno vedenje. Uporabniku skušamo pomagati tudi z oblikovanjem stavčnih mnemotehnik, ki pripomorejo k temu, da se mu vzpostavljene asociacije v spominu čim bolj utrdijo.

Jedrni del opisa jezikovnega problema dopolnjuje še omejen nabor izbirnih rubrik, ki prinašajo dodatne informacije o jezikovni realnosti obravnavanih jezikovnih enot ter enot, povezanih s konkretnim jezikovnim problemom. V njih se uporabnik npr. seznani s posebnostmi govornega in pogovornega jezika, s tipičnimi zgledi napačne rabe, si ogleda predpripravljene konkordančne nize itn.

Ena od posebnosti korpusne pedagoške slovnice je tudi izbirni element [regija], pozor, v katerem so zbrane jezikovne vsebine, ki so povezane z izhodiščnim jezikovnim problemom in se kažejo kot problematične zlasti za pripadnike specifične narečne skupine. Pri opisu problema *moči* – *morati* tako govorce iz Nove Gorice in njene okolice opozorimo, da

je njihov način rabe glagola *upati* v večini komunikacijskih situacij manj ustrezen (glej Sliko 3).

5 Zaključek

Pri izdelavi problemsko naravnega jezikovnega vira, kot je korpusna pedagoška slovnica, je bilo eno ključnih vprašanj, kako identificirati jezikovne probleme ciljnih uporabnikov, v našem primeru učencev in dijakov. Ena od možnosti so bila pričevanja učiteljev, vendar se je pri anketi med učitelji slovenščine na osnovnih in srednjih šolah pokazalo, da učitelji radi izpostavljajo predvsem metajezikovne probleme učencev (Rozman idr. 2010). Po drugi strani se je izkazala za precej bolj koristno uporaba korpusnega pristopa, saj smo z analizo korpusa Šolar na podlagi učiteljskih popravkov identificirali širok nabor jezikovnih problemov, s katerimi se pri pisanju sooča šolska populacija. Nabor problemov bo služil za oblikovanje rešitev v pedagoški slovnici, pri čemer bo tvoril opis posameznega slovnicega problema razmeroma neodvisno logično in koherentno celoto, ravnine jezikovnega sistema pa bodo – glede na relevantnost njihovih sestavin z vidika specifičnega jezikovnega problema – hkrati opisane čim bolj celotno.

Slovnica bo sicer namenjena tudi širšemu spektru potencialnih uporabnikov, vendar bo kljub vsemu njen primarni ciljni uporabnik šolajoči se mladostnik, zato bodo slovnici opisi prilagojeni kognitivnim sposobnostim povprečnega učenca, ki obiskuje zaključno triado devetletke. To nikakor ne pomeni, da gre za poenostavljanje slovnice problematike, ampak predvsem pripravljavce slovnicih opisov zavezuje k temu, da tematiko predstavijo v izrazito poljudni ter ciljnim uporabnikom prijazni elektronski obliki.

V nadaljevanju nas čaka oblikovanje rešitev ter vzpostavljanje povezav s slogovnim priročnikom (Bizjak Končar idr. 2011), ki nastaja sočasno v okviru istega projekta. Poleg tega nameravamo dati izdelane rešitve v pregled strokovnjakom ter izvesti testiranja

med ciljnim uporabniki, saj bomo lahko le tako poskrbeli za čim večjo uporabnost in rabo tega novega jezikovnega vira.

Literatura

- ARHAR HOLDT, Špela idr., 2011: *Pedagoška slovnica – standard za korpusno analizo slovnih pojavov (kazalnik 16 projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku)*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.
- BERNARDINI, Silvia, 2004: Corpora in the classroom: An overview and some reflections on future developments. John Sinclair (ur.): *How to use Corpora in Language Teaching*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 15–36.
- BIBER, Douglas, 2005: What can corpus linguistics tell us about English grammar? *TESOL Applied Linguistics Forum* 26. 1–8.
- BIZIAK KONČAR, Aleksandra idr., 2011: *Slogovni priročnik – standard za korpusno analizo težav pri tvorbi besedil (kazalnik 17 projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku)*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.
- GANTAR, Polona, KREK, Simon, 2009: Drugega pogled na slovarske definicije: opisati, pojasniti, razložiti? Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja* 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 151–159.
- KREK, Simon, ARHAR, Špela, 2010: Slovenski besedilni korpusi: kako v razred? *Sodobna pedagogika* 61/1. 224–241.
- ROZMAN, Tadeja idr., 2010: *Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika (kazalnik 15 projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku)*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.
- SCOTT, Mike, 2008: *WordSmith Tools version 5*. Liverpool: Lexical Analysis Software.
- SINCLAIR, John, 1987: Grammar in the Dictionary. John Sinclair (ur.): *Looking up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. London: Collins. 104–115.
- STREHOVEC, Janez, 2004: Pismenost za svetovni splet: kako brati digitalna novomedijska besedila. *Jezik in slovstvo* 49/1. 83–96.
- STRITAR, Mojca, 2009: *Korpus usvajanja slovenščine kot tujega jezika. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Gigafida – referenčni korpus sodobnega slovenskega jezika: www.demo.gigafida.net
- FidaPLUS – referenčni korpus sodobnega slovenskega jezika: www.fidaplus.net
- GOS – referenčni korpus govornjene slovenščine: www.korpus-gos.net
- Projekt Sporazumevanje v slovenskem jeziku: www.slovenscina.eu

O NEKATERIH ZNAČILNOSTIH UDELEŽENSKIH VLOG PRI IZGLAGOLSKIH SAMOSTALNIKI V SRBŠČINI IN SLOVENŠČINI

Borko Kovačević, Maja Đukanović, Natalija Panić

Filološki fakultet, Beograd

UDK 811.163.6'367.625.45:811.163.41'367.625.45

Prispevek obravnava udeleženske vloge izglagolskih samostalnikov v srbščini in slovenščini. Namen prispevka je predstaviti enote, ki lahko v sodobnem srbskem in sodobnem slovenskem jeziku dobijo vlogo prizadetega oziroma vlogo vršilca ob izglagolskih samostalnikih. S skupinskim pridevnikom se v teh dveh jezikih lahko izrazi samo vršilec, ne pa tudi prizadeto. V srbskem jeziku se lahko vršilec ob izglagolskem samostalniku brez dvoumnosti izrazi z rodilnikom, in sicer ne samo ob samostalniku, tvorjenem iz neprehodnega glagola, temveč tudi ob samostalniku, tvorjenem iz prehodnega glagola.

izglagolski samostalniki, udeleženske vloge, srbščina, slovenščina

The paper shows that the theme argument of verbal nouns can be expressed by NP_{GEN} and by possessive adjectives. The agent argument can appear as a possessive adjective, as NP_{GEN}, or as the construction PP od strane + NP_{GEN} (in Serbian) and the construction PP s strani + NP_{GEN} (in Slovenian). Group adjectives can represent only the agent argument, not the theme argument. It is important to emphasize that in Serbian not only the agent argument of an intransitive verb, but also the agent argument of a transitive verb can be expressed by NP_{GEN}.

verbal nouns, thematic roles, Serbian, Slovenian

Uvod¹

Izglagolski samostalniki² so za obravnavo zanimivi zato, ker sodijo v vmesno kategorijo med samostalnikom in glagolom; ti samostalniki imajo lastnosti, značilne za samostalnike, pa tudi lastnosti, značilne za glagole. Po morfoloških kriterijih se uvrščajo med samostalnike, toda zaradi svojega glagolskega izvora imajo skladenjske in semantične lastnosti, ki so podobne skladenjskim in semantičnim lastnostim glagolov, iz katerih so

nastali. Ena izmed lastnosti, ki jih povezuje z glagoli, so udeleženske vloge.

Predmet tega prispevka so udeleženske vloge izglagolskih samostalnikov oziroma njihova argumentska struktura.³ Pod argumenti razumemo udeležence (entitete), ki sodelujejo v dogodku, zaznamovanem s povedkom, in so nujni, da bi se realiziralo določeno dejanje ali stanje, izkazano s povedkom. Glede na to, da predikacijo (povedek) običajno formira glagol, je govora predvsem o

¹ Članek je nastal v okviru projekta Ministrstva Republike Srbije za znanost in izobraževanje Standardni srpski jezik: sintaksička, semantička i pragmatička istraživanja.

² V slovenskih slovnica (Toporišič 2004; Bajec, Rupel, Kolarič 1956; Đukanović, Marković 2005) se derivativ, izpeljan iz glagola s pripono *-je*, imenuje glagolnik (ang. gerund) in se obravnava kot glagolska oblika. V pričujočem prispevku uporabljamo termin izglagolski samostalnik, s katerim na primernejši način ponazarjamo kategorijo, ki je po svojih lastnostih med samostalnikom in glagolom.

³ O argumentih in argumentski strukturi govorijo Williams (1981), Grimshaw (1990), Jackendoff (1990), Spencer (1990) in Bresnan (2000).

argumentih ob določenem glagolu (ki jih zahteva določen glagol) oziroma o argumentski strukturi glagola. Argumentska struktura vsebuje informacijo o argumentih glagola: kateri so udeleženci dogodka, zaznamovane z glagolom. Vsak argument je nosilec določene semantične oziroma tematske vloge (Ø-vloge), ki mu jo pripisuje glagol; npr. agens (udeleženec, ki intencionalno opravlja dejanje) ali tema (entiteta, ki je med opravljanjem dejavnosti premaknjena ali spreminjena).⁴

Glede na to, da lahko samostalniki, izpeljani iz glagolov, zaznamujejo tudi predikacijo, je argumentska struktura izglagolskih samostalnikov zelo zanimivo področje za raziskavo.⁵ Vprašanje je, kaj se dogaja ob izpeljavi izglagolskih samostalnikov z argumentsko strukturo glagola. Ali izglagolski samostalniki prevzamejo argumentsko strukturo glagola, iz katerega so nastali, ali je njihova argumentska struktura različna od argumentske strukture motivnega glagola? Cilj pričujočega prispevka je predstaviti vse enote, ki lahko v sodobnem srbskem in slovenskem jeziku dobijo vlogo vršilca oziroma vlogo prizadetega ob izglagolskih samostalnikih.

Primeri v prispevku so vzeti za srbsčino iz Korpusa sodobnega srbskega jezika na Matematični fakulteti v Beogradu in za slovenščino iz Korpusa slovenskega jezika FIDA.

Vršilec

Ob izglagolskem samostalniku ima v srbsčini in slovenščini tipično vlogo vršilca svojilni pridevnik (primera (1a) in (1c)) oziroma svojilni zaimek (primera (1b) in (1d)):

- (1) a. *Buberovo* pomeranje naglasa na uzajamni susret Boga i čoveka ne ostavlja mesta za pojam bezličnog božanstva koje se rađa u duši.
- b. Njena glavna vrlina je politička filozofija autora, *njegovo* definisanje strateških prioriteta razvoja, pa time i definisanje uloge države u ekonomiji.
- c. *Otrokovo* premikanje boste lahko tudi videli, če bo dvignil ritko, glavico ali če bo premaknil roko ali nogo navzgor.
- d. Revisa je morala poslušati *moje* kričanje in bobnanje po loncih.

Vršilec se lahko izrazi tudi z NP_{GEN} v postnominalnem položaju:⁶

- (2) a. To bi automatski značilo izdvajanje *Nemačke* iz »velike četvorke«, koju još čine Francuska, Velika Britanija i Italija.
- b. Cala je bilo čedalje bolj groza zavijanja policijske sirene, prezira v očeh sosedov, roganja *sošolcev*, pripomb meščanov o zanikrnih starših.

Konstrukcijo PP *od strane* + NP_{GEN} v srbsčini oziroma PP *s strani* + NP_{GEN} v slovenščini lahko lahko uporabimo tudi kot vršilca:

- (3) a. Sve agresivnije ispoljavanje političkih ambicija *od strane vojnih krugova* bila je činjenica.
- b. Temeljni konflikt interesov je povezan z izkoriščanjem delavcev *s strani kapitalistov*.

V obeh jezikih lahko dobi vlogo vršilca tudi skupinski pridevnik. Kot navajata Alexiadou in Stavrou (2002), se kot skupinski pridevniki razumejo tisti pridevniki, ki se nanašajo na narodnost, etniciteto, poreklo ali katerokoli skupino posameznikov, ki imajo določeno skupno (ideološko, sociološko, geografsko) lastnost; npr. pridevniki *srpski*,

⁴ Gre za mednarodne termine; v tem prispevku bodo namesto njih uporabljeni domači: tematske vloge = udeleženske vloge; agens = vršilec; tema (patients) = prizadeto.

⁵ O argumentski strukturi izglagolskih samostalnikov govorijo Dowty (1989), Grimshaw (1990), Alexiadou (2001), Zubizarreta (1987) in Siloni (1987); za srbski jezik glej Kovačević, Đukanović (2009), za slovenski jezik pa Orešnik (1992).

⁶ V prispevku se uporabljajo naslednji mednarodni simboli/kratice: NP = samostalniška fraza (ang. nominal phrase), PP = predložna fraza (ang. prepositional phrase), NP_{GEN} = samostalniška fraza v roditeljski (ang. nominal phrase in genitive).

*francuski, komunistički, demokratski.*⁷ Pona-
zarjamo jih z naslednjimi primeri:

- (4) a. Jedno *novinarsko* istraživanje ukazuje i na
sve veći broj krađa po novosadskim trgo-
vinskim objektima, posebno tamo gde se
prodaje hrana.
b. *Ameriško* zavzemanje za protiraketni dež-
nik bi Nemci še nekako sprejeli, čeprav
zaradi visokih stroškov ne ravno navdu-
šeno.

Ob samostalniku, izpeljanem iz prehod-
nega glagola, se lahko uporabita dva NP_{GEN} v
postnominalnem položaju, pri čemer ima ena
vlogo prizadetega, druga pa vlogo vršilca.
Rozwadowska (1997) in Alexiadou (2001)
razlagata, da se v več jezikih taka NP_{GEN} ne
moreta uporabiti. Zlatić (1997: 13–17) meni,
da tudi v srbsčini ob samostalnikih, izpeljanih
iz prehodnega glagola, vršilca ne moremo
izraziti z roditeljskim. Radovanović (1990: 40)
trdi enako, da je »neuresničljivo pojavljanje
dveh zaporednih roditeljskih samostalniških
'svojljnih oblik' ob deverbativnem samostal-
niku v slovanskih nominaliziranih izkazih, pri
čemer naj bi ena imela pomen osebk, druga
pa predmeta«. Navaja pravilen primer, v kate-
rem dobi svojljni pridevnik (zaimek) »oseb-
kovno interpretacijo«:

- (5) Čuvno je *Andrićevo* (njegovo) *pozna-
vanje istorije* [→ *da je Andrić (on) pozna-
vao istoriju*].

Toda naslednji primeri kažejo, da se v
srbsčini ob samostalnikih, izpeljanih iz pre-
hodnih glagolov, lahko nahajata dva NP_{GEN} v
postnominalnem položaju, pri čemer ima ena
vlogo prizadetega, druga pa vlogo vršilca:

- (6) a. Ilustrujući raspoloženje građana Vojvo-
dine o stepenu autonomije koju bi želeli,
na osnovu istraživanja *javnog mnjenja
agencije »Skan«* obavljenog u martu ove
godine, Filipov je rekao da 33,3 odsto
stanovnika Pokrajine traži [...]
b. [...] došlo se do usaglašene izjave o po-
stignutom dogovoru uz *davanje posebne*

garancije Šona Salivena, političkog savet-
nika Karla Kabidoze, glavnokomandujućeg
Kfora na Kosovu, koji je bio [...]

- c. Svi skopski mediji zabeležili su *dužnosti
novog jugoslovenskog ambasadora u Ma-
kedoniji Biserke Matić-Spasojević*.

Značilno je, da se v takšnih primerih
vršilec pojavi kot NP_{GEN}, sestavljen iz dveh
besed. Nikoli ne gre za NP samo iz enega
samostalnika, temveč je vedno razširjen
bodisi s samostalnikom (npr. *Šon Saliven*)
bodisi s pridevnikom (npr. *novi jugosloven-
ski*). Vedno gre za NP, iz katerega se ne da
izpeljati svojljnega pridevnika. Iz tega izhaja,
da je možnost realiziranja vršilca v obliki
NP_{GEN} ob samostalnikih, izpeljanih iz pre-
hodnih glagolov, pogojena z možnostjo, da se
vršilec izrazi s svojljnim pridevnikom/svo-
jljnim zaimkom. Posplošeno povedano:⁸ če se
vršilec lahko izrazi s svojljnim pridevnikom,
se ne more izraziti z NP_{GEN} v postnominal-
nem položaju. Če vršilca ne moremo izraziti s
svojljnim pridevnikom, potem ga lahko
izrazimo z NP_{GEN} v postnominalnem polo-
žaju.

Prizadeto

Ob izglagolskem samostalniku imajo v
srbsčini in slovenščini vlogo prizadetega
NP_{GEN} v postnominalnem položaju in svojljni
pridevnik/svojljni zaimek pred izglagolskim
samostalnikom. Naslednji primeri ponazar-
jajo NP_{GEN}:

- (7) a. Čuvaj porodičnog blaga Bertalan Nađ je
na radnom mestu zadužen za obezbeđenje
novčanih pošiljki.
b. Zanimiv je tudi urejevalnik Paintit, ki je
specializiran predvsem za risanje *ikon* in
majhnih sličic, zelo dobro pa se obnese
tudi pri zajemu sličic z zaslona.

V primerih (8a) in (8c) sta kot prizadeto
uporabljena svojljna pridevnika, v primerih
(8b) in (8d) pa svojljna zaimka:

⁷ Giorgi in Longobardi (1991) takšne pridevnike imenujeta referencialni pridevniki (ang. referential adjectives).

⁸ Posplošitev je razumljena samo kot domneva, ki bi jo bilo treba podrobneje raziskati.

- (8) a. Car Franja Josif potpisuje 5. marta *Froj-dovo* imenovanje na dužnost profesora extraordinarius-a.
- b. Zato *njeno* oslobađanje narušava toplotni bilans na Zemlji.
- c. Predlog ministra je sredi julija obravnavala vlada in predlog za *Mirošičevo* imenovanje poslala parlamentarnemu odboru za zunanjo politiko.
- d. Policisti in pirotehnik so na kraju ugotovili, da gre za ročno bombo italijanske izdelave, za *njeno* uničenje pa je poskrbel pirotehnik.

V srbsčini in slovenščini lahko dobi skupinski pridevnik samo vlogo vršilca, zato ne more imeti vloge prizadetega ob izglagolskih samostalniki. Dejstvo, da skupinski pridevnik ne more funkcionirati kot prizadeto, je ponazorjeno z nepragmatičnostjo primerov, v katerih se ob izglagolskem samostalniku, ob katerem je obvezna⁹ realizacija internega¹⁰ argumenta, poleg skupinskega pridevnika uporablja svojilni pridevnik v vlogi vršilca:¹¹

- (9) a. Napoleonovo skupljanje Francuza
- b. Napoleonovo francosko skupljanje
- (10) a. Napoleonovo zbiranje Francozov
- b. Napoleonovo francosko zbiranje

To potrjuje tudi negramatičnost primerov s konstrukcijo PP *od strane* + NP_{GEN} v srbsčini oziroma PP *s strani* + NP_{GEN} v slovenščini:

- (11) a. slamanje demokrata od strane vladajuće koalicije
- b. demokratsko slamanje od strane vladajuće koalicije
- (12) a. premaganje demokratov s strani vladajuće koalicije
- b. demokratsko premaganje s strani vladajuće koalicije

V vseh negramatičnih primerih so ob skupinskem pridevniku uporabljeni konstituenti, ki imajo nedvomno vlogo vršilca oziroma pri katerih so uporabljeni eksterni argumenti: v primerih (9b) in (10b) svojilni pridevnik (*Napoleonovo* v srbsčini in slovenščini) ter v primerih (11b) in (12b) konstrukcija (*od strane vladajuće koalicije* v srbsčini, *s strani vladajuće koalicije* v slovenščini). Da bi ob določenem samostalniku, ob katerem je obvezna raba internega argumenta, uporabili eksterni argument (argument, ki mu je dana vloga vršilca), moramo ob samostalniku uporabiti tudi njegov interni argument (Grimshaw 1990); izpolniti je namreč treba argumentsko strukturo tega samostalnika. Negramatičnost primerov (9b), (10b), (11b) in (12b) kaže, da argumentska struktura samostalnikov ni izpolnjena. Pridevnikom *francusko* in *demokratsko* v srbsčini oziroma *francosko* in *demokratsko* v slovenščini ni dana vloga prizadetega. Torej ne gre za uporabo internih argumentov samostalnikov, ob katerih se pojavijo, zato ne moremo uporabiti niti njihovih eksternih argumentov. Kot kažejo primeri (9a), (10a), (11a) in (12a), je raba eksternih argumentov možna le, če se ob samostalnikih uporabi NP_{GEN} (*Francuza* in *demokrata* v srbsčini oziroma *Francozov* in *demokratov* v slovenščini), ki funkcionira kot interni argument.

Če v omenjene negramatične primere dodamo NP_{GEN} z vlogo prizadetega, bodo primeri sprejemljivi:

- (13) a. Napoleonovo francosko skupljanje poena
- b. demokratsko slamanje protivnika od strane vladajuće koalicije
- (14) a. Napoleonovo francosko zbiranje točk

⁹ Realizacija internega argumenta je obvezna ob glagolih (in iz njih izpeljanih izglagolskih samostalniki), ki ne dovolijo detranzitivizacije; ob njih je nujen interni argument. Po drugi strani je ob glagolih (in iz njih izpeljanih izglagolskih samostalniki), ki dovoljujejo detranzitivizacijo, implicitni obstoj internega argumenta (za katerega ni nujno, da se skladenjsko realizira). O glagolih, ki dovolijo takšno obliko detranzitivizacije v srbsčini, govori Moskovljević (2004).

¹⁰ Običajno glagol osebk podeli eksterne, dopolnilom pa interne Ø-vloge. Tako je osebek eksterni argument glagola, dopolnila pa so interni argumenti.

¹¹ O tem govorita Kovačević in Đukanović (2009); iz njunega prispevka so vzeti tudi primeri (9)–(14).

- b. demokratsko premaganje nasprotnika s strani vladajoče koalicije

To nedvomno pomeni, da pridevnikoma *francusko* in *demokratsko* v srbsčini oziroma *francosko* in *demokratsko* v slovenščini ni dana vloga prizadetega, saj bi bilo to v nasprotju s Ø-kriterijem, po katerem lahko določeno Ø-vlogo pripišemo samo enemu argumentu.¹² Vloga prizadetega je v srbskih primerih dana NP *poena* in *protivnika* (primeri (13a) in (13b)), zato ne more biti dana tudi pridevnikoma *francusko* in *demokratsko*. Enako v slovenskih primerih: vloga prizadetega je dana NP *točk* in *nasprotnika* (primeri (14a) in (14b)), zato ne more biti dana tudi pridevnikoma *francosko* in *demokratsko*. Pridevniki *francusko* in *demokratsko* v srbsčini ter *francosko* in *demokratsko* v slovenščini se obnašajo kot opisni modifikatorji (kot v primerih *francuski hleb*, *francuski poljubac*; *demokratska tradicija*, *demokratski potez*), ne pa kot argumenti.

Sklep

Ob izglagolskem samostalniku dobiva v srbsčini in slovenščini vlogo prizadetega NP_{GEN} v postnominalnem položaju in svojilni pridevnik pred izglagolskim samostalnikom. Vršilec se lahko pojavi v več oblikah: lahko se realizira kot svojilni pridevnik/svojilni zaimek, kot NP_{GEN} v postnominalnem položaju ali pa kot konstrukcija PP *od strane* + NP_{GEN} v srbsčini oziroma PP *s strani* + NP_{GEN} v slovenščini.

Skupinski pridevniki lahko v srbsčini in slovenščini dobijo samo vlogo vršilca, ne pa tudi vloge prizadetega, kar je v skladu s spoznanji o obnašanju skupinskih pridevnikov v določenih drugih jezikih (npr. v angleščini in grščini).

V srbsčini je vršilec lahko izkazan s pomočjo NP_{GEN}, in sicer ne samo ob samostalniku, izpeljanem iz neprehodnega glagola, temveč tudi ob samostalniku, izpeljanem iz

prehodnega glagola. Ob samostalniku, izpeljanem iz prehodnega glagola, se lahko uporabi dve NP_{GEN} v postnominalnem položaju, pri čemer ima ena vlogo prizadetega, druga pa vlogo vršilca. Raziskava nas napoti na to, da je ta pojav povezan z možnostjo, da se vršilec izrazi s svojilnim pridevnikom/svojilnim zaimkom. Če se vršilec lahko izrazi s svojilnim pridevnikom, se ne more izraziti z NP_{GEN} v postnominalnem položaju. Če vršilca ne moremo izraziti s svojilnim pridevnikom, potem ga lahko izrazimo z NP_{GEN} v postnominalnem položaju.

Literatura

- ALEXIADOU, Artemis, 2001: *Functional Structure in Nominals: Nominalization and Ergativity*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ALEXIADOU, Artemis, STAVROU, Melita, 2002: *On the idiosyncrasies of so-called Group Adjectives: a case at the syntax-morphology interface*. www.uclm.es/congresos/cgg/abstracts/abstract_alexiadou_stravou.pdf
- BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BRESNAN, Joan, 2000: *Lexical-functional syntax*. Oxford: Blackwell.
- DOWTY, David, 1989: *On the Semantic Content of the Notion Thematic Role*. Gennaro Chierchia, Barbara H. Partee, Raymond Turner (ur.): *Properties, Types and Meanings*. Dordrecht: Kluwer.
- ĐUKANOVIĆ, Maja, MARKOVIĆ, Željko, 2005: *Osnovi gramatike slovenačkog jezika*. Beograd: Leksikom.
- GIORGI, Alessandra, LONGOBARDI, Giuseppe, 1991: *The Syntax of Noun Phrases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GRIMSHAW, Jane, 1990: *Argument Structure*. Cambridge: MIT Press.
- JACKENDOFF, Ray, 1990: *Semantic Structures*. Cambridge: MIT Press.
- KOVAČEVIĆ, Borko, ĐUKANOVIĆ, Maja, 2009: *Argumentaska struktura glagolskih ime-*

¹² O Ø-kriteriju, po katerem mora biti vsakemu argumentu prisojena določena Ø-vloga in mora biti vsaka Ø-vloga pripisana nekemu (ali samo enemu) argumentu, govori Ouhalla (1999: 162–164).

- nica u srpskom i slovenačkom. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 77. 71–82.
- MOSKOVLJEVIĆ, Jasmina, 2004: Unspecified Object Alternation in Serbian and English. *English language and literature study: Interfaces and integrations*. Beograd: Filološki fakultet.
- OREŠNIK, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU.
- OUHALLA, Jamal, 1999: *Introducing Transformational Grammar*. London: Arnold.
- RADOVANOVIĆ, Milorad, 1990: *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Novi Sad: Dobra vest.
- ROZWADOWSKA, Bozena, 1997: *Towards a Unified Theory of Nominalizations: External and Internal Eventualities*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- SILONI, Tal, 1987: *Noun Phrases and Nominalizations: the Syntax of DPs*. Dordrecht: Kluwer.
- SPENCER, Andrew, 1990: *Morphological Theory: An Introduction to Word Structure in Generative Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- WILLIAMS, Edwin, 1981: Argument Structure and Morphology. *Linguistic Review* 1. 81–114.
- ZLATIĆ, Larisa: *The Structure of the Serbian Noun Phrase*. <http://larisaz.home.texas.net/linguist.htm>
- ZUBIZARRETA, Maria Luisa, 1987: *Levels of Representation in the Lexicon and in the Syntax*. Dordrecht: Foris.

UVOD V ANALIZIRANJE ŠALJIVEGA V POGOVARJANJIH

Mira Krajnc Ivič

Filozofska fakulteta, Maribor

UDK 398.23:81'42:316.772

Med vsakdanjimi pogovarjanji zaseda šaljenje oz. šaljivo komuniciranje pomembno mesto. Poleg vljudnosti sodijo šaljive dejavnosti, ki so najučinkovitejše v sproščenem vzdušju, med temeljne oblike implikativnega komuniciranja, katerih namen in smisel sta močno odvisna od okoliščin konkretnega pogovarjanja. Prispevek se osredinja na iskanje odgovorov le na nekatera uvodna vprašanja o šaljivem in smehu.

govorjeni diskurz, pogovarjanja, šaljivo, smeh, pragmatika, konverzacijska analiza

Joking or witty communication has an important place in everyday conversation. In addition to politeness, being funny, which works best in a cheerful atmosphere, is one of the basic forms of implicational communication, the intention and meaning of which strongly depend on the context of each particular conversation. The article focuses on some initial questions about joking and laughter during conversation.

spoken discourse, conversation, joking, laughter, pragmatics, conversation analysis

Uvod

Raziskovanje smešnega, komičnega, humornega v pogovarjanjih je nujno, če naj bi ugotovitve tega interdisciplinarnega raziskovanja (Jarnovič 2008: 158) odsliskavale dejanske poteke pogovarjanj. Med pogovarjanji se namreč pogosto šalimo, dražimo, norčujemo, pripovedujemo smešne zgodbe, anekdote, skupaj oblikujemo povsem absurde fantazijske zgodbe, se igramo jezikovne igre idr. Pojav smešnega je torej del pogovarjanj in nima le fatične jezikovne funkcije, ampak je – tako kot resna pogovarjanja – večfunkcijsko (Kotthoff 1998: 353) in lahko učinkuje integracijsko ali segregacijsko.

Prispevek se s teoretičnega vidika naslavlja zlasti na ugotovitve nemške jezikoslovke

H. Kotthoff, predstavljene v monografiji *Spaß Verstehen*, ki se osredotoča na dogajanje med pogovarjanji, v katerih prihaja do spontanega menjavanja šaljivega in resnega komuniciranja.

Šaljivo in resno komuniciranje

Za večino pogovarjanj¹ je značilno spontano prepletanje resne in šaljive komunikacije (Kotthoff 1998: 11). Znotraj institucionalnih komunikacijskih položajev je šaljenje sicer dovoljeno, vendar moramo biti previdni, da pri tem ne postanemo predmet šaljenja ali žrtev obrekovanja. Med institucionalnimi položaji predstavlja skrajnost komuniciranje v cerkvi in vojski, ki je do podrobnosti formalizirano in poteka povsem rutinizirano. Tudi

¹ Pogovarjanje (ang. conversation) je ciljen, k reševanju naloge naravn dvogovor (Krajnc Ivič 2009: 256, 258). V prispevku uporabljam termin pogovarjanje nadpomensko za različne tipe dvogovorov, termin pogovor pa kot tip dvogovora, v katerem imata oba udeleženca enake pravice glede prevzemanja replik, vpeljevanja novih tem idr. (Krajnc Ivič 2008, 2009). Za udeleženca komunikacijskega stika uporabljam termine govorec, poslušalec in sogovorec.

ena od temeljnih značilnosti šaljivega, tj. ustvarjalnost, ne sodi v omenjeni instituciji. Šaljenje pa je redko še na sodišču (Kotthoff 1998: 11),² kjer je za komuniciranje nujna enopomenskost (de Beaugrande, Dressler 1992: 49).

Humor, komično, smeh in šaljive dejavnosti

V preteklosti³ so pri opredeljevanju humorja, komičnega oz. smešnega, smeha in šaljivih dejavnosti izhajali iz ugotovitev literarne teorije, na katero sta vplivali tako psihologija kot filozofija (Griceova teorija pogovornih implikatur, predstavljena v naslednjem podglavju).

V jezikoslovju so se prve empirične raziskave humornega na področju primarnega komuniciranja pojavile šele v zadnjih desetletjih (Kotthoff 1998: 13). Po podatkih iz COBBIS-a pa pri nas ni raziskav smeha in humorja z jezikovnopragmatičnega vidika, ki bi bile primerljive s Kotthoffino raziskavo. Jezikoslovci (Jesenšek 1998, 2010; Stramljič Breznik 2002) namreč analizirajo in prikazujejo izbrana, praviloma umetnostna besedila kot humorna z vidika neskladja, nepričakovosti, dvoumja na ravni pomenoslovja, frazeologije. Stritar (2000) je šale kot monološka besedila analizirala z vidika besedilne zgradbe in pojasnjevanja poante. Novost pri raziskovanju šaljivega med komuniciranjem pa predstavlja poročilo U. Jarnovič o mednarodnem interdisciplinarnem simpoziju o humorju in smehu (2008).

V prispevku na kratko povzemanj opredelivte humorja, smešnega v literarni teoriji, predstavljam eno odmevnejših teorij smeha, tj. Bergsonovo teorijo (odmevnejši sta še Freudova in Koestlerjeva teorija; Kotthoff

1998: 105), in zaključim z nekaterimi Kotthoffinimi ugotovitvami.

Humor je v literarni teoriji oznaka »za poseben način doživljanja sveta«, za »moder pogled na nezadostnost življenja, ki pomaga, da se jasno vidijo protislovja sveta« (Kos idr. 2009: 132). Loči se od satire, ironije in komičnosti, po vzvišenosti pa je primerljiv s tragičnostjo. Za razliko od humorja je komičnost »lastnost kakega spleta življenjskih in v umetnosti predstavljenih pojavov, ki sprožajo smeh in spravljajo v dobro voljo, sproščajo napetost in osvobajajo« (Kos idr. 2009: 177). Komičnost namreč temelji na kontrastu – med pričakovanim in dejanskim, videzom in resnico – zato so razlogi za smeh v »nenadni sprostitvi napetega pričakovanja, ki se razblini v nič« (prav tam). Pri vzpostavljanju razmerja do smeha pa je »humor smeh med solzami« (Kos idr. 2009: 132).

Bergson v *Eseju o smehu* (1900;⁴ navedeno po Capuder 2008: 141–184) govori o smešnem, komičnem, duhovitem, humorju, ironiji, črnem humorju in smehu. Izraze sicer opredeli, a ne povsem jasno, saj uporablja smešno, smeh in komično sinonimno. Npr. fenomen smešnega (komičnega) je opredeljen kot posebna oblika miselnega ali drugačnega »pačenja«, kot »nekakšna neokretnost glede na živo« (Capuder 2008: 142); smeh in smešno (komično) celo enači: »Sme ali komičnost je namenjena čistemu umovanju«, do katerega prihaja v stiku s »sorodnimi umi« (Capuder 2008: 144). Za smeh, smešno so značilni trije postulati: a) smešno najdemo le v okviru človeškega, b) smešnega ne moremo uživati, kadar se čutimo osamljene, ločene od ostalega sveta, in c) smeh se izživi na nekakšni brezčutnosti (Capuder 2008: 144). Komedija naj bi se namreč »začela tam, kjer s svojim bližnjim nehamo sočustvovati. Smeh bo odplaknil naša najbolj pristna

² Formalna družbena razmerja se deformalizirajo prav s šaljenjem (Kotthoff 1998: 9).

³ Namen prispevka ni natančno prikazati pojmovanja humorja, smeha in komičnega skozi zgodovinska obdobja, zato ne navajam npr. Aristotelovih in Platonovih definicij.

⁴ Slovenski prevod (prevedel J. Gradišnik, spremno besedo napisal A. Capuder): H. Bergson, 1977: *Esej o smehu, Filozofska intuicija, Uvod v metafiziko*. Ljubljana: Slovenska matica.

duševna stanja [...] nas napravil za soigralca ali bolje rečeno nadzornika oseb,⁵ ki so se s svojo *otrditvijo* pregrešile proti družbenemu življenju in s tem postale smešne» (Capuder 2008: 170). Družba s smehom kot obliko družbene graje »deluje kot nenehno povzdignjeni prst in vsakomur postavlja pred oči, če že ne grozeče kazni, pa vsaj obetajoče se ponižanje«, ki se ga je treba bati (prav tam).

Bergsonovo teorijo lahko povežemo s tremi teorijami humorja: po teoriji superiornosti/nadrejenosti (Ross 1998: 53) smejanje sledi spoznanju, da je človek, ki se smeje, boljši od tistega, ki se mu smeje; po teoriji neskladja smeh izzove nepričakovano, drugačno od običajnega; po teoriji razbremenitve »mehanična togost« (Capuder 2008: 145), nastala zaradi raztresenosti predmeta/osebe (po)smeha, sproži razbremenitev družbene napetosti kot posledice neupoštevanja družbenih norm, pri čemer so upoštevana spoznanja o scenarijih (ang. scripts; de Beaugrande, Dressler 1992: 69; Kotthoff 1998: 48; Jarnovič 2008: 156) in vrstah védenja pri posamezniku.

Kotthoff (1998) meni, da humor ne temelji le na besedni semantiki, neodvisni od celotne komunikacijske situacije, temveč bolj na igri med različnimi oblikami tipizacij, institucionalizacij in normiranj. Za smešno je značilno povsem stransko, presenetljivo in ustvarjalno hkratno dvo- ali večnivojsko razmišljanje o različnih področjih vedénja in védenja, ki se zdijo nekompatibilna. Smešnost se posreči s prekrivnostjo pomena, ki ustvari zabavno sprostitvev; tako na noben način ni omejena zgolj na šalo kot tipično šaljiv žanr, ustvari pa poanto in presenetljiv pomenski zasuk. Humor označuje neko držo in čustveno stanje, v katerih lahko cenimo smešno in komično ter ustvarjamo vedro vzdušje. Medtem ko je komično lahko nenamerno, je humor morno lahko le namerno. Komično se bolj

nanaša na vidik razumevanja, interpretiranja dejanj, misli drugih, humorno pa označuje tako tvorjenje kot interpretiranje, lahko pa se zgodi, da je humorno razumljeno tudi kot resno. Prav med pogovarjanji so pogosta prekrivanja komike, smešnega in humorja. Ker lahko humor vključuje komiko in smešno, uporablja avtorica izraze šala, humor in šaljivo komuniciranje kot nadpomenke za vse fenomene, ki jih lahko označimo kot neresne med pogovarjanji (Kotthoff 1998: 46).

Kako do smisla in funkcije šaljenja?

Po Griceovi teoriji pogovornih implikatur sodi šaljivo komuniciranje med temeljne oblike implikativnega komuniciranja: smešno ni izrecno izraženo, ampak naj bi ga sogovorec kot takega prepoznal (Kotthoff 1998: 86). V članku *Logic and Conversation* (1975;⁶ navedeno po Kante 1996: 132; Kotthoff 1998: 55; Krajnc Ivič 2009: 36–42) navaja štiri načine neupoštevanja maksim: (a) če udeleženec očitno in namerno ne upošteva maksime, govorimo o kršenju, (b) če govorec da vedeti, da ne želi sodelovati v pogovarjanju (npr. *Moja usta so zaprta*), govorimo o odločanju proti, (c) o nesoglasju (ang. clash, nem. Kollision) govorimo, če udeleženec ni zmožen izpolniti maksime kakovosti, ne da bi pri tem kršil maksimo količine, in (č) o izkoriščanju⁷ govorimo, če udeleženec prikrito ne upošteva maksime, njegov namen pa je zavajati. Prav izkoriščanje maksim je temeljno za pogovorne implikature, ki lahko v enaki meri sugerirajo tako interpretacije humorja kot interpretacije vljudnosti (Kotthoff 1998: 61). Med vljudnostne strategije, ki izkoriščajo maksime in jih lahko razumemo kot vrste šaljenja, sodijo namigovanja, ironija, sarkazem, litote, hiperbole, metafore (Kotthoff 1998: 288). Pri tem je pomembno, koliko se v šaljenju zabava oseba, ki je predmet šaljenja

⁵ Komik je prikrit moralist (Kotthoff 1998: 360).

⁶ Paul Grice, 1989: *Studies in the Way of Words*. Cambridge, London: Harvard University Press.

⁷ Angleški izraz »flouting« je v *Uvodu v besediloslovje* (de Beaugrande, Dressler 1992: 90) preveden kot »posmehovanje«, pri Kantetu (1996: 132) pa kot »kršenje«.

in je ob tem prisotna (glej Primer 1) (Kotthoff 1998: 285–286). V obeh primerih je interpretacija sporočenega, izrečenega v veliki meri odvisna od drugih, družbeno pogojenih determinant konkretnih okoliščin sporočanja položaja; z izkoriščanjem maksim govorec zgolj izkazuje svoje sodelovanje. V okviru Griceovega sodelovalnega načela pa po mnenju H. Kotthoff ne moremo pojasniti vsega šaljivega komuniciranja.

Primer 1⁸

C: Zaj enkrat pa morte prit v Ljubljano, ne?

A: Ja.

C: Če bote meli čas.

A: Sej enkrat ...

Č: Ampak samo enkrat.

C: *Sam enkrat*.

A: Ne, sej enkrat smo bli že tik na tem.

C: Ja?

A: Pol pa smo šli v Ankaran.

Smeh.

A: æ. Res. Sma mela že ...

Č: Ker so bli semaforji zeleni.

Smeh.

A: Ne, v bistvu je blo tak, da sma se odločila, da bi šli v – tak kot vedno to rečema – v živalski vrt pa pol še tja, ampak pol æ, sma mela možnost it v Ankaran pa sma pač rajš šla tja.

Cvetka z repliko *Sam enkrat*, izgovorjeno v smehu, ponovi Črtovo šaljivo pripombo, nastalo na osnovi besedne igre (*zaj enkrat* 'v kratkem' v naslednji repliki spremeni v 'le enkrat'), in tako pokaže, da je šaljenje razumela. Njeno reakcijo bi lahko interpretirali tudi kot izražanje strinjanja s partnerjem Črtom, da sprejmeta obisk res le enkrat. V tem

primeru bi lahko imel njen smeh z vidika semiotike ikonično vlogo (Kotthoff 1998: 107), saj je sporočilo v nasprotju z družbeno sprejetimi normami: če nekdo redno obiskuje drugega, se pričakuje, da ga bo večkrat tudi sam gostil. Cvetka svoje manj primerne misli skrije v smeh, tako da je izrečeno manj razločno. Vendar se nihče od soudeležencev na njene besede ne odzove niti jezikovno niti nejezikovno (Aleš se namreč odzove na Črtovo repliko), zato se zdi, da njene replike niso interpretirali na ta način.

Več smeha je sprožila Črtova replika *Ker so bli semaforji zeleni*. Z navajanjem popolnoma nepomembnega razloga je namreč kritiziral Aleša in Brigito, ker ju še ni bilo na obisk. Odzvala sta se s smehom, saj sta kritiko razumela kot draženje. Šele kasneje, ko sta obiskala Črta in Cvetko, sta natančneje razumela ostrino Črtovih besed.⁹ Šaljive dejavnosti imajo torej implikacije, ki se ne nanašajo le na humor. Izražajo lahko kritiko, posredovanje vrednot, predstavljajo lahko kompenzacijo za žalitev, moralni pouk ali pa vsebujejo druga sporočila (Kotthoff 1998: 126).

Opazimo lahko, da je pri transkribiranju ponazarjalnega gradiva zabeleženo le, da se udeleženci smejijo, malo pozornosti pa je namenjene načinu smejanja (na to pomanjkljivost opozarja Jefferson; Kotthoff 1998: 106), zato tudi analiza in interpretacija dogajanja ne moreta biti natančni. Smeh je namreč veliko več kot le reakcija na humor, saj ima lahko obvestilni potencial (Kotthoff 1998: 126). Izrek artikuliramo in modificiramo, kar je pogosto pri izrekanju družbeno manj sprejemljivega (Primer 1). Smeh tudi ni nujno

⁸ Ponazarjalno gradivo, Primer 1 in 2, je del korpusa besedil, zbranih že v okviru doktorske disertacije *Zasebni dvogovori*. Gre za izbrani pasaži sicer dvournega pogovora šestih prijateljev oz. treh parov, nastalega med obiskom C(vetke) in Č(rta) ter D(olores) in E(rika) pri A(lešu) in B(rigiti) v Mariboru. Udeleženci (njihova imena so spremenjena) so bili v času pogovora zaposleni, stari okoli triintrideset let in imajo fakultetno izobrazbo; so člani unipleksne družbene skupine (poznajo se torej le v enem svojstvu). Udeleženka pogovora sem bila tudi avtorica prispevka.

⁹ Udeleženci so se o tem pogovarjali med obiskom Aleša in Brigite pri Črtu in Cvetki, pogovor pa je potekal tudi le med Alešem in Brigito. To potrjuje, da se pogovori med zakoncema, družinskimi člani, prijatelji pravzaprav nikoli ne končajo oz. se končajo z dokončno ločitvijo, razhodom med udeleženci (Hoffmannová idr. 1999: 37–66; Krajnc Ivič 2008: 252).

samostojna replika, ne pripada le enemu udeležencu naenkrat. S smehom izkazujemo pripravljenost, interes za sodelovanje v interakciji, če se nam zdi kaj smešno (odzivna replika) ali če se česa veselimo (motivacijska replika).

Šaljenju o morebitnem obisku Aleša in Brigitte pri Črtu in Cvetki je sledila anekdota o darilu, ki ga je Aleš pred kratkim prejel od sodelavcev (Primer 2). Anekdote so pogosta šaljiva dejavnost, ki temelji na pristnih doživetjih govorca, pristnost pa umanjka pri podrobnostih. V pogovor jih uvajamo na poseben način, npr. *To je tut zabavna zgodba za temi kregli, ki jih mata vidva*, ali kot šale (o zgradbi šal glej Stritar 2000), npr. *A si že slišal tistega o ...*

Primer 2

A: To je tut zabavna zgodba za temi kregli, ki jih mata vidva.

C: A ja?

A: Ful je zabavna.

C: Kaj je torej?

A: Eh, æ. Za moj rojstni dan sem dobil tega od tajnice naše pa sodelavca, ne. To. Šefica pa je pač pozabila na rojstni dan, ne. Pol pa, ko je vidla, da sn, da mam, pa je pol naslednji dan prnesla [isti]. Ni vidla daril, ne.

Č: [Isti] A ja.

A: Ampak je od vseh daril prnesla popolnoma enaka. Kar sicer niti ni tak hudo, ne.

C: Ja.

A: Zaj mam saj dva. Tak, da škoda, da v naši pisarni še kdo ne dela.

Č: Ja. Bi blo fajn, če bi šest ljudi blo.

A: Točno pol zaj ne bi jokal, da nimam unificiranih kozarcev.

Č: Verjetno je pa v kleti avtomat, kjer dobiš kavo, kokakolo in darila. Il Pa stišneš na darila pa pride sam ...

Pripovedovalec¹⁰ skuša narediti svojo anekdoto zanimivejšo z jezikovnimi sredstvi. Tako pretirava (hiperbola): *pol zaj ne bi jokal, da nimam unificiranih kozarcev*, s čimer izko-

rišča maksimo kakovosti. Soudeleženci namreč vedo, da ni jokal, ampak je na ta način pojasnil, zakaj nima za vse enakih kozarcev. Izraz *jokati* je tako metafora za *pojasnjevati*, morda tudi *opravičiti*. Aleševe poskuse šaljenja pa nadgradi Črt z nesmiselnim fantaziranjem: *Verjetno je pa v kleti avtomat, kjer dobiš kavo, kokakolo in darila*.

Udeleženci šaljive dejavnosti torej spontano vključujejo v pogovarjanje. V primeru 1 besedni igri sledi kritika, ki je naslovnika naprej nista razumela v celoti, zato kasneje, ko jo razumeta, deluje še bolj ostro. V primeru 2 pripovedovalec anekdote izkorišča maksimo kakovosti za stopnjevanje smešnega s hiperbolo in metaforo. Oba primera prikazujeta značilnosti šaljivih dejavnosti med pogovarjanjem, kot jih navaja že H. Kotthoff (1998: 43): šaljive dejavnosti lahko spodbudijo smeh ali se z njim zaključijo. Smeh torej ni nujni predpogoj ali rezultat šaljivih dejavnosti, ampak le možen. Med šaljivimi dejavnostmi (npr. nesmiselne fantazije, smešne pripombe, anekdote, draženja, pripovedovanje šal, pripovedovanje o smešnih preteklih doživetjih katerega od udeležencev ali koga, ki ga udeleženci poznajo) se igra z ustaljenimi pomeni, jezikovnimi, vedenjskimi vzorci in vsebinami, pri tem pa imata pomembno vlogo še fantazija in ustvarjalnost. Sestavni deli šaljivih dejavnosti so dvoumje, razmišljanje na dveh ali več nivojih hkrati (t. i. bisociacija)¹¹ in interpretativna raznolikost. Ustrezno interpretiranje pa omogoča skupno vedenje. Iz vrst in načinov šaljenja udeležencev pogovarjanja lahko sklepamo o družbi, ki ji udeleženci pripadajo, o njihovih občutjih in o vrednotah te družbe.

Sklep

Z vidika pogovarjanj zasedajo šaljive dejavnosti vidno vlogo tako z vidika ustvarjanja vzdušja kot z vidika ohranjanja ali rušenja

¹⁰ Termin označuje udeleženca komunikacijskega stika, ki pripoveduje; kaže na enega od tematskih razvojev, ne pa na prenosniško zvrst.

¹¹ Izraz bisociacija (ang. bisociation) je leta 1964 tvoril Koestler (Kotthoff 1998: 51).

vezi med udeleženci. Šaljive dejavnosti niso odvisne le od jezikovnega konteksta, ampak od najširših družbenih determinant in dobre ga medsebojnega poznavanja udeležencev. Spodbudijo lahko smeh, ki ima kot odziv ali motivacija obvestilni potencial o aktualnem dogajanju med pogovarjanji. Natančno analizo in natančno interpretacijo dogajanj med pogovarjanji, ki omogočajo spontano prehanje med resnim in šaljivim komuniciranjem, pa lahko naredimo le ob zelo podrobni transkripciji zbranega gradiva in raziskovalčevem poznavanju okoliščin, zlasti udeleženecv pogovarjanj.

Literatura

- ATTARDO, Salvatore, 2006: Irony. Keith Brown (ur.): *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Amsterdam, New York: Elsevier. 26–28.
- de BEAUGRANDE, Robert Alain, DRESSLER, Wolfgang Ulrich, 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.
- BOUTONNET, Josiane, 2006: Irony: Stylistic Approaches. Keith Brown (ur.): *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Amsterdam, New York: Elsevier. 28–31.
- CAPUDER, Andrej, 2008: *Henri Bergson, intuicija in misel*. Celje: Celjska Mohorjeva založba. 141–184.
- DUCROT, Oswald, 1988: *Izrekanje in izrečeno*. Ljubljana: Založba ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- HOFFMANNOVÁ, Jana, MÜLLEROVÁ, Olga, ZEMAN, Jiří, 1999: *Konverzace v češtině. Při rodinných a přátelských návštěvách*. Praha: Trizonia.
- JAKOBSON, Roman, 1996: *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: Inštitut za humanistične študije.
- JARNOVIČ, Urška, 2008: 7. mednarodna poletna šola in simpozij o humorju in smehu, Aberdeen, 9.–14. julij 2007. *Jezik in slovstvo* 53/1. 155–160.
- JESENŠEK, Marko, 1998: Jezikovne značilnosti humorja in satire v Kersnikovem podlistku. Zoltan Jan (ur.): *Janko Kersnik in njegov čas. Strokovno posvetovanje slavistov, Kranj, 2.–4. oktober 1997*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 73–83.
- JESENŠEK, Marko, 2010: Humornost v kratki pripovedi Prežihovega Voranca. *Jezik in slovstvo* 55/3–4. 111–121.
- KANTE, Božidar, 1996: *Metafora in kontekst*. Ljubljana: Jutro.
- KOS, Janko idr., 2009: *Literatura: leksikon*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOTTHOFF, Helga, 1998: *Spaß Verstehen. Zur Pragmatik von konversationellem Humor. Reihe Germanische Linguistik* 196. Tübingen: Niemeyer.
- KRAJNC IVIČ, Mira, 2008: *Zasebni dvogovori. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KRAJNC IVIČ, Mira, 2009: *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- NORRICK, Neal R., 2006: Humor in Language. Keith Brown (ur.): *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Amsterdam, New York: Elsevier. 425–426.
- ROSS, Alison, 1998: *The Language of Humour*. London, New York: Routledge.
- SIMPSON, Paul, 2006: Humor: Stylistic Approaches. Keith Brown (ur.): *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Amsterdam, New York: Elsevier. 426–429.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2002: Besedoslovne lastnosti Gomilškovega sestavka Čujte, čujte možje! Slavko Krajnc (ur.): *Zbornik razprav. Mednarodni znanstveni simpozij o Jakobu Gomilšku*. Trnovska vas: Občina. 99–109.
- STRITAR, Mojca, 2000: Šale. Analiza besedilne zgradbe in pojasnitev poante. *Jezik in slovstvo* 45/4. 148–161.

RAZVIJANJE KULTURNE ZMOŽNOSTI PRI POUKU SLOVENŠČINE

Boža Krakar Vogel

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 37.016:811.163.6:316.7

Kulturna kompetenca/zavest je v članku obravnavana kot ena od osmih ključnih kompetenc. Pomeni znanje in poznavanje kulturnih pojavov, kritično razmišljanje ter vključevanje kulturnih vrednot v celostni vrednostni sistem posameznika in družbe. Zaradi vsebinske in didaktične zasnove daje pouk slovenščine veliko priložnosti za njen razvoj. Operativizacija poteka prek transfernih strategij.

ključne zmožnosti, kulturna zmožnost/zavest, prenosne strategije, pouk slovenščine

Cultural competency is treated in the present article as one of the eight key competencies. Cultural competency involves knowledge of and familiarity with cultural phenomena, critical thinking and the inclusion of cultural values in the integrated value system of an individual and society. With its topics and didactic concept, teaching Slovene offers great opportunities for its development in the classroom. The implementation of teaching goals is achieved through transfer strategies.

key competencies, cultural competence/awareness, transfer strategies, teaching Slovene

1

Naj za začetek ponazorimo naše predstave o didaktičnih vidikih razvijanja kulturne zmožnosti/kompetence pri slovenščini s primerom iz prakse: študentka je za temo svojega vzorčnega nastopa v sedmem razredu devetletke izbrala koroško ljudsko pesem *Gor čez izaro*. Učenci so, kot je bilo videti iz njihovih odzivov, pesem dobro sprejeli, razumeli in obvladali potreben interpretativni instrumentarij. Cilji interpretacije besedila, skladne z učnim načrtom in predvidene v učni pripravi, so tako bili doseženi, izvedba ure je bila več kot solidna. A ostal je vtis, da bi bili učenci zmožni ob pesmi narediti in izvesti še kaj. Časa bi bilo dovolj, saj so se pri nekaterih segmentih ure zadrževali nepotrebno dolgo, tako da je začela pozornost uhajati drugam. Čeprav je to v sklepnih analizah ugotovila tudi študentka sama, ni vedela, kaj bi še lahko dodala. Postopoma pa se je v skupini kolegov, ki so jo opazovali, izluščilo nekaj možnosti. Lahko bi na primer

opozorila, da je to le ena izmed pesmi iz bogate zakladnice koroških ljudskih petih pesmi; učencem namreč ni samoumevno, da je na Koroškem teh pesmi veliko in da se pojejo. Druga možnost je, da bi pesem tudi zapeli. Obe dejavnosti bi seveda segli čez ožje predmetne cilje: po eni strani bi učenci širili poznavanje iz teksta v kontekst, po drugi strani pa bi se praktično udeležila sodobna priporočila o medpredmetnem povezovanju, ne da bi bilo to treba posebej načrtovati.

Študentka je tako v svojem nastopu izpolnila pričakovanja veljavnih kurikularnih rešitev in meril uspešnega pouka po osnovnošolskem učnem načrtu. Ni pa izkoristila možnosti za širše kulturno razgledovanje, ki jih ponuja obravnavana vsebina in očitna motiviranost učencev pri njeni uri, s čimer bi se poglobilo umetniško doživetje ter orientacija učencev po kulturni tvornosti, kar bi bil prispevek k postopnemu razvoju kulturne zmožnosti učencev.

2

Podobnih ur je v praksi še precej, zato ostajajo pogosto neizkoriščene mnoge priložnosti za širjenje znanj in spoznanj čez ožje predmetne ali področne cilje – priložnosti, ki spodbujajo povezovanje in priklic informacij v drugem primeru, kombiniranje dejavnosti z različnih področij, novo vrednostno refleksijo. Pa čeprav so to priložnosti za udejanjanje prav tistih ciljev, ki so v sodobnih mednarodnih in pri nas podprtih doktrinah vrednoteni najvišje – razvijanje ključnih zmožnosti/kompetenc, kompleksnih in povezujočih znanj, ki izvirajo iz različnih disciplin ter opremljajo posameznika za uspešno delovanje v osebem in družbenem življenju.

2.1

V predmetni skupini za slovenščino pri Zavodu RS za šolstvo smo se možnosti za izkoriščanje takih priložnosti jasneje zavedali v letih od 2006 do 2008 ob prenavljanju učnih načrtov kurikularne prenove iz leta 1998. Zato smo v učne načrte med cilje in didaktična priporočila zapisali tudi razvijanje ključnih zmožnosti – poleg sporazumevalne zmožnosti v maternem jeziku predvsem še širših socialnih zmožnosti in kulturne zavesti (čeprav se pri predmetu razvijajo domala vse ključne zmožnosti).

3

Kulturna zavest/zmožnost/kompetenca (tudi razgledanost), s katero se bomo ukvarjali v tem prispevku, je v dokumentih Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD 2005) definirana kot kompleks naslednjih sestavin.

a) Znanje:

- Poznavanje temeljnih izraznih področij umetnosti in kulture (tudi popkulture).
- Poznavanje sistema dejstev in primerov umetniških praks iz navedenih področij ter njihovega zgodovinskega razvoja.

b) Spretnosti:

- Razpravljanje o raznovrstnih temah, ki sodijo na področje kulture, npr. književ-

nost, glasba, film, gledališče, likovna umetnost, fotografija, kulturna dediščina, jezik.

- Primerjanje ustvarjalnosti posameznega ustvarjalca z drugimi načini kreativnega izražanja.

c) Odnos, stališča:

- Močan občutek identitete, povezan s sprejemanjem različnosti.
- Pripravljenost za poglobljanje estetske občutljivosti, trajno zanimanje za kulturno življenje.
- Razumevanje razvoja kulture (tudi popkulture).
- Pozitiven odnos do vseh oblik kulturnega izražanja.

V vsebinskem pogledu definicija temelji na pretežno tradicionalnem pojmovanju področij kulture, ki »ustvarja in sprejema duhovne dobrine iz umetnosti, znanosti, politike, verstva« (Ozvald 1927: 37), v pedagoško-taksonomskem smislu pa združuje tako kognitivne kot konativne sestavine. Kulturna zmožnost torej pomeni posebno kompleksno kvaliteto posameznika, ki vključuje sistematično poznavanje pojavov visoke in množične kulture, razpravljanje o njih, morebitno dejavno udeležbo v njih, njihovo kritično vrednotenje ter pozitiven odnos do lastne in drugih kultur. V tem smislu kulturna zavest pomembno sooblikuje celosten vrednostni sistem posameznika in družbe, vpliva na čut za estetskost, hkrati pa na etičnost in zavest o lastni individualni in družbeni identiteti. Kulturni pedagog Ozvald (1927) poudarja, da je kulturna razgledanost dodana vrednost sleherne izobrazbe, ki šele omogoča zlahtnost v ravnanju z znanjem; temu pa pritrjujejo tudi sodobne pedagoške smeri (Krofič 2008).

4

Kulturna zmožnost se pridobiva v različnih življenjskih okoliščinah, najbolj organizirane možnosti za njen razvoj pa daje izobraževalni sistem. Na vseh njegovih stopnjah ima pri kulturnem ozaveščanju v naši tradiciji

in v sodobnosti pomembno vlogo pouk slovenščine, ki obravnava nepogrešljive vsebine za oblikovanje kulturne, pa tudi z njo povezane nacionalne in medkulturne identitete.

4.1

Kakor vse zmožnosti se tudi kulturna zmožnost pri slovenščini razvija procesno in stopenjsko. Najprej v okviru samega predmeta, nato pa s smiselnim povezovanjem in prilagajanjem dejavnosti in vsebin iz različnih šolskih predmetov idr. področij. Pogosto so zelo dragocene prav tiste vsebine, ki pri posameznih predmetih niso v jedru didaktične strukture (npr. razmislek, katere kulturne dosežke smo imeli Slovenci v Shakespearovem času, kako si razlagamo te ugotovitve; Krakar Vogel 2010). Gre za nekakšen neizkoriščen del »prikritega kurikula«, ki ga je mogoče z ustreznimi didaktičnimi strategijami ozavestiti in mu omogočiti vstop v trajni spomin učečega. Za to so primerne strategije, načini učenja in poučevanja, ki jih imenujemo prenosne (transferne) strategije, saj temeljijo na transferu, prenašanju znanja, spretnosti in refleksij z enega področja na drugo. Nekaj takih strategij smo opredelili in priporočili v didaktičnih priporočilih učnih načrtov in v tematskih razpravah (Krankar Vogel 2008).

4.2

V nadaljevanju bomo vzeli prenosne strategije v ponoven pretres, le da jih tokrat ne bomo obravnavali na ravni preliminarne in pretežno uporabnih didaktičnih načel in priporočil, ampak že na ravni njihovih operativizacij. Ne bomo torej razlagali, kaj bi lahko bilo, ampak analizirali, kaj je oz. kako se prenosne strategije kot posledica teoretskih nastavkov in didaktičnih priporočil realizirajo v učbenikih, torej v tistem segmentu kurikula, ki pomeni operativni prehod med učnimi načrti in neposrednim poukom. In posledično, kakšne so dejanske možnosti za razvijanje kulturne zavesti v okviru pridobivanja

splošne izobrazbe pri slovenščini ter kaj bi bilo morda treba še storiti.

Odgovor na to vprašanje smo iskali z raziskavo, ki je bila zaradi časovno-prostorskih omejitev le pilotska, njen cilj pa je bil poiskati možne smeri reševanja problemov, ne pa dati dokončnih odgovorov. Namen našega prispevka je predvsem spodbuditi nadaljnje raziskovanje in skicirati morebitne prihodnje refleksije v dveh smereh:

- razdelati podrobnejšo tipologijo prenosnih strategij za razvijanje kulturne zmožnosti,
- kritično opozoriti na njihov delež v aktualnih učbeniških rešitvah in ob tem nakazati nekaj didaktičnih smernic za nadaljnje delo v teoriji in praksi.

To smo storili ob pregledu aktualnih učbenikov za književnost v 3. letniku gimnazij: *Svet književnosti 3* (SK 3), *Umetnost besede 3* (UB 3) in *Branja 3*. Književnost smo izbrali zato, ker preučevanje in (srednješolsko) poučevanje literarnega sistema kot teksta v kulturnem in družbenem kontekstu s sinhrono in diahrono perspektivo omogoča učečemu spoznavati večino tistih dejavnosti in vsebin, ki ustrezajo definiciji kulturne zmožnosti. Pri raziskavi smo se morali omejiti zgolj na izsek iz obsežne snovi in didaktičnega instrumentarija. Tako smo tipologijo oblikovali na podlagi vprašanj in nalog, ki se pojavljajo ob obravnavi Ivana Cankarja. Cankarja smo izbrali zato, ker je zaradi obsega obravnave tega avtorja zelo velika možnost, da dobimo izčrpno tipologijo. Vprašanja in naloge smo izbrali zato, ker je to tisti del didaktičnega instrumentarija, ki lahko dijake najbolj spodbuja k samostojni dejavnosti in pridobivanju trajnega znanja. Gimnazije pa smo izbrali zato, ker je nabor dejavnosti glede na zahtevnost ciljev in vsebin književnega pouka v gimnazijskih programih najbolj obsežnejši. Zanima nas torej, h kakšnim dejavnostim so pozvani bodoči izobraženci, da bi ob branju besedil pogledali tudi v literarno- in kulturnozgodovinski kontekst ter ga povezali s sodobnimi izkušnjami

in širšimi aktualnimi pojavi, interesi, vrednotami, »duhom časa«.

4.2.1

Prenosne strategije s ciljem razvijanja kulturne zmožnosti, ki jih razkrivajo razčlenbe v analiziranem segmentu beril, bi lahko po vsebini členili v:

a) znotrajpredmetne aktualizacije v okviru predmeta Slovenščina, ki se dogajajo najprej pri samem pouku književnosti, nato pa tudi s povezavami med poukom jezika in književnosti. Presegajo obravnavo trenutne »učne snovi«, torej interpretacijo obravnavanega besedila in umeščanje v ožji kontekst, potreben za razumevanje besedila (dobe, avtorja):

- medbesedilne vodijo k primerjanju obravnavanega besedila z drugim (bodisi istega avtorja bodisi avtorja iz drugega obdobja, zvrsti), da bi besedilo ugledali, če parafraziramo Juvana, kot »tkanino na statvah literarno kulturne produkcije«:

Primerjajte komedijski dvogovor Grudnovke in Gornika s pogovorom Tartuffa in Elmire (glej *Branja 1*). Gre tudi tokrat za igro videza in resničnosti? (*Branja 3*: 64.)

- medsystemske napeljujejo k povezovanju obravnavane snovi z drugim literarnim sistemom:
 - sistem slovenske književnosti se povezuje z drugim nacionalnim ali »sve-tovnim« literarnim sistemom:

Povzemite dekadence motive in stileme ter jih povežite s svojim znanjem o evropski dekadenci. (Vzduh opojen, težak, *Branja 3*: 28.)

- povezuje se dogajanje v istem času:

V strokovni literaturi poiščite naslove dram-skih besedil svetovne književnosti, ki so nastala približno istega leta kot Cankarjevi *Hlapci*. (*UB 3*: 96.)

- povezuje/primerja se dogajanje v različnih časih v istem sistemu:

V čem vidi veličino Cankarjeve umetnosti Srečko Kosovel? (Bela krizantema, *UB 3*: 47.)

- medpodročne napeljujejo na povezovanje pouka književnosti in jezika pri predmetu Slovenščina:

- opazovanje in razumevanje jezika v literarnih besedilih z instrumentarijem, razvitim pri pouku jezika:

Kaj izraža Cankar s kratkimi stavki ali osamosvojenimi besedami, kaj z mnogovezji in brezvezji, kaj z ločili, zlasti pomišljaji in tropičji? Kakšen stavčni tempo ustvarja izbira tovrstnih sredstev? (Kurent, *Branja 3*: 49.)

- tvorjenje metabesedil o literarnih besedilih s ciljem razpravljanja o literarnih oz. kulturnih pojavih itn.

Zasnujte polemični članek o sodobnem šentflorjanstvu za lokalno glasilo. Vanj vključite tudi nekaj navedkov iz Zlodejevega monologa v III. dejanju. (*Branja 3*: 71.)

b) medpredmetne aktualizacije

- med različnimi predmeti; povezave, kakršne si v zvezi z medpredmetnostjo največkrat predstavljamo – povezave med različnimi šolskimi predmeti:

Napišite zgodovinsko-geografski referat o turistični vlogi Ljubljane v preteklosti in sedanjosti z naslovom »Ljubljana – turistično mesto nekoč in danes«. Vanj vključite Cankarjeve hvalospeve mestu, ki jih najdete v pripovedki o Kurentu. Napišite še povzetek referata in ga prevedite v tuje jezike, ki se jih učite. (*Branja 3*: 50.)

- medijske; obravnavanje medijskih predelav literarnih besedil (uprizoritve, ekranizacije, uglasbitve, uporaba računalniške tehnologije ipd.):

Govorno in telesno interpretirajte Ščukove zanosne besede. Pazite, da ne boste preveč patetični in da ne boste pretiravali z neprimer-nimi telesnimi gibi. Oglejte si posnetek upri-zoritve Mestnega gledališča ljubljanskega in kritično primerjajte svoje medbralne predstave in uprizoritev katere izmed obeh situacij. (Za narodov blagor, *Branja 3*: 64.)

c) nadpredmetne aktualizacije, ki so navezave obravnavane snovi na aktualno osebno izkušnjo, vrednotenje literarnih sestavin

skozi sodoben »duh časa«; spodbujajo dejavno oblikovanje stališč, kakor jih opredeljuje izhodiščna definicija kulturne zavesti:

- razpravljanje, opredeljevanje in oblikovanje vrednostnega sistema:

Presodi, ali bi Cankarjeve učitelje lahko zamenjali z drugimi izobraženci (npr. zdravniki, pravniki) ali predstavljajo kot izbrana intelektualna skupina tudi posebno Cankarjevo idejo! (Hlapci, *SK* 3: 110.)

- močan občutek identitete, povezan s sprejemanjem različnosti:

Preberite kakšno od razprav Antona Trstenjaka ali Janka Muska, v katerih razmišljata o enotnih potezah slovenskega značaja. Katere nacionalne avtostereotipe omenjata? Ali jih občutite tudi kot del svojega značaja? Kaj menita o hlapčevskem značaju Slovencev? Kakšno je vaše mnenje o tem? (Hlapci, *UB* 3: 96.)

- pozitiven odnos do vseh oblik kulturnega izražanja, zanimanje za kulturno življenje:

V okviru raziskovalne naloge sestavite anketni vprašalnik, v katerem boste dijake vaše šole povprašali o njihovem zanimanju za umetnost in poznavanju določenih umetnostnih načel. Vprašanja v anketi naj vam pomagajo oblikovati učitelji za umetnost in literaturo ter psiholog, ki bo usmerjal statistično obdelavo podatkov, pri tem lahko sodeluje tudi matematik. (Bela krizantema, *Branja* 3: 60.)

4.2.2

Na delež oz. razmerje med pojavljanjem posameznih prenosnih strategij v vprašanjih in nalogah ob temi Ivan Cankar v pregledanih učbenikih bomo opozorili le načelno (brez navajanja podrobnejših preštevanj, razmerij in konkretnih primerov, za kar bi bila priložnost

v podrobnejšem razpravljanju). Splošna ugotovitev je, da je ta delež tako količinsko kakor tudi po vsebinski razpršenosti razmeroma zadovoljiv, tako da je veliko elementov »prikritega« kurikula prešlo na raven operativizacije.

a) Med vsemi vajami in nalogami je nalog za razvijanje kulturne zmožnosti prek naštetih strategij med 25 in 40 % ter zavzemajo po količini drugo mesto.¹ Če bi se evidentirane strategije v praksi tudi dejansko izvajale (v obliki individualnega dela, nalogah za skupine itn., kar bi posredno prispevalo tudi h kompetentnemu učenju učenja), bi lahko pri slovenščini izobrazili maturante s solidno kulturno razgledanostjo.

b) Razmeroma zadovoljiva je tudi vsebinska razpršenost nalog po različnih strateških možnostih. Čeprav dajejo posamezni učbeniki prednost tej ali oni prenosni strategiji, pa ta ni ekskluzivna. Pri tradicionalnejših *Branjih* in *Svetu književnosti* je nekoliko nelagodja pri medijskih povezavah, ki jih je v *Umetnosti besede* veliko (kar tretjina vseh strategij), druge opisane strategije pa so vsaj z nekaj nalogami zastopane v vseh treh učbenikih.

c) Učbeniki so dokaj enotni tudi pri šibkih mestih v formuliranju nalog. Pri medpodročnem povezovanju (približno desetina nalog znotraj naše tipologije) je njihova slabost šibka terminološka povezanost s poukom jezika in nezadostna izraba od tam znanih besedilotvornih postopkov.² O pomanjkljivih povezavah med poukom jezika in književnosti v okviru slovenščine sem že večkrat opozarjala sama (Krakar Vogel 2008), v javnem pismu so na to opozorili tudi drugi jezikoslovci (Ahačič idr. 2010), vendar pa bo

¹ V skladu s temeljnim književno-vzgojnim ciljem so na prvem mestu naloge za branje in interpretacijo posameznih literarnih besedil. Naloge za razvijanje drugih ključnih zmožnosti (npr. za povezovanje s tujim jezikom, za učenje učenja idr.) so redke in ne spreminjajo naših ugotovitev glede količinskega razmerja.

² Preverili smo, kakšne povezave s poukom književnosti najdemo v učbenikih za pouk jezika ob temi Cankar oz. slovenska moderna. Iskali smo jih v učbenikih za 4. letnik, ki obravnavajo zgodovino jezika; v učbeniku *Govorica jezika 4* jih nismo našli, v učbenikih *Na pragu besedila 4* in *Z besedo do besede 4* pa so smiselno vključene na različnih taksonomskih ravneh.

treba podrobneje raziskati, katere prenosne strategije bi vzpostavile temelj za bolj kakovostne didaktične aplikacije.

Opazamo še, da med nalogami, ki spodbujajo vrednostno aktualizacijo, ni tistih, ki po definiciji kulturne zavesti OECD spodbujajo močan občutek identitete, kar lahko imenujemo tudi spodbujanje domovinske zavesti ob obravnavanju književnih tem. Raziskave (Jarc 2011) tako ugotavljajo primanjkljaje v vzgoji domovinske zavesti pri slovenščini; opazni so v učbenikih in učnih načrtih, v zgodovini pouka slovenščine pa so največji prav po osamosvojitvi. In to kljub dejstvu, da štejejo učenci slovenščino za predmet, pri katerem je največ priložnosti za razvijanje občutka identitete (Kodre 2008; Jarc 2011), in da so podobno ugotovili tudi strokovnjaki, zbrani na treh posvetih o domovinski zavesti pri predsedniku države, med katerimi pa ni bilo slovenistov (Jarc 2011).

Prav tako je malo nalog, ki bi spodbujale zanimanje za aktualno kulturno življenje, npr. obisk gledališča, zanimanje za dobitnike kulturnih nagrad itn.

5

Na podlagi naše razčlenbe lahko sklenemo, da dajejo sodobni učbeniki za književnost razmeroma dovolj priložnosti za razvijanje številnih razsežnosti sodobne kulturne zavesti pri bodočih izobražencih. Še več bi jih bilo, če bi zapolnili tu skicirane primanjkljaje in če bi v učbenikih ponujene strategije pri pouku našle pot do dijakov. Izkušnje iz prakse namreč povedo, da je na tem področju pri pouku slovenščine veliko razlik. Vendar pa je dijakom pogosto merilo pri ocenjevanju učiteljevih kompetenc prav spodbujanje kulturne razgledanosti. Da ne bi ostajale na ravni prikritega kurikula tudi učiteljeve kompetence, bi bilo koristno vključiti razvijanje kulturne zavesti s pomočjo prenosnih strategij tudi v pridobivanje profesionalnih kompetenc učiteljev slovenščine med študijem. A to je že nova tema za drugačno raziskavo.

Literatura in viri

- AHAČIČ, Kozma idr., 2010: Končni cilj: jezikovno kultiviran človek. *Delo, Sobotna priloga*, 4. 12. 2010. 39.
- AMBROŽ, Darinka idr., 2010: *Branja 3. Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij in štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: DZS.
- BURKE, Peter, 2007: *Kaj je kulturna zgodovina*. Ljubljana: Založba Sophia.
- JARC, Karolina, 2011: *Domovinska tematika pri književnem pouku v osnovni šoli. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KODRE, Petra, 2008: *Vzgoja za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- KOS, Janko idr., 2002: *Svet književnosti 3*. Maribor: Založba Obzorja.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2008: Prenova književnega pouka v luči aktualnih vzgojno-izobraževalnih tendenc. *Slovenščina v šoli* 12/3. 13–27.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2010: Obravnava književnosti reformacije kot didaktični izziv. Aleksander Bjelčevič (ur.): *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. *Obdobja* 27. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 229–240.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina idr., 2003: *Na pragu besedila 4. Učbenik za slovenski jezik v 4. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol*. Ljubljana: Založba Rokus.
- KROFLIČ, Robi, 2008: *Art as the Core of Humanistic Education*. www.2.arnes.si/~rkrofl1/Predavanja/1_skr_art-lecture-june2008.doc
- OECD, 2005: *The definition and selection of key competencies*. www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf
- OZVALD, Karel, 1927: *Kulturna pedagogika*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.
- PAVLIČ, Darja idr., 2009: *Umetnost besede. Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PRAZNIK, Brigita, 2009: *Medpredmetno povezovanje slovenščine in zgodovine za 19. stoletje (1848–1899) v gimnazijah. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Oddelek za zgodovino.
- Predmetna kurikularna komisija za slovenščino, 2006: *Katalog znanja za slovenščino v novih*

- programih srednjega strokovnega izobraževanja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Predmetna komisija za posodabljanje učnega načrta za slovenščino, 2008: *Slovenščina. Gimnazija. Posodobljeni učni načrt*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- VOGEL, Jerca idr., 2010: *Slovenščina 4. Z besedo do besede. Učbenik za slovenščino – jezik v 4. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- WEINERT, Franz. E., 2001: Concept of competence: A conceptual classification. Laura. H. Salganik, Dominique S. Rychen (ur.): *Defining and selecting key competencies*. Seattle: Hogrefe&Huber Publishers. 45–66.
- ZAJC BRZELAK, Karla, AHAČIČ, Kozma, 2010: *Govorica jezika. Slovenščina za 4. letnik gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Modrijan.

Z JEZIKOVNO BIOGRAFIJO DO SLOVENŠČINE LJUBLJANSKIH ŠTUDENTOV GERMANISTIKE

Urška Krevs Birk

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 37.013.78:811.112.2'243:811.163.6'242

Namen prispevka je predstaviti najpomembnejše sociolingvistične dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo jezikovno socializacijo in odnos do jezika, in sicer pri študentih germanistike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Za optimiranje ugotavljanja tako kompleksnih področij, kot je učenje jezika oz. jezikov, se je kot najbolj smotrno izkazal interdisciplinarni pristop, tako da je bila raziskava izvedena z metodo jezikovne biografije, ki sicer sodi v instrumentarij socioloških ved, a postaja v moderni sociolingvistiki, pa tudi tujejezični didaktiki nepogrešljiva metoda raziskovanja. V prispevku bodo prikazani metodološki pristop ter izsledki raziskave, pridobljeni z analizo jezikovnih biografij študentov enopredmetnega germanističnega študija.

jezikovna biografija, jezikovna socializacija, slovenščina, didaktika tujih jezikov, sociolingvistični dejavniki

The paper discusses the most important sociolinguistic factors affecting individual language acquisition and valorisation. The study was conducted on students of German at the Faculty of Arts in Ljubljana. To optimise the analysis of this complex topic the method of language biography was chosen, which is an interdisciplinary approach and one of the methods of social studies that has recently gained relevance in foreign language acquisition and sociolinguistic research. The paper presents the methodical approach and results of the study obtained through analysis of the language autobiographies of the students.

language biography, language acquisition, Slovene, foreign language acquisition, sociolinguistic factors

1 Uvod

Pričujoči članek se ukvarja z jezikovno biografijo kot sredstvom za ugotavljanje posameznikovega učenja jezika oz. jezikov ter njegove jezikovne zavesti. Ob naslonitvi na raziskave predvsem germanističnega jezikoslovja bo prikazano, da je jezikovna biografija odličen pokazatelj bistvenih dejavnikov, ki vplivajo na posameznikovo prehojeno življenjsko pot z vidika jezikovnega učenja in jezikovnih stikov. Z jezikovnobioografskim pristopom posameznika spodbudimo, da začne reflektirati svojo jezikovno socializacijo. Posebej so pomembna prelomna obdobja in dogodki, kot so npr. menjava kraja

bivanja, prehod z ene stopnje izobraževanja na drugo, menjava institucij, formalni in neformalni vpliv akterjev v izobraževalnem sistemu, prehod v odraslo dobo s kreiranjem družine, vpliv posameznikov v ožji in širši družini in okolju itn. Intervjuvanec oz. pripovedovalec pogosto uporablja pojme, značilne za to tematsko področje, npr. materni jezik, tuji jezik, večjezičnost, jezik manjšine ipd.

V pričujočem članku želimo predstaviti tako področje raziskovanja kot jezikovnobioografsko metodo ter sociolingvistične dejavnike, ki so ključni za posameznikov jezikovni življenjepis. V ta namen je bila izvedena raziskava jezikovnobioografskih esejev,

ki so jih napisali študenti germanistike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Prispevek nima namena predstaviti dejavnike statistično, temveč jih opisati kvalitativno, ob analizi tistih segmentov socialnega, migracijskega in izobraževalnega konteksta, ki bistveno vplivajo na posameznikov jezikovni razvoj.

2 Jezikovna biografija – področje znanstvenega raziskovanja in metoda

Raziskovanje jezikovnih biografij je relativno mlada disciplina, ki postaja znotraj jezikoslovja samostojno področje znanstvenega raziskovanja in ki ob skupnem imenovalcu, tj. individuumu v odnosu do jezika, zasleduje sociolingvistične, psiholingvistične, stičnostne ter didaktične raziskovalne interese. Začetki tega raziskovanja segajo že v osemdeseta in devetdeseta leta prejšnjega stoletja (Wildgen 1988), jezikovna biografija pa se kot metoda začenja omenjati v devetdesetih letih (Bechert, Wildgen 1991; Fix, Barth 2000; Krumm 2001; Franceschini, Miecznikowski 2004 idr.). K razvoju te teme v samostojno področje je prispevalo več dejavnikov, predvsem pa povečano zanimanje za individualno pogojene posebnosti učnih procesov, iskanje komplementarnih psiholingvističnih razlag pri obravnavanju individualnih razlik v učenju, prav tako raziskovanje narativnosti in avtobiografij (Franceschini 2001). Cilj raziskovanja jezikovnih biografij je torej način učenja jezika, posameznikova refleksija o ključnih obdobjih in situacijah usvajanja, jezikovna in kulturna identiteta govorcev, večjezičnost posameznika, vpliv jezikovne politike, posameznikovi jezikovni konflikti, razmerje med posameznikovo jezikovno identiteto ter zavestjo, študijem in kariero itn.¹

Ker se to meddisciplinarno področje šele uveljavlja, je zanj značilna ne le tematska heterogenost, temveč tudi metodološka, saj vključuje najrazličnejše diskurzivnoanalitične pristope ter metode sociološke analize. Po Szczepanskem (1974: 229) je metoda biografskih dokumentov v sociologiji tisti način raziskovanja, pri katerem za reševanje problemsko zastavljenih vprašanj zbiramo izključno gradivo, ki vsebuje posameznikove izjave o udeležbi pri dogodkih in procesih ter razlage s hipotezami. Sama jezikovnobioografska metoda pa ima zasnovo deloma že v 60. letih prejšnjega stoletja, ko se je s sociolingvističnimi deli Labova uveljavljalo opazovanje jezikovnega vedenja in ravnanja. Intervjuvanje govorcev je del standardnega repertoarja sociolingvističnih metod, z njim pa je mogoče proučevati jezike v stiku, pridobivati sociološke podatke, relevantne za statistično obdelavo jezikovne rabe in s tem povezano interpretacijo.

Poleg pisnega anketiranja ter zbiranja pisnih biografskih podatkov z zastavljanjem usmerjenih vprašanj izpraševancu ter poleg vrednotenja biografskih romanov, dnevnikov, biografij sodobnikov, celo zapuščine (Bechert, Wildgen 1991: 45) pa se je kot modifikacija sociolingvističnega intervjuja uveljavil jezikovnobioografski intervju. Ta se lahko izvede s pomočjo vprašalnika, v katerem se zajamejo različna življenjska obdobja, kot poročilo o svojem življenju z jezikovnotematskimi poudarki ali pa s pomočjo eseja, kot so jezikovnobioografsko raziskavo izvedli na Univerzi v Zagrebu (Piškorec, Novak 2011). Nadalje raziskovalci poleg ustnega biografskega pripovedovanja uporabljajo tudi jezikovni in kvalifikacijski portfolio kot pristop do jezikovnih biografij izseljencev in beguncev. Zanimivo je, da se poleg ustnega in

¹ V jezikoslovju je biografsko metodo mogoče uporabiti tudi za dosego drugih ciljev. Lahko jo uporabljamo komplementarno z drugimi jezikoslovnimi raziskavami, npr. jezikovnega vedenja v različnih socialnih kontekstih, konstrukcije individualne identitete ali pa oblikovanja kolektivnega spomina v povezavi z jezikovnimi vidiki ipd. Služijo lahko za raziskave zvrstnovrstne, stičnostne tematike ali jezikovne didaktike. Bettanova (1995) je v svoji raziskavi o jeziku nemških Judov, rojenih v prvih dveh desetletjih 20. stoletja in živčih v Izraelu, tako dokumentirala govorni jezik z začetka prejšnjega stoletja.

pisnega intervjuja ter pripovedovanja uvajajo tudi multimedialni pristopi (Busch 2006; Krumm 2010), npr. vizualizacije v obliki jezikovnega portreta ali pa fotografij, filma ipd.

3 Metoda raziskave, podatki o informantih in korpus

V študijskih letih 2008/2009, 2009/2010 ter 2010/2011 so bili v prvem letniku germanistike zbrani 104 jezikovnobioografski eseji. Esej z naslovom *Moja jezikovna biografija*, ki so ga študenti pisali v 1. letniku enopredmetnega študija ljubljanske germanistike v okviru novega bolonjskega predmeta Slovenščina za germaniste, je bil omejen le časovno, torej na 90 minut, pisni izdelki 76 avtoric in 28 avtorjev pa obsegajo večinoma od dveh do šest gosto pisanih strani. Biografsko pripovedovanje v linearno strukturiranem besedilnem modusu v obliki eseja sledi z jezikovnega gledišča konvencijam, specifičnim za to besedilno vrsto. Večinoma so pisani kronološko, od začetne jezikovne socializacije do študija na fakulteti.

Polovica študentov prihaja iz Ljubljane z okolico ter s Štajerske (predvsem iz Zasavja ter Celja z okolico), zatem iz Prekmurja, z Gorenjske, Dolenjske, najmanj pa iz Bele krajine ter s Primorske. En študent prihaja iz Hrvaške. Večina je rojenih med leti 1988 in 1992, kar pomeni, da so, kot povedo v eseju tudi sami, hodili v samostojni Sloveniji tako v vrtec kot v osnovno in srednjo šolo (nekateri so že obiskovali devetletko). 58 % jih je zaključilo gimnazijo, ostali pa srednjo šolo s poklicno usmeritvijo. Trije so srednje šolanje zaključili v tujini. Nizko, vendar konstantno ostaja število reemigrantov (sedem študentov), torej otrok zdomcev in izseljencev, ki so hodili v vrtec in osnovno šolo v Nemčiji ali Avstriji.

Dva navajata kot materni jezik srbščino, dva hrvaščino, po eden bosanščino in albanščino. Dva zdomca, ki sta se iz nemško govorečih dežel vrnila tik pred začetkom študija, navajata kot prvi jezik nemščino. Popolno

dvojezičnost zaradi dveh različnih maternih jezikov staršev navajata dve študentki. Vsi ostali (96 študentov) navajajo kot materni jezik slovenščino, od teh jih 22 navaja, da je jezik enega starša slovenščina, jezik drugega starša, s katerim so bili tudi socializirani, pa bosanski, srbski, hrvaški.

Pri polovici študentov je 4. razred začetek institucionalnega učenja angleščine, čeprav je bila večina v stiku z njo že pred začetkom osnovne šole preko televizije. Nekateri so se je začeli učiti že v vrtcu ali v prvem triletnju osnovne šole fakultativno. Nemščina je le peščici prvi tuji jezik, večinoma so se je začeli učiti fakultativno pred 7. razredom osnovne šole, nekateri pa tudi šele v srednji šoli.

Za učinkovitejše soočenje s tematiko ter strukturiranje eseja so študenti uvodoma dobili iztočnice, ki naj bi jih spodbudile k razmišljanju in pripovedovanju. Te oporne točke so bile: od kod prihajate, kako je družina vplivala na vaš jezikovni razvoj, v kakšnem jezikovnem okolju živite zdaj; materni jezik in drugi/tuji jeziki v otroštvu v predšolskem obdobju, v osnovni šoli, gimnaziji/srednji šoli, med študijem; raba dialektja in knjižni jezik v osnovni šoli, v srednji šoli, med študijem; jezikovna vzgoja, jezikovni zgledi za učenje maternega jezika ter drugih/tujih jezikov; jezikovna nadarjenost; stiki z osebami, ki so vas učile jezik v šoli in zunaj nje; stiki z osebami, živečimi v tujini (npr. sorodniki, znanci), ki so vplivale na vaš jezik in govor; pozitivna in negativna mnenja ter stereotipi o posameznih jezikih in njihov vpliv na jezikovno zavest; mediji (tisk, radio, TV, internet) kot dejavnik učenja jezika; motivi za študij jezika; jezikovna zavest itn.

V nadaljevanju bom skušala predstaviti jezikovnobioografske eseje študentov s pomočjo tematskih sklopov (tudi Piškorec, Novak 2011: 105–120), ki so bili v analiziranih študentskih jezikovnih biografijah v ospredju.

4 Glavne ugotovitve

Pokazalo se je, da so bili študenti za pisanje jezikovnobioografskega eseja dovolj

notranje motivirani, saj so se tako soočili z različnimi obdobji svoje življenjske poti. Kljub številnim iztočnicam, ki so jih študenti dobili pred pisanjem eseja, so se izoblikovali trije glavni tematski sklopi, na katere se v kronološko-narativnem besedilu večinoma osredotočajo: učenje jezika v zgodnjem otroštvu, razmerje med narečnim govorom in standardom ter motivacija za učenje tujih jezikov, predvsem nemščine.

4.1

Tema zgodnjega otroštva, ki sovпада z začetnim oblikovanjem narativne besedilne strukture, odkriva raznovrstnost jezikovne socializacije: pomembni dejavniki so poreklo staršev in/ali starih staršev in njihovi materni jeziki ter migracija izvorne družine bodisi zaradi ekonomskih ali drugih razlogov (predvsem vojne na Balkanu).

4.1.1

Za večino je slovenščina materni jezik, s katerim so bili socializirani v Sloveniji; pri otrocih ekonomskih migrantov (tako slovenskih zdomcev kot priseljencev v Slovenijo iz bivših jugoslovanskih republik) pa ostaja zaradi izmenjave faz učenja maternega jezika ter jezika okolja vprašanje prvega jezika odprto.

4.1.2

Pričakovano se po jezikovni socializaciji razlikujejo otroci slovenskih zdomcev, ki kot svoj materni jezik navajajo slovenščino, a so hodili v vrtec ali tudi v osnovno šolo v Nemčiji ali Avstriji. Vsi brez izjeme poudarjajo težave pri učenju slovenščine ob vrnitvi v Slovenijo.

4.1.3

Migracije zaradi vojne na Balkanu so dejavnik večjezične socializacije, in sicer z najmanj tremi jeziki, med katerimi so stalnice jezik staršev (srbsčina/hrvaščina/bosansčina/

albanščina) ter nemščina in slovenščina kot jezika okolja.

4.2

Vsi avtorji jezikovnobiografskih esejev posvečajo razmerju med narečjem in knjižnim jezikom posebno pozornost, tako da gre za enega najpomembnejših tematskih poudarkov v samem eseju, saj – če gledamo besedilno celoto – zajema v povprečju tretjino eseja.²

4.2.1

Pri tej temi je poudarek na dveh obdobjih: V retrospekciji se spominjajo predšolskega obdobja, ko pravega zaznavanja razlik med socialnimi zvrstmi še ni bilo, tematiziranje odnosa med narečjem in standardom pa priča o aktualnosti teme za posameznika v trenutku pisanja eseja.

4.2.2

V aktualnem trenutku, torej v času študija, je razlikovanje med socialnimi zvrstmi močno prisotno in tematizirano tako z vidika individualnega soočanja z lastno jezikovno zmožnostjo znotraj posameznih socialnih zvrsti kot tudi s sporazumevalnega vidika. V prvem primeru gre za problematiziranje prehajanja med zvrstmi pri posamezniku in približevanja standardu, v drugem pa predvsem za preprečevanje komunikacijskih nesporazumov ter optimizacijo govorjene komunikacije med govorce različnih narečij ali narečja in standarda. Narečje razumejo kot kulturno dobrino, vendar pogosto kot zaviralni dejavnik pri sporazumevanju v kraju študija, torej v Ljubljani. O stigmatizaciji zaradi narečnega govora govorijo predvsem študenti iz vzhodne Slovenije. Odnos do lastnega narečnega govora problematizirajo v odnosu do lastne rabe knjižnega jezika, v katerem se čutijo šibki. Le ena od študentk eksplicira tudi misel, da je lahko v neformalnih položajih stigmatizirajoč tudi standardni jezik. Odnos med narečjem in standardom pri

² Zanimivo je, da redko (največ deset študentov) in le v povezavi z narečjem pripovedujejo o slovenščini kot učnem predmetu.

posamezniku je pogojen tako idio- kot dialektalno, edukativno ter stičnostno.

4.3

Motivacija za učenje tujega jezika in kasneje za študij nemškega jezika je raznovrstna, kot glavni dejavnik pa je mogoče izpostaviti stik z nemščino v otroštvu.

4.3.1

V posameznih primerih so motivatorji za učenje jezika starši ter sorodniki in znanci iz tujine. Glavni dejavnik neformalnega učenja jezikov so zagotovo mediji, med katerimi preseneča velika vplivnost televizije, saj se je v zgodnjem otroštvu pokazala – pri več kot polovici študentov – kot močan emocionalni dejavnik za motivirano učenje tujega jezika (v našem primeru nemščine), tako da je motivacija prerasla v željo po formalnem učenju jezika ter kasneje celo po študiju.

4.3.2

Pisci esejev so se ukvarjali predvsem z argumentiranjem odločitve za študij jezika, ki ji – ob trdnem prepričanju vsakega posameznega študenta, da je za jezike »nadarjen« – botrujejo predvsem trenutne razmere na trgu dela ter ekonomska kriza. Za študij tujega jezika so se namreč odločili zaradi večjih zaposlitvenih možnosti – ne le v Sloveniji, tudi v tujini –, zaposlitve v prihodnosti pa ne povezujejo nujno z bodočim filološkim poklicem.

4.3.3

Zagotovo je mogoče trditi, da temelji odločitev za jezikovni študij, v našem primeru študij nemščine, na posameznikovi samopodobi, generirali pa so jo posameznikovi emocionalni vzgibi iz otroštva, migracija ožje družine, posameznikova edukacijska pot ter širše družbene in ekonomske razmere, v katerih so se študenti znašli.

4.4

Velika večina avtorjev esejev nima izkušenj z jezikovnim okoljem v Sloveniji, kot ga je omogočal jugoslovanski državni okvir,

zagotovo so na njihovo jezikovno zavest posredno vplivali družbeno-politični dogodki v 90. letih prejšnjega in prvem desetletju 21. stoletja, vezani tako na Slovenijo (npr. proces priključitve Slovenije k Evropski uniji, polnopravno članstvo v Evropski uniji, njena politična aktivnost v mednarodnem merilu ter status slovenščine kot jezika Evropske unije idr.) kot tudi na jugovzhodno- in srednjeevropski kulturni prostor. Pregled jezikovnih življenjepisov kaže tudi na dejstvo, da je obvladovanje jezika oz. jezikov manj vezano na dejavnik posameznikove jezikovne zmožnosti ali na posebno »nadarjenost« za učenje jezikov, temveč veliko bolj na dejanske priložnosti, ki jih je posameznik imel na svoji individualni življenjski poti, da je lahko spoznaval (svoje) jezike in se jih učil.

5 Zaključek

Jezikovna biografija se je izkazala kot učinkovito sredstvo za ugotavljanje različnih socio- in psiholingvističnih ter tudi drugih dejavnikov pri posameznikovem jezikovnem učenju in njegovem odnosu do jezika, pisanje jezikovne avtobiografije pa je pri posamezniku zagotovo poglobilo refleksijo o lastni jezikovni in kulturni identiteti. Z jezikovno-biografskim esejem bi lahko ugotavljali tudi posameznikovo jezikovno zmožnost v slovenščini, saj je šlo za pisanje daljšega besedila, v katerem so morali upoštevati zakonitosti besedilne vrste od besedilne strukture, jezikovne zvrstnosti do sloga, ob čemer je bilo mogoče zaznati posameznikove raznovrstne težave z vidika pravopisa, oblikoslovja, pomenoslovja, besedotvorja, stavčne in besedilne skladnje ter stilistike.

Literatura

- BECHERT, Johannes, WILDGEN, Wolfgang, 1991: *Einführung in die Sprachkontaktforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- BETTEN, Anne (ur.), 1995: *Sprachbewahrung nach der Emigration – Das Deutsch der 20er Jahre in Israel. Teil I: Transkripte und Tondokumente*. Tübingen: Niemeyer.

- BUSCH, Brigitta, 2006: Language Biographies for multilingual learning. *Raesa Occasional Papers* 24.
- FIX, Ulla, BARTH, Dagmar, 2000: *Sprachbiographien. Sprach und Sprachgebrauch vor und nach der Wende von 1989 im Erinnern und Erleben von Zeitzeugen aus der DDR. (Inhalte und Analysen narrativ-diskursiver Interviews.)* Frankfurt: Lang.
- FRANCESCHINI, Rita, 2001: »Sprachbiographien randständiger Sprecher«. Rita Franceschini (ur.): *Biographie und Interkulturalität. Diskurs und Lebenspraxis* (Eingeleitet durch ein Interview mit Jacques Le Goff). Tübingen. 111–125.
- FRANCESCHINI, Rita, MIECZNIKOWSKI, Johanna, 2004: *Leben mit mehreren Sprachen. Vivre avec plusieurs langues – Sprachbiographien/Biographies langagères.* Bern: Lang.
- KRANJC, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok.* Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- KRUMM, Hans-Jürgen, 2001: *Kinder und ihre Sprachen – lebendige Mehrsprachigkeit.* Wien: Eviva.
- KRUMM, Hans-Jürgen, 2010: Mehrsprachigkeit in Sprachenporträts und Sprachenbiographien von Migrantinnen und Migranten. *AdDaF Rundbrief* 61/2010. 16–24.
- PIŠKOREC, Velimir, NOVAK, Kristian, 2011: Sprachbiographien Zagreber GermanistikstudentInnen. Zrinjka Glovacki - Bernardi (ur.): *Deutsch in Süd- und Mitteleuropa. Kommunikationsparadigmen im Wandel. Internationales Symposium, Osijek 23.–25. oktober 2008.* Zagreb: FF-press. 105–120.
- SZCZEPANSKI, Jan, 1974: »Die biographische Methode«. René König (ur.): *Handbuch der empirischen Sozialforschung. Komplexe Forschungsansätze.* Stuttgart: Enke. 226–252.
- STABEJ, Marko, 2003: Bo en jezik dovolj? Večjezičnost v enojezičnosti. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige.* Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 51–70.
- WILDGEN, Wolfgang, 1988: Bremer Sprachbiographien und die Verdrängung des Niederdeutschen als städtische Umgangssprache in Bremen. Ulf-Thomas Lesle (ur.): *Niederdeutsch und Zweisprachigkeit. Befunde – Vergleiche – Ausblicke.* Leer: Schuster. 115–135.
- WILDGEN, Wolfgang, 2005: Wie viele Methoden verkraftet die Kontaktlinguistik? Christiane Solte - Gresser, Karen Struve, Natascha Ueckmann (ur.): *Von der Wirklichkeit zur Wissenschaft. Aktuelle Forschungsmethoden in den Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften.* Münster: Lit. Methodendiskussion. 133–146.

AVTOBIOGRAFIJA KOT RAZISKOVALNI PREDMET V HUMANISTIKI

Andrej Leben

Karl-Franzens-Universität Graz, Gradec

UDK 821.163.6-94.09:303.4:004.65

Avtobiografska besedila sodijo med najstarejše oblike človekovega kulturnega izročila. Tudi v slovenskem kulturnem in jezikovnem prostoru so vse pogostejše predmet raziskovalnega zanimanja v celem nizu humanističnih in drugih znanstvenih strok, kljub temu pa se zdi, da je interdisciplinarna vednost o avtobiografiji še v povojih. Prav zato kaže razmisliti o tem, kako bolj ali manj razdrobljene raziskovalne težnje in pristope učinkovito medsebojno povezati in združiti v profilirano interdisciplinarno raziskovalno polje. Ena od možnosti je ustanovitev posebne podatkovne zbirke, kjer bi bila zajeta in dostopna glavna pojavná področja slovenske avtobiografske kulture.

avtobiografija, interdisciplinarnost, mreženje, sodelovanje, podatkovne zbirke

Autobiographical texts are one of the oldest forms of human cultural tradition. As elsewhere, they are attracting increased attention in the Slovene cultural and linguistic area and are becoming a common research topic in the humanities and other fields of research. However, the interdisciplinary exchange and dissemination of knowledge still seems to be in its infancy. Thus the opportunities for uniting the rather dispersed activities into a profiled interdisciplinary field of research have to be reconsidered, for example by the foundation of a database which would comprise and offer to the public the main areas of Slovene autobiographical culture.

autobiography, interdisciplinarity, networking, cooperation, databases

Raziskovanje avtobiografij oz. avtobiografskih virov v najširšem smislu je v humanističnih vedah na Slovenskem razmeroma mlad pojav. Pojem avtobiografija so še v zgodnjem 20. stoletju pogosto nadomeščale žanrske oznake (npr. spomini in (lastni) življenjepis) ali opisne sintagme (npr. moje življenje). V nemški različici se avtobiografija sicer pojavi že vsaj leta 1838/1839 (Juvan 2009: 331), v slovenski pa leta 1880.¹ Če odštejemo redke nastavke v slovenski publicistiki in literarni vedi v drugi polovici tridesetih let ter metadiskurzivne refleksije avtobiografov samih (npr. Ivan Cankar: *Moje življenje* in Vladimir Bartol: *Mladost pri Svetem Ivanu*), se je strokovno zanimanje za pisanje ali pričevanje o lastnem življenju

uveljavilo šele v zgodnjih sedemdesetih letih v etnologiji.

Prve tovrstne terenske raziskave so privedle do načrtnega zbiranja življenjskih zgodb, ki jih je kot posebno kategorijo v etnologijo uvedla Marija Makarovič (Ramšak 2003: 80). Že kmalu pa so avtobiografski in življenjepisni žanri z raziskovanjem življenja slovenskih izseljencev in metodološko refleksijo raziskovalnih pristopov prerasli v pomembno področje etnoloških, antropoloških in migracijskih študij (Čebulj Sajko 1999, 2008; Ramšak 2003). Etnologija je bila tudi prva stroka, ki si je dejavno prizadevala za interdisciplinarno izmenjavo na področju raziskovanja avtobiografij. Ta prizadevanja so

¹ Gre za zapis v goriški Soči 5. novembra 1880. V *Ljubljanskem zvonu* prvič zasledimo pojem avtobiografija leta 1888 v neki kratki beležki (na strani 248).

se začela s simpozijem Vrednotenje življenjskih pričevanj v Tinjah na avstrijskem Koroskem (Makarovič, Ramšak 1997) in nadaljevala z okroglo mizo na temo avtobiografska metoda v okviru Historičnega seminarja ZRC SAZU (Čebulj Sajko 1999).

Na področje socialne zgodovine je pionirsko posegla Alenka Puhar (1982) z interdisciplinarno študijo o zgodovini otroštva na Slovenskem v 19. stoletju, ki temelji na vrsti avtobiografskih virov ter vsebuje prvo bibliografijo slovenske spominske in avtobiografske literature. Knjiga zaznamuje ne samo začetek raziskovanja otroških (avto)biografij, temveč tudi ženskih študij. Vendar je ostala osamljen primer, saj se je sociološko in feministično raziskovanje avtobiografij razvilo šele sredi devetdesetih let (Rener 1996).

Na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta se je začela tudi zgodovinska stroka bolj poglobljeno posvečati (avto)biografskim virom, kar je bila po eni strani posledica teoretske diskusije o diskurzivno-narativnem oziroma pripovednem značaju zgodovino-pisja, po drugi strani pa prodora zgodovine vsakdana, mikrozgodovine in ustne zgodovine v zgodovino-pisno raziskovanje (Luthar 1993: 110–119, 183–184). Iz tega se je razvilo plodno raziskovalno področje, zlasti glede na zgodovinsko prelomna obdobja, kot sta prva in druga svetovna vojna (Luthar 2000; Verginela 2004).

Podobno kot zgodovinska se je tudi literarna veda šele okrog leta 1990 z Miranom Hladnikom (1989), Alenko Koron (1991), Igorjem Grdino (1991, 1994), Nevo Šlibar (1991, 1995) in drugimi začela podrobneje ukvarjati z raziskovanjem avtobiografskih besedil in žanrov. V naslednjih dveh desetletjih je nastala vrsta strokovnih razprav, pri čemer vse do danes količinsko prevladujejo diplomska in magistrska dela.

Zanimanje za avtobiografijo je zajelo še številna druga področja: od socialnega dela, psihologije, psihiatrije in nevrologije do pedagogike, slovstvene folkloristike, muzeologije in kriminalistike. Vendar med vsemi

strokami, ki si delijo interes za avtobiografijo, praviloma ni prišlo do medsebojne izmenjave, kaj šele do skupnih raziskovalnih projektov. Še posebno znotraj literarne vede je opaziti, da je bilo medsebojno recipiranje znanstvenih dosežkov in spremljanje mednarodne strokovne literature na področju avtobiografskih raziskav do pred nekaj leti komaj razvito.

Na osnovi teh opažanj se je – tako rekoč iz zunanje perspektive – porodila zamisel o večji medsebojni povezanosti med strokami in strokovnjaki, in sicer na dunajski slovenistiki, kjer je nastala tudi avtobiografiji in avtobiografskemu pisanju posvečena tematska številka *Jezika in slovstva* (53/3–4, 2008). Sodelovalo je dvanajst avtorjev s področja etnologije, socialnega dela, lingvistike in predvsem literarne vede.

Iz kroga sodelavcev se je zbral tudi tričlanski odbor (Breda Čebulj Sajko, Alenka Koron, Andrej Leben), ki je leta 2009 v Ljubljani pripravil mednarodno konferenco Slovenska avtobiografija (Leben, Koron 2009). Interdisciplinarnega srečanja, ki je potekalo v organizaciji Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in Univerze na Dunaju ter v sodelovanju z Univerzo v Ljubljani, Univerzo v Mariboru in Slovenskim znanstvenim inštitutom na Dunaju, se je udeležilo več kot trideset strokovnjakov iz Slovenije, Avstrije, Italije in Hrvaške. Namenjeno je bilo tako osvetlitvi dotedanjih dosežkov in perspektiv literarnovednega raziskovanja avtobiografije v slovenskem in širšem kontekstu, kakor tudi krepitvi dialoga med literarno vedo in drugimi humanističnimi, kulturološkimi in družboslovnimi vedami, ki se ukvarjajo s preučevanjem in zbiranjem avtobiografij in avtobiografskega gradiva.

Na konferenci se je porodila tudi zamisel za monografski zbornik *Slovenski avtobiografski diskurz* (Koron, Leben 2011), pri katerem je sodelovalo devetnajst avtorjev iz Slovenije, Avstrije, Italije, Hrvaške in Rusije. Prispevki v prvem od štirih sklopov tematizirajo teoretska, filozofska in teoretskopsiho-

analitična vprašanja avtobiografskega diskurza ter zarisujejo zgodovino raziskovanja in produkcije avtobiografskega diskurza, zlasti v zahodnoevropskih literarnih in kulturnih okvirih. Drugi del monografije se posveča avtobiografskim virom z vidikov zgodovinske, folkloristike, etnologije in antropologije, v tretjega so uvrščene razprave o vprašanih identitetah v avtobiografskih besedilih, ki jih odpirajo teoretiki in praktiki socialnega dela, spominske kulture in migrantskih študij. V zadnjem sklopu zbrani prispevki predstavljajo nekakšne sonde v zgodovino avtobiografskega diskurza v slovenskem kulturnem prostoru, a tudi onkraj njega, in sicer od druge polovice osemnajstega stoletja do sodobnosti.

S prvim monografskim zbornikom na Slovenskem, ki se izrecno posveča tej temi, smo želeli odpraviti slovenski literarnovedni (literarnoteoretski, metodološki in literarnozgodovinski) zaostanek na področju raziskovanja avtobiografij, razpresti prostor za interdisciplinarno refleksijo avtobiografskega diskurza, se navezati na tradicijske in sodobne posredniške vloge literarnovedne stroke ter se povezati v znanstveno omrežje in sooblikovati mednarodni diskurz na področju avtobiografije (Koron, Leben 2011: 13). Pri koncipiranju zbornika ni bilo mogoče upoštevati vseh strok, še manj pa vseh strokovnjakov, ki se ukvarjajo z raziskovanjem avtobiografij in zbiranjem tovrstnega gradiva; nenazadnje smo hoteli avtobiografski diskurz osvetliti prav z vidika in za potrebe literarnovedne stroke.

Avtobiografski diskurz – kot interdisciplinarni predmet par excellence – je torej dosti širši in v resnici evidentiran šele v določenih segmentih. Z vidika humanistike oz. ved, ki se ukvarjajo s človekom in njegovim bivanjem v vseh razsežnostih, želimo, da se prvi zametki izmenjave in sodelovanja še naprej krepijo in razširjajo. Glede na to, da obstaja v slovenskem jezikovnem in kulturnem okolju

vrsta institucij, društev in posameznikov, ki evidentirajo, zbirajo in analizirajo avtobiografsko gradivo, mislimo predvsem na ustanovitev vsaj delno, najboljše pa v celoti javno dostopne osrednje podatkovne baze.

V Evropi in v svetu obstaja že več takih podatkovnih zbirk. Največkrat gre za tematsko ali časovno specifične zbirke (npr. zbirka nemških avtobiografij od leta 1000 do 1800, ki je nastala na oddelku za zgodovino Univerze v Baslu).² Nekatere besedilne zbirke ali bibliografije je mogoče kupiti kot zgoščenke, druge so dostopne na spletu. V Trentu deluje od leta 1987 v okviru Zgodovinskega muzeja Arhiv ljudskega pisanja, ki zbira in hrani avtobiografske zapise predvsem pripadnikov nižjih slojev, v Toscani pa je od leta 1984 aktiven vsedržavni dnevniški arhiv Pieve di Santo Stefano (Verginella 2011: 101).

V Sloveniji se z zbiranjem avtobiografskega gradiva ukvarjajo npr. Muzej novejšje zgodovine, pokrajinski in drugi muzeji ter arhivi, na avstrijskem Koroškem pa Narodopisni inštitut Urban Jarnik. Vse več avtobiografskih virov je na razpolago v virtualni knjižnici NUK in tudi na straneh Wikivira, v Googlovi knjižnici itn. Kot poudarja Verginella (2011: 102), pa v Sloveniji manjka ustanova, ki bi svojo dejavnost »usmerila v sistematično ohranjanje avtobiografske dediščine, predvsem tiste, ki ne sodi v zbirko Rokopisnega oddelka NUK v Ljubljani [...], pa tudi take, ki iz kaš in predalov roma na boljše trge ali pa naravnost v smetnjak, če že ne v ogenj«.

Ustvarjanje pogojev za sistematično ohranjanje avtobiografske dediščine bi potemtakem morala biti ena od prednostnih nalog slovenske kulturne in znanstvene politike. Vendar ne gre samo za to, da se ti viri ohranijo in popišejo sproti in za nazaj, temveč tudi za to, da so dostopni čim širšim strokovnim krogom. Dostopnost gradiva najlažje zagotavlja njihova primerna elektronska

² Basler Selbstzeugnisse-Datenbank Online. Dostopno na: <http://selbstzeugnisse.histsem.unibas.ch>.

obdelava. Čeprav živimo v dobi komunikacijskih tehnologij in digitalizacije kulturne dediščine, pa smo – ne samo v Sloveniji – lahko priče vse večji suši pri dotoku denarnih sredstev za nabavo in uporabo teh tehnologij. Kljub temu ni dvoma, da srednjeročno ni mogoče zaobiti postopne digitalizacije kulturne in s tem tudi avtobiografske dediščine, kar prav tako govori v prid ustanovitve osrednjega podatkovnega sklada. Tak sklad bi lahko v prvi fazi zajel državne, nedržavne in tudi tuje ustanove, ki že zbirajo in deloma digitalizirajo avtobiografsko gradivo, pomembno za slovensko kulturo oz. slovenski jezikovni prostor. Vanj bi sodilo tudi tisto avtobiografsko gradivo, ki se v digitalizirani, a nesistematizirani obliki nahaja v različnih spletnih zbirkah. Sicer smo nekako vajeni, da si vsaka stroka pri pridobivanju gradiva za svoje raziskovalne namene pomaga sama, toda s sodelovanjem med ustanovami in disciplinami ter z izmenjavo podatkov bi bilo mogoče ustvariti povsem nove raziskovalne standarde in možnosti, od katerih bi lahko imele korist vse v avtobiografskem diskurzu udeležene stroke.

Ker je slovenska kulturna in jezikovna sfera glede na (pisno, usno, avdio-vizualno, predmetno) avtobiografsko gradivo načeloma velikostno obvladljiva, bi digitalna zbirka lahko vsebovala vsaj pretežni del pojavnih področij avtobiografske kulture. Že popis razpoložljivega gradiva bi bil lahko skupen izziv številnim humanističnim strokam in bi lahko posledično odprl tudi nove možnosti interdisciplinarnega sodelovanja in raziskovanja.

Taka podatkovna zbirka bi morala vsebovati primarne vire z vseh področij avtobiografske kulture: od avtobiografije in drugih avtobiografskih žanrov (spomini, dnevniki, pisma, esejistika) preko pričevanj in življenjskih zgodb do fotografij, filmov in drugih medijev. Vsaj deloma bi morala zajeti tudi področje biografije, ki je zgodovinsko-razvojno, teoretsko (npr. v sociologiji in feminističnih študijah) in praktično (npr. v spominih)

tesno povezano z avtobiografijo. Zbirka bi morala vsebovati vsaj še bibliografijo dostopne sekundarne literature z vseh področij posredovanja, recipiranja, reflektiranja in raziskovanja avtobiografije; zlasti tiste, ki neposredno zadeva slovenski jezikovni, kulturni in vse bolj tudi virtualni prostor. Že zaradi kulturnozgodovinskega okvira slovenskega prostora bi morala zbirka upoštevati tudi tujejezične vire, zlasti v latinščini in v sosednjih jezikih, pa tudi v jezikih, ki se v Sloveniji uporabljajo danes, zlasti med priseljenci. Geografsko bi morala zajeti ne samo tista področja, kjer živijo ali so nekoč živeli pripadniki slovenske manjšine, temveč tudi regije in kraje, kamor segajo zgodovinski in aktualni migracijski tokovi iz slovenskega kulturnega prostora.

Na vseh teh področjih avtobiografske kulture že potekajo zbirateljske in raziskovalne dejavnosti, kar pomeni, da bi jih lahko po načelu enakovrednosti združili vsaj virtualno s pomočjo podatkovne baze. Uspeh takega podviga je zato odvisen predvsem od sodelovanja ustanov oz. raziskovalcev iz kar največ strok, katerih dejavnosti segajo v raziskovalne teorije in prakse avtobiografskega.

Avtobiografija – če jo razumemo kot ohlapno zbirno oznako – je oblika, ki se preko posameznika s posebno občutljivostjo odziva na časovno, prostorsko in duhovno okolje, ki lahko človeka utesnjuje ali mu nalaga breme absolutne svobode. Svoje posebnosti črpa iz izkustvenega sveta posameznika, pa naj bo ta intersubjektivno preverljiv, imaginiran ali komaj dostopen, hkrati pa zavestno ali nezavedno posreduje množstvo kulturnih vzorcev in simbolov, ki jih obnavlja, prevprašuje, spreminja. Branje in analiziranje avtobiografskih virov nam na diskurzivni ravni omogoča podrobne vpoglede in spoznanja o določeni dobi, regiji in socialnih razmerah, v časovnem in prostorskem razponu pa nenazadnje tudi o nas samih.

Od tod izvira ne samo kulturnozgodovinski, ampak tudi družbeni in politični pomen avtobiografskih kultur, tudi slovenske.

Končno bi lahko podatkovna zbirka prispevala ne samo k ozaveščanju raziskovalne skupnosti, temveč tudi k večji razpoznavnosti slovenske kulture v globalnem pogledu.

Literatura

- ČEBULJ SAJKO, Breda, 1999: *Etnologija in izse-ljenstvo. Slovenci po svetu kot predmet etno-loških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- ČEBULJ SAJKO, Breda, 2008: Raziskovanja življenjskih zgodb v slovenski etnologiji: kaj je novega na tem področju po letu 1990. *Jezik in slovstvo* 53/3–4. 115–129.
- ČEBULJ SAJKO, Breda idr., 1999: Avtobiograf-ska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39/3–4. 62–75.
- GRDINA, Igor, 1991: *Avtobiografija pri Slovencih od začetkov do nastopa moderne. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- GRDINA, Igor, 1994: *Avtobiografska književnost pri Slovencih v dvajsetem stoletju. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- HLADNIK, Miran, 1989: Majcnov avtobiografski fragment med spomini in podoživljanjem: Poskus transformacijske literarne analize. *Slavistična revija* 37/4. 463–469.
- JUVAN, Marko, 2009: Avtobiografija in kočljivost zvrstnih opredelitev: Moje življenje med tekstom in žanrom. *Slavistična revija* 57/2. 311–320.
- KORON, Alenka, 1991: Prispevki za žanrsko ski-co Kovačičevega pisateljskega opusa. Prispevek s kolokvija o slovenskem romanu v Jeruzalemu, 22. 6. 1991. *Literatura* 3/13. 62–74.
- KORON, Alenka, LEBEN, Andrej (ur.), 2011: *Avtobiografski diskurz*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- LEBEN, Andrej, KORON, Alenka (ur.), 2009: *Mednarodna konferenca Slovenska avtobiografija. Program in povzetki referatov*. Ljubljana, 23. april 2009. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.
- LUTHAR, Oto, 1993: *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- LUTHAR, Oto, 2000: »O žalosti niti besede«. *Uvod v kulturno zgodovino vélike vojne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MAKAROVIČ, Marija, RAMŠAK, Mojca (ur.), 1997: *Vrednotenje življenjskih pričevanj. Zablaticov dan in mednarodni etnološki sim-pozij*. Celovec: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Krščanska kulturna zveza.
- PUHAR, Alenka, 1982: *Prvotno besedilo življe-nja. Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju*. Zagreb: Globus.
- RAMŠAK, Mojca, 2003: *Portret glasov. Razis-kave življenjskih zgodb v etnologiji – na pri-meru koroških Slovencev*. Ljubljana: Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti.
- RENER, Tanja, 1996: Avto/biografije v sociologiji in ženskih študijah. *Teorija in praksa* 33/5. 764–774.
- ŠLIBAR, Neva, 1991: *Struktur und Funktionen der literarischen Biographie. Versuch einer Theorie biographischer Texte. Doktorarbeit*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ŠLIBAR, Neva, 1995: *Biographie. Autobiographie. Annäherungen, Abgrenzungen*. Michaela Holdenried (ur.): *Geschriebenes Leben. Autobiographik von Frauen*. Berlin: Erich Schmidt. 390–401.
- VERGINELLA, Marta, 2004: *Suha pašta, pesek in bombe: vojni dnevnik Bruna Trampuža*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko (Knjižnica Annales 39).
- VERGINELLA, Marta, 2011: Zgodovinopisna raba avtobiografskih virov in značilnosti ženskega avtobiografskega pisanja. Alenka Koron, Andrej Leben (ur.): *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v lite-rarni vedi, humanistiki in družboslovju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 95–108.

»LE DOBRO SI ZAPOMNI, LJUBI BRALEC, KAR SI BRAL, DA BOŠ Z GLAVE ZNAL«¹

Lidija Ličen

Srednja šola Slovenska Bistrica, Slovenska Bistrica

UDK 028.8:821.163.6-343:655.51"18/19":004.9

Prispevek je nastal kot rezultat sodelovanja med amaterskimi ljubitelji domače besede, Pokrajinskim muzejem Murska Sobota, posameznimi učenci petih osnovnih šol in njihovimi mentorji ter strokovnjaki z različnih področij, v letu 2011 nam je uspelo izdati in predstaviti *Janezkove pravljice – pravljice za odrasle*. V prispevku sta predstavljena izbor in način jezikovnega prilagajanja 100 rokopisnih besedil s konca 19. in začetka 20. stoletja od njihovega računalniškega prepisa do knjižne izdaje. Kot primer je prikazan odlomek ene izmed pravljic po treh stopnjah dela, to je v rokopisni obliki, računalniškem prepisu in končni – knjižni izdaji.

Janezkove pravljice, računalniški prepis, jezikovno prilagajanje starejših besedil, pravopisna aktualizacija, današnji bralec

This paper came about as the result of cooperation between amateur enthusiasts of authentic Slovene literature, the Regional Museum of Murska Sobota, individual students attending five elementary schools and their mentors, as well as experts in various fields, which led in 2011 to the publication and presentation of a volume of Janezek's fairy tales – fairy tales for adult readers. The paper, which presents the selection and language adaptation of 100 handwritten texts dating from the turn of the 19th century, ranges from the computerised transcription to publication. As an example, one of the fairy tales is shown at all three stages, i.e. manuscript, computerised transcription and final publication.

Janezek's fairy tales, computerised transcription, linguistic adaptation of earlier texts, orthographic modernisation, contemporary reader

1 Uvod

Besedila Franca Senekoviča² so s pragmatičnega stališča oblikovana za poljudno rabo. So jezikovno prilagojena, in sicer delno na področju pravopisa (ločila, velika/mala začetnica) in delno na področju slovnice, saj je bil osnovni cilj ohraniti glasoslovne, oblikoslovne, skladenjske in leksikalne značilnosti, kajti le tako lahko sodobni bralec začuti zapisovalčev čas in njegovo okolje.

Besedila so nastajala v letih 1898–1903 in 1908–1935, v obdobju t. i. novoslovenščine, enotnega knjižnega jezika. Socialnozvrstno jih uvrščamo h knjižnemu jeziku, čeprav opazimo tudi narečne prvine, funkcijsko-zvrstno pa k umetnostnemu jeziku. Na jezikovni ravni so opazne značilnosti tedanje knjižne norme s hkratnimi odstopi od nje (Ulčnik 2011: 33).

¹ Zaključek 32. *Janezkove pravljice* Kako je žena svojega moža ljubila.

² Več kot 100 besedil, naslovljenih *Janezkove pravljice – pravljice za odrasle*, ki jih je zapisal/napisal/prepisal Franc Senekovič (1874–1935) iz Zgornje Ščavnice pri Sveti Ani. Računalniški prepis originala iz dveh starih zvezkov je opravila njegova vnukinja Elizabeta Ajtnik. Besedila je uredila Marija Stanonik v sodelovanju z Jelko Pšajd iz Pokrajinskega muzeja Murska Sobota.

Po odločitvi Pokrajinskega muzeja Murska Sobota, da jih objavi, se je pojavilo vprašanje jezikovne posodobitve. V nadaljevanju bodo na podlagi primerjave vseh treh različic³ pravlјice Srečni Janezek predstavljene značilnosti izbranega načina jezikovnega posodabljanja, poleg tega bodo kot ilustrativno gradivo navedeni posamezni primeri ostalih besedil.

2 Potek priprave besedil

Odločitev za objavo besedil in strokovni vpogled vanje sta posledično združila strokovnjake različnih področij.⁴

Med pregledom računalniškega prepisa je izstopalo dvojje: zapisovalčeva težnja h knjižnemu jeziku, čeprav so prisotni vplivi njegovega narečnega okolja, in številne jezikovne nedoslednosti, kar kaže na to, da je bilo največ pozornosti namenjene vsebini. Glede na dejstvo, da je vedno najboljše izhajati iz konkretnega besedila, ter predvidenega naslovnika, čas in kraj nastanka ter avtorja, zlasti njegovo jezikovno (ne)nadarjenost, je bila pravopisna posodobitev *Janezkovih pravlјic* nujna, saj bi bilo branje zaradi številnih pravopisnih nedoslednosti skoraj nemogoče in za sodobnega bralca precej moteče. Po končanem pregledu računalniškega prepisa besedil in analizi zapisovalčevega jezika (Ulčnik 2011: 33–54) je bila v nadaljevanju opravljena posodobitev, skladno z dejstvom, da so za jezikovno posodabljanje najboljše orientacijsko merilo načela kritičnega prepisa, ki pa ne morejo biti univerzalna, temveč

jih je treba prilagajati konkretnemu besedilu. V tem primeru je to pomenilo tudi nujnost ohranjanja sloga, besedja in zapisa tistega časa, kar je pripomoglo k avtentičnosti obravnavanih besedil.

Za najustreznejšo rešitev se je izkazala bodisi najmanjša stopnja spreminjanja izvirnika⁵ bodisi delni poseg v izrazno podobo;⁶ zaradi že omenjenega bogastva izvirnika namreč nista prišli v poštev niti izrazitejša stopnja posodabljanja⁷ niti največja možna stopnja prilagoditve.⁸ Namen izdaje *Janezkovih pravlјic* pa ni bil niti diplomatični prepis rokopisa⁹ niti pojasnjevanje v opombah,¹⁰ ampak bralcu na zanimiv in dovolj razumljiv način predstaviti besedila določenega časa.

Po poskusnem posodabljanju računalniškega prepisa posameznih besedil je prišlo do odločitve za pravopisno posodobitev z vnosom glasoslovnih in nekaterih oblikoslovnih sprememb (npr. zapisovanje glasnikov, pisanje skupaj oziroma narazen, raba nedoločnika/namenilnika itn.). Na tak način je bila pregledana in posodobljena približno polovica pravlјic, vendar je s tem prišlo do pomanjkljivosti zapisa tistega časa, kar je vodilo k prilagojenemu načinu posodabljanja izvirnega besedila.

3 Opravljeno delo s primeri¹¹

Besedila so pravopisno prilagojena predvsem na ravni ločil ter velike in male začetnice, ostala pravopisna poglavja so ostala v največji meri nespremenjena, odpravljene so

³ Rokopisne oblike, računalniškega prepisa in knjižne oblike.

⁴ Marija Stanonik je kot urednica opisala vire in vsebino obeh zvezkov ter se posvetila izvoru pravlјic in povedk, konceptu izdaje itn. Jelka Pšajd je orisala zapisovalčev čas in Natalija Ulčnik je analizirala jezik v besedilih Franca Senekoviča.

⁵ Tip a: črkopisna prilagoditev in pravopisna aktualizacija (Orel 2006: 573).

⁶ Tip b: poleg pravopisne aktualizacije še delni poseg v izrazno podobo z vnosom glasoslovnih sprememb; tip b1: poleg navedenega še vnos oblikoslovnih sprememb (Orel 2006: 573).

⁷ Tip c: dodane še besedne zamenjave časovno in izvorno zaznamovanih besed (Orel 2006: 573).

⁸ Tip č: posodobitve še na vseh drugih ravlinah, vključno z zamenjavo oblikoslovnih, skladenskih, besednih in besedotvornih časovno zaznamovanih prvin; stik z izvirnikom je ohranjen le na vsebinski ravni, na izrazni se izgublja, torej gre tudi za odvzem stilistične vrednosti (Orel 2006: 573).

⁹ Brez črkopisnih in pravopisnih sprememb (Orel 2006: 573).

¹⁰ To bi pomenilo preveč časa v primerjavi s tistim, ki je bil na voljo.

tudi očitne slovnične napake. Sledi razlaga s posameznimi primeri.

3.1 Pravopisne značilnosti

3.1.1 Velika/mala začetnica

Popravljen zapis velike/male začetnice:

- pri imenih bitij (osebni imeni *gruntov Jeklen, kralj vrba* itn.);
 - pri veroslovnih in bajeslovnih imenih: kjer uporabi v istem besedilu dva različna zapisa (*Boglbog, križani* itn.), tako da je v besedilu poenoteno;
 - pri alegoričnih poosebitvah (*stara hvalježnost je umerla; smrt je prišla pojn; zvitorepka* itn.), tako da je v besedilu poenoteno;
 - pri imenih prebivalcev (*turki, žid* itn.);
 - pri zemljepisnih imenih (*meža pri guštajnu, limbarska gora, sveti Križ pri Belih vodah, huda Luknja, Slovenjgradec, šel je na nemško služiti* itn.), razen primera *šel je v luno*, saj zapisovalec v celotnem besedilu ne predvidi velike začetnice;
 - pri stvarnih lastnih imenih v primeru nekaterih naslovov (*Povest palček, Povest brat in sestra, Povest žid v trnji, Grad dijamant štajn*) in v primeru katoliška cerkev;
 - pri izrazih posebnega razmerja ali spoštovanja (*Vas/vas*), tako da je v besedilu poenoteno.
- Ohranjen zapis:
- *pokazalo se je vstajenje; videl je najsvetejše; angel božji; sin božji/božji Sin* itn.

3.1.2 Ločila

Popravljen zapis ločil:

- Pri končnih ločilih v naslovih; v knjižni izdaji jih ni, čeprav so skoraj vedno v rokopisu in le na nekaterih mestih v prepisu.
Prepis: *Srečni Janezek*.
Popravljeno: *Srečni Janezek*

- Pri premem govoru; v originalu in računalniškem prepisu je večina besedil zapisana brez narekovajev, čeprav je za lažje branje nujen.

Prepis: *Jahanje je lepa stvar je zaklical Janezek, »kdor zna in kdor ima konja. Jezdec ga je slišal vstavil je konja in vprašal Janezka kaj da tako težko nosi. Ah zlato, samo čisto zlato. Oh jaz ubogi človek je odgovoril Janezek in vrgel kepo zlata na tla. Menjajva pravi jezdec, če bi rad jahal. Ti mi daš zlato, jaz ti dam konja. Janezek je vesel pritrdil in kupčija je bila sklenjena.*

Popravljeno: *»Jahanje je lepa stvar,« je zaklical Janezek, »kdor zna in kdor ima konja.« Jezdec ga je slišal, vstavil je konja in vprašal Janezka, kaj da tako težko nosi. »Ah, zlato, samo čisto zlato. Oh, jaz ubogi človek!« je odgovoril Janezek in vrgel kepo zlata na tla. »Menjajva,« pravi jezdec, »če bi rad jahal. Ti mi daš zlato, jaz ti dam konja.« Janezek je vesel pritrdil in kupčija je bila sklenjena.*

- Pri vejici, in sicer skladno z veljavnimi pravopisnimi pravili.

Prepis: *Nekoč je živel deček ki mu je bilo ime Janezek.*

Mislil je namreč da ne potrebuje denarja ker ima konja.

Popravljeno: *Nekoč je živel deček, ki mu je bilo ime Janezek.*

Mislil je namreč, da ne potrebuje denarja, ker ima konja.

3.1.3 Pisanje skupaj oziroma narazen

V rokopisu in računalniškem prepisu se pojavlja ogromno nedoslednosti pri pisanju skupaj oziroma narazen. Najprej so bili predvideni popravki v skladu z veljavnim pravopisom, kmalu pa je bilo ugotovljeno, da sta na tak način osiromašena jezik in zapis časa. Zato je v največji meri ostalo tako, kot je zapisano v računalniškem prepisu.

- Zveze z *ne* so ostale zapisane skupaj (*nebi, nebon, nebon, neboš* itn.), s čimer so vidni vplivi narečja.

¹¹ Jezikovno je posodobljen računalniški prepis besedil. Primeri so navedeni po poglavjih *Slovenskega pravopisa* in v poševnem tisku, kot so bili zapisani v računalniškem prepisu. Če so v naslovnem besedilu, so vzeti od tam, sicer so iz ostalih besedil.

- Posebnost so zveze tipa *ne veš, ne morem*, saj se pojavlja tako zapis skupaj kot naražen, zato je uporabljen današnji zapis.
- Popravljen so tudi vse zveze tipa *čebi hotel; dabi rad; sije naredil; seje vrnil; semi je zgodilo* in *nato*, kjer je smiselnost popravka razvidna iz sobesedila.
- Posebnost, zanimivost in bogastvo za nadaljnje raziskovanje so med drugim naslednji zapisi, ki so ohranjeni: *v praša, v drugo, v novo, na vse zgodaj, zatega del/to zatega delj, do dobriega, vedno mer, ti starejši sin, najtimaljši, ta isti grad, prvo krat, drugo krat, po noči, po dnevu, dobro došel* itn.

3.1.4 Deljenje besed

V računalniškem prepisu in knjižni izdaji je deljenje besed na mestih računalniškega preloma skladno s pravopisnimi pravili, čeprav je v rokopisu na drugih mestih in označeno z enačajem ali celo z narekovajem spodaj.¹²

3.1.5 Zapisovanje glasnikov

Zapisovanje glasnikov je takšno, kot je v računalniškem prepisu (*kod njegova glava; zplezal je na konja; jedel bi sirovo maslo in sir; do Janezoviga doma; rez imaš srečo; od kot zlato* itn.).

3.2 Oblikoslovni popravki

Oblikoslovne značilnosti so večinoma ohranjene. Treba je omeniti posebne zanimivosti, med katerimi so izpostavljene:

- ohranjeno zapisovanje predlogov: pojavljajo se pravilni in napačni zapisi ter zapisi brez predlogov (*tu imaš mažo seboj; žnjo je šel; knam; v kup so pritekli; oteh rečeh; vtej knigi; z smehom; stopil je v luno; stopil je na vežo; z psom; z posestvom* itn.);
- zanikanje (*nima mir; pazi, da mi ne razbiješ steklenico* itn.);

- raba nedoločnika in namenilnika (*začela ga je vest pečiti; začeli so vkup letet; se mora okopavat koruza; jo da zapret* itn.);
- raba dvojine (*s povzdignjenima rokama* itn.);
- zapisovanje števnikov (*štiri in dvajset konjev; vsakim nožem ga je 3x zabodel* itn.).

Izjema so primeri, kjer je spremenjeno število ali spol.

Prepis: *Posebno pa ti priporočam, varuj se strahov.*

Rad bi ga videl in spoznal.

Popravljen: *Rad bi jih videl in spoznal.*

3.3 Vsebinski popravki

Vsebinske napake¹³ so bile odkrite šele pri drugem ali tretjem branju.

- Spremenjeni/popravljeni naslovi:

Računalniški prepis: *Povest od treh fantov zlodjeve volne, Izpokvarjeni kmetič, Sv. Peter in godec*

Popravljen: *Povest od treh funtov zlodjeve volne, Izpokorjeni kmetič, Sv. Peter – godec*

- Spremenjena osebna lastna imena, saj so v posameznih besedilih uporabljana zelo nedosledno; npr. v besedilih Zlata ptica, Neman in Belana itn. se je pojavljalo več različic imen in njihovih zapisov, kar najverjetneje kaže na zapisovalčevo nezbratnost pri prepisovanju/zapisovanju.
- Manjkajoče besedilo. Če gre za posamezno besedo, ki se jo da razbrati ali o njej sklepati iz sobesedila, je ta dodana v poševnem tisku.

Prepis: [...] oni, kateri bode naj prvi domov iz šole, jedno jabelko

Poseg v besedilo: [...] oni, kateri bode naj prvi domov iz šole, dobi jedno jabelko

Kjer manjka več besed ali manjkajo celo posamezni deli, je vstavljen oglati oklepaj s

¹² Zapisovalec je deljenje besed označeval tudi z znaki, ki so mu na preprost način dali vedeti, da je besedo delil, primer sta »dve vejici«.

¹³ Razvidne so iz sobesedila.

tremi pikami (npr. *Vila svetuje [...] Vesel gre modri domov.*). S tem je bralcu ponujena možnost, da »oblikuje« svoje besedilo.

3.4 Odstavčno ločevanje

Zaradi uporabe najmanjše stopnje spremenjavanja izvirnika je ostalo odstavčno ločevanje nespremenjeno.¹⁴

3.5 Zanimivosti

Opazne so številne sledi narečja, ki so ohranjene (*ves žalostne; mlati se poprek; je v Bogu zaspal* itn.).

Zanimive so tudi posebne besedne in stavčne zveze (*enkrat je bil ni reven; je bla na žena; njega vprašajo ga; materine prsa; sprva so jih pokopavali jih v kleti; nič se boj; ga je še bolj zopet proseče opomnila; ne, nekarne se mi meša; bogatin ga nagradi berača; sedi na stari vrbi sedi vrana; a on mu ga da polovico svoje južine; obesivši lok okoli rame ter odide* itn.).

4 Sklep

Da bi bile *Janezkove pravljice* zanimive za sodobnega bralca, so jezikovno posodobljene v poljudno obliko; osnovni cilj je bil namreč, da jih lahko najprej prebirajo odrasli, skupaj z njimi pa tudi otroci. Hkrati je šlo za ohranitev glasoslovnih, oblikoslovnih, skladenskih in leksikalnih značilnosti računalniškega prepisa. Uporabljena je posebna oblika jezikovnega prilagajanja starejših besedil, ki zajema pravopisno aktualizacijo na področjih ločil ter velike/male začetnice in določene posege na področju oblikoslovja.

Osnovna spoznanja opravljenega dela je moč strniti v nekaj poudarkov:

- Za lažje branje morajo biti besedila tudi odstavčno razdeljena.
- Najprej bi bilo treba računalniški prepis še enkrat primerjati z izvirnikom, s čimer bi prepis postal natančnejši.
- Tip posodabljanja takšnih besedil ne more biti določen na začetku, ampak šele po

temeljitem poznavanju besedil. To posledično podaljša čas nastajanja knjižne izdaje, najverjetneje pa pomeni tudi enega samega človeka od prepisa rokopisa do jezikovne posodobitve, kar se za tako delo ne zdi mogoče.

Vir

Pravljice Franca Senekoviča (računalniški prepis rokopisa).

Literatura

- FUJS, Metka, 2011: Predgovor. Marija Stanonik (ur.): *Janezkove pravljice – pravljice za odrasle*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 3–5.
- OREL, Irena, 2006: Jezikovne posodobitve Linhartove komedije *Ta veseli dan ali Matiček se ženi skozi čas*. Jožica Čeh, Marko Jesenšek, Bernard Rajh (ur.): *Jezikovna predanost: Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. Maribor: Slavistično društvo; Ljubljana: SAZU (Zora 44). 572–584.
- PŠAJD, Jelka, 2011: Moški so imeli besedo, ko se je seme luščilo. Bralna in pripovedna kultura ter oris časa Franca Senekoviča pri Sveti Ani konec 19. in v začetku 20. stoletja. Marija Stanonik (ur.): *Janezkove pravljice – pravljice za odrasle*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 9–18.
- STANONIK, Marija, 2011a: Ob Janezkovih pravljicah: več vprašanj kot odgovorov. Marija Stanonik (ur.): *Janezkove pravljice – pravljice za odrasle*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 19–32.
- STANONIK, Marija, 2011b: Opombe k objavljenim pravljicam. Marija Stanonik (ur.): *Janezkove pravljice – pravljice za odrasle*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 195–217.
- STANONIK, Marija (ur.), 2011c: *Janezkove pravljice – pravljice za odrasle*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej.
- TOPORIŠIČ, Jože idr., 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ULČNIK, Natalija, 2011: Jezik v proznih besedilih Franca Senekoviča. Marija Stanonik (ur.): *Janezkove pravljice – pravljice za odrasle*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 33–55.

¹⁴ Izkazalo se je, da gre za večjo pomanjkljivost.

Srečni Janezek

Nekoč je živel deček ki mu je bilo ime Janezek. Bil je pošten in prav nič neumen. Mnogo let je pošteno služil bogatemu gospodarju. Končno mu je postalo dolgčas po domu. Rad bi bil pri svoji materi. Zahteval je torej od svojega gospodarja naj mu da zasluženno plačilo. Ta mu je dal kepo zlata. Kos zlata pa je bil tako velik kod njegova glava. Janezek je bil zadovoljen. Zavezal je zlato kepo v robec in se odpravil domov. Hoja pa je bila mučna. Potil se je da je kar kapalo od njega. Zlata kepa je bila grozno težka. Kar mu pride naproti jezdec ki je bil vesel in dobre volje. Jezdil je krasnega konja. Jahanje je lepa stvar je zaklical Janezek, »kdor zna in kdor ima konja. Jezdec ga je slišal vstavljal je konja in vprašal Janezka kaj da tako težko nosi. Ah zlato, samo čisto zlato. Oh jaz ubogi človek je odgovoril Janezek in vrgl kepo zlata na tla. Menjajva pravi jezdec, če bi rad jahal. Ti mi daš zlato, jaz ti dam konja. Janezek je vesel pritrtil in kupčija je bila sklenjena. Jezdec je vzel zlato in hitro odšel. Bal se je namreč, da bi se Janezek kesal. Janezek pa je hitro zplezal na konja in odjahal. Jahal je, da se je kar kadilo. Kmalu pa je konj poskočil. Janezek ni znal jahati in je padel na tla. Niti ganiti se ni mogel. Mimo je prišel kmetič s svojo kravo. Kmet je ujel konja in pripeljal k ležečemu Janezku. Janezek je jokal in si drgnil kosti. Nikdar več ne bom jahal, je rekel. Raje bi imel tako pohlevno kravico kot je vaša. Potem bi lahko vsak dan pil mleko in jedel sirovo maslo in sir. Kravica bi me tudi na tla ne vrgla. Ej je rekel zviti kmetič. Ali ti ugaja kravica. Meni pa ugaja tvoj konj. Veš kaj kravo ti dam za tvojega konja. Dobro sem zamenjal je rekel Janezek in vzel kravo. Gonil jo je pred seboj po cesti. Kmet pa je vzel konja in pa bliskovito odjahal. Janezek je prišel do neke gostilne. Šel je noter in zapravlil zadnji denar. Misli je namreč da ne potrebuje denarja ker ima kravo. Nato je odkorakal dalje. Dan pa je bil vroč in do Janezoviga doma je bilo še daleč. Janezek je postal žejen. Hotel je torej pomolsti kravo. Bil pa je tako neroden da ni prišlo nič mleka. Končno ga je še krava brenila, da je videl luno in zvezde. Pa tisti čas prižene tam mimo mesar mladiga prašička in ponudi Janezku vode ki jo je imel v steklenici. Janezek mu je povedal o svoji nezgodi. Mesar pa je rekel, da je krava prestara, da bi še dajal mleko. Treba jo je ubiti. Hm, je dejal Janezek, meso stare krave ni bogve kako dobro. Rajši bi imel takega tolstega prašiča. To bi bile dobre klobase. Prijatelj, pravi mesar ako ti prašiček ugaja pa zamenjajva. Ti vzameš prašiča, jaz pa kravo. Ali ti je prav. »Prav« je odgovoril Janezek, ves vesel svoje sreče. Šel je naprej po poti in si mislil. Imaš pa rez srečo Janezek. Vedno ti kdo popravi škodo. Kako bo ta svinjska pečenka dišala. Kmalu nato je prišel po isti poti neki fant, ki je nosil pod pazduho tolsto, težko belo gos. Dohitel je Janezka in ga lepo pozdravil. Ker sta imela isto pot, sta se začela pogovarjati. Fant je pripovedoval da bodo gos spekli na neki botrinji. To bo dobra pečenka. Dal je Janezku potehtati in potipati točko po peruti. Gos je dobra, je rekel Janezek. »Toda moj prašiček je tudi nekaj vreden. Kje si pa dobil prašička?« je vprašal fant. Janezek mu je razložil svojo kupčijo. Fant pa je pogledal pazljivo okoli sebe in rekel: »Čuješ, nekaj ti zaupam. V zadnji vasi so pred kratkim ukradli županu prašiča. Tat ga je gotovo prodal na skrivaj tebi. Če pride vaški čuvaj za nama bo mislil, da si ti tat. Vzel ti bo prašička in te še zaprl. « Oh jaz nesrečnež! » je zaklical Janezek. Pomagaj mi, za božjo voljo dragi prijatelj. Veš kaj je rekel fant, »daj prašiča meni jaz pa ti dam mojo gos. Jaz vem za skrivna pota in bom že kako ušel. Rečeno, storjeno. Kupčija je bila sklenjena. Fant jo je s prašičom takoj pobrisal. Janezek pa se je veselil svoje sreče in nesel svojo gos. O vaškem čuvaju ni bilo ne duha ne sluha. Janezek je mislil na dobro pečenko, na mast, na perje in na materino veselje. V teh mislih je prišel v bližnjo vas. Tam je stal pri svojem vozu mož, ki je brusil škarje. Janezek je postal in občudoval brusarja. Nato ga je pozdravil in rekel: »vam se pa gotovo dobro godi, ker ste tako veseli,« da vedno sem vesel, »pravi brusar. Tudi ti si lahko vesel, saj imaš gos. Kje si dobil gos. Dobil sem jo za prašiča. In prašiča? Dobil sem ga za kravo. In kravo? Dobil sem jo za konja. In konja? Dobil sem ga za kepo zlata. Ker pa je bila tako velika kot moja glava. In od kod zlato? Služil sem sedem let. To je bilo moje plačilo. Janezek, ti si pa tič. Nič družiga ti ne manjka kot da postaneš brusar. Potem boš imel polne žepe denarja. Tukaj imam brusilni kamen, ki ga ne potrebujem. Ali ga hočeš? Dam ti ga za gos. Dajte je rekel Janezek. Brusar mu je dal stari brusilni kamen in Janezek se je zopet veselil svoje sreče. Šel je naprej. Solnce je pripekalo Janezka je bil žejen in lačen. Brus je bil težak kot zlata kepa. Janezek si je mislil, kako bi se 3 ga znebil. Takrat je dospel k nekemu vodnjaku. Hotel je piti. Pri tem pa se je sklonil in brus mu je padel v vodnjak. Janezek je bil tega vesel. Poskočil je prost teže in skrbi in tekla domov. Ko je prišel domov, je zaklical: »Mati srečni Janezek je zopet tukaj!«

Slika 2: Računalniški prepis besedila Srečni Janezek

1 Srečni Janezek

Nekoč je živel deček, ki mu je bilo ime Janezek. Bil je pošten in prav nič neumen. Mnogo let je pošteno služil bogatemu gospodarju. Končno mu je postalo dolgčas po domu. Rad bi bil pri svoji materi. Zahteval je torej od svojega gospodarja, naj mu da zaslužen plačilo. Ta mu je dal kepo zlata. Kos zlata pa je bil tako velik kod njegova glava. Janezek je bil zadovoljen. Zavezal je zlato kepo v robec in se odpravil domov. Hoja pa je bila mučna. Potil se je, da je kar kapalo od nje. Zlata kepa je bila grozno težka. Kar mu pride naproti jezdec, ki je bil vesel in dobre volje. Jezdil je krasnega konja. »Jahanje je lepa stvar,« je zaklical Janezek, »kdor zna in kdor ima konja.« Jezdec ga je slišal, vstavljal je konja in vprašal Janezka, kaj da tako težko nosi. »Ah, zlato, samo čisto zlato. Oh, jaz ubogi človek!« je odgovoril Janezek in vrgeč kepo zlata na tla. »Menjava,« pravi jezdec, »če bi rad jahal. Ti mi daš zlato, jaz ti dam konja.« Janezek je vesel pritril in kupčija je bila sklenjena. Jezdec je vzel zlato in hitro odšel. Bal se je namreč, da bi se Janezek skesal. Janezek pa je hitro zplezal na konja in odjahal. Jahal je, da se je kar kadilo. Kmalu pa je konj poskočil. Janezek ni znal jahati in je padel na tla. Niti ganiti se ni mogel. Mimo je prišel kmetič s svojo kravo. Kmet je ujel konja in ga pripeljal k ležečemu Janezku. Janezek je jokaj in si drgnil kosti. »Nikdar več ne bom jahal,« je rekel, »raje bi imel tako pohlevno kravico, kot je vaša. Potem bi lahko vsak dan pil mleko in jedel sirovo maslo in sir. Kravica bi me tudi na tla ne vrgla.« »Ej,« je rekel zviti kmetič, »ali ti ugaja kravica? Meni pa ugaja tvoj konj. Veš kaj, kravo ti dam za svojega konja.« »Dobro sem zamenjal,« je rekel Janezek in vzel kravo. Gonil jo je pred seboj po cesti. Kmet pa je vzel konja in pa bliskovito odjahal. Janezek je prišel do neke gostilne. Šel je noter in zapravil zadnji denar. Misli je namreč, da ne potrebuje denarja, ker ima kravo. Nato je odkorakal dalje. Dan pa je bil vroč in do Janezoviga doma je bilo še daleč. Janezek je postal žejen. Hotel je torej pomolsti kravo. Bil pa je tako neroden, da ni prišlo nič mleka. Končno ga je še krava brcnila, da je videl luno in zvezde. Pa tisti čas prižene tam mimo mesar mladiga prašička in ponudi Janezku vode, ki jo je imel v steklenici. Janezek mu je povedal o svoji nezgodi. Mesar pa je rekel, da je krava prestara, da bi še dajala mleko. Treba jo je ubiti. »Hm,« je dejal Janezek, »meso stare krave ni bogve kako dobro. Raje bi imel takega tolstega prašiča. To bi bile dobre klobase.« »Priatelj,« pravi mesar, »ako ti prašiček ugaja, pa zamenjava. Ti vzameš prašiča, jaz pa kravo. Ali ti je prav?« »Prav,« je odgovoril Janezek, ves vesel svoje sreče. Šel je naprej po poti in si mislil: »Imaš pa rez srečo, Janezek. Vedno ti kdo popravi škodo. Kako bo ta svinjska pečenka dišala!« Kmalu nato je prišel po isti poti neki fant, ki je nosil pod pazduho tolsto, težko belo gos. Dohitel je Janezka in ga lepo pozdravil. Ker sta imela isto pot, sta se začela pogovarjati. Fant je pripovedoval, da bodo gos spekli na neki botrinji. To bo dobra pečenka.

Dal je Janezku potehtati in potipati tolščo po peruti. »Gos je dobra,« je rekel Janezek, »toda moj prašiček je tudi nekaj vreden.« »Kje si pa dobil prašička?« je vprašal fant. Janezek mu je razložil svojo kupčijo. Fant pa je pogledal pazljivo okoli sebe in rekel: »Čuješ, nekaj ti zaupam. V zadnji vasi so pred kratkim ukradli županu prašiča. Tat ga je gotovo prodal na skrivaj tebi. Če pride vaši čuvaj za nama, bo mislil, da si ti tat. Vzel ti bo prašiča in te še zaprl.« »Oh, jaz nesrečnež,« je zaklical Janezek, »pomagaj mi, za božjo voljo, dragi prijatelj!« »Veš kaj,« je rekel fant, »daj prašiča meni, jaz pa ti dam mojo gos. Jaz vem za skrivna pota in bom že kako ušel.« Rečeno, storjeno. Kupčija je bila sklenjena. Fant jo je s prašičom takoj pobrisal. Janezek pa se je veselil svoje sreče in nesel svojo gos. O vaškem čuvaju ni bilo ne duha ne sluha. Janezek je mislil na dobro pečenko, na mast, na perje in na materino veselje. V teh mislih je prišel v bližnjo vas. Tam je stal pri svojem vozu mož, ki je brusil škarje. Janezek je postal in občudoval brusača. Nato ga je pozdravil in rekel: »Vam se pa gotovo dobro godi, ker ste tako veseli.« »Da, vedno sem vesel,« pravi brusač, »tudi ti si lahko vesel, saj imaš gos. Kje si dobil gos?« »Dobil sem jo za prašiča.« »In prašiča?« »Dobil sem ga za kravo.« »In kravo?« »Dobil sem jo za konja.« »In konja?« »Dobil sem ga za kepo zlata, kera pa je bila tako velika kot moja glava.« »In od kot zlato?« »Služil sem sedem let. To je bilo moje plačilo.« Janezek, ti si pa tič. Nič družiga ti ne majnika, kot da postaneš brusač. Potem boš imel polne žepce denarja. Tukaj imam brusilni kamen, ki ga ne potrebujem. Ali ga hočeš? Dam ti ga za gos.« »Dajte,« je rekel Janezek. Brusač mu je dal stari brusilni kamen in Janezek se je zopet veselil svoje sreče. Šel je naprej. Solnce je pripekalo, Janezek je bil žejen in lačen. Brus je bil težak kot zlata kepa. Janezek si je mislil, kako bi se ga znebil. Takrat je dospel k nekemu vodnjaku. Hotel je piti. Pri tem pa se je sklonil in brus mu je padel v vodnjak. Janezek je bil tega vesel. Poskočil je prost teže in skrbi in tekel domov. Ko je prišel domov, je zaklical: »Mati, srečni Janezek je zopet tukaj!«

Slika 3: Knjižna izdaja besedila Srečni Janezek

OD SOCIALNEGA K NOTRANJEMU GOVORU: GOVOR KOT POSREDNIK MED KULTURO IN OTROKOVO MISLIJO

Ljubica Marjanovič Umek
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK159.922.72:316.74:808.5

Prispevek se osredotoča na socialno neenakost in govorni razvoj v razvojnih obdobjih malčka in otroštva ter na napovedno vrednost zgodnjega govornega razvoja za kasnejšo govorno kompetentnost. Govor otrok je v povezavi z razvojem mišljenja umeščen v sociokulturna teoretska ozadja, njegova dodana vrednost pa je razložena z otrokovim razvojem metajezikovnega zavedanja.

sociokulturne teorije, notranji govor, metajezikovno zavedanje, socialna neenakost, preseganje socialne neenakosti

This article focuses on social inequality and language development during the developmental phases of toddlerhood and childhood, as well as on the predictive value of early language development on later language competence. In connection with cognitive development, child language is contextualised in socio-cultural theoretical backgrounds, and its added value is explained through children's development of metalinguistic awareness.

socio-cultural theory, internal speech, metalinguistic awareness, social inequality, overcoming social inequality

Uvod

V tridesetih letih prejšnjega stoletja je Vigotski (2010) v znani kritiki Piageta in njegove razlage govornega razvoja v otroštvu ter povezanosti med govorom in mišljenjem izpostavil zgodnji socialni govor kot otrokov primarni govor ter vlogo egocentričnega in notranjega govora v razvoju otrokovega mišljenja in rabi miselnih strategij. Čeprav je bila zanj nespregledljiva vloga socialnega in kulturnega konteksta ter s tem značilnost govornega vzorca v okolju, ki naj »doseže« otroka, je mnogo manj neposredno kot Piaget razvoj govora povezoval tudi z razvojno stopnjo oziroma starostjo otrok in s tem z njegovo širšo zmožnostjo spoznavnega delovanja (Marjanovič Umek 2010).

Govor kot psihološko orodje v konceptualizaciji mišljenja

Heckman¹ in Cunha (2006) sta svoje ugotovitve o tem, da je z ekonomskega vidika najbolj učinkovita naložba v zgodnje učenje, povezovala tudi z novjšimi izsledki nevroznanosti, ki določajo t. i. občutljiva obdobja v otrokovem razvoju. Občutljivo obdobje za govorni razvoj je namreč obdobje od šestega meseca do petega leta starosti. S tem pa se vračamo k Vigotskemu in njegovi teoriji, v kateri je že v tridesetih letih prejšnjega stoletja opisal obdobje zgodnjega otroštva² kot obdobje, ko otroci postopoma uporabljajo govor za pretvorbo zaznavnega in konkretnega sveta v začetni predstavi svet, razvijajo pozornost, spomin, zlasti prve spominske

¹ Heckman je leta 2000 prejel Nobelovo nagrado za ekonomijo.

² V obdobju zgodnjega otroštva so otroci stari od tri do šest let; Vigotski je to obdobje imenoval predšolska doba.

strategije, domišljijo in predstavnost ter začetne pojme. V kritični razpravi med Piagetom in Vigotskim lahko prepoznamo zapleten odnos med govorom in mišljenjem, predvsem z vidika presoje, ali je primarno mišljenje ali govor. Piaget je namreč v svojih kasnejših delih (izdanih po letu 1960, ko je deloma presešel strogo biologistično pojmovanje razvoja spoznavnih zmožnosti) izpostavil, »da tudi sam nikoli ni trdil, da se govor ne more srečati z drugim, nasprotno, vselej je prepoznal, da otrok misli, da se pogovarja z drugimi in da je naredil sebe razumljivega, kar pa bi lahko bila prevara« (Piaget 1962).

Predšolski otroci najpogosteje uporabljajo egocentrični in kasneje notranji govor v simbolni igri, v kateri pridejo z miselnim procesom dekontekstualizacije pomena do zmožnosti, da mislijo o stvareh, ki niso prisotne oziroma vidne (Vigotski 1967). V simbolni igri potekajo pretvorbe, in sicer najprej na predmetni, kasneje pa na predstavnostni ravni,³ kar pomeni, da otroci razumejo in uporabljajo prve znake in simbole.

Znaki, oblikovani in shranjeni v kulturi, tako vstopijo na raven posameznika: gre za ponotranjenje oziroma proces pretvorbe zunanjih kulturnih orodij (znakov) v notranja psihološka orodja, pri čemer so ključnega pomena zgodnje socialne interakcije med odraslo osebo in dojenčkom/malčkom ter asimetrični socialni odnos med otrokom in miselno bolj kompetentnim posameznikom, ki otroku ponuja t. i. idealno obliko. Vsi višji psihični procesi so najprej socialno (družbeno) posredovani in šele nato v procesu ponotranjenja preidejo na notranjo raven in postanejo otrokova psihična zmožnost (Vigotski 1994). Dojenčkov govor je socialni govor in ima sporazumevalno vlogo, kasneje, ko se otrok uči, kako uporabljati govor, pa postaja

notranji proces in kot tak podpira tudi otrokovo miselno dejavnost.

Razvoj jezika uma in metajezikovnega sporazumevanja

Neovigotskisti (Lee 2005; Wells 2000) so v zadnjih dvajsetih letih ponovno »oživili« osnovne koncepte govora in mišljenja, ki jih je oblikoval Vigotski, ter jih uspešno povezali z različnimi pristopi formalnega in neformalnega poučevanja in učenja. Karpov (2006) prepoznava v njegovi teoriji prve nastavke za razvoj metaspoznavnih procesov; Vigotski je namreč pri razlagi razvoja znanstvenih pojmov pri otrocih posebej izpostavil, da gre za proces posploševanja misli oziroma za otrokovo reflektirano zavedanje lastnega mišljenja.

Wells (2000) tako ugotavlja, da ima jezik dodano vrednost v konceptualizaciji mišljenja, in sicer otroku omogoča razmišljanje tudi v preteklosti in prihodnosti, vključuje poglede drugih ljudi ter spodbuja pogajanja in argumentiranje v socialnih skupinah. Diferenciacija govora za sebe (egocentričnega govora) in socialnega govora odpira možnosti dialoga oziroma sodelovanja med posamezniki z različnimi pogledi, pri katerem je pomembno tako individualno kot skupinsko razumevanje. Zlasti pogovor in argumentiranje sta procesa, ki od otroka zahtevata preseganje zgolj lastnega pogleda in individualno razumevanje problemov. Otroku, ki zagovarja svoje poglede in stališča, pa mora biti sposoben razumeti tudi morebitne drugačne poglede, mnenja, stališča, če se želi s sogovorcem pogovarjati o določeni problematiki. Kot navajajo raziskovalci (Antonietti, Liverta - Sempio, Marchetti 2006), so pri tovrstni diferenciaciji govora praviloma

³ Predmetna pretvorba pomeni, da npr. otrok v simbolni igri pretvori svinčnik ali palčico v toplomer; svinčnik ali palčico uporablja kot toplomer in ga tudi ustrezno poimenuje. Predstavna pretvorba pa pomeni, da se npr. otrok igra, da je zdravnik, in soigralcu razlaga: »Tu je veliko bolnih otrok, ki potrebujejo zdravlila.« Niti igrače niti situacija niso replika resnične bolnice; otrok si stvari predstavlja in jih verbalizira.

uspešni otroci, ki imajo razvito reprezentacijsko teorijo uma.⁴

Tudi Wertsch (1997) izpostavlja dve funkciji jezika: raba govora v socialnem sporazumevanju in raba govora kot posrednika za notranjo organizacijo izkušenj, kar ustvarja dialektično interakcijo ali semiotično posredovanje.

Kress (1996) je nekega dne pri svojem 5-letnem sinu opazil, da je pri risanju razvrščal predmete v pare po nekaterih ključnih značilnostih in tudi razložil, zakaj sodijo skupaj. Šele kasneje, ko je v njegovem delovnem zvezku našel rešene naloge razvrščanja, ki so jih že pred časom delali v šoli, je ugotovil, da je otroku prav jezik omogočil prenos izkušenj na predstavo raven in s tem novo kakovost spoznavnih procesov. Kress (1996: 243) tako ugotavlja:

Funkcija jezika ni tako pomembna v spoznavanju kot v sporazumevanju; med vzgojiteljem/učiteljem in otrokom gre za »notranji« dialog, ki vključuje »potovanje« med različnimi mediji, med spoznavnimi zmožnostmi

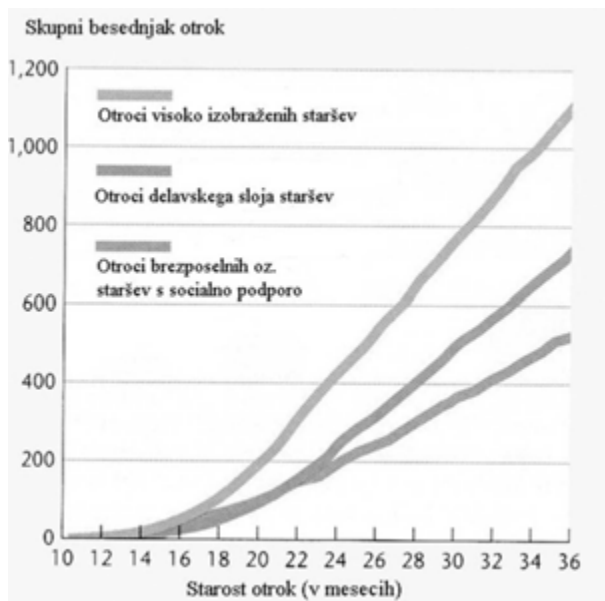
otroka do staršev [...], torej jezik je prevodni medij [...], vrsta univerzalne semiotične raztopine.

Bernstein (1961) je razložil povezanost med socialnim razredom in jezikovnim kodom, nato pa v kontekstu sociokulturnih teorij izpostavil tudi vprašanje, kako postanejo dane socialne strukture del individualne izkušnje ter kakšno vlogo ima pri tem izobrazba. Predpostavljal je, da je oblikovanje govorjenega jezika proces, v katerem poteka učenje.

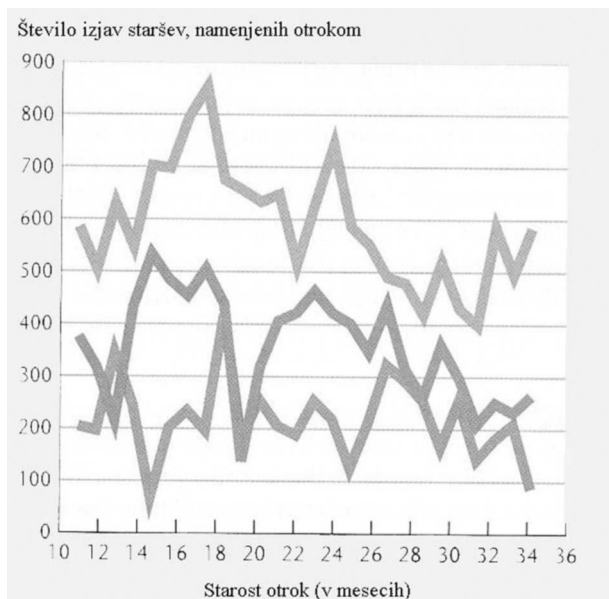
Socialna neenakost in govorni razvoj

Dejavniki socialnega okolja (npr. izobrazba staršev, poklic, število in vrsta knjig doma, simbolno spodbudno okolje) imajo skupaj s kakovostjo spodbujanja govora malčkov/otrok (npr. pogostnost in kakovost socialnih interakcij, pogostnost in kakovost skupnega branja, obiskovanje kulturnih prireditev za otroke, vključevanje v simbolno igro) pomemben vpliv na razvoj govora otrok (Boudon 1974; Marjanovič Umek, Podlessek,

Slika 1: Socialno-ekonomski status družine in besednjak malčka: malčki visoko izobraženih staršev imajo skoraj enkrat večji obseg besednjaka kot malčki brezposelnih oz. staršev s socialno podporo (Hart, Risley 1995)

⁴ Teorija uma je zmožnost otroka, da razume svoja lastna mentalna stanja in mentalna stanja drugih, ki so lahko različna od njegovih.

Slika 2: Socialno-ekonomski status družine in besednjak malčka: povezanost med pogostnostjo sporazumevanja staršev z malčki in obsegom njihovega besednjaka je visoka; malčki, s katerimi se starši pogosteje pogovarjajo, imajo večji besednjak (Hart, Risley 1995)

Fekonja Peklaj 2005). Med ključne dejavnike se umešča tudi kakovost govora staršev oziroma, kot pravi Bernstein (1961), jezikovni kod odrasle osebe, ki ga določa socialni razred, ki mu pripada. Kot kažejo izsledki predvsem vzdolžnih raziskav (Hart, Risley 1995, 2003), je učinek dejavnikov socialnega okolja velik že v prvih letih dojenčkovega/malčkovega življenja (Sliki 1 in 2).

Hart in Riesly (2003) v tem kontekstu posebej izpostavljata tudi stabilnost govora v razvoju. V vzporedni raziskavi sta namreč ugotovila, da je visoka povezanost ($r = 0,57-0,72$) med besednjakom malčkov pri enem do dveh let in njihovim besednjakom pri treh letih. Visoka ($r = 0,56-0,72$) pa je tudi napoved razvoja od besednjaka malčkov pri treh letih do njihovega besednjaka pri devetih in desetih letih.

Visoka stopnja izobrazbe staršev⁵ je pozitivno povezana s kakovostjo družinskega okolja, saj starši z višjo izobrazbo v povprečju pogosteje berejo svojemu otroku, ga spodbujajo k pripovedovanju, postavljajo od-

prta vprašanja, z otroki obiskujejo knjižnico in druge kulturne prireditve ter imajo več knjig in revij za otroka kot manj izobraženi starši (Marjanovič Umek, Podlesek, Fekonja Peklaj 2005; Rowe 2008). Pozitivna je tudi povezanost med izobrazbo staršev ter njihovim in otrokovim poznavanjem otroških knjig, kar kaže na to, da so otroci višje izobraženih staršev bolj izpostavljeni knjigam in deležni več skupnega branja kot otroci manj izobraženih staršev (Sénéchal, LeFevre 2002).

Upoštevajoč izsledke raziskovalcev (Hammill, Larsen 1996; Marjanovič Umek, Podlesek, Fekonja Peklaj 2005; Rowe 2008) lahko torej povzamemo, da so neugodni socialno-ekonomski pogoji v družinskem okolju rizični dejavnik za razvoj govora v zgodnjih obdobjih, hkrati pa so zgodnji razvojni zaostanki slaba »popotnica« za otrokov kasnejši govorni razvoj in njegovo šolsko uspešnost. V tem kontekstu so ključnega pomena izsledki raziskav (Becker 2011; Marjanovič Umek, Fekonja Peklaj 2006;

⁵ V raziskave so pogosteje vključene mame ali oba starša.

NICHD 2000, ki kažejo, da otroci iz socialno in ekonomsko manj spodbudnega okolja v vrtcu pridobijo več na področju govora (splošni govorni razvoj, pripovedovanje, besednjak) kot njihovi vrstniki iz socialno in ekonomsko bolj spodbudnega okolja. Vrtec je torej tem otrokom zaščitni dejavnik za njihov govorni razvoj. Raziskovalci so pri tej ugotovitvi previdni in posebej izpostavljajo, da ima vrtec tako kompenzacijsko vlogo le, če je kakovosten, tj. ima ustrezne pogoje (npr. število otrok v oddelku, razmerje odrasli : otroci v oddelku, stopnja izobrazbe strokovnih delavcev), če je neposredno delo z otroki visoko strokovno (npr. spodbujanje rabe govora otrok v različnih kontekstih, kakovostno skupno branje, raba metajezika) in če je otrok v vrtec vključen dovolj zgodaj, tj. med prvim in tretjim letom starosti (Marjanovič Umek, Fekonja Peklaj 2008).

Vrtec nima pozitivnega učinka le na aktualni in kasnejši govorni razvoj otrok, temveč tudi na njegovo kasnejšo akademsko uspešnost, predvsem na bralno pismenost (Molfese, Modglin, Molfese 2003).

Gaber in Marjanovič Umek (2010) sta tako opravila sekundarno analizo na podlagi podatkov, zbranih v okviru mednarodne primerjalne analize bralne pismenosti PIRLS 2006, in ugotovila, da so otroci, ki so bili vključeni v vrtec, dosegli višje rezultate kot otroci, ki v vrtec niso bili vključeni, in sicer tako pri skupnem rezultatu kot pri delnih rezultatih literarnega in informacijskega dela preizkusa. Nadaljnja primerjava je še pokazala, da so najvišje rezultate dosegli tisti otroci, ki so bili v vrtec vključeni tri leta ali več.

Dolgoročnejši učinek vrtca na bralno pismenost otrok lahko razberemo tudi iz sekundarnih analiz na podlagi podatkov o bralni pismenosti 15-letnih učencev v državah članicah Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD 2010, 2011). Rezultati kažejo, da so otroci, ki so bili v vrtec vključeni več kot eno leto, dosegli višje rezultate kot otroci, ki v vrtec niso bili vklju-

čeni. Razlika med njimi je bila v povprečju 54 točk, kar predstavlja več kot eno leto formalnega izobraževanja. Podatki kažejo tudi, da otroci, ki so bili v vrtec vključeni več kot eno leto, prihajajo iz družin z višjim socialnim, ekonomskim in kulturnim statusom kot njihovi vrstniki, ki so bili v vrtec vključeni manj kot eno leto ali vanj sploh niso bili vključeni. Zato so razlike med »vrtčevskimi« in »nevrtčevskimi« otroki izračunane tudi ob kontroli socialnega, ekonomskega in kulturnega statusa; v tem primeru so otroci, ki so bili v vrtec vključeni več kot eno leto, še vedno dosegali v povprečju 33 točk več kot otroci, ki v vrtec niso bili vključeni.

Povezanost med vključenostjo v vrtec in dosežki na preizkusu bralne pismenosti ni bila enaka v vseh državah in tudi ne v vseh skupinah otrok. Npr. v ZDA je bila povezanost najmočnejša pri otrocih, ki prihajajo iz družin z nizkim ekonomskim, socialnim in kulturnim ozadjem, na Finskem pa pri imigrantskih otrocih. Del razlik v povezanosti med vključenostjo v vrtec in dosežki na preizkusu bralne pismenosti izhaja iz razlik v kakovosti vrtcev (visoko izobraženi strokovni delavci, ugodno razmerje odrasli : otroci v oddelku, visok delež denarja, namenjenega za vrtce). Tudi v Sloveniji so otroci, ki so bili vključeni v vrtec več kot eno leto, dosegli na preizkusu bralne pismenosti 26 točk več kot otroci, ki v vrtec niso bili vključeni. Razlika med obema skupinama otrok je bila ob kontroli socialnega, ekonomskega in kulturnega ozadja njihovih družin sicer precej manjša, vendar še vedno pomembna (7 točk). Vrtec je imel torej tudi v Sloveniji pomemben učinek na kasnejšo bralno pismenost, vendar ne tako velikega kot v nekaterih drugih državah.

V kontekstu socialne neenakosti v povezavi z zgodnjim in kasnejšim govornim razvojem ter bralno pismenostjo pa ne moremo mimo Bernsteinovega poudarka ključne vloge jezika v pedagoškem procesu (1961). Če vzgojitelj/učitelj uporablja razširjen jezikovni kod, verjetno ne bo »dosegel« otrok z omejenim jezikovnim kodom; med njimi

torej ne bo vzpostavljeno sporazumevanje, otroci z omejenim jezikovnim kodom ne bodo razumeli vzgojitelja/učitelja ter bodo posredovano znanje le ponavljali in se učili na pamet.

Literatura

- ANTONIETTI, Alessandro, LIVERTA - SEMPIO, Olga, MARCHETTI, Antonella, 2006: *Theory of mind and language in developmental contexts*. New York: Springer.
- BECKER, Birgit, 2011: Social disparities in children's vocabulary in early childhood. Does pre-school education help to close the gap? *The British Journal of Sociology* 1/62. 69–88.
- BERNSTEIN, Basil, 1961: Social class and linguistic development: A theory of social learning. Albert H. Halsey, Jean Floud, Charles A. Anderson (ur.): *Education, economy and society*. New York: Free Press. 288–314.
- BOUDON, Raymond, 1974: *Education, opportunity, and social inequality*. New York: Wiley & Sons.
- GABER, Slavko, MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, 2010: Bralna pismenost 8- in 9-letkarjev: za premišljeno uporabo rezultatov mednarodnih raziskav znanja. *Šolsko polje* 1/2. 55–72.
- HAMMILL, Donald, LARSEN, Stephen, 1996: *Test of Written Language – Third Edition. Examiner's Manual*. Austin, TX: PRO-ED.
- HART, Betty, RISLEY, Todd, 1995: *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- HART, Betty, RISLEY, Todd, 2003: The early catastrophe. *American Educator* 1. 4–9.
- HECKMAN, James J., CUNHA, Flavio, 2006: *Investing in our young people*. Chicago: University of Chicago.
- KARPOV, Yuriy, 2006: *The neo-Vygotskian approach to child development*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- KRESS, Gunther, 1996: Writing and learning to write. David R. Olson, Nancy Torrance (ur.): *The handbook of education and human development*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd. 257–256.
- LEE, Carol, 2005: Signifying in the zone of proximal development. Harry Daniels (ur.): *An introduction to Vygotsky*. London, New York: Routledge. 253–285.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, 2010: Pojmovanje otroka v sociokulturni teoriji Vygotskega. Lev S. Vygotski: *Mišljenje in govor*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani. 373–400.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, FEKONJA PEKLAJ, Urška, 2006: Učinki vrtca na otrokov govorni razvoj: slovenska vzdolžna študija. *Sodobna pedagogika* 2. 108–129.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, FEKONJA PEKLAJ, Urška, 2008: *Sodoben vrtec: možnosti za otrokov razvoj in zgodnje učenje*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, PODLESEK, Anja, FEKONJA PEKLAJ, Urška, 2005: Assessing the home literacy environment. *European Journal of Psychological Assessment* 21/4. 271–281.
- MOLFESE, Victoria, MODGLIN, Arlene, MOLFESE, Dennis, 2003: The role of environment in the development of reading skills: A longitudinal study of preschool and school-age measures. *Journal of Learning Disabilities* 1. 59–67.
- NICHD Early Child Care Research Network, 2000: The relation of child care to cognitive and language development. *Child Development* 71/4. 960–980.
- OECD, 2010: *PISA 2009 results: Overcoming social background – equity in learning opportunities and outcomes*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091504-en>
- OECD, 2011: *PISA 2009 in focus: Does participation in pre-primary education translate into better learning outcomes at school?* <http://www.oecd.org/dataoecd/17/36/47181777.pdf>
- PIAGET, Jean, 1962: *Comments on Vygotsky's critical remarks*. Cambridge: The MIT Press. <http://www.marxists-org/archive/vygotsky/works/comment/piaget>
- ROWE, Meredith, 2008: Child-directed speech: Relation to socioeconomic status, knowledge of child development and child vocabulary skill. *Journal of Child Language* 35. 185–205.
- SÉNÉCHAL, Monique, LEFEVRE, Jo-Anne, 2002: Parental involvement in the development of children's reading skill: A five-year longitudinal study. *Child Development* 73/2. 445–460.

- VIGOTSKI, Lev S., 1967: Play and its mental role in the mental development of the child. *Soviet Psychology* 5. 6–18.
- VIGOTSKI, Lev S., 1994: The problem of the environment. Rene Van der Veer, Jaan Valsiner (ur.): *The Vygotsky reader*. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers. 383–354.
- VIGOTSKI, Lev S., 1997: The history of the development of the higher mental functions. Robert W. Reiber (ur.): *The collected works of L. S. Vygotsky*. New York: Plenum Press.
- VIGOTSKI, Lev S., 2010: *Mišljenje in govor*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- WELLS, Gordon, 2000: Dialogic inquiry in education. Building on the legacy of Vygotsky. Carol Lee, Peter Smagorinsky (ur.): *Vygotskian perspectives on literacy research*. New York: Cambridge University Press. 51–85.
- WERTSCH, James, 1997: *Vygotsky and the social formation of mind*. Cambridge, London: Harvard University Press.

RECEPCIJA RADIJSKE IGRE ZA OTROKE IN KNJIŽEVNA VZGOJA

Vida Medved Udovič
Pedagoška fakulteta, Koper

UDK 373.31.016:811.163.6:82–293.7

Članek obravnava izsledke treh raziskav o uporabi informacijsko-komunikacijske tehnologije pri slovenščini s poudarkom na sprejemanju radijske igre v predšolskem in šolskem obdobju. Ugotavlja, da sta za učinkovito sprejemanje zvočnih posnetkov pri slovenščini bistveni učiteljeva digitalna pismenost ter njegova strokovna in didaktična usposobljenost za razvijanje različnih strategij poslušanja. Še posebej je odločujoča tehnična opremljenost šole z avditivnimi pripomočki in ustreznim izborom radijskih iger s spremljajočimi didaktično-metodičnimi pristopi. Opozarja na nesistematično razvijanje poslušalskih situacij pri pouku slovenščine.

radijska igra, informacijsko-komunikacijska tehnologija, doživljajsko poslušanje, didaktično-metodični pristop, književna vzgoja

The paper reviews the findings of three pieces of research on the implementation of ICT for Slovene language instruction, with an emphasis on radio play reception in the pre-school and school period. The article ascertains that two essential elements are necessary for the effective reception of audio recordings for Slovene language, i.e. teacher's digital literacy, and their professional and educational qualification for developing various listening strategies. The technical equipment of schools with audio devices and the adequate selection of radio plays, with accompanying didactic and methodical approaches, are particularly decisive elements. The article draws attention to the non-systematic development of listening situations for Slovene language instruction.

radio play, information-communication technology, experiential listening, didactic-methodical approach, literature education

Uvod

Otroška radijska igra je eden izmed možnih načinov razvijanja učiteljeve in otrokove senzibilnosti za slušno pravljico. V besedilih mladinske književnosti potreba otroških književnih oseb po igri pogosto pogojuje dvoplastnost dogajanja v prikazanih zgodbah, kar je značilno tudi za radijske pravljice. V območju modela igre se zgodbeni dvoplastnost kaže kot prepletanje iluzije in realnosti. Igralno dejavnost (tudi otroških književnih oseb) uvrščamo v prav posebno področje realnosti. Od običajnih področij se razlikuje predvsem po tem, da je igra bolj dinamična in spremenljiva ter hkrati tesno povezana z nekaterimi iracionalnimi

plastmi otrokove osebnosti. Igra namreč omogoča veselje v procesu igranja in veselje v prepletanju realnosti in domišljije; otroške književne osebe uživajo, ker sta jim v njej omogočeni svoboda in ustvarjalnost, kar velja tudi za mladega bralca mladinskih književnih besedil.

Na podlagi študije primera smo opisali in pojasnili recepcijo radijske igre v vrtcu in na razredni stopnji osnovne šole (OŠ), ki je v obliki manjših raziskav prikazana v diplomskih nalogah in delih študentk predšolske vzgoje in razrednega pouka. Pri študiji primera smo se oprli na izhodišča študije primera Blaža Meseca,¹ ki smo jih za naš namen prilagodili.

Problem in cilj študije primera

Namen študije primera je, da na podlagi izsledkov analize raziskav pri književni vzgoji v vrtcu in OŠ ugotovimo prednosti in pomanjkljivosti književnodidaktičnih pristopov pri razvijanju otrokove recepcijske zmožnosti radijske igre; tako lahko učinkoviteje in ustrežnejše oblikujemo didaktično-metodične pristope za doživljajsko poslušanje radijskih iger. Cilj študije primera je analizirati diplomsko nalogo, diplomsko delo in magistrsko delo.² Rezultati analize so predstavljeni opisno.

Kaj je radijska igra za otroke

Na spletnih straneh RTV Slovenija je radijska igra opredeljena kot samostojna umetnostna zvrst, vezana na govorjeno besedo, ki temelji na literaturi in obdelanem zvoku.³ Splošno opredelitev radijske igre za otroke je mogoče dopolniti s kriteriji za razlikovanje radijskih iger, ki jih določa Hellmut Geissner, in z opredelitvijo radijske igre Rosande Sajko.

Geissner (1970: 63) piše, da je

kriterij za razlikovanje raznih radijskih iger skrit v jeziku, kakršen je vsakokrat uporabljen v njih. Po tem je mogoče izločiti igre, ki se zadržujejo v jeziku informacije, torej tudi neposredno pedagoške in literarno pedagoške. Preostale igre z radijskim poslušalcem zrcalijo mavrico literarnih možnosti od trivialnega mimo reprodukcije vseh običajnih oblik prek vseh zvrsti do tja, kjer je literatura na višini zavesti časa.

V njegovem prispevku *Igra s poslušalcem* je še vedno aktualna opredelitev, da je »slušna igra tehnično posredovano govorjeno jezikovno delo, vedno hkrati (je) tudi jezikovni eksperiment. [...] S svojimi jezikovnimi možnostmi igre odpira avtonomna slušna igra v

tehničnem mediju igrišče jezika« (Geissner 1970: 64).

R. Sajko (2006: 31) definira radijsko igro kot »zvrst, pri kateri imata poleg govorjene besede pomembno funkcijo tudi zvočni prvini šum in glasba, vse pa je oblikovano in izraženo s pomočjo elektroakustičnih izraznih pripomočkov. [...] Ima zvezo z literaturo, a od nje ni povsem odvisna«. Z njeno definicijo se je mogoče strinjati, še posebej pri radijski igri za otroke, saj vrsta slovenskih pravljičnih iger učinkuje s svojim dognanim sporočilom na mladega sprejemnika tako v knjižni kot v slušni obliki, seveda pa se izrazna sredstva razlikujejo glede na medij.

Radijska igra v vrtcu in osnovni šoli

Doživljajsko poslušanje radijske igre v vrtcu spodbuja tudi *Kurikulum za vrtce* (Bahovec idr. 1999), saj je med primeri dejavnosti na področju jezika navedeno: »Otrok posluša pravljice, zgodbe, uganke, pesmice. Vsebine doživlja prek različnih medijev (avdio in video)« (prav tam: 21). Na področju dramskih dejavnosti pa je ena izmed dejavnosti: »Otrok se izraža in opazuje besedni govor (monolog, dialog, zbor)« (prav tam: 29).

V posodobljenem učnem načrtu za slovensščino v osnovni šoli (Poznanovič Jezeršek idr. 2011) je med splošne cilje vključen tudi cilj, ki predvideva učiteljevo uporabo informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) pri poučevanju slovensščine: »razvijanje osebne, narodne in državljske identitete ter ključnih zmožnosti vseživljenjskega učenja – predvsem sporazumevanje v slovenskem jeziku, socialno, estetsko, kulturno in medkulturno zmožnost, učenje učenja, informacijsko in digitalno pismenost« (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 6; podčrtala V. M. U.). Digitalna

¹ Metodološki prijemi pri raziskavah otrokovega sprejemanja mladinske književnosti v strokovni literaturi še niso poglobljeno prikazani, zato smo se v prispevku oprli na *Različice kvalitativnih raziskav* Blaža Meseca (www.fsd.si/blmesec).

² Visokošolski strokovni program se zaključí z diplomsko nalogo, univerzitetni študijski program z diplomskim delom in magistrski študijski program z magistrskim delom.

³ Na kratko je opisana tudi zgodovina slovenske radijske igre (www.rtvsl.si/strani/radijska-igra-na-valovih-radio/148).

pismenost je pri uporabi radijske igre v šoli in vrtcu bistvena, saj je dobro poznavanje tehničnih možnosti predvajanja in rokovanja z zvočnimi posnetki ter poskusov snemanja radijske igre učencev velikega pomena za kakovostno sprejemanje zvočnih plasti radijske igre.

Učni načrt namenja radijski igri vidno vlogo, saj v razdelku o gledališki, lutkovni in filmski vzgoji posebej poudari cilje in primere najbolj priljubljenih zvočnih posnetkov radijskih iger za obravnavo v šoli.⁴ Pri vključevanju radijske igre v književno vzgojo in književni pouk je pomembno, da vzgojitelji in učitelji dobro poznajo radijske igre za otroke, so usposobljeni za uporabo IKT⁵ in razumejo globlji pomen igre kot otrokove temeljne dejavnosti. Igra je namreč osmišljena kot posrednica, ki zdrami otrokove vzgibe, da spodbudijo izražanje lastnega videnja in občutenja okolja s svojim znakovnim sistemom. Prav zato smo na Pedagoški fakulteti v Kopru razpisali diplomske teme o uporabi radijske igre v predšolskem in šolskem obdobju. Na temo uporabe radijske igre v vrtcu oz. osnovni šoli so tako nastali diplomska naloga pri programu predšolske vzgoje ter diplomsko in magistrsko delo pri programu razredni pouk.

Načrtovanje pouka (izbor besedil, ciljev, metod itn.) mora upoštevati bralca ter njegov predstavi in čustveni svet (mladostniki nam lahko »pomagajo« pri izbiri besedila za obravnavo v šoli), a hkrati tudi spoznanja literarne vede, in sicer temeljne opredelitve in značilnosti književnih zvrsti in vrst, vsebinskih in slogovnih prvin oz. vsega, kar prispeva k razvoju bralnih strategij (Saksida 2004: 12).

Pouk književnosti omogoča tudi zelo učinkovito razvijanje različnih vrst poslušanja.

Ker je temeljni cilj pouka književnosti spodbujati učenčev dejaven stik (komunikacijo) z leposlovjem, mora biti večina učiteljevih prizadevanj usmerjena k razvijanju sposobnosti doživljanja, razumevanja in vrednotenja književnega dela. Pomembno je predvsem prvo branje umetnostnih besedil, saj ne spodbuja le spoznavnih procesov, temveč tudi čustveno doživljanje in domišljijско ustvarjanje nekih predstav (Vogel 1998: 129–136).

V pedagoških raziskavah študentk (Filipčič 2005; Gruden 2007; Šubic 2011) se je izkazalo, da kljub opremljenosti šol in vrtcev s sredstvi IKT primanjkuje domišljenih didaktično-metodičnih pristopov za uporabo sredstev IKT, zlasti slušnih didaktičnih gradiv.

Diplomska naloga *Zvočne prvine v radijski pravljici in igri in otrokovo doživljanje* (Filipčič 2005) je raziskovala položaj radijske pravljice in igre v današnjem vizualnem načinu življenja predšolskih otrok. Ugotovitve v nalogi kažejo, da imajo predšolski otroci izmed različnih medijev najraje televizijo, sledijo knjiga, lutke in nazadnje radijska pravljica in igra.

Cilj raziskave diplomske naloge je bil ugotoviti, kako pogosto in kdaj v vrtcu uporabljajo radijsko pravljico, kakšno izbiro imajo in ali se otroci ob poslušanju vživijo v pravljice in v dogajanje.⁶ Pridobljeni podatki so pokazali, da skoraj 70 % vzgojiteljic ponudi otrokom radijsko pravljico pred spanjem in le 17 % jih radijsko igro obravnava kot del vzgojnega programa. Avtorica diplomske naloge meni, da je vzrok za tako visok odstotek vzgojiteljic, ki ponudijo otrokom radijsko igro le pred spanjem, lahko v tem, da nimajo usvojenih

⁴ Prvo vzgojno-izobraževalno obdobje: Puntar: A. Drugo vzgojno-izobraževalno obdobje: Puntar: *Hojladrija in druge radijske zgodbe*. Tretje vzgojno-izobraževalno obdobje: Puntar: *Lov na rep* (Poznanovič Jezeršek idr. 2011).

⁵ Primerjava z EU kaže, da je v Sloveniji kljub nadpovprečni infrastrukturi in visoko motiviranim učiteljem za uporabo IKT nizka uporaba IKT pri pouku ter slabše razmerje med številom računalnikov na učence (Gerlič 2005; Brečko 2008).

⁶ Uporabljena je bila deskriptivna metoda empiričnega pedagoškega raziskovanja. Raziskava je bila izvedena v Vrtcu Ajdovščina na podlagi dveh anketnih vprašalnikov: za starše (33 izpolnjenih vprašalnikov) in vzgojitelje (31 izpolnjenih vprašalnikov).

didaktično-metodičnih pristopov za doživljajskega poslušanje radijske igre v vrtcu.

Raziskala je tudi otrokovo doživljanje ob poslušanju radijskih pravljčnih iger *Zvezdica zaspanka* Frana Miličinskega in A Franeta Puntarja, torej dveh precej različnih radijskih pravlji. V raziskavo je vključila pet petletnih otrok. Uporabila je deskriptivno metodo opazovanja (primer kvalitativne empirične raziskave). Iz analize je razvidno, da je predstavljala radijska igra A otrokom nekoliko več težav kot *Zvezdica zaspanka*. Otroci pravlji A niso poznali, njena struktura pa je oblikovana povsem drugače; gre namreč za eksperimentalno radijsko igro, medtem ko je *Zvezdica zaspanka* klasična radijska igra.

V diplomskem delu *Informacijsko-komunikacijska sredstva pri pouku slovenščine v 1. triletju osnovne šole* (Gruden 2007) so predstavljeni pomen poslušanja in dejavniki, ki vplivajo na razvijanje učinkovitega poslušanja. Raziskovalni problem dela je bil prikazati, kako učenci prvega razreda OŠ vstopajo v poslušalsko situacijo pravlji, če poslušajo interpretativno branje svoje učiteljice ali če poslušajo isto pravljico na zvočnem nosilcu.⁷

V prvem razredu OŠ Louisa Adamiča Grosuplje je avtorica preizkusila zmožnost doživljajskega poslušanja radijske igre *Leteča hišica* Daneta Zajca in učiteljičinega interpretativnega branja iste pravlji. Učinke poslušanja glede na različen način posredovanja besedila je primerjala med dvema skupinama (razredoma) otrok, starih okrog šest let in pol.⁸ Učenci obeh skupin so bili deležni

enake motivacije (uvodna faza komunikacij-skega modela obravnave književnosti).

Učenci, ki so poslušali interpretativno branje učiteljice, so se izkazali kot pozorni in zbrani poslušalci. Učenci, ki so poslušali besedilo na zgoščenki, pa zgodbe sploh niso poslušali; nekateri so začeli poslušati in jim je kasneje popustila koncentracija, le nekaj je bilo takih, ki so zgodbo pozorno poslušali do konca. Učenci, ki so bili vendarle motivirani za poslušanje besedila na zgoščenki, so povedali, da doma velikokrat poslušajo pravljice po radiu ali na zgoščenkah in so tovrstnega poslušanja že vajeni.

Obe skupini sta poslušali isto zgodbo in imeli enako motivacijo, zato je avtorica sklepala, da je razlog za neučinkovito sprejemanje besedila na zgoščenki dejstvo, da učenci v osnovnih šolah premalokrat sprejemajo besedila na tovrsten način in takega načina dela ne poznajo. Za doživljajsko poslušanje pravlji na zgoščenki je treba učence motivirati na drugačen način kot za poslušanje interpretativnega branja. Raziskava je pokazala, da veliko učiteljev ne ve, da sploh obstajajo ustrezni zvočni posnetki.⁹

D. Šubic (2011) je v magistrskem delu *Didaktični vidiki uporabe radijske igre pri razvijanju poslušanja v 1. in 2. triletju z neeksperimentalno empirično raziskavo* ugotovila, da je poslušanje zapleten proces, zato je toliko pomembnejša učiteljeva temeljita strokovna in didaktična priprava ter domišljena motivacija učencev. Učitelj mora organizirati poslušanje v primernem okolju, kjer ni

⁷ Prispevek k poučevanju slovenščine s slušnimi didaktičnimi sredstvi (Gruden 2007), in sicer razvijanje doživljajskega poslušanja in poslušanja z razumevanjem, je bil narejen z vidika zgoščenke kot sestavnega dela učbeniškega kompleta *S slikanico se igram in učim* 2 (2001).

⁸ Vzorec: razred 1. b in 1. c OŠ Louisa Adamiča Grosuplje. Povprečna starost otrok: 6,5 leta. Metode: etnografska metoda (opazovanje z udeležbo), dokumentiranje otrokovih izdelkov, kvalitativna raziskava.

⁹ Avtorica je našla kar 13 zvočnih posnetkov za poučevanje slovenščine, ki so uporabni tudi za otrokovo urjenje in zabavo doma. Zvočni posnetki so bili izdani pri slovenskih založbah v letih 1996–2006: MŠŠ in ZRSŠ: *Knjižko – uganke za knjižne molje* (1999), *Potovanje med besedami* (2001), *Moja prva knjiga* (2001); DZS: *Zvočna knjiga za otroke – Bubafon* (2000), *Hej hoi – besedila, igre in vaje za poslušanje* (2003); Založba Rokus: *Na vrtiljaku črk 2* (2001), *Na vrtiljaku črk 3* (2002), *Svet iz besed 4* (2003), *Svet iz besed 5* (2004); Založba Mladinska knjiga: *Stavnica* (1996), *S slikanico se učim in igram 2* (2001), *Slovenščina za četrti razred devetletke in tretji razred osemletke* (2002), *Slovenščina za peti razred devetletne in četrti razred osemletne osnovne šole* (2003). Navedena so le izbrana slušna gradiva za poučevanje slovenščine od 1. do 5. razreda OŠ.

motenj, in obvladati rokovanje s tehničnimi pripomočki. Na pogostost poslušanja radijske igre pri pouku vpliva tudi opremljenost šole z avditivnimi pripomočki in radijskimi igrami ter učiteljeva ne le didaktična, pač pa tudi tehnična usposobljenost (Šubic 2011: 105). Sklepamo lahko, da učenci niso deležni sistematičnega doživljajskega poslušanja predvsem na razredni stopnji OŠ.

Raziskava je med drugim ugotavljala tudi stališča učiteljev do poslušanja radijske igre glede na pogostost njihovega poslušanja na razredni stopnji OŠ (Šubic 2011: 101–107).¹⁰ Na vprašanje o pogostosti poslušanja radijske igre pri pouku so učitelji odgovorili: 18,1 % jih nikoli ne posluša radijske igre z učenci v razredu, 40,4 % jih posluša 1-krat ali 2-krat letno, 31,9 % jih posluša 3–5-krat letno in 9,6 % pogosteje. Podatkov seveda ni mogoče posploševati, saj gre za nereprezentativen vzorec; v raziskavo je bilo namreč zajetih 188 naključno izbranih učiteljev.

Sklep

Nedvomno ima poslušanje zvočnega medija pozitivne učinke. Poudariti velja, da so zvočni posnetki lahko zanimivi, saj otroci radi prisluhnejo različnim glasovom. Zgodbe pripoveduje več oseb, s čimer dosežemo, da si lažje predstavljajo značaj posameznih književnih oseb v zgodbi. Zgoščenke prinašajo tudi zgodbe, igre, pesmi in uganke, ki jih pripovedujejo in igrajo otroci sami. Če so otroci ustrezno pripravljeni na poslušalsko situacijo posnetka, lahko dosežemo, da se pripovedovanje in igra bolj približata učencem. Pri poslušanju pesmi lahko zaznajo njeno zvočnost, lahko pa se na drugačen način srečajo tudi z neumetnostnimi besedili.

Težave pri poslušanju zgoščenk se pojavijo, če učenci niso navajeni tovrstnega poslušanja in je zato njihovo doživljajsko poslušanje oteženo. Za poslušanje radijske igre v vrtcu in prvem triletju osnovne šole

zato predlagamo, da vzgojiteljice in učiteljice:

- več pozornosti posvetijo pripravljenosti za poslušalsko situacijo,
- pripravijo uvodno motivacijo za doživljajsko poslušanje pravljice, predvajane na zgoščenki (npr. domišljijsko potovanje, glasovne in besedne igre, razločevanje raznovrstnih šumov, zvokov in glasov, sprostitvena igra ob glasbi in sliki),
- izberejo krajše pravljico besedilo z dinamičnim dogajanjem ter po možnosti s pesmijo in glasbeno spremljavo,
- med doživljajskim poslušanjem opazujejo, ali otroci radijsko igro pozorno poslušajo, saj je zaželeno, da si otrok pri glasovih, ki jih sliši, ustvari predstavo, kakšna je oseba, ki govori,
- doživljajsko poslušanje radijske igre izpeljejo večkrat v šolskem letu, saj je le tako mogoče otroke postopoma navajati na medij, na katerega še niso navajeni.

V predstavljenih pedagoških raziskavah, v katerih je bila uporabljena deskriptivna metoda empiričnega pedagoškega raziskovanja, se je izkazalo, da kljub opremljenosti šol in vrtcev s sredstvi IKT učiteljem primanjkuje domišljenih in uporabnih didaktično-metodičnih pristopov za uporabo sredstev IKT, posebej slušnih didaktičnih gradiv, ki jih je v zadnjem desetletju izšlo razmeroma veliko, bodisi v prenovljenih didaktičnih kompletih za slovenščino v vseh razredih osnovne šole različnih slovenskih založb bodisi kot samostojno slušno gradivo ali kot priloga otroškima revijama *Cicido* in *Ciciban*. Raziskave vključujejo nerelevanten statistični vzorec, zato so njihovi zaključki zgolj informativni in bi lahko bili namenjeni nadaljnjim obširnejšim pedagoškim raziskavam o sprejemanju radijske igre v vrtcu in osnovni šoli.

Učni načrt za slovenščino v osnovni šoli (Poznanovič Jezeršek idr. 2011) pri

¹⁰ Podatki o stališčih učiteljev razrednega pouka glede uporabe radijske igre pri razvijanju poslušanja so bili pridobljeni v naslednjih regijah: Ljubljana, Štajerska, Prekmurje, Gorenjska, Dolenjska in Primorska; predstavljajo pomeben vir o dejanskem položaju radijske igre v šoli.

sporazumevalnih dejavnostih govorjenje, poslušanje, branje in pisanje razlikuje med neumetnostnimi in umetnostnimi besedili. Med drugim natančno opredeljuje dejavnosti, ki naj bi pripomogle k razvijanju poslušanja neumetnostnih besedil. Vendar učitelj v učnem načrtu nima dovolj didaktične podpore pri dejavnostih, ki naj bi pomagale razvijati poslušanje umetnostnih besedil. Tudi pri poslušanju radijske igre, ki je sicer izvrstno sredstvo za razvijanje estetske senzibilnosti pri doživljajskem poslušanju, so didaktične smernice presplošne. V priročnikih ob berilih in jezikovnih učbenikih za vsa tri triletja je v zadnjih nekaj letih vendarle opaziti premik, saj so ob besedilih vključene didaktične usmeritve za poslušanje umetnostnih in neumetnostnih besedil. Ugotavljamo tudi, da je učiteljevo interpretativno branje v razredu v strokovni književnodidaktični literaturi bolj poglobljeno in obširneje obdelano kot poslušanje zvočnih posnetkov (Kordigel 2008; Saksida 2008; Podbevšek 1998). Pripraviti bi bilo treba izhodišča didaktično-metodičnih postopkov za poslušanje radijskih iger s poudarkom na razvijanju vzgojiteljeve, učiteljeve in otrokove senzibilnosti za dojemanje zvočne plasti radijske igre, predvsem glede na njena specifična izrazila.

Rezultati pedagoških raziskav so pokazali, da se učitelji zavedajo pomembnosti načrtovanja in izvajanja posameznih dejavnosti pred, med in po poslušanju, vendar niso dovolj didaktično in tehnično usposobljeni za poslušanje radijskih iger, zato bi bilo smiselno dodatno strokovno izobraževanje učiteljev na področju dejavnosti poslušanja, s poudarkom na doživljajskem poslušanju in razvijanju didaktičnih pristopov pri poslušanju radijskih iger.

Literatura

- BAHOVEC, Eva D., BREGAR - GOLOBIČ, Ksenija, KRANJC, Simona, 1999: *Kurikulum za vrtce. Predšolska vzgoja v vrtcih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in sport, Zavod RS za šolstvo.
- BREČKO, Barbara Neža, VEHOVAR, Vasja, 2008: *Informacijsko-komunikacijska tehnolo-*

gija pri poučevanju in učenju v slovenskih šolah. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

- CENCIČ, Majda idr., 2009: Comparison of the usage of ICT among some compulsory subjects in the Slovenian primary schools. *Problems of education in the 21st century* 17. 39–47.
- FILIPIČ, Anina, 2005: *Zvočne prvine v radijski pravljici in igri in otrokovo doživljanje*. Diplom-ska naloga. Koper: Pedagoška fakulteta.
- GADAMER, Hans - Georg, 2001: *Resnica in metoda*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- GEISSNER, Helmut, 1970: Igra s poslušalcem. *Problemi, časopis za mišljenje in pesništva* 8/86. 59–64.
- GRUDEN, Sabina, 2007: *Informacijsko-komunikacijska sredstva pri pouku slovenščine v 1. triletju osnovne šole*. Diplomsko delo. Koper: Pedagoška fakulteta.
- KORDIGEL ABERŠEK, Metka, 2008: *Didaktika mladinske književnosti*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- PODBEVŠEK, Katarina, 1998: Glasno interpretativno branje Kettejeve pesmi Na trgu (učiteljeva priprava). *Jezik in slovstvo* 44/1–2. 19–28.
- POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2011: *Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf
- SAJKO, Rosanda, 2006: *Poetičnost zvoka: ustvarjalne možnosti radijske igre za otroke*. Maribor: Mariborska knjižnica, Revija Otrok in knjiga.
- SAKSIDA, Igor, 2004: Berilo – pot do uspeha pri zunanem preverjanju znanja. *Izzivi devetletke pri pouku slovenščine: strokovni simpozij, Ljubljana, 5. in 6. marec 2004*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 10–12.
- SAKSIDA, Igor, 2008: *Poti in razpotja didaktike književnosti*. Mengeš: Izolit.
- ŠUBIC, Damjana, 2011: *Didaktični vidiki uporabe radijske igre pri razvijanju poslušanja v 1. in 2. triletju*. Magistrsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- VOGEL, Jerica, 1998: Poslušanje pri pouku književnosti. *Jezik in slovstvo* 44/4. 129–136.
- www.rtvsllo.si/strani/radijska-igra-na-valovih-radio/148

MEDDISCIPLINARNE POMENOTVORNE ZMOŽNOSTI V PROCESIH (DE)TERMINOLOGIZACIJE TURISTIČNE TERMINOLOGIJE

Vesna Mikolič, Ana Beguš

Fakulteta za humanistične študije Koper, Koper

UDK 811.163.6'373.46:[796.5+640.4]

Prispevek opisuje nekatere leksikografske dileme, povezane z izborom in urejanjem gesel za *Turistični terminološki slovar*. Ker je turizem definiran kot izrazito sestavljena dejavnost, se terminologija oblikuje ne le v okviru turistične stroke v ožjem pomenu, tj. turistične industrije in infrastrukture, temveč tudi na številnih drugih družbenih področjih, kot so npr. zgodovina, geografija, umetnostna zgodovina, umetnost, arhitektura, transport ... V povezavi s tem smo v prispevku predstavili nekatere pomenske spremembe, do katerih prihaja v procesih (de)terminologizacije pri prehajanju terminov z drugih področij preko področnega govora v strokovni jezik turizma in obratno.

turizem, leksikologija, terminologija, terminologizacija, determinologizacija

The paper describes some lexicographical dilemmas related to the selection and editing of entries for a *Dictionary of Tourism Terminology*. As tourism is a markedly composite activity, its terminology arises not only within tourism in the strict sense of the word, i.e. the tourism industry and infrastructure, but also in many other fields, such as history, geography, art history, art, architecture and transport. The authors discuss some of the semantic changes that occur in the processes of (de)terminologisation with the transition of terms from other areas into the discourse of tourism and its specialised language and vice versa.

tourism, lexicology, terminology, terminologisation, determinologisation

Uvod

V prispevku opisujemo nekatere leksikografske dileme, povezane z izborom in urejanjem gesel za *Turistični terminološki slovar*. Slovar je bil oblikovan v okviru raziskovalnega projekta Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem, financiranega s strani Javne agencije za raziskovanje in razvoj, njegov namen pa je predvsem odziv na terminološko nedoslednost in pomanjkanje slovenske turistične terminologije, kot jezikovno stanje na področju turizma opisujejo turistični strokovnjaki. Namen projekta je bil zbrati turistično terminologijo na osnovi dejanske jezikovne rabe, izpričane v besedilih predhodno zgrajenega Večjezičnega korpusa turističnih besedil TURK (Mikolič idr. 2008), in jo urediti v slo-

varski (elektronski in knjižni) format. Delo je potekalo v več fazah. Pred začetkom urejanja gesel je bilo treba opraviti temeljni razmislek o določenih ključnih parametrih slovarja, predvsem o ciljnih uporabnikih slovarja, ki temeljno določajo njegovo obliko in nabor gesel (Vintar 2008). Ciljna publika za tovrstni terminološki slovar so slovenski strokovnjaki na področju turizma, ki so projekt tudi idejno podprli. Druge ciljne skupine slovarja vključujejo seveda še prevajalce, lektorje, jezikovne urednike, dokumentaliste idr. Nazadnje je namen slovarja tudi, da služi kot referenčni vir za splošno javnost, ki se lahko iz različnih razlogov zanima za to področje in se vključuje v diskurzivno/področno skupnost.

Zaradi spoznanja, da turistična terminologija v slovenščini še nima enojezičnega

ali večjezičnega slovarja ali leksikona, se je priprava terminološkega slovarja s področja turizma pokazala kot nujna. Slovenija namreč že od nekdaj velja za turistično deželo, z vstopom v Evropsko unijo pa je kot zanimiva turistična destinacija še pridobila pomen. Številni razgovori, ki smo jih med večletnim ukvarjanjem z oglaševanjem v turizmu opravili z nosilci in izvajalci turističnih dejavnosti, so pokazali, da so le-ti še kako zainteresirani za učinkovita orodja, ki bi pripomogla k učinkovitosti njihovih trženjskih procesov. Terminološki slovar na osnovi elektronskega večjezičnega jezikovnega korpusa kot statistično relevantne zbirke različnih turističnih besedil bo tako pomenil osnovo za delovanje celotne turistične stroke, in sicer tako neposrednih nosilcev turistične dejavnosti, tj. podjetij (hotelskih, gostinskih, transportnih idr.), kulturnih centrov in društev, zvez kulturnih organizacij, kot tudi posrednih nosilcev te dejavnosti, kot so različna poslovna združenja, turistična društva in zveze, lokalne skupnosti, gospodarske zbornice idr. Hkrati pa bo seveda pomembna osnova za vse vede, ki se s turizmom ukvarjajo kot s predmetom svojega preučevanja (Mikolič, Beguš 2010).

(De)terminologizacija med področnim govorom in strokovnim jezikom

Vintar (2010) navaja, da za termin ne obstaja nikakršen oblikovni kriterij, pač pa vedno le kriterij funkcije ali specializirane rabe. Pri tem opozarja na razliko med teorijo, po kateri je vsak termin enoznačen in naj ne bi imel sinonimov, in prakso, v kateri se obstoječi pojmi spreminjajo. K temu lahko dodamo še dejstvo, da se termini, pogosto tudi pod vplivom tujih jezikov, v jeziku velikokrat oblikujejo nesistematično, kar v strokovno besedje vnaša nered in nedoslednost, vendar se temu, posebej v manjših jezikovnih skupnostih, ki velik delež poimenovanj prejemajo iz svetovnih jezikov, predvsem angleščine kot sodobne *lingue france*, danes ni mogoče izogniti. Nasploh lahko trdimo, da meja med strokovnim in splošnim jezikom ni

natančno določena, temveč pogosto zabrisana. V to razpravo se vključuje tudi utemeljitev področnega govora/jezika kot sopomenke diskurzu po Mikolič (2009). Za področni govor so značilne jezikovne zvrsti (jeziki, mikrojeziki) ter besedilne zvrsti in vrste, ki jih oblikuje neka področna govorna (diskurzivna) skupnost pri svojem delovanju na določenem družbenem področju.

Termin področni govor se pokaže primernejši od izraza strokovni jezik ali jezik stroke v pomenu jezika, značilnega za neko področje, saj je stroka ožji pojem od (družbenega ali poklicnega) področja, ki sega tako v sfero stroke kot uporabo le-te v najširšem družbenem kontekstu. Seveda lahko tudi pojem stroka razumemo širše, kot sinonim za neko družbeno ali poklicno področje, vendar pa prilastek, ki ga uporabljamo v poimenovanju strokovni izraz, kaže predvsem na ožje razumevanje pojma stroka, torej kot področja, na katerem delujejo samo strokovnjaki. Ko pa strokovnjaki sodelujejo skupaj z nestrokovnjaki v okviru področne govorne skupnosti in so besedila namenjena tudi drugi zainteresirani javnosti, govorimo o družbenem področju, ki ni nujno samo strokovno. Prav zato na relaciji med področnim govorom (diskurzom) in strokovnim jezikom, kot enim od jedrnih jezikovnih zvrsti področnega govora, prihaja do procesov (de)terminologizacije, ki jih je pri sestavljanju terminološkega slovarja treba upoštevati.

Terminologizacija in determinologizacija na področju turizma

Pregled novejšje slovenske strokovne literature (Žagar 2005; Žele 2004) pokaže, da se bistveno več raziskav ukvarja s tematiko determinologizacije, torej prehajanjem terminološke leksike med splošno besedje, pri čemer pride tudi do pomenske spremembe termina; pojav terminologizacije kot temu obraten proces pa je raziskan predvsem v Vidovič Muha (2000) in Žele (2005), še prej pa npr. v Leder Mancini (1986).

V primeru *Turističnega terminološkega slovarja* zaradi specifičnosti dejavnosti – turizma, ki je sestavljena dejavnost ter sega na številna družbena področja in se vanjo v vlogi turista občasno vključuje zelo široka javnost, pogosto prihaja prav do procesa terminologizacije, torej procesa, v katerem splošna leksika privzame specifičen pomen, postane termin. Turizem je namreč izrazito sestavljena dejavnost, ki jo poleg turistične industrije kot turistične dejavnosti v ožjem pomenu besede sestavljajo tudi dejavnosti na skoraj vseh družbenih področjih, saj turizem kot družbeni pojav prežema najrazličnejše vidike družbe. Tako poleg turizma v ožjem pomenu besede vstopajo v okvir turistične dejavnosti tudi družbena področja in vede, kot so ekonomija, pravo, geografija, zgodovina, umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanistično in regionalno planiranje, antropologija, sociologija, komunikologija, jezikoslovje, psihologija, etnologija, kemija, medicina, botanika, ekologija, agronomija, gozdarstvo, veterinarstvo, lovstvo, ribištvo, kulinarika, šport, alpinizem, jamarstvo, javna uprava, zdravstveno varstvo in zdravstveno zavarovanje, javna varnost in policija, promet, logistika, zaposlovanje, vzgoja in izobraževanje, prostočasne dejavnosti, publicistika. Seznam je delno povzet po Goeldner in Brent Richie (2003: 23–25), dopolnjen je še z nekaterimi turističnimi področji, ki jih v okviru 20 pomenskih področij (semantic fields) navaja *Tezaver turizma in prostočasnih dejavnosti* Svetovne turistične organizacije (World Tourism Organization 2001), ter nekaterimi področji, ki so se zdela še relevantna za turistično dejavnost ob pregledu področij dela vseh ministrstev slovenske vlade (spletne strani ministrstev, www.gov.si). Zgornji seznam področij pokaže, da se turizem interdisciplinarno povezuje z drugimi vedami, ki razvijajo lastne terminologije, hkrati pa se turizem povezuje tudi s številnimi področji in njihovimi diskurzi, ki jih težko opredelimo kot stroke in strokovne jezike, zato tudi za njihovo značilno izrazje težko trdimo, da je

terminologija (Vintar 2008: 14). Pri povezovanju turizma z drugimi vedami torej obstaja možnost prenosa nekaterih terminov tudi na področje turizma, pri povezovanju s splošnejšimi dejavnostmi pa možnost terminologizacije splošne leksike. Hkrati so predvsem zaradi pojava množičnega turizma in občasnega vključevanja širšega družbenega kroga v turistično diskurzivno skupnost (npr. turistov) in s tem širše uporabe turističnega strokovnega izrazja prisotni tudi procesi delne ali popolne determinologizacije turistične terminologije. Ta specifični značaj turizma (Mikolič, Beguš 2010) se je v veliki meri pokazal pri dejanskem urejanju gesel, kar je opisano v nadaljevanju.

Terminološke dileme v procesu urejanja slovarskih gesel v *Turističnem terminološkem slovarju*

Terminološki kandidati za slovar so bili pripravljeni tako, da je bila iz korpusa turističnih besedil, ki je bil oblikoslovno označen in lematiziran z orodjem TOTALE (Erjavec 2006), avtomatsko generirana lista besed (monogramov) in besednih zvez (bigramov in trigramov), urejena po pogostosti od največje k najmanjši. Seznam smo dodatno omejili s tem, da smo določili mejo števila pojavitev, do katerega bomo gradivo, pridobljeno iz korpusa, še pregledovali: meja pogostosti je bila postavljena na nizko mejo treh pojavitev (ročno pregledane so bile vse različnice, ki se v korpusu pojavljajo vsaj trikrat). Kljub temu smo še pod to mejo lahko s površnim pregledom identificirali precej smiselnih terminov.

Pri vsebinskem vidiku zajemanja gesel smo upoštevali sprejeto odločitev projektne skupine, da bo slovar vseboval predvsem terminologijo turistične industrije in infrastrukture (ali turizem v ožjem pomenu besede), poleg tega pa tudi nekatere termine, ki izvirno prihajajo z drugih področij, npr. zgodovine, arhitekture ali geografije, ki so s turizmom neločljivo povezana. Ker je glede na naravo turizma kot dejavnosti teh področij kar nekaj, bi lahko postal slovar hitro

preobsežen, zato smo se odločili zajeti samo tiste termine, ki so za turistični diskurz tako značilni in pogosti, da je njihova vključitev v slovar upravičena; v slovar pa nismo vključevali vseh tistih, ki bi glede na področje smiselno spadali v okvir terminoloških slovarjev z omenjenih področij, npr. v arhitekturni terminološki slovar. Ta odločitev je utemeljena tudi na odločitvi o ciljni publiki slovarja, ki je namenjen predvsem področnim in jezikovnim strokovnjakom ter drugim (občasnim) članom turistične diskurzivne skupnosti, šele sekundarno pa tudi splošni javnosti (kjer bo po predvidevanjih za slovar tudi manj zanimanja).

Na podlagi urejenih seznamov gesel se je uredniška ekipa lotila urejanja posameznih gesel s pomočjo uporabniškega vmesnika za urejanje slovarskih gesel Termania (Amebis 2010). Gesla so bila razvrščena in urednikom dodeljena glede na posamezne vrste turizma, s čimer smo želeli zagotoviti višjo raven doslednosti oz. celostnosti pri urejanju. Odločitev, katere leksikalne enote vključiti v slovar in katere ne, je zaradi nejasno začrtanih meja med splošnim in strokovnim jezikom seveda v določeni meri subjektivna, kot je opisano že zgoraj (Logar Berginc, Vintar 2008). Kljub zgoraj navedeni načelni odločitvi o tem, kako široko naj zajamemo posamezno izrazje, so se ob posameznih terminoloških kandidatih oblikovale razprave o tem, kateri kandidati izpolnjujejo pogoje za termine in kateri ne. Nekateri sodelavci so se tako zavzemali za vključitev ožjega nabora gesel, kot so gost, turist, nočitev, namestitvene zmogljivosti, predsezona, delni turistični proizvod, primarna turistična ponudba, torej terminov, ki so v izraziti meri prihajali predvsem s področja turizma v ožjem pomenu besede, spet drugi so zagovarjali širši pristop, ki naj v urejanje zajame tudi gesla, ki sicer prihajajo z drugih predmetnih področij,

npr. freska, refošk, drevored, v to skupino pa bi lahko uvrstili še splošnejše termine, kot je npr. kopalnica. Omenjene dileme lahko smiselno predstavimo na primeru gesla 3S-turizem, ki je kalk angleškega 3S tourism, kjer 3S označujejo kolokacijo *sea, sand and sun* (morje, pesek in sonce). Termin 3S-turizem¹ je bil s strani uredniške ekipe nedvomno prepoznan kot termin, saj označuje vrsto turizma, razprave pa so tekle o tem, ali bi potemtakem med gesla morali uvrstiti tudi morje, pesek in sonce? Dodatno je k temu prispevala še temeljna zasnova korpusa, na katerem temelji slovar, po katerem so bila besedila za korpus zajeta iz slovenskega govornega področja, torej v največjem obsegu s področja Republike Slovenije, zamejstva in izseljenstva, poleg tega je bila ena od funkcij projekta v podatkovno bazo na enem mestu zajeti tudi slovensko naravno in kulturno dediščino. Omenjena zasnova bi lahko tudi pri izboru kandidatov vplivala na to, da sta npr. jota ali bobiči relevantna turistična termina, juha pa ne.

Tako je bila v razpravi sprejeta odločitev, da se poleg terminov s področja turistične industrije in infrastrukture v slovar zajame predvsem tiste termine z drugih področij, za katere je, ko so uporabljeni na področju turizma, značilen določen pomenski prenos oz. niansa. Temu primerno so se prilagodile tudi definicije, saj se nam je praksa prepisovanja definicij iz splošnih referenčnih virov, kot je npr. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), četudi z navedbo vira, zdela nepotrebno podvajanje informacij, ki v ničemer ne podaja nove vsebine, aplicirane na področje turizma. Odločitev lahko nazorno predstavimo s terminom turizem kot gotovo enem najbolj temeljnih terminov s tega področja. Leksem turizem je seveda zabeležen tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*:

¹ Pri tem izrazu gre sicer za terminološko kalkiranje, saj angleški *sea, sand and sun* v slovenščino prevajamo z *morje, pesek in sonce*, torej bi ga morda lahko slovenili z izrazom MPS-turizem ali turizem MPS. V jezikovni rabi, tudi v strokovnih besedilih, je uveljavljen izraz 3S-turizem, v glavnem brez vezaja.

turizem -zma m (i) pojav, da kdo potuje, začasno spremeni kraj bivanja zaradi oddiha, razvedrila (SSKJ 1994.)

Nasprotno pa smo v *Turističnem terminološkem slovarju* turizem definirali po viru iz strokovne literature, zato je termin definiran kot »celota odnosov in pojavov, ki nastanejo zaradi potovanja ali bivanja oseb, za katere kraj zadrževanja ni glavno ali stalno bivališče niti kraj zaposlitve (sanktgallenska definicija)« (povzeto po Planina, Mihalič, 2002). Če torej primerjamo obe definiciji, lahko ugotovimo, da je prva splošnejša, kar je razumljivo glede na zasnovo SSKJ, druga pa strokovnejša, kar je zopet primernejše za turistični terminološki slovar.

Podoben je tudi primer termina folklor, kjer gre primarno za strokovni izraz z drugih področij, npr. s področja etnologije, antropologije, kulturnih študij, glasbe, plesa, književnosti idr. V *Slovenskem etnološkem leksikonu* je folklor definirana kot »izvirno starožitnosti ljudstva in slovstvena folklor oz. ljudsko slovstvo; včasih tudi ljud. duhovna kultura« (*Slovenski etnološki leksikon* 2004: 130), tej definiciji pa so dodane še informacije o tem, kdo in kje je izraz prvič zapisal ter s katerimi drugimi besedami, ki vsebinsko pomembno prispevajo k strokovnemu opisu, se izraz še pomensko povezuje. Hkrati je izraz folklor tudi del splošne leksike, ki ga SSKJ definira kot »ljudsko duhovno kulturo« (SSKJ 1994). V *Turističnem terminološkem*

slovarju smo ga definirali kot »ljudsko duhovno kulturo, običaje in navade, značilne za posamezno etnično skupino, pogosto predmet zanimanja za kulturni turizem«, torej smo izpostavili njegovo pomensko vključenost v okviru turistične stroke.

V zgornjem primeru gre torej za primer strokovnega izraza nekaterih primarnih strok, ki se uporablja tudi kot del splošne leksike, hkrati pa se terminologizira v turistični strokovni izraz z ožje zamejenim pomenom oziroma bolj poglobljenim pomenskim konceptom. Po Ledinek (2009: 250) je namreč bistvena razlika med splošno leksiko, poltermini in termini v poglobljenosti konceptualizacije, saj pri laiku ne obstaja jasna zavest o tem, kako se termin vključuje v pojmovni sistem stroke.

V nadaljevanju navajamo podoben primer že povsem ali delno determinologiziranega pojma, ki ga v slovar vključujemo zgolj z zelo ozko turistično definicijo. Gre za pojem, ki se je v splošni rabi že povsem determinologiziral, v diskurzivni rabi, tj. rabi na področju turizma, v katerega se vključujejo turistični strokovnjaki in turisti kot občasni člani te diskurzivne skupnosti, delno determinologiziral, hkrati pa ima tudi specifičen pomen v okviru turistične stroke, čeprav ne sodi na področje turistične industrije kot turistične stroke v ožjem pomenu besede, saj prihaja primarno iz arhitekturne stroke. Takšen je

folklor samostalniki

kulturni turizem / umetnost, sociologija, etnologija

Ljudska duhovna kultura, običaji in navade, značilni za posamezno etnično skupino, pogosto predmet zanimanja za kulturni turizem.

o glasba in folklor

o slovenska folklor

o slovstvena folklor

o Opazili smo, da v slovenski turistični ponudbi manjka ključna storitev: povsod po svetu organizirana potovanja vključujejo vsaj eno srečanje z gastronomijo in folkloro obiskane dežele, ki vključuje tradicionalne ples, glasbo, hrano in pijačo ter seveda zabavo.

Sopomenka:

Kazalka:

Angleški prevod: folklore

Slika 1: Izpis gesla folklor na slovarskem portalu Termiania (Amebis 2010)

arena samostalnik

kulturni turizem, urbani turizem / umetnostna zgodovina, umetnost, arhitektura

Okrogel ali ovalen prostor za nastopanje s stopničasto se dvigajočimi sedeži, največkrat ohranjen iz časa starih Grkov in Rimljanov, uporabljen za prireditve namenjene turistom ali pogost turistični cilj.

◦ ciljna arena

◦ puljska arena

◦ arena za bikoborbe

◦ Gledalci bodo imeli občutek starorimskega amfiteatra, tako da bodo tudi stene, stoli in sama arena v stilu starega Rima.

Sopomenka: amfiteater

Kazalka:

Angleški prevod: arena

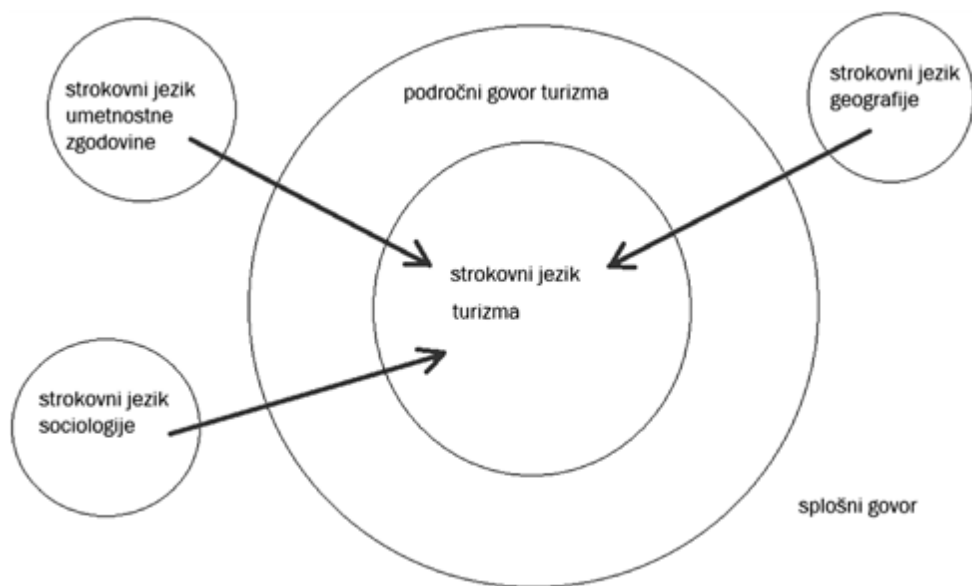
Slika 2: Izpis gesla arena na slovarskem portalu Termania (Amebis 2010)

leksem arena, ki je v slovar vključen z naslednjim geslom.

Arena je tako hkrati a) arhitekturni ali umetnostnozgodovinski termin (kot vrsta objekta), b) turistični termin (kot del turistične ponudbe, kot je definiran tudi v *Turističnem terminološkem slovarju*), c) delno determinologiziran pojem v okviru turističnega področnega govora (arena v enakem pomenu kot v *Turističnem terminološkem slovarju*, a ne s tako poglobljenim strokovnim pomenom, govorci se ne zavedajo vseh pomenskih razsežnosti termina) in d) popolnoma determi-

nologiziran pojem, ki spada že v okvir splošne leksike (npr. v metaforičnem pomen-skem prenosu: arena življenja). V *Turističnem terminološkem slovarju* je zajeta samo njegova turistična definicija, saj so drugi pomeni za turistični strokovni jezik nerelevantni.

Omenjena razmerja oziroma prehajanje terminov iz različnih strokovnih jezikov v strokovni jezik turizma ter njihovo vključenost v področni govor turizma in splošni govor V. Mikolič ponazarja tudi na naslednjem prikazu.

Slika 3: Prehajanje terminov iz različnih strokovnih jezikov v strokovni jezik turizma

Sklep

Prav gotovo bomo pri nadaljnjem oblikovanju turističnega terminološkega slovarja naleteli na še veliko podobnih primerov terminologizacije in determinologizacije. Ti so posledica na eni strani številnih družbenih področij, ki sooblikujejo pojav turizma, na drugi pa udeležbe širšega družbenega kroga v turistični diskurzivni skupnosti, do katere prihaja zaradi pojava množičnega turizma v zadnjem stoletju. Takšna področna govorna (diskurzivna) skupnost seveda oblikuje lasten področni govor (diskurz) in vpliva tudi na procese oblikovanja strokovnega jezika turističnega področja. Večja, kot sta prepustnost in fleksibilnost področne govorne skupnosti, pogostejši bodo procesi terminologizacije in determinologizacije. Glede na dinamiko turizma, ki je hitro razvijajoča se družbena panoga tudi v slovenskem prostoru, nas pri nadgrajevanju *Turističnega terminološkega slovarja* čaka še veliko dela.

Literatura in viri

- AMEBIS, 2010: *Slovarski portal Termania*. <http://www.termania.net/>
- ERJAVEC, Tomaž, 2006: Multilingual tokenisation, tagging, and lemmatisation with totale. *Abstracts, 9th INTEX/NOOJ Conference*. Belgrade: Faculty of Mathematics, University of Belgrade. 33–34.
- GOELDNER, Charles R., RICHIE, J. R. Brent, 2003: *Tourism. Principles, Practices, Philosophies*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- LEDER MANCINI, Zvonka, 1986: O terminologizaciji jezikovnega znaka. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti. Prispěvki k teoriji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 195–201.
- LEDINEK, Nina, 2009: Determinologizacija geografske terminologije. Nina Ledinek, Mojca Žagar, Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 247–257.
- LOGAR BERGINČ, Nataša, VINTAR, Špela, 2008: Korpusni pristop k izdelavi terminoloških slovarjev: od besednih seznamov in konkordanc do samodejnega luščenja izrazja. *Jezik in slovstvo* 53/5. 3–17.
- MEYER, Ingrid, MACKINTOSH, Kristen, 2000: When Terms Move Into Our Everyday Lives: An Overview of Determinologization. *Terminology* 6/1. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 111–138.
- MIKOLIČ, Vesna, 2009: Specializirani jezikovni korpusi in funkcijska zvrstnost. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja* 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 257–263.
- MIKOLIČ, Vesna, BEGUŠ, Ana, DUKIČ, Davorin, KODERMAN, Miha, 2008: *Večjezični korpus turističnih besedil: informacijski vir in analitična baza slovenske naravne in kulturne dediščine*. <http://jt.upr.si/turk>
- MIKOLIČ, Vesna, BEGUŠ, Ana, 2010: Identifikacija terminov za turistični terminološki slovar. *Ann, Ser. hist. sociol.* 20/1. 233–240.
- PLANINA, Janez, MIHALIČ, Tanja, 2002: *Ekonomika turizma*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994: Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski etnološki leksikon*, 2004. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Tezaver turizma in prostočasnih dejavnosti/The-saurus on Tourism and Leisure Activities*, 2001: World Tourism Organization (WTO), Secretariat of State for Tourism of France.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- VINTAR, Špela, 2008: *Terminologija: terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- ŽAGAR, Mojca, 2005: Determinologizacija v splošnih in terminoloških slovarjih. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja* 24. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. <http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/sim24/Zagar.pdf>
- ŽELE, Andreja, 2004: Stopnje terminologizacije v leksiki (na primerih glagolov). Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 77–93.

VPLIV BESEDILNIH TIPOV NA POJAVLJANJE NOMINALIZACIJE V SLOVENŠČINI: KORPUSNA RAZISKAVA

Tamara Mikolič Južnič
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'42'322'367.622'367.625/.45

V prispevku skušamo opredeliti nominalizacijo in njeno pogostnost v različnih slovenskih besedilnih tipih. Pojavljanje nominalizacije, ki je definirana v okviru sistemsko-funkcijske slovnice kot vrsta slovnične metafore, opazujemo v namensko zgrajenem korpusu različnih besedilnih tipov (literarnih, znanstvenih, strokovnih), podatke pa primerjamo s splošnim jezikom, kot ga izkazuje korpus JOS 100k.

nominalizacija, besedilne vrste, korpusna analiza, slovenščina

The paper presents an overview of nominalisation and its frequency in certain Slovene text types. The presence of nominalisation, which is defined within systemic functional grammar as a type of grammatical metaphor, is observed in a specifically compiled corpus of various text types (literary, academic, technical) and is compared with the standard language as shown in the JOS 100k corpus.

nominalisation, text types, corpus analysis, Slovene

1 Uvod

Kontrastivnim slovničarjem in prevodci, ki se ukvarjajo s slovenščino, se pri delu pogosto dogaja, da pri obravnavanju določenih značilnosti na stiku dveh ali več jezikov potrebujejo raziskovalno in bibliografsko podporo svojih ugotovitev. Take podpore navadno ni težko najti za tuje jezike, kot so angleščina, italijanščina, španščina ali nemščina, medtem ko je stanje za slovenščino pogosto precej problematično: interesi slovenistov so se v zadnjih letih (desetletjih?) osredotočili na številna zanimiva in perspektivna področja, vendar med njimi praktično ni nikogar, ki bi se ukvarjal z določenimi slovničnimi vprašanji, zlasti ob korpusni podpori. Tako na primer o nominalizaciji (oz. posamostaljenju) v slovenskem bibliografskem sistemu COBISS najdemo natanko 35 bibliografskih enot, od katerih jih je za slovenščino znanstveno relevantnih manj kot deset.

Tako stanje predstavlja velik izziv, saj od raziskovalcev zahteva, da se v posamezno področje poglobijo tudi na slovenski strani. V tem duhu pričujoči prispevek skuša osvetliti nekatere razlike, ki se pojavljajo v pogostnosti nominalizacije v različnih besedilnih tipih. Specifično se primerja stanje v korpusu JOS 100k (Erjavec idr. 2010) s stanjem v namensko sestavljenem korpusu z različnih področij. Izhaja se iz hipoteze, da se nominalizacija pogostejše pojavlja v žanrih, kjer se je zgodovinsko pojavila prej (znanstveni diskurz, strokovni jezik), manj pogosto pa v ostalih žanrih, v nespecializiranem, splošnem jeziku in literaturi. Ocena pogostnosti nominalizacij temelji na pojavljanju nominalizacij z najpogostejše uporabljenimi obrazili (Mikolič Južnič 2007). Odgovor na zastavljeno vprašanje bo tako lahko ponudil boljše razumevanje dogajanja v prevodih iz različnih jezikov v slovenščino, kot tudi iz slovenščine v različne tuje jezike.

2 Kaj je nominalizacija

Nominalizacija, kot jo razumemo v tem prispevku, je definirana v okviru modela sistemsko-funkcijske slovnice, v skladu s katerim je to vrsta predstavnice slovnične metafore (ideational grammatical metaphor, Halliday, Matthiessen 2004), pri kateri glagolski dogodek (process), ki ga skladno (congruently) ubesedimo z glagolom, metaforično – tj. s slovnično metaforo – izrazimo s samostalnikom, pri čemer spremenimo seveda tudi vlogo ostalih elementov, vezanih na sam glagolski dogodek. Na primer, namesto da se izrazimo *Presenetilo me je, da je odšel*, uporabimo formulacijo *Presenetil me je njegov odhod*, kjer je beseda *odhod* nominalizacija, vršilec dejanja pa je izražen s svojilnim pridevnikom *njegov*. Tak način izražanja naj bi se prvič začel dosledno pojavljati v znanstvenih spisih Galiela Galilei in njegovih sodobnikov ter se od tam razširil tako na druga področja človeškega znanja kot tudi na druge evropske jezike (Halliday, Matthiessen 1999).

Še dandanes se pogostnost nominalizacije zelo razlikuje tako od jezika do jezika (npr. Mikolič Južnič 2007 za primerjavo slovenščine in italijanščine in Plemenitaš 2004 za primerjavo angleščine in slovenščine), pa tudi glede na besedilne tipe, s katerimi imamo opravka (Halliday, Martin 1993). Za slovenščino velja prepričanje, da je bolj glagolski jezik in da ne prenese pogoste uporabe nominalizacije (Klinar 1996; Žele 1996), čeprav obstajajo tako zgodovinska (Vodušek 1933) kot sodobnejša nasprotna mnenja (Plemenitaš 2004).

2.1 Nominalizacija v slovenščini

Vprašanje nominalizacije je bilo deležno omejene pozornosti v našem prostoru s stališča slovenščine kot take in tudi v primerjavi z različnimi drugimi jeziki. Razprave se navadno osredotočajo na opazovanje nominalizacije v jeziku oz. na njeno dejansko prisotnost v besedilih ter tudi na njeno upravičenost, potrebnost, odvisnost od zunanjih

dejavnikov (transfera iz drugih jezikov) in podobno.

Med študijami, ki se ukvarjajo le s slovenskim aspektom, omenimo najprej zanimiv pogled Boža Voduška (1933), ki je opazoval konflikt med dejanskim stanjem in predpisanimi pravili v zvezi z nominalizacijo: trdil je, da je zmotno pripisovati slovenščini glagolsko naravo (tako naravo torej, ki je bolj ekspresivna z glagoli kot s samostalniki) v nasprotju z »razvitejšimi« zahodnoevropskimi družbami in njihovimi jeziki, ki naj bi bili pretežno samostalniški. Po Voduškovem mnenju gre za jezikovne razlike, pogojene s sociološkimi in vsebinskimi oz. žanrskimi dejavniki: »Zaradi abstraktnosti predmeta je na primer stil vsake filozofije izrazito nominalen, dočim je stil literature v primeri z njim pretežno bolj verbalen« (Vodušek 1933: 72). Kljub posplošenosti številnih Voduškovih trditev je zanimiva izrazita podobnost nekatereh njegovih tez (npr. razumevanja razvoja jezikov od verbalnih k nominalnim) z mnogo poznejšimi in z obsežnimi raziskavami podkrepljenimi ugotovitvami sistemsko-funkcijskih slovničarjev s Hallidayem na čelu (Halliday, Martin 1993).

Andreja Žele (1996) je raziskovala pojavljanje nominalizacije v slovenskem publicističnem jeziku med leti 1946 in 1995. Avtorica opaža porast pojavljanja nominalizacij v obravnavanem besedilnem tipu skozi desetletja, ki jo zlasti v zvezi s sedemdesetimi in osemdesetimi leti komentira kot »čezmerno kopičenje izglagolskih tvorjenk, ki zabrišejo jasnost sporočila in vodijo celo v napako razumevanje in razlage.«

Stanko Klinar (1996) omenja večjo glagolskost slovenščine v primerjavi s samostalniškostjo angleščine, po drugi strani pa Katja Plemenitaš (2004) pri primerjavi časopisnih vesti in kritik v angleščini in slovenščini ugotavlja, da v zvezi z rabo nominalizacije med angleščino in slovenščino ne prihaja do večjih razlik ali pa je njena pogostnost celo večja v slovenščini.

Na tem mestu želimo preveriti prisotnost nominalizacije v nekaterih slovenskih tipih besedil z relativnega, medsebojno primerjalnega stališča, zlasti glede na standardni, nespecializirani jezik.

3 Korpus in metoda

Raziskava je bila opravljena na dveh različnih korpusih: korpusu JOS 100k (Erjavec idr. 2010), ki zajema 100.000 pojavnic in temelji na vzorcih iz referenčnega korpusa FidaPLUS ter predstavlja splošni slovenski jezik (uporabljen je bil kot kontrolni vzorec),

in namensko zbranem specializiranem korpusu različnih področij in besedilnih tipov, ki skupno šteje približno milijon pojavnic. Viri besedil in področja, ki so bila izbrana za ta specializirani korpus, so navedeni v Tabeli 1.

Kot je razvidno iz Tabele 1, je specializirani korpus razdeljen na tri vrste besedil: znanstvena, strokovna in umetnostna besedila. Znanstvena besedila, ki zajemajo tako članke s humanističnih kot naravoslovnih področij, so bila izbrana na podlagi reprezentativnosti za slovenski prostor in proste dostopnosti na spletu. V tabeli so specificirane

Tabela 1: Sestava specializiranega korpusa in število pojavnic

Vrsta besedila	Izbrana področja (in viri)	Število pojavnic
Znanstvena besedila	Humanistika	415.000
	<i>Slavistična revija</i> <i>Sodobna pedagogika</i> <i>Revija za kriminalistiko in kriminologijo</i> <i>Geografski vestnik</i> <i>Etnolog</i>	81.399 74.355 109.788 53.611 95.847
	Naravoslovje	304.744
	<i>Zobozdravstveni vestnik</i> <i>Medicinski razgledi</i> <i>Acta biologica slovenica</i> <i>Geodetski vestnik</i> <i>Farmaceutski vestnik</i>	55.456 72.178 52.780 55.364 68.966
Strokovna besedila	Slovenska zakonodaja Stanovanjski zakon SZ-1 Zakon o društvih ZDRu-1 Zakon o verski svobodi ZVS Zakon o volilni in referendumski kampanji ZVRK Zakon o javnih zbiranjih ZJZ Zakon o splošnem upravnem postopku ZUP Zakon o upravnih taksah ZUT Kazenski zakonik KZ-1	154.088
Umetnostna besedila	Literatura Ivan Sivec, <i>Triglavski kralj: Črtice iz življenja župnika Jakoba Aljaža</i> Marijan Pušavec, <i>Zbiralec Nasmehov</i> Marko Simčič, <i>Jantarina</i> Mart Lenardič, <i>Iz mojega življenja</i> <i>Kavč</i> <i>Kmetavzar</i> <i>Moja ženska</i> Miha Remec, <i>Pomnik za Evridiko</i> <i>Zar ptica</i> Sebastijan Pregelj, <i>Pianino</i> <i>Smrt Lužarjeve Zale</i>	160.543
SKUPAJ POJAVNIC		1.034.375

tudi revije, iz katerih so bili izbrani članki. Število pojavnic v različnih podkorporisih se precej razlikuje, kar je posledica zelo različne dolžine znanstvenih člankov v teh revijah (izbranih je bilo po deset člankov na revijo, razen v primerih, ko so bili članki izjemno kratki in jih je bilo zato vključenih do 20, npr. pri zobozdravstvu in biologiji). Strokovni podkorporus je v celoti sestavljen iz besedil s področja prava, in sicer osnovnih besedil zakonov, navedenih v Tabeli 1.¹ Umetnostni podkorporus pa združuje nekaj črtic in kratkih zgodb sodobnih avtorjev, ki so prosto dostopne na spletu.

Izbrana besedila so bila nato označena s pomočjo spletnega servisa projekta JOS (Erjavec idr. 2010), opremljena tako z lemmami kot oblikoskladenjskimi oznakami, da so bila nato primerno pripravljena za pregledovanje s programom Sketch Engine (Krek, Kilgariff 2006), s pomočjo katerega so bile opravljene avtomatske analize.

Ocena relativne pogostnosti nominalizacije je bila izvedena na osnovi pogostnosti deverbálnih nominalizacijskih priponskih obrazil, ki se najpogosteje pojavljajo v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ; Mikolič Južnič 2007): preko 90 % vseh nominalizacij, ki jih navaja SSKJ, je tvorjenih s sedmimi obrazili, in sicer (po vrstnem redu pogostnosti) -anje, -enje,² -tev, -cija, -tje, -ava in -ek. Čeprav se pojavljajo še številna druga obrazila, pa tudi take nominalizacije, ki so

tvorjene brez priponskega obrazila (kot npr. v besedah *dvom*, *izbruh*, *izbris* itn.), vseeno glede na pogostnost zgoraj omenjenih obrazil menimo, da je ocena pogostnosti nominalizacije dovolj natančna in rezultati izkazujejo oceno realnega stanja.

S pomočjo programa Sketch Engine in iskanja lem so bili torej izluščeni vsi primeri, v katerih se pojavljajo navedena obrazila. Ročno so bile izločene nenominalizacijske pojavnice, nato pa so bili zaradi primerljivosti velikosti korpusov rezultati normalizirani na 100.000 pojavnic. V nadaljevanju so predstavljeni rezultati te analize skupaj s komentarjem.

4 Rezultati in razprava

Analiza pojavljanja zgoraj naštetih nominalnih priponskih obrazil v omenjenih korpusih je dala zelo zanimive rezultate, ki so v absolutnih številkah strnjeni v Tabeli 2. Ker je velikost posameznih podkorporusov različna in ker smo rezultate želeli primerjati s korpusom JOS 100k, smo rezultate normalizirali na 100.000 pojavnic. Primerljivi rezultati so torej navedeni v Tabeli 3. Zatem so v Tabeli 4 v odstotkih prikazana izražena odstopanja posameznih podkorporusov od kontrolnega korpusa JOS 100k.

Preden se posvetimo interpretaciji zgornjih podatkov, naj poudarimo, da na tem mestu ne želimo govoriti o pogostnosti nominalizacije v slovenščini nasploh oz. o vprašanju,

Tabela 2: Absolutno število analiziranih nominalizacij v izbranih besedilih

	-NJE	-TEV	-CIJA	-TJE	-AVA	-EK	skupaj
Humanistična besedila	8.498	1.402	1.608	196	1.158	1.099	13.961
Naravoslovna besedila	6.594	1.528	1.805	195	1.288	1.373	12.783
Literarna besedila	500	88	28	59	49	96	820
Zakonska besedila	3.520	1.316	194	42	367	1.018	6.457
JOS 100k	1.278	338	49	242	297	225	2.429

¹ V humanističnem podkorporusu je del besedil prav tako s področja prava, vendar gre za drugačen tip besedil – znanstvene članke.

² Pri analizi in podajanju rezultatov sta bili priponi -anje in -enje združeni v splošnejšo obliko -nje.

Tabela 3: Pogostnost nominalizacije v izbranih besedilih na 100.000 besed

	-NJE	-TEV	-CIJA	-TJE	-AVA	-EK	skupaj
Humanistična besedila	2.048	368	387	47	279	265	3.364
Naravoslovna besedila	2.163	501	592	64	423	451	4.194
Literarna besedila	311	55	17	37	31	60	511
Zakonska besedila	2.695	1.008	149	32	281	779	4.944
JOS 100k	1.278	338	225	49	242	297	2.429

Tabela 4: Odstopanja od pogostnosti kontrolnih vrednosti v korpusu JOS 100k glede na vrsto besedila in posamezno obrazilo (izražena v odstotkih; podatki za JOS predstavljajo 100 %)

	-NJE	-TEV	-CIJA	-TJE	-AVA	-EK	skupaj
Humanistična besedila	160,3	108,9	172,0	95,9	115,3	89,2	138,5
Naravoslovna besedila	169,2	148,2	263,1	130,6	174,8	151,9	172,7
Literarna besedila	24,3	16,3	7,6	75,5	12,8	20,2	21,0
Zakonska besedila	210,9	298,2	66,2	65,3	116,1	262,3	203,5

ali je slovenščina dejansko bolj glagolsko orientiran jezik ali ne, saj znotraj jezika samega nimamo kriterija za oceno take splošne pogostnosti, marveč bi o tem bilo mogoče razpravljali zgolj v okviru primerjave z drugimi jeziki, kar je onkraj domene tega prispevka.

Kar zgornji tabeli jasno nakazujeta, je, da prihaja med različnimi tipi besedil znotraj slovenščine do bistvenih razlik. Če korpus JOS 100k upoštevamo kot merodajen z ozirom na dejstvo, da gre za uravnotežen vzorčni korpus slovenskega jezika (Erjavac idr. 2010), lahko predvidevamo, da odraža splošno pogostnost nominalizacije v pisnem slovenskem jeziku. Vrednosti, navedene za ta korpus, torej upoštevamo kot kontrolne vrednosti (tj. vrednosti, veljavne za splošni jezik), in sicer tako za skupno število nominalizacij kot za primere s posameznimi priponami. Izhajajoč iz te osnove, opazimo bistveni odklon med umetnostnimi besedili na eni ter znanstvenimi in strokovnimi na drugi strani.

Pri umetnostnih besedilih se analizirana obrazila pojavljajo skoraj petkrat manj pogosto kot v kontrolnem korpusu. Če se ozremo na posamezna obrazila, opazimo, da do največje razlike prihaja pri priponi -cija (npr.

interpretacija), pri kateri je razmerje med pogostnostjo v literarnem podkorpusu in korpusu JOS 100k 1 : 13, medtem ko je pogostnost pripone -tje (npr. *vpitje*) najbolj podobna frekvenci v korpusu JOS: razmerje je 1 : 1,3.

Na drugi strani se med seboj precej razlikujeta tudi oba tipa znanstvenih besedil: nominalizacija je v obeh primerih bistveno pogostejša kot v kontrolnem korpusu, vendar se v naravoslovnih besedilih pojavlja skoraj dvakrat pogostejše kot v humanističnih: v primerjavi s kontrolnim korpusom je nominalizacij skoraj 40 % več v humanističnih besedilih in preko 70 % več v naravoslovnih besedilih. Razlike se pojavljajo tudi pri pogostnosti posameznih obrazil. V nasprotju z umetnostnim podkorpusom je pripona -cija pri obeh tipih znanstvenih besedil najpogostejša: v znanstvenih besedilih se pojavlja kar preko 160 % več nominalizacij kot v korpusu JOS 100k, v humanističnih besedilih pa preko 70 % več. Medtem ko se v humanističnem korpusu priponi -tje in -ek (npr. *zaključek*) pojavljata celo manj pogosto kot v kontrolnem korpusu (čeprav le nekaj odstotkov manj), se v naravoslovnih besedilih vse pripone pojavljajo pogostejše, najmanjša razlika pa je razvidna pri priponi -tje (30 % več nominalizacij v naravoslovnih besedilih).

Strokovni podkorpus zakonskih besedil prav tako izkazuje večjo pogostnost nominalizacij v primerjavi s kontrolnim korpusom, celo preko 100 % več, toda razlike med pojavljanjem posameznih obrazil so še bolj izrazite. Priponi -cija in -tje sta relativno redki, pojavita se približno 35 % manjkrat kot v korpusu JOS 100k. Po drugi strani je pripona -tev (npr. *vzpostavitev*) izjemno pogosta (pojavlja se skoraj 200 % večkrat kot v kontrolnem korpusu), zelo veliko pa je tudi primerov s priponama -ek in -nje (npr. *zbiranje*, *zdravljenje*).

Vzroke za take razlike pri rabi posameznih pripon lahko verjetno pripišemo različnim dejavnikom. V znanstvenih besedilih s področja naravoslovja je npr. zelo pogosta uporaba tujih besednih korenov, ob katerih se najpogosteje najde pripona -cija, ki ima ravno tako tuj izvor; take nominalizacije so npr. *vazodilatacija*, *stabilizacija* itn. Po drugi strani je v strokovnih besedilih (zakonih) izredno pogosta pripona -tev, značilna za dovršne glagole, ki izražajo zaključena dejanja (npr. *vzpostavitev*, *uveljavitev* itn.).

Glede na rezultate raziskave lahko torej sklepamo, da se nominalizacija v primerjavi s splošnim jezikom pojavlja v znanstvenih in strokovnih besedilih veliko pogosteje, še bolj izrazito pa v primerjavi z literarnimi besedili. Najpogosteje se v izbranih besedilih pojavlja v podkorpusu zakonov, nekoliko manjkrat pa v znanstvenih besedilih s področja naravoslovnih ved ter še manj pogosto v besedilih s področja humanistike.

5 Sklep

V prispevku smo skušali osvetliti razlike v pojavljanju nominalizacije v različnih besedilnih tipih v slovenskem jeziku. S pomočjo nominalizacijskih priponskih obrazil, ki se najpogosteje pojavljajo v slovenščini, in namensko sestavljenega korpusa znanstvenih, strokovnih in literarnih besedil ter kontrolnega korpusa JOS 100k smo primerjali pogostnost nominalizacije v omenjenih besedilnih tipih ter ugotovili, da se dejansko

pojavljajo velike razlike v pogostnosti nominalizacije: v primerjavi z besedili v kontrolnem korpusu se v literarnih besedilih nominalizacija pojavlja izrazito redko, v znanstvenih in strokovnih besedilih pa veliko pogosteje. Zlasti izstopajo strokovna (pravna) besedila, kjer je nominalizacij preko 100 % več kot v vzorcu splošnega jezika.

Ob tem se odpirajo številna vprašanja. Po eni strani je gotovo še veliko besedilnih tipov, ki na tem mestu niso bili obravnavani in bi se morda s stališča nominalizacije izkazali kot zanimivi. Po drugi strani nas v prihodnosti prav tako čaka še kaka primerjava pogostnosti nominalizacije v slovenskem jeziku in drugih, tujih jezikih, ki bo morda potrdila ali ovrgla velikokrat izrečeno prepričanje, da je slovenščina dejansko bolj glagolski jezik.

Literatura

- BAJEC, Anton idr., 2000: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
- ERJAVEC, Tomaž, FIŠER, Darja, KREK, Simon, LEDINEK, Nina, 2010: The JOS Linguistically Tagged Corpus of Slovene. *Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'10)*. Malta. <http://www.lrec-conf.org/lrec2010/>
- HALLIDAY, Michael A. K., MARTIN, James R., 1993: *Writing Science. Literacy and Discursive Power*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- HALLIDAY, Michael A. K., MATTHIESSEN, Christian M. I. M., 1999: *Construing Experience through Meaning. A Language-Based Approach to Cognition*. London, New York: Continuum.
- HALLIDAY, Michael A. K., MATTHIESSEN, Christopher M. I. M., 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- KLINAR, Stanko, 1996: Samostalniškost angleščine v primeri s slovenščino. Stanko Klinar (ur.): *K tehniki prevajanja iz slovenščine v angleščino*. Radovljica: Didakta. 149–193.

- KREK, Simon, KILGARRIFF, Adam, 2006: Slovene Word Sketches. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik 5. slovenske in 1. mednarodne konference Jezikovne tehnologije 2006*. Ljubljana: Institut Jožef Štefan. <http://nl.ijs.si/is-ltc06/proc/>
- JOS 100k: <http://nl.ijs.si/jos/>
- MIKOLIČ JUŽNIČ, Tamara, 2007: *Nominalne strukture v italijanščini in slovenščini: pogostnost, tipi in prevodne ustreznice. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PLEMENITAŠ, Katja, 2004: *Posamostaljenja v angleščini in slovenščini na primeru dveh besedilnih vrst. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- VODUŠEK, Božo, 1933: Za preureditev nazora o jeziku. *Krog. Zbornik umetnosti in razprav*. Ljubljana. 66–76.
- ŽELE, Andreja, 1996: Razvoj posamostaljenja v slovenskem publicističnem jeziku med 1946 in 1995. Ada Vidovič Muha (ur.): *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 191–200.

MEDSTROKOVNI PRISTOPI V SLOVENSKIH ETNIČNIH ŠTUDIJAH

Albina Nečak Lük

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 323.15(497.4):39:81'246.2'282.8

Etnične študije s svojo več-, med- in transdisciplinarno naravnostjo in primerjalno naravo nujno vključujejo tudi jezik(slo)vno tematiko. Jezikovno znanje in raba jezikov v razmerah jezikovnega stika pokazeta na razumevanje govorčeve identitete na eni strani, na drugi pa na smeri širjenja oz. opuščanja jezikov. Prispevek razgrinja nekatere medstrokovne pristope pri raziskovanju stičnih jezikovnih položajev v slovenskem etničnem prostoru.

medstrokovno jezikoslovje, etnične študije, etnolingvistična vitalnost, govorno prilagajanje

Language topics constitute an indispensable ingredient of multi-disciplinary, interdisciplinary and transdisciplinary ethnic studies. The study of language proficiency and language use in different contexts can provide insights into both speaker identity and tendencies of language spread and shift. The author describes some research approaches to language contact in the Slovene ethnic area.

interdisciplinary linguistics, ethnic studies, ethnolinguistic vitality, speech accommodation

Uvod

Razmišljanje o medstrokovnosti v slovenistiki želim usmeriti k povezavam med jezikoslovnimi in etničnimi študijami. Etnične študije s svojo več-, med- in transdisciplinarno naravnostjo in primerjalno naravo nujno vključujejo jezik(slo)vno tematiko kot eminentno sestavino pokazateljev etnične pripadnosti. Etnični stik¹ praviloma pomeni tudi jezikovni stik, zato so preiščljanja o stičnem jezikovnem položaju neizogibna sestavina prepoznavanja razmerij med dvema jezikovnima skupnostma.

V uvodnem delu se bom, brez težnje po izčrpnem prikazu, dotaknila temeljne medstrokovne jezikoslovne tematike in medstrokovnih disciplin. V nadaljevanju bom opozorila na zametke medstrokovnega jezikoslovja, predvsem sociolingvistike že pred vzpostavitvijo uradnega raziskovalnega polja uporabnega jezikoslovja v 60. letih, ki so jih po moji presoji poznali tudi znani tuji razisko-

valci, četudi tega ni mogoče razbrati iz referenc, ki jih navajajo v svojih delih. Zatem bom predstavila koncepte, ki so služili kot izhodišče za raziskovanje stičnih jezikovnih položajev v slovenskem etničnem prostoru oz. v slovenskih etničnih študijah. Ob koncu bom pristavila nekaj v prihodnost usmerjenih misli.

Pogled na medstrokovnost v jezikoslovnem raziskovanju

Nastavke za razvoj medstrokovnih pristopov v jezikoslovju bi lahko iskali v de Saussurovem (1916) razlikovanju med jezikom in govorom (jezik # govor). Razlikovanje med konkretno jezikovno rabo (parole) in sistemom (langue) vodi, podobno kot v drugih znanostih ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja (filozofiji, psihologiji), do dihotomije na relaciji posameznik – skupnost. Raziskovanje govora pripelje v ospredje opazovanja posameznega govorca in govorno

¹ Vsak stik pomeni potencialni konflikt.

dejavnost, medtem ko se opazovanje jezika kot sistema usmeri na raziskovanje jezikovne strukture.

Labov (1971) je to dvojnost označil kot *de saussurovski paradoks*:

Jezik kot kolektivno lastnost je mogoče proučevati samo s proučevanjem njegove realizacije na ravni posameznika, saj ne obstaja v drugi obliki, ki bi bila dostopna opazovanju; po drugi strani pa je jezik kot lastnost posameznika mogoče opazovati le kot projekcijo izvlečka iz skupinskega jezika. Družbeni vidik je mogoče analizirati z opazovanjem posameznika, individualni aspekt pa z opazovanjem jezika v njegovem družbenem kontekstu (v razmerju do drugih).

Z razlikovanjem med jezikovno zmožnostjo in govorno dejavnostjo je generativist Chomsky (1965) pogled na jezik razširil v smeri psiholingvistike. Raziskovanje zakonitosti in okoliščin, ki usmerjajo udejanjanje jezikovne zmožnosti, latentnega, abstraktnega jezikovnega znanja, je danes med najbolj intrigantnimi vprašanji nevroloških in kognitivnih znanosti.

Kljub nekaterim nasprotovanjem takšnim delitvam (Vygotsky 2010) se šele v zgodnjih 60. letih prejšnjega stoletja začnejo uveljavljati stališča o medsebojni sovisnosti med jezikovno rabo in zunanjimi, družbenimi dejavniki. To privede do rahljanja t. i. aksioma kategorialnosti in do vse večje dovzetnosti raziskovalcev za obravnavo variabilnosti in variantnosti v jeziku, ki jo je uradno jezikoslovje do začetkov razvoja sociolingvistike videlo kot neznanstveni ali vsaj zunajjezikoslovni problem. Še več: pokazalo se je, da se medsebojno delovanje nejezikovnih in jezikovnih dejavnikov odsliskava tudi v jezikovni strukturi, da torej do jezikovne spremembe ne pripeljejo le znotrajjezikovni, temveč tudi zunajjezikovni dejavniki. Po drugi strani so raziskave prinesle potrditev, da je tudi udejanjanje jezikovne zmožnosti skozi konkretno govorno dejavnost tesno povezano z družbenimi in psihološkimi okoliščinami. Kontekstualni dejavniki postanejo pomembna

spremenljivka pri raziskovanju usvajanja in rabe jezika(ov). Iz takšnega zornega kota je delitev jezik – govor podobno kot delitev jezikovna zmožnost – govorna dejavnost koristna in uporabna v operacionalne namene raziskovanja, vendar pri tem ne smemo pozabiti dejstva, da gre za dva vidika istega pojava: Jezik se v govoru ustvarja, hkrati pa ga govor omogoča (Majer 1971).

Večdisciplinarno opazovanje jezikov (filozofija, etnologija, antropologija, arheologija, zgodovina) kot orodja človekove mentalne in fizične dejavnosti je prineslo nova vedenja o jeziku in popestrilo jezikovni zemljevid sveta, hkrati pa je postavilo tudi zametke medstrokovnim jezikoslovnim disciplinam.

V raziskovanje praktičnih problemov jezika in sporazumevanja se danes vključujejo številne stroke, ki skupaj z jezikoslovnimi disciplinami oblikujejo nove metodološke prijeme za razkrivanje značilnosti predmeta raziskovanja in povezav med značilnimi sopojavi. To po eni strani omogoča nove smeri razmišljanja o jezikovnih pojavih in usmerja razvijanje novih konceptualnih prijemov, po drugi pa medstrokovno raziskovanje pospešuje razumevanje vloge jezika pri delovanju človeštva in oskrbuje s potrebnim znanjem tiste, ki so odgovorni za z jezikom povezane odločitve oz. odločitve, ki se na jezik nanašajo. Takšne odločitve so potrebne na praktično vseh področjih človekovega življenja in dela: v izobraževanju, medijih, upravi, administraciji, na sodiščih, v zdravstvu in drugih delovnih področjih. Na to kaže že kratek in arbitraren seznam z jezikom povezanih raziskovalnih tem in problemov, ki se na ravni posameznika vrstijo od usvajanja/učenja prvega, drugega in tujega jezika, poučevanja, poslušanja, razumevanja, branja, pisanja, upovedovanja, sporočanja do vprašanj možganskih funkcij in kognitivnega procesiranja, mišljenja itn., na skupnostni ravni pa zajemajo področja leksikografije, prevajanja/interpretacije, javnega sporazumevanja, ideologije, politike, kulture, izobraževanja,

medijev, tehnologij, umetne inteligence, tržišča, avtorstva,² če navedem le najvidnejše.

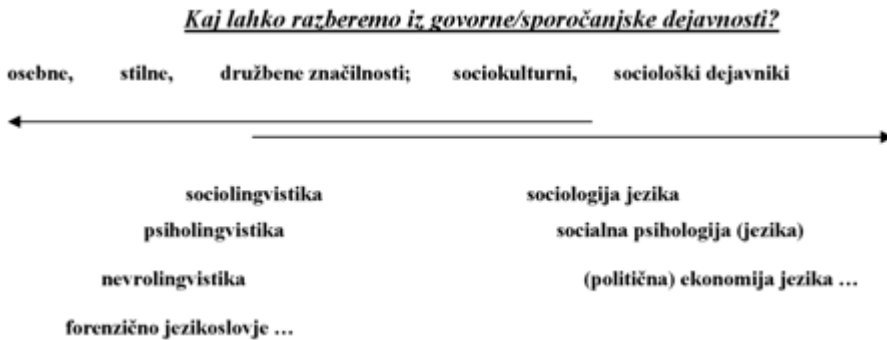
Analiza govorne dejavnosti opazovalcu posreduje številne informacije o govorčevem jeziku in njegovi vlogi v družbenem sporazumevanju. Odvisno od naravnosti raziskave – ali stremi k odkrivanju bioloških/medicinskih, kognitivnih, osebnostnih, osebnih, stilnih, družbenih značilnosti govorca ali družbenokulturnih, socioloških, političnih in ekonomskih dejavnikov, ki delujejo na jezikovno izbiro – se jezikoslovje povezuje z družboslovnimi in naravoslovnimi vedami v medstrokovne discipline. Ker podrobno navedanje in opisovanje le-teh presega namen in možnosti tega prispevka, se omejujem na v uporabnem jezikoslovju prevladujoče klasične medstrokovne pristope (Preglednica 1).

Pri medstrokovni obravnavi jezika in govorne dejavnosti zato nujno prihaja do prekrivanja med posameznimi medstrokovnimi disciplinami.³

Medstrokovnost v raziskovanju medetničnih in medjezikovnih razmerij

Umeščenost na križišču germanskega, romanskega, ugrofinskega in slovanskega sveta in stičišču jezikov je številnim generacijam raziskovalcev na Slovenskem nudila neizčrpen vir za jezikoslovna raziskovanja. To dokazujejo tudi tipične medstrokovno naravnane jezikoslovne študije pred uradno vzpostavitev uporabnega jezikoslovja kot raziskovalnega polja, ki združuje različne medstrokovne discipline. Tako je, na primer, dvajset let pred Fergusonovo (1959) objavo

Preglednica 1: Medstrokovno jezikoslovje – Študij razmerij med jezikom in posameznikom oz. družbo

² Forenzičnemu jezikoslovju, ki se kljub nekaterim že dalj časa razvitim pristopom, kot je medstrokovna disciplina, ki se sistematično vzpostavlja v novjšem času, se kot posebno področje pridružuje prepoznavanje/ugotavljanje avtorstva. S statistično analizo različnih jezikovnih pojavov v anonimnih ali glede avtorstva dvomljivih oz. oporečnih besedil ter s primerjavo z isto metodo pridobljenih podatkov o besedilih znanega avtorja je mogoče prepoznati plagiata. (Ob tem se je sinonimija pokazala kot uporaben pripomoček.)

³ Tako je npr. kmalu po vzpostavitvi sociolingvistike kot celovitega medstrokovnega področja, ki proučuje razmerja jezik – skupnost (družba), prišlo do cepitve med sociolingvistiko kot stroko, ki raziskuje razmerja med jezikom in družbo z namenom razumeti jezikovne strukture, in sociologijo jezika, ki prav tako proučuje razmerja med jezikom in družbo z namenom razumeti družbene strukture. Glede na isti predmet proučevanja razlikovanje temelji predvsem na poudarkih, obeh strok pa zaradi prekrivanja ni mogoče povsem razmejiti. V literaturi je prevladalo stališče, da je sociolingvistika medstrokovna veja jezikoslovja, sociologija jezika pa medstrokovna veja sociologije. Prav zaradi širine in prekrivanja predmeta proučevanja postajajo tudi takšne disciplinarne delitve preširoke in se oblikujejo nove poddiscipline (npr. jezikovna politika kot medstrokovno področje), kar naj bi privedlo do natančnejše opredelitve predmeta raziskovanja in posledično do oblikovanja zanesljivejšega metodološkega aparata za proučevanje. Spomnimo se, da se je na podoben način gradila medstrokovna pragmalogija.

»uradne« definicije diglosije – družbeno določene razporeditve funkcij jezikov v stiku in/oz. zvrsti – pojav podrobno opredelil Isačenko (1938: 114) z opisom jezikovnega stika vzdolž slovenskih meja (na Koroškem):

Nič manj kot štiri jezike je mogoče opazovati v medsebojnem sožitju; vsak ima svojo lastno, strogo zamejeno funkcijo s tako strogimi mejami, da je vsaka izmenjava skoraj izključena. [...] V tem jezikovnem koordinatnem sistemu so sociale razmejitve položene na horizontalno os, etnična raznolikost pa je razporejena na vertikalni osi.⁴

Razmerja med jezikom in etničnostjo so predmet teoretskih konstruktov in empiričnih preverjanj na disciplinarni in meddisciplinarni ravni. Spreminjanje vzorcev jezikovne rabe, ki sproža procese t. i. širjenja, ohranjanja oziroma opuščanja jezikov v dvo(več)jezičnih okoljih, raziskovalci običajno povezujejo s stopnjo istovetenja rojenih govorcev določenega jezika z odnosno etnično/jezikovno skupnostjo. Jezik je pač ena najbolj razvidnih sestavin etničnega. Izkazovanje, poudarjanje etnojezikovnih značilnosti pripadnikov manjšinskih skupnosti na eni strani in večinskih na drugi oziroma opuščanje manifestativnih znakov etničnega, med njimi tudi jezika, je povezano s primerjalnim vrednotenjem družbenega položaja lastne etnije in položaja drugorodne skupnosti ter posledičnega zadovoljstva (ali nezadovoljstva) glede pripadnosti določeni

skupini. Navedeni psihološki mehanizmi so povezani z vrsto družbenostrukturnih dejavnikov (statusnih, demografskih, dejavnikov institucionalne podpore), ki spodbujajo ali zavirajo pozitivno etnično (in jezikovno) istovetenje pripadnikov skupnosti z lastno etnijo. Na drugi strani se dojemanje lastnega (tudi jezikovnega) položaja oblikuje tudi ob (dejanskem ali domnevnem) ravnanju pripadnikov drugorodne skupnosti v medskupinskih stikih.⁵

Kakor raziskovanje drugih razsežnosti življenja v etnično mešanem okolju tudi analiza sporazumevanja terja osvetlitev pojava iz različnih zornih kotov. V nadaljevanju navajam nekaj raziskovalnih pristopov, uporabljenih v slovenskem etničnem prostoru.⁶

1. Teorijo analize domen je iz osnovega Greenfieldovega modela razvil Fishman (1968) z namenom analizirati diglosijo. Opira se na podmeno, da je izbira jezika v večjezičnih okoljih oziroma izbira zvrsti v enojezičnih okoljih povezana z enotami družbene organiziranosti, kakor so družina, prijatelji, sosedstvo, šola itn. Jezikovno obnašanje je po tej teoriji določeno z dokaj trdnim sistemom norm in družbeno-kulturnih pričakovanj, ki jih udeleženci sporazumevanja upoštevajo v skladu s svojimi družbenimi vlogami. Govorna domena je instrument, ki omogoča analizo večplastne družbene interakcije v življenju jezikovne skupnosti. Primerna je

4 Območje Koroške, kjer je Isačenko izvedel tipično sociolingvistično študijo Narečje vasi Sele, je k raziskovanju na samem terenu pritegnilo pomembne medstrokovno naravnane (etno- in socio-) lingviste, ki so med utemeljitelji medstrokovnih jezikoslovnih disciplin, npr. etnografije sporazumevanja, kontaktnega jezikoslovja (Gumperz, Priestly, Nelde). Vredno bi bilo izvedeti, ali jih je k temu, kakor Priestlyja, napotila tudi Isačenkova študija.

5 Podobne socialno-psihološke vzvode in mehanizme, ki delujejo na razmerja med različnimi etnijami in njihovo etnojezikovno vitalnost, je mogoče opazovati tudi na širši (nemanjšinski) regionalni (EU) in globalni sceni.

6 Prikaz povzemam po Nečak Lük (1998). Izčrpne prikaza medstrokovnih pristopov, ki so bili zajeti v obsežni raziskavi različnih raziskovalnih ustanov v Sloveniji (Inštitut za narodnostna vprašanja, Filozofska fakulteta UL, Inštitut za sociologijo, FDV UL, ZRC SAZU, Univerza v Mariboru, Primorska univerza itn.) in v zamejstvu (SLORI Trst, SZI Celovec, Inštitut Urban Jarnik, Celovec, raziskovalni krožki v Porabju in na Reki itn.) na tem mestu ni mogoče podati. Vsekakor bi bilo v korist slovenske medstrokovne jezikoslovne znanosti, če bi pridobili celovit, sistematični pregled raziskovanja jezikovnih pojavov v etničnih, pa tudi drugih interdisciplinarnih študijah (npr. edukacijskih) na Slovenskem. V takšen projekt bi lahko s ciljno izbiro diplomskih in seminarskih tem vključili tudi študente.

zlasti za raziskovanje govornega obnašanja na velikih vzorcih in omogoča indirektno prepoznavanje značilnosti govornega obnašanja pripadnikov različnih jezikovnih skupnosti. Ta raziskovalni pristop služi odkrivanju splošnih trendov v govornem obnašanju jezikovnih skupnosti. V korelaciji z drugimi družbeno strukturnimi dejavniki odkriva interakcijo med govornim obnašanjem in družbenim/institucionalnim kontekstom ter napoveduje razvoj v smeri ohranjanja ali opuščanja manjšinskega jezika.

V slovenskem okolju je bil pristop v različnih prilagojenih izvedbah uporabljen pri poučevanju sociolingvističnega položaja v Prekmurju, v Slovenski Istri ter na Koroškem, Tržaškem in v Porabju.

2. **Interakcijska teorija** je zasnovana na funkciji jezikovne izbire. Znana je pod imenom etnografija govora (začetnika Del Hymes in Gumperz 1972). Izhaja iz pojma sporazumevalne zmožnosti, ki je definirana kot skupni sistem poznavanja pravil sporazumevanja, ki govorcem omogoča primerno obnašanje v različnih družbenih položajih, vključno z izbiro ustreznega jezikovnega sredstva. Posameznik in družbeni položaj, v katerem posameznik deluje, sta izhodiščni postavki tega modela. Od tod izhaja potreba po metodološki modifikaciji, ki zahteva usmerjanje pozornosti k mikrostrukturnim okoliščinam jezikovnega sporazumevanja ter seveda uporabo interpretativnih postopkov, kakor so udeležensko raziskovanje, globinski intervjuji. Tovrstni raziskovalni pristop terja poglobljeno poznavanje kulture skupnosti ter njenih sporazumevalnih pravil. Osrednji koncept je *družbena mreža*, prenesen na teren sociolingvistike *govorna mreža*, definirana kot socio-geografska enota z vzajemno razporeditvijo vlog in skupno interakcijo v okviru govorne skupnosti. V slovenskem etničnem prostoru imamo na tem pristopu zasnovano študijo samega Gumperza (Gumperz 1972), ki je s pomočjo svojih študentov raziskoval družbeno pogojene značilnosti rabe jezikov v slovensko-nemški vasi na

avstrijskem Koroškem. Pripomniti velja, da interpretacija podatkov ne kaže na eksellentno poznavanje kulturnih pravil in sociolingvističnih razmer na Koroškem. Sicer je težko razumeti, da odsotnost rabe slovenščine v javnosti interpretira kot vljudno obnašanje dvojezičnih Slovencev do enojezičnih govorcev nemškega jezika.

3. **Teorije s področja socialne psihologije.** Govornega obnašanja v večjezičnem okolju ni mogoče pojasnjevati samo z različnimi družbenimi dejavniki, torej z objektivnimi razlogi, temveč na izbiro jezika vplivajo tudi socialno-psihološki dejavniki. Študij socialnopsiholoških spremenljivk omogoča razkrivanje pogledov udeležencev na statusna razmerja med jezikovnimi skupnostmi ter razkrivanje subjektivnih razlogov ohranjanja oziroma opuščanja jezikov.

3.1 Pokazalo se je, da jezikovna stališča vplivajo na jezikovno izbiro in posledično na ohranjanje oziroma opuščanje jezikov. Posebno zanimanje je namenjeno raziskovanju pomena oz. vpliva jezikovnih stališč pri usvajanju oz. učenju jezikov. Stališča le posredno zadevajo sam jezik, v prvi vrsti kažejo odnos do jezikovne oz. etnične skupnosti in govorcev določenega jezika. Na tem mestu ni mogoče razčlenjevati narave stališč ter povezav med stališči in vedenjem. Vsekakor vedenje o vrednotenju in stališčih do jezika lastne in druge skupnosti v večjezičnih okoljih lahko pripomore k osvetlitvi zaznave pripadnikov manjšine (in večine) o lastnem družbenem položaju ter k razumevanju dinamike medetničnih odnosov. Opozori lahko na pomen jezika kot povezovalnega/razločevalnega dejavnika skupnosti ter na identiteto govorcev.

3.2 V repertoar socialnopsiholoških pristopov k raziskovanju trendov ohranjanja in opuščanja jezikov manjšinskih skupnosti sodi teorija o etnolingvistični vitalnosti (Giles 1977). Konceptualni okvir te teorije je zgrajen ob upoštevanju teorije o jezikovnem prilagajanju (akomodaciji) ter teorije o medskupinskih odnosih (Tajfel 1978). Teorija

jezikovnega prilagajanja je zasnovana na dejstvu, da govorci izbirajo jezikovnih sredstev ter način sporočanja prilagajajo sogovornu in pri tem ustrezno spreminjajo svoje govorno obnašanje. V splošnem gre za nezaveden pojav, ki poteka v smeri primikanja (konvergenca) ali odmikanja od govora sogovorca (Le Page, Tabouret Keller 1985). V večjezičnih okoljih prilagajanje odraža tudi govorčevu razumevanje odnosov med etnijami v stiku. Teorija je grajena na podmeni, da pripadniki skupin primerjajo svoj družbeni položaj s položajem drugih skupin ter želijo biti pozitivno ovrednoteni kot posebna skupina. Pripadniki družbeno podrejenih skupin želijo vzpostaviti pozitivno identiteto bodisi z asimilacijo, redefinicijo lastnih vrednot bodisi s tekmovalnostjo. Koncept vitalnosti je zgrajen na funkcijah in prestižu jezika etnične skupnosti. Model etnolingvistične vitalnosti vključuje tri sklope spremenljivk: statusne oz. socialnoekonomske, etnodemografske ter spremenljivke institucionalne podpore, ki so zasnovane kot subjektivne kategorije, namreč kot percepcija in primerjava lastnega položaja s položajem druge skupnosti.

Kombinacija navedenih teoretskih pristopov omogoča analizo sociopsiholoških vidikov jezikovnega stika ter razmerij med jezikom in etnično identiteto. Razkriva vidike jezikovnega položaja, ki so posledica eksplisitnega ali implicitnega načrtovanja statusa jezikov v stiku na določenem območju. Ti strukturni dejavniki (spremenljivke) usmerjajo intenzivnost etnojezikovne vitalnosti manjšin. Etnojezikovna vitalnost je označena kot lastnost etnične (jezikovne) skupine (v našem primeru narodne manjšine), da se v medskupinskih razmerjih obnaša kot posebna in razvidna kolektivna celota (Giles 1977). Skupine s šibko vitalnostjo izgubljajo zmožnost razlikovanja od drugih skupin. Večja vitalnost predvidoma pomeni tudi večjo možnost za ohranjanje in razvoj njenega

jezika ter s tem za preživetje in razvoj skupnosti.

Izvedbene inačice modela so bile uporabljene med Slovenci v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, pa tudi v narodno mešanih okoljih v Sloveniji.

3.3 Ob prestopu z makrosociolingvistične ravni analize na mikro raven velja opozoriti na divergenco med etnično pripadnostjo na eni strani ter sporazumevalno zmožnostjo in dejavnostjo na drugi. Kadar gre za premike v identiteti posameznika, ni mogoče enoznačno trditi, da gre jezikovna preusmeritev (opuščanje jezika prednikov) pred etnično preusmeritvijo (izjavljanjem/občutenjem pripadnosti k drugi etniji) niti da premiki po pravilu tečejo v obratni smeri. Posebno delikatno je vprašanje etničnih in jezikovnih prioritet, kadar gre za osebo iz mešanega zakona. Tovrstne raziskave so bile narejene v Slovenski Istri ter med Slovenci v Italiji, v modificirani obliki pa tudi v drugih narodno mešanih območjih na obeh straneh slovenske meje.

Procesi opuščanja jezika so značilni zlasti za etnije, ki živijo v neuravnoteženem družbenem položaju. Takšna je izkušnja večine manjšinskih skupnosti. V razmerah uravnoteženega družbenega položaja, zlasti tam, kjer se pojavlja dvosmerna dvojezičnost (dvojezični so, vsaj do določene ravni, tudi pripadniki večinske skupnosti), je mogoče glede položaja jezika manjšine predvideti zlasti ohranitvene in razvojne trende. V zadnjem času smo vse pogostejše priča pojavu etnične revitalizacije manjšinskih skupnosti, pri katerih so se (vsaj na prvi pogled) mnoge etnične poteze, med njimi tudi jezik, že izgubile, danes pa ponovno vzpostavljajo svojo izvorno etnično in jezikovno istovetnost. Ob tem se zdi, da je ključna točka oživljanja opuščenega jezika vzpostavitev medgeneracijske jezikovne kontinuitete.⁷

Kombinacija navedenih teoretskih pristopov omogoča analizo sociopsiholoških

⁷ Spodbuden primer pomeni oživljanje slovenščine v Beneški Sloveniji, optimistični pa so tudi revitalizacijski trendi v slovenskem Porabju.

sestavin jezikovnih stikov ter razmerij med jezikom in etnično identiteto. Raziskovanju iz navedenih zornih kotov pa se v zadnjem času pridružuje še ekonomski vidik, opazovanje jezika kot simbolnega in tržnega kapitala skupnosti.

Zaključek

Raziskovanje jezikovnih pojavov in jezikovne rabe je integralna sestavina etničnih študij. Z opredelitvijo značilnosti jezikovnega stika na avstrijskem Koroškem, ki je v svetovni literaturi šele dvajset let kasneje dobila uradno ime *diglosija*, se obrisi medstrokovnega raziskovanja jezikovne raznolikosti v slovenskem etničnem prostoru zarisujejo daleč pred uradnim poimenovanjem konkretnih medstrokovnih ved. Poleg navedenih pristopov je na razpolago še mnogo drugih, ki jih na tem, omejenem prostoru nisem predstavila. Konceptualni pristopi medstrokovnega raziskovanja jezika in jezikovne rabe, ki so jih slovenski raziskovalci od sredine 60. let prejšnjega stoletja dalje prilagajali in razvijali pri raziskovanju medetničnih in medjezikovnih razmerij v slovenskem etničnem prostoru, upoštevajo posebnosti slovenske bivanjske izkušnje, so primerni ne le za raziskovanje v jezikovno/etnično mešanih okoljih, temveč so lahko uporabni tudi pri osvetljevanju položaja slovenščine iz medstrokovne perspektive, med drugim tudi pri raziskovanju trendov njenega širjenja (ali opuščanja) v stiku z drugimi evropskimi in svetovnimi jeziki.

Z vidika razvoja medstrokovnega raziskovanja je namreč nadvse pomemben vsak drobec, ki ga raziskovanje slovenščine v etničnih študijah in nasploh, kakor v preteklosti tudi danes, lahko prispeva k potrjevanju ali zavračanju starih ter oblikovanju novih teoretskih konstruktov na globalni sceni znanosti.

Literatura

CHOMSKY, Noam, 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA : MIT Press.

FERGUSON, Charles F., 1959: Diglossia. *Word* 15. 325–340.

GILES, Howard (ed.), 1977: *Language, ethnicity and intergroup relations*. London: Academic press.

GREENFIELD, Lawrence J. A., FISHMAN Joshua A., 1968: Situations and measures of language issues in relation to person, place and topic among Puerto Rican bilinguals. Joshua. A. Fishman et al. (eds.): *Bilingualism in the Barrio*. New York. 430–458.

GUMPERZ, John J., 1972: Sociolinguistics and communication in small groups. John. B. Pride & Janet Holmes (eds.): *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin. 203–224.

GUMPERZ, John J., HYMES, Del (eds.), 1972: *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication*. New York: Holt.

ISAČENKO, Aleksander V., 1938: O večjezičnosti. *Slovenski jezik* 1. 113–118.

ISAČENKO, Aleksander V., 1939: *Narečje v vasi Sele na Rožu*. Ljubljana: Znanstveno društvo.

LABOV, William, 1971: The study of language and in its social context. Joshua Fishman (ed.): *Advances in the Sociology of Language* 1. 152–216.

LE PAGE, Robert B., TABOURET - KELLER, Andrée, 1985: *Acts of identity*. Cambridge.

NEČAK LÜK, Albina, 1998: Jezik v etničnih študijah: nekaj raziskovalnih pristopov in izsledkov iz slovenske izkušnje. Inka Štrukelj (ur.): *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 77–90.

POGORELEC, Breda, 1990: Sociolingvistični problemi slovenske etnične skupnosti v Italiji. Liliana Spinozzi Monai (ed.): *Aspetti metodologici e teorici nello studio del plurilinguismo nei territori dell'Alpe-Adria*. Tricesimo: Avai Editore. 179–193.

de SAUSSURE, Ferdinand, 1916 (1966): *Course in General Linguistics*. Charles Bally, Albert Sechehayes (ur.). New York, Toronto: McGraw-Hill.

TAJFEL, Henri, 1978: *Studies in Intergroup Behaviour*. London, New York: Academic Press.

VIGOTSKI, Lev S., 2010: *Mišljenje in govor*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

WEINREICH, Uriel, 1953: *Languages in contact: findings and problems*. New York: Linguistic circle of New York.

ROKOPI SI SLOVENSKEGA SLOVSTVA BAROČNE IN RAZSVETLJENSKE DOBE: PREDMET VEČ VED IN METOD

Matija Ogrin

Inštitut za slovensko literaturo, ZRC SAZU, Ljubljana

Jan Jona Javoršek, Tomaž Erjavec

Institut »Jožef Stefan«, Ljubljana

UDK 821.163.6:655.51"16/17":004.9

Priopevek predstavi problematiko starejših rokopisov slovenskega slovstva z vidika raznolikih metod in ved, ki morajo sodelovati pri odkritju, opisu in analizi, pa tudi pri elektronski obdelavi ter prezentaciji takšnega kompleksnega predmeta. Te metode segajo iz literarne zgodovine in komparativistike v historično slovensko jezikoslovje in klasično historiografijo, pa tudi na specialna tehnološka področja strukturiranja ter obdelave besedilnih podatkov in spletnih tehnologij.

slovensko slovstvo, rokopisi, barok, razsvetljenje, digitalni register

The paper discusses old Slovene-language manuscripts from the perspective of several methods and disciplines that must collaborate in identification, description and analysis, as well as the computational processing and presentation of such complex (digital) objects. These methods span literary history, comparative studies, diachronic linguistics and classical historical studies, as well as specific methods relating to information technologies, such as the structuring of complex digital objects, language technologies and web application development.

Slovene literature, manuscripts, Baroque, Enlightenment, digital catalogue

Slovensko slovstvo baročne in razsvetljenske dobe se zdi od daleč gledano po svojem obsegu razmeroma skromno in malo obsežno – čeprav izstopa iz njega tudi tako velikopotezen opus, kakor so pridige Janeza Kr. Svetokriškega. Takšna »pomanjšana« podoba obeh dob v slovenski književnosti je mogoča le, če to književnost opazujemo predvsem v optiki bibliografske metode: če kot slovensko slovstvo štejemo samo ali predvsem to, kar je slovenskega izšlo v tiskani obliki. Žal se naši pozornosti po tej poti izmuznejo mnoga dela, ki so bila napisana, vendar so ostala v rokopisih. Če raziskujemo barok in razsvetljenje z rokopisne perspektive, se podoba obeh dob močno spremeni. Med drugim ugotovimo, da sta obe dobi še v

nemajhni meri – baročna prav gotovo – temeljili na rokopisni kulturi. Ta je bila sicer že v mnogočem drugačna od srednjeveške rokopisne kulture – zlasti v rabi papirja namesto pergamenta in vsem, kar je to pomenilo; pa tudi v skoraj popolni izločitvi slikovne dekoracije iz besedila. Nenazadnje se baročna rokopisna kultura oddaljuje od srednjeveške tudi z opaznim rahljanjem strogih srednjeveških pisnih konvencij, kakor je bila obvezna lepopisna raba določene pisave, stroga razporeditev zrcal in liniranje vrstic v pisnem prostoru folija, medtem ko v baroku prevlada humanistična kurziva v latinskem in razne oblike kurzivne frakture v nemškem jezikovnem prostoru, ohlapnejša postavitev zrcala itn. – vse to je omogočalo vdor mnogih

individualnih značilnosti pisca v rokopis. Vendar pa je baročna doba ohranila s srednjeveško pisno kulturo skupno neko pomembno prvino: to, da sta imeli še vedno precej podobno predstavo o tem, kaj pomeni neko delo »objaviti«. Tudi v slovenskem baroku so si namreč rokopise izposojali – pomislimo le na izrecne omembe v uvodu pri Svetokriškem (Svetokriški 1998, *Praefatio*) – besedila v teh rokopisih pa so bralci razumeli in sprejemali kot izgotovljena dela. Praktičen izraz takšnega gledanja na rokopise je, da so bibliografi še pozno – tako še p. Marko Pohlin v *Bibliotheca carniolia* prav ob koncu 18. stoletja – naštevati tiskana dela v isti vrsti z rokopisi (Pohlin 2003).

Rokopisna kultura, ki je bila za barok še tako pomembna, nam torej ostane večidel nevidna, če to dobo presojujemo le na podlagi njenih tiskanih del. Rokopisi pa odstrejo to dobo – rekli bi lahko – v pravi podobi: pokažejo na pestrost, pa tudi obsežnost in številčnost besedil, ki so tedaj nastajala, vendar se pozneje, ko se je spremenila naša predstava o tem, kaj je izgotovljeno slovstveno delo in kakšno naj bo, niso več ohranila v kulturnem spominu. Ostala so v senci – kolikor jih ni zadelo uničenje.

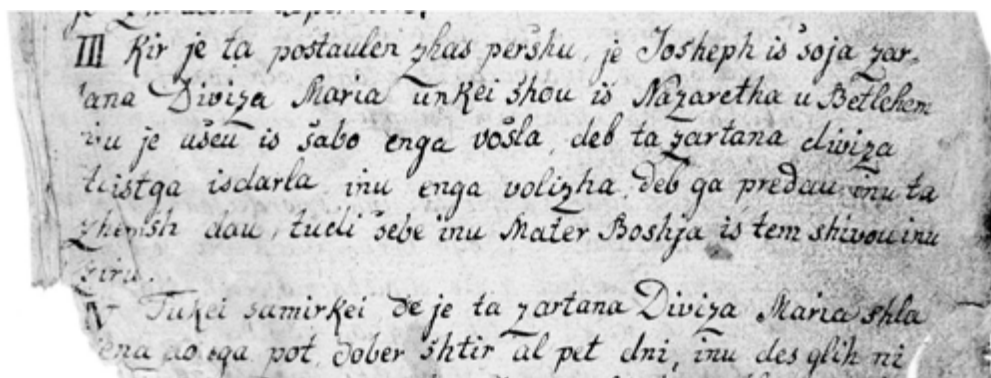
Projekt Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja: informacijsko-tehnološko podprta evidenca, znanstvene objave in analize (NRSS) se je porodil iz

zavesti, da takšni napol ali popolnoma neraziskani slovenski rokopisi dejansko res obstajajo in čakajo na intenzivno slovenistično preučevanje. Namen projekta je bil zato raziskati čim več takšnih rokopisnih del. Toda kaj v takem primeru sploh pomeni »raziskati«?

Tu smo pri jedru vprašanja: »raziskovati« slovenske rokopise baročne in razsvetljenske dobe namreč pomeni, da se slovenistična literarnozgodovinska raziskava prepleta z elementi in metodami več drugih ved – in šele v njihovem medsebojnem podpiranju ter dopolnjevanju je moč zadovoljivo preučiti tako kompleksen, večplasten predmet, kakor je rokopis iz 18. stoletja.

Ni dvoma, da gre predvsem za slovenističen raziskovalni predmet, toda zadovoljivo ga je moč raziskati le v simbiotičnem raziskovalnem prežemanju raznih filoloških in historyčnih metod. Na koncu, ko želimo rezultate svojih analiz skupaj z digitalnimi slikami rokopisov posredovati najširši javnosti, pa moramo svoje izsledke in celotno gradivo zajeti s primerno tehnologijo, s celim snopom tehnoloških postopkov za strukturiranje informacij, za njihovo pravilno kodiranje, pa tudi za iskanje in prezentacijo na zaslonu.

Če bi torej želeli orisati celoten lok obravnave posameznega rokopisa v projektu NRSS z vidika raznih ved in metod, s pomočjo katerih tak rokopis kot znanstveni predmet

Slika 1: NRSS Ms 023: Poljanski rokopis. Jezusovo življenje v sto postavah. Foliant, čez 700 str. Gorenjska, konec 18. ali začetek 19. stol., fragment

sploh lahko »vidimo« in »primemo«, bi jih lahko razporedili takole:

1. Rokopise, ki so raztreseni po raznih javnih in zasebnih arhivskih in knjižničnih zbirkah, je treba najprej najti. Tu je iskalcu vsekakor v pomoč, če se seznani s praktičnimi osnovami arhivistike in klasične historične bibliografije, da se lahko zasilno orientira med raznimi fondi in zbirkami – čeprav je pomoč drugih naklonjenih strokovnjakov tu nujno potrebna. Toda iskalec mora sam toliko prenikniti v arhivistiko, da nekoliko razume, kako so se določene zbirke formirale, prehajale iz ene ustanove v drugo, kje so bili centri rokopisne slovstvene kulture in kam so bile njihove knjižnice pod Jožefom II. prenesene, pogosto tudi izgubljene, deloma ohranjene itn. Čeprav bo dragoceno gradivo nemara v kakšnem primeru »našlo« njega, bolj kakor da bi on našel gradivo, srečno naključje literarnega zgodovinarja ne odvezuje od poznavanja arhivskih zbirk in njihovega ozadja.

2. Ko literarni zgodovinar naposled najde določen rokopis, se odpre kompleksen proces analitičnega motrenja in pregledovanja. Postavijo se ključna vprašanja: kakšno besedilo je pred nami, kakšne vsebine in zvrsti je? Kdo je njegov avtor? Je besedilo »izvirno«, prevedeno, predelano? Kdaj je nastalo in kje? To so čisto temeljna literarnozgodovinska vprašanja, vendar pa nanje literarna zgodovina ne more odgovoriti sama, marveč potrebuje pomoč drugih ved oz. metod. Prva je kodikologija, pomožna historično-filološka disciplina, ki preučuje materialno sestavo rokopisnih knjig ali kodeksov – njen predmet so torej ne besedila, temveč rokopisi kot materialni izdelki: njihova pisna podlaga, sestavljenost, vezava itn. Za okvirno datacijo rokopisa je kodikološka analiza pogosto bistvena, ob pomanjkanju drugih opor je lahko odločilna; v tem kontekstu je pomembna zlasti analiza papirja in vodnih znamenj. Tako je bilo npr. za rokopis *Jezusovo življenje v sto postavah* (Slika 1) moč ugotoviti, da je bil papir tega rokopisa narejen v papirnici Josepha Grund-

nerja med leti 1799 in 1810, verjetno okrog 1800 (Cafuta 2009). Kodikološka razčlemba je zgolj na podlagi analize materialnosti rokopisa pridobila precej natančen podatek o času njegovega nastanka.

3. Izmed pomožnih ved je za analizo rokopisov druga najpomembnejša paleografija. Ker se že gibljemo v novem veku, je položaj težji, saj so standardi srednjeveške pisne kulture dotlej že v veliki meri razpadli; zato se pri vseh baročnih rokopisih srečujemo z raznimi individualno obarvanimi inačicami humanistične kurzive, ki jih je zaradi individualnih vplivov težko datirati. Toda kljub temu je med raznimi oblikami zgodnejše in poznejše humanistike tako velika razlika, da je moč tudi zgolj na podlagi pisave datirati rokopis vsaj v razpon nekaj desetletij. V primeru zgoraj omenjenega rokopisa bi odsotnost okrajšav in ligatur (razen črke æ) ob drugih znamenjih kazala na iztek 18. ali začetek 19. stoletja.

4. O tem, za kakšno besedilo gre, kdo bi utegnil biti njegov avtor in kakšen je sploh značaj tega avtorstva, bo odločilne informacije moč pridobiti s pomočjo primerjalne metode: besedilo je treba motivno-tematsko primerjati z besedili podobnih zvrsti v nemščini in italijanščini; nadvse aktualno je seveda tudi zaledje (novolatinske književnosti. Za rokopis *Jezusovo življenje v sto postavah* (Slika 1) sestavljajo relevanten primerjalni kontekst sorodna besedila zvrsti *vita Christi* iz nemškega prostora, verjetno predvsem izdaje *Das Leben Jesu* kapucinskega patra Martina Cochemskega (1634–1712), enega najbolj branih baročnih piscev meditativne in asketične literature, čigar knjige so doživele po Evropi na desetine izdaj in so jih ponatiskovali še v 19. stoletju. Primerjava našega rokopisnega teksta s tem besedilnim ozadjem bi bila za določitev avtorstva in značaja teksta bistvena – vendar ta naloga literarnega zgodovinarja še čaka.

5. Starejše slovensko slovstvo ne obsega samo literarnih in polliterarnih besedil, marveč tudi mnoga besedila t.i. uradovne

slovenike, t.j. besedila, ki izpričujejo zgodnjo rabo našega jezika v uradnih postopkih pred sodišči in drugimi oblastmi. Sem spadajo zlasti razglasi, prislege, inventarji, volila in podobne listine v slovenščini. Za objavo in znanstveno pojasnitev slovenskih prisleg, katerih ustvarjalec so bile mestne oblasti (Golec 2009), je bila potrebna temeljita historiografska razčlemba ustanov, ki so te listine ustvarile, in pravnih postopkov, v katerih so se uporabljale, ter njihova primerjava z drugimi podobnimi uradovnimi besedili. V tem primeru je slovenističnemu gradivu podala potrebno pojasnitev šele klasična historiografska metoda, dopolnjena z elementi jezikoslovne analize, zlasti pravopisnih posebnosti.

6. Da bi se približali razjasnitvi geneze nekega rokopisa – ali vsaj dobri hipotezi o njej –, je treba njegov nastanek tako krajevno umestiti kakor časovno določiti. Več je primerov, ko za takšno umestitev nimamo prav nobene druge opore kakor edinole historično-jezikoslovno in dialektološko razčlemba. Še preden bi bili izsledki takšne analize pomembni z vidika systemskega orisa jezikovnega razvoja slovenščine, so že pomembni kot dejavnik za podrobnejšo ubikacijo (prostorsko umestitev) in datacijo rokopisnega besedila. Našega glavnega cilja – opisa rokopisa – brez takšne jezikoslovne analize pogosto ni mogoče doseči.

7. Opis rokopisa je torej zaporedje in sinteza več analitičnih korakov, v katerem raznolike podatke sistematično uredimo po določenem smiselnem redu. Te podatke, pridobljene v naši raziskavi, smo želeli posredovati na spletu. Zato jih je bilo treba zajeti v ustrezno tehnologijo, ki bi bila skladna z njihovo notranjo sistematiko. Kakor na področju znanstvenokritičnih izdaj so tudi za opis rokopisov najboljše tehnološke in uredniške rešitve predlagane v smernicah konzorcija Text Encoding Initiative (TEI 2011). Razne evropske filološke tradicije so razvile razne doktrine o opisu rokopisov. Skupno jedro teh doktrin pa je zajeto v 10. poglavju smernic

TEI. Tu je predvidena vrsta elementov XML za podrobno strukturiranje podatkov o rokopisih, skupaj s primeri dobre rabe. Podatki za opis vsakega rokopisa po smernicah TEI so med seboj metodološko striktno ločeni v štiri večje (notranje dalje razvejene) sklope: identifikator rokopisa, vsebina rokopisa, njegov fizični (kodikološki) opis, metapodatki o samem zapisu (kdo je opis pripravil ali dopolnil, kdaj, kje). S pomočjo te sheme v označevalnem jeziku XML je bilo moč opise rokopisov zajeti na enak način kakor v sorodnih, čeprav po obsegu mnogo večjih projektih v drugih evropskih državah (Manuscriptorium, eCodices idr.).

8. Tako urejene in podrobno strukturirane zapise je bilo treba postaviti še v spletno aplikacijo, ki bo podatke skupaj z digitalnimi slikami rokopisov zmogla procesirati in predstaviti uporabniku na zaslonu. Tu torej ne gre več za označevanje (mark-up), temveč za spletno tehnologijo, povezano z iskanjem, obdelavo in prikazom podatkov. Uporabljena je bila platforma Fedora Commons, ki je odprtokoden sistem za upravljanje z raznoliko vsebino. Fedoro Commons smo izbrali, ker je sistem tehnološko ustrezen, saj podpira upravljanje digitalnih dokumentov, zapisanih kot XML, temelji na sprejetih standardih, je zasnovan kot odprta koda in ima široko bazo uporabnikov in dokumentacije, saj je v zadnjih letih postal de facto standard za odprte digitalne arhive, zbirke in knjižnice. Sistem temelji na dokumentih XML, tako da je bilo treba narediti skripte za pretvorbo dokumenta TEI v digitalne objekte sistema in izhodne skripte za pretvorbo objektov v HTML. Možnosti integracije z iskalno knjižnico Lucene in vmesnikom SoLR smo izkoristili za gradnjo zmogljivega poizvedovalnega sistema (Erjavec idr. 2011).

9. Osnovni podatki o rokopisu so z vsem tem zbrani in ugotovljeni, pregledno predstavljeni skupaj z digitalnimi slikami izvirnika, kjer so ti na voljo. Toda krog raziskovanja še zdaleč ni končan, ravno nasprotno. Če raziskujemo dalje, najdemo npr. drug,

soroden rokopis – v našem registru označen kot NRSS Ms 028 –, in ob analizi odkrijemo presenetljivo dejstvo, da je služil kot predloga in izvirnik, iz katerega je bil prepisan *Poljanski rokopis* (NRSS Ms 023). To pa pomeni, da je *besedilo v Poljanskem rokopisu* v resnici starejše od samega *rokopisa*, da je bilo brano in recipirano po več poteh in je tudi učinkovalo še na druge načine, kakor bi si jih predstavljali, če bi upoštevali samo *Poljanski rokopis*. Tako se po celotnem krogu metod in pristopov spet potopimo na začetek: v literarne razčlenbe, kodikološke izsledke, jezikoslovne primerjave ... Več ko je gradiva, ki nam ga uspe pritegniti v soj naše raziskovalne svetilke, več genetičnih povezav in potilbralske recepcije se nam odpre.

Sklep

Razpon metod in ved, ki morajo usklajeno delovati, da bi v raziskavi kompetentno »pri-jeli« ter razčlenili tako kompleksen predmet, kakor so baročni slovstveni rokopisi, je širok. Sega od arhivistike, kodikologije in pomožnih historičnih ved do slovenske in primerjalne literarne zgodovine preko klasične historiografije pa vse do historičnega jezikoslovja in dialektologije. Nato pa moramo, ko želimo svoj raziskovalni objekt adekvatno posredovati širši javnosti, svoje izsledke zajeti v snop tehnologij, katerih strukture in

procesi bodo zvesto posredovali pojme, ustroj in vsebino naših ugotovitev. Tako je kot rezultat večletnega dela nastal spletni register NRSS: <http://ezb.ijs.si/nrss>. Pot ni lahka, saj za raziskovalca med raznimi vedami in metodami ležijo velike bele lise neznanja. Vendar je vredna truda, po njej pa je moč kreniti le v sodelovanju – saj nihče ne ve vsega sam. Pri starih rokopisih prav gotovo ne. Oni pa vedo povedati marsikaj ...

Literatura

- CAFUTA, Darko, 2009: *Pismo Darka Cafute, specialista za zgodovino papirja in papirničarstva Borisu Golcu dne 3. marca 2009*.
- ERJAVEC, Tomaž idr., 2011: Od biografskega leksikona do znanstvenokritične izdaje: vprašanje trajnosti elektronskih besedil. *Knjižnica* 55/1. 103–114.
- GOLEC, Boris, 2009: *Mestna prisežna besedila v slovenskem jeziku do začetka 19. stoletja*. Ljubljana: eZISS, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. <http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege/>
- SVETOKRIŠKI, Janez Krstnik, 1998: *Sacrum promptuarium. Pars prima*. Ljubljana: SAZU.
- POHLIN, Marko, 2003: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- TEI Consortium, 2011: *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. Version 1.9.1. March 5th 2011. TEI Consortium. <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/>

JEZIKOSLOVJE IN LITERATURA V SREDNJEVEŠKIH BESEDILIH JUŽNIH SLOVANOV

Vladimir Osolnik

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 003.349:[811.16+821.16]:34"08/14"

Prispevek prikazuje razvojno os nastanka pisav in različnih zapisov v jugovzhodnem Mediteranu ter razvoj lastnih pisav in književnosti pri južnoslovanskih narodih na primeru srednjeveških pravnih besedil, ki potrjujejo obstoj različnih jezikovnih oblik in diskurzov v slovanski literarni tradiciji.

južni Slovani, jezik, književnost, pravo, srednjeveška besedila

The paper describes the development of writing and the appearance of diverse written records in the Southeast Mediterranean. The development of distinct writing and literature among South Slavic nations is described through examples of medieval legal texts. Those examples are proof for the existence of different lingual forms (formats) and discourses in the Slavic tradition.

South Slavic language, Slavic literature, legal literature, medieval text

V zapisane besede je že od davnine zajeto človeško življenje, dogodki, spoznanja, misli in čustva, ki so spremljala in tudi oblikovala podobo sveta in človeštva. Zapis je za izgradnjo večplastnega vseobsegajočega jezika in razumljivega govora kronološko drugi najpomembnejši dosežek človeštva – z zapisom je človek premostil čas in zemeljske razdalje ter ohranil svoje izkušnje, znanje in spomin.

Prvi premišljeni, nekoliko okorni človeški zapisi so predstavljali komunikacijo s pomočjo znakov, magičnih zarisov, risb in slik ter simbolov; nekateri izmed teh znakov so bili pozneje imenovani klinopisi in hieroglifi, druge so uporabljali vozle ali zarisane ikone. Nato so v zibelki človeške kulture, v jugovzhodnem Mediteranu, iz piktografskih (slikovnih) preko ideogramskih in simbolnih (pojmovnih) nastali prvi silabični (fonetski) zapisi posameznih artikuliranih človeških glasov, samoglasnikov ali zlogov ter zapisovanje posameznih besed v feničanski pisavi, za njo pa še v aramejski, nabatejski in drugih.

V Palestini je nastala hebrejska pisava, poimenovana po prvi črki **alef**, ki je označevala

vodilno misel, maksimo celotne judovske kulture – VEDETI. Za judovskimi so nastopila grška plemena; njihovi modreci, filozofi so alef zasukali za devetdeset stopinj v desno in to novonastalo podobo človeškega očesa poimenovali alfa, celotno ortografijo pa alfavit, pozneje latinsko alfabet. Z njo so izrazili maksimo grške ustvarjalne in visoke kulture – VIDETI; z njo so v mithosu (mitu), logosu (razumu), nomosu (pravičnih zakonih) in polisu (državi) organizirali svoje družbe, filozofijo, demokracijo, vero, znanost, umetnost, gospodarstvo itn., ki so človeštvu postali trajen vzor.

Za njimi so v jugovzhodni mediteranski prostor na začetku 3. stoletju vstopili Slovani. Njihova plemena so zrušila alef in alfo, zavrgla ustvarjalni gesli VEDETI in VIDETI, zasukala alfo za novih devetdeset stopinj v desno in prvo črko svoje blagoglasne azbuke, vodoravno prečrtano alfo, poimenovala **jaz**. Z njo so izrazili vodilno misel svoje nastopajoče, na temeljih judejsko-helenističnih dosežkov razvijajoče se kulture – JAZ, pozneje JA, zapisano kot A.

Grki, ki so vzpostavili svoj humanistični ideal v kalonu (tj. nedeljivem trojstvu resničnega, dobrega in lepega, h kateremu stremi sleherno človeško bitje), so natančno popisali (tudi) potek nastajanja zapisovanja (oz. zapisanega, kar je bilo pozneje iz grščine prevedeno v latinščino kot literatura). Pot je bila počasna, postopna in premišljena, potekala je v desetih logičnih razvojnih stopnjah: od opozorila in informacije do zavestnega in načrtovanega nastanka besedne umetnosti. Najprej so vojaki, trgovci, kolonisti, romarji in drugi popotniki pisno sporočali napotke: glede smeri, o razdaljah, izviri vode, ovirah na kopenski in morski poti, nevarnostih v naravi in med ljudmi, o hrani in jeziku prebivalcev, klimi, vetrovih, čereh, gozdovih, zvereh, močvirjih itn.

Za informativnimi, geografskimi in klimatskimi zapisi so na četrti stopnji sledili opisi jezikov in načinov sporazumevanja ter drugih življenjsko pomembnih posebnosti. Za zapisom determinantnih antropoloških in zgodovinskih podatkov se je pojavila potreba po nadgraditvi in ureditvi dotlej spontano zapisanega gradiva v sistematično, pregledno enotno slovnično in pravopisno obliko, razumljivo določenemu krogu, ki je obveljala kot skupni imenovalec za prihodnje zapise v krogu mediteranske, pozneje evropske kulture.

Sledili so obsežnejši, natančnejši antropološki opisi, napotki za komuniciranje, opisi prebivalcev, značilnosti v obnašanju, nošah, verovanjih, obrti in vojski, videza vladarjev, mesta, države, tudi njihove zgodovine. Postopoma so ob pragmatičnih opisih našla prostor sofisticirana osebna opažanja (npr. o običajih ali lepoti prebivalcev, barvah neba in morja, zvezdah, pijachi, bogovih in poeziji), kar je postopoma vodilo v estetsko percepcijo ter v vezano in nevezano obliko, prozo in stih, potopise, sporočila, intimne izpovedi, opise dogodkov, krajev in usod. Izbrana in zapisana beseda je vodila v slovstvo, književnost in leposlovje. Razvile so se štiri osnovne zvrsti zapisovanja: lirika, epika, dramatika in

poučno zabavni spisi z elementi lirike, epike in dramatike (esejistične ali znanstvene vsebine), ki jih človeštvo pozna še danes.

V stiku s svojimi sosedi so številna slovanska plemena predajala svoje in sprejemala tuje dosežke, tudi pisave. Ob njih so razvila svojo lastno obliko zapisa z rezami, raboši in vezanimi slovaši. Slovani so zapisovali pomembne podatke, osebe in dogodke na lanenem platnu, ki so ga izumili, volni, usnju, koži, (brezovem ali bukovem) lubju, paličicah in deščicah. V letih od 858 do 862 so nato s pomočjo modrega grškega cesarja Mihaela III. v Carigradu (Konstantinoplu) iz svoje prvotne in iz grške pisave (ter nekaterih drugih pisav) sestavili svojo prvo ohranjeno krščansko ortografijo, danes znano pod imenom **glagolica**.

O tem poroča prva slovanska jezikoslovna študija filozofa Črnozirca Hrabra (po vsej verjetnosti udeleženga v tem intelektualnem podvigu), napisana ob koncu 9. stoletja. Besedilo opisuje razmere v grško-slovanskem svetu in prikazuje razširjanje krščanstva med slovanska plemena na Haemosu, ki je napredovalo prav po zaslugi novega medija, zapisa krščanske besede. Omenja slovansko pisavo, jezik, starešine ter z božjo milostjo voden proces nastajanja krščanske pisave za zapis »blagoglasne slovanske govornice«, kjer »ima vsak glas svojo črko«. Kasnejše študije so njegov rokopis dopolnile z novimi spoznanji. Razkrile so skupna odposlanstva alpskih in panonskih slovanskih plemen (v letih 854 in 858), ki so krščanska poglavarja v Rimu in Carigradu prosila za razlago božje besede v njihovem jeziku. Med njimi so bili namreč od 5. stoletja naprej tudi krščanski učitelji iz jugovzhodnega Mediterana, Male Azije, Grčije, Sicilije in južne Italije, ki so že stoletja razlagali nauke krščanstva z govorjeno in peto »blago besedo« (evangeliji), molitvijo in liturgijo (krščanskim obredom), predvsem pa s svojim miroljubnim krščanskim življenjem. Pod njihovim vplivom in vplivom grških kolonij v primorskih mestih (tedanjih in poznejših kulturnih in verskih središčih) se

je krščanstvo razširjalo tudi med Slovane. To pa je bila osnova, iz katere se je kasneje razvila odmevna dejavnost »slovanskih blagovestnikov« Konstantina in Metoda ter njunih sodelavcev in učencev.

Tako kot so Grki v 4. stol. pr. n. š. zbrali modre glave iz dvainsedemdesetih grških pokrajin, da bi iz hebrejščine prevedli Sveto pismo, Staro zavezo, da bi bila kot »koine« razumljiva vsem Grkom, so leta 858 po naročilu vasilusa Mihaela III. zbrali ugledne Slovane iz jezikovno različnih pokrajin in sestavili prvo slovansko krščansko pisavo, pozneje imenovano glagolica. Z njo so zapisali prevode grških krščanskih besedil in svetih knjig v naddialektalnem, skupnem (koinos), vsem Slovanom razumljivem jeziku, ki je ohranil raznorodne jezikovne prvine iz južnih, zahodnih in vzhodnih pokrajin. Ta jezik danes imenujemo **starocerkvena slovansčina**, vseslovanski knjižni jezik, ki je še danes razumljiv vsem Slovanom.

V njem so izbrani »učenci« do leta 863 v konstitutivnem jezikovnem procesu, s premišljenimi slovanskimi termini za vernike spisali krščansko petoknjižje (*Evangelije, Molitvenik, Psaltir, Apostol* in *Sveto pismo*), za hierarhične potrebe cerkve *Zakonopravilo* ali *Nomokanon*, tudi *Krmčija* (krmariti), *Služabnik* in *Trebnik* (opravila cerkvenih mož, npr. krst, poroka, spoved, knjiga rojenih in umrlih itn.), duhovniška branja za praznike (pozneje za vsak dan v letu), *Časoslov, Govorjenja*, pod latinskim vplivom tudi *Brevijar* ali *Ščavet* (berilo). Z njimi so člani grške krščanske misije v vseslovanskem jeziku krščanskega obreda in delovanja na ozemlju panonskih slovanskih plemen dosegali pomembne uspehe do Metodove smrti leta 885.

S sprejemom pri papežu ter imenovanjem Konstantina (Cirila, Kirila, Ćirila) za škofa in Metoda za nadškofa v Panonski diecezi so v 9. stoletju ob slovanski pisavi, slovanskem naddialektalnem jeziku in slovanski književnosti vzpostavili tudi slovansko krščansko cerkev s sedežem v Sirmiumu (danes Sremska Mitrovica), ki je ob vzhodnokrščanski

temeljni duhovni vsebini sprejela še zahodno-krščansko oz. rimsko obliko liturgije.

Kljub pomiritvenemu dejanju »slovanskih blagovestnikov« je med zahodnimi in vzhodnimi krščanskimi poglavarji (medtem sta umrla slovanski cerkvi naklonjena voditelja v Bizancu in Rimu) nastalo nezadovoljstvo nad slovansko versko organizacijo, ki je s svojimi številnimi verniki ogrožala nadvlado obeh dotedanjih cerkvenih oz. političnih središč. To je sprožilo načrtno agresijo proti vstajajoči slovanski sili; s pomočjo germanskih (bavarskih) plemen z zahoda in hunskega plemena Madžarov z vzhoda so v letih 886 in 891 napadli, pobili, okrutno mučili, zasušnili ali pregnali vernike slovanske cerkve in vzpostavili nadoblast tuje duhovne in posvetne zahodne fevdalne države. Devet Metodovih sodelavcev in nekaj sto redkih preživelih duhovnih očetov se je zateklo v Bizanc, kjer so znova predelali slovansko pisavo in knjige; iz prve slovanske krščanske pisave, glagolice, so izločili 14 črk in jih nadomestili z grškimi ter tako novi obliki slovanske pisave vtisnili že na prvi pogled razpoznaven grški pečat. Slovanske glagolske bogoslužne knjige so okoli leta 891 ponovno prepisali s to novo slovansko vzhodnokrščansko pisavo, ki so jo kasneje v čast sv. Cirilu poimenovali **ćirilica** (ćirilica, kurilovica); to ime pa ima še danes.

S cirilskimi svetimi slovanskimi knjigami so se krščanski duhovniki iz Bizanca znova odpravili med slovanska plemena, vendar le v pokrajine, ki si jih ni lastilo zahodno krščanstvo, kjer niso bili življenjsko ogroženi ne oni ne njihovi verniki – v Makedonijo, Bolgarijo, današnjo Albanijo, Črno goro, Hum (poznejšo Hercegovino), Dalmacijo, Bosno, Srbijo, današnjo južno Madžarsko, Romunijo in Rusijo (Ukrajino) ob Črnem morju. Nastali sta Slavia Romana in Slavia Graeca. O tem nam ob zgovornih zemljevidih pričajo številna poročila, zapisi, arheološke najdbe, ljudsko izročilo, najzvesteje pa številni samostani, »svetilniki duha« in slovanske univerze (npr. v Ohridu in Preslavi), ki so nastale ob koncu 9. stoletja.

Ob južnem središču slovanske kulture na jugu Haemosa, utemeljenem na cirilski pisavi, je svoje krščansko poslanstvo (čeprav v težkih razmerah) nadaljevalo tudi zahodno slovansko središče, v katerem glagolska pismenost ni usahnila. Iz slovanske in slovenske Panonije se je pomaknilo v mediteransko Japodijo (Istro) ter nadaljevalo svoje delo na bližnjih Kvarnerskih otokih (Krk, Cres, Košljun) in tudi v slovenskih krajih (Bela krajina, Istra, Izola, Dolina pri Trstu, Benečija). Slovanska pisava in tradicija sta se tam ohranili do rušilnega fašizma v 2. sv. vojni, žal pa le v fragmentih: na kamnu, v odlomkih celote, kot pričajo *Valunska*, *Senjska* in *Baščanska ploča*, številne cerkve ter spomeniki in napisi v Žminju, Draguču, Hrastovljah, Predloki itn., ki so se ohranili kljub stoletnemu načrtnemu uničevanju. Na drugi strani se je v južnoslovanskem jugovzhodnem svetu (in v prostranih vzhodnih slovanskih pokrajinah) razvila večplastna bogata prepisovalna, prevajalska in izvirna ustvarjalna dejavnost, ki je omogočila vsestranski razvoj krščanske in srednjeveške fevdalne posvetne slovanske književnosti in kulture.

Iz spoznanj današnje literarne zgodovine v Rusiji, Srbiji, Bolgariji ter v slovanskem svetu in Evropi lahko spremljamo nastanek številnih rokopisnih slovanskih besedil, ki so najprej iz hebrejščine in grščine, nato tudi iz latinščine ter iz lastnega navdihla prinašala med Slovane številne prirejene vsebine in različne vrste vezanih in nevezanih besedil v obliki različnih zapisov, popisanih zvтков, kodeksov, rokopisov ali pergamentnih in papirusnih manuskriptov. Literarna zgodovina iz njih spoznava različne jezikovne oblike in diskurze, občevalni in znanstveni jezik, strokovni jezik medicine, prava, državne administracije in gospodarskih panog, specifične terminološke značilnosti v strokovnih zapisih, teološko besedje in posnemanje grške jezikovne paradigme.

V stoletjih »mračnega srednjega veka« so, kot povsod v Evropi, v pisani besedi dominirale religiozne vsebine in število teh tekstov

je med južnoslovanskimi spisi (rokopisi, manuskripti, akti in zborniki) daleč največje. Ob njih in v tesni povezavi z njimi so nastajali številni prevodni in izvirni domači zgodovinski spisi. Naslonjeni na religiozne in zgodovinske spise so nastali vplivni pravni spisi ter redki (vsebinsko hudo izmaličeni antični) znanstveni spisi, med katerimi pripada posebno mesto razširjenim filozofskim in medicinskim študijam, navodilom za zdravo in srečno življenje. Na koncu te raznovrstne lestvice, vendar ne na zadnjem mestu po pomenu ter duhovni in estetski vrednosti, so didaktični, poučno-zabavni spisi, iz katerih je kasneje nastala zvrstno in žanrsko razvejena grška in evropska »lepa« književnost.

Religiozne spise, ki so v zgodnjem srednjem veku (od 8. stoletja) nastajali med Slovani, preučujejo predvsem teologi. Poudariti velja, da so Slovani do leta 863 pripravili in spisali prevod judovske *Svete pogodbe* in grškega *Biblion* (*Biblija*, *Sveto pismo*), tj. hebrejske *Stare zaveze* in grške *Nove zaveze*, ter da sta ju osebno blagoslovila oba tedanja krščanska poglavarja – vzhodni, grški vasilus v Carigradu in zahodni, latinski papež v Rimu. Prve besede tega slovanskega in s tem tudi prvega slovenskega prevoda *Svete pisma*, ki so bile v letih od 863 do 885 čaščene in razmnoževane na tedanjem in sedanjem slovenskem ozemlju, se mogočno in ponosno glasijo: »Iskoni bje slovo«; to so hkrati besede, s katerimi se v 9. stoletju začenjajo vse krščanske slovanske književnosti.

Tudi **zgodovinski spisi** spadajo predvsem v domeno raziskav zgodovinarjev. Slavisti jih preučujemo zaradi jezikovne in slogovne izvirnosti, oblik takratnega slovanskega jezika in velikega vpliva teh kronik, kronografov, rodoslovov, letopisov in posameznih zgodovinskih zapisov na življenje Slovanov in na vse slovanske in južnoslovanske književnosti. Opisujejo širok časovni razpon, najpogosteje dobo od stvarjenja Vaseljene (vesolja) in Zemlje po božji volji in dejanju, nastanek življenja, stvarjenje človeka, izgon iz raja ter

po letu 5508 čase krščanskega štetja oz. dobo Jezusa Kristusa Nazarenskega: njegovo rojstvo, življenje, poslanstvo in nauke, trpljenje, smrt in vstajenje.

Pravni spisi, ustave nekdanjih imperijev in njihovi zakoni pričajo o pojmovanju pravičnosti v različnih dobah in državah. V preambulah prav tako prinašajo duha in jezik svoje dobe, v kompleksnih vsebinah pa zajemajo vse sloje in prebivalce, njihove dolžnosti oz. pravice v celem cesarstvu – v določeni pokrajini, v določenem mestu ali celo samo v izbrani ožji (npr. samostanski ali cehovski) skupnosti. Pogosto so to različne pisne darovnice ali poslednja volja (izročitev posesti, volilo, oporočka, testament) in celo mednarodne, meddržavne pogodbe, ki so po prijateljski naklonjenosti vladarjev in po odprtosti državnega prostora brez primere v današnjem času ter strnjeno podajajo standarde pravne in upravne ureditve v državah pogodbenicah, s čimer kažejo tudi stopnjo zavesti, izobraženosti in razgledanosti podpisnikov ter njihovega ožjega slovanskega visokega aristokratskega okolja.

Znanstveni spisi s svojo izrazito enostransko krščansko interpretirano vsebino terjajo danes poseben komentar: štejemo jih za psevdoznanstvene tekste, saj je stopnja njihove analize in racionalnega dokazovanja za znanstvene standarde šibka. Ideološka zaslepljenost, fanatična krščanska izključnost vsakega drugačnega mišljenja ne dovoljuje logičnega preizkusa in s tem objektivne potrditve, hkrati pa dominantni čustveni zanos in z njim pogojena fantazijska beseda ustvarjata oseben, nenavaden jezikovni diskurz, ki prispeva k literarni in slogovni izvirnosti, čustveni patetiki, zanimivosti in naivni posebnosti besedila.

Za ilustracijo diskurzov in miselnih sfer v južnoslovanskih slovstvih, za ponazoritev različnih skupin srednjeveških južnoslovanskih spisov (ki so hkrati povzetki predkrščanske zatrte vednosti in ustvarjalnosti ter del zapisanih dognanj različnih raziskovalnih disciplin skozi stoletja krščanstva, njihove

očitne interdisciplinarne prepletenosti) lahko navedem več sto znanih primerov; nekateri so znani tudi v slovenskem prostoru.

Za srednjeveške **juridične spise** velja, da so uravnavali pravno življenje na krščanski moralni in antični pravni osnovi. Temeljili so na grških izvornikih in njihovih latinskih prevodih ter na slovanski starodavni praksi, ki je bila natančno izdelana in pravična. Več tovrstnih besedil si je pozneje, v »pomladi narodov« sredi 19. stoletja, prislužilo priznanje mednarodne javnosti. Svetovni sloves imajo spomeniki pismenstva – *Brižinski spomeniki* (9. stoletje), *Baščanska ploča* (10. stoletje), *Povelja Kulina Bana* (1189) in *Zakonik carja Dušana* (1346), mednarodni odmev pa si je prislužil tudi *Istarski razvod* (1275–1325), ki je postal po 1. sv. vojni eden izmed pravnih argumentov za priključitev Istre novi južnoslovanski državi.

Brižinske spomenike je v prvi polovici 19. stoletja odkril in svetovni javnosti znanstveno predstavil utemeljitelj znanstvene slavistike, Jernej Kopitar, s študijo *Glagolita Clozianus*. *Brižinski spomeniki* pomenijo prvi ohranjeni zapis slovanske besede z ozemlja prednikov današnjih Slovencev, prvo slovansko ritmično strukturirano besedilo ter prvi ohranjeni slovanski zapis krščanske molitve in fevdalne tlačanske prisege.

Kamnita *Baščanska ploča* je ohranjena polovica dvodelne oltarne pregrade iz zgodnjekršćanske cerkve v Jurandolu (Stara Baška na Krku, Hrvaška). Nastala je s povzemanjem starejših slovanskih rokopisnih dokumentov in predstavlja značilen obrazec visoke zgodnjersrednjeveške darovnice. Po videzu je estetsko oblikovan marmorni pravokotnik: ob zgornjem robu je vodoravno po celi dolžini vklesana cvetna krasilna vrstica, pod njo pa v ravnih vrstah teče besedilo, ki je brez primere v svetovni zgodovini, saj že v prvi vrsti prinaša slovanski patronimik, etnik in celo socialni stan darovalca. Trodelno besedilo v izbrani jezikovni obliki pove, da je »hrvatski kralj Zvonimir« podaril »ledino«, zemljišče, da na njem postavijo krščansko cerkev, da so

temu dejanju prisostvovala ugledne priče, ki potrjujejo vladarsko voljo pred bogom in ljudmi po slovanskem pravu s svojim častnim imenom. Spisano je v stari slovanščini s hrvaškimi čakavskimi oblikami in vklesano v kamen s črkami prvotne oble glagolice, ki so jo pozneje iz praktičnih razlogov pisali in tiskali v oglati obliki, ki se je hranila vse do danes.

Povelja Kulina bana, kralja Bosne, iz leta 1189 je prva slovanska meddržavna pogodba, ki je po svojih izredno liberalnih določilih prav tako brez primere v zgodovini prava, saj državljanom sosednje države, Dubrovnške Republike, dovoljuje prosto gibanje in brezplačno trgovanje po celi Bosni ter celo reševanje morebitno nastalih sporov z bosenskiimi državljanji pred sodiščem v Dubrovniški Republiki in po njenih zakonih.

Istarski razvod je nastal v centralni Istri kot večletno zapisovanje o razmejevanju cerkvenih oglejskih posesti od posesti goriških grofov in od lokalnih samoupravnih slovanskih občin, komun ter kot zapis o dajatvah večinskega slovanskega prebivalstva fevdalnemu gospodu (osmina cerkvenemu in desetina posvetnemu tujemu gospodarju). Besedilo izpod peresa popa Mikula iz Gole Gorice je v latinščini in latinici, srednjeveški nemščini in gotici ter v lepem starem slovanskem jeziku in glagolici.

Znani *Dušanov zakonik* je bil veljaven v celem srbsko-grško-albanskem cesarstvu oz. v takratni največji državi Slovanov in velja za izvirno ustavno-pravno besedilo. Sprejet je bil leta 1346 na skupščini v Skopju in v 201. členu v staroslovanski pisavi in jeziku z lokalnimi srbskimi štokavskimi oblikami popisuje pravice in dolžnosti vseh prebivalcev (vključno s cesarjem in njegovo družino), ki so pred zakonom enaki. Sodbo določa izključno po določilih zakona in po sodnem postopku s pričami, sodnik je za sodnika izbran, sodba pa se mora zapisati in poslati v državni arhiv. Ta načela, ki jih tudi več stoletij pozneje ne najdemo nikjer drugje (zakonik je bil še v 19. stoletju po svoji demokratični

zasnovi in pravni doslednosti brez primere), so mu prinesla spoštovanje pravnih strokovnjakov in evropskih in ameriških državah.

Pričujoča besedila in njihovi različni jezikovni diskurzi, utemeljeni v stari slovanščini, skrbno zgrajena jezikovna podoba, miselna struktura, zajete raznotere in kompleksne vsebine posameznih sfer človeškega delovanja in duha, skrbno izbrana in umetniško izdelana zunanja oblika, poklicna terminologija – vse to nazorno kaže jezikovni kontinuum, razvejenost in visoko raven bogate južnoslovanske književne ustvarjalnosti oz. srednjeveške južnoslovanske kulturne dediščine. Pojasnjuje tudi, iz katerega neusahljivega živega vira so (zavedno in nezavedno) zajemali poznejši ustvarjalci novodobnih, danes nacionalnih jezikov in književnosti južnih Slovanov, npr. evangeličani Trubar, Konzul, Juričič in Krelj v 16. stoletju, polihistorja Valvasor in Vitezović v 17. stoletju, člani Opere Operossorum Labacensis v 18. stoletju, udeleženci laičnega Zoisovega humanističnega in preporodnega ilirskega kroga grofa Janka Draškovića ter prvi val južnoslovanskih znanstvenikov v 19. stoletju (jezikoslovci Kopitar, Karadžić, Miklošič, Babukić, Sakcinski, Daničić, Šulek, Maretić itn.), ko so ustvarjali programe razvoja južnoslovanskih književnosti in z njimi lastne južnoslovanske evropske identitete.

Literatura

- BRATULIĆ, Josip, 1988: *Istarski razvod*. Pula: Čakavski sabor.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, 1984: *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Znanstvena biblioteka hrvatskog filološkog društva.
- DERETIĆ, Jovan, 2002: *Istorija srpske književnosti*. Beograd: Prosveta.
- DIZDAR, Mak, 1990: *Stari bosanski tekstovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Hrestomatija po drevnej russskoj literature XI–XVII vekov*. 1947. Moskva: Učpedgiz.
- IVANOVA, Najda, 2000: *Istorija na srbskija i hrvatskija knjižoven jezik*. Sofija: Univerzitetno izdatelstvo »Sv. Kliment Ohridski«.

- JEŽIĆ, Slavko, 1993: *Hrvatska književnost od početaka do danas, 1100–1941*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- JOVANOVIĆ, Tomislav, 2000: *Stara srpska književnost*. Beograd: Filološki fakultet.
- KATIČIĆ, Radoslav, 1994: *Na ishodištu*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KOPITAR, Jernej, 1995: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- NIKČEVIĆ, Vojislav, 1993: *Crnogorski jezik*. Cetinje: Matica crnogorska.
- SOLOVJEV, Aleksander, 1928: *Zakonodavstvo Stefana Dušana, cara Srba i Grka*. Skopje: Knjige skopskog naučnog društva.
- ŽAGAR, Mateo, 1997: *Kako je tkan tekst baščanske ploče*. Zagreb: Znanstvena biblioteka hrvatskog filološkog društva.
- ŽNIDERŠIČ, Martin (ur.), 1992: *Brižinski spomeniki (faksimile)*. Ljubljana: Slovenska knjiga.

INTERDISCIPLINARNOST – JE SPLOH (ŠE) MOGOČE DRUGAČE?

Martina Ožbot

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'25:81:82.0:316.7

Prispevek se ukvarja z interdisciplinarnostjo kot temeljno raziskovalno paradigmo sodobne znanosti, prikazuje nekatere njene značilnosti in konceptualne probleme. Posebej se posveča razvoju prevodoslovja kot samostojne discipline, ki je izšla iz jezikoslovja, literarne vede in nekaterih drugih disciplin in ki danes velja za izrazito interdisciplinarno vedo.

interdisciplinarnost, jezikoslovje, literarna veda, prevodoslovje

The paper deals with interdisciplinarity as a fundamental paradigm of modern research, presenting some of its characteristics as well as problems related to the concept. Special attention is paid to the development of Translation Studies as an autonomous discipline, which grew out of linguistics, literary studies and other fields, and which is today considered to be an eminently interdisciplinary area of study.

interdisciplinarity, linguistics, literary studies, translation studies

1 Interdisciplinarnost – notranji in zunanji vzgibi

Termin »interdisciplinarnost« je izrazito moderen in se lahko nanaša na marsikaj, npr. na rigorozno metodološko in vsebinsko raziskovalno povezovanje med posameznimi vedami (kot tudi podvedami), na znotraj-disciplinarno raziskovanje ob upoštevanju izsledkov drugih ved ali pa tudi na zgolj površinsko druženje oz. združevanje različnih ved, za katerega se odloči in ga narekuje politika financiranja znanosti, raziskovanja in visokošolskega izobraževanja in ki lahko pomeni prej *multidisciplinarnost* – tj. bolj ali manj nepovezano nizanje ved – ali eklektično *nedisciplinarnost* kot pa *interdisciplinarnost*. Ne glede na posamezne pomene, ki jih lahko ima beseda »interdisciplinarnost«, je različnim rabam tega izraza skupno to, da ponavadi označujejo načine organiziranja znanja, značilne za moderno znanost. Zelo

verjetno je, da gre za novo ime za »povezovanje znanj« med vedami, do kakršnega je nujno prihajalo zmeraj, odkar obstaja znanost, le da ima takšno povezovanje danes že zaradi zgodovine, ki jo je znanost do uveljavitve termina prehodila, nekoliko drugačno vlogo kot v preteklosti. Kakorkoli že, »interdisciplinarnost« kot (po možnosti) sinergično povezovanje med različnimi vedami, kakršno je značilno za sodobno znanost, načeloma omogoča kvalitativen preskok v obravnavanju najrazličnejših raziskovalnih predmetov, mestoma pa je lahko tudi floskula, ki daje zavetje najraznovrstnejšim eklekticizmom.

Najprej, in sicer v 20. letih prejšnjega stoletja, naj bi se pojavil samostalni »interdisciplinarnost« (*interdisciplinarity*) soroden pridevnik »interdisciplinaren« (*interdisciplinary*), nanašal pa naj bi se na težnjo po preseganju znanja, razdrobljenega znotraj posameznih disciplin,¹ ki naj bi ravno zaradi svoje ograjenosti in zaprtosti ogrozile

¹ Izraza »disciplina« in »veda« sta v tem prispevku uporabljana sopomensko.

kvaliteto izobraževanja in pomenile padec izobraževalnih standardov (Moran 2010: 13). Koncept interdisciplinarnosti dejansko implicira zavest o specifičnosti posameznih disciplin in je lahko nastal, potem ko je propadla vera v enovitost znanja in njegovega obvladovanja, ko so se posamezne discipline čedalje bolj krepile ter se je pojavila potreba po vse močnejšem priznavanju njihovih avtonomij in ko so bile nakazane možnosti, da bi povezovanje med disciplinami lahko prineslo nova spoznanja in nove uvide ter tako omogočilo produkcijo novega znanja. Interdisciplinarnost torej najprej predpostavlja obstoj disciplin kot samostojnih sistemov raziskovanja in znanstvenega spoznavanja, ki delujejo vsaka znotraj svojih okvirov in se posvečajo vsaka posebnim raziskovalnim vprašanjem. Ker so raziskovalni predmeti med seboj nujno povezani – čeprav na zelo različne načine in v zelo različnih merah –, tako kot je inherentno povezana celota realnosti, ki je dostopna znanstvenemu spoznanju, je razumljivo, da ima disciplinarna delitev za posledico med drugim potrebo po presejanju po posameznih vedah razdrobljenega znanja in poskuse, da se ta fragmentarnost premaga z novim medsebojnim povezovanjem disciplin, bodisi v okviru ved, ki še naprej ohranjajo svoje staro raziskovalno jedro in ime, bodisi v okviru novih ved, ki se formirajo ravno na osnovi interdisciplinarnega vzorca proučevanja izbranega predmeta. Zgled za prvo bi npr. lahko bila sociolingvistika ali psiholingvistika, ki ne veljata za avtonomni vedi, nastali – kot bi lahko sklepali iz njunih imen – po morebitnem križanju med sociologijo oz. psihologijo in jezikoslovjem, temveč za poddisciplini jezikoslovja. Njuno raziskovalno bistvo namreč ostaja jezikoslovno, predponi pa kaže ta na integracijo jezikoslovne perspektive in nekega drugega raziskovalnega pogleda ter na obravnavanje vprašanj, ki sicer zadevajo jezik kot osrednji predmet opazovanja, toda v odnosu do nekaterih posebnih dimenzij, kot sta njegovo družbeno pojavljanje pri

sociolingvistiki oz. njegovo delovanje in raba v povezavi s psihološkimi dejavniki pri psiholingvistiki. Drugačna pa je situacija pri ustanavljanju novih ved, ki se oblikujejo na temelju interdisciplinarnosti. Primer takšne vede sta npr. komunikologija, ki je izšla iz sociologije, semiotike, filozofije in sorodnih ved, in prevodoslovje, ki v sebi združuje med drugim elemente jezikoslovja, literarne vede, sociologije, informatike in drugih; nastanku slednjega se bomo nadrobneje posvetili nekoliko pozneje.

Podobno kot formuliranje novih teorij je tudi ustanavljanje novih ved običajno odgovor na krizo (Kuhn 1996: 77), ki jo občutijo raziskovalci, nezadovoljni z obravnavo danega predmeta znotraj neke vede. Pri tem se nov, sintetičen in večperspektiven pogled, kakršnega omogoča sodelovanje med disciplinami in ki izhaja iz presečišča med njimi, vsaj v določenem smislu izkaže kot prednost in dejansko je to, kar interdisciplinarno vedo opravičuje, pogosto ravno poglobljen interes za predmet, ki je bil dotlej proučevan z manj pozornosti in ki tako dobi možnost, da z obrobja obravnave preide v središče (Kaindl 2004: 58). Temeljno vprašanje je, kakšno je pri interdisciplinarnih vedah razmerje med vedami, iz katerih nova veda izhaja, in kakšna je njena avtonomija v odnosu do teh ved.

Kot je bilo že nakazano, pa interdisciplinarnost ne odseva zgolj notranjih, vsebinskih potreb po preurejanju znanja, temveč je navadno hkrati odraz razmerij moči v upravljanju znanosti ali tudi povsem pragmatičnih potreb po reorganizaciji posredovanja znanja v izobraževalnih ustanovah. V ozadju kategoriziranja znanja in ustanavljanja novih ved so namreč vselej tudi igre nadvlade, vpliva in interesov ter zahteve po specialističnem in učinkovitejšem izobraževanju strokovnjakov za opravljanje posebnih ekspertnih nalog – vse to ima običajno posledice tudi na ravni financiranja znanosti in raziskovanja. Etabliiranje nove vede, ki je danes po svoji naravi lahko le interdisciplinarna, pomeni legitimacijo specifičnega znanja o raziskovalnem

predmetu ali stališča oziroma pogleda na ta predmet, odraža pa tudi odnos do drugih ved, iz katerih nova veda izhaja, deloma ob zavračanju in deloma ob ohranjanju epistemoloških značilnosti svojih predhodnic.

2 Prevodoslovje – nova veda na interdisciplinarnih temeljih

Proučevanje jezika je najbrž že po svoji naravi potencialno ena najbolj interdisciplinarnih dejavnosti v sodobni znanosti nasploh. Zmožnost rabe naravnega jezika kot univerzalnega in do neskončnosti kompleksnega sporazumevalnega in izraznega sredstva, ki mimetično odraža realnost in jo obenem ustvarja, je namreč tista edinstvena lastnost, po kateri se človek loči od ostalih živih bitij in ki nam pomaga spoznavati, v čem je človeška narava specifična (in v čem ni). Ne glede na to, kaj natančno nas pri raziskovanju jezika zanima – denimo artikulacija govora in prozodija, usvajanje prvega, drugega ali tujega jezika, diahroni razvoj posamezne besedilne zvrsti, stilistika, sintaksa v najbolj tradicionalnem pomenu ali karkoli drugega –, zmeraj je zelo verjetno, da bomo pri delu z izbranim raziskovalnim predmetom morali upoštevati še kakšno posebno dimenzijo, ki jezik presega, a ki jo prav proučevanje jezika lahko na poseben način osvetli – pomislimo na primer na raziskave tako različnih predmetov, kot so človekovi kognitivni mehanizmi, prazgodovinski artefakti ali identiteta storilcev kaznivih dejanj v forenzičnih primerih. Vzrok za naravno interdisciplinarnost proučevanja jezika je seveda dejstvo, da jezikovna realnost nikoli ne obstaja v vakuumu in ni nikoli na ogled na mikroskopskem stekelcu. Zato je tudi proučevanje književnosti, ki za svoje udejanjanje kot prvi in najbolj neizogibni pogoj potrebuje jezik, podobno večplastno in po naravi interdisciplinarno.

Deloma se na poseben način jezikovna raba uresničuje pri prevajanju kot medkulturni komunikaciji, in sicer v smislu, da gre pri prevajanju za tvorjenje besedila v ciljnem jeziku na osnovi vnaprej danega besedila v

izhodiščnem jeziku. Pri tem naj bi bilo ciljno besedilo običajno funkcionalni nadomestek izhodiščnega besedila, namreč za sprejemnike, ki nimajo dostopa do sporočila izhodiščnega besedila, bodisi zato, ker jim to besedilo ni na voljo, bodisi zaradi neznanja izhodiščnega jezika. Tradicionalno jezikoslovje je vprašanja prevajanja in prevodov večinoma zanemarjalo, podobno kot se ni ukvarjalo še s številnimi drugimi značilnostmi jezikovne komunikacije, ki ne zadevajo izvirnega pisnega gradiva in ki niso stvar sistema, ampak rabe. Takšno stališče v odnosu do proučevanja prevodne produkcije je imelo več razlogov. Med poglavitnimi so zagotovo tudi naslednji trije: prvič, že v kvantitativnem smislu je bilo prevajanja (in tolmačenja) nekoč bistveno manj, kot ga je danes, ko se s prevedenim gradivom srečujemo zelo pogosto in v najrazličnejših situacijah – ne le v književnosti, temveč tudi v novinarskih besedilih, pragmatičnih tekstih vseh vrst, reklamah in drugje. Drugič, v primerjavi z izvirniki so prevodi dolgo veljali za besedila z neprimerno nižjim ugledom, saj naj bi pri prevajanju šlo »zgolj« za nadomeščanje jezika originala z jezikom prevoda, se pravi za dejanje reprodukcije, ki naj ne bi zahtevalo ne inspiracije ne izvirnosti ne strokovnega znanja. Tretjič, proučevanje jezika je bilo do srede 20. stoletja večinoma omejeno na raven stavka in povedi, medtem ko so prevodi izrazito besedilni fenomen in razumljivo je, da je k njihovem proučevanju edino smiselno pristopiti z besedilne perspektive.

Da so prevodi in prevajanje lahko postali legitimen in drugim, z jezikom povezanim fenomenom enakovreden predmet proučevanja, so bili potrebni nekateri radikalni premiki znotraj različnih disciplin, predvsem jezikoslovja in literarne vede. Izjemnega pomena je bil razvoj nadstavnega jezikoslovja, predvsem besediloslovja in analize diskurza, ki sta pokazala na temeljno relevantnost upoštevjanja besedilne perspektive za vsakršno k funkciji, ne k formi naravnano proučevanje jezika. S spremembo gledišča so poleg

književnih oz. kanoničnih besedil postala raziskovalno zanimiva tudi neliterarna besedila in nasploh besedila, ki so po svojem nastanku vpeta v zelo različne komunikacijske kontekste, se pravi potencialno tudi prevodi (Ožbot 2006: 26–27). Tako kot je spoznanje o vsakokratni vlogi konteksta pri tvorjenju in razumevanju besedil razvrednotilo pomen koncepta ekvivalence, je tudi zavest o prvenstvenosti funkcije izvirniku odvzelo njegovo izključno pomembnost. Tako npr. Hans J. Vermeer, avtor teorije skoposa, ki velja za eno osrednjih funkcijsko naravnanih teorij prevajanja, govori o »detronizaciji« izhodiščnega besedila zaradi primarnosti funkcije ciljnega besedila. Prevodi so za Vermeerja, pa tudi za funkcijsko naravnane prevodoslovce nasploh najprej elementi ciljne kulture in šele nato besedila, ki so po svojem izvoru neločljivo in temeljno povezana s svojimi besedilnimi predlogami. Zaradi takšnih izhodišč ne preseneča, če je prevodoslovje v veliki meri opustilo ukvarjanje z različnimi tradicionalnimi in ne najbolj produktivnimi vprašanji, kot so vprašanje dobesednosti in prôstosti ali zvestobe in svobode pri prevajanju, in je svojo pozornost preusmerilo k realnim problemom prevajanja in k njegovim produktom, se pravi h konkretnim prevodom.

Resnici na ljubo pa omenimo prav tako nespregljivo dejstvo, da je že tradicionalno jezikoslovje pogosto vendarle gojilo tudi močan interes za druga, neortodoksna raziskovalna vprašanja, povezana npr. ravno s kulturno pogojenimi vidiki jezikovne rabe, ki so še posebej bistveni za proučevanje prevodnih pojavov. Med jezikoslovci s takšnimi raziskovalnimi obzorji najdemo npr. Edwarda Sapirja in Benamina L. Whorfa, ki sta dobršen del svojega proučevanja posvetila ravno morebitnemu sovplivanju med naravnim jezikom na eni in mišljenjem na drugi strani ter tako odprla novo poglavje v debati o jezikovni relativnosti. Zagotovo pa so bili raziskovalci, kakršna sta bila Sapir in Whorf, v manjšini in potrebni so bili globalnejši

premiki znotraj samega jezikoslovja, da so prevodni pojavi lahko stopili v ospredje.

Poleg napredka v jezikoslovnem raziskovanju je preboj prevodoslovja, predvsem kolikor se to ukvarja s književnimi besedili, pomembno omogočil tudi razvoj literarne vede, npr. z empiričnim proučevanjem literarnih besedil, tako kanoničnih kot nekanoničnih, in z njihovo obravnavo v raznolikih kulturnih, zgodovinskih in družbenih kontekstih. Recepcijske študije, ki so odnos med bralcem, avtorjem in besedilom opredelile na novo in vlogo avtorja relativizirale, nato prepraševanje o bistvu literarnosti in o njenih razločevalnih značilnostih ter proučevanje medliterarnega oz. medkulturnega prenašanja besedil – vse to je raziskovanju prevodnih fenomenov odprlo nove možnosti.

Poleg epistemoloških premikov pa so bile za formiranje prevodoslovja kot posebne vede odločilne tudi povsem praktične okoliščine. Vse od konca druge svetovne vojne naprej so se zaradi vse intenzivnejše mednarodne komunikacije povečevale potrebe po različnih vrstah jezikovnih ekspertov, od učiteljev jezikov do slovaropiscev in do prevajalcev in tolmačev. Še posebej prevajalci in tolmači so imeli na voljo razmeroma malo možnosti za kvalitetno in učinkovito formalno izobraževanje. Zato je razumljivo, da se je ustanavljanje prevajalskih šol v Evropi običajno pojavilo kot odgovor na konkretne potrebe po strokovno zanesljivem prevajalskem kadru, kot sicer priča tudi že veliko starejši zgled dunajske Diplomatske akademije; kot Orientalsko akademijo jo je namreč ustanovila Marija Terezija leta 1754 za potrebe komuniciranja avstrijskega cesarstva s turškim, perzijskim in arabskim vzhodom. Formalno izobraževanje prevajalcev in tolmačev se je močno razmahnilo predvsem po 2. svetovni vojni, ko se je med drugim z nürnberškimi procesi izkazalo, kako pomemben je poklic tolmača. Sodstveno-pravnim potrebam po zagotavljanju strokovne medjezikovne in medkulturne komunikacije so se vse bolj pridruževale še ekonomsko-politične

okoliščine, ki so terjale profesionalno tolmaško in prevajalsko delo, po kvalitetni prevajalski dejavnosti pa so klicale tudi vse živahnejše znanstveno-tehnične in literarne izmenjave. Ustanavljanje posebnih prevajalskih in/ali tolmaških študijskih smeri, bodisi na dodiplomski bodisi na podiplomski stopnji, in sicer v okviru samostojnih inštitutov oz. šol ali znotraj že obstoječih fakultet, in čedalje večja profesionalizacija prevajalskega in tolmaškega poklica sta bila izjemnega pomena za etabliranje prevodoslovja kot posebne, od jezikoslovja in literarne vede ločene discipline. Strokovnjaki, ki so na teh programih poučevali in se s prevodnimi fenomeni čedalje bolj ukvarjali tudi raziskovalno, so bili po formaciji večinoma jezikoslovci, filologi ali strokovnjaki za literarno vedo. Z leti se je oblikovala precej velika skupina raziskovalcev, ki ima danes vse lastnosti znanstvene skupnosti: konkreten predmet proučevanja, svoje periodične in neperiodične publikacije, temu predmetu posvečena znanstvena in strokovna srečanja, nato društva in združenja ter nenazadnje občutek pripadnosti novi vedi.

Odrpoto ostaja vprašanje o tem, kakšno je danes razmerje med prevodoslovjem in vedami, iz katerih je nova disciplina izšla. Kar imajo prevodoslovne raziskave skupnega, je najbrž predvsem raziskovalni predmet, ki ga predstavljajo prevodni fenomeni v najširšem smislu, medtem ko so metode in raziskovalni instrumentarij prevzeti od drugih ved (pretežno od jezikoslovja in literarne vede) – kot je vsaj v humanistiki najbrž značilno tudi za mnoge druge novejšje vede, kot so npr. kulturne študije ali diskurze študije, ki so v veliki meri odvisne od disciplin, iz katerih so se razvile. To je tudi razumljivo, saj je prevajanje komunikacija, prevodi pa so besedila, ki v realnem življenju funkcionirajo tako kot vsa ostala besedila. Prav zato razvoj prevodoslovja močno odraža etape, ki so jih prehodile druge vede, iz katerih se je razvilo, ter njihove raziskovalne in metodološke preboje in zagate. Če vzamemo zgolj

jezikoslovje, je bilo za prevodoslovje najprej pomembno strukturalno, danes pa npr. besedilno, kognitivno in korpusno jezikoslovje. Tako je npr. tudi preobrat v stališču do pojma ekvivalenca, ki je eden problematičnejših konceptov v tradicionalnem, a tudi sodobnem prevodoslovju, imel temeljni vzgib v jezikoslovju, kot med drugimi priznava Mary Snell - Hornby, ena poglavitnih utemeljiteljic prevodoslovja (Snell - Hornby 1988), ki jezikoslovju sicer ni najbolj naklonjena:

[...] the concept of equivalence, during the 1960s and 1970s the basic criterion of work on translation, was soon called into question even within linguistics, and it was only a logical step from Leisi's functional approach to language to the functional theories of translation developed in the 1980s (Snell - Hornby 2006: 39).

Podobno so tudi posamezne smeri v literarni vedi omogočile napredovanje prevodoslovnih raziskav, med prvimi npr. že omenjene recepcijske študije, v zadnjem času pa recimo postkolonialne študije. V luči temeljne odvisnosti raziskovanja prevodov od raziskovanja jezika in literature, je mogoče ugotoviti, da sta jezikoslovje in literarna veda – skupaj s še nekaterimi drugimi vedami, ki so bile za formiranje prevodoslovja bistvene (Arduini, Stecconi 2007: 46) – razvoj prevodoslovja hkrati pospeševala in zavirala, saj je nova veda vsrkavala tako uspehe kot neuspehe svojih predhodnic.

3 Zaključek: Interdisciplinarna prihodnost

Prevodoslovje je mlada veda in zelo verjetno je, da se bo njena vloga še naprej utrjevala in da bo sčasoma zaradi hitrega razvoja novih področij drugim, mlajšim vedam lahko ponujala pomembne nastavke za njihov razvoj, kakršne sama črpa iz starejših disciplin, prav tako pa bodo njena spoznanja prevzemale njene predhodnice. Takšen scenarij bi bil tudi v skladu s postulatoma Klause Kaindla (2004: 64–65) o različnih stopnjah interdisciplinarnosti: prva naj bi bila

»imperialistična«, druga »uvozniška« in tretja »recipročna« (*imperialistische, importierende, reziproke Interdisziplinarität*). Imperialistična interdisciplinarnost naj bi bila značilna za obdobje, ko je bilo prevodoslovje odvisno pretežno od jezikoslovja – čeprav se izraz »imperialistična« ne zdi najbolj ustrezen, saj si je težko predstavljati, da bi starejša disciplina novi vedi (kolikor se je slednja takrat že formirala) metodologijo in instrumentarij vsiljevala z nadvlado; bolj verjetno je, da si je nova veda oboje izposodila preprosto v pomanjkanju ustrežnejših rešitev, ki jih ni bilo ne znotraj ne zunaj jezikoslovja. Uvozniška interdisciplinarnost naj bi označevala sedanjo fazo, ko je nova veda že etablišana, a se za pomoč pri izgradnji metodološkega in konceptualnega aparata obrača k različnim drugim vedam, ne le k jezikoslovju. V tretjem obdobju, tj. v fazi recipročne interdisciplinarnosti, naj bi po Kaindlovem mnenju prihajalo do enakovredne izmenjave med novo vedo in drugimi vedami.

Kako konkretno bo z interdisciplinarnostjo v prihodnosti, je seveda stvar špekulacije. Toda vsaj kar zadeva proučevanje jezika – njegove narave, rabe in funkcioniranja v najširšem smislu –, nakazuje raziskovanje prevajanja in prevodov tipično epistemološko paradigmo našega časa: raz-

iskovalni predmet kliče po večperspektivni obravnavi. Tako bosta, kot kaže, tudi za prepričljivejši opis mnogih drugih jezikovnih fenomenov in za njihovo ustrežnejšo razlago ter za večji napovedljivostni potencial vsakršne teorije bolj kot kdajkoli prej pomembna večdimenzionalna osvetlitev raziskovalnega predmeta in interdisciplinarna integracija spoznanj.

Literatura

- ARDUINI, Stefano, STECCONI, Ubaldo 2007: *Manuale di traduzione: Teorie e figure professionali*. Roma: Carocci.
- KAINDL, Klaus, 2004: *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog: am Beispiel der Comicsübersetzung*. Tübingen: Stauffenburg.
- KUHN, Thomas, ³1996 (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- MORAN, Joe, ²2010: *Interdisciplinarity*. London, New York: Routledge.
- OŽBOT, Martina, 2006: *Prevajalske strategije in vprašanje koherence v slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- SNELL - HORNBY, Mary, 1988: *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- SNELL - HORNBY, Mary, 2006: *The turns of translation studies: new paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТА ВО СЛОВЕНИСТИКАТА ВО ДОМЕНОТ НА ДРАМСКАТА/ТЕАТАРСКАТА УМЕТНОСТ

Nada Petkovska

Fakultet za dramski umetnosti, Skopje

UDK 371.3:82.0–2:792:801.7:81'22

Vprašanje o interdisciplinarnosti v literarni vedi je posebej pomembno pri proučevanju dramske/ gledališke umetnosti. Številni interdisciplinarni pristopi se lahko opredelijo kot interdisciplinarni v pravem pomenu besede, kot so interartistični, intermedijalni in interkulturalni. Ti pristopi so prisotni tudi v slovenistiki.

dramska/gledališka umetnost, interartističnost, intermedijalnost, interkulturalnost, semiotika, recepcija

The issue of an interdisciplinary approach to literary studies, is particularly relevant to the dramatic or theatrical arts. A number of approaches can be determined as interdisciplinary in the real sense of the word, such as interartistic, intermedial and intercultural. These approaches are also present in lovene studies.

dramatic/theatrical arts, interartistic, intermedial, intercultural, antropologie, semiotic, reception

Прашањето на интердисциплинарноста

Денес мошне актуелното прашање за интердисциплинарноста во науката, особено е актуелно за театарската/драмската уметност, која според својата природа, обединува повеќе уметности, што ќе рече дека е подложна на повеќе пристапи. Како што забележува P. Pavis (2000: 9):

Ако театарот го претставува светот, [...], изгледа легитимно да се проучува со помош на сите дисциплини и науки со кои се служи за подобро да се разбере едното и другото. За театарските студии проблемот не е само во тоа што долго време малку се наслонуваат на хуманитарните науки, туку повеќе во тоа што тие се употребуваат на преобилан и анархичен начин. Навистина е многу деликатно да се избере дисциплина или дисциплини кои реално ќе го осветлат предметот на театарот, без да предизвикаат тој да исчезне или да пропадне во процесот на набљудувањето.

Уште Аристотел зборува за шест делови на трагедијата/драмското дело, сметајќи ги тука, покрај текстот, и елементите на изведбата, како неодминлив дел на оваа уметност. Оттука, постојат повеќе пристапи што можат да се определат како:

- интердисциплинарни во вистинската смисла на зборот,
- интеруметнички, што значи средба на повеќе уметности во внатрешноста на театарската претстава или на перформансот,
- интермедиијални (театарот наспроти медиумите),
- интеркултурални (театарот и другите спектакуларни појави во смисла на културен перформанс - културна спектакуларна практика): т.е апликација на театарот и на спектаклите на методологии користени од културолошките студии.

Културолошките студии, според П. Павис, ги мултиплицираа предметите и домените на истражување, додека интердисциплинарноста (што го досегна врвот во 60–70 години), ги глобализира дисциплините способни да водат сметка за најголемиот можен број аспекти на театарскиот феномен (на пр. лингвистиката за текстот, кинезиката за гестуалноста, фонологијата за гласот, итн.). Интердисциплинарноста е критичка конфронтација на различни методи и теории на општествените науки. Сите овие дисциплини не го припојуваат театарот, не се во ривалство со него, туку го осветлуваат повеќе овој или оној аспект од неговото функционирање. Ова големо богатство на дисциплините, на методите, на теориите, не е сепак без опасност, ако се употребуваат без никаква дискриминација и без јасна цел. Во 50-тите и во 60-тите години, секоја дисциплина што сугерираше дека театарот е различен од литературата се прифаќаше со ентузијазам од театарските студии, за да можат што појасно да се одвојат од литературните студии. Но во периодот по 90-тите, на самиот предмет на театарските студии му одговара колку што е можно повеќе да се преоцени врз нови основи театарскиот предмет или предметот на спектаклот чија интеруметничка природа некогаш му ја дава определбата интердисциплинарен перформанс/спектакл.

П. Павис прави обид да ги рedefинира начините на пристапот кон театарот и драмската книжевност во изминатите пееесетина години, со цел да се проследат промените на епистемолошките парадигми, и при тоа доаѓа до заклучокот дека, деценијата 1958–1968 се уште се одликува со логоцентрична концепција на театарот, додека во следната деценија (1968–1978) веќе започнува ерата на театарската семиологија. Потоа следи влијанието на американската постструктуралистичка теорија, односно деконструкцијата и

перформансот, а оттука и промоцијата на интеруметноста. По 1988 настапува деценијата на театарска антропологија (под влијание на Р. Шехнер и Е. Барба), спектакуларната практика и интеркултуралноста. За периодот по 1998 – Павис прогнозира реисторизација на истражувањата и на практиката. Значи, од шеесеттите години на дваесеттиот век, по епохата на »театарскиот говор«, настапува таа на интеркултуралниот театар, што значи дека дефинитивно е надмината филолошката фаза на текстот. Ова преминување од едно тежиште на друго, според Павис, доведе до длабоки методолошки и интердисциплинарни ревизии во пристапот на театарската уметност. Оттука и расчекорот помеѓу »универзитетските истражувања«, што се определуваат како историски, семиолошки, драматуршки, психолошки – и интересот на луѓето од театарот. Затоа и се јавува потребата да се открие некаква нова употреба на интердисциплинарноста, која ќе се реализира како помош на практичарите на театарот, како поврзување на теориските и практичните точки на гледање.

Интердисциплинарноста во словенистиката

Словенечката наука за литературата, во областа на драмската/театарската уметност ја проследува М. Кмечл во своето дело *Преглед на словенечката книжевно-историска наука (Pregled slovenske književno zgodovinske vede)*. Истакнувајќи ја богатата историја на литературните науки во Словенија, чии рудиментарни зачетоци ги открива уште во 16-тиот век, Кмечл се задржува на периодот од почетокот на дваесеттиот век, кога, според него, започнува »модернизацијата на словенечката наука за литературата« со »појавата на група европски ориентирани и истовремено подковани во домашната литература книжевни историчари.«

(И. Графенауер, А. Жигон, Ф. Кидрич, И. Пријател, а како нивен непосреден претходник го смета М. Мурко, кој на границата помеѓу 19-тиот и 20-тиот век ја пренесува методологијата на современите германски, делумно и руски литературно-историски школи на соодветниот словенски и јужнословенски материјал). (Kmecl 1995: 202.)

Иако различна по својот однос кон литературата, (од изразит позитивизам – Кидрич, до есеистички, многустран и побогат пристап кон литературата – Пријател), битно е што оваа генерација создава базичен фактографски фонд. Има и редица други изразити позитивисти, (Коблар, кој обединува две постапки, како и Пријател: литературно-есеистичка и фактографско-позитивистичка), додека Жигон, воведува и некои формалистички односно структурално-критички постапки.

Пријател и Кидрич едуцираат во книжевната историја редица следбеници, а го воведуваат и марксистичкото сфаќање на литературата, духовно-историското, како и париските компаратистички методи-тенденции што ќе се појават поизразито по Втората светска војна.

Кмецл наведува дека Слодњак прв се опира на преовладувачкиот позитивизам, обидувајќи се да направи синтеза меѓу духовно-историскиот и социолошкиот метод, додека М. Боршник се одликува со нагласен социологизиран позитивистички пристап, подоцна комбиниран и со биографски метод. За Оцвирк истакнува дека е посветен на теоријата, а Петре е определен за книжевно-историски проучувања, но со интерес и за теориските прашања, посебно за стилска интерпретација. Најизразена марксистичка интерпретација на литературата меѓу нив застапуваат Крефт и Зихерл.

Со делото на наведените литературни историчари извонредно се збогатува и проширува фактографскиот фонд, но и

критичко/есеистичкиот (Видмар, Коблар, Брнич, Кала и др.). Со овие достигнувања е подготвена почвата за подоцнежното посистематско методолошко иновирање.

Иновации од таков тип Кмецл открива уште во предвоената марксистичка публицистика: станува збор за марксистичко базиран социолошки поглед на литературата како општествена функција, со што во пеесеттите години се поистоветува новата, помлада генерација книжевни публицисти и книжевни историчари (Кос, Пирјевец). Во марксистичката стилска идеолошка интерпретација, комбинирано со предметна дескрипција се приклонува Здравец. Како реакција на таквото »надворешно-литерарно« разгледување на уметноста на зборот, подоцна повеќе според школата на Кајзер и Штајгер, делумно се одомакува т.н. »стилска интерпретација« (Патерну, делумно Здравец, Глушич, но никогаш не се рашири многу, односно поединечни автори доста рано ја комбинираат со разнородни елементи, на пр. со егзистенцијално-филозофски разлагања (Погачник, Пирјевец, Керменауер и др.). Малку подоцна, кон крајот на шеесеттите, постепено се воведува и феноменолошката, односно реистичната херменевтика по француски пример. Конечно, според Кмецл, во последните пет, шест години во науката записнува бранот на формалистичките, односно структуралистичките погледи и постапки, така што станува збор за динамично оддалечување од традицијата и обиди за воведување различни методолошки постапки.

За илустрација на овие динамични процеси на иновации, на појавата на интердисциплинарноста во доменот на драматургијата и театрологијата, ќе се задржиме на приказот на неколку клучни книги и автори од оваа област:

– В. Краљ: *Вовед во драматургија* (V. Kralj: *Uvod u dramaturgiju*, 1966),

- А. Инкрет: *Драма и театар* (A. Inkret: *Drama in gledališče*, 1986),
- Д. Пониж: *Анатомија на драмскиот текст* (D. Poniž: *Anatomija dramskega besedila*, 1996),
- Л. Краљ: *Теорија на драма* (L. Kralj: *Teorija drame*, 1998),
- М. Пездирц Бартол: *Пронајдени значења. Емпириски истражувања на рецепцијата на литературното дело* (M. Pezdirc Bartol: *Najdeni pomeni. Empirične raziskave recepcije literarnega dela*, 2010).

V. Kralj во својата кратка теорија на драмата под наслов *Вовед во драматургијата* (1966) прави систематски преглед на нејзините одлики, како специфичен литературен вид, водејќи сметка за промените што настануваат со текот на вековите. Од аспектот на темата битно е неговото повикување на одредени филозофи, со чии гледишта се објаснува драмскиот вид – почнувајќи секако од Аристотел, преку Кант, Хегел, Маркс и Енгелс, Бергсон, Кроче).

По прашањето на драмскиот карактер – покрај на Аристотел, се наслонува и на научната психологија, разгледувајќи ги гледиштата на К. Г. Јанг, Е. Кречмер, А. Адлер, и секако на З. Фројд.

Од поновите тенденции во науката за литературата, Краљ го издвојува Е. Сурио и неговото толкување на драмската ситуација како шаховско поле, не развивајќи ја понатаму оваа тенденција што најде полн израз во семиологијата.

Книгата *Драма и театар* (Drama in gledališče, 1986) **A. Inkret** ја започнува со нагласување на литературниот и театарскиот видик на драматургијата. Оттука, »специфичната суштина на драмската литература захтева само по себе поинаков методолошки пристап од теориските рефлексии и историските проучувања на другите видови на говорната уметност« (Inkret 1986: 5). Тој истакнува дека во тради-

ционалната словенечка драматургија постои забуна во нагласуваната поделба на јазичните, вербалните или дискурзивните одлики на драмскиот текст од неговата нејазична, визуелна или театарска заснованост, односно на изворната припадност на драмскиот текст на актерите, инсценирацијата на сцената, која се третира како да припаѓа некако однадвор. »Така традиционалната драматургија прво тврди дека драмата на изворен и неотуѓив начин припаѓа на сцената, а од друга страна ја развива својата теорија на драмата по правило без поподробно водење сметка за театарот и неговата сопствена теориска проблематика« (Inkret 1986: 10).

Овој проблем го разгледува од Аристотел, преку театарот во средниот век, класицизмот и романтизмот, повикувајќи се на социологијата на театарот на Ж. Дувинјо. Инкрет ја нагласува појавата на режијата како клучна за промена на дотогашното поимање на релациите меѓу драмскиот текст и театарската претстава. Паралелно со режијата започнува и на теориски план во радикална форма да се поставува прашањето за специфичната природа и суштина на театарската уметност. (Е. Г. Крег, А. Апиа, К. Станиславски, В. Мејерхолд се обидуваат со сета оштрина да го втемелат театарот како самостојна и самосвојна уметност).

Во заклучокот Инкрет го потврдува ставот за »дијалектичката кохеренција на уметноста на драмската литература и театарот« (Inkret 1986: 131). Анализирајќи ги онтолошките конституенти на драмската литература и театарот, заклучува дека перформансот не е сценска репродукција на драмскиот текст, туку нов уметнички производ. Имајќи ги предвид погледите на Аристотел, Хегел, но елаборирајќи ги и современите теории за литературата и театарот, (Р. Ингарден, К. Хамбургер, А. Иберсфелд, Т. Ковзан и др.) ја потврдува структуралната интеракција на драмската литература и театар со

термини на специфичната интерпретација на лингвистичките и металингвистичките или театарски димензии. Сите тие директно ја потврдуваат структуралната интеракција на драмската литература и театарот, што е вистинскиот предмет на модерната драматургија.

Инкрет е автор и на книгата *Предмет и принцип на драматургијата (Predmet i princip dramaturgije)* (Inkret 1987). Појдовната теза и тука е дека драмското уметничко дело треба секогаш да се гледа во двојство на драмскиот текст и неговата театарска изведба. Притоа главно се повикува на делото на Р. Ингарден *Литерарно уметничко дело* и неговиот став за драмското дело како »граничен случај« на литературното творештво.

Врз овие основни претпоставки Инкрет ја дефинира драматургијата низ седумнаесет точки-заклучоци што се однесуваат на иманентните карактеристики на театарот како уметнички феномен, наслонувајќи се на гледиштата на Фердинанд де. Сосир за преминот на литературната, т.е. графичката форма на јазичкиот знак (која може да се нарече и арбитрарна, односно »вештачка«, во »жива практика на говорното означување«, т.е. во »природниот« јазичен знак). Во таа смисла се дадени и ставовите на еден од најзначајните семиолози на театарот, Т. Ковзан, дека во »живиот театарски момент« настануваат дури тринаесет »знаковни системи« кои во меѓусебните односи ја создаваат мрежата на »семиозата« на театарската претстава. Тоа се: говорот, интонацијата, т.е. говорните инфлексии, мимиката, гестот, сценското движење, шминката, фризура, костимот, реквизитата, декорот, осветлувањето, музиката, и звучните ефекти. Овие знаци се детерминирани преку начинот на восприемање на гледачот. Инкрет смета, дека на овие системи треба да се додадат, (според У. Еко), и кинезијата и проксемијата.

За развитокот на театрологијата, без сомнение значајни/пресудни се и случувањата во театарскиот живот. Ф. Пиберник (1992) во книгата *Односи во современата словенечка драматика. Разговори, допишувања, размислувања (Razgovori v sodobni slovenski dramatik. Pogovori, dopisovanja, razmišljanja)* прави своевидна анкета меѓу познатите словенечки драмски автори, за нивниот однос кон драмата и театарот. Според П. Божич, во текстот под многу индикативен наслов: *Крај на литерариот театар (Konec literarnega gledališča)* (Pibernik 1992: 169), крајот на ваквиот театар започнува со Сцена 57 (Oder 57) кој со новиот репертоар, (*Лекција и Келавата пеачка* на Е. Јонеско) направил »страшен пресврт во театарот« со што е означен конечниот раскин со соцреализмот, со политичките декларации, и затворениот идеолошки простор, како и со репертоарот од »бург-театарската традиција« (Pibernik 1992: 170). »Затоа зборуваме за крај на т.н. литерарен театар« – заклучува тој (Pibernik 1992: 176).

Во истиот зборник, не без резигнација, Д. Рупел укажува на се поголемата доминацијата на режисерот во театарот, што на извесен начин го загрозува авторот, чие дело е само мал дел од театарската машинерија.

Друг пресуден театарски настан, кој секако се реперкуира и на односот на критиката и театрологијата е претставата на »*Pupiliја, para Pupilo in Pupilički*« премиерно изведена на крајот на октомври 1969 во режија на В. Тауфер. За И. Светина »смртта на индустриската бела кокошка беше и смрт на литерарниот, само естетско функционален театар во Словенија« (Pibernik 1992: 245). Теоретричарите веднаш бараат поим за да го определат: Керменауер зборува за лудизам, се зборува како за прв хепенинг во Словенија, за претстава градена на импровизации врз моделот на *Living*-театарот.

Почетоците на **Д. Пониж**, како драмски автор, се поврзани со *Pupilijs*... и со експерименталниот театар Е. Г. Рекарна, 1976. Затоа не изненадува фактот што во својата теориска книга *Анатомија на драмскиот текст (Anatomija dramskega besedila)*, клучна идеја е спротивставувањето текст : претстава, но и нагласувањето на спецификите на драмскиот текст, кој, според него, не е чисто литерарен вид, и не смее да се разгледува само според чисто литературните закони. Суштината на драмскиот текст најдобро може да се изрази со поимот »театралност«, односно како »премин од еден онтолошки модус во друг« (Poniž 1996: 8).

Преносот од литературна во драмска сценска форма е процес, во кој делуваат бројни законитости, што не се однесуваат само на драматиката и на театарот во потесна смисла на зборот, туку зафаќаат во социјалниот и во културниот простор на одредено време и неговата цивилизација, [...] бидејќи во целосната сценска реализација [...] учествуваат редица творци со различни уметнички и технички знаења. (Poniž 1996: 10.)

Значи, тој укажува на сложениот карактер на театарската уметност која од една страна е социолошки одредена, а од друга интеруметничка и мултимедијална. Во книгата го проследува поимот драмски текст од Аристотел, (кој зборува за двојниот карактер на драмскиот текст) како и разните дефиниции за него, и констатира дека во нив недоволно јасно е разграничувањето на драмскиот од другите текстови. (Ги наведува ставовите на Е. Штајгер, односно неговото издвојување на категориите епско, лирско и драматично, со чија комбинација се создаваат чисти и мешани драмски видови низ историјата, В. Клоц и неговата класификација на отворена и затворена драматургија, што според него не одговара на прашањето за суштината на драмскиот текст, Е. Ние со поделбата на класична и модерна драма, А. Инкрет и неговиот став

за »инсуфициентноста« на драмскиот текст, што својот полн онтолошки статус го реализира на сцената). Врз основа на ваквиот преглед доаѓа до заклучокот за »плуримедијалноста« на драмскиот текст, што останува предизвикувачки проблем на литературните научници и театролозите, односно од неа потекнуваат сите современи теории за односите меѓу драмскиот текст и драмската претстава.

Во средиштето на интересот на **Л. Кралј** (1998) во неговата *Теорија на драмата* се дефинициите на драмата, т.е. откривањето на нејзината суштина, како и нејзините основни категории: ликот, дејството, времето, местото, актанцијалниот модел. Тој се определува за дефиницијата дека:

Драмата е литературен текст, што покрај читањето овозможува или дури бара сценско прикажување. За таа цел е разделена на главен текст (фиктивен директен говор) и спореден (дидаскалии). Се чини дека тој формален критериум единствено овозможува надвременска дефиниција на драмата, односно таква што одговара на сите нејзини различни појавни облици, па дури и на различните теориски интерпретации, што се појавиле во историскиот развиток. (Kralj 1998: 5.)

Традиционално, како »differentia specifica« на драмата се определува дејството/акцијата, кое пак од ренесансата се степенува како конфликт. Такво толкување на суштината на драмата преовладува во историскиот развој до почетокот на 20-тиот век. Краљ истакнува дека *Поетиката* на Аристотел многу рано дава исцрпно толкување на драмата/трагедијата, што до денес е одлучувачко во смисла на методите, функциите и карактеристиките на западноевропската драма. Нејзиното влијание се искажувало како догматско нормативно разбирање за тој текст, но од друга страна предизвикува и силни отпори, што започнуваат во ренесансата, а врвот го достигнуваат во поимот »неаристотеловска драматика«

(Брехт). И покрај таквите напади Аристотеловата *Поетика* го сочувала своето влијание до денес, но истовремено секое теориско размислување за драмата е историски одредено.

Според Л. Краљ, како метод на теориско размислување за драмата во поново време се почесто се појавува семиотиката, што од 1974, со првиот меѓународен семиотички конгрес добива статус на нова самостојна наука, а во 1975 веќе имаме семиотика на драмата и на театарот.

Со истакнувањето на А. Инкрет на публиката како краен генератор на значењата, во науката се воведува и третиот значаен елемент во формирањето на смислата на театарот, гледачот, т.е. прашањето за рецепцијата, на кое посебно се инсистира во поновите истражувања за театарот (Иберсфелд, Елбо, Павис).

Прашањето на рецепција најисцрпно во словенечката наука за театарот го обработува **М. Pezdirc Bartol** (2010) во книгата *Пронајдени значења: Емпириски истражувања на литературното дело* (*Najdeni pomeni: Empiriške raziskave recepcije literarnega dela*).

Авторката укажува дека иако предметот на литературната наука е троен, составен од авторот, литературното дело и читателот, сепак, во поединечни правци и методи обично во средиштето се поставува само една од трите категории. И покрај постојаната свест за значењето на читателот како кај самите писатели, така и кај литературните теоретичари, читателот низ историјата бил малку проучуван. Така, според неа, позитивистичкиот, духовно-историскиот, психолошкиот, психоаналитичкиот, биографскиот, марксистичкиот, социолошкиот метод како средиште на својот интерес го поставуваат авторот. Литературното дело/автономниот текст е во центарот на вниманието на формалистите, новата критика, феноменологијата, структурализмот, семиологијата, текстуал-

ната критика. Додека читателот, како активна категорија, а со тоа како предмет на интерес се појавува на крајот на шеесетите години во Германија – теоријата/естетиката на рецепцијата на Х. Р. Јаус, В. Изер, во Англија – И. А. Ричардс, како и во американската нова критика.

За развојот на теориите за читателот битен е прашкиот лингвистички кружок, (пред се Р. Јакобсон, што ја претставува врската меѓу формализмот и структурализмот). И психоанализата, покрај привичниот интерес за авторот, за содржината на делото и неговата формална градба, се интересира и за читателот (Фројд, Јунг, Лакан). За прашањата поврзани со читателот и литературата значајни се пред се двајца критичари, У. Еко (*Отворено дело* 1962) и структуралистот и постструктуралистот Р. Барт (*Смртта на авторот*, и други) како и семиолозите Т. Ковзан, А. Иберсфелд, П. Павис. Определувајќи го читањето како една од најкомплексните човечки дејности, (како што покажуваат бројните студии, што особено се појавуваат во 70-тите години на 20-век, кога на читателот му се враќа неговата активна улога во создавањето на значењата) М. Пездирц Бартол заклучува дека со оглед на тоа што читачките процеси опфаќаат различни полиња на човековото делување, повеќето современи проучувања се интердисциплинарни, вклучуваат сознанија од различни научни дисциплини (психологија, нартологија, педагогија, дидактика, социологија ит н.).

Заклучок

Од наведените примери јасно може да се заклучи дека интердисциплинарноста при проучувањето на драмската/театарската уметност е доста застапена и во словенечката наука, што е резултат како на информираноста на теоретичарите за современите тенденции во светската наука, така и на промените во самата драмска/

театарска уметност, што се повеќе станува интеруметничка, интермедијална и интеркултурна.

Литература

- АРИСТОТЕЛ, 1990: *За поетската уметност*. Скопје: Култура.
- BARTHES, Roland, 1964: *Essais critiques*. Paris: Edition du Seuil.
- INKRET, Andrej, 1986: *Drama in gledališče*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- INKRET, Andrej, 1987: Predmet i princip dramaturgije. Biblioteka Sterijinog Pozorja. *Dramaturški spisi* 22. Novi Sad: Sterijino Pozorje.
- KMECL, Matjaž, 1974/95: *Pregled slovenske književno zgodovinske vede*. Slovenski jezik, literatura in kultura, Informativni zbornik, Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in culture pri Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- KRALJ, Lado, 1998: *Teorija drame*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KRALJ, Vladimir, 1966: *Uvod u dramaturgiju*. Novi Sad: Sterijino Pozorje.
- MARKIEWICZ, Henrik, 1987: *Glavni problemi literarne vede*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- PAVIS, Patrice, 1980: *Dictionnaire du Théâtre*. Paris: Editions Sociales.
- PAVIS, Patrice, 1996: *L'Analyse des spectacles*. Paris: Editions Nathan.
- PAVIS, Patrice, 2000: *Vers une théorie de la pratique théâtrale*. Paris: Presses universitaires du Septentrion.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2010: *Najdeni pomeni: Empirične raziskave recepcije literarne dela*. Ljubljana: Zveza društev, Slavistično društvo Slovenije.
- PIBERNIK, France, 1992: *Razmerja v sodobni slovenski dramatik*. Pogovori, dopisovanja, razmišljanja. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.
- PONIŽ, Denis, 1994: *Tragedija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- PONIŽ, Denis, 1996: *Anatomija dramskega besedila*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- ROUBINE, Jean-Jacque, 1996: *Introduction aux grand théories du Théâtre*. Paris: Dunod.
- RYNGAERT, Jean-Pierre, 1995: *Introduction à l'analyse du Théâtre*. Paris: Dunod.
- SURIO, Etjen, 1982: *Dvesta hiljada dramskih situacija*. Beograd: Nolit.
- UBERSFELD, Anne, 1977: *Lire le théâtre*. Paris: Edition Sociales.
- UBERSFELD, Anne, 1996: *Lire le théâtre II.L' école du spectateur*. Paris: BELIN.
- VOREN, Ostin, VELEK, Rene, 1965: *Teorija književnosti*. Beograd: Nolit.

INTERFERENČNI POJAVI V SLOVENSKEM JEZIKU PREKMURSKIH MADŽAROV V PRIMERJAVI S SRBSKIM JEZIKOM VOJVODINSKIH MADŽAROV

Gleb Pilipenko

Inštitut za slavistiko Ruske akademije znanosti, Moskva

UDK 376.1–054.57(497.4+497.133=511.141) UDK 81'242(=511.141):81'243=163.6:=163.41

V slovenskem jeziku prekmurskih Madžarov prihaja do interferenc iz maternega jezika: izpuščanje osebnega zaimka tretje osebe po prehodnem glagolu, izpuščanje pomožnega glagola v pretekliku, oblikovanje besednega reda po vzorcu iz madžarskega jezika, kalkiranje konstrukcij in napake pri določevanju spola. Vse te pojave lahko najdemo v srbskem jeziku vojvodinskih Madžarov, kar govori o znatnem vplivu madžarskega jezika na drugi jezik pri anketiranih govornikih.

interferenca, slovenski jezik, madžarski jezik, srbski jezik, dvojezični govorec

In the Slovene spoken by Prekmurian Hungarians there is a lot of interference from their mother tongue: they do not use a third person personal pronoun after transitive verbs, or an auxiliary verb in the past tense, while they do use Hungarian word order, calques and identification of gender. All these examples of interference are also characteristic for the Serbian spoken by Hungarians in Vojvodina, which points to a sizeable influence of Hungarian on the L2.

interference, Slovene language, Hungarian language, Serbian language, bilingual person

1

V sodobnem jezikoslovju se posveča veliko pozornosti raziskovanju lastnosti drugega jezika dvojezičnih govorcev. Ko na posameznika vplivata dva jezikovna sistema, prihaja do interferenc. Ker je interferenca pri dvojezičnih govornikih zelo razširjena, jezikoslovci trdijo, da ni bilingvizma brez interference in obratno (Juhász 1970: 11). Interferenca se lahko izraža tako v smeri jezik A → jezik B kot v smeri jezik B → jezik A; prvi proces je znan kot adstratna interferenca, drugi pa kot substratna interferenca (Дешериев, Протченко 1972: 29–30), obratna interferenca (Лукашанец 1990: 112) ali interkalacija (Карпинский 1978: 111). Obe vrsti interference prepoznamo po napakah, ki so pogosto pogojene z vplivom drugega jezikovnega sistema.

Z vidika učiteljev je vsaka jezikovna napaka negativna, vendar Kaczmarek (1988: 21) ugotavlja, da je napaka neodtujljiv del obvladovanja jezika, torej naravni proces. Ruski jezikoslovec Bogorodickij (Рейцак 1976: 353) je že v 30. letih 20. stoletja pisal, da lahko napake v ustnem in pisnem besedilu v nematernem jeziku postanejo gradivo za raziskovanje jezikovne zmogljivosti v tem jeziku. Pojavil se je celo strokovni izraz tipična napaka (Рейцак 1976: 355), s katerim zaznamujemo najbolj pogoste napake predstavnikov določene narodnosti v drugem jeziku. Na primer: Estonci delajo napake pri rabi ali izpuščanju glagolskih predpon v ruskem jeziku, saj ruskih predpon ne razumejo (Хейтер 1985: 213). Na podlagi lastne raziskave srbskega jezika vojvodinskih Madžarov ugotavljam, da imajo podobne težave tudi Madžari s srbskimi predponami.

V primeru prekmurskih Madžarov se raziskovalci ukvarjajo predvsem z vplivom slovenskega jezika na madžarski jezik (Kolláth 2005; Bernjak 2004; Bartha 2006; Göncz 2000); obratni interferenci je posvečeno malo pozornosti, skoraj ni razprav na to temo. Podobna situacija je na področju raziskovanja srbskega jezika vojvodinskih Madžarov; izjema je obsežna doktorska disertacija M. Burzan (1984), ki analizira napake osnovno- in srednješolcev madžarske narodnosti v srbskem jeziku.

Madžarska narodna skupnost spada med zgodovinske narodne skupnosti Republike Slovenije. V 64. členu Ustave RS so določene posebne pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji; na primer pravica do vzgoje in izobraževanja v maternem jeziku (Komac, Zagorac 2002: 112–113). Madžarski jezik je (poleg slovenščine) uradni jezik v občinah Lendava/Lendva, Hodoš/Hodos in Dobrovnik/Dobronak. Ob popisu leta 2002 je bilo v Sloveniji 6243 Madžarov in madžarščina je bila materni jezik 7713 ljudem (Statistični urad RS 2002). V Lendavi, Genterovcih, Dobrovniku in Prosenjakovcih delujejo dvojezične osnovne šole, v Lendavi tudi dvojezična srednja šola.

Leta 2010 sem v Lendavi opravil terensko raziskavo med osnovno- in srednješolci madžarske narodnosti. Učenci so pisali dve kratki besedili v slovenskem jeziku. V prvem besedilu so lahko izbirali med naslednjimi temami: moja družina, moji prijatelji, moje rodno mesto, tuji jeziki v mojem življenju itn. V drugem besedilu so izražali svoje mnenje o prebranem članku v madžarskem jeziku (o podnebnih spremembah, maturitetnem izpitu, premieri filmov o Harryju Potterju itn.). Pisni nalogi sta spodbujali učence k rabi raznovrstnega besedišča in obenem slovničnih konstrukcij. V raziskavi je sodelovalo 95 učencev: 48 iz dvojezične osnovne šole in 47 iz dvojezične srednje šole. Leta 2009 sem izvedel raziskavo v Vojvodini. Med

anketiranci madžarske narodnosti so bili učenci srednjih šol in študenti Filozofske fakultete v Novem Sadu.

2

Najpogostejše napake prekmurskih Madžarov so **napake pri določevanju spola in ujemanja v spolu**. V madžarskem jeziku kategorija spola ne obstaja, v slovenskem jeziku pa je slovnična kategorija. Govorcem madžarskega jezika povzroča dodatne težave ujemanje v spolu, saj v madžarščini ni ujemanja med samostalnikom in pridevnikom, ko je pridevnik v funkciji prilastka (Tompá 1970: 282), zato je možnost ujemanja za njih nenavadna.

Po mnenju E. Bernjak (2004: 54) je za slovensko-madžarske bilingvalne govorce kategorija spola ena od najtežjih kategorij.

2.1

Besede ženskega spola, ki se končujejo s soglasnikom, dojemajo kot besede moškega spola; gre za formalno ujemanje: »*Slovenski književnost*«; »Dobrovnik pa je *tisti* vas kjer še govorijo oba jezika«.¹

V srbskem jeziku vojvodinskih Madžarov prihaja do podobnih napak: »Puškaš to je *najpoznatiji mađarski reč*«.

2.2

Tudi v primerih, ko lahko neposredno iz končnice besede razberemo spol samostalnika, pride do nemotiviranega ujemanja v povedku: »Otok je *dobila* ime Jacques Cousteau v Mehiko«; »Ime Cousteau nosi tudi *en* raziskovalna točka v bližini La Paz«; »*en* šola«.

Pri vojvodinskih Madžarih prihaja do podobnih napak: nemotivirano ujemanje v povedku: »U oktobru škola je *organizovao* put u Budimpešt za učenike mađarskih razreda«; nemotivirano ujemanje med odnosnico in prilastkom: »Najbolja *pisac* na mađarskom jeziku je Petefi Sandor«.

¹ V primerih ne popravljam morebitnih pravopisnih napak anketirancev.

2.3

Med napakami pri ujemanju v spolu lahko opazimo zanimiv primer rabe svojilnega zaimka v prvi osebi v moškem ali ženskem spolu glede na spol govorca: »*Moja* rodno mesto je Lendava« (govori učenka).

Srbski primeri so podobni: »*Moj* selo je u Banatu« (govori učenec); »*Moja* selo se zove Nova Crnja« (govori učenka).

Tej napaki ne bi pripisal velikega pomena, če ne bi naletel na podoben primer v knjigi *A mi nyelvünk* (Kossa 1978: 85): »evo, tvoja ključ«; ključ pripada osebi, ki je ženskega spola, kar spodbuja govorca k rabi svojilnega zaimka ženskega spola, ne glede na to, da je beseda *ključ* moškega spola.

3

Tudi **povratni glagoli** predstavljajo anketirancem velik problem. V madžarščini v večini primerov nimajo posebnega kazalca zunaj besede, kot je v slovenščini morfem *se*, imajo pa pripono, ki je vgrajena v samo besedo, na primer: *öltöz-köd-ik* (oblačiti se); *törül-köz-ik* (brisati se). V obeh jezikih povratni glagoli pogosto ne sovpadajo s svojim pomenom: *smejati se* – *nevet*; *razmišljati* – *gondol-kod-ik*. Pri nepovratnih glagolih je raba morfema *se* napačna, iz česar izvirajo številne napake: »V vrtec sem *se* hodila samo v Lendavo« (madž. járni); »Tu *nahaja* tudi dvojezična osnovna šola« (madž. lenni); »Tu *nahaja* tudi 200 let star cerkev Sv. Jakoba, kam starejši ob nedeljah grejo na mašo« (madž. lenni).

V srbskem jeziku anketiranci uporabljajo *se* celo tedaj, ko srbskemu glagolu v madžarščini ustrezajo nepovratni glagoli: »Ako *se* duva vetar« (madž. fújni); »Dve devoyke *pričaju se* na tramvaju« (madž. beszélni).

Podobne primere navaja tudi Bernjak (2004: 54) v govoru porabskih Slovencev.

4

4.1

Poseben primer napak predstavljajo **oblike glagola biti v sedanjiku**. V madžarščini se uporablja glagol *lenni* (biti) v prvi in drugi osebi ednine in množine, v tretji osebi pa se glagol izpušča: *te tudós vagy* (ti si znanstvenik), *ő tudós* (on je znanstvenik) (Майтинская 1955: 262). V slovenščini je raba glagola *biti* obvezna v prvi, drugi in tretji osebi: *jaz sem znanstvenik, ti si znanstvenik, on je znanstvenik*. Govorci madžarščine kot prvega jezika se naslanjajo na pravila v svojem maternem jeziku, zato v tretji osebi izpuščajo glagol *biti*: »V tej živalskem vrtu [je] blizu 80 vrst in 380 živali«; »Film in knjiga [sta] zelo vseč ker govori o ljubezni.«

Tudi vojvodinski Madžari v večini primerov izpuščajo glagol *biti* v tretji osebi ednine in množine: »Ja volim da živim u Senti zatošto [je] lepo malo gradić«; »Moj omiljeni pesnik [je] Petőfi Sándor«.

V navedenih situacijah torej delujejo podobna pravila: madžarski jezik (jezik A) vpliva na drugi jezik anketirancev – slovenski oziroma srbski jezik (jezik B).

4.2

V pretekliku pogosto odpade pomožni glagol; ostane samo glagol, ki izraža osnovni pomen. Razlaga za to se mogoče skriva v tem, da preteklik v madžarščini izraža ena beseda, v slovenščini pa dve (oz. tri, če gre za povratni glagol): *írott – pisal je*. Na primer: »Pozneje pa [je] šel studirat pravo«.

Ta napaka je zelo razširjena tudi v srbskem jeziku med vojvodinskimi Madžari (Burzan 1984: 65): »On [je] morao da radi«; »Život [je] posvetio fudbalu«; »Puškaš kao član 'Zlatnog tima' dobio [je] puno gratulacija«.

4.3

Anketiranci **izpuščajo krajše oblike zaimkov**, predvsem pri osebni zaimku v tretji osebi v poziciji po prehodnem glagolu.

V madžarskem jeziku obstaja kategorija določnosti/nedoločnosti, ki se izraža pri spregatvi glagola. Če je predmet določen, se uporablja glagol v določni spregatvi (ds; madž. *tágyas ragozás*). Predmet je določen, če gre za lastno ime, ime s svojilno končnico ali kazalni zaimke (madž. *az, ez*), sem pa spada tudi osebni zaimke v tretji osebi. Pri osebnem zaimku v prvi ali drugi osebi je glagol nedoločen in se sprega po nedoločni spregatvi (ns; madž. *alanyi ragozás*). Na primer: *látok* [ns] *téged* (vidim te), *látom* [ds] *őt* (vidim ga), *látom* [ds] *őket* (vidim jih). Pogosto je iz konteksta razvidno, ali gre za prvo ali drugo osebo ali za tretjo osebo (o čemer signalizira sama spregatev).

Tako v slovenskem kot v srbskem jeziku ni delitve glagolov glede na določnost/nedoločnost, zato je raba osebnega ali kazalnega zaimka obvezna. Medtem ko lahko govorec v madžarščini te zaimke izpusti: *olvasom* (azt) (berem to), se v slovenskem jeziku brez zaimkov smisel povedi spremeni, poved ostane nedokončana.

Burzan (1984: 64–65) je pisala o tem pojavu v srbskem jeziku vojvodinskih Madžarov. V strokovni literaturi nisem našel dokazov, da je pojav razširjen tudi v slovenskem jeziku prekmurskih Madžarov. Navažam nekaj zbranih primerov iz slovenščine: »Tisti, ki so se pripravljali na maturo [jo] bodo še težje napisali, zaradi ponovnega učenja«; »Želim vsem turistom da tja pridejo in [jo] pogledajo«; »Dijaki se pogovarjajo o tem, da bi rezultate mature zbrisali, in bi [jo] mogli ponovno pisati«; »Ko gledam televizijo, gledam le madžarske tv oddaje, saj med tem, ko ravno ne gledam televizije [jo] poslušam«.

Podobni so primeri iz srbščine: »Mađarski jezik je moj jezik. Učim [ga] i u školi«; »Ja sam iz Temerina. Temerin ima 25000 ljudi. Jako [ga] volim, zato što sam tu odrasla«; »Jako volim moju omijenu knjigu, i verujem da još mogu puno da [je] koristim«.

To še enkrat dokazuje vpliv prvega jezika bilingvalnih govorcev na drugi jezik;

interferenčni pojav pa se v sorodnih slovanskih jezikih izraža na isti način.

5

5.1

V slovenskem stavku je besedni red osebek–povedek–predmet oz. SVO (ang. subject–verb–object; Малцијева, Тополињска, Ђукановић, Пипер 2009: 366–367). Ta besedni red je značilen za nevtralni stavek; v stavku, v katerem je en del poudarjen, se lahko besedni red spremeni. V madžarskem jeziku je besedni red v nevtralnem stavku osebek–predmet–povedek oz. SOV (ang. subject–object–verb; Dezső 1986: 132). **Različna razporeditev povedka in predmeta** v nevtralnem stavku je vzrok za interferenco, zato pogosto zasledimo takšne primere: »Sonce vedno manjkrat *vidimo*«; »V Novi Zelandiji glečerji več leda in snega so *izgubili*«; »Meksikanski otok je ime *dobil* po Jacques Cousteau«; »Ledeniki se zelo hitro topijo. Veliko snega in leda *izgubijo*«.

Tudi v srbskem jeziku najdemo stavke s podobnim besednim redom: »Napravili su predstrave, film *gledali*«; »Jako volim moju ulicu, jer sve ljude, koji stanuju tamo *znam*«; »Emir Kusturica poznati svetski reditelj filmsku operu *pravi*«.

5.2

V stavku brez predmeta je glagol na koncu povedi, kar odraža situacijo v madžarskem jeziku; glagol v večini primerov uporabljajo na koncu nevtralnega stavka (Tompá 1970: 487). Anketiranci so pisali: »Čeprav je Lendava tako lepa, pa nikoli ne *bi* v mestu *živel*«; »Mađarsko starejši babice in dedki *govorijo*«; »Mama mi vedno pripoveduje o tem kak sem se rodila in zakaj je hotela, da bi se v tamkajšni bolnišnici *rodila*«.

Tudi vojvodinski anketiranci uporabljajo glagol na koncu povedi pod vplivom madžarskega jezika: »Do Pešte *smo* 6 sati *putovali*«; »Puškaš je bio svugde obožavan i po celom svetu *je igrao*«; »Mada verujem da je to samo

posledica toga da se srpskim služim jedino onda kada mi je potreban jer sa porodicom i prijateljima najčešće na mađarskom *komuniciram*«.

6

Zadnji tip interferenčnih pojavov je **kalkiranje konstrukcij s predlogi**. V slovenskem jeziku se za izražanje gibanja in prebivanja uporablja predlog *v*, v navedenih primerih pa uporabljajo predlog *na* z zemljepisnim imenom *Budimpešta*: »*Na Budimpešti* je zelo krasno«; »Naprimera, ko sem se rodil, smo z mamom skupaj živeli *na Budimpešti*«; »Nekega dne sem se jaz in moja družina odločila, da bi šli na izlet v Madžarsko, *na Budimpešto*«.

Za večino zemljepisnih imen, ki so na teritoriju današnje Madžarske ali so bila del Kraljevine Ogrske, se v madžarskem jeziku uporabljajo končnice *-n* (za izražanje prebivanja) in *-ral-re* (za izražanje gibanja) (Tompá 1970b: 179): *Lendván vagyok* (jaz sem v Lendavi), *Lendvára megyek* (grem v Lendavo). To pravilo velja tudi za zemljepisno ime *Budimpešta*. Madžarskim končnicam *-n* in *-ral-re* v slovenskem jeziku odgovarjajo konstrukcije s predlogom *na*; slovenskemu predlogu *v* pa odgovarjajo madžarske končnice *-bal-be* (za izražanje gibanja) in *-ban/-ben* (za izražanje prebivanja): *Ljubljanában vagyok* (jaz sem v Ljubljani), *Ljubljanába megyek* (grem v Ljubljano). V navedenih primerih je torej očiten vpliv madžarskega jezika: *Budapest* (na Budimpešti), *Budapestre* (na Budimpešto).

Tudi v srbskem jeziku najdemo podobne primere: »Putovanje *na Budimpeštu*«; »Pre dve nedelje sam putovao *na Budimpeštu* za četiri dana«.

Poudariti je treba, da obstaja tudi obraten vpliv slovenskega jezika na madžarski jezik prekmurskih Madžarov: *Lendvában élek* namesto *Lendván* (Bernjak 2004: 54).

Na koncu prispevka naj povzamem, da prvi jezik dvojezičnih govorcev (prekmurskih in vojvodinskih Madžarov) vpliva na drugi jezik (interferenca v smeri jezik A → jezik B).

Tako v slovenskem kot v srbskem jeziku madžarske manjšine v Prekmurju in Vojvodini pa se izražajo podobni tipi interferenc.

Literatura

- BARTHA, Csilla, 2006: Kétnyelvűség a Mura-vidéken. A magyar nyelv megőrzésének lehetőségei és korlátai egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében. *Muratój* 2006/1–2. 79–113.
- BERNJAK, Elizabeta, 2004: *Slovenščina in madžarščina v stiku*. Maribor.
- BURZAN, Mirjana, 1984: *Interferencija u predikatu srpskohrvatske rečenice u jeziku učenika mađarske narodnosti*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- ДЕШЕРИЕВ, Ю. Д., ПРОТЧЕНКО, И. Ф., 1972: Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия. Ю. Д. Дешериев (ур.): *Проблемы двуязычия и многоязычия*. Москва. 26–42.
- DEZSŐ, László, 1986. Tipološka analiza hrvatskosrpske sintakse i njena usporedba sa sintaksom mađarskog jezika. Budimpešta.
- GÖNCZ, Lajos, 2000: *Analitizáló és szintetizáló nyelvi megoldások Kárpát-medencei magyar beszélőközösségek nyelvhasználatában*. www.epa.oszk.hu/00000/00033/00005/gonc.htm
- ХЕЙТЕР, Х. И., 1985: Особенности взаимодействия русского и эстонского языков в области лексики и семантики. *Культура русской речи в условиях национально-русского двуязычия (Проблемы лексики)*. Москва. 210–216.
- JUHÁSZ, János, 1970: *Probleme der Interferenz*. Budapest: Akadémiai kiadó. Budapest.
- KACZMARSKI, Stanisław Piotr, 1988: Wstęp do bilingwalnego uczenia nauki języka obcego. Warszawa.
- КАРЛИНСКИЙ, А. Е., 1978: О двух типах проявления взаимодействия языков. *Психологические и лингвистические аспекты проблемы языковых контактов*. Калинин. 111–119.
- KOLLÁTH, Anna, 2005: *Magyarul a Mura-vidéken*. Maribor.
- КОМАЧ, Мира, ЗАГОРАЧ, Деян (ур.), 2002: *Varstvo manjšin. Uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije. Ljubljana.

- KOSSA, János, 1978: *A mi nyelvünk. Újvidék*: Forum. Újvidék.
- ЛУКАШАНЕЦ, А. А., 1990: Особенности грамматической интерференции в условиях близкородственного двуязычия. *Грамматическая интерференция в условиях национально-русского двуязычия*. Москва. 110–122.
- МАЙТИНСКАЯ, К. Е., 1955: Венгерский язык. Введение. Фонетика. Морфология. Москва.
- МАЛЦИЈЕВА, Вјара, ТОПОЛИЊСКА, Зузана, ЂУКАНОВИЋ, Маја, ПИПЕР, Предраг, 2009: *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције*. Београдска књига. Београд. 257–377.
- РЕЙЦАК, А. К., 1976: Четвёртая ступень эстонско-русского двуязычия. Ю. Д. Дешериев (иг.): *Развитие национально-русского двуязычия*. Москва. 351–335.
- Statistični urad RS, 2002: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj. www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=OBC&st=4
- TOMPA, József, 1970a: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. I. Bevezetés – Hangtan – Szótan*. Budapest: Akadémiai kiadó. Budapest.
- TOMPA, József, 1970b: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. II. Mondattan*. Budapest: Akadémiai kiadó. Budapest.

MEDDISCIPLINARNOST V TEORIJI IN PRAKSI POUČEVANJA SLOVENŠČINE V RUSKEM JEZIKOVNEM OKOLJU

Olga Plotnikova

Filologičeskij fakul'tet, Moskva

UDK 378.147:811.163.6'243'22(=161.1)

Po krajšem orisu slovenistike kot učne discipline na Moskovski državni univerzi M. V. Lomonosova je največ pozornosti posvečeno psiholingvistični zasnovi pouka slovenščine v ciljno različnih skupinah študentov. Obravnavana je vloga primerjalnega in kontrastivnega pristopa pri izdelavi načrta uvajalnega tečaja komunikacijske slovnice in besedja. Poudarjena je nujnost upoštevanja zgodovinskih, kulturoloških in sociolingvističnih dejavnikov ter etnopsiholoških posebnosti slovenskih govorcev že na začetku poučevanja slovenščine.

psiholingvistika, komunikacijsko načelo, interferenca, jezikovna didaktika, zaporedje podatkov

After a brief outline of Slovene studies as a discipline taught at Moscow State University, the paper focuses on the psycholinguistic concept of teaching Slovene to different groups of students. The author considers the role of a comparative and contrastive approach to planning an introductory course of communicative grammar and vocabulary. It is emphasised that at the initial stage of learning Slovene historical, cultural and sociolinguistic factors must be taken into account, as well as the ethno-psychological features of Slovene speakers.

psycholinguistics, communicative approach, interference, language didactics, the order of facts

1

Na Filološki fakulteti Moskovske državne univerze M. V. Lomonosova obstaja slovenistika že 40 let. Redni pouk slovenščine se je začel v študijskem letu 1970/71. Prvo leto se je slovenščina poučevala kot drugi slovanski jezik in že od drugega leta naprej kot diplomski predmet. Od leta 1972 so tam začeli delati slovenski lektorji in njihova glavna naloga je bila širjenje besednega zaklada in razvoj govornih zmožnosti študentov. Redni vpis v slovenistične skupine, ki je potekal vsakih pet let, je omogočil pripraviti vrsto usposobljenih strokovnjakov, ki so se uveljavili kot znanstveniki, učitelji slovenščine (tudi učitelji ruščine v Sloveniji), predavatelji slovenske književnosti, prevajalci, diplomati, sodelavci diplomatskih in gospodarskih predstavništav v Rusiji in Sloveniji. Poleg slovenističnih skupin (SLO-1) in skupin s slovenščino kot

drugim slovanskim jezikom (SLO-2) se je slovenščina poučevala tudi na oddelku za rusko filologijo kot izbirni jezikoslovni predmet tujih študentov rusistike in (podiplomskih) študentov zgodovinarske fakultete, od študijskega leta 2010/11 pa se poučuje kot osnovni tuji jezik (SLO-3) na večernem oddelku za rusko filologijo.

1.1

Prej omenjene smeri slovenističnega pouka se razlikujejo med sabo glede zastavljenega cilja, vsebine, obsega slovenističnega študija in stopnje znanja jezika. Praktičnemu učenju jezika je največ ur namenjenih v skupinah SLO-1; študenti skupine SLO-1 morajo pridobiti najvišjo stopnjo znanja jezika in biti v slovenščini popolnoma suvereni. Slovenisti imajo obvezna predavanja in seminarje iz opisne in teoretične slovnice

sodobnega slovenskega knjižnega jezika, zgodovine slovenskega jezika in dialektologije, zgodovine slovenske književnosti ter vrsto posebnih predmetov in izbirnih seminarjev, posvečenih najbolj aktualnim problemom slovenistike. Študenti SLO-1 že v prvem letniku poslušajo obvezna predavanja iz zgodovine in kulture Slovenije. Brez upoštevanja zgodovinskih dejavnikov je namreč nemogoče obravnavati tako sodobno jezikovno situacijo kot zgodovino slovenskega knjižnega jezika in dialektologijo. Tudi razvoj slovenskega slovstva se v določenih obdobjih v marsičem naslanja na zgodovinske okoliščine; njihova vloga se obravnava na predavanjih in seminarjih iz zgodovine književnosti. Upoštevač, da Slovenija za širše javne kroge še vedno ostaja neke vrste terra incognita, se tudi v drugih skupinah, v katerih se poučuje slovenščina, navajajo glavni podatki o sodobni Sloveniji, njeni zgodovini, literaturi in kulturi ter o posebnostih izoblikovanja slovenske etnije na stičišču različnih kultur in jezikov. Kulturološke teme so obvezne tudi na lektorskih vajah (npr. ljudska umetnost in šege, slovensko slikarstvo, arhitektura slovenskih mest itn.).

2

Uspešnost poučevanja tujega jezika (zlasti jezika, ki ni jezik okolja) je v marsičem odvisna od ustreznosti zasnovanega modela, učinkovitosti metod, veščine učitelja in tega, koliko so študenti zainteresirani za znanje. Dolgoletno iskanje za Ruse najbolj učinkovitega načina poučevanja slovenščine nas je pripeljalo do ugotovitev, ki so predmet obravnave ved, kot so splošna psihologija, pedagoška psihologija, psiholingvistika, primerjalno in kognitivno jezikoslovje, jezikovna didaktika. Pri jezikovnem pouku in modelih poučevanja so namreč načela in sestavine teh ved tesno povezani in soodvisni. Včasih je težko najti ločnice med njimi in bolj smiselno

je govoriti ne samo o meddisciplinarnosti stroke, temveč tudi o integralnosti modelov in postopkov učenja/poučevanja jezikov.

2.1

»Življenje kot ustvarjalnost« (Выготский 2010: 394); besede ruskega znanstvenika Leva Vigotskega iz prve polovice 20. stoletja o učiteljevem poklicu bi lahko bile geslo našega pojmovanja odlikovalnih lastnosti na vsestranski osebni razvoj usmerjenega univerzitetnega izobraževanja. Vigotski je znan kot eden izmed utemeljiteljev psiholingvistike in predvsem kot ustanovitelj inovacijskega koncepta razvojnega izobraževanja (Reguš 2011: 164–165). Med problemi, ki sodijo v teorijo razvojnega izobraževanja, je posebna pozornost namenjena vlogi vzgojnega okolja in učitelja. Učitelj ni obravnavan samo kot vodja in urejevalec okolja, ampak tudi kot njegov sestavni del (Выготский 2010: 64).¹ Za vsako učenje je pomembno okolje; za učenje tujega jezika, zlasti za razvoj govornih zmožnosti, ki so med vsemi dejavnostmi človeka v največji meri povezane s posameznikovo psiho, je okolje oz. vzdušje včasih odločujočega pomena. Vzdušje v skupini, ki jo obravnavamo skupaj z učiteljem kot bližnje okolje, mora biti prijazno, spodbujevalno in ustvarjalno. Vsak korak na poti k znanju, kakor tudi celoten postopek učenja jezika mora biti uzaveščen. K temu prispevajo natančno določeni cilji predmeta, nameni vaj in ustrezne razlage učne snovi.

V pedagoški praksi izhajamo iz dveh znanih tez. Prvič, za učenje tujih jezikov ne obstajajo genetsko nenadarjeni ljudje; vsak lahko pridobi visoko stopnjo jezikovnih zmožnosti. Drugič, med študijem ima vsak pravico do napake, vendar se mora zavedati, da se je lažje naučiti nekaj novega kot se znebiti napake, ki zelo hitro postane navada. Zato moramo skupaj čim prej poiskati poti do odpravljanja napak. Pri študentih lahko k temu

¹ Na spremenjeno vlogo učitelja in učenca ob upoštevanju sodobnih tendenc v jezikovnem pouku opozarja tudi Črnivec (1999: 74–75).

pripomore razvoj samokontrole. Ponazorimo to z nekaj primeri. Del učnih ur v skupinah SLO-1, SLO-2 in SLO-3 poteka v fonolaboratoriju, kjer obstajajo tehnične možnosti za spremljanje samostojnega dela vsakega posameznika. Če vadimo izgovor, lahko študent posluša svoj posnetek, ga primerja z izvirnim avdioposnetkom in v individualnem pogovoru z učiteljem izrazi mnenje o pomanjkljivostih v svojem izgovoru. Praviloma je že pri drugem poskusu snemanja manj izgovornih napak.² V fonolaboratoriju ne vadimo samo izgovora, ampak tudi treniramo jezikovni posluš (npr. se učimo peti in recitirati slovenske pesmi), avtomatiziramo znanje prvin praktične slovnice in razvijamo pomnilne sposobnosti, kar je nujni korak na poti k obvladanju tehnike ustnega prevajanja. Samokontrola je primerna tudi pri obravnavi samostojnih domačih in/ali kontrolnih nalog, ki jih učitelj pregleduje in le zaznamuje napačne rešitve (seveda, če gre za že znan jezikovni pojav), študent pa mora sam poiskati pravilno obliko in hkrati po določenem pravilu sestaviti novo poved.

Samokontrola je vrsta monitoringa jezikovne pravilnosti, ki jo psiholingvisti obravnavajo kot eno izmed glavnih strategij pri učenju tujega jezika (Залевская 1999: 330). To strategijo pojmuje kot svojevrstno obliko interakcije, ki jo redno uporabljamo pri delu v navadni učilnici. Študenti pri svojih sošolcih popravljajo napake v izgovoru, pisavi, besedju, slovnici in skladnji, aktivno sodelujejo pri korekturah in vrednotenju prevodov. Pri timskem načinu dela so torej glavni akterji študenti, učitelj pa pride do besede zadnji. Seveda so takšni načini dela možni samo pod pogojem medsebojnega razumevanja, spoštovanja in neke mere tolerance. Naloga učitelja kot vodje pouka je spodbuditi učence k aktivnosti pri urah, hkrati pa prispevati k osebnostnemu izpopolnjevanju posameznika.

Dosegljivost zastavljenih ciljev nam zagotovi tudi razvoj ustvarjalnosti in domišljije študentov. Vrsta vaj in nalog, namenjenih usvajanju nove učne snovi, aktiviranju in avtomatiziranju že znanega gradiva, predvideva ustvarjalni pristop ter istočasno spodbuja domišljijo in iznajdljivost študentov. To so npr. različne modifikacije slovenskih stavčnih zgledov, tvorjenje novih stavkov po predloženem vzorcu, pisanje tematsko in pragmatično raznovrstnih sestavkov itn. Komunikacijska naravnost sodobnih metod poučevanja tujih jezikov predvideva širšo uporabo interakcij, njihova uspešnost pa je odvisna tudi od stopnje ustvarjalnosti udeležencev. Študenti radi berejo slovenske dialoge in se pri tem trudijo posnemati slovenske govorce, igrajo igre vlog in debatirajo o aktualnih dogodkih. Tovrstne interakcije, usmerjene na razvoj sporazumevalnih zmožnosti in govorne spretnosti, nam pomagajo simulirati vsakdanje življenjske situacije in s tem deloma nadomestiti odsotnost naravnega jezikovnega okolja. Študenti SLO-1 lahko že od drugega letnika naprej samostojno pripravljajo različne referate z besedoslovnimi in slovničnimi komentarji ter nastopajo pred svojo skupino v vlogi učitelja.

2.2

Modeli poučevanja/učenja tujega jezika (vsebinski obseg, metode, končni cilj oz. stopnja znanja) se izoblikujejo ob upoštevanju vrste sociolingvističnih in zunajjezikovnih dejavnikov. Med njimi so pomembni: naslovnik (njegova jezikovna pripadnost), osebne potrebe in interesi, družbeno pogojene potrebe, status ciljnega jezika (zlasti v večjezikovni družbi), zgodovinske izkušnje poučevanja itn. To med drugim potrjuje tudi zgodovina razvoja poučevanja slovenščine kot drugega ali tujega jezika (J2/JT). Prvi slovenski praktični priročniki, ki so nastajali v 60. letih prejšnjega stoletja, so bili namenjeni predvsem slovenskim izseljencem

² Kako učinkovite so metode fonolaboratorija pri odpravljanju izgovornih napak, nam kažejo izkušnje hrvaške šole Petra Guberine (Mildner 1999).

(Jakopin, Toporišič). Prve temelje stroke slovenščina za tujce je položila H. Jug Kranjec (1995); njen učbenik je zaradi svoje univerzalnosti ob določenih posodobitvah uporaben še danes. Ob koncu 80. let se je aktualizirala vloga slovenščine kot J2 za hrvaško/srbsko govoreče.

Po osamosvojitvi Slovenije, ko je slovenščina dobila status državnega in uradnega jezika, se je začel »nagli razvoj stroke« in »vse močnejša evropska povezovanja«. Izdelan je bil stopenjsko zasnovan program *Slovenščina za tujce* (Pirih Svetina, Ferbežar 2001: 223). Velik dosežek Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je izdaja *Sporazumevalnega praga za slovenščino* (Ferbežar idr. 2004), ki ustvarjalno dograjuje skupni model učenja tujih jezikov v Evropi. V zadnjem času nastali slovenski priročniki so dobrodošli tudi v Rusiji, saj vsebujejo sodobne besedilne vzorce, novo besedje, zanimive vaje, vendar žal ne morejo zadovoljiti vseh potreb, ki jih imajo bodoči prevajalci, učitelji slovenščine itn., saj je zanje zelo pomembno tisto, kar ni relevantno za SPS-govorca (govorec sporazumevalnega praga).

Za razliko od slovenskih tvorcev modelov poučevanja slovenščine kot tujega jezika imamo pred sabo že znanega naslovnika (njegovo jezikovno pripadnost, starost, izobrazbeno stopnjo, izkušnje učenja drugih tujih jezikov in ciljev učenja slovenščine). Zato se morajo jezikovnodidaktična izhodišča v našem primeru naslanjati ne samo na splošna načela poučevanja jezikov in poučevanja sorodnih jezikov, ampak predvsem upoštevati posebnosti protistave dveh konkretnih jezikovnih kodov – ruščine in slovenščine. To nam bo pomagalo premostiti težave, ki so ob primerjanju obeh sistemov povsem predvidljive.

3

Vsak začetek je težak. Toda ravno začetna stopnja učenja tujega jezika nam daje zanesljivo podlago za nadaljnjo nadgradnjo. Od tega, kako smo položili temelje znanja, je

odvisno, ali bo nadgradnja uspešna in sploh možna ali ne. Glede na to smo za začetnike izdelali uvaljni model/načrt poučevanja slovenščine, ki temelji na dognanjih psiholingvistike in je hkrati komunikacijsko naravnan. Pred določitvijo, kaj in v kakšnem zaporedju sodi v ta model, se bomo na kratko posvetili psiholingvističnemu problemu, na kakšen način bi lahko prvine sorodnega koda bolj učinkovito vgradili v zavest učencev.

Znano je, da je tvorjenje govora oz. pot od misli do besede zapleten, dinamičen in večstopenjski postopek. Psiholingvisti v tem procesu ločijo t. i. notranji in zunanji govor. Notranji govor ali govor zase kot vmesna stopnja med mislijo in zunanjim govorom vsebuje čutnonazorne simbole in je le deloma verbaliziran. Odlikuje ga skladenjska strnjnost in izrazita predikativnost (Выготский 1999: 309–312; Кацнельсон 1972: 124–125). Najbolj zapletena oblika notranje govorne dejavnosti je izoblikovanje oz. ubesedovanje sporočanja. Končni proizvod te dejavnosti je ustna/pisna oblika sporočanja.

Raziskovanja na področju učenja jezikov kažejo, da je med postopki učenja maternega in tujega jezika več podobnosti kot razlik (Залевская 1999: 293). S. Kranjc (1996) je raziskala, kako poteka govorni razvoj otrok od drugega do četrtega leta. Ugotovila je, da je v začetnem obdobju v govoru otrok največ samostalnikov, glagolov in medmetov, najmanj pa veznikov in predlogov, pozneje pa število pridevnikov raste in se zmanjšuje pogostnost medmetov. Ob primerjavi takšnih rezultatov z ugotovitvijo Vigotskega o predikativnosti notranjega govora lahko sklepamo, da so etape razvoja govornih zmožnosti v materinščini že vnaprej določene s posebnostmi ustroja mišljenja in govora ter imajo kot takšne univerzalen značaj.

Če želimo v zavest učenca zasidrati nov jezikovni kod, moramo torej spodbuditi notranji mehanizem zaznavanja in tvorjenja govora s simulacijo etap že znane poti usvajanja jezikovnega koda: od glasa k zlogu, od zloga k besedi, od besede k preprostemu

stavku z globljo obravnavo predikacije, od stavka h krajšemu besedilu itn., seveda v pospešenem tempu in v komunikacijsko naravnani obliki. To pomeni, da ne smemo obravnavati prvin različnih ravnin novega koda ločeno, temveč skupaj, z določeno mero medsebojne sistemske in funkcijske povezanosti. Vsaka učna enota vsebuje sestavine različnih ravnin, vendar v minimizirani obliki. Znanje prvin vsake ravnine nato postopoma širimo in poglobljamo. Tako pridemo do dveh začetni model poučevanja jezika pomembnih jezikovnodidaktičnih izhodišč, ki ju lahko imenujemo mozaičnost in konusnost.

3.1

»Spomin je stranski proizvod obdelave informacije, vsak si zapomni tisto, kar dela« (ван Дейк 1988: 175). Ta ugotovitev kognitivistov potrjuje naše prepričanje, da so vaje glavni pogoj pridobivanja znanja prvin novega jezikovnega koda. Pot od avtentičnega ali avtentičnemu vzorcu približanega stavka (oziroma povedi) k samostojno sestavljenemu stavku je pot od klišejskega govora k ustvarjalnemu govoru in hkrati najboljši način, da si zapomnimo ustrezni jezikovni pojav.

Druga zakonitost kognitivne narave, ki jo zagovarjamo v svojem modelu, je povezana s posebnostmi spomina. Lažje se je naučiti nekaj novega, če se to naslanja na že pridobljeno znanje. To načelo nam pomaga, da se izognemo dolgočasnemu drilu slovnice, popestrimo pouk in pospešimo tempo učenja. Npr. ob vaji spregatve se hkrati navadimo modalnih vzorcev z *lahko* v protistavi z nikalno obliko glagola *moči*: *lahko pridem – ne morem priti*. Ob glagolu *imeti* vadimo tožilniške oblike in rodilnik zanikanja: *imam sestro – nimam sestre*. Hkrati lahko vadimo modalno zvezo z *rad*: *imam jo rad – nimam je rad* in istočasno ponavljamo spolske ujemalne oblike: *rad/rada poslušam glasbo*. Nizanje nove informacije na že znano je eno izmed glavnih načel naše didaktike.

Tretja zakonitost se nanaša na posebnosti t. i. kratkotrajnega spomina in jo upoštevamo pri učenju besedja. Učenje besed je namreč lažje znotraj smiselno urejenih skupin (Križaj - Ortar 1991; Peryur 2011: 156). Še bolj učinkovito je, če se učimo besede v povedi ali krajšem besedilu, zlasti če se to besedilo nanaša na neko nam že znano življenjsko situacijo.

3.2

V uvajalni predmet za začetnike (125 ur) sodijo podatki o naglasnem mestu in izgovoru slovenskih glasov, prvine slovnice in praktičnosporazumevalno besedje. Izbor slovničnih podatkov in leksike določajo praktičnosporazumevalni cilji ob upoštevanju načela pogostnosti. Sporazumevalni vzorci se nanašajo na študentom že znane situacije in so zajeti v temah, kot so: študij, znanje jezikov, dežele in narodnosti, poklic, življenjepisi, družina, stanovanje, čas, vreme, zdravje, prosti čas, telefoniranje, potovanje in prevozna sredstva, počitnice, mesto, hotel, restavracija, trgovina. Za zgradbo učne enote je značilno medsebojno povezovanje teme, slovnice in besedja. Posamezna enota lahko vsebuje prvine različnih tem, različne stavčne vzorce v oblikah dialogov, monologov, opisov in pri-povedovanj.

3.3

Zaporedje slovničnih podatkov in globino njihove obravnave nam narekujejo danosti protistave slovenščina : ruščina, ki jih ugotavljamo na podlagi primerjave obeh sistemov. Poudarjamo, da razlikujemo primerjalno metodo in kontrastivni pristop v poučevanju jezikov. Primerjalno metodo pojmujeemo dokaj široko in jo uporabljamo na skoraj vseh stopnjah preučevanja slovenščine. Tako npr. pri obravnavi zgodovine slovenščine primerjamo razvoj neke slovnične strukture v različnih obdobjih ali jo primerjamo z ruščino (kot ponazoritev skupnih tendenc). Primerjalna metoda je nujna pri urah, namenjenih prevodom slovenskih besedil v ruščino itn.

Ob primerjavi obeh kodov na vseh ravneh ugotovimo, da jezika združuje vrsta skupnih potez, kar nam olajša učenje. Po drugi strani pa se koda v marsičem razlikujeta; razlike med sistemoma in njihova obravnava sta področje kontrastivnega pristopa. Med razlikovalnimi pojavi izločimo in posebej obravnavamo tiste, ki so značilni samo za slovenščino in jih ni v ruščini, npr. zaprta/odprta *o* in *e*, pomožnik, dvojina, kratke oblike osebnih zaimkov, namenilnik, mesto naslonk v stavku, zaporedje znotraj naslonskega niza³ itn. Takšnim pojavom je namenjena večja pozornost, in če se jih dobro naučimo, ne povzročajo posebnih težav.

Nevarnost interference je v podobnosti oz. sorodnosti pojavov v obeh jezikih. Z vidika interference so najbolj nevarni pojavi, ki imajo skupno pomensko podlago, ampak se na izrazni ravni razlikujejo bodisi v načinih izražanja istega pomena bodisi v stopnji doslednosti uresničevanja neke skupne tendence. Tako so v ruščini za razliko od slovenščine nevtralizirane spolske razlike pridevniških besed v množinskem imenovalniku (*lepi stoli*, *lepe mize*, *lepa okna* – *красивые стулья, столы, окна*), ruščina je v množini bolj dosledna v izražanju kategorije živosti (*вижу столы и красивых женщин*), predloga *v* in *na* v ruščini in slovenščini združuje pomen, ampak deloma loči vezljivost (*v tovarni* – *на заводе*, *na univerzi* – *в университете*). Na funkcijski ravni so zelo pomembne razlike v rabi časovnih oblik in glagolskih vidov. Širše polje možnih interferenčnih pojavov predstavlja besedje; predvsem besede splošnoslovanskega izvora, ki se lahko v jezikih popolnoma razlikujejo (*stol* – *стол*, *vreden* – *ценный*, *вредный* – *škodljiv*, *муча* – *oblak*, *точа* – *град*, *groza* – *ужас*, *гроза* – *nevihta*) ali delno razlikujejo (ruskemu glagolu *знать* v slovenščini ustrezajo trije glagoli: *vedeti*, *poznati*, *znati*; sloven-

skemu samostalniku *mesto* ustrezajo tri ruske besede: *зопод*, *край*, *место*).

Upoštevajoč nevarnost interference in s tem povzročenega izoblikovanja vmesnega koda, dajemo pri obravnavi slovničnih podatkov prednost ravno diferenčnim lastnostim. Tako obravnavo prve ženske sklanjatve začnemo z edninskimi oblikami, potem preidemo k množinskemu tožilniku, zadnji pa pridejo na vrsto skloni s popolnoma enakimi končnicami v obeh jezikih. Razločevanju kodov in poudarjanju paralelizma izraznih sredstev pomagajo tudi redni prevodi preprostih stavkov in krajših besedil iz ruščine v slovenščino.

Analiza napak študentov kaže, da so možni interferenčni vplivi tujih jezikov, ki so se jih učili prej; včasih se v besednem redu opaža vpliv angleščine. V skupinah SLO-2 s ciljnim srbskim jezikom so izraziti interferenčni pojavi v naglasnem mestu, mestu in zaporedju naslonk in v množinskih oblikah vseh sklanjatvenih vzorcev. Pri študentih polonistike in bolgaristike so napake večinoma v naglasnem mestu in besedju, slovničnih napak je manj.

3.4

Že na začetku študija dobijo vsi študenti SLO-skupin podatke o posebnostih sodobne slovenske jezikovne situacije, o zbornem knjižnem jeziku in pogovornih zvrsteh. Učna gradiva vsebujejo izrazje in stavčne strukture, ki so značilni za sociokulturno vedenje slovenskih govorcev: kako se predstavljajo, kako se pozdravljajo in poslavljajo itn. Omenjajo se tudi nekatere etnolingvopsihološke lastnosti slovenskega govorca, npr. Slovenci so zelo prijazni in vljudni, toda v primerjavi z Rusi so bolj zadržani in previdni pri svojih ugotovitvah in obljubah, saj imajo tako v zavesti kakor tudi v jeziku globoko zasidrano kategorijo določnosti/nedoločnosti, ki se med drugim izraža na skladenjski ravni v stavčnih

³ Naslonski niz obravnavamo postopoma in obvezno znotraj stavčnih vzorcev (*ime mi je*; *mudi se mi*, *mudilo se mi je*; *vrnil sem se*, *vrnil se je*, *ki sem mu ga vrnil*).

strukturah z oziralniki, npr. *Kar se Janezek nauči, to Janez zna*.

Literatura

- ČRNIVEC, Ljubica, 1999: Organizacija dela v razredu. Marja Bešter (ur.): *Zbornik za učitelje slovenščine. Skripta 3*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 73–78.
- ДЕЙК ван, Теун, КИНЧ, В., 1988: Стратегии понимания связного текста. *Новое в зарубежной лингвистике*, 23. *Когнитивные аспекты языка*. Москва: Прогресс. 153–211.
- FERBEŽAR, Ina idr., 2004: *Sporazumevalni prag za slovenščino*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, Ministrstvo RS za šolstvo, znanost in šport.
- JUG KRANJEC, Hermina, 1995: *Slovenščina za tujce*. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- КАЦНЕЛЬСОН, Соломон Д., 1972: *Типология языка и речевое мышление*. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение.
- KRANJC, Simona, 1996: Slovnica zmožnost otrok na besedotvorni ravni. *Jezik in slovstvo* 41/6. 309–326.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina, 1991: *Učimo se slovenščino – tematski slovarček*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- MILDNER, Vesna, 1999: Odpravljanje izgovornih napak v maternem in tujem jeziku. Marja Bešter (ur.): *Zbornik za učitelje slovenščine. Skripta 3*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 13–21.
- PIRIH SVETINA, Nataša, FERBEŽAR, Ina, 2001: Izobraževalni program za odrasle Slovenščina za tujce. *Jezik in slovstvo* 46/5. 222–227.
- РЕГУШ, Людмила А., ОРЛОВА, Анна А. (ur.), 2011: *Педагогическая психология*. Санкт-Петербург: Питер.
- ВЫГОТСКИЙ, Лев С., 1999: *Мышление и речь*. Москва: Лабиринт.
- ВЫГОТСКИЙ, Лев С., 2010: *Педагогическая психология*. Москва: АСТ. Астрель.
- ЗАЛЕВСКАЯ, Александра А., 1999: *Введение в психолингвистику*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет.

BARDO TODOL IN SLOVENSKA SODOBNA DRAMATIKA (IVO SVETINA: *TIBETANSKA KNJIGA MRTVIH*, DANE ZAJC: *JAGABABA*)

Gizela Polanc Podpečan
Gimnazija Velenje, Velenje

UDK 821.163.6–2.09:929Svetina I.:929Zajc D.

Razmišljanje opozarja na povezavo med slovensko sodobno dramatiko in vzhodno filozofijo. Analizirati želi drami *Tibetanska knjiga mrtvih* Iva Svetine in *Jagababa*, zadnje delo Daneta Zajca, v povezavi s »tibetansko sveto knjigo življenja in smrti«, imenovano *Bardo Todol*. Posebna pozornost bo namenjena Zasmrtju (Sidpa bardo), vmesnemu stanju med smrtjo in ponovnim rojstvom, kjer se razkrijeta človekova pozitivna in negativna karma.

Bardo Todol, Tibetanska knjiga mrtvih, Jagababa, Ivo Svetina, Dane Zajc

This discussion points to the connection between modern Slovene drama and the Eastern philosophy. It analyses *The Tibetan Book of the Dead*, a drama by Ivo Svetina, and *Jagababa*, the last work of Dane Zajc, drawing attention to their connection with the Tibetan holy book of life and death – *Bardo Thodol*. Particular attention is paid to the »After-Death« (Sidpa bardo), the intermediate state between death and the next rebirth, which reveals man's positive and negative karma.

Bardo Thodol, The Tibetan Book of the Dead, Jagababa, Ivo Svetina, Dane Zajc

Miselne povezave med slovensko literaturo in vzhodno filozofijo je mogoče opaziti na mnogih ravneh ustvarjanja, med drugim tudi v sodobni dramatiki. Opozoriti želimo predvsem na povezavo med sodobno dramatiko in tibetansko mistiko. *Bardo Todol*, »tibetanska sveta knjiga življenja in smrti«, je posebej nagovorila dramatika Iva Svetina in Daneta Zajca.

Ivo Svetina, prevajalec *Barda Todola* iz angleškega jezika, je ob študiju tega temeljnega dela vzhodne filozofije začel snovati lastno dramo o smrti in ponovnem rojstvu, ki ji je dal naslov *Tibetanska knjiga mrtvih*. Dramo je opremil z izčrpnimi spoznanji o tibetanski mistiki in izpostavil svoj odmik od zahodne metafizike, kar je razvidno iz dramskega dogajanja in usode glavnega junaka.

Dane Zajc je že v svoji zgodnji poetični drami *Otroka reke* spregovoril o dveh smrtih: prvo smrt je treba živeti in umreti, druga smrt

pa so samo »pleve telesa«, ki jih odnese veter. V tem se odraža identičnost s tibetansko mistiko, ki razume prvo smrt kot odpoved vsem dejanjem zemeljskega življenja; umreti to smrt pomeni umreti za preteklost in stopiti na pot Razsvetljenja. To misel je Zajc nadaljeval v svojih kasnejših delih, jo radikaliziral v *Grmačah* in se k njej ponovno vrnil v svoji zadnji drami *Jagababa*.

Zaradi obširne problematike se bomo osredinili samo na vprašanje Zasmrtja, vmesnega stanja med smrtjo in ponovnim rojstvom, ter skušali predstaviti tragiko smrtnika, ujetega v zanko karme, kar je sporočilo obeh dram.

Izid Svetinove drame *Tibetanska knjiga mrtvih* (1992) je pomenil izziv v slovenskem kulturnem prostoru. Poniž je v recenziji *Ex oriente lux* (1992) zapisal, da je Svetina tvegäl zanimiv poskus pisati o smrti, ki nima več eshatoloških razsežnosti, ampak je pred-

stavljena kot druga oblika življenja. Želja, ki je vodila dramatika, je bil izstop iz sveta, kjer ratio določa meje prostora in časa, in prestop v svet, ki je »totalna Poezija«. Dramaturg Toporišič je v članku Lepi prizori, uprizarjani za mrtve (1992) zapisal, da se je slovenska dramatika s Svetinovo dramo podala v neraziskano področje, ki ga je avtorju uspelo približati »z bleščečo pesniško govorico«.

Ivo Svetina (2000) je svojo odločitev za dramatizacijo *Barda Todola* utemeljil v razmišljanju *Uganka naj uganke rešitev bom*. Govori o »tveganem poskusu«, ki posega v mistično besedilo lamaizma. Vendar pa je bil namen jasen: s pomočjo pesniškega jezika uprizoriti potovanje skozi Zasmrtje, kjer se mora slehernik soočiti z nezmotljivim zakonom karme. Dramatik poudarja, da ga je k tibetanski mistiki vodil umik od metafizičnega dualizma, izstop iz »kartezijanske logike«.

Spremno besedo k zadnji drami Daneta Zajca je napisal Aleš Berger. Opozoril je na »igro senc«, ki poteka onstran resničnosti, med prividi in mitološkostjo, čeprav dramski junaki ohranjajo svoje človeške lastnosti. Poudari, da v diskurzivnem jeziku ne more razpravljati o svetu in času, ki v realni zaznavi nista več prisotna.

Predgovor k prvemu prevodu *Barda Todola* je napisal lama Anagarika Govinda. Izpostavil je temeljne misli mističnega besedila, ki so tuje zahodnemu mišljenju in njegovi ujetosti v metafizični dualizem. Uvodna misel se glasi, da umirajoči ne more upati na spokojno slovo, če so v zavesti še vedno prisotna negativna čustva jeze, sovraštva, zavisti. V bivanjskem času smo samo smrtniki; to pomeni, da je smrt naravni del življenja – ne moremo je spremeniti, lahko jo samo sprejmemo. Ker je smrt le drugačna oblika življenja, ni v zemeljskem bivanju nobenega živega bitja, ki se ne bi vrnilo iz smrti. Tisto, kar imenujemo rojstvo, je samo druga stran smrti.

Namen *Barda Todola* je karmatska osvoboditev v Zasmrtju. *Bardo Todol* je pot, kako naj se pokojnik osvobodi negativne karme, zaradi katere je postal suženj lastnega ratia.

V Zasmrtju se mora odločiti: ali ostati za-sužnjen ali sprejeti duhovno osvoboditev. *Bardo Todol* je mistična večšina, ki bo umrlega najprej pripeljala do stopnje njegove prve smrti. To pomeni, da mora človek najprej umreti za svojo preteklost, za svoj stari ego, preden lahko vstopi v novo duhovno življenje; lahko se odreši vezi karme – zrcalne slike vseh dejanj zemeljske eksistence.

Karmatska videnja se pojavijo v vmesnem stanju med smrtjo in ponovnim rojstvom – v t. i. Zasmrtju. Prevajalec *Barda Todola*, sinolog Evans - Wentz, je analiziral psihologijo bardičnih videnj in se posvetil tudi Zasmrtju, stanju prehoda, ko se začnejo pred pokojnikom vrstiti simbolični prividi, kajti človekova zavest vse miselne oblike vizualizira v podobe pozitivnih in negativnih božanstev. Tibetanska mistika razume fazo Zasmrtja kot izjemno odločilno, saj se pred umrlim pojavi vsa groza bivanja, pokojni pa ima še vedno občutek lastnega telesa. Ko doume, da je izgubil svoje zemeljsko telo, ga v obupu začne iskati in vstopi v bardo vnovičnega rojstva, na »kolo življenja«, v novo trpljenje. Prividi pozitivnih in negativnih božanstev so odbleski karme. Treba pa je poudariti, da so negativna »srd prinašajoča božanstva« personifikacija ratia, ki mu je bil človek pokoren v svojem zemeljskem bivanju. Bistvo *Barda Todola* je v tem, da človek v bardičnem telesu vidi pred seboj svojo celotno karmo in se s pomočjo mističnih besed odreče zemeljskemu bivanju ter stopi na pot Razsvetljenja.

Podoba Zasmrtja je v Svetinovi drami *Tibetanska knjiga mrtvih* zasnovana kot strašna izkušnja pokojnika z negativno karmo. Kljub grozi, ki jo prinašajo božanstva jeze, se umrli ne more odreči strastem zemeljskega življenja, zato je določen za ponovno rojstvo in dobi ime Bukri (Sin, ki prihaja). Glas, ki vodi Bukrija po Zasmrtju, je glas Učitelja; v drami ima funkcijo posvečenca, ki skuša pokojniku pomagati, da bi stopil na pot Luči. Toda Bukri ostane ujet v pasteh sam-sare, čeprav se bo ponovno rodil kot morilec lastnega sina.

V dramaturškem pogledu je Zasmrtje zasnovano kot prostor menjajočih se senc bardičnih teles, med katere vstopajo različna božanstva, ki so miselna projekcija karme. Zasmrtje je tudi prostor barvne in zvočne simbolike, ki dopolnjujeta bardična videnja. Sence so v drami zamišljene kot bardična telesa, ki nimajo z zemeljskim telesom več ničesar skupnega.

Učitelj skuša Bukrijevo bardično telo varno pripeljati na pot Luči, saj mora pokojni ponovno doživeti zemeljsko bivanje, vendar na »drugačen, strašen način«. Negativna karma, ki ga je vodila v samsari, se v Zasmrtju pojavlja kot vizija božanstev, ki so personifikacija Bukrijevega sovraštva, ljubosumja, sebičnosti, kratka, vseh negativnih čustev, ki so ga vodila, da je postal morilec svojega sina. Bukri skuša ubežati pred božanstvi, ki se imenujejo »Šestero jedkih strupov«, vendar ne najde izhoda, kajti jedki strupi so on sam, ki ni nikdar pomislil, da se bo moral v smrti soočiti sam s seboj. Prihodi novih zlih božanstev se stopnjujejo glede na junakove življenjske odločitve in med vsemi vizijami je najstrašnejši prihod božanstev, ki se imenujejo »Tisti iz sveta divjih«. V simbolnem pogledu so ta božanstva Bukrijeve odločitve, ki jih je vodil ratio, ko mu je ukazoval: »Zakolji! Zakolji! Ker to je beseda, ki ima moč!« (Svetina 1992: 43.) Zadnji privid predstavljajo živalska božanstva. Njihov prihod je izjemno ekspresiven zaradi zvočnih učinkov laježa, rjojenja, skovikanja. Besedje teh božanstev je vezano na drastične glagole živalskega uživanja hrane, ki v simbolnem pomenu ponazarjajo krutost Bukrijevega zločina.

Vendar Zasmrtje ponuja pot Odrešitve, če hoče pokojnik v sebi začutiti goro Meru, ki jo tibetanska mistika imenuje »človekov spiralni steber«. Gora Meru, simbol budistične Praznine in Nirvane, je tudi domovanje Jame, Gospodarja smrti, ki bo pokojnika še poslednjič vprašal, kako je bil v zemeljskem bivanju pokoren ratiu. Srečanje z Jamo je poslednje srečanje z grozo Zasmrtja. Svetinova drama se konča kot ponovno rojstvo Bukrija – morilca, ki se ni želel odreči privlačni moči ratia.

Dogajalni prostor Zajčeve drame *Jaga-baba* je Zasmrtje, prostor senc, prividov, zvokov, prepletanja barv, teme in svetlobe. Dramski junaki se gibljejo na svetlobni črti, ki je podobno kot v Svetinovi drami časovni most med bivanjem in nebivanjem. Vloga mistika je namenjena pesniku Gregorju; dramske junake opozarja na destruktivno moč ratia, ki je usmerjal karmo predvsem v odločilnih zgodovinskih situacijah.

Za razliko od Svetinove drame je Zajčevo delo usmerjeno v domačo mitologijo o divji jagi in Jagibabi. Mitološka bitja opravljajo enako funkcijo kot Svetinova božanstva, ki so značilna za vzhodno kulturo. Stična točka obeh dram pa je v sporočilu, da se nihče od smrtnikov ni odrekal moči ratia. Svetinov junak Bukri ter Zajčevi oglarji ostanejo ujeti v pasteh Zasmrtja, ki so simbolično prikazane kot neprehodne prepadne stene. Edina izjema je oglar in pesnik Gregor. Čeprav je Zajčeva drama nedokončana, je Gregor vendarle predstavljen kot junak, ki se lahko zaradi svojega zemeljskega trpljenja mirno sooči z Gospodarjem smrti, ki ga v drami simbolizira Jaga-baba.

Zajčeva drama je prikaz smrtnega plesa sovraštva, pohlepa in nasilja; v divji vrtnec strasti so ujeti oglarji Matjaž, Voranc, Nace, Tevž, Tilen in Janez ter celo junakinja Dekelca, naivna žrtev svoje prebujajoče se erotike. Elementi negativne karme vstopajo v dogajanje kot pripoved o strašnih dejanjih iz sovraštva, ljubosumja in pohlepa.

Tevža in Naceta je usodno povezala vihar na zimska noč, v kateri sta se borila za preživetje. V snežnem metežu je Tevž omagal in Nace ga je pustil samega na skalnem previsu, kjer so ga našli prepozno. Sovraštvo med njima je imelo svoje korenine v erotičnem razmerju med Nacetom in Tevževo ženo Minko. Oglar Matjaž se mora v Zasmrtju soočiti z zločinom nad Tilnovim sinom. Človeški pohlep je zaznamoval tudi usodi Voranca in Janeza. Voranc si je prilastil Janezovo imetje po tragični smrti soseda, ki ga je zasul plaz. Ena izmed žrtev pohlepa je bil tudi Tinač, ki ga je skupina oglarjev potisnila z glavo v sneg, da je počasi in mukoma umiral.

V zemeljskem življenju so bili vsi dramski junaki oglarji, njihov dom je bila oglarska kopa, temna gmota, ki je v drami simbol htoničnega. Vizije, ki so odraz njihovega zemeljskega bivanja, se pojavljajo v Zasmrtju kot mitološka prikazen Perkmandelc, ki jezdi na kozlu in s strašnim zvokom živalskih glasov naznanja prihod divje jage, ki nastopa kot negativno živalsko božanstvo. Pesemskemu besedilu divje jage je dal Zajc drugačno funkcijo kot Svetina. V besedju Perkmandelca ni nobenega drastičnega verbuma; besedilo sestavljajo krajše rimane dvovrstičnice, ki po ritmu spominjajo na otroške izštevanke in vsebujejo celo onomatopejskost in deminutive. Znotraj navidezne igrivosti pa preži smrtna zanka, skrita v resnici, da je treba za ceno krvi odstraniti vse, kar nasprotuje ratui. Toda Zajčevi junaki ostanejo zvesti metafizičnemu ratui; sprejmejo identifikacijo z divjo jago in kričijo tako silovito, da preglasijo celo njeno oglušujoče tuljenje.

Prihod Jagebabe, ki v drami nastopa kot Gospodar smrti, Jama, pomeni najprej preizkušnjo za Gregorja: ali se je pripravljen odpovedati samsari in stopiti na pot Razsvetljenja. Preizkus Gregorjeve duhovne moči poteka na prepadnih stenah gore; Gregor mora po skalnih razpokah z Dekelco zaplesati poročni ples, tako da bosta objeta priplesala do vznožja stene. Dekelca se prestraši in pobegne, Gregor pa sam prepleše smrtno steno. K Jagibabi pristopi obtolčen in krvav, vendar kot zmagovalec. S trpljenjem je premagal negativno karmo, ki ga je priklepala k utvaram zemeljskega bivanja. S krvavim smrtnim plesom se je osvobodil senc Zasmrtja.

Simbolika visoke gore s prepadnimi stenami, kjer se dogodi Razsvetljenje, je povezana z goro Meru, domovanjem Gospodarja smrti. Jagababa prihaja z gore, da bi opozorila sence v Zasmrtju, naj se odrečejo negativnim dejanjem zemeljskega bivanja. Mitološko božanstvo Jagababa je sicer ženska iniciacija, vendar nastopa v drami kot moško božanstvo Jama, kar se kaže v morfemskih podobah atributov in verbumov, ki se

nanašajo na videz, prisotnost in akcijo tega mitološkega bitja. Zadnji prizor nedokončane drame je namenjen plesu Jagebabe in Dekelce, tragične junakinje, ki simbolizira »telo želje« – varljivo strast eksistence. Junak Gregor izgubi svoje bardično telo in stopi na pot Osvoboditve; v zadnjem prizoru jo simbolizira tenak dim, ki se dvigne iz Zasmrtja.

Prispevek je želel predstaviti povezanost sodobne slovenske dramatike s tibetansko mistiko ter posebej izpostaviti vprašanje smrti in posmrtnega stanja v Zasmrtju. Svetinovi in Zajčevi drami predstavlja izhodišče »tibetanska sveta knjiga življenja in smrti«; obema so skupna spoznanja o uničujoči moči metafizičnega ratia, ki je oblikoval karmo dramskim junakom v času njihovega zemeljskega bivanja. Umetnikoma so identična spoznanja o Zasmrtju, bardičnih prividih in tudi o tragiki ponovne vrnitve na »kolo življenja«. Poudariti je treba, da je Svetinovo besedilo prežeto z množico mističnih pojavov in z bogatim posegom v budistično kozmologijo. Zajčeva drama pa kljub simboliki, trdno zasidrana v tragiki pohlepa in sovraštva, ostaja v vsakdanji človeški majhnosti kot trpko spoznanje Gregorja, dramatika, ki je v zadnji drami upesnil svoje soočenje z Gospodarjem smrti.

Viri in literatura

- EVANS - WENTZ, Walter Yeeling (ur.), 1994: *Tibetanska knjiga mrtvih*. Ljubljana: Mihelač.
- GOVINDA, Anagarika, 1987: *Tibetanska mistika*. Beograd: Grafos.
- PONIŽ, Denis, 1992: Ivo Svetina: Tibetanska knjiga mrtvih, Mihelač, 1992: ex oriente lux. *Delo* 34/191 (20. 8. 1992). 5.
- SVETINA, Ivo, 1992: *Tibetanska knjiga mrtvih*. Ljubljana: Mihelač.
- SVETINA, Ivo, 2000: Uganka naj uganke rešitev bom. *Sodobnost* 48/7–8. 1179–1203.
- TOPORIŠIČ, Tomaž, 1992: »Lepi prizori, uprizarjani za mrtve«: Ivo Svetina: Tibetanska knjiga mrtvih ... *Naši razgledi* 41/17. 570.
- ZAJC, Dane, 2007: *Jagababa*. Ljubljana: Študentska založba.

SUPRASEGMENTNA OBELEŽJA U DISKURSU TV DEBATA

Vesna Polovina, Natalija Panić

Filološki fakultet, Beograd

UDK 316.776:81'342.9'42

Na podlagi analize izbranih TV debat v srbskem in slovenskem jeziku se je izkazalo, da so si suprasegmentne oznake med seboj precej podobne. Replika – turnus govorcev se najpogosteje konča s tonom, ki je nižji od ostalih nižjih tonov v turnusu. Intenziteta in tonska kontura sta najpomembnejši v ustvarjanju subtopikalne celote, predvsem v daljših replikah – turnusih, in sicer tako, da se glede na prejšnji oziroma naslednji segment v daljši repliki suprasegmentne oznake relativno uskladijo: v kolikor subtopikalna celota vsebuje več intonacijskih enot, se šele na koncu pojavi intonacijska enota s padajočim tonom, središčne pa imajo bodisi rastoči ton bodisi ravnega. Poleg tega obstajajo tudi signali za uvajanje teme tudi na leksičnem in na pragmatičnem nivoju, in sicer so to posamezne intonacijske enote, pogosto ločene s premori. Emfatična in kontrastivna funkcija suprasegmentnih oznak sta še posebno zanimivi v tem tipu diskurza. Kulturološke razlike niso mogle biti potrjene, saj je skupno število govorcev premajhno za takšna posploševanja.

diskurz, TV debate, intonacija, intenziteta, premori, emfaza

In this paper we analyse TV debates in Serbian and Slovene languages, and show that intonation, intensity and pauses, sometimes separately, but more often in combination, have important discursal functions, such as discourse organisation, and contrastive and emphatic significance. Their functioning is closely connected with the other levels of discursal organisation – turn-taking, within turn segmentation of longer participation of speakers, and certain lexical and pragmatic discourse features. While a range of similarities between Serbian and Slovene TV debates has been established, no cultural differences could be clearly discerned, since the material itself did not involve a large number of speakers, and some noted differences could be ascribed to the individual speakers themselves rather than cultural differences.

discourse, TV debates, intonation, intensity, pauses, emphasis

U ovom radu smo se fokusirali na sledeća suprasegmentna obeležja govora: **intenzitet glasa**, **tempo** i **ritam**, a obratili smo pažnju i na **melodiju** pojedinih elemenata iskaza. Pored toga, vrlo važnu ulogu u razgovornom diskursu imaju **pauze** – ispunjene, kao i neispunjene, tj. prekid u govoru, odnosno tišina. Promene ovih prozodijskih obeležja smo pratili u diskursu javnog govora, naime u popularnim televizijskim emisijama debatnog tipa na slovenačkoj i srpskoj televiziji. Suprasegmentalni nivo je vrlo bitan aspekt u komunikaciji, jer su prozodijska obeležja – visina glasa, tempo, glasnoća, ton, naglasak i

intonacija direktno povezani sa drugim područjima organizacije poruke, kao na primer sa strukturiranjem informacije (Kristal 1995: 196). Prozodija uključuje *nelingvistička*, *lingvistička* i *paralingvistička* obeležja. Od nelingvističkih obeležja pomenućemo kao najkarakterističnije kvalitet glasa, koji pokazuje prirodu govornikovog larinksa i vokalnog trakta, tj. predstavlja skup individualnih osobina glasa nekog govornika; međutim, nelingvistička obeležja mogu imati i lingvističku funkciju u nekim situacijama, npr. tip fonacije se može koristiti prozodijski da se prenese lingvističko značenje – npr. promukao

glas, škriputav glas mogu signalizirati sagovorniku reznagaciju, dosadu i sl. (Panić 2007: 9.) U lingvistička obeležja se ubrajaju: naglasak, ton, intenzitet glasa, tempo, ritam. Pod paralingvističkim obeležjima se podrazumeva način, tj. stil govora, npr. govor kroz smeh, plač, šaputanje, itd.

Sada ćemo ukratko definisati pojave kojima smo se u ovom istraživanju bavili. **Glasnoća** (relativna jačina glasa) – **intenzitet glasa** predstavlja stepen slušne percepcije na osnovu koga slušalac nekom glasu može dodeliti mesto na skali od »tihog« do »glasnog«. Njena uloga je najuočljivija u isticanju, tj. Govornik glasnije izgovara reč ili višu jezičku jedinicu kada želi da ih istakne (Kristal 1995: 113). Glasnoća je vrlo tesno povezana sa emocionalnim stanjem, a zavisi i od nekih objektivnih činilaca, kao što je prisustvo buke, ometanje od strane drugog govornika (prekidanje i istovremeno pričanje) (Panić 2007).

Tempo govora može se izjednačiti sa **brzinom** govora. Ljudi se razlikuju po svojoj individualnoj brzini govora, ali brzina govora takođe zavisi i od određenih semantičkih, socijalnih, pragmatičkih efekata i sl. To u stvari znači da se promenama u tempu mogu preneti neke semantičke, socijalne, ili pak pragmatičke informacije (Kristal 1995: 365).

Pauze u govoru se takođe proučavaju u okviru prozodije. Pauza najčešće može imati funkciju označivača (markera) granica intonacijskih grupa, ili se pak javlja kad je govornik neodlučan. U nekim slučajevima je *ispunjena* (na primer glasovima: [m], [ə]) (Cruttenden 1997: 174).

Ove prozodijske karakteristike proučavali smo u diskursu javnog govora, i to u televizijskim debatama, jer se pre svega javni govor pred kamerama razlikuje u mnogom elementima od svakodnevnog, privatnog govora. Debate na televiziji se kao jedan specijalan vid javnog govora izdvajaju jer predstavljaju razgovor između dva ili više sagovornika, u kome postoje tačno određena pravila, u smislu da voditelj emisije, kao

jedan od učesnika konverzacije, ima ulogu organizovanja i vođenja konverzacije. Voditelj određuje kada će koji učesnik, tj. gost u emisiji, dobiti reč, koliko dugo će »držati« reč u diskusiji, u slučaju preklapanja govora dva gosta odlučiće da ih prekine i reč ustupi jednom od njih, i tako dalje. Dakle, debate se razlikuju od uobičajenog, svakodnevnog razgovornog diskursa i po sadržaju i po formi, tj. unutrašnjoj organizaciji, a prozodijske karakteristike koje smo ovde ispitivali takođe izdvajaju javni govor, a i debate u televizijskim emisijama, od svakodnevnog razgovornog diskursa.

Korpus

Korpus za ovo istraživanje sačinjavaju emisije *Tarča* na slovenačkoj državnoj televiziji RTV Slovenija, i *Utisak nedelje* na RTV b92. Odabrali smo emisije *Tarča* i *Utisak nedelje* zato što su ove emisije dosta slične po koncepciji – i jedna i druga se bave aktuelnim problemima i voditeljke obe emisije pozivaju u studio goste koji imaju zadatak da izraze, najčešće suče, svoja gledišta povodom pojava i problema koji se u društvu i državi javljaju. I u *Tarči* i u *Utisku nedelje* pred gledaocima su samo voditeljka i gosti, nema publike u studiju (kao što je slučaj u nekim drugim emisijama koje se takođe bave sličnom problematikom, npr. *Da, možda, ne, Ključ* na RTS-u). I u jednoj i u drugoj emisiji voditeljka postavlja problem o kojem treba raspravljati, odnosno koji treba analizirati u toku emisije, i daje na kraju emisije konačan zaključak do koga su u toku debate došli.

Pored ovih koncepcijskih sličnosti, postoje i razlike u strukturi ove dve emisije, na primer u *Tarči* voditeljka postavlja na početku emisije problem, i odmah zatim sledi duži prilog o tom problemu, u kome su obuhvaćena različita gledišta i tumačenja sa više aspekata, tj. sagovornika koji nisu gosti pozvani u studio. Nakon tog opsežnog priloga sledi rasprava u studiju. U *Utisku nedelje* to nije slučaj, naime posle kratkog predstavljanja pozvanih gostiju sledi kratka pauza za

reklame, a nakon toga se pristupa diskusiji u studiju, tj. voditeljka postavlja pitanja (uglavnom upućena tačno određenom sagovorniku, mada se često dešava da postavi pitanje na koje svoje goste pušta da odgovore redosledom koji oni sami odrede). Tokom emisije se ne puštaju prilozi istraživačkog tipa, kao oni u *Tarči*, a jedini prilozi u *Utisku nedelje* su *Predlozi* za utisak nedelje. To su kratki inserti emisija sa različitih televizija u Srbiji, koji su se emitovali u protekloj nedelji i koji odslikavaju taj vremenski period od nedelju dana. Broj predloga varira od pet do deset. Zatim u emisiji slede direktna telefonska uključanja gledalaca koji glasaju za određeni utisak, kratko prokomentarišu svoj izbor, i eventualno postave pitanje nekom od gostiju. Takođe, i broj gledalaca koji se uključuju je ograničen – desetero gledalaca glasa za po jedan utisak. Ovaj »drugi« deo emisije počinje uglavnom sat i 15 minuta od početka emisije, tj. 45 minuta pre kraja emisije, predlozi i glasanje gledalaca traje oko 20 do 30 minuta, pa gosti imaju oko 15 minuta da odgovore na pitanja gledalaca (zapravo, voditeljka najzanimljivija pitanja ponovi svojim gostima), a zatim i gosti glasaju za neki od predloga. Nakon toga voditeljka pravi kratak osvrt na temu emisije, daje kratak zaključak o problemu o kome se debata vodila, i kratko objavljuje emisiju. Uključanja gledalaca i postavljanje pitanja gostima nisu prisutni u *Tarči*. Pored ovih razlika u koncepciji, postoji i razlika u samom trajanju ovih emisija: *Tarča* traje ukupno jedan sat, a *Utisak nedelje* traje dva sata.

Analiza korpusa

Po dve emisije *Tarča* i *Utiska nedelje* su transkribovane i anotirane su varijacije u glasnoći, tempu, visini glasa, kao i ispunjene i neispunjene pauze. Intonacione celine i glasnoća analizirani su na osnovu utiska anotatora, jer se često subjektivne vrednosti visine tona, tj. glasa i glasnoće razlikuju od objektivnih vrednosti. Drugim rečima, bitno je kako se neko prozodijsko obeležje percipira od strane ljudskog subjekta. Zatim su delovi

tako anotiranog korpusa bili ponovo anotirani od strane još dvoje lingvista, (diplomiranih filologa), i utvrđeno je da se u 96% slučajeva njihova anotacija slagala sa našom anotacijom.

Glasnoća

Glasnoća je takođe bila prvo anotirana na osnovu osećaja anotatora, tj. bez korišćenja softvera. (Dakle, obeležena je subjektivna glasnoća.) Delovi koji su prominentni po intenzitetu obeleženi su masnim slovima, tj. »boldom«. To su najčešće delovi koji nose rečenični akcenat, tj. slog koji je nosilac rečeničnog akcenta. Ukoliko je neka govorna celina koja je duža od reči izgovorena glasnije, ona je takođe označena masnim slovima. Takođe je značajno i postepeno povećanje ili smanjenje jačine tona, tj. glasnoće, pa je i to anotirano. Kada se glas postepeno pojačavao korišćena je oznaka [/], a za smanjivanje intenziteta glasa oznaka [\]. Delovi koji su izgovoreni izuzetno tihim glasom obeleženi su znakom [≈] ispred i iza datog sergmenta. Velika slova su korišćena za anotiranje segmenata koji su izgovoreni izuzetno povećanim intenzitetom glasa.

Tempo

Kod anotiranja tempa korišćeni su opisni izrazi, ne znaci. Korišćeni su izrazi »ubrzano«, »usporeno« napisani kurzivom, i oni su postavljeni ispred dela iskaza na koji se odnose. Delovi iskaza kod kojih nema anotiranih karakteristika tempa predstavljaju delove kod kojih nije došlo do uočljivijih varijacija u tempu.

Urađena je segmentacija iskaza u korpusu na intonacione celine, i korišćen je znak [/] za granice među intonacionim celinama.

Pauze su obeležene znakom [], a zamuckivanja (najčešće smo to tretirali kao hezita-cine pauze) su obeležena znakom [-] između izgovorenih slogova.

Nakon ove transkripcije analizirali smo dobijene podatke nastojeći da utvrdimo šta je ono što je specifično za ovaj tip diskursa

javnih TV debata. Iako je neosporno da je proučavanje prozodijskih elemenata u diskursu uznapredovalo u poslednjih pedesetak godina, i to zahvaljujući mogućnosti snimanja govora, ipak se još uvek relativno malo radi na poređenju tih obeležja u različitim jezičkim sredinama. Jedno od pitanja je koliki broj govornika obuhvataju istraživani korpusi. U našem slučaju ukupno se radi o 6 govornika srpskog jezika i 7 govornika slovenačkog jezika. Rezultate koje predstavljamo rezultat su detaljne analize po 20 minuta transkribovanog materijala. Nisu svi suprasegmentni elementi našli mesto u ovom radu. Izabrali smo samo one koji najupečatljivije govore o suprasegmentnoj strukturi diskursa TV debata. Osvrnućemo se na diskursnu funkciju intonacije, kombinovanje pauza, intonacije i intenziteta u nekim, po našem mišljenju, specifičnim funkcijama, relevantnim za diskurs TV debata.

Organizaciona funkcija intonacije u diskursu

Većina autora se slaže da prozodijski elementi utiču na organizaciju diskursa, i to u velikoj meri potpomažu interpretaciju. Najsignifikantnijim u tom pogledu se smatraju intonacione jedinice i suprasegmentne granice. U analiziranom uzorku, najčešće su obeležene promenom visine tona, te se ta promena percipira kao granica intonacione jedinice. U nekim slučajevima praćena je i kratkom pauzom, ali ona nije obavezna. Paraton (Yule 1980) ili prozodijski period, koji ćemo mi nazvati »subtopikalni period«, pošto smatramo da se suprasegmentno ne može definisati precizno takva jedna celina, već su pre tendencije u pitanju, ima svoja tipična obeležja: Uvođenje podteme se ostvaruje najčešće intonacionom jedinicom ili parom intonacionih jedinica koje se završavaju snižavanjem visine glasa, odnosno opadajućom melodijom. Razvoj teme u narednim intonacionim jedinicama je ostvaren ravnim tonom ili uzlaznom intonacionom konturom, sve do kraja te celine. Npr:

Pa delimično se slažem// sa ovim što je govorila Nataša // delimično se ne slažem // Prvo, mislim da se Nataša // malo previše fiksirala baš za parlament // zato što nažalost // situacija je takva, da // politiku države između dva izbora // četiri godine praktično vodi Vlada. // Ja moram da kažem //da mi nikad nismo stavili nijedan zakon//, izuzev dva, // Poslovnik// i Zakon o Narodnoj Skupštini, // mada nama niko ne brani...\

Samo se prva klauza, u govori prve tri intonacione jedinice izgovaraju sa opadajućim tonom, dok sve ostale imaju ili rastući ili ravan ton. Navešćemo i primer iz slovenačkog korpusa:

Jaz se zelo strinjam z izjavo gospel//, da se pravzaprav // ne zavedamo //, kak problem je v gospodarstvu // in da se moramo v javnem sektorju// tem razmeram prilagoditi. // Če je parkinsonov zakon//, te teze od leta // 55// niso doživele resnega zanikanja//, potem vidimo, // da imamo politiki, // kadarkoli prevzamemo oblast v boju z uradništvom, // več vrst problemov.

Kao i u srpskom primeru, i ovde se uvođenje teme: »moramo se prilagoditi« završava opadajućom intonacijom. Do kraja replike (do centra intonacione jedinice »problemov«) sve intonacione jedinice imaju rastući ili ravan ton.

Još jednu karakteristiku uočavamo, a to je da je krajnji intonaciono naglašeni slog obično niži u odnosu na sve ostale tonove u replici-turnusu. Naravno, u dijalogu, naročito u slučajevima kada se sagovornici konfrontiraju, turnus ne mora da bude završen, dolazi do prekidanja i preklapanja, u kom slučaju ovakav indikator završetka učešća govornika ne dolazi do izražaja.

Emfatička i druge funkcije pauze

Interesovalo nas je koliko u korpusu ima pauza i kakve su: kratke, srednje i duže pauze. One u većini slučajeva označavaju pauze između intonacionih jedinica, ali u nekim slučajevima deluju i kao slučajne pauze, moguće da su uzrokovane nepovoljnim planiranjem iskaza te sagovornik treba da

»uhvati vazduh«. Npr. govornica ČER: u jednom primeru pravi pauzu »[...] v razvitosti zasebne-ga izvajanja javnih služb« gde je pauza sasvim neočekivana i ne čini se da ima značenja.

S druge strane, pauza može da ima funkciju naglašavanja segmenata, intonacionih jedinica kao što pokazuje slučaj voditeljskog (više puta ponavljano pokušaja) da dobije odgovor na pitanje: »[...] da bi naredili spisak, |ta urad, |ta sklad, |ta agencija?« Te pošto ne dobija odgovor podseća sagovornicu u svojoj narednoj replici-pitanju: »Če se osredotočimo na sklade (R), urade (R), agencije (F)«, sada bez pauza. Očito je da u ponovljenom, prozodijski reformulisano pitanju smatra da je eksplicitnim glagolom *da se osredotočimo* dovoljno podsetila na temu na kojoj insistira.

I u srpskom uzorku nalazimo primere pauza koje imaju funkciju naglašavanja pojedinih segmenata. Tako usledećem primeru, kojim se iznose stavke veoma negativne po suparnika, od strane opozicionog političara (VUČ) nalazimo:

Dakle, |130. smo po ekonomskim slobodama, |122. po izgrađenoj infrastrukturi, |110. po nezavisnosti pravosuđa, |109. u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije, da nema mafije koju nismo uhapsili i koju nismo sproveli iza rešetaka.

Na kraju, na osnovu analize naših uzoraka srpskog i slovenačkog možemo uslovno da predložimo sledeću klasifikaciju funkcija kratkih, srednje dugih i dugih pauza: Postoje tendencije, ali samo kao tendencije, da se kraće pauze upotrebljavaju unutar subtopikalnog perioda, dok se duže pauze javljaju ili radi ekstra emfaze ili pri početku novog subtopikalnog perioda. Naglašavamo da je u pitanju odrednica »pri početku« jer je moguće da govornik započne novu podtemu nekom frazom pa onda napravi pauzu, kako bi dao do znanja da nije završio svoju repliku turnus.

S druge strane i za javljanje pauze mora se uzeti u obzir tip govornika, te kao primer navešćemo govornicu ČER:

[...] se mi zavedali situacije | že par let nazaj, se pravi, | tri, | štiri leta nazaj, | ko se je tudi nekako ta konjunktura | zaključila, | bi danes bili v lažji poziciji | kot smo. Jaz | podpiram in vsi mi podpiramo, bi rekla, | težnje in želje, da se racionalizira in državna uprava se do neke mere je zagotovo, ampak | javni sektor | je pa še vedno izredni problem || in jaz nisem optimistična.

Govornica ČER inače sporije govori i pravi više pauza nego drugi učesnici. Za razliku od nje govornik POS, koji ima brži tempo govora:

[...] Če delo ni več potrebno, pač ni potrebno, ampak | to je treba ugotoviti in treba je povedati, kaj to pomeni, če | ne bomo imeli, ne vem, zadosti zdravstvenega osebja, če ne bo dovolj, **ne vem**, policistov, **ne vem**, če ne bo dovolj gasilcev, je treba ljudem to povedati. Sam osebno sem tudi proti temu, da so | živali zaprte v živalskem vrtu, ampak če jih spustimo ven iz ljubljanskega, bom verjetno med zadnjimi, ki jih | bodo levi in jedli.

Zapravo, kod ovog govornika se **ne vem** možda mora uzeti u obzir kao ispunjena pauza i kao diskursni marker.

Specijalna emfaza – uloga intenziteta i tempa

S obzirom da se radi o TV debatama, pokušali smo da uverimo moguće specifičnosti upotrebe suprasegmentnih sredstava. Uočili smo, tokom analize tekstova da posebnu emfatičnost dobijaju kontrastivna značenja, odnosno ono što je značajno sa polemičkog stanovišta. Tako segmenti diskursa koje bismo nazvali evaluativnim dobijaju u intenzitetu, prolongiranju izgovora, dužim pauzama. Po svom značenju lekseme poput DEFINITIVNO, OGROMNO, VELIK, ABSOLUTNO i sl. već same po sebi sadrže neku vrstu emfaze, te ukoliko iskazuju i stav govornika o tome kako vrednuje određenu ideju bivaju suprasegmentno naglašene.

Često se iskazi koji imaju negativno, kontrastno značenje istuče suprasegmentno. Na primer u srpskom: »Ali, **ništa** ne smete da delite od zdravstva, od javnih preduzeća –

ništa od onoga ne sme da se deli.« Slično i u slovenačkom: »**Nikjer** na svetu se to ni za javno izplaćalo, **nikjer**,« boldirana reč »nikjer« se posebno ističe, ali već sam kontest u kome se javlja posle rečenice: »Gospa je omenila javno-zasebno partnerstvo.« Očito je da govornik ne slaže sa sagovornicom koja je »zasebno partnerstvo« pomenula nekih desetak replika pre toga. Ovaj primer da je kontrastivni emfatički naglašeni segment diskursa praćen manje ili više eksplicitnim metadiskurzivnim signalima nije usamljen: »[...] je pa velik problem tisto, **na kar ste opozorili**, šIRŠI JAVNI SEKTOR. [...] se pravi, **da preciziramo**, DRŽAVNA UPRAVA, BIROKRACIJA ... **moram povedati**, VELIKE PROBLEME,« gde posle njih javljaju upravo ti posebno emfatički istaknuti segmenti.

Ono što se smatra problemom o kome treba posebno da se raspravlja dobija specijalnu emfazu u svakom od nabrojanih intonacionih jedinica, kojima se nabrajaju. Npr. u srpskom uzorku: »**Ko** treba da ih donese? **Kako** treba da ih donese i **šta** sve treba da se promeni?« Ili: »Znači, moraju da se stvore neki uslovi u kojim ćemo mi imati eto, **državnu viziju, građansku viziju, političku viziju**, da stvorimo odgovorne institucije. \ O tome kod nas nema ...«

To naravno ne mora biti u toj meri eksplicitno istaknuto metadiskurzivnim iskazima. U narednim primerima vidimo da se ekstra emfaza javlja kao kontrastna: »[...] da pa bi se pogovaljali o minus 10 procentov zaposlenih, samo **KJE, KDO, ZAKAJ** in po dobrih pol urah je prišiel odgovor, da ne vejo, kje bi zmanjšali 10 odstotkov.« Iako se više ne radi o suprotstavljenom mišljenju sagovornika u TV debati, ipak se i tu radi o pokušaju da se pronađe odgovor na problem koji nije lak: svi se slažu da treba smanjiti broj zaposlenih, ali kada treba precizirati ko će koga i zašto otpustiti, nema slaganja, ni odgovora.

Zaključak

Na osnovu naše analize čini se da u oba tipa uzorka, srpskom i slovenačkom, u televizijskim debatama datog tipa, supraseg-

mentna obeležja imaju više sličnosti nego razlika. To se odnosi na strukturiranje diskursa na replike-turnuse koji se završavaju, u većini slučajeva, tonom nižim od ostalih nižih tonova u turnusu, što je slučaj i u drugim istraživanim jezicima. Postoje izuzeci, kada dođe do stvaranja smisaone celine – kombinacije najčešće kratkih replika od strane nekoliko sagovornika – obično su u pitanju preklapanja, govor uglas.

Intenzitet i tonska kontura su najznačajnije u stvaranju subtopikalne celine, pogotovo u dužim replikama-turnusima, i to tako što se relativno, u odnosu na prethodni odnosno naredni segment u dužoj replici, suprasegmentna obeležja usklađuju: ukoliko subtopikalna celina sadrži više intonacionih jedinica, tek na kraju se javlja intonaciona jedinica sa padajućim tonom, dok su središne ili rastućeg tona ili ravnog tona. Pored toga, postoje i signali uvođenja teme i na leksičkom i na pragmatičkom nivou, a to su često pojedinačne pauzama odvojene, intonacione jedinice.

Iako ovo što smo rekli ukazuje na hijerarhijski ustrojenu upotrebu suprasegmentnih obeležja, napominjemo da su to tendencije a ne čvrsta pravila. Dva su osnovna razloga što se ovi zaključci ne mogu shvatiti kao čvrsta pravila. Jedna je činjenica da suprasegmentna obeležja intonacije, tempa i glasnosti mogu na više načina da se kombinuju. Drugi razlog je što bismo za čvršća uopštavanja morali da sprovedemo istraživanja na mnogo većem broju govornika nego što ih ima u snimljenim emisijama. Na ovakvom uzorku moguće je konstatovati samo da postoje ponekad velike razlike između tipične brzine, opsega intonacije i glasnosti pojedinačnih govornika, te i to treba imati na umu. Broj analiziranih govornika i tip emisije takođe ne dopuštaju utvrđivanju kulturoloških razloga.

Literatura

- CRUTTENDEN, Alan, ²1997: *Intonation*. Cambridge University Press.
DAMRON, Rebecca L., 2004: Prosodic schemas. Carol Lynn Moder (ur.): *Discourse Across*

- Languages and Cultures*. Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company.
- di CRISTO, Albert, 1995–1996. *Cours de Maîtrise*.
- KRISTAL, Dejvid, 1995: *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.
- PANIĆ, Natalija, 2007: *Međuodnos prozodijskih i kinezičkih elemenata u diskursu na elektronskim medijima*. Beograd (neobjavljen magistarski rad).
- SAVIĆ, Svenka, Polovina, Vesna, 1999: *Srpsko-hrvatski razgovorni jezik*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
- YULE, George, 1980: Speakers' topics and major paratones. *Lingua* 52/33–47.

SLIKANICA KOT PREPLET BESEDE IN PODOBE: PRIMER LILE PRAP

Barbara Pregelj

Fakulteta za humanistične študije Koper, Koper
Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica

UDK 82-93-09:75.056:929Prap L.

Prispevek obravnava slikanico kot meddisciplinarno področje na preseku slikovnega, besedilnega in ustnega, v tej luči pa analizira avtorsko slikanico *1001 pravljica* Lile Prap. Ta slikanica je zanimiva tudi z medbesedilnega vidika in rabe drugih pripovednih postopkov, s katerimi spodbuja bralčevo prepoznavanje interteksta, s tem pa tudi dejavno in ustvarjalno branje.

slikanica, slikovno, besedilno, ustno, hiperbesedilo

This paper analyses the picture book as an interdisciplinary medium with regards to its images, conventional text and oral presentation. A case study is made of the copyrighted picture book *1001 Stories* by Lila Prap. This example illustrates the use of intertextual cues encouraging readers to draw upon their innate creativity and skills as readers.

picture book, images, textual, oral, hypertext

»Le kakšna knjiga je to,« je pomislila Alica, »brez slik in pogovorov.«
(Lewis Carroll, *Aličine dogodivščine v Čudežni deželi*)

Ko sem pripravljala pregled slovenskih avtorjev, po katerih lahko posežejo špansko govoreči bralci, nanj, ravno tako kot drugi sestavljavci podobnih seznamov (Jesenovec 2011), nisem uvrstila v španščino prevedenih slikanic Lile Prap *Zakaj?* in *1001 pravljica*,¹ s tem pa nehoti pritrdila ugledni španski raziskovalki mladinske književnosti Teresi Colomer, ki je na IBBY simpoziju v Santiagu de Composteli o mladinski književnosti razmišljala kot o literarni manjšini (2010: 84–92) ter raziskovalcem, ki opozarjajo na periferni položaj mladinske književnosti (Shavit 1986; Fernández López 2000: 13; Blažič 2009: 84). Položaj slikanice znotraj mladinske

književnosti je v marsičem podoben: kljub temu, da gre za zelo razširjeno (Avguštin 2004: 42), komercialno zanimivo (Blažič 2009: 84) obliko literature za otroke, ki ji stroka (tudi slovenska) že dlje časa namenja precej pozornosti (Kobe 1976) in jo celo razume kot poseben žanr, pa pomembni vidiki slikaniške produkcije² ostajajo pozabljeni (Nikolajeva 2003: 5–7), kar še zlasti velja za ilustracije (Hidalgo Rodríguez 2000: 69).

Ilustratorica Lila Prap (1955) se je s svojimi »ploskovito obravnavanimi živalmi [s katerimi se je] približala klinopisom kot nekakšnim znakovnim ponazoritvam« (Avguštin 2004: 45) in je vse prepoznavnejša,

¹ *¿Por qué?*, Madrid: SM, 2006/Buenos Aires: UnaLuna, 2006; *1001 historias*, Buenos Aires: UnaLuna, 2006; *1001 cuentos*, Zaragoza: Edelvives, 2007. Tako slikanica *Zakaj?* kot *1001 pravljica* sta izšli v Španiji in v Argentini (*1001 pravljica* z dvema različnima naslovoma).

² Slikanica je pogosto obravnavana kot pedagoško pomagalo, izpostavljeni so umetnostnozgodovinski ali pa zgolj literarnovedni vidiki, njena tematska in slogovna raznolikost, manj pa se strokovnjaki za mladinsko književnost z njo ukvarjajo z različnih (zanjo konstitutivnih) vidikov, ki upoštevajo tudi recepcijo, torej način, na katerega slikanico dojemajo predvsem otroci (Styles 2010: 154).

s čimer pritrjuje znanim tezam o neposrednosti ilustracije, zaradi katere se zdi umanjkanje refleksije o njenem prepletanju podobe z besedo v mladinski književnosti še toliko bolj nerazumljivo. V prispevku lahko le grobo skiciram nekatere po mojem mnenju pomembnejše značilnosti slikanice, ob avtorski slikanici Lile Prap *1001 pravljica* bom opozorila na značilno meddisciplinarnost slikanice, ki v osnovi kombinira dva različna komunikacijska koda, slikovnega in konvencionalnega (besedilnega), in jima pogosto dodaja še tretjega, ustnega. Omenjena slikanica je zanimiva tudi z vidika ludičnosti, ki temelji na medbesedilnosti in drugih pripovednih postopkih, s katerimi spodbuja prepoznavanje bralskega interteksta, s tem pa tudi dejavno in ustvarjalno branje.

Po poteh pravljичnega labirinta

Slikanica je sintetični medij, kjer je celostni smisel mogoče doživeti šele skozi interakcijo različnih komunikacijskih sredstev (Nikolajeva 2003: 5). Sprva so slikanice uporabljale komunikacijsko strategijo popularne kulture za odrasle in jo prenesle na poučne priročnike, kot so bili abecedniki, katekizmi, ki so bili vse do začetka 20. stoletja namenjeni tako odraslim kot otrokom. Ta usmerjenost se je v mladinski književnosti ohranila (Fernández López 2000: 18) tudi z upoštevanjem odraslega sosprijemnika, saj slikanice večinoma predvidevajo glasno branje (Nikolajeva 2003: 5).

Kljub temu, da so slike kompleksni slikovni znaki, besede v slikanicah pa kompleksni konvencionalni znaki, gre v obeh primerih za razmerje med označevalcem in označencem (Nikolajeva 2003: 6). Podobe je zato mogoče pojasniti verbalno, pomen besed pa prenesti v podobe (Colomer 2001: 108–109). Konvencionalni znaki so navadno

linearni, slikovni pa nelinearni, zato v slikanici prihaja do napetosti med obema funkcijama, bralec pa celoto osvoji »skozi raziskovanje verbalnih in vizualnih podrobnosti« (Nikolajeva 2003: 7).

Nikolajeva (2003: 8–9) razlikuje več možnih interakcij med besedo in sliko (simetrično, komplementarno, stopnjevano, kontrapunktno in kontradiktorno), pri čemer so interpretacijsko najzanimivejši odnosi, ko se sporočila besed in ilustracij razlikujejo ali si celo nasprotujejo. V svojem prispevku sem uporabila njen model branja slikanice in ga skušala povezati z nekaterimi pripovednimi elementi v *1001 pravljici*.

Medbesedilnost

V mladinski književnosti so pogoste različne oblike transbesedilnosti,³ nanašalnost pa stopnjujejo tudi možnosti ilustracije, saj je znak mogoče brati na več načinov (Rodríguez de la Flor 1999: 155). Otroška izkušnja medbesedilnosti je izrazito akronološka (Díaz Armas 2003: 63), prepoznavanje hipobesedil pa »ena najhvaležnejših interakcij med besedilom in bralcem, saj tako bralec spozna učinkovitost svoje bralske izkušnje« (Mendoza Fillola 2000: 30). Avtorji mladinske književnosti običajno upoštevajo perspektivo mladega bralca in uporabljajo izvirna besedila, ki jih ti poznajo, hkrati pa je njihova izbira navadno zelo povedna, saj kaže na njihovo lastno pojmovanje mladinske književnosti (Díaz Armas 2003: 63).

V tem smislu je zelo zgovoren tudi naslov slikanice *1001 pravljica*, ki z referenco na *Tisoč in eno noč* v besedilu poleg specifične oblike poudarja tudi element ustnosti. Najverjetneje ta bolj nagovarja odraslega bralca, zato ni čudno, da se je avtorici zdelo, da mora posebno obliko (in način branja) poudariti še

³ Genette v *Palimpsestih* razlikuje med različnimi vrstami transbesedilnosti: medbesedilnostjo (posredna prisotnost hipobesedila v hiperbesedilu), parabesedilnostjo (odnos med besedilom in parabesedili), metabesedilnostjo (značilno za literarno kritiko), arhibesedilnostjo (nanašanje na več besedil, navadno enega žanra) in hiperbesedilnostjo ali ponovnim pisanjem besedila (Genette 1989: 10–20).

z uvodnimi besedami, namenjenimi mladim bralcem:

Dragi mladi bralci! »Čudna pravljica!« boste pomislili, če boste tole slikanico prebrali tako kot druge knjige, se pravi po vrsti od prve do zadnje strani. Pri branju te knjige se boste morali nekoliko bolj potruditi. Na dnu vsake strani sta namreč zapisani vprašanji, ob katerih lahko izbirate, kako se bo zgodba nadaljevala. Kakšno pravljico boste prebrali, je odvisno samo od vaših odločitev! Če boste zelo radovedni, boste v knjigi našli mnogo, mnogo, mnogo pravljič, morda celo tisoč in eno. Pa obilo zabave po prepletenih poteh pravljjičnega labirinta! (Prap 2005)

Rahlo moralizirajoče besedno sporočilo parabesedila dopolnjuje tudi ilustracija, ki te konotacije sicer nima, je pa nekaj rožic nad besedilom mogoče razumeti kot odmev blodnjaka rožic s prejšnje strani, torej kot navodilo, kako se je skozenj mogoče prebiti. Enako vlogo ima tudi zemljevid dogajanja na zadnjih straneh slikanice (v edini panoramski perspektivi v vsej knjigi) ter zapis v črni luknji na zadnji strani: »Ta črna luknja požre vse pravljice, z njihovimi čarovnicami, volkovi in pošastmi vred. Če si jih želiš znova srečati, obrni knjigo in jo odpri na prvi strani. Z veseljem bodo prilezli iz luknje in se ti pridružili pri novi bralni pustolovščini.« (Prap 2005)

Hiperbesedilo

Takšno izpostavljanje dejavne vloge bralca je mogoče, ker je *1001 pravljica* pravzaprav hiperbesedilo, tj. mreža med seboj povezanih besedil, ki za to, da funkcionirajo, potrebujejo bralca (Echazarreta Soler 2003: 124). Slikanica Lile Prap gradi na spoznanjih recepcijske teorije, da gre pri branju vselej za

dvosmerni odnos, ki jih podkrepi še z Barthesovim (1980: 3) pojmovanjem besedila kot množice besedil. Ob tem je branje hiperbesedil specifično, »saj tudi ko bralec v besedilo vstopi na točki, ki jo je določil avtor, pot vedno določa sam, ker izbira med različnimi zgodbami. Ta proces ponavlja tako dolgo, dokler ne pride do praznega mesta. Ko ga doseže, se mora ponovno vrniti nazaj in kreniti v drugo smer.« (Landow 1995: 146; navedeno po Echazarreta Soler 2003: 125.) *1001 pravljica* se začne s pravljico o Rdeči kapici⁴ (ki je sicer ne poimenuje s tem imenom, a jo na ilustraciji zlahka prepoznamo): na zunanjem robu je besedilo, pod ilustracijo pa navodilo bralcu. To ga usmerja bodisi v nadaljevanje prebiranja iste pravljice (tj. interpretacijo izvirne pravljice – spet je bralec tisti, ki mora prepoznati odmike), bodisi v prepletanje njene zgodbe z drugo pravljico, s čimer bralca uvaja v nelinearno branje.⁵ Tako lahko ta, ko pride do konca ene pravljice, nadaljuje s prebiranjem druge in zgodba pravzaprav nikoli ni sklenjena ter se lahko (tako kot Šeherezadino pripovedovanje) podaljšuje v neskončnost.

Nelinearnost besedila slikanice *1001 pravljica* postane individualna linearna bralska izkušnja, kot jo poznamo iz Borgesovih zgodb in Cortázarjevega *Ristanca*, pa tudi sodobnega filma. Besedilo se s tem odpove zamejenosti časa in določnosti prostora, ciklični sedanjosti in razpršenosti prostorov pa nasprotuje sporočilo ilustracij, ki jih je (v nasprotju z ustaljenim pojmovanjem) vendarle mogoče brati linearno (torej od leve proti desni)⁶ in z upoštevanjem kontrastov: žensko – moško, dobro – zlo, dejavno – pasivno, zunanje – notranje, itn. pri tem lahko

⁴ Ob *Rdeči kapici* v slikanici prepoznamo še pravljice o *Treh prašičkih*, *Žabjem kralju*, *Janku in Metki*, *Zlatolaski in treh medvedih*, *Sneguljčici*, *Duhu iz steklenice*.

⁵ Na strani 1 (Prap 2005) lahko preberemo: »Če te zanima, kaj je doživela deklica, ko je sama hodila po gozdu, nadaljuj na strani 4. Te pravljice o pridnih deklicah ne zanimajo? Imaš raje pravljice o nagajivih dečkih? Pojdi na stran 2.«

⁶ Ilustracije so umeščene na notranji del lista in kljub temu, da upodabljajo dve povsem različni zgodbi, je prizorišče vedno enotno ali pa ga je vsaj mogoče povezati.

opazimo tudi odmik od tradicionalnih vlog (žensko je dejavno).

Ilustracije v slikanici Lile Prap izpostavijo enotnost prostora, ki je skupen vsem pravljicam: pravljlični liki so večinoma upodobljeni v gozdu, torej na poti od doma (v nasprotju z besedilom prve pravljice, ki deklici naroča, naj ne skrene s poti) in v svoji dejavni vlogi, s čimer utrjujejo že izpostavljeno sporočilo besedilnega dela slikanice, saj jih slikajo v nekakšnem pripovednem gozdu, blodnjaku, ki ga je (Bettelheim 2002: 137) mogoče umestiti tudi v bralčevo/otrokovo notranjost.

Prizorišče, karakterizacija, perspektiva, modalnost

Prizorišče dogajanja in časovni okvir (Nikolajeva 2003: 9) v *1001 pravljici* je integralno (je torej bistveni in sestavni del zgodbe). Funkcija prizorišča je po Nikolajevi tudi vzbujanje pričakovanj, povezanih z žanrom (gre za nekakšen pravljlični gozd; gozd je tudi skupni dogajalni prostor vseh uporabljenih pravljic). Kljub temu je za to slikanico (morda bi lahko to trdili za večino avtorskih slikanic Lile Prap) značilno umanjkanje panoramskega pogleda na prizorišče in prostor, ker so na ilustracijah upodobljene le osebe in predmeti, ki so vsebinsko zares nepogrešljivi. Bralci jih (tudi kot medbesedilno navezavo) zlahka prepoznajo, kljub temu pa ilustracije še vedno omogočajo precej svobode pri interpretaciji.

V slikanicah sredstva karakterizacije pogosto zaživijo na nov način, saj so zunanji opisi tako verbalni kot vizualni. V prvi zgodbi *1001 pravljice* beremo: »Živila je ljubka in prijazna deklica, ki so jo vsi imeli zelo radi. Bila je še majhna, a svoji mami je bila v veliko pomoč.« (Prap 2005: 1.) V besedilu nato sledi znano materino opozorilo, ilustracija pa prikazuje deklico z rdečo kapico, ki pogumno koraka po gozdu. Njen položaj v prostoru je središčni, kar ustreza njeni osrednji vlogi v zgodbi (v besedilu ni tako, saj tam pripovedovalčeva perspektiva pravzaprav zrcali

materino perspektivo). Ilustratorica je pri konceptiji junakinje uporabila »povečavo, ki gledalcu omogoča intimen stik z junaki« (Nikolajeva 2003: 13). Podobno velja za razmerje med besedilom in ilustracijo na sosednji strani: »Živel je deček, ki so se ga zaradi njegove nagajivosti in nesramnosti vsi izogibali.« (Prap 2005: 2); tudi v povečavi je upodobljen samotni, otožen deček, ki v rokah drži ribiško palico. V nasprotju z besedilom je pasiven, tak pa ostane tudi na drugih ilustracijah v knjigi.

Perspektivi besedila in ilustracije se torej razlikujeta. Nikolajeva (2003: 14) v svojem članku piše, da so v slikanici besede primarne posrednice pripovednega glasu, ilustracije pa primarne posrednice zornega kota. V obravnavani slikanici besedilo (pravljice!) predstavlja perspektivo odraslega, ilustracija pa zorni kot otroka.

Navodila za branje v spodnjem delu strani narekujejo kavzalnost in temporalnost pripovedi, s svojim upoštevanjem narave hiperbesedila pa hkrati spodbujajo nastajanje vedno drugačne zgodbe, ki jo ilustracije upočasnjujejo. Ilustracije so večinoma osredotočene na upodobitev posamezne človeške (v manjši meri tudi živalske) figure, ki jih je mogoče razumeti tudi kot upodobitev nekaterih arhetipov in na simbolni ravni. Medtem ko besede pod ilustracijo bralca spodbujajo k nadaljevanju branja, ga te silijo, naj naredi premor in se temeljito posveti branju vizualnega teksta (Nikolajeva 2003: 17). Linearno branje ilustracije, torej branje z leve proti desni, omogoča tudi struktura posamezne strani. Na prvi paginirani strani je besedilo na levi strani mogoče razumeti kot »domačo stran« (tj. kot vzpostavitev določene situacije), ki jo nato desna »pustolovska stran« poruši: na levi strani lista je najprej zapisano materino opozorilo, na desni pa je naslikana deklica, ki je mami že obrnila hrbet in se napotila proti desni, pustolovščinam naproti. Zrcalna tej je druga paginirana stran, kjer besedilo na desni opiše nagajivega dečka, ki ga ilustracija levo od besedila upodablja pasivno. Tako postane

linearno branje besedila in ilustracij na vsaki posamezni strani ter na obeh straneh skupaj element napetosti med besedilom in ilustracijo ter subverzivnosti, ki pogosto spreverča različne klišeje, s tem pa spodbuja k njihove-mu preizpraševanju.

K temu spodbujajo tudi uporabljene vrste modalnosti (Nikolajeva 2003: 20). Besedilo kljub manjšim odstopanjem ohranja indika-tivno modalnost, saj zrcali določeno prav-ljico, ki jo bralci zlahka prepoznamo, tako gre večinoma za zvesto naslonitev na aludirano pravljičico. Besedilo pod ilustracijo je optativno, saj skozenj besedilo doživljamo kot igro. Ker zaporedje ilustracij nima očitnega, vnaprej predvidenega, vedno istega linearnega vzorca in je smer njihovega branja poljubna, posa-mezni bralci pa vizualne vrzeli različno zapolnjujejo in je dejanski vzorec branja lahko zelo variabilen (prav tam: 18), je njena modalnost dubitativna, saj bralca pušča v dvomu. Takšna dosledna nedoločenost pa je po Nikolajevi značilnost postmoderne umet-nosti.

Sklep

Kljub temu, da je Bruno Bettelheim v svoji monografiji o pravljičah *Rabe čudežne-ga* zavračal slikanice s pravljičami, saj je trdil, da je »doživljanje zgodbe veliko ose-bnejše, če enkratne podrobnosti, s katerimi si jo poslušalec naslika, izvirajo iz njegovega življenja« (Bettelheim 2002: 85), pa slikanica Lile Prap *1001 pravljičica* po mojem mnenju na zelo učinkovit način podaja enako sporo-čilo, kot so ga za Bettelheima imele le prav-ljičice:

Pravljičice so edina književna oblika, ki otroka usmerja k odkrivanju lastne identitete in pokli-canosti in mu tudi pokaže, katere izkušnje potrebuje za nadaljnji razvoj značaja. Pravljičice sporočajo, da je kljub težavam vsakomur dosegljivo prijetno, uspešno življenje – toda samo, če se ne izmika tveganim bojem, brez katerih ne more nikdar doseči prave identitete. Te zgodbe otroku obljudljajo, da mu bodo, če si bo upal podati se na to strašno in naporno iskanje, priskočile na pomoč naklonjene sile,

in zato mu bo uspelo. Hkrati pa tudi svarijo, da so tisti, ki so preveč strahopetni in ozkosrčni, da bi se podajali v nevarnost zaradi iskanja sa-mih sebe, obsojeni na dolgočasno životarjenje, če jih ne doleti še kakšna hujša usoda. (Prav tam: 32.)

S temi besedami je namreč mogoče opisati tudi strukturo avtorske slikanice Lile Prap, ki s svojo fragmentarnostjo hiperbese-dila bralca spodbuja k dejavnemu branju in ga usmerja k vedno novim bralskim doživetjem. Sredstvo, ki ga pri svoji promociji branja uporablja, je prepoznavanje bralčevega inter-teksta, s pomočjo katerega z različnimi sred-stvi (besedo, podobo, pripovedovanjem) spre-vrača nekatere klišeje ter otroka postavlja na mesto, od koder se samozavestno lahko zazira vase in/ali posega v svet okoli sebe.

Literatura

- AVGUŠTIN, Maruša, 2004: O slovenski slikanici. *Otrok in knjiga* 59. 42–47.
- BARTHES, Roland, 1980: *S/Z*. Madrid: Siglo XXI.
- BETTELHEIM, Bruno, ²2002: *Rabe čudežnega. O pomenu pravljič*. Ljubljana: SH.
- BLAŽIČ, Milena, 2009: Infrastruktura slovenske mladinske književnosti. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja* 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 83–87.
- COLOMER, Teresa, 2001: Enseñanza de la literatura y proyectos de trabajo. *Lulú Coquette. Revista de didáctica de la lengua y la literatura* 1. 99–111.
- COLOMER, Teresa, 2010: Mladinska književnost kot literarna manjšina. *Otrok in knjiga* 78/79. 84–92.
- DÍAZ ARMAS, Jesús, 2003: Aspectos de la trans-textualidad en la Literatura Infantil. *Inter-textos, aspectos sobre la recepción del discurso artístico*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha. 61–97.
- ECHEZARRETA SOLER, Carmen, 2003: Hiper-texto y narración no lineal: un espacio compartido por la literatura y el cine. *Inter-textos, aspectos sobre la recepción del discurso artístico*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha. 123–146.

- FERNÁNDEZ LÓPEZ, Marisa, 2000. Canon y periferia en literatura infantil y juvenil: manipulación del medio visual. Lourdes Lorenzo, Ana María Pereira, Veljka Ruzicka (ur.): *Contribuciones al estudio de la traducción de literatura infantil y juvenil*. Madrid: Editoriales Dossat. 13–42.
- GENETTE, Gerard, 1989: *Palimpsestos. La literatura en segundo grado*. Madrid, Taurus.
- HIDALGO RODRÍGUEZ, María Carmen, 2000: Propuesta de un método de investigación en ilustración infantil. Lourdes Lorenzo, Celia Vázquez García, Veljka Ruzicka (ur.): *Literatura infantil y juvenil: tendencias actuales en investigación*. Vigo: Universidade de Vigo. 69–74.
- JESENOVEC, Mojca (v tisku): Traducciones al español / Prevodi v španščino.
- KOBE, Marjana, 1976: Slovenska slikanica v svetovnem prostoru: nekaj vidikov. *Otrok in knjiga* 4. 13–31.
- MENDOZA FILLOLA, Antonio, 2000: La formación lectora en la etapa escolar. Ramón Llorens García (ur.): *Literatura infantil en la escuela*. Alicante: Universidad. 9–34.
- NIKOLAJEVA, Maria, 2003: Verbalno in vizualno: slikanica kot medij. *Otrok in knjiga* 58. 5–26.
- PRAP, Lila, 2005: *1001 pravljica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- RODRÍGUEZ DE LA FLOR, Fernando, 1999: *La península metafísica. Arte, literatura y pensamiento en la España de la Contrarreforma*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- SHAVIT, Zohar, 1986: *Poetics of Children's Literature*. Atene; London: The University of Georgia Press.
- STYLES, Mortag, 2010: »Me encanta Lauren Child«. Las voces detrás de las imágenes. Los niños rellenan los silencios en los libros-álbum en los libros-álbum postmodernos. Teresa Colomer, Bettina Kümmerling - Meibauer, María Cecilia Silva - Diaz (ur.): *Cruce de miradas: Nuevas aproximaciones al libro-álbum*. Venezuela: Banco del libro; Barcelona: Gretel. 154–161.

JEZIKOVNI POUK SLOVENŠČINE – STANJE IN ŽELJE

Tadeja Rozman

Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Ljubljana

Irena Krapš Vodopivec

Škofijska gimnazija Vipava, Vipava

UDK 37.016:811.163.6:81'27:004

V prispevku so predstavljeni rezultati anketne raziskave, ki smo jo izvedli v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku. Gre za raziskavo, s katero smo med učitelji slovenščine in učenci osnovnih in srednjih šol preverjali mnenja, stališča in prakse, povezane z jezikovnim poukom slovenščine in rabo IKT (informacijsko-komunikacijske tehnologije) pri pouku, rezultati pa so pomembni za vse, ki so kakorkoli povezani s poukom slovenščine in oblikovanjem šolskega procesa nasploh.

pouk, slovenščina, jezik, IKT, anketna raziskava

In the article we present the results of a survey conducted within the project Communication in Slovene. The purpose of the survey was to investigate opinions, convictions and practices related to teaching Slovene language and the use of ICT (information and communication technology) in the classroom. The results should be of interest to anyone involved in teaching Slovene and in shaping the school process in general.

teaching, Slovene, language, ICT, survey

1 Uvod

Krovna tema letošnjega Simpozija Obdobja se zdi kot nalašč za predstavitev projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku.¹ Projekt, ki poteka od leta 2008 do 2013 ter ga financirata EU iz Evropskega socialnega sklada in Ministrstvo za šolstvo in šport RS (MŠŠ), je pretežno usmerjen v izdelavo prosto dostopnih elektronskih referenčnih virov za slovenski jezik. Izdelava različnih korpusov, leksikalne baze, slovnicega analizatorja, korpusne pedagoške slovnice in slogovnega priročnika zahteva sodelovanje velikega števila strokovnjakov z različnih področij, zato pri projektu sodelujejo strokovnjaki, ki se ukvarjajo bodisi z računalniško tehnologijo bodisi z raziskovanjem različnih jezikovnih vprašanj. Pri projektu sodeluje

tudi veliko učiteljev slovenščine; del projekt-nih aktivnosti namreč posega na šolsko polje, zato je treba za dobre rezultate v proces raziskovanja in oblikovanja končnih izdelkov vključiti tudi praktike, ki šolsko realnost dobro poznajo.

Poleg zasnove pedagoške slovnice, ki bo pripravljena do konca leta 2013, smo se pouku slovenskega jezika v slovenskih osnovnih in srednjih šolah raziskovalno posvetili predvsem v okviru aktivnosti Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika. Sledeč projektnim ciljem, smo po eni strani izdelali korpusni vir za empirične raziskave pisne jezikovne zmožnosti šolajoče se populacije (korpus šolskih pisnih izdelkov Šolar),² po drugi pa opravili analize učnih načrtov in učbenikov za pouk slovenščine ter

¹ www.slovenscina.eu

izvedli empirične raziskave o obstoječem pouku slovenskega jezika (Rozman idr. 2010). Ti rezultati prinašajo v slovenski raziskovalni in didaktični prostor empirično utemeljene analize pouka slovenskega jezika in predstavljajo eno izmed redkih raziskav tega področja v zadnjem času; čeprav so se v zadnjih letih zgodile prenove učnih načrtov za pouk slovenščine, je malo javno dostopnih raziskav in študij, ki bi spremembe strokovno utemeljevale.

Pri načrtovanju pouka je treba izhajati tako iz teoretičnih spoznanj in empirično preverljivih podatkov o konkretnih jezikovnih uresničitvah (tudi šolajoče se populacije, saj ta posredno kaže (ne)uspešnost določenega teoretičnega modela, prenesenega v šolsko prakso) kot tudi iz podatkov o poteku jezikovnega pouka in uporabi učnih gradiv, jezikovnih priročnikov, informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) itn. Vse raziskave, ki smo jih pripravili v okviru projekta, so zato tudi javno dostopne, saj so rezultati pomembni in zanimivi za vse udeležence šolskega procesa.

V pričujočem prispevku na kratko predstavljamo rezultate anketne raziskave, s katero smo med učitelji slovenščine in učenci osnovnih in srednjih šol preverjali mnenja, stališča in prakse, povezane z jezikovnim poukom slovenščine in rabo IKT pri pouku.

2 Anketna raziskava

Anketo smo izvedli jeseni 2010; v raziskavi je sodelovalo 276 učiteljev slovenščine ter 1465 učencev 3. triletja osnovnih šol in srednjih šol. Anketo za učence smo izvedli s pomočjo 20 učiteljic, ki poučujejo na različnih koncih Slovenije, anketo za učitelje pa smo poslali na približno 1000 naslovov (800

po navadni in približno 200 po elektronski pošti). Naslove in imena učiteljev smo dobili na spletnih straneh MŠŠ in na spletnih straneh posameznih šol. Izbrane so bile šole iz vseh delov Slovenije, tako da je bil vzorec izbranih učiteljev geografsko razpršen in je pokrival učitelje, ki poučujejo v vseh slovenskih regijah. Glede na stopnjo šolanja je bilo izbranih približno 600 osnovnošolskih in 400 srednješolskih učiteljev.

Vsebinsko se je anketa posvetila različnim vidikom jezikovnega pouka slovenščine in uporabi IKT pri pouku. Naše izhodišče pri tem je bilo spoznanje, da bi bile potrebne nekatere spremembe pouka, tako na ravni vsebine kot oblike. To izhodišče je bilo postavljeno na podlagi analiz učnih načrtov in učnih gradiv v knjižni in elektronski obliki ter z upoštevanjem aktualnih pozivov po nujnosti sprememb pri pouku slovenščine.³ Opaža se, da je še vedno preveč dekontekstualizirane obravnave jezikovnih pojavov, preveč kategoriziranja, preveč normativnosti v smislu prav-narobe itn., prav tako pa bi bilo treba bolj(e) poskrbeti za učinkovito rabo IKT, kar je tudi v skladu s cilji v posodobljenih učnih načrtih.

Ker sta anketi precej obsežni, v nadaljevanju predstavljamo le nekaj rezultatov ankete za učitelje. Med sodelujočimi učitelji, ki so izpolnili anketo, so bile pretežno ženske (91,7 %), ki poučujejo na OŠ (68,5 %). Anketiranci so v povprečju stari 42 let in v šoli poučujejo dobrih 17 let.

2.1 Rezultati

Splošna vprašanja in dvomi o (ne)uspešnosti jezikovnega pouka se pogosto porajajo tako učencem – ki se zavedajo, da svojih napak pri tvorjenju besedil ne odpravijo,

² Šolar je lematiziran in oblikoskladenjsko označen korpus besedil, ki so jih učenci 3. triletja slovenskih osnovnih šol in učenci srednjih šol samostojno napisali pri pouku. Vsebuje 967.477 besed oz. 2703 besedil (testov, esejev, praktičnih besedil), ki so nastala pri različnih predmetih. Korpus bo konec leta prosto dostopen na spletu, brez posebnega vmesnika za obdelavo podatkov pa je v formatu XML že zdaj na voljo na spletni strani projekta.

³ Prim. npr. Ahačič 2010; Arhar, Krek 2010; Krapš Vodopivec 2010; Stabej 2011; Trobevšek 2009; Vogel 2010; okrogla miza Aktualna vprašanja pouka slovenščine v teoriji in šolski praksi.

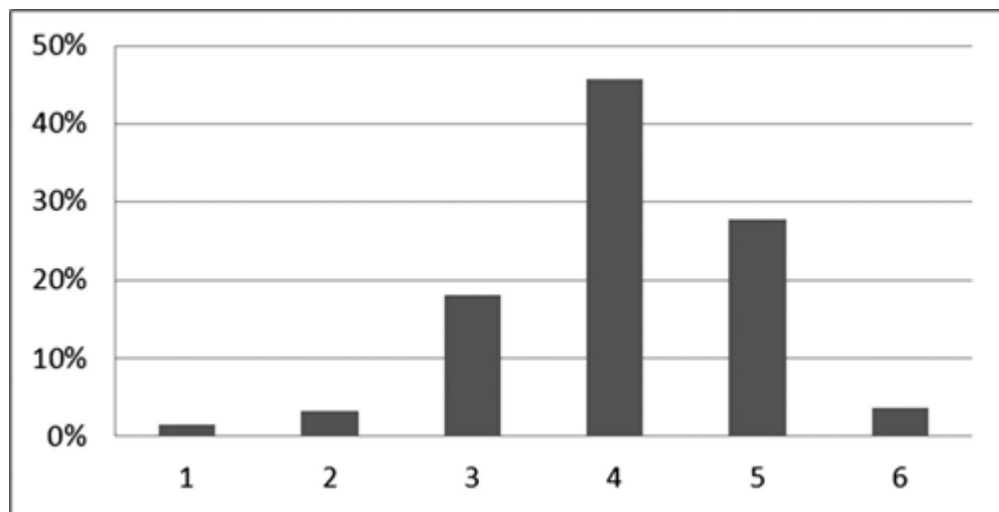
čeprav jezikovni test pišejo odlično – kot mnogim učiteljem in jezikoslovcem. Leta 1998 je bila izvedena obsežna prenova učnih načrtov za slovenščino kot logična posledica sprememb v jezikoslovju, ko so v ospredje stopale t. i. uporabne znanosti, ki so preučevale jezik v rabi (pragmatika, sociolingvistika itn.). V sodobnem času je zavedanje dejstva, da noben sistem ni popoln, še bolj razumljivo, saj se svet nepojmljivo hitro spreminja. Jezikovno področje je glede tega nekoliko občutljivejše, ker ima jezik tudi simbolno vlogo, kar še posebej velja za narode z manjšim številom pripadnikov, ki se v primerjavi s številčno večjimi narodi še nekoliko bolj ponosno oklepajo vsega (jezikovno) tradicionalnega. Kljub temu se pouk slovenščine v zadnjih letih deloma prenavlja na več nivojih; pri tem je po eni strani slišati pozive po bolj temeljnih, obsežnejših prenavah, po drugi pa pozive, naj se šola ne prenavlja kar naprej, saj ne prenese stalnih reform.⁴ V tem kontekstu je zato pomembno izvedeti mnenje učiteljev o tem, ali se jim zdi obstoječi model jezikov-

nega pouka uspešen in na katerih področjih bi bile potrebne spremembe.

2.1.1 Zadovoljstvo s poukom

Anketa je pokazala, da je s predpisanimi vsebinami jezikovnega pouka, kot jih določajo obstoječi učni načrti in katalogi znanja, srednje zadovoljna malo manj kot polovica vseh anketiranih učiteljev: na 6-stopenjski lestvici, kjer 6 pomeni največje zadovoljstvo, je večina izbrala oceno 4 (povprečna ocena znaša 4,06); zelo nezadovoljnih in zelo zadovoljnih učiteljev je malo (Graf 1).

Če pogledamo natančneje, zaradi česa so učitelji zadovoljni z vsebinami pouka, se večini zdi, da je pouk slovenskega jezika zasnovan tako, da učenci uspešno razvijajo sporazumevalno zmožnost (tudi tukaj je večina izbrala oceno 4; povprečna ocena znaša 4,08), kar je po učnem načrtu glavni cilj jezikovnega pouka slovenščine. Kljub temu pa čutijo, da učenci pri pouku premalo pogosto samostojno odkrivajo ustrezne jezikovne rešitve in da bi bilo prikazovanje

Graf 1: Zadovoljstvo z vsebinami jezikovnega pouka slovenščine

⁴ Npr. okrogla miza Aktualna vprašanja pouka slovenščine v teoriji in šolski praksi.

variantnosti, ki jo norma dopušča, pri pouku slovenskega jezika za učence koristno.⁵ Čeprav so učbeniki zasnovani tako, da naj bi spodbujali samostojno delo, reševanje problemov in odkrivanje zakonitosti jezika, se zdi, da zaradi prenatrpanosti učnega načrta (sploh če govorimo o srednji šoli in pripravi na maturo) za to enostavno ni dovolj časa. Podobno velja za pogovor o variantah v jeziku; sistem, ki temelji na konceptih *bolj* oz. *manj ustrežno/sprejemljivo*, istočasno ne omogoča hitrega odgovora v smislu *táko je pravilo*, ampak zahteva opisno pojasnilo in postavitev jezikovnega problema v konkretno situacijo. V boju za čas, natančno obravnavo vse predvidene snovi ter v želji, da bi učencem olajšali delo, bi se tako zdela logična učiteljeva izbira »povem eno pravilno rešitev« (pa še v skladu s tradicijo je). Zato je zanimivo in spodbudno mnenje učiteljev, da se jim prikazovanje variantnosti ne zdi moteče. Analize učbenikov so sicer pokazale, da se pri jezikovnih vajah pogosto kot pravilna rešitev upošteva ena sama, tudi tam, kjer korpusne analize jasno kažejo, da v jeziku obstajajo variante, med katerimi ni ena pravilnejša od druge. Prikazovanju jezikovne variantnosti se v šoli zagotovo ne bi smeli izogibati; treba jo je umestiti v kontekst in razložiti, kako lahko posamezne izbire vplivajo na pomen, razumljivost in sprejemljivost besedila, s tem pa učence naučiti, kako iz bogatega jezikovnega nabora izb(i)rati tako, da bodo znali ustvarjati razumljiva in sprejemljiva besedila po svojih potrebah in svojem okusu.

Pomenljivo je tudi dejstvo, da se učiteljem pouk ne zdi preobremenjen s količino jezikoslovnih izrazov in se ne strinjajo s trditvijo, da

se jezikoslovne pojave pri pouku preveč kategorizira.⁶ Tako učiteljsko mnenje lahko razumemo na dva načina: 1. učitelji, vzgojeni v tradicionalnem sistemu opisnega podajanja jezikovne snovi, si jezikovnega pouka drugače ne znajo predstavljati; 2. zaradi pomanjkanja časa si učitelji ne upajo pomisliti, da bi lahko snov razlagali drugače kot s pomočjo terminov in definicij. Izkušnje kažejo, da učitelji za pripravo iz problema izhajajoče jezikovne ure in takšno posredovanje snovi porabijo enkrat več časa, hkrati pa je učinek na kratek rok slabši, ker učenci tako obravnavane snovi ne jemljejo enako resno, kot če bi bila predstavljena tradicionalno, saj se jim zdi, da se brez sistemov, definicij in strokovnih izrazov niso ničesar naučili. To nas napeljuje na misel, da so tudi učenci še vedno vse preveč navezani na podobo šole, v kateri je učitelj posredovalec snovi, ne pa moderator. Slutimo lahko, da bi izproblemska obravnava jezikovne snovi, naslonjena na pravo mero systemskega jezikovnega opisa, na dolgi rok pomenila pozitivne spremembe na področju učenčeve sposobnosti za samostojno reševanje problemov in razvoja sporazumevalne zmožnosti – a to zahteva temeljito prenovno obstoječega didaktičnega procesa, saj je velik razkorak med tem, kaj naj bi učenci znali za šolo in kaj za razvijanje sebe v smeri kompetentnega govornika.

2.1.2 Mnenje o obravnavi posameznih jezikovnih vsebin

V anketi nas je zanimalo, katerim vsebinam jezikovnega pouka bi bilo po mnenju učiteljev treba nameniti največ časa. Odgovori posredno kažejo, katere vsebine se učiteljem zdijo najpomembnejše, kar je tesno

⁵ Na 6-stopenjski lestvici, kjer 6 pomeni *popolnoma se strinjam*, je izjavo »PSJ [pouk slovenskega jezika] je zasnovan tako, da učenci dovolj pogosto samostojno (s pomočjo različnih virov) odkrivajo ustrezne jezikovne rešitve« večina učiteljev ocenila z oceno 3 (31,4 %); povprečna ocena je bila 3,68. Izjavo »Prikazovanje variantnosti, ki jo norma dopušča, je pri PSJ za učence moteče« pa so v povprečju ocenili z oceno 3,25.

⁶ Izjavo »PSJ je preobremenjen z jezikoslovnimi izrazi« so učitelji v povprečju ocenili z 2,7, izjavo »Pri PSJ se jezikoslovne pojave preveč kategorizira« pa z 2,63. Pri obeh izjavah je največ učiteljev izbralo oceno 2 (28 % oz. 29,5 %).

povezano tudi z opažanji, s čim imajo učenci pri pouku največ težav. Izmed osmih navedenih možnosti so učitelji kot najpomembnejše vsebine izbrali usposabljanje za sprejemanje besedil z razumevanjem, učenje besed in učenje pravopisa (Tabela 1).

Najpogostejše izbrani vsebini kažeta na zavedanje učiteljev, da je za razvoj učencev v kritične in suverene govorce potreben izbesedilni pragmatični pristop, ne pa toliko učenje slovničnih zakonitosti in jezikoslovnega izrazja; tema dvema vsebinama bi namreč namenili najmanj časa. Hkrati se je pri vprašanju o ustreznosti obstoječega načina obravnave slovnice pokazalo dokaj visoko strinjane učiteljev z uspešnostjo trenutnega modela, po katerem se slovnica obravnava po jezikovnih ravninah, obravnava pa bolj načelno kot zares izhaja iz besedil⁷ (kar so pokazale projektna analiza učbeniškega gradiva). To nakazuje, da se v šolski praksi zelo počasi in postopoma ozavešča spoznanje o nujnosti funkcionalnega poučevanja slovnice, kjer je usvajanje slovnice postavljeno v besedilni kontekst, ni izolirano od besednega usvajanja

in je le do določene mere povezano z usvajanjem sistemskih ravnin jezika. Obstoječi jezikovni pouk na konceptualni ravni sicer omogoča obravnavo slovnice, ki izhaja iz besedil, v konkretnih šolskih praksah pa ni tako, saj je treba učencem kljub konceptu izbesedilnosti posredovati izčrpen opis jezikovnega sistema. Tako seveda zmanjka časa za posvečanje tistim vsebinam, s katerimi imajo učenci največ težav oz. s katerimi imajo stalne težave;⁸ vendar bi se bilo treba po našem mnenju posvetiti prav tem vsebinam, s tem pa se strinjajo tudi učitelji (na 6-stopenjski lestvici so to mnenje v povprečju ocenili s 4,07).

Pri obstoječem pouku je glede na učne načrte veliko časa namenjenega spoznavanju in usvajanju značilnosti besedilnih vrst in analogno tudi njihovemu tvorjenju po usvojenem vzorcu. Rezultati ankete kažejo, da bi učitelji tej dejavnosti namenili manj časa kot marsikateri drugi; na lestvici pomembnosti je pristala šele na šestem mestu. Pred njo npr. postavljajo kreativno pisanje, torej ne pisanje po vzorcu, ampak prosto (domišljjsko)

Tabela 1: Vsebine, ki bi jim učitelji namenili od največ (na vrhu) do najmanj časa (na dnu)

vsebina/dejavnost	aritmetična sredina ⁹
usposabljanje za sprejemanje besedil z razumevanjem	5,5165
učenje besed/širjenje besednega zaklada	5,2051
učenje pravopisa	5,1455
kreativno pisanje	4,9596
spoznavanje in delo z jezikovnimi priročniki	4,4526
spoznavanje značilnosti besedilnih vrst	4,3663
učenje slovničnih zakonitosti	3,9779
učenje jezikoslovnega izrazja	3,6007

⁷ Učitelji so na 6-stopenjski lestvici, kjer 6 pomeni *popolnoma se strinjam*, ustreznost trenutnega jezikovno-ravninskega in izbesedilnega modela v povprečju ocenili z dobro 4 (oceni 4,2 in 4,17), največji delež učiteljev (dobrih 30 %) pa je izbral oceno 5.

⁸ Prav iz teh »kritičnih mest«, določenih z analizo korpusa Šolar, naj bi rasla tudi projektna pedagoška slovnica, prilagojena uporabniku. Prim. novi učni načrt za OŠ 2011, str. 38 (izpostavljena »kritična mesta«, ki naj bi se jim namenilo več časa).

⁹ Aritmetična sredina predstavlja srednjo vrednost vseh ocen na 6-stopenjski lestvici, kjer 6 pomeni *zelo veliko časa*.

pisanje, kjer je jasno izražanje misli pomembnejše od oblikovnih pravil. Ti rezultati potrjujejo pozivom, da bi morali učenci v šoli čim več pisati, ker se lahko le s samostojnim pisanjem naučijo opisovati, primerjati, izražati mnenje, argumentirati itn., z učiteljevim preverjanjem napisanih besedil pa se lahko tudi odpravljajo pogoste napake (Trobevšek 2009: 383) na različnih jezikovnih ravneh in bogati besedišče. Primerjava s sklopom vprašanj o uspešnosti obstoječega modela posredovanja znanja o sporazumevanju in besedilnih vrstah pa kljub temu pokaže, da se zdi večini učiteljev obstoječi model dokaj uspešen za razvoj učenčeve sporazumevalne zmožnosti (na 6-stopenjski lestvici, kjer 6 pomeni *zelo uspešen*, je približno 45 % učiteljev izbrala oceno 4).

Učitelji so na drugo mesto po pomembnosti postavili učenje besed, čeprav je glede na analize tej dejavnosti po učnih načrtih namenjenega nekoliko manj časa. Učitelji se dobro zavedajo, da je bogat besedni zaklad kot nosilec pomenskih sestavin ključnega pomena za uspešno sporazumevanje. Besedišče se sicer usvaja tudi takrat, kadar pouk ni eksplicitno namenjen temu, in učitelji, ki se zavedajo pomena dobro razvitega besedišča, lahko besedišče razvijajo tudi, ko to ni predpisano z učnim načrtom. Kljub temu so neposredne vaje z besediščem na tej stopnji šolanja še vedno koristne. Analize učbeniške obravnave besedišča (Stabej idr. 2008; Rozman 2010) so sicer pokazale nekaj slabosti, predvsem v dekontekstualiziranosti besedišča in pogostega neutemeljenega favoriziranja po izvoru slovenskih besed pred tujimi, vendar pa učitelji (glede na odgovore v sklopu vprašanj o obravnavi besedišča) tega ne zaznavajo. Na načelni ravni se sicer strinjajo, da je treba besedišče obravnavati v kontekstu,¹⁰ a hkrati menijo, da so učbeniške naloge za

delo z besediščem ustrezne in pozitivno vplivajo na razvoj sporazumevalne zmožnosti (povprečna ocena strinjanja z izjavo je 3,94); z izjavo, da se daje slovenskim besedam velikokrat neutemeljena prednost pred besedami tujega izvora, pa se v glavnem ne strinjajo.¹¹

2.2 Zaključek

Rezultati anketne raziskave kažejo, da so učitelji z obstoječimi vsebinami jezikovnega pouka in obravnavo slovnice, besedišča in sporazumevanja kar zadovoljni ter se v marsičem vsaj na načelni in abstraktni ravni ne strinjajo z našimi izhodišči za prenovu. V anketi smo postavili zelo splošne trditve, brez utemeljitev in nakazanih možnosti oziroma realnih primerov drugačne obravnave, zato so takšni rezultati tudi pričakovani. Kljub temu pa se gibljejo povprečne ocene obstoječega sistema (na 6-stopenjski lestvici, kjer 6 pomeni največje zadovoljstvo) v veliki meri okrog 4, kar kaže, da nezanemarljiv delež učiteljev čuti potrebo po določenih spremembah pri jezikovnem pouku slovenščine. Rezultati torej kažejo vsaj na delno upravičenost pozivov po spremembah, hkrati pa tudi na to, da bo treba spremembe vnašati premišljeno in ne brez upoštevanja učiteljskega mnenja o tem, kaj je v obstoječem sistemu dobro in kaj slabo. To pomeni, da morajo biti spremembe strokovno utemeljene in novi predlogi testirani na delu populacije. Vsekakor je treba pripraviti konkretne predloge za obravnavo posameznih jezikovnih vsebin tako v klasični obliki kot v obliki računalniških interaktivnih vaj in obravnav. Rezultati tistega dela anketne raziskave, ki se nanaša na uporabo IKT pri pouku slovenščine, namreč kažejo relativno veliko naklonjenost uporabi IKT pri pouku tako s strani učiteljev kot učencev, razvoj digitalne pismenosti pa je tudi eden izmed pomembnih ciljev prenovljenih učnih načrtov.

¹⁰ Na 6-stopenjski lestvici, kjer 6 pomeni popolno strinjanje, so izjavi »Nove besede bi se učenci morali vedno učiti na podlagi besedil« in »Besedišče in slovnico bi morali obravnavati skupaj in povezano« v povprečju ocenili s 4,8 oz. 4,6.

¹¹ Skoraj 40 % učiteljev je na 6-stopenjski lestvici, kjer 6 pomeni *popolnoma se strinjam*, izjavo ocenilo z oceno 1, povprečna ocena pa je bila le 2,37.

Za vse to bo seveda potrebno sodelovanje različnih teoretikov, praktikov in tehnologov, pa tudi veliko znanja in odprtosti za različne poglede – z dobro mero sodelovanja lahko z dobro pripravljenimi gradivi vplivamo na oblikovanje kompetentnih govorcev slovenščine¹² in morda celo poskrbimo za več dobre volje pri pouku slovenščine.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma idr., 2010: Končni cilj: jezikovno kultiviran človek. *Delo, Sobotna priloga*, 4. 12. 2010. 39.
- ARHAR, Špela, KREK, Simon, 2010: Slovenski besedilni korpusi: kako v razred? *Sodobna pedagogika* 61/1. 224–241.
- KRAPŠ VODOPIVEC, Irena, 2010: Besedilna zmožnost med šolsko prakso in sporazumevalno resničnostjo. *Sodobna pedagogika* 61/1. 242–262.
- Okrogla miza *Aktualna vprašanja pouka slovenščine v teoriji in šolski praksi* (Slavistični kongres 2010, Ljubljana). [avdioposnetek, interno gradivo]
- ROZMAN, Tadeja, 2010: *Vloga enojezičnega razlagalnega slovarja slovenščine pri razvoju jezikovne zmožnosti. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ROZMAN, Tadeja idr., 2010: *Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Amebis. www.slovenscina.eu/Vsebine/SI/Kazalniki/K15.aspx
- Sporazumevanje v slovenskem jeziku*: www.slovenscina.eu
- STABEJ, Marko, 2011: Jezikovni potrošnik in potrošnica. *Sodobna pedagogika* 62/2. 102–113.
- STABEJ, Marko idr., 2008: *Jezikovni viri pri jezikovnem pouku v osnovni in srednji šoli: končno poročilo z rezultati dela*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. www.trojina.si/Vsebine/SI/Projekti/StabejRozman.pdf
- TROBEVŠEK, Marko, 2009: Pouk materinščine in jezikoslovje. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja* 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 379–384. www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp28/Trobevsek.pdf
- Učni načrti in katalogi znanj za slovenščino*: www.zrss.si, www.mss.gov.si
- VOGEL, Jerca, 2010: Zmožnost kritičnega sporazumevanja kot temeljni cilj jezikovnega izobraževanja v šoli. Milena Ivšek (ur.): *Pot k jezikovni politiki v izobraževanju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 106–135.

¹² Ali morda vsaj ozaveščenih jezikovnih potrošnikov (Stabej 2011).

SLOVENSKI ČLENKI V LUČI DUCROTOVE INTEGRIRANE PRAGMATIKE

Mojca Schlamberger Brezar
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'367.635:81'42

Pragmatika je bila kot znanstvena disciplina prvič opisana leta 1938, v jezikoslovju pa je večji razmah dosegla od konca sedemdesetih let dalje. Takrat so se razvili različni pristopi k preučevanju besedila v kontekstu, med drugim tudi teorija argumentacije v jeziku, ki se izraža z operatorji, konektorji in toposi. V okviru te teorije v prispevku preučimo vlogo nekaterih slovenskih členkov, ki so hkrati argumentacijski operatorji.

pragmatika, argumentacija, členek, argumentacijski operator, argumentacijska usmeritev

Pragmatics as a discipline was first described in 1938, but became widely known in linguistic research only in the late 1970s. At that time, new approaches to research into language in context appeared. Theory of argumentation in language is one of them. Within this theory we discuss the role of some Slovene particles, functioning as argumentation operators.

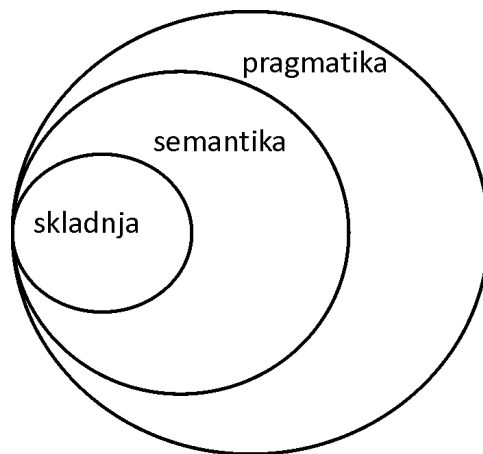
pragmatics, argumentation, particle, argumentation operator, argumentation orientation

1 Uvod (zgodovina raziskav v pragmatiki)

Pragmatika je bila v sodobnem smislu prvič poimenovana leta 1938 v delih filozofa J. Morrisa, ki se je ukvarjal s semiotiko (Schlamberger Brezar 2009). V okviru discipline, ki se ukvarja s preučevanjem znakovnih sistemov, je definiral skladnjo, semantiko in pragmatiko. Skladnja obravnava odnose med znaki v sistemu. Semantika se ukvarja s pomenom teh znakov in odnosi med znaki ter njihovimi nosilci. Predmet pragmatike pa so odnosi med znaki sistema in njihovimi uporabniki oz. interpreti v dani situaciji. Skladnja je torej instrumentalna glede na semantiko in semantika je instrumentalna glede na pragmatiko (Slika 1).

Pragmatika se je široko razmahnila v filozofiji, sociologiji in jezikoslovju kot disciplina, ki preučuje znake v odnosu do širšega konteksta. V jezikoslovju se je dotaknila različnih področij, ki do tedaj niso bila raziskana, iz česar so se rodile nove smeri razis-

kovanja, npr. teorija govornih dejanj (Austin, Searle), konverzijska analiza (Sachs in Schegloff, Levinson, van Dijk, ženevska šola z E. Rouletom (1985) in drugi), konverzacijske implikature (Grice), presupozicija, argumentacija v jeziku in podobno.

Slika 1

Ducrot v okviru integrirane pragmatike, ki jo razlaga kot semantično vsebino v sporazumevalni situaciji, upošteva fenomene sporazumevalnega namena, implikacije in polifonije (Ducrot idr. 1980; Ducrot, Anscombe 1983). Ta veja pragmatike se je posebej obnesla pri raziskovanju besed, ki jih na ravni običajnih skladenjsko-oblikoslovnih raziskav težko celostno razložimo, laže pa jih razumemo v kontekstu izrekanja, zato so te besede dobile ime pragmatični zaznamovalci (ang. discourse markers (Schiffrin 1983)) ali pragmatični povezovalci (ang. connecteurs pragmatiques (Roulet idr. 1985)). O njih bo v kontekstu argumentacije tekla beseda v nadaljevanju.

2 Pragmatika in argumentacija v jeziku

Argumentacija na ravni diskurza, ki nam pomeni besedilo v kontekstu izrekanja, poteka, če predpostavljamo, da govorčeva diskurzivna reprezentacija oz. to, kar si misli in v danem diskurzu izrazi, teži k spreminjanju naslovnikove reprezentacije glede danega predmeta diskurza. Zato lahko razumemo, da argumentacijski cilj predstavlja ilokucijsko namero. To je pristop Anscombrove in Ducrotove šole argumentacije v jeziku (1983). V okviru te šole sta jezikoslovca in filozofa poleg govornega dejanja izpostavila tudi argumentacijsko dejanje: govorec *X* je izrekel *A* z namenom, da argumentira v prid *C*; *A* je v tem primeru argument, *C* pa sklep.

Glavna teza argumentacije v jeziku je, da obstajajo v pomenu izrekov vrednosti, ki jih ne moremo skrečiti na gole informativne vrednosti niti izpeljati iz osnovnejših informativnih vrednosti. Na teh temeljih sta Anscombe in Ducrot (1983: 8) postavila hipotezo, da so argumentacijske vrednosti prav tako temeljne in prisotne ter da soobstajajo z informativnimi vrednostmi v pomenu že od globinske strukture dalje. Argumentacija, kot si jo zamišljata Anscombe in Ducrot (prav tam), zadovoljuje dva pogoja. Govorec argumentira, ko izreka izrek ali množico izrekov *I*₁, ki je namenjena temu, da dopušča drugi

izrek *I*₂. Hipoteza, ki jo postavljata, je, da v jeziku samem obstajajo omejitve, ki vodijo to predstavitev. Da je lahko izrek *I*₁ argument za izrek *I*₂, ne zadošča, da se v *I*₁ navaja izreke za odobritev, da sprejmemo *I*₂. Jezikovna zgradba mora poleg tega izpolnjevati določene pogoje, da lahko v diskurzu predstavlja argument za *I*₂.

Po Moeschlerju (1985: 56) že sama definicija argumentacijskega odnosa kaže na mesto, ki ga ima ta v sporazumevanju: argumentacijski odnos je odnos med izrekom *A*, ki predstavlja argument, in neko drugo jezikovno enoto *C*, sklepom, kadar je *A* namenjen, da služi *C*. Ker argumentacija izvira iz ilokucije, tako kot ilokucija predstavlja namerno, dogovorjeno in institucionalno dejanje.

Dejstvo, da je argumentacija namerna, je bistveno za definicijo argumentacijskega odnosa. Če za izrek *A* trdimo, da je namenjen, da služi sklepu *C*, to pomeni, da s tem priznamo njegov namerni značaj, ki ga lahko razlagamo na dva načina (Moeschler 1985: 56):

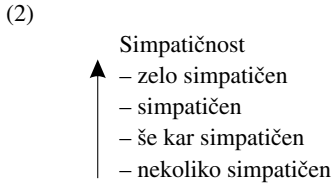
1. Namernost argumentacijskega dejanja lahko vidimo že v dejstvu, da nek argument predstavimo z namenom, da služi določenemu sklepu, in nikdar izolirano.
2. Namernost se lahko omeji na funkcijo argumentacijskega dejanja: sogovorec prepozna v govorčevem izrekanju namen argumentacije.

Jezikovna sredstva, ki jih na eni strani izjavljalec izbira za argumentacijo, na drugi strani pa naslovnik prepozna kot zaznamovalce argumentacije, kažejo na dogovorjeni značaj argumentacijskega dejanja. Argumentacijsko dejanje je po teoriji argumentacije v jeziku (Anscombe, Ducrot 1983; Moeschler 1985: 58) združeno s tremi tipi argumentacijskih zaznamovalcev: osnimi zaznamovalci (primer (1)), operatorji (primer (3) a) in b)) in argumentacijskimi povezovalci.

(1)

Aleš je zelo simpatičen.

V primeru (1) vrednost pridevnika na osi *simpatičen* določa argumentacijsko vrednost pridevnika *simpatičen*, ki določa pozitivno značilnost. Na argumentacijski lestvici *simpatičnost* je *zelo simpatičen* najmočnejši argument (Slika (2)):

Slika 2

Pa pogledjmo, kako delujejo tako imenovani argumentacijski operatorji v primeru (3).

- (3)
a) Ura je osem.
b) Ura je šele osem.

V primeru (3) b) členek *še*le določa argumentacijsko vrednost izreka in omejuje argumentacijske možnosti izreka glede na izrek (3) a). V primeru (3') so prikazane različne možnosti argumentacije v primeru (3) a) in b): z izrekom (3) a) lahko argumentiramo na dva načina, z izrekom (3) b) pa le na enega. Členek *še*le spreminja možnosti argumentacije v izreku, ker omejuje možne sklepe in izrek argumentacijsko usmeri, v danem primeru proti sklepu *zgodaj je*. V tem primeru členek *še*le deluje kot argumentacijski operator.

- (3')
a')
Ura je osem. Pohiti.
Ura je osem. Ni ti treba hiteti.
b')
Ura je šele osem. Ni ti treba hiteti.
?? Ura je šele osem. Pohiti.

Institucionalnost argumentacije je na eni strani povezana s pravnimi spremembami, ki jih nalaga to ilokucijsko dejanje, in na drugi strani z naravo mehanizmov, ki omogočajo argumentacijo. Ilokucijsko dejanje je z institucionalnega gledišča definirano kot tako, ki

spreminja pravice in dolžnosti sogovorcev, kar pomeni, da določa nove norme v okviru sporazumevanja (Moeschler 1985: 58).

Spremembe, določene z argumentacijskim dejanjem, so lahko naslednje: če je argumentacijsko dejanje izrekanje argumenta, namenjenega temu, da služi določenemu sklepu, mu to funkcijo pripišeta izjavljalec in naslovnik, torej argumentacijsko dejanje oba obvezuje k sklepu (Ducrot 1980), in sicer v smeri, ki je podana z argumentacijskim dejanjem. Kakšen bo ta sklep, lahko zaključita na podlagi upoštevanja argumentacijskih zaznamovalcev in toposov.

V nadaljevanju se bomo posvetili opredelitvi nekaterih slovenskih členkov kot operatorjev argumentacije, in sicer *še*, *že* in *skoraj*.

3 Slovenski členki kot nosilci argumentacije v jeziku

Uporaba členka v diskurzu pomeni dejanje argumentacijske usmeritve. Govorec usmeri izraz tako, kot mu najbolj ustreza za argumentacijo. S tem argumentira predvsem implicitno. V izreku *Prišel je tudi Jaka* zaradi členka *tudi* vemo, da Jaka ni bil sam; če pa rečemo *Prišel je vsaj Jaka*, je s tem izpolnjen že nek minimalni pogoj, da smo zadovoljni, medtem ko z izrekom *Prišel je celo Jaka* nakažemo, da je bilo dejstvo, da je prišel, res izjemno.

V nadaljevanju bomo izpostavili členke *še*, *že* in *skoraj*, ki jih lahko razložimo v skladu z zgoraj predstavljeno Ducrotovo teorijo argumentacije v jeziku. *Še* in *že* sta operatorja, ki omeujeta možnosti argumentacijskih sklepov in sta si na videz diametralno nasprotna. Členek *skoraj* z njima vstopa v kombinacije, hkrati pa predstavlja t. i. argumentacijski prag, po katerem argumentacija z določenimi sredstvi ni več mogoča. Primere za ilustracijo smo poiskali v zapisu govorjenega diskurza posnetih pogajanj (Schlamberger Brezar 1996) in korpusa Fiduplus.

3.1 Še in že, nasprotje v argumentacijski orientaciji

Preden pregledamo posamezne rabe členkov *še in že*, pogledajmo njuno nasprotno argumentacijsko usmeritev. Pri zanikanju se oba veznika prepletata med seboj in v posameznih pomenih dopolnjujeta s členkom *več*. Vzemimo dva izreka, npr. (4) in (5):

(4)

Ura je devet, Jaka že dela.

Dejstvo, da Jaka že dela, nakazuje na izražanje mnenja izjavljalca, da se mu to zdi presenetljivo, neobičajno bodisi v odnosu do Jaka ali do »zgodnje« devete ure.

(5)

Ura je pet, Jaka še dela.

Kako postaviti vprašanje glede na zgornja izreka in kakšen odgovor lahko dobimo? Vprašanje, ki ga lahko postavimo na podlagi primera (4), je v primeru (4'), v primeru (5') pa sledi vprašanje na podlagi primera (5). Vsakokrat sta možna dva odgovora – a) in b).

(4')

A Jaka že dela?

a) Da, že dela.

b) Ne, ne še. (s poudarkom na dejstvu, da pričakujemo, da bo delal)

(5')

A Jaka še dela?

a) Da, še dela.

b) Ne, ne dela več.

Pri zanikanju izrekov, ki vsebujejo *še in že*, vidimo, da se pomen kakor tudi argumentacijska vrednost členkov obrne.

Ob pregledu delovanja členska *še* v korpusu Fidaplus smo našli naslednje rezultate: v korpusu ima 100.000 pojavitev,¹ od tega 11.218 v govornem prenosniku. *Še* v avtentičnih besedilih deluje kot operator, ki modificira glagol, prislov, samostalniki, zaimek. V povezavi s samostalniki se uporablja bodisi za izražanje količine bodisi trajanja določene

nega stanja: *še dve leti, je še študent*. V primeru (6) izraža dodajanje – *še nekaj, še naštevati*, pa tudi izpostavljanje, da nekaj ni doseženo in da je to presenetljivo – *še ne dobijo (konec februarja plače za marec)*. Zadnja raba izraža argumentacijo v jeziku.

(6)

In še nekaj. Tega ne bomo mi sanirali – poslanke in poslanci tukaj. To bodo sanirali tisti, ki delajo v Sloveniji včasih tudi za 40.000 naših tolarjev. To bodo sanirali tisti, ki še konec februarja, kot recimo v TAM-u, ne dobijo plače za januar. To sanirajo tisti ljudje – ostale primere, ki bi se jih dalo tukaj še naštevati, si bom prihranil za kdaj drugič. (www.fidaplus.net; DZ 1996.)

Še se pojavlja tudi v zloženih veznikih – konektorjih, tudi tu z dodajalno in poudarjalno vsebino, v oblikah *še posebej, še zlasti, še nekaj*. Pojavlja se tudi v vezniški zvezi *če še*, kar bi lahko prikazali na primeru *če še nisi vedel* z govorčevo implikacijo, »saj najbrž veš, ampak če prej še nisi, boš potem, ko ti jaz povem, zagotovo«. Poleg argumentacijskega usmerjanja dodaja še mnenje govorca. V kombinaciji s *samo* (primer (7)) *še* uvaja argumentacijo v smeri minimalnega pogoja.

(7)

Dr. Wilbur pravi, da bo po ovcah poskusil s kravami. Verjetno pa je samo *še* vprašanje časa, kdaj se bo kdo lotil podvojitev človeka. (www.fidaplus.net; Dnevnik.)

V primeru (8) pa gre za stopnjevanje in poudarjanje s *še*:

(8)

Gospod Kopač je danes rekel, da si je vzel tri tedne časa in iz teh treh tednov ni rodil niti enega samega piškovega amandmaja, ki bi bil še kako potreben po njegovem mnenju, in ki bi kakovost zakona oziroma spremembe zakona, ki ga danes sprejemamo, lahko izboljšal do te mere, da bi bil zadovoljen tudi on kot predsednik odbora in kot poznavalec te problematike. (www.fidaplus.net; DZ 1995.)

¹ Število besed, ki so zelo pogoste, se v korpusu Fidaplus ustavi na številki 100 000.

Členek *že* se v korpusu Fidadplus pri vseh prenosnikih ustavi na 100.000 pojavitvah, v govornem prenosniku pa najdemo 13.606 pojavitev. Pojavlja se v dvojni vlogi: kot operator ali kot povezovalc oz. konektor. V vlogi operatorja poudarja minimalni pogoj za uresničitev izreka (primera (9) in (10)):

(9)

Zadoščal bi *že* predlog ministra. (www.fidadplus.net; DZ 1995.)

(10)

No, pravzaprav sva se nekaj *že* po telefonu dogovorila. Mi te vaše smuči približno poznamo, smo se kar nekaj pozanimali o njih, in gre za večjo količino, kot sem vam *že* omenila, seveda, o cenah nisva še nič govorila, verjetno se bova pa danes lahko o vsem tem tudi pomenila. (Določanje cen smučarski opremi, Schlamberger Brezar 1996.)

V primerih (11) in (12) *že* izraža poudarjanje povedanega v odnosu do dela izreka. V prvem primeru skuša govorec z rabo *že* delovati pomirjujoče in dodatno zaznamuje *v redu*. V primeru 12 pa gre za poudarjeno kategorično odklanjanje.

(11)

Je *že* v redu. Lahko. (www.fidadplus.net; Ameriška pita 2.)

(12)

Počasi. Jaz jih *že* nisem vzel. (www.fidadplus.net; Kremenčkovi, viva rock Vegas.)

Že v vlogi konektorja deluje kot zaznamovalec dopuščanja. Pojavlja se v protivno-dopustnih diskurzivnih gibanjih in se vključuje v sklope, bodisi kot *če že*, *ko že*, ko od dane situacije izvzemamo določene trditve, ki so z njo v nasprotju (drugi *že* v primeru (13)), bodisi kot *že res*, *že že*, *že mogoče* v prvem delu, ki mu sledi *ampak/vendar/toda* v drugem (primera (14) in (15)).

(13)

Zato poudarjamo, da *če* hočemo ohraniti tudi motivacijo bank pri reševanju tega problema, jih ne moremo tako rekoč na realsocialističen način *že* honorirati in nato pričakovati, da bodo zaradi svoje silno visoke razredne zavesti

pravilno delovale in učinkovito vodile podjetja. Rezultati realsocialističnega gospodarstva in današnji polom vseh teh velikanov kažejo, da je to bila skrajno naivna, *če že* ne bedasta koncepcija. (www.fidadplus.net; DZ 1995.)

(14)

Že že, saj se zavedam, da s tem razbijam enotnost tečaja, samo nemogoče je imeti samo enomesečni tečaj. (Pogajanja o organizaciji jezikovnega tečaja, Schlamberger Brezar 1997.)

(15)

A: Naša mreža res pokriva velik del celotnega tržišča.

B: *Že že*, ampak ko je Slovenija tak mali trg. (Pogajanje o ceni smučarske opreme, Schlamberger Brezar 1997.)

Tako primer (14) kot (15) bi lahko parafrazirali s »strinjam se z vami, ampak imam svoje mnenje, za katerim stojim«.

3.2 Argumentacijsko sousmerjena skoraj in že

Po zgornjih primerih s *še* in *že*, ki v argumentaciji dosežeta nasprotno usmeritev, pogledimo še argumentacijske možnosti, ki nam jih dajejo izreki, ki vsebujejo členek *skoraj*. Ta označuje mero, stopnjo, stanje blizu končne stopnje ali mere. Po Ducrotu (1983) po analogiji s francoskim *presque* označuje argumentacijski prag, vendar ne v vseh primerih. Za členke, ki imajo v sebi »argumentacijski prag«, velja, da na ravni določenih zaključkov niso možna enaka nadaljevanja. Pri argumentaciji se *skoraj* in *že* izenačita glede sklepov, ki jih lahko potegnemo iz argumentov, medtem ko *še* ostaja na nasprotnem polu. V primeru (16) citiramo Ducrotov primer (1983: 165), kjer je prvi izrek argumentacijsko koherenten, drugi pa ne:

(16)

Pohiti, večerja je skoraj pripravljena!

?? Pohiti, večerja še ni pripravljena.

Na enak način kot s *skoraj* poteka navezava z *že*:

(17)

Pohiti, večerja je *že* pripravljena.

Še in *skoraj* lahko zahtevata isti način argumentacije, medtem ko *že* zahteva drugačne argumente; Ducrotov primer (1983: 166) je tako *sod je poln, sod je skoraj poln*. Tu prag ni dosežen, saj sta možna tako zaključek *ni več treba natakati* (18) kot *natoči še malo* (19).

- (18)
Sod je skoraj poln, ni več treba natakati.
Sod je že poln, ni več treba natakati.

- (19)
Sod še ni poln, natoči še malo.
Sod je skoraj poln, natoči še malo.

Primerov rabe *skoraj* je v korpusu Fida-plus v vseh prenosnikih nad 100.000, med njimi tudi primera (20) in (21), kjer prvi označuje trajanje samostalnika, drugi pa glagol. V primeru (20) je *skoraj* orientiran proti *dolgo*, v primeru (21) pa bi ga lahko nadomestili s členkom *celo*.

- (20)
Od takrat, ko sva nehala, je dva meseca in pol.
Hodila sva skoraj dve leti in pol. (www.fidaplus.net; Nedeljski 2001.)

- (21)
Objektivno pač moramo verjeti, da slovenskim policistom ni vseeno, če se jim že nekaj mesecev skoraj posmehujejo, in da so res storili vse, da bi izsledili in prijeli napadalca ali napadalce na novinarja. (www.fidaplus.net; Dnevnik 2001.)

V govornem prenosniku za rabo *skoraj* najdemo le 389 primerov, ki ne odstopajo od pisnih rab; npr. v primeru (23).

- (23)
Kar zadeva levo sredinsko opcijo v Italiji, se mi zdi, da je podatek, da smo se vsi Slovenci, bi rekel skoraj brez razlike znašli v tej fazi, znotraj te želje, da bi nam ta opcija dala več pozornosti, ker slutimo in razumemo in vidimo, da je tam mogoče to doseči, medtem, ko na drugi strani nimamo kaj iskati, da je to tudi en podatek, ki ga velja podčrtati. Samo to. (www.fidaplus.net; DZ 1995.)

Skoraj, ki označuje stanje blizu končne stopnje, je lahko usmerjen tako proti »še malo

je do konca« kot »končano je«, ne glede na slovenski rek, da *skoraj še nikoli ni zajca ujel*. Argumentacija v jeziku torej ni nekaj splošno veljavnega, ampak je v veliki meri odvisna tudi od konteksta situacije.

4 Sklep

Pragmatika je na področju lingvistike in analize diskurza odprla vrsto zanimivih vprašanj. Argumentacija v jeziku, kot jo opisuje Ducrot, s kategorijami argumentacijskih operatorjev in konektorjev dodatno osvetljuje rabo slovenskih členkov.

Členki so predvsem odnosna komponenta do besedila, ki ga določajo, in so izraz govorčeve volje, da ta del besedila poudarijo ali kako drugače označijo. Kot taki so kot nalašč za izražanje argumentacije v jeziku. Nam morda lahko teorija argumentacije v jeziku ponudi pomoč pri enotni opredelitvi slovenskih členkov? Pregled členkov *še*, *že* in *skoraj* v nekaterih rabah v luči Ducrotove in Anscombrove teorije argumentacije v jeziku pokaže, da delujejo kot argumentacijski operatorji, včasih pa se tudi kot konektorji vključujejo v argumentacijska gibanja. Seveda pa jih ne moremo obravnavati ločeno od konteksta.

Literatura

- ANSCOMBRE, Jean-Claude, DUCROT, Oswald, 1983: *Argumentation dans la langue*. Bruselj: Mardaga.
- AUSTIN, John, 1981: *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- van DIJK, Teun A., 1981: *Studies in the pragmatics of Discourse*. Den Haag, Pariz, New York: Mouton de Gruyter.
- DUCROT, Oswald, 1980: *Le dire et le dit*. Pariz: Minuit.
- DUCROT, Oswald idr., 1980: *Les mots du discours*. Pariz: Minuit.
- GRICE, Herbert Paul, 1975: *Logic and conversation*. Peter Cole, Jerry L. Morgan (ur.): *Syntax and semantics* 3. New York: Academic Press.
- LEVINSON, Stephen C., 1983: *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- MOESCHLER, Jacques, 1985: *Argumentation et conversation*. Pariz: Hâtier.
- ROULET, Eddy idr., 1985: *L'Articulation du discours en français contemporain*. Bern: Lang.
- SACKS, Harvey, SCHEGLOFF, Emanuel A., JEFFERSON, Gail, 1974: A Simplest Systematics for the Organisation of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50. 696–735.
- SCHIFFRIN, Deborah, 1985: *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHLAMBERGER BREZAR, Mojca, 1996: *Zgradba pogajalske komunikacije: magistrska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SCHLAMBERGER BREZAR, Mojca, 1997: Analiza pogajalskega sporazumevanja. *Jezik in slovstvo* 43/5. 195–210.
- SCHLAMBERGER BREZAR, Mojca, 2009: *Povezovalci v francoščini: od teoretičnih izhodišč do analize v diskurzu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- SEARLE, John R., 1979: *Expression and Meaning: Studies in the theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- www.fidaplus.net (april–junij 2009, maj 2011)

JEZIKOVNA STILISTIKA ALI ZAKAJ BRATI OBLIKO BESEDILA

Mojca Smolej

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'38:81'42

Temeljna značilnost jezikovne stilistike je interdisciplinarnost. Ta se kaže tako znotraj same jezikoslovne stroke, in sicer kot vertikalna in hierarhična povezanost med posameznimi jezikovnimi ravninami (fonološka, morfonološka, skladenjska, semantična, širše besediloslovna itn.), kot tudi navzven na ravni povezovanja med različnimi družboslovnimi in humanističnimi strokami (antropologija, sociologija, psihologija, zgodovina, umetnostna zgodovina, arhitektura, likovna umetnost itn.).

jezikovna stilistika, interdisciplinarnost, besedilo, oblika, vsebina

Linguistic stylistics is fundamentally characterized by interdisciplinarity. On the one hand it pervades the study of language inasmuch as different levels of linguistic analysis (phonological, morphological, syntactic, semantic and textual) are linked in a vertical and hierarchical way to one another, whereas on the other hand linguistics interacts with various social sciences and humanities (anthropology, sociology, psychology, history, art history, architecture, visual arts, etc.).

linguistic stylistics, interdisciplinarity, text, text form

1 Jezikovna stilistika?

Jezikoslovno področje, katerega temeljna in osnovna značilnost je interdisciplinarnost, je zagotovo jezikovna stilistika. Interdisciplinarnost se odraža tako znotraj same jezikoslovne stroke kot tudi zunaj na ravni povezovanja z različnimi družboslovnimi in drugimi vedami. Pri analizi predmetnega področja jezikovne stilistike in njenega kompleksnega povezovanja z ostalimi jezikoslovnimi področji in z drugimi družboslovnimi vedami se odstira brezmejna množica nespregljivih podrobnosti, ki skupaj podajajo zgolj enega izmed možnih približkov razumevanja jezikovnega sloga določenega avtorja. Tako se lahko analiza jezikovnega sloga določenega govorca oz. avtorja kaže kot brezupno ali nesmiselno početje. Jezikovnega sloga zagotovo ne bomo nikoli doumeli v celoti oz. ga ne bomo nikoli »dekomponirali« do točke, v kateri je avtor ali govorec šele začel ustvarjati. To je preprosto nemogoče in na nek

način tudi nesmiselno, predvsem zaradi bistvene lastnosti vsakega govornega dejanja, tvorjenja in razumevanja katerega koli besedila, jezika nasploh – zaradi subjektivnosti.

Teorija sporazumevalne zmožnosti (Hymes 1971: 269–93; Coseriu 1988: 57–287; Bachman 1990: 81–109) bi na tem mestu zapisala, da je vsak govorec, tvorec pri tvorjenju in prejemnik pri razumevanju edinstven, neponovljiv. Nihče drug ne more razumeti besedila, sporočila tako, kot ga razume njegov tvorec. Vsakršno tvorjenje in razumevanje je namreč pogojeno s številnimi psihofizičnimi dejavniki, socialnimi in kulturnimi okoliščinami, elokucijskim, idiomatičnim in ekspresivnim vedenjem posameznika itn., kar povzroča, da je toliko »razumevanj« besedil, njihovih stilističnih posebnosti, kolikor je prejemnikov (med katere se na nek način uvršča tudi sam tvorec). Zopet se torej zastavlja vprašanje, ali je jezikovna stilistika zaradi interdisciplinarnosti, tvorčeve svobode

in prejemnikove ali jezikoslovčeve subjektivno pogojene recepcije sploh smiselna. Odgovor ne more biti drugačen kot pritrdilen; jezikovna stilistika kljub subjektivno pogojenim zaključkom, relativnosti vsakega predvidevanja kaže na možno upodobitev predmeta v enkratni podobi, obliki, ki je rezultat posebne organizacije izraznih sredstev. Spoznavanje enkratnih ali ponovljenih organizacij izraznih sredstev pa priča o razvoju in zmožnostih samega jezika.

2 Jezikovna stilistika in interdisciplinarnost

Že v uvodu je zapisano, da je bistvena značilnost jezikovne stilistike prav interdisciplinarnost (Pogorelec 1968, 1970, 1978). Kaže se na treh ravneh: prva je znotraj same slovnice oz. jezikoslovne stroke, druga se odraža na zunaj s povezovanjem z drugimi vedami ali strokami, tretja pa je v presečišču obeh, saj zahteva upoštevanje vseh zakonitosti sporazumevalne zmožnosti.

Jezikovnostilistična analiza znotraj jezikoslovja zahteva upoštevanje tako vertikalne kot hierarhične povezanosti posameznih jezikovnih ravnin (fonološke, morfonološke, skladenjske, semantične, besediloslovne itn.); šele vključitev in poznavanje vseh ravni lahko ponudi (relativno) celovit pristop k jezikovnemu slogu določenega avtorja. Pri tem je nujno upoštevati tudi splošne slogovne navade obdobja, v katerem je ustvarjal avtor. Slogovne in tudi druge navade obdobja pa lahko odkrivamo, razumemo le s pomočjo številnih drugih ved, kot so npr. antropologija, sociologija, psihologija, zgodovina, umetnostna zgodovina, arhitektura, likovna umetnost itn. Sočasne slogovne značilnosti na drugih umetniških in splošnih življenjskih področjih ter antropološke in sociološke raziskave lahko razkrijejo ali interpretirajo marsikatero stilistično težnjo določenega avtorja oz. tvorca. Za popolnejšo in natančnejšo analizo umetnostnega (in neumetnostnega) besedila mora jezikoslovec tako povezati dopolnjujoče se stroke, ki šele skupaj odkrivajo

(relativno) celostno stilno podobo določenega besedila.

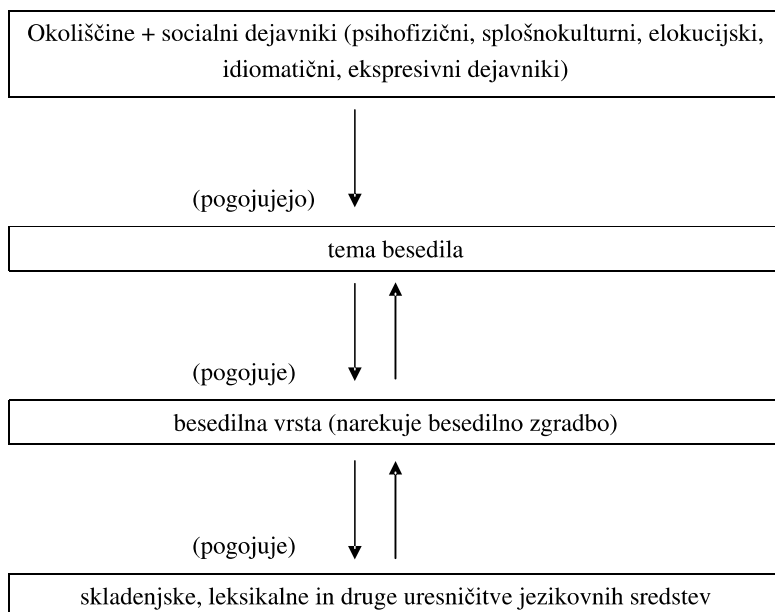
Interdisciplinarnost jezikovne stilistike tako znotraj jezikoslovja kot zunaj med različnimi družboslovnimi strokami povezuje (kot je bilo že omenjeno) nujno upoštevanje umetnikove svobode in »subjektivnosti« prejemnikove (bralčeve, sogovorčeve ali jezikoslovčeve) recepcije oz. jezikovne analize. Recepcija vedno izhaja iz osebnih izkušenj in je kot taka pogojena z osebnoizkusvenim ravnanjem, doživljanjem posameznika, njegovih notranjih izhodišč. Enako kot razumevanje, recepcija ali stilistična analiza temelji tudi tvorjenje kateregakoli besedila (posebno pa umetnostnih, publicističnih in (spontano) govornih besedil) na posameznikovih, tvorčevih osebnoizkusvenih doživljajih, ki so pogojeni z družbeno-družabnimi oz. socialnimi dejavniki. Natančna in izčrpna jezikovnostilistična analiza bi torej morala »dekompozicijo« besedila izpeljati vse do prepoznavanja tvorčevih (piščevih, govorčevih) osebnoizkusvenih doživljanj oz. celostne slike tvorčeve komunikacijske kompetence, v katero so vpleteni tudi psihofizični, splošnokulturni, elokucijski, idiomatični in ekspresivni dejavniki; to pa je zahtevna, če ne celo nemogoča pot.

Vse to lahko ponazorimo s shemo medsebojnovplivajanskega in odvisnostnega razmerja besedilotvornih stopenj oz. dejavnikov.

Shema 1 razkriva ključno pravilo pri razumevanju in jezikovnostilistični analizi kateregakoli (zlasti umetnostnega) besedila. Umetnikova, tvorčeva (govorčeva ali piščeva) izbira in prejemnikova ali jezikoslovčeva recepcija, analiza sta prepleteni in šele skupaj podajata rezultat razumevanja besedila. Lahko bi celo zapisali, da skupaj predstavljata končno stopnjo ne le pri razumevanju, pač pa pri samem tvorjenju besedila.

Tako književni ustvarjalec kot bralec ustvarjata vsak zase. Pisec strukturira svoje besedilo prvi, bralec ga strukturira za njim. Pri tem je že v samem postopku literarne stvaritve izrabljena posebnost »žive« besede,

Shema 1

ne tiste, ujete v slovar ali v kulturno zakladnico, pač pa posebnost sistema vsakega posameznika. Prav tako je že stara resnica, da ni samo pisec umetnik, temveč v nič manjši meri tudi bralec. (Pogorelec 1968.)

3 Zakaj brati obliko besedila?

Pogledali bomo konkreten primer nujnosti upoštevanja in povezovanja (vsaj večine) jezikovnih ravnin pri jezikovnostilistični analizi. Vertikalna in hierarhična povezanost ravnin nam pomaga pri razumevanju stilnih posebnosti oz. pri odkrivanju posebnosti jezikovnega, besedilnega sistema določenega tvorca (pisca, govorca). Pri tem se seveda ves čas zavedamo, da kot bralci ali jezikoslovci besedilo strukturiramo na svoj, nam lasten način, ki je lahko ali pa ni delno prekriven s tvorčevim.

Pri odkrivanju jezikovnostilističnih značilnosti oz. analizi sistema v besedilu sta bralcu ali jezikoslovcu lahko v veliko pomoč metodološki in teoretični aparat, ki omogočata prepoznavanje možnih organizacij

izraznih sredstev v besedilu. Branje umetnostnega besedila npr. največkrat zahteva, da hkrati z vsebino beremo tudi obliko, in to ne le posamezne podrobnosti, posamezne prvine, pač pa celoto; oblika je največkrat že sama del vsebine.

Kot primer bomo vzeli znano in že velikokrat analizirano Cankarjevo povest *Krčmar Elija*. Osredotočili se bomo le na uvodni del prvega poglavja. Pri analizi oz. poskusu branja oblike uvodnega dela nam bo kot temelj služilo Cankarjevo večkratno opozorilo (1976: 64–65), da je ritem, ki je odvisen od vsebine, važnejši od slovnice; od ritma pa je odvisna beseda. Šele vsebina in oblika, ki je tudi sama vsebina (in ne le »posoda« vsebine), skupaj podajata celotno sliko besedila.

Primer 1

Na hrib je stopil **tujec**. Črn plašč, do vratu zapet, mu je segal do gležnjev; gologlav je bil, roke je imel sklenjene na hrbtu, glavo nagnjeno; tako je gledal v dolino z zlohotnim, lakomnim očesom, njegov obraz je bil kakor od sivega kamna.

Dolina je bila lepa, da ne lepše na svetu, kakor da jo je bil Bog ustvaril za dom in radost svojim najljubšim otrokom. Na obeh straneh so jo zložni hribi čuvali viharjev; na prisojnih rebrih so se razprostirali vinogradi, na osojnih pa so se vzpenjali sočni pašniki visoko v plnine. Dolina sama pa je bila velik vrt sredi polja. Iznad vrta se je razgledoval beli zvonik farne cerkve po tej nebeški krasoti, na zemljo postavljeni.

Tujec je gledal in je štel; štel je domove, ki so se veselili in bahati vrstili ob cesti; bele hiše, rdeče strehe, za hišo vrt, za vrtom polje; pisano bogastvo, kamor se je ozrl. Zasvetile so se mu oči, ustna so se mu nasmehnili zadovoljno in poželjivo.

Večerna zarja je ugašala za prisojnim hribom, tiha senca od neba se je spustila na njive in vrtove. Tedaj se je oglasila pesem iz doline, zmerom glasnejša je bila in zmerom veselejša, vriskala je razposajeno in nebrzdano, kolikor bolj je bleдела večerna zarja.

Tujec se je nasmehnil, ko je zaslišal veselo pesem. Razkrečil je dolge prste ter je prešteval domove, kakor vesten rubežnik.

»Tam so Kovačevi – bogata hiša, poln hlev; da ste mi pozdravljeni, Kovačevi! Tam kraj župnišča so Martinovi – tudi ta vreča je polna do vrha. In tam pod gričem je belo gnezdo Potnikovih, belo gnezdece v zelenem vrtu – skomine stresajo človeka ... Od srca pozdravljeni vsi!«

Prešteval je, meril z očmi, sodil v mislih, njegov obraz pa je bil zmerom bolj sladak in priljuden. Ko je zatonila zarja, **je stopil** s hriba, a takrat se je spustila dolga črna senca preko doline od kraja do kraja ter jo presekala kakor na dvojce ... (Cankar 1969: 74.)

V navedenem odlomku lahko opazimo prefinjeno igro oblike, ki se spaja s samo vsebino (Pogorelec 1975: 272–277); oblika tako postaja vsebina in je ključnega pomena pri grajenju besedilnega sveta. S prezrtjem oblike, njenega vsebinskega doprinosa bi bilo besedilo še vedno razumljivo, vendar bi kot bralci ali jezikoslovci izpustili, spregledali del besedilne igre prepletenosti in odvisnosti oblike in vsebine.

Pri odkrivanju dela igre med obliko in vsebino nam bo v pomoč skladnja oz. teorija

besednega reda ali členitve po aktualnosti; vse ostale dele bomo tokrat prezrli.

Uvod sestavlja sedem odstavkov: protagonist (*tujec*) je omenjen v 1., 3., 5. in 7. odstavku, v 2., 4. in 6. odstavku je vsa pozornost usmerjena v opis zunanjih okoliščin, narave, doline, zarje, hiš. Umirjenost, spokojnost, ki jo prinašajo parni odstavki, se prepletata z naraščajočo napetostjo (grozečo nevarnostjo), ki jo vnašata omemba in opis protagonista v neparnih odstavkih.

Beseda *tujec* (v primeru označena krepko) se v besedilu pojavlja kot osebek v različnih delih povedi. V prvem odstavku je postavljena v samo jedro povedi (remo). S tem je vzpostavljena napetost in namerna igra izpostavljanja grozečega, za ljudi (vaščane) nevarnega protagonista. V tretjem in petem odstavku je *tujec* iz reme že prestavljen v temo (v primeru je to označeno s podčrtavo). S tem je pozornost in vsebinsko težišče odmaknjeno s *tujca*, kar podpira tudi vsebino; na ta način oblika (z besednim redom) postaja del vsebine. V sedmem odstavku *tujec* »izgine«, se skriva, saj je osebek izražen le še morfemsko. Zastrtost *tujca* v obliki morfemsko nakazanega osebk stopnjuje tudi napetost in grozečo nevarnost, ki se je vaščani ne zavedajo oz. se je ne smejo zavedati.

Tabela 1: Prikaz rabe besede *tujec*

Odstavek	Tujec – osebek
1.	eksplicitno izražen v remi
3.	eksplicitno izražen v temi
5.	eksplicitno izražen v temi
7.	morfemsko nakazan

Realizacija besednega reda, kjer je osebek postavljen na konec povedi, usmerja perspektivo na pomensko jedro povedi. To vzbuja asociativno napetost med realizacijo v povedi in univerzalnim vzorcem na sintagmatski osi. Poleg napetosti, ki usmerja bralca in zahteva njegovo pozornost, je ves čas vzpostavljena tudi igra, pri kateri se oblika staplja z vsebino in postaja soudeleženec pri grajenju

(kompoziciji) in razumevanju (drugotni kompoziciji in dekompoziciji) besedilnega sveta.

4 Sklep

Zaradi številnih subjektivno pogojenih dejavnikov in tudi širše družbeno pogojenih, nemalokrat težko opredeljivih dejstev, ki vplivajo na proces tvorjenja (in nadalje na razumevanje) besedila, si jezikoslovec pri preučevanju jezikovnega sloga določenega avtorja oz. kateregakoli tvorca nenehoma zastavlja vprašanje o kompleksnosti in posledično smiselnosti tovrstnega početja. Kljub subjektivno pogojenim zaključkom, relativnosti vsakega predvidevanja, številnih in nujnih povezovanjih z drugimi jezikoslovnimi področji ter drugimi družboslovnimi in humanističnimi vedami pa jezikovna stilistika vedno kaže na možno upodobitev predmeta v enkratni podobi, obliki, ki je rezultat posebne organizacije izraznih sredstev. Spoznavanje enkratnih ali ponovljenih organizacij izraznih sredstev nadalje priča o razvoju in zmožnostih samega jezika.

Viri in literatura

BACHMAN, Lyle F., 1990: *Fundamental considerations in language testing*. Oxford: Oxford university press.

CANKAR, Ivan, 1969: *Zbrano delo. 19. knjiga (Troje povesti: Krčmar Elija)*. Ljubljana: DZS.

CANKAR, Ivan 1976: *Zbrano delo. 30. knjiga (Pismo Henriku Tumi 4)*. Ljubljana: DZS.

COSERIU, Eugenio, 1988: *Sprachkompetenz, Grundzüge der Theorie des Sprechens*. Tübingen: Francke Verlag.

HYMES, Dell H., 1971: *On communicative competence. Sociolinguistics. Selected readings*. London: Penguin Books.

POGORELEC, Breda, 1968: Jezik slovenskega ekspresionizma. 4. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

POGORELEC, Breda, 1970: Regionalnost jezikovnega izraza v slovenski besedni umetnosti. 6. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

POGORELEC, Breda, 1975: Metodologija jezikovnostilistične raziskave Cankarjeve proze. *Jezik in slovstvo* 20/8. 272–277.

POGORELEC, Breda, 1978: *Slogovni razvoj slovenske besedne umetnosti 20. stoletja* (avtorski strojepis). Ljubljana: Knjižnica Oddelka za slovenistiko, Filozofska fakulteta.

LITERARNI IZZIVI HRBTNEGA PESNJENJA ALI »KNJIGA NA KNJIGO ... PESEM«

Maja Smotlak

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper

UDK 821.163.6(450)–1.09:77.04"20"

Zamisel hrbtna poezije, ki meddisciplinarno povezuje literaturo in fotografijo, se je rodila v Italiji ter se preko slovenskega primorskega območja odprla tudi slovenskemu prostoru. Znotraj literarnih izzivov te inovativne ludistične oblike pesnjenja se tako zastavlja vprašanje o preseženosti oziroma aktualnosti postmodernističnih in psevdomodernističnih možnosti v najsodobnejši slovenski poeziji.

hrbna poezija, literatura in fotografija, postmodernizem, ludizem, psevdomodernizem, literatura Slovencev v Italiji

The idea of *book spine poetry*, which links literature and photography in an interdisciplinary manner, was born in Italy and has spread across Slovenia from the Slovene Primorska region. The literary challenges of this innovative form of poetry raise the question whether such possibilities of postmodernist and pseudo-modernist expression have been superseded in contemporary Slovene poetry.

book spine poetry, literature and photography, postmodernism, ludism, pseudo-modernism, literature by Slovenes living in Italy

Predpostavka

William James (2002: 109) je ugotavljal: »najprej je, kot veste, nova teorija napadena kot absurda; potem se ji priznava, da je resnična, toda očitna in nepomembna; nazadnje velja za tako pomembno, da njeni nasprotniki trdijo, da so jo oni sami odkrili«.

Konec postmodernizma na Slovenskem ...

Najsodobnejše slovensko pesništvo, ki je nastalo od sredine devetdesetih let 20. stoletja do konca prvega desetletja 21. stoletja, je pogosto označeno za pesništvo »novega intimizma« (Kos 2009: 49), ki teži k »resakralizaciji literature« (Juvan 1995: 139). Mlada slovenska poezija res postmodernistično meša visok in nizek pesniški jezik, mestoma se še vedno povezuje z večmedijskimi performansi (Novak Popov 2010: 181) in inštalacijami, hkrati pa v slogu modernizma oživlja

pesniški subjekt, nagovarja bralca, opušča skupinske zgodovinske razmisleke v zameno za vsakdanje, konkretne posameznikove izkušnje ter se na tak način vse bolj oddaljuje od značilnih postmodernističnih postopkov.

Postmodernizem, ki se je v slovenski literaturi uveljavil v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja ter najprej ravno v poeziji, je danes največkrat soglasno označen za literarno usmeritev, za katero je videti, da je začela usihati »sredi devetdesetih let 20. stol.« (Zupan Sosič 2010: 419) in se do danes izpela. Morda pa vendarle ni tako. Kam bi potemtakem lahko umestili za slovenski prostor nov pojem, ki pomeni tudi nov način pesnjenja, in sicer *hrbna poezija*?

... potem se je pojavila hrbna poezija ...

Hrbna poezija (v izvirniku poesia dorsale) ni poezija, ki bi se pisala na hrbe ljudi

ali na temo anatomije, temveč je nova, ludiistična in meddisciplinarna oblika pesnjenja, ki spaja literarno in fotografsko umetnost. Zasnovana je bila leta 2007 v Italiji, ko je oblikovalec in fotograf Silvano Belloni opazoval prijateljevo natrpno knjižno polico. Nepričakovano ga je preblisnila zamisel, da bi lahko nekatere knjige nanizal drugo vrh druge, tako da bi se njihovi naslovi povezali v novo smiselno-pomensko zaokroženo celoto in izoblikovali pesem. Ko bi bila ta fotografirana, bi dobili hrbtno pesem. Svojo zamisel je predstavil novinarki Antonelli Ottolina, ki se je nemudoma lotila sestavljanja hrbtnih pesmi.

Kljub igrivosti in sproščenosti, ki naj bi bila v samem principu nove oblike pesnjenja, pa sta si snovalca v teku ustvarjanja postavila nekaj pravil, zato da bi bilo ustvarjanje nekoliko bolj zapleteno, a zato tudi bolj kreativno. Osnovna pravila hrbtnega pesnjenja so: hrbtna pesem mora *nastati spontano, nenačrtovano* (torej izposoja knjig ali predhodno in načrtno izbiranje naslovov iz katalogov ali seznamov ne pride v poštev), tako da gleda ustvarjalec na vse knjige kot na gradivo, ki je enakovredno, ne glede na njihovo slavo ali priljubljenost; *popravki in ponovitve* pri sestavljanju pesmi *ne veljajo; iste knjige ni dovoljeno uporabiti dvakrat*; ob izoblikovanju prve prepričljive različice pesmi mora njen avtor *posneti le eno fotografijo*, ki naj bo čim bolj umetniško zastavljena.

Odkar sta na podlagi teh »pravil«¹ Ottolina in Belloni začela sestavljati hrbtno pesmi, je bilo od leta 2007 do danes prirejenih več kot deset razstav, o katerih so pisale tudi mnoge italijanske revije in časopisi (med drugim *Il Venerdì* in *Il Manifesto*). Na razstavah sta snovalca hrbtnega pesnjenja predstavila že lepo število hrbtnih pesmi, ki so dostopne tudi na njuni uradni spletni strani (poesiador-sale.it). Pesmi so razdeljene v šest temeljnih

tematskih enot, in sicer *O ljubezni*, *O uporništvu*, *O ženski*, *Življenje in okolica*, *O pisanju* in *O lepoti*. Omenjene tematske enote jasno kažejo na to, da hrbtno pesmi nimajo vsebinskih omejitev, vsem je skupna le igrivost njihovega nastanka. Tako obliko pesmi poleg tega običajno spremlja zapis, v katerem je avtorju dovoljeno, da določi in prerazporedi število verzov. Vredno se je vprašati, ali je potemtakem hrbtna pesem tista, ki je na fotografiji, ali zapis, ki ji sledi. Sicer pa omenjeno »odstopanje«² lahko preprosto razumemo kot del igrivosti in fleksibilnosti. Hrbtno pesem običajno spremlja tudi seznam uporabljenih knjig z imenom avtorja, založbe in letnico izdaje vsake knjige, saj je ta lahko vir dragocenih informacij in spodbuda k poseganju po čitivu.

Naj kot primer v nadaljevanju navedem dve italijanski hrbtni pesmi (Slika 1 in 2) v ponazoritev možnosti, ki jih ponuja hibrid med fotografijo in pesništvom, nova oblika t. i. konkretne pesmi.

Prvi znani poskus hrbtno pesmi v slovenskem jeziku (Slika 3) je nastal leta 2011.

Hrbtno pesem, ki je sestavljena iz devetih knjig in prav tolikih verzov, bi lahko umestili znotraj literature Slovencev v Italiji zaradi njenega sovpadanja z ontološko, etično,

Slika 1: *O uporništvu*¹

¹ Che cos'è la televisione:/pornografia./Sogni americani./Il brutto delle donne./Le lacrime del male./Il frigorifero del cervello./La finestra sul porcile/aperto tutta la notte. / Kaj je televizija:/pornografija./Ameriške sanje./Grda plat žensk./Solze zla./Hladilnik možganov./Okno na svinjak/odprto vso noč.

Slika 2: *O ženski*²Slika 3: Primer hrbtnje pesmi v slovenščini³

narodnostno, prostorsko in jezikovno zaznamovanostjo (Košuta 2008: 28 in dalje), ki je zanj značilna (Pirjevec 1992). S tem se nekoliko pod vprašaj postavlja teza, da se »slovensko leposlovje v italijanskem predmetstvu [...] praviloma izogiba zvočno ludiističnih, dadaističnih, futurističnih ali ohojevskih skrajnosti« (prav tam: 46). Hkrati pa se tudi odpira vprašanje odprtosti slovenske literature italijanskim vplivom in potrjuje posredniška vloga večstoletnih vsakodnevno kulturno stičnih regij, med katerimi je v slovenskem prostoru tudi Primorska.

Pesem z ironijo problematizira pripadnost Tržačanov Trstu ne glede na njihovo/e narodno/e identifikacijo/e. Sintetično naniza pojme, znotraj katerih se pogosto giblje diskurz o tem mestu v zalivu. Pri tem zlasti četrti verz odpira različne možnosti branja celotne

pesmi, saj se »pod svobodnim soncem – II« lahko prebere, kot da se pesem nanaša na dva subjekta, najbrž Slovence in Italijane ter tako zoži širok pojem »Tržačani«. Rimsko število lahko prebiramo predvsem v povezavi z besedo »svobodnim«, kar lahko kaže na izgubljeno in ponovno pridobljeno svobodo, lahko pa pozornost preusmerimo na »II« in verz dojamemo v smislu, da je Tržačanom šele namenjeno v prihodnosti, torej (kdaj) drugič živeti pod svobodnim soncem. Poleg tega se ponuja drugačno branje, če se odločimo za prebiranje pesmi od spodaj navzgor.

Kot je mogoče opaziti ob primerjanju slovenske hrbtnje pesmi z italijanskima, predstavlja pri hrbtnem pesnjenju v slovenščini dodaten izziv dejstvo, da so slovenski knjižni naslovi povečini samostalniški in kratki za razliko od italijanskih, ki pogosteje vsebujejo

² Le donne vogliono sapere:/e adesso cosa faccio?/è vent'anniche ho vent'anni. Vivi tu per me/come tu mi vuoi. / Ženske želijo vedeti:/in kaj naj naredim sedaj?/ že dvajset let imam dvajset let. Živi ti zame/kakršno me ti želiš.

Roman In kaj naj naredim sedaj? (E adesso cosa faccio?), v izvirniku *Tales from the Crib*, je bil v slovenščino preveden kot *Zgodbice iz zibelke*. V tem primeru izstopi problem prevajanja hrbtnih pesmi, ki jih je treba prevajati po smislu, ob tem pa upoštevati obstoječe prevode knjižnih naslovov.

³ Tržačani/ptički brez gnezda/v rodnem mestu/pod svobodnim soncem – II/prevzetnost in pristranost/tra pace e guerra/čosi vicini, čosi lontani – tako blizu, tako daleč/ neskončna zgodba.

glagole. V predstavljeni slovenski pesmi mešanje dveh jezikov, in sicer slovenskega in italijanskega, nakazuje odprtost inovativnega načina pesnjenja tujim jezikom, drugim kulturam, možnosti mešanja jezikovnih kodov, raziskovanja neznanega (morda še neprevedenega) tujega leposlovja. Literarna »igra« lahko tako postane tudi sredstvo za sooblikovanje medkulturne »želje po želji, da bi se medsebojno spoznavali, se pravi za omogočanje obojestranske pretočnosti informacij« (Kozak 2008: 24).⁴

Ob tem se lahko zaustavimo tudi ob vizualni podobi pesmi, pri čemer je mogoče najti tisto, čemur bi Roland Barthes (1992: 28) rekel *punctum*, torej »naključje, ki [...] [na fotografiji, op. M. S.] *zbode*«, v zabrisanem napisu »V rodnem mestu«, kjer lahko ob upoštevanju te razsežnosti dojamemo izginjanje ali odsotnost mesta, morda celo nekakšno obrabljeno vedno ponavljajočih se in na videz nerešljivih vprašanj, ki zadevajo Trst in Tržačane. Oboje se v tem primeru sklada z vsebino pesmi. Vsaka hrbtna pesem ima v tem smislu torej še dodatno razsežnost v primerjavi s »tradicionalno« pesmijo, saj lahko izkoristi tudi govorico fotografske kompozicije, ki odpira branje v različna sosledja in smeri, govorico sloga in velikosti pisav, barv, oblik, ozadja in predmete, ki se jih sestavljaavec pesmi odloči zajeti v svoj okvir.

... in misel, da je postmodernizem s hrbtno poezijo še vedno živ

Jasno je, da ima hrbtna poezija značaj postmodernističnega ludizma, ki se v tem primeru preigrava s književnimi hrbti oziroma naslovi. Gérard Genette, ki se je prvi ukvarjal s funkcijo, ki jo imajo pri knjigi naslov oziroma naslovnica, hrbtna stran, posvetilo,

kazalo, intervju, jih je poimenoval kot paratekst. Zanj pravi, da je »nedoločljivo območje med notranjostjo in zunanostjo« oziroma »prag [...] ali 'predsoba', ki daje svetu na splošno možnost bodisi vstopiti [v besedilo, op. M. S.] ali se vrniti nazaj« (Genette 1997: 2). S hrbtnim pesnjenjem se naslovi uporabljenih knjig izpraznijo pomena, ki ga imajo v izvornem kontekstu oziroma v razmerju do vsebine knjige. Isti označevalec je torej uporabljen na igriv način, ki ga prenovi v njegovi pomenski razsežnosti označenca. Naslovi knjig dobijo v medsebojnem razmerju, v kakršnega so na novo postavljeni, drugačno sporočilnost, kot jo imajo sicer. Ta je lahko, a ne nujno, v neskladju s tonom in sporočilom, ki ju želijo posredovati naslovi v izvirniku, še bolj pa z vsebino posameznih knjig (npr. naslov mladinskega romana *Neskončna zgodba* v novem kontekstu izgubi prvotno lahkotnost in prevzame nase ironičen prizvok). Že obstoječe in uporabljeno gradivo postane tako gradnik novim mislim in pridobi ob grafični podobi dodatno, nesluteno umetniško razsežnost.

V svoji igrivosti hrbtna poezija združuje »tradicionalno« obliko pesnjenja s postmodernistično pluralnostjo in subverzivnostjo ustvarjalnih postopkov, ki jih je razčlenil že Ihab Hassan (1987) in jih na Slovenskem prvi povzel Aleš Debeljak (1989). Tako se fragmentacija kaže skozi postopek montaže in kolaža bolj ali manj poznanih, uveljavljenih in kanoniziranih književnih del, spajanja »visoke« in množične kulture, celo kiča in popa. V tem se ponovno potrdijo kontrasti in kontradikcije ter nemiren duh postmodernizma, ki je v marsičem podoben avantgardnim gibanjem z začetka 20. stoletja.⁵ Ob tem pride tudi do dekanonizacije literarnih del oziroma vsi naslovi so v hrbtnem pesnjenju enakovredni ne glede na uveljavljenost

⁴ Možnost pesnjenja v drugem jeziku sta izpostavila že snovalca hrbtnega pesništva s sestavo pesmi v španščini (v sklopu *Življenje in okolica*).

⁵ Ponekod je mogoče naleteti na sinonimno rabo pojmov postmodernizem in nova avantgarda, toda postmodernizem ne nasprotuje pop kulturi in kiču, medtem ko so avantgardna gibanja slednje zavračala preko aktivistične in anarhične umetnosti ter manifestov zoper meščanske vrednote (Hassan 1987).

literarnih del, ki jim pripadajo, in hrbtna poezija se izkaže za še posebej naklonjeno ironičnemu sprevačanju enoznačnih ali že uveljavljenih pomenov posameznih knjižnih naslovov. Odpira se »mnogosmiselni igri, polilogu, alegoriji, refleksiji in demistificira 'avtentično' izkustvo« (Debeljak 1989: 106). Še posebej očitna je hibridizacija oziroma meddisciplinarno mešanje vizualnosti, fotografije in literature. Hkrati prihaja preko tehnike pastiša tudi do mešanja različnih besedilnih žanrov, saj knjige, ki tvorijo hrbtno pesem, niso nujno leposlovne. Znotraj tega se zrelativizira pojem plagiatorstva, saj je »na tej ravni tudi ponovitev teksta ravno tako legitimna kot izvirnik« (prav tam).

Pri tem se pojavi tudi možna izguba jaza in globine, ki se osredotoča predvsem na igro jezikovnih razlik, toda pri tem lahko pogosto naletimo tudi na odstopanja. Res je, da mora sestavljavec hrbtna pesmi izbirati le med že obstoječimi knjigami, vendar ni nujno, da ostane sporočilo pesmi v območju trivialnosti in plehkosti. Prav medbesedilnost v smislu citiranja, transformacije in bralčevega vzpostavljanja relacij med besedilom in njegovim kontekstom (Juvan 2000: 98 in dalje) je pri tej obliki pesnjenja eden najbolj zanimivih elementov, ki odpira pesem številnim in raznolikim izzivom ustvarjanja in branja. Prav tako se s hrbtno poezijo »briše meja med aktivnimi ustvarjalci in pasivno publiko, vabi k sodelovanju in soudeležbi pri kreativnem projektu, odpira prostor menjave energij in osebnih drž, skratka: daje prednost procesu oblikovanja pred končno obliko« (Debeljak 1989: 107). Dokaz o dostopnosti te so italijanski »spletni pesniki« (in postopoma tudi že angleška *book spine poetry*), ki na svojih blogih, forumih in drugih spletnih straneh posvečenih knjigam objavljajo svoje hrbtna pesmi.⁶ Tudi na italijanski uradni spletni strani hrbtnega pesnjenja je razdelek namenjen objavam hrbtnih pesmi kogarkoli, ki se je pripravljen spustiti v to igro. Hrbtna pesem je hkrati tudi konstrukcija, ki ni enkrat

za vselej dana in določena, temveč spodbuja k sočasnemu dožemanju pogosto tudi protislovnih sporočil. Prav tako je v hrbtni poeziji prisotna tista imanenca, o kateri govori Hassan, in sicer potreba in sposobnost duha, da razume svet na način razpršenih simbolov, skozi komunikacijske filtre in simulacijo kodov.

Hrbtna poezija skozi perspektivo psevdomodernizma

Drznila bi si trditi, da ludistični in performativni značaj hrbtna poezije, ki se sicer umešča v postmodernizem, lahko sežeta v specifičnih primerih celo dlje od postmodernizma, in sicer v t. i. *psevdomodernizem*, tj. obdobje sodobnega kulturnega ustvarjanja po postmodernizmu, čeprav skozi pozitivnejšo perspektivo od tiste, ki jo je zavzel Alan Kirby (2006). Kirby dojema pojem psevdomodernizma predvsem skozi negativno razsežnost, kot »kulturno puščavo«, ki nastane v neskladju med visoko razvito in sofisticirano tehnologijo ter primitivnostjo duha, v fuziji visokega napredka in otročjosti, moči in neiznajdljivosti. Ob tem Kirby dopušča tudi možnost premisleka o uporabi tehnik psevdomodernizma za ustvarjanje smiselnih in pomembnejših umetniških stvaritev. Najbrž gre preprosto za to, da je treba tako kot pri postmodernizmu razlikovati med psevdomodernistično kulturo in psevdomodernizmom v literaturi.

Na področju umetniškega ustvarjanja je namreč razlika med postmodernizmom in psevdomodernizmom v tem, da se prvi osredinja na avtorja, četudi se ta poskuša v njem izničiti, medtem ko se psevdomodernizem osredotoča na prejemnika besedila vse do stopnje, ko ta postane hkrati delni ali popolni avtor, sestavljavec teksta. Najsodobnejša oblika kulturne produkcije, ki jo Kirby, kot rečeno, razume pod pojmom psevdomodernizem, postavlja kot nujno zahtevo fizično delovanje⁷ posameznika, ki je bil običajno le

⁶ Nekateri med temi so se lotili tudi hrbtnega pesnjenja z uporabo DVD-jev.

prejemnik kulturnih produktov, in njegovo sooblikovanje kulturnega izdelka, na primer v literaturi je to njegovo izbiranje besed, pisanje začetkov in zaključkov in ne več »zgolj« vnašanje pomena v zaključen sistem. Slednje deluje v smislu »simulakra« (Baudrillard 1999) oziroma v svoji vzporednosti s stvarnostjo ustvarja iluzorni občutek realnega ter hkrati nadzora nad situacijo in vpetosti vanjo, medtem ko postmodernizem dojema kulturno produkcijo kot predstavo, ki dejansko problematizira vprašanja realnosti in pred katero je naslovnik še vedno predvsem le v vlogi prejemnika. Značilni izdelki psevdomodernizma naj bi bili torej specifične televizijske in radijske oddaje, računalniške igrice, premikanje po spletnih straneh, pri katerih vsebinske dinamike sproti izumlja in usmerja soudeleženi posameznik/prejemnik. Na tem mestu bi Kirbyja dopolnila še z možnostmi, ki jih v tem smislu ponuja področje elektronske literature. Slednja je prisotna »v prepletu hipertekstov, kinetičnih tekstov in interaktivne fikcije, prestopa iz linearne v prostorsko pripoved in z aktivno vključitvijo bralca spreminja njegov pristop k branju« (Topolovec 2010: 12), ki postaja vse bolj »*hiperbranje* – hitro branje, s katerim skuša bralec med veliko količino materiala izslediti tiskano informacijo« (prav tam).⁸

Dotik s psevdomodernizmom se lahko zgodi znotraj hrbtna poezije v trenutku, ko ta prerase svojo osnovno, izvirno obliko nastajanja, ki sem jo predstavila v prvem delu prispevka. Primer vključevanja prejemnika v proces nastajanja hrbtna poezije, ki bi ga lahko označili za psevdomodernističnega, je bil predstavljen v sklopu natečaja festivala *Besede, dnevi* (Le parole, i giorni) med

15. in 17. aprilom 2010 v Poggibonsiju v Italiji. Sodelujoči so imeli na razpolago naslovnice, opremljene zgolj s slikovnim gradivom, brez naslovov in brez besedila v notranjosti. Vsaki platnici so morali dodeliti naslov in si izmisliti zgodbo, ki bi upravičila njihovo izbiro. Na tak način se je naravni nastanek knjige od besedila k paratekstu preusmeril, tako da so udeleženci natečaja najprej ustvarili paratekst in šele nato tekst. Temu naj bi sledilo ustvarjanje hrbtnih pesmi z naslovi, ki so jih ustvarili sodelujoči sami. Znotraj takega delovanja lahko torej opazimo »zahteve« psevdomodernističnega ustvarjanja. Pri tem je, tako kot naj bi bilo značilno za najsodobnejšo smer ustvarjanja, pozornost usmerjena na »bralca« oziroma prejemnika, potencialnega kupca in uporabnika, ki ga nagovarjajo tako avtor kot založnik tudi preko izbire parateksta. Šele tedaj, ko je posneta fotografija hrbtna poezije, pa se ta oblika pesnjenja odvrne od siceršnje hiperminljivosti, neponovljivosti in nestabilnosti psevdomodernističnih stvaritev ter se vrne v območje postmodernizma, ki je kljub svojemu igrivemu značaju s tega vidika manj radikaliziran, saj v ironičnem značaju še vedno vsebuje težnjo po znanju in vračanju k dediščini oziroma zapuščinam preteklosti.

Kljub temu lahko vidimo v omenjenih pobudah in spodbudah, ki se dotikajo hrbtnega pesnjenja, tudi »plemenitejš« namere od založniškega proučevanja preferenc sodobnih bralcev v odnosu do parateksta, in sicer posredno spodbujanje bralne kulture.

(Psevdo-)post-postavka

Prvi poskus širšega uvajanja hrbtna poezije na Slovenskem je bil zasnovan na

⁷ Prejemnik je vselej dejaven v smislu prebiranja in poslušanja, toda psevdomodernizem pričakuje, da bo aktivnost posameznika fizična. Največkrat se dogaja preko telefonskega glasovanja, klikanja, virtualnega deskanja, izbiranja, gibanja, snemanja s spleta.

⁸ Znotraj spreminjajočega se pristopanja k branju je članek v New York Timesu izpostavil, da postaja v ZDA že danes pri mlajših generacijah vprašljiva zmožnost dekodiranja tekstov, zapisanih s pisanimi črkami na račun besedil, zapisanih z malimi tiskanimi črkami (Zezima 2011). Ob tem se nekaterim zastavlja vprašanje, ali bo prihajajoča generacija, ki bi jo lahko bolj kot »generacija Z« imenovali »generacija WWW«, zmožna ohranjanja stika s starejšimi zapisi oziroma pisnim gradivom, ki ni digitalizirano, ali bodo pisane črke dostopne le izbrancem.

Oddelku za slovenistiko Fakultete za humanistične študije Koper na Univerzi na Primorskem (UP FHŠ) preko razpisa natečaja *Knjiga na knjigo ... pesem za najboljšo slovensko hrbtno pesem*, ki je potekal od maja do septembra 2011.⁹ Kakšna usoda se nadalje na Slovenskem, v dobi pesniškega novega intimizma, piše postmodernistično in delno psevdomodernistično zaznamovanim literarnim izzivom, ki jih odpira hrbtna poezija, bo kot vselej odvisno od naklonjenosti ali nenaklonjenosti bralcev, ustvarjalcev, akademskega prostora in drugih spremljevalnih okoliščin. Zagotovo pa že sploh prve slovenske hrbtna pesmi in govorjenje o tem pojavu pomenijo meddisciplinarno povezovanje slovenske literarne ustvarjalnosti z vizualno umetnostjo, dodatno odpiranje te sosednji književnosti ter novo možnost izmenjave svežih literarnih izkušenj.

Literatura

- BARTHESE, Roland, 1992: *Camera lucida: Zapiski o fotografiji*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- BAUDRILLARD, Jean, 1999: *Simulaker in simulacija: popoln zločin*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.
- DEBELJAK, Aleš, 1989: *Postmoderna sfinga*. Celovec, Salzburg: Založba Wieser.
- GENETTE, Gérard, 1997: *Paratexts: thresholds of interpretation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- HASSAN, Ihab, 1987: *Toward a Concept of Postmodernism*. *Georgetown University*. <http://www9.georgetown.edu/faculty/irvinem/theory/HassanPoMo.pdf>
- JAMES, William, 2002: *Pragmatizem in Volja do verovanja*. Ljubljana: Krtina.
- JUVAN, Marko, 1995: *Slovenska literatura, postmodernizem, postkomunizem in nacionalna država (iz 80. v 90. leta)*. Martina Orožen (ur.): *31. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 123–139.
- JUVAN, Marko, 2000: *Vezi besedila*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- KIRBY, Alan, 2006: *The Death of Postmodernism And Beyond. Philosophy Now: a magazine of ideas*. http://www.philosophynow.org/issue58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond
- KOS, Matevž, 2009: *Sodobna slovenska literatura v kontekstu: med marginalnostjo in globalnostjo. Primerjalna književnost 32/2*. 41–52.
- KOŠUTA, Miran, 2008: *E-mejli: eseji o mejni literaturi*. Maribor: Litera. 22–49.
- KOZAK, Krištof Jacek, 2008: *Kultura in umetnost v okviru medkulturnega dialoga*. Vesna Mikolič, Krištof Jacek Kozak (ur.): *Medkulturni dialog kot temeljna vrednota EU*. Koper: Založba Annales. 19–26.
- NOVAK POPOV, Irena, 2010: *Mlada slovenska poezija zadnjega desetletja*. Alojzija Zupan Sosič (ur.): *Sodobna slovenska književnost (1980–2010). Obdobja 29*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 179–186.
- PIRJEVEC, Marija, 1992: *Na pretoku dveh literatur*. Trst: Založništvo tržaškega tiska. 9–16.
- TOPOLOVEC, Taja, 2010: *Hiperteksti, tehnološki fetiši in novi načini branja. Pogledi: umetnost, kultura, družba 1/2*. 12.
- ZEZIMA, Katie, 2011: *The Case for Cursive. The New York Times*. http://www.nytimes.com/2011/04/28/us/28cursive.html?_r=1&ref=handwriting
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2010: *Transrealizem – nova literarna smer sodobnega slovenskega romana? Alojzija Zupan Sosič (ur.): Sodobna slovenska književnost (1980–2010). Obdobja 29*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 419–424.
- www.poesiadorsale.it
- www.facebook.com/hrbnapoezija

⁹ Natečaj je potekal tudi z glasovanjem na spletni strani facebook.com/hrbnapoezija.

MAGIJA BESEDE = ZAGOVORI ŽANRSKA OPREDELITEV ZAGOVOROV

Marija Stanonik

Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 398.47:821.163.6–98:133.4

Zagovor je žanr slovstvene folklore, ki pri prenašanju zahteva veliko doslednost. Po stari veri je namreč učinkovit le tedaj, če se posredovano besedilo natanko drži predpisane predloge – kot to velja za vsa magična besedila. Tudi v slovenski duhovni kulturi so imeli zagovori predvsem obrambno čarovno (apotropejsko magično) vlogo. Temeljna naloga zagovorov je *zdravljenje z besedami*, zato so te posebno skrbno, slavnostno podane, pogosto ritmično, in jih spremljajo posebne kretnje in ozračje, torej tekstura in kontekst.

zagovor, magija, zdravljenje, kontekst, obred

Charms are a genre in folklore, which demands great consistency. According to old beliefs charms can help only if the text adheres to the rules – as is the case with all magic texts. Charms in Slovene ecclesiastic culture have mostly had a protective magic function. The main task of charms is *healing with words* and that is why these words are spoken in a particularly solemn way, mostly in rhythm, and are accompanied by special gestures and a special atmosphere – in other words, texture and context.

charm, magic, healing, context, ritual

Uvod

Današnji svet je vsak hip in z vseh strani preprečen z vsakovrstnimi sporočili, da se poraja nelagoden občutek o njihovi prenasitenosti. Edino poezija še omogoča doživetje magičnosti in sorazmerne samostojnosti besede, kakršni sta obstajali ob njenem nastanku.

Po človekovi izkušnji so bitja, ki je z njimi oživil naravo, močnejša od njega, zato jih je hotel pridobiti z darovi in zagovarjanjem.¹ Tako kot vsa naravna ljudstva so sprva tudi Grki »imeli bolezni za učinek višjih sil; proti njim pa se je bilo moč braniti z molitvijo, daritvami in zagovori«. (Sovre 2002: 273.)

Magija si hoče podrediti boga.² Človek kot simbolično in semantično bitje duhovne misli čutno prisposablja tako, da »v vidna znamenja polaga duhovne pomene in kliče vanje duhovne moči, ki presegajo njegovo zgolj umrljivo in v moči omejeno telesnost. [Povezovanje] telesnih znamenj z duhovno vsebino, telesnih moči z nadnaravnimi je navzoče na vseh področjih človeškega delovanja že izza pradavnih časov. Sem sodijo izrazi starih in novejših zaklinjanj, ki so imela kajpak svoj pravi pomen, moč in prepričevalnost prav zato, ker so jih naslavljali na božanstvo, ne na svoje človeško dostojanstvo, moč in verodostojnost.« (Trstenjak 1988: 455–456.)

¹ Tako je nastalo bogoslužje (Sovre 2002: 54).

² S te strani je magija pravo nasprotje zakramenta. Po drugi strani je prav zaradi vsesplošne prvinskosti, ko skuša človek ob kažipotu in moči zunanjih znamenj doseči nadčloveške učinke, pravzaprav nekakšna predpoda in prisposoda pravih religioznih krščanskih zakramentov (Trstenjak 1988: 455–456).

Vera v čarovno moč besede se je v slovenski duhovni kulturi ohranila najdlje pri zagovorih. Temeljna naloga zagovorov je zdravljenje z besedami kot »nadprirodni lek« zoper strup, kačji pik, prisad, pšeno, opeklino, oteklino, odtok krvi, božjast ipd. K njim se (je) preprosti človek zateka(l) v grozi in nemoči ob izredno naglem in nezadržnem širjenju bolezni, ki človeškemu ali živalskemu telesu »povzročajo grozovite muke in telo strahovito pretresajo in pačijo« (Omersa 1922: 96). Zagovori se obračajo na demonske sile, da bi si jih podredili z magičnostjo besede in glasu. Njihovo izgovarjanje je mérilo na čimprejšnji učinek zdravljenja pri ljudeh in živini, na odvrnitev grozeče nevihte, zato so le-te posebno skrbno, slovesno, pogosto ritmično podane in jih spremljajo posebne kretnje, tudi t. i. *mesmeriziranje*³ in pripomočki kot na papir napisano besedilo, zelišče, kamenčki, voda in posebno kruh.⁴

Tujcem skrivnost zagovarjanja nikakor ni bila dostopna⁵ in tudi izbranemu od domačih se je praviloma zaupala šele na smrtni postelji. Fran Erjavec (1882/83: 337) pripoveduje, da se je pogosto trudil, toda nobeden mu ni razkril čarodejnih besed.

Danes se svetopisemska vera v moč besede utemeljuje s psihoanalitično metodo: »Podzavest vsako besedo, vsako misel zapiše in izvrši presenetljivo natančno: 'Smrt in Življenje sta v oblasti jezika.'« (Prig. 18.21; Scovel Shinn b. l.: 12). Če človek opazuje odziv na svoje besede, ve, da se ne »vračajo brez uspeha«. Z njimi si neprestano postavlja zakone (Scovel Shinn b. l.: 20).

Terminologija

Pojem ljudske medicine ne zajema le domačih sredstev za razne bolezni (zdravilne rastline in druge reči) in »razno 'mazaštvo',

združeno s coprnijami«, temveč s tem povezane obrede. »Verskih vprašanj v stari dobi ne moremo ločiti od medicinskih – pri primitivnih narodih je tako še danes. Za staro 'prvo' dobo pa nimamo virov in tudi kamni pri nas ne govorijo. Le etimologija besed nam nekoliko posveti v to sivino.« (Kotnik 1943: 120.)

Predniki današnjih Slovencev so iz pradedovine najbrž prinesli s seboj tudi lastne zagovore. Zanje je na Krasu udomačen izraz *besíde*, prav tako v Terski dolini: *besedáti* (so *besedál*, *ma ji njéso pomogli*) in v Reziji. S temi in podobnimi izrazi v zahodni Sloveniji označujejo čarovni izrek in z njim združena obredna dejanja, ki naj bi pregnala bolezen. Zapis iz Fradela (Beneška Slovenija) lepo podaja obe sestavini – besedo in dejanje: »Lete besiede sgovorin, tricát dagnén in tricát uode varsen« (Matičeto 1948: 29). *Beside* v pomenu 'zagóvori' je v Reziji (Učja) slišal Milko Matičeto že sredi 20. stoletja. Da niso naključje, temveč terminološko dejstvo, potrjuje članek trideset let pozneje: »Pa tu ti Biski vasi je bila na ženà únžarska, Ana Schmidt, ke na mela ne stare pristarete librine, ke na njih tatà ji je bila pustila. Pa isa ženà je vedela anu znala pomagat ziz bisidame, ziz traumen anu ziz žigname reče brauan anu judin; Ta na Liščacih na stara ženà je vedala ziz bisidami vidiat valenj od te hude žabe (Paletti 1984: 139–141).

Na zahodu slovenskega etničnega ozemlja so si zaradi nejasnih predstav o vzroku bolezni pomagali samo z *zauroki* (= proti urok, Kopriva na Krasu). *Medežije* in *rečnje*, s katerimi so *metháli* (= zdravili) apotekar, *médih* in drugi šolani strokovnjaki, niso nikoli uživale zaupanja preprostega ljudstva. Neprimerno bolj cenjen je bil domači *lek*, ki so ga nasvetovali berač, stara ženica ali

³ F. A. Mesmer (1734: 115) je razvijal neznanstveni nauk o magnetizmu, da obstoje skrite magnetične sile, s katerimi je mogoče ozdravljati. S tem so si razlagali sugestijo in hipnotične pojave (Verbinc 1968: 447).

⁴ »Zagovarjanje na kruh je ostanek verovanja v moč, ki so jo nekoč pripisovali blagoslovljenemu kruhu, ki naj bi ozdravil človeka ali žival.« (Dolenc 1977 : 256.)

⁵ Če je bilo le-to razkrito, na primer za raziskovalne namene, je izgubilo svojo čarovno moč. Tudi zato vemo o zagovorih veliko premalo – kljub temu se je ob njih ustavilo precej slovenskih avtorjev.

podeželski duhovnik. Ponekod (npr. v Hruševici pri Štanjelu) *lečit* pomeni skoraj isto kot zagovarjati: *zgovor*, *zagovor*, 'sagovarna molitva' (Fradel), *uorok* (Kubed v Istri), *zgovarjat* (Gornji Kras), *pánat* (Kras), *zauorit* (Fradel), *zapretít* (Budigoji), *pretít* (Dol. Barnas),

Na zahodu so Slovenci delili zagovore na dobre (koristne) in slabe (škodljive, npr. sovražna beseda, Podkrm). Dobri zagovori odpravljajo bolezni, slabi pa jih napravljajo, kličejo (na ljudi in živali). Prvi so zagovori v pravem pomenu besede, drugi so le uroki.⁶ Zagovarjajo lahko ženske in moški. Glavobol, razne slabosti in lažje bolezni odpravljajo ženske. Kjer gre za kaj hujšega, je potrebna ali vsaj v navadi moška beseda: v Kubedu (Istra) so taki primeri za nahod, zvin in gada. Pri »mali« in »veliki besedi« iz Podkrna so prvo verjetno uporabljale ženske, drugo pa moški, kakršna je pač bila bolezen, huda ali blaga. Moč besede je že vnaprej preračunana na zaželeni učinek.

V Prekmurju se je še ohranila stara beseda *zapreiti* (im. edn.: zapretek- tka, glag. zapretim). Sledi tega eksorcizma (rotitev) ima že Sinajski evhologij (Kotnik 1943: 122–123).

Beseda *bali* je znana vsem slovanskim jezikom in prvotno pomeni isto kakor vrač: nekoga, ki zdravi z besedami. Brižinski spomeniki jo še poznajo v tem pomenu, sicer pa se je njen pomen spremenil. Spomin nanj danes živi v besedah: *baje*, *bajanica*, *bájanje* *bajati bajže*, *basni* (Kotnik 1943: 120–121).

Vrač je prvotno le besedoval (govoril) – zdravil z besedo, kar je opravljal z raznimi ceremonijami, zato je dobil pomen coprnika. Beseda je bila »slavnostna«, to se pravi ritmična in za različne bolezni posebej določena. Vračili so praviloma starejši ljudje, moški in ženske (Kotnik 1943: 120).

Zagovori se danes ne pojo, menda pa se nekdanj so, zato jih Štrekelj (SNP III: 206–212) uvršča med obredne pesmi (Štrekelj 1904–1907: 206).

Zagovori na slovenskih tleh

Najstarejši doslej ugotovljeni zagovor na slovenskih tleh, znan že iz 9. stoletja, je v 12. stoletju v stiški rokopis latinsko zapisal cistercijanec Bernard v Stični. Njegova struktura je tipična za zagovore, ki najprej podajo konkreten primer, kdaj je zagovor prvič pomagal, nato sledi besedilo, ki naj bi zmeraj pomagalo. Značilno je, da prehaja njegova proza v verze (Glonar 1922: 100).

Podoben zagovor zoper zobobol je bil razširjen v južni in zahodni Nemčiji. Razlikujeta se po tem, da ima Stiški zagovor na koncu pravcato zarotilno formulo: *Adiuro te, vermis migranca, ut exeas et recedas et ultra famulum Domini non ledas*, kar kaže na njegovo starost, medtem ko v novejših različicah Jezus svetuje Petru, naj izpere usta z mrzlo vodo (in ga seveda, po analogiji, mora v tem posnemati tisti, ki se zateče k zagovoru v podobnem primeru). O njegovi starosti priča omemba bajčnega bitja v obeh spolih, moškem in ženskem: »*Gügt und Gügtin, die gehen über Land.*« V starem nemškem zagovoru se zaklinjata črv in črvica [= praviloma zmaj, op. MS]. (Saria 1937–1939: 248). Ali je o takem naziranju, da sta vzporedno omenjena moški in ženski spol, mogoče govoriti tudi pri rezijanskem pregovoru zoper molzljive: Ti te hudi muzou, / *si un aliboj oná?* [= si on ali ona?] (Paletti 1984: 140).

Stiški zagovor se razlikuje od drugih sorodnih še po uvodni vrstici s črkami, ki posebno skrivnostno delujejo na analfabete (Saria 1937–1939: 251). Najbrž se je mistika

⁶ V Kubedu v Istri so izraze čisto zamenjali: *uorok* je zagovor, *panati* pomeni: plačati »suho mašo« za sovražnika, da se začne sušiti, dokler ne umre. Druge je cerkev preganjala kot zločin in zlorabo, glede prvih pa si ni bila na jasnem, kaj bi. O tem naj pričajo tudi ljudske zgodbe. Zagovornik Tone Ovčar iz Tomaja na Krasu ni dobil odveze pri spovedi. Ko je župnika kasneje pičil modras, da je moral klicati Toneta na pomoč, mu je obljubil, da ne bo nikoli nikomur branil zagovarjati. Podobno se je pripetilo duhovniku iz Pliskavice. Tretji duhovnik pa je zagovorniku, ki je njegovim kravam vrnil mleko, naravnost ukazal, naj ljudem pomaga z zagovori (Matičev 1948: 29 in op. 33).

pod vplivom babilonskih črk najbolj razcvetela v judovstvu. K temu ga je sililo prizadevanje za dosledno izpolnjevanje »črke postave« in ohranjanje prvotnega besedila Svetega pisma. Kabbala razvije mistiko črk do vrhunca in iz nje preide v srednjeveške čarodejne knjige. Tudi na Slovenskem tako znan Colomone Shegen, ni brez njih (Saria 1937–1939: 252).

Češki in ruski zagovor kažeta, da so v 12. stoletju še obstajali posamezni zagovori iz skupne pradomovine, npr. zoper izvin. Najstarejši slovenski zagovor je zoper otok (oteklino), zapisan 1890 v Gorjah pri Bledu. Sega v predkrščansko obdobje. Sorodni zagovori so znani iz stare Indije in iz Sinajskega evhologija (Grafenauer 1980: 132; Kuret 1996: 519–520).

Po Grafenauerju je pravzorec zagovora zoper izvin prevzet od Nemcev že v času najstarejše nemške kolonizacije (9.–10. stoletje), vložek pa je iz obdobja razcveta fevdalne ljudske pesmi (12.–13. stoletje), enočlenski zagovor zoper otok (oteklino) iz Gorij pri Bledu (SNP III: št. 5174) iz obdobja prve nemške naselitve, krščanska različica pa iz 12./13. stoletja. (Kotnik 1943: 122–123.)

Pomožni škof Pavel Bizancij se leta 1583 zgraža nad praznovernimi razvadami na Goriškem. Oglejskemu patriarhu poroča o vražaricah, ki »lečijo« ljudi in živali od vsake bolezni in mu pošilja prepis zagovora. Če ta »prepis« še obstoji, bi bil to v Sloveniji sploh najstarejši zapis zagovora (Matičeto 1948: 29–30): »Če kako žival boli noga, tedaj ukažejo, naj jo peljejo na križpot in tam prično zagovor. Bolečo nogo obdajo s krogom [= ris?], pod njo se bode posušila prst in trava na tem križu položena.«

Če ta zagovor ne pomaga, peljejo živinče h kaki cerkvi, ki jo posebno častijo. Da bi odpravili bolezen, pustijo, da hodi živinče tam okoli v veliko pohujšanje dobrih in pobožnih ljudi, ki vidijo te neumnosti (Gruden 1992: 1080).⁷

S širjenjem pismenosti so si zagovarjanci besedila praviloma zapisovali, iz strahu pred odstopanjem od sporočene oblike, da zagovorom ne bi vzelo moč. Zagovori so zares sugestivno delovali na bolnika, dokler je obstajala vera v njihovo učinkovitost (Merhar 1956: 86).

Prvi slovenski zdravstveni zapis je iz okoli leta 1641 v neceloletnem nemškem koledarju, ki ga je hranila knjižnica kneza Turjaškega v Ljubljani; na praznem listu med dvema natisnjenima listoma je bil v slovenskem jeziku zapisan zagovor zoper kačji pik. Original ni ohranjen; zagovor si je prepisal Fran Levstik 1884 in ga hrani Arhiv Slovenije. Iz leta 1646 je zagovor – v slovenščini – prav tako zoper kačji pik, in ga je zapisal župnik Sigismund Gaal v Dolenjskih Toplicah (Dolenc 1977: 249–250).

Janez Vajkard Valvasor zagovorom nasprotuje, saj v *Slavi vojvodine Kranjske* Francisci objavlja dolg traktat, kako besede razen naravne nimajo nobene druge moči. V njem se spotika nad vražljivimi verzi in čarovnimi izreki (Stanonik 1990: 289).

Iz 18. stoletja se je ohranila zbirka zagovorov pod imenom *Duhovna bramba*, ki je bila tiskana v Kelmorajnu (Köln am Rhein) leta 1740. V isto vrsto spada *Kolomonov žegen* (Gruden 1992: 1081). Jožef Brelih in Janez Čelik sta konec 18. ali na začetku 19. stoletja v črnovrškem narečju zapisala ali prepisala pet (neobjavljenih) zagovorov: za prisad, kri, zmerzau, ogen, sterup. Do novih odkritij so to najstarejši zapisi zahodnoslovenskih zagovorov (Matičeto 1948: 29–30).

Nekateri zagovori so izgubili obredno funkcijo. Štrekelj je pesem o sv. Katarini (SNP III: št. 6642) z Velikega Brda na Pivki uvrstil med pobožne. Toda nova različica iste pesmi, ki jo je veliko pozneje, leta 1939 zapisala štirinajstletna Pavla Tomšič iz Knežaka od žene iz Podstenj, pove, da je bil to prvotno zagovor: *Kdor bo to molituco zmolu, / Se ne*

⁷ Prim. isti odlomek, le v drugačnem prevodu (Rupnik 1993: 3).

bo bav pred ognem ne zgoreti / pred vodo ne utopiti. (Matičetov 1948: 30.)

Vsi slovenski zagovori so zapisani zelo pozno. Zagovorom se je prvi posvetil Pavel (Peter) pl. Radics (Kres 1885; *Ljubljanski zvon*: 1887). Za njim so jih objavljali in obdelovali Janko Barle, Karel Štrekelj, Ivan Grafenauer, Ivan Koštial, Jožef Klekl ml., Pavel Košir in Vinko Möderndorfer, France Kotnik, Edvard Pajnič, Vilko Novak, Vinko Möderndorfer, Milko Kos, Mirko D. Grmek in Jaša Romano, Milko Matičetov, Milan Dolenc, Silvana Paletti.

Viri

- DOLENC, Milan, 1977 (1975): O do zdaj zbranih ljudskomedicinskih rokopisih. *Traditiones* 4. 248–258.
- ERJAVEC, Fran, 1882/1883: Iz potne torbe. *Letopis Maticе slovenske*. 195–351.
- MATIČETOV, Milko, 1948: O etnologiji in folklori zapadnih Slovencev. *Slovenski etnograf* I. 9–56.
- PALETTI, Silvana, 1984: Samoobrambne besede, navade in verovanja v Reziji. *Traditiones* 13. 139.
- ŠTREKELJ, Karel, 1904–1907: *Slovenske narodne pesmi III*. Ljubljana: Slovenska matica.

Literatura

- GLONAR, Joža, 1922: Srednjeveški zagovori v ljubljanski licejki. *Časopis za zgodovino in narodopisje* XVII. 100.
- GRAFENAUER, Ivan, 1980: Delo menihov sv. Benedikta in sv. Bernarda za staro slovensko književnost. *Literarnozgodovinski spisi*. Ljubljana: Slovenska matica. 115–168.

- GRUDEN, Josip, 1992 (reprint): *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje. 1080.
- KOTNIK, Franc, 1943: *Slovenske starosvetnosti*. Ljubljana: Konzorcij Slovenca, Zadruga tiskarna.
- MERHAR, Boris, 1956: Ljudska pesem. *Zgodovina slovenskega slovstva* I. Ljubljana: Slovenska matica. 31–114.
- OMERSA, Nikolaj, 1922: Zagovorna knjiga Antona Petriča. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 17. 96–100.
- RUPNIK, Franc, 1993: Škof vizitator Pavel Bisanti in protireformacija v Sloveniji. *Dom* 28/17.
- SARIA, Balduin, 1937–1939: Srednjeveški zagovor iz Stične in njegove paralele. *Etnolog* (Glasnik Etnografskega muzeja v Ljubljani) X–XI. 245–253.
- SCOVEL SHINN, Florence, 2001: *Igra življenja in kako jo igrati*.
- SLAMNIG, Ivan, 1965: *Disciplina mašte*. Zagreb: Matica hrvatska.
- SOVRE, Anton, 2002 (reprint iz leta 1939): *Stari Grki*. Ljubljana: Slovenska matica.
- STANONIK, Marija, 1990: Janez Vajkard Valvasor in slovstvena folklor v njegovem duhovnem obzorju. *Valvasorjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Odbor za proslavo 300-letnice izida Valvasorjeve Slave. 287–310.
- ŠEGA, Drago, 1970: O poeziji. *Živi Orfej. Velika antologija slovenske poezije*. Ljubljana: Cankarjeva založba. I–XXIV.
- TRSTENJAK, Anton, 1988: *Človek končno in neskončno bitje*. Celje: Mohorjeva družba.
- TRSTENJAK, Anton, 1989: *Skozi prizmo besede*. Ljubljana: Slovenska matica.
- VERBINC, France, 1968: *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

STIK DISCIPLIN V BESEDILU IZ BESEDNIH IN SLIKOVNIH SEMIOTSKIH VIROV

Sonja Starc

Pedagoška fakulteta Koper, Koper

UDK 81'42:81'22

Razprava kaže na nujnost interdisciplinarnega pristopa pri obravnavanju besedil iz več semiotskih kodov, saj se različni semiotski viri kot pomenski potenciali v besedilu opomenjajo v medsebojni interakciji. Pri tem moramo upoštevati zakonitosti posameznega koda.

večkodno besedilo, bralna pot, pomenjenje, interdisciplinarnost, vizualna slovnica

The article argues the necessity of an interdisciplinary approach to multisemiotic/multimodal text since different semiotic modes as meaning potentials interact in text in the process of meaning-making.

multimodal text, reading path, meaning-making process, interdisciplinary, visual grammar

1 Uvod

Dandanes smo priče na eni strani vse večji specializaciji strok, na drugi pa povezovanju specializiranih segmentov ene stroke z drugimi – interdisciplinarnosti raziskovanja. Pojavo sledimo tudi na področju jezikoslovja, npr. v besediloslovju. Besedilna teorija se je razvila relativno pozno, v 70. letih 20. stoletja; njeni utemeljitelji in kasnejši raziskovalci besedila pojmujejo besedilo kot komunikacijski proces (Dijk 1992; Halliday 2002; de Beaugrande, Dressler 1992; Hoey 1994; Martin, White 2005; Dular, Korošec 1983; Pogorelec 1997; Toporišič 2000; Bešter 1994; Stabej 1997; Kranjc 1999; Hudej 1998; Zdravec Pešec 1994; Grosman 2004; Bizjak 2005; Starc 2006, 2007 idr.). Hoeyju (2001: 11) pomeni besedilo »prizorišče za interakcijo med

tvorcem in naslovnikom, prostor namerne interakcije med enim ali več pisec in enim ali več bralci, v kateri pisec/ci nadzoruje/jo interakcijo in tvori/jo večino (praviloma vsega) jezika«. To pomeni, da avtor upomenja¹ izbrane jezikovne vire in »vodi bralca skozi besedilo z različnimi signali« (prav tam), bralec te signale prepozna in jih opomenja, tj. glede na okoliščine, splošna vedenja in izkušnje z inferiranjem dograjuje besedilni pomen, ga osmišlja in tako daje besedilu koherenco.

Halliday (2002) razume besedilo kot semantično enoto, »nenehni proces semantičnih izbir« kot fenomen trenutne realizacije jezikovnega sistema v strukturo; jezik kot semiotski kod (pomenski potencial) ponuja izbiro (znotraj slovnice – leksikogramatike)

¹ Termin *upomeniti* definiramo kot *z izbiro danih slovničnih možnosti* (sistemov po Hallidayevi sistemsko-funkcijski slovnici (SFS)) *ustvar(ja)iti pomen z vidika tvorca besedila*, termin *opome(nja)iti* pa povzamemo po Grosman (2004), v smislu *razbirati iz besedila in vanj vnašati (inferirati) pomen ter ga osmisliti z vidika naslovnika, bralca/poslušalca*. V procesu *pomenjenja* (ustvarjanja/tvorjenja pomena, semiosis; uporabljeno v Starc 2007, 2009; povzeto po Barthes 1990: 168) pa prihaja znotraj večkodnega besedila še do pomenskih interakcij, ki jih poimenujemo *opomen(ja)iti se*, in definiramo kot: *viri dveh ali več različnih semiotskih sistemov v interakciji (v součinkovanju) ustvarjajo nov/drugačen pomen od svojega prvotnega*.

sistemskih možnosti, ki se glede na družbene, kulturne okoliščine realizirajo, upomenijo v neki trenutni strukturi – besedilu. V besedilu prepozna »funkcijske semantične sestavine«, ki jih imenuje metafunkcije: ideacijska (sestavljata jo izkustvena in logična), medosebna in besedilna; bralec mora te meta-funkcije opomeniti. Hallidayu besedilo pomeni »semantični proces družbene dinamike« in ugotavlja, da se je »jezikovni sistem razvil v družbenem kontekstu kot eden izmed izrazov družbene semiotike«. To je razvidno »iz organiziranosti semantičnega sistema, v katerem se ideacijska komponenta razvije kot način odseva okolja, medosebna komponenta pa kot način delovanja na okolje« (prav tam: 53). Baldry in Thibault (2005: 4) ga parafrazirata: »besedilo tvori dejanja pomenjenja, katerih funkcije določa njihova raba v družbenem kontekstu«.

Pri raziskovanju besedilnega pomena in njegovega sporočila se lahko v jezikoslovju uporabljajo različni vidiki: semantični (Saeed 2001), pragmatični (Austin 1990; Verschueren 2000; Kranjc 1999, diskurzivno analitični (kritična analiza diskurza; Coupland, Jaworski 2001), sistemsko-funkcijski vidik (iz katerega izhaja tudi kritična analiza diskurza; Halliday 2002) in vidik teorije vrednotenja (Martin, White 2005) ali stilistike (Hoey 2001; Pogorelec 1997). Omenjeni pristopi razvijajo orodja za analizo verbalnih besedil; za besedila iz besednih, slikovnih in drugih semiotskih kodov omenjene metodologije ne zadoščajo.

2 Večkodna besedila in vizualna slovnica

2.1

Večkodna besedila so iz jezikovnega in nejezikovnega (slikovnega, kinetičnega, zvočnega itn.) koda (Kress, van Leeuwen 2005; Starc 2007, 2009). Pojavljajo se preko slušnega, vidnega in slušno-vidnega kanala.

Za govorjena besedila, zlasti tista, ki nastajajo v neposredni interakciji z naslovnikom, lahko trdimo, da so primarno večkodna, saj vir pomenjenja ni le besedno, temveč tudi mimika, kinetični kod.

Pri stiku z besedilom naslovnik najprej zazna njegov okvirni povezovalni (kohezivni) princip,² ki je lahko ali prostorski ali časovni. Kress in van Leeuwen (2005) govorita o dveh povezovalnih principih: *principu prostorske kompozicije* in *principu časovne kompozicije – ritmu*. Prvi je značilen za besedila, v katerih so vsi elementi hkrati prisotni v prostoru, drugi za besedila, ki se razpirajo skozi čas (npr. govor, glasba, ples), nekateri mediji pa uporabljajo za oblikovanje besedil oba principa hkrati (npr. film in televizija), čeprav ostaja dominanten ritem.

Pri prepoznavanju medsebojnega opomenjenja različnih semiotskih kodov večkodno besedilo transkribiramo, tako da v razpredelnico zapišemo/ubesedimo učinkovanje in pomen uporabljenih semiotskih virov (npr. gesta, prostor, besedno) po fazah (nizu dogodkov), ki temeljijo na časovnem principu. Govorimo o t. i. fazni analizi (Thibault, Baldry 2005; Taylor 2010).

V našem primeru (Besedilo 1) se posvečamo večkodnemu besedilu, grajenem po okvirnem prostorskem načelu: besedilo je vizualno, posredovano po vidnem kanalu. Sestavljajo ga viri dveh semiotskih kodov (gre torej za večkodno besedilo): jezikovnega in slikovnega. Vsebnost dveh semiotskih kodov spremeni običajno – linearno bralno pot (od leve proti desni, od zgoraj navzdol), značilno za verbalna besedila. Bralec lahko opomeni najprej slikovno in šele nato jezikovno ali obratno, lahko izmenično preskače z jezikovnega na slikovno. Bralna pot je zelo pomembna, saj je bralčevo opomenjanje odvisno od zaporedja povezovanja znakov.

² V Starc 2007 je angleški termin »overarching code« (Kress, van Leeuwen 2005) poslovenjen kot »povezovalni kod«, po dodatnih raziskavah in analizah večkodnih besedil pa presojamo kot ustrežnejši prevod »okvirni povezovalni/kohezivni princip«.

2.2

Odgovor na vprašanje, kako se oblikuje proces pomenjenja v večkodnem besedilu, ponuja vizualna slovnica, katere utemeljitelja sta Kress in van Leeuwen (2005). Izhaja iz socialne semiotike (van Leeuwen 2005), temelje zanj pa je postavil Halliday (2002) s svojim pojmovanjem besedila kot »semantičnega družbenega procesa«, ki je lahko realiziran s katerikoli semiotskim kodom. Halliday (2002: 53) pravi, da je besedilo »prvotni kanal prenosa kulture in v tem smislu besedilo bolj kot karkoli drugega oblikuje semantični sistem«. Posreduje torej vire/sredstva, ki ustvarjajo družbeno okolje in ga prenašajo z generacije na generacijo. Socialna semiotika se je razvila v 90. letih 20. stoletja v okviru sydneyjskega semiotskega kroga³ in se povzpela nad »zanimanje samo za strukturo in sistem«. Tako kot se je v jezikoslovju žarišče premaknilo s povedi na besedilo in njegov kontekst ter od slovnice k diskurzu, se je v družbeni semiotiki pozornost raziskovalcev pomaknila z znaka na način, kako ljudje uporabljajo semiotske vire tako za ustvarjanje komunikacijskih artefaktov in dogodkov kot za njihovo interpretacijo (van Leeuwen 2005).

Kress in van Leeuwen (2005: 7) sta prepričana, da znak ne obstaja vnaprej, sam zase ter ne postane vez med označevalcem in označencem (kot je navadno pojmovan v semiologiji),⁴ temveč nastane v procesu tvorbe, sloja označevalca in označenca sta relativno neodvisna. Predstavljanje ali oblikovanje znaka je proces, v katerem skuša oblikovalec znaka izluščiti bistveno lastnost predmeta ali pojava, izhajajoč iz svojega kulturnega, socialnega okolja in psihološke podstatī ter upoštevajoč poseben kontekst, za katerega je oblikovan znak. Avtorja ponazarjata svoje spoznanje s primerom risbe triletnega otroka: avto je narisal kot sedem nepravilnih krogov,

razpostavljenih v prostoru (prav tam: 6). Ta proces tvorjenja znaka je proces oblikovanja metafore v dveh korakih: »avto so (najverjetneje) kolesa« in »kolesa so krogi«. Proces klasifikacije je nastal po analogiji, ki je pri tem konstitutivni princip. Od družbenih razmerij pa je odvisno, katera metafora bo vstopila v semiotski sistem kot naravna, klasificirana kot nevtralna.

Odraslemu tvorcu znaka so na razpolago semiotski viri, ki jih je razvilo njegovo kulturno okolje, in ti vplivajo nanj, ko tvori nove znake, kar pomeni, da izhaja iz že oblikovanih znakov in jih stalno na novo (pre)oblikuje. To ugotavlja tudi Halliday (2002: 53); Kress in van Leeuwen od njega prevzemata teoretični pojem metafunkcije, a ga obravnavata na način, ki ni specifičen le za jezikoslovje. Ideacijska metafunkcija predstavlja izkustveni svet, ki je v slikovnem (vizualna slovnica) izražen z (interaktivnimi) *udeleženci* in njihovimi razmerji v svetu. Predstavljen je lahko v narativni (udeleženci v procesu dogajanja) ali v konceptualni strukturi/predstavitvi (udeleženci v splošnem, brezčasnem stanju, značilnostih). Medosebna metafunkcija predstavlja in izraža odnos, družbeno razmerje med tvorcem znaka in naslovnikom, kar se v jeziku kaže z naklonom ter rabo izrazov ocenjevanja in vrednotenja, v slikovnem pa z vzpostavljanjem interakcije med prikazanim in interaktivnim udeležencem (bralcem) – z udeleženčevim pogledom, usmerjenim v bralca. Kress in van Leeuwen (2005) imenujeta tako vzpostavljanje interakcije *poziv*. Besedilna metafunkcija izraža/kaže povezavo nizov znakov, ki v okolju pomenijo koherentno celoto. V slikovnem kodu govorimo o kompoziciji; izbira struktur v sistemu kompozicije namreč prinaša oz. tvori njen pomen.

³ Člani tega kroga so med drugimi: Kress, Martin, Treadgold, Thibault, Martiens (van Leeuwen 2005: xi).

⁴ Predhodnici družbene semiotike sta praška in pariška šola (Kress, van Leeuwen 2005: 5–6; Chandler 2002, 2006); več v Starc 2009.

2.3

Vrnimo se k primeru.

Besedilo 1

Vir: Delo, 23. 5. 2009. 6.

2.3.1

V besedilu slikovno po obsegu prevladuje nad besednim. Na sredini fotografije je prikazana na golih izsušenih tleh sedeča zaskrbljena mati z otrokom; okrog njiju so še drugi ljudje, a fotografija kaže le obraza matere in otroka. Ideacijska metafunkcija (Preglednica 1) je realizirana s konceptualno predstavitevijo. Interakcija, prikazana z vektorjema pogledov, se odvija med dvema prikazanima

udeležencema (otrok v materinem naročju vzpostavlja očesni stik z otrokom pred sabo; bralec vidi le njegovo glavo od zadaj) ter med prikazanim in interaktivnim udeležencem (pogled matere vzpostavlja stik z bralcem besedila): materin pogled sporoča trpljenje, ki ga preživljata z otrokom. Obenem sta mati in otrok na fotografiji »izločena« iz skupine in se kažeta kot predstavnika, nosilca lastnosti skupine, zato prepoznamo konceptualno

Preglednica 1: Analiza slikovnega in besednega

Metafunkcija	SLIKOVNO		BESEDNO	
	Način umeščenosti, povezanosti znakov	Semiotski viri, pomen	Sistemsko omrežje (tranzitivnost; Halliday, Matthiessen 2004), realizacija	Semiotski viri, vloga
Ideacijska	Konceptualna struktura (predstavitev), analitični (del – celota) > simbolični proces	Zaskrbljena mati z otrokom sedi na izsušenih tleh, okrog nje so še drugi otroci in odrasli	Narativni proces: snovni stavki (15); relacijski proces: eksistencialni stavek (1), relacijska stavka (2: atribut, okoliščine)	Aktanti: Ban Ki Mun, Mun, Ban; begunci, civilisti, tamilski begunci; vlada, vladni vojaki, vojska; uporniki, tamilski tigri, tamilski aktivisti; Cirkumstanti: Šrilanka, Vavunija, taborišča, obdana z žico, koncentracijska taborišča, begunsko taborišče
Medosebna	Vektor materinega pogleda vzpostavlja stik z naslovnikom	<u>Poziv</u> pogleda	Naklon: povedni (trdilna oblika)	Distančni, objektivni odnos; ponudba informacije
Besedilna	Mati z otrokom na sredini kompozicije, na ravni blizu bralca	Mati na sredini – sporočilno zelo pomembna postavitev	Kohezivnost – ponovne pojavitve, členitev po aktualnosti	Leksikalna, substitutivna

predstavitev: simbolični proces. Ugotavljamo, da se na fotografijah beguncev v našem kulturnem okolju pogosto pojavlja mati z otrokom. S tem pridobiva ta semiotski znak (slika, lik begunske matere) simbolni pomen krivice in trpljenja, ki sta povezana s pojmom begunstva (Starc 2008). Na medosebni metafunkciji izraža poziv; z naslovnikom vzpostavlja subjektivni odnos, vpliva na njegova čustva, v njem želi vzbuditi usmiljenje, sočustvovanje. Da sta lik matere z otrokom in sporočilo, ki ga pošilja naslovniku, najpomembnejša, govori dejstvo, da je mati z otrokom na sredini kompozicije, na ravni blizu bralca (besedilna metafunkcija).

2.3.2

Kako se slika povezuje z besednim? Primarni kohezivni element je bližina semiotskih znakov, razvrščenih po prostorskem okvirnem povezovalnem principu; postavitev

slikovnega k besednemu torej pomeni bralcu signal, da se v besedilu odvija proces pomenjenja z dvema semiotskima sistemoma. Kohezivnost vzpostavlja tudi usmerjevalni leksem *begunci* v naslovu *Ban Ki Mun na Šrilanki o neoviranem dostopu do beguncev*. Zakaj je usmerjevalni leksem prav *begunci*? Besedilo od bralca pričakuje, da prepozna *Ban Ki Muna* kot moško osebo, ki je ni na fotografiji, poleg tega fotografija ponuja pomen zapuščenosti, slabih življenjskih razmer (izsušena tla, ljudje sedijo na golih tleh), kar vse semantično podpira negativno konotacijo pojma *begunec*. Najmočnejša besedilna sestavina besednega (besedilna metafunkcija), ki ustvarja interakcijo s slikovnim, je leksikalna kohezivnost, realizirana z iteracijo/ponovnimi pojavitvami: *begunci*, *civilisti*, *tamilski begunci*, *taborišča*, *obdana z žico*, *koncentracijska taborišča*, *begunsko taborišče*.

Vendar besedno razširja pomen slikovnega; sporoča tudi o poskusu Ban Ki Muna, da bi vplival na izboljšanje življenjskih razmer beguncev. Na ideacijski metafunkciji se to sporočilo realizira predvsem z rabo snovnih stavkov (15; Primera 1, 2), ki izražajo dejavnost, spreminjanje. V njih se izmenjujejo (in ponavljajo) aktanti *Ban Ki Mun, Mun, Ban in begunci, civilisti, tamilski begunci, ti* v funkciji leksikalne in substitutivne (za-oblika, zaimek ti) kohezivnosti (na besedilni metafunkciji).

Primer 1

Generalni sekretar OZN Ban Ki Mun je v petek pozno zvečer pripotoval na Šrilanko, kjer bo danes pri tamkajšnjih oblasteh poskušal doseči neoviran dostop humanitarnih organizacij do begunskih taborišč na severu otoške države.

Primer 2

Ti [tamilski begunci] zdaj živijo v taboriščih, obdanih z bodečo žico, oblasti pa jim kratijo svobodo gibanja.

Slikovno sporočilo pomensko širijo tudi leksemi o okoliščinah bivanja beguncev, o kraju (*Šrilanka, Vavuniya, taborišča, obdana z žico, koncentracijska taborišča, begunsko taborišče*), družbenih razmerah – vojni (s snovnimi stavki: *Šrilanska vojska je namreč v ponedeljek*), političnih razmerah (nasprotujoča si pola sta predstavljena z leksikalno kohezivnostjo; na eni strani *vlada, vladni vojaki, vojska* in njihovo imenovanje kraja, kjer živijo prebegli civilisti, kot *vas blaginje*, na drugi strani *uporniki, tamilski tigri, tamilski aktivisti* in njihovo poimenovanje oz. primerjanje istega bivališča s *koncentracijskim taboriščem*). Na medosebni ravni ustvarja besedno objektivni odnos, kar doseže z že omenjenim nizanjem pretežno snovnih stavkov za izražanje procesa v povednem naklonu. Prikazane okoliščine in poudarjeni kontrast med vojskujočima se nasprotnima stranema pa semantično širijo

sporočilo slikovnega, materinega pogleda in njenega poziva interaktivnemu udeležencu, bralcu k sočutju. Slikovno dobiva v teh »besedilnih okoliščinah«, v sobesedilu vloge simbola, nečesa, kar predstavlja skupne lastnosti skupine.

3 Sklepne ugotovitve

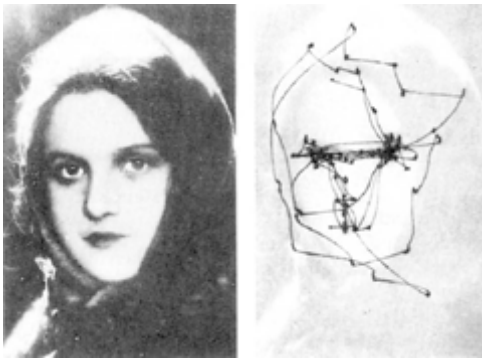
Znaki različnih semiotskih kodov zaradi že omenjenih kohezivnih elementov v večkodnem besedilu interagirajo in se na novo opomenjajo, tako da takega besedila ne moremo razumeti po delih (npr. kaj sporoča besedno in posebej kaj slikovno), temveč kot celoto z novim pomenom, kot kaže naš primer (Besedilo 1). Čeprav je besedno v njem samo zase objektivno in distančno tako do ubesedenega sveta kot naslovnika, je besedilo kot celota subjektivno, tako ga opomenimo na medosebni metafunkciji prav zaradi slikovnega, ki s svojo močjo poziva preglasi stvarno predstavitev dogodkov v besednem. Zakaj se to zgodi? Zaradi moči poziva na fotografiji, ki bralca najprej pritegne in nato pogled predstavljenega udeleženca vpliva na njegova čustva, zato bo na njegovi nadaljnji bralni poti naravnost opomenjanja drugih znakov, četudi z objektivno medosebno metafunkcijo, (bolj) čustvena.⁵ Kot trdi socialna semiotika, je pomen tega znaka pogojen s kulturnim okoljem, kar ga ohranja in z novimi uporabi tudi spreminja.

Seveda nas lahko ob tem oplazi tudi senca dvoma o objektivnosti interpretacije moči slikovnega. Preverjamo in ocenjujemo lahko tudi lastne interpretacije, opomenjenja. S kolikšno gotovostjo lahko trdimo, da vektor pogleda predstavljenega udeleženca na sliki vzpostavlja stik z bralcem/gledalcem (interaktivnim udeležencem)?

Nevroznanstvenik Yarbus (Kandel, Schwartz, Jessell 2000: 783) je v svoji raziskavi dokazal, da so na sliki ženskega

⁵ Tudi Barthes (1992: 92) zapiše, da je »izraz obraza tista neizmerna stvar, ki iz telesa sklepa na dušo – animula, [...] izraz izraža subjekt, kolikor si subjekt ne pripisuje pomembnosti«.

obraza pritegnile gledalčevo pozornost prav oči, njen pogled; povedano v smislu vizualne slovnice: vektorja pogleda (oči) predstavljene udeleženca pritegneta pozornost interaktivnega udeleženca, da se ta najdlje »ustavi« prav na pogledu, na očeh in stopi z njimi v komunikacijo. To dokazuje izris sakad (hitrih premikov očesnega zrkla med dvema fiksacijskima točkama) ob opazovanju slike ženskega obraza (Slika 1). Torej na pogled reagiramo zaradi nevrofizioloških lastnosti očesnega zrkla.

Slika 1: Ženski obraz in sakade
Vir: Kandel, Schwartz, Jessell 2000: 783.

Zavedamo se, da smo šele pred kratkim stopili na pot raziskovanja večkodnosti in večkodnih besedil ter da ostaja še mnogo odprtih vprašanj v zvezi z vzroki in načini človeškega sprejemanja okolja in posledično njegovega komuniciranja. Ugotavljamo tudi, da lahko procese pomenjenja večkodnega besedila razumemo s teoretičnimi spoznanji različnih ved: jezikoslovja, semiotike, likovne, glasbene teorije, teorije fotografije, kineziologije, nevroznanosti. Interdisciplinarni pristop lahko pripomore k verodostojnosti in natančnosti interpretativne metode in k izboljševanju zmožnosti učinkovitega tvorjenja besedil iz različnih semiotskih kodov.

Literatura

AUSTIN, John L., 1990: *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: Studia humanitatis.

- BALDRY, Antony, THIBAUT, Paul J., 2005: *Multimodal Transcription and Text Analysis*. London, Oalville: Equinox.
- BARTHES, Roland, 1990: *Retorika starih. Elementi semiologije*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- BARTHES, Roland, 1992: *Camera lucida. Zapiski o fotografiji*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- de BEAUGRANDE, Robert A., DRESSLER, Wolfgang U., 1992: *Uvod v besediloslavlje*. Ljubljana: Park.
- BEŠTER, Marja, 1994: Tip besedila kot izrazilo sporočevalčevega namena. *Uporabno jezikoslavlje* 2. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslavlje Slovenije. 44–52.
- BIZJAK, Aleksandra, 2005: *Pridiga kot žanr*. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU.
- CHANDLER, David, 2006: *Semiotics: The Basics*. London, New York: Routledge.
- COUPLAND, Nikolas, JAWORSKI, Adam, 2001: Discourse. Paul Cobley (ur.): *Semiotics and Linguistics*. London, New York: Routledge.
- van DIJK, Teun A., 1992: *Text and Context. Exploration in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London, New York: Longman.
- DULAR, Janez, KOROŠEC, Tomo, 1983: *Slovenski jezik 3*. Maribor: Založba Obzorja.
- GROSMAN, Meta, 2004: *Zagovor branja*. Ljubljana: Sophia.
- HALLIDAY, Michael A. K., 2002: Text as Semantic Choice in Social Contexts. Michael A. K. Halliday: *Linguistic Studies of Text and Discourse*. London, New York: Continuum.
- HALLIDAY, Michael A. K., MATTHIESSEN, Christian M. I. M., 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- HOEY, Michael, 2001: *Textual Interaction. An Introduction to Written Discourse Analysis*. London, New York: Routledge.
- HOEY, Michael, 1994: Signalling in discourse: a functional analysis of a common discourse pattern in written and spoken English. Malcolm Coulthard (ur.): *Advances in Written Text Analysis*. London, New York: Routledge. 26–45.
- HUDEJ, Sonja, 1998: *Besediloslavlno vidiki utemeljevanja, prepričevanja in pregovarjanja. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- JONES, Carys, VENTOLA, Eija (ur.), 2008: *From Language to Multimodality*. London, Oakville: Equinox.
- KANDEL, Eric R., SCHWARTZ, James H., JESSELL, Thomas M. (ur.), 2000: *Principles of Neural Science*. New York: McGraw Hill.
- KRANJC, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- KRESS, Gunter, van LEEUWEN, Theo, 2005: *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London, New York: Routledge.
- van LEEUWEN, Theo, 2005: *Introducing Social Semiotics*. London, New York: Routledge.
- MARTIN, James R., WHITE, Peter R. R., 2005: *The Language on Evaluation. Appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.
- POGORELEC, Breda, 1997: Besediloslovni vidiki Cankarjeve proze. *Zbornik referatov 6. srečanja slavistov Celovec–Ljubljana, 1989*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 166–169.
- SAEED, John I., 2001: *Semantics*. Oxford: Blackwell Publishers Ins.
- STABEJ, Marko, 1997: *Slovenski pesniški jezik med Prešernom in moderno. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- STARC, Sonja, 2006: Besedilna matrica in struktura vzorca besedila problem – rešitev ter možnost njune uporabe pri analizi besedil v šolski praksi. *Jezik in slovstvo* 51/1. 33–52.
- STARC, Sonja, 2007: *Struktura oglaševalskih besedil in njihove diskurzivne lastnosti z diahronega in sinhronega vidika. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- STARC, Sonja, 2008: Osnovnošolsko učbeniško besedilo kot besedilo kolonija, sestavljeno iz besednih in nebesednih znakov. Vida Medved Udovič, Mara Cotič, Majda Cencič (ur.): *Sodobne strategije učenja in poučevanja*. Koper: Pedagoška fakulteta. 45–56.
- STARC, Sonja, 2009: *Časopisna oglaševalska besedila, reklame: struktura in večkodnost*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales.
- TAYLOR, Christopher, 2010: Večkodna besedila. Analiza in prevajanje. Sonja Starc (ur.): *Mednarodna poletna šola sistemsko-funkcijskega jezikoslovja. Študijsko gradivo*. Koper: Pedagoška fakulteta. 25–37, 65–77.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- VERSCHUEREN, Jef, 2000: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba I*cf.
- ZADRAVEC PEŠEC, Renata, 1994: *Besedilotvorni vidiki navezovanja v slovenskih neumetnostnih besedilih. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ZAKON O VARSTVU POTROŠNIKOV MED (LAHKO RAZUMLJIVIM) JEZIKOM, POLITIKO IN PRAVOM

Mojca Stritar

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'276.6:34:81'272

Zaradi uskladitve z evropsko zakonodajo je moral biti izraz »slovenski jezik« pri označevanju in oglaševanju izdelkov v Zakonu o varstvu potrošnikov nadomeščen z »lahko razumljivim jezikom«. To je v Državnem zboru vzbudilo razprave, v katerih so se pokazala temeljna jezikovna stališča slovenskih strank, pa tudi odstopanja od njih, povezana predvsem s položajem v vladi oziroma opoziciji. V drugem delu prispevka so prikazana stališča evropskega in slovenskega sodstva o tem, kakšen oziroma kateri jezik je za potrošnika lahko razumljiv.

usklajevanje z EU, lahko razumljiv jezik, politične stranke, jezikovna ideologija, sodna praksa

In order to harmonise the Slovene Consumer Protection Act with EU legislation, the term »Slovene language« had to be replaced with »easily understandable language« when referring to product labelling and advertising. A series of debates in the Slovene National Assembly was thus initiated demonstrating the language attitudes of Slovene political parties as well as deviations from them, mostly related to their (non-)governmental role. Finally, the attitudes of European and Slovene courts regarding »easily understandable language« are described.

EU harmonisation, easily understandable language, political parties, language ideology, case law

1 Uvod

Kaj pomeni »lahko razumljiv jezik« in kako naj se o njem sploh vprašamo – *kakšen ali kateri je?* V tem prispevku bomo pustili ob strani jezikoslovne definicije razumljivosti (prim. Ferbežar 2010) in se ozrli na politično področje, kjer številni zakoni in drugi uradni predpisi vključujejo zahtevo po razumljivem informiranju, ne da bi ga tudi dejansko opredeljevali (Ferbežar, Stabej 2009: 141). Razprave o tem so se zgostile ob spreminjanju Zakona o varstvu potrošnikov (v nadaljevanju ZVPot), ki je izpostavilo tudi druga jezikovna vprašanja.

Spremembam zakona je botrovalo načelo Evropske unije o prostem pretoku blaga,

vzpostavljeno leta 1957 v 28.–30. členu Pogodbe o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti.¹ Abstraktne formulacije, ki med državami članicami prepovedujejo količinske omejitve pri uvozu oz. izvozu in vse ukrepe z enakim učinkom, samovoljno diskriminacijo ali prikrito omejevanje trgovine, se na videz sicer ne nanašajo na jezik, toda po učinku naj bi bilo prepovedanemu omejevanju enako tudi predpisovanje rabe točno določenega jezika. Zato je bila zahteva o rabi slovenskega jezika pri označevanju in oglaševanju izdelkov v ZVPot neustrezna.² Namesto tega je moral biti v skladu s 14. členom direktive Sveta EU 79/112³ uporabljen izraz »lahko razumljiv jezik«.

¹ Prim. <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/11957E/word/11957E.doc>; pozneje so bili ti členi preneseni v 34.–36. člen Pogodbe o delovanju Evropske unije, prim. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:SL:PDF>.

Usklajevanje ZVPot z zahtevami EU je v Državnem zboru trajalo štiri leta, v parlamentarnih razpravah pa so se pokazala tako načelna stališča strank glede jezikov kot odvisnost slovenske politike od širšega evropskega konteksta. Zanimiv del debat je bil posvečen tudi razlagi tega, kaj je »lahko razumljiv jezik«. To vprašanje še zdaleč ni zanemarljivo, saj ima vsak v zakonodaji uporabljeni pojem ekonomske in pravne implikacije, ki ne ostanejo samo znotraj ideološko zaznamovane politike. Ker pa naj bi o tem v praksi presojalo sodišče, analizi parlamentarnih razprav sledi oris relevantnih pravnih stališč, izoblikovanih skozi evropsko in slovensko sodno prakso.

2 Zakon o varstvu potrošnikov

Ob vstopu Slovenije v EU je bilo treba popraviti 2. in 12. člen Zakona o varstvu potrošnikov, vključena na pobudo Stalne delovne skupine strokovnjakov za obravnavanje vprašanj s področja jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike (Stabej 2001: 38):

2. člen: S potrošniki je podjetje dolžno poslovati v slovenskem jeziku in pri tem v pisnih sporočilih uporabljati celotno ime svoje firme in sedež. [...]

12. člen: [...] Oglaševalska sporočila morajo biti v slovenskem jeziku, razen če z drugim predpisom ni drugače določeno.⁴

2.1 Neuspešno usklajevanje in jezika narodnih skupnosti

V prvem poskusu usklajevanja na seji 22. aprila 2004 je predstavnike vlade, ki so opozorili na obvezno rabo izraza »lahko razumljiv jezik« v 2. členu zaradi uskladitve z evropsko zakonodajo, podprla samo vladna LDS.⁵ Njena koalicijska partnerica SD je

izraz zavrnila kot raztegljiv in premalo določen, strinjala pa se je z možnostjo uporabe tujih besed ali jezikov pri označevanju izdelkov. Vsi ostali so bili proti spremembi; SDS in SNS sta izrazili strah pred tujimi besedami v slovenščini in zahtevali resnejšo zaščito potrošnika ter jezika, NSi pa je trdila, da pri tem ne gre za zahtevo EU. Predlagana sprememba zakona je bila zavrnjena.

Vlada je želela spremeniti tudi 12. člen, po katerem bi bila v oglaševanju dovoljena raba tujih jezikov kot del celostne podobe podjetja. Prav z argumentoma celostne podobe in zaupanja v samoregulacijo trga so to podprle vse vladne stranke (LDS, SD, DeSUS, SMS), zato je bil predlog sprejet kljub nasprotovanju opozicijskih SNS in NSi, ki sta se bali vdora tujih besed in jezikov.

Glavne spremembe v sprejeti drugi različici ZVPot so bile obvezna raba jezikov narodnih skupnosti na dvojezičnih območjih, možnost rabe tujih jezikov pri oglaševanju ter možnost rabe simbolov in slik pri označevanju, prav tako vključena na pobudo EU (prim. poglavje 3.1). Zakon torej še vedno ni bil usklajen z EU:

2. člen: (1) Podjetje mora s potrošniki poslovati v slovenskem jeziku, na območjih, kjer avtohtono živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, pa tudi v jeziku narodne skupnosti. [...] Pri označevanju izdelkov mora potrošniku v slovenskem jeziku posredovati potrebne informacije glede značilnosti, prodajnih pogojev, uporabe in namembnosti izdelka. Pri tem lahko uporablja tudi splošno razumljive simbole in slike.

12. člen: (2) Oglaševalska sporočila morajo biti v slovenskem jeziku, na območjih, kjer avtohtono živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, pa so lahko v jeziku narodne skupnosti. Posamezne besede ali krajše besedne

² Zahteva je bila ponovljena v Zakonu o javni rabi slovenščine (Uradni list RS, št. 8/2010), ki pa v tem prispevku ni obravnavan.

³ Prim. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31979L0112:EN:HTML>.

⁴ Zakon o varstvu potrošnikov, 29. 1. 2003, Uradni list RS, št. 14/2003 (podčrtala M. S.).

⁵ Kljub razlikam med posameznimi poslanci so v prispevku stranke razumljene kot razmeroma homogene, saj se tudi poslanci ves čas zavedajo svoje vloge v večji skupini in zavestno nastopajo kot predstavniki strank (van Dijk 2004: 357).

zveze v tujem jeziku, ki so zaradi običajne uporabe razumljive večini potrošnikov, se lahko uporabljajo, če predstavljajo sestavni del celostne podobe.⁶

Vključitev jezikov narodnih skupnosti v ZVPot je privedla do zastranitve, v kateri se je razkril negativni odnos SNS do italijanske in madžarske manjšine (prim. Stritar 2009: 355). Zaradi omejevanja svobodne gospodarske pobude in neenakopravnega položaja, v katerega naj bi spremenjeni 2. člen postavljala slovenska podjetja, sta Petrol in Mercator na Ustavno sodišče poslala vprašanje o njegovi ustavnosti. Sodišče je presodilo, da člen ni v neskladju z Ustavo,⁷ medtem pa je SNS, ki je člen ob sprejemanju sicer podprla, pripravila predlog spremembe ZVPot, po katerem bi bilo dvojezično poslovanje stvar izbire podjetja. Na seji Državnega zbora 23. junija 2006 ga je utemeljila z omogočanjem razvoja vsem delom države in z nižanjem stroškov za podjetja. Predlog so soglasno zavrnil vse ostale stranke.

Nekoliko nepričakovano glede na liberalno usmerjenost, ki je običajno povezana z zavzemanjem za pravice manjšin (Stritar 2009: 355), je podoben amandma k ZVPot, kot ga je predlagala nacionalistična SNS, leto kasneje vložila novoustanovljena poslanska skupina ZARES. Predlog je bil zavrnjen že na Odboru za gospodarstvo 29. novembra 2007.

2.2 Končna uskladitev

Po nekaj opozorilih Evropske komisije je bil ZVPot dejansko usklajen z EU na seji 13. in 17. decembra 2007. Takrat je konservativna vlada zagovarjala zahteve Unije, pri tem pa se je sklicevala na podobne argumente kot njena liberalna predhodnica: države članice morajo spoštovati smernice EU, sicer lahko Evropska komisija proti Sloveniji sproži predsodni postopek (Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah ZVPot 2007: 2–3). Zaradi drugačne sestave vlade so bile vloge na seji ravno nasprotni kot leta 2004.

Koalicijske konservativne stranke, celo NSi, so predlog podprle brez polemiziranja, opozi- cijske liberalne stranke pa so mu naspro- tovale. SD je v strahu pred označevanjem izdelkov v drugih slovanskih jezikih napo- vedala razveljavitev člena na Ustavnem sodišču. Izraz bi bilo treba razumeti kvalitativno kot »tak, da zna tudi tisti, ki neke večšine nima, uporabiti predmet« (SD). V nasprotju s prejšnjimi razpravami je SD zdaj dvomila v EU, kajti sodbe Evropskega sodišča naj ne bi temeljile na evropski zako- nodaji, ampak naj bi jo želele spreminjati.

Drugo, še vedno sporno vprašanje je bilo dvojezično označevanje izdelkov na dvoje- zičnih območjih. Podprli so ga LDS, SD in predstavnik narodnih skupnosti, na nasprot- ni strani pa sta bili NSi in SNS. Po mnenju NSi naj bi pripadniki manjšin tako ali tako znali slovensko, zato naj bi zadostoval »lahko razumljiv jezik«, SNS pa je zahtevala pre- hodno določbo, s katero bi omenjeni člen začel veljati dan po tem, ko bi Italija in Mad- žarska sprejeli enako za Slovence.

V glasovanju so bili vladni predlogi spre- jeti, zakon je bil končno usklajen z EU, uza- konjeno pa je ostalo tudi dvojezično poslo- vanje:

2. člen: (1) Podjetje mora s potrošniki poslo- vati v slovenskem jeziku, na območjih, kjer avtohtono živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, pa tudi v jeziku narodne skupnosti. [...] Pri označevanju izdelkov mora potrošniku posredovati potrebne informacije glede značilnosti, prodajnih pogojev, uporabe in namembnosti izdelka. Te informacije morajo biti v jeziku, ki je potrošnikom na območju Republike Slovenije lahko razumljiv. Namesto besednega jezika lahko podjetje pri označevanju izdelkov uporablja tudi splošno razumljive simbole in slike.

(2) Procese poslovanja, v katerih mora pod- jetje na območjih, kjer avtohtono živita ita- lijanska ali madžarska narodna skupnost, uporabljati tudi jezik narodne skupnosti,

⁶ Zakon o varstvu potrošnikov, 17. 6. 2004, Uradni list RS, št. 98/2004 (podčrtala M. S.).

⁷ Odločitev U-I-218/04-31, 20. april 2006.

podrobneje določi minister, pristojen za gospodarstvo.

12. člen: (2) Oglasevalska sporočila morajo biti v jeziku, ki je potrošnikom na območju Republike Slovenije lahko razumljiv.⁸

Jezikovna stališča slovenskih strank ob sprejemanju ZVPot so se torej načeloma skladala z njihovo splošno jezikovno ideologijo (prim. Stritar 2009: 354–356). Liberalne (LDS, SD, SMS) so bile bolj odprte do tujih jezikov – že v prvem poskusu usklajevanja so se strinjale z njihovo rabo pri oglaševanju – konservativne (NSi, SNS) so bolj težile k zaščiti slovenščine in ohranjanju njene čistosti, za najradikalnejšo SNS pa je bil značilen negativen odnos do manjšin. Tudi »lahko razumljiv jezik« so predstavniki strank razumeli različno. Tiste, ki so mu nasprotovali, je skrbelo, da bo pomenil angleščino, nemščino, francoščino (LDS), jezike drugih slovanskih narodov (SD) ali celo kateregakoli od uradnih jezikov EU (SDS, NSi). SD je zagovarjala kvalitativno interpretacijo,⁹ vlada pa je trdila, da bo o tem v primeru spora presojala tržna inšpekcija (Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah ZVPot 2007: 20).

Še zanimivejša od temeljnih mnenj strank so bila odstopanja od njih, npr. prej omenjeni predlog sicer liberalnega ZARES-a, ki omejuje pravice manjšin, ali skoraj popolna odsotnost SLS v razpravah, čeprav je v njenih programih jezik pomembna tematika (Stritar 2009: 354). Očitna je bila tudi vloga položaja moči in popuščanja evropskim zahtevam (prim. Beach 2005), saj so ne glede na siceršnjo jezikovno ideologijo vladne stranke zagovarjale zahteve EU, medtem ko si je opozicija prizadevala za podporo tradicionalneje pojmovanim nacionalnim interesom. Tako je NSi leta 2004 nasprotovala

spremembam in dvomila o avtoriteti EU, ko jih je leta 2007 podprla, pa se je o vlogi EU spraševala opozicijska SD. Kar je bilo izrečeno v Državnem zboru, je bila torej bolj ali manj le predstava za javnost in priložnost za pridobivanje politične podpore. Dejansko pomembno je bilo to, kar je bilo storjeno, in v novem nadnacionalnem okvirju je bilo to odvisno predvsem od Evropske unije.

3 Sodišča in »lahko razumljiv jezik«

Vlada se je v razpravah ob ZVPot sklicevala na tržno inšpekcijo kot avtoriteto, ki ocenjuje razumljivost jezika. Dejansko pa se Tržni inšpektorat, ki stalno ali občasno nadzira označevanje določenih kategorij izdelkov, s tem ukvarja sporadično. V zadnjih štirih letih so bile ugotovljene nepravilnosti pri nedosledno prevedenih ali tujejezičnih navodilih za uporabo, opozorilih na izdelkih in drugih oznakah. Njihov delež se spreminja med kategorijami in skozi leta – npr. od 10 % izdelkov v kategoriji tekstila in obutve do 68 % pri osebni oprepi za zagotavljanje vidljivosti – vendar na podlagi dostopnih podatkov ni bilo zaznati spremenjenega števila kršitev po sprejetju novega ZVPot. Leta 2010 so bili 3 % kršitev na podlagi njegovega 2. člena, od tega je v enem primeru šlo za nedosledno rabo slovenščine pri poslovanju s potrošniki (Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata 2008: 54–68; Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata 2009: 33–56; Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata 2010: 22–56; Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata 2011: 20–88). Ker naj bi na Tržnem inšpektoratu o neustreznosti razumljivosti jezika presojali za vsak primer posebej brez vnaprej določenih kriterijev,¹⁰ se je za tozadevna pojasnila treba ozreti še širše, v (nad)nacionalno sodno prakso.

⁸ Zakon o varstvu potrošnikov, 13. 2. 2008, Uradni list RS, št. 126/2007 (podčrtala M. S.). 13. 11. 2009 je bila objavljena še ena verzija zakona, vendar 2. in 12. člen nista bila več spremenjena.

⁹ Podobna je bila utemeljitev Ministrstva za kulturo ob spreminjanju Zakona o javni rabi slovenščine, v katerem je bil uporabljen izraz »zlahka razumljiv jezik« za jezik, ki ga je potrošniku »ob njegovi normalni motiviranosti mogoče brez naprežanja in drugih težav hitro in pravilno dojemati brez oddrugodne pomoči« (Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah ZJRS 2009: 9).

3.1 Sodišče EU

Tudi evropska zakonodaja ne opredeljuje, kaj je »lahko razumljiv jezik«, in presojanje prepušča Sodišču EU kot pravni avtoriteti Unije. Skozi njegovo sodno prakso, v kateri se je ukvarjalo s primeri, kot je prodaja pijač z angleškimi oznakami v francoskem super-marketu, se je o tem oblikovalo nekaj smer-nic.¹¹

Čeprav je jezik določene jezikovne regije po mnenju Sodišča EU tisti, ki je tam najbolj razumljiv, država članica ne sme zahtevati izključne rabe svojega uradnega jezika.¹² Izraz »lahko razumljiv jezik« naj bi predvsem zagotavljal, da potrošniki dobijo informacije, in naj ne bi bil nujno enak uradnemu jeziku države članice ali jeziku regije.

Razumljivost jezika naj bi za vsak primer posebej ocenjevala sodišča držav članic – tako je nizozemsko ocenilo, da je flamski izraz »appelmoes« podoben nemškemu »Ap-felmus« in zato razumljiv, v Franciji so opro-stili trgovca, ki je izdelke označeval samo v angleščini kot »hamburger, cheeseburger, coffee drink«, v Belgiji pa so razsodili, da sta si nemščina in flamščina dovolj podobni, da sta lahko razumljivi (Creech 2005: 78–79). Sodišče EU je pri tem predlagalo upoštevanje različnih dejavnikov, kot so podobnost besed v različnih jezikih, široko poznavanje več kot enega jezika med prebivalstvom in posebne okoliščine, npr. obsežna oglaševalska kampanja ali široka distribucija proizvoda. Lahki razumljivosti je dodalo še en pogoj, nacional-na zakonodaja ne sme izključevati možnosti

rabe drugih izrazil, kot so znaki, simboli in piktogrami.

Konkretnije je o razumljivosti tujih jezikov v državah članicah presojalo Sodišče prve stopnje oziroma Splošno sodišče Evrop-ske unije.¹³ Sicer je šlo za drugačne oko-liščine, namreč za registracijo imen podjetij ali blagovnih znamk, zato je ocenjevalo obi-čajnost rabe določenih besed oziroma besed-nih zvez, ne pa razumljivosti daljših besedil. Kljub temu so povedne ocene, da naj bi večina francoskih potrošnikov zaradi običaj-ne uporabe na nogometnem področju poznala angleški izraz »hooligan« oziroma s fran-cosko ortografijo zapisanega »hooligan«. Znanje angleščine v Italiji naj bi bilo na nivoju srednje šole, zato naj bi bila italijan-skim potrošnikom znana beseda »bridge«. Avstrijski potrošniki pa naj ne bi nujno po-znali angleške besede »rods« in naj bi jo zato izgovarjali po nemško, saj prepoznavanje tujega porekla besede še ne zagotavlja pra-vilnega izgovora.

3.2 Slovensko sodišče

Podobno kot na Sodišču EU največ vpo-gleda v stališča slovenskega sodstva o razum-ljivosti jezikov dajejo sodbe o intelektualni lastnini oziroma registraciji imen podjetij ali blagovnih znamk.¹⁴ Upravno sodišče je doslej ugotovilo,¹⁵ da je pogovorni jezik za povprečnega potrošnika slovenščina, v kateri besede tudi prebere. Poleg tega naj bi obvla-dal vsaj osnove v Sloveniji zelo prisotnega angleškega jezika, zato naj bi razumel

¹⁰ Inšpektor Tržnega inšpektorata v telefonskem pogovoru 19. aprila 2011.

¹¹ Relevantne so predvsem zadeve C-369/89, Piageme I, C-85/94, Piageme II, C-385/96, Goerres, C-33/97, Colim, C-366/98, Geffroy, prim. <http://eur-lex.europa.eu>.

¹² Kot odziv na zadevo Piageme je Svet EU direktivo 79/112 dopolnil z direktivama 97/4 oz. 2000/13, po katerih lahko država članica pri označevanju izdelkov določi obvezno uporabo enega ali več uradnih jezikov EU, vendar ob tem ne sme prepovedati označb v več jezikih. Ob sprejemanju ZVPot se na to v Državnem zboru niso sklicevali.

¹³ Gre za zadeve T-57/03, T-194/03 in T-423/04, prim. <http://eur-lex.europa.eu>.

¹⁴ Pravna podlaga zanje sicer ni ZVPot, pač pa 43. člen Zakona o industrijski lastnini, Uradni list Republike Slovenije, št. 51/2006.

¹⁵ Med relevantnimi so bile zadeve U 527/2000, I Up 849/2002, U 1245/2003, I Up 1190/2004, U 1631/2006, U 2661/2007, U 1656/2008, I U 681/2009, I U 1087/2009, I U 2002/2009 in I U 2161/2009, prim. http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/iskalnik_po_bazah/.

besedne zveze »door to door«, »test it« in »advanced medicine for pain«, ne pa tudi »cider«, saj naj jabolčnik kot vrsta alkoholne pijače ne bi bil tako prisoten na slovenskem trgu. O drugih jezikih je sodišče menilo samo, da potrošnik ne razume italijanskega »domani«. Razveseljivo pa je, da razumljivosti ni presojalo zgolj na podlagi nedoločenega jezikovnega občutka, temveč se je sklicevalo na različne vire – SSKJ, specializirane slovarje in leksikone, pa tudi spletne iskalnike, predvsem Google – in s tem torej dejansko jezikovno rabo. Navajalo je pojavljanje v tisku, zakonodaji in pogovornem jeziku, vendar zadnjega ni podrobneje utemeljilo. V dveh zadevah so stranke v postopku izvedle anketo, toda po mnenju sodišča anketa o izrazu »TELEKOM« ni bila ustrezno zasnovana in specifičnosti izraza ni potrdila.

Glede razumljivosti tujih jezikov so mnena slovenskega sodišča torej primerljiva z evropskimi, v doslej edini relevantni zadevi, ki je bila izrecno povezana z zaščito potrošnika, pa sta bili tako Upravno kot Vrhovno sodišče konservativnejši.¹⁶ Slikovni del sicer slovenskih navodil za uporabo telefonskega aparata se je skliceval na originalno angleško besedilo, kar pa naj bi bilo za povprečnega potrošnika nerazumljivo ne glede na zgoraj navedene ugotovitve o dobrem znanju angleščine.

4 Zaključek

Za tradicionalno zaščitniški pogled na slovenščino kot nedotakljivi temelj nacionalne identitete je bila zamenjava »slovenskega« s splošnejšim »lahko razumljivim jezikom« precej boleča, vendar se je usklajevanje Zakona o varstvu potrošnikov v Državnem zboru pokazalo predvsem kot sredstvo za politična preigravanja, medtem ko se je za končno odločitev zdelo, da je tako ali tako že od začetka odvisna od volje Evropske komisije.

Sprememba je bila manj usodna, kot so nakazovali nekateri katastrofični nastopi slovenskih poslancev. K temu je verjetno pripomogel tudi tozadevno jasnejše formulirani Zakon o javni rabi slovenščine (prim. opomba 9). Tržna inšpekcija po sprejetju popravljenega, po mnenju nekaterih ohlapnejšega ZVPot ni zaznala povečanega števila kršitev, in čeprav je sodišče večkrat ugotovilo, da so tuji jeziki oziroma angleščina slovenskim potrošnikom razumljivi, je v primeru varstva potrošnikov vztrajalo pri rabi slovenščine. Tako lahko zaključimo, da je bila debatam navkljub uskladitev razmeroma zadovoljiva za obe vpleteni strani: slovenska zakonodaja s področja varstva potrošnikov ustreza evropski, slovenščini pa na tem področju ne glede na drugačno zakonsko dikcijo ob trenutni inšpekcijski in sodni zaščiti ne grozi posebna nevarnost.

Po pregledu političnih in pravnih mnenj ne moremo enoznačno opredeliti »lahko razumljivega jezika«. Toda izkušnje sodstva, ki je o njem do zdaj presojalo izključno v povezavi s tujimi jeziki, ne pa s slovenščino, kažejo, da lahko popravimo vsaj uvodoma zastavljeno vprašanje, ki se mora tako glasiti: kateri jezik je za slovenskega potrošnika lahko razumljiv? Kakšno slovenščino dejansko sploh razume, pa seveda ostaja odprto vprašanje.

Literatura

- BEACH, Derek, 2005: Why governments comply: An integrative compliance model that bridges the gap between instrumental and normative models of compliance. *Journal of European Public Policy* 12/1. 113–142.
- CREECH, Richard L., 2005: *Law and Language in the European Union: The Paradox of a Babel »United in Diversity«*. Groningen: Europa Law Publishing.
- van DIJK, Teun. A., 2004: Text and context of parliamentary debates. Paul Bayley (ur.): *Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 340–372.

¹⁶ Zadeva I Up 560/2003, prim. http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/20892/.

- FERBEŽAR, Ina, 2010: Neznosna samoumevnost razumljivosti. Irena Novak Popov (ur.): *Vloge središča: Konvergenca regij in kultur*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 57–70.
- FERBEŽAR, Ina, STABEJ, Marko, 2009: Razumljivost v slovenski pravni normi. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 137–143.
- Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata Republike Slovenije za leto 2007*. Ljubljana. 2008.
- Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata Republike Slovenije za leto 2008*. Ljubljana. 2009.
- Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata Republike Slovenije za leto 2009*. Ljubljana. 2010.
- Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata Republike Slovenije za leto 2010*. Ljubljana. 2011.
- Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu potrošnikov. *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije* 33/105. 2007.
- Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o javni rabi slovenščine. *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije* 35/138. 2009.
- STABEJ, Marko, 2001: Institucionalizacija jezikovne politike v državnih organih Republike Slovenije. *Prvo slovensko-hrvaško slavistično srečanje / Prvi hrvatsko-slovenski slavistički skup*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 33–42.
- STRITAR, Mojca, 2009: Slovenščina in drugi jeziki – vrednota ali grožnja? Programi slovenskih parlamentarnih strank 2008. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 353–358.

NEUPOŠTEVANJE PRAVOPISNIH PRAVIL V UČNIH PRIPRAVAH NA NASTOPE PRI MATEMATIKI

Polonca Šek Mertük

Pedagoška fakulteta, Maribor

UDK 371.12–051:51:811.163.6'271.14'35

Prispevek je rezultat jezikovne analize 125 učnih priprav na nastope pri matematiki. Obravnavane učne priprave so pred nastopi v okviru predmeta Didaktika matematike pripravili študenti 4. letnika razrednega pouka Pedagoške fakultete v Mariboru v študijskem letu 2009/10. Prikazano je neupoštevanje pravopisnih pravil in predstavljeno po naslednjih skupinah: 1. raba velike in male začetnice, 2. raba matematičnih znamenj in znamenj iz logike, 3. pisanje skupaj oz. narazen in 4. pisanje simbolov.

pravopis, pravopisna raba, raba jezika v praksi, učne priprave, študenti razrednega pouka

The paper brings the results from the linguistic analysis of 125 lesson plans for the subject mathematics. They were prepared in the academic year 2009/10 by 4th-year primary education students at the Education Faculty in Maribor for the compulsory subject Didactics of mathematics. It describes the disregard of recommended orthographic usage in the following categories: 1. usage of capitals and lower case letters, 2. usage of mathematical signs and signs of logic, 3. joined or separate words, 4. writing of symbols.

orthography, orthographic usage, practical language usage, lesson plans, students of Primary Education

1 Uvod

Že najstarejši slovenski slovníčarji in jezikoslovci so se zavedali pomena pravopisa, saj imamo Slovenci prvi urejeni nauk o pisavi že v Bohoričevi slovnici (1584). Kasneje so bila pravopisna pravila dodana raznim knjigam, pravopisni del imajo tudi skoraj vse najpomembnejše slovnice (Pohlin 1768; Kopitar 1808; Janežič 1854; Škrabec 1893), vlogo pravopisa pa so deloma opravljali tudi slovarji.

Prvi samostojni pravopis je izdal Levec (1899), sledili so mu pravopis Breznika (1920), pravopis Breznika in Ramovša (1935), pravopisa, izdana v okviru SAZU (1950 in 1962), *Načrt pravil za novi slovenski pravopis* (1981), *Slovenski pravopis 1*, *Pravila* (1990) in zadnji, trenutno veljavni *Slovenski pravopis* (v nadaljevanju SP; 2001).

Pravopis obravnava zapisovanje glasov, rabo velikih in malih črk, pisanje prevzetih besed, rabo ločil, pisanje skupaj ali narazen in deljenje (SP § 25). V prispevku predstavljam neupoštevanje pravopisnih pravil pri študentih razrednega pouka. Pregledala in preučila sem 125 učnih priprav, ki so jih v študijskem letu 2009/10 pripravili študenti 4. letnika razrednega pouka Pedagoške fakultete Maribor za nastope pri predmetu Didaktika matematike v prvi in drugi triadi devetletke. Obravnavane priprave sem preučevala z jezikovnega vidika ter ugotavljala njihovo ustreznost oz. neustreznost glede na pravopisno rabo.

Primere neupoštevanja pravopisnih pravil predstavljam glede na obravnavo v SP po naslednjih skupinah: 1. raba velike in male začetnice, 2. raba matematičnih znamenj in znamenj iz logike, 3. pisanje skupaj oz. narazen in 4. pisanje simbolov. Sorodne zglede

združujem v podskupine, vsako podskupino ponazarjam z do petimi zgledi (morebitnih drugih jezikovnih napak, ki se ne tičejo trenutne obravnave, nisem ne popravljala ne posebej označevala). Zgleda, ki so bili zapisani v več vrsticah, pišem v eni vrstici, mejo med vrsticami pa označujem z nestično poševnico. Pravopisne napake so označene krepko. V oklepaju dodajam številko učne priprave (lastna označitev), iz katere je vzet ponazoritveni zgled.

2 Napačna raba velike in male začetnice

V obravnavanih učnih pripravah je osnovno pravopisno pravilo, da z veliko začetnico pišemo prvo besedo v povedi (SP § 29), načeloma upoštevano. Izjema so spodnji zgledi, v katerih je kljub ločilu prva beseda v povedi zapisana z malo začetnico.

učenci si izoblikujejo številsko predstavo o številu 10 in se ga naučijo zapisati. (31)

Postavljam naslednja vprašanja, kot so: / - kaj vidimo na sliki? / - kaj dela otrok? / - kako bi lahko še drugače rekli objema/oklepa? / - kaj pa je s temi žogicami na sliki? (60)

V obravnavanih učnih pripravah se kot imena bitij pojavljajo le imenovanja študentov in mentorjev ter so zapisana s pravopisno ustrezno začetnico. Samo v eni učni pripravi ni upoštevano pravopisno pravilo, da domišljajska imena ljudi in svojilne pridevnike iz teh imen, izpeljane s priponskim obrazilom -ov, pišemo z veliko začetnico (SP § 45, 115).

Na tablo zalepimo plakat z božičkom. Nad narisano božičkovo vrečo napišemo rezultate 7, 4, 8, 9, 6, 5. (26)

Danes zjutraj sem slišala novico, kako je v božičkovi delavnici nastala zmeda. Pa veste zakaj? (26)

Naslednja slika je božičkova vreča s vprašanjem, torej ne vemo koliko je daril v vreči, zato bomo napisali KOLIKO (kvadrat). (26)

Neupoštevanj pravopisnega pravila, da z veliko začetnico pišemo tudi naslove učnih

tem, učnih enot in naslove posameznih dejavnosti učencev (SP § 82), je malo.

Učna tema: **geometrija** in merjenje / Učni sklop: **geometrijske oblike** in merjenje / Učna enota: **dve pravokotni premici** (112)

Učna tema: **pisno deljenje** dvomestnega ali trimestnega števila z enomestnim deliteljem / Učna enota: **utrjevanje** (123)

rešujejo naloge v delovnem zvezku (20)

Imena praznikov se v obravnavanih učnih pripravah pojavijo v enem samem primeru, pa še v tem je namesto male napačno rabljena velika začetnica (SP § 150).

Najprej mi povejte, ali veste, kateri dan je danes? Kaj pa se praznuje? (Če ne vedo, povem: **Dan** žena je mednarodni praznik žensk, ki ga praznujemo vsako leto 8. marca. Je dan praznovanja enakopravnosti in dosežkov žensk). (21)

Tudi pri imenih zavodov in ustanov moramo upoštevati pravila glede pisanja velike in male začetnice (SP § 97); najdeni sta bili dve pravopisni napaki.

Šola: OŠ **Borcev** za severno mejo (40)

ŠOLA: OŠ **Borcev** za severno mejo (61)

Pravopisna pravila glede pisanja velike oz. male začetnice so najpogostejše neupoštevane pri poimenovanju posameznih didaktičnih iger; študenti pišejo imena didaktičnih iger (z redkimi izjemami) z veliko začetnico namesto z malo (SP § 152).

Z učenci se igramo igro »Čudežni avtobus.« (19)

Nato gremo k naslednji igri, ki se imenuje **Trinomi**. (23)

Pri igri **Matematična kača** sem učencem ne samo povedala, kako se igra igra, ampak tudi odigrala nekaj metov (ter še zraven razlagala potek igre). (35)

Učenci se igrajo igro **Spomin**. (104)

Igramo se igrico **Ugani število**. (115)

3 Napačna raba matematičnih znamenj in znamenj iz logike

3.1 Znamenje za in/plus (+)

Matematično znamenje za računsko operacijo seštevanje pišemo nestično, vendar študenti tega pravopisnega pravila večkrat ne upoštevajo.

$$1+1+1=(117)$$

$$3281\text{€}+563\text{€}= / 4372\text{€}+2782\text{€}=$$

$$/ 3176\text{€}+87\text{€}= / 2222\text{€}+1678\text{€}=$$

$$/ 7777\text{€}+1721\text{€}=(27)$$

Pri zapisovanju računskih operacij seštevanja so študenti pogosto nedosledni (površni), saj v isti povedi matematično znamenje plus enkrat zapišejo pravopisno ustrezno (nestično), drugič pa neustrezno (stično).

Zatem povem primer, kako moj brat računa: $2+2$ in $5+3$. Nato razložim zakaj se pa ne tako računa in navedem primer $57+28=715$ (39)

3.2 Znamenje za manj/minus (–)

Za matematično računsko operacijo odštevanje uporabljamo pomišljaj. Za pomen »minus« oz. »manj« je uporabljen neskladenjsko in mora biti zapisan nestično (SP § 397). Študenti to pravopisno pravilo pogosto upoštevajo, najdejo pa se tudi nekatera odstopanja.

Večkrat niso dosledni glede upoštevanja nestičnosti pomišljaja.

$$7438\text{€}-4194\text{€}= / 562\text{€}-156\text{€}=(27)$$

Opazna je zlasti napačna raba vezaja namesto pomišljaja.

Učenci znajo uporabljati znaka + in -. (34)

Učenci znajo uporabljati znaka + in -. (48)

Študenti uporabljajo vezaj namesto pomišljaja tako nestično kot stično.

$$154\,890\text{ kg} - 142\,670\text{ kg} = (\text{najprej ocenijo rezultat}) (28)$$

$$154\,890\text{ kg} - 42\,440\text{ kg} = (28)$$

$$4753\text{€}-1317\text{€}= / 7347\text{€}-1950\text{€}= /$$

$$8687\text{€}-5951\text{€}=(27)$$

Če imam 5 kivijev in 2 pojem. Koliko jih še imamo? $5-2=3$ (29)

$|BC| = |AB| - 4\text{ cm} \rightarrow$ daljica BC je 4 cm krajša od daljice AB (torej meri 6 cm); $|CD| = |BC| - 3\text{ cm} \rightarrow$ daljica CD je 3 cm krajša od daljice BC (torej meri 3 cm) (122)

3.3 Enačaj (=)

Enačaj je matematično znamenje in znamenje iz logike; pišemo ga nestično (SP § 17). Edina pravopisna nedoslednost v zvezi s tem znamenjem je neupoštevanje nestičnosti: zapisan je desnostično, levostično ali levo- in desnostično.

[...] s premislekom znajo reševati preproste enačbe $a + _ = b$ in $_ + a = b$ brez prehoda do 100. (39)

Učence vprašam, kako ta račun izračunamo. $25 + 20 = 45$, $45 + 3 = 48$ (15)

$$3281\text{€}+563\text{€}=(27)$$

Če imamo 5 sliv in 4 pojemo, koliko nam jih ostane? Zapišem račun: $5-5=0$ (29)

3.4 Znamenje za deljeno (:)

Matematično računsko operacijo deljenje v zapisu označuje dvopičje, ki je v pomenu deljeno rabljeno neskladenjsko. Pravopisno ustrezno se piše nestično (SP § 367), odstopanje od pravopisnega pravila pa se kaže v stičnem zapisu.

$$\text{Zapišemo račun: } 100:4=25 (124)$$

$$\text{Zapišemo račun: } 36:3=12 (124)$$

S pomočjo teh aplikacij skupaj zapišemo račun: $100:4=25$; račun še preberemo. (124)

NALOGA: Vsak vrč vsebuje 8 litrov soka. V sodu je 46 litrov soka. Koliko vrčev lahko napolnimo? RAČUN: $46:8=5$, ost. 6, ker je $8 \times 5 + 6 = 46$ ODGOVOR: Napolnimo lahko 5 vrčev. Ostane nam 6 litrov soka. (65)

3.5 Znamenje za množenje/krat (x ali ·)

Kot znamenje množenja lahko neskladenjsko uporabljamo nestično piko, postavljeno višje (SP § 255). Študenti redko uporabljajo piko kot znamenje za množenje/krat; v navedenih zgledih pravilo nestične rabe ni upoštevano.

Če je vaš račun zapisan $3 \cdot 4$, boste na listku še zapisali račun v obliki seštevanja, torej in ga nato izračunali do konca. Če pa bo vaš račun

zapisan $4 + 4 + 4$, pa boste še zapisali račun v obliki produkta, $3 \cdot 4$ in ga nato do konca izračunali. (108)

Nato čokolado sestavimo nazaj in ob razgovoru zapišemo račun: $25 \cdot 4 = 100$ (124)

Zapišemo račun: $12 \cdot 3 = 36$. (65)

Računsko operacijo množenje študenti pogosteje označujejo z drugim matematičnim znamenjem, to je z $\times$. Tudi to matematično znamenje bi morali pisati nestično, vendar zgledi kažejo odstopanje od pravopisne norme.

Učenci utrjujejo zmnožke v obsegu **10x10** (poštevanka). (30)

9x7=63 (30)

Učencem razdelimo konkretne materiale (**2x10** plastičnih zamaškov in plastificirana mreža **2x10 (2x5)**). (53)

Učencem bi morala še nazorneje pokazati, da like z največjim številom stranic delamo samo na polju **3x3**, saj jih je veliko izdelovalo like na polju **4x4**. (40)

V obravnavanih učnih pripravah se v računih množenja pojavlja še eno znamenje, to je zvezdica (*), ki je zapisana tako stično kot nestično. Raba tega znamenja ni ustrezna.

$10 = 5 * 2$ (106)

Zapišemo račun: $6 * 2 = 12$. oziroma, če gremo od začetka: $2 * 3 * 2 = 12$. (119)

$2 * 3 = 6$ (119)

Otroci zapišejo račun na desno stran zvezka. – $15 = 7 * 2 + 1$ (106)

$9 = 4 * 2 + 1 / 14 = 7 * 2$ (106)

3.6 Oklepaj

V matematiki se uporablja okrogli oklepaj neskladenjsko (SP § 449). Pravopisno pravilo glede stičnosti oz. nestičnosti oklepaja velja tudi za matematično rabo: oklepaj je dvodelno ločilo, prvi del (uklepaj) je desnostičen, drugi del (zaklepaj) pa levostičen. Odstopanje od pravopisne norme se pri študentih kaže pri neupoštevanju stičnosti oziroma nestičnosti.

$154\,890\text{ kg} - (112\,450\text{ kg} + 12\,220\text{ kg}) = (28)$

$3 \cdot (5 + 3) = 24 / 3 \cdot (5 - 3) = 6 / (3 - 1) \cdot 10 = 20$ (60)

3.7 Znamenje za večjo (>) oziroma manjšo vrednost (<)

Med znamenja logike spadata tudi znamenji za večjo oziroma manjšo vrednost. Tako kot druga znamenja v matematiki se tudi ti dve pišeta nestično (SP § 17, 22). V navedenih zgledih pravilo o nestični rabi ni bilo upoštevano.

Nato povabim 3 učence pred tablo in jih prosim, naj se pri znaku > pravilno razporedijo (**2>1**); / To ponovno storijo pri znaku < (**1<2**); / Pri znaku = morajo ugotoviti, da učencev ni pravo število in se ni možno porazdeliti. Situacijo rešijo sami – ali eden učenec odide ali pa enega povabijo zraven. (115)

Učna enota: Odštevanje enic dvomestnemu številu, enic v drugem odštevanju je več kot v zmanjševanju; $yx - z$ ($x < z$) (npr. $15 - 8 = 7$) (53)

4 Napačno pisanje skupaj oz. narazen

4.1 Napačno pisanje skupaj

Samostalniška podredna zloženka, katere prva sestavina je črka, kratična zveza črk ali števka, se piše s stičnim vezajem, pri obrnjenem zaporedju pa narazen (SP § 496).

beli listi **A5** (20)

Prosojnica, delovni list, večji list (**A3**), kocke, sličice. (63)

Vsaka skupina dobi večji list papirja (**A3**). (63)

4.2 Napačno pisanje narazen

Samostalniške podredne zloženke, katerih prva sestavina je črka, kratična zveza črk ali števka, pišemo s stičnim vezajem (SP § 496). Študenti tega pravopisnega pravila v obravnavanih učnih pripravah zelo pogosto ne upoštevajo; take zloženke največkrat pišejo narazen.

Razred: **3.b razred** (35)

Slaba stvar pri igri spomin je bila ta, da so se slike in računi na drugi strani videli skozi list, čeprav je bil ta malo debelejši od navadnega **a4 lista**. (104)

Če kdo prej konča, imam zanj pripravljene še dodatne besedilne naloge in sicer za **A skupino** besedilne naloge skupine B, za **B skupino**

besedilne naloge skupine C, za **C skupino** pa imam pripravljeni še dve dodatni besedilni nalogi. (27)

A nivo, B nivo, C nivo (28)

Miha si je v trgovini izbral nekaj stvari; video igrice za 29€, **mp3 predvajalnik** za 242€ in mobilni telefon za 172€. (27)

UČILA IN UČNI PRIPOMOČKI: večji **A3 listi**, domine, delovni listi, delovni listi – križanka, prosojnica, sličice, kocke. (63)

Pridevniške podredne zloženke iz tožilniške zveze, navadno s števnikom, pišemo skupaj (SP § 515). Napačno je bil zapisan samo en primer, v katerem ni upoštevano pravilo pisanja skupaj; ker si v povedi neposredno sledita zloženki z isto sestavino, je prva zloženka lahko krajšana, vendar bi moral biti izpuščeni del nakazan z vezajem, ponavljana sestavina pa izpisana le pri zadnji zloženki (*štiri- in petdelni*) (SP § 522).

igra tangram (*štiri in pet delni*) (109)

Tudi pridevniške priredne zloženke pišemo s stičnim vezajem (SP § 523). Najpogostejša napaka se pojavlja pri zloženki, ki bi jo študenti razrednega pouka vsekakor morali znati pravilno zapisati: *vzgojno-izobraževalen*.

Vzgojno - izobraževalni smotri: (31)

Vzgojno - izobraževalni cilji: (118)

Vzgojno izobraževalni smotri: (20)

Tvorjenke iz števnikov pišemo skupaj (SP § 548).

Dejavnost ponovimo še **nekaj krat**. Pri tem uporabljamo izraz sodo in liho število. (106)

Stični vezaj je tudi med sestavinami zloženek, nastalih iz podredne zveze, če je prvi del števka (ali več števek) (SP § 417).

Srce odraslega človeka udari **72 krat** v minuti. Srce novorojenčka pa utripne okrog **130 krat** v minuti. Kolikokrat več utripne srce odraslega človeka v šestih urah od novorojenčkovega utripa v dveh urah? (28)

Odgovor: Srce odraslega človeka v 6h utripne **10 320 krat** več kot srce novorojenčka v 2h. (28)

Po analogiji iz matematike so podobne podredne zloženke namesto z besedo *krat* tvorjene z znamenjem za množenje (x), vendar raba pravopisno ni ustrezna.

Tako, sedaj pa naj vsak zase še **1x** poskusi napisati na mizo in nato še sosedu na hrbet. (30)

Določimo naslednjega učenca in ponovimo isto še **5x**. (26)

Pridevniške podredne zloženke s številkami kot prvo sestavino morajo biti zapisane s stičnim vezajem (SP § 521).

Stric Tone ima zelo rad delo na svojem vinogradu. V svoji vinski kleti mu je letos uspelo napolniti naslednje sode, in sicer enega **50 litrskega**, kar tri **250 litrske** in enega **300 litrskega**. Ostali sodi, ki jih še ima na zalogi, so prazni. (116)

5 Napačno pisanje simbolov

V matematičnih besedilih se pogosto pojavljajo tudi simboli, zlasti simboli za merske enote. Po pravopisnem pravilu jih pišemo nestično, torej s presledkom za številko (SP § 1021). V obravnavanem gradivu pa so simboli za merske enote večkrat zapisani levostično.

Odgovor: Srce odraslega človeka v **6h** utripne 10 320 krat več kot srce novorojenčka v **2h**. (28)

Učenci pretvarjajo prostornine, izražene z eno enoto, v prostornine, izražene z dvema sosednjima enotama, in obratno (npr. **160l = 1hl 60l, 24dl = 2l 4dl**). (116)

Učenci računajo (predvsem seštevajo in odštevajo) s prostorninami, ki so izražene v istih merskih enotah ali v dveh sosednjih enotah (preprosti primeri, recimo **4hl + 20l**). (116)

Nato povzame odnose med enotami (**1l = 10dl**). (116)

1m = 10dm (32)

Pri računskih operacijah seštevanje in odštevanje si študenti pomagajo tudi z uporabo denarja, toda simbol za evro pogosto napačno zapišejo levostično, torej brez presledka za številko.

Ko je odšla po nakupih je v tehnični trgovini porabila **426€** v trgovini s pohištvom pa **217€**.

(27)

Bill Gates je kupil tri avtomobile. Cena prvega je bila **224 500€**, cena drugega avtomobila je bila **203 100€**. Koliko je stal tretji avtomobil, če je dal Bill **599 950€** in mu je prodajalec vrnil **230€**? (28)

Miha si je v trgovini izbral nekaj stvari; video igrico za **29€**, mp3 predvajalnik za **242€** in mobilni telefon za **172€**. (27)

6 Zaključek

Z jezikovnega, natančneje pravopisnega vidika opravljena analiza učnih priprav pri matematiki ne kaže zavidanja vredne pravopisne pismenosti študentov razrednega pouka. Študenti so pravopis in pravopisna pravila usvajali v 1. letniku študija pri predmetu Slovenski jezik 1, torej so zagotovo že slišali za večino pravopisnih pravil, ki jih v zapisu učnih priprav niso upoštevali. Upoštevanje teh pravil ne bi smelo predstavljati težav in njihova raba v praksi bi morala biti boljša.

Ker so bile obravnavane učne priprave na nastope pri matematiki, izpostavljam pravopisne nedoslednosti, ki se pogosteje pojavljajo na tem področju. V prvem razredu se pri matematiki zelo pogosto učijo skozi igro in velja si zapomniti, da se imena iger pišejo z malo začetnico. Matematična znamenja in znamenja iz logike se pišejo nestično, torej s presledkom na obeh straneh. Tako zapisu-

jemo tudi simbole (v matematiki zlasti simbole za merske enote).

Za vse drugo veljajo pravopisna pravila ne glede na določeno področje. To bi lahko bil začetek izboljševanja pravopisne pismenosti študentov; pravopisna pravila bi lahko namreč utrjevali pri vseh predmetih, ne le pri Slovenskem jeziku 1.

Nikakor ne gre pozabiti, da bodo ti študenti kmalu v vlogi učitelja, ki »bi moral biti sposoben predstaviti slovnico ne kot zbirko dolgočasnih pravil, ki se jih je treba 'napi-flati', ampak kot pravila, ki jih potrebujemo, če hočemo uspešno komunicirati« (Kalin Golob 1994: 34). Kako naj to posredujejo učencem, če sami nimajo dovolj znanja? Le upam lahko, da bo vsakemu izmed njih uspelo postati učitelj, ki »mora biti pri popravljajanju nalog potrpežljiv, občutljiv za pravopisne težave učencev in iznajdljiv pri usmerjanju učencev od napačnega k pravilnemu« (Žagar 2002: 159).

Viri in literatura

KALIN GOLOB, Monika, 1994: Sodobni pogledi na ogroženost slovenščine. *Javnost* 1/3. 23–37.

Slovenski pravopis, 2001: Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Učne priprave študentov 4. letnika razrednega pouka pri predmetu Didaktika matematika, 2009/10.

ŽAGAR, France, 2002: Poprava. Marko Jesenšek (ur.): *Nacionalno, regionalno, provincialno. Slovenski slavistični kongres, Maribor, 3.–5. oktober 2002*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 159–162.

SINHRONIJA IN DIAHRONIJA V OPISNEM IN ZGODOVINSKEM JEZIKOSLOVJU

Matej Šekli

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.1–112/–115:811.163.6'366'37

V prispevku so na zgledih iz (stare) cerkvene slovanščine in slovenščine prikazani pomen sinhronije za zgodovinsko jezikoslovje (nekateri jezikovni pojavi na sinhroni ravni, kot so središčni : obrobni pojav, dopolnjujoča : prosta razvrstitev, kažejo na vrsto jezikovne spremembe na diahroni ravni) ter nekatere prvine diahronije v opisnem jezikoslovju (prevzete jezikovne prvine, pomenska sprememba).

sinhronija, diahronija, oblikoglasje, jezikovni prevzem, pomenoslovje

In this paper the importance of synchrony for historical linguistics (certain linguistic phenomena on a synchronic level such as central vs. peripheral phenomenon, complementary vs. free distribution, point to the type of linguistic change on a diachronic level) and some elements of diachrony in descriptive linguistics (borrowed linguistic elements, semantic change) are discussed, with examples from (Old) Church Slavonic and Slovene.

synchrony, diachrony, morphonology, linguistic borrowing, semantics

1 Sinhroni in diahroni vidik v jezikoslovju

Glede na časovni vidik opazovanja jezikovnega sistema (sosirjanski *langue*) in rabe jezikovnega sistema v sporazumevanju (sosirjanski *parole*) se teoretično in uporabno jezikoslovje delita na sinhrono in diahrono. Vidika sta jasno ločena, a se medsebojno dopolnjujeta.

Sinhron(ičn)o ali istočasijsko jezikoslovje zanimata predvsem **stanje** jezikovnega sistema in njegova raba v sporazumevanju v nekem obdobju (de Saussurjeva *os hkratnosti*). Rezultat teoretičnega sinhronega jezikoslovja je **opis stanja** jezikovnega sistema v nekem obdobju. Znotrajsistemsko (opisovanje enega jezikovnega sistema) gre za **opisno** ali deskriptivno jezikoslovje, medsistemsko (sopostavljanje več sorodnih ali nesorodnih jezikovnih sistemov) pa za **protistavno** ali kontrastivno in **tipološko** jezikoslovje. Sinhrono jezikoslovje operira s pojmi, kot sta na

primer **premena** ali alternacija (znotrajsistemsko) in **vzporednica** ali paralela (medsistemsko).

Diahron(ičn)o ali raznočasijsko jezikoslovje zanimata predvsem **spreminjanje** jezikovnega sistema in njegove rabe v sporazumevanju iz obdobja v obdobje (de Saussurjeva *os zapovrstnosti*). Rezultat teoretičnega diahronega jezikoslovja je **opis spremembe** jezikovnega sistema iz obdobja v obdobje. Znotrajsistemsko gre za **zgodovinsko** ali historično jezikoslovje, medsistemsko (ko primerja genetsko sorodne jezikovne sisteme) pa za **primerjalno** ali komparativno jezikoslovje. Diahrono jezikoslovje operira s pojmom **jezikovna sprememba**.

Na prvi pogled se zdi, da je sinhronija vezana na opisno ter kontrastivno in tipološko, diahronija pa na zgodovinsko in primerjalno jezikoslovje. Natančnejši pretes pristopov

obeh plati jezikoslovja pa pokaže, da zgodovinsko in primerjalno jezikoslovje ne moreta brez sinhronije ter da v opisno jezikoslovje vdirajo tudi prvine diahronije. V nadaljevanju je prepletanje sinhronije in diahronije prikazano znotrajsistemsko na zgledih iz (stare) cerkvene slovanščine in slovenščine.

2 Sinhronija v zgodovinskem jezikoslovju

Osnova za katerokoli preučevanje spreminjanja jezikovnega sistema na diahroni ravni je njegov natančen opis na sinhroni ravni. Nekatere značilnosti zgradbe jezikovnega sistema na sinhroni ravni lahko namreč neposredno kažejo na jezikovne spremembe na diahroni ravni. S stališča napovedljivosti jezikovne spremembe se zdi še posebej pomembna sinhrona analiza.

2.1 Sinhrona analiza

Analiza prvin jezikovnega sistema se lahko razlikuje glede na časovni vidik opazovanja. Sinhrona analiza je za zgodovinsko jezikoslovje pomembna, ker nakazuje morebitno kompleksnost, neuravnoteženost, neregularnost opisanega sistema, kar je lahko vzrok za njegovo spreminjanje. Obrobni, zaznamovani, neregularni pregibalni vzorci, ki poznajo premene, se na primer oblikovno bolj spreminjajo (po znotrajvzorčnih oziroma intraparadigmatskih in/ali medvzorčnih oziroma interparadigmatskih analognih procesih, kot sta izravnava in sorazmerje štirih členov) od središčnih, nezaznamovanih, regularnih vzorcev brez premen. Študij analognih procesov na diahroni ravni mora torej nujno upoštevati sinhrono stanje pred delovanjem analogije.

Morfemsko analizo sedanjiškega spregatvenega vzorca stcsl. дати 'dati' (sg. дамь, даси, дасть; du. давѣ, даста, дасте; pl. дамь, дасте, дадаѣтъ < psl. *damь, *dasi, *dastь; *davě, *dasta, *daste; *damъ, *daste, *dadęть) je mogoče narediti vsaj na dva načina. Sinhrono znotrajvzorčno gledano je osnova *da-, končnice pa *-мь, *-си, *-сть; *-вѣ, *-ста, *-сте; *-мъ, *-сте, *-дęть, medvzorčno

gledano pa bi bilo obliko *dadęть (: stcsl. возаѣтъ 'vozijo', слышаѣтъ 'slišijo' < psl. *vozęть 'vozijo', *slyšęть 'slišijo') ustrežnejše segmentirati *dad-ęть, tj. na alomorf korena *da-/*dad- in končnico *-ęть. Diahrono primerjava slovanskega gradiva z baltiskim (lit. dúoti 'dati' < *dō- : 1sg in 2sg praes. dúodu, dúodi < *dōd-) pokaže, da se v nedoločniški osnovi pojavlja koren psl. *da-, v sedanjiški koren psl. *dad-, končnice pa so *-мь, *-си, *-тъ; *-вѣ, *-та, *-те; *-мъ, *-те, *-ęть, pri čemer je na morfemski meji med korenem in končnico prišlo do praslovanskih položajnih glasovnih sprememb poenostavljanja soglasniških sklopov psl. *dm, *ds, *dt, *dv > *m, *s, *st, *v.

Praslovanski sklanjatveni vzorec osebnih zaimkov za prvo in drugo osebo ter povratnega osebnega zaimka stcsl. азъ 'jaz', ты 'ti', себе 'sebe' < psl. *jazъ 'jaz', *ty 'ti', *sebe 'sebe' je imel na primer v odvisnih sklonih v ednini (stcsl. Gsg мене, Dsg мнѣ, ми, Asg ма, Lsg мнѣ, Isg мнѣюж < psl. Gsg *men-e, Dsg *mъn-ě, *m-i, Asg *m-ę, Lsg *mъn-ě, Isg *mъn-ojo; stcsl. Gsg тебѣ, Dsg тебѣ, ти, Asg та, Lsg тебѣ, Isg тобоюж < psl. Gsg *teb-e, Dsg *teb-ě, *t-i, Asg *t-ę, Lsg *teb-ě, Isg *tob-ojo; stcsl. Gsg себе, Dsg себѣ, си, Asg са, Lsg себѣ, Isg собоюж < psl. Gsg *seb-e, Dsg *seb-ě, *s-i, Asg *s-ę, Lsg *seb-ě, Isg *sob-ojo) tri alomorfe korena (psl. *men- : *mъn- : *m-; *teb- : *tob- : *t-; *seb- : *sob- : *s-), posledica česar je bila manjša ali večja izravnava korenkega morfema v posameznih slovanskih jezikih.

2.2 Središčni pojav : obrobni pojav

Za jezikovni sistem sta sinhrono gledano značilna **središče** ali center (nezaznamovano, regularno) in **obrobje** ali periferija (zaznamovano, neregularno). Z diahronega vidika je **središčni pojav** (v opisnem jezikoslovju po navadi imenovan »pravilo«) navadno **inovacija**, medtem ko je **obrobni pojav** (v opisnem jezikoslovju navadno imenovan »izjema«) lahko bodisi **arhaizem** (v preteklosti

središčni pojav, ki je s časom postal obrobni pojav, kaže na prvotno, nespremenjeno stanje) bodisi **inovacija** (obrobni pojav, ki še ni postal središčni, kaže na drugotno, sprememljeno stanje). Središče in obrobje sta torej v sinhroniji in diahroniji pogosto zamenjana.

Spregatev sedanjika ima v slovanščini središčni priponski spregatveni vzorec, po katerem se sprega večina glagolov (stcsl. нести 'nesti', пиж пижи 'piti', двигнети 'premakniti, dvigniti', возж возжи 'voziti' < psl. *nes-*o* *nes-e-ši 'nesti', *pi-je-ši 'piti', *dvi-g-n*o* *dvi-g-ne-ši 'dvigniti', *voz-*o* *voz-i-ši 'voziti'), ter obrobne brezpriponskega, po katerem se spregajo štirje glagoli s sestavljanjkami (stcsl. кси 'biti', даи 'dati', яи 'jesti' (: из-к-и 'pojesti', съ-к-и 'pojesti'), в-к-и 'vedeti' < psl. *jes-*m* *jes-si 'biti', *da-*m* *da-si 'dati', *je-*m* *je-si 'jesti' (: *jbzē-*m* *jbzē-si 'pojesti', *sōnē-*m* *sōnē-si 'pojesti'), *vē-*m* *vē-si 'vedeti'). Indoevropsko primerjalno gradivo pokaže, da je obrobni spregatveni vzorec v slovanščini bil v indoevropsčini eden od središčnih (sti. *ásti* 'jè', *éti* 'gre', *hánti* 'ubije', *lédhi* 'liže', *vétti* 've', *yáti* 'gre', *ániti* 'diha' < pie. *h₁és-ti, *h₁éj-ti, *g^{uh}én-ti, *léj^{gh}-ti, *uéd-ti, *jéh₂-ti, *h₂énh₁-ti).

2.3 Dopolnjujoča razvrstitev

Dopolnjujoča razvrstitev ali komplementarna distribucija (oblikoglasne premene ali morfonološke alternacije na glasovni ravni, morfemske različice ali alomorfa na oblikovni ravni) je diahrono gledano posledica položajne glasovne spremembe.

Samoglasniško-dvoglasniški premeni z dopolnjujočo razvrstitvijo tipa psl. *ě : *oj, *u : *ov / +[-C] na glasovni ravni (stcsl. пѣти 'peti', плѣти 'pluti, plavati' : 1sg in 2sg praes. пож покши, плѣж плѣши < psl. *pěti 'peti', *pluti 'pluti, plavati' : 1sg in 2sg praes. *poje *poješi, *plove *ploveši; stcsl. куповати 'kupovati' : 1sg in 2sg praes. купѣж купѣши < psl. *kupovati 'kupovati' : 1sg in 2sg praes. *kupuje *kupuješi) in morfemski različici korena oziroma obrazila na oblikovni ravni (*pě-/ *poj-, *plu-/ *plov-; *-ov-a-/ *-u-je-) sta posledici položajne glasovne spremembe praslovanskega poenoglasenja dvoglasnikov v istozložnem položaju pie. *oj/*aj, *ou/*au > psl. *oj : *ě₂, *ov : *u / -+[-C].

Samoglasniška premena z dopolnjujočo razvrstitvijo tipa psl. *o : *e / -+[-C] na glasovni ravni (stcsl. мѣсто 'mesto, prostor', 1sg мѣстомъ, Dpl мѣстомъ, DIdu мѣстѡма : полѣ 'polje', 1sg полѣмъ, Dpl полѣмъ, DIdu полѣма < psl. *město 'mesto, prostor', 1sg *městomъ, Dpl *městomъ, DIdu *městoma : *poľe 'polje', 1sg *poľemъ, Dpl *poľemъ, DIdu *poľema) in morfemske različice končnic na oblikovni ravni (*-o, *-omъ, *-omъ, *-oma : *-e, *-emъ, *-emъ, *-ema) so posledica položajne glasovne spremembe praslovanskega pregla v položaju za mehkimi soglasniki psl. *o > *e / +[-C].

2.4 Prosta razvrstitev

Prosta razvrstitev ali arbitrarna distribucija (oblikoglasne premene ali morfonološke alternacije na glasovni ravni, morfemske različice ali alomorfa na oblikovni ravni) je diahrono gledano posledica proste glasovne spremembe ali delovanja analogije.

Soglasniški premeni s prosto razvrstitvijo tipa psl. *s, *z : *š, *ž na glasovni ravni (stcsl. чсати 'časati, trgati, obirati', рѣзати 'rezati, sekati' : 1sg in 2sg praes. чешж чешши, рѣжж рѣжеши < psl. *česati 'časati', *rězati 'rezati' : 1sg in 2sg praes. *češ^o *češeši, *rěž^o *rěžeši) in morfemski različici korena na oblikovni ravni (*čes-/ *češ-, *rěz-/ *rěž-) so posledica proste glasovne spremembe, natančneje praslovanske jotacije (psl. *sj, *zj > *š, *ž).

2.4 Prosta razvrstitev

Dvojničnost oblike imenovalnika ednine samostalnikov z osnovo na -men- s prosto razvrstitvijo končajeve -my : -menъ v (stari) cerkveni slovanščini (stcsl. камы камене

'kamen', *пламы пламене* 'plamen' (polj. *plomień*) : stcsl. *ѡчѣмѣнь ѡчѣмене* 'ječmen', *кремень кремене* 'kremen', csl. *ѡчѣмѣнь ѡчѣмене*, *кремѣнь кремѣне* : csl. *прамень прамѣне* 'nit' (polj. *promień*), stcsl. *ремень ремене* 'jer-men') je posledica analogne spremembe, in sicer izravnave samostalniške osnove po odvisnih sklonih na *-men-* po modelu sorazmerja štirih členov na samostalnike moškega spola drugih sklanjatvenih vzorcev, v katerih sta imenovalnik in tožilnik ednine enakozvočna (psl. **kamy* **kamene* 'kamen', **polmy* **polmene* 'plamen', **ječmy* **ječmene* 'ječmen', **kremy* **kremene* 'kremen', **pormy* **pormene* 'pramen', **remy* **remene* 'jer-men'). Na to, da je analogna sprememba potekala v smeri *Asg* **ječmyeň* ⇒ *Nsg* **ječmy* ≥ **ječmyeň* in ne obratno, bi sinhrono znotrajsistemsko kazali oblikovna središčnost, regularnost sklanjatvenega vzorca tipa *Nsg* **kamen-ь*, *Gsg* **kamen-e*, *Dsg* **kamen-i*, *Asg* **kamen-ъ* ter oblikovna nesrediščnost, neregularnost sklanjatvenega vzorca tipa (*Nsg* **kamy*, *Gsg* **kamen-e*, *Dsg* **kamen-i*, *Asg* **kamen-ь*). Sinhrono medsystemsko to potrjujejo oblikovne vzporednice vzorca **kamy* **kamene* v drugih (starejših) indoevropskih jezikih (lit. *akmuo akmeiš* 'kamen', gr. *ἄκμων ἄκμωνος* 'nakovalo', sti. *ásmā ásnah* 'kamen'; got. *guma gumins* 'človek', lat. *homō hominis* 'človek', kar diahrono medsystemsko kaže na njegovo prvotnost), diahrono medsystemsko pa oblikovne vzporednice oblike imenovalnika ednine **kamenь* v sodobnih slovanskih jezikih (polj. *kamień*, *plomień*, *ječmień*, *krzemień*, *promień*, *rzemień*).

Dvojničnost priponskega obrazila *-ěn-in-ъ/-an-in-ъ* z besedotvornim pomenom prebivalca s prosto razvrstitvijo v (stari) cerkveni slovanščini (stcsl. *словѣнинъ* 'Slovan', *гражданинъ* 'meščan') je posledica analogne spremembe, in sicer izravnave ene od različnih prvotno dopolnjujoče razvrščenih alomorfov psl. **-ěn-in-ъ/*-an-in-ъ* / → [+*č, *ž, *š, *j _]

(psl. **gord-ěn-in-ъ* 'prebivalec mesta, meščan' : **berž-an-in-ъ* 'prebivalec brega, brežan' ← **gord-ъ* 'mesto', **berg-ъ* 'breg') v prvotno za to neznačilna glasovna okolja.

3 Diahronija v opisnem jezikoslovju

Opisno jezikoslovje je po naravi sinhrono, saj opisuje jezikovni sistem v nekem časovnem obdobju. Kljub načelnemu strogemu ločevanju med sinhronijo in diahronijo je v opisnem jezikoslovju v določenih točkah zaslediti sledi diahronije.

3.1 Prevzete prvine jezikovnega sistema

Identifikacija prevzetih prvin jezikovnega sistema je mogoča samo s pomočjo primerjalne metode (primerjava stanja opisovanega jezikovnega sistema s stanjem v sorodnem ali nesorodnem primerjanem jezikovnem sistemu) in zgodovinske metode (projekcija jezikovnega stanja v primerjanih jezikovnih sistemih na časovni osi v preteklost ter ugotavljanje vzroka enakosti oziroma podobnosti primerjanih prvin jezikovnega sistema, tj. posledica skupnega izhodišča ali posledica jezikovnega prevzema iz sistema v sistem).

S sinhronega vidika je mogoče prisotnost : odsotnost vstavljanja neobstojnega polglasnika v soglasniška sklopa *ps*, *ks* v izglasju v slovenščini (sl. *ps-*, *kolaps-*, *ks-*, *indeks-* → *pas* : *kolaps*, *kas* : *indeks*) pojasnjevati samo kot posledico nezložnosti : zložnosti osnove. Argumentiranje z nasprotjem neprevzeto (sl. *pas* *psa*, *kas* *kasa* < psl. **pъsъ* **pъsa*, **kъsъ* **kъsa*) : prevzeto (sl. *kolaps*, *indeks* ← lat. *collāpsus*, *index*) je poseg v diahronijo. Prav tako z glasovne verige kot na primer sl. [fərstlejdj] na sinhroni ravni brez posega na diahrono ne moremo sklepati, da je prevzeta.

Sinhrono gledano gre pri besedotvornem vzorcu sl. *ključ* → *ključar*, *arhiv* → *arhivar* za isti besedotvorni vzorec, tvorba izsamostalniških samostalnikov s priponskim obrazilom sl. *-ar* s pomenom opravkarja. Diahrono gledano gre seveda v primeru sl. *ključ* → *ključar* za podedovani besedotvorni vzorec

(stcsl. *ключъ* 'ključ' → *ключаръ* 'ključar' < psl. **ključъ* 'ključ' → **ključarъ* 'ključar'), medtem ko sta v primeru sln. *arhiv* → *arhivar* tako besedotvorna podstava kot izpeljanka (preko nemščine) prevzeti iz srednjeveške latinščine (lat. *archivum* → *archivārius*, nem. *Archiv* → *Archivar*).

3.2 Pomenska sprememba

Do mešanja sinhronega in diahronega vidika pogosto prihaja v leksikalnem pomenoslovju. To namreč med drugim govori tudi o »pomenskih razvojih«, tj. o pomenskih spremembah. Za prikaz slednjih je potrebno poznavanje izhodiščnega (včasih tudi prvotnega) pomena leksema, ki ga je mogoče rekonstruirati s pomočjo primerjalne metode in metode rekonstrukcije, ter prikaz sprememb pomena od prvotnega preko izhodiščnega do izpričanega pomena, kar je vse domena diahronije. Če želimo po de Saussurju strogo ločevati med sinhronijo in diahronijo, se zdi smiselno razlikovati med opisom pomenskega sistema in prikazom spreminjanja pomenskega sistema.

Po vzoru drugih jezikoslovnih poddisciplin (predvsem glasoslovja in oblikoslovja) je tudi v pomenoslovju na sinhroni ravni potrebno definirati pojave, kot so **pomen**, **pomenska različica**, tj. **osnovni pomen** in **neosnovni pomen(i)**, opisati medsebojna razmerja med pomeni in pomenskimi različicami, kot sta **pomenska vsebovanost** in **pomenski prenos** (metafora na osnovi podobnosti, metonimija na osnovi bližine, sinekdoha na osnovi količine). Na diahroni ravni pridejo v poštev pojavi, kot so **pomenska sprememba** (ožanje pomena, širjenje pomena, lepšanje pomena, slabšanje pomena); **prvotni pomen** (pomen leksema ob njegovem nastanku, ki je pogojen z besedotvornim postopkom, po katerem je leksem nastal, in ima razviden besedotvorni pomen; pozneje pride navadno do konkretizacije abstraktnega besedotvornega pomena), **izhodiščni pomen** (ustaljeni konkretizirani pomen, nastal iz abstraktnega prvotnega pome-

na), **izpeljani pomen** (pomen, ki je nastal iz izhodiščnega pomena po pomenski spremembi); **semantizacija** (pomenski razcep ter posledično nastanek večpomenskosti), **dese-mantizacija** (pomenski sovpad ter posledično nastanek enopomenskosti ali sopomenskosti).

Sinhrono je stcsl. *мужъ* < psl. **mъžъ* večpomenka s pomenoma 'dorasel človek moškega spola; moški', 'poročen moški v odnosu do svoje žene; soprog', pri čemer je pomen 'moški' osnovni, pomen 'soprog' neosnovni, za njuno medsebojno razmerje pa je značilna pomenska vsebovanost ('moški' = 'poročen moški' + 'neporočen moški'). Diahrono je indoevropski izhodiščni pomen (izhodiščna oblika in izhodiščni pomen sta **mangʷios* *'moški'; sorodno je še sti. *mānuh* 'človek, moški' < **manus*, got. *man*, stang. *mann*, stvn. *mann* 'moški, človek' < **manōn*), ki je nastal po ožanju indoevropskega prvotnega pomena (besedotvorna podstava vseh navedenih sorodnih izpeljank je po eni od interpretacij pie. **man-* 'modo' – iz te je izpeljano tudi csl. *мъдо* 'modo' < psl. **mъdo* 'modo' – posledično je prvotni pomen izhodiščnih oblik *'kdor ima modo'), v slovanščini doživel širjenje pomena.

S sinhronega vidika je stcsl. *языкъ* < psl. **jęзыкъ* večpomenka s pomenoma 'organ v ustih', 'sredstvo za sporazumevanje', pri čemer sta osnovni in neosnovni pomen v medsebojnem razmerju pomenskega prenosa po metonimiji ('organ v ustih' → 'sredstvo za sporazumevanje s pomočjo organa v ustih'). Z diahronega vidika je večpomenskost v slovanščini posledica širjenja indoevropskega izhodiščnega pomena (prvotna oblika in izhodiščni pomen sta pie. **d̥n̥ǵʰuēh₂* *'organ v ustih', iz česar je nastalo še lit. *liežuvis*, got. *tuggō*, stang. *tunge*, stvn. *zunga*, stlat. *dingua* = lat. *lingua*, stir. *teng*, arm. *lezow*, sti. *jihvā*, *juhū*-, av. *hizvā*, toh. A *kāntu*, B *kantwo*; indoevropski prvotni pomen ni povsem jasen).

Sinhrono gledano je sln. *skala* enakozvočnica, gre torej za dva leksema s pomenoma 'velik kamen, pečina', 'merilna lestvica', saj njuna pomena nista ne v odnosu pomenske vsebovanosti ne v odnosu pomenskega prenosa. Diahrono gledano je njuna enakozvočnost posledica sovpad glasovja dveh leksemov v zgodovini slovenščine (posledica sovpad glasovja je torej nastanek enakozvočnosti), in sicer podedovanega leksema (sln. *skala*, knj. štok. *skala*, blg. *скала*, rus. *скала*, brus. *скала*, ukr. *скала*, polj. *skala*, dluz. *skata*, gluž. *skata*, češ. *skála*, slš. *skala*, csl. *скала* 'skala, kamen' < psl. **skala* 'skala, pečina, velik kamen') in prevzetega leksema (sln. *skala* ← it., lat. *scala* 'lestvica, lestev, stopnice'). Do sovpad izvorno različnih leksemov na izrazni ravni ni prišlo na primer v polj. *skata* 'velik kamen, pečina': *skala* 'merilna lestvica'.

4 Sklep

Sinhronija in diahronija sta med seboj jasno ločena, a dopolnjujoča se vidika opazovanja jezika, tj. jezikovnega sistema in njegove rabe v sporazumevanju. Samo skupaj tvorita celovitost in notranjo povezanost jezikoslovne discipline ter njeno intradisciplinarnost. Gre za različni strani iste pojavnosti, ki vsaka s svoje plati podaja svoj pogled na opazovano stvarino. Česar ne zmore sinhronija, zmore diahronija, kar zmore sinhronija, je nedostopno diahroniji. Podobno kot dan in noč: podnevi ne vidimo lune in zvezd, ponoči ne vidimo sonca.

Literatura

- BABIČ, Vanda, 2003: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani: Oddelek za slavistiko, Oddelek za slovenistiko.
- BEZLAJ, France, 1976, 1982, 1995, 2005, 2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in

umetnosti: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

- HOCK, Hans Henrich, ²1991: *Semantic change. Principles of historical linguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 280–308.
- KLEPARSKI, Grzegorz, 1999: Kierunki typologiczne w badaniach nad zmianą znaczeniową wyrazów. *Bulletin de la Société polonaise de linguistique* 55. 77–91.
- NAHTIGAL, Rajko, ²1952 (1938): *Slovanski jeziki*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- de SAUSSURE, Ferdinand, 1916 (1997): *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Prevod Boštjan Turk, spremna beseda Dubravko Škiljan, Boštjan Turk. *Studia humanitatis* 10. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1997.
- SŁAWSKI, Franciszek, 1974, 1976, 1979: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. *Słownik prasłowiański I–III*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. 34–141, 13–60, 11–19.
- Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. [elektronska različica]
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, 1970–1991. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. [elektronska različica]
- SNOJ, Marko, ²2003 (1997): *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- TOPORIŠIČ, Jože, ⁴2000 (1976): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ULLMANN, Stephen, 1967: *Grundzüge der Semantik: Die Bedeutung in sprachwissenschaftlicher Sicht*. Deutsche Fassung von Susanne Koopmann. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- VAILLANT, André, 1974: *Grammaire comparée des langues slaves: Tome IV – La formation des noms*. Paris: Edition Klincksieck.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

LESIKALNA RAZPOLOŽLJIVOST KOT EDEN IZMED KRITERIJEV ZA IZBOR BESEDIŠČA PRI POUČEVANJU

Marjana Šifrar Kalan

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 371.3:81'243:81'272

Namen članka je predstaviti leksikalno razpoložljivost kot enega izmed kriterijev pri izboru besedišča za učenje in poučevanje. Razpoložljivo besedišče je tisto, ki bi ga govorec v neki sporazumevalni situaciji potencialno uporabil. V drugi polovici 20. stoletja so španski in hispanoameriški jezikoslovci leksikalno razpoložljivost razvili v zelo pomembno orodje jezikoslovnega raziskovanja za področje dialektologije, sociolingvistike, psiholingvistike, etnolingvistike, leksikografije in poučevanja španščine kot maternega in tujega jezika.

poučevanje tujega jezika, poučevanje besedišča, izbor besedišča, leksikalna razpoložljivost, pedagoški vidiki leksikalne razpoložljivosti

The purpose of this paper is to present lexical availability as one of the criteria for vocabulary selection for learning and teaching. Available vocabulary is what would potentially be used in a certain communicative situation. In the second half of the 20th century Spanish and Hispano-American linguists have developed lexical availability into an important tool of linguistic research in the fields of dialectology, sociolinguistics, psycholinguistics, ethnolinguistics, lexicography and Spanish teaching as a mother tongue and foreign language.

foreign language teaching, vocabulary teaching, vocabulary selection, lexical availability, pedagogical principles of lexical availability

Uvod

Za sporazumevanje v maternem ali tujem jeziku je treba razvijati širok spekter sporazumevalnih zmožnosti – jezikovne, sociolingvistične in pragmatične. Članek govori o leksikalni zmožnosti kot delu jezikovne zmožnosti (Ferbežar idr. 2011: 103, 133). Učitelj si v povezavi z razvijanjem leksikalne zmožnosti postavi dve poglobljeni vprašanji: katero besedišče poučevati in kako ga poučevati. Namen članka je delno odgovoriti na prvo vprašanje in med kriterije za izbor besedišča vključiti tudi leksikalno razpoložljivost.

Izbor besedišča

Učenje in poučevanje besedišča ne sme biti prepuščeno naključju. Kriteriji za izbor so lahko različni, pomembno je, da avtor

učnih gradiv ali učitelj temu posveti dovolj pozornosti in ima pri tem v mislih določeno ciljno skupino učečih. Pogosto se pisci didaktičnih gradiv in učitelji prepustijo subjektivnemu izboru, ki ne temelji na izdelanih kriterijih za izbor besedišča, redkeje se odločijo za objektivni izbor, ki temelji na seznamu najpogostejše uporabljenih besed. Objektivni izbor oz. frekventnost se lahko korigira še s kriteriji, kot so učinkovitost besed, kulturni dejavnik in specifične potrebe učencev. Frekventnost vsekakor ne more biti edini ali najpomembnejši kriterij. Nizko frekventna beseda je lahko v nekem kontekstu ključnega pomena, če predstavlja točno določen pomen in je ni lahko nadomestiti z nadpomenko, sopomenko ali parafraziranjem (Gairns, Redman 1986: 59).

Medtem ko v dokumentu Skupnega evropskega jezikovnega okvira (Ferbežar idr. 2011) ne zasledimo smernic glede izbora besedišča, pa jih najdemo v eni izmed predhodnih publikacij Sveta Evrope (1996: 48), kjer so predlagani štirje možni kriteriji:

a) Izbor ključnih besed za tematska področja, ki so potrebna za izvedbo sporazumevalnih nalog.

Besedišče se izbere na podlagi kriterija frekventnosti (leksikalno-statistično načelo) in produktivnosti oz. učinkovitosti leksikalne enote.¹ Pri izboru tematskih področij lahko sledimo predlogu Sveta Evrope (osebna predstavitve, dom, delo in poklici, prosti čas, potovanja in prevozna sredstva itn.) ali pa si pomagamo s tematskimi slovarji.

b) Izbor najbolj frekventnih besed na podlagi pisnega in/ali govornega korpusa (splošno besedišče) in frekventnih besed določenih tematskih področij (specifično besedišče).

Čeprav se frekventnost ujema z rentabilnostjo in razpoložljivostjo besed, je velik del frekventnega besedišča sestavljen iz funkcionalnih ali slovničnih besed (členki, predlogi, zaimki itn.), ki nosijo manj pomena in se ponavadi poučujejo znotraj slovnice, in ne znotraj besedišča. Strinjam se z avtorji teh kriterijev, da je izbor najbolj frekventnih besed nezadosten kriterij in ga je treba dopolniti s frekventnimi besedami glede na tematska področja oz. z razpoložljivimi besedami.

c) Izbor avtentičnih pisnih in govornih besedil.

Kriterij je primeren za višje stopnje učenja tujega jezika, ko je že usvojeno osnovno besedišče in ko učenec v maternem jeziku dobro pozna značilnosti različnih besedil (opis, pripoved, predstavitev itn.).

d) Izbor besed za potrebe sporazumevalnih nalog.

Gre za precej subjektiven kriterij, pri katerem se besedišče izbira sproti, v skladu

s potrebami za izvedbo sporazumevalnih nalog.

Pisec didaktičnih gradiv ali učitelj naj bi o uporabi teh kriterijev razmislil na podlagi ciljne skupine učencev in njihove ravni znanja jezika. Priporočljivo je, da se za začetno učenje jezika uporabita kriterija a) in b), na višjih ravneh pa c) in d), saj je učenje besedišča kumulativen in dinamičen proces, ki ga je treba načrtovati. Vzporedno z načrtovanjem besedišča pa mora učitelj načrtovati tudi poučevanje učnih strategij, ki učencem omogočajo samostojno pridobivanje besedišča.

Temeljno besedišče

Medtem ko je iz anglosaksonske literature moč razbrati, da je frekventnost zelo pomemben dejavnik pri odločanju, katero besedišče poučevati, se je v špansko govorečih deželah posvečalo manj pozornosti raziskovanju frekventnosti in več leksikalni razpoložljivosti (šp. *disponibilidad léxica*). Razpoložljive besede so tiste, ki nam pridejo prve na misel in so najbolj pogoste, ko govorimo ali pišemo o določeni temi. Torej so vezane na kontekst, medtem ko je besedišče, ki izhaja iz frekventnosti, neodvisno od konteksta.

López Morales (1999: 11) pravi, da gre pri leksikalni razpoložljivosti za besedni zaklad, ki se lahko uporabi v določeni sporazumevalni situaciji; gre za potencialno besedišče, ki se sproži ob določeni besedi ali temi, ki deluje kot stimulus. Leksikalna razpoložljivost je torej raziskovalno področje znotraj jezikoslovja, ki ima za cilj zbiranje in analizo razpoložljivega besedišča neke skupnosti govorcev (Bartol Hernández, Hernández Muñoz 2003). Temelji na predpostavki, da je temeljno besedišče (šp. *léxico fundamental*) neke jezikovne skupnosti sestavljeno iz osnovnega besedišča, dobljenega na podlagi korpusa in frekventnosti pojavljanja, ter razpoložljivega besedišča, ki bi ga govorci v neki sporazumevalni situaciji potencialno uporabil

¹ Carter in McCarthy (1988) imenujeta učinkovitost leksikalne enote *coverage*; poimenovanje se nanaša na širšo uporabnost besede, na zmožnost, da nadomešča druge besede.

(López Morales 1999: 20).² Osnovno besedišče se od razpoložljivega razlikuje v tem, da je pri uporabnikih nekega jezika ves čas prisotno, medtem ko se razpoložljivo besedišče razlikuje od uporabnika do uporabnika glede na starost, spol, socialno pripadnost itn. Osnovno besedišče pridobivamo v prvih letih učenja jezika, in ko je to pridobljeno, se nadaljuje pridobivanje razpoložljivega besedišča (López García 2008: 68).

Iz predpostavke, da je temeljno besedišče sestavljeno iz osnovnega in razpoložljivega besedišča, je razvidno, da raziskave o leksikalni razpoložljivosti dopolnjujejo raziskave o frekventnosti besed. Na podlagi obeh seznamov, razpoložljivih in frekventnih besed, je šele mogoče določiti temeljno besedišče. Tako se najbolj frekventne besede, kjer prevladujejo slovnične besede, dopolnijo z razpoložljivimi, semantično polnimi besedami. Temeljno besedišče je torej tisto, ki ga moramo pri poučevanju maternega ali tujega jezika upoštevati najprej.

Leksikalna razpoložljivost

Prve raziskave na tem področju segajo v Francijo v 50. leta prejšnjega stoletja (Michéa 1953), ko so pri pripravi projekta *Le Français Élémentaire* (1954) za poučevanje francoščine na pobudo UNESCA ugotovili, da nekaterih vsakdanjih besed ni v osnovnem besedišču francoščine. Edini kriterij za zbiranje osnovnega besedišča je bila do tedaj frekventnost besed na podlagi izbranega korpusa. Uporabnost neke besede pa ni nujno povezana z njeno frekventnostjo. Nizko frekventne besede so v določeni sporazumevalni situaciji neobhodno potrebne, še posebno, če gre za specifične semantično polne besede.

Zato so najprej francoski (Michéa 1953), nato pa še kanadski (Mackey 1971) in hispanoameriški (López Morales 1978) jezikoslovci kriteriju frekventnosti dodali še kriterij leksikalne razpoložljivosti. Pionirsko spozna-

nje, da se temeljno besedišče poleg frekventnosti določi še na podlagi razpoložljivih besed – tistih, ki bi jih govorec v določeni situaciji potencialno uporabil – je Michéa zapisal v članku leta 1953.

Tako je francoska ekipa jezikoslovcev (Gougenheim idr. 1964) začela s prvimi raziskavami o leksikalni razpoložljivosti, ki so jih izvedli med učenci, starimi od devet do dvanajst let za potrebe projekta *Le Français Fondamental*. Pri tem so uporabili zaprt seznam 20 razpoložljivih besed glede na 16 semantičnih polj. Raziskovalci so ta tematski seznam kasneje delno prilagodili. V zadnjih dveh desetletjih španski in hispanoameriški jezikoslovci izvajajo raziskave na podlagi enotnih 16 semantičnih polj, ki omogočajo medsebojne primerjave in analize: 1. Deli telesa, 2. Oblačila, 3. Deli hiše, 4. Pohištvo, 5. Hrana in pijača, 6. Namizni predmeti pri obedih, 7. Kuhinja s pripomočki, 8. Šola in šolske potrebščine, 9. Osvetlitev, ogrevanje in prezračevanje, 10. Mesto, 11. Podeželje, 12. Prevozna sredstva, 13. Delo na polju in vrtu, 14. Živali, 15. Igre in razvedrila, 16. Poklici. Anketiranci imajo za vsako temo dve minuti časa, da napišejo asociacije. Pri izračunu indeksa razpoložljivosti se upošteva tudi mesto, na katerega so zapisali določeno besedo (bolj razpoložljive so tiste besede, ki jih anketiranec zapiše najprej, torej na prva mesta).

Razpoložljivost je koncept jezikoslovne teorije, ki so ga prvi uvedli francoski leksikografi. Kasneje so ga sociolingvisti s špansko govorečega področja razvili v zelo pomembno orodje jezikoslovnega raziskovanja. Čeprav prvotni začetki niso povezani s španščino, pa pomeni leksikalna razpoložljivost za hispanistiko velik doprinos (López García 2008: 65).

Na špansko govorečem področju se je začel z leksikalno razpoložljivostjo v španščini kot maternem jeziku ukvarjati López Morales

2 »El vocabulario fundamental de una comunidad dada está constituido por el léxico básico y el disponible.« (López Morales 1999: 20.)

v Portoriku (1978, 1999). Na njegovo pobudo je prišlo raziskovanje iz Latinske Amerike nazaj v Evropo, v Španijo, in na obeh kontinentih zaživel kot velik ambiciozen večihispanistični projekt. Glavni cilj tega projekta, ki še ni zaključen, je zbrati in analizirati razpoložljivo besedišče španščine kot maternega jezika pri špansko govorečih mladih, ki zaključujejo srednješolsko izobraževanje. Eden izmed glavnih ciljev je tudi na podlagi banke podatkov oziroma seznamov razpoložljivih besed izdelati slovar aktualne rabe, ki ne bi temeljil le na korpusu in frekventnosti. Do zdaj je bilo izvedenih že veliko raziskav in objavljenih veliko seznamov razpoložljivih besed po posameznih hispanoameriških deželah in španskih pokrajinah.

Raziskave s področja leksikalne razpoložljivosti so zanimive, koristne in uporabne tudi v sociolingvistiki, psiholingvistiki, etnolingvistiki in dialektologiji.

V sociolingvistiki se uporabljajo za analizo leksikalne zmožnosti v povezavi z družbenoekonomskim statusom, spolom, tipom šole (javni/privatni zavodi), krajem bivanja (mesto/podeželje) in v nekaterih raziskavah tudi z jezikom okolja (npr. kastiljščina in valencijsčina v Valenciji, kastiljščina in baskovščina v Navarri). Gómez Molina in Gómez Devís (2004: 276) sta v raziskavi, izvedeni med mladimi, ki v Valenciji zaključujejo srednjo šolo, ugotovila, da je od vseh sociolingvističnih spremenljivk najodločilnejši tip šole, saj so se dijaki iz privatnih šol izkazali bolje od dijakov iz javnih šol.³ Druga spremenljivka, ki kaže precejšnje ločevanje, je družbenoekonomski status. Anketiranci iz višjega družbenega sloja imajo večji besedni zaklad od tistih iz srednjega sloja, ti pa imajo večjega od anketirancev iz nižjega družbenega razreda. Po mnenju avtorjev ti rezultati potrjujejo Bernsteinovo teorijo deficita, ki pravi, da sta šola in družina glavna dejavnika socializacije oz. neke vrste mikrodružba

(prav tam: 276–277). Spol ne vpliva tako odločilno na rezultate leksikalne razpoložljivosti, čeprav so dekleta malce bolj leksikalno produktivna in kažejo večjo semantično kohezijo (večjo enotnost v besedišču) kot fantje. Prvih 50 besed (v vsakem semantičnem polju) deklet in fantov se ujema kar v 85,17 % (prav tam: 277). Mladi s podeželja so se izkazali z bogatejšim besediščem kot mladi iz mesta Valencija. Jezik okolja oziroma sporazumevanja (valencijsčina) se ne pokaže kot odločilna spremenljivka.

Podobne sociolingvistične študije so izvedli tudi na podlagi vseh drugih raziskav o leksikalni razpoložljivosti v španščini kot maternem jeziku.

V psiholingvistiki so raziskave leksikalne razpoložljivosti koristne za nadaljnje raziskave o mentalnem leksikonu, asociacijah, semantičnih prototipih, o tem, kako so besede skladiščene v spominu in kako oz. katere si hitreje priključimo. Medtem ko je sociolingvistika naredila pomemben napredek znotraj vsehispanističnega projekta o leksikalni razpoložljivosti, tako kvantitativno kot kvalitativno, pa to ne velja v tolikšni meri za psiholingvistiko (López García 2008: 66).

Na področju etnolingvistike ponuja leksikalna razpoložljivost veliko možnosti za nadaljnje raziskave; razpoložljivo besedišče namreč odseva tudi kulturo in navade neke skupine ljudi.

Rezultate raziskav leksikalne razpoložljivosti so uporabili tudi na področju dialektologije. Narejenih je že kar nekaj primerjav med različnimi španskimi dialekti, tako med posameznimi španskimi pokrajinami kot med hispanoameriški državami.

Pedagoški vidik leksikalne razpoložljivosti

Raziskovanje leksikalne razpoložljivosti ima s pedagoškega vidika dvojno vlogo. Ugotovimo lahko, katere besede učenec oz. anketiranec pozna pri določeni starosti in

³ Avtorja opozarjata, da je to ločevanje odvisno od mnogih drugih dejavnikov, npr. vpliv družine, učnega programa šole, zahtevnosti šole in učiteljev itn. (Gómez Molina, Gómez Devís 2004: 276).

izobrazbi in bi jih potencialno uporabil v povezavi z določeno temo ter katere so pomanjkljivosti v leksikalni zmožnosti rojenih govorcev, ki naj bi se odpravile pri poučevanju španščine kot maternega jezika. Druga vloga je uporaba seznamov razpoložljivih besed pri poučevanju tujega jezika. Razpoložljive besede, ki imajo najvišje indekse razpoložljivosti, torej besede, ki jih je večina rojenih govorcev zapisala kot prve asociacije na določeno temo, bi avtorji učbenikov in učitelji tujega jezika morali vključiti v temeljno besedišče, ki ima prednost pri poučevanju besedišča.

Ali učbeniki španščine kot tujega jezika vsebujejo najbolj razpoložljivo besedišče rojenih govorcev, je vprašanje, ki za zdaj še ni dovolj raziskano. Prvi, ki se je posvetil temu raziskovanju, je Benítez Pérez (1990), ki je analiziral semantično polje Prevozna sredstva v sedmih španskih učbenikih in treh tujih učbenikih ter ga primerjal z razpoložljivimi besedami iz raziskave med madridskimi anketiranci. Ugotavlja, da večina učbenikov sicer vključuje najbolj razpoložljivo besedišče, vendar vključuje tudi besede z zelo nizkim indeksom razpoložljivosti ali celo tiste, ki jih kot asociacijo na temo prevoznih sredstev ni zapisal noben rojeni govorci. Benítez Pérez in Zebrowsky (1993: 229) sta analizirala besedišče štirih poljskih učbenikov za poučevanje španščine. Ugotavljata, da rezultatov, sistematično zbranih v vsehi-spanističnem projektu o leksikalni razpoložljivosti, še niso dovolj izkoristili za poučevanje španščine kot tujega jezika.

Do podobnih ugotovitev o neujemanju določenega besedišča v učbenikih, ki jih uporabljajo slovenski učenci španščine za ravni A1–B1, smo prišli tudi v slovenski raziskavi (Benedičič 2011).⁴ V učbenikih so z najbolj razpoložljivimi besedami rojenih španskih govorcev od 80 do 90 % pokrita

semantična polja Mesto, Poklici in Deli hiše. Najslabša pokritost (okrog 50 %) je v semantičnih poljih Oblačila, Igre in prosti čas ter Živali. Na primer pri polju Deli telesa (pokritost 70 %) niti v učbeniku za ravni A1–A2 niti za raven B1 ni besed, kot so prst, nos, uho (šp. dedo, nariz, oreja). Vse tri besede so pri španskih rojenih govorcih med desetimi najbolj razpoložljivimi besedami v tem semantičnem polju. Podobno v učbenikih izpadejo osnovne besede iz različnih semantičnih polj, kot so plašč (šp. abrigo), leča (šp. lenteja), zelena solata (šp. lechuga), gozd (šp. bosque), bik (šp. toro) in vodovodar (šp. fontanero), ki so za Špance med najbolj razpoložljivimi besedami.

Leksikalna razpoložljivost v tujem jeziku

Z uporabo enake metodologije lahko raziskovanje leksikalne razpoložljivosti razširimo tudi na tuji jezik. Med stotimi slovenskimi dijaki in stotimi študenti španščine sem izvedla raziskavo o leksikalni razpoložljivosti v španščini kot tujem jeziku in rezultate primerjala z rojenimi govorcji (Šifrar Kalan 2011). Na podlagi primerjav najbolj razpoložljivih besed pri tujih in rojenih govorcjih španščine sem ugotovila, da so med njimi precejšnja leksikalna ujemanja, ne glede na različno jezikovno, družbenokulturno ali geografsko ozadje anketirancev. Največja ujemanja so pri besedah, ki so na prvih mestih razpoložljivih besed; večinoma gre za semantične prototipe. Skoraj vse besede na prvem mestu seznamov slovenskih dijakov in študentov se ujemajo z besedami, ki so na prvih mestih pri raziskavah drugih tujih govorcev španščine (Carcedo González 2000; Samper Hernández 2002) in pri rojenih govorcjih španščine iz Asturiasa (Carcedo González 2001), Cádiza (González Martínez 2002) in Valencije (Gómez Molina, Gómez Devís 2004). Tako se potrdi mnenje

⁴ Diplomsko delo (Benedičič 2011), ki raziskuje ujemanje besedišča z najbolj razpoložljivim besediščem rojenih govorcev, temelji na analizi dveh španskih učbenikov založbe Difusión, *Gente 1* in *Gente 2*, ki se v slovenskem srednjem šolstvu najpogosteje uporabljata za poučevanje španščine.

jezikoslovcev (Aitchison 1994; Kleiber 1995) o univerzalnosti semantičnih prototipov za določena semantična polja (npr. glava, hlače, kuhinja, voda, ulica, drevo, avtomobil, pes, nogomet, učitelj), ki temeljijo na organizaciji človeškega izkustva.⁵

V devetih skupnih semantičnih poljih je povprečno ujemanje prvih dvajsetih najbolj razpoložljivih besed slovenskih anketirancev in rojenih govorcev približno 50 %. Največja neujemanja so, ko se določena beseda uvrsti med prvih dvajset najbolj razpoložljivih besed na španskih seznamih, na slovenskem seznamu pa je ni niti na zadnjih mestih. Največ takih neujemanj je v semantičnem polju Podeželje ter Igre in razvedrila, le po ena taka beseda je v poljih Deli telesa, Mesto in Živali (Šifrar Kalan 2011).

Vsa ta ujemanja nas lahko navdajo s ponosom, da se lahko slovenski dijaki in študenti v svoji državi v nekaj letih naučijo toliko španščine, da se njihovo najbolj razpoložljivo besedišče ujema v približno 50 % z rojenimi govorniki španščine. Po drugi strani pa bi bilo treba proučiti, na kateri ravni znanja bi bilo primerno predstaviti tiste besede, ki jih na slovenskih seznamih ni ali so na repu seznama, Špancem pa predstavljajo najbolj razpoložljivo besedišče. V prihodnje naj bi se slovenski učitelji španščine takšnim leksikalnim neujemanjem izognili tako, da bi pri izboru besedišča upoštevali najbolj razpoložljivo besedišče rojenih govorcev.

Zaključek

Članek se je omejil predvsem na predstavitev leksikalne razpoložljivosti kot enega izmed kriterijev za izbor besedišča pri poučevanju, s pomočjo katerega naj bi izbiro besedišča korigirali, še posebno v primerih, ko učbeniki »pozabijo« na določene teme ali besede. Avtorji učbenikov in učitelji naj bi v prihodnje upoštevali rezultate raziskav o razpoložljivem besedišču rojenih govorcev in

te besede vključevali v začetno poučevanje tujega jezika. Vendar je treba upoštevati, da je za osnovno sporazumevanje v tujem jeziku poleg besedišča, ki je najbolj razpoložljivo pri rojenih govornikih, potrebno tudi osnovno besedišče, sestavljeno iz frekventnih, predvsem slovnicih (netematskih) besed, vse to pa je treba povezati s poznavanjem osnovnih sporazumevalnih funkcij. Pri tem ne smemo pozabiti na ostale kriterije za izbiro besedišča, zlasti na želje in interese učencev po določenem besedišču, ki zadosti njihovim potrebam za uspešno sporazumevanje in jih posledično motivira pri usvajanju besedišča tujega jezika.

Menim, da ima področje leksikalne razpoložljivosti veliko prihodnost, saj je povezano z mnogimi vedami – dialektologijo, sociolingvistiko, psiholingvistiko, etnolingvistiko, glotodidaktiko in leksikografijo – ki odkrivajo nova spoznanja in vodijo do novih raziskovanj.

Literatura

- AITCHISON, Jean, 1994: *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford, New York: Basil Blackwell.
- BARTOL HERNÁNDEZ, José Antonio, HERNÁNDEZ MUÑOZ, Natividad, 2003: *Dispolex: Base de datos de la disponibilidad léxica*. Salamanca: Universidad de Salamanca. www.dispolex.com
- BENEDIČIČ, Simona, 2011: *La selección léxica en los manuales de ELE según el criterio de la disponibilidad léxica: diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- BENÍTEZ PÉREZ, Pedro, 1990: *Léxico real/ léxico irreal en los manuales de español para extranjeros. Español para extranjeros: didáctica e investigación, Actas del II. Congreso Nacional de ASELE*. Madrid: ASELE. 325–333.
- BENÍTEZ PÉREZ, Pedro, ZEBROWSKI, Jerzy, 1993: *El léxico español en los manuales polacos. El español como lengua extranjera: de la teoría al aula, Actas del III Congreso*

⁵ Ti semantični prototipi so besede, ki so kot najbolj razpoložljive besede na prvih mestih določenih semantičnih polj. V španščini so to: cabeza, pantalón, cocina, agua, calle, árbol, coche, perro, fútbol in profesor.

- nacional de ASELE. Málaga: Universidad de Málaga. 223–230.
- CARCEDO GONZÁLEZ, Alberto, 2000: *Disponibilidad léxica en español como lengua extranjera: el caso finlandés (estudio del nivel preuniversitario y cotejo con tres fases de adquisición)*. Turku: Universidad de Turku.
- CARCEDO GONZÁLEZ, Alberto, 2001: *Léxico disponible de Asturias*. Turku: Universidad de Turku.
- CARTER, Ronald, MCCARTHY, Michael (ur.), 1988: *Vocabulary and Language Teaching*. London: Longman.
- FERBEŽAR, Ina idr. (ur.), 2011: *Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje*. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva. www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/Jeziki/Publikacija_SEJO_komplet.pdf
- GAIRNS, Ruth, REDMAN, Stuart, 1986: *Working with Words. A guide to teaching and learning vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GÓMEZ MOLINA, José Ramón, GÓMEZ DEVÍS, Mª Begoña, 2004: *La disponibilidad léxica de los estudiantes preuniversitarios valencianos. Estudio de estratificación sociolingüística*. Valencia: Universidad de Valencia.
- GONZÁLEZ MARTÍNEZ, Adolfo, 2002: *La disponibilidad léxica de los alumnos preuniversitarios de la provincia de Cádiz*. Cádiz: Universidad de Cádiz.
- GOUGENHEIM, George idr., 1964: *L'elaboration de Français fondamental (I Degré)*. Paris: Didier.
- KLEIBER, Georges, 1995: *La semántica de los prototipos. Categoría y sentido léxico*. Madrid: Visor.
- LÓPEZ GARCÍA, Ángel, 2008: Disponibilidad léxica, gramatical y textual. *Lingüística Española Actual* 30/1. 65–86.
- LÓPEZ MORALES, Humberto, 1978: Frecuencia léxica, disponibilidad y planificación curricular. Humberto López Morales (ur.): *Actas del I Seminario Internacional sobre Aportes de la lingüística a la enseñanza del español como lengua materna. Boletín de la Academia Puertorriqueña de la Lengua Española*. 73–86.
- LÓPEZ MORALES, Humberto, 1999: *Léxico disponible de Puerto Rico*. Madrid: Arco Libros.
- MACKEY, William Francis, 1971: *Le vocabulaire disponible du français, I*. Paris: Didier.
- MICHÉA, René, 1953: Mots fréquents et mots disponibles. Un aspect nouveau de la statistique du langage. *Les Langues Moderne* 47. 338–344.
- SAMPER HERNÁNDEZ, Marta, 2002: *Disponibilidad léxica en alumnos de español como lengua extranjera*. Málaga: ASELE, Colección Monografías 4.
- Svet Evrope, 1996: *Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of reference*. Strasbourg: Council For Cultural Co-operation, Education Committee.
- ŠIFRAR KALAN, Marjana, 2011: *Leksikalna razpoložljivost v španščini kot tujem jeziku. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

JEZIK, VIRI PRAVA IN DRŽAVA V SLOVENSKI IN EVROPSKI PRAVNI ZGODOVINI

Katja Škrubej

Pravna fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'276.6:34(091)

V prispevku je kot primer meddisciplinarne tematike predstavljeno vprašanje, od kdaj naprej lahko preučujemo slovenski jezik v pravu. Kot glavni konceptualni težavi sta obravnavani predpostavki drugih disciplin, da je »vse pravo v zakonu« in da so zato kot edini vir preučevanja pravnega jezika dovolj pravna besedila ter da pravo že od nekdaj ustvarja le država. Predstavljena je ugotovitev, da so bila za oblikovanje in ohranjanje jedrnih slovenskih pravnih izrazov ključna zborovanja srednjeveških avtonomnih skupnosti, kjer je prevladovala ustna komunikacija, in da je tudi danes ustna obravnava v okviru sodnih postopkov tisti okvir, ki zagotavlja slovenskemu pravnemu jeziku življenje tudi v prihodnje.

pravni jezik, pravna zgodovina, viri prava, ustnost, pisnost

In this paper, the issue of when we can justifiably start talking about the presence of Slovene in historical legal contexts is presented as an example of an interdisciplinary topic. Two usual presumptions among other disciplines about law are explained as the main conceptual obstacles: first, that »all law is in the code«, implying that legal texts are the only source for the analysis of legal language, and second, that law has been from time immemorial created only by the state. It is shown that a crucial role in the development and preservation of the key Slovene legal terms can be attributed to the court gatherings of the autonomous medieval communities, in the context of prevailing orality, and that what can be credited with a similar role nowadays is the main hearing in the scope of court proceedings.

legal language, legal history, sources of law, orality, literacy

1

Od kdaj naprej lahko preučujemo slovenski jezik v pravu? Na podlagi katerih virov? S pomočjo metod katerih disciplin? Kako razumeti glavne elemente izhodiščnega vprašanja – tj. pojme pravo, jezik, slovenski – da ne bi v preteklost avtomatično prenašali današnjih pomenov teh poimenovanj in da ne bi tako želeni sinhroni konceptualni enotnosti prehitro žrtvovali diahrono raznolikosti preučevanih realij (pojavov)? Katere so še druge predpostavke, ki jih je treba razumeti drugače, če nočemo že v izhodišču onemogočiti kompleksnosti pogleda, zaradi tega spregledati virov in s tem možnih odgovorov? To so primeri vprašanj, s katerimi se v bolj ali manj

artikulirani obliki srečujem ves čas tudi sama pri svojem meddisciplinarnem raziskovalnem delu, razpetim med pravom, zgodovino in jezikoslovjem (Škrubej 2002, 2005, 2007, 2010).

2

Da je jezik v pravu, kakorkoli ga že opredelimo (Pavčnik 2007; Rouland 1994), vedno zavzemal nepogrešljivo mesto, ni treba posebej poudarjati. Pravo si brez jezika celo težko zamislimo, podobno kot si težko zamislimo dalj časa obstoječo skupnost brez prava; skupnost, ki ne bi bila navznoter sposobna nadomestiti nasilnega reševanja sporov z mehanizmi reševanja sporov na miren način.

To pa pomeni reševanje sporov »z besedo«, s soočenjem ubesedenih predstav o spornem dogodku, ki poteka praviloma pred priznanimi forumi (npr. zborom skupnosti ali ožjim organom). Star latinski izrek *ubi societas, ibi ius* lahko zaradi tega dopolnimo – *ibi lingua iuridica*¹ (Škrubej 2002: 57–58). Za pojav prava v zgodovini torej ni odločilnega pomena pojav države, s katero ponavadi mislimo zlasti na vzpostavitev centralizirane oblasti (npr. monarha), pač pa vzpostavitev mehanizmov mirnega reševanja sporov (npr. sodišč).

Še manj je za pojav prava odločilnega pomena osvojitve pisave (Škrubej 2007: 253–254; 2010: 44–46, 57–59). Upoštevati je treba, da so bili v Evropi vse do 18. stoletja celo sodniki pretežno laiki, ki pogosto niso znali niti dobro brati niti pisati, in ne šolani pravniki. Prevladujoča pravna komunikacija je bila torej ustna, glavni forum in hkrati pomemben pravni komunikacijski kanal pa so bili zbori skupnosti, ki so se jih člani morali udeleževati (Lupoi 2000: 173–231; Škrubej 2007).

Jezik ima v pravu torej že od začetka osrednjo sporazumevalno, pa tudi simbolno funkcijo, vendar primat ne gre zapisanemu, temveč živemu, govorjenemu jeziku.² Kljub globokim spremembam v smeri od ustne k pisni (pravni) kulturi (Ong 1982) se pravo, zlasti pa sodni postopek, nikakor ne more odpovedati ustni komunikaciji, konkretno ustni obravnavi. Poskus v 19. stoletju, da bi se ji (npr. uvedba popolnoma pisnega civilnega postopka), se je posledično končal neuspešno.

Kljub temu pa je v splošni percepciji, odkar se je v evropski tradiciji začela uveljavljati pisava, kmalu dobil ikonično vlogo pisni jezik – pravno besedilo, *lex scripta*. Razumeti je treba, da so bila besedila s pravno vsebino (npr. plemiški privilegij, mestni statut itn.) ali celo »knjige« (npr. *Ljubljanska privilegijska knjiga*), ki jih je potrdil takšen ali drugačen organ, v prvi vrsti *materialni* simbol oblasti ali avtonomije (podobno kot žezlo ali mestni ključi), ne pa besedilo z neodvisno avtoriteto, ki bi ga sodniki pri svojem delu »brali« in upoštevali od besede do besede, kaj šele, da bi ga uporabljali kot edini vir prava (Wormald 1999). Za to so med drugim potrebni sodniki, ki so šolani v »uradniškem« duhu in vpeti v državno hierarhično instančno sodno organizacijo. Tega pa tudi v kontinentalni Evropi ni vse do 19. stoletja.

Ena od resnejših težav, na katero sem naletela pri svojem raziskovanju, je torej redukcija prava zgolj na pravno besedilo in s tem pravnega jezika zgolj na jezik pravnih besedil – kar žal s svojimi izhodiščnimi predpostavkami utrujejo tudi druge discipline. Druga, vsaj enako resna, pa je predstava, da je pravo od nekdaj ustvarjala le »država« (vladar) in da je potemtakem jezik prava vedno nujno tudi jezik (nadrejenih) oblastnih organov.

3

V evropski pravni zgodovini poznamo samo dve obdobji, za kateri je vsaj v načelu utemeljeno trditi, da je ustvarjanje prava pridržano državi (vladarju): obdobje dominata, ki je zadnja faza v obstoju rimske države,³ in obdobje poznega absolutizma, ki pojmovanje

¹ Kjer je družba, tam je pravo – tam je pravni jezik.

² V arhaičnih skupnostih so s sposobnostjo govornega izražanja (in s tem posredno mentalne zrelosti) merili sposobnost za sodelovanje v javnem življenju skupnosti, s tem pa tudi za stopanje v pravno zavezujoča razmerja. To izražata prvotni pomenski motivaciji latinskega in slovanskega izraza za poimenovanje otroka (ki eno z drugim sicer formalno nimata nobene zveze), povezani z govorom. Praslov. *otrokъ* < *ot-* 'od, proč', *ret* 'i' reči'; tj. 'tisti, ki ne govori' (Snoj 1997: 416), 'tisti, ki je pod oblastjo, oz. tisti, čigar govor nima učinka' (K. Š.); staroslov. *otrokъ* 'fant, otrok, služabnik', srb. *otrok* 'otrok, fant, tlačan'; starorus. *otrok* 'deček, paž', češ. *otrok* 'suženj, hlapec' (prav tam: 416). Latinski izraz *infans* 'qui fari non potest'; 'dete, dojenček', prvotno 'tisti, ki (še) ne govori', kar je posamostaljeni tvorni deležnik glagola *fāri* 'govoriti' (prav tam: 416).

prava, podvrženega kodifikacijski ideologiji (»vse pravo je v zakonu«), v kontinentalni Evropi ukoreninili globoko v buržoazno dobo vse do danes. Samo za ti dve obdobji je vladarjev zakon ali celo le »ena knjiga« (zakonik kot korpus *zapisanih* pravil in besedilo z neodvisno avtoriteto) kot paradigmatični simbol za pravo tudi najmanj zavajajoč. Ves srednji vek do poznega absolutizma pa predstavlja v Evropi vladarjevo pravo med ostalimi viri prava najšibkejši člen. Vladarjeva normodajna dejavnost nikakor ni načrtna, še manj izčrpna, in sodniki sodijo v prvi vrsti na podlagi partikularnih prav (lat. *iura propria*).⁴ To vse do konca 18. stoletja podpira tudi pomemben del pravne teorije: lat. *ubi cessat statutum, habet locum ius civile*, pri čemer *ius civile* pomeni recepirano rimsko pravo (in njegovo subsidiarno uporabo), ne pa vladarjevega. To pa nujno pomeni tudi, da je nezadostno preučevanje jezika v pravu, ki svoj vir tradicionalno išče zgolj v zapisanih korpusih vladarjevega (državnega) prava in oblastnih organov. Še posebej to velja za obdobje pred 18. stoletjem, ko v pravu prevladuje ustna komunikacija in so tudi ohranjeni zapisi praviloma le protokoli ali vnaprej pripravljeni obrazci (Golec 2000, 2001, 2009).

Šele z modernimi kodifikacijami je moč prava prvič izrecno odvzeta drugim virom prava – sodni praksi, običajnemu pravu in pravni doktrini – in podeljena izključno v kodifikacijah postavljenemu vladarjevemu pravu (Škrubej 2010: 26–33). Šele takrat začne idealizirani pravni monizem tudi v dejanskosti počasi in z veliko težavami izpodrivati tradicionalni pluralizem pravnih virov. Približno do konca 19. stoletja nato v

kontinentalni Evropi nastopi prevlada »izčrpno« kodificiranega prava, »popolnih« zakonikov,⁵ situacija, kot je do tedaj v zgodovini še ni bilo. Od takrat naprej začne preraščati v pravi mit predstava o pravu kot sinonimu za vladarjev zakonik – kar naj bi bila tudi v pojmovanju najširše javnosti »od nekdaj« posebnost evropske tradicije (Rouland 1990: 63–65; Grossi 2005: 85–124).

4

Za raziskovanje odnosa med jezikom in pravom je nujen meddisciplinarni pristop. V sklopu preučevanja prava najdemo že od začetkov pravnega študija dve meddisciplinarni vedi: pravno filozofijo in pravno zgodovino, ki sta se ukvarjali tudi s preučevanjem izbranih vprašanj jezika v pravu. V 20. stoletju so se preučevanja jezika v pravu najbolj resno lotili pravni filozofi, zlasti pristaši pravnega pozitivizma (Visković 1989: 10–15). Ko se je proti koncu 19. stoletja osamosvojila sociologija prava kot posebna disciplina (Igličar 2004), je postal jezik prava tudi njeno področje raziskovanja. Pomembna spoznanja o jeziku in pravu je prispevala tudi antropologija, ki je kot relevanten vir preučevanja prepoznala govorjeni jezik v značilnih pravotvornih situacijah in okoljih (Conley, O'Barr 1990, 1998; Philips 1998; Bourdieu 1999).

Poseben predmet v sklopu pravnega študija, ki je posebej namenjen preučevanju odnosa med pravom in jezikom, je na ljubljanski pravni fakulteti (kot edini med slovenskimi pravnimi fakultetami) prvič vpeljan šele zdaj, ko se je za to pokazala redka priložnost v okviru zadnje študijske reforme. Predmet Pravo in jezik v evropski

³ Za argumente, ki tudi za to obdobje prepričljivo relativizirajo načelno veljavo, glej Humfress 2007 (zlasti 1. del: *Forensic practitioners and the development of late Roman law*).

⁴ Z izrazom partikularna prava poimenujemo paleto raznovrstnih lokalnih tradicij, utemeljenih na stoletni večji ali manjši, teritorialno ali kako drugače opredeljeni avtonomiji prebivalstva (plemičev, meščanov, pa tudi podeželskega prebivalstva v okviru sosesk).

⁵ O zavedanju, kakšen neuresničljiv ideal predstavlja ideja (ki pri marsikom preraste v pravo vero) o »popolnih« zakonikih, glej uvod v komentar *Občega državljanskega zakonika* Franza von Zeillerja (1811), ki je bil hkrati tudi zadnji redaktor zakonika.

tradiciji, ki sem ga imela možnost oblikovati, bo, upajmo, zaživel kot izbirni predmet na drugi bolonjski stopnji.

Za pravno zgodovino so bila do zdaj kot pomembna prepoznana zlasti spoznanja primerjalnega zgodovinskega jezikoslovja, ki so že dolgo tudi dogmatično vključena med nje- ne spoznavne metode pri preučevanju starih pravnih izrazov kot virov za spoznavanje naj- starejših pravnozgodovinskih obdobj, tako v tujini (Schmidt - Wiegand 1991; Green 1998) kot tudi pri nas (Vilfan 1961: 25–28; Škrubej 2002: 20–24).

5

Raziskovalnim področjem slovenistike se pravna zgodovina verjetno najbolj tesno približa ob preučevanju vprašanja, zastavljenega na začetku: od kdaj naprej lahko sploh pre- učujemo slovenski jezik tudi v pravu?

Na podlagi večletnega raziskovanja lahko rečem, da je treba glavne pojme (pravo, jezik, slovenski) v tem vprašanju razumeti precej bolj kompleksno, kot jih običajno razumemo danes.⁶

Pravo, sploh pa »vse« pravo v obliki po- zitivno pravnih aktov, ustvarja ali vsaj uokvirja država šele zadnjih dvesto let; pred tem je imel vladar (država) interes (in tudi dejanske možnosti) izdajati pravne norme bolj ali manj le na področju vojske, uprave in deloma dav- kov, vsa druga področja so bila prepuščena partikularnim pravom (rodbinsko pravo, pra- vo pogodb, dolgo časa tudi kazenskopravne norme) in različno opredeljenim skupnostim

z različno stopnjo avtonomije (plemiškim, mestnim skupnostim, na podeželju pa tudi soseskam). Zato lahko rečemo, da tudi pred- niki Slovencev, odkar živijo v skupnostih s kakršnokoli stopnjo avtonomije (to je prak- tično ves čas od zgodnjega srednjega veka do poznega absolutizma), živijo (tudi) po pravu, ki ga v praksi soustvarjajo – s tem pa tudi pravni jezik.

Osrednji organi teh relativno avtonomnih skupnosti so bila njihova zborovanja, ki so zaradi prevladujoče ustne komunikacije pote- kala v domačem jeziku. Zborovanja in v nji- hovem okviru sodni postopki so bili predvid- ljivi: potekali so na določenem kraju, na vnaprej določen datum, z določenimi ude- leženci, določenimi vlogami in vsemi razum- ljivimi postopkovnimi dejanji, od katerih je bila večina *govorne* narave: npr. dolžnost izpovedati, »kaj se je zgodilo kaznivega« v okviru sojenja deželskih sodišč.⁷

Zato sem v svoje preučevanje vključila spoznanja teorije govornih dejanj in ugoto- vila, da so bili prav ti sodni postopki tisti stabilni institucionalno-obredni okvir, stabil- no domače performativno okolje, v katerem se je lahko ohranilo jedrno pravno izrazje (npr. postopkovni izrazi *pozvati, izvoliti, pri- segati, pričati, priča, (postaviti) rok, soditi, sodja, sodnik, o(b)sodba*, pojmovna opozicija *prav(o) : kriv(o)*) (Škrubej 2003: 19) in se v dolgih stoletjih celo naravno (nenačrtno, neoblastno) terminologiziralo in živelo vse do 19. stoletja. Za ta fenomen sem vpeljala posebno poimenovanje *diahrona*

⁶ Z rekonceptualizacijo teh pojmov sem se najbolj obširno ukvarjala v razpravi *Od kdaj imamo Slovenci svoje pravo? Ali je to vprašanje sploh pomembno* (Škrubej 2005). Še posebej sem se posvetila vprašanju o »slovenskosti« prava, posredno pa tudi jezika, zato te problematike v tem prispevku direktno ne odpiram. O tem pišem tudi v 13. poglavju *Prava v zgodovini* (Škrubej 2010). Odlično delo, ki problematizira samoumevnost »nacionalnih« jezikov, je na primer delo Zabaltze (2006).

⁷ Deželska sodišča ali deželskosodna gospodstva so bila tista teritorialna zemljiška gospodstva, ki so imela privilegij soditi prebivalcem tega teritorija, zlasti kmetom, v težjih kaznivih dejanjih (Vilfan 1961: 211–214). Vendar v nasprotju s prevladujočimi predstavami v okviru takšnega sodišča niso veljala gospodova pravila (ali kar nekakšen fevdalčev zakonik), pač pa stara lokalna pravila, kot so se izobli- kovala v praksi tistega sodišča. Kot vir relevantnega »spomina«, tj. védenja o preteklih dogodkih, a tudi o lokalnem pravu, je bil praviloma upoštevan ugleden član skupnosti (npr. župan) in ne avtomatično gospod (Škrubej 2010: 183–194). To seveda ni preprečevalo možne gospodove samovolje, ki pa je bila kot taka prepoznana.

poimenovalno-pomenska stabilnost (Škrubej 2002, 2007). Staro pravno izrazje se je ohranilo vse do danes, če so ga po nastopu dobe kodificiranega prava kot ustrezno sprejeli uradni terminologi.

6

Ob koncu bi rada poudarila, da terminologi v 19. stoletju slovenskega pravnega jezika niso ustvarili, še posebej ne iz nič (Tomazin 2010). Zdi se, da jim v sosesčini ali kje drugje ni bilo treba iskati jedrnih izrazov v zvezi s sojenjem (Škrubej 2003, 2010: 107–110, 115–118). Pogosto, čeprav nehoti, se namreč ustvarja vtis, da slovenskega pravnega jezika (in posebnega slovenskega pravnega izrazja) pred 19. stoletjem sploh ni bilo. Razlog gotovo tiči tudi v pomanjkanju meddisciplinarnega sodelovanja.

Kot lep primer meddisciplinarnega sodelovanja lahko označimo sodelovanje vodilnih slovenskih jezikoslovcev, slavistov, in pravnikov v 19. stoletju, najprej zlasti pri prevodih zakonov (patentov) in zakonikov, kasneje pa v debatah sodelavcev revije *Slovenski pravnik* o najbolj primernih izrazih (Kranjc 1988).

Kljub temu da smo v drugi polovici 19. stoletja že krepko v dobi pravnega pozitivizma, ko se zdi osredotočenje zgolj na pravna besedila pri preučevanju odnosa med pravom in jezikom zadostno, pa to za raziskovanje razvoja slovenskega pravnega jezika še zdaleč ni dovolj. Tudi v času, ko prevladuje prepričanje, da je »vse pravo v zakonu«, je treba upoštevati realnost pravnega življenja, zlasti govorenega jezika v sodnih postopkih. Prizadevanja za izvrševanje ustavno zagotovljenih pravic slovenskega jezika pred sodnimi in oblastnimi organi se je v stari Avstriji prijelo celo posebno ime: prizadevanje za »jezikovno pravo« (Vilfan 1993: 124–127). Niso bili dovolj le pravni akti, izdani v slovenskem jeziku, pomembna je bila tudi ustna obravnava v slovenščini – zagotoviti živ, govoreni sodni jezik, s katerim vse stranke v postopku in tudi sodnik ustvarjajo pravna »dejanja« v konkretnih primerih.

Ustna obravnava je tudi tisti pravni okvir, ki je ne glede na stopnjo razvoja prava in razširjenost pisne komunikacije najbližje univerzalnemu, okvir, ki je zagotavljal življenje najstarejših slovenskih pravnih izrazov v preteklosti in ki ga zagotavlja še danes, s tem pa tudi obstoj slovenskega pravnega jezika.

Literatura

- BOURDIEU, Pierre, 1991: *Language and symbolic power*. Harvard: UP.
- CONLEY, John M., O'BARR, William M., 1990: *Rules versus Relationships (The Ethnography of Legal Discourse)*. Chicago: The University of Chicago Press.
- CONLEY, John M., O'BARR, William M., 1998: *Just Words (Law, Language, Power)*. Chicago: The University of Chicago Press.
- GOLEC, Boris, 2000: Iz zgodovine uradovne slovenščine 17. stoletja. *Arhivi* XXIII/2. 141–155.
- GOLEC, Boris, 2001: Iz zgodovine pisarniške slovenščine v 1. polovici 18. st. *Arhivi* XXIV/1. 87–108.
- GOLEC, Boris, 2009: *Mestna prisežna besedila v slovenskem jeziku do začetka 19. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU. <http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege>
- GREEN, Dennis H., 1998: *Language and History in the Early Germanic World*. Cambridge: UP.
- GROSSI, Paolo, 2005: *Mitologie giuridiche della modernità*. Milano: Giuffrè Editore.
- HUMFRESS, Caroline, 2007: *Orthodoxy and the Courts in Late Antiquity*. Oxford: UP.
- IGLIČAR, Albin, 2004: *Sociologija prava*. Ljubljana: CZ.
- JEMEC TOMAZIN, Mateja, 2010: *Slovenska pravna terminologija (od začetkov v 19. stoletju do danes)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KRANJC, Janez, 1988: Slovenski pravnik in razvoj slovenske pravne terminologije. *Pravnik* 43/8–10. 458–477.
- LUPOI, Maurizio, 2000: *The Origins of the European Legal Order*. Cambridge: UP.
- ONG, Walter, 1982: *Orality and literacy. The Technologizing of the Word*. New York: Routledge.

- OREL, Irena (ur.), 2007: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- PAVČNIK, Marijan, 2007: *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: Založba GV.
- PHILIPS, Susan U., 1998: *Ideology in the Language of Judges*. Oxford: UP (Oxford Studies in anthropological linguistics).
- PINTORE, Anna, JORI, Mario, 1997: *Law and language (The Italian Analytical School)*. Liverpool: Deborah Charles Publications.
- ROULAND, Norbert, 1990: *L'anthropologie juridique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- ROULAND, Norbert, 1994: *Legal Anthropology*. Stanford: UP.
- SCHMIDT - WIEGAND, Ruth, 1991: *Stammesrecht und Volkssprache (Ausgewählte Aufsätze zu den leges barbarorum)*. Weinheim: Acta humaniora.
- SNOJ, Marko, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2001: Jezik prava kot socialnovrednostni privilegij. *Dnevi slovenskih pravnikov 2001: od 11. do 13. oktobra v Portorožu*. Ljubljana: GV. 1141–1151.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2002: *Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah (Model rekonstrukcije na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2003: Rekonstrukcija najstarejšega sodnega postopka pri prednikih Slovencev. *ZZR PF LXIII*. 399–435.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2005: Od kdaj imamo Slovenci svoje pravo? Ali je to vprašanje sploh pomembno? Janez Kranjc, Franjo Štiblar (ur.): *Pravni vidiki slovenske samobitnosti leto po vstopu v EU*. Ljubljana: Pravna fakulteta. 19–40.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2007: Diahrona pomenska stabilnost nekaterih najstarejših slovenskih pravnih izrazov in performativ. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 247–261.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2010: *Pravo v zgodovini (s poudarkom na razvoju na današnjem slovenskem ozemlju)*. Odlomki virov s komentarji. Ljubljana: Založba GV.
- VILFAN, Sergij, 1961: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- VILFAN, Sergij, 1993: An Ethnic Mosaic – Austria before 1918. Vilfan Sergij (ur.): *Ethnic Groups and Language Rights*. Dartmouth: New York University Press.
- VISKOVIĆ, Nikola, 1989: *Jezik prava*. Zagreb: Naprijed.
- WORMALD, Patrick, 1999: Lex Scripta and Verbum Regis: Legislation and Germanic Kingship, from Euric to Cnut. Patrick Wormald: *Legal Culture in the Early Medieval West*. London: Hambledon Press. 1–43.
- ZABALTZA, Xabier, 2006: *Una historia de las lenguas y los nacionalismos*. Barcelona: Gedisa Editorial.
- ZEILLER, Franz, 1811: *Commentar über das Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie*. Wien, Triest: Geistingersverlagshandlung.

MOTIV IZGUBE POTI: RAZISKOVALNI VIDIKI

Katarina Šrmpf

Inštitut za slovensko narodopisje ZRS SAZU, Ljubljana

UDK 398:81

Pri analizi terenskega gradiva se pojavlja mnogo vprašanj, med drugim vprašanje žanra, funkcije zgodb in problema zapisovanja. Interdisciplinarni pristop pri obravnavi etnoloških in folklorističnih tem je postal že skoraj nujen, zato je treba tudi pri raziskovanju pripovednega motiva »izgube poti« vključiti spoznanja folkloristične, etnološke in jezikoslovne vede.

etnologija, folkloristika, jezikoslovje, terensko delo, analiza gradiva

Many questions appear in the analysis of field materials. Research into stories about »a lost path« raises questions of genre, the function of stories and the problem of their documentation. An interdisciplinary approach has become almost indispensable when dealing with ethnological and folklore themes, so folklore studies, ethnographic and linguistic approaches should be used when researching narrative images of »a lost path«.

ethnology, folklore studies, linguistics, field work, analysis of field material

V polju raziskav humanističnih in družboslovnih ved lahko isto tematiko raziskujemo na več načinov in z več zornih kotov. V času, ko lahko do različnega gradiva dostopamo celo prek svetovnega spleta, postaja vse bolj pomembno preverjanje informacij na terenu in v virih. Prek zgodb z motivom izgube poti, zbranih v okolici Rogatca, bomo skušali pokazati, s katerimi vprašanji se raziskovalec ukvarja pri obravnavi pripovednega motiva.

Raziskava verovanjskih sistemov

Raziskave pripovedništva na geografsko zamejenem območju omogočajo boljši vpogled v razvoj pripovedništva, pa tudi boljše razumevanje vpetosti zgodb v socialni, družbeni in gospodarski okvir območja ter v življenje ljudi. S poznavanjem območja, kulturno-gospodarskega razvoja in družbenih razmer skozi zgodovino lahko dešifriramo skrite

simbole ter družbene in socialne konflikte, ki se razrešujejo prek zgodb.

Terenske raziskave ljudskega pripovedništva v občinah Rogatec in Rogaška Slatina so pokazale, da so na tem območju še posebej pogoste pripovedi z motivom izgube poti ali ovire na njej. V teh pripovedih ima človek, ki se ponoči vrača domov, na znani poti občutek, da se je izgubil ali da je na poti nevidna ovira, prek katere ne more.

Ja. To so veliko govorili. Ja. Da so bile čarovnice. To sem velikokrat slišala. [...] pa starega očeta so tudi pravili, da so ga tu preko hoste [gozda] zmešale. Od mojega moža očeta, ja, da je prišel ... ko je vedel dobro pot, ko je slišal vpiti, pa je glavo dol obrnil in tam je bila zapreka in ni mogel nikamor. Pa je šel nazaj, trikrat je šel nazaj, potem pa, ko je prišel tja nazaj, tej je pa bila prosta pot. Tej je pa rekel, da so ga coprance motile.¹

¹ Vse zgodbe v prispevku je zapisala Katarina Šrmpf v Rogatcu, hrani jih Inštitut za slovensko narodopisje ZRS SAZU.

Te zgodbe so znane na širšem območju Kozjanskega. Ljudje so pripovedovali o lučkah, ki so jih »zmešale«, kot pravijo, kadar imajo v mislih, da so se na poti izgubili ali so zablodili, da je bila na poti ovira ali je šlo za nerazumljive premike na druga mesta. Krivec za vsa ta doživetja je najpogostejše nejasna sila, ki je sogovorniki ne znajo definirati in jo označijo kar kot čarovnico. Ta čarovnica je brez jasne oblike, nima podobe človeškega bitja, je abstraktna in demonična (Mencej 2006).

Doživetja, ki naj bi jih zakrivile sile, označene kot čarovnice, uvrščamo v nadnaravno plast čarovništva, in sicer med nočna doživetja, v katera sodijo tudi pripovedi o srečanju čarovnic v človeški obliki (Mencej 2006). Srečanja z nočno čarovnico v gozdu, na poti ali na križišču so po pripovedih načeloma nenevarna. Storjene ni nikakršne škode, razen poznejšega prihoda domov. Motiva izgube poti in srečanja s čarovnico se lahko pojavita skupaj v isti zgodbi. Žrtev zaide s poti zaradi nejasne sile ali videnja lučk, nato pa sledi srečanje s čarovnico, ki mu da za popotnico hrano, najpogostejše krofe, ki se ob prihodu domov spremenijo v neužitno stvar.

Pa so šli ponoči po goši [gozdu] domov pa so videli neko luč in so se tisti luči približali, tam je pa bilo noter več žensk, v glavnem samo ženske so baje bile in so jih noter zvabile. In so tako dolgo bili tam, da je začelo daniti, da so našli potem pot naprej. Pa nič se jim ni hudega zgodilo. Plesale so baje pa imele dosti za pojesti pa tak. [...] Samo toliko so jih zmešale, da sploh niso vedeli, sploh niso vedeli, kaj so za ene ženske, samo so bile lepo oblečene pa jim na mizo prinesle baje krapiče [krofe] in tiste krapiče so jim še potem v žep nadevale, so rekli. »Ko boste domov prišli, boste lačni, to imate.« So prišli domov, so imeli pa v žepu svinjski drek. Na mizo dali, so rekli, nikoli nisem tega prej doživel kot tistokrat pa ne prej pa ne pol več.

V skupino pripovedi o izgubi poti bi lahko uvrstili tudi pripovedi o ovirah, ki preprečujejo nadaljnjo pot. V njih se ljudje navadno

znajdejo pred grmovjem ali trnjem, ki jim preprečuje nadaljevanje poti. Ta ovira se lahko izkaže za imaginarno, ko se človek znova zave in ugotovi, da je v resnici ves čas stal na poti ali se vrtel okrog drevesa, lahko pa se zgodi, da je dejansko zašel v grmovje, iz katerega ne najde poti (Mencej 2006: 198–199). Za kraje, kjer lahko človek naleti na oviro, so veljala tudi križišča; ob njih si se lahko srečal tudi s čarovnico. Nevarna mesta, ki se jim je bilo treba izogniti, so lahko označevali na tla položeni leseni križci.

Tudi so mama to dosti take stvari govorili, da so neki križci bili postavljeni, tej pa kdaj je na tiste križce naletel, če je to se znal rešiti, je prišel skozi, če ne, je pa mogel nazaj. Kaj bi se bilo pa zgodilo, pa ne vem. [...] Ja no, da so bile pač tam nastavljene tiste ovire. [...] In tistih ovir se vsak ni znal rešiti. Kdo je tega znal, ali se je mogel prekriti ali se je mogel ne vem koliko metrov izogniti okrog, da tega se rešil, da lahko bi se bilo tam zgodilo, kot smrtna nesreča. Bi oni kaj bil, ne vem, kak bi bil z njim naredil, to ne vem, v glavnem, to so rekli, da ni bilo to v redu, če bi bil na tisto prišel pa nebi se bil znal rešiti tega.

O možnih razlagah za pojav motiva izgube poti je več teorij. Pripovedi pogosto govorijo, da so to doživeli moški, navadno ob nočnem vračanju domov; iz tega lahko sklepamo, da so ponoči hodili domov večinoma moški. V tem primeru bi lahko bila funkcija teh pripovedk upravičiti zamudo, prikriti spolne odnose in spolne napade (Mencej 2004: 172–173). Funkcija pa bi lahko bila tudi vzgojne narave, in sicer odvrnitev ljudi, da bi ponoči sami hodili zunaj (Mencej 2006: 232–237).

Mogoče je tudi, da takšne zgodbe niso bile izmišljene, ampak so jih ljudje resnično doživeli. Razlog za takšna doživetja bi lahko bili različni dejavniki, ki vplivajo na spremenbo stanja zavesti, npr. strah, noč ali alkohol (Mencej 2005: 171). V naslednjem primeru je bil morda odločilni dejavnik, ki je spodbudil takšno doživetje, megla.

Tako so ljudje govorili, da bi pa jaz, mislim, doživela sem sama enkrat, ko sem šla v službo,

ko sem iz hiše stopila, me je skoz na levo stran vleklo in skoz ... Šla sem pa sama, ker je kolegica šla za drugo ponoči, in mene skoz na levo stran vleče, bila pa je fejest megla, ne, in jaz, skoz me na levo vleče, vleče, pol pa pridem dol do one ceste, pa naenkrat pridem s ceste dol pa samo vidim neke velike, veliki hrib pa veliko drevo pred sebe in jaz tam hodim gor pa dol po tistem, po tistem bregu, plazim pa strah me je bilo, nisem vedela, kje sem zdaj. Pol je pa čez dolgo cajta pa prišel en avto in me je posvetil in zdaj sem jaz videla, kje sem, tako da sem jaz šla z glavo na cesto, za rob, pol je bil pa jarek pa ometek, takle ometek kot to [pokaže višino mize] in jaz sem to videla ogromni hrib pa drevo, drevo je bil pa znak od avtobusne postaje, znak prometni [...] Ker me je, tak me je zmešalo, sploh nisem vedela, kje sem.

Povedke in memorati o izgubi poti imajo tudi nalogo definiranja prostora in časa. Kraj in čas dogajanja teh zgodb je navadno mejen (na križiščih, v gozdu, na robu vasi, ponoči, ob polnoči itn.). »[F]olklorni mehanizmi, ki vzpostavljajo in vzdržujejo prostorske in časovne meje, zaznamujejo geografska območja in meje liminalnosti in nevarnosti v nasprotju z območji čistosti in tako vzpostavljajo kognitivni zemljevid prostora prebivalcev skupnosti« (Mencej 2006: 242).

Vsem zgodbam o nadnaravni plasti čarovništva lahko iščemo vzporednice tudi v evropskem izročilu. Če so na jugovzhodnem Štajerskem za te pojave krive čaravnice, pa v slovanskem in zahodnoevropskem izročilu takšna dejanja pripisujejo dušam umrlih, ki veljajo za nečiste umrle (nekrščeni otroci, samomorilci itn.). Razlike se torej pojavljajo predvsem pri interpretaciji pojavov oziroma v verovanjskih paradigmah, v katere uvrščajo te pojave (Mencej 2006: 220). Tudi v nekaterih predelih Slovenije je živo izročilo, ki izgubo poti in blodnje pojasnjuje s prikazovanjem duš otrok, ki nimajo miru (Kropej 2008: 281). Blodnje in izgubo poti naj bi povzročala tudi nekatera bajna bitja, npr. vedomec in škrti (Kropej 2008: 293).

Pripovedovalec s pripovedovanjem takšnih zgodb istočasno izraža svoj pogled na

verovanjski sistem, ki mu zgodbe pripadajo. S tem vstopamo v polje duhovne kulture, saj se s pripovedovanjem zgodb, ki izražajo verovanje o nadnaravnem, takšna verovanja aktualizirajo in ohranjajo (Honko 1962: 88–89). Če torej zgodbe o izgubi poti nakužejo del verovanj v čaravnice, pa je vprašanje, kakšna je funkcija teh zgodb.

Cilj folkloristike naj bi bil »raziskovati okoliščine nastanka in zakonitosti v razvoju posameznih folklornih pojavov, genezo in medsebojno odvisnost pojavov v posameznih vejah folklore«, hkrati pa »sistematizira in klasificira gradivo« (Stanonik 2008: 149). Če folkloristika oziroma njeno ožje področje zanimanja, slovstvena folkloristika, obravnava tudi izvor določenih pripovedi, potem to zanimanje prehaja tudi na področje etnologije, kar pa ni nič nenavadnega, saj folkloristična veda izhaja iz nje (Stanonik 2008: 149).

Problematika žanrske opredelitve

Če želimo pripovedno izročilo obravnavati celostno, je treba zbrano gradivo tudi žanrsko analizirati. Čeprav so znane opredelitve posameznih žanrov, so lahko njihove meje precej zabrisane in težko določljive (Sydow 1948: 73). To se pokaže tudi pri poskusih žanrske opredelitve zgodb z motivom izgube poti, saj imajo zgodbe, zbrane na terenu, svojo logiko, ki se ne sklada vedno z znanstvenimi opredelitvami.

Povedka je navadno opredeljena kot krajša pripoved o pripovedovalcu znanih ljudeh, krajih in dogodkih, kar pomeni, da je povezana z okoljem, v katerem se pripoveduje. Dolgo je bila pogojena s tem, da naj bi pripovedovalci verjeli v resničnost ali vsaj verjetnost pripovedovanega (Stanonik 1999: 261); vendar pripovedovalci pogosto zanikajo, da bi verjeli zgodbam, ki jih pripovedujejo.

To so govorili samo, kateri je bil pijan, da sam sebe ni poznal, pol se mu je pa mešalo v glavi [...]. Pa da ga coprance zmešajo, mislil je, da so ga coprance zmešale, da ni vedel poti pa da ni vedel, kod pa kam. [...] To takšne zgodbe

sem slišal, samo jaz to nič ne verjamem. [...] Da ga je sredi poti pa da ga je nekaj zmešalo pa ni vedel, kod pa kam, pa da je bil trezen pa da ... Nekje je bil pijan tako, da sam sebe ni poznal.

L. Degh (1996: 43–44) meni, da vera v resničnost pripovedovanega ne more biti pogoj za opredelitev povedke, saj se ta spreminja od pripovedovalca do pripovedovalca in celo pri enem pripovedovalcu od enega do drugega folklornega dogodka. Povedka naj bi iskala odgovore o vplivu narave in nadnaravnega na človeka.

Repertoar pripovedovalcev je precej širok in ne obsega samo povedk. Ljudje pogosto pripovedujejo zgodbe o ljudeh, ki so jih poznali in so bili del njihovih življenj. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali so takšne pripovedi opredeljene kot anekdote ali kot memorati. Anekdota naj bi bila pripoved, vezana na točno določeno resnično osebo ali dogodek (Stanonik 1990: 88), in memorat naj bi bil »termin, ki označuje prvoosebno pripoved oziroma poročilo o srečanju z nadnaravnim, kasneje je bil razširjen tudi na pripovedovanje v tretji osebi, kadar je oseba z osebo, ki je imela takšno doživetje, tesno povezana (npr. ko gre za sorodnike, znance ...)« (Mencej 2006: 192).

Coprance? Tu so te zmešale, tu na Brezji [Brezje v bližini Rogatca], ko je bil križev pot. [...] Ja tam gore. Tu so te zmešale. Si šel ... tam pri bratu sem kosil pa grem domov pa me je tam zmešalo. Nisem vedel, kje sem. [...] Vsi šli. Ponoči. [...] Potem sem prišel na svoje mesto, kje sem, kje sem se znašel.

To pripoved bi torej lahko označili kot anekdoto in memorat, saj je pripovedovalec govoril o dogodku, ki se je pripetil njemu samemu.

Po definicijah naj bi bila razlika med anekdoto in memoratom samo v vsebini. Bi lahko zato rekli, da je memorat anekdota, ki govori o srečanju z nadnaravnim? Postavlja se tudi vprašanje, kdaj se memorat in anekdota prelevita v povedko. Se to zgodi takrat, ko nekdo pripoveduje o domnevnem

pripetljaju njegovega sorodnika, ki ga sicer ni poznal, vendar so mu o njem pripovedovali starši, ali takrat, ko nekdo pripoveduje o dogodku, ki naj bi se zgodil v sosednji vasi?

Opisanim žanrom je skupno to, da se pripovedujejo nenačrtovano. Zato v nasprotju s pravljico pogosto ne izvemo celotne zgodbe, pač pa zgolj odlomke. Pogovorni žanri, kot jih označi L. Degh (1996: 42), se pripovedujejo spontano, v obliki debate, v kateri se izmenjujejo pogledi o verovanjskem sistemu okolja, v katerem živijo sogovorniki.

Vse to lahko zasledimo tudi pri analizi pripovedi z motivom izgube poti ali ovire na njej. Informatorji so pogosto povedali samo delček zgodbe oz. so jih na kratko orisali, kar otežuje žanrsko obravnavo. Dodatna težava so tudi toge definicije žanrov. Pripovedi z obravnavanim motivom imajo različne oblike; pogoste so prvoosebne pripovedi in pripovedi o pripovedovalcu znanih ljudeh. Redke so zgodbe, ki bi jih lahko enostavno opredelili kot povedke.

Žanrske opredelitve so za teoretsko preučevanje pripovedi nujne, a so preveč toge za analizo pripovedi, zbranih na ozko zamejenem območju preučevanja, še posebno zaradi velikega števila različic. Žanrske delitve so kritizirali predvsem zaradi velikega števila podzvrsti in različnih poimenovanj, ki vnašajo zmedo v raziskovalno polje (Degh 1996). Sprašujem se, ali je v takšnem primeru sploh smiselna stroga klasifikacija zgodb po žanrih, saj ravno terensko delo razkriva tudi prehodne različice.

Pomen transkripta

Ko želimo zbrano gradivo analizirati, moramo najprej dekodirati nerazumljive narečne besede. Nepoznavanje narečja nas lahko na terenu ovira ne le zaradi nerazumevanja določenih izrazov, ampak tudi zato, ker intervjuvanec avtomatično vzpostavi distanco in začne uporabljati knjižni jezik.

Distanco vzpostavlja tudi sprotne beležnje v terenski zvezek, saj nam onemogoča, da bi se popolnoma posvetili sogovorniku. Zato

je v zadnjih desetletjih postal diktafon osnovni pripomoček raziskovalca na terenu. Z njim dokumentiramo pogovore na terenu, kar nam omogoča natančnejšo poznejšo obdelavo. Ob vsakokratnem terenskem delu pa se pojavi vprašanje prepisa. Ali naj zgodbe, zbrane na terenu, transkribiramo v fonetičnem zapisu ali naj pri prepisu ohranimo stavčno strukturo govora in določene narečne besede, ostalo besedišče pa preoblikujemo v knjižno obliko, ali pa ubremo srednjo pot, ki ohranja govor nekega območja brez fonetičnega zapisa. Kot so ugotovili številni raziskovalci, optimalne rešitve ni. Težava se pojavi že pri samem raziskovalcu. Nekdo, ki ni slavist in ne pozna dialektološkega načina zapisa narečnega govora, besedila na glasoslovni ravni ne more transkribirati tako, da bi zadostil zahtevam dialektologije. Tako ostaneta še dve možnosti, toda vsaka ima svoje pomanjkljivosti.

Če bi želeli ohraniti značilnosti narečnega govora, je vsekakor dobra izbira zapisovanje narečnih glasov s črkami knjižnega jezika z nekaj dodanimi znaki (Smole 1994: 150). Takšen zapis se uporablja v knjigah zbirke Glasovi, v katerih so zbrane folklorne pripovedi iz različnih slovenskih pokrajin. Ob tem se sprašujem, ali lahko iz takšnega zapisa jezikoslovec sploh razbere značilnosti narečja oz. ali ni namen takšnega zapisa samo ta, da lahko nestrokovnjak dobi občutek, kako bi zapisana pripoved zvenela v narečju. Težnja po zapisovanju zgodb s terena v narečju je bila pri Slovencih prisotna že konec 19. stoletja (Križnik, Štrekelj, Kūhar itn.), vendar se tudi s prekodiranjem živega govora v pisno obliko izgubi veliko značilnosti, ki folklornemu dogodku dajejo večplastnost in čar (emocionalni poudarki, spremembe v intonaciji, premori itn.).

Za raziskovalca, ki ga dialektološka raven v prvi vrsti ne zanima, je morda najbolj primerna tretja možnost. Z znaki knjižnega jezika se skušajo zapisati besede, ki odstopajo od zborne izreke, drugo pa se na glasoslovni ravni približa knjižnemu jeziku.

Takšen način je uporabila tudi M. Mencej v knjigi *Pripovedi s Kozjanskega in Obsotelja*; nastal je po sili razmer, saj so večino pripovedi transkribirali študenti, zato je bilo treba poenotiti različne zapise (Mencej 2010: 142–145).

Kako naj torej folklorist prekodira terensko delo v pisano besedo? Je pomembnejše zavedanje, da »le redko kateri jezik premore tako pisanost narečij in govorov kot ravno slovenski« (Smole 1994: 143), in ohranjanje te bogate raznolikosti, četudi na okrnjen način? Ali pa bi moral folklorist, kot meni M. Boškovič - Stulli (1959: 118), najprej zadostiti potrebam svoje vede, saj bi dialektološko zapisovanje (čeprav bi ga obvladal) presegalo njegovo delo, osredotočeno na druge stvari kot delo dialektologa? Najbrž bo obveljalo, da »bo slovstvena folkloristika morala še naprej krmari med Scilo in Karibdo obeh omenjenih skrajnosti, zaupajoč v svojo identiteto, vendar pa stalno na preži, kako se izogniti čerem v zvezi z zapisovanjem, in z zavestjo, da idealne rešitve preprosto ni« (Stanonik 2004: 337).

Pri obravnavi pripovednega motiva izgube poti sem upoštevala nasvet Maje Boškovič Stulli ter na prvo mesto postavila raziskovalne vidike folkloristike in etnologije, pri katerih je manj pomembno, kako je besedilo zapisano. Seveda pa se zavedam, da je s tem besedilo izgubilo jezikovne prvine, ki jih je mogoče razbrati iz narečja.

Sklep

Rezultat dela na terenu je najpogostejše množica gradiva: tistega, ki je v neposredni zvezi z raziskovano tematiko, in tistega, ki je z njo povezano zgolj posredno. Interdisciplinarni pristop postaja vse pomembnejši v večini etnoloških in folklorističnih raziskav, v primeru slovstvene folklore pa raziskave dopolnjujejo etnološki, folkloristični in jezikoslovni pristopi.

V času, ko je gradivo drugih ved na dosegu roke, je interdisciplinarnost nujna. Skozi vse sodobne raziskave so interdisciplinarne,

spreminjajo se samo poudarki raziskovanja, zorni kot in teoretični pristop, kar je tudi ključna razlika med raziskovalnimi pristopi različnih ved.

Literatura

- BOŠKOVIČ - STULLI, Maja, 1959: O narodnoj priči i njezinu autentičkom izrazu. *Slovenski etnograf* 12. 107–20.
- DEGH, Linda, 1996: What is a Belief Legend? *Folklore* 107. 33–46.
- HONKO, Lavri, 1962: *Geisterglaube in Ingermanland*. Helsinki: FFC 185.
- KROPEJ, Monika, 2008: *Od ajda do zlatoroga: slovenska bajeslovna bitja*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba.
- MENCEJ, Mirjam, 2004: Funkcije povedk o nočnih srečanjih s čarovnicami in njihova vloga v konstrukciji prostora in časa. *Studia Mythologica Slavica*. 167–186.
- MENCEJ, Mirjam, 2006: *Coprnice so me nosile: Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- MENCEJ, Mirjam, 2010: *Pripovedi s Kozjanskega in Obsotelja. Zbirka AE gradiva 2*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- SMOLE, Vera, 1994: Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem. *Traditiones* 23. 143–153.
- STANONIK, Marija, 1990: *Folklor v domačem okolju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- STANONIK, Marija, 1999: *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS (Zbirka Klasje).
- STANONIK, Marija, 2004: Razmerje med govorjenim in pisanim na primeru knjižne zbirke Glasovi. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 331–351.
- STANONIK, Marija, 2008: *Interdisciplinarnost slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- von SYDOW, Carl Wilhelm, 1984: *Selected papers on Folklore*. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.

K POČIATKOM MODERNEJ LITERÁRNEJ VEDY V STREDNEJ EURÓPE

Dušan Teplan

Filozofická fakulta, Nitra

UDK 82.0(091)"194":801.6:929Isačenko A.V.

V okvire zgodovine literarne vede se na območju Srednje Evrope kaže kot izrazito pomembno medvojno obdobje. Takrat so se namreč pojavile številne znanstvene šole ali smeri, ki so se začele ukvarjati z modernim raziskovanjem literarnih besedil. Zahvaljujoč temu se je lahko začela izrazito razvijati tudi verzologija, kar dokazuje več publikacij. Cilj prispevka je prikazati, v kolikšni meri je vplivala na modernizacijo literarne vede knjiga A. V. Isačenka *Slovenski verz* (1939). Izhajali bomo iz dveh recenzij iz leta 1940: na eni strani se osredotočamo na članek slovaškega literarnega znanstvenika, zgodovinarja in kritika Mikuláša Bakoša, na drugi strani pa izhajamo iz članka slovenskega literarnega kritika Jožeta Kastelica.

moderna literarna veda, formalizem, objektivno preučevanje literature, verzologija, slovanski kontekst literarne vede

Within the history of literary studies in Central Europe the interwar period is extremely important, for it was at that time that there appeared a number schools and directions which launched modern literary research. Thanks to this, versology could significantly develop, as shown by numerous publications. This paper aims to show the contribution to the modernisation of literary studies made by A. V. Isačenko's book *Slovene Verse* (1939). We shall start with two reviews from 1940: by the Slovak literary scholar, historian and critic Mikuláš Bakoš and the Slovene literary critic Jože Kastelic.

modern literary studies, formalism, objective research literature, versology, Slavic context of literary studies

Ako ključové sa v prípade modernizácie literárnej vedy v strednej Európe ukazuje obdobje medzi dvoma svetovými vojnami. Nemožno síce povedať, že v predošlom období nevznikli odborné štúdie či monografie, ktoré by mohli byť aj dnes nápomocné pri vedeckom skúmaní literárnych textov. Ak však samotný moderný prístup stotožníme s tým, čo v literárnej vede požadujeme dnes najviac (spomenúť môžeme napríklad analýzu imanentných zákonitostí literatúry, indiferentnosť výskumu či dôkladnú špecifikáciu skúmaných problémov), jeho počiatok môžeme skutočne objaviť práve v období medzi rokmi 1918 až 1939.

1 Úvodné informácie: Medzivojnové obdobje a literárna veda v strednej Európe

Detailnejší pohľad umožňuje nakoniec aj špecifikovať jednotlivé príčiny medzivojnového príklonu k novým, netradičným perspektívam. Netreba zabúdať napríklad na rozvoj novátorskej metodológie, respektíve na zrod priekopníckych vedeckých metód podporujúcich skúmanie vnútornej stavby/kompozície/štruktúry literárnych textov. Špeciálne pritom myslíme na formalizmus, ktorý sa dostal do strednej Európy z Ruska, a to vďaka prácam od osobností z OPOJAZU (Viktor Šklovskij, Boris Ejchenbaum, Jurij Tyňanov a i.) a Moskovského lingvistického krúžku (Roman Jakobson, Boris Tomaševskij, Peter Bogatyrev a i.).¹

Len mimochodom, práve záujem o ruský formalizmus môže potvrdiť, že zmenu literárnej vedy v strednej Európy ovplyvnilo aj povestné »otváranie okien«. Inými slovami, k modernizácii literárnovedného skúmania prispela aj schopnosť akceptovať osobité hľadiská, ktoré pochádzajú z odlišného vedeckého prostredia.

Je len prirodzené, že mnohí literárni vedci začali s ruskými formalistami spolupracovať bezprostredne, ako to dokladá povedzme aj situácia v medzivojnovom Československu.

Čo sa týka metodológie, súčasne môžeme pripomenúť vznik štrukturalizmu, keďže rovnako prispel k zmene celkového myslenia o literatúre. Dokonca môžeme povedať, že literárnovedný štrukturalizmus bol v tomto smere účinnejší ako formalizmus, čo súvisí aj s tým, že práve mnohí Stredoeurópania v medzivojnovom období prispeli k jeho vlastnej konštitúcii.²

To je inak aj rozdiel od formalizmu, ktorý sa často vnímal ako cudzí, nevlastný vedecký pohľad. Niektorí kritici otvorene hovorili o tom, že formalizmus v skutočnosti predstavuje ohrozenie domáceho myslenia a ako taký nemá v priestore strednej Európy žiadne opodstatnenie.³

Pokiaľ ide o priebeh uvedenej modernizácie, určite treba spomenúť aj autonómnosť literárnej vedy, respektíve jej plné osamostatnenie. V tomto smere je dôležité pripomenúť najmä to, že jednotliví vedci už nepovažovali za dôležité podriaďovať výskum literatúry iným (napríklad národno-politickým či náboženským) cieľom.

V priebehu medzivojnového obdobia literárna veda už prestávala fungovať ako prostriedok nevedeckých ambícií, pričom začala pôsobiť nezávisle, naplňajúc požiadavky, ktoré vyplývali z potreby poznať literatúru priamo zvnútra. No a ako samozrejmosť sa v tejto súvislosti ukazuje aj explicitne formulovaná požiadavka scientizmu (Bakoš 2006: 17–44; Popovič 1970: 29 atď.).

Aj keď nemáme priestor na to, aby sme pomenovali všetky príčiny, ešte sa oplatí spomenúť, že na modernizáciu literárnej vedy v období mal vplyv aj vznik rozličných inštitúcií (osobitne myslíme na univerzitné katedry jednotlivých literatúr) umožňujúcich rozvinúť vedecké skúmanie systematicky.⁴ Literárni vedci zároveň pociťovali potrebu zakladať rôzne spolky či krúžky, vďaka ktorým sa mohli premnohé otázky rozpracovať na viacerých úrovniach.⁵

Prirodzeným dôsledkom tejto skutočnosti bolo aj to, že v medzivojnovom období vznikli významné kolektívne monografie či zborníky, no pripomenúť môžeme aj vznik úzko špecializovaných časopisov, kde mohli dané osobnosti pravidelne rozširovať výsledky svojej činnosti.

Aby sme nehovorili vo všeobecnosti, môžeme potvrdiť, že modernizácia literárnej vedy v uvedenom období prebehla vo viacerých krajinách strednej Európy. V prípade Česka stojí za pozornosť Pražský lingvistický krúžok (vznikol v roku 1926), v prostredí ktorého nadobudol konkrétne kontúry aj literárnovedný štrukturalizmus. K výraznej zmene literárnovedného skúmania osobitne

1 Celkový vplyv ruského formalizmu na literárnu vedu v strednej Európe skúmali už viacerí autori: Karcz 2002; Mitoseková 2010: 461; Popovič 1970: 23–24; Steiner 2011 atď.

2 Okolnosti vzniku a jednotlivé aplikácie štrukturalistickej metódy v strednej Európe opísali napríklad: Bakoš 2006: 29–30; Matejov - Zajac, 2005; Sériot 2002 atď.

3 Na Slovensku vystupoval proti formalizmu napríklad Ján Elen Bor, ako to dokazuje aj publikácia Metóda literárnej vedy (Bor 1940). Odpor k ruskému formalizmu sa však objavil napríklad aj v Čechách, ako o tom píše napríklad Tomáš Glanc v súvislosti s pôsobením Romana Jakobsona. (Glanc 2005: 125–127).

4 Samostatné katedry orientované na výskum a vzdelávanie literatúry v medzivojnovom období vytvorili univerzity v Bratislave, Brne či Lubľane.

5 Po vzore OPOJAZU či Moskovského lingvistického krúžku vznikli napríklad: Pražský lingvistický krúžok (Česko), Spolok pre vedeckú syntézu (Slovensko), Varšavský polonistický krúžok (Poľsko) atď.

prispel Jan Mukařovský (1891–1975), čo potvrdzuje aj množstvo štúdií či monografií rozvíjajúcich základné štrukturalistické pozície (Mukařovský 1982). (Inak, ak hovoríme o pražskom štrukturalizme, treba povedať, že pri jeho počiatkoch stál Roman Jakobson, čo môžeme vnímať ako priamy dôkaz tej skutočnosti, že ruskí formalisti pôsobili v strednej Európe aj priamo.)

Dá sa povedať, že transformáciu literárnej vedy aj na Slovensku podnietila prítomnosť štrukturalistickej metódy. Kľúčovými osobnosťami boli v tomto smere predovšetkým Mikuláš Bakoš (1914–1972) a Michal Považan (1913–1952), ktorí vzišli konkrétne z prostredia slovenskej medzivojnovkej avantgardy.

Ich dôležitosť však nepotvrdzujú len príspevky analyzujúce samotné texty, respektíve riešiace konkrétne problémy v rámci jednotlivých literárnovedných disciplín.⁶ Zároveň nemožno prehliadnuť ani ich osvetovú činnosť, pričom významný je predovšetkým Bakošov preklad dôležitých štúdií ruského formalizmu. Ako je ostatne známe, vďaka týmto prekladom sa slovenský čitateľ mohol zoznámiť s myšlienkami Viktora Šklovského, Romana Jakobsona či Borisa Ejchenbauma (Bakoš 1971).

Keď prihladneme na to, čo sme povedali doteraz, asi neprekvapíme, keď povieme, že modernizácia literárnej vedy prebehla v Poľsku obdobne. Formalistické či štrukturalistické analýzy rozvinuli – v nadväznosti na prvé impulzy Kazimierza Wóycického (1876–1938) či Manfreda Kridla (1882–1957) – predovšetkým osobnosti pôsobiace na univerzitách vo Varšave a Vilne (dnešný Vilnius), pričom najvýraznejšie sa prejavili Franciszek Siedlecki (1906–1942), Dawid Hopensztand (1904–1943), Kazimierz

Budzyk (1911–1964) či Maria Renata Mayenowová (1910–1988), čo dôkladne zdokumentovali už viacerí autori (Erllich 1980: 166–168; Karcz 2002; Makaryk 1993: 204–207).

Je pritom dôležité upozorniť, že tieto osobnosti spolupracovali napríklad aj s významnými členmi Pražského lingvistického krúžku, čo opätovne umožňuje sledovať, ako kooperácia či túžba po otvorenosti pozmenila celkový charakter literárnovedného skúmania v strednej Európe (Karcz 2002: 145–146).

Konečne sa však dostávame k tomu, aby sme potvrdili, že v priebehu medzivojnového obdobia nadobudla literárna veda moderné kontúry aj v Slovinsku. Dokazuje to, samozrejme, viacero skutočností, ale keďže chceme byť v príspevku aj konkrétni, zameriame sa konkrétne na publikáciu *Slovinský verš*, ktorú v roku 1939 uverejnil Alexander Vasilievič Isačenko (1911–1978), jeden z najvýznamnejších literárnych vedcov (jeho jazykovednú činnosť si teraz všímať nebudeme), ktorí v medzivojnovom období napomohli zmodernizovať stredoeurópsku literárnu vedu.⁷

2 Celkový význam publikácie pre rozvoj modernej literárnej vedy

Bolo by akiste užitočné, ak by sme detailne preskúmali, aký význam nadobudla uvedená publikácia priamo v kontexte verzológie. Ako je ostatne známe (a ako signalizuje už jej názov), autor v nej predostrel analýzu slovinského verša – vychádzajúc z tvorby významného slovinského romantika Franceho Prešerena (1800–1849).

Veľa by sme získali možno aj vtedy, ak by sme si ukázali, nakoľko sa ponáša na ďalšie verzologické práce, ktoré počas daného

⁶ Významná je napríklad verzologicky orientovaná publikácia Mikuláša Bakoša *Vývin slovenského verša* (Bakoš: 1939).

⁷ Treba povedať, že vedecká činnosť A. V. Isačenka významne zapôsobil na literárnu vedu tak v Slovinsku, ako aj na Slovensku, čo súvisí jednak s jeho pôsobením na univerzite v Ľublji a jednak s pôsobením na bratislavskej univerzite. (O jeho práci – či už v Slovinsku, alebo na Slovensku – viac napísali: Derganc 2011: 14–23; Ďurovič 2000: 83–84, 88–89, 91 atď.)

obdobia vznikli v strednej Európe. Rozhodne zaujímavá by mohla byť komparácia s Bakošovým *Vývinom slovenského verša* (1939), hoci v tejto súvislosti by bolo možné pracovať povedzme aj so *Štúdiami z poľskej metriky* (1937) od Franciszeka Siedleckého (1937).

Nateraz však chceme uplatniť predsa len širšiu perspektívu, keďže v prvom rade túžime zistiť, akým spôsobom Isačenkova kniha odráža samotnú modernizáciu stredoeurópskej literárnej vedy. Špeciálne pritom hodláme využiť dve dobové recenzie, keďže modernosť, respektíve moderné založenie publikácie zaznamenávajú naozaj výborne.

Možno by bolo lepšie, ak by sme sa najskôr venovali recenzii, ktorá pochádza od slovinského kritika Jožeho Kastelica (1913–2003). Ako výhodná sa ukazuje jednak tá skutočnosť, že je rozsiahlejšia (čo znamená, že o Isačenkovej knihe poskytuje aj viac informácií). A zároveň pochádza od autora, ktorý sa slovinskej literatúre venoval systematickejšie (jeho dizertačná práca sa taktiež týkala Franceho Prešerena).

K tejto recenzii sa však dostaneme až neskôr, keďže obsahuje aj polemické poznámky problematizujúce práve význam danej modernizácie. Oveľa jednoznačnejšie v tomto smere pôsobí recenzia, ktorú v roku 1940 uverejnil Mikuláš Bakoš, a to konkrétne pod názvom *Príspevok k porovnávacej slovanskej metrike*.

Len tak mimochodom, Bakošov záujem o Isačenkovu publikáciu vyznieva prirodzene nielen preto, lebo ako literárny vedec riešil obdobné otázky. V tejto súvislosti netreba zabúdať na ten fakt, že aj on sám bol jednou z tých osobností, ktoré v priebehu medzivojnového obdobia dokázali dať literárnovednému výskumu aktuálny ráz.

Je nakoniec prirodzené, že keď Isačenko prišiel na Slovensko (do Bratislavy sa z Ľubľany presťahoval v roku 1941), začali ihneď spolupracovať, pričom spoločne publikovali aj pozoruhodný príspevok reflektujúci možnosti vedeckého skúmania literatúry.

Osobitne si povšimni napríklad pozitivizmus či psychologizmus, no vzhľadom na to, čo sme uviedli doteraz (najmä teda pokiaľ ide o vplyv formalizmu), nebude náhoda, že za najvhodnejšie označili bádanie, ktoré formuje výhradne »literárny aspekt« (Bakoš 1964: 125).

Čo sa týka samotnej recenzie, prednostne asi treba povedať, že Mikuláš Bakoš upriamil pozornosť len na tie najdôležitejšie fakty. (V tomto smere sa rozhodol zdôrazniť najmä kontext, do ktorého Isačenkova práca patrí, jej základný cieľ, metodologické východisko, štruktúru a celkový význam.) Ale práve vďaka tomu, že uprednostnil skôr heslovitý prístup (čo zaiste súvisí aj s tým, že recenziu písal pre slovenských čitateľov), môžeme pomerne ľahko zaznamenať, ako vôbec Isačenko prispel k modernizácii literárnej vedy:

a) Desubjektivizácia literárnovedného skúmania. Osobitné povšimnutie si nepochybne zaslúži už Bakošovo vyhlásenie, že Isačenko vo svojej monografii nadviazal priamo na formalizmus. Okamžite nám totiž dáva najavo, aký vedecký prúd táto práca reprezentuje, poprípade, z akých zdrojov jej autor naozaj čerpal (»[...] založil tiež svoju prácu na výskumoch formalistov a ich pokračovateľov«).

Z hľadiska problematiky, ktorú teraz sledujeme, je však kľúčová poznámka, ktorá sa viaže na zistenie, že formalistický charakter príslušnej publikácii zabezpečuje príklon k štatistickému skúmaniu. Ako sa ostatne môžeme presvedčiť, Mikuláš Bakoš neopomenul zdôrazniť, že táto vedecká metóda dovoľuje v rámci verzológie eliminovať subjektivismus, respektíve subjektívne náhľady daného bádateľa: »Štatistické skúmanie, ktoré vylúčilo z metriky subjektívne domnienky skúmateľa a preukázalo vedeckú neupotrebitelnosť metaforicky vyjadrovaných subjektívnych dojmov skúmateľových.« (Bakoš 1964: 111.)

V tejto súvislosti sa vlastne dozvedáme, že Isačenko uprednostnil taký spôsob

vedeckého bádania, ktorý predpokladá odstránenie akéhokoľvek vplyvu osobných pocitov či predstáv. Inými slovami, z pohľadu Mikuláša Bakoša sa ako východiskové javí odosobnenie literárnovedného skúmania, hoci z celkovej perspektívy sa nedá prehliadnuť ani priama nadväznosť na formalistický variant objektivismu, ktorý výborne približuje aj Bakošov príspevok *O tzv. formálnej metóde v literárnej vede*, kde sa okrem iného uvádza, že predstavitelia ruského formalizmu sa v prípade literatúry zaujímali hlavne o vnútorné zákonitosti (Bakoš 1964: 114–115).

b) Kozmopolitizmus v literárnej vede.

Ak sa už zmieňujeme o štatistickom skúmaní, stojí za to pripomenúť, že Mikuláša Bakoša zaujalo aj v súvislosti s ohraničením literárnej vedy. Dospel totiž k názoru, že Isačenko za pomoci danej metódy mohol preklenúť obmedzenie, ktoré literárnym vedcom nedovoľovalo, aby konkrétne diela skúmali aj mimo národného kontextu či bez konkrétnych národno-politických ambícií.

Všeobecne teda môžeme povedať, že Isačenkova publikácia z hľadiska slovenského recenzenta ilustruje aj kozmopolitizmus, respektíve kozmopolitické kontúry medzivojnovej literárnej vedy. Čo je však naozaj dôležité vedieť, táto charakteristika súvisí práve s odhodlaním uplatniť hľadisko, ktoré berie ohľad na spomínané vnútorné zákonitosti literatúr. Uvedený kozmopolitizmus vlastne len ďalej dokazuje, že modernizáciu vedeckého skúmania literatúry ovplyvnil výber metód orientovaných na to, čo konštituuje literárne diela zvnútra.

Ale aby nevznikol dojem, že k tomuto záveru sa Mikuláš Bakoš dopracoval náhodou, dodajme, že kľúčovú úlohu v tomto smere zohrala Isačenkova schopnosť poodhaliť, nakoľko sa verš Franceho Prešerena ponáša na verš nemeckého básnika Friedricha Schillera: »Štatistická metóda umožnila Isačenkovi zaujímavý dôkaz, že Prešeren nenapodobňoval ľudový veršový kánon, ako sa nazdávali niektorí teoretici, ale že skôr

nadväzoval na nemecký verš Schillerov.« (Bakoš 1964: 111.)

c) Komparatívny výskum. Vzhľadom na Isačenkovu ochotu prekročiť vonkajšie hranice literatúry môžeme považovať za prirodzené, že Mikuláš Bakoš v prípade jeho publikácie zdôraznil nakoniec aj prítomnosť komparatívneho hľadiska. Odlišne povedané, na základe uvedeného kozmopolitizmu potvrdil, že táto publikácia je výbornou ukážkou toho, akým spôsobom možno skúmať vzťahy medzi literárnymi dielami z najrôznejších lokalít.

Celkom jednoznačne pritom pôsobí nielen názov danej recenzie (*Príspevok k porovnávacej slovanskej metrike*), ale aj záver, kde recenzent podáva svoje výsledné stanovisko: »Isačenkova kniha o slovinskom verši je pozoruhodnou teoretickou prácou, zakladajúcou sa na modernej metodológii skúmania verša, ktorá priniesla cenné poznatky o slovinskom verši a prispela k budovaniu porovnávacej slovanskej metriky.« (Bakoš 1964: 112.)

Ak sme sa doteraz venovali tomu, čo Mikuláša Bakoša zaujalo pozitívne, neznamená to, že by sa v jeho recenzii neobjavili výhrady. Isačenkovi vytkol napríklad to, že pri skúmaní slovinského verša zanedbal jeho vývin a v tejto súvislosti vlastne vývin slovanského verša celkovo. (Túto výhradu Bakoš uviedol najmä preto, lebo usúdil, že jednotlivé národné literatúry sa mohli ovplyvňovať vďaka rovnakým či podobným vývinovým zmenám.)

Treba však povedať, že podstatne viac výhrad sformuloval slovinský kritik **Jože Kastelic**, a to v recenzii, ktorá vyšla rovnako v roku 1940 na stránkach domáceho časopisu *Dom in svet*. Niežeby tento kritik nevidel aj silné stránky (ocenil už samotný fakt, že vyšla svojbytná publikácia o slovinskom verši). Ale skutočne je v mnohých prípadoch viac kritický a aj preto nakoniec musíme príslušné atribúty skôr odvodiť ako jedno-ducho vypísať:

a) Stará škola verzus nová škola (tradícia verzus moderna). Aby bolo zrejme, aké sú základné črty Isačenkovej publikácie, Jože Kastelic na začiatku svojej recenzie uviedol, že moderný vedec pri výskume verša nemá potrebu prekračovať tento okruh svojho výskumu. A v tomto zmysle teda platí, že moderná literárna veda nie je v zhode s tradičnými prístupmi, pričom sám Jože Kastelic pripomenul aristotelovskú líniu, ktorej reprezentanti – po vzore antického filozofa – sledovali literárne javy s ohľadom na iný, mimoliterárny kontext.

Práve to inak odhalil aj Mikuláš Bakoš, keď skonštatoval, že Isačenko je priamym dedičom formalistického záujmu o vnútorné zákonitosti literatúry. Rozdiel spočíva snáď len v tom, že slovinský kritik túto skutočnosť nevnímal tak pozitívne, keďže jeho zaujímalo aj to, čo literatúru takpovediac obklopuje:

V metriki je torej treba raziskati forme, ki so nosilke metričnih pojavov, ali pa takrat, kadar so nam te forme skrite, iz našega metričnega doživetja ob nekih metričnih pojavih sklepati na osnovne forme – z drugimi besedami: iz funkcij poiskati njihove premenljive vzroke. Zato seveda staro meroslovje, ki v smislu Aristotelove filozofske Poetike umetnost oblikovno *vrednoti* in išče, kako se je teoretično postavljena praoblika v tem in tem primeru *pravilno* realizirala, modernemu raziskovalcu verza nič ne pove. Velja mu za aprioristično. Nedvomno je tak pozitivističen odnos do predmeta vprašanja metrike precej razjasnil, a rešil ni vseh. Prišli smo tako daleč, da velja raziskovalcu metrično vsak poljubni verz za pravilen. Napak metrično govorjeno ni več. Odklon od sheme bi mogel veljati za napako morda le še z vidika celotnega estetičnega vtisa kake umetnine. Z apriorizmom meroslovja so nekateri hoteli podreti tudi vso normativnost oblike. (Kastelic 1940: 419.)

b) Kozmopolitizmus a národné tradície. Ukázali sme si, že už Mikuláš Bakoš vyzoroval Isačenkovu snahu pohybovať sa mimo národného kontextu, respektíve mimo prostredia, z ktorého autori literárnych diel pochádzajú. K rovnakému poznaniu však

dospel aj Jože Kastelic, čo iba potvrdzuje, že ide o skutočne dôležitý fenomén.

Azda len treba pripomenúť, že slovinský kritik tento Isačenkov kozmopolitizmus neprijal s nadšením. Síce v plnej miere akceptoval fakt, že sa obrátil napríklad na nemeckú literatúru, ale vzápätí skonštatoval, že takýto prístup môže viesť k odvratu od domácich súvislostí (osobitne sa zmienil o ľudovej slovesnosti, respektíve o ľudovej piesni a jej vplyve na Prešerenovu poéziu), ktoré predsa len špecificky pôsobia na daných autorov:

Kar se tiče Prešernovih verzov tipa »Podpáši, vŕži rōčnama«, se mi Isačenkova izvajanja ne zde dokazana. Prvič je težko odmisliť vsak vplyv slovenske narodne pesmi od pesníka tiste dobe, ki je v narodni poeziji videla »nekaj kakor prapezijo« (Kidrič, Prešeren II, XIV). Gotovo ni Prešeren oblike narodne pesmi kar prevzel, a verzni zaključek zgornjega tipa se mu je utegnil zdeti »pravilen« prav zato, ker ga narodna pesem pač ima (to pesem je mogel opazovati Prešeren tudi brez njenega napeva, kot zapis), in ne samo zato, ker ga je videl tudi v nemški poeziji. Drugič pa je žal gradivo, ki nam ga daje Prešernovo naglašanje, dokaj nejasno – tako da si ne upam trdiť, da je Prešeren v pesmi zmeraj res tako nedvoumno in odločno poudarjal samo en zlog vbeseďi. (Kastelic 1940: 422.)

Na záver chceme dodať, že jednotlivé recenzie – aj keď majú odlišný charakter – potvrdzujú, že počas medzivojnového obdobia sa v literárnej vede stala dôležitá vec. A hoci by sme teraz mohli hovoriť o samotnej verzológii, dôležité je, že obaja recenzenti si všimli aj niečo podstatnejšie. Spoločne totiž dokázali vyzorovať, že Isačenkova publikácia *Slovinský verš* predstavuje zhmotnenie tých literárnovedných tendencií, ktoré sa výrazne odklonili od predošlých postupov, a to v mene objektívnosti či kozmopolitizmu. Práve v tom zmysle – keď zoberieme do úvahy obe recenzie – je daná publikácia príkladom toho, ako sa zrodila moderná literárna veda v strednej Európe cez obdobie medzi dvoma svetovými vojnami.

Literatúra

- BAKOŠ, Mikuláš, 1939: *Vývin slovenského verša*. Martin: Matica slovenská.
- BAKOŠ, Mikuláš, 1964: *Problémy literárnej vedy včera a dnes*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- BAKOŠ, Mikuláš ed., 1971: *Teória literatúry: Výber z formálnej metódy*. Bratislava: Pravda.
- BAKOŠ, Vladimír, 2006: *Avantgardistický projekt moderny*. Bratislava: VEDA.
- BOR, Ján Elen, 1940: *Metóda literárnej vedy*. Trnava: Nakladateľstvo Fr. Urbánek a spol.
- DERGANC, Aleksandra, 2011: A. V. Isačenko v Ljubljani. Anton Eliáš, Lubor Matejko (eds.): *Florilegium in honorem Alexandri Isačenko*. Bratislava: UK. 14–23.
- ĎUROVIČ, Lubomír, 2000: Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a bratislavský lingvistický krúžok. *Jazykovedný časopis* 51/2. 81–93.
- ERLICH, Victor, 1980: *Russian Formalism: History – Doctrine*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- GLANC, Tomáš, 2005: Jakobsonův formalismus. Roman Jakobson: *Formalistická škola a dnešní literární věda ruská*. Praha: Academia. 117–138.
- ISAČENKO, Aleksander V., 1939: *Slovenski verz*. Ljubljana: Akademska založba.
- KARCZ, Andrzej, 2002: *The Polish Formalist school and Russian Formalism*. Rochester: University Rochester Press.
- KASTELIC, Jože, 1940: Bez názvu. *Dom in svet* 52/7. 419–424.
- MAKARYK, Irena R. (ed.), 1993: *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms*. Toronto: University of Toronto Press.
- MATEJOV, Fedor, ZAJAC, Peter (ed.), 2005: *Od iniciatívy k tradícii*. Brno: Host.
- MITOSEKOVÁ, Zofia, 2010: *Teórie literatury: Historický prehľad*. Brno: Host.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan, 1982: *Studie z poetiky*. Praha: Odeon.
- POPOVIČ, Anton, 1970: *Štrukturalizmus v slovenskej vede: 1931–1949*. Martin: Matica slovenská.
- SÉRIOT, Patrick, 2002: Struktura a celek: Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě. Praha: Academia.
- SIEDLECKI, Franciszek, 1937: *Studia z metryki polskiej*. Wilno: Dom Ksiązki Polskiej.
- STEINER, Petr, 2011: *Ruský formalismus: Meta-poetika*. Brno: Host.

VZPOSTAVITEV RAZMERIJ MED GOVOROM IN BRANJEM, RECITACIJO IN IGRANJEM

Hotimir Tivadar

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 808:81'42

Nejasna razmerja med gledališkim in javnim govornim nastopanjem (retoriko) govorjeno interpretacijo prepuščajo načeloma improvizaciji in stiliziranemu (zasebnemu) govoru. V prispevku bomo opredelili razliko med govorom in govorjeno »igro«, ki jo medijski govorci kot »javni modeli« vnašajo v javni govor. Veliko vlogo v sodobnem javnem govoru pa ima tudi navezanost govorjenega besedila na pisno predlogo.

slovenski jezik, govorjeni jezik, medijski govor, retorika, interpretacija govorjenih besedil

In principle, the unclear relationship between theatre appearances and public speaking (rhetoric) leave spoken interpretation to improvisation and stylised (private) speech. In this paper we define the difference between speech and »speaking performance« which the media speakers as »public models« bring to public speaking. A major role in modern public speaking is also played by relationship of the spoken text to its written basis.

Slovene language, spoken language, media speech, rhetoric, interpretation of spoken texts

1 Med branjem in govorom

Govor je največji izdajalec govorčevega razpoloženja in mišljenja (Škarić 1988: 23). Prvi vtis pogosto naredimo z izbranim govorom.¹ S tehnološkim napredkom in hitrim tempom življenja (hitre in strnjene informacije v govorni in pisni obliki, čemur sledi tudi medijska politika) se spreminja tudi javni govor. V večini kontaktnih oddaj v elektronskih medijih – intervjuji, izjave v živo, soočenja na radiu in televiziji – se uveljavlja t. i. spontan govor, ki pa včasih samo daje vtis nepripravljenosti. Z večjo svobodo medijev v devetdesetih letih 20. stoletja – kar se je sicer začelo že leta 1972 z Valom 202 – se je normativno sproščal tudi govorjeni izraz, ki ni bil več pod takšnim jezikovnim lektorskim nadzorom (Tivadar 2003).

2 Recitacija in igra

V medijih in tudi v splošnih družbenih odnosih je v sodobnem času pogosto nemogoče razločiti med javnostjo in zasebnostjo, kar je v mnogih medijih celo spodbujano (npr. različni resničnostni šovi Big Brother, Bar, Slovenija ima talent). Poleg tega mnogi opozarjajo na nujnost ločevanja javnega in zasebnega (npr. Mihelj (2011) v kolumni časopisa *Dnevnik*). In potem lahko dobimo občutek, da je nepomembno, kako govorimo in kaj govorimo. Pomembno je, da govorimo naravno, spontano, zasebno, »klepetno«!

Klepetnost spodbujajo voditelji npr. večernih poročil, ki zadovoljno kramljajo in obenem komentirajo (a manj uradno, pravzaprav zasebno). V sedanjih slovenskih informativnih oddajah, predvsem na komercialnih

¹ Izbran govor načeloma pomeni knjižni govor in njegovo prestižnost. Danes se srečujemo z mnogimi »izbori« govora v medijih, katerih namen je pritegniti gledalca in poslušalca – to pomeni tudi rabo narečja v javnem govoru, npr. v različnih zabavnih oddajah.

televizijah, je »prijateljsko kramljanje« povsem običajno tudi v informativnem programu, ko prehajajo od zahtevnejših tem k lahkotnejšim (npr. od informativnih novic 24 ur k Športu ali »rumeni« družbeni kroniki POP IN). Med glavnima voditeljema in/ali voditeljem oz. urednikom bolj sproščene rubrike je neko zasebno-javno vzdušje (isti tip večernih novic imajo tudi druge televizije ameriškega podjetja CMC v Srednji Evropi: TV Nova na Češkem, Slovaškem in Hrvaškem, vendar moramo opozoriti, da je predvsem na Hrvaškem vpliv te komercialne televizije bistveno manjši). Na nacionalni televiziji je zadovoljno kramljanje opazno le na koncu, tik pred zaključkom TV-Dnevnika pri napovedniku Odmevov. S tem se vzpostavlja navidezno neformalen in prijetno domač vtis.

Ob tem moramo opozoriti, da so voditelji pomembne osebnosti; s slušno-vidnega (audio-vizualnega) vidika so za gledalce neke vrste vzor, model (Luthar 1998: 24). Zato njihov način govora posnemajo tudi drugi govorci (novinarji in tudi poslušalci, gledalci). Voditelj večernih novic in spremljajočih »rubrik« v studiu (večernega televizijskega dnevnika, ki je tudi najbolj gledan del programa) načeloma ne govori spontano, ampak se mora za svoj javni nastop pripraviti in ob pomoči »TV-bobna« bere. Voditelj torej bere, z gledanjem v kamero in oči vsakega gledalca pa daje vtis zaupanja in verodostojnosti, tudi simpatičnosti. S tem pravzaprav prestopa mejo objektivnega in delno prestopa mejo igranega govora. Glede na velikost črk in razbitost besedila na »bobnu« se mora dejansko odmakniti od pisnega besedila in ga interpretirati glede na vsebino in govorjenost.

2.1 Voditelj kot recitator/bralec ali igralec

Recitiranje (oz. deklamiranje) Škariću (2003: 21) pomeni »interpretativno govorjenje pesniških, proznih in govorniških, načeloma nelastnih, besedil, pred širšim zborom«. Avtor je v tem primeru interpret govorjenega besedila. Recitiranje se prav tako bistveno

razlikuje od igranja, ki ni del retorike, saj govornik govori v svojem imenu, medtem ko se igralec preobrazi v drug lik. Ali TV-voditelj govori »v svojem imenu« in je prepričan v novice, ki jih podaja (prepričanost je namreč osnova vsakega govorniškega nastopa), je v sedanjem profitno (reklamno) vodenem svetu le retorično vprašanje, ki bi zahtevalo odgovor v smislu objektivnosti in preverjenosti informacij.

V slovenskem jezikoslovju in šolstvu je bila v preteklosti izpostavljena navezanost različnih vrst govornih interpretacij na pisni jezik. Poudarjeno je bilo razlikovanje govornih besedil na podlagi »slušnih uresničevanj/obnovitev« po stopnji pomnjenja besedila (Toporišič 2004: 707), kar je bilo posredno sprejeto tudi v šolstvu (Toporišič 1971: 72–76). Pri Toporišičevih načelih je vidna izrazito slovnična obravnava, kar je bilo aktualno v sedemdesetih, strukturalističnih, letih 20. stoletja. Toporišič v svoji slovnici (2004: 704–715) deli slušne uresnitve na naslednje tri kategorije:

- Branje – govorec zapisano besedo neposredno pretvarja v govorjeno.
- Recitiranje – »uresničevalec« se skoraj vsem opira na svoj spomin, ima pa še zmeraj možnost, da si pomaga tudi z zapisom besedila.
- Deklamiranje – besedilo (pesem) dobesedno »slušno uresničujemo« iz svojega spomina (kadar gre za prozna ali dramska dela, imamo dobesedno slušno oživljanje besedila za govorjenje na pamet).

Toporišič (2004: 707) opozarja, da »vsem vrstam slušne reprodukcije besedil grozi nevarnost, da obnavljavec ostaja nekako samo pri površinski, izrazni strani besedila, pomenko in doživljajsko stran besedila pa zanemarja in zato začne drdrati, namesto da bi govoril doživeto, tj. tako, kot da gre za njega samega.«

Razvidno je torej razlikovanje med Škarićevo in Toporišičevo definicijo recitiranja oz. deklamiranja, saj Toporišič t. i. slušne

obnovitve pojmuje kot enotno govorno dejanje ne glede na stilno vrednost besedila. Besedila se po Toporišiču med seboj razlikujejo le glede na (po)vezanost z njegovo pisno izrazno podobo, koliko si nekdo neko besedilo zapomni in glede na pisno predlogo interpretira (Toporišič 2004: 695–794; tudi ostali deli poglavja Sporočanje v *Slovenski slovnici* se ukvarjajo predvsem z odnosom med pisnim in govornim jezikom, zelo malo pa z vsebinsko in tematsko ter namensko različnostjo besedil). Kot igralski del slušne obnovitve besedila Toporišič (2004: 707) opredeljuje »govorno posnemanje (oponašanje)«, kjer opozori predvsem na regionalno različnost igranega govora. Recitacijo in deklamacijo uveljavlja tudi v svojem učbeniku *Slovenski jezik in sporočanje 1* (1997), kjer prav tako ne opredeli natančno, ali s tem misli književno ali neknjiževno govorno interpretacijo.

Sodobna jezikoslovna teorija se je od tega pojmovanja oddaljila in z uveljavljanjem termina govorni nastop že v osnovni šoli naredila velik korak k sodobnemu govornemu ustvarjanju. Nedokončano pa ostaja razmerje med književno in neknjiževno govorno interpretacijo, če posebej, če sodimo po prej omenjenih Toporišičevih opredelitvah različnih vrst govorne interpretacije (Toporišič 1992, 1997, 2004). Ob kontrastivni analizi problema govorne interpretacije v monografiji K. Podbevšek (2006: 49) lahko zaključimo, da je recitacija vezana predvsem na na pamet naučeno govorno interpretacijo literarnega besedila. Govorna interpretacija v literarnem smislu pa je namenjena boljšemu doživljanju in razlagi literarnih del, kar se zrcali tudi v postopnosti branja tako učitelja kot dijaka in je pomemben del književne didaktike (Krakar Vogel 2004: 88–89; Podbevšek 2006: 56–60).

Nezaključen ostaja problem opredelitve sodobne voditeljske neliterarne interpretacije oz. branja informativnih oddaj. Ali gre tukaj še vedno za branje ali že za govor in interpretacijo neumetnostnih besedil?

2.2 Govorjena in zapisana besedila

Vezanost na pisno podobo jezika je v sodobnem govornem medijskem prostoru še vedno prisotna. Pri tem je treba poudariti, da je bil slovenski knjižni govor dejansko utemeljevan preko branja, in to celo branja po črki (Novice 1861: 198–199, 251–252, 386; Novice 1862: 132). Vendar branje po črki ni vodilo sodobnega govora in njegovega raziskovanja. Toporišičeva delitev in razmišljanja o pisnih in govornih besedilih so bila sicer v veliki meri namenjena prilagoditvi slovenskega (knjižnega) govora pisnemu prenosniku, kar je tudi težava še vedno aktualnega slovarja in pravopisa (Bajec idr. 1970; Toporišič 2001). Toda knjižni govor in pravorečje morata biti vsaj enakovredna obravnavi pisnega jezika, sploh če upoštevamo ontološko primarnost govora nasproti pisnemu jeziku (Tivadar 2008). Usmerjenost k samostojnemu govornemu nastopu, poslušanju in tvorjenju že upoštevajo novi učbeniki za osnovno šolo (Kranjc 2003a, 2003b; Vogel 2004a, 2004b). Glede na skromno količino preverjanja govora na maturi, ki je utemeljena na pisnem preverjanju tako umetnostnega (esej) kot neumetnostnega besedila (izpitni poli 1 in 2), se pouk govora in fonetike v srednjih šolah temu primerno zmanjša.

Svet, ki ga dejansko živimo, je svet govorne komunikacije. Tudi vpliv medijev je zelo velik. Vsak je pogosto postavljen v vlogo govornika in prav zaradi tega je treba v srednjih šolah nadgraditi znanje iz osnovne šole in ga tudi ustrezno poimenovati. Večji del pouka slovenščine bi moral biti namenjen govornemu jeziku in govoru, tako teoretično kot praktično. Smiselno bi bilo npr. »debatnost« razvijati predvsem v okviru slovenskega jezika, v katerem in s katerim živimo. To bi se dalo smiselno povezati tako s pisanjem neumetnostnih besedil kot tudi interpretacijo literarnih besedil, kar v sedanjih učbenikih in učnih načrtih ni prisotno v zadostni meri (manjka predvsem praktičnih govornih vaj), predvsem pa ni dovolj izpostavljeno pri samem pouku (nujnost

govornega nastopanja tudi v srednjih šolah in na zahtevnejši ravni).

3 Medijski govor med igranostjo in pisnostjo

Na radiu se je z željo po naravnem govoru, ki se v marsičem razlikuje od lektorirane spikerskega govora, razvil izraz *govorno branje* (Pirc 2005).² To je vsekakor zanimiv termin, ki opredeljuje predvsem način branja, ne pa tudi avtorja, kot je mogoče razbrati iz besedne zveze »(ne)lastne zapisane misli«, ki jo uporablja urednica Radia Slovenija Tatjana Pirc (2005: 153–159). Termin izraža predvsem namen govorca ustvariti naravno, prepričljivo, privlačno branje. Tudi branje na televiziji in drugih javnih prireditvah je postalo še bolj razširjeno s preprosto rabo tehničnih pripomočkov (prozorni LCD-ekrani, »boben«, dlančniki itn.), ki omogočajo posredovanje zapisanega besedila in obenem prepričljivo gledanje v kamero. Na radiu in televiziji ter tudi drugih spletnih govorjenih sporočilih je postala primarnost in naravnost zelo pomemben dejavnik, kar je glede na naravo govora povsem razumljivo. Zato se tip *igranega (naravnega) branja* (govorno branje po Pirc 2005) samo še dodatno razvija, še posebej pri besedilih, ki so zapisana in imajo uradni (informativni) pomen. Tipičen primer tovrstnega branja in gledanja v kamero je voditelj osrednjih informativnih oddaj, ki želi z mimiko in nejezikovnimi sredstvi sporočiti narediti »živo« in se tako odmakniti od pisnega jezika, čeprav je vse do potankosti zapisano. Namen igranja *naravnega govora* je biti

blizu poslušalstvu-gledalstvu, tudi fizično, npr. z umestitvijo radijske postaje v središče mesta, ali vsebinsko, npr. aktualne lokalne teme na lokalnih radijskih postajah, ki so tudi jezikovno blizu lokalnim poslušalcem (Pirc 2005: 153–159).³ Velik delež javnega govora se je spremenil v povsem igrani govor, kjer sta v ospredju situacija in komika, ki pa že po vsebini zahtevata nekodificirano obliko jezika, torej pogovorni in izrazito stiliziran, znamenovan jezik (npr. vodenje prireditve Viktorji od leta 2005, kjer so od igralcev – B. Emeršič, J. Zrnc – prešli celo na stand-up komike – T. Toš, L. Čirović in B. Gorenc – Pižama).

3.1 Delitev besedil glede na pisnost

Govor je primarna človekova dejavnost, na katero načeloma ne vpliva že pripravljeno besedilo. Govorjeno besedilo je spontano, govorec se sproti odziva na naslovnik, se popravlja in dopolnjuje; običajni so le sprotne popravke, saj bi naknadno popravljanje, še posebej na več mestih, naredilo besedilo nepregledno. Pri govoru je pogosto tudi ponavljanje, skačemo s teme na temo, misli ostajajo tudi nedokončane. Govorjeno besedilo do neke mere dopušča ali celo zahteva ponovitve, ki služijo le boljšemu pomnjenju (Bešter idr. 2003: 76). Če je konec 20. stoletja še deloma veljalo, da doseg govorjene besede ni ravno velik in naj bi se neznatno povečal z jakostjo govorjenja do stopnje vpitja (Toporišič 2004: 704–705), pri čemer njegove razsežnosti ne morejo posebej povečati niti zvočniki, se je v sedanjosti z enostavnim snemanjem in prenašanjem zvoka v različne

² Trend naravnosti in živosti se je pravzaprav začel z oddajanjem v živo – na Slovenskem se je to zgodilo s pojavom radijske oddaje Val 202, ki je kasneje prerasla celo v samostojen radijski program (Tivadar 2008).

³ Tovrstno gledanje po množici in dajanje vtisa govorjenja na pamet je prisotno tudi pri nekaterih politikih predvsem v tujini, čeprav se to zdaj pojavlja tudi na različnih proslavah v Sloveniji (npr. govor nekdanjega predsednika vlade Janeza Janše na proslavah, kjer je bil ob pozornem gledanju med rožami viden tudi LCD-monitor – vprašanje postavitve kamer!). Večina gledalcev ne posumi, da voditelj ob občasnem gledanju v liste ne govori na pamet – vprašanje manipulacije. Psihološko težko dokazljiva pa je prepričljivost tovrstnih besedil, saj je lahko preveč tekoče »govorjeno« besedilo tudi manj prepričljivo, kar do neke mere dokazuje prav premik določenega radijskega programa v živ, nebran govor že v sedemdesetih letih 20. stoletja – vprašanje prepričljivosti.

prostore in čas spremenil odnos do govornega jezika. Smiselno je razmišljati o vezanosti govora na določeno predlogo. V zadnjem času se je govorno dejanje spremenilo; s pomočjo zelo enostavno uporabljenih tehnoloških pripomočkov lahko namreč govor prilagajamo glede na pripravljeno pisno predlogo. S tem pa prihaja v ospredje tudi knjižni jezik in njegova različnost. Govor postaja vse bolj prepleten s pisno podobo jezika. Knjižnost se vrača k svojemu izvoru, tj. govoru, vendar v obratnem zaporedju; pisnost se dejansko vpleta v naravni proces govora, kjer ni več navezanosti na papir in pisni jezik, ampak gre za interaktivni in nenehno spreminjajoči se odnos. Primarni (pogovorni) jezikovni kod pa postaja v bistvu manj spontan, bolj kontroliran.

Glede na pripravljeno predlogo lahko delimo besedila na pet osnovnih načinov (stopenj) govora, ki zahtevajo različno obvladanje (védenje in znanje) knjižnega govora (Tivadar 1998: 55, 2004: 444):

a) Branje (1) in polbranje (2) – oba načina govorne interpretacije sta vezana na zapisani jezikovni kod in zahtevata osnovno poznavanje pravorečja. Kakšno (tudi pravorečno) nejasnost si je možno zapisati oz. jo vnaprej premisliti. Govorec se mora zavedati tudi prednosti in značilnosti govora, ne pa, da samo mehanično prenaša pisno besedilo v slušni prenosnik.

S stališča radia je tipičen primer branja napovedovalec (poklicni govorec, t. i. spiker), npr. pri Dogodkih in odmevih ter Drugi jutranji kroniki na Radiu Slovenija. H kategoriji branja bi lahko dodali še podkategorijo **branja novic in drugih novinarskih prispevkov**, kjer je predvsem hitrost govora bistveno višja, spodbujena tudi z glasbo in drugimi zvočnimi dodatki. T. i. polbranje je prisotno pri radijskih voditeljih, tj. povezovalcih oddaj s pripravljenim besedilom, napovedovalcih (povezovalcih) določenih prireditev, govorcih

v parlamentu in npr. pri odgovorih vlade na vnaprej postavljena vprašanja v parlamentu.

b) Govor na podlagi opornih točk (3) in prosti govor brez zapisa, a z miselno pravico (4) – ti kategoriji že spadata med nebrani govor, ki ni več neposredno povezan s pisno predlogo. Tak govor zahteva aktivno usvojitev pravorečne norme. Prisoten je zlasti na televiziji, pri oddajah v studiih brez »pisarniških miz« in »bobnov« (npr. Omizje, Polnočni klub, Tarča, Odmevi). Omeniti moramo tudi zabavne oddaje s svojimi voditelji (npr. Spet doma, Res je, Pri Jožovcu, Na zdravje), ki so pripravljene z generalko, celovito vajo pred snemanjem v živo.⁴ Ta načina govora sta značilna še za parlamentarni govor, kjer je tudi precej branja oz. polbranja; v debati in pri odgovorih na določena vprašanja (replikah) na parlamentarnem zasedanju pa je možna le kratka miselna priprava oz. priprava po opornih točkah.

Pri tovrstnem govoru je tudi več narečne zaznamovanosti govorcev, prav tako je raba besed manj predvidena (poleg dialektalnih besed so prisotne še različne pogovorne oblike, fonetične posebnosti, npr. redukcija samoglasnikov, narečna intonacija).

c) Popolnoma prosti govor je aktualen in pogost zaradi znane težnje sodobnega žurnalizma, da novinar zahteva in dobi izjavo o določeni aktualni temi takoj, »na prvo«, pojavlja pa se tudi v različnih diskusijah. Vsekakor obstaja nekakšna miselna priprava (četudi le nekajsekundna), vendar v teh primerih ne moremo govoriti o pripravljenem govoru. Npr. politik na tiskovni konferenci, ko ni vnaprej pripravljenih vprašanj in tem, tudi v različnih kontaktnih oddajah poslušalci ali gledalci (torej neprofesionalni govorci) govorijo prosto in pogosto uporabljajo narečje, celo vulgarizme (npr. radijska oddaja Izjava tedna). Tudi profesionalni govorci se pri takem govoru manj strogo držijo knjižne norme, pri neprofesionalcih pa je zelo prisotna

⁴ Po besedah producentke oddaje Res je Natalije Gorščak so bili celo »štosi« in t. i. presenečenja pripravljene na vaji, da so potem izpadli naravno in sproščeno.

narečnost, pogovornost. Pri radijskih postajah, predvsem zasebnih, je kontaktnih oddaj več, pogosto je t. i. kramljanje: npr. jutranji in dopoldanski program ter nočni program, ko se ob poslušanju glasbe pogovarjajo o lahkotnejših temah. V ta govor sodijo tudi različni intervjuji, npr. Nedeljski gost (Radio Slovenija) in Nedeljska kuhinja (regionalni Murski val). Na televiziji se prosti govor pojavlja občasno v raznih omiznih oddajah, katerih skupna točka je sproščeno vzdušje in privlačnost, zato je tudi nekaj improvizacije, npr. Polnočni klub in Spet doma (TV Slovenija). Tovrstni govor zahteva popolnoma avtomatizirano govorno (govornotehnično in pravorečno) znanje.

4 Sklepne misli

Medijski govor, ki zrcali govorno tendenco nekega jezika, (p)ostaja vezan na pisni jezik. Glede na povedano lahko ugotovimo, da je prav igranje branja tista značilnost, ki se posebej razvija s sodobnimi elektronskimi napravami: običajni gledalci in poslušalci pogosto ne vedo, ali je določeno besedilo brano ali ne. Določene značilnosti branega govora je sicer mogoče slušno zaslediti na podlagi stavčne intonacije (enakomerno padanje oz. naraščanje tona in jakosti), poudarkov (praviloma le najpomembnejše besede), enakomerne hitrosti branja (manj je premorov kot pri nebranem govoru) in povsem tekočega govora. Ali je taka »igrana« interpretacija, kot jo slišimo vsak dan na raznih medijskih postajah, bolj prepričljiva, za večino medijskih urednikov sploh ni vprašanje; tudi pri govoru želijo večinoma samo »višje, hitreje, dalje«. Ali je ta agresivni princip tudi bolj učinkovit, pa je vprašanje za naslednja razpravljanja. Mnoge stvari se namreč dajo izmeriti in niso prepuščene le občutku. In zato mora biti tudi »recitacija« del obravnave neumetnostnih besedil, torej govornišva. Prav tako morajo biti nadaljnje raziskave interpretacije govornjenih besedil namenjene tudi neumetnostnim besedilom.

Viri in literatura

- BAJEC, Anton idr. (ur.), 1970–1991: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- HEDŽET KRKAČ, Mira idr., 2008: *Učni načrt. Slovenščina: gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija: obvezni predmet in matura (560 ur)*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport; Zavod RS za šolstvo. www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/ss/programi/2008/Gimnazije/UN_SLOVENSINA_gimn.pdf
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KRANJC, Simona, KOKALJ, Tatjana, 2003a: *Moja slovenščina 5. Učbenik za pouk slovenščine v 4. razredu osnovne šole in 5. razredu devetletne osnovne šole*. Domžale: Izolit.
- KRANJC, Simona, KOKALJ, Tatjana, 2003b: *Moja slovenščina 5. Delovni zvezek za pouk slovenščine v 4. razredu osnovne šole in 5. razredu devetletne osnovne šole*. Domžale: Izolit.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina idr., 2002: *Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport; Zavod RS za šolstvo. 32–125.
- LUTHAR, Breda, 1998: *Politika teletabloidov*. Ljubljana: Open Society Institute.
- MIHELJAK, Vlado, 2011: *Preveč trezna koalicija*. www.dnevnik.si/debate/kolumne/1042431063
- Novice gospodarske, obertnijske in narodske*. Tečaj 14, list 1 (1856)–tečaj 60, list 52 (1902). Ljubljana: J. Blaznikovi dediči, 1856–1902.
- PODBEVŠEK, Katarina, 2006: *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- PIRC, Tatjana, 2005: *Radio. Zakaj te imamo radi*. Ljubljana: Modrijan.
- ŠKARIĆ, Ivo, 1988: *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠKARIĆ, Ivo, 2003: *Temeljci suvremenoga govornišva*. Zagreb: Školska knjiga.
- TIVADAR, Hotimir, 1998: *Govorjeni knjižni jezik – njegovo normiranje in uresničevanje (Ob akustični analizi fonema /v/ na primerih iz radijskih besedil)*. *Diplomska naloga*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

- TIVADAR, Hotimir, 2003: Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 281–299.
- TIVADAR, Hotimir, 2004: Podoba in funkcija govorenega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 437–452.
- TIVADAR, Hotimir, 2008: Pravorečje, knjižni jezik in mediji. Mateja Pezdirc Bartol (ur.): *Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji. 44. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 24–35.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1971: Učni načrti za srednje šole. *Jezik in slovstvo* 17/3. 72–76.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1997: *Slovenski jezik in sporočanje*. Ljubljana: Založba Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože idr. (ur.), 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- VOGEL, Jerica, 2004a: *Slovenščina 7: učbenik za jezik v sedmem razredu 9-letne osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- VOGEL, Jerica, 2004b: *Slovenščina 7: delovni zvezek za jezik v sedmem razredu 9-letne osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

MEDDISCIPLINARNOST IN MEDMEDIJSKOST V LITERARNIH IN KULTURNIH ŠTUDIJAH

Tomaž Toporišič

Univerza na Primorskem, Koper

UDK 82.091:821.163.6–2.09"19/20":316.774

Prispevek izhaja iz predpostavke, da sta tudi literarna zgodovina in teorija svoj krog delovanja in zanimanja razširili preko meja medija literature. Zavedata se dejstva, da je medijska mobilnost postala eden najbolj samoumevnih znakov vsakršne sodobne umetnosti (Smith). Na to kažejo tudi dramska besedila Dušana Jovanovića, Matjaža Zupančiča in Simone Semenič. V navezavi na pojem altermodernizma (Bourriaud) skuša prispevek najti možne pristope k literaturi kot medmedijsko soodvisnem univerzumu, ki hoče biti stvar množstva (Nancy), hkrati pa najti tudi ustrezne pristope k nacionalni in primerjalni književnosti.

altermodernizem, medmedijskost, meddisciplinarnost, performativni obrat

The paper starts with the assumption that literary history and theory has begun to research beyond the medium of literature. It is clear that media mobility has become one of the most self-evident signs of any contemporary art (Terry Smith). This holds true also for contemporary Slovene playwrights: Dušan Jovanović, Matjaž Zupančič and Simona Semenič. Linking this state of art to the concept of altermodernism (Bourriaud), the article tries to find possible approaches to literature as intermedia and an interdependent universe that wants to gain its state of plurality.

altermodern, intermediality, interdisciplinarity, performative turn

1 Literarna veda in kulturni študiji kot pluralni disciplini

Naše izhodišče za razmišljanje o meddisciplinarnosti v slovenistični ali primerjalni literarni vedi, kulturnih študijah, teoriji ali zgodovini kot pluralnih disciplinah bo lucidni in realni prikaz stanja sodobne literarne teorije izpod peresa Marka Juvana, točneje iz poglavja *Kako pisati literarno teorijo in zgodovino danes?*, iz knjige *Literarna veda v rekonstrukciji* (Juvan 2006: 19):

Literarna teorija danes ne more več vztrajati v vlogi avtoritativnega, od zgodovinske stihije abstrahiranega umnega sistema – težko je še *organon* kategorij, uporabnih za analize vsakršnih književnih del, ne glede na čas in kraj nastanka ali branja. Prelevila se je v zaporedje in soobstoj metod, od katerih ima vsaka svoj lasten pojmovni sestav, problemska težišča, vrednostno politiko.

Nadaljujemo s predpostavko, da lahko altermodernizem, nova teoretska inačica modernizmov, ki jo je skoval francoski teoretik in kustos Nicolas Bourriaud (2009), kot »tekoča oziroma procesna ponovna določitev modernosti v dobi globalizacije, s poudarkom na izkušnjah popotovanja v času, prostoru in umetniških medijih« govori tudi o dilemah literarne teorije in zgodovine književnosti danes. Tako Juvan kot Bourriaud kažeta na možno platformo za drugačno, množtevno, altermoderno teorijo in zgodovino slovenske književnosti, ki bi temeljila na novo razumljenem kozmopolitstvu, dopuščajočem drugačnost in posebnost.

Zdi se, da se je v zadnjih desetletjih tudi z literarno zgodovino in teorijo zgodilo nekaj podobnega kot z drugimi teoretizacijami umetnosti. Avstralsko-ameriški teoretik

vizualne kulture in estetik Terry E. Smith (2005: 27) opozarja na dejstvo, da so zadnja desetletja beležila odločna nasprotovanja veliki zgodbi zgodovinjenj, ki je izključevala prispevke umetnic, zanemarjala sekundarne družbene dejavnike, potiskala v ozadje umetnosti drugega in tretjega sveta ter jih interpretirala kot posnemanje velikih zgodb prvega sveta:

Raznolike metode, ki so konstituirale »novo zgodovino umetnosti« – feministična, psihoanalitska, strukturalistična, poststrukturalistična in dekonstrukcijska, postkolonialna – so bile v uporabi z namenom, da bi razbile podedovani, vsiljeni okvir in postregle z bogatimi, alternativnimi razlagami. In danes, po tridesetih letih, lahko trdimo, da smo [...] z uporabo tovrstnih metod uspeli razširiti polje naših raziskav, ki upoštevajo raznolikost sodobnih fenomenov.

Do podobnega procesa je prišlo tudi znotraj literarnih in kulturnih študij. Smith ugotavlja, da razširjena umetnostna veda, naj jo imenujemo teorija vizualne kulture ali zgodovina umetnosti, ki se je vrnila k svojim koreninam, še vedno ostaja evroameriško usmerjena, znotraj nje pa kljub vsemu deluje nezanemarljivo število raziskovalcev, ki se ukvarjajo z regionalnimi kulturami. Nekaj podobnega lahko ugotovimo tudi za literarno vedo: znotraj nekoč predvsem primerjalno usmerjene literarne vede in zgodovine deluje nezanemarljivo število raziskovalcev, ki se ukvarjajo z regionalnimi in nacionalnimi literaturami ter njihovo vpetostjo v kulturo in družbo. Hkrati pa svoj krog delovanja in zanimanja razširjamo tudi preko meja medija literature, npr. na gledališče, vizualne umetnosti, film itn. Pri tem izhajamo iz dejstva, ki ga ob vizualni umetnosti poudari Smith (2005: 43): »Umetniki že desetletja prenašajo kvalitete enega medija v drugega z neverjetno lahkotnostjo, zaradi katere je medijska mobilnost postala eden najbolj samoumevnih znakov vsakršne sodobne umetnosti.«

2 Trije primeri medijske in disciplinarne mobilnosti

Vzemimo kot primere te medijske mobilnosti, hkrati pa tudi potrebe po meddisciplinarnih pristopih k tej mobilnosti sodobna dramska besedila slovenskih avtorjev različnih generacij: *Razodetja* Dušana Jovanovića, *Hodnik* Matjaža Zupančiča in *5.fantkov.si* Simone Semenič.

V vseh treh primerih gre za umetnike, ki prestopajo meje različnih umetniških medijev, prva dva sta dramatika, režiserja, tudi prozaista, težko bi rekli, da sta primarno zavezana literarni pisavi. Tretja je dramaturginja, dramatičarka najmlajše generacije, ki pa svojih besedil ne piše več primarno kot dramskih predlog za gledališke predstave, ampak vztrajno prestopa meje med dramskim, postdramskim in ne več dramskim gledališčem, performansom, stand up komedijo itn.

Za vse tri je značilno, da tekst razumejo kot Deleuze-Guattarijev rizom, Barthesov ali Kristevin intertekst. Vsi trije se zavedajo posebne narave besedilnosti v času različnih oblik digitalne tekstualnosti in logike elektronskih medijev, ki tekst ločijo od fizičnega predmeta, kakršen je knjiga, in razmahnejo nelinearno strukturiranje. Drama ali tekst v *dramatizirani družbi* (Williams 1998) sta tako postala prizorišči ekspedicij medbesedilnega in medmedijskega oziroma po Gerardu Genettu (1982: 8) razumljenega razmerja »soprisotnosti med dvema ali več teksti [...], dejavne prisotnosti enega besedila v drugem«; povedano nekoliko širše, enega medija v drugem, nenehnih prehodov in prekrivanj epistemologij različnih medijev.

Ker je dramatika Dušana Jovanovića besedilo vedno razumela kot tkanje iz drugih besedil, citatov, kulturnih, političnih in drugačnih aluzij, je k njej treba pristopiti z eklektičnim (po Juvanovo) zaporedjem metod, od katerih ima vsaka svoj lasten pojmovni sestav, problemska težišča, vrednostno politiko. Jovanovičev umetniški opus opozarja na dejstvo, da se ga ne da raziskati znotraj

ozko zamejenih ved literarne teorije, teatrologije, kulturnih študij, sociologije gledališča, semiotike, ampak moramo k njemu pristopiti z elastično uporabo različnih metodoloških pristopov.

Podobno je s *Hodnikom* Matjaža Zupančiča ali *5fantkov.si* Simone Semenič, ki se jima ne moremo približati zgolj z eno metodologijo. Katja Podbevšek (2011: 211) ugotavlja, da je pri raziskovanju performativnosti tega, kar poimenuje v naslovu razprave *Resničnostni govor v uprizoritvi Zupančičevega Hodnika*, »tematika besedila, tv-resničnostni šov spodbudila neobičajen lektorski pristop, ki se je z odločitvijo za osebne idiolekte nastopajočih odmaknil od ustaljenega jezikovnozvrstnega izhodišča in vnesel v govorne interpretacije element performativnosti ter s tem nakazal sodobno lektorsko paradigmo«. Prav ta sodobna lektorska paradigma mora v gledališču nujno črpati iz različnih metodoloških pristopov, konkretno iz estetike performativnega Erike Fischer - Lichte (ki izhaja iz Austinovih raziskav govornih dejanj), teorije postdramskega itn.

Potrebno po stalnem revidiranju strokovnih pristopov k jeziku, k posebni, medmedijski in meddisciplinarni usmerjenosti lektorskega dela v razmišljanju o lektorskem obratu, ki je posledica performativnega obrata v sodobnih gledaliških praksah, strne takole (Podbevšek 2011: 217):

Lektorjevo delo je prvenstveno vezano na besedilo, zato je dejstvo, da je »koncept gledališč kot besedne umetnosti oz. njegov tekstualni model zamenjal performativni model« (Pogorevc, Toporišič 2008: 7), v katerem besedilo nima prevladujoče vloge, povzročilo premik tudi v polju lektorskega delovanja. Morda bi lahko rekli, da se je težišče lektorjevega zanimanja (vsaj v nekaterih primerih) z besedila preneslo na igralca, zlasti v uprizoritvah, ki jemljejo igralčev idiolekt ali negovorni glas za odrsko izrazilo. »Lektorski obrat« sicer ni bil tako radikalen kot »performativni obrat« v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, lahko pa rečemo, da je bilo zavračanje in dekonstrukcija »lepega« jezika (ki so ga pomagali ustvarjati

lektorji) pomemben segment rušenja starih gledaliških modelov. Temu procesu, pa tudi »deliterarizaciji« dramskega teksta, je lektorska stroka namenjala premalo strokovnoteorične refleksije.

Zgornja primera nazorno kažeta, kako se lahko z meddisciplinarnim pristopom z zavestjo o dialoškem razmerju med različnimi zvrstmi in taktikami umetnosti vnašajo ustrezni sveži teoretski pristopi na področje slovenistične literarne vede in jezikoslovja. Ti se povezujejo v prehodno celoto, začasno metodološko orodje, ki bo omogočilo razlago tako literarnih kot tudi drugih umetniških in kulturnih pojavov. V tem smislu vsaka inčica te še vedno pogojno nacionalne vede vzpostavlja zavest o pluralnosti, polivalentnosti vedenja o zgodovini in tekoči praksi slovenske književnosti kot čezmedijske prakse. Hkrati pa tako razumljena veda lahko gradi in hoče graditi platformo za medsebojno povezavo z drugimi idejami, umetniškimi praksami in teorijami, ki temeljijo na enakosti in medsebojni izmenljivosti, ter ohranja nacionalne posebnosti, ki lahko preprečijo izgubo slovenistične in slovenske identitete.

Vprašanje, ki se pri tem zastavlja, torej ni npr., kaj je danes slovenistična literarna veda, ampak, kaj slovenistična literarna veda še lahko postane. Prav to vprašanje pa je nesporno povezano s pojmom meddisciplinarnosti.

3 Literarna veda kot dialoški pristop do kulturnih fenomenov

Vrnimo se k Bourriaudu. Ko je leta 2009 kot kurator razstave London Tate Triennale skoval izraz altermodernost in altermodernizem, je le poudaril specifičnost sodobne umetnosti in umetnostnega trga, ki je medmedijski, medkulturni ali transkulturni. V svojem *Manifestu altermoderne*, napisanem za to priložnost, je zapisal (Bourriaud 2009):

Če je modernizem dvajsetega stoletja predvsem zahodni kulturni fenomen, altermodernost izhaja iz planetarnih pogajanj, razprave

med agenti iz različnih kultur. Odstrani pojem središča, lahko je samo še večjezična. Za altermodernost je značilen prevod, za razliko od modernizma dvajsetega stoletja, ki je govoril abstraktni jezik kolonialnega zahoda, in postmodernizma, ki uokvirja umetnostne pojave v izvori in identitetah.

Naš cilj ni, da sprožimo razpravljanje o tem, ali je Bourriaudov novi izraz preboj znotraj sedanjih razprav o novi postpostmoderni dobi globalizacije. Kar bi rad poudaril, je dejstvo, da bi lahko s svojo definicijo altermodernizma kot »tekoče oziroma procesne ponovne določitve modernosti v dobi globalizacije, s poudarkom na izkušnjah popotovanja v času, prostoru in umetniških medijih« govoril tudi o dilemah, s katerimi se v zadnjih desetletjih soočata nacionalna in primerjalna literarna veda.

Navedimo nekatere izmed teh dilem v obliki vprašanj:

- Kako se lahko ti dve disciplini odzoveta na globalizacijo in ekstremno mediatiziranost današnje družbe?
- Se morata vedti osredotočiti na »close reading« in poskuse definiranja literarnosti ali bi se morali interaktivno in dialoško povezati ter navezati npr. na kulturne študije in teorije vizualne umetnosti?
- Se morata ti dve disciplini, ki sta oblikovali svojo identiteto v skladu z nacionalnimi značilnostmi osrednjih držav zahoda, zaradi spremenjenega stanja, za katerega sta značilni medmedijskost in medkulturnost, pri obnovi svojega razmisleka glede stališča do tega »univerzalizma« strukturno preoblikovati?
- Bi bilo torej v skladu z globalno, zahodnosrediščno in altermoderno družbo treba ponovno preučiti tako koncept »nacionalne« kot »planetarne literature«, za katera se zdi, da sta preveč abstraktna, literarna in evropocentrična?

V našem prispevku skušam prikazati položaj, ki je nastal, ter najti možne pristope k

literaturi kot medmedijsko soodvisnemu univerzumu, ki hoče biti stvar *mnoštva* (Nancy), hkrati pa najti tudi ustrezne pristope k nacionalni in primerjalni književnosti, ki bosta kot vedi temeljili na pojmu novega kozmopolitstva, dopuščajočega (tudi medijsko) drugačnost in posebnost.

Kot v spisu *Comparative Literature in, from and beyond Germany* opozarja Oliver Lubrich (2006: 58), lahko »postkolonialne teorije in tem vzporedne prakse primerjalne književnosti (v enaki meri pa tudi literarnih ali kulturnih študij, op. p.), kot jih zagovarja Gayatri Spivak, napredujejo zgolj tako, da razvijejo široko paleto prijemov in besedilnih analiz, ki sta jih razvila strukturalizem in poststrukturalizem«.

Hkrati pa se moramo, tako kot Juvan v uvodoma citirani izjavi, zavedati prioritete, ki jo je postavil že Peter Szondi: teoretične modele je treba vedno uporabljati tako, da izhajajo iz literarne prakse, ne pa, da to prakso z njimi posiljujemo. Teoretični potencial literarne teorije potemtakem ni izčrpan (Lubrich 2006) – teorija lahko izhaja prav iz imaginativnih »protibranj« (ang. counter-reading) besedil.

Morda še bolj kot kdajkoli prej postaja jasno, da moramo danes prilagoditi dialoški pristop do kulturnih pojavov tako, da bomo lahko prevedli kulturne vrednote in povezali mreže kulturnih študij in primerjalne književnosti. Ne smemo pozabiti, da prepletanje kultur in različnih umetniških medijev kot tudi različnih teoretskih disciplin ni nič novega, ampak je značilnost mnogih kultur v preteklosti, in nikakor ne samo v Evropi. Ne smemo se hraniti z iluzijami, da je 20. stoletje izumilo novo, do tedaj še nesluteno paradigma. Tako kot moramo upoštevati nove premike meja med filozofijo in literaturo, umetnostnimi teorijami in praksami. Z drugimi besedami: prilagoditi se moramo novim razmeram po poststrukturalističnem obratu oziroma temu, kar Alain Badiou (2004) poimenuje kot preoblikovanje filozofskega izraža-

nja in prizadevanje za premik meja med filozofijo in literaturo.

Literarna teorija in (primerjalna ali slovenistična) literarna zgodovina morata najti nove strategije za spopadanje z rezultati premika meje med filozofijo in literaturo, med filozofijo in umetnostjo, s tem padcem meja med posameznimi umetniškimi in teoretskimi disciplinami.

Razširiti moramo tudi naše razumevanje tega, kar Badiou (2004) poimenuje s pojmom »literarno življenje«; to namreč presega meje literature in hibridizira svoj diskurz v smeri drugih umetnosti, filozofije, znanosti, religije ali politike. Hkrati pa moramo sprejeti soobstoj različnih interpretacij predmetov naših raziskav kot tudi pojem množstva.

Moj sklep o prihodnosti nacionalne in primerjalne literarne vede in zgodovine v globalistični in mediatizirani družbi bo zelo blizu sklepu, ki ga je pri pisanju o prihodnosti kitajske estetike v času globalizacije oblikoval profesor na Pekinški univerzi in generalni sekretar Svetovnega združenja za estetiko Gao Jianping (2004): Iskreno dvomim o možnosti oblikovanja univerzalne literarne vede, verjamem pa v razvoj številnih in različnih nacionalnih in primerjalnih ali kulturoštudijskih literarnih ved v različnih nacionalnih in kulturnih kontekstih. V tem smislu bo vsaka veja (ali nacionalna ali metodološke) te pluralne in polivalentne literarne vede vzpostavila medsebojno povezavo z drugimi idejami, umetniškimi praksami, kulturnimi pojavi in teorijami na podlagi enakosti in medsebojne izmenljivosti. Pri tem pa ne bo izgubila svoje identitete. Mogoče to zveni utopično, toda zakaj nam danes ne bi bile dovoljene sanje?

Literatura

- BADIOU, Alain, 2004: *Mali priročnik o inestetiki*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- BOURRIAUD, Nicolas, 2009: *Atermodern Manifesto*. www.tate.org.uk/britain/exhibitions/altermodern/manifesto.shtml
- DELEUZE, Gilles, GUATTARI, Felix, 2000: *Micelij*. Koper: Hyperion.

- FISCHER - LICHTER, Erika, 2008: *Estetika performativnega*. Ljubljana: Študentska založba (Knjižna zbirka Koda).
- GENETTE, Gérard, 1982: *Palimpsestes (La littérature au second degré)*. Pariz, Seuil: Collection »Poétique«.
- JIANPING, Gao, 2004: Chinese Aesthetics in the Context of Globalization. *International Yearbook of Aesthetics, Aesthetics and Globalization* 8. www2.eur.nl/fw/hyper/IAA/Yearbook/iaa8/Gao.doc
- JOVANOVIĆ, Dušan, 2009: *Razodetja*. Ljubljana: Študentska založba (Knjižna zbirka Beletrina).
- JUVAN, Marko, 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji. Uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura (zbirka Novi pristopi).
- LUBRICH, Oliver, 2006: Comparative Literature – in, from and beyond Germany. *Comparative Critical Studies* 3/1–2. 47–67.
- PODBEVŠEK, Katarina, 2011: Resničnostni govor v uprizoritvi Zupančičevega Hodnika (Sodobna gledališkolektorska izhodišča). Alojzija Zupan Sosič (ur.): *Sodobna slovenska književnost: (1980–2010). Obdobja* 29. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 211–217.
- POGOREVC, Petra, TOPORIŠIČ, Tomaž, 2008: Uvod. Petra Pogorevc, Tomaž Toporišič (ur.): *Drama, tekst, pisava*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko (Knjižnica MGL, 148). 7–10.
- SEMENIČ, Simona, 2009: *5fantkov.si. Grumova nagrada za najboljše dramsko besedilo*. Kranj: Prešernovo gledališče, Zelolepo.
- SMITH, Terry E., 2005: World Picturing in Contemporary Art: The Iconogeographic Turn. *Australian & New Zealand Journal of Art* 6/7, 7/1. 24–46.
- SPIVAK, Gayatri Chakravorty, 2003: *Death of a Discipline*. New York: Columbia University Press.
- TOPORIŠIČ, Tomaž, 2006: Ranljivo telo teksta in odra. Bojana Kunst, Petra Pogorevc (ur.): *Sodobne scenske umetnosti*. Ljubljana: Maska. 143–153.
- WILLIAMS, Raymond, 1998: Drama v dramtizirani družbi. Raymond Williams: *Navadna kultura*. Ljubljana: Studia humanitatis. 257–268.

SLOVENSKO-HRVATSKI LAŽNI PRIJATELJI

Jelena Tušek

Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 371.3:81'243:81'25'373.42=163.6=163.42

Prispevek obravnava odnose med slovensko-hrvaškimi lažnimi prijatelji. Analizirana je ena tipologija lažnih prijateljev in predstavljene so skupine lažnih prijateljev, ki jih ne moremo razvrstiti v le en tip zaradi specifičnih odnosov med sorodnimi jeziki. Poudarek je na delnih lažnih prijateljih, ki so zelo pogosti v sorodnih jezikih in predstavljajo številne pasti pri prevajanju in učenju tujega jezika.

delni lažni prijatelji, kontrastivna analiza, sorodni jeziki, prevajanje, učenje jezika

The paper deals with relations between Slovene-Croatian false friends. Existing typologies of false friends are analysed and the types of false friends that cannot be classified in only one group are discussed. Emphasis is placed on partial false friends which are very common in closely related languages and present many pitfalls in translation and foreign language learning.

partial false friends, contrastive analysis, closely related languages, translation, language learning

1 Uvod

Slovenski i hrvatski jezik pripadaju zapadnoj grani južnoslavenskih jezika i kao takvi odlikuju se velikom sličnošću na svim jezičnim razinama, pa tako i na leksičkoj. Leksički materijal u oba jezika naslijeđen je iz zajedničkoga slavenskoga prajezika, a i jedan i drugi svoj su leksik u velikoj mjeri posuđivali iz drugih jezika. Veliki broj izrazom podudarnih leksema olakšava komunikaciju među govornicima tih jezika jer govornici razumiju zajednički leksik bez dodatnoga nпора te se oslanjaju na taj leksik u komunikaciji na stranome jeziku. Jezična bliskost, s druge strane, može uzrokovati i probleme u komunikaciji. Naime upravo jedinice podudarne na planu izraza mogu uzrokovati probleme u prevođenju, usvajanju i razumijevanju jezika kada je njihov sadržaj potpuno ili djelomično različit. Takve jedinice nazivamo *lažnim prijateljima*. Ovaj će rad pokušati kontrastivnom leksičkom analizom prikazati neke tipove lažnih prijatelja između slovenskog i hrvatskog jezika, i to s

posebnim naglaskom na tzv. djelomične lažne prijatelje gdje su leksičke jedinice podudarnog izraza jednim dijelom svojega sadržaja također podudarne, no u dijelu značenja se razlikuju ili se pak razlikuju po različitoj upotrebi u jezicima. Takve su jedinice među srodnim jezicima (gdje je kao posljedica prirodnog razvoja jezika došlo do mijenjanja značenjske strukture) brojne te su često uzrokom nesporazuma u komunikaciji ili pogrešaka prilikom prevođenja.

2 Slovensko-hrvatski lažni prijatelji

Lažnim se prijateljima obično smatraju »parovi jezičnih (ne samo leksičkih) jedinica u dva razna jezika koje imaju nešto zajedničkog, ali nisu u svemu jednake. Međutim, na temelju onoga što im je zajedničko prevođilac ih smatra pravim, međusobno potpuno zamjenjivim parovima, tako da jezičnu jedinicu jezika cilja upotrebljava u svim onim kontekstima situacija u kojima se upotrebljava i jezična jedinica izvornoga jezika« (Ivir 1984). Uvriježeno je stajalište da lažni

prijatelji nastaju identifikacijom leksema podudarna izraza u stranom, odnosno ishodishnom jeziku s leksemom sličnoga izraza u vlastitom. Takve jedinice »jezični korisnik lako dovodi u vezu te onda pogrešno generalizira njihovu istovjetnost i podrazumijeva je na svim razinama« (Antunović 1996).

Lažni prijatelji mogu se pojaviti među nesrodnim jezicima koji nisu u kontaktu, nesrodnim jezicima u kontaktu i u srodnim jezicima (Popović, Trostinska 1988). Takve su jedinice češće i opasnije kada su jezici blisko povezani zbog pripadnosti istoj jezičnoj porodici ili međusobnih kontakata (Chamizo - Dominguez 1999). Budući da su slovenski i hrvatski bliskosrodni jezici, te da su tijekom svoje povijesti bili su u tijesnome kontaktu, jasno je da su lažni prijatelji među tim jezicima brojni te mogu predstavljati problem u komunikaciji i prevođenju.

2.1 Tipologija slovensko-hrvatskih lažnih prijatelja

U obradi lažnih prijatelja potrebno je »tipologizirati ovu pojavu i razbiti je na pojave manjeg opsega i oštrijih obrisa uz koje bismo mogli vezati određene profilaktičke i normativne postupke« (Brdar, Brdar - Szabó 1995). Takve su tipologije brojne, a često se razlikuju ovisno o jezičnim kombinacijama koje se razmatraju kao i o autorima koji se ovom pojavom bave (Ivir, Chamizo, Brdar i dr.). Za izradu tipologije slovensko-hrvatskih lažnih prijatelja oslonac će nam biti tipologija Vladimira Ivira (1968) koju navodimo u nastavku, a pokušat ćemo pokazati kako se lažne prijatelje među ovim jezicima ne može zatvoriti u jedan od tipova, pa će zbog prirode jezičnih odnosa neki lažni prijatelji morati biti svrstavani u više kategorija.

Tablica 1: Tipologija lažnih prijatelja prema Ivir, 1968 (citirano prema Lewis, 2010)

Semantička razina			
	Pravi parovi s jednakim značenjem		
		različit kolokacijski potencijal	<i>kemijski</i> – <i>chemical</i> : <i>kemijska čistionica</i> – <i>*chemical cleaning</i>
		frekvencija uporabe	<i>aerodrom</i> – <i>aerodrome</i> (rijetko u engleskom)
		jezična razina	<i>angina</i> (hrv., medicinski termin, također u svakodnevnoj uporabi) – <i>angina</i> (engl., samo strukovni termin)
	Djelomično preklapanje značenja		
		J1 < J2	<i>kemičar</i> – <i>chemist</i> (engl., dodatno značenje u odnosu na hrvatski: ljekarnik)
		J1 > J2	<i>auditorij</i> (hrv., dodatno značenje u odnosu na engleski: publika) – <i>auditorium</i>
		J1 < > J2	<i>realizacija</i> (hrv., značenje unovčenje, prodaja nema u engleskom) – <i>realization</i> (engl., značenje shvaćanje, razumijevanje nema u hrvatskom)
Morfološka razina			
	izmišljeni parovi		<i>klimatizacija</i> – <i>*climatization</i> – <i>air-conditioning</i>
	razlika u tvorbenim prefiksima ili sufiksima		<i>autoportret</i> – <i>selfportrait</i>
	tvorbeni prefiksi ili sufiksi u J1, nulti prefiks u J2		<i>rekonvalescent</i> – <i>convalescent</i>
	nulti prefiks u J1, tvorbeni prefiksi ili sufiksi u J2		<i>kodirati</i> – <i>encode</i>

2.1.1

Količina izrazno-značenjskih ekvivalenata između slovenskog i hrvatskog jezika je velika, a izravna posljedica toga je pozitivan jezični prijenos, odnosno olakšana komunikacija među govornicima dvaju jezika. Takve parove nazivamo slovensko-hrvatskim pravim prijateljima. U toj se kategoriji nalazi velik broj leksičkih jedinica čiji se izraz i značenje podudaraju u oba jezika, a koje onda olakšavaju proces učenja jer govornici ne moraju ulagati dodatan napor kako bi savladali te jedinice, na primjer *obogatiti* (gl.), *gost* (im.), *par* (im.) i sl. Međutim, često niti detaljna analiza značenja u jednojezičnim rječnicima, kao i sparivanja u dvojezičnim rječnicima, ne mogu otkriti razlike u upotrebi leksema među jezicima (Ivir 1984).

2.1.1.1

Pravi prijatelji mogu postati lažnima zbog različitog kolokacijskog potencijala, jezične razine, ili frekvencije uporabe (Ivir 1984). Ovaj tip lažnih prijatelja ilustrirat ćemo uporabom leksema *žena* u slovenskom i hrvatskom. U hrvatskome jeziku taj leksem označava odraslu osobu ženskoga spola ili suprugu.¹ Usporedbom s izrazom podudarnim leksemom u slovenskome jeziku vidimo da on također označava osobu ženskoga spola, no naglašeno je da se to značenje posebno tiče starijih osoba ženskoga spola,² a drugo značenje toga leksema označava, kao i u hrvatskome jeziku, suprugu. S druge strane, u označavanju osobe ženskoga spola u slovenskom se jeziku pojavljuje leksem *ženska*³ koji je ekvivalent osnovnom značenju hrvatskoga leksema *žena*. Premda oba leksema označavaju isti denotat, leksem *ženska*⁴ u hrvatskom je naveden uz odrednice razgovorno

i pejorativno. Prema tome, prilikom prevođenja slovenske riječi *ženska* njenim izraznim ekvivalentom u razgovornom stilu ne dolazi uvijek do semantičkog pomaka, međutim u drugim stilovima, takvo prevođenje možemo smatrati nedovoljno preciznim. Ondje, naime, dolazi do semantičkog pomaka u smjeru pejorizacije te se ovaj tip lažnih prijatelja može svrstati i u kategoriju lažnih prijatelja zbog upotrebe u različitim stilovima, ali ujedno i u kategoriju djelomičnih lažnih prijatelja tipa $J1 > J2$ i $J1 < J2$.

2.1.1.2

Leksičke jedinice podudarna izraza u jezicima mogu postati lažnim prijateljima i zbog razlike u učestalosti upotrebe u jednome jeziku u odnosu na drugi. Taj tip odnosa nazivamo lažnim prijateljima zbog razlike u frekvenciji. Između hrvatskog i slovenskog takav je tip lažni prijatelj *razgovor* – *razgovor*. Naime, u Rječniku slovenskog književnog jezika (SSKJ) za značenje riječi *razgovor* navedeno je 1. službena razmjena mišljenja, stavova te 2. razmjena mišljenja, a u Velikom rječniku hrvatskog jezika (Anić 2003) izravna usmena razmjena mišljenja, stavova, dojмова itd. između dviju ili više osoba, izmjenjivanje govornih poruka. Važno je naglasiti da je kod drugog značenja u slovenskom navedeno da uporaba leksema u tom značenju slabi, te je u kontekstu razmjene mišljenja učestaliji leksem *pogovor* koji u hrvatskom označava završne informacije na kraju knjige (Anić 2003).

2.1.1.3

Pravi prijatelji mogu postati lažnima i zbog različitog kolokacijskog potencijala. Naime i u slovenskom i u hrvatskom jeziku,

¹ Žena 1. odrasla osoba ženskoga spola; žensko 2. *razg.* bračni drug ženskoga spola; supruga 3. (*mn*) *razg.* osobe koje spadaju u posluđu ili u radnu snagu (Anić 2003).

² Žena 1. poročena ženska u odnosu do svojega moža 2. dorađla oseba ženskoga spola, zlasti starejša (SSKJ).

³ Oseba ženskoga spola, navadno odrasla (SSKJ).

⁴ Ženska 1. *razg.* žena (3) 2. *pejor.* žena, beznačajna osoba u površnoj i prolaznoj vezi s muškarcem (Anić 2003).

pridjev *kemijski* označava ono što se odnosi na kemiju. Oba su pridjeva plodna u kolokacijama npr. *kemijski laboratorij*, *kemijski tehničar* (slov. *kemijski tehnik*), no slovenski prijevod za kolokaciju *kemijska čistionica* bit će *kemična čistilnica*, a ne *kemijska*. U prevođenju sa slovenskog hrvatski govornik ne bi trebao griješiti, no u slovenskom je, posebno ako govornik nije dobro upoznat s kolokacijskim potencijalom pridjeva, vjerojatnost pogreške velika.

2.1.2

Terminom potpuni lažni prijatelji na semantičkoj razini označavamo parove leksema iz različitih jezika koji su izrazom podudarni, a značenjski posve različiti. Primjer takvoga potpunoga lažnoga prijatelja je par *nádležan* – *nadležen*. Pridjev *nadležan* u hrvatskome jeziku označava onoga »koji ima pravo odlučivanja (u administrativnom smislu)« (Anić 2003), a slovenski *nadležen* označava onoga koji je dosadan, nametljiv (SSKJ).

Riječ je o jedinicama čija su semantička polja najčešće dovoljno udaljena da ih korisnici neće dovoditi u vezu jer će im to najčešće signalizirati kontekst.

Pravi oboževalci mehiške skupine RBD, ki je iz telenovele Rebelde preskočila u realni svet in v začetku septembra s tremi zaporednimi nastopi napolnila ljubljansko dvorano Tivoli, se niso ozirali na nadležni dež. Ta je sicer spravljal v slabo voljo njihove starše, ki so čakali, da se začne poslovljni koncert. (GigaFida)

Međutim analizom korpusa nalazimo i primjere slovensko-hrvatskih lažnih parova gdje govorniku hrvatskog jezika kontekst ne mora uvijek signalizirati pojavu lažnih prijatelja, a mogućnost pogreške puno je veća.

Z dvotretjinsko većino lahko poslanci – če jim to njihova pravna kultura in vest dopušča – nadležne sodnike spremenijo v miš. (GigaFida)

2.1.3

Problem u prevođenju, kao i uporabi jezika, predstavljaju tzv. djelomični lažni

prijatelji, leksičke jedinice kod kojih postoji najmanje jedno zajedničko značenje dok su im ostala značenja različita (Ivir 1984), a vrlo su česti u srodnim jezicima. Ilustrirajmo to sljedećim primjerom: par *zákonskī* – *zakónski* možemo nazivati lažnim prijateljima jer hrvatski leksem ima uži opseg značenja od slovenskog izraznog ekvivalenta ($J1 < J2$). Uz zajedničko značenje (koji se odnosi na zakone, SSKJ, Anić 2003) slovenski leksem ima još jedno značenje, a to je bračni, pridjev izveden iz imenice *zakon* (brak). Stoga, ako prilikom prijevoda slovenske sintagme *zakonske težave* na hrvatski jezik prevoditelj zanemari činjenicu da ta sintagma može u slovenskom označavati i poteškoće sa zakonom, ali i bračne poteškoće, moguće je da u prijevodu iznevjeri cilj izvornoga teksta.

2.1.4

Prilikom prevođenja sa slovenskog na hrvatski jezik možemo naići i na slučajeve u kojima hrvatski izrazni parnjak ima šire značenje od slovenskoga ($J1 > J2$), kao što je to u slučaju para *zanímānje* – *zanimanje*, gdje hrvatski leksem označava ono čime se tko bavi, struku, što se u slovenskom označava riječju *poklic*, dok mu je drugo značenje podudarno sa slovenskim i označava *interes*. Ovakav slučaj rjeđe može predstavljati probleme u prevođenju sa slovenskog jer će govornik hrvatskoga jezika intuitivno biti svjestan polisemičnosti te riječi u vlastitom jeziku te će se odlučiti za pravilno rješenje, kao što je i u vlastitom jeziku svjestan različitog značenjskog potencijala određene riječi (Ivir 1984).

2.1.5

U pokušaju klasifikacije lažnih prijatelja često se navodi još jedan tip prema različitom opsegu značenja. Naime, riječ je o kategoriji djelomičnih lažnih prijatelja gdje leksem u ishodišnom jeziku, uz zajedničko značenje, istovremeno ima šire i uže značenje u odnosu na leksem u ciljnom jeziku ($J1 > J2$ i $J1 < J2$). Takav je slučaj sa slovensko-hrvatskim lažnim prijateljem *zalòžiti* – *založiti* koji je u

hrvatskom homoniman i ima sljedeća značenja: 1. pojesti koji zalogaj, 2. zapaliti vatru, 3. dati u залог (Anić 2003). U slovenskome se njegova značenja mogu otprilike navesti kao: 1. Prekriti, 2. zakrčiti, zapremiti, pretrpati, 3. zametnuti, 4. opskrbiti, 5. založiti, 6. izdati, 7. uložiti, 8. uzeti zalogaj (SSKJ).

2.2

U ranije navedenoj Ivirovoj klasifikaciji spominju se i lažni prijatelji na morfološkoj razini koji predstavljaju opasnost za prevođenje, i to posebno na strani jezik. Naime, moguće je da govornik u komunikaciji na stranom jeziku određenom pojmu pripisuje izraz kakav taj pojam ima u njegovom jeziku »na jedan od dva načina: ili izmišljanjem cijele riječi ili pogrešnim spajanjem pojedinih dijelova riječi – obično sufiksa ili prefiksa s osnovom« (Antunović 1996). Prvi tip lažnih prijatelja nazivamo izmišljeni parovi, dok drugi nazivamo morfološkim lažnim prijateljima. Jedan od primjera koje je moguće navesti s tim u vezi jesu ranije spomenuti leksemi *pogovor* i *razgovor*. U prijevodu riječi *pogovor*, završne informacije na kraju knjige (Anić 2003) na slovenski, prevoditelj može pretpostaviti da u slovenskom jeziku postoji leksem koji je izrazom i značenjem istovjetan hrvatskom, te ga upotrijebiti u danom kontekstu. Leksem podudarnoga izraza *pogovor* postoji u slovenskom, ali mu je značenje djelomično podudarno hrvatskom leksemu *razgovor*. Izrazni i značenjski odnosi dodatno se kompliciraju činjenicom da u slovenskom postoje leksemi *razgovor* i *pogovor* koji su sinonimi u dijelu značenja. Već na ovome primjeru vidimo da je slovensko-hrvatski (potencijalni) morfološki lažni prijatelj *pogovor* (naime riječ je o prefiksaciji) istovremeno i semantički, pa ga je važno kao takvoga obrađivati. Kategoriji semantičkih lažnih prijatelja koji su ujedno i morfološki pripadaju brojni parovi (*ugovor*, *nagovor*), pa je iz tog razloga vrlo važno obratiti pažnju na ovakav tip leksičke interferencije u

prevođenju, ali i u učenju slovenskog kao stranog jezika.

3 Zaključak

Lažni prijatelji predstavljaju problematiku koja se u hrvatskoj lingvistici najčešće proučava u odnosu između hrvatskog i nekog neslavenskog jezika (Ivir 1968, 1984; Ljubčić 2001; Antunović 1996; Brdar 1995; Olujić, Bošnjak Botica 1997). Specifičnost takvoga proučavanja je u tome da se lažni prijatelji najčešće svode na internacionalizme podudarnog izraza koji u jezicima imaju različit sadržaj ili je pak riječ o posuđenicama iz nekog jezika koje u polazišnom jeziku imaju sasvim drugačiji sadržaj, dok je među slavenskim jezicima situacija znatno drukčija (Lewis 2002, 2008, 2010; Popović, Trostinska 1988, 1989; Bunčić 2000). Izrazom podudarne jedinice najčešće su zajedničkog porijekla te ne funkcioniraju niti kao posuđenice niti kao internacionalizmi u tim jezicima. Iz toga ih razloga govornik osjeća kao integralni dio i jednog i drugog jezika te pretpostavlja da su potekli iz zajedničkog etimona, te da im je i značenje jednako. Zato primjena istraživanja lažnih prijatelja može biti i didaktička, kako bi se ova problematika uvrstila u nastavu stranoga jezika te se čim ranije krenulo s osvještavanjem postojanja lažnih prijatelja među bliskosrodnim jezicima u svrhu potpunijeg usvajanja razlika među jedinicama podudarna izrazna.

Pokušaj kategorizacije hrvatsko-slovenskih lažnih prijatelja pokazao nam je da su leksički odnosi među tim jezicima složeni, te da je lažne prijatelje potrebno obrađivati i na semantičkoj i na morfološkoj razini kako bismo mogli u potpunosti opisati ovu pojavu među bliskosrodnim jezicima. Analiza različitih tipova lažnih prijatelja te njihovih međusobnih odnosa sasvim sigurno predstavlja tek uvod u proučavanja ove problematike između slovenskog i hrvatskog jezika, a namjera ovoga rada bila je ukazati na niz potencijalnih problema u podučavanju stranoga jezika i

prevođenju koji zahtijevaju specifičnu obradu prilagođenu odnosima bliskosrodnih jezika.

Literatura

- ANIĆ, Vladimir, 2003: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANTUNOVIĆ, Goranka, 1996: Anglicizmi i prevođenje: bez konzultinga nema happy enda. *Suvremena lingvistika*: 41/42. 1–9.
- BAJEC, Anton et al. (ur.), 1997: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
- BENEDIK, Alenka et al. 2004: *False Friends. slovensko-angleški slovar lažnih prijateljev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BRDAR, Mario, BRDAR - SZABÓ, Rita, 1995: Leksička semantika i teorija prevođenja: slučaj lažnih i pravih prijatelja. Jelena Mihaljević Djigunović, Neda Pintarić (ur.): *Prevođenje: Suvremena strujanja i tendencije*. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 337–342.
- BUNČIĆ, Danijel, 2003: Das sprachwissenschaftliche Problem der innerslavischen 'falschen Freunde' im Russischen. <http://www.daniel.buncic.de/staatsarb/fauxamis.htm>
- CHAMIZO - DOMÍNGUEZ, Pedro José, 2008: *Semantics and Pragmatics of False Friends*. New York: Routledge.
- CHAMIZO - DOMÍNGUEZ, Pedro José, 1999: False friends: Mousetraps for Communication and Translation. *International Journal of Communication* 9/1–2. 115–130.
- Hrvatski jezični portal*: <http://hjp.srce.hr/>
- IVIR, Vladimir, 1968: Serbo-Croat–English False Pair Types. *Studia Romanica et Anglicae Zagradiensia* 25–26. 149–159.
- IVIR, Vladimir, 1984: *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za I i II god. pozitivnouslymerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja prevodilačke struke*. Novi Sad: Centar »Karlovačka gimnazija« Sremski Karlovci.
- JURANČIĆ, Janko, 1986: *Slovensko-hrvatskosrbski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- JURANČIĆ, Janko, 1986: *Srbohrvatsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KALENIĆ, Vatroslav, 2001: Pomenske razlike besed istega izvora v slovenščini in srbohrvaščini. Vesna Požgaj Hadži, Marija Smolić (ur.): *Izbrane študije Vatroslava Kalenića*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 55–72.
- Korpus GIGAFida*: <http://demo.gigafida.net/>
- LEWIS, Kristian, 2002: Rječnik hrvatskih i slavenskih lažnih prijatelja. *Filologija* 38–39. 1–6.
- LEWIS, Kristian, 2008: Dva aspekta neodređenosti pojma lažni prijatelji. Marek Přihoda, Hana Vaňková (ur.): *Slavistika dnes: vlivy a kontexty*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy; Červený Kostelec: Pavel Mervart. 173–189.
- LEWIS, Kristian, 2010: *Hrvatsko-ruski lažni prijatelji. Doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- LJUBIČIĆ, Maslina, 2003: Lažni parovi i etimologija. *Filologija* 40. 79–88.
- OLUJIĆ, Ivana, BOŠNJAK - BOTICA, Tomislava, 2007: Rumunjsko-hrvatski lažni parovi. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33. 305–324.
- POPOVIĆ, Milenko, TROSTINSKA, Raisa Ivanovna, 1988: O međujezičnoj (hrvatskosrpsko-ruskoj) homonimiji. *Radovi zavoda za slavensku filologiju* 23. 53–62.
- POPOVIĆ, Milenko, TROSTINSKA, Raisa Ivanovna, 1989: O međujezičnoj hrvatskosrpsko-ukrajinskoj homonimiji. *Radovi zavoda za slavensku filologiju* 24. 71–80.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

MORALNA VREDNOST ŽIVALI V DISKURZU BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI

Branislava Vičar

Filozofska fakulteta, Maribor

UDK 316.752:59:81'42

Prispevek se osredinja na reprezentacijo živali v diskurzu biotske raznovrstnosti. Kritična diskurzivna analiza razkriva dve temeljni speciesistični predpostavki: 1. živali niso predstavljene kot bitja z intrinzično vrednostjo, ampak je njihova vrednost določena z uporabnostjo za človeške namene; 2. nosilci interesov niso posamezna bitja, ampak vrste. Diskurz biotske raznovrstnosti ima torej pomembno vlogo pri legitimizaciji človekove prevlade nad drugimi živalmi.

biotska raznovrstnost, moralni status živali, speciesizem, kritična diskurzivna analiza

This article focuses on the representation of animals in the discourse of biodiversity. Critical discourse analysis reveals two basic speciesist presuppositions: 1. animals are represented in terms of their usefulness to humans, rather than beings with an intrinsic value; 2. the bearers of interests are species, rather than individuals. The discourse of biodiversity therefore plays an important role in the legitimisation of human dominance over other animals.

biodiversity, the moral status of animals, speciesism, critical discourse analysis

1 Uvod

Biodiverziteta ali biotska raznovrstnost¹ je relativno nov termin, ki se je začel uporabljati v diskurzu okoljevarstvene biologije, z institucionalizacijo v *Konvenciji o biološki raznovrstnosti* (podpisani v Rio leta 1992) pa se je razširil v številne druge diskurze. Prevladujoči pogled na pojav termina je, da so želeli biologi z njim »opozoriti na krizo množičnega izumiranja, ki je ogrozila raznovrstnost življenja v naravi« (Maffi 2005: 600), s kritičnega vidika (Cooper 2000; Takacs 1996) pa je uvedba termina prepoznana kot reartikulacija človeške želje po obvladovanju in izkoriščanju. Takacs (1996) opredeli »krizo biodiverzitete« kot konstrukt okoljevarstvenih biologov in trdi, da biologi s konceptom biotske raznovrstnosti zgolj per-

petuirajo človekovo upravljanje z naravo, hkrati pa jim novo področje raziskav predstavlja možnost za preusmeritev sredstev za raziskave s področja molekularne biologije.

Široka razširjenost rabe termina je povezana z nedoločenostjo njegovega pomena, ki omogoča številne interpretacije in reaplifikacije, kot ugotavlja Cooper (2000: 1018), vsako z lastno etično naravnanoostjo. V ekološkem diskurzu so se oblikovale različne opredelitve, ki vključujejo raznovrstnost na ravni ekosistema, vrst in genov, v širši rabi pa se srečujemo s širokim razponom pomenskih vidikov in ravni, ki jih določajo konkretne rabe (Cooper 2000: 1018). Različne interesne skupine uporabljajo specifične modele biotske raznovrstnosti za različne ideološke cilje – od reševanja posameznih (karizmatičnih)

¹ V slovenskem jezikovnem prostoru se poleg mednarodnega termina biodiverziteta uporabljata slovenski poimenovanji biotska in biološka raznovrstnost (to poimenovanje se je uveljavilo v prevodu *Konvencije o biološki raznovrstnosti* in je manj pogosto).

vrst pred izumrtjem do spodbujanja zgolj ekonomskih in političnih interesov. Vplivi ekonomskega diskurza na oblikovanje koncepta biotske raznovrstnosti se kažejo v rekonceptualizaciji izkoriščanja narave: narava ni več neomejeno izkoristljiva, ampak je kot »naravni kapital« vključena v globalni ekonomski sistem z ekosistemi kot zgolj podskupino človeške ekonomije (Stibbe 2005: 7), to pa podpira še globljo kulturno prevlado nad naravo.

2 Gradivo in metodologija

Gradivo za analizo sestavlja pet besedil o biotski raznovrstnosti različnih besedilnih zvrsti: vest, intervju, poljudnoznanstveni članek, esej in politični govor. Vsa besedila so iz leta 2010, ki so ga Združeni narodi proglasili za Mednarodno leto biološke raznovrstnosti, vsa so bila javno dostopna, torej potencialno vplivna. Vir za intervju in esej je *Delo* (za esej priloga *Znanost*), vest je izbrana iz *Dnevnika*, poljudnoznanstveni članek iz revije Društva mladih geografov Slovenije *GEOMix*, politični govor pa je pridobljen s strani Ministrstva za okolje in prostor. Besedilnozvrstna razlikovalnost je upoštevana zaradi boljše reprezentativnosti vzorca.

Za analizo gradiva sem uporabila metodo kritične diskurzivne analize (van Dijk 1993; Fairclough 1992, 2010) v povezavi z animalistično etično teorijo (Francione 2007, 2008). Kritično diskurzivno analizo sem izbrala kot obliko kritičnega raziskovanja, ki se osredinja na odnose moči, prevlade in neenakosti: dialektične odnose med diskurzom in močjo ter njihove učinke na druge odnose v družbenem procesu.

3 Jezik in moč v odnosu med ljudmi in drugimi živalmi

Kritična diskurzivna analiza je začela povezavi med jezikom, močjo in zatiranjem živali namenjati pozornost v zadnjem desetletju. Stibbe (2001: 146) trdi, da je eden od glavnih razlogov, da so bile živali sprva izvzete iz kritičnih analiz jezika in moči, ta,

da živali z jezikom ne sodelujejo v družbeni konstrukciji. V nasprotju z razmerji moči na področjih spola, rase, etnične pripadnosti, razreda itn., kjer se nadvlada uresničuje ideološko, je zloraba moči v odnosu ljudi do drugih živali povsem prisilna. Čeprav je moč v rokah ljudi, ki neposredno sodelujejo v sistematiziranem in institucionaliziranem izkoriščanju živali, je povsem odvisna od soglasne večine ljudi (Stibbe 2001: 146–147). Diskurzivne konstrukcije živali in človeško-nečloveških odnosov (Stibbe 2001, 2005) kažejo, da je jezik na vseh ravneh (od leksikalne do semantične) sistematično povezan s prikritimi ideologijami, ki ohranjajo in reproducirajo zatiranje in izkoriščanje živali. Metafore, slovnične zgradbe, zaimki in druge jezikovne lastnosti predstavljajo nečloveške živali kot objekte znanstvenih raziskav, proizvodne stroje ali inferiorna bitja. Jezik je torej en od načinov, s katerim reflektiramo in artikuliramo naš – moralno neupravičeno diskriminatoren – odnos do živali, vendar je hkrati lahko tudi izziv za spremembo moralne paradigme.

V nadaljevanju skušam z analizo gradiva odgovoriti na naslednje vprašanje: Kako diskurz biotske raznovrstnosti reprezentira živali in konstruira človeški odnos do njih? Ugotavljam zlasti stopnjo inherentne vrednosti živali v diskurzivni reprezentaciji, tj. ali so živali predstavljene kot bitja z lastno moralno vrednostjo, ki živijo življenje z lastnim smotrom, ali zgolj v smislu uporabnosti za človeške namene.

4 Kritična diskurzivna analiza diskurza biotske raznovrstnosti

4.1 Živali kot izkoristljiva vrsta

V sodobni animalistični etiki (Francione 2007, 2008; Steiner 2005; Dunayer 2001, 2009) je osrednja pozornost namenjena moralnemu statusu živali. Francione v zbirki esejev *Živali kot osebe* (2008) zavrne Singerjev utilitaristični vidik² in predstavi etično teorijo, ki vključuje vsa zavedajoča se bitja

(torej tudi nečloveške živali) v kategorijo moralnih oseb. Osebo pojmuje kot entiteto z inherentno (intrinzično, lastno) vrednostjo. Pripoznanje inherentne vrednosti nečloveških živali preprečuje, da jih obravnavamo kot lastnino ali dobroto z zgolj ekstrinzično ali pogojno vrednostjo. Pojmovanje živali kot oseb ne pomeni, da jih v vseh pogledih obravnavamo kot ljudi, ampak da obravnavamo človeške in podobne nečloveške interese enako. Francionov etični model je:

- deontološki: vse živali imajo inherentno vrednost, tj. temeljno pravico, da niso obravnavane kot lastnina drugega; pravica ščiti interes ne glede na posledice – tudi če bi imeli drugi koristi od spregleda interesa;
- usmerjen na zavest: vsa zavedajoča se bitja so moralne osebe; zavedajoča se bitja imajo interese in posedovanje interesov je nujen in zadosten pogoj za članstvo v moralni skupnosti;
- egalitaren: vsi člani moralne skupnosti (človeške in nečloveške živali) so moralno enakovredni, tj. obravnavamo jih po načelu enakovredne obravnave.

Diskurz biotske raznovrstnosti, kot se uresničuje v izbranih petih besedilih, sicer ne vsebuje neposrednih izjav o inherentni vrednosti živali, vendar konstruira živali na načine, ki zanikujejo njihovo inherentno vrednost. Pridevniška določila živali določenih vrst pogosto ne opisujejo, ampak jih kategorizirajo glede na njihovo uporabnost, tj. z vidika koristi/grožnje za človeške ekonomske, znanstvene, rekreacijske idr. interese: *cenjena in iskana riba*, *užitni organizmi*, *tarčne ribje vrste*, *raziskovane vrste* (Lipej 2010), *invazivne (tujerodne) vrste* (Mele 2010; Erjavec 2010; Žarnić 2010). Po nekaterih klasifikacijah sistemske funkcijske slovnične (Ravelli 1988) lahko te primere obravnavamo kot t. i. slovnične metafore, kakor Halliday (1994: 340) poimenuje

neprototipične (zaznamovane) odnose med besednovrstno in semantično kategorijo (tudi Plemenitaš 2007). Poimenovanje slovnična metafora uporabi po analogiji s tradicionalno metaforo: pri leksikalni metafori gre za prenos od dobesednega k prenesenemu pomenu, pri slovnični metafori pa za prenos pomena med različnimi slovničnimi kategorijami. V navedenih primerih se semantične izbire, kot sta glagolski dogodek in udeleženec, kot lastnost pripišejo splošnemu udeležencu, npr. *Ljudje lahko uživamo organizme* (skladna uresničitve) – *užitni organizmi* (metaforična uresničitve).

Pridevniki kot metaforične uresničitve reprezentirajo živali glede na njihovo uporabno vrednost za človeka: živali so predstavljene kot predmeti gospodarskega, znanstvenega ali rekreacijskega pomena in taka reprezentacija legitimira njihovo gospodarsko in znanstveno izkoriščanje. Povsem antropocentrična perspektiva je zajeta v poimenovanju vrst, ki se širijo in množijo zunaj svojega habitata, kot *invazivnih*, *tujerodnih* oz. *invazivnih tujerodnih*. Pridevniško določilo v samostalniški zvezi je metaforična (zaznamovana, neskladna) uresničitve negativnega dejanja (invazija). Pomen dejanja je v metaforičnem izrazu še zmeraj prisoten, a izražen z neprototipičnim izrazom (s pridevnikom); s tem je spremenjena konceptualizacija: invazivnost oz. tujerodnost je predpostavljena kot inherentna lastnost živali (in rastlin) določenih vrst. Skladni pomen, ki ga lahko opišemo tudi kot semantično preteklost metaforično uporabljenega izraza (*vrsta vdira (iz tujega okolja)*), kaže na to, kako človek dojema osnovni interes živali (in rastlin), tj. interes za preživetje, kadar ta trči ob človekove lastne, največkrat trivialne interese. S tem ko je negativno dejanje izraženo s pridevnikom (torej je kot lastnost pripisano živalim (in rastlinam) določenih vrst), je njihovo iztrebljanje predstavljeno ne

² Francione je kritičen zlasti do Singerjeve trditve, da živali nimajo interesa za nadaljevanje bivanja, ampak je njihov interes zgolj ta, da ne trpijo (Singer 1990).

le kot neizbežno, ampak celo kot koristno. Ekonomsko vrednotenje narekuje propad živih bitij zaradi koristi: »Danes nam je že jasno, da izguba biotske raznovrstnosti postaja problem tudi v ekonomskem, gospodarskem smislu. Na primer invazivne tujerodne vrste, ki so ene od groženj biotski raznovrstnosti« (Žarnić 2010). Slovnična metafora *invazivne (tujerodne) vrste* ima tudi antropomorfno funkcijo, saj tipično človeško dejanje namernega vdiranja pripiše živalim (in rastlinam).

4.2 Vrste kot nosilke interesov

V diskurzu biotske raznovrstnosti je vseprisotna osredinjenost na vrsto, ne pa na posamezne člane vrste. V poimenovanju živali prevladujejo skupna imena:³ *vrsta, populacija, združba, živelj*: »Kaže, kot da se ta vrsta novemu okolju še ni povsem prilagodila, da bi živo srebro izločala v nekatere manj pomembne organe« (Lipej 2010); »Potem so na vrsti naravoslovci, da poskušajo rešiti tisto malo, kar je še ostalo od vrste« (Mele 2010); »kljub temu v njem živi presenetljivo pester morski živelj« (Lipej 2010).

»Diskurz, oblikovan s skupnimi imeni, odvrta pozornost od direktnega odnosa s posameznimi živalmi: posameznika lahko vidimo, slišimo ali z njim sočutimo, z vrsto ne moremo« (Stibbe 2005: 9). Izključevanje posameznosti živali je izkazano tudi s pomen-skim prenosom, pri katerem pride do zamenjave posameznikov z vrsto: »ribiči iz morja polovijo preveč določenih tarčnih ribjih vrst« (Lipej 2010, poudarek dodan); »pojvajo se nekater redke vrste morskih psov in drugih hrustančnic« (Lipej 2010, poudarek dodan). Ribiči ne morejo naenkrat poloviti celotne vrste oz. celo (pre)več vrst; polovijo (pre)več *rib določenih vrst*. Prav tako se naenkrat ne pojavi celotna vrsta, tj. vsi člani vrste; pojavi se *morski psi in hrustančnice nekaterih redkih vrst*.

Značilno je prehajanje števnih samostalnikov v neštevne: »Problem modroplavutega tuna je, da je zelo cenjena in iskana riba, ki raste počasi in je zaradi prelova ogrožena« (Lipej 2010). Neštevna raba števnih samostalnikov predpostavlja speciesizem: živali niso predstavljene kot posamezniki, ki živijo življenje z lastnim smotrom, ampak zgolj kot predstavniki vrst. S tem je zanikana njihova posameznost in edinstvenost.

Učinek poenotenja ima tudi metafora za raznolikost vrst, ki jo v intervjuju uporabi znanstveni svetnik Morske biološke postaje Piran: »Ne glede na to pa moram ugotoviti, da ima slovensko obalno morje še vedno veliko število vrst. Kot večkrat rečem, je kot nekakšna Noetova barčica« (Lipej 2010). Svetopisemska izhodišča se preslikujejo na slovensko obalno morje: Noe na Morsko biološko postajo Piran, barka na slovenski del Tržaškega zaliva (s površino slovenskega dela Tržaškega zaliva je motivirana besedotvorna modifikacija: barka – barčica) ter potop na podnebne spremembe, onesnaževanje, degradacijo morskega prostora in druge grožnje biotski raznovrstnosti. Metafora podpira koncept izenačenja posameznikov z vrsto in implicira hierarhiziranje vrst glede na njihovo estetsko, komercialno, rekreacijsko in znanstveno uporabnost.

Edninska oblika za identificiranje posameznega bitja je v besedilih omenjena dvakrat, vendar vzpostavljane posameznosti določata merili ogroženosti: »lani nas je obiskal kit grbavec« (Lipej 2010),⁴ in genske manipulacije: »leta 2000 je ljubka zajklja Alba s svojo manipulirano dedno zasnovo posvetila v ta svet« (Mele 2010). Zajklja je poimenovana celo z lastnim imenom, vendar kot »stvaritev« t. i. transgenske umetnosti (Kac 2001) ni pojmovana kot bitje, oseba z lastno vrednostjo, ampak kot umetnostno delo, tj. kot stvar, katere vrednost je določena z

³ Med skupna imena na osnovi semantičnega merila uvršam tudi nekatere slovnično števne samostalnike, npr. vrsta, združba.

⁴ Kiti grbavci se po stopnji ogroženosti vrste uvrščajo med ranljive vrste (VU).

znanstveno-umetnostno uporabnostjo za človeka.⁵

V sklepnem delu zmagovalnega študentskega esaja na temo Izumrtje in rojstvo živih bitij avtor z metaforo plesa izrazi skrb za vrste, ki s svojim izginjanjem napovedujejo ogroženost človeštva: »Zdaj je še čas, ko lahko dosti naredimo in nehamo teptati po vrstah, ki z nami plešejo ples na robu izumrtja« (Mele 2010). Avtorjev poziv k zaščiti biotske raznovrstnosti, tj. zaščiti ogroženih vrst, je dejansko poziv k samoobrambi. Z metaforo je ponazorjena odvisnost preživetja človeštva od raznovrstnosti in interakcije med drugimi organizmi (ko bodo ti zdrsnili z roba, bo tudi človeka potegnili v globel). Tak poziv ima sicer lahko vlogo pri reševanju članov ogroženih vrst pred izumrtjem, a zaščita je omejena na določene vrste zaradi njihove ekološke vrednosti in ne zato, ker bi imele živali kakršnekoli pravice ali vrednost same po sebi. Preživetveni interesi posameznikov niso pomembni. Vrednotenje živali po merilu redkosti predpostavlja tudi višjo vrednost članov ogrožene vrste kot članov zelo številne vrste, kar zaobide odnos med ljudmi in večino živali – živali tistih vrst, ki jih ljudje vsakodnevno sistematizirano in institucionalizirano izkoriščamo.

Diskurz biotske raznovrstnosti ne nasprotuje namernemu ubijanju živali, postavlja zgolj meje ubijanja: ubijanje je sprejemljivo, dokler obstajajo živali v zadostnem številu, da ohranjajo populacijo. To stališče se izraža tudi z mernimi pridevniki in količinskimi prilastki: »Razlog tiči v trajnostnem kmetijstvu in prekomernem lovu živali« (Gaupe 2010, poudarek dodan); »S prvim se srečujemo, ko ribiči iz morja polovijo preveč določenih tarčnih ribjih vrst in drugih tarčnih morskih organizmov, tako da je ogrožena njihova reproduktivna sposobnost obnove populacij« (Lipej 2010, poudarek dodan). Lov in ribolov nista predpostavljena kot ogrožajoči dejanji za posameznike (ki so ob preteči nasilni smrti

dejansko osebno ogroženi), ampak za populacijo. Vrednost življenja je zreducirana na reproduktivno sposobnost. Koncept izključevanja posameznosti legitimira masovno zlorabo. »Brez slabe vesti ubijamo neljudi enega po enega, milijon za milijonom, vse dokler obstajajo drugi člani njihove vrste, razpoložljivi za nadaljnje ubijanje« (Dunayer 2001: 58).

5 Sklep

Z vidika rekonstruiranja odnosa ljudi do drugih živali diskurz biotske raznovrstnosti utrjuje antropocentrične predpostavke ekonomskih diskurzov, ki vrednotijo nečloveške živali zgolj v smislu njihove uporabnosti za človeške namene. Globalni ekosistem je pojmovan kot »opora globalnemu gospodarstvu« (Gaupe 2010), torej kot partner v globalnem ekonomskem sistemu, ki človeku zagotavlja potrebne dobrine. Živali kot del ekosistema dobijo z vključitvijo v ekonomski sistem tržno vrednost – ta je določena z njihovo estetsko, komercialno, znanstveno in rekreacijsko uporabnostjo. V tržnem vrednotenju so živali moralno enakovredne neživim predmetom, ki nimajo moralno pomenljivih interesov. Diskurz biotske raznovrstnosti ima sicer lahko pomembno vlogo pri reševanju članov ogroženih vrst, a ne nasprotuje ubijanju živali na načine, ki ne ogrožajo vrste kot celote. Zavzemanje za »bogastvo in raznovrstnost« življenja prevlada nad specifičnimi interesi zavedajočih se, avtonomnih bitij. Razumevanje moralne vrednosti živali v diskurzu biotske raznovrstnosti je, če parafraziram Cesairov očitek psevdohumanizmu (2009: 12), ozko in fragmentirano, fragmentarno in fragmentirano ter, navsezadnje, speciestistično.

Viri in literatura

CESAIRE, Aimé, 2009: *Razprava o kolonializmu*. Ljubljana: Založba *cf.

⁵ Zajklja je bila gensko spremenjena s posebnim genom, ki proizvaja zeleni fluorescentni protein.

- COOPER, Nigel S., 2000: Speaking and listening to nature: ethics within ecology. *Biodiversity and Conservation* 9. 1009–1027.
- van DIJK, Teun, 1993: Principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society* 4/2. 249–283.
- DUNAYER, Joan, 2001: *Animal Equality: Language and Liberation*. Derwood: Ryce.
- DUNAYER, Joan, 2009: *Specizam*. Čakovec: Dvostruka duga.
- ERJAVEC, Tea, 2010: Biotska raznovrstnost je življenje, naše življenje. *GEomix* 17/1. 34–37.
- FAIRCLOUGH, Norman, 1989: *Language and power*. London: Longman.
- FAIRCLOUGH, Norman, 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- FAIRCLOUGH, Norman, 2010: *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Harlow: Longman.
- FRANCIONE, Gary L., 2007: *Introduction to animal rights*. Philadelphia: Temple University Press.
- FRANCIONE, Gary L., 2008: *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation*. New York: Columbia University Press.
- GAUBE, Aleš, 2010: *Iskanje zaščite za biodiverzitet*. www.dnevnik.si/novice/svet/1042398789
- HALLIDAY, Michael, 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- KAC, Eduard, 2001: Fluorescentna Zajklja Alba. Intervju Saše Savla. *Maska* IX/3–4. 26–29.
- Konvencija o biološki raznovrstnosti: www.konvencije.mop.gov.si/bioloska_raznovrstnost.pdf
- LIPEJ, Lovrenc, 2010: *Naše morje je kot nekakšna Noetova barčica ...* www.delo.si/clanek/104989
- MAFFI, Luisa, 2005: Linguistic, Cultural, and Biological Diversity. *The Annual Review of Anthropology* 29. 599–617.
- MELE, Miha, 2010: Ples na robu izumrtja. *Delo*, 30. 12. 2010. 20.
- PLEMENITAŠ, Katja, 2007: *Posamostaljenja v angleščini in slovenščini: Primer časopisnih vesti in kritik*. Maribor: Zora.
- RAVELLI, Louise J., 1988: Grammatical metaphor: an initial analysis. Erich Steiner, Robert Veltman (ur.): *Pragmatics, Discourse and Text: Some Sistemically-inspired Approaches*. Norwood, New Jersey. 133–148.
- SINGER, Peter, 1990: *Animal Liberation*. New York: New York Review.
- STEINER, Gary, 2005: *Antropocentrism and its discontents: The moral Status of Animals in the History of Western Philosophy*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- STIBBE, Arran, 2001: Language, Power and the Social Construction of Animals. *Society & Animals* 9/2. 145–161.
- STIBBE, Arran, 2005: Counter-discourses and the relationship between humans and other animals. *Anthrozoös* 18/1. 3–17.
- TAKACS, David, 1996: *The Idea of Biodiversity: Philosophies of Paradise*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- ŽARNIČ, Rok, 2010: *Otvoritvena slovesnost Mednarodnega festivala alpskega cvetja*. www.biotskaraznovrstnost.si/knjiznica/22maj_govor_minister.pdf

NEKAJ POUČKOV IZ 30-LETNE ZGODOVINE SIMPOZIJA OBDOBJA

Ada Vidovič Muha

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 061.3(497.451.1:100):[811.163.6+821.163.6]:316.7

Simpozij Obdobja zaznamujejo tri temeljne prvine, zlasti dve – mednarodnost in interdisciplinarnost – sta še posebej aktualni za sodobni čas. Tretja, vezana na kohezivno krovnno temo, ki se je pred nekaj leti opustila, predlagamo, da se ponovno vzpostavi; gre namreč za premišljen izraz aktualne in kompleksne problematike humanistike na Slovenskem s poudarkom seveda na jeziku in literaturi, o kateri lahko kritično razpravlja tudi mednarodna strokovna javnost. Kot taka je neke vrste razpoznavni intelektualni znak simpozija Obdobja, ki ga v veliki meri tudi osmišlja.

interdisciplinarnost, krovna tema, kultura, mednarodnost, simpozij Obdobja

The Obdobja Symposium has three key elements, two of which – internationality and interdisciplinarity – are of particular relevance today. The third, connected with the overall cohesive theme, needs to be re-established: the considered expression of the current and complex issue of the humanities in Slovenia with an emphasis on language and literature, which can also be critically discussed by the international scholarly community. It thus represents a kind of distinguishing intellectual marker of the Obdobja Symposium, which also, to a great extent, gives it meaning.

interdisciplinarity, overall theme, culture, internationality, Obdobja Symposium

1

Zasnovo vsakoletnega simpozija Obdobja – z letošnjim jubilejnim vred – zaznamuje ambicija razširiti nacionalne meje slovenske humanistične znanosti tako, da je ta postavljena v primerjalni mednarodni kontekst in sistematično tipološko proučevana. Sicer pa je o namenu mednarodnosti ob koncu prvega desetletnega ciklusa simpozijev T. Pretnar (1988: 735) zapisal: »Simpoziji naj bi [...] razkrili, kakšno je slovenstvo v 'lastnih' in 'tujih' očeh, pisali naj bi dvojno zgodovino slovenskega kulturnega snovanja in misli«. – Interdisciplinarnost je kot prav tako pomembna stalnica vgrajena v zasnovo simpozijev od samega začetka, se pravi od leta 1979 – brez velikih besed, ki jih danes poslušamo v zvezi s tem pojmom, zlasti ko je treba tako in drugače besediti o smiselnosti npr. razisko-

valne skupine ali projekta. Interdisciplinarnost v simpozijских zbornikih vidi T. Pretnar v že citiranem zapisu »v tolerantnost[i] in odprtost[i] razpravljanja, ki sicer natančno obravnava izbrana dejstva in jih argumentirano posplošuje«.

1.1

Tudi pojem sistematičnosti se kot stalnica veže na interdisciplinarnost znotraj humanistike, vendar z izločenima in s tem poudarjenima področjema raziskovanja – slovensko književnostjo in jezikom, torej z literarnoteoretičnega oz. literarnozgodovinskega in jezikoslovnega stališča; pojem kulture, ki znotraj humanistike upravičuje interdisciplinarnost v najrazvidnejši obliki, pokriva vsa druga humanistična področja od filozofije do zgodovine, umetnostne zgodovine,

muzikologije, antropologije, arheologije, teologije, etnologije¹ z razumljivo izbirnostjo oz. neobveznostjo sodelovanja vseh eksplicitno neimenovanih humanističnih področij pri vsakokratno aktualni temi. Literarnovedni in jezikoslovni vidik sta torej tista, ki do določene mere izbirno nagovarjata posamezna področja humanistike, saj je bil tudi simpozijски odbor s predsednikom vred vezan v glavnem na slovenistične katedre Oddelka za slavistiko, kasneje na Oddelek za slovenistiko, kar se z redkimi izjemami kaže tudi v uredništvih zbornikov.²

Čeprav je bila prav nedorečenost nekaterih pojmov iz naslova simpozijev v začetku morda moteča, saj smo pogrešali uvodno razpravo z interpretacijo oz. kriteriji utemeljitve predvsem vsebinske in iz tega izvira-joče časovne členitve na posamezna obdobja, se je prav to kasneje izkazalo za pomembno kvaliteto: simpozij Obdobja se je vrasel v slovenistiko tudi zato, ker je njegov široko odprt koncept omogočal sprejeti tudi druge in drugačne teme: bazična časovna razporejenost vsebin omogoča utemeljitve in do določene mere preureditve tudi s kriterijem zvrsti in metod, s katerim se simpozij nadaljuje oz. se je do nedavna nadaljeval.

1.2

Organizacijsko je bil simpozij Obdobja zasnovan kot tematsko samostojni dvodnevni uvodni del tradicionalnega Seminarja sloven-

skega jezika, literature in kulture (Seminar) z domačimi in vabljenimi tujimi predavatelji, v glavnem tistimi, ki so se ukvarjali z vprašanji tudi slovenske humanistike. Kot je mogoče razbrati iz zapisnika seje pripravljalnega odbora 14. Seminarja pri takratni Pedagoško-znanstveni enoti (PZE) za slovanske jezike in književnosti z dne 26. 10. 1977, je bil na tej seji sprejet predlog, »naj bo znanstveni simpozij z udeležbo tujih slavistov odslej redna oblika dejavnosti Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, in sicer izmenično jezikoslovni in literarno-zgodovinski.« Uresničitev predloga je bila za eno leto zamaknjena, saj se je v letu 1978 PZE za slovanske jezike in književnosti »organizacijsko priključila Župančičevemu simpoziju«, ki ga je ob 100-letnici pesnikovega rojstva pripravljala SAZU. Iz zapisnikov je razvidno,³ da bi bilo tudi težko upravičiti financiranje dveh mednarodnih simpozijev v istem letu.

Začetna uvrstitev simpozija Obdobja v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi v (časovni) začetek Seminarja je bila smiselna, saj pojem simpozij vnaša v omenjena tri področja znanstveno oz. strokovno ambicijo, namen Seminarja pa je seveda predvsem izobraževalni. Prirreditvi sta bili vsaj v svoji zasnovi komplementarni: če zelo poenostavimo – spoznanja, ki jih med drugim prinašajo tudi simpoziji, lahko služijo izobraževanju.

¹ Nabor področij, ki sodijo v humanistiko, je povzet po klasifikaciji ARRS: <http://www.ars.gov.si/sl/gradivo/sifranti/sif-vpp-frascati.asp/>.

² V različnih uredniških vlogah je bil v prvem desetletnem in drugem sedemletnem ciklusu Obdobji dejaven zlasti rusist Franc Jakopin, in sicer kot urednik skupaj z Borisom Paternujem Obdobji 8 in 16, sourednik z Jožetom Koruzo Obdobji 2 in 3, s Francetom Bernikom Obdobji 4 in s Helgo Glušič Obdobji 5, z Jožetom Toporišičem in Tinotom Logarjem Obdobji 13; rusist Aleksander Skaza je bil urednik z Ado Vidovič Muha Obdobji 9, sourednik z Jožetom Koruzo Obdobji 7; primerjalna slavistka Alenka Šivic Dular je bila urednica Obdobji 17; samo prvi zbornik iz tretjega ciklusa so še imeli na skrbi neslovenistični slavisti – rusistka Aleksandra Derganc je uredila Obdobja 18. Tretji cikel od 18. Obdobji dalje je v samo slovenističnih rokah.

³ Zahvaljujem se vodji slovenistične in slavistične knjižnice na Filozofski fakulteti Anki Sollner Perdih za pomoč zlasti v zvezi z ocenami in poročili, ki so jih o Obdobjih napisali strokovnjaki predvsem v tujini; zahvaljujem se dr. Mojci Nidorfer Šiškovici, ki skrbi za program simpozija Obdobja pri CSD/TJ, za pomoč pri iskanju tako organizacijskih in tematskih začetkov Obdobji konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja kot predlogov ob sprejemanju novega koncepta oz. nove krovne teme konec devetdesetih let; hvala tudi kolegu Miranu Hladniku za podatke.

Prvi simpozij (1979) je bil zaznamovan z manjšim številom referentov, zbralo se je osemindvajset znanstvenikov, vendar se je že na drugem njihovo število skoraj podvojilo in se z leti ustavilo pri sedemdeset pa tudi več. Organizacijska povezanost s Seminarjem se je kazala poleg samega tako rekoč skupnega naslova,⁴ kot rečeno, v časovni uvrstitvi simpozija pred začetek Seminarja, se pravi nekako konec junija in začetek julija; tudi kot izdajatelj je v zborniku naveden poleg Filozofske fakultete in Oddelka za slovanske jezike in književnosti še Seminar slovenskega jezika, literature in kulture vse do ustanovitve Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik (CSD/TJ); zadnjič je v tej vlogi Seminar naveden v zborniku Obdobja 16 (1997), v 17. zborniku Obdobja (1998) je namesto Seminarja naveden CSD/TJ, čas prireditve pa se premakne na začetek zime, november ali začetek decembra. Simpozij Obdobja postane tako znotraj CSD/TJ poleg Seminarja in Slovenščine na tujih univerzah samostojni program, neposredno povezan z Oddelkom za slavistiko, od 2001 pa z Oddelkom za slovenistiko.

Ob tej priložnosti naj še enkrat izpostavim dejstvo, da sta prav Seminar in Obdobja zaznamovala slovenistiko z danes tako zaželenim konceptom mednarodnosti – Seminar že od srede šestdesetih in Obdobja, kot rečeno, od konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Obe dejavnosti sta se razmahnili tudi zaradi živahnega in uspešnega delovanja slovenistik na različnih univerzah po svetu, tj. programa Slovenščina na tujih univerzah. Vsi trije programi so dragoceni tako po vsebini kot po danes še posebej pomembni mednarodnosti. Razvijati te tri dejavnosti je prav zaradi njihove afirmativnosti zahtevna, hkrati

pa tudi dragocena naloga Oddelka za slovenistiko.

2

S tematskega vidika je mogoče simpozij Obdobja členiti na dva temeljna sklopa z neke vrste prehodnim obdobjem, časom med 11. simpozijem 1989. leta z zbornikom, ki je izšel leta 1991, in 18. iz leta 1999, ustrezni zbornik pa tri leta kasneje 2002. Zlasti ta čas zaznamujejo številni jubileji in obletnice pomembnih dogodkov za slovensko kulturo in slovenstvo sploh; tovrstne teme se tudi sicer vgrajujejo v koncept simpozija Obdobja in ga pomembno zaznamujejo.

2.1

Poimenovanje simpozija z Obdobjem je utemeljeno zlasti s prvim desetletjem, ki razvojno skozi zgodovino členi slovensko književnost, jezik in druga humanistična področja, kolikor se pač najdevajo v tovrstni členitvi. »[V]sakoletni simpoziji [so] posvečeni obdobjem v razvoju slovenskega jezika, književnosti in kulture«, je zapisal akademik Paternu (1980: 494), idejni avtor zasnove teh znanstvenih srečanj. Dejansko gre za zamejitev časa, ki ga je mogoče (a) tipološko opredeliti načeloma glede na vsebinsko-slogovni vidik v najširšem smislu, pogojen, recimo, s širšim družbenim, političnim kontekstom, kot sta npr. razsvetljenstvo, romantika idr., (b) lahko pa je poimenovan samo čas, ki izkazuje določene za humanistično znanost pomembne posebnosti.⁵ V tem smislu vsaj načeloma variira naslov posameznega simpozija in posledično zbornika:

- v skupini (a) naj bi bila v naslovu relativna stalnica *Obdobje*, spremenljivka *česa* in absolutna stalnica *kje*; imamo torej

⁴ Ni jasno, zakaj se je literatura iz seminarskega naslova preimenovala v simpozijemski naslov v književnosti. Verjetno je jezikovna politika presegla jezikovnokulturno načelo časovno pogojene ustaljenosti; seminarska prireditve sega v sredo šestdesetih let prejšnjega stoletja.

⁵ Tudi besedotvornopomenska (morfemska) členitev obdobja je blizu predstavljeni opredelitvi. Beseda sodi med obrazilno dvomorfemske tvorjenke iz predložne zveze, torej *ob-dob-je* »tedaj (čas), ko je (kaj) ob 'zraven, poleg' (določene) dobe«. Poljubnostni zaimek *kaj* je torej tisti, ki zamejuje (ob-) posamezno dobo.

Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobje baroka v [...], Obdobje romantike v [...], Obdobje realizma v [...], Obdobje simbolizma v [...], Obdobje ekspresionizma v [...], vendar proti pričakovanju tudi 10. simpozij v uredništvu J. Toporišiča z notranjim naslovom Obdobje srednjega veka v [...], zunanjim pa ustrezno Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi;

- v skupini (b) *Obdobje odpade*; gre torej za tip spremenljivka kaj in stalnica kje: *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Sodobni slovenski jezik v [...], vendar nepričakovano tudi Socialni realizem v [...]*

Sicer pa povzemimo misel, ki jo je v zvezi s poimenovanjem teh simpozijev z *Obdobji* zapisal T. Pretnar v že omenjeni oceni: »Poimenovanje obdobji je zgolj urejevalno in zato ni niti nazorsko niti metodološko enotno: njegovo primernost ali neprimernost, neposrednost ali pretekstualnost znotraj posameznih zbornikov reflektirajo nekatere razprave, ki sicer niso namenjene samo periodizacijskim ali terminološkim vprašanjem«. V zvezi s književnostjo navaja »npr. Olofov[o] o razsvetljenstvu, Flakerjev[o] o romantiki, Daraszev[o] o ekspresionizmu, razmišljanja M. Bobrownicke o simbolizmu in ekspresionizmu itd.«

2.1.1

Kot neke vrste stalnica ostaja naslov *Obdobja* kot krovno poimenovanje vseh tovrstnih simpozijev in seveda zbornikov. Sicer pa se z 10. simpozijem 1988. leta in leto kasnejšim zbornikom, vezanim na srednji vek, končuje tematika predvsem literarnovedne členitve časa v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, ki jo je sprejelo tudi jezikoslovje; kot kaže, je bila analiza prav tovrstne tematike temeljna spodbuda zasnove simpozijev. Tako tudi predsednik prvega simpozija na temo razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi in ured-

nik zbornika Boris Paternu (1980: 449) v Spremnih besedi zapiše: »Glavni namen teh posvetovanj je predstavitev in presoja novih pogledov na obdobja, je znanstvena aktualizacija njihovih temeljnih vprašanj.« Zlasti poudarjena interdisciplinarnost naj bi bila tista, ki bi skupaj z mednarodno sopostavitvijo aktualizirala vprašanja posameznih obdobji.

V zvezi z že omenjenim dejstvom, da je členitev na obdobja zasnovno izhajala predvsem iz literarnovednih, deloma še jezikoslovnih parametrov, je zanimivo, v kolikšni meri so se v njih znašle tudi druge, humanistične stroke. Ni presenetljivo, da je na vseh simpozijih in v simpozijских zbornikih prisotna zgodovina in umetnostna zgodovina, zelo pogosta je muzikologija in etnologija, pričakovali bi pogostejše pojavljanje filozofije – v zborniku je izpričano trikratno sodelovanje, sledi ji teologija, ni najti npr. antropologije, arheologije.

2.1.2

V kolikšnem obsegu je zelo ambiciozen namen »znanstvene aktualizacije [...] temeljnih vprašanj« razvojne dinamike jezika, literature, kulture s končanim pregledom bolj ali manj klasificiranih obdobji uspel, si v tem trenutku ne upam soditi; za objektivno verodostojno oceno bi bil potreben kritičen pregled z jasnim teoretičnim pristopom desetih knjig tudi po šeststo, sedemsto in več strani – Obdobje simbolizma (4. simpozij) v dveh knjigah ima skupaj 824 strani (ur. Franc Zadravec). Lahko samo iz čisto osebnega, predvsem jezikoslovnega, deloma tudi širšega kulturološkega vidika izpostavim vsaj dve spoznanji, ki odsevata evropsko aktualen koncept filozofije našega prostora v določenem času. Iz 1. zbornika Obdobja, vezanega na razsvetljenstvo, velja izpostaviti več kot 60-stransko Prunčevo analizo Gutsmanovega nemško-slovenskega slovarja iz 1789. leta (1980: 209–265), ki dokazuje vpetost adelungovskega razsvetljenskega koncepta v razumevanje sveta, kot ga odseva leksikografsko zajet pojmovni svet, saj se lahko z avtorjem

razprave samo strinjamo, da je »[z]godovina besedišča neke jezikovne skupnosti [...] neposreden odraz njenega duhovnega osvajanja sveta.« (Prav tam: 209.) Škoda, ker avtor doslej ni realiziral napovedanega »Gutsmanovega odnosa do ostalih slovenskih slovarjev in do osrednjeslovenskega knjižnega izročila«, ki ga bo, kot pravi, »iz tehničnih razlogov« – verjetno zaradi za zbornik preobsežnosti take razprave – objavil ob drugi priložnosti.« (Prav tam: 260.)

Neke vrste vpetost slovenske razsvetljenske miselnosti že v 16. stoletje prinašajo razprave iz ustreznega zbornika – Obdobja 6, ki po izsledkih presegajo razvojno tričlenskost zasnove Obdobja: prek analize književnosti, funkcije jezika v protestantizmu, se pravi znotraj humanističnega zgodnjerenoveškega duha Evrope se lušči v tem času nova filozofija jezika, ki pomeni odklik od ideologizirane univerzalnosti latinščine v sicer še vedno ideologizirani, vendar pa zdaj že narodno, v širšem smislu nacionalno individualizirani jezik. V evropskem prostoru se humanistično definira tudi slovenski jezikovni in s tem narodni prostor. Kot ugotavlja B. Paternu (1986: 53–75), se z nacionalno individualizacijo slovenščine 16. stoletja odpira pot v osebno individualizacijo, ki jo prinaša razsvetljenstvo, posebej pa seveda romantika s Prešernom. Močna vraščanost slovenskega predknjižnega, torej kulturnega jezika, se pravi zlasti jezika cerkve pa tudi vsaj nekaj drugih sekularnih področij, v splošno slovensko jezikovno zavest, je preprečila za razvoj knjižnega jezika in z njim nacionalne ideje pogubno »diglosijo, odtujenost ali razkolk med 'visokim', cerkvenim in 'nizkim' ljudskim jezikom.« (Prav tam: 61.) Tako je lahko slovenski knjižni jezik v odločilni fazi razvoja prešel v svojo zrelo fazo, zaznamovano s sposobnostjo biti izraz tako osebne, tudi ustvarjalne identifikacije in s tem nedvoumna priča stopnje demokratizacije

družbe, če povzamemo Kocbeka. – Kot rečeno, kar nekaj zanimivih razprav, vezanih na 16. stoletje, presega zasnovo triado, zlasti členitev besedil na jezik in književnost, in lahko nosi skupni imenovalec humanistične prvine 16. stoletja. Smiselna je bila odločitev urednice Brede Pogorelec za skupne tematske naslove razprav zbornika 16. stoletja v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. – O simpoziju je med drugimi za *Slavio* poročal M. Kopecký (1985: 223–224).⁶

Zadnji, 10. zbornik z referati simpozija na temo *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* med drugim odlikuje polemika s Kronsteinerjevim prizadevanjem o »drugačni določitvi« alpskoslovenskega tudi zaradi »neupoštevanja relevantnih fonoloških in oblikoslovnih dejstev v Brižinskih spomenikih« (Cvetko Orešnik 1989: 35). Šlo je za neupoštevanje Ramovševih argumentov »o slovenskem značaju Brižinskih spomenikov«, je zapisala avtorica (prav tam: 50). Odlično argumentirana kritika Varje Cvetko Orešnik je ostala brez odgovora.

2.2

Kot rečeno, z desetim zbornikom (1989) je bil končan kritični pregled obdobja v slovenski humanistiki, nastopil je čas neke vrste konceptualnega zatišja, ki se ga zapolnjuje na dva načina: z vrsto jubilejnih zbornikov, kot so *Ramovšev zbornik*, Obdobja 12 (1994), edini izšel kot 2–3 številka *Slavistične revije* brez uvodne oz. spremne besede, ki jo sicer imajo zborniki Obdobja, v platno vezan *Miklošičev zbornik*, Obdobja 13 (1992), prav tako v platno vezan *Kopitarjev zbornik*, Obdobja 15 (1996), in *Vatroslav Oblak*, Obdobja 17 (1998) – o slednjem sta pisala R. Lenček (1996) in za makedonski prostor L. Crvenkovska (2000) – vsi štirje v naslovu poimenovani z jezikoslovci, ki jim je zbornik posvečen. – Med obeležijske zbornike lahko

⁶ Vsi navedeni podatki o kritikah samega simpozija ali zbornika Obdobja so iz Knjižnice Oddelka za slovenistiko in Knjižnice Oddelka za slavistiko. Kot poudarja vodja obeh knjižnic, A. Sollner Perdiš, ki mi jih je prijazno posredovala, ni nujno, da so podatki dokončni. V prispevku so upoštevani vsi tako dostopni, ki so izšli v tujini, domači deloma.

prištejemo tudi Obdobja 11 (1991), sicer tematsko z naslovom vezana na slovenski narodni preporod, vendar ker je bilo obdobje razsvetljenstva že predstavljeno celo v 1. simpoziju, je bilo tokrat v oklepaju dodano posvetilo *Ob 70-letnici ljubljanske slavistike* – simpozij je bil namreč dve leti pred izidom zbornika – in tako tematsko tudi razširjeno. V uvodu urednik M. Kmecl naniza dogodke, za katere je bilo leto 1989 obletnično in ki vsaj posredno utemeljujejo predstavljene teme. Šlo je za »200 let francoske revolucije, ki je z idejami in dogodki daljnosežno sodelovala pri slovenskem narodnem in kulturnem prerodu [...], 200-letnico prve moderne slovenske gledališke predstave« in »300 let od izida polihistorske *Slave vojvodine Kranjske* J. V. Valvasorja«. Vsi ti dogodki »pripadajo istemu skupnemu imenovalcu – modernemu formiranju slovenskega naroda.« Nizanje vseh teh pomembnih dogodkov nekako utemeljuje dejstvo, da so »Obdobja 11 [...] po svojem značaju nekakšen vmesen simpozij«, je zapisal urednik (Kmecl 1991: 5). – Sicer pa je bil zbornik, kot rečeno, posvečen 70-letnici ljubljanske slavistike; na tovrstno obletnično temo – tudi 70-letnica ljubljanske univerze – ima urednik zbornika M. Kmecl uvodni referat, kjer zapiše: »Slovenistika je bila po doslejšnji zgodovinski logiki eno od jeder nove univerze.« (Prav tam: 11.) Misel nas opozarja, da se s svetlobno hitrostjo spreminjajo vloge v vrednostnem sistemu znanosti na Slovenskem. – V tem zborniku želi biti obletničen tudi prispevek J. Toporišiča Zadnjih 20 let slovenskega jezikoslovja, vendar pa je vprašanje, v kolikšni meri želi biti tudi verodostojen. Kar obsežna bibliografija s številnimi prispevki, uvrščenimi med izvirne znanstvene članke, tudi znanstvena monografija – vse to je bilo premalo, da bi se znašla vsaj v nekem kratkem »časijem« okviru ob »vsečasnem besedotvorju« A. Bajca (Toporišič 1991: 19).

Kot rečeno, sledili so jubilejni simpoziji, tudi obsežna in po prispevkih najbolj

raznovrstna *Miklošičev* ob 100-letnici smrti 1991, zbornik leto kasneje, in *Kopitarjev* ob 150-letnici smrti, 1994, izid zbornika dve leti kasneje. *Miklošičev zbornik* bo ostal v zgodovini »tudi kot pričevanje o tem, kar se je dogajalo v Ljubljani med 26. in 28. junijem 1991. leta«. Objavljene izjave podpore eminentnih mednarodnih strokovnjakov, udeležencev simpozija »aktualizira[jo] zbornik v smislu spomina na usodne zgodovinske okoliščine, v katerih je simpozij potekal; njegovi udeleženci so nehote postali priče zgodovinskim in v tistem trenutku tudi travmatičnim dogodkom«, če povzamem besede, zapisane v oceni tega zbornika (Vidovič Muha 1993). Mnogi prispevki neposredno ali posredno pričajo o preseganju časovne ujetosti Miklošičevih znanstvenih spoznanj. Še posebej s svojim življenjskim delom, štirimi knjigami *Primerjalne slovnice slovanskih jezikov* je izstopil iz »časovn[e] ujetost[i] – z mladogramatičnim jezikoslovnim historicizmom zaznamovano devetnajsto stoletje« in posegel v »jezikoslovje dvajsetega stoletja, zlasti v funkcionalistični strukturalizem in tvorbeno-pretvorbena jezikoslovje. »[T]o, kar Miklošič išče v zgodovinskih izvorih, je v resnici racionalna »globinska struktura« pomenske narave, iz katere bi se logično izvajala pomenskost moderne povedi«, meni imeniten francoski slavist Paul Garde (1992: 201).

2.2.1

Med obletnične simpozije in hkrati tiste, ki napovedujejo nov tematski sklop, sodi tudi simpozij z naslovom *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, vendar s podnaslovom (*Ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove*) iz leta 1992 pod vodstvom T. Pretnarja, izid zbornika leta 1994 zaradi Pretnarjeve smrti v uredništvu M. Juvana in T. Sajovica; zbornik prinaša tudi celotno bibliografijo Marje Boršnik. – Novo tematsko usmeritev Obdobja pa nedvomno napoveduje simpozij na temo *Sonet in sonetni venec* iz 1995. leta in z letom kasneje izšlim zbornikom Obdobja 16 v

uredništvu M. Juvana, ki ga A. Bjelčevič (1997) v oceni simpozija vidi nekoliko nenavadno »kot nadaljevanje tovrstnih razpravljanih o obdobjih v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi.« Ko je A. Flaker v *Republiki*, hrvaškem časopisu za književnost, pisal o 16. simpoziju in objavil vse povzetke prispevkov, ki so se nanašali na hrvaški sonet (1995: 210–221), je o simpozijih Obdobja zapisal, da »se ne omejujejo na nacionalno književnost, ampak upoštevajo tudi druge slovanske književnosti in sploh obči evropski kontekst« (prav tam: 210).

Kljub tej tako rekoč spontani napovedi prihodnjega tematskega okvira se je reševanje vprašanja, kako naprej, rojevalo v ustvarjalnih, občasno tudi polemičnih okoliščinah kar dolgo; po zapisnikih sodeč se je začelo že po Obdobjih 16 leta 1996, vezanih, kot rečeno, na temo soneta, vmes je bil jubilejni zbornik ob 100-letnici smrti Vatroslava Oblaka, pa vse do 1999, ko je bil organiziran simpozij o historizmu. Iz zapisnikov in zapisov je mogoče izločiti nekako tri koncepte: vsaj nekaj slavističnih kateder je predlagalo dvodelnost simpozija, ostal naj bi samo jezikoslovno-literarnovedni del, kar pa naj ne bi izločalo razčlenbe tudi širših kulturoloških vprašanj; slovenistična katedra za knjižni jezik in stilistiko je bila na stališču, naj se obravnavane teme nadgrajujejo – za naslednje štiri simpozije pod naslovom *Konstituiranje slovenskega jezika, literature in kulture v evropskem kontekstu*. Glede na uspešnost omenjenih dveh zbornikov, 14. o ustvarjalnih generacijskih ritmih in 16. o sonetu, je bilo smiselno, da se je koncept zvrstnosti nadaljeval, podprl ga je tudi del slavistov. Sprejet je bil sklep o krovni temi z naslovom *Metode in zvrsti*, prvi, se pravi 18. simpozij z naslovom *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*, je vodila A. Derganc, še vedno pa z napovedjo »jezika, literature [ne književnosti] in kulture«, kar je bilo smiselno, saj je naslov usmerjal v raziskovalno metodo, lastno predvsem jezikoslovju pa tudi drugim humanističnim področjem. – S kar

obsežnimi povzetki posameznih referatov, objavljenih v zborniku, je pisala Neli Gančeva v *Paleobulgarici* (2003: 111–120).

Tematsko bogat simpozij Obdobja 19 z naslovom *Romantična pesnitev* je bil jubilejni, posvečen 200-letnici Prešernovega rojstva. – 20. obletnica simpozija Obdobja z naslovom *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje z letnico 2001*, izid zbornika 2003, je po naključju sovpadla s 450-letnico prve slovenske knjige, sicer pa je bila »umeščena v evropsko leto jezikov« (Vidovič Muha 2003: IX). Med gosti, ki so pozdravili simpozij, velja omeniti takratnega zunanjega ministra Dimitrija Rupla, ki je v svojem nagovoru izpostavil kar nekaj zanimivih preroških stališč v zvezi z jezikovnim vprašanjem takrat še v prihodnji Evropski uniji (EU). Med drugim pravi: »Razprave o tem [...], ali ne bi bilo prav, ko bi se zedinili za en sam [delovni] jezik [v EU], tečejo že vrsto let. Izid je odvisen od fizične velikosti, finančne in politične moči posameznih jezikov oz. njihovih narodov. Vsakdanja in redna raba velikih jezikov je večinska odločitev, utemeljitev pa je ekonomska.« (Poudarila A. Vidovič Muha.) In še: »Prevajanje (iz majhnih jezikov, npr. iz slovenščine) je problem majhnih, ne velikih. [...] Brez zavarovanja jezikovne dediščine in kompetence vseh, tudi najmanjših evropskih narodov, bi prišlo do resne krize.« (Rupel 2003: XVII.) Izjavi sta nekoliko protislovni: kako zavarovati nekaj, česar sploh ni, namreč npr. »majhne slovenščine« znotraj EU. – S povzetki nekaterih referatov je za rusko govoreče okolje simpozij predstavila T. Fili-monova (2002: 116–117).

Znotraj krovne teme Metode in zvrsti so bili organizirani simpoziji Obdobja 21 *Slovenski roman* leta 2002, zbornik izide 2003, Obdobja 22 *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem* leta 2003, leto kasneje izide zbornik, Obdobja 23 *Slovenska kratka pripovedna proza* 2004, izid zbornika 2006, Obdobja 24 *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, leta 2005 – informacija o času izida, ki

ni več v podnaslovu, je iz Uvodne besede predsednice, zbornik iz leta 2007, Obdobja 25 *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*, leta 2006, zbornik 2008, Obdobja 26 *Slovenska narečja med sistemom in rabo* 2007, izid zbornika 2009. – Zunaj krovne teme Metode in zvrsti so organizirani zadnji trije simpoziji, začenši z jubilejnim simpozijem Obdobja 27 *Reformacija na Slovenskem (Ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*, brez podatka, kdaj je simpozij potekal, čeprav je celo na naslovnici zbornik označen s simpozijem, izid zbornika 2010, Obdobja 28 *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, izid zbornika 2009 hkrati s simpozijem, enako kot lanska Obdobja 29 *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*, torej simpozij in zbornik 2010; tudi letošnji jubilejni Obdobja 30 brez krovne teme Metode in zvrsti.

Obsežno predstavitev posameznih referatov zbornika Obdobja 22 *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem* je v *Slavii* objavila J. Špirudová (2007: 353–360), ki prepozna v zborniku »aktualni pogled na strukturnofunkcijsko metodo in njeno pot od strukturalnega k pragmatičnemu in tudi kognitivnemu pristopu k jeziku.« (Prav tam: 353.) V Spremini besedi E. Kržišnik ugotavlja: »Tisto, kar je v prvi vrsti prineslo potrebo po ponovni aktualizaciji [jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem] je bilo [dejstvo, da se je] v zadnjem desetletju ali dveh [...] drastično spremenila resničnost sama in te spremembe nujno odsevajo v jezikovni resničnosti in v členitvi te resničnosti.« (Kržišnik 2004: IX.) Naj nekoliko konkretiziramo navedeno dejstvo: problematika jezikovnosistemske stilistike, v klasičnem smislu zvrstnosti, odpira danes v času močne družbene razslojenosti novo razsežnost proučevanja t. i. vertikalnega členjenja jezika; sociolektologija – proučevanje govorice različnih družbenih slojev, se agresivno vpleta v dialektološko problematiko; tudi členitev govorice na ruralno in urbano v sodobni težko pregledni družbeni dinamiki izgublja svojo prepoznavnost. – Tako Obdobja 24 *Razvoj slovenskega strokovnega jezika* – tematika

posega v danes ranljiv segment znanstvene in sčasoma tudi strokovne terminologije oz. tovrstnega jezika, okolja njunega osmišljanja – kot Obdobja 26 *Slovenska narečja med sistemom in rabo* pa tudi predhodna 20., vezana na knjižni jezik, so usmerjena v vprašanja jezikovnosistemske stilistike; vsi štirje simpoziji in njim ustrezni zborniki predstavljajo neke vrste problemsko celoto; tako bi jih bilo smiselno tudi oceniti. – O Obdobjih 26 je za makedonski strokovni prostor napisala oceno L. Tanturovska (2008).

2.2.2

Kaj se je znotraj tega mednarodnega in medstrokovnega srečevanja zlasti v na videz samo formalni ravni v zadnjem desetletju opustilo in kaj je ostalo? Od 19. simpozija in ustreznega zbornika naprej se je opustilo navajanje strokovnih področij jezik, književnost in kultura. V prvem tematskem sklopu desetih simpozijev je bilo to navajanje še smiselno, saj se je s tem ohranjala povezava s Seminarjem, katerega uvodni del je predstavljal; koristno je bilo tudi tako uzavestiti interdisciplinarni koncept Obdobji. – Vendar pa je težko upravičljivo dejstvo, da so se brez posebnega komentarja na potovanju proti 30. simpoziju, konkretno pri Obdobjih 28, Obdobja 27 so bila jubilejna, izgubile *metode in zvrsti*, povezovalna tema Obdobji. Ne tako daljna zgodovina oblikovanja tega pojma dokazuje, da je bila izbira domišljena, primerna tudi za interdisciplinarno zasnovo. Seveda pa nikakor ne gre za vztrajanje pri temi, ki je morda vzbujala občutek nasičenosti, čeprav že prelet »infrastrukture slovenščine in slovenistike« upravičuje tudi metodološki vidik ali vidik jezikovnosistemske stilistike. Celo jubilejni zbornik o reformaciji na Slovenskem, se pravi žanrsko razvejeno 16. stoletje, bi preneslo pojem zvrsti, sploh pa z literarni teoriji ustrezno interpretacijo. Vendar, kot rečeno, ne gre za vztrajanje pri določeni temi, gre za nujnost tematske krovne povezovalnosti, se pravi za ohranitev intelektualne znamke Obdobji; kot taka seveda zahteva temeljit premislek, sodelovanje, dis-

kusijo – vse to, kar je rodilo uspešnost »metod in zvrsti«.

Kritično se velja ustaviti tudi ob zahtevi po oddaji referatov za zbornik pred začetkom simpozija. Namreč izid simpozijskega zbornika po predstavitvi teme na simpoziju je pomemben tako za referenta kot urednike, saj pri izdaji prispevka omogoča upoštevanje kritične diskusije predavanj in s tem osmišlja pojem simpozija; poseg v to časovno zaporedje, ki se je zgodil z 28. simpozijem, se pravi prevzem vzorca izhajanja seminarskega zbornika, posredno pomeni odvzem pomembne vloge simpoziju oz. njegovo nekritično izenačevanje z vlogo Seminarja. Kot rečeno, ta zahteva gre v škodo vrednostne opredelitve simpozija in pomeni opuščanje pomembnega kriterija znanstvene verodostojnosti. Ne gre torej samo za formalnost, saj kljub temu, da se je Simpozij časovno odlepil od Seminarja, je ohranil svoje temeljne konceptualne prvine kot mednarodnost, interdisciplinarnost, do nedavna tudi krovno kohezivno tematiko.

Odločiti se je treba, kako naprej tudi v organizacijskem smislu, saj ostaja obremenitev slovenistov, kot kaže, nepresegljiva stalnica. V tem trenutku se zdi, da sta na vidiku dve oz. tri možnosti: vezati simpozij na dve leti – o tem se je resno razmišljalo konec 90. let, ko se je tako prizadevno razpravljalo o novi krovni temi; pritegniti k organizaciji sloveniste tudi z drugih slovenističnih institucij – ta misel se mi zdi za razvoj zelo smiselna; in tretja možnost – pritegniti v vse vsebinsko-organizacijske postopke druge humanistične stroke; ta slednja možnost bo seveda vplivala na izhodiščno tematsko slovenistično oz. slovenistično kontrastivno jedro. V vsakem primeru pa bi bilo treba že težko obvladljivo množico nastopajočih najmanj razpoloviti, kar pomeni nujnost veliko večje kakovosti izbire.

Kaj sicer Obdobja povezuje? Da, lahko gre za neke vrste simbolni pomen, ki se je izoblikoval skozi časovno stalnost – za neke vrste intelektualno znamko skupinske mednarodnosti in interdisciplinarnosti slovenistov,

vendar z nujno potrebno povezovalno krovno temo. Ostaja namreč skrb, da se bodo Obdobja sicer izgubila in s tem nekaj, kar ima že 30 let, posebej pa še danes aktualne preference – mednarodnost in medstrokovnost slovenistike.

3

Naj končam z besedami predsednika prvega simpozija Obdobja in idejnega snovalca moderne literarne vede sredi 20. stoletja, prek nje seveda tudi simpozija Obdobja akademika Borisa Paternuja: »[Pri simpoziju Obdobja] gre za spoštovanja vredno količino in kakovost novih spoznanj znotraj naših dveh temeljnih nacionalnih ved: slovenskega jezikoslovja in slovenske literarne zgodovine [...] v bogatem kontekstu opazanj in ugotovitev mednarodne slavistike. Nobena kultura, literarna in jezikoslovna zgodovina Slovencev ne bo mogla nastajati mimo tega pomembnega opusa, zbranega v obsežni zbirki *Obdobji* [...]« Pa še nekaj velja poudariti iz besed akademika: »[Z Obdobji] je prišlo do zelo izrazite tvorne delovne osredinjenosti sicer zelo divergentnih raziskovalnih smeri in različnih človeških npravi« (Paternu 2003: XVI) – sporočilo, ki ga v razsutem okolju našega strokovnega življenja ne gre zanemariti.

Literatura

- BJELČEVIČ, Aleksander, 1997: Vse o sonetu. *Razgledi* 14, 9. julij. 20–21.
- CRVENKOVSKA, Emilija, 2000: Značajan simpozium za deloto na Vatroslav Oblak. *Make-donski jezik* XLVIII–L, 1997–1999. 355–360.
- CVETKO OREŠNIK, Varja, 1989: Slovenskost Brižinskih spomenikov in nekatere noveje hipoteze o njih. Jože Toporišič (ur.): *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 10*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Znanstveni inštitut. 35–50.
- FLAKER, Aleksandar, 1996: Hrvatski sonet u Ljubljani. *Republika* LII, ožujak–travanj. 210–221.

- FILIMONOVA, Tatjana, 2002: Mednarodny simpozium »Slovenski literaturny jazyk – aktualnye voprosy i istoričeskij opyt«. K 450-letiju izdannija pervoj slovenskoj knigi. *Slovjano-vedenie* 5, sentjabr', oktjabr'. Moskva: Rossijskaja akademija nauk. 116–117.
- GANCEVA, Neli, 2003: Istorizm't i paleoslavištičnata problematikav dokladite na XVIII. meždunaroden simpozium »Obdobja«. *Paleobulgarica/starobl'garistika* XXVII/2. 111–120.
- GARDE, Paul, 1992: Le catégories grammaticales chez Miklošič. *Miklošičev zbornik. Obdobja* 13. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Odsek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Znanstveni inštitut, Univerza v Mariboru. 201–209.
- KMECL, Matjaž (ur.), 1991: Urednikova začetna beseda. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, PZE za slovanske jezike, književnosti in kulture, XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 5.
- KOPECKÝ, Milan, 1985: Mezinárodní symposium v Lublani na téma 16. století v slovinském jazyce, literatuře a kultuře. *Slavia* 54/2. 223–224.
- KRŽIŠNIK, Erika (ur.), 2004: Spremná beseda. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Obdobja* 22. *Metode in zvrsti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. IX–X.
- LENČEK, Rado, 1996: Alenka Šivic-Dular, ed. Vatroslav Oblak, Mednarodni simpozij Obdobja. *Slovene Studies* 18/1. 95–97.
- PATERNU, Boris (ur.), 1980: Spremná beseda. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, PZE za slovanske jezike, književnosti in kulture, XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 449–450.
- PATERNU, Boris, 1986: Protestantizem in konstituiranje slovenske književnosti. Breda Pogorelec (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, PZE za slovanske jezike, književnosti in kulture, XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 53–75.
- PATERNU, Boris, 2003: Nagovori ob začetku jubilejnega simpozija Obdobja 20. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja* 20. *Metode in zvrsti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. XV–XVI.
- PRETNAR, Tone, 1988: Obdobja, stili, pomeni. *Naši razgledi* 37/24, 23. december. 735.
- PRUNČ, Erich, 1980: Prispevek k poznavanju virov za Gutsmanov slovar. Boris Paternu (ur.): *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, PZE za slovanske jezike, književnosti in kulture, XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 209–267.
- RUPEL, Dimitrij, 2003: Nagovori ob začetku jubilejnega simpozija Obdobja 20. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja* 20. *Metode in zvrsti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. XVII–XIX.
- ŠPIRUDOVÁ, Jana, 2007: Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti. Mednarodni simpozij Obdobja. *Metode in zvrsti. Slavia* 76/3. 353–360.
- TANTUROVSKA, Lidija 2008: Slovenska narečja med sistemom in rabo. Obdobja 26. *Metode in zvrsti. Makedonski jazik* LVIII–LIX, 2007–2008. 319–322.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1991: Zadnjih 20 let slovenskega jezikoslovja. Matjaž Kmecl (ur.): *Obdobje slovenskega narodnega preporoda (Ob 70-letnici ljubljanske slavistike). Obdobja* 11. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 19–32.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1993: Presežena časovna ujetost. *Razgledi* 42/8. 20–21.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2003: Spremná beseda. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja* 20. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. IX–XII.

SAMODEJNO ODKRIVANJE SEMANTIČNIH PREMIKOV V PREVODIH

Špela Vintar

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'25'322.4:81'37

Prispevek opisuje poskus razvoja metodologije za samodejno odkrivanje semantičnih premikov v prevodih. V vzporednem korpusu označimo izvirnik z identifikatorji pomenov iz Wordneta in preko njih izluščimo ciljno pomensko polje, v našem primeru izraze, povezane s hrano in pijačo. Večpomenske izraze samodejno razdvoumimo z orodjem UKB. Z opisano metodo uspešno skrčimo obseg preiskovanega gradiva, primere pa nato vzorčno klasificiramo glede na uporabljeno prevodno strategijo.

korpusno prevodoslovje, Wordnet, semantično označevanje, razdvoumljanje, prevodne strategije

The paper describes an attempt to develop a methodology for automatic identification of semantic shifts in translation. First the original side of a parallel corpus is annotated with synset IDs from Wordnet, then we can select the target semantic domain using these IDs and the domain tags in Wordnet. In our case we focus on terms pertaining to gastronomy, which we disambiguate using the UKB toolkit. We analyse the extracted sentences and classify them according to the translation strategy employed.

corpus-based translation studies, Wordnet, semantic annotation, word sense disambiguation, translation strategies

1 Uvod

Prevodoslovna veda se že več desetletij ukvarja s preučevanjem miselnih procesov pri prevajanju ter kompleksnega prepleta individualnih, ideoloških, družbenokulturnih in jezikovnosistemskih dejavnikov, ki vplivajo nanje. Zlasti pri literarnih prevodih se umeščenost prevajalca, pa tudi založnika in morebitnih drugih akterjev v določeni okvir družbenokulturnih norm pokaže v obliki zavestnih ali podzavestnih odločitev, te pa so za prevodoslovje še posebej zanimive, kadar v njih in v prevodnih rešitvah, ki iz njih izhajajo, zasledimo opazen odmik od izvirnika.

Pri tovrstnih analizah je bilo prevodoslovje nekoč metodološko omejeno na ročno pregledovanje zbranih ali izbranih izsekov besedil, kar je zamudno opravilo, poleg tega je takemu načinu analize mogoče očitati subjektivnost pri izboru primerov, besedil ali

njihovih delov, rezultatom take analize pa oporekati reprezentativnost in verodostojnost. S pojavom deskriptivnega in korpusnega prevodoslovja na začetku devetdesetih let so skušali to težavo zaobiti in pri prevodoslovnih raziskavah uporabljati kvantitativne metode. Pričujoča raziskava gre še korak naprej in skuša k prevodoslovnim raziskavam pristopiti z računalniškojezikoslovnim inventarjem metod.

V raziskavi nas zanimajo kulturno-specifični elementi v literarnih prevodih oziroma natančneje prevodne strategije ter semantični premiki, do katerih prihaja pri prevajanju pojmov, ki so še posebej vezani na izhodiščno kulturo, npr. izrazov, povezanih z obroki, hrano in pijačo. Pri tem želimo nabor opazovanih pojavov pridobiti samodejno z računalniškojezikoslovno obdelavo korpusa, posamezne pojave pa nato analiziramo in ovrednotimo ročno.

Prispevek je sestavljen tako: v drugem razdelku pregledno predstavimo spekter prevodoslovnih pogledov na kulturno specifiko prevodov, v tretjem razdelku opišemo dosežanje raziskave na področju korpusnega prevodoslovja in vzpostavimo povezavo na naš pristop, v četrtem razdelku sledi podrobnejši opis zasnove raziskave, gradiva ter uporabljenih orodij in metod, v petem predstavimo rezultate in o njih kritično razpravljamo ter prispevek sklenemo z razmišljanjem o nadaljnjem delu.

2 Prevodoslovje in pogledi na prevajanje kulturno-specifičnih elementov

Vprašanje prevajanja kulturno-specifičnih elementov se pojavlja že od začetkov znanstvenega preučevanja prevodov in je tradicionalno pomenilo ukvarjanje z besedami in frazami, ki so tako globoko ukoreninjene v izhodiščno kulturo, da jih je skoraj nemogoče ubesediti v jeziku ciljne kulture. Mnenja o tem, v kakšnih primerih se je bolje odločati za opisni prevod, najbližjo ciljnokulturno ustreznicu, novotvorjenko ali citatni prevzem, so se burno kresala in še danes vznemirjajo mnoge prevajalce. Med prvimi, ki so medkulturno problematiko v prevodoslovju postavili nad kontrastivno opazovanje jezikovnosistemskih razlik, je bil Nida (1964); njegovo pojmovanje formalne ekvivalence na eni strani in dinamične ekvivalence na drugi strani je vsebinsko sorodno kasnejši Venu-tijevi (1995) razdelitvi prevodnih strategij na *podomačevalne* in *potujitvene*.

V sklopu preučevanja prevodnih strategij, ki so s sodobnega vidika produkt delovanja različnih nenapisanih, a globoko vkoreninjenih prepričanj oziroma *norm*, so avtorji predlagali različne klasifikacije. Newmark (1988) denimo definira trinajst prevodnih strategij, med njimi tudi *kulturno ekvivalenco*, ki se nanaša na prevod z uporabo izraza, bližjega ciljni kulturi, *nevtralizacijo*, *izpust*, *parafrazo* in *širitev*. Bolj ali manj sorodne klasifikacije najdemo še pri Ivirju (2002/2003), Bakerjevi (2004) in Hlebcu (2009).

Po drugi strani se na podlagi razmišljanja o normah na eni strani (Toury 1980) in teorijo skoposa na drugi strani (Reiß, Vermeer 1984) razvije povsem drugačna smer v prevodoslovju, ki se namesto s posameznimi besedami in frazami začne ukvarjati najprej s prevodnim besedilom kot avtonomno enoto preučevanja, nato pa še širše z interakcijo med prevajanjem in kulturo, zgodovino in družbeno ustaljenimi oziroma sprejemljivimi vzorci razmišljanja. Tako imenovani kulturni preobrat v prevodoslovju (Bassnett, Lefevere 1990) primarno preučuje izvenbesedilne dejavnike ter omejitve, ki jih določajo različni »patronati«, »poetike« in »ideologije«; skozi vse te se lahko določena dela propagirajo, druga pa cenzurirajo in uničujejo. Temu kulturnemu obratu kmalu sledi sociološki obrat, ki se ne ukvarja več le z vprašanji politične prevlade, narodnih interesov, religije in ideologije, temveč se osredotoča na akterje v prevodnem procesu (Kocijančič Pokorn 2009).

V naši raziskavi se ukvarjamo v prvi vrsti s samo identifikacijo zanimivih prevodnih pojavov v besedilu, njihova interpretacija v skladu s sodobnimi prevodoslovnimi spoznanji pa je izven naših zastavljenih okvirov. Pri razvrščanju semantičnih premikov uporabljamo klasifikacijski model prevodnih strategij, prirejen po Newmarku in Bakerjevi; o tem več v nadaljevanju.

3 Od korpusnega do računalniškega prevodoslovja

Osrednja tema korpusnega jezikoslovja je raziskovanje značilnosti prevodov, ki naj bi se pojavljale neodvisno od prevajalca, žanra, besedilne vrste, obdobja in jezikovnega para (Toury 1978). Hipotezo o »drugačnosti« prevodov poznamo tudi pod imenom prevodne univerzalije, ki jih je natančneje opredelila M. Baker (1993, 1996) kot naslednje prevodne pojave: eksplicitacija, poenostavljanje, standardizacija, presevanje in normalizacija. Že leta 1993 je predlagala tudi korpusno metodologijo za raziskovanje univerzalij, in

sicer je v središču pojem prevodoslovnega korpusa; tj. vzporedno-primerljivega korpusa trodelne zgradbe, ki vsebuje predvsem primerljiva podkorpusa prevodov v nek jezik in izvirnikov v istem jeziku, za lažjo interpretacijo izsledkov pa jima je dodan še podkorpus izvirnikov, iz katerega je nastal podkorpus prevodov. Glede na to, da naj bi bili opisani pojavi neodvisni od jezikovnega para, je za prevodoslovni korpus celo bolje, če prevedeni del izvira iz različnih jezikov.

Korpusno prevodoslovje kot raziskovalna metodologija v celoti temelji na korpusnem jezikoslovju; osnovni vpogled v korpuse je prek konkordanc in besednih seznamov, različni avtorji pa uporabljajo različne stopnje označenosti gradiva, vse od golih besedil do skladenjsko razčlenjenih in semantično označenih korpusov. Glavna ovira korpusno prevodoslovnih raziskav je dejstvo, da so preiskovani pojavi tipično bistveno bolj kompleksni od pojavov, s katerimi se tradicionalno ukvarja korpusno jezikoslovje. To se je razvilo najprej za potrebe leksikografije; za pojave na leksikalni ravni je korpusna metoda še vedno daleč najprimernejša. Prevodni premiki pa se lahko dogajajo na katerikoli jezikovni in celo zunajbesedilni ravni, zato je te pojave bistveno težje formalizirati na način, ki bi dopuščal kvantitativno analizo. Povedano enostavneje, v iskalno okno težko vpišemo pogoj, ki bi v korpusu poiskal vse pojave, denimo eksplcitacije.

Kljub temu so v letih, ki so sledila, številne raziskave skušale dokazati obstoj prevodnih univerzalij, med drugim Kenny (2001), Mauranen in Kujamäki (2004), Malmkjær (2005) in številni drugi, pojavijo pa se tudi številne kritike hipoteze o univerzalijah. Še posebej prepričljiva je argumentacija J. House (2008), ki v svojem odmevnem članku razkriva, da imajo prevodi sicer res specifične značilnosti, vendar so te odvisne od jezikovnega para, žanra in prevajalca ter tako vse prej kot univerzalne. Nasprotno posamezne odločitve zelo jasno odražajo norme, ki jih narekujejo družba, žanr, odnos

med naročnikom in prevajalcem, obdobje ter prevajalčeve osebne preference.

Čeprav se naša raziskava namenoma ne ukvarja s poglobljeno interpretacijo opaženih pojavov, se glede na dosedanje ugotovitve pridružujemo zgornjemu prepričanju; semantični premiki se v nekaterih žanrih dogajajo bolj pogosto kot v drugih, prav tako jih je pri nekaterih prevajalcih zaslediti bistveno več kot pri drugih.

4 Zasnova raziskave

V raziskavi smo želeli razviti metodologijo, ki bi iskanje prevodnih pojavov, še posebej semantičnih premikov, v kar največji meri olajšala in avtomatizirala. Z ustreznim korpusom in naborom jezikovnih tehnologij je namreč po našem mnenju možno pridobiti zanimiva prevodoslovna spoznanja, ki niso omejena le na pazljivo izbran vzorec ročno analiziranih primerov, temveč raziskovalcu pomagajo zožiti prostor iskanja in mu omogočajo preverjanje splošnejših hipotez.

Kot gradivo smo uporabili angleško-slovenski del Slovenskega prevodoslovnega korpusa SPOOK (Vintar 2009). Gre za petjezični primerljivo-vzporedni korpus, ki nastaja v okviru raziskovalnega projekta Slovensko prevodoslovje – viri in raziskave, vsebuje pa sodobna literarna dela v štirih tujih jezikih, njihove prevode v slovenščino in primerljiva izvirna besedila v slovenščini. Korpus je stavčno poravnan in oblikoskladenjsko označen z orodjem ToTaLe (Erjavec 2009), v razvoju pa je tudi posebej za prevodoslovne namene prirejen konkordančnik. Podkorpus za našo raziskavo je obsegal sedem romanov v angleščini različnih žanrov ter njihove prevode v slovenščino, pri čemer nobeno delo ni starejše od 15 let.

V središču naše raziskave so kulturno-specifični izrazi s področja hrane in pijače ter z njim povezanih dejavnosti, kot sta prehranjevanje in kulinarika. Najprej smo želeli samodejno identificirati omembe hrane v izvirnih besedilih, nato pa semantično polje izvirnika primerjati s semantičnim poljem

prevoda ter samodejno izluščiti primere, kjer je v prevodu prišlo do semantičnega premika.

Kot semantični leksikon smo pri tem uporabili angleški in slovenski Wordnet (Fellbaum 1998), in sicer za angleščino različico 3.0, za slovenščino pa SloWNet, ki je bil zgrajen polavtomatsko v preteklih letih (Fišer 2009). Wordnet je semantični vir, v katerem so besede in besedne zveze združene v pomenske enote ali sinsete, ti pa so urejeni hierarhično od splošnih do vse bolj specifičnih pomenov. Vsak sinset je opremljen z identifikatorjem pomena, prek katerega je možna povezava do istega pomena v Wordnetu drugega jezika. Na ta način lahko za vsak angleški izraz v slovenskem Wordnetu poiščemo skupino pomenskih ustreznice. Sinseti so v Wordnetu označeni tudi s področnimi oznakami, ki pomene razvrščajo po strokah in področjih človekovega delovanja, splošni pojmi pa imajo oznako faktotum.

S pomočjo angleške oznake *gastronomy* smo se lahko v naši raziskavi omejili na izraze s področja prehrane. V angleškem korpusu smo tako samodejno označili vse pojavitve gastronomskih izrazov, nato pa tako pridobljene primere razvrstili v tri razrede glede na slovenski prevod. V eno skupino smo uvrstili primere, kjer se je slovenski prevod ujemal s katerokoli od ustreznice v slovenskem Wordnetu, v drugo skupino primere, kjer se slovenski prevod ni ujemal z nobeno od ustreznice v slovenskem Wordnetu, in v tretjo skupino primere, kjer slovenski Wordnet za iskano besedo ni vseboval prevoda. Predvsem v drugi skupini pričakujemo stavke, kjer je prišlo do semantičnega premika, zato smo to skupino ročno analizirali in klasificirali glede na prevodno strategijo.

5 Rezultati in razprava

Iz Tabele 1 je razvidno, da je bilo v angleškem delu korpusa vseh omemb hrane in pijače 3414, za kar dve tretjini izrazov pa nismo našli ustreznice v slovenskem Wordnetu. Čeprav gre pri teh izrazih pogosto za splošne besede iz človekovega vsakdana, je

bil SloWNet zgrajen večinoma z avtomatskimi metodami in z uporabo različnih vzporednih korpusov, ki niso vsebovali dovolj besedil s področja gastronomije oziroma vsakdanjega življenja. Od tretjine izrazov, za katere smo našli eno ali več slovenskih ustreznice, je v 901 primeru slovenski prevod v besedilu drugačen od prevoda, ki ga predlaga SloWNet. Pri nadaljnji raziskavi smo se tako osredotočili na te primere.

Tabela 1: Samodejna razvrstitev primerov v skupine glede na prevod

Prevod se ujema s SloWNetom	218
Prevod se ne ujema s SloWNetom	901
Ni prevoda v SloWNetu	2295
Vsi primeri, ki omenjajo hrano in pijačo	3414

Pri analizi morebitnih semantičnih premikov smo najprej naleteli na težavo večpomenskosti. Ko smo v korpusu označevali pojavitve gastronomskih izrazov, so se namreč med njimi znašli tudi izrazi, ki imajo v Wordnetu več možnih pomenov, in ni nujno, da je pomen v korpusu zares gastronomski. Tako ima denimo beseda *course* kar devet različnih pomenov; v pomenu *jed, del obroka* se pojavi razmeroma redko, saj so bistveno pogostejši drugi pomeni. Prvi od spodnjih primerov kaže korpusno pojavitve v gastronomskem pomenu, druga dva pa negastronomski besedni zvezi *course of action* in *of course*.

course: ENG20-07090288-n, part of a meal served at one time (sense 7)

By the time it reached her floor, she could have finished apologizing to Ditto and cooked a five-course meal.

Cosmo felt like a rat in a maze, never knowing what seemingly innocent *course* of action would lead to disaster.

And, of *course*, I had to shave your head.

Da bi se lahko v analizi ukvarjali le s primeri, ki se resnično nanašajo na hrano in pijačo, smo morali večpomenskega gastronom-

ske izraze najprej razdvoumiti. Za to smo uporabili sistem za samodejno razdvouljanje UKB¹ (Agirre, Soroa 2009), ki ugotavlja pomen besede na podlagi konteksta v besedilu in semantičnih relacij iz Wordneta. Našo 901 pojavitev iz korpusa smo tako razdvoumili najprej samodejno, nato pa smo z namenom evalvacije še ročno izluščili stavke, ki se nanašajo na hrano in pijačo. UKB je našel 97 primerov, ročno pa smo jih našli 127. S tem smo že izpolnili enega od ciljev naše raziskave; želeli smo namreč predlagati metodologijo za samodejno »oženje« preiskovanega prostora in prevodoslovcu pomagati pri identifikaciji zanimivih primerov.

Analizo zbranih primerov smo opravili ročno, in sicer smo jih glede na uporabljeno prevodno strategijo razvrstili v sedem kategorij, povzetih in prirejenih po Newmarku (1988) in M. Baker (2004). Od vseh samodejno izluščenih primerov smo jih v analizo vključili 61; izraze, ki niso kulturno-specifični, smo izločili.

Kot kaže Tabela 2, je bila najpogostejše uporabljena strategija dobeseidnega prevoda, sledi prevod s kulturi prilagojenim izrazom. V spodnjem primeru je denimo *jacket potato*, značilen način priprave krompirja, pri katerem cel gomolj z lupino vred spečemo v žerjavici ali zavitega v folijo v pečici, preveden kot *krompir v oblicah*, kar je za slovensko kulturo gotovo bolj običajna jed. V istem stavku zasledimo tudi strategijo izposojanja s prilagoditvijo v zapisu, in sicer francoska jed *quiche* v slovenščini postane *kiš*.

Lunch was brought into Engstrom's office, and Morse looked down unenthusiastically at the thin, pale slice of white-pastried quiche, the half *jacket potato*, and the large separate bowl of undressed salad.

Kosilo so prinesli v Engströmov pisarno in Morse si je brez pravega navdušenja ogledoval tanke blede rezine kiša iz belega testa, pre-

polovljen *krompir v oblicah* in veliko skledo nezačinjene solate.

Strategija nevtralizacije pomeni, da v prevodu uporabimo splošnejši izraz ali nadpomenko, kot kaže naslednji primer.

Greeting me in the hallway of her cozy home, she leads me straight into the kitchen for a cup of tea, a slice of *pound cake* and, it goes without saying, a steaming vat of freshest gossip.

Ko me je sprejela v veži svojega prijaznega doma, me je popeljala naravnost v kuhinjo na skodelico čaja, kos *domačega kolača* in, kajpada, brbotajoč kotel najnovejših govoric.

Tabela 2: Prevodne strategije pri prevajanju kulturno-specifičnih izrazov

izposojenka	5
kulturi prilagojen izraz	9
nevtralizacija	5
izpust	6
parafraza	7
dobeseidni prevod	24
razširitev	8
skupno število kulturno-specifičnih izrazov	61

Zasledimo tudi primere razširitve, pri katerih so v prevodu zaradi lažje razumljivosti in berljivosti dodane informacije, in parafraze, pri katerih je kulturno-specifičen pojem ubeseden na drugačen način.

Dobby appeared alongside Kreacher, his tea-cozy hat askew.

Ob Spačku se je prikazal še Trapets. Pokrivalo, za katero je uporabljal ogrevačo za čajnik, mu je čepelo postrani.

Strategija, ki jo pogosto zasledimo, je tudi izpust, čeprav izraz ni nujno izpuščen zaradi kulturne specifičnosti. V spodnjem primeru se je prevajalec odločil za bolj zgoščeno ubeseditve:

»Something to drink with your meal, sir?«

»Boste kaj pili, gospod?«

¹ <http://ixa2.si.ehu.es/ukb>

Z izjemo prevladujoče strategije dobesednega – se pravi predvidljivega – prevoda se drugi načini prevajanja kulturno-specifičnih elementov na področju hrane in pijače pojavljajo približno enakomerno, seveda pa bi bilo zanimivo raziskati morebitne korelacije med posameznimi strategijami in žanri, pa tudi morebitne prevladujoče strategije pri posameznih prevajalcih.

6 Sklep

V prispevku smo opisali poskus samodejnega ugotavljanja semantičnih premikov pri prevajanju s pomočjo semantičnega označevanja z Wordnetom in razdvoumljanja večpomenskih besed. V raziskavi smo pokazali, da lahko z jezikovnotehnološkimi metodami uspešno zožimo obseg preiskovanega gradiva ter prevodoslovcem in drugim raziskovalcem pomagamo k učinkovitejši analizi. Predlagana metoda je uporabna za veliko jezikov, saj uporablja le oblikoskladenjski označevalnik ter Wordnet, ki je danes na razpolago za več kot 50 svetovnih jezikov.

Pri tem pa ostaja dejstvo, da so prevodni pojavi izjemno kompleksni in jih je težko formalizirati, zato predstavlja opisana metoda zgolj korak k lažjemu preiskovanju korpusnega gradiva in posledično korak k novim korpusno podprtim spoznanjem o značilnostih prevedenega jezika in prevodnih procesih.

Literatura

AGIRRE, Eneko, SOROA, Aitor, 2009: Personalizing Page Rank for Word Sense Disambiguation. *Proceedings of the 12th conference of the European chapter of the Association for Computational Linguistics (EACL-09)*. Athens: The Association for Computational Linguistics.

BAKER, Mona, 1993: Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. Mona Baker idr. (ur.): *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

BAKER, Mona, 1996: Corpus-based Translation Studies: The Challenges that Lie Ahead.

H. L. Somers (ur.): *Terminology, LSP and Translation: Studies in Language Engineering in Honour of Juan C. Sager*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

BAKER, Mona, 2004: *In Other Words: a course-book on translation*. London, New York: Routledge.

BASSNETT, Susan, LEFEVERE, Andre, 1990: *Introduction: Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights. The »Cultural Turn« in Translation Studies*. Susan Bassnett, André Lefevere (ur.): *Translation, History & Culture*. London: Pinter Publishers.

BASSNETT, Susan, LEFEVERE, Andre (ur.), 1990: *Translation, History & Culture*. London: Pinter Publishers. 1–13.

ERJAVEC, Tomaž, 2009: The JOS language resources: towards standardised and available HLT datasets for Slovene. Dana Hlaváčková (ur.): *After half a century of Slavonic natural language processing*. Brno: Tribun EU. 17–33.

FELLBAUM, Christiane, 1998: *WordNet: An Electronic Lexical Database*. Cambridge: MIT Press.

FIŠER, Darja, 2009: Leveraging parallel corpora and existing wordnets for automatic construction of the Slovene wordnet. *Human language technology: challenges of the information society*. Berlin, Heidelberg: Springer. 359–368.

HLEBEC, Boris, 2009: *Opšta načela prevodenja*. Beograd: Beogradska knjiga.

HOUSE, Juliane, 2008: Beyond Intervention: Universals in Translation? *trans-kom* 1. 6–19.

IVIR, Vladimir, 2002/2003: Translation of culture and culture of translation. *Studia romanica et anglica Zagrabienia* 47–48. 117–125.

KENNY, Dorothy, 2001: *Lexis and Creativity in Translation. A Corpus-based Study*. Manchester: St. Jerome.

KOCIJANČIČ - POKORN, Nike, 2009: Prevodoslovno proučevanje literarnih prevodov. Nike Kocijančič - Pokorn (ur.): *Sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 40–58.

MALMKJAER, Kirsten, 2005: *Linguistics and the Language of Translation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

MAURANEN, Anna, KUJAMÄKI, Pekka (ur.), 2004: *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

- NEWMARK, Peter, 1988: *A Text Book of Translation*. Hertfordshire: Prentice Hall.
- NIDA, Eugene A., 1964: *Towards a science of translating*. Leiden: E. J. Brill.
- REIß, Katharina, VERMEER, Hans J., 1984: *Grundlegung einer allgemeinen Translations-theorie*. Tübingen: Niemeyer.
- TOURY, Gideon, 1978: The Nature and Role of Norms in Literary Translation. J. S. Holmes, J. Lambert, R. van den Broeck (ur.): *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*. Leuven: Acco. 83–100.
- TOURY, Gideon, 1980: *In search of a theory of translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- VENUTI, Lawrence, 1995: *The Translator's In-visibility: A History of Translation*. London, New York: Routledge.
- VINTAR, Špela, 2009: Slovenski prevodoslovni korpus. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slo-venščine in slovenistike. Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 385–391.

RAZVIJANJE MEDKULTURNE KOMPETENCE IN PODPORA ŠOLAM V OKOLJU

Marijanca Ajša Vižintin

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 376.1–054.62:811.163.6*243

Medkulturna kompetenca sodi med socialne in državljanske kompetence. Prispevek prinaša delne rezultate terenske raziskave v okviru projekta Strokovne podlage, strategije in teoretske tematizacije za izobraževanje za medkulturne odnose ter aktivno državljanstvo, s poudarkom na vključevanju (otrok) priseljencev in razvoju medkulturne kompetence vseh prebivalcev.

medkulturna kompetenca, slovenščina kot drugi/tuji jezik, vključevanje otrok priseljencev, aktivno državljanstvo

Intercultural competence is one of the social and civic competences. The article contains partial results from the project Professional Foundations, Strategies and Theoretical Frameworks of Education for Intercultural Relations and Active Citizenship, with an emphasis on integrating immigrant children and the developing intercultural competence of all citizens.

intercultural competence, Slovene as a second/foreign language, integrating immigrant children, active citizenship

1 Uvod

Evropska komisija priporoča za vseživljenjsko učenje razvoj ključnih kompetenc, ki jih potrebuje posameznik za osebno izpolnitev in razvoj, aktivno državljanstvo, družbeno vključenost in zaposlitev (UL L 394). Ljudje naj bi že v svojem začetnem izobraževanju razvili ključne kompetence, vse življenje pa naj bi jih vzdrževali, razvijali in posodabljali. Ključne kompetence so definirane kot kombinacija znanja, spretnosti in odnosov. Razdeljene so v osem skupin: 1. sporazumevanje v maternem jeziku, 2. sporazumevanje v tujem jeziku, 3. matematična kompetenca ter osnovne zmožnosti v znanosti in tehnologiji, 4. digitalna kompetenca, 5. učenje učenja, 6. socialne in državljanske kompetence, 7. samoiniciativnost in podjetnost ter 8. kulturna zavest in izražanje.

Socialne in državljanske kompetence »vključujejo osebne, medosebne in medkulturne

kompetence ter zajemajo vse oblike vedenja, ki usposablajo posameznike za učinkovito in konstruktivno sodelovanje v socialnem in poklicnem življenju in zlasti v vse bolj raznovrstnih družbah ter za reševanje morebitnih sporov« (UL L 394: 16). Med opisom znanja, spretnosti in odnosov je kot ena od treh prepletajočih se prvin socialne in državljanske kompetence večkrat omenjena medkulturna kompetenca. Izpostavljeno je zavedanje o raznoliki, multikulturni družbi, potreba po medkulturni komunikaciji, strpnosti, spoštovanju in premagovanju predsodkov.

2 Medkulturna kompetenca pri pedagoških delavcih

Usvajanje medkulturne kompetence je proces vseživljenjskega učenja. Van Eyken idr. (2005; Vrečer 2009) menijo, da se učiteljevo znanje ne nanaša le na znanje o predmetu,

ki ga poučuje, ampak na znanje o svetu, v katerem živimo. Medkulturno kompetenco sestavljajo: tolerantnost do nejasnih, nepredvidljivih situacij, fleksibilnost, zavedanje lastne kulturne identitete, odprtost za nove izkušnje, upoštevanje mnenj, sposobnost prilagajati se vrednotam drugih, etično vedenje, potrpežljivost, zavzetost, interpersonalne veščine, povnanjanje in samoizražanje, empatija in občutek za humor. C. Bennett (2011) navaja, da je medkulturna kompetenca eden od štirih elementov medkulturnega izobraževanja. Poudarja ključno vlogo učiteljev in zagovarja stališče, da lahko učitelji pomembno prispevajo k spremembam na lokalni, nacionalni in globalni ravni ter vplivajo na bodoče državljane sveta. Medkulturno izobraževanje razume kot razvoj intelektualnih, socialnih in osebnih potencialov vseh učenec do njihove najvišje ravni.

Poleg razvijanja medkulturne kompetence so za kompleksen pristop k medkulturnemu poučevanju in učenju potrebni še trije elementi: pravična in enakovredna pedagogika, preoblikovanje kurikula iz monokulturnega v medkulturnega ter družbena pravičnost. Enakovredna pedagogika si prizadeva za doseg nepristranskih izobraževalnih možnosti za otroke vseh narodnosti, še posebej pa otroke etničnih manjšin in družin z nižjimi prihodki. Pomembno je šolsko okolje, še posebej skriti kurikul. Ta je izražen v pričakovanih učiteljev glede učenčevega učenja, razvrščanja učencev, vzgojne strategije, šolske disciplinske politike in prakse. Pomembni so razredna klima ter odnosi med šolo in skupnostjo. Po C. Bennett (2011) imajo medkulturno zmožnost razvito tisti učitelji, ki so zmožni sodelovati s študenti, družinami in ostalimi učitelji drugih ras ali kultur, ki so zmožni razpravljati o razlikah med narodi, znotraj naroda in znotraj razreda. Oseba z razvito medkulturno zmožnostjo je soočena z dejstvom,

da je bil njen pogled na svet oblikovan na podlagi prvotne kulture, zmožna se je soočiti z izvorom svojega etnocentrizma in doseči objektivnost pri presojanju drugih kultur; zmožna je nuditi pomoč in podporo pri vzpostavljanju stikov med kulturami, pokazati kulturno empatijo in razumeti pogled drugih.

3 Izobraževanje za medkulturne odnose in aktivno državljanstvo

Eden od raziskovalnih izzivov projekta Strokovne podlage, strategije in teoretske tematizacije za izobraževanje za medkulturne odnose ter aktivno državljanstvo je predstaviti teoretične koncepte za medkulturno kompetenco in predvsem predlagati način vključevanja v oblikovanje in izvajanje učnih načrtov ter izobraževalnih programov na vse stopnje izobraževanja v Sloveniji. Projekt, ki ga podpira Evropski socialni sklad, je od januarja 2010 do avgusta 2011 izvajal Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije Znanstvenoraziskovalnega središča Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ISIM ZRC SAZU) v sodelovanju s Pedagoškim inštitutom.¹

Čeprav sta vzgoja in izobraževanje za medkulturne odnose ter aktivno državljanstvo vključena v zakonodajo in kurikulum na različnih ravneh sistemov vzgoje in izobraževanja znotraj držav Evropske unije ter držav članic Sveta Evrope, ugotovitve kažejo, »da je temeljni problem tega vsebinskega področja neustrezna povezanost zakonodajne ravni, izobraževalne politike in šolske prakse ter neustrezen prenos izobraževalnih politik v pedagoško prakso«.² Zgolj priprava izobraževalnih programov za priseljence in manjšine ni dovolj, ampak je treba za medkulturnost izobraziti celotno družbo. Raziskovalni izzivi projekta so tesno povezani s šesto ključno kompetenco za vseživljenjsko učenje (socialne

¹ Rezultati projekta, izdane publikacije, promocija izbranega gradiva in primeri dobrih praks so bili predstavljeni na zaključni konferenci 23. 8. 2011 na ZRC SAZU.

² www.medkulturni-odnosi.si

in državljanske kompetence). O upravičenosti projekta in primanjkljaju na področju medkulturnega izobraževanja znotraj vzgojno-izobraževalnega sistema priča tudi evropsko poročilo MIPEX 2011 (Huddleston idr. 2011: 179), ki navaja, da se Slovenija na tem področju uvršča pod srednjeevropsko povprečje.

Raziskovalni projekt je usmerjen v iskanje rešitev za posamezna okolja. V prvi fazi so analizirali razmere in že opravljeno delo v različnih krajih in območjih Slovenije. Organizirali so sedem regijskih posvetov, na katere so povabili predstavnike vzgojno-izobraževalnih zavodov, knjižnic, enot Zavoda za šolstvo, Ljudskih univerz, nevladnih organizacij, občin in drugih družbeno aktivnih posameznikov. Posveti so imeli naslednje cilje: postaviti temelje komunikacijske mreže (registri); evidentirati aktivnosti za medkulturne odnose in aktivno državljanstvo; izluščiti predloge za primere dobre prakse; narediti seznam predlogov udeležencev posvetov, kako v njihovem okolju v prihodnje pristopiti k vzgoji in izobraževanju za medkulturne odnose in aktivno državljanstvo. Udeleženci so na posvetih predstavili dobre prakse, a so izpostavili tudi težave, s katerimi se srečujejo pri svojem delovanju. Izbrane primere so nato osvetlili s polstrukturiranimi intervjuji z izvajalci dobrih praks, njihovimi uporabniki in ocenjevalci iz okolja. Za kvantitativni del raziskave je bila izvedena empirična študija v osnovnih in srednjih šolah različnih slovenskih regij.³

3.1 Terenska raziskava

Organizirani regijski posveti in poglobljena terenska raziskava so pokazali, da na nekaterih slovenskih šolah že delujejo pedagoški delavci z razvito medkulturno kompetenco. Pri predstavitvi delnih rezultatov se osredotočam na razvijanje medkulturne kompetence, načine poučevanja slovenščine kot

drugega/tujega jezika (J2/TJ) ter povezovanje šol z okoljem.⁴

Šola 1 je mestna šola in deluje v medkulturnem okolju že desetletja. Vodstvo šole se zaveda, da število novopriseljenih otrok pomembno vpliva na njihovo politiko kadrovskega zaposlovanja. Za vsakega priseljenega otroka se trudijo posebej, spremljajo njegov napredek in redno sodelujejo s starši. S pomočjo šolskega denarnega sklada so tudi priseljeni otroci vključeni v vse šolske dejavnosti. Na začetku je vse otroke poučevala slovenščino kot J2/TJ ena učiteljica, kasneje so se odločili za drugo kadrovsko politiko: učence prvega razreda poučuje slovenščino ena učiteljica, učence drugega razreda druga itn. Učiteljica je sestavila svoj program učenja, ki temelji večinoma na kopijah iz različnih učbenikov za poučevanje slovenskih izseljencev, a je gradivo urejeno v smiselne vsebinske sklope. »Svoje« gradivo in načrt dela je posredovala tudi drugim kolegicam. Drugo gradivo, s katerim opismenjujejo otroke priseljence v prvem triletju, temelji na pedagogiki montessori in slikovnem gradivu (Štupnikar idr. 2010). Po odobritvi ur Ministrstva za šolstvo in šport RS poteka tečaj slovenščine intenzivno več tednov po pouku.

Na predmetni stopnji poučuje otroke priseljence slovenščino učiteljica, ki jih poučuje tudi pri slovenščini kot učnem predmetu. Prilagaja se učnim zmožnostim otrok: s šibkejšimi dela čim bolj nazorno (slike, spoznavanje okolja), uporablja gradivo *Slika jezika* (Knez idr. 2010) in za albansko govorečega učenca *Šolski slikovni angleško-slovensko-albanski slovar* (Dralle, Fenner 2010). Z nadarjenimi učenci literarno ustvarja in pripravlja medkulturne ure, npr. predstavitev države izvora na javni šolski popoldanski prireditvi (prim. Vižintin 2009). Dvakrat so se povezali z drugo osnovno šolo pri izvajanju intenzivnega tečaja slovenščine, ki ga je

³ www.medkulturni-odnosi.si

⁴ Posnetki polstrukturiranih intervjujev, iz katerih sta povzeta primera dveh šol, so shranjeni v arhivu ISIM ZRC SAZU.

izvedel Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Pedagoški delavci zagovarjajo nekajtedenski intenzivni tečaj slovenščine *pred* vstopom otroka v šolo (Knez 2010), kasneje pa vključitev v pouk in sočasno nadaljevanje učenja slovenščine kot J2/TJ. Med priseljenskimi otroki zaznavajo povprečne in nadarjene otroke ter otroke s posebnimi potrebami. Na šoli je čutiti pozitivno klimo in razvito medkulturno kompetenco učiteljev. V okolju zaznavajo s strani nekaterih odklonilni odnos do »priseljenske« šole: nekateri starši na šolo ne želijo vpisati svojih otrok; na sosednji šoli svetujejo staršem priseljencem, naj otroke raje vpišejo v to šolo, saj imajo več izkušenj pri delu s priseljenci. Posamezni pedagoški delavci si želijo v okolju več podpore, ne pa stigmatizacije. V prihodnosti si želijo uvesti pouk maternega jezika in kulture otrok priseljencev (Vižintin 2010a), vendar se želijo tega lotiti skrbno in načrtovano.

Šola 2 je vaška šola, ki jo je pred leti presenetilo vedno večje število priseljenih otrok. Na šoli imajo učitelji podoben razvito medkulturno kompetenco in podoben način dela z otroki priseljenci kot v primeru Šole 1. Na šoli poučujeta slovenščino kot J2/TJ dva učitelja: učiteljica slovenščine in zunanji sodelavec, katerega materni jezik je albanski in poučuje otroke priseljence slovenščino s pomočjo maternega jezika.

Njihova druga posebnost je, da intenzivno sodelujejo z bližnjim mladinskim centrom. Vodja mladinskega centra redno sodeluje pri mesečnih sestankih na šoli, na katerih se pogovorijo o vsakem otroku posebej in vrsti pomoči, ki bi jo priseljeni otrok potreboval: poučevanje slovenščine kot J2/TJ ali podporo pri obravnavi učne snovi, pisanju domačih nalog. Po končanih šolskih obveznostih je namreč mladinski center pomemben prostor druženja in kvalitetnega preživljanja prostega časa. Otroci, ki so pred leti potrebovali pomoč, pogosto postanejo tudi sami prostovoljci

in nudijo podporo pri vključevanju novih otrok priseljencev. Starši priseljenci so s sodelovanjem šole in mladinskega centra zadovoljni in hvaležni obema ustanovama za podporo. Šola si je torej poiskala v okolju pomembno podporo. V mladinskem centru delujejo kot aktivni državljani večinoma mladi, s prostovoljnim delom pa razvijajo svoje socialne in državljanske kompetence.

4 Stik s starši in podpora šolam v okolju

Šola si želi stikov s starši. Če nudijo starši doma otrokom podporo pri delu za šolo in imajo redne stike s šolo, so otroci v šoli uspešnejši (Cankar, Deutsch 2009). V družini, ki se preseli v Slovenijo, po navadi govori slovensko oče, matere večinoma ne. Šola lahko vpliva na vključevanje otroka v razredu – a starši gredo tudi v trgovino, k zdravniku, na upravno enoto, na sprehod po naselju. Kako sprejemamo starše priseljence mi, odrasli, kakšna je naša medkulturna zmožnost?

Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije je leta 2010 vzpostavilo 7-jezično spletno stran *Informacije za tujce*.⁵ Na njej so osnovne pomembne informacije, ki jih potrebuje priseljenec v Sloveniji: vstop in bivanje, šolanje, socialno in zdravstveno varstvo, življenje in informacije o Sloveniji ter informacije o brezplačnem tečaju slovenščine za državljane iz tretjih držav, ki se izvaja od januarja 2011. S spremenjeno *Uredbo o integraciji tujcev* (UL RS 86/2010) se je krog upravičencev do brezplačnih programov vključevanja precej razširil. Pomembno podporno gradivo so tudi brezplačne publikacije *Vključevanje v slovensko družbo: informacije za tujce* (Gole Ašanin, Pokrivač 2009) v albanskem, angleškem, bošnjaškem, francoskem, hrvaškem, kitajskem, makedonskem, ruskem in srbskem jeziku, dostopne v vseh upravnih enotah po Sloveniji, in *Strategija ekonomskih migracij za obdobje od 2010 do 2020* (2010).⁶

⁵ www.infotujci.si

Mnoge matere ne obiskujejo tečajev jezika novega okolja, če so ti daleč od kraja bivanja. Kot dober primer podpore materam priseljenkam na lokalni ravni, o katerem bi bilo vredno razmisliti tudi v Sloveniji, nava- jam Dunaj. Na štirijezični spletni strani mesta Dunaj najdemo informacije o tečaju *Mama lernt Deutsch*.⁷ Bistveno je, da potekajo tečaji nemščine na šoli/v vrtcu otroka.⁸ Cilji tečaja so učenje nemščine, boljša komunikacija s šolo in vrtcem ter pridobivanje znanja, kako pomagati otroku pri učenju. Na tečaj vabita spletna stran in 10-jezična zloženka.

5 Zaključek

Terensko delo v okviru raziskave Strokovne podlage, strategije in teoretske tematizacije za izobraževanje za medkulturne odnose ter aktivno državljanstvo, ki jo izvaja ISIM ZRC SAZU, kaže, da imajo nekateri pedagoški delavci že razvito medkulturno kompetenco. Otrokom nudijo raznovrstno podporo (poučevanje slovenščine kot J2/TJ, prilagojeno ocenjevanje, dopolnilni pouk, podporo pri pisanju domačih nalog v podaljšanem bivanju itn.), staršem svetujejo redne stike s šolo, vključevanje otrok v interesne dejavnosti in podaljšano bivanje, saj otroci znotraj teh dejavnosti lažje navezujejo stike drug z drugim.

Od pedagoških delavcev, ki sodelujejo v vzgojno-izobraževalnem procesu, se pričakuje, »da bodo mladi ljudje do konca začetnega izobraževanja ključne kompetence razvili do ravni, ko bodo sposobni za odraslo življenje in ki ustvarja podlago za nadaljnje

učenje in poklicno življenje, in da bo odraslim omogočeno razvijati in posodabljati ključne kompetence vse življenje« (UL L 394: 13), med drugim tudi medkulturno kompetenco. A šola nujno potrebuje podporo v okolju. Pomemben premik na državni ravni pomenita pravica do 180-urnega tečaja slovenščine za državljane iz tretjih držav in *Strategija ekonomskih migracij za obdobje od 2010 do 2020*. Ko bodo lastnosti, ki naj bi jih imel pedagoški delavec z razvito medkulturno kompetenco, postale smernice za vse prebivalce in bodo pedagoški delavci pri svojem trudu za medkulturno izobraževanje dobili podporo na lokalni in državni ravni, bodo težnje po razviti medkulturni kompetenci sprejemljivejše, vidnejše in učinkovitejše na vseh ravneh družbenega življenja.

Viri in literatura

- BENNETT, Christine I., 2011: *Comprehensive Multicultural Education: Theory and Practice*. Boston: Allyn and Bacon.
- CANKAR, Franc, DEUTSCH, Tomi (ur.), 2009: *Šola kot stičišče partnerjev: sodelovanje šole, družine in lokalnega okolja pri vzgoji in izobraževanju otrok*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- DRALLE, Anette, FENNER, Kirsten, 2010: *Šolski slikovni angleško-slovensko-albanski slovar*. Ljubljana: Rokus Klett.
- GOLE AŠANIN, Sonja, POKRIVAČ, Darja (ur.), 2009: *Vključevanje v slovensko družbo: informacije za tujce*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
- HUDDLESTON, Thomas idr., 2011: *Migrant Integration Policy*. Brussels: British Council and Migration Policy Group.

⁶ V *Strategiji ekonomskih migracij za obdobje od 2010 do 2020* (2010: 27) je odnos do priseljencev pozitiven: »Za rast in konkurenčnost slovenskega gospodarstva in krepitev človeških virov Slovenije, v luči staranja prebivalstva in pomanjkanja delovno aktivnega prebivalstva, se bo morala Slovenija potruditi, da zadrži svoje visoko usposobljene delavce in poveča njihovo število s priseljevanjem tujcev in Slovencev iz tujine [...] Migranti imajo pogosto inovativni potencial in so na splošno bolj podjetniško aktivni kot domače prebivalstvo države priselivke.«

⁷ www.wien.gv.at/english/social/integration/languagecourse/mum-learns.html

⁸ V skromnejšem obsegu so izvedli tečaj slovenščine kot J2/TJ za matere priseljenke tudi v Občini Hrpelje - Kozina v obliki prostovoljne dejavnosti. Izvedbo tečaja slovenščine s spoznavanjem okolja sta v letu 2010 podprli Osnovna šola Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje in Medobčinsko društvo prijateljev mladine Sežana (Vižintin 2010b).

Informacije za tujce: www.infotujci.si.

KNEZ, Mihaela, 2010: Otroci priseljenci v slovenskih šolah – njihovi prvi koraki v slovenščino. Irena Novak Popov (ur.): *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.

KNEZ, Mihaela idr., 2010: *Slika jezika: slikovno gradivo za poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Mama lernt Deutsch: www.wien.gv.at/english/social/integration/languagecourse/mum-learns.html.

Uradni list Evropske unije (UL L 394, 30. 12. 2006): Priporočilo Evropskega parlamenta in sveta o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:SL:PDF>

Uradni list Republike Slovenije (UL RS 86/2010, 2. 11. 2010): Uredba o spremembah in dopolnitvah Uredbe o integraciji tujcev. www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201086&stevilka=4660

Strategija ekonomskih migracij za obdobje od 2010 do 2020 (november 2010). www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/Strategija_ekonomskih_migracij-2010-2020.pdf

Strokovne podlage, strategije in teoretske tematizacije za izobraževanje za medkulturne odnose ter aktivno državljanstvo (2010): www.medkulturni-odnosi.si

ŠTUPNIKAR, Magda idr., 2010: *Opismenjevanje in razvoj vseh čutil*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

VIŽINTIN, Marijanca Ajša, 2009: Slovenščina v osnovni šoli – priložnost za medkulturni dialog. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

VIŽINTIN, Marijanca Ajša, 2010a: Pouk maternega jezika in kulture pri učencih priseljencih: temelj za medkulturni dialog v slovenski osnovni šoli? *Sodobna pedagogika* 61/1. 104–120

VIŽINTIN, Marijanca Ajša, 2010b: Ko beseda osvobaja. *Šolski razgledi* 61/19 (3. 12. 2010). 4.

VREČER, Natalija, 2009: Medkulturne kompetence, medkulturni dialog in izobraževanje odraslih. Natalija Vrečer (ur.): *Medkulturne kompetence v izobraževanju odraslih*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije. 8–23.

FLEKSJA CZASOWNIKA U DZIECKA DWUJĘZYCZNEGO

Maria Wtorkowska

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'246.2'367.625=162.1=163.6

V prispevku je predstavljen medsebojni vpliv med jezikoma – poljščino in slovenščino – na fleksijski glagolski ravni v govoru dvojezičnega otroka v zgodnjem obdobju razvoja, in sicer tako pozitivni transfer kot interference. Gre za primer simultane dvojezičnosti pri dečku, ki živi v mešani družini, v kateri se uporabljajo različne strategije, v glavnem pa strategija ena oseba – en jezik (mati – poljščina, oče – slovenščina). Na interference vpliva tudi jezik okolja, v katerem živi deček, v tem primeru torej slovenščina, ki lahko postane dominanten jezik.

simultana/hkratna dvojezičnost, poljski jezik, slovenski jezik, negativni transfer/interferenca, pozitivni transfer

This paper presents the interaction between the two languages – Polish and Slovene – on the flexion verb plane in the speech of bilingual child in the early stages of development, both positive transfer as well as interference. This case considered is of simultaneous bilingualism in a boy who lives in a mixed family where different strategies are used, mainly the strategy of one person – one language (mother – Polish, father – Slovene). Interference is also affected by the language of the environment in which boy lives, in this case Slovene language, which could become the dominant language.

native bilingualism, Polish language, Slovene language, negative transfer/interference, positive transfer

Przedmiotem artykułu jest prezentacja wybranych wyników badań nad wczesnym językiem jednostki bilingwalnej, a więc osoby, która używa na przemian dwu języków (Woźniakowski 1982). Jest to syn autorki artykułu, obecnie prawie pięcioletni Marko, który jednocześnie przyswajał dwa języki od urodzenia – polski, którym posługiwała się matka jako swoim językiem ojczystym i słoweński, którym posługiwał się ojciec dziecka i w otoczeniu którego żyje cała rodzina. Dwujęzyczność Marka można by nazwać równoczesną, gdyż J2, a więc język słoweński, został wprowadzony przed trzecim rokiem życia (Kurcz 2000: 178). W omawianym przypadku nie chodzi jednak o przyswajanie języka drugiego, ale o dwujęzyczność rodzimą, a więc sytuację jednoczesnego przyswajania systemów dwóch języków

(Prebeg - Vilke 1995: 77–86; Snow 2004: 480; Štefanjik 2005: 19; Marjanovič Umek, Kranjc, Fekonja 2006: 143–144), w tym przypadku dwóch języków słowiańskich – języka polskiego i języka słoweńskiego. Materiał językowy spisywany był w dzienniczku mowy dziecka prowadzonym przez matkę. Oprócz tej metody wykorzystano również dane obserwacyjne. Analizę materiału ograniczono w niniejszym artykule do fleksji czasownika, przedstawiając wpływ języka polskiego na słoweński i odwrotnie, słoweńskiego na polski w zakresie form werbalnych, które u Marka pojawiły się około drugiego roku życia. Prezentowane w artykule przykłady pochodzą z wczesnego okresu rozwojowego Marka – od urodzenia do trzeciego roku życia. Strategie nauczania obu języków (Kurcz 2000: 13) w jego

przypadku były różne, przeważała jednak strategia osoby – matka mówiła do Marka tylko w języku polskim, a ojciec początkowo w swoim języku ojczystym, a więc bośniackim, a później głównie w słoweńskim, który opanował w bardzo dobrym stopniu, i strategia czasu. W pewnych sytuacjach wszyscy z otoczenia dziecka mówili w języku polskim, w innych w języku słoweńskim, z wyłączeniem matki, która zwracała się do dziecka zawsze po polsku.

Transfer jako jedno z podstawowych pojęć w psychologii uczenia się oznacza przeniesienie nawyków nabytych przy opanowywaniu danego materiału na inny. Jeśli to przeniesienie sprzyja uczeniu się nowego materiału czy nowych umiejętności, to transfer jest pozytywny, jeśli natomiast utrudnia uczenie się – negatywny. Jeśli dwa języki są podobne do siebie, to znaczy jeśli można w nich wyodrębnić dużo wspólnych elementów, to większy powinien być transfer pozytywny i szybsze tempo opanowania języka drugiego, jeśli zaś więcej jest elementów różnych, wtedy też większy jest transfer negatywny (Kurcz 2000: 185–186; Lipińska 2003: 80–84; Marjanovič Umek, Kranjc, Fekonja 2006: 142–143). W przypadku równoczesnego opanowywania przez Marka obu języków, możemy mówić o wpływach między ich systemami.

Wpływ języka słoweńskiego na język polski widoczny jest między innymi w zastosowaniu słoweńskich zasad gramatycznych do polskich wyrazów, na przykład użycie słoweńskich czasownikowych końcówek fleksyjnych do polskich werbów. W czasie teraźniejszym w omawianym przedziale wiekowym najczęściej widać to przeniesienie w formach pierwszej osoby pluralu, chodzi więc o zastępowanie przez Marka polskiej końcówki *-(e/i/y)my* przez słoweńską *-mo*, np. **kręcimo się* zamiast *kręcimy się* (*Się kręcimo!*), w którym to przykładzie Marko zastosował możliwy wariant szyku słoweńskiego z zaimkiem zwrotnym na początku wypowiedzenia, **mamo* zam.

mamy, **trzymamo* zam. *trzymamy*, **śpimo* zam. *śpimy*, **robimo* zam. *robimy*, **wracamo* zam. *wracamy*, **zobaczmo* zam. *zobaczmy*.

Również w przypadku form czasownikowych pierwszej osoby liczby pojedynczej zdarzają się użycia jedynej słoweńskiej końcówki – także przy formach zaprzeczonych – która podyktowana jest prawdopodobnie przede wszystkim wyrównaniem analogicznym do pozostałych form polskich opartych na innym temacie, np. **bawim się* zamiast *bawię się*, **biorem* zam. *biorę*, **chcem* zam. *chcę*, **grabim* zam. *grabię*, **lubim* zam. *lubię*, **łowim* zam. *łowię*, **myślim* zam. *myślę*, **patrzim* zam. *patrzę*, **widzim* zam. *widzę*, **zrobim* zam. *zrobię*. Użycie tych form motywowane jest przede wszystkim wyrównaniem analogicznym w obrębie jednego języka, w naszym przypadku polskiego. Chodzi o wyrównanie w zakresie grupy koniugacyjnej – formy pierwszej osoby singularu do form opartych na innym temacie i dodaniu im jedynej w języku słoweńskim, a paralelnej (obok *-ę*) w języku polskim końcówki 1. os. l. poj. *-m*. W języku polskim często występują werba, których koniugacja oparta jest na dwóch tematach, np. *czyścić* – *czyszczę*, *czyścisz* ‘čistiti – čistim, čistiš’, *musieć* – *muszę*, *musisz* ‘morati – moram, moraš’. Na jednym temacie oparta jest forma pierwszej osoby liczby pojedynczej: *id-ę* ‘grem’ i forma trzeciej osoby liczby mnogiej: *i-dą* ‘gresta/grejo’. Na drugim temacie oparte są pozostałe formy, a więc formy drugiej i trzeciej osoby liczby pojedynczej: *idzi-esz* ‘greš’, *idzi-e* ‘gre’ oraz pierwszej i drugiej osoby liczby mnogiej: *idzi-emy* ‘gresta/gremo’, *idzi-ecie* ‘gresta/gre-ste’. Czasem też forma bezokolicznika odbiega od dwóch podstaw, na których oparta jest odmiana, np. *brać* – *biorę*, *bierzesz* ‘jemati – jemljem, jemlješ’, *móc* – *mogę*, *możesz* ‘moči – morem, moreš’, *iść* – *idę*, *idziesz* ‘iti – grem, greš’. Ponieważ w dialogu używane są najczęściej właśnie te dwie formy pierwszej i drugiej osoby singularu wyrównanie jest

zależne od formy użytej w pierwszym pytaniu czy stwierdzeniu wypowiedzianym przez matkę do dziecka, np. /-Musisz zapytać, czy możesz./ *-**Możem?** (zam. *moęę*); /-Moęę to zobaczyć?/ *-**Mogesz** (zam. *moęesz*), /-Idziesz?/ *-**Idziem** (zam. *idę*), /-Czyścisz?/ *-**Czyścim** (zam. *czyszczę*), ***zobaczmy** (zam. *zobaczę*), ***pójdziem** (zam. *pójdę*), /-Co tam bierzesz?/ -**To bierzem** (zam. *biorę*), /-Wychodzisz już z wanny?/ -**Ja, wychodzim** (zam. *wychodzę*), /-Trzeba spać./ -**Marko spam** (zam. *śpię*), /-Musisz już wstać./ *-**Musim wstać** (zam. *muszę*).

Rzadkie są przypadki odchyień w pozostałych formach osobowych czasowników. Końcówki drugiej osoby liczby pojedynczej – polskie *-sz* i słoweńskie *-š* – różnią się w zapisie, w wymowie zaś są tożsame [š], por. *masz – imaš, dasz – daš, piszesz – pišeš, pływasz – plavaš, mówisz – govoriš*. Podobnie sytuacja wygląda w trzeciej osobie singularu, por. *ma – ima, da – da, pisze – piše, pływa – plava, mówi – govori*. Oczywiście pojawiają się tutaj problemy innego rodzaju. Chodzi o wyrównania analogiczne do pozostałych form osobowych w czasownikach, których odmiana oparta jest na dwóch różnych podstawach, a często i forma bezokolicznika różni się od tych dwóch tematów. Za przykład niech posłużą często używane czasowniki ruchu, na przykład *jechać – jadę, jedziesz* ‘peljati se – peljem se, pelješ se’, zarezerwowany w języku polskim wyłącznie dla poruszania się środkami transportu, a więc *jechać samochodem, pociągiem, autobusem* ‘peljati se/iti z avtom, z vlakom, z avtobusom’ oraz *iść – idę, idziesz* ‘iti – grem, greš’ zarezerwowany dla poruszania się pieszo i inne pochodzące od nich formacje, np. *odjechać, przyjechać, przyjąć, dojść*. Przykład: na stwierdzenie matki /-Musimy jechać./ Marko zapyta: -**Tata, zakaj ne jechasz?** zamiast *jedziesz*, czy na pytanie matki /-Czy auto już odjechało?/ dziecko odpowie -**Teraz jecha**. zamiast *jedzie*, a więc utworzy formy oparte na usłyszonym przed chwilą temacie bezokolicznika *jechać*. Po-

dobne przykłady tworzenia form czasu teraźniejszego opartych na temacie czasu przeszłego mamy wśród czasowników z przyrostkiem *-owa-*, który przy odmianie czasownika wymienia się na morfem *-uj-*. Marko na stwierdzenie matki /-Tu może gołąb spacerować./ powie -**Nie, tam niech spacerowa.**, na pytanie matki: /-Będziesz gotować?/ odpowie: -**Marko gotowam zupkę** albo -**Nie, oni gotowają**, /-Będziesz malować?/ -**Chmurkę Marko malowam**, użyje więc form opartych na temacie bezokolicznika **spacerowa* zamiast *spaceruje*, bez wymiany morfemu *-owa-* na *-uj-* w odmianie i z użyciem słoweńskiej końcówki *-m* dla form pierwszej osoby liczby pojedynczej.

Zauważono pojedyncze przykłady błędnej odmiany czasownika w czasie teraźniejszym, jednego polskiego werbum: /-Ale hałas jest tutaj./ -**A co to hałasi?** (zam. *hałasuje*) i jednego słoweńskiego: **Robot letuje** (zam. *leti*).

Nie odnotowano żadnego przykładu przeniesienia słoweńskiej końcówki drugiej osoby pluralu czasu teraźniejszego *-te* na formy polskie z końcówką *-(e/i/y)cie*. Tego typu interferencje natomiast zauważono w formach drugiej osoby liczby mnogiej trybu rozkazującego: ***Rozmawiajcie!** ‘pogovarjajte se’ zamiast *rozmawiajcie*, ***Spójrzte!** ‘poglejte’ zamiast *spójrzcie*.

Odnotowano jeden przykład na dodanie słoweńskiej końcówki trzeciej osoby liczby mnogiej *-jo* do polskiego czasownika, który w trzeciej osobie pluralu ma zawsze jednakową końcówkę *-ą*: ***śmierzdijo** zamiast *śmierzdzą* analogicznie do słoweńskiej formy werbum 3. os. l. mn. *smrdijo* (*Śmieci śmierzdijo*).

Zdarzały się przypadki użyć słoweńskich przyrostków czasownikowych przy polskich werbach, np. *całować* ‘poljublati’ zamiast **całować*, *poszukiwać* ‘poiskati’ zamiast **poszukiwać*, **zobaczyć* ‘pogledati’ zamiast *zobaczyć* oraz tworzenie formy bezokolicznika na podstawie form osobowych, np. **bojić się*

zamiast *bać się* analogicznie do *bojim se, bojiš se* ... Przeniesień polskiego czasownikowego przyrostka *-ć* na słoweńskie werba nie odnotowano, oprócz jednego przykładu *lulati* – **lulać*, którego forma pokryła się z istniejącym w języku polskim wyrazem *lulać* w znaczeniu ‘spanćkati’ i stała się źródłem nieporozumienia i językowego dowcipu – na pytania, prośby, czy stwierdzenia typu */-Lulaj, Marku./ -Będiesz teraz lulać, tak?/* Marko zdenerwowany odpowiadał: **-Marko nie chcem lulać!* mając w myślach znaczenie słoweńskie tego czasownika. Dla łatwiejszej komunikacji czasem posługiwano się świadomie łączonym kodem, np. na określenie załatwienia potrzeby oddawania moczu: pol. *siu siu* i słow. *lu lu*.

Wpływ słoweńskiego systemu gramatycznego na polski widoczny jest również w formach drugiej osoby singularu trybu rozkazującego, również przy formach zaprzeczonych, które w słoweńszczyźnie często występują z końcówką *-i*, w polszczyźnie zaś przyjmują postać krótkich form bezkońcówkowych, np. **drapi* lub **drapaj* zamiast *drap*, **goni* zam. *goń*, **łapi* zam. *łap*, **mówi* zam. *mów*, **odsuni się* zam. *odsuń się*, **pożycz* zam. *pożycz*, **przestani* zam. *przestań*. Wśród form trybu rozkazującego znajdziemy również takie, które błędnie tworzone są od tematu bezokolicznika, np. **obraj* zamiast *obierz* – *obrać* ‘olupi’, **pilnowaj* zamiast *pilnuj* – *pilnować* ‘paziti’, **przygotowaj* zamiast *przygotuj* – *przygotować*, **upraj* zamiast *upierz* – *uprać*. Prawie w każdym z wymienionych tu przykładów pojawieniu się form rozkaznika towarzyszyło wcześniejsze użycie w wypowiedzi matki form bezokolicznika: *-Muszę uprać* – **-Upraj!*, *-Muszę obrać* – **-Obraj!*, *Muszę przygotować* – **-Przygotowaj!* To samo zjawisko utworzenia rozkaznika od formy bezokolicznika wystąpi też w języku słoweńskim – **prebraj* zamiast *preberi*.

Wpływ języka polskiego na słoweński jest widoczny w tworzeniu przez chłopca form czasu przeszłego, które w języku

polskim nie są formami analitycznymi, ale syntetycznymi, aglutynacyjnymi, np. *zrobilam* ‘sem naredila’, *szedlem* ‘sem šel’, *dostała* ‘je dobila’, *widzieliśmy* ‘sva videla/smo videli’, itp. W wyniku przeniesienia polskich zasad gramatycznych na słoweńskie czasowniki odnotowano następujące przykłady: **dobilem* na wzór *dostałem* zamiast *sem dobil*, **naśedłaś* na wzór *znalazłaś* zamiast *si našla*, **pozabiłaś* na wzór *zapomniałaś* zamiast *si pozabila*, **kakałem* zamiast *sem kakal*.

W czasie przeszłym widoczne są przykłady wyrównań analogicznych, a więc tworzenie form opartych na temacie przed chwilą usłyszanego czasownika, np. */-Wytrzyj ręce o ręcznik./ -Marko *wytrzył* (zam. *wytarł*), */-Nie spadnij!/ -Nie spadnięm* (zam. *spadłem*), */-Proszę, zanieś tam, gdzie było./ -Już zanieśm* (zam. *zaniósłem*), */-Marko sam wybierze./ -Już wybierzeł* (zam. *wybrał*).

Duży wpływ języka słoweńskiego na polski widoczny jest przy tworzeniu form czasu przyszłego. Tworzenie tych form oparte jest na odmiennych w obu językach zasadach gramatycznych. W języku polskim tworzenie form przyszłych uzależnione jest od aspektu czasownika – od czasowników niedokonanych tworzone są formy przyszłe złożone z czasownika posiłkowego *być* w czasie przyszłym, którego odmiana oparta jest na dwóch różnych tematach *będ-* i *będzi-* (*będę* ‘bom’, *będziesz* ‘boś’, *będzie* ‘bo’, *będziemy* ‘bowa/bomo’, *będziecie* ‘bosta/boste’, *będą* ‘bosta/bojo’), do którego dodamy albo formy bezokolicznika, np. *robić* albo dawnego imiesłowu zróżnicowanego rodzajowo: *robił* ‘je delal’, *robiła* ‘je delala’, *robiło* ‘je delalo’; *robili* ‘sta delala/so delali’, *robiły* ‘sta delali/so delale’. Formy z bezokolicznikiem, a więc bez zróżnicowania rodzajowego, nie występują w języku słoweńskim – pol. *będę robić* – słow. **bom narediti*. Formy z dawnym imiesłowem zaś są takie same w obu językach, por. pol. *będę robił*, *będzie mówiła* i słow. *bom delal*, *bo govorila*, z tą

istotną różnicą, że w języku słoweńskim mogą być tworzone zarówno od czasowników dokonanych, jak i niedokonanych: *bom delal*, *bom naredil*, *bo govorila*, *bo povedala*, w języku polskim zaś wyłącznie od czasowników niedokonanych: *będę robił*, *będzie mówiła*, ale nie **będę zrobił*, **będzie powiedziała*. Od czasowników dokonanych w języku polskim możliwe są tylko formy syntetyczne, które formalnie mają postać czasu teraźniejszego, pod względem znaczenia zaś są formami czasu przyszłego. Warto dodać, że to zróżnicowanie sprawia duże kłopoty wszystkim cudzoziemcom uczącym się języka polskiego. Ponieważ w języku słoweńskim możemy utworzyć złożone i proste formy czasu przyszłego zarówno od czasowników dokonanych, jak i niedokonanych (np. *bom poiškal* obok *poiščem* 'poszukam', *bom naredil* obok *naredim* 'zrobię', *bom delal* 'będę robił/robić'), u Marka odnotowano więc mieszane formy analityczne tworzone od czasowników dokonanych łączone ze słoweńskimi formami werbum posiłkowego *biti*: **Bom zobaczył*. zam. *zobaczę*, **Bom wszystkie zjadł*. zam. *zjem*, **Jaz bom pokazał mamie*. zam. *pokażę*, **Kotlecika bom upiekel*. zam. *upiekę*, **Naslednji raz boš widziała samolot*. zam. *zobaczysz*, *!-Proszę, wybierz czekoladkę./-Bom wybiereł*. zam. *wybiore*.

Zaobserwowano również mieszanie polskich i słoweńskich form w konstrukcjach czasu przyszłego, z przewagą użycia prostszych, jednozgłoskowych form słoweńskich czasownika posiłkowego, np. **Bom uvažal*. 'bom pазил' zamiast *będę uvažal*, *Jaz bom chował*, *ti boš szukał*. 'bom skrivał, ti boš iskał' zam. *będę chował*, *będziesz szukał*, *Pan bo krzyczał*. 'bo kričal.' zam. *będzie krzyczał*, **Ko bom duży, bom kierował*. 'bom veliki, bom vozil' zam. *będę duży*, *będę kierował*.

Odnótowano również przykład, który można uznać za polską kalkę językową w języku słoweńskim – chodzi o wyraz

**zaklicaj me* 'pokliči me' na wzór polskiej formy *zawołaj mnie*. W formie tej można się dopatrzeć swoistej kontaminacji polskiego prefiksu *za-* z odpowiednika polskiego *za-wołać* 'po-klicati' oraz utworzonej błędnie formy rozkaznika **klicaj*, która oparta jest na temacie bezokolicznika *klicati* 'wołać' – podobnie jak *prebrati* – **prebraj* lub wśród polskich przykładów: *uprać* – **upraj*, *obrać* – **obraj*.

We wczesnej fazie przyswajania obu języków zaobserwowano krótkotrwałą fazę używania form czasownikowych bez zaimka zwrotnego *się/se*, zarówno wśród werbów polskich, np. *trzymam* zamiast *trzymam się*, *Marko obudził*, *bateria skończyła*, *Mama obudziłaś?*, jak i słoweńskich, np. *Marko bližam* zam. *bližam se*, *Marko ukrył/skril*, *miza popsula*, oraz używanie bezosobowych form bezokolicznika, np. *Przytulac!* *Mami*, *prytulać!*, *Mami*, *pridi sem*. Szyjkę *dati.*, *Kupkę zrobić* *Marko*.

Ze względu na różnorodność i ilość zebranego materiału oraz obszerność problemu związanego z dwujęzycznością rodzimą skoncentrowano się na zaprezentowaniu wpływów dwóch systemów gramatycznych jednocześnie przyswajanych języków – polskiego i słoweńskiego – w zakresie fleksji czasownika. Przedmiotem artykułu nie była więc analiza wpływu języków na poziomie leksyki, dlatego w większości przykładów zrezygnowano z podawania całych wypowiedzi. Przedstawione w artykule przykłady mowy dziecka wskazują również na fazę przełączania kodów, a więc zmianę języka w obrębie jednej wypowiedzi (Snow 2004: 481, Lipińska 2003: 87–92). Parokrotnie zauważono u Marka przykłady świadomego użycia drugiego języka obok pierwszego, np. *-Marko bager życzy*. *Koparkę*, które nasila się w późniejszym czasie. Użycia obu języków miały na celu uniknięcie ewentualnego niezrozumienia lub sprawdzenie, jakim językiem posługuje się nowo napotkana osoba, np. przy braku reakcji na pierwsze pozdrowienie, witanie rówieśników kolejno:

Cześć! – Živijo! – Čao! lub w domu: *Mama, poglej! Spójrz!* czy przy nawiązywaniu znajomości w piaskownicy przez użycie kolejno polskiego *chłopczyk* i zaraz potem słoweńskiego *fantek*. Zauważono większy wpływ języka słoweńskiego na język polski, szczególnie przy wyborze prostszych systemowo rozwiązań, np. używanie wyłącznie *-m* jako końcówki 1. os. singularu czasu teraźniejszego. Interferencje spowodowane są w dużym stopniu niekorzystną pozycją języka polskiego, który używany jest na co dzień wyłącznie przez matkę. Język słoweński jako język okolicy, a więc przedszkola, rówieśników, sąsiadów, również język używany w większości sytuacji przez ojca dziecka, staje się językiem dominującym i wpływa w większym stopniu na język polski, o czym świadczą pojawiające się nadal w mowie dziecka interferencje.¹

Literatura

- BERKO GLEASON, Jean, BERNSTEIN RATNER, Nan, 2004: *Psycholingwistyka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- KURCZ, Ida, 2000: *Psychologia języka i komunikacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe »Scholar«.
- LIPIŃSKA, Ewa, 2003: *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- MARJANOVIĆ UMEK, Ljubica, KRANJC, Simona, FEKONJA, Urška, 2006: *Otroški govor: razvoj in učenje*. Domžale: Založba Izolit.
- POŽGAJ HADŽI, Vesna, KRANJC, Simona, 2001: O simultanom slovensko-hrvatskom bilingvizmu: na primjeru slovensko-hrvatskog bilingvala. *Strani jezici* 30/3. 129–140.
- PREBEG - VILKE, Mirjana, 1995: *Otrok in jeziki. Materinščina in drugi jeziki naših otrok*. Ljubljana: Sanjska knjiga.
- SNOW, Catherine E., 2004: *Dwujęzyczność i przyswajanie języka drugiego*. Jean Berko Gleason, Nan Bernstein Ratner (ur.): *Psycholingwistyka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. 477–506.
- ŠTEFANJIK, Jozef, 2005: *Jedan čovek, dva jezika. Dvojezičnost kod dece predrasude i stvarnost*. Novi Sad: Media Art Service International.
- WIERZBICKA, Anna, 1990: Podwójne życie człowieka dwujęzycznego. Władysław Miodunka (ur.): *Język polski na świecie. Zbiór studiów*. Warszawa: PWN. 71–104.
- WOŹNIAKOWSKI, Waldemar, 1982: *Glottodydaktyka w świetle zjawiska bilingwizmu naturalnego*. Wrocław: Ossolineum.

¹ O wpływach języka okolicy na interferencje i jego funkcji dominującej piszą Vesna Požgaj Hadži i Simona Kranjc (2001), które badały podobny przypadek dwujęzyczności rodzimej słoweńskochorwackiego dziesięciolatka żyjącego w środowisku słoweńskim.

NON-PLACE OF NOVEL IN SLOVENIA'S TRANSITION

Tomislav Zagoda
Znanje d.d., Zagreb

UDK 821.163.6–311.4.09«19/20»

V prispevku s kritično-mimetičnega stališča opazujemo aktualne družbene procese v treh sodobnih slovenskih romani – *Popkorn*, Andreja Skubica, *Pasji tango*, Aleša Čara in *Čefurji raus!* Gorana Vojnovića – in pri tem upoštevamo različne teoretske pristope in modele: Augéjev model ne-mesta kot prostora brez identitete, Lotmanov model odnosa semiotičnega sistema in zunajjezikovnega okolja ter Benettov model odpora ter de Certeauov model strategije in taktike.

sodobni slovenski roman, ne-mesto, Augé, odpor, strategija/taktika

The subject of this paper is the critical-mimetic pattern of the contemporary Slovene novel that depicts current social processes. It deals with three novels: *Popkorn* by Andrej Skubic; *Pasji tango* by Aleš Čar and *Čefurji raus!* by Goran Vojnović. The methodological approach relies on Augé's concept of the non-place as a space which lacks identity, Lotman's concept of the relation between the semiotic system and extralinguistic reality, Bennett's concept of resistance and de Certeau's concept of strategy and tactics.

contemporary Slovene novel, non-place, Augé, resistance, strategy/tactics

1 Introduction

This paper will discuss three contemporary Slovene novels: *Popkorn* by Andrej Skubic, *Pseči tango* by Aleš Čar and *Čefuri raus!* by Goran Vojnović. All of them in different ways describe the contemporary reality of post-Communist Slovene society and liberal-democratic processes. We are dealing here with critical-mimetic works which reflect the symptomatic locations of social contradictions. We have selected these novels because we believe that those texts are show-pieces for the relation between literary and social structures. In Skubic's novel, we are interested in the connection between ideology and crime, and we explore the process of the semantic weakening of ideological patterns and the forming of history as a (hi)story – a narrative concept. Regarding the methodological approach, we use Lotman's concept of semiosphere – the relation between semiotic system and extralinguistic

reality, and Augé's concept of non-place as a space which lacks identity.

Čar's main hero, the young writer Viktor, is a typical »passive Slovene character« (Matajc 2006: 154) who finds himself in a whirlpool of an »unsafe world without conventions« (ibid.). We will deal with the aspect of the present time as some sort of a palimpsest, a place marked with traces of the past (Augé 2001: 74). Regarding Viktor's idea about the Park of Memories, we use Eco's concept of symbolic order with its immanent reversible processes and Derrida's concept of sign.

The last novel this paper deals with is *Čefuri raus!* by Goran Vojnović, which represents the narrative type that Helga Glušič describes as containing »the topic of a mal-adjusted young man haunted by the shadows of the past, the chaotic present and the uncertain future.« (Glušič 2002: 294.) Here we will emphasise the (anti)cultural practices

of a minority immigrant social group and the issue of assimilation by using Bennett's concept of resistance and the paradigmatic elements of »the poetics of the oppressed«.

2 Horror house

Skubic's novel *Popkorn* is about Valter Koren, a lucid thirty-year-old who represents the paradigm of the young entrepreneur in the post-Communist world of the new liberal democracy and free economy. His entrepreneurial idea about a museum of famous Slovene crimes and criminals, despite the fact that it seems bizarre or grotesque, dwells on issues of the past and the present, truth and ideology, private and public – the front and back of Slovene politics and its history. Koren's contradictory relation is symptomatic regarding the truth, which is affirmative when he tries to launch his entrepreneurial idea: »I'm talking about the truth! [...] we will show the facts how they really happened [...] we will bring reality to the present!« (Skubic 2009: 39), or absolutely relative in a scene involving a quarrel with a tourist during a sightseeing tour:

Oh, come on! It isn't true! You're on pins and needles because of the question of what is true and what is not... It's a matter of stories, everything is about stories. Look, the fact that the woman next door is a whore is not a story, it is a deduction like Sherlock Holmes... but what we want to sell here is definitely a story. And I am a master of that. That is my job. (Skubic 2009: 18–19, translation T. Z.)

The latter example shows that Koren treats history as narrative, a language construction. Historiographical reference to its object (historical facts) is absolutely arbitrary, similar to de Saussure's meaning of term and that is why it has the possibility of autonomous dynamism and internal development as Lotman describes in relation to the

reference between semiotic system and extralinguistic reality (Lotman 1998: 5). Koren's idea about the museum is the same because he »wants to sell the story«. Well, it is not important if the connection between facts and their representation is authentic or not, but it is important that the concept is attractive to tourists. However, regardless of Koren's treatment of historical topics, his idea of founding the crime museum seems like an attempt to construct a rigid flow of historical evolution, as if the syntagmatic axis rotates by ninety degrees and forms the simultaneous paradigmatic section of crime ideology in one place. Of course, it is clear that Koren manipulates historical facts and that he is led by the logic of profit, but there is another thing that he also represents – the resistance to accepting values of the global post-capitalist hyper-consumerist society:

[...] any moment now they will tear down Ljubljana Castle and build a multiplex and shopping mall there. We need to parry. Multimedia. We need an original horror house... That's what we need. Horror house. Gestapo methods, OZNA... if you have a group of Italian tourists, take them to *fojbe*, and then, when they are freaked out, show them the details of hostage executions from Italian prisons in Ljubljana. (Skubic 2009: 35–37, translation T. Z.)

We would now like to introduce the concept of *non-place*. Augé used it to label places like shopping malls, airports, trains, squares, hotel rooms, motorways, etc.¹ It seems that Koren's intention of founding the crime museum is in fact an act of resistance in Bennett's terms: »an inferior social group's defensive reference against the culture of power under the circumstances when power forms come from a source which is experienced as external and other.« (Bennett 2005: 225, translation T. Z.) It is important to understand the concept of power culture as

¹ Augé defines space as a more abstract concept than place. »The concept of space [...] we use to describe some extension, gap between two things or two points, or to some time interval.« (Augé 2001: 77), while place is defined by happening.

the power of consumerist culture and global concerns which are both *external* and *other*, so Koren is the part of an inferior social group against that kind of social processes. He finds in the museum of crime part of the national identity regardless of its negative content and the possibility of commercial manipulation. Therefore we can conclude that the museum of crime, or the horror house as Koren calls it, is some sort of semiotic space, a narrative form which represents an attempt of identification with space, in other words the act of standing up against the supermodernist increase of non-places (Auge 2001: 85–86).

3 Kardeljvo or The Park of Memories

Čar's novel title *Pseči tango* (Dog Tango) suggests a surrealist aura and linguistic detachment from the realistic model of narrative. His »virtuoso style and rich story-telling« (Glušič 2002: 294) act like a veil over extralinguistic reality, so Glušič compares some articles with Hieronymus Bosch's paintings. However, we will put aside linguistic topics and surrealist depictions, and take a look at the thematic layer which refers to Stremšek's scandals and family fights about the questions of Kardelj's historical role and the future of his monument, since those parts reflect the deep structure of Slovenia's social and political discrepancy which Kos calls the »Slovene disaster«. This refers to incidents during The Second World War, i.e. the conflict between Communists and anti-Communists, where it must be emphasised that the large majority of anti-Communists took action not because they wanted to serve Italian fascism or German nationalism, but in order to defend themselves against the Communist revolution (Kos 2004: 178–180). Let us look at an example from the novel:

Vladimir is the contractual owner of the plot of land with Kardelj's monument in front of the parliament and he threatens that he will melt the statue down into a bronze egg, and the other, Lojze, threatens that he will sue Vladimir if the statue is damaged.« (Čar 2002: 26.)

The present time is represented as a sort of palimpsest where the identity of nation, social groups or individual (re)forms itself continually through historical references, (Augé 2001: 74). Literature is a system which plays the social function of historical signs desemantisation (Nöth 2004: 523), for example:

He passed beside the nervous POP TV journalist and read the inscription on the board: *On behalf of the IO OF and CK KPS date 1st October, 1942. Edvard Kardelj – Kristof issued a secret order to Ivan Maček – Matija, the commander of Slovene partisans: execute all priests. Similarly, all officers, intellectuals etc., and especially kulaks and theirs sons.*« (Čar 2002: 64.)

Čar, like Skubic, tends to sift historical matter with a view to forming authentic history and the present. The most important personalities and central ideologies of Communism and national-liberation movement become the object of observation and they are moved to new semantic places in the frames of polyphonically structured democratic society. Viktor Viskas, the main hero of Čar's novel, like Valter Koren in Skubic's novel, offers some sort of solution. In other words, the journalist asked him the question: »do you agree that the statue of Edvard Kardelj should stay in front of the parliament [...] or would you prefer that it be melted down and turned into a statue of the beatified bishop Slomšek?«, and he replies that the statues had had their own life and that a great majority of them, sooner or later, had obtained the status of exile, so Koren says that he is in favour of establishing a Park of Memories: »[...] there we could put [...] all these things as [...] as a memory and warning of their transformation [...] our transformation.« (Čar 2002: 65, translation T. Z.) The metaphor emphasises the distinction between natural causality and symbolic order. That is, natural causality is a no-return process (it is impossible that a burning tree anticipates the bolt of lightning), while symbolic order is established by »the strategy of speech [...] and those rela-

tions are reversible« (Eco 2001: 113–114). However, there is one more important difference; it is possible to control natural phenomena, for example, to change the flow of a river, to build dams, etc., as opposed to symbolic order which is an out-of-control system and represents the process of continuous shifts of meaning, like Derrida's thesis of a sign which »constitutes presence in its absence« (Derrida 1971: 740). Absent matter cannot articulate its own truth, the same applies to Kardelj who is not in a position to talk about his real meaning and he cannot be connected to a polygraph. Hence, he is not a sign for himself, but for us – or, as Viktor says, he serves as a »warning for our thinking.«

4 Football – the field of identity

The quotation from the previous Čar novel will serve us to show how intertextuality works in the contemporary Slovene novel. Čar's main heroes Viktor and Anita wanted to rent a flat; Viktor finds an advertisement and says:

»[...] apartment with two rooms for fifty Deutsche Marks plus expenses. In Fužine.«

»I'm not moving to Fužine«, she immediately replied.

»Why not?«

»Because Bosnians live there«, she said calmly.« (Čar 2002: 26.)

We can say that the word »Bosnian« has become the universal signifier for »the Other« and it can signify a Croat, Serb, Muslim, or even a Jew or Roma – the ethnicity is not important for the general signifier of »the Other«. However, the narrator and main hero Marko Đorđić is explicit about his ancestry: »My dad, Radovan Đorđević, is a Zvezda fan [...] He is from Bosnia, but he is a Serb.« (Vojnović 2009: 8.) We start from the national issue and the question of »the Other« since Marko Đorđić represents contra-cultural reality and a typical gestures of the minorities, including the iconography of belonging: sarma, football, fights between

fans, nostalgia for Bosnia, Serbia, and his indulgent cousins who give you anything you want (the only problem is that they usually do not have anything), patriarchal family, Slivovitz, alcoholism etc. All these motifs are paradigmatic alphabet of resistance and »the poetics of depressed people« (Bennett 2005: 229). The text on the cover of Croatian edition of Vojnović's novel says that Marko Đorđić is »a distant cousin of Hanif Kureishi and the main hero of his novel *The Buddha of Suburbia*«. It is important to emphasise one big distinction. That is, Kureishi's novel begins with the next words: »My name is Karim Amir and I am English by my ancestry and my education« (Kureishi 1998: 7), while Vojnović begins with: »I don't have a football team! [...] If I lived in Belgrade, I would support Zvezda and I would be their fan« (Vojnović 2009: 7). The narrative perspectives are clear: Kureishi is affirmative, while Vojnović is negative; Kureishi shows the aspect of assimilation, while Vojnović shows the aspect of maladaptation. We emphasise this since our standpoint is that Marko Đorđić represents »the historical and experienced gap between the location of home and the location of belonging« (Fortier 2008: 238).

We can also find some sort of Đorđić's social group closeness and its hard nucleus in the structure of novel. The novel is written as a kind of inner dialogue – every chapter starts with the question word »why« and the answers represent the hero's intimate (hi)story, but also the (hi)story of his social group. The space of the novel (extratextual space is cramped into the borders of the neighbourhood of Fužine) mirrors the space of Đorđić's consciousness and the text gives the impression of an adolescent diary. The reflection of the main hero tells us the story of his lack of adaptation and the impermeability of his social group. Marko Đorđić is the type of character that Lukács characterised as subordinate; he is in fact a non-hero whose intensity aspires to the periphery (Lukács 1968: 49). In view of this, Đorđić is similar to

the sceptical and nonconformist type of »jeans prose«, like Salinger's, Aksjonov's or Plenzdorf's heroes. His attitude to the question of assimilation is explicit:

[...] they ramble something on assimilation [...] They want ex-Yugoslavia workers to enjoy Prešeren and Cankar. Nonsense. As if they read their national poets. I'd like to be a football fan. But I can't. That's why my Slovene identity suffers. The same is true of the Čefur part of my identity. How can I be assimilated as a Slovene if I don't have my football team? It doesn't work like that. (Vojnović 2009: 10.)

This article suggests the form of resistance which Bennett qualifies as »conservative praxis committed to the defence of subordinate culture« (Bennett 2005: 225). We would like to emphasise that the conservatism of Dordić's action relates to the preservation of subcultural and class-based elements which are represented as constituent elements of his immigrant's »ordinary« culture. Literature becomes a strategic enclave, a place for storing emotional energy against the environment of social actuality.

5 Conclusion

Regarding the aforementioned »strategic enclave«, we would like to refer to de Certeau distinction between the terms strategy and tactics. That is, de Certeau defines strategy as »a place which can be outlined as proper and can serve as a foundation for relating to dissimilar exteriority« (de Certeau 2003: 40), while tactics »cannot rely on something independent, nor the border which distinguishes žthe other' as a visible totality, the only place of tactics is the other's place« (ibid.). After considering three contemporary Slovene novels, it seems that literature is the particular act of resistance against social reality which »always reforms spaces to places, and vice-versa« (Augé 2001: 75). We would like to say that the critical-mimetic patterns of Slovenia's transition novel turn the extra-literary »layer of reality« – phenomenal reality

in Kant's sense and nominal reality which is transcendent to culture (Lotman 1998: 31) – into a place of identity where diachronic development and Augé's supermodernity processes become the elements of the synchronic system. That system is the intersection of the social and individual information and practices. However, the stability of the place of literature is dispersed in its consumption and reception, which again transforms the place of literature into the space of reading.

Skubic's, Čar's and Vojnović's novels represent the necessity which Glušič links with »intimate human misery, undependable consciousness about oneself, history and the present time, the social environment and its inspiring chaos« (Glušič 2002: 288). However, apart from that intimate level, the cited works are a critical reflection on the protean nature and global processes of the supermodern post-capitalist consumer society. Also, an important fact is that the new Slovene novel emphasises intercultural as one of the essential social issues. In the end, it seems that the contemporary Slovene novel offers some sort of rhetorical home filled with different narrative voices, languages and strategies which provide a place of identity within a world of hyper-production non-places.

Literature

Primary

- ČAR, Aleš, 2002: *Pseči tango*. Zagreb: Fraktura.
KUREISHI, Hanif, 1998: *Budhha iz predgrada*. Zagreb: Meandar.
SKUBIC, Andrej, 2009: *Popkorn*. Zaporešić: Fraktura.
VOJNOVIĆ, Goran, 2009: *Čefuri raus!* Zagreb: EPH LIBER.

Secondary

- AUGÉ, Marc, 2001: *Nemjesta – uvod u moguću antropologiju supermoderniteta*. Karlovac: Naklada Daggk.
BENNETT, Tony, 2005: *Kultura – znanost reformatora*. Zagreb.

- de CERTEAU, Michel, 2003: *Invenција svako-dnevice*. Zagreb: Naklada MD.
- DERRIDA, Jacques, 1971: Razluka. *Pitanja* II/9. 735–752.
- ECO, Umberto, 2001: *Svakodnevna semiotika*. Beograd: Narodna knjiga.
- FORTIER, Anne-Marie, 2008: Dijaspóra. *Kultura na geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*. Zagreb.
- GLUŠIČ, Helga, 2002: Izraz negotove zavesti (Izraz nepouzdane svijesti). Gregor Kocjan, Miran Hladnik (ur.): *Slovenski roman. Obdobja* 21. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- KOS, Janko, 2004: *Duhovna povijest Slovenaca*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LOTMAN, Jurij Mihajlovič, 1998: *Kultura i eksplozija*. Zagreb: Alfa.
- LUKÁCS, Georg, 1968: *Teorija romana*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- MATAJC, Vanesa, 2006: Put počinje, putovanje je završeno – O suvremenom slovenskom romanu nakon osamostaljivanja Slovenije. *Sarajevske sveske* 13. Sarajevo: Mediacentar.
- NÖTH, Winfried, 2004: *Priručnik semiotike*. Zagreb: Ceres.

HIERARHIČNA MREŽA POMENOV SLOVENSКИH GLAGOLOV

Jure Zupan

Kemijski inštitut Ljubljana, Ljubljana

UDK 811.163.6'367.625'37'374.3

Hierarhična mreža pomenov povezuje 14.980 slovenskih glagolov in omogoča dostop do vsakega posameznega glagola ter vseh pomenskih skupin, s katerimi je glagol pomensko povezan. Prav tako omogoča iz vsake pomenske skupine dostop do vseh glagolov, ki sodijo v okvir opisa te pomenske skupine. V prispevku je podan pregled nemškega in angleškega sistema glagolskih pomenov, obravnavane pa so tudi nekatere značilnosti in pomanjkljivosti predlaganega sistema pomenov slovenskih glagolov.

slovenski glagol, pomen besed, hierarhija, mreža, pomenski slovar

A hierarchical network of meanings of 14,980 Slovene verbs is described and discussed. The network enables search and the retrieval in two directions. First, from each individual verb all different meaning groups into which the verb is classified can be obtained; and second, from any node in the hierarchy of meaning groups all verbs associated with it can be retrieved. An overview of the German and English meaning groups of verbs is given. Specific features, advantages and disadvantages of the proposed scheme of meanings are outlined.

Slovene verbs, meaning of the words, hierarchy, network, thesaurus

Uvod

Z razvojem računalniških tehnologij na področju obdelave besedil se je potreba po avtomatičnem in učinkovitem sistemu za razpoznavanje besed v pomenskem smislu močno povečala. Obstoječi slovarji in zbirke besed so v veliki večini urejeni po abecedi glede na pisno obliko leksemov. Pomeni posameznih besed so v njih dobro opisani (npr. SSKJ, Bajec 1995), vendar je iskanje več leksemov, ki so si pomensko sorodni ali zajeti v določenem pomenskem obsegu, težko izvedljivo. To velja tako za ročno kot tudi za avtomatično iskanje. Računalniški sistem, ki bi združeval lekseme po pomenu, in tiskani pomenski slovar bi bila zelo dobra pripomočka vsem pišočim pri iskanju najprimernejših izrazov in s tem bogatenju besednega zaklada.

Glavni oviri pri pripravi pomenskega slovarja (tiskanega ali računalniškega) sta: prvič,

pomanjkanje zbirk pomensko sorodnih besed v obliki računalniških datotek in drugič, ni ustrezne programske opreme, ki bi omogočala vnos in spreminjanje pomenskih povezav. Pričujoči prispevek ni namenjen problemu ali opisu programske opreme, ampak zasnovi in vsebini pomenske mreže (hierarhije) slovenskih glagolov.

Pri pomenskem slovarju ne gre le za tezaver ali zbirko sinonimov (čeprav so tudi ti vključeni), ampak za uvrščanje dela slovarskega gradiva v shemo pomenov. Pomenska shema je sestavljena iz večjega števila skupin, ki so predstavljene z opisom pomenskega področja, v katerega so uvrščeni izbrani leksemi (v našem primeru glagoli). Te skupine so lahko urejene hierarhično (npr.: *Komunicirati* → *Spuščati glas* → *Spuščati živalski glas* → *Spuščati ptičji glas*), lahko pa so zbirke samostojnih pomenskih skupin, ki med seboj niso nujno hierarhično povezane.

»Uvrščevalno (hipernimno) pa je mogoče opomenjati predmetnost samo do [...] zadnje ali najvišje stopnje, če si uvrščevalno hipernimnost predstavljamo kot [...] vzpenjanje po pomenski piramidi« (Vidovič Muha 1986: 82). Če je pomenska shema urejena kot celovita mreža, lahko do leksemov pridemo na različne načine. Npr.: do leksema *prikazati se* pridemo po pomenski poti *Gibati* → *Priti/oditi* → *Priti (splošno) (dov.)* → *prikazati se* ali pa po poti *Biti/bivati* → *Biti in delati za obstoj* → *Povzročiti nastanek česa* → *Povzročiti eksistenco (dov.)* → *prikazati se*. Število skupin je v največji meri odvisno od besednega zaklada, ki ga želimo zajeti, vendar je treba upoštevati, da ima razdrobljenost svojo mejo, ki bi pri prevelikem številu skupin vodila k izgubi preglednosti in s tem k težavam pri praktični uporabi.

Še najboljši približek tega, kar želimo doseči s hierarhijo pomenskih skupin in mrežno

povezavo pomenov slovenskih glagolov, predstavlja interaktivni jezikovni program VisuwordsTM.¹ Program ni izveden kot enovita shema, ampak je vsota ločenih hierarhij, v kateri sta od vsakega leksema dosegljiva le največ dva višja pomenska nivoja. Npr.: preko leksema *krava* lahko pridemo do pomenskih skupin *domača žival* ali *sesalec*, iz teh dveh pomenskih skupin pa ne moremo doseči nižje ležečih skupin z leksemi *konj*, *kura*, *tiger* itn. Težava pri sistemu VisuwordsTM je v tem, da ne omogoča iskanja navzdol: od širših pomenskih skupin (hipernimov) k bolj specializiranim.

Za primerjavo vzemimo dve pomenski zbirki: nemško Dornseiff (Quasthoff 2004) in angleško klasifikacijo B. Levin (Levin 1993). Podrobna analiza pokaže, da sta izbor in število pomenskih skupin pri obeh različna (Preglednici 1 in 2). Kljub jezikovni razliki in razliki v številu zajetih besed je število

Preglednica 1: Porazdelitev števila glagolov po posameznih pomenskih skupinah pri zbirki Levin²

A	Pomenska skupina	B	C	A	Pomenska skupina	B	C
1	Dati nekam (put/hang)	10	379	26	Oceniti (assess)	1	7
2	Odstraniti (remove)	11	287	27	Iskati (search/hunt)	6	70
3	Poslati (send/carry)	5	56	28	Soc. komunikacija	3	76
4	Poriniti (push/pull)	1	10	29	Komunikacija (talk/tell)	9	168
5	Zamenjati lastnino	9	156	30	Živalski zvoki (bark)	1	67
6	Učiti (se) (learn)	1	7	31	Prebavljati (ingesting/eat)	7	53
7	Držati (hold/keep)	2	11	32	Glagoli v zvezi s telesom	15	205
8	Skrivati (conceal)	1	11	33	Nega telesa (grooming)	7	60
9	Metati (throw/pelt)	2	35	34	Ubiti (kill)	2	25
10	Stik s silo (hit)	4	70	35	Emisija (verbs of emission)	4	169
11	Luknjati (poke)	1	6	36	Uničiti (destroy)	1	14
12	Dotakniti (se) (touch)	1	13	37	Sprememba stanja	8	371
13	Rezati (cut/carve)	2	43	38	Bivati nekje (lodge)	1	11
14	Združevati (mix/tape)	5	167	39	Eksistirati	10	234
15	Ločevati (split)	4	64	40	Pojaviti/izginiti/dogoditi se	4	63
16	Barvati (coloring)	1	13	41	Notranja gibanja telesa	1	15
17	Slikati (image creation)	4	63	42	Zavzeti položaj	1	19
18	Kreirati (build/grow)	7	129	43	Gibati (se) (move/run/roll)	9	247
19	Povzročati (engender)	1	7	44	Izogibati se (avoid)	1	8
20	Povreči (calve)	1	10	45	Obotavljati (se) (lingering)	2	11
21	Imenovati/voditi	8	195	46	Meriti (measure/cost/fit)	5	39
22	Zaznavati (see/smell)	4	58	47	Trajati (aspectual verbs)	2	18
23	Psihološko stanje	4	353	48	Bivati začasno	1	9
24	Želeti (desire)	2	25	49	Vremenski glagoli	1	27
25	Soditi (judge)	1	69		SKUPAJ	195	4153

¹ www.visuwords.com

² Stolpec A pove zaporedno številko pomenske skupine, B število pomenskih podskupin v posamezni pomenski skupini, C pa število glagolov v vsaki pomenski skupini (isti glagol je lahko v različnih skupinah).

Preglednica 2: Porazdelitev števila glagolov po posameznih pomenskih skupinah pri zbirki Dornseiff

A	Pomenska skupina	B	C	A	Pomenska skupina	B	C
1	Narava in okolje	25	97	12	Znak, risba	63	885
2	Življenje	43	428	13	Znanost	27	181
3	Prostor, lega, oblika	46	610	14	Umetnost in kultura	24	244
4	Velikost, količina, štev.	52	839	15	Skupno življenje	80	1163
5	Biti (počutje)	47	760	16	Jed in pijača	22	228
6	Čas	35	174	17	Šport in prosti čas	28	127
7	Vid, svetloba, barva	68	889	18	Družba	33	444
8	Kraj in menjava kraja	46	1245	19	Naprave, tehnika	27	130
9	Hoteti in delovati	83	1793	20	Gospodarstvo, finance	50	554
10	Čutiti	60	880	21	Pravo, etika	35	360
11	Mišljenje	56	780	22	Religija, nadnaravno	20	79
SKUPAJ						970	12.909

glagolov na eno pomensko skupino v razponu med 13 in 20. To daje dober napotek za velikost skupin oz. podrobnost delitve skupin glagolov v slovenski pomenski shemi.

V obeh prikazanih primerih pomenski shemi ne predstavljata hierarhij, ampak sta le skupka med seboj nepovezanih pomenskih skupin, ki so razdeljene na manjše skupine, strukturirane z enim ali največ dvema pomenskima nivojema. Izbori in ureditve pomenskih skupin in podskupin so pri teh dveh zbirkah (in pri večini podobnih slovarjev) pretežno arbitrarni. To poudarjata tudi B. Levin (1993: 17): »The verb classes that are identified in this book should be 'handled with care' since there is a sense in which the notion of 'verb classes' is an artificial construct« in urednik 8. izdaje Dornseiffa, Wiegand (2008: 72): »Denn die Reihenfolge der Hauptgruppen spielt für die Benutzung des neuen Dornseiff ebenso wenig eine Rolle wie ihre inhaltliche Begründung«.

Shema pomenske hierarhije slovenskih glagolov

Predlagani sistem pomenov glagolov je le del celotne pomenske sheme, ki vsebuje tudi samostalnike in pridevnike (Zupan 2009); vendar o njih na tem mestu ne bo govora. Predlagana glagolska pomenska shema omogoča pregled povezav vseh pomenskih skupin od vrha pomenske piramide do vsakega od 14.980 specializiranih oz. visoko specializiranih glagolov.

Shema pomenov, ki izhaja iz skupine *Glagol*, vsebuje šest glavnih pomenskih skupin: *Biti/bivati*, *Imeti*, *Gibati*, *Narediti/delati*, *Miselne aktivnosti* in *Komunicirati*. Če zadnje štiri skupine obravnavamo kot strukturno delitev večje hipotetične skupine *Narediti/delati karkoli*, potem pomenska shema ustreza vrhu treh primitivov *biti*, *imeti* in *delati*, o katerih govori A. Žele (2001: 117–118). Predlagana shema je zasnovana in izdelana celostno s strukturo: primitiv → temeljni → specializirani → višje specializirani glagol. Ker je hierarhija narejena hkrati tudi kot mreža, omogoča v primerih, ko ima posamezen glagol več različnih pomenov, povezavo z različnimi višjimi pomenskimi skupinami. Npr.: glagol *poganjati* je v treh pomenskih skupinah: *Eksistirati v rasti*, *Večati hitrost* in *Gnati*. Vsaka od njih vodi do različnih glavnih pomenskih skupin: *Biti/bivati*, *Gibati* in *Narediti/delati*.

Šestim osnovnim pomenskimi skupinami sledi 29 skupin prvega nivoja in nato še 56 vmesnih skupin, ki so na dveh ali treh pomenskih nivojih. Hierarhija se konča z 938 končnimi pomenskimi skupinami, od katerih jih 458 vsebuje nedovršne, 480 pa dovršne glagole. Razlika med številom skupin dovršnih in nedovršnih glagolov je v veliki meri posledica dovršne pomenske skupine *Priti/oditi*, ki vsebuje kar 518 leksemov. Taka množica je zaradi preglednosti in obvladljivosti (predvsem s stališča uporabnika) razporejena v 20

dovršnih pomenskih podskupin, npr.: *priti peš, oditi peš, priti z glasovi, oditi po vodi* itn.

Zaradi prostorske omejitve na tem mestu ni mogoče obravnavati celotne pomenske sheme. Navajamo le delitev prvih šestih glavnih skupin (Preglednica 3).

Prva skupina vsebuje glagole bivanja in eksistence (*bivati v času, prostoru, stanju, rasti* itn.), povzročanja in uničevanja eksistence (*ploditi, roditi, dihati, spati, zboleti, umreti* itn.), vse vrste sevanja (*sijati, sevati, uporabljati svetlobo, dišati, curljati* itn.), glagole zvokov in vremenskih aktivnosti.

Druga skupina se nanaša na glagole v zvezi z imetjem in lastnino (*imeti, hraniti, skrivati* itn.), spreminjanjem lastnine (*dobiti, vzeti, jemati, služiti* itn.), z uporabo lastnine (*dajati, oskrbovati, izpolnjevati želje*), z menjavo lastnine (*trgovati, kupovati, prodajati, finančno poslovati, oglaševati* itn.) in izgubo lastnine (*izgubiti, zapraviti, ne imeti*).

Tretja skupina vsebuje glagole vseh vrst enostavnega gibanja predmetov, teles in delov teles, načinov gibanja (*gibati se nihajoče, ponaevlajoče, okrog osi* itn.), usmerjenega gibanja (*priti, oditi, spremeniti gibanje* itn.) ter

pošiljanja in nošenja (*nesti, prinesiti, odložiti, poslati* itn.).

Četrta skupina *Narediti/delati* je najobsežnejša. Zajema glagole *delati* v ožjem smislu fizičnega dela ter ima 7 podskupin na drugem in 265 podskupin na tretjem in četrtem nivoju. Za splošnimi glagoli (*delati dobro/slabo, začeti/končati delo, ne delati, težko delati* itn.) so podskupine z glagoli, ki sodijo v pomen *Uporaba sile* (od *dotikati se* do *pretepati, metati, kopati, gnati* itn.), z glagoli načinov delitve in sestavljanja (*sestaviti, razbiti, pritrditi, sprijemati se* itn.) ter načinov izvajanja različnih opravil (*dati k, dati nad, dati na drugo mesto, dati v, vzeti iz, dati okrog česa* itn.). Obsežna je podskupina *Spreminjati kaj* (*spreminjati velikost, izobrazbo, obliko, kemijske in fizikalne lastnosti, agregatna stanja* itn.). Na koncu so še skupine, ki opisujejo kompleksna dela (*skrbeti za telo, meriti, delati z orožjem* itn.).

V peti skupini *Miselne aktivnosti* so glagoli hotenj in namenov, osnovnih (*brati, pisati, računati, risati*) in bolj kompleksnih dejavnosti (*izbirati, izumljati, poučevati, razumeti, motiti se* itn.) ter glagoli intelektual-

Preglednica 3: Razdelitev prvih šestih glavnih glagolskih pomenskih skupin na 29 pomenskih skupin drugega nivoja

Biti/bivati	Imeti	Gibati	Narediti/delati	Miselne aktivnosti	Komunicirati
Eksistirati	Imeti/posedovati	Gibati (se) (splošno)	Narediti/delati (splošno)	Osnovne miselne dejavnosti	Čutiti/zaznati neposredno
Delati za obstoj	Spremeniti imetnika lastnine	Gibati (se) na način X	Uporabiti/uporabljati silo	Sestavljene miselne dejavnosti	Izražati/doživljati čustva
Sevati kaj	Uporabiti lastnino	Nesti/odnesti/poslati	Deliti/razdeliti kaj	Ustvarjati/ustvariti	Negovorni socialni stik
Končavati eksistenco	Menjavati lastnino Zapraviti lastnino	Premikati dele telesa Priti/oditi Spreminjati gibanje	Dati/dajati kaj kam Sestavljati/sestaviti kaj Spreminjati/spremeniti kaj Delati kompleksna opravila		Izmenjavati sporočila
(162) 2800	(50) 950	(119) 2600	(265) 7200	(66) 1400	(276) 4100

nega ustvarjanja na področjih glasbe, literature, kiparstva, gledališča, plesa, filma itn.

Šesta pomenska skupina *Komunicirati* je po velikosti druga najobsežnejša. Ima 276 pomenskih podskupin, združuje pa nekaj nad 4000 glagolov. Komunikacijski glagoli zajemajo vse čutne odzive zaznavanja, kot so vid, tip, okus, sluh in voh, čustvene odzive s pogledom, kretnjami, telesom itn., različna čustvena stanja (*ljubiti, dolgočasiti se, gnusiti, trpeti, sramovati se* itn.), negovorne socialne stike (*truditi se, tekmovati, ubogati* itn.) in fizično izmenjavo sporočil (*govoriti na razne načine, poizvedovati, sporočati, napovedovati, svariti, hvaliti, hrabriti, kleti, spletkariti, žaliti* itn.).

V zadnji vrsti Preglednice 3 je v oklepaju navedeno število vseh pomenskih podskupin tretjega/četrtga nivoja (specializirani in visoko specializirani glagoli) v dani glavni skupini, zraven pa je število vseh leksemov, ki so zajeti v celotni pomenski skupini. Vsota navedenih leksemov, 21.650, je precej večja od dejanskega števila zajetih leksemov, ki znaša 14.980. Razmerje med navedenimi in zajetimi leksemi znaša 1,45 in pove, koliko pomenov ima v povprečju vsak glagol. Pri 3109 angleških glagolih, ki jih navaja Levin (1995), je to razmerje 1,34.

Aritmetično povprečje velikosti posameznih skupin v predstavljeni pomenski shemi slovenskih glagolov je 23,1 glagola na pomensko skupino. Ker velikost pomenskih skupin ni normalno porazdeljena, je bolje opisati povprečno velikost skupine z mediano, ki znaša 15 glagolov na skupino. Aritmetično povprečje je večje od mediane, saj je približno 5 odstotkov skupin (45 od 938) zelo velikih (vsebujejo več kot 50 glagolov). Te bo verjetno treba pomensko deliti še naprej.

Rešitve nekaterih problemov pomenske sheme slovenskih glagolov

Za realizacijo računalniško podprte pomenske sheme glagolov je bilo treba rešiti nekaj problemov:

1. kako v pomenski shemi izvesti ločitev dovršnih in nedovršnih glagolov;
2. kako obravnavati prehodnost glagolskih oblik:
 - i) če prehodnost ne vpliva bistveno na pomen (npr.: *umiti/umiti se*) in
 - ii) če ima neprehodni glagol drugačen pomen od prehodnega (*vesti/vezem* in *vesti se/vedem se* ali *prestopati/prestopati se*);
3. kako razlikovati glagole z enakim zapisom (tudi z različnimi naglasi), a z različnimi pomeni (npr.: *nalagáti/nalažem* – *nalága-ti/nalagam*; *stati/stojim* – *stati/stanem*);
4. kako opisati pomenske skupine:
 - i) s hierarhično više stoječim glagolom (hipernimom) ali
 - ii) z opisom.

Ad 1) Dovršni in nedovršni glagoli so v predlagani pomenski shemi strogo ločeni. Vsaka pomenska skupina z dna hierarhije ima dve podskupini – dovršne in nedovršne glagole. Zaradi te delitve je pomenska hierarhija za en nivo globlja. Problem glagolskih oblik, ki so v dovršni in nedovršni obliki enaki (*računati, staviti, valiti*, večina tujk itn.) je rešen tako, da je isti leksem sprejet v dovršno in v nedovršno pomensko podskupino.

Ad 2) Uvedeno je tudi zajemanje leksemov, sestavljenih iz dveh besed, tako da je v pomensko shemo možno uvrstiti povratne glagole, ki imajo drugačen pomen kot njihova nepovratna oblika. Npr.: glagoli *presedati/presedati se* in *prestopati/prestopati se* predstavljajo v pomenskem slovarju štiri lekseme. Tako povratna kot tudi nepovratna oblika istega glagola sta lahko hkrati v isti in v različnih pomenskih skupinah – seveda glede na različne pomenske vezave ene ali druge.

Ad 3) Vnos leksemov z ustreznim naglasom je z računalniškega vidika enostaven, vendar v sistem iz več razlogov ni implementiran. Zapisi leksemov z naglasom bi povzročili precej težav pri pregledovanju tekstov v realnem času. Večina tekstov namreč ni zapisana z naglasi. Za pravilno uvrstitev bi

moral računalnik za vsako besedo teksta preveriti vse možnosti naglasov na vseh samoglasnikih. To predstavlja pri besedah s štirimi samoglasniki in ob upoštevanju treh možnih naglasov na vsakem upočasnitev za faktor blizu 100, še zlasti, kadar imajo spregatvene oblike premeno naglasa. V predlaganem sistemu je problem naglasov rešen tako, da so vsi leksemi vpisani brez naglasov, hkrati pa so opremljeni z vsemi oblikami ustrezne spregatve. Npr.: ob glagolu *vedeti* ima sistem shranjenih 21 oblik: *vedeti, vem, veš, ve, veva, vesa, vemo, veste, vejo, vedo, vedel, vedela, vedele, vedeli, vedelo, vedi, vediva, vedite, vedimo, vedite, vedet* (Zupan 1999). Če ima leksem več možnih spregatev, so navedene vse oblike vseh spregatev. Npr.: beseda *prižeti* ima dva pomena in tri možne spregatve: *prižamem, prižmem* in *prižanjem* (računalnik ne loči dveh leksemov z enakim zapisom). Zato je ob glagolu *prižeti* shranjenih kar 63 oblik (za vsako spregatvo 21). S tem je rešen tudi problem glagolov z enim samim pomenom, a z različnimi možnimi spregatvami npr.: *mreti (mrem/mrjem), tretji (trem/tarem)* itn.

Odgovor na prva tri vprašanja mora biti znan pred začetkom vnosa leksemov, medtem ko se da zadnje vprašanje reševati sproti ob vnosu ali na koncu, ko so vsi leksemi že razporejeni. Sistem je narejen tako, da lahko poimenovanje pomenskih skupin spreminjamo in prilagajamo na katerikoli stopnji. Z rastjo števila leksemov v pomenski skupini z že izbranim opisom pomena se lahko pomen spremeni in je treba opis smiselno prilagoditi ali izbrati drug nosilni glagol. Število leksemov v skupini vpliva tudi na razmislek o osnovanju nove skupine ali o razbitju večje skupine na nekaj manjših. Ko število preseže 40 ali 50 leksemov, je smiselno razmišljati o novi pomenski podskupini. Tako je bila npr. v skupini *Spuščati živalski glas* narejena podskupina *Spuščati ptičji glas*, ko je število preseglo štirideset leksemov.

Zaključek

Če postopek izdelave mrežnega pomenskega slovarja opišemo s šestimi dejavnostmi: 1) načrtovanje sistema, 2) programiranje orodij, 3) zajem podatkov, 4) oblikovanje pomenske sheme, 5) pregledovanje, premiki in preimenovanja ter 6) izdelava končnega prikazovalnika, potem lahko ugotovimo, da so prve štiri dejavnosti zaključene. Peta dejavnost – pregledovanje in izboljšava opisov posameznih pomenskih skupin, premeščanje, dodajanje ali odzemanje leksemov iz posamezne pomenske skupine – je pravzaprav zelo dolgotrajen proces, ki še ni končan. Zaradi izboljšav in preurejanj, ki so še v teku, števila leksemov v Preglednici 3 niso povsem točna. Ocenjujemo pa, da je njihova zanesljivost 1–3 odstotna. Trenutno je v sistemu nekaj več kot 13.500 glagolov in med njimi je vseh 2610 glagolov, ki jih R. Lečič (2005: 7) v svoji knjigi navaja kot najpogostejše uporabljene. Žal pa se tudi predlagana shema ne more izogniti pomanjkljivosti, ki jo omenjata Dornseiff in Levin – izbor in razvrstitev pomenskih skupin oz. podskupin sta vedno arbitrarna.

Zadnji del projekta, ki je za uporabnika najpomembnejši, tj. uporabniško prijazen prikazovalnik, je narejen šele v osnovni verziji. Prikazan bo med predavanjem, kasneje pa bo zainteresiranim na voljo za preizkušanje, vendar še zdaleč ni primeren za široko uporabo, npr. pri učenju slovenščine kot tujega jezika, za prevajalce itn. Je pa vsekakor končni cilj tega dela.

Literatura

- BAJEC, Anton idr., 1995: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- LEČIČ, Rada, 2005: *Slovenski glagol, oblikoslovní priročnik in slovar slovenskih glagolov, Slovene verb, a morphological manual and dictionary of Slovenian verbs*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- LEVIN, Beth, 1993: *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago: The University of Chicago Press.

- QUASTHOFF, Uwe (ur.), 2004: *Franz Dornseiff, der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. Berlin: Walter de Gruyter.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1986: Besedni pomen in njegova stilistika. 22. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 79–91.
- VISUWORDS™, On-line graphical dictionary and thesaurus: www.visuwords.com
- WIEGAND, Herbert Ernst, 2004: Lexikographisch-historische Einführung. Uwe Quasthoff (ur.): *Franz Dornseiff, der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. Berlin: Walter de Gruyter. 9–91.
- ZUPAN, Jure, 1999: Problemi in nekaj rešitev računalniških obdelav slovenskih besedil. *Slavistična revija* 47/3. 263–379.
- ZUPAN, Jure, 2009: Koncept mrežnega pomenkega slovarja slovenskih besed. *Jezik in slovo* 54/3–4. 139–151.
- ŽELE, Andreja, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

KORPUS GOS IN NJEGOVA UPORABA V RAZISKOVALNE, DIDAKTIČNE IN LJUBITELJSKE NAMENE

Ana Zwitter Vitez

Trojina, Zavod za uporabno slovenistiko, Ljubljana

UDK 808=163.6:81'42:004.738.52

Korpus GOS je zbirka avtentičnih posnetkov govorne slovenščine, prosto dostopna na spletnem naslovu www.korpus-gos.si. Gre za interdisciplinarni rezultat projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku, ki sloni na analizi diskurza, sociolingvističnih in medijskih raziskavah, programiranju in procesiranju govornih signalov. Namenjen je poučevanju slovenščine, jezikoslovnim in jezikovno-tehnološkim raziskavam, poklicnim govorcem in piscem besedil, pa tudi, nenazadnje, uporabnikom, ki doslej o jeziku sploh niso razmišljali.

govorni korpus, uravnoteženost korpusov, transkribiranje posnetkov, uporaba korpusov

The Spoken Corpus of Slovene GOS is a collection of authentic recordings including speakers from all over Slovenia and available online on the website www.korpus-gos.net. This achievement represents one of the results of the project Communication in Slovene and is based on the interdisciplinary research (sociolinguistic, media and discourse analysis, computer processing and sound engineering). The corpus GOS can be used for language teaching, linguistic analysis, language technologies, professional speakers and, nevertheless, for the wider audience.

spoken corpus, balanced corpus, speech transcription, use of language corpora

1 Uvod

Od oktobra 2010 je na naslovu www.korpus-gos.net mogoče najti korpus govorne slovenščine z imenom korpus GOS. Elektronska zbirka transkribiranih posnetkov, zgrajena v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku, zajema milijon besed oziroma 120 ur posnetkov. Pri tem smo želeli zajeti:

- demografsko reprezentativen vzorec govorcev,
- najpogostejše govorne situacije.

Korpus GOS je plod združenih moči sociolingvističnih in medijskih raziskav, analize diskurza, računalniškega programiranja in procesiranja govornih signalov. Kot edinstven vir avtentičnih primerov govornih besedil iz najrazličnejših komunikacijskih situacij je korpus namenjen spoznavanju

realne spontane govorne komunikacije v slovenščini, kar je pomembno za poučevanje slovenščine, poklicne govorce in snovalce besedil, jezikoslovne raziskave na področju sociolingvistike, pragmatike in analize diskurza ter jezikovnotehnološke raziskave za potrebe sinteze in avtomatskega razpoznavanja govora. Poleg omenjenih namenov uporabe ima korpus GOS še en nadvse pomemben cilj: zbuditi zanimanje uporabnika, ki sicer o jeziku sploh ne razmišlja, ter prispevati k njegovemu veselju in ustvarjalnosti pri vsakodnevnem govornem sporazumevanju.

V nadaljevanju prispevka bomo predstavili, kako so različna področja sodelovala pri gradnji korpusa GOS, in razmislili o tem, kako bodo cilji korpusa govorne slovenščine dejansko uresničeni.

2 Zajem gradiva

Osnovni cilj zajema govornjenih besedil sta bili čim boljša uravnoteženost in reprezentativnost končne elektronske zbirke. Zato smo kombinirali demografske in besedilno-vrstne kriterije.

Demografske kriterije predstavljajo dejavniki, ki najverjetneje (vendar še ne dokazano) najbolj vplivajo na razlike v govoru: spol, starost, izobrazba in regionalna pripadnost govorcev (ne pa tudi socialni status, saj je za slovenske razmere težko določljiv).¹ Podatke za določitev demografskih kriterijev smo pridobili pri Statističnem uradu Republike Slovenije.²

Pri besedilnovrstnih kriterijih smo upoštevali javnost diskurza in prenosnik. Javni diskurz je odprt za širšo javnost in naslavlja veliko skupino ljudi. Nejavni diskurz predstavlja zasebni pogovori (v okviru družine, prijateljev) in nezasebni pogovori (v uradih, trgovinah in profesionalnem življenju). V javni diskurz smo vključili razvedrilne in informativno-izobraževalne medijske vsebine, pa tudi pedagoški diskurz v različnih izobraževalnih ustanovah.

Zajeli smo štiri različne prenosnike govornjenih besedil: radio in televizija (javni diskurz) ter osebni stik in telefon (pedagoški in nejavni diskurz).

3 Označevanje in transkribiranje posnetkov

Vsak posnetek je opremljen z naslednjimi podatki:

1. **podatki o govornikih** (spol, starost, izobrazba, regijska pripadnost, prvi jezik),
2. **podatki o posnetku** (vrsta diskurza, prenosnik, regija, leto snemanja),
3. **zapis govora** (transkripcija).

3.1 Zapis govora

Pri pregledu obstoječih praks transkribiranja smo ugotovili, da pri nas ni poenotenega načina zapisovanja, vendar obstajajo tri ključne tendence:

- dialektologija večinoma sledi fonetični transkripciji z diakritičnimi znamenji,³
- pragmatične raziskave (Smolej 2006) sicer uporabljajo slovenski črkopis, vendar zapisujejo pojave moderne vokalne redukcije ter druge pogovorne in narečne prvine govorne slovenščine (npr. *maš čevle*),
- v jezikovnotehnološki praksi (Zemljarič Miklavčič 2007) se uporablja poknjženi zapis govornjenega jezika, iz katerega pogovorne prvine niso več razvidne.

Pri transkribiranju posnetkov korpusa GOS smo želeli najboljše razmerje med hitrostjo postopka zapisovanja, berljivostjo končnih transkripcij in učinkovitostjo iskanja zelene besedne oblike. Pri tem smo upoštevali, da je slovenščina močno dialektalno in socialnozvrstno razčlenjen jezik, ter želeli ohraniti čim več različnih oblik določene besede. Zato smo govor zapisali na dva različna načina: pri »pogovornem zapisu« skušamo kar se da zvesto ujeti dejansko akustično podobo izgovornjenih besed; pri »standardiziranem zapisu« dobi več različic neke besedne oblike (npr. *imam, mam, jemam*) krovno standardizirano obliko (npr. *imam*).

S pogovornim zapisom tako omogočimo dober vpogled v besedje in oblike govornjenega jezika, s standardiziranim zapisom omogočimo boljše iskalne možnosti, za povsem natančno zvočno podobo govora pa je vedno na razpolago tudi posnetek izjave.

Primer 1: Besedilo, zapisano s pogovornim (Pog.) in standardiziranim zapisom (Stan.)

Pog. *a lohk mal pošpegamo*
Stan. *a lahko malo pošpegamo*

¹ Več o kriterijih zajema besedil je v Zemljarič Miklavčič idr. (2009).

² www.stat.si

³ <http://ola.zrc-sazu.si>

4 Elektronska baza

V zadnji fazi gradnje korpusa GOS je velik del odgovornosti slonel na programiranju. Tekstovni del korpusa je tako zapisan v računalniškem standardu XML in v skladu s priporočili TEI (Text Encoding Initiative). Zahtevnejši uporabniki si ga lahko v tej obliki snamejo s spletne strani www.korpus-gos.net. Opis sheme XML je vključen v paket za prenos korpusa oziroma dostopen na strani http://nl.ijs.si/ssj/gos/schema/tei_gos_doc.pdf.

5 Primeri rabe korpusa GOS

Primeri rabe korpusa GOS bodo osredotočeni na tiste situacije, v katerih se govorni korpusi še ne uporabljajo: pouk slovenščine in študij govornih žanrov za poklicne govorce. Uporabe korpusa za potrebe jezikoslovnih raziskav in jezikovnih tehnologij ne bomo posebej predstavljali. Predpostavljamo namreč, da jezikoslovci, programerji in elektroinženirji dobro vedo, kako uporabljati govorne korpuske za potrebe sociolingvističnih, pragmatičnih, dialektoloških in

prevodoslovnih analiz ali pri sintezi in avtomatskem razpoznavanju govora.⁴

5.1 Učenje jezikov

Eden izmed pomembnejših ciljev je uporaba korpusa GOS pri pouku slovenščine kot neprvega jezika, saj »vnaprej napisani dialogi redko odsevajo nepredvidljivost in dinamiko konverzacije, zato imajo učenci manj možnosti, da bi usvojili ustrezeni nabor jezikovnih sredstev, ki jih bodo potrebovali v neznanih situacijah izven učilnice« (Burns 2001: 21). Tudi I. Ferbežar (2003: 35–36) ugotavlja, da je jezikovna raba »odvisna od različnih situacijskih dejavnikov: prostora, časa, vloge (odnosa med udeležencema pogovora, njune starosti, statusa ipd.), teme, sporazumevalnega namena in seveda sobesedila«, vendar »obstoječi učbeniki za slovenščino kot neprvi jezik vse te dejavnike premalo upoštevajo«.

Pri pouku slovenščine za matrne govorce je lahko korpus GOS koristen vir avtentičnih pogovorov pri usvajanju razlik med formalnimi in neformalnimi situacijami. Predstavljajmo si, da petnajst minut po začetku ure v razred stopi učenec, ki svojo zamudo pojasni

Slika 1

⁴ Sinteza in avtomatsko razpoznavanje govora je do zdaj večinoma slonelo na idealiziranem gradivu dekontekstualiziranih izjav, posnetih v idealnem študijskem okolju in z (domnevno) idealnimi govorci.

glos | iskanje ▼ | Seznam

Prebrskaj | O korpusu | Slovensko ▼

Iskanje po pogovornem zapisu • Iskanje po standardiziranem zapisu

biti

Uporabljaj enostavno iskanje Napredno iskanje

• prejšnja stran 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 naslednja stran •

Prikazujem 251-300 od 88.965 konkordanc (3.248 sekund)

Tip diskurza	Kanal	Iskanje	Frekvenca
Besedni zvezki (29.526)	Osvetili.stik (145.322)	navedli očeta ampak ko se je to zgodilo se vedno je simbolično šel sedet na ta klenčji kamen in je sprejel	1
Javna informativno-izobraževalna (29.756)	Televizija (117.813)	vedno je simbolično šel sedet na ta klenčji kamen in je sprejel pač eee voljo ljudstva da jim bo da ga	1
Javni občudilski (118.886)	Radio (117.183)	kamen in je sprejel pač eee voljo ljudstva da jim bo da ga postavijo za kneza in on jim je potem	1
Besedni neizobraževalni (112.198)	Teleskop (8.646)	jem bo da ga postavijo za kneza in on jim je potem občudil da bo dobro vladal zdej jasno klučno temeljno	1
		postavijo za kneza in on jim je potem občudil da bo dobro vladal zdej jasno klučno temeljno upravljanje v klučnem jeziku	1
		dobro vladal zdej jasno klučno temeljno upravljanje v klučnem jeziku je to potekalo a ne se na žalost ne ve zaradi	1
		a ne se na žalost ne ve zaradi tega ker ni ohranjenih zapisov zdej mi z veseljem sklopamo in si želimo	1
		zapisov zdej mi z veseljem sklopamo in si želimo da je bilo to v nekem slovenskem arhaičnem jeziku predvidoma ja ker	1
		zdej mi z veseljem sklopamo in si želimo da je bilo to v nekem slovenskem arhaičnem jeziku predvidoma ja ker se	1

Slika 2

z izjavo *Oprostite, sem mogu k zobarju*. Učencu (in razredu) želimo pojasniti nepri-
mernost uporabljene strukture. Uporabimo
funkcijo napredno iskanje, ki omogoča iska-
nje po posameznih oblikah sestavljene struk-
ture. V naprednem iskanju pod prvo iskano
besedo vpišemo *moči* in pri oznaki besedna
vrsta označimo, da gre za glagol. V podrob-
nostih označimo, naj bo glagol nezanikan
(ker je problematična samo struktura v trdilni
obliki). Nato kliknemo na možnost beseda v
okolici in označimo, naj prvi besedi sledi
glagol v nedoločniku (Slika 1).

Tako iskanje bo vrnilo rezultate tipa *kolko
dražje bi mogle bit, združenje bi moglo reči
mi ne bomo nič delali, ga je po mojem moglo
ful ful bolet*. Hiter pregled situacij, v katerih
se ta struktura pojavlja najpogosteje, nam
pove, da gre za zasebni diskurz. Glede na
dejstvo, da je šola ustanova formalnega
diskurza, je lahko to za učenca dober dokaz,
da bi bila v njegovem primeru ustreznejša
raba strukture *morati + nedoločnik*.

5.2 Poklicni govorci in snovalci besedil

Predstavljajmo si situacijo, v kateri želi
igralec ali pisec literarnega dela usvojiti dis-
kurz določenega profila govorca za potrebe
svojega lika. V tem primeru bo zagotovo ko-
ristno filtriranje besedil glede na tip situacije
in profil udeležencev. Smiselno je izbrati zelo
pogosto besedo, ki nastopa v vsaki govorni
situaciji, na primer vse oblike glagola *biti*.
Izberemo enostavno iskanje po standardi-
ziranem zapisu, vpišemo *biti* in vidimo, da je
rezultatov res veliko (okrog 90.000; Slika 2).

Levo od rezultatov so filtri diskurzov in
govorcev. Pri tipu diskurza izberemo zasebni
diskurz, pri regiji snemanja Dolenjska, pri
podatkih o govorcu pa izberemo moške med
35. in 59. letom s končano srednješolsko izo-
brazbo. Dobimo približno 65 izjav izbranega
profila govorca v izbrani govorni situaciji,
s katerimi si lahko pomagajo poklicni govorci
in snovalci besedil (igralci, scenaristi, novi-
narji, prevajalci).

6 Prvi odzivi na korpus GOS

Prve odzive uporabnikov med učitelji
slovenščine,⁵ med raziskovalci s področja
jezikovnih tehnologij⁶ ter med bodočimi

⁵ Predavanje na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, predavanje na Filozofski Fakulteti Univerze v Ljubljani, konferenca Sirikt 2010.

poklicnimi govorniki in snovalci besedil⁷ lahko strnemo v naslednje komentarje in vprašanja:

- komaj čakam, da korpus GOS uporabim pri svojem delu,
- kdaj bodo na voljo obsežnejše delavnice za delo s korpusom GOS,
- kdaj bo zbirka nadgrajena z dodatnim naborem besedil (da bo po njej na primer relevantno tudi iskanje kolokacij).

7 Zaključek

Korpus govorne slovenščine kot edinstvena elektronska zbirka avtentičnih govornih besedil v najrazličnejših govornih situacijah predstavlja jezikovni vir, ki uporabnika postavi v dejavno vlogo raziskovalca izgovorjave, besedišča in struktur govorne slovenščine v domačem in zasebnem okolju, pa tudi govorne slovenščine, ki jo zahtevajo bolj formalni govorni položaji.

Glede na prve odzive strokovne javnosti lahko zaključimo, da se je korpus GOS v slovenskem raziskovalno-strokovnem prostoru že prijel. Zdi pa se smiselno, da ostanemo previdni pri pričakovanjih glede moči demokratizacije tega novega dosežka jezikovnih tehnologij. V okviru programa mWomen⁸ so med muslimanske ženske razdelili na tisoče mobilnih telefonov, da bi jim zagotovili bolj demokratičen status (več stikov z vrstnicami ter boljše možnosti za zaposlitev in izobraževanje), vendar so mobilni telefoni končali v rokah njihovih soprogov, ki jim jih posodijo le, ko morajo na pot, da jih lahko bolje nadzorujejo.

V primeru korpusa GOS seveda zlorabe ne morejo biti tako radikalne, vendar bi bilo žalostno, če bi tak jezikovni vir ostal zgolj v rabi znanstvenoraziskovalne elite. Nam bo s korpusom GOS uspelo zbuditi zanimanje širšega kroga uporabnikov? Bo korpusu GOS uspelo zmanjšati frustracije maternih govorcev slovenščine glede njihovih jezikov-

nih zmožnosti in zbuditi veselje pri njihovem vsakodnevnem govornem sporazumevanju? Če bomo nekega dne dosegli ta cilj – morda tudi s pomočjo težko priborjenega prostega dostopa na spletu in uporabniku prijaznega vmesnika – bo to velika reč.

Literatura

- BURNS, Anne, 2001: *I see what you mean: Using Spoken Discourse in the Classroom*. Sydney: National Centre for English Language Teaching and Research.
- FERBEŽAR, Ina, 2003: Dialog med ciljem in metodo. *Jezik in slovnost* 48/1. 31–44
- KRNEK, Dušan, 2008: Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) pri pouku v nižjih razredih osnovne šole. *Naravoslovna solnica* 13/1. 6–9.
- SMOLEJ, Mojca, 2006. *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur: Primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- STABEJ, Marko, VITEZ, Primož, 2000: KGB (korpus govornih besedil) v slovenščini. *Informacijska družba IS'2000: Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan.
- VERDONIK, Darinka, 2007: *Jezikovni elementi spontanosti v govoru*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- ZEMPLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2009: *Govorni korpusi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- ZEMPLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana idr., 2009: Kaj in zakaj v referenčni govorni korpus slovenščine. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja* 28. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- ZWITTER VITEZ, Ana 2011: À la recherche de la parole perdue: l'exemple du corpus national du slovène parlé. Noelle Serpollet (ur.): *Colloque Transcrire, Ecrire, Formaliser II*. Orléans: Presses universitaires d'Orléans.
- ZWITTER VITEZ, Ana idr., 2009: Načela transkribiranja in označevanja posnetkov v refe-

⁶ Konferenca Jezikovne tehnologije na Institutu Jožef Stefan 2010, konferenca Transcrire, Ecrire, Formaliser v Orleansu 2011.

⁸ www.mwomen.org

- ZWITTER VITEZ, Ana idr., 2009: Načela transkribiranja in označevanja posnetkov v referenčnem govornem korpusu slovenščine. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- www.korpus-gos.net
www.stat.si
<http://ola.zrc-sazu.si>

POVEJ MI KARKOLI IN POVEM TI, KDO SI: UGOTAVLJANJE AVTORSTVA BESEDIL

Ana Zwitter Vitez

Trojina, Zavod za uporabno slovenistiko, Ljubljana

UDK 81'42:81'322

V prispevku poudarjamo pomen interdisciplinarne raziskave jezikovnih parametrov, ki omogočajo ugotavljanje avtorstva ali profiliranje avtorja besedila v forenzičnem, literarnozgodovinskem ali gospodarskem kontekstu (anonimna grozilna pisma, literarna besedila neznanega izvora, profiliranje strank). Ker je tovrstne analize za slovenščino težko najti, predlagamo metodologijo luščenja skladenjskih, leksikalnih, semantičnih in znakovnih parametrov za potrebe kvantitativne obravnave avtorjevega osebnega sloga.

ugotavljanje avtorstva besedil, jezikovni korpusi, jezikovne tehnologije

The paper shows the importance of an interdisciplinary analysis of linguistic features that enable authorship detection or author profiling in forensic, literary, and in economic context (anonymous threats, literary texts of unknown authorship, client profiling). It also highlights the lack of realised analyses for Slovene, and outlines the methodology of extracting syntactic, lexical, semantic, and character features in order to quantify the author's personal style in Slovene.

authorship attribution, author profiling, linguistic features, language technologies

1 Uvod

Ugotavljanje avtorstva je že od konca 19. stoletja vznemirljiva tematika na področju kriminalističnega preiskovanja, klasične filologije in literarne zgodovine. Pionirsko delo na področju ugotavljanja avtorstva glede na jezikovne lastnosti besedila je izvedel Mendenhall (1887), ko je na podlagi analize dolžine besed ugotavljal razlike med različnimi jeziki in različnimi avtorji. Ugotovil je, da kažeta histograma Shakespearja in Marlowa skoraj identične lastnosti, kar je presunljivo razkritje, saj je Marlowe v nepojasnenih okoliščinah umrl dva tedna pred objavo Shakespearjevih prvih del.

Z razvojem jezikovnih korpusov in rudarjenja podatkov so analize s področja ugotavljanja avtorstva besedil še dodatno pridobile

na prodornosti in zanesljivosti. Zato ne preseneča, da je ugotavljanje avtorstva preseglo osnovni izziv, da bi besedilo neznanega izvora pripisali enemu izmed potencialnih avtorjev, ampak razvija svoja podpodročja z določanjem osebnega profila avtorja besedila, detektiranjem plagiatorstva in ugotavljanjem stilnih neenotnosti pri večavtorskih besedilih. Danes je ugotavljanje avtorstva še posebej razvito na področjih prava in avtorskih pravic (Grant 2007), literarnih ved (Burrows 2002; Hoover 2004), pri kriminalističnih preiskavah (Coulthard 2007) in profiliranju kupcev v komercialne namene (Shaw idr. 2001).

Za boljšo predstavo o konkretnih nalogah ugotavljanja avtorstva navajamo primer besedila, primerne za kriminalistično preiskavo (Slika 1). Več o tem v razdelku 7.

Magajna, pedofil in Bateli, lah prodani desničarjem, ne podpirajta opozicije, nego vladu. Škoda metka za vaju, a bom porabu kaj starega in zarjavelega na koncu.

Tako, opozoril sem vas. Dajem vam še nekaj časa, da se spametujete. Veliko ga ni, narod je v krizi. Potem bom prišel do vas in vas pospravil. Enega po enega, ali pa več naenkrat. Očim mi je razložil, kako so to delali 45 na Pohorju. Le premalo so jih. A tu smo mi, dolžnost in socializem kličeta drugo in tretjo generacijo. Jaz sem pripravljen in nisem sam. Vam pa ura že odštev.

Slika 1¹

2 Ugotavljanje avtorstva v mednarodnem merilu

Ena ključnih nalog na tem področju je odkriti tiste jezikovne parametre, ki kvantitativno določajo slog določenega avtorja. Pri večini jezikov se kot najboljši jezikovni parametri kažejo najmanj očitna jezikovna sredstva: funkcijske besede, skladenjski vzorci itn. Taka jezikovna sredstva uporabljamo nezavedno in jih zato najteže nadziramo.

V nadaljevanju predstavljamo raziskave glede na štiri tipe jezikovnih lastnosti, s katerimi so skušali raziskovalci kvantificirati osebne sledi avtorjev v (predvsem pisnih) besedilih: leksikalne, znakovne, oblikoskladenjske in semantične lastnosti.

2.1 Leksikalne lastnosti

Leksikalne lastnosti besedila ponavadi predstavljajo vektorji besednih frekvenc (Sebastiani 2002). Med najboljšimi leksikalnimi lastnostmi za ugotavljanje avtorstva so se pokazale t. i. funkcijske besede (predlogi, zaimki, pomožni glagoli, vezniki in členki), nad katerimi avtor nima nadzora (Burrows 1987; Argamon, Levitan 2005; Luyckx, Daelemans 2005). Vendar Stamatatos (2009) ugotavlja, da je ključna pomanjkljivost metode ugotavljanja leksikalnih lastnosti močna odvisnost od dolžine besedila.

2.2 Znakovne lastnosti

Pri metodi ugotavljanja znakovnih lastnosti besedil gre za ekstrahiranje znakovnih n-terčkov. Pri kvantificiranju avtorjevega sloga so se kot zelo uspešne izkazale študije Keselja idr. (2003), Stamatatosa (2006) in Diedericha idr. (2003). Primerjalna študija leksikalnih in znakovnih lastnosti istega korpusa (Grieve 2007) je pokazala, da so n-terčki učinkovitejše merilo za kvantificiranje avtorjevega sloga.

2.3 Skladenjske lastnosti

Metoda ugotavljanja skladenjskih lastnosti besedil sloni na ideji, da avtorji v besedilih nezavedno uporabljajo iste skladenjske vzorce. Zato velja, da je ta metoda bolj zanesljiva od metode leksikalnih lastnosti, vendar zahteva tudi bolj izdelana jezikovna orodja (npr. oblikoskladenjski označevalnik, razčlenjevalnik). Prvi so jo uporabili Baayen idr. (1996), za njimi pa še številne študije, npr. Stamatatos idr. (2000), Luyckx, Daelemans (2005), Hirst, Feiguina (2007).

2.4 Semantične lastnosti

Iskanje semantičnih lastnosti besedila je danes osnovano na semantični mreži Wordnet, ki omogoča iskanje sinonimov in hiperimov besed. Wordnet so uporabile različne študije; med najbolj znanimi je McCarthy idr. (2006), s katero je mogoče detektirati semantične podobnosti med besedami.

¹ www.politikis.si/?p=15680

Korpusi, ki jih uporabljajo raziskave ugotavljanja avtorstva, so ponavadi omejeni na določen besedilni žanr in opremljeni z natančnimi podatki o avtorjih besedil, zato predstavljajo tudi dragocen narodnozgodovinski dokument.

3 Ugotavljanje avtorstva na Slovenskem

Na področju profiliranja avtorja besedila izstopa študija *Uporabnost spoznanj sociolingvistike in psiholingvistike za kriminalistično preiskovanje* (Umek, Brglez 2009), v kateri avtorja analizirata laično sposobnost prepoznavanja nekaterih potez jezikovnih sledi avtorja v besedilu: spol, starost in stopnjo izobrazbe. Raziskava kaže, da je intuitivno dokaj lahko zaznati spol in starostno skupino avtorja, manj pa ostale lastnosti.

Za ugotavljanje avtorstva besedil uporabljajo statistično analizo naslednje študije: analiza dolžine stavkov in besed za ugotavljanje plagiatstva v besedilu (Dović 2002), analiza funkcijskih besed kot možnih jezikovnih parametrov za ugotavljanje avtorstva besedila (Limbek 2008) in razporeditev n-terčkov na koncih povedi (Jakopin 2003). Težava je v tem, da so omenjene raziskave omejene na korpus v obsegu nekaj literarnih del, za ugotavljanje verodostojnih jezikovnih parametrov, na podlagi katerih bi lahko določili avtorstvo besedil za slovenščino, pa bi potrebovali jezikovni korpus, uravnotežen glede na spol, starost, izobrazbo in regionalno pripadnost avtorjev besedil.

Področje ugotavljanja avtorstva je tesno povezano z jezikovnimi viri in orodji za posamezni jezik. Dobro novico s tega področja predstavlja dejstvo, da je slovenščina danes

opremljena z milijardnim pisnim korpusom Gigafida,² milijonskim govornim korpusom Gos³ in naslednjimi jezikovnimi orodji:

- oblikoslovni označevalnik⁴ in skladenjski razčlenjevalnik⁵ ter
- orodje Text-Garden, namenjeno analizi podatkov v besedilih, razvito na Institutu Jožef Stefan.

Za slovenščino je torej tema ugotavljanja avtorstva še vedno praktično neraziskana, vendar kaže dobre možnosti za kakovostne raziskave zaradi dobro razvitih jezikovnih orodij in virov.

4 Kaj lahko naredimo

Za izhodiščno hipotezo vzemimo dejstvo, da je s pomočjo kakovostno zgrajenega⁶ in označenega korpusa besedil mogoče ugotoviti jezikovne parametre za slovenščino, s katerimi je mogoče kvantificirati avtorjeve jezikovne sledi v besedilu. Na podlagi ugotovljenih jezikovnih parametrov in izbranih metod strojnega učenja je mogoče sklepati o tem, ali je besedilo neznanega izvora delo enega od potencialnih avtorjev, oziroma določiti profil neznanega avtorja, ki je tvoril to besedilo (spol, starost, izobrazbo, regionalno pripadnost in psihometrične lastnosti).

Če izhodiščna hipoteza drži, bo raziskava odgovorila na naslednji vprašanji:

- ko razpolagamo z nekaj potencialnimi avtorji: kdo je najverjetnejši avtor besedila neznanega izvora,
- ko razpolagamo z besedilom neznanega izvora: kakšen je osebni profil avtorja besedila (spol, starost, izobrazba, regionalna pripadnost, psihološki profil⁷).

² www.gigafida.net

³ www.korpus-gos.net

⁴ <http://oznacevalnik.slovenscina.eu>

⁵ <http://razclenjevalnik.slovenscina.eu>

⁶ Zgradba korpusa je odvisna od končnih lastnosti besedila, ki jih želimo izluščiti na podlagi jezikovnih parametrov besedila. Največkrat ugotavljamo spol, starost, izobrazbo, regijsko pripadnost in psihološki profil avtorja, zato v korpus uvrstimo besedila avtorjev, ki pripadajo omenjenim besedilnim parametrom.

⁷ Za potrebe profiliranja avtorjev se uporablja Mednarodni vprašalnik za določanje osebnosti (International Personality Item Pool – IPIP).

5 Metodologija

Metodologija za ugotavljanje avtorstva in profiliranje avtorja besedila sledi osnovnim etapam strojnega učenja z elementi jezikoslovnih analiz:

- a) izdelava referenčnega korpusa,
- b) razvrščanje besedil in izdelava modelov,
- c) luščenje jezikovnih parametrov za slovenščino,
- d) evalvacija modelov za ugotavljanje avtorstva in profiliranje avtorja.

a) Izdelava referenčnega korpusa

Za izdelavo referenčnega korpusa za raziskave avtorstva je treba:

- pridobiti besedila iz različnih virov (obstojećih korpusov slovenščine, spletnih strani in posameznih avtorjev),
- določiti kategorije za vnos atributov o besedilu in avtorju (zvrst in leto zajema, spol, starost, stopnja izobrazbe),
- izvesti avtomatsko oblikoslovno označevanje in skladenjsko razčlenjevanje,
- označiti besedila s podatki o avtorjih.

b) Izdelava modelov za določanje avtorstva

Ta faza je namenjena določitvi optimalnih jezikovnih lastnosti in statičnih metod za ugotavljanje avtorstva besedil, zato predvideva:

- ugotavljanje učinkovitosti različnih jezikovnih parametrov za določanje avtorstva besedil: leksikalnih (npr. bogatost besedišča, frekvence besed), znakovnih (npr. znakovni n-terčki), skladenjskih (npr. večbesedna zaporedja besed) in semantičnih parametrov (npr. sinonimi),
- sprotno preverjanje z ročno jezikovno analizo.

Rezultat te faze je kombinacija različnih jezikovnih parametrov, ki jih lahko uporabimo za izdelavo modela za pripisovanje avtorstva.

c) Luščenje optimalnih jezikovnih parametrov za profiliranje avtorja

Cilj te faze je določitev osebnega profila neznanega avtorja besedila. Zato je treba določiti jezikovne parametre, ki odločilno zaznamujejo avtorjev slog glede na avtorjev osebni profil (spol, starost, regijska pripadnost, izobrazba, psihometrične značilnosti).

d) Evalvacija modelov določanja avtorstva in profiliranja avtorja

V zadnji fazi se ugotavlja uspešnost avtomatskega ugotavljanja avtorstva in profiliranja avtorja z metodo uporabe korpusov, ki se od učnega korpusa razlikujejo v eni lastnosti (npr. v številu besedil na avtorja, številu potencialnih avtorjev in dolžini besedil).

6 Rezultati

Rezultate takšne raziskave lahko razvrstimo v tri skupine:

- referenčni korpus, ki predstavlja uravnoteženo bazo besedil različnih profilov avtorjev (glede na spol, starost, izobrazbo, regijo in psihometrične značilnosti),
- opis optimalnih kombinacij jezikovnih parametrov za ugotavljanje avtorstva besedil pri različnih besedilnih žanrih,
- opis optimalnih kombinacij jezikovnih parametrov za določitev osebnega profila avtorja besedila (spol, starost, izobrazba, regija, psihometrične značilnosti).

7 Uporabnost raziskav s področja določanja avtorstva besedil

Potreba po raziskavah s področja ugotavljanja avtorstva besedil je med drugim utemeljena z dejstvom, da se javne in nejavne osebnosti pogosto srečujejo s pojavom internetnih groženj in grozljivih pisem v tradicionalni obliki. V zadnjih nekaj letih so tovrstne grožnje doživeli Bush, Janša, K. Kresal, Žerjav, Jelinčič, Magajna, Batelli.⁸

⁸ www.dnevnik.si/novice/kronika/1042292860 in www.politikis.si/?p=15680

Zaradi izjemne dostopnosti besedil na spletu opažamo vse bolj pogost pojav plagiatorstva, o čemer pričajo doktorat nemškega obrambnega ministra Guttenberga, govor Janše ob dnevu državnosti 2008, monografija Cvikla, magistrska naloga Jakliča, izpit iz znanja nemškega jezika Mariniča itn.

Na področju literarnih študij lahko tovrstne raziskave rešijo (včasih pa tudi sprožijo) številne zagate, povezane z neznanimi ali nedokazanimi avtorstvi besedil, npr. pornografski roman *Čudoviti klon*, izdan pod psevdonimom Eva Pacher, roman *Sedem* z avtorjem Davidom Benjaminom ali predosamosvojitveni prispevki v tedniku *Mladina* z avtorjem (ali avtorji) Majdo Vrhovnik.

Profiliranje avtorja se uporablja tudi na področju kadrovanja oz. iskanja živih virov, kjer se pogosto govori o ljudeh kot kapitalu in potencialu podjetij (Schuler, Jackson 1999). Poznavanje jezikovnih parametrov, odločilnih za ugotavljanje osebnostnega profila avtorja, lahko namreč v podjetjih znatno izboljša izbor pravih kandidatov.

Profiliranje avtorja besedila je pomembno tudi v podjetništvu za potrebe poznavanja strank in njihovih kupnih navad. Zato podjetja gradijo baze kupnih navad in jezikovnih profilov strank ter se na podlagi njih odločajo o strategijah ponudbe in oglaševanja (Shaw idr. 2001).

8 Zaključek

V prispevku smo obravnavali pomen kakovostne analize jezikovnih parametrov, ki bi omogočila ugotavljanje avtorstva in določanje osebnega profila avtorja besedila v forenzičnem, literarnozgodovinskem ali gospodarskem kontekstu (anonimna grozilna pisma, literarna besedila neznanega izvora, profiliranje strank). Ker so tovrstne analize za slovenščino maloštevilne, predlagamo metodologijo luščenja skladijskih, leksikalnih, semantičnih in znakovnih parametrov za potrebe kvantitativne obravnave avtorjevega osebnega sloga.

Glede na visoko uporabno vrednost tovrstnih raziskav se zdita verjetna dva scenarija: takšne jezikovne raziskave bodo finančno podprli državni organi ali pa jih bodo gmotno omogočili gospodarski subjekti. V prvem primeru bodo analize usmerjene v razkrivanje avtorstva anonimnih grozljivih pisem, plagiatorstva in literarnih besedil. Če bo raziskava financirana s strani gospodarskih subjektov, pa bo najverjetneje prispevala predvsem k razvoju določanja profila kandidatov in strank. Etična presoja bi dilemo prav gotovo nagnila k prvi možnosti.

Viri

- ARGAMON, Shlomo, LEVITAN, Shlomo, 2005: Measuring the usefulness of function words for authorship attribution. *Proceedings of the Joint Conference of the Association for Computers and the Humanities and the Association for Literary and Linguistic Computing*.
- BAAYEN, Harald, van HALTEREN, Hans, TWEEDIE, Fiona, 1996: Outside the cave of shadows: Using syntactic annotation to enhance authorship attribution. *Literary and Linguistic Computing* 11/3. 121–131.
- BRGLEZ, Lucija, UMEK, Peter, 2009: Uporabnost spoznanj sociolingvistike in psiholingvistike za kriminalistično preiskovanje. *10. slovenski dnevi varstvoslovja: Varstvoslovje med teorijo in prakso*. Maribor: Fakulteta za varnostne vede.
- BURROWS, John F., 2002: Delta: A measure of stylistic difference and a guide to likely authorship. *Literary and Linguistic Computing* 17/3. 267–287.
- COULTHARD, Malcom, 2005: The linguist as expert witness. *Linguistics and the Human Sciences* 1/1.
- DIEDERICH, Joachim idr., 2003: Authorship attribution with support vector machines. *Applied Intelligence* 19/1–2. 109–123.
- DOVIĆ, Marijan, 2002: Podbevšek in Cvelbar: Poskus empirične preverbe namigov o plagiatorstvu. *Slavistična revija* 50. 233–249.
- GRANT, Tim D., 2007: Quantifying evidence for forensic authorship analysis. *International Journal of Speech Language and the Law* 14/1. 1–25.

- GRIEVE, Jack, 2007: Quantitative authorship attribution: An evaluation of techniques. *Literary and Linguistic Computing* 22/3. 251–270.
- HIRST, Graeme, FEIGUINA, Ol'ga, 2007: Bigrams of syntactic labels for authorship discrimination of short texts. *Literary and Linguistic Computing* 22/4. 405–417.
- HOOVER, David, 2004: Testing Burrows' Delta. *Literary and Linguistic Computing* 19/4. 453–475.
- JAKOPIN, Primož, 2003: Nizkoentropijski jezikovni model na besedilih Cirila Kosmača in Ivana Cankarja. Miran Hladnik, Gregor Kocijan (ur.): *Slovenski roman Obdobja 21*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 421–428.
- KEŠELJ, Vlado idr., 2003: N-gram-based author profiles for authorship attribution. *Proceedings of the Pacific Association for Computational Linguistics*. 255–264.
- LIMBEK, Marko, 2008: Usage of Multivariate Analysis in Authorship Attribution: Did Janez Mencinger Write the Story »Poštena Bohinčka«? *Metodološki zvezki* 5/1. 81–93.
- LUYCKX, Kim, DAELEMANS, Walter, 2005: Shallow text analysis and machine learning for authorship attribution. *Proceedings of the Fifteenth Meeting of Computational Linguistics in the Netherlands*.
- MCCARTHY, Philip. M. idr., 2006: Analyzing writing styles with coh-matrix. *Proceedings of the Florida Artificial Intelligence Research Society International Conference*. 764–769.
- MENDENHALL, Thomas Corwin, 1887: The characteristic curves of composition. *Science* IX. 237–249.
- SEBASTIANI, Fabrizio, 2002: Machine learning in automated text categorization. *ACM Computing Surveys* 34/1.
- SHAW, Michael idr., 2001: Knowledge management and data mining for marketing. *Decision Support Systems* 31/1. 127–137.
- STAMATATOS, Efstathios, 2009: A Survey of Modern Authorship Attribution Methods. 60/3. 538–556.
- STAMATATOS, Efstathios, FAKOTAKIS, Nikos, KOKKINAKIS, George, 2000: Automatic text categorization in terms of genre and author. *Computational Linguistics* 26/4. 471–495.
- ZHENG, Rong idr., 2006: A framework for authorship identification of online messages: Writing style features and classification techniques. *Journal of the American Society of Information Science and Technology* 57/3. 378–393.

MEDPREDMETNO POVEZOVANJE PRI POUKU KNJIŽEVNOSTI

Alenka Žbogar

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 37.091.3:821

Sodobne družbene okoliščine narekujejo iskanje bistvenega v poplavi informacij ter spodobnost praktičnega opomenjanja pridobljenega znanja. Če so bili tradicionalni učni načrti usmerjeni zlasti v razvijanje enega predmeta, pa sodobni terjajo medpredmetno in medpodročno povezovanje. Prikazane bodo možnosti medpredmetnega povezovanja pri pouku književnosti (s poudarkom na razvijanju kulturne identitete ob problemsko-ustvarjalnem pouku).

medpredmetno povezovanje pri pouku književnosti, problemsko-ustvarjalni pouk, kulturna identiteta

Contemporary social circumstances require a search for significance in the flood of information and the ability to give practical meaning to acquired knowledge. If traditional curricula aimed to develop just one subject, contemporary curricula require interdisciplinary and cross-curricula approaches and integration. Possibilities for interdisciplinary curricula in the literature classroom will be shown (with an emphasis on developing cultural identity and a problem-based approach to literature).

interdisciplinary curriculum, problem-based literature class, cultural identity

V zadnjih desetletjih doživlja slovensko šolstvo precejšnje spremembe, posodabljanje namreč temelji na redefiniranem razumevanju učenja, poučevanja in znanja. Na področju učenja gre za prehod od t. i. paradigme poučevanja k paradigmi učenja z(a) razumevanje(m), na področju poučevanja pa prehod od t. i. transmisijskega¹ k transformativnemu pouku. Sodobne družbene okoliščine narekujejo iskanje bistvenega v poplavi informacij ter spodobnost praktičnega opomenjanja pridobljenega znanja. Če so bili tradicionalni učni načrti usmerjeni zlasti v razvijanje enega predmeta, pa sodobni terjajo medpredmetno in medpodročno povezovanje.

Medpodročno povezovanje je prepletanje ciljev različnih področij, kot so vseživljenjsko učenje, učenje učenja, vzgoja za strpnost, komunikacijske veščine (Georgescu 2000), pa tudi povezovanje z zunajšolskimi in dodatnimi dejavnostmi. Eden pomembnejših ciljev prenovljenih učnih načrtov za 9-letno osnovno šolo, pa tudi za srednješolsko izobraževanje, je doseganje večje stopnje povezanosti med disciplinarnimi znanji;² stroka to imenuje načelo interdisciplinarnosti. V slovenskem prostoru se je integracija ponekod razumela kot medpredmetno povezovanje,³ *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju* (1995: 23) pa je z njo poimenovala vključevanje »razvojno drugačnih otrok ter otrok

¹ Pri transmisijem pouku učitelj ohranja visoko stopnjo kontrole, nagraduje tiste učence, ki razmišljajo znotraj ustaljenih strokovnih spoznanj, ostale pa kritizira. V ospredju je stroka kot znanstveni koncept, učitelj jo pooseblja in ščiti, takšen pouk se dokazuje s kopičenjem informacij, njihovim memoriranjem in reprodukcijo naučenega. Najpogostejša metoda transmisijskega pouka je frontalna.

² Drugi cilj *Izhodišč kurikularne prenove* je namreč doseganje večje stopnje povezanosti med disciplinarnimi znanji, in to s »povezovanjem med predmeti« in z »vključevanjem medpredmetnih področij«.

s posebnimi potrebami [...] v skupni sistem edukacije».

Harden in Crosby (2000) navajata enajst ravni medpredmetnega povezovanja na področju vzgoje in izobraževanja: prva je ločeno poučevanje, sledijo zavedanje, uskladitev, dodajanje, občasno sodelovanje, sodelovanje, povezanost, dopolnjevanje, večdisciplinarnost, medpredmetnost, zadnja in najvišja raven pa je čezpredmetnost (ang. *transdisciplinary*). Medpredmetno povezovanje lahko poteka na področju snovi (npr. o Napoleonu in njegovih osvajalskih vojnah se pogovarjamo tako pri zgodovini, geografiji, sociologiji kot pri slovenščini), terja pa tudi poseben procesno oz. dejavnostno naravnani pouk (npr. pouk, ki spodbuja kritično mišljenje, argumentiranje, dramatizacijo, terensko raziskovanje) oz. pouk, ki je usmerjen v izobraževanje za poklic (terja praktične dejavnosti, npr. izdelava, popravilo). Polšak in Lipovšek (2007) navajata, da je medpredmetno povezovanje najlažje uresničevati z »oblikami poučevanja, ki temeljijo na dejavnostih dijakov in imajo dolgoročne učinke«, te pa so

timsko poučevanje s poudarkom na oblikovanju enotnih strategij in ciljev, sodelovalno učenje s poudarkom na socialni interakciji v razredu, projektno delo, učenje na osnovi odkrivanja (učitelji usmerjajo in pomagajo pri odkrivanju učnih izkušenj), podporno učenje (*service learning*) – povezovanje teorije in prakse na primeru neke skupine ali skupnosti, učeča skupina – učenje, ki skupino poveže na osnovi poljubne medpredmetne teme (Polšak, Lipovšek 2007).

Poleg formalnih deležnikov, ki vplivajo na učinkovitost izvajanja medpredmetnega povezovanja (prepričanje v smiselnost takšnega pouka, združevanje učiteljev v t. i. učiteljske time in sposobnost skupinskega načrtovanja – kako iz različnih vidikov obravnavati snov), ter povsem praktičnih dejavnikov (npr. izvedbeni pogoji) pa imajo na izvedbo medpred-

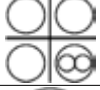
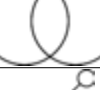
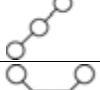
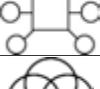
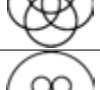
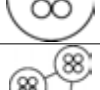
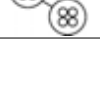
metnega povezovanja precejšen vpliv še vsebinski deležniki (npr. upoštevanje integritete posameznih disciplin, vzdrževanje ravnovesja med njimi, dolgoročno načrtovanje, jasno zastavljeni cilji). Medpredmetno povezovanje lahko razumemo kot povezovanje jezika (kot sredstva komunikacije), principov različnih predmetov in metodologije poučevanja za razlago ali raziskovanje osnovne teme, problema, vsebine (Jacobs 1989 v Lake 2002) ali pa kot povezovanje več šolskih predmetov v dejaven projekt (Everett 1991). Fogarty (Lake 2002: 4) opisuje deset stopenj v povezovanju med predmeti (Preglednica 1).

Medpredmetno povezovanje pri pouku književnosti

Transformativni pouk je dejaven pouk književnosti, h kateremu je pri nas prispevala književnodidaktična teorija B. Krakar Vogel (1991, 1995, 2004, 2006). Model t. i. delne ali celovite šolske interpretacije upošteva spoznanja kognitivizma, po katerem učenci konstruirajo znanje, ki je trajnejše, če izhajamo iz predznanja. Temeljno načelo sodobnega pouka književnosti je zlasti osmišljeno in postopno grajeno znanje z uporabno vrednostjo. Metoda, ki lahko prispeva k poglobljenemu znanju z uporabno vrednostjo, je tudi problem-sko-ustvarjalni pouk (Žbogar 2007, 2008, 2010). Izhaja iz integrativnega pristopa, ki stremi k preseganju ločnic med konceptualnim pristopom, usmerjenim zlasti v analizo konceptov posameznih strok, in spoznavnim pristopom, namenjenim razvijanju miselnih veščin, poudarjanju izkušenskega učenja in njegovemu osmišljanju. Učitelji imajo npr. po posodobljenem učnem načrtu za gimnazije (Krakar Vogel idr. 2008: 39–40) več svobode in se zato lažje prilagajajo sposobnostim in interesom dijakov. Letna priprava učitelja naj bi bila narejena tako, da si enote smiselno sledijo, dopuščala pa naj bi tudi možnosti

³ Ameriški izobraževalni sistem definira medpredmetno povezovanje kot *integrated curriculum* in *interdisciplinary curriculum*, angleški pa operira s pojmi *cross-curriculum approaches*, *cross-curriculum objectives and issues*.

Preglednica 1

1.	Stopnja fragmentiranosti		Različna predmetna področja so ločena, učnega transfera ni.
2.	Stopnja delne povezanosti		Posamezna predmetna področja sicer povezujejo posamezne teme, vendar do celovitega povezovanja različnih predmetov ne prihaja.
3.	Stopnja vpletenosti		Hkratno prepletanje različnih tem, kar vodi bodisi v olajšano pridobivanje znanja bodisi v zmedo in zamegljevanje bistva.
4.	Stopnja vzporednosti		Olajšuje transfer znanja. Učitelji izgubljajo del avtonomnosti.
5.	Stopnja vzajemnosti		Dve predmetni področji se osredotočata na skupne probleme; terja timsko delo učiteljev.
6.	Stopnja nizanja		Določeno temo lahko obravnavamo pri različnih predmetih, kar učencem olajšuje povezovanje različnih predmetnih področij. Pazljivo velja izbrati teme obravnave.
7.	Stopnja transfera		Poudarek je zlasti na učenju učenja (na razvijanju miselnih, socialnih in učnih sposobnosti). Predmetna področja ostajajo ločena.
8.	Stopnja integriranosti		Iskanje tem, idej, konceptov, ki so skupna različnim predmetnim področjem, kar lahko učence zelo motivira, terja pa skupno načrtovanje več učiteljev.
9.	Stopnja ene perspektive		Učenje s perspektive določenega predmetnega področja lahko vodi v povezovanje znanja ali pa močno oži njegov zorni kot.
10.	Stopnja mreženja		Mreženje med predmetnimi področji vodi učitelj ali ustrezni strokovni viri. Učenci morajo biti zelo dejavni, določeni lahko zaradi prevelikega pritiska povsem odpovejo.

prilagajanja dijakom. Metode in oblike dela niso opredeljene, kar lahko učitelj izkoristi za fleksibilnejši, bolj dinamičen in ustvarjalnejši pouk.

Prednosti medpredmetnega povezovanja pri pouku književnosti so v večji dolgoročnosti znanj, razvijanju kritičnega mišljenja, hkrati pa učencem omogoča večjo uporabo znanja in sposobnost uvida v raznolike obravnave podobne snovi. Prednosti so tudi v spodbujanju vsebinskega znanja (pri pouku književnosti je to znanje literarnoteoretsko in

literarnozgodovinsko), funkcionalnih dejavnosti (spoznavno-sprejemnih in prenosniških), pa tudi spodbujanju širših ciljev pouka književnosti, kot je npr. kulturna razgledanost.⁴ V sodobni pluralni družbi nenehnih kulturnih izmenjav ne moremo več razumeti kulturne identitete kot nekaj trdnega, pač pa kot gibljivo, odprto, nenehno spreminjajočo se realnost. Globalizacijski pritiski zmanjšujejo posameznikovo navezanost na domače kulturno okolje, zato v prihodnosti upravičeno pričakujemo večjo identitetno nestanovitnost, pa

⁴ Od 18. stoletja dalje je narodna identiteta osrednji pojem za povezovanje ljudi v osmišljene skupnosti.

tudi negacijo lastnega kulturnega izročila. Dejstvo je, da se to ne dogaja le spontano, pač pa delno tudi s pravno podlago, političnimi pritiski ter ideološkimi in pragmatičnimi parolami.

Prav pri pouku književnosti lahko učinkovito pripomoremo h krepitvi nacionalne samozavesti ob ozaveščanju, da so bili slovenska literatura, kultura in jezik od nekdaj temeljni kamen slovenskega razvoja, da lahko prisvajanje in podomačenje tujih vzorcev doprinese k razvoju (npr. Prešernovo prisvajanje tujih pesniških oblik), da ustvarjanje v tujem in materinem jeziku še ne pomeni uklanjanja večjim nacijam (npr. Prešernovo dejavno ustvarjanje v nemškem in slovenskem jeziku). Razvijanje kulturne identitete pri pouku književnosti krepi zavedanje o spoštovanju kulturnega pluralizma ter tako prispeva k zmanjševanju medkulturne in etične nestrpnosti, hkrati pa spodbuja spoznavanje lastne kulturne dediščine (tj. književne ustvarjalnosti) ter strpnost do nje (čeprav je morda zaradi jezikovnih ovir, časovne ali prostorske oddaljenosti včasih težko razumljiva in recepcijsko zahtevna). Hkrati krepi zavest o lastni kulturni dediščini, omogoča vzpostavljanje kritičnega odnosa do nje in socialno kohezijo.

Vsaka nacionalna kultura je skupaj s svojo dediščino in izročilom danes opazovana v procesu izrazite dvojnosti – na eni strani so močno poudarjeni njena avtentičnost, izvirnost in specifičnost kot elementi posamičnih nacionalnih identitet, na drugi strani pa je močno vpeta v globalizacijske tokove in integracijske evropske procese, ki pa jo potiskajo v položaje, ko se odpira novim kulturnim dinamikam in vplivom ter tako vstopa v tiste prostore, ki jo povezujejo z drugimi evropskimi kulturnimi izročili. (Golež Kaučič, 2009.)

Raziskovanje evropskih ljudskih balad pokaže veliko podobnosti med njimi, še več pa razlik. »Morda je na to vplivala geografska in etnična raznolikost, različen zgodovinski in socialni razvoj, morda pa le drugačne ustvarjalne prvine, drugačni temelji folklorne, ki so nato oblikovali pesemsko izročilo.« (Golež Kaučič 2009.) Dijaki bi lahko npr. pri pouku književnosti raziskovali podobnosti in razlike med različnimi upesnitvami božične pesmi, razmišljali, kaj je temeljna določilnica ljudske balade (variantna pojavnost besedila) in ali se je balada *Sveta noč* v slovenščini pojavila v različnih variantah, ter iz tega izpeljali sklep, ali gre za ljudsko balado ali ne.⁵ Raziskovali bi, v kakšnih pojavnih oblikah najdemo obsmrtnice, iz katerih so pogosto nastajale balade (npr. obsmrtnica *Na materinem grobu* je zelo podobna slovenski družinski baladi *Sirota in mačeha*). Iskali bi elemente balade *Mrtvec pride po ljubico* v Kovačičevi zbirki kratke pripovedne proze *Zgodbe s panjskih končnic*. Dijaki bi preučevali litvanske in slovenske ter slovenske in srbske balade ter ugotovili, da geografska bližina še ni pogoj za podobne pesemske tradicije. Slovenska in srbska pesemska tradicija sta si namreč precej različni, medtem ko sta si slovenska in litvanska bližji, čeprav »je univerzalnost strukturnih in vsebinskih folklornih prvin različne folklorne tradicije v preteklosti že povezovala: v evropski folklori je prihajalo do izrazitega potovanja formul, verznihih obrazcev, snovi in tem ter s tem duhovnega povezovanja evropskih tradicij« (Golež Kaučič 2009).

Dijaki bi preučevali ne le vpliv svetovne književnosti na našo, pač pa tudi obratno; Juvan (2009) namreč ugotavlja, da je sodobna svetovna književnost pravzaprav »glokalna«, torej hkrati lokalna in globalna. Tako bi lahko npr. raziskovali odmev Vladimirja Bartola v

5 »Četudi je njena razširjenost resnično izjemna, nikakor ne more postati ljudska pesem, saj iz nje niso nastajale različice, kar je eno izmed bistvenih meril definicije o ljudski pesmi. Je pa prav gotovo to pesem, ki presega nacionalne okvire, ne samo v Evropi, temveč po vsem svetu, kar je nedvomno rezultat globalizacije. S tem pa je najdeno skupno identifikacijsko jedro krščanskega sveta, s komercializacijo božiča pa se je pesem tudi sekularizirala.« (Golež Kaučič 2009.)

tujini in njegov naknadni uspeh doma, Prešernovo prevzemanje tujih pesniških oblik (npr. soneta) ter adaptacijo za slovenske potrebe. Raziskovanje t. i. skupnega slovenskega kulturnega prostora bi pomenilo razvijanje zavedanja o tem, da slovenska kulturna ustvarjalnost ni vezana le na slovenski, pač pa tudi zamejski (Italija, Avstrija, Madžarska) in zdovski prostor (zlasti Argentina, Amerika). Kulturno identiteto lahko dijaki krepijo tudi z izmenjavami, ki lahko pomembno prispevajo k širjenju poznavanja književnosti naroda, kjer je dijak na izmenjavi, oz. tujega dijaka, ki pride v Slovenijo, s tem pa sodelovanja in izmenjave izkušenj, kar lahko pomembno prispeva h krepitvi kulturne razgledanosti in poglobljanju poznavanja književne ustvarjalnosti.

Metoda, ki lahko pripomore k razvijanju kulturne identitete pri pouku književnosti, je problemsko-ustvarjalni pouk,⁶ ki se ne osredotoča toliko na doživljajski odziv dijakov na prebrano besedilo (všeč mi je, ni mi všeč), pač pa skuša k besedilu pristopati na objektivnejši način – s stališča raziskovalca in/ali ustvarjalca. Prvotni doživljajski odziv je sicer zanimiv, ni pa točka, h kateri bi se vseskozi vračali (tudi če nam besedilo ni všeč, ga skušamo objektivno raziskati). Tak pouk izhaja iz književnega problema, ki terja razvijanje metodologije raziskovanja. Poleg raziskovanja književnosti je dobrodošlo tudi vključevanje umetniških prireditev, spodbujanje ustvarjalnih in/ali poustvarjalnih dejavnosti, kar terja holistični oz. celostni pristop učiteljev. Problemsko-ustvarjalno načelo lahko uporabljamo v vseh fazah pouka književnosti (npr. pri obravnavi novih učnih vsebin).

Npr. pri obravnavi Tolstojevskega romana *Zločin in kazen* lahko ponovimo znanje o dogajanju v Franciji v času Napoleonovega življenja, pa tudi o tedanjih zgodovinskih okoliščinah v Rusiji. Shakespeara lahko obravnavamo pri slovenščini, angleščini, italijanščini, zgodovini, informatiki in umetnosti zgodovini. V tako povezovanje lahko vključimo dijake od drugega do četrtega letnika, poleg raziskovalnih nalog lahko pripravijo še pester kulturni program z različnimi delavnicami (novinarskim, likovnim, dramskim, računalniškim, bralnim krožkom itn.). Obravnavo Tomšičevega romana *Grenko morje* lahko vodi v medpredmetno povezovanje pri zgodovini (preučevanje družbenopolitičnih razmer na Primorskem na prelomu 20. stoletja) in geografiji (problem izseljevanja, migracij ter raziskovanje gospodarskih razmer v Egiptu v omenjenem obdobju).

Pri ponavljanju in utrjevanju znanja prav tako povezujemo že usvojeno znanje (npr. pri obravnavi značilnosti novele ponovimo, kaj je značilno za črtico, nujne so medpredmetne povezave s poukom slovenskega jezika). Priporočljive so različne dejavne oblike dela, npr. obisk knjižnice, muzeja, ekskurzija, pa tudi projektno delo, ki rezultira v raziskovalnih nalogah.

Učenci naj bi bili dejavni v vseh fazah medpredmetnega povezovanja. Priporočljivo je njihovo vključevanje v izbiro in pripravo ideje ter evalvacijo takšnega pouka. Predlagajo lahko, katere teme bi želeli spoznavati ob medpredmetnem povezovanju, izrazijo tudi svoje predloge v zvezi z oblikami dela (nekateri se npr. raje posvetijo dramatizaciji izbrane teme, drugi pa bodo bolj uspešni pri

⁶ Govorimo lahko vsaj o štirih vrstah problemsko-ustvarjalnega pouka književnosti: (1) Raziskovanje odprtih problemov: učenci izbrano književno besedilo samostojno preberejo, ga analizirajo in individualno ali v skupini iščejo različne poti reševanja zastavljenega književnega problema, postavljajo hipoteze, pri čemer uporabljajo rezultate lastne besedilne analize, obstoječega literarnoteoretičnega znanja o kratki pripovedni prozi, besedilo primerjajo z drugim književnim besedilom. (2) Modeliranje zajema naloge, ob katerih se učenci zavejo uporabnosti literarnovednega znanja v vsakdanjem življenju (npr. vaje iz ustvarjalnega pisanja). (3) Pri samostojnem postavljanju in oblikovanju problemov učenci sami tvorijo raziskovalni problem. (4) Utemeljevanje je lahko tudi uvod v analizo besedila in njegovo interpretacijo (Žbogar 2010: 60).

izdelavi raziskovalne naloge ali spletne strani). Izpeljava medpredmetnih povezav naj bo dejavna: učence spodbujamo k razumevanju, kako je obravnavana tema povezana z družbenozgodovinskimi okoliščinami (npr. opozorimo jih na okoliščine, v katerih so primorske ženske odhajale na delo v Egipt), k samostojnemu raziskovalnemu delu in k iskanju sorodnih primerov (npr. motiv mačhe v ljudskem slovstvu). Seznanimo jih, da bodo po končanem delu opravili evalvacijo medpredmetnega povezovanja, zato jih spodbudimo, da opazujejo učni proces (tj. učiteljevo delo, lastno dejavnost, dejavnosti drugih učencev, medsebojne odnose, morebitne težave), tak pouk kritično ovrednotijo (opozorijo na prednosti in pomanjkljivosti, na uporabnost znanja) in ocenijo svojo vlogo pri takem pouku.

Medpredmetno povezovanje pri pouku književnosti ni samo sebi namen, dosegalo naj bi določene cilje. Učitelj mora zato dobro poznati ne le cilje predmeta, ki ga poučuje, pač pa tudi drugih predmetnih področij oz. mora dejavno sodelovati z ostalimi učitelji. Timsko delo, sposobnost prilagajanja izbire vsebin razvojni stopnji učencev in metod dela ter organizacijske sposobnosti so za uspešne medpredmetne povezave nujni, hkrati pa mora učitelj poznati metode dela, ki olajšujejo doseganje tovrstnih ciljev.

Literatura

- GEORGESCU, Damian, 2000: *The Reform of Education. A Chance for the Change of Mentality*. Bucharest: UMC.
- GOLEŽ KAUČIČ, Marjetka, 2009: *Evropska kulturna identiteta – realnost ali fikcija?* http://isn.zrc-sazu.si/files/file/Traditiones/Traditiones_38_1_separati/091_pdfsam_Traditiones_38_1.pdf
- HARDEN, Ronald M., CROSBY, Joy, 2000: *The good teacher is more than a lecturer: the twelve roles of the teacher*. Dundee: AMEE.
- JACOBS, Heidi Hayes, 1989: *Interdisciplinary Curriculum: Design and Implementation*. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development.
- JUVAN, Marko, 2009: Svetovni literarni sistem. *Primerjalna književnost* 32/2. 181–212.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- KRAKAR VOGEL, Boža idr., 2008: *Učni načrt slovenščina. Splošna, klasična in strokovna gimnazija*. http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2008/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf
- LAKE, Kathy, 2002: *Integrated Curriculum*. www.nwrel.org/scpd/sirs/8/c016.html
- POLŠAK, Anton, LIPOVŠEK, Igor, 2007: *Medpredmetno povezovanje*. www.zrss.si/ppt/GEO_Medpredmetno_polsakinlipovsek.ppt
- ŽBOGAR, Alenka, 2007: Za dejaven pouk književnosti. *Jezik in slovstvo* 52/1. 55–66.
- ŽBOGAR, Alenka, 2008: Osnove literarne teorije s problemsko-ustvarjalnim poukom. *Slovenščina v šoli* 12/3. 28–36.
- ŽBOGAR, Alenka, 2010: Kulturna identiteta in postmoderna družba pri pouku književnosti. *Slavistična revija* 58/3. 349–360.

SLOVENSKI ZNAKOVNI JEZIK MED NORMO IN PRAKSO

Andreja Žele

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Jasna Bauman

Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik, Ljubljana

UDK 371.214:811.163.6'22'271

Znakovni jezik je predstavljen kot povsem samozadosten jezikovni naravni sistem. Za njegov naraven in enakopraven razvoj pa ga je treba v vsaki družbi najprej prepoznati in priznati, v nadaljevanju ustrezno in dovolj izčrpno opisati, hkrati pa vsestransko družbeno razvijati.

slovenski znakovni jezik, praksa, norma, večfunkcionalnost, učni načrti

Sign language is presented as a completely self-sufficient natural language system. This is something that every society should recognise in order to secure its natural and equal-status development, and in the future also provide an appropriate and thorough enough description of it, while ensuring that sign language develops in society on all levels.

Slovene sign language, usage, norm, multi-functionality, syllabuses

1 Uvod – o znakovnem jeziku

Pri besednem in znakovnem jeziku gre za dva naravna jezikovna sistema, ki sta se izoblikovala na osnovi različnih predispozicij nosilcev oz. prenosnikov; slišči nasproti neslišči (gluhi in naglušni) ljudje. Znakovni jezik je torej ena izmed uresničitev naravnega jezika, in sicer v govorici kretenj in mimike (nasproti glasovni besedni govorici).

Raziskovanje znakovnega jezika potrjuje določene jezikovne in jezikoslovne univerzalijske na fonološki, morfološki in skladenjski ravni, obenem pa se odkrivajo skupne univerzalijske znakovnega jezika nasploh, ne glede na siceršnje jezikovno oz. geografsko področje. Oba naravna jezikovna sistema – tako besedni jezik kot znakovni jezik – sta namreč produkt enakega razuma, zato je smotrno v teh dveh tako rekoč organskih oz. izhodiščnih jezikih iskati skupne splošne lastnosti, ki bi

olajšale dostopnost in splošno vsakdanjo komunikacijsko sprejemljivost znakovnega jezika. Po drugi strani pa ima znakovni jezik ravno tako svoje področne različice znotraj slovenskega znakovnega jezika in seveda narodove posebnosti, ko primerjamo govorico kretenj različnih narodov. Pri tem je primarnejša oblika znakovnega jezika govorica kretenj (z obrazno mimiko), kot je pri ubesedenem jeziku govorjeni jezik primarnejši od (za)pisanega, kar posledično prinaša primerjavo med kretalno govorico (znakovnega jezika) in govorjenim jezikom (ubesedenega jezika).

Učenje znakovnega jezika mora biti načrtno z namenom potrditi in utrditi njegovo sistemskost in sčasoma tudi polnofunkcionalnost, da postane polnovredni jezik. Še vedno pa je literature o slovenskem znakovnem jeziku in njegovi zgodovini zelo malo.¹

¹ O razvoju slovenskega znakovnega jezika je doslej obširneje pisala Bojana Globačnik (2001, 2007).

2 O učenju slovenskega znakovnega jezika in o njegovi standardizaciji

V večinskem sliščem svetu prevladuje mnenje, da gluhe in naglušne osebe samo slabše slišijo in da je zato v komunikaciji z njimi treba zgolj govoriti glasneje; glede pisnega sporazumevanja je še vedno zelo prisotno zmotno mnenje, da lahko gluhe in naglušne osebe prej ali slej usvojijo pisni jezik. Vendar dejansko stanje kaže ravno nasprotno (Kuplenik 1999).

Donedavna je izobraževanje gluhih potekalo bolj ali manj sistematično v posebnih zavodih po različnih metodah. Nekateri so zagovarjali in še vedno zagovarjajo učenje govora in branja z ustnic, češ da se tako gluha oseba najbolj približa slišči večini.² Kljub sorazmerno ustaljeni oralni metodi³ je stroka na Slovenskem počasi razvijala uporabo kretanj in znakovnega jezika. V 80. letih je Zveza gluhih in naglušnih Slovenije organizirala petdnevne seminarje učenja znakovnega jezika, ki so bili namenjeni predvsem sliščim zaposlenim v društvih, in ustanovila sekcijo tolmačev; zavedali so se namreč, da brez tolmačev gluhi ne bodo mogli biti enakovredno zastopani v družbi.

Leta 1990 je Zveza gluhih in naglušnih Slovenije v sodelovanju z Zavodom za usposabljanje slušno in govorno prizadetih Ljubljana izdala in založila prvi priročnik za učenje kretalnega govora *Govorica rok I*, leta 1992 pa je sledil še drugi del *Govorica rok II*. Priročnika v duhu totalne komunikacije

osveščata javnost o priznanju znakovnega jezika in pravici gluhih do tolmača.⁴

Na mednarodnem posvetu o vprašanjih razvoja totalne (diferencirane) komunikacije za gluhe in naglušne, ki ga je leta 1986 v Ljubljani organizirala Zveza društev slušno prizadetih Slovenije, sta bili stroka in širša slovenska javnost opozorjeni na nove metode dela z gluhihimi v zavodih in šolah. V začetku 90. let so v Zavodu za gluhe in naglušne Ljubljana začeli z uvajanjem znakovnega jezika v usposabljanje in izobraževanje gluhih; na začetku so organizirali tečaje znakovnega jezika, ki so bili namenjeni izobraževanju specialnih pedagogov, vzgojiteljev in drugih strokovnih delavcev ter staršev gluhih otrok. Starši so svojo zahtevo po priznanju znakovnega jezika in pravici gluhih do tolmača večkrat naslavljali na različne državne institucije, ki pa so jih podprle le deklarativno. Prelomnica je bilo leto 1996, ko je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve na pobudo strokovnjakov in staršev gluhih otrok imenovalo komisijo za pripravo projekta Pravica gluhih do tolmača.

Dosežek za celotno gluho skupnost pomeni Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (2002), ki daje gluhim osebam pravico uporabljati slovenski znakovni jezik in tolmača ter jim s tem odpira tudi pravico do enakovrednega informiranja in vključevanja v življenjsko in delovno okolje.⁵ Zakon definira znakovni jezik kot »vizualno-jezikovni sistem« oz. kot »jezik sporazumevanja gluhih

² Največjo škodo znakovnemu jeziku je povzročil Milanski kongres učiteljev gluhih leta 1880, ki je uveljavil oralno metodo in prepovedal znakovni jezik kot naravni jezik gluhih. Oralna metoda se je kljub vzporednemu razvijanju znakovnega jezika ohranila vse do danes. O začetkih slovenskega znakovnega jezika lahko govorimo pri Janezu Koprivniku (1849–1912), ki je v svojem odmevnem delu *Gluhomutec* (1888) posvetil posebno poglavje znakovnemu jeziku in ga imenoval telegibno govorjenje. Znakovni jezik je prepoznal kot pomembno sredstvo sporazumevanja gluhih, opisal je naravne in umetne kretnje, omenjal značilnosti znakovnega jezika in daktilologijo. Vid Rižnar pa je bil prvi pri nas, ki je leta 1831 zagovarjal prepričanje, da naj bodo sredstva sporazumevanja pri izobraževanju gluhih naravna kretnja, mimični jezik in odčitavanje z ust.

³ »Oralna metoda ni prinesla pričakovanih rezultatov, saj gluhi odhajajo iz šole polpismeni, nepismeni in zato duševno revni« (Moderdorfer 1989: 18).

⁴ Več v Podboršek (1990, 1992). Totalno oz. diferencirano komunikacijo je UNESCO leta 1985 definiral kot metodo pouka gluhih, ki vključuje primerne slušne, ročne in ustne načine sporazumevanja, tj. mimiko, geste, branje, pisanje in vse druge načine, ki zagotavljajo večjo jasnost in olajšujejo sporazumevanje. Vodilo totalne (diferencirane) komunikacije je »razumeti in biti razumljen«.

oseb oziroma naravno sredstvo za sporazumevanje gluhih oseb«. Z uveljavitvijo Zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika in tolmačev za znakovni jezik v različnih medijih se je povečalo tudi zanimanje za učenje slovenskega znakovnega jezika med slišnimi. Tako danes potekajo tečaji slovenskega znakovnega jezika na različnih stopnjah, zlasti v društvih gluhih in naglušnih po Sloveniji, na Zavodu za gluhe in naglušne Ljubljana, na Pedagoški in Filozofski fakulteti v Ljubljani, na Pedagoški fakulteti v Kopru in na Združenju tolmačev za slovenski znakovni jezik. Združenje tolmačev je trenutno tudi edina institucija v Sloveniji, ki izvaja pripravljalne programe usposabljanja in strokovnega preverjanja za nacionalne poklicne tolmače slovenskega znakovnega jezika. Izvajanje tovrstnih tečajev nedvomno prispeva tudi k popularizaciji slovenskega znakovnega jezika.

Danes je raba znakovnega jezika sistemsko urejena, še vedno pa ostaja odprto vprašanje učenja in poučevanja znakovnega jezika. Slovenski šolski sistem je glede znakovnega jezika še vedno neenoten: po eni strani še vedno spodbuja le oralno komunikacijo (npr. Center za sluh in govor Maribor), na drugi strani pa je vedno odločnejša zahteva po totalni komunikaciji (npr. Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, ki opisuje način izvajanja vzgojno-izobraževalnega dela v njihovi ustanovi: »pouk poteka v slovenskem jeziku, podprt s slovenskim znakovnim jezikom«). Slovenski znakovni jezik torej v osnovnošolskem šolanju neslišnih ni opredeljen kot obvezni učni predmet, temveč je le del predmeta komunikacija, ki se izvaja kot specialna pedagoška dejavnost. V okviru tega predmeta se znakovni jezik poučuje od prvega do četrtega razreda osnovne šole samo v Zavodu za gluhe in naglušne Ljubljana, od petega do devetega razreda pa je le del interesnih dejavnosti. Nekoliko boljše stanje je na

stopnji poklicnega in srednjega strokovnega izobraževanja, ki ga edini v Sloveniji izvaja Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana; znakovni jezik je tam opredeljen kot obvezni učni predmet. Ker ni poenotenega usposabljanja, je tudi znanje znakovnega jezika znotraj gluhe skupnosti zelo različno.

Potrebo po standardizaciji in polnofunkcionalnosti slovenskega znakovnega jezika najbolj občutijo in poudarjajo tolmači. Pred sprejemom Zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika je za delo tolmača zadoščal korpus tisoč šestih kretenj, saj je bilo področje njegovega dela omejeno le na dejavnost društev gluhih in naglušnih (Bauman 2007). S sprejemom zakona se je področje dela tolmačev razširilo na vsa področja dela in življenja, kar je sprožilo potrebo po nadaljnjem razvoju slovenskega znakovnega jezika. Kvaliteta tolmačenja je še vedno vse preveč odvisna od iznajdljivosti tolmača, njegovega poznavanja materije in sposobnosti besedilno sporočilo približati gluhi skupnosti s preskromnim naborom kretenj. Za nadaljnji razvoj znakovnega jezika bi bilo treba slovenski znakovni jezik priznati kot jedrno sestavino kulturne identitete gluhe skupnosti, spodbujati znanstvenoraziskovalno delo na področju slovenskega znakovnega jezika, zlasti s ciljem normirati slovenski znakovni jezik, ter sprejeti učni načrt za slovenski znakovni jezik kot prvi predmet in s tem omogočiti izobraževanje na vseh smereh in stopnjah šolanja (Bauman 2009).

Zgovoren je podatek, da je prvi učbenik za osnovno raven poučevanja znakovnega jezika izšel šele leta 2010.

3 Dosedanje vsakodnevne izkušnje med normo in prakso

Prvi poskus standardizacije slovenskega znakovnega jezika pomeni *Multimedijski praktični slovar slovenskega znakovnega*

⁵ Trenutno je aktualno uveljavljanje pravice do tolmača za SZJ. Razdeljujejo in precizirajo se tudi pravice gluhih in naglušnih študentov (*Iz sveta tišine* 2011). Trenutno je v Sloveniji 854 registriranih uporabnikov in obseg storitev tolmačenja se iz leta v leto povečuje. Med njimi je 43 oseb v procesu šolanja na srednjih šolah ali študija na višjih in visokih šolah.

jezika (2003). Pri njegovi izdelavi so sodelovali predstavniki iz vseh slovenskih področnih društev (Ljubljana, Kranj, Krško, Koper, Nova Gorica, Maribor, Celje); izbrane skupine so zagotavljale verodostojnost govorice gluhih, večšine in spretnost tolmačev, imeli pa so tudi možnost jezikoslovnega posveta. Standardizacija je bila izpeljana z dogovorjenim poenotenjem kretenj za posamezno besedo – izbrana in zapisana je bila tista kretnja, za katero so se vsi sodelujoči dogovorno odločili. Posebna pozornost je bila namenjena sopomenkam, dvojnicam in pogostejše rabljenim besednim zvezam. Tako je npr. v slovarju za več pomenov besede *pritisk* zapisanih več kretenj (*krvni pritisk*, *zračni pritisk*), različne kretnje za različne pomene besede *lučka* (*lučka* kot sladoleđ, *namizna lučka*) in tudi večpomenske kretnje za besede tipa *občina*, *organizacija*.

Določiti so skušali tudi, kdaj se posamezne besede (samostalnike, glagole, pridevnike ali prislove) glede na njihovo skladenjsko-pomensko vlogo v določenem sporočilu (pre)kreta in kdaj se kretnjo lahko opusti. Z vidika kretalne realizacije bi bilo zanimivo prekretati zglede tipa *Igralci igrajo z igrali igro na igrišču*, *Kuhar kuha prikuho v kuhinji*. Povprečno se prekretata dve besedi, bistveno pa je določiti, kateri dve besedi se morata prekretati oziroma kateri dve besedi sta odločilni za smiselnost sporočnega. Vprašanje je tudi, do katere mere lahko znakovni jezik sledi zapisanemu ali govorjenemu sporočilu, seveda v smislu ohranjanja sporočilnosti.

3.1 Kako standardizirati oz. normirati slovenski znakovni jezik

Po ocenah ima slovenski znakovni jezik okoli dva tisoč ročnih kretenj, ki razlikovalno izražajo pojavnost in predmetnost; potrebna pa je sprotna ustaljenost in sistematizacija teh kretenj (Bauman 2007).

Pri leksikalnem naboru znakovnega jezika v zapisani različici lahko znake (izražene s kretnjo ali obrazno mimiko ali z obojim) ubesedujemo kot leme oz. osnovne oblike leksemov, vse upoštewane leksemске in slovnične

kategorije pa kot ubesedene pripise v oklepajih. Pri leksemskih kategorijah se besednovrstno ločevanje besed posledično uresničuje že v besednem redu, medtem ko se druge slovnične kategorije (tj. determinativnost, čas, vid, nikalnost in modalnost) izražajo kot (pod)sestavine siceršnjih pomenskih kretenj (Bešter 1994).

Z vidika količine in taksonomije gre za odprto množico znakov oz. kretenj, tako v smislu kombiniranja kot dodajanja novih kretenj. Inherentne kategorije vsake kretnje, ki nastopajo istočasno, so ročno oblikovanje, premikanje, mesto premikanja; vsako odstopanje pri izvajanju oz. artikulaciji kretnje lahko pomeni že manjši ali večji pomenski razloček. Pomensko oz. sporočilno odločilna je tudi zamenjava ene izmed inherentnih kategorij v njihovem sinhronem nastopanju, npr. kretnji za *dotik* in *neumen* se razlikujeta samo v mestu premika/dotika: v prvem primeru gre za dotik sredinca desne roke hrbtne strani leve roke, v drugem primeru pa se sredinec desne roke dotakne čela. Ročna kretnja npr. razlikuje tudi med *sobo*, *pisarno* in *škaflo*, med *kroglo* in *žogo* itn.

Enostavni glagoli tipa *dati*, *položiti* so prepoznavni po znakovni/kretenjski sestavini »smerno premikanje/gibanje«, naklonski glagoli tipa *želeti* izražajo naklon zgolj s položajem telesa oz. s spremembo položaja telesa. Glagol *vprašati* lahko izražamo s kretnjo in tudi s strmenjem oči ali z nagibom glave. Pri glagolu *gledati* je v oklepajih pripis, ki ubeseduje določeno podsestavino siceršnje kretnje, oblikovane z roko (podaljšati, trajanje, neprestano, navadno, nepretrgoma). Pomoznik *biti* je v primerih, kot sta *On je podjetnik*, *On je dober*, neke vrste podkretnja drugih dveh najbližjih kretenj in je v govorici prikazan kot vez.

Glede na položaj prstov na roki in glede na obliko ročnega znaka oz. kretnje lahko govorimo tudi o izhodiščni nevtralni kretnji in v nadaljevanju o izpeljavnih kretnjah. Osnovne sestavine znaka/kretnje, t. i. prozodične morfologije v znakovnem jeziku, so še oblika roke, položaj roke (sprednja/hrbta

stran), dolžina in intenzivnost. Naštete sestavine se kombinirajo še v nove sestavine in podsestavine, ki v kretalni govornici izražajo izhodišče, cilj, zaporedje, sledje, spremembo, ritem itn. Torej so (tudi) pri ročni kretnji izrazito poudarjene sestavine »oblika, pot, premikanje«.

Množica karakterističnih vzorcev, tipičnih za ročne kretnje, je omejena na množico pojavov tipa *tanko + okroglo, ozko + naravnost, široko + naravnost, ploščato + okroglo, globoko + okroglo* in na množico konkretnih entitet *človek, žival, vozilo, letalo, drevo*. Obstaja še tipologija ročnih kretenj, ki izražajo entitetne lastnosti, smerne lastnosti, prostorske lastnosti, lastnosti poti, lastnosti premikanja/gibanja, lastnosti načina. Trajna težnja pa je čim bolj jasna realizacija.

Tako kot v besednem jeziku je tudi v znakovnem jeziku lahko znak oz. kretnja pomenotvorna sinteza dveh osnovnejših znakov oz. kretenj (ki se v besednem jeziku izrazi v novi tvorjenki, kretalno pa v kompleksnejši kretnji), npr. *striči + lasje = frizer, poklicati + poslušati = zaslišanje, vsak + leto = vsako leto, sluh + aparat = slušni aparat*. Pri tem se kretnji ne nizata linearno, ampak se sinhrono sintetizirata v novo sestavljeno tvorjeno kretnjo. Dopolnila kot modifikatorji glagolov se lahko izrazijo kot (pod)sestavina kretnje, ki v osnovi prvenstveno izraža glagol, npr. pri glagolih *obesiti [dolg/kratek predmet], vleči [dolg predmet/šop stvari]*.

Ročne kretnje izražajo tudi obrazila besedotvornih pomenov; obstaja kretnja za npr. vršilca/nosilca dejanja *uči-telj, štud-ent* itn. Pri besedotvorni morfologiji je znakovno ali kretensko tvorno zlasti razmerje glagol – samostalnik. Tako je npr. pri *pomesti* enaka oblika kretnje in večja intenzivnost premikanja kot pri *metla*, pri *likati* večja kot pri *likalnik*. S kretnjo se jasno izrazi glagol, motiviran iz samostalnika, npr. *odsekati, pešaćiti* itn.

Prevzeta poimenovanja in vsa lastna imena se v znakovnem jeziku še najbolj avtentično izrazijo s prstnim črkovanjem in z ustno mimiko – tovrstna prilagoditev je podobna

glasovnim in artikulacijskim prilagoditvam v govorjenem jeziku.

Tako kot vsebina znakov/kretenj za določene entitete je pomembna tudi vsebina razmerij med entitetami. Stavkotvorno razmerje oz. prisojevalno razmerje med osebkom in povedkom sotvorita mesto tvorca kretanega poročila in poročani dogodek. V znakovnem jeziku oz. kretalni govornici je torej očitna in zelo neposredna povezanost poročanega dogodka s prostorom in časom. Z vidika mesta tvorca kretanega poročila so zelo jasno izražene spremembe smeri premikanja in spremembe mest/lokacij vseh vključenih udeležencev v primerih, kot so *Jaz sprašujem njo* ↔ *Ona sprašuje mene* ↔ *Ona sprašuje njega*, v primeru *Dva me sprašujeta* pa je v izražanje razmerja vključeno tudi število (nakazano s prsti) v smislu *Oni [dva] spraševati jaz*, smer premikanja oz. gibanja pa je hkrati tudi smer členitve po aktualnosti.

Nelinearna prostorska skladnja in neke vrste hierarhična sinhronost sta v govornici kretenj in obrazne mimike povsem naravni; zadrega se pojavi pri zapisu, ki mora čim bolj pristno zabeležiti skretani dogodek. Medbesedna ali medstavčna hierarhija se lahko nakaže npr. z uporabo oklepajev: pri zapisu bi se lahko okrogli oklepaji uporabili za neobvezno izražene znake/kretnje, oglati pa za spremno ubesedenje kategorij, pri čemer se poleg ročnih kretenj pogosto uporablja tudi obrazna mimika, zlasti za izražanje dodane modalnosti npr. *Njen mož kuha kosilo z veseljem* – *Njen mož kuhati [trajanje] kosilo [veselje]* (Žele 2003, 2007).

V znakovnem jeziku je najbolj korektno govoriti o prostorski skladnji, ki tudi predstavnostno že vključuje členitev po aktualnosti. Del členitve pa je tudi intonacijska prekinitev, ki lahko vnaša zaznamovanost oz. ekspresivnost sporočanega, npr. *Mož opaziti otrok* – *Otrok, mož opaziti* – *Opaziti otrok, mož*. Zgledi potrjujejo diskurzni besedni red in pričakovano izrazito diskurzno usmerjeni jezik.

3.2 Kako je v praksi

Šolska praksa pri nesliščih se najbolj opazno kaže pri zapisovanju sporočil. Napačni ali zaznamovani besedni red z nepoznavanjem ustaljenih skladijskih vzorcev navadno naredi zapisano sporočilo nerazumljivo, v najboljšem primeru dvomno, npr. *V službi Marko je gostilna* 'Marko dela v gostilni', *Pade je dolg sneg* 'sneg dolgo pada', *Zajtrk jem pašteta, kruh in čaj* 'za zajtrk'/'zajtrkujem', *Pripravila sem oblačila hlače* 'pripravila sem (si) oblačila'/'obleči sem si pripravila hlače'/'pripravila sem si hlače, da si jih bom oblekla', *kovanec za Grčiji* 'grški kovanec', *Vsak petek sem pomagal pri očetu* '... očetu'; *Počakam je prišla s avtobusom* 'počkala sem, da je prišel avtobus', *Starši vsi smo šli maša v Cerkev* 'skupaj s starši'/'vsi smo šli k maši', *Ko se zbudim, si grem najprej operem glavo* 'operem'/'grem oprat', *Pričakujemo boljše humanosti* 'boljšo humanost'/'več humanosti' itn. Ena najpogostejših in tudi slovnično pomenljivih napak je npr. *Grem v šoli*, kar bi se moralo pojasniti kot *v šoli* je oznaka mesta in *v šolo* je smer premikanja (Kuplenik 1999: 52).

4 Za sklep

Predstavljeno opozarja, da je znakovni jezik povsem samozadosten jezikovni naravni sistem. Da bi se lahko naravno in enakovredno razvijal, pa ga je v vsaki družbi treba najprej prepoznati in priznati ter v nadaljevanju ustrezno in dovolj izčrpno opisati, hkrati pa vsestransko družbeno razvijati. Za to so potrebni tako teoretični kot praktični priročniki, ki bi krmarili med opisom, predpisom in sprotno sistematizacijo vsega novega.

Viri in literatura

BAUMAN, Jasna, 2007: Pomen standardizacije slovenskega znakovnega jezika. Jasna Bauman (ur.): *Standardizacija slovenskega znakovnega jezika v luči Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011*

(Ur. list RS, št. 43/07). Zbornik posveta. Ljubljana: Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik. 2–5.

BAUMAN, Jasna (ur.), 2009: *Stanje slovenskega znakovnega jezika. Ekspertiza*. Ljubljana: Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik.

BEŠTER, Marija, 1994: Nekaj značilnosti slovenskega kretalnega jezika v primerjavi s slovenskim glasovnim jezikom. *Defektologična Slovenica* 1. 49–70.

GLOBAČNIK, Bojana, 2001: Slovenski jezik in slovenski znakovni jezik. *Defektologična slovenica* 9/2. 19–28.

GLOBAČNIK, Bojana, 2007: *Stališča Slovencev do slovenskega znakovnega jezika. Magistrsko delo*. Ljubljana: ISH.

Iz sveta tišine: Glasilo Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije XXXII/4. Ljubljana: ZDGNŠ.

KUPLENIK, Nicole, 1999: O jezikovnih napakah pri pisnem izražanju gluhih srednješolcev. *Jezik in slovstvo* 44/5. 43–57.

MODERNDORFER, Meri, 1989: Totalna komunikacija. Zvonko Juras (ur.): *O tematiki totalne komunikacije in organiziranje gluhih in naglušnih danes in jutri. Zbornik mednarodnega posveta*. Ljubljana: Zveza društev slušno prizadetih Slovenije. 123–129.

PODBORŠEK, Ljubica, 1992: *Govorica rok II*. Ljubljana: Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

PODBORŠEK, Ljubica, MODERNDORFER, Meri, 1990: *Govorica rok I*. Ljubljana: Zveza društev slušno prizadetih Slovenije.

ŽELE, Andreja, 2007: Kako nevsiljivo povezovati znakovni jezik s pisnim sporočanjem. Jasna Bauman (ur.): *Standardizacija slovenskega znakovnega jezika v luči Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011* (Ur. list RS, št. 43/07). Zbornik posveta. Ljubljana: Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik. 13–17.

ŽELE, Andreja, BAUMAN, Jasna (ur.), 2003: *Multimedijski praktični slovar slovenskega znakovnega jezika. Elektronska izdaja*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije, Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik.

NEKDANJI IN DANAŠNJI POMEN LITERARNE ZGODOVINE V SKLOPU MIGRACIJSKIH ŠTUDIJ

Janja Žitnik Serafin

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 314.74:82(091)

Prispevek povzema zgodovino vključevanja literarnih ved in drugih humanističnih znanosti v okvir meddisciplinarnega raziskovalnega področja migracijskih študij v mednarodnih akademskih krogih in v Sloveniji. V zaključku se dotakne metodoloških izzivov, praktičnih ovir pri pridobivanju raziskovalnih sredstev ter nekaterih dolgoročnih uspehov literarne zgodovine na tem področju.

izseljenstvo/priseljenstvo, izseljenska/priseljenska književnost, migracijske študije, večdisciplinarnost, meddisciplinarni metodološki pristopi

The paper summarises the history of the inclusion of Slovene and international literary studies and other humanities in the framework of the interdisciplinary research field called migration studies. It touches upon some methodological challenges and practical obstacles in raising research funds for such inclusion, and points out the long-term significance of its results.

emigration/immigration, émigré/immigrant literature, migration studies, multidisciplinary approach, interdisciplinary methodology

Uvod: teorije migracij in razvoj migracijskih študij

Raziskovanje migracij¹ oziroma t. i. migracijske študije so izrazito večdisciplinarno raziskovalno področje. Vključevanje literarne zgodovine je bilo od začetka znanstvenega utemeljevanja tega področja do danes odvisno predvsem od tega, ali so v aktualnih teoretskih izhodiščih prevladovali kvantitativni ali kvalitativni dejavniki in merila ter kateremu polu je bilo raziskovanje migracij v okviru določene metodološke usmeritve bližje: ekonomsko-družboslovnemu ali humanističnemu.

Tako kot za druga večdisciplinarna raziskovalna področja tudi za migracijske študije velja, da so začele spodbujati prave meddisciplinarne raziskave šele z razvojem prvih

lastnih meddisciplinarnih metodoloških modelov. V drugi polovici 60. let 20. stoletja, ko lahko že govorimo o začetkih znanstveno utemeljenih migracijskih študij kot samostojnega raziskovalnega področja, so se ukvarjali s teorijo migracij in metodologijo raziskovanja migracij predvsem ekonomisti, sprva zlasti zagovorniki t. i. neoklasičnega pristopa in pristopa nove ekonomije.

Z uveljavitvijo pojmovanja »človeškega kapitala« pa se je začela razvijati tudi humanistična konceptualizacija migracij, ki izhaja iz predpostavke, da je treba migrante obravnavati tudi kot posameznike. Ta smer raziskovanja migracij se osredotoča na motive migrantov, med drugim se opira na njihove izkušnje in življenjske zgodbe (Gombač 2005: 17–21). S tem so postale za meddisciplinarne raziskave migracij zanimive tudi ustna

¹ Prispevek je delni rezultat raziskovalnega programa P5-0070, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

zgodovina s t. i. narativno metodo, zgodovini-
 napisje s preučevanjem izseljenske korespon-
 dence, biografij in avtobiografij ter literarne
 vede z različnimi interpretativnimi tehni-
 kami.

Ko je Zelinsky (1971) v začetku 70. let
 razvil hipotezo o tranziciji mobilnosti, je v
 raziskavi združil ekonomski, demografski,
 geografski in sociološki vidik. Poznejše teo-
 rije migracij, zlasti teorija dvojnega trga de-
 lovne sile oziroma segmentiranosti trga
 delovne sile ter teorija svetovnih sistemov,
 izhajajo iz Marxovega historično-struktura-
 lističnega pristopa, predvsem njegove episte-
 mologije in ekonomije. Te raziskovalne
 usmeritve so v precejšnji meri puščale ob
 strani motive in izkušnje posameznika ter
 posameznih skupin migrantov. Šele teorija
 kumulativne vzročnosti in teorija mrež sta v
 preučevanje migracij znova vključili tudi
 posameznika (Gombač 2005: 27–30).

Seveda so se različne humanistične vede –
 od zgodovinarstva, geografije in etnologije
 prek muzikologije, umetnostne in literarne
 zgodovine do jezikoslovja – v vseh teh letih,
 zlasti pa od 70. let naprej, bolj ali manj samo-
 stojno ukvarjale s preučevanjem izseljenstva
 v državah izseljevanja ter priseljenstva v
 državah priseljevanja, občasno pa so se
 medsebojno povezale v kakem nacionalnem
 ali mednarodnem raziskovalnem projektu
 oziroma programu. Vendar večina raziskoval-
 nih sadov iz zgodnejšega obdobja večdiscipli-
 narnih humanističnih raziskovalnih progra-
 mov na tem področju (tj. iz 70. in začetka
 80. let 20. stoletja) ne prinaša meddiscipli-
 narno utemeljenih spoznanj. Ti sadovi so
 namreč skupek raziskovalnih rezultatov raz-
 ličnih ved, ki se naslanjajo na disciplinarno
 utemeljene teoretske, metodološke, katego-
 rialne in terminološke podlage.

Raziskovanje slovenskega izseljenstva in razvoj migracijskih študij v Sloveniji

V 80. letih 20. stoletja sta v Sloveniji
 poleg številnih manjših raziskav² potekala
 tudi dva večja meddisciplinarna raziskovalna
 programa oziroma projekta na tem področju,
 in sicer na Filozofski fakulteti Univerze v
 Ljubljani in v Znanstvenoraziskovalnem cen-
 trju Slovenske akademije znanosti in umet-
 nosti (ZRC SAZU). Ker je na SAZU tak
 program potekal že prej, bom najprej
 predstavila njegovo kratko zgodovino.

Leta 1963 je bil na SAZU v Ljubljani
 ustanovljen Študijski center za zgodovino
 slovenskega izseljenstva, ki so ga sestavljale
 arhivska, bibliografska in statistična sekcija.
 Do leta 1967 je center deloval kot iniciativ-
 no-koordinacijski odbor brez lastnih prostoro-
 v in kadrov. Kljub temu je njegovo delo
 prineslo vrsto rezultatov: objavo bibliografije
 slovenskega izseljenskega časopisja (Bajec
 1964), razstavo izseljenskega tiska in foto-
 grafij leta 1965, otvoritev spominske sobe
 Louisa Adamiča v njegovi rojstni hiši v Blatu
 pri Grosupljem, izdelavo elaboratov Eme
 Umek *Pregled arhivskih virov za zgodovino
 izseljenstva* (10 strani, tipkopis) in Živka
 Šifrerja *Statistični podatki o izseljevanju s
 slovenskega etničnega ozemlja od srede
 19. stoletja do 1. svetovne vojne* (338 strani,
 tipkopis). Zaradi pomanjkanja denarja in
 kadrov je delo Študijskega centra konec 60.
 let zamrlo.

Leta 1982 je njegovo delo nadaljeval
 novoustanovljeni Inštitut za izseljenstvo pri
 SAZU. Do pobude za ustanovitev tega inšti-
 tuta je prišlo na mednarodnem simpoziju ob
 30-letnici smrti slovensko-ameriškega pisa-
 telja Louisa Adamiča. Inštitut je vodil lite-
 rarni zgodovinar akademik Janez Stanonik, ki
 je bil tudi organizator omenjenega simpozija.
 Pod njegovim vodstvom je Inštitutu uspelo od
 Slovenske izseljenske matice, Narodne in

² Ena takšnih je sociolingvistična raziskava jezika slovenskih Američanov, ki jo je v drugi polovici 80. in
 začetku 90. let opravila Nada Šabec (1995) ter velja za pionirsko delo slovenske sociolingvistike na tem
 področju.

univerzitetne knjižnice v Ljubljani ter Arhiva Slovenije pridobiti izseljensko periodiko, nekaj arhivskih fondov in popise dotlej zbrane izseljenskega gradiva (Čebulj Sajko 1990: 11–17). Inštitut je sprva zaposloval le honorarno sodelavko, leta 1985 pa se je začel kadrovsko dopolnjevati. Do leta 1990 so poleg strokovne sodelavke našli redno zaposlitev na Inštitutu še dva zgodovinarja in tri mlade raziskovalke, in sicer literarna zgodovinarica (ki je prva redno zaposlena raziskovalka na Inštitutu), etnologinja in sociologinja.³

Danes je na Inštitutu poleg dveh strokovnih sodelavk zaposlenih še deset raziskovalcev, in sicer sedem doktorjev znanosti in tri doktorandke.⁴ Z njihovim sodelovanjem lahko program Inštituta pokriva večino humanističnih in družboslovnih vidikov raziskovanja migracij, saj zastopajo naslednje znanstvene discipline: literarne vede (s področja slovenistike, nemcistike in amerikanistike), jezikoslovje (s področja slovenistike), zgodovino, umetnostno zgodovino, bibliotekarstvo, arhivistiko, etnologijo in kulturno antropologijo, geografijo in sociologijo. Inštitut pogreša zlasti sodelovanje raziskovalcev s področja ekonomije in prava. Najmlajša doktorandka na Inštitutu je magistra migracij in medkulturnih odnosov; zaključila je meddisciplinarni mednarodni magistrski študij z enakim nazivom, ki ga Inštitut izvaja v soorganizaciji Univerze v Novi Gorici in šestih tujih univerz, od letos v okviru programa Erasmus Mundus. Rezultat kadrovske razširitve in učinkovite organizacije dela je veliko število zaključenih domačih in tujih projektov, uspešno končanih doktorskih študijev mladih raziskovalcev, opravljenih habilitacij v pedagoške nazive ter množica odmevnih objavljenih del, med njimi 33 zvezkov

znanstvene revije *Dve domovini/Two Homelands* in 20 znanstvenih monografij v zbirki Migracije.

Pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani so začeli leta 1979 izvajati meddisciplinarni raziskovalni projekt Slovensko izseljenstvo in kultura. Vanj so se vključili geografi, umetnostni zgodovinarji, muzikologi in etnologi (Slavec 1990: 309), predvsem pa literarni zgodovinarji, največ iz vrst anglistov in amerikanistov. Projekt je dal kar nekaj rezultatov, ki še vedno predstavljajo disciplinarne znanstvene objave. Zelo uporabni so kot vir pri današnjem meddisciplinarnem raziskovanju slovenskega izseljenstva. To velja zlasti za rezultate etnoloških raziskav slovenskega izseljenstva: samo do leta 1985 je nastalo osem seminarskih in sedem diplomskih nalog (Čebulj Sajko 1993: 91), od katerih so bile tri objavljene v knjižni obliki, in sicer o Slovencih v Franciji, Nemčiji in ZDA (Bogovič, Canjko 1983; Slavec 1982; Sulič 1983).

Danes se z raziskovanjem slovenskega izseljenstva poleg Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU in različnih raziskovalnih skupin na slovenskih univerzah ukvarja še nekaj drugih ustanov, npr. Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenski etnografski muzej, občasno tudi Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani itn.

V državah nekdanjega množičnega izseljevanja in sodobnega množičnega priseljevanja so poleg arhivov, muzejev in raziskovalnih ustanov, posvečenih izseljencem, začeli ustanavljati vse več raziskovalnih institucij, ki se ukvarjajo z novimi priseljenci. Tako so denimo na Švedskem poleg inštitutov za raziskovanje švedskega izseljenstva, kot sta Sverige Amerika Centret,⁵ ki vključuje

³ Leta 1990 so bili na Inštitutu zaposleni strokovna sodelavka Špela Marinšek, zgodovinarja Andrej Vovko in Marjan Drnovšek ter mlade raziskovalke Janja Žitnik, Breda Čebulj Sajko in Marina Lukšič Hacin.

⁴ Doktorji znanosti: Marjan Drnovšek, Jure Gombač, predstojnica Marina Lukšič Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž, Kristina Toplak in Janja Žitnik Serafin; doktorandke: Metka Lokar, Mojca Vah Jevšnik in Marijanca Ajša Vižintin.

⁵ Švedski ameriški center, ustanovljen 1960; www.swedenamerica.se.

tudi izseljenski arhiv, in Svenska Emigrant-institutet,⁶ ki vključuje arhiv, knjižnico, muzej in raziskovalni center, v 70. letih ustanovili celo vrsto organizacij in ustanov za priseljenska vprašanja, med drugim Immigrant Institutet.⁷

V Sloveniji, ki prav tako sodi med države nekdanjega množičnega izseljevanja (zlasti ob koncu 19. in začetku 20. stoletja) in množičnega sodobnega priseljavanja (zlasti do konca 70. let 20. stoletja), še nimamo raziskovalnega inštituta, ki bi se posvečal izključno vprašanjem priseljenstva v Sloveniji. Tako danes izvajajo raziskovalne programe in projekte s tega področja inštituti, ki so se doslej ukvarjali s sorodno tematiko: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU,⁸ ki je prav zaradi razširjenega programa dopolnil svoje ime, Mirovni inštitut,⁹ Inštitut za narodnostna vprašanja¹⁰ itn. Za vse te inštitute je značilna izrazito večdisciplinarna kadrovska sestava, ki omogoča tudi samostojno izvajanje meddisciplinarnih projektov in programov.

Meddisciplinarni pristopi migracijskih študij in literarna zgodovina

Na večdisciplinarnem raziskovalnem področju migracijskih študij so v mednarodnih akademskih krogih najmočneje zastopane znanstvene discipline sociologija, ekonomija, demografija in statistika, od humanističnih ved pa geografija, zgodovinopisje, rodoslovje, etnologija, kulturna antropologija in sociolingvistika, vse bolj pa tudi muzeologija in arhivistika. Posamezne mednarodne predstavitve meddisciplinarnih rezultatov vključujejo tudi literarnozgodovinske (Storhaug 2006), muzikološke (Hemetek 2004), umetnostnozgodovinske (Lambkin 2007) in druge humanistične raziskave.

Največ literarnozgodovinskih raziskav s področja izseljenskega leposlovja se posveča ruski, slovenski, poljski, češki, ukrajinski, škotski in libanonski izseljenski književnosti ter emigrantski književnosti baltskih in azijskih narodov, zelo malo pa je posebej za to področje prilagojenih teoretskih, metodoloških in primerjalnih študij, ki bi zajele izseljenske literature različnih narodov in njihov pomen za meddisciplinarno raziskovanje izseljenstva. Meddisciplinarno raziskovanje izseljenske književnosti so omogočile predvsem nekatere meddisciplinarno usmerjene literarne teorije in metodologije, npr. polisistemska teorija (Even Zohar 1990, 1997).

Slovenija danes sodi med države, v katerih je obseg raziskovanja izseljenske književnosti, ki poteka v okviru disciplinarnih literarnovednih raziskav, bolj ali manj uravnotežen z obsegom tistega raziskovanja izseljenske književnosti, ki poteka v sklopu različnih večdisciplinarnih in meddisciplinarnih raziskav (največ v okviru migracijskih študij). Med disciplinarne raziskave na tem področju sodijo npr. raziskava Pogačnika (1972) ob koncu 60. in začetku 70. let 20. stoletja, ki jo je objavil v knjižici *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo*, ter nekatere njegove poznejše študije; nekatere moje raziskave, zlasti tiste, katerih rezultate sem objavila v znanstveni in strokovni periodiki v 90. letih (ne pa tudi v svojih knjigah iz 90. let); vrsta raziskav sodelavcev Filozofske fakultete v Ljubljani od konca 70. let dalje; različne samostojne študije posameznih literarnih zgodovinarjev, med njimi Kermaunerja, Pibernika in Poniža.¹¹ Doslej je mnogo manj objavljenih rezultatov disciplinarno zasnovanih raziskav literarne produkcije priseljencev v Sloveniji.

Na drugi strani pa so največkrat meddisciplinarno zasnovane tiste raziskave izseljenske

6 Švedski izseljenski inštitut, ustanovljen 1965; www.utvandrnashus.se.

7 Priseljenski inštitut, ustanovljen 1973; www.immi.se.

8 <http://isi.zrc-sazu.si>

9 www.mirovni-institut.si

10 www.inv.si

in priseljske književnosti, ki so tesno vpete v raziskovanje širše migracijske problematike. Sem sodijo, denimo, nekatere magistrske in doktorske raziskave mladih raziskovalcev na področju izseljske in priseljske književnosti, ki so sestavni del meddisciplinarnih raziskovalnih projektov ali programov ter pri katerih lahko nastopajo kot mentorji in člani komisij predstavniki različnih znanstvenih disciplin.¹² Prav to velja tudi za meddisciplinarno raziskovanje književnosti v sklopu raziskovalnega programa in nekaterih že zaključenih ali še potekajočih projektov Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije, kot so npr. Slovenska izseljska književnost (temeljni projekt, 1993–1996), Vrhovi slovenskega emigrantskega slovstva (temeljni projekt, 1997–1999), Položaj kulturno-umetniške dejavnosti slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni slovenski kulturi (CRP, 1999–2000), Stanje in perspektive slovenskega povratništva (temeljni projekt, 2000–2002), Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji (aplikativni projekt, 2004–2007) ter Ustvarjanje spomina in ohranjanje kulturne identitete med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci (aplikativni projekt, 2009–2012).

Za sklep: izzivi, zagate in uspehi

Raziskovanje migracij v okviru raziskovalnih skupin s pestro zasedbo različnih znanstvenih disciplin je v zadnjih dvajsetih letih v Sloveniji zaključilo prehod od večdisciplinarnega k meddisciplinarnemu pristopu. To med drugim potrjuje tudi akreditacija novih meddisciplinarnih študijskih programov na tem področju. O metodoloških izzivih meddisciplinarnega raziskovanja migracij

sem prvič pisala pred dobrimi dvajsetimi leti (Žitnik 1990: 171). Ugotovila sem, da je bil raziskovalni program Inštituta za slovensko izseljenstvo v prvih letih bolj večdisciplinaren kot meddisciplinaren (prav tam: 170):

Glede bazičnega programa Inštituta je treba priznati, da je bil do nedavnega v osnovi nedorečen. Tako široka oznaka problematike, kot je pojem »slovensko izseljenstvo«, je dovoljevala bolj ali manj naključno združevanje posameznih raziskav brez problemske povezave in brez pravega interdisciplinarnega pristopa, ki je sicer do neke mere bil prisoten pri vsaki posamezni raziskavi, ne pa tudi pri celotnem programu.

Inštitut je od tedaj prehodil dolgo pot. Danes je večina njegovih raziskovalnih in pedagoških projektov meddisciplinarnih, takšen pa je tudi njegov sedanjí raziskovalni program. Projektni rezultati so meddisciplinarni zato, ker ne predstavljajo več multidisciplinarnega mozaika med seboj rahlo povezanih sestavnih delov, temveč metodološko enovito celoto.

Skoraj brezupno oviro pri prijavljanju projektov Inštituta, ki so pretežno literarno usmerjeni, na nacionalne projektne razpise pa po moji izkušnji v zadnjih letih predstavlja evalvacijski sistem, ki nima pravega posluha za tovrstne meddisciplinarne projekte. Če so taki projekti prijavljeni na področju literarnih ved, jih ocenjevalci odkrito zavrnejo zaradi njihove »preširoke« meddisciplinarnosti. Če so prijavljeni na področju Narodno vprašanje, ki je podpodročje družboslovja, jih ocenjevalci zavrnejo, ker so preveč literarnovedno usmerjeni. In če je prijava oddana na področju interdisciplinarnih raziskav, imam vtis, da jo obravnavajo tako, kot da bi tja zašla le pomotoma.

¹¹ Med pravkar potekajočimi disciplinarno zasnovanimi raziskavami izseljske književnosti je tudi doktorska raziskava o slovenski izseljenski kratki prozi v Argentini po drugi svetovni vojni, ki jo je kandidatka prijavila na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, čeprav – kot piše v odločbi dekana – poteka znotraj »interdisciplinarnega doktorskega študijskega programa Humanistika in družboslovje, področje: slovenistika«. To seveda ni v nasprotju z meddisciplinarno naravo študijskega programa, ki sicer omogoča meddisciplinarnost individualnih študijskih programov, vendar je ne zahteva.

¹² Pri zagovoru moje doktorske disertacije (Žitnik 1991) so komisijo sestavljali predstavniki treh različnih znanstvenih disciplin, pri zagovoru magistrskega dela (Žitnik 1988) pa dveh: zgodovine in literarne vede.

Kljub temu je slovenska literarna zgodovina v okviru disciplinarnih, večdisciplinarnih in meddisciplinarnih projektov v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja opravila celovito in kompleksno raziskavo slovenske izseljenške književnosti, ki se lahko primerja z rezultati ruske literarne zgodovine na področju raziskovanja ruske izseljenške književnosti. Rezultate tovrstnih raziskav danes uporabljajo vse znanstvene vede s področja migracijskih študij, o njihovi odmevnosti znotraj in zunaj nacionalnega prostora pa priča tudi njihova široka domača in mednarodna citiranost.

Literatura

- BAJEC, Jože, 1964: Slovensko izseljensko časopisje 1891–1945. *Slovenski izseljenski koledar* 1965. 215–240.
- BOGOVIČ, Alenka, CANJKO, Borut, 1982: *Slovenci v Franciji*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- ČEBULJ SAJKO, Breda, 1990: Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo. *Dve domovini/Two Homelands* 1. 11–20.
- ČEBULJ SAJKO, Breda, 1993: Pregled doseganega etnološkega raziskovanja slovenskega izseljenstva. *Dve domovini/Two Homelands* 4. 87–108.
- EVEN - ZOHAR, Itamar, 1990: Polysystem Studies. *Poetics Today* 11/1 (Posebna številka).
- EVEN - ZOHAR, Itamar 1997: Factors and Dependencies in Culture: A Revised Outline for Polysystem Culture Research. *Canadian Review of Comparative Literature* 24/1. 15–34. www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/papers/fac-dep-crcl.htm
- GOMBAČ, Jure, 2005: *Esuli ali optanti? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- HEMETEK, Ursula, 2004: Traditional Music of Minorities in Austria: A Strategy of Cultural Survival? Fritz Peter Kirsch, Waldemar Zachariasiewicz (ur.): *Möglichkeiten und Grenzen des Multikulturalismus: Der Schutz sprachlich-kultureller Vielfalt in Kanada und Europa*. Wien: Universität Wien. 179–190.
- Immigrant Institutet*: www.immi.se
- Inštitut za narodnostna vprašanja*: www.inv.si
- Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU*: <http://isi.zrc-sazu.si>
- LAMBKIN, Brian, 2007: Rituals of Departure from Europe: Using the Art of European Migration Virtual Archive. *AEMI Journal* 4/5. 153–161.
- Mirovni inštitut*: www.mirovni-institut.si
- POGAČNIK, Jože, 1972: *Slovensko zamejsko in zdmsko slovstvo*. Trst: Zaliv.
- SLAVEC, Ingrid, 1982: *Slovenci v Mannheimu*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- SLAVEC, Ingrid, 1990: Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev. *Dve domovini/Two Homelands* 1. 309–317.
- STORHAUG, Hans (ur.), 2006: Cinema, Literature and Migration. *AEMI Journal* 4 (Posebna številka). www.aemi.dk/publications/2006-07.pdf
- SULIČ, Nives, 1983: *Thank God I'm Slovenian*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Svenska Emigrantinstitutet*: www.utvandrarshuset.se
- Sverige Amerika Centret*: www.swedenamerica.se
- ŠABEC, Nada, 1995: *Half pa pu: The Language of Slovene Americans*. Ljubljana: ŠKUC.
- ZELINSKY, Wilbur, 1971: The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review* 61. New York. 219–249.
- ŽITNIK, Janja, 1988: *Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine: analiza končne redakcije. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ŽITNIK, Janja, 1990: Nekateri problemi pri raziskovanju slovenskega izseljenstva. *Razprave in gradivo* 22. 164–173.
- ŽITNIK, Janja, 1991: *Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja. Doktorsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Recenzentke in recenzenti

- Kozma Ahačič**, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Agnieszka Będkowska - Kopczyk**, Akademia Techniczno-Humanistyczna, Wydział Humanistyczno-Społeczny, Ul. Willowa 2, 43 309 Bielsko Biała, Poljska
- Aleksander Bjelčevič**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Maja Đukanović**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11 000 Beograd, Srbija
- Ina Ferbežar**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Apolonija Gantar**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Vojko Gorjanc**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Miran Hladnik**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Monika Kalin Golob**, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Simona Kranjc**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Erika Kržišnik**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Martina Ožbot**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Anita Peti Stantić**, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvaška
- Mateja Pezdirc Bartol**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Andrej Rozman**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Marko Stabej**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Sonja Starc**, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta Koper, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija
- Namita Subiotto**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Alojzija Zupan Sosič**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Alenka Žbogar**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
- Andreja Žele**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Avtorice in avtorji

- Mihael Arčan**, Unit for Natural Language Processing, Digital Enterprise Research Institute, National University of Ireland, University Road, Galway, Irska
mihael.arcan@deri.com
- Špela Arhar Holdt**, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Cesta v Kleče 16, 1000 Ljubljana, Slovenija
spela.arhar@trojina.si
- Irena Avsenik Nabergoj**, ZRC SAZU, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Inštitut za Sveto pismo, judovstvo in zgodnje krščanstvo, Poljanska cesta 4, 1000 Ljubljana; Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Vipavska 13, 5000 Nova Gorica, Slovenija
irena.avsensnik-nabergoj@guest.arnes.si
- Saša Babič**, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
babic.sasa@gmail.com
- Janja Batič**, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
janja.batic@uni-mb.si

Jasna Bauman, Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik, Prekmurska ulica 6,
1000 Ljubljana, Slovenija
jasna_zdruzenje@t-2.net

Katarzyna Bednarska, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Kościuszki 65, 90 514 Łódź,
Poljska
bednarska@gmail.com

Ana Beguš, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Titov trg 5, 6000 Koper,
Slovenija
ana.begus@fhs.upr.si

Mirjana Benjak, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Ulica I. Matetića Ronjgova 1, 52 100 Pula, Hrvaška
mibenjak@inet.hr

Elizabeta Bernjak, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor,
Slovenija
elizabeta.bernjak@siol.net

Milena Mileva Blažič, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 16,
1000 Ljubljana, Slovenija
milena.blazic@pef.uni-lj.si

Mirna Buic
mirna.buic@gmail.com

Gaja Červ, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana,
Slovenija
gaja.cerv@fdv.uni-lj.si

Monika Deželak Trojar, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2,
1000 Ljubljana, Slovenija
monika.dezelak@zrc-sazu.si

Helena Dobrovoljc, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana,
Slovenija
HD@zrc-sazu.si

Davorin Dukič, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijska 1,
6000 Koper, Slovenija
davorin.dukic@gmail.com; davorin_dukic@t-2.net

Maja Đukanović, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11 000 Beograd, Srbija
majadj@eunet.rs

Tomaž Erjavec, Institut »Jožef Stefan«, Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana, Slovenija
tomaz.erjavec@ijs.si

Manca Erzetič
manca.erzetic@gmail.com

Darja Fišer, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
darja.fiser@ff.uni-lj.si

Ján Gallik, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Štefánikova 67, 949 74 Nitra,
Slovaška
jan.gallik@ukf.sk

Marjetka Golež Kaučič, ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut, Novi trg 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
marjetka.golez-kaucic@zrc-sazu.si

Matejka Grgič, Slovenski izobraževalni konzorcij, Korzo Verdi 51, Gorica, Italija
matejka.grgic@slovik.org

Marlena Gruda, Uniwersytet Śląski, Bankowa 12, 40 007 Katowice, Poljska
marlena.gruda@gmail.com

- Dragica Haramija**, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
dragica.haramija@uni-mb.si
- Cvetka Hedžet Tóth**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
cvetka.toth@ff.uni-lj.si
- Najda Ivanova**, Sofijski universitet »Sv. Kliment Ohridski«, Bul. Car Osvoboditel 15, 1504 Sofia, Bolgarija
naida_iv@yahoo.com
- Katarina Jaklitsch Jakše**, Srednja vzgojiteljska šola in gimnazija Ljubljana, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana, Slovenija
katarina.jaklitsch@guest.arnes.si
- Nataša Jakop**, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
natasa.jakop@zrc-sazu.si
- Jan Jona Javoršek**, Institut »Jožef Stefan«, Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana, Slovenija
jona.javorsek@ijs.si
- Tanja Jelenko**, Šolski center Celje, Pot na Lavo 22, 3000 Celje, Slovenija
tanja.jelenko@guest.arnes.si
- Mateja Jemec Tomazin**, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
mjt@zrc-sazu.si
- Ines Jerele**, Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana, Slovenija
ines.jerele@nuk.uni-lj.si
- Pavle Jović**, Univerzitetna biblioteka »Svetožar Marković«, Bulevar Kralja Aleksandra 71, 11 000 Beograd, Srbija
pavlejovic@yahoo.com
- Branka Kalenić Ramšak**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
branka.ramsak@guest.arnes.si; branka.kalenic@ff.uni-lj.si
- Monika Kalin Golob**, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
monika.kalin-golob@fdv.uni-lj.si
- Irma Kern**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
irma.kern@guest.arnes.si
- Maša Kodrič**, Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana, Slovenija
masa.kodric@nuk.uni-lj.si
- Iztok Kosem**, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Cesta v Kleče 16, 1000 Ljubljana, Slovenija
iztok.kosem@trojina.si
- Borko Kovačević**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11 000 Beograd, Srbija
borkoko@fil.bg.ac.rs
- Mira Krajnc Ivič**, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
mira.krajnc@uni-mb.si
- Boža Krakar Vogel**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
boza.krakar@guest.arnes.si
- Irena Krapš Vodopivec**, Škofijska gimnazija Vipava, Goriška cesta 29, 5271 Vipava, Slovenija
irena.kraps@guest.arnes.si
- Simon Krek**, Amebis, d.o.o., Kamnik, Bakovnik 3, 1241 Kamnik; Institut »Jožef Stefan«, Laboratorij za umetno inteligenco, Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana, Slovenija
simon.krek@guest.arnes.si

- Uršula Krevs Birk**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
ursula.krevs@guest.arnes.si
- Andrej Leben**, Karl-Franzens-Universität Graz, Institut für Slawistik, Merangasse 70/I, 8010 Graz, Avstrija
andreas.leben@uni-graz.at
- Lidija Ličen**, Srednja šola Slovenska Bistrica, Ulica dr. Jožeta Pučnika 21, 2310 Slovenska Bistrica, Slovenija
lidija@licen.si
- Marko Ljubešić**, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Ulica I. Matetića Ronjgova 1, 52 100 Pula, Hrvaška
marko.ljubestic@gmail.com
- Nikola Ljubešić**, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvaška
nljubesi@ffzg.hr
- Ljubica Marjanovič Umek**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
ljubica.marjanovic@guest.arnes.si
- Vida Medved Udovič**, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija
vida.udovic@guest.arnes.si
- Vesna Mikolič**, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
vesna.mikolic@fhs.upr.si
- Tamara Mikolič Južnič**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
tamara.mikolic@guest.arnes.si
- Sara Može**, Amebis, d.o.o., Kamnik, Bakovnik 3, 1241 Kamnik, Slovenija
moze.sara@gmail.com
- Albina Nečak Lük**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
albina.necak@guest.arnes.si
- Matija Ogrin**, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
matija.ogrin@zrc-sazu.si
- Vladimir Osolnik**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
vladimir.osolnik@ff.uni-lj.si
- Martina Ožbot**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
martina.ozbot@guest.arnes.si
- Natalija Panić**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11 000 Beograd, Srbija
natalija.panic@fil.bg.ac.rs
- Nada Petkovska**, Univerzitet »Sv. Kiril i Metodij«, Fakultet za dramski umetnosti, Bul. Ruger Boskovic, b. b., 1000 Skopje, Makedonija
petkovska.n@t-home.mk
- Gleb Pilipenko**, Ruska akademija znanosti, Inštitut za slavistiko, Leninskij prospekt 32 A, 119 334 Moskva, Rusija
glebpilipenko@mail.ru
- Olga Plotnikova**, Moskovska državna univerza M. V. Lomonosova, Filologičeskij fakul'tet, Kafedra slavjanskoj filologiji, Vorob'evy Gory, 1. korpus gumanitarnih fakul'tetov, 119 899 Moskva, Rusija
eportova@mail.ru
- Gizela Polanc Podpečan**, Gimnazija Velenje, Trg mladosti 3, 3320 Velenje, Slovenija
gizela.podpecan@gmail.com
- Senja Pollak**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
senja.pollak@ff.uni-lj.si

- Vesna Polovina**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11 000 Beograd, Srbija
polovinav@fil.bg.ac.rs
- Barbara Pregelj**, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Titov trg 5, 6000 Koper; Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Vipavska 13, 5000 Nova Gorica, Slovenija
barbara.pregelj@guest.arnes.si
- Tadeja Rozman**, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Cesta v Kleče 16, 1000 Ljubljana, Slovenija
tadeja.rozman@trojina.si
- Mojca Schlamberger Brezar**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
mojca.brezar@ff.uni-lj.si
- Mojca Smolej**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
mojca.rogac@guest.arnes.si
- Maja Smotlak**, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
maja.smotlak@zrs.upr.si
- Marija Stanonik**, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
stanonik@zrc-sazu.si
- Sonja Starc**, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta Koper, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija
sonja.starc@guest.arnes.si
- Mojca Stritar**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
mojca.stritar@gmail.com
- Polonca Šek Mertük**, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
polonca.sek@uni-mb.si
- Matej Šekli**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
matej.sekli@guest.arnes.si
- Marjana Šifrar Kalan**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
marjana.sifrar@ff.uni-lj.si; marjana.kalan@siol.net
- Katja Škrubej**, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
katja.skrubej@pf.uni-lj.si
- Katarina Šrimpf**, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
katarina.srimpf@zrc-sazu.si
- Dušan Teplan**, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Štefánikova 67, 949 74 Nitra, Slovaška
dteplan@ukf.sk
- Hotimir Tivadar**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si
- Tomaž Toporišič**, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
tomaz.toporisc@guest.arnes.si
- Jelena Tušek**, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvaška
jtusek@ffzg.hr
- Ada Vidovič Muha**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
ada.vidovic-muha@guest.arnes.si
- Branislava Vičar**, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
branislava.vicar@uni-mb.si
- Špela Vintar**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
spela.vintar@ff.uni-lj.si

Marijanca Ajša Vižintin, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, Novi trg 2,
1000 Ljubljana, Slovenija
vizintin@zrc-sazu.si

Maria Wtorkowska, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
mworkowska@yahoo.com

Tomislav Zagoda, Znanje d.d., Mandičeva 2, 10 000 Zagreb, Hrvaška
tomislav.zagoda@znanje.hr; zagoda.tomislav@inet.hr

Jure Zupan, Kemijski inštitut Ljubljana, Hajdrihova 19, 1000 Ljubljana, Slovenija
jure.zupan@ki.si

Ana Zwitter Vitez, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Cesta v Kleče 16, 1000 Ljubljana,
Slovenija
ana.zwitter@guest.arnes.si

Mojca Žagar Karer, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana,
Slovenija
mojca.zagar@zrc-sazu.si

Alenka Žbogar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
alenka.zbogar@guest.arnes.si

Andreja Žele, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
andreja.zele@ff.uni-lj.si

Janja Žitnik Serafin, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, Novi trg 2,
1000 Ljubljana, Slovenija
janja.zitnik@zrc-sazu.si

BIBLIOGRAFSKO KAZALO ZBORNIKOV SIMPOZIJEV OBDOBJA

1 (1980)–30 (2011)

Anka Sollner Perdih

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Od leta 1979, ko je na ljubljanski slavistiki prvič potekal mednarodni simpozij z naslovom Obdobja, do leta 2011 se jih je zvrstilo že trideset. Zborniki Obdobji so izhajali z eno- ali večletnim zamikom, od leta 2009 pa zborniki prispevkov izhajajo hkrati s prireditvijo. Sprva, od prvega do desetega zvezka, so bili prispevki razdeljeni na tri vsebinske dele, in sicer na književnost, jezik in kulturo. Sledili so zvezki, ki so bili posvečeni pomembnim slovenskim jezikoslovcem (Miklošič, Kopitar in Oblak) ter literarni zgodovinki Marji Boršnik. Od osemnajstega zvezka naprej so tipološko problematiko zamenjale t. i. »metode in vrste«, od sedemindvajsetega zvezka dalje pa podnaslov »simpozij«. Menjavale so se jezikoslovne in literarne teme, petindvajseti simpozij je bil posvečen didaktiki, sedemindvajseti pa 500-letnici rojstva Primoža Trubarja. Obdobja so v celoti izhajala kot monografske enote, razen Ramovševega zbornika, ki je izšel kot redna (tematska) številka *Slavistične revije* 1994 (letn. 42, št. 2–3). Vsi zborniki, razen četrtega, ki je bil posvečen moderni in je izšel v dveh delih, so bili izdani v enem zvezku. V spodnjem seznamu navajamo bibliografske zapise (COBISS) za posamezne zbornike Obdobji, njihove naslove ter urednike in druge sodelavce.

1. **OBDOBJE razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu) : mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979 / uredil Boris Paternu s sodelovanjem Brede Pogorelec in Jožeta Koruze ; [prevodi Ljubica Črnivec ... et al.]. [Ljubljana] : Filozofska fakulteta, [1980]. 452 str. (Obdobja. 1).
2. **OBDOBJE romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu) : mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1980 / [organizatorja] Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta [in] Znanstveni inštitut, PZE za slovanske jezike in književnosti, XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture ; [uredil Boris Paternu s sodelovanjem Franca Jakopina in Jožeta Koruze ; prevodi Anica Cedilnik ... et al.]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1981. 560 str. (Obdobja. 2).
3. **OBDOBJE realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu) : mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1981 / [organizatorja] Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta [in] Znanstveni inštitut, PZE za slovanske jezike in književnosti, XVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture ; uredil Boris Paternu s sodelovanjem Franca Jakopina in Jožeta Koruze] ; prevodi Anica Cedilnik ... et al.]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1982. 538 str. (Obdobja. 3).
4. **OBDOBJE simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu : mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 4. julija 1982 / [uredil Franc Zadravec s sodelovanjem Franca Jakopina in Franceta Bernika] ; [prevodi Dušan Gabrovšek, Miran Hladnik, Stanko Klinar, Marko Kranjec, Mirko Križman, Klaus D. Olof, Tone Pretnar in Marija Smolič]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1983. 2 zv. (396, 428 str.). (Obdobja. 4).
5. **OBDOBJE ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu) : mednarodni simpozij v Ljubljani od 30. junija do 2. julija 1983 [v okviru prireditve] XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture / [uredil Franc Zadravec s sodelovanjem Helge Glušič in Franca Jakopina ; prevodi Anica

- Cedilnik, Ljubica Črnivec, Marko Kranjec, Albinca Lipovec, Klaus D. Olof in Tone Pretnar]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1984. 639 str. (Obdobja. 5).
6. **16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : mednarodni simpozij v Ljubljani od 27. do 29. junija 1984 / [uredila Breda Pogorelec s sodelovanjem Jožeta Koruze ; prevodi Ljubica Črnivec ... et al.]. Ljubljana : [Filozofska fakulteta], 1986. 611 str., ilustr. (Obdobja. 6).
 7. **SOCIALNI realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1985 / [uredil Franc Zadavec s sodelovanjem Jožeta Koruze in Aleksandra Skaze ter Jožeta Toporišiča] ; [prevodi Marjan Golobič ... et. al.]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1987. 642 str. (Obdobja. 7).
 8. **SODOBNI slovenski jezik, književnost in kultura** : mednarodni simpozij, v Ljubljani od 1. do 3. julija 1986 / [uredila Boris Paternu in Franc Jakopin s sodelovanjem Petra Weissa ; prevodi Ljubica Črnivec ... et al.]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1988. 487 str. (Obdobja. 8).
 9. **OBDOBJE baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1987 / [organizatorja] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture [in] Znanstveni inštitut ; [uredila Aleksander Skaza in Ada Vidovič Muha s sodelovanjem Jožeta Severja ; prevodi Käthe Grah ... et al.]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1989. 474 str., ilustr. (Obdobja. 9).
 10. **OBDOBJE srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : mednarodni simpozij v Ljubljani od 29. junija do 1. julija 1988 / [uredil Jože Toporišič ; prevodi avtorski, M. Greenberg v angl., J. Toporišič v slovenščino]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1989. 391 str. (Obdobja. 10).
 11. **OBDOBJE slovenskega narodnega preporoda** : (ob 70-letnici ljubljanske slavistike) : mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1989 / [uredil Matjaž Kmecl ; prevodi Margaret Davis ... et al.]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1991. 320 str., [1] zganj. pril., ilustr. (Obdobja. 11).
 12. **RAMOVŠEV zbornik** / [uredniški odbor France Bernik ... et al.]. Ljubljana : Slavistično društvo Slovenije, 1994. Str. 140–435, [1] f. pril. z Ramovševo sl., ilustr. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
 13. **MIKLOŠIČEV zbornik** : mednarodni simpozij, v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991 / [uredili Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin ; prevodi Jože Toporišič ... et al.]. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture : Znanstveni inštitut ; v Mariboru : Univerza, 1992. IV, 638 str. (Obdobja. 13).
 14. **INDIVIDUALNI in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** : ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove : mednarodni simpozij v Ljubljani od 24. do 26. junija 1992 pod vodstvom Toneta Pretnarja / [organizatorja] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture [in] Znanstveni inštitut ; [uredila Marko Juvan in Tomaž Sajovic ; prevodi Igor Maver ... et al.]. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994. 471 str. (Obdobja. 14).
 15. **KOPITARJEV zbornik** : mednarodni simpozij v Ljubljani, 29. junij do 1. julij 1994 : simpozij ob stopetdesetletnici njegove smrti / [organizatorja] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture [in] Znanstveni inštitut ; [uredil Jože Toporišič ; prevodi sinopsi in povzetkov : v slovenščino Jože Toporišič, v angleščino Margaret Davis, v nemščino Käthe Grah]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1996. XII, 619 str., ilustr. (Obdobja. 15).
- Na nasl. str. navedena tudi tema simpozija »Jernej Kopitar in njegova doba«.
16. **SONET in sonetni venec** : mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1995 / [organizator] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture ; [uredila Boris Paternu in Franc Jakopin ; prevodi Margaret Davis ... et al.]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1997. 448 str. (Obdobja. 16).

17. **VATROSLAV Oblak** / Mednarodni simpozij Obdobja, Ljubljana, 12. in 13. december 1996 ; [organizator] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Simpozij Obdobja ; [uredila Alenka Šivic Dular ; prevodi sinopsisov in povzetkov Marko Stabej ... et al.]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998. 303 str. (Obdobja. 17).
18. **HISTORIZEM v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture** : ob 80-letnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani / Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana, 9.–11. december 1999 ; [uredila Aleksandra Derganc ; prevodi Margaret Davis ... et al.]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2002. X, 706 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
19. **ROMANTIČNA pesnitev** : ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna / Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana 4.–6. december 2000 ; [uredil Marko Juvan ; prevodi Marta Pirnat Greenberg ... et al.]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2002. XXXVII, 644 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
20. **SLOVENSKI knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje** : ob 450-letnici izida prve slovenske knjige / Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana 5.–7. december 2001 ; [uredila Ada Vidovič Muha ; prevodi Ksenija Leban ... et al.]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. XXI, 706 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
21. **SLOVENSKI roman** / Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana 5.–7. december 2002 ; [uredila Miran Hladnik in Gregor Kocijan ; prevodi Marta Pirnat Greenberg]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. XIX, 724 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
22. **AKTUALIZACIJA jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem** : členitev jezikovne resničnosti / Mednarodni znanstveni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana, 27.–28. november 2003 ; [uredila Erika Kržišnik]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004. 529 str., ilustr. (Obdobja. Metode in zvrsti ; 22).
23. **SLOVENSKA kratka pripovedna proza** / [uredila Irena Novak Popov]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2006. XI, 676 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
24. **RAZVOJ slovenskega strokovnega jezika** / [uredila Irena Orel]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007. XI, 758 str., ilustr. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
25. **KNJIŽEVNOST v izobraževanju – cilji, vsebine, metode** / [uredila Boža Krakar Vogel]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2008. XI, 523 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
26. **SLOVENSKA narečja med sistemom in rabo** / [urednica Vera Smole ; prevodi izvlečkov David Limon in Marjeta Vrbinc ; izdal] Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 1. natis. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. XII, 606 str., ilustr. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
27. **REFORMACIJA na Slovenskem** : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva) / [urednik Aleksander Bjelčevič ; prevajalci izvlečkov ter prispevkov v tujem jeziku David Limon ... et al.] ; [izdala] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 1. natis. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010. XII, 656 str. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
28. **INFRASTRUKTURA slovenščine in slovenistike** / [urednik Marko Stabej ; prevajalci izvlečkov in prispevkov v tujem jeziku David Limon ... et al.] ; [izdal] Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 1. natis. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 474 str., ilustr. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).

29. **SODOBNA slovenska književnost** : (1980–2010) / [urednica Alojzija Zupan Sosič] ; [izdala] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 1. natis. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010. 450 str. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
30. **MEDDISCIPLINARNOST v slovenistiki** / [urednica Simona Kranjc] ; [izdala] Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 1. natis. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011. 708 str. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).

Ker zborniki niso izhajali hkrati s potekom simpozijev, so se organizatorji od leta 1999 do 2007 odločili izdajati tudi zbornike povzetkov predavanj (čeprav so povzetke pripevkov na simpozijih pripravljali tudi prej, le da so bili občasni in ponavadi niso zajemali vseh sodelujočih), ki so jih udeleženci prireditve prejeli ob začetku mednarodnih simpozijev Obdobja, Obdobja – Metode in zvrsti in Obdobja – Simpozij = Symposium. Njihove naslove oz. bibliografske opise (COBISS) navajamo v spodnjem seznamu.

HISTORIZEM v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture : mednarodni simpozij ob 80-letnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 9.–11. december 1999 : povzetki predavanj / [uredili Aleksandra Derganc in Meta Lokar]. Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1999. 88 str.

Povzetki s simpozija Obdobja 18.

ROMANTIČNA pesnitev : ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna : [mednarodni simpozij], Ljubljana 4.–6. december 2000 : povzetki predavanj = The romantic epic poem : on the occasion of the 200th anniversary of France Prešeren's birth : summaries = Romantičeskaja poema : k 200-letnemu jubileju so dnja rojdenija France Prešerna : rezjume dokladov / [uredila Marko Juvan in Meta Lokar]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2000. 73 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).

SLOVENSKI knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje : ob 450-letnici izida prve slovenske knjige : povzetki predavanj = The standard Slovene language – topical issues and historical experience : on the occasion of the 450th anniversary of the publication of the first Slovene book : summaries = Slovenskij literaturnyj jazyk – aktual'nye voprosy i istoričeskij opyt : k 450-letiju izdanija pervoj slovenskoj knigi : rezjume dokladov, Ljubljana, 5.–7. december 2001 / [urednica Ada Vidovič Muha]. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2001. 98 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).

SLOVENSKI roman = The Slovene novel = Slovenskij roman : povzetki predavanj = summaries = rezjume dokladov : [mednarodni simpozij], Ljubljana, 5.–7. december 2002 / [urednik Miran Hladnik]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2002. 35 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).

AKTUALIZACIJA jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem = Reappraisal of register and genre theory in Slovenia = Aktualizacija teorii jazykovej differenciacii v Slovenii : členitev jezikovne resničnosti = analysis of linguistic reality = členenie jazykovej real'nosti : povzetki predavanj = summaries = rezjume dokladov : [mednarodni znanstveni simpozij], Ljubljana, 27.–28. november 2003 / [urednica Erika Kržišnik]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. 43 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).

SLOVENSKA kratka pripovedna proza : povzetki predavanj = Slovene short narrative prose : summaries = Slovenskaja kratkaja proza : rezjume dokladov, Ljubljana, 9.–11. december 2004 / [urednica Irena Novak Popov]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004. 37 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).

RAZVOJ slovenskega strokovnega jezika : povzetki predavanj = The development of Slovene technical language : summaries = Formirovanie naučnogo stilja v processe razvitija slovenskogo jazyka : rezjume dokladov : mednarodni znanstveni simpozij, Ljubljana 17.–19. november / [urednica Irena Orel]. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2005. 39 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).

KNJIŽEVNOST v izobraževanju – cilji, vsebine, metode = Literature in education – aims, content, methods = Literatura v processe obučeniya – celi, sodержanie, metody : povzetki predavanj = summaries = rezjume dokladov : mednarodni znanstveni simpozij, Ljubljana 16.–18. november 2006 / [urednica Boža Krakar Vogel]. V Ljubljani : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2006. 47 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).

SLOVENSKA narečja med sistemom in rabo = Slovene dialects – system and use = Slovenskie dialekty – sistema i ispol'zovanie : povzetki predavanj = summaries = rezjume dokladov : mednarodni znanstveni simpozij, Ljubljana 15.–17. november 2007 / [urednica Vera Smole]. V Ljubljani : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007. 43 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).

REFORMACIJA na Slovenskem = The reformation in Slovene lands = Dviženie reformacii na territorii Slovenii : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva) = (on the 500th anniversary of Trubar's birth) = (k 500-letju so dnja rođenija Primoža Trubara) : povzetki predavanj = summaries = rezjume dokladov : mednarodni znanstveni simpozij, Ljubljana 20.–22. november 2008 / [urednik Aleksander Bjelčevič]. V Ljubljani : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2010. 51 str. (Obdobja. Metode in zvrsti. Simpozij = Symposium. 27).

Preglednica 1: Časovna preglednica urednikov in sourednikov simpozijev in zbornikov Obdobja

Obdobja	Leto simpozija	Vodje simpozijev / Uredniki zbornikov	Souredniki	Leto izida zbornika
1	1979	Boris Paternu	Breda Pogorelec, Jože Koruza	1980
2	1980	Boris Paternu	Franc Jakopin, Jože Koruza	1981
3	1981	Boris Paternu	Franc Jakopin, Jože Koruza	1982
4	1982	Franc Zadavec	Franc Jakopin, France Bernik	1983
5	1983	Franc Zadavec	Helga Glušič, Franc Jakopin	1984
6	1984	Breda Pogorelec	Jože Koruza	1986
7	1985	Franc Zadavec	Jože Koruza, Aleksander Skaza, Jože Toporišič	1987
8	1986	Boris Paternu, Franc Jakopin	Peter Weiss	1988
9	1987	Jože Koruza, Aleksander Skaza, Ada Vidovič Muha	Jože Sever	1989
10	1988	Jože Toporišič		1989
11	1989	Matjaž Kmecl		1991
12	1990	Breda Pogorelec ¹		1994
13	1991	Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin		1992
14	1992	Tone Pretnar, Marko Juvan, Tomaž Sajovic		1994
15	1994	Jože Toporišič		1996
16	1995	Boris Paternu, Franc Jakopin		1997
17	1996	Alenka Šivic Dular		1998
18	1999	Aleksandra Derganc		2002
19	2000	Marko Juvan		2002
20	2001	Ada Vidovič Muha		2003
21	2002	Miran Hladnik, Gregor Kocijan		2003
22	2003	Erika Kržišnik		2004
23	2004	Irena Novak Popov		2006
24	2005	Irena Orel		2007
25	2006	Boža Krakar Vogel		2008
26	2007	Vera Smole		2009
27	2008	Aleksander Bjelčevič		2010
28	2009	Marko Stabej		2009
29	2010	Alojzija Zupan Sosič		2010
30	2011	Simona Kranjc		2011

¹ Zbornik je izšel kot posebna številka *Slavistične revije* letn. 42, št. 2/3.

Bibliografija je urejena kronološko glede na leta izhajanja posameznih zbornikov, znotraj posameznega leta so avtorji razvrščeni po abecedi, dodano je tudi abecedno kazalo avtorjev. Pri dvojnih priimkih zaradi nedosledne rabe ločil le-teh nismo upoštevali niti v bibliografiji niti v kazalu. Zaradi poenotenja smo variante zapisov takih priimkov zapisali v opombe. Nekaj besedil, predvsem uvodi in spremne besede na začetkih zbornikov, je anonimnih oz. jih je podpisalo »uredništvo«. Prispevki v zbornikih so napisani v različnih jezikih (največ jih je v slovenščini – ali so prevedeni v slovenščino, v nemščini, angleščini, ruščini itn.) ter pisavah, zato smo se pri prepisu takih naslovov držali bibliotekarskih pravil transliteracije.

1980

- 1 **Barbarič, Štefan:** Slovenska razsvetljenska književnost v luči zvrstne poetike. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 79–96. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 2 **Bobrownicka, Maria:** Model poljskega in slovenskega razsvetljenstva in vprašanje književnih tokov. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 65–78. (Obdobja. 1).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 3 **Ciperle, Jože:** Oris razvoja šolstva na Slovenskem v drugi polovici 18. stoletja. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 431–449. (Obdobja. 1).
Abstract; Summary.
- 4 **Cvetko, Dragotin:** Odsev razsvetljenstva v glasbi na Slovenskem. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 385–396. (Obdobja. 1).
Abstract; Summary.
- 5 **Domej, Teodor:** Slovenska jezikovna misel na Koroškem v 18. stoletju. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 195–208. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 6 **Dular, Janez:** O jeziku prvega slovenskega časnika. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 183–194. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 7 **Jähnichen, Manfred:** Pripombe k operativni in politično-operativni funkciji v južnoslovanski razsvetljenski literaturi. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 57–64. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 8 **Jurančič, Janko:** Naloge in dosežki panonske leksikografije. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 267–289. (Obdobja. 1).
Abstract; Summary.
- 9 **Kalenić, Vatroslav:** Lingvokontigviteta v hrvaški književnosti razsvetljenstva. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 343–358. (Obdobja. 1).
Abstract; Summary.
- 10 **Koruza, Jože:** Konstituiranje slovenske posvetne književnosti in njenih žanrov. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 7–25. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 11 **Kos, Janko:** Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 27–36. (Obdobja. 1).
Abstract; Summary.
- 12 **Kravar, Miroslav:** Klasička metrika u slovenskom pjesništvu I. Kvantitativni pokušaji. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 319–341. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 13 **Kremenšek, Slavko:** Razsvetljenje in etnološka misel. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 409–419. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.

- 14 **Kuna, Herta:** Udio Dositejevih prosvjetiteljskih ideja u oblikovanju njegovog literarnog jezika. *Obdobje razsvjetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 359–370. (Obdobja. 1).
Abstract; Rezjume.
 - 15 **Matešić, Josip:** O slavenskoj svijesti i njezinoj ulozi u razdoblju slovenskog prosvjetiteljstva. *Obdobje razsvjetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 371–381 (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
 - 16 **Melik, Vasilij:** Zgodovinske osnove začetkov slovenskega narodnega gibanja. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 421–429. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
 - 17 **Olof, Klaus D.:** Kritik der Aufklärung als literarisches Motiv. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 123–134. (Obdobja. 1).
Abstract; Povzetek.
 - 18 **Orožen, Martina:** Uradovalna slovenščina v drugi polovici 18. stoletja. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 155–177. (Obdobja. 1).
Priloge z odlomki besedil: str. 178–182. Abstract; Zusammenfassung.
 - 19 **Orzechowska, Hanna:** Typologiczny aspekt postulatów slawizacyjnych B. Kopitara. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 137–153. (Obdobja. 1).
Abstract; Povzetek.
 - 20 **Paternu, Boris:** Problem literarnostilne diferenciacije v slovenski književnosti razsvetljenstva. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 37–56. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
 - 21 **Paternu, Boris:** Spremna beseda. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. Š451–452]. (Obdobja. 1).
Objavljeno na nešteti straneh na koncu zbornika.
 - 22 **Pogačnik, Jože:** Vloga socinianizma pri nastanku slovenske razsvetljske misli. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 97–111. (Obdobja. 1).
Abstract; Rezjume.
 - 23 **Pretnar, Tone:** Oblikovanje verzne norme v slovenskem razsvetljenstvu. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 291–318. (Obdobja. 1).
Preglednice. Abstract; Streszczenie.
 - 24 **Prunč, Erich:** Prispevek k poznavanju virov za Gutsmanov slovar. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 209–265. (Obdobja. 1).
Preglednice. Abstract; Zusammenfassung.
 - 25 **Šumi, Nace:** Likovna umetnost ob koncu 18. stoletja na Slovenskem. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1980. Str. 397–408. (Obdobja. 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 1981**
- 26 **Barbarič, Štefan:** Določanje romantike v starejši slovenski literarni vedi. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 281–295. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
 - 27 **Cesar, Ivan:** Vrazov aspekt romantike v poeziji hrvaškega preporoda. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 91–101. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
 - 28 **Cooper, Henry R., Jr.:** The Baptism on the Savica as romantic program. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 215–226. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.

- 29 **Cvetko, Dragotin:** Slovenska glasbena romantika v luči evropskega razvoja. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 533–543. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 30 **Dąbrowska Partyka, Maria:** Semiotički problem »početka« u nacionalnoj kulturi i problemi književno-povijesnog procesa. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 57–66. (Obdobja. 2).
Abstract; Streszczenie.
- 31 **Flaker, Aleksandar:** Avangarda i romantizam. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 47–56. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 32 **Gantar, Kajetan:** Slovenska romantika in Homer. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 121–136. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 33 **Giesemann, Gerhard:** Russische poetologische Schriften im Übergang vom Klassizismus zur Romantik im europäischen Kontext. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 137–160. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 34 **Jakopin, Franc:** Kopitar in slovanska filologija. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 371–387. (Obdobja. 2).
Abstract; Summary.
- 35 **Kmecl, Matjaž:** Konstituiranje slovenske pripovedne proze. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 29–36. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 36 **Kos, Janko:** Matija Čop in evropska romantika. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 37–45. (Obdobja. 2).
Abstract; Summary.
- 37 **Kravar, Miroslav:** Klasička metrika u slovenskom pjesništvu II. Prešernov izbor izmedju metra i ritma. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 441–454. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 38 **Kremenšek, Slavko:** Etnološka misel v obdobju romantike. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 525–532. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 39 **Kudělka, Viktor:** Prešeren in drugi : (poskus tipološkega soočenja). *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 103–120. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 40 **Leitner, Andreas:** France Prešerens Sonetje nesreče. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 227–239. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 41 **Martinović, Juraj:** Neki vidovi srodnosti i osobenosti slovenačke i poezije srpskohrvatskog jezičkog izraza u razdoblju romantizma. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 67–81. (Obdobja. 2).
Abstract; Rezjume.
- 42 **Matešić, Josip:** O metafori u poeziji F. Prešerna na njemačkom jeziku. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 205–213. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 43 **Melik, Vasilij:** Družba na Slovenskem v predmarčni dobi. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 513–523. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.

- 44 **Neuhäuser, Rudolf:** Zur Rolle von Lautinstrumentierung und Lautmetapher im lyrischen Gedicht der Romantik anhand von Beispielen aus dem Poezije Prešerens. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 177–203. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 45 **Oczkova, Barbara:** Slovenizmi v zgodnjem Vrazovem hrvaškem pesništvu. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 491–500. (Obdobja. 2).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 46 **Olof, Klaus D.:** Bürgers Lenore in der Übersetzung France Prešeren. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 241–255. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 47 **Orožen, Martina:** Slovenski knjižni jezik in zaton pokrajinskih različič v prvi polovici 19. stoletja. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 421–439. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 48 **Orzechowska, Hanna:** Składania między wierszami gramatyki B. Kopitara. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 409–420. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 49 **Paternu, Boris:** Konstituiranje slovenske poezije. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 7–28. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 50 **Pogačnik, Jože:** Recepcija Prešernovega pesništva do leta 1866. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 297–318. (Obdobja. 2).
Abstract; Rezjume.
- 51 **Pretnar, Tone:** Prešernov in Vrazov jamski enajsterec. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 455–473. (Obdobja. 2).
Preglednice. Abstract; Streszczenie.
- 52 **Rotar, Janez:** Upoštevanje bralca pri oblikovanju srbske književnosti konec 18. in v začetku 19. stoletja. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 319–334. (Obdobja. 2).
Abstract; Rezjume.
- 53 **Stamač, Ante:** Romantička metaforika. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 161–175. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 54 **Stanonik, Marija:** Vprašanje romantične mitološke teorije pri Slovencih. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 335–353. (Obdobja. 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 55 **Suhadolnik, Stane:** Linhartov Matiček v izdaji 1840. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 475–489. (Obdobja. 2).
Abstract; Rezjume.
- 56 **Šumi, Nace:** Slovenska umetnost v dobi romantike. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 545–555. (Obdobja. 2).
Abstract; Summary.
- 57 **Tokarz, Božena:** Sodobne replike romantičnega mita : (na primeru Grochowiakove poezije). *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 355–367. (Obdobja. 2).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 58 **Toporišič, Jože:** Kopitar – Prešeren – Čop. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 389–408. (Obdobja. 2).
Abstract; Summary.
- 59 **Uredništvo:** Spremna beseda. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 557–558. (Obdobja. 2).

- 60 **Vončina, Josip:** Konceptija Danice ilirske o jeziku znanosti. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 501–509. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.
- 61 **Zadravec, Franc:** Stikališča med Trdinovo in Cankarjevo umetnostjo. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 257–279. (Obdobja. 2).
Abstract; Rezjume.
- 62 **Živančević, Milorad:** Prešeren – Mažuranić – Njegoš. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1981. Str. 83–89. (Obdobja. 2).
Abstract; Povzetek.

1982

- 63 **Barbarič, Štefan:** Jurčičevi poetološki pogledi. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 109–123. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 64 **Bernik, France:** Problem lirike v realizmu 19. stoletja. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 31–42. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 65 **Bobrownicka, Maria:** Književnozvrstni problemi slovenskega realizma. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 63–71. (Obdobja. 3).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 66 **Buttlerowa, Danuta:** Razvoj knjižne poljščine (in drugih slovanskih knjižnih jezikov) v 19. stoletju. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 459–467. (Obdobja. 3).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 67 **Čopič, Špelca:** Obdobje realizma v slovenskem slikarstvu 19. stoletja. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 491–507. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 68 **Čurkina, Iskra V.:** Fran Levstik i ruskie učenje. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 271–280. (Obdobja. 3).
Cir. Abstract; Povzetek.
- 69 **Dąbrowska Partyka, Maria:** Motivacije istinitosti pripovijedanja kao eksponent umjetničke evolucije. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 311–317. (Obdobja. 3).
Abstract; Povzetek.
- 70 **Darasz, Zdzisław:** Levstikov književnogradovinski nazor. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 101–107. (Obdobja. 3).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 71 **Deretić, Jovan:** Srpski realizam kao makrostruktura. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 189–198. (Obdobja. 3).
Abstract; Povzetek.
- 72 **Flaker, Aleksandar:** Realizam Doma grofova Rostovih i realizam z Vrha od Svete Trojice. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 207–217. (Obdobja. 3).
Abstract; Rezjume.
- 73 **Giesemann, Gerhard:** Zu einigen Aspekten der Rezeption Heinrich Heines im slovenischen Realismus. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 233–249. (Obdobja. 3).
Abstract; Povzetek.
- 74 **Gjurin, Velemir:** Socialnozvrstna zaznamovanost besedil v Levstikovem Pavlihi. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 401–417. (Obdobja. 3).
Abstract; Summary.

- 75 **Jähnichen, Manfred:** Zur sozialen Motivik in der Dichtung des Realismus : dargestellt am Schaffen von Sv. Čech und A. Aškerc. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 251–260. (Obdobja. 3).
Abstract; Povzetek.
- 76 **Jakopin, Franc:** K vprašanju slavizmov v slovenskem knjižnem jeziku. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 337–347. (Obdobja. 3).
Abstract; Summary.
- 77 **Jerman, Frane:** Recepcija realizma v slovenski tomistični estetiki. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 479–489. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 78 **Kmecl, Matjaž:** Problem realizma v slovenski pripovedni prozi. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 43–48. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 79 **Koruza, Jože:** Problem realizma v slovenski dramatik. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 49–61. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 80 **Kravar, Miroslav:** Klasička metrika u slovenskom pjesništvu III. Borba oko »šestomera slovenskoga«. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 361–384. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 81 **Kuret, Primož:** Razvoj glasbene kulture v času realizma na Slovenskem. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 509–518. (Obdobja. 3).
Abstract; Summary.
- 82 **Leitner, Andreas:** Aspekte des realistischen Romaneingangs. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 297–309. (Obdobja. 3).
Abstract; Povzetek.
- 83 **Logar, Janez:** Josip Jurčič – časnikar. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 125–137. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 84 **Martinović, Juraj:** Priroda realističkih tendencija u srpskoj, hrvatskoj i slovenačkoj književnosti. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 159–167. (Obdobja. 3).
Abstract; Povzetek.
- 85 **Melik, Vasilij:** Problemi in dosežki slovenskega narodnega boja v šestdesetih in sedemdesetih letih. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 471–478. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.
- 86 **Milanović, Branko:** Problem poezije u realističkom razdoblju jugoslovenskih književnosti. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 179–187. (Obdobja. 3).
Abstract; Povzetek.
- 87 **Mitrović, Marija:** Položaj in značaj zgodovinskega romana druge polovice 19. stoletja v jugoslovanskih literaturah. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 169–178. (Obdobja. 3).
Abstract; Summary.
- 88 **Nartnik, Vlado:** Ob prvem prevodu Slova o polku Igoreve v slovenščino. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 261–269. (Obdobja. 3).
Abstract; Rezjume.
- 89 **Novak, France:** Terminologija v Slovenskem glasniku. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 419–428. (Obdobja. 3).
Abstract; Zusammenfassung.

- 90 **Oczkova, Barbara:** Jezikoslovni nazor v Levstikovih Napakah slovenskega pisanja. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 349–360. (Obdobje. 3). Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 91 **Olof, Klaus D.:** Lyrik des Realismus – Dichtung zwischen Poesie und Pose. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 281–295. (Obdobja. 3). Abstract; Povzetek.
- 92 **Orzechowska, Hanna:** List Jana Baudouina de Courtenay do Josipa Jurčiča z roku 1877. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 437–444. (Obdobja. 3). Diskusijski prispevek / Tone Pretnar: str. 444. Abstract; Povzetek.
- 93 **Paternu, Boris:** K tipologiji realizma v slovenski književnosti. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 7–29. (Obdobja. 3). Abstract; Zusammenfassung.
- 94 **Paternu, Boris:** Spremnna beseda. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 535–536. (Obdobja. 3).
- 95 **Pogačnik, Jože:** Idejno-estetska izhodišča Stritarjevega esaja o Prešernu. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 139–152. (Obdobja. 3). Abstract; Rezjume.
- 96 **Pretnar, Tone:** O verzu Levstikovega Tugomera. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 385–399. (Obdobja. 3). Preglednice. Abstract; Streszczenie.
- 97 **Ryžova, Maja:** Simon Ėnko i M. Ju. Lermontov. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 219–232. (Obdobja. 3). Cir. Abstract; Povzetek.
- 98 **Šimić, Radoje:** Fran Miklošič i Đura Daničić. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 451–457. (Obdobja. 3).
- 99 **Štanonik, Marija:** Vprašanje realizma v slovenski folklori pripovedi. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 519–533. (Obdobja. 3). Abstract; Zusammenfassung.
- 100 **Sturm Schnabl, Katja:** Miklošičevi slovenski korespondenti. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 429–436. (Obdobja. 3). Abstract; Zusammenfassung.
- 101 **Šicel, Miroslav:** Tipološko-stilske naznake romana u književnosti hrvatskog realizma. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 199–205. (Obdobja. 3). Abstract; Povzetek.
- 102 **Tokarz, Božena:** Med realizmom in kreacionizmom. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 319–333. (Obdobja. 3). Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 103 **Vončina, Josip:** O položaju dijalekata u dijelima hrvatskih realista. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 445–450. (Obdobja. 3). Abstract; Povzetek.
- 104 **Vučenov, Dimitrije:** Fran Levstik in Srbi. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 153–158. (Obdobja. 3). Prevedel Milan Vogel. Abstract; Summary.
- 105 **Zadravec, Franc:** Ivan Cankar kot naturalist in realist v teoriji in praksi. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1982. Str. 73–100. (Obdobja. 3). Abstract; Rezjume.
- 1983**
- 106 **Barbarič, Štefan:** Nazorske diferenciacije v slovenski književnosti konec stoletja. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 135–149. (Obdobja. 4, 1). Abstract; Zusammenfassung.

- 107 **Beljaeva, Julija:** Ivan Cankar v ruski kritiki na začetku 20. stoletja. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 15–25. (Obdobja. 4, 2).
Prevedel Marko Kranjec. Cir. Abstract; Rezjume.
- 108 **Bernik, France:** Moderna in njeno mesto v slovenski literaturi. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 77–90. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 109 **Blažek, Pavle:** Djela Ivana Cankara na sceni Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku (1907–1982). *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 73–85. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Povzetek.
- 110 **Bobrownicka, Maria:** Slovenska moderna in kategorije književnih tokov. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 163–171. (Obdobja. 4, 1).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 111 **Brejc, Tomaž:** Od impresije k simbolu : tokovi v slovenskem slikarstvu 1902–1918. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 399–406. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Summary.
- 112 **Capuder, Andrej:** Bergson in Župančič. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 255–266. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Résumé.
- 113 **Cesar, Ivan:** Na križišču realizma in simbolizma : pripovedna tehnika v romanu Ivana Cankarja Hiša Marije pomočnice. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 155–163. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 114 **Cooper, Henry R., Jr.:** Influence and affinity : Walt Whitman's Leaves of grass and the early poetry of Oton Župančič. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 267–276. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 115 **Dąbrowska Partyka, Maria:** Suvremeno čitanje Cankarove proze. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 33–41. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Povzetek.
- 116 **Darasz, Zdzisław:** Ritem kot izraz svetovnega nazora : Župančič in Leśmian. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 277–284. (Obdobja. 4, 1).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 117 **Dolinar, Darko:** Razmerje med slovensko literaturo in literarno vedo v obdobju moderne. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 187–198. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 118 **Giesemann, Gerhard:** Farben und Farbsymbole in der frühen Lyrik von Oton Župančič. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 309–320. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 119 **Glazer, Alenka:** Simbolistične sestavine v Župančičevi zgodnji liriki. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 321–332. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 120 **Glušič, Helga:** Simbolistični elementi v Murnovi poeziji. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 341–346. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Summary.
- 121 **Hladnik, Miran:** Tipi slovenske trivialne proze na začetku tega stoletja. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 125–136. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Zusammenfassung.

- 122 **Jähnichen, Manfred:** Zur Frage des sozialen Engagements im Symbolismus. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 115–125. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 123 **Jakopin, Franc:** Pleteršnikov slovar in sočasno slovansko slovaropisje. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 273–284. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Summary.
- 124 **Jerman, Frane:** Dr. Aleš Ušeničnik in slovenska moderna. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 377–385. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Summary.
- 125 **Király, Nina:** Restytucja tradycji romantycznej w dramaturgii rosyjskiej, polskiej i węgierskiej : postawy mitobórcze i mitotwórcze. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 53–62. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Povzetek.
- 126 **Kluge, Rolf-Dieter:** Symbolismus und Avantgarde in der russischen Literatur. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 229–238. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 127 **Kmecl, Matjaž:** Predimpresionizem in predsimbolizem v slovenski literaturi. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 127–134. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Summary.
- 128 **Koren, Evald:** Slovenski naturalizem in socialno vprašanje. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 145–154. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 129 **Kowalska, Urszula:** Model književnosti in kulture v službi naroda pri Ivanu Cankarju in Stefanu Žeromskem : oris problematike. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 379–393. (Obdobja. 4, 1).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 130 **Kremenšek, Slavko:** Ljudska kultura – stvarnost in mit. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 369–376. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 131 **Kurent, Tine:** Simbolizem v Plečnikovih prevodih iz Prešerna, Cankarja, Župančiča, Seliškarja in iz ljudskih rekel v arhitektonski jezik. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 407–425. (Obdobja. 4, 2).
Slike na str. 417–425. Abstract; Zusammenfassung.
- 132 **Kuret, Primož:** Vplivi modernih struj na slovensko glasbo pred prvo vojno. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 387–397. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Summary.
- 133 **Leitner, Andreas:** Die Kategorie des Interessanten bei Lev Tolstoj und Max Nordau : zur Kunst- und Kulturkritik des fin de siècle. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 173–186. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 134 **Lipovec, Albinca:** O bohemizmih v Pleteršnikovem slovarju. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 285–294. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 135 **Lőkös, István:** Simbolizam i socijalna angažiranost u stvaralaštvu Cankara, Matoša i Endre Adyja. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 63–72. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 136 **Mahnič, Joža:** Župančič in Verlaine. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 239–254. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Zusammenfassung.

- 137 **Martinović, Juraj:** Odnos prema sonetu kao znak diferencijacije naših književnosti u doba moderne. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 285–296. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 138 **Matešić, Josip:** Slovenski simbolizam i književnost ruskog simbolizma. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 219–227. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 139 **Melik, Vasilij:** Problemi slovenske družbe 1897–1914. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 359–368. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 140 **Milanović, Branko:** Vitalitet zrelog simbolizma. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 107–114. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 141 **Mitrović, Marija:** Problem raspolučene ličnosti u jugoslovenskoj drami prve decenije ovoga veka. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 43–51. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Summary.
- 142 **Mladenov, Marin:** O simbolizmu u bugarskoj poeziji. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 87–95. (Obdobja. 4, 2).
Cir. Abstract; Povzetek.
- 143 **Nartnik, Vlado:** Spremní deli besedila v Cankarjevem Hlapcu Jerneju. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 363–368. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Résumé.
- 144 **Neuhäuser, Rudolf:** Randbemerkungen zur frühen Dichtung Josip Murns : von den »Nokturnes« zu den Gedichten des »Fin de siècle«. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 333–340. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 145 **Oczkova, Barbara:** Lénardov »Rozwój historyczny gramatyki słoweńskiej« : prispevek k zgodovini slovenskega jezikoslovja. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 295–303. (Obdobja. 4, 2).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 146 **Okuka, Miloš:** Odjeci »Vedine« ankete o jeziku u Bosni i Hercegovini. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 329–336. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Povzetek.
- 147 **Olof, Klaus D.:** Orientalische Elemente in der Dichtung des slowenischen Symbolismus. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 297–307. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 148 **Orožen, Martina:** Oblikovno-pomenske preobrazbe ljudskih slovstvenih oblik v knjižni pravljici, legendi in pripovedki na prelomu stoletja. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 97–123. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Summary.
- 149 **Pakulanka, Alicja:** Besedna in besedilnoorganizacijska komika v Cankarjevi kratki prozi. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 137–143. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Sažetak.
- 150 **Palavestra, Predrag:** Simbolizam i moderna među balkanskim i slovenskim narodima. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 91–99. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Résumé.

- 151 **Paternu, Boris:** Problem simbolizma v slovenski književnosti. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 39–75. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 152 **Peković, Slobodanka:** Urbanizacija srpske proze početkom 20. veka. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 165–171. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Povzetek.
- 153 **Pogačnik, Jože:** Problem »afirmativne kulture« v Cankarjevem delu. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 369–378. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Zusammenfassung.
- 154 **Pogorelec, Breda:** Slogovni razvoj v Cankarjevi prozi. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 213–222. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Zusammenfassung.
- 155 **Potthoff, Wilfried:** Zum Begriff des »überzeitlichen Symbolismus« : am Beispiel der russischen Literatur. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 185–196. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Povzetek.
- 156 **Pretnar, Tone:** »Prozno« in »verzno« v dialogu Cankarjevega Pohujšanja v dolini šentflorjanski. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 337–355. (Obdobja. 4, 2).
Preglednice na str. 353–355. Abstract; Streszczenie.
- 157 **Ryžova, Maja:** Poëty slovenskogo moderna i tvorčestvo A. V. Kol'cova : nekotorye tipologičeskie žanrovye analogii i voprosy tvorčeskoj recepcii. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 347–362. (Obdobja. 4, 1).
Cir. Abstract; Povzetek.
- 158 **Sajovic, Tomaž:** Poskus skladenjsko-pomenskega določanja Cankarjevega slogovnega razvoja. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 243–271. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Summary.
- 159 **Schaumann, Gerhard:** Zur Poetik des russischen Symbolismus : am Beispiel von Andrej Belyjs Erzählung »Adam«. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 209–218. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 160 **Scherber, Peter:** Thematische Rekurrenzen im Werk von Ivan Cankar. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 5–14. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Povzetek.
- 161 **Skaličká, Jiří:** Bohuš Vybíral a slovinská moderna. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 27–31. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Povzetek.
- 162 **Skaza, Aleksander:** Simbolistični preporod pesniškega jezika in umetniškega mišljenja pri Andreju Belem. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 199–207. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Rezjume.
- 163 **Stamač, Ante:** Vprašanje secesije v moderni. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 151–161. (Obdobja. 4, 1).
Prevedla Marija Smolić. Abstract; Zusammenfassung.
- 164 **Stankowicz, Aleksandra:** Slovanske spodbude slovenske moderne. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 173–183. (Obdobja. 4, 2).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 165 **Suhadolnik Stane:** Beseda sonce v Cankarjevem delu. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 223–242. (Obdobja. 4, 2).
Na str. 240–242 vsebuje prilogu: Prilastki besede sonce. Abstract; Zusammenfassung.

- 166 **Šicel, Miroslav:** Odjenci simbolizma u hrvatskoj modernoj. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 101–106. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Povzetek.
- 167 **Tokarz, Božena:** Sodobne oblike simbolizma. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 197–210. (Obdobja. 4, 2).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 168 **Toporišič, Jože:** Ilešičevstvo. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 2. del. Ljubljana, 1983. Str. 305–327. (Obdobja. 4, 2).
Abstract; Summary.
- 169 **Uredništvo:** Predgovor. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 7–8. (Obdobja. 4, 1).
- 170 **Zdravc, Franc:** Nekatere posebnosti slovenskega simbolizma. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. 1. del. Ljubljana, 1983. Str. 9–38. (Obdobja. 4, 1).
Abstract; Zusammenfassung.

1984

- 171 **Barbarič, Štefan:** Tema umetništva v Pregljavih Usahljih vrelcih. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 379–387. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.
- 172 **Bernik, France:** Ekspresionizem in slovenska pripovedna proza. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 107–116. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.
- 173 **Blažek, Pavle:** Kazalište i ekspresionizam : djelovanje Ferde Delaka. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 569–582. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 174 **Bobrownicka, Maria:** Slovenska drama med svetovnimi vojnami in glavne tendence evropske dramatike. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 133–144. (Obdobja. 5).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 175 **Cesar, Ivan:** Struktura slovenske ekspresionistične pripovedne proze : njeni dosežki in možnosti na primeru romana Ivana Preglja Plebanus Joannes. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 325–337. (Obdobja. 5).
Abstract; Sažetak.
- 176 **Darasz, Zdzisław:** Iskanje formule «nove umetnosti» v slovenski slovstveni publicistiki ekspresionističnega desetletja. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 389–397. (Obdobja. 5).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 177 **Drožda, Miroslav:** Kafka a Bely : příspěvek k typologii postrealistického vyprávění. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 123–131. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 178 **Flaker, Aleksandar:** Kosovelova konstruktivna poezija i jugoslavenski kontekst. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 173–182. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 179 **Giesemann, Gerhard:** Expressionistische Stilmittel bei Joža Lovrenčič : Beispiele aus seiner Lyrik. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 277–292. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 180 **Glazer, Alenka:** Anton Tanc - Čulkovski: Glasovi iz teme (1926). *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 353–370. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.

- 181 **Glušič, Helga:** Slovenska ekspresionistična kratka proza. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 117–122. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 182 **Ġurčinov, Milan:** Kosta Racin i jugoslovenskiot ekspresionistički kontekst. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 293–303. (Obdobja. 5).
Cir. Abstract; Povzetek.
- 183 **Jähnichen, Manfred:** Vergleichende Bemerkungen zum aktivistischen Drama im Expressionismus : Rubiner – Krleža – Jarc – Kreft. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 145–154. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 184 **Jug Kranjec, Hermína:** Skladenjska in pomenska zgradba besedila v Pregljevem romanu Bogovec Jernej. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 451–462. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 185 **Kluge, Rolf-Dieter:** Expressionismus oder Symbolismus? Die Dichtung Srečko Kosovel's im europäischen Kontext. 1. Interpretation des Gedichtes »Ekstaza smrti«. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 219–230. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 186 **Komelj, Milček:** Slovensko ekspresionistično slikarstvo in grafika : z nakazanim razmerjem do literature. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 607–617. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.
- 187 **Konstantinović, Zoran:** Ekspresionizam i fenomenologija : postupak pesničke redukcije na primeru slovenačke poezije. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 91–97. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.
- 188 **Krečič, Peter:** Slovenska likovna avantgarda in ekspresionizem. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 631–636. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 189 **Kuret, Primož:** Ekspresionizem in slovenska glasba. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 583–590. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 190 **Leitner, Andreas:** Zur Licht-Thematik des Expressionismus. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 311–323. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 191 **Lipovec, Albinca:** Zbirka Bezručevih pesmi v Albrechtovem prevodu. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 527–538. (Obdobja. 5).
Abstract; Résumé.
- 192 **Lőkös, István:** Ekspresionističke refleksije u Austro-Ugarskoj monarhiji i prvom svjetskom ratu. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 419–426. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 193 **Martinović, Juraj:** Tipološka određenja ekspresionizma A. B. Šimića i Srečka Kosovela. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 183–194. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 194 **Milanović, Branko:** Neki vidovi doticaja i odnosa ekspresionizma i naturalizma. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 371–378. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.

- 195 **Moravec, Dušan:** Značilnejši odsevi ekspresionizma na slovenskem gledališkem odru. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 555–567. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 196 **Nartnik, Vlado:** Od podmetov do simbolov Matkove Tine. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 489–503. (Obdobja. 5).
Ilustr. Abstract; Résumé.
- 197 **Neuhäuser, Rudolf:** Stanko Majcens frühe expressionistische Dichtung im Vergleich mit dem deutschen Expressionismus. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 265–276. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 198 **Nilsson, Nils Åke:** A translator's view of Edvard Kocbek. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 519–525. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 199 **Olof, Klaus D.:** Zu »Chaos« als Thema des Expressionismus. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 211–217. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 200 **Pakulanka, Alicja:** Poetika Kosovelovih pisem. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 205–209. (Obdobja. 5).
Abstract; Sažetak.
- 201 **Palavestra, Predrag:** Dve etape srpskog ekspresionizma. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 99–105. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 202 **Paternu, Boris:** Problemi ekspresionizma kot orientacijskega modela. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 41–68. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.
- 203 **Pleterski, Janko:** Slovenci v dvajsetih letih. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 541–553. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.
- 204 **Pogačnik, Jože:** Slovenski konstruktivizem. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 155–171. (Obdobja. 5).
Abstract; Rezjume.
- 205 **Pogorelec, Breda:** O vlogi (slovenskega) ekspresionizma za umevanje slovenskega umetnostnega izraza dvajsetega stoletja. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 477–487. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.
- 206 **Pretnar, Tone:** Podbevškov verz med tradicijo in avantgardističnim eksperimentom. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 249–264. (Obdobja. 5).
Abstract; Streszczenie.
- 207 **Rijavec, Andrej:** Slavko Osterc – ekspresionist? *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 591–600. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 208 **Schaumann, Gerhard:** Srečko Kosovel – Nähe und Differenz zum deutschen Expressionismus. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 195–203. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 209 **Scherber, Peter:** Formen der Textverarbeitung im slovenischen Expressionismus. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 441–450. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.

- 210 **Skaličká, Jiří:** Jiří Wolker, český a slovinský expresionismus. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 305–309. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 211 **Slapšak, Svetlana:** Jugoslovenski ekspresionizam prema antici – jedan mogući model kulturne fikcije. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 411–417. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 212 **Subotić, Irina:** Likovno stvaralaštvo u časopisu Zenit : od ekspresionizma ka konstruktivizmu. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 619–629. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 213 **Suhadolnik, Stane:** Glonarjev Slovar slovenskega jezika. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 505–517. (Obdobja. 5).
Abstract; Rezjume.
- 214 **Šalamun Biedrzycka, Katarina:** O idejnem in umetniškem razvoju Grumove proze. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 339–351. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 215 **Šumi, Nace:** Francè Kralj, Umetnikova družina v delavnici (1926). *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 601–605. (Obdobja. 5).
Abstract; Summary.
- 216 **Tokarz, Božena:** Ekspresionizem: smer ali stil? *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 427–438. (Obdobja. 5).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 217 **Uredništvo:** Predgovor. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 5–6. (Obdobja. 5).
- 218 **Verč, Ivan:** Lirizacija ekspresionistične besede v Pregljevi noveli Thabiti kumi. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 463–475. (Obdobja. 5).
Abstract; Rezjume.
- 219 **Vrečko, Janez:** Slovenska zgodovinska avantgarda. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 399–409. (Obdobja. 5).
Abstract; Résumé.
- 220 **Vučković, Radovan:** Ekspresionizam – stilska formacija ili duhovni pokret? *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 69–79. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 221 **Wörn, Dietrich:** Expressionismus oder Symbolismus? Die Dichtung Srečko Kosovels in europäischen Kontext. 2. Der Bezugsrahmen: deutscher Expressionismus und russischer Symbolismus. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 231–248. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.
- 222 **Zadravec, Franc:** Slovenska ekspresionistična literatura. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 9–39. (Obdobja. 5).
Abstract; Zusammenfassung.
- 223 **Žmegač, Viktor:** Metodološka problematika naziva »ekspresionizam« u književnoj povijesti. *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1984. Str. 81–90. (Obdobja. 5).
Abstract; Povzetek.

1986

- 224 **Cvetko, Dragotin:** Slovenska reformacija in glasba. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 99–111. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.

- 225 **Derganc, Aleksandra:** O morebitnem vplivu Bohoričeve slovnice na cerkvenoslovansko slovnico Meletija Smotrickega. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 319–325. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 226 **Dolar, Jaro:** Duhovna podoba Jurija Dalmatina. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 199–205. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 227 **Fabinc, Ivo:** Pozdravna beseda rektorja Univerze Edvarda Kardelja prof. dr. Iva Fabince. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 9–12. (Obdobja. 6).
- 228 **Gantar, Kajetan:** Nekaj misli o slovenskem protestantizmu in prevajanju. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 565–567. (Obdobja. 6).
- 229 **Giesemann, Gerhard:** Der »Feind im Proteatantischen Kirchenlied : reformatorisches Bekenntnis bei Trubar aus der Perspektive des geistlichen Liedes. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 181–197. (Obdobja. 6).
Abstract; Povzetek.
- 230 **Gjurin, Velemir:** Pisna podoba besed v prvih dveh Trubarjevih knjigah, ki so danes žive le v nekonvencionalni slovenščini. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 447–472. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 231 **Grafenauer, Bogo:** Poglavitne komponente slovenske zgodovine v 16. stoletju in njihova povezanost. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 43–52. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 232 **Grmič, Vekoslav:** Korenine Trubarjeve teološke misli. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 129–138. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 233 **Hádek, Karel:** K počátkům slovinského spisovného jazyka. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 249–253. (Obdobja. 6).
Abstract; Povzetek.
- 234 **Janko, Anton:** Raba in pogostnost iz nemščine prevzetih besed v Trubarjevem Katekizmu (1550). *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 427–434. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 235 **Jembrih, Alojz:** Konvergentni odnosi medu gradišćanskohrvatskim i slovenskim protestantskim pjesmaricama. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 595–607. (Obdobja. 6).
Priloge: str. 605–607. Abstract; Povzetek.
- 236 **Jerman, Frane:** Idejne prvine reformacije. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 121–128. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 237 **Kluge, Rolf-Dieter:** Frühe Tübinger Beiträge zum Verlauf und zur Erforschung der slovenischen Reformation : (Andreae, Nast, Weber und Schnurrer). *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 209–226. (Obdobja. 6).
Abstract; Povzetek.
- 238 **Kopecký, Milan:** Česká obdoba Dalmatinovy Bible. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 227–237. (Obdobja. 6).
Abstract; Povzetek.
- 239 **Kržišnik, Erika:** Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 435–445. (Obdobja. 6).
Podpis na nasl. str.: Erika Kržišnik Kolšek. Abstract; Summary.

- 240 **Lőkös, István:** Tipološki paralelizam recepcije Erazma Rotterdamskog u slovenačkoj i madžarskoj književnosti. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 239–247. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 241 **Mečkovska, Nina:** Grammatika kak fenomen kul'tury : (Adam Bohorič i Meletij Smotrickij). *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 255–267. (Obdobja. 6).
Cir. Abstract; Povzetek.
- 242 **Melik, Vasilij:** Mesto reformacije v slovenski zgodovini. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 15–19. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 243 **Merše, Majda:** Konkurenčna razmerja glagolov v Dalmatinovi Bibliji. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 375–388. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 244 **Newekłowsky, Gerhard:** Zur Paradigmatik in Trubars Katechismus 1550. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 307–317. (Obdobja. 6).
Abstract; Povzetek.
- 245 **Novak, France:** Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 389–402. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 246 **Olof, Klaus D.:** Mittelalterliches und neuzeitliches Sprachverständnis am Beispiel der Übersetzer Luther und Trubar. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 517–527. (Obdobja. 6).
Abstract; Povzetek.
- 247 **Orožen, Martina:** Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalmatinove Biblije. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 403–425. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 248 **Orzechowska, Hanna:** Warianty gramatyczne (morfologiczne i składniowe) w Biblii J. Dalmatina. Imperativus. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 327–347. (Obdobja. 6).
Tabele. Abstract; Povzetek.
- 249 **Paternu, Boris:** Protestantizem in konstituiranje slovenske književnosti. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 53–74. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 250 **Pogačnik, Jože:** Kulturološki model reformacije v jugovzhodni Evropi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 75–91. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 251 **Pogorelec, Breda:** Dalmatinovo besedilo med skladnjo in retorično figuro in Bohoričeva gramatična norma. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 473–497. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 252 **Premk, Francka:** Primerjava med Trubarjevim in Dalmatinovim prevodom Davidovega psaltra v razmerju do hebrejskega izvirnika, latinske Vulgate in nemške Luthrove predloge. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 529–543. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 253 **Pretnar, Tone:** Med gramatičnim paralelizmom in zvočno figuro : o rimi v slovenski protestantski pesmi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 571–580. (Obdobja. 6).
Preglednica. Abstract; Strszczenie.
- 254 **Rajhman, Jože:** Analiza dveh predgovorov (1557–1554). *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 151–158. (Obdobja. 6).
Nasl. v kazalu: Analiza Dveh predgovorov (1557–1584). Abstract; Zusammenfassung.

- 255 **Rijavec, Andrej:** Primož Trubar in vprašanje večglasja v slovenskem glasbenem protestantizmu. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 113–119. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 256 **Rode, Matej:** Slovenski protestantizem in prevajanje. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 555–561. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 257 **Sajovic, Tomaž:** Retoričnost in besedilnost Trubarjeve pridige. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 499–513. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 258 **Sakrausky, Oskar:** Primus Trubers deutsche Widmungsreden zum slowenischen und kroatischen Reformationsschriftum. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 139–149. (Obdobja. 6).
Abstract; Povzetek.
- 259 **Scherber, Peter:** Primož Trubar, der Protestantismus und die Türken, zum politischem und theologischen Hintergrund von Trubar letzter Reise in die Heimat. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 171–180. (Obdobja. 6).
Abstract; Povzetek.
- 260 **Slapšak, Svetlana:** Kako opisati prevedenico. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 545–554. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 261 **Smolik, Marijan:** Psalmične pesmi v pesmaricah 16. stoletja. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 581–594. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.
- 262 **Stanovnik, Majda:** Razprava o prevajanju. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 563–564. (Obdobja. 6).
- 263 **Šmitek, Zmago:** Trubar in Turki. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 159–169. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 264 **Šumi, Nace:** Renesansa v arhitekturi na Slovenskem – zunanja forma in notranja struktura. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 93–98. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 265 **Toporišič, Jože:** Bohoričica 16. stoletja. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 271–305. (Obdobja. 6).
Abstract; Summary.
- 266 **Uredništvo:** Uvodna beseda. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 5–8. (Obdobja. 6).
- 267 **Vidovič Muha, Ada:** Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 349–374. (Obdobja. 6).
Vsebuje tudi: V besedilu upoštevane tvorjenke iz Trubarjeve Cerkovne ordninge: str. 366–369. Abstract; Zusammenfassung.
- 268 **Zadravec, Franc:** Cankarjeva in Pregljeva ocena slovenskega protestantizma. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1986. Str. 21–40. (Obdobja. 6).
Abstract; Zusammenfassung.

1987

- 269 **Barbarič, Štefan:** Stvarnost pokrajine v projekciji literarnih potopisov. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 315–321. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 270 **Bernik, France:** Tipologija vojne tematike v slovenski prozi (1945–1952). *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 307–313. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.

- 271 **Blažek, Pavle:** Slovenska književnost u periodici Slavonije i Baranje (1930–1941). *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 413–423. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 272 **Brlenić Vujić, Branka:** Idejna i estetska osnova »Knjige drugova«. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 201–216. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 273 **Čopič, Špelca:** Socialni in socialistični realizem v slovenskem kiparstvu (1930–1952). *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 617–627. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 274 **Dolgan, Marjan:** Slovenski literarni salon v zelenem. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 115–128. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 275 **Durjava, Iztok:** Socialni realizem v slovenskem slikarstvu 1930–1950: Nande in Drago Vidmar. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 629–637. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 276 **Flaker, Aleksandar:** Socijalni realizam – kritičke opaske. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 53–60. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 277 **Giesemann, Gerhard:** Zwischen Klischee und Kunst – die Umsetzung sozialer Motive bei Igo Gruden. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 173–183. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 278 **Glavan, Mihael:** Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919–1945). *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 449–465. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 279 **Ġurčinov, Milan:** Preminot od poetikata na socijalniot realizam kon modernite kniževni proseden vo novata makedonska i slovenečka književnost : kontakti, sličnosti, koincidenccii, razliki. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 395–403. (Obdobja. 7).
Cir. Abstract; Povzetek.
- 280 **Hanko Břizová, Ludmila:** Vladislav Vančura: Pole orná a válečná : rozbor významu a stylu. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 429–434. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 281 **Inkret, Andrej:** Aksiološki vidik v Potrčevi dramski trilogiji o Kreflih. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 365–371. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 282 **Ivanović, Radomir:** Recepcija književnega dela Prežihovega Voranca v makedonski književnosti. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 383–393. (Obdobja. 7).
Prevedel Marko Kranjec. Abstract; Rezime.
- 283 **Jähnichen, Manfred:** Zur Poetik der jugoslawischen antifaschistischen Wierdestandpoesie. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 249–255. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.

- 284 **Jembrih, Alojz:** Dijalekt u modernoj poeziji 30-ih godina : s posebnim osvrtom na Balade Petrice Kerempuha. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 541–550. (Obdobja. 7).
Ilustr. Abstract; Povzetek.
- 285 **Jerman, Frane:** Neotomizem in marksizem na Slovenskem. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 83–90. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 286 **Karabelova Panova, Magda:** Slovenačko-bugarski kulturni kontakti prvih decenija našeg stoleća. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 441–446. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 287 **Konstantinović, Zoran:** Mesto Franca Meringa u socijalnom realizmu Slovenaca. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 61–65. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 288 **Koren, Evald:** Antični mit in slovenska zgodovina : Mirana Jarca prolog k tragediji Vaška Antigona. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 373–381. (Obdobja. 7).
Na str. 378–380 tudi odlomek iz tragedije Vaška Antigona Mirana Jarca. Abstract; Zusammenfassung.
- 289 **Kos, Janko:** Pripovedništvo socialnega realizma na Slovenskem in evropski modeli. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 299–305. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 290 **Kreft, Lev:** Slovenski delež v spopadih na književni levisi : 30. leta. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 91–102. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 291 **Kremenšek, Slavko:** Delavska kultura – relativno samostojna kulturna struktura? *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 607–612. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 292 **Križaj Ortar, Martina:** Breznikova skladnja v luči tvorbeno-pretvorbene teorije. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 507–516. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 293 **Kroupová, Libuše, Mejstřík, Vladimír, Petráčková, Věra:** Česko-slovenské slovníkařské paralely : k některým shodám a odlišnostem v české a slovinské lexikografické teorii a praxi. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 585–591. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 294 **Kržišnik, Erika:** Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 517–532. (Obdobja. 7).
Podpis na nasl. str.: Erika Kržišnik Kolšek. Abstract; Summary.
- 295 **Kunzmann Müller, Barbara:** Wörterbuchkonzeptionen und die slowenische Lexikographie der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 577–584. (Obdobja. 7).
Podpis na nasl. str.: Barbara Müller. Abstract; Povzetek.
- 296 **Mahnič, Joža:** Župančičeva lirika med narodnoosvobodilnim bojem. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 257–264. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 297 **Majdič, Viktor:** Ne zgolj puška, tudi jezik je bil orožje. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 561–571. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.

- 298 **Marković, Slobodan Ž.:** Poezija slovenačkih pisaca u »Knjizi drugova«. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 195–200. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 299 **Martinović, Juraj:** Slovenska socijalna poezija tridesetih godina. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 161–172. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 300 **Mitrović, Marija:** Pravljica in legenda v prozi socialnega realizma. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 323–328. (Obdobja. 7).
Abstract; Rezime.
- 301 **Murn, Ante:** Obnovljena tema »čovjek i zemlja« u romanu Pot ne pelje v dolino Ignaca Koprivca. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 357–363. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 302 **Nemec, Krešimir:** Vladimir Bartol i socijalni realizam – sukob dviju poetika. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 347–356. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 303 **Neuhäuser, Rudolf:** Reim und Lautstruktur in Vida Taufers Versband »Veje v vetru«. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 225–236. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 304 **Nilsson, Nils Åke:** Edvard Kocbek und Georg Trakl. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 217–223. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 305 **Novak, France:** Terminološka prizadevanja s posebnim ozirom na Henrika Tumo. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 485–497. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 306 **Novak Popov, Irena:** Metafora v slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 265–274. (Obdobja. 7).
Podpis na nasl. str.: Irena Novak Popov. Abstract; Summary.
- 307 **Olof, Klaus D.:** Zur Erzählhaltung der Solzice von Prežihov Voranc. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 339–345. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 308 **Paternu, Boris:** Kontinuiteta modernizma v obdobju 1930–1950. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 143–159. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 309 **Pogačnik, Jože:** Model pripovedne proze v obdobju socialnega realizma. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 289–298. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 310 **Poniž, Denis:** Svetovnonazorske in idejne prvine v Brnčičevi kritiki pesniške zbirke Edvarda Kocbeka Zemlja. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 109–114. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 311 **Pretnar, Tone:** Problem verza, junaka in medbesedilnosti v Robovem Desetem bratu. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 237–248. (Obdobja. 7).
Preglednici. Abstract; Summary.
- 312 **Rode, Matej:** Književno prevajanje v narodnoosvobodilnem boju. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 573–576. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.

- 313 **Schaumann, Gerhard:** Georg Lukács' Realismusbegriff und seine Bedeutung für die Herausbildung des sozialistischen Realismus in den 30er Jahren. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 67–73. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 314 **Skaličká, Jiří:** Začetniki češkega socialističnega realizma in slovenska literatura. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 425–428. (Obdobja. 7).
Prevedla Albinca Lipovec. Abstract; Résumé.
- 315 **Skaza, Aleksander:** Sovjetska literatura in doktrina socialističnega realizma v povojni slovenski publicistiki in prevodih. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 39–51. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 316 **Smolej, Viktor:** Smrtna obsodba na slovenskim narodom in jezikom 1941. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 551–560. (Obdobja. 7).
Abstract; Zusammenfassung.
- 317 **Stanonik, Marija:** Pesništvo odpora 1938–1945 pri slovanskih narodih kot metodološki problem. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 275–288. (Obdobja. 7).
Abstract; Rezjume.
- 318 **Suhadolnik, Stane:** Utrditev in uzakonitev Slovenskega pravopisa leta 1937. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 499–506. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 319 **Šalamun Biedrzycka, Katarina:** Razvoj Prežihove pripovedne proze v povezavi s spremembami pripovedne perspektive ali od osvobajajočega se do povezujočega se subjekta. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 329–338. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 320 **Šicel, Miroslav:** Odjeki slovenskog socijalnog realizma tridesetih godina u hrvatskim građanskim književnim časopisima. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 405–411. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 321 **Štih, Bojan:** Iz nemoči v katastrofo. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 135–142. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 322 **Šumi, Nace:** Socialni vidiki slovenske arhitekture med obema vojnama. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 613–616. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 323 **Tokarz, Božena:** Doktrina in talent. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 129–133. (Obdobja. 7).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 324 **Toporišič, Jože:** Brodarjeva (= Kardeljeva) kritika Vidmarjevega Kulturnega problema slovenstva. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 467–483. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 325 **Verč, Ivan:** Nekaj pripomb k vprašanju razvoja slovenske literarnokritičke misli tridesetih let. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 103–108. (Obdobja. 7).
Abstract; Rezjume.
- 326 **Vidmar, Josip:** Socialna misel in literatura. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 5–9. (Obdobja. 7).
- 327 **Vodopivec, Peter:** Slovenci v tridesetih letih. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 595–605. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.

- 328 **Vončina, Josip:** Slovenski onomastikon u ranim hrvatskim prijevodima Vorančevih romana Požganica i Jamnica. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 533–540. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 329 **Vrečko, Janez:** Kosovel, socialistični pisatelj. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 185–193. (Obdobja. 7).
Abstract; Summary.
- 330 **Wegner, Michael:** Romantheorie im Disput : Georg Lukács und Michail Bachtin. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 75–81. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 331 **Wójcik, Włodzimierz:** Z doświadczeń realizmu socjalistycznego w literaturze polski ludowej. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 435–440. (Obdobja. 7).
Abstract; Povzetek.
- 332 **Zdravce, Franc:** Pojmovanje literarnega realizma na Slovenskem med vojnama. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 1987. Str. 13–38. (Obdobja. 7).
Abstract; Rezjume.

1988

- 333 **Barbarič, Štefan:** Herbert Grün in Mitja Mejak. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 217–225. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 334 **Bedina, Katarina:** Pesniška oblika v Lebičevem Sonetu za klavir (1976). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 473–478. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 335 **Bernik, France:** Avtobiografsko v novejši slovenski vojni prozi : (tipologija pripovednih položajev). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 145–149. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 336 **Bobrownicka, Maria:** Problemi strukture Smoletove Antigone. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 187–192. (Obdobja. 8).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 337 **Brejc, Tomaž:** Eksistencializem in slovensko moderno slikarstvo. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 447–459. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 338 **Brlenič Vujić, Branka:** Mitska slika u Matkovićevom Heraklu i Smoletovoj Antigoni. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 193–207. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 339 **Brozović, Dalibor:** Suvremeni slovenski standardni jezik – kompleksan lingvistički fenomen. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 245–260. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 340 **Catrinescu, Eva:** Iskanje absolutnega v »obdobju dvoma« : primerjalna študija o poeziji šestdesetih let v Sloveniji, Franciji in Romuniji. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 103–105. (Obdobja. 8).
Prevedla Jožica Pirc. Abstract; Résumé.
- 341 **Černelič Kozlevčar, Ivanka:** Reševanje besednovrstnih vprašanj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 289–300. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 342 **Čopič, Špelca:** Spreminjanje slovenskega kiparstva po letu 1952. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 461–471. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.

- 343 **Darasz, Zdzisław:** Elementi dramskega oblikovanja Primoža Kozaka. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 209–215. (Obdobja. 8).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Summary.
- 344 **Dolgan, Marjan:** Vprašanje spominske literature. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 177–185. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 345 **Erjavec, Aleš:** Vidmar in Ziherl : nekateri teoretski vidiki polemike iz leta 1956. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 235–241. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 346 **Giesemann, Gerhard:** Mythos als Symbol der Masslosigkeit : (Beobachtungen zu Motiven und Bildern in der slovenischen Lyrik der 50er und 60er Jahre). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 49–61. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 347 **Grmič, Vekoslav:** Nekateri posebnosti današnje slovenske kulture. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 479–484. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 348 **Humar, Marjeta:** Tipologija v Slovar slovenskega knjižnega jezika nesprejetega besedišča. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 311–324. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 349 **Jähnichen, Manfred:** Wege zur Synthese : (Bemerkungen zur Poesie von B. Koneski und C. Zlobec). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 81–88. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 350 **Konstantinović, Zoran:** Komparativistički pogledi Antona Ocvirka u sistemu nauke o uporednom proučavanju književnosti. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 9–16. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek; Zusammenfassung.
- 351 **Kreft, Lev:** Kritika Strahu in poguma ob izidu. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 227–233. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 352 **Kroupová, Libuše, Mejstřík, Vladimír, Petráčková, Věra:** K některým otázkám spojitelnosti adjektiv : (na základě lexikografické praxe zejména SSJČ a SSKJ). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 351–358. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 353 **Kunzmann Müller, Barbara:** Funktionswörter in der modernen slowenischen Grammatik und Lexikographie. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 359–366. (Obdobja. 8).
Podpis na nasl. str.: Barabara Müller. Abstract; Povzetek.
- 354 **Martinović, Juraj:** Dva tipa soneta i dva vida njegove recepcije. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 63–80. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 355 **Maurer Lausegger, Herta:** Interakcija odraslih z najmlajšimi v slovenskem plajberškem govoru. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 277–287. (Obdobja. 8).
Podpis na nasl. str.: Herta Lausegger. Abstract; Zusammenfassung.
- 356 **Mečkovska, Nina:** Različja između sistemami mestoimenij v slovenskom i vostočnoslavjanskih jazykah. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 383–397. (Obdobja. 8).
Cir. Abstract; Povzetek.
- 357 **Mitrović, Marija:** Ljudska pesem in sodobna slovenska poezija. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 107–111. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 358 **Nartnik, Vlado:** K obravnavi dvojine v povojnih slovenskih slovnica. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 375–382. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.

- 359 **Nemec, Krešimir:** Prodor nefikcije u suvremeni slovenski roman. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 151–159. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 360 **Newekłowsky, Gerhard:** Zur häuptiongkeit morphologischer Kategorien in slowenischen Prosatexten. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 337–349. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 361 **Olof, Klaus D.:** Slowenisch-kroatische Literaturbeziehungen am Beispiel Edvard Kocbek – Slavko Mihalič. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 89–102. (Obdobja. 8).
Podpis na nasl. str.: Klaus Detlef Olof. Abstract; Povzetek.
- 362 **Paternu, Boris:** Sodobna slovenska poezija kot evolucijski problem. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 17–40. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 363 **Petermann, Jürgen:** Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV) : nekaj osnovnih vprašanj frazeologije v slovarju. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 301–310. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 364 **Pirjevec, Jože:** »Trst je naš« – »Trieste italianissima« : zgodovina nekega mesta na narodnostni in ideološki meji (1945–1985). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 441–446. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 365 **Poniž, Denis:** Vloga konkretne in vizualne poezije v konstituiranju in življenju slovenskih literarnih neoavangard 1965–1975. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 119–123. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 366 **Pretnar, Tone:** O verzu Jesihovega prevoda Shakespearjevega Sna Kresne noči. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 413–426. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 367 **Schellander, Anton:** Sodobni slovenski jezik na Koroškem : vprašanja govornega sporazumevanja, jezikovnega znanja in jezikovne rabe v dvojezični situaciji. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 261–275. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 368 **Skaza, Aleksander:** Usoda »romana« v pripovedništvu Alojza Rebule : (zastavitev vprašanja). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 161–168. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 369 **Stamač, Ante:** Izgubljanje individualnosti v sodobnem pesništvu. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 41–47. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 370 **Stanovnik, Majda:** Položaj in poetika literarnega prevoda na Slovenskem 1945–1965. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 399–411. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 371 **Stojanović Pantović, Bojana:** Poetika univerzalizma u mladom slovenačkom pesništvu : (na primerima poezije B. A. Novaka, Š. Remica, M. Kne, J. Potokara i A. Debeljaka). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 131–136. (Obdobja. 8).
Podpis na nasl. str.: Bojana Stojanović. Abstract; Povzetek.
- 372 **Strutz, Janez:** Vaška tematika v novejši literaturi na avstrijskem Koroškem. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 169–175. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.
- 373 **Suhadolnik, Stane:** Prizadevanja za Prešernov slovar. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 325–336. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.

- 374 **Šalamun Biedrzycka, Katarina:** Poljski prevod Čarodeja A. Hienga in problem pripovedne perspektive. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 427–438. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 375 **Tokarz, Božena:** Poezija in pojavi sodobne ikonofere. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 113–117. (Obdobja. 8).
Prevedel Marko Juvan. Abstract; Streszczenie.
- 376 **Tokarz, Emil:** Zagadnienia łączliwości nominów actionis we współczesnym języku słoweńskim. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 367–373. (Obdobja. 8).
Abstract; Povzetek.
- 377 **Uredništvo:** Predgovor. *Sodobni slovenski knjižni jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 5–6. (Obdobja. 8).
- 378 **Vrečko, Janez:** Neoavangarda ali postavangarda? *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 125–130. (Obdobja. 8).
Abstract; Summary.
- 379 **Zadravec, Franc:** »Anketni list« kot pripovedna oblika : (primer Miško Kranjec). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana, 1988. Str. 137–144. (Obdobja. 8).
Abstract; Zusammenfassung.

1989

- 380 **Bečková, Marta:** Rozšíření spisů J. A. Komenského v Evropě v 17. a 1. polovině 18. století a slovinský text Orbisu. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 423–431. (Obdobja. 9).
Abstract; Povzetek.
- 381 **Benčič, Živa:** Upotrebljivost termina »barok« u proučavanju slavenskih književnosti 17. i 18. stoljeća (na primjeru ruske književnosti). *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 55–66. (Obdobja. 9).
Abstract; Povzetek.
- 382 **Benedik, Metod:** Kapucini kot pomemben dejavnik v oblikovanju duhovne podobe slovenskega naroda v 17. in 18. stoletju. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 385–393. (Obdobja. 9).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 383 **Benedik, Metod:** Novo vrednotenje dela solunskih bratov Cirila i Metoda. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 345–351. (Obdobja. 10).
Izveček; Abstract; Summary.
- 384 **Bobrownicka, Maria:** Možnosti primerjalnih raziskav baroka v slovanskih književnostih. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 25–34. (Obdobja. 9).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 385 **Bonazza, Sergio:** Prvenstvo glagolice oz. cirilice v času. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 305–311. (Obdobja. 10).
Izveček; Abstract; Zusammenfassung.
- 386 **Bratuž, Lojzka:** Slovenska besedila prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsia (1711–1774). *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 303–313. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 387 **Brlenič Vujić, Branka:** Idejna i tematska recepcija plesa smrti u slovenskoj književnosti. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 145–153. (Obdobja. 10).
Izveček; Abstract; Povzetek; Zusammenfassung.
- 388 **Cesar, Ivan:** Funkcija opisa v slovenskih baročnih pridigah : (na primeru pridig Janeza Svetokriškega Sacrum promptuarium). *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 185–190. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.

- 389 **Cvetko Orešnik, Varja:** Slovenskost Brižinskih spomenikov in nekatere novejšje hipoteze o njih. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 35–50. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 390 **Dogramadžieva, Ekaterina:** S"juznite sredstva v"v Frajzingskite pametnici. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 63–68. (Obdobja. 10).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 391 **Dolar, France M.:** Pomen jezuitskega reda v verskem in kulturnem življenju na Slovenskem. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 379–384. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 392 **Dular, Janez:** Slovenska plemiška pisma. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 267–273. (Obdobja. 9).
Abstract; Summary.
- 393 **Ferluga Petronio, Fedora:** Ob primerjanju latinskih, italijanskih in slovenskih besedil v Črnejškem rokopisu. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 245–250. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 394 **Gantar, Kajetan:** Hrenova mladostna pesniška zbirka : latinska verzifikacija med humanizmom in barokom. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 89–98. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 395 **Giesemann, Gerhard:** Mensch- und Gottbezogenheit in ihrer biblischen Verankerung. Theologisch-literarische Relevanz von Strukturen im Freisinger Denkmal I. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 103–114. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 396 **Giesemann, Gerhard:** Zwischen scholastisch-dialektischer Spannung und barockem Lebensgefühl : der Kontrast in den Predigten des Janez Svetokriški. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 137–152. (Obdobja. 9).
Abstract; Povzetek.
- 397 **Glavan, Mihael:** Bibliografski popis srednjeveških rokopisov. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 297–302. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 398 **Grdina, Igor:** Skupnost Slovencev in njih učena kultura v zgodnejših razdobjih srednjega veka. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 275–286. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 399 **Greenberg, Marc L.:** Jer vocalization in Slovene, Serbo-Croatian and Slovak. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 215–228. (Obdobja. 10).
Ilustr. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 400 **Grmič, Vekoslav:** Teološka antropologija v Brižinskih spomenikih. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 115–120. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 401 **Hladnik, Miran:** Srednji vek v slovenski zgodovinski povesti. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 189–195. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 402 **Höfler, Janez:** O nekaterih vidikih likovne umetnosti srednjega veka na Slovenskem. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 267–273. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 403 **Janko, Anton:** Der von Suonegge, Der von Obernburg, Der von Scharpfenberg – trije nemški viteški liriki s slovenskih tal. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 171–180. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 404 **Janko, Anton:** Nemško slovstvo na Slovenskem v obdobju baroka. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 209–218. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 405 **Jembrih, Alojz:** Naziv bezjak u kontekstu migracija 15. i 16. stoljeća. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 251–264. (Obdobja. 10).
Zvd. Izvleček; Abstract; Summary.
- 406 **Jembrih, Alojz:** Osvrt na funkciju slovenskog jezika u Frana Krsta Frankopana. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 315–333. (Obdobja. 9).
Faks. Abstract; Povzetek.
- 407 **Juvan, Marko:** Slovenska baročna pridiga kot transtekstualni pojav. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 175–184. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 408 **Koruza, Jože:** Obdobje baroka – odprto vprašanje slovenske literarne zgodovine in kulturologije. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 9–15. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 409 **Kravar, Miroslav:** Barok kao potonulo kulturno dobro. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 35–47. (Obdobja. 9).
Abstract; Povzetek; Zusammenfassung.
- 410 **Kuret, Niko:** Versko (duhovno) gledališče na Slovenskem v obdobju baroka. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 395–416. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 411 **Lončarić, Mijo:** O slovensko-kajkavskim odnosima. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 199–213. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 412 **Novak, Vilko:** Prekmurske rokopisne pesmarice od 16. do sredine 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 109–119. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 413 **Orel, Irena:** Slovarsko delo Gregorja Vorenca. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 291–302. (Obdobja. 9).
Podpis na nasl. str.: Irena Orel Pogačnik. Abstract; Zusammenfassung.
- 414 **Orožen, Martina:** Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 87–101. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 415 **Orožen, Martina:** Značilnosti jezikovne zgradbe pri Matiji Kastelicu. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 253–265. (Obdobja. 9).
Abstract; Summary.
- 416 **Pánek, Jaroslav:** Češke in slovenske dežele v 17. stoletju. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 369–377. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 417 **Panov, Branko:** Kon nekoj prašanja za početocite na slovenskata pismenost (VI–IX vek). *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 313–328. (Obdobja. 10).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 418 **Paternu, Boris:** Barok pri Prešernu. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 67–78. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 419 **Petráček, Věra:** K některým prvkům jazykových hranic mezi Slovenci a Moravany do konce 11. století. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 69–73. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Povzetek.

- 420 **Petrov Slodnjak, Maria:** Sledovi nemškega baroka v besedilih duhovne pesmi pri Slovencih in njihovih sosedih. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 219–230. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 421 **Pirjevec, Marija:** Oblike kulturnega življenja na Slovenskem v baročni dobi. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 417–422. (Obdobja. 9).
Abstract; Summary.
- 422 **Pogačnik, Jože:** Slovenska književnost in barok. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 17–24. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 423 **Pogačnik, Jože:** Srednji vek na Slovenskem kot slovstveni pojem. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 123–131. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 424 **Pogorelec, Breda:** Pogled na slogovno podobo baročnega besedila : razmerje med zunanjim vtisom in notranjo zgradbo. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 349–365. (Obdobja. 9).
Abstract; Summary.
- 425 **Pokorn, Danilo:** Obraz iz glasbenega baroka na Slovenskem : Izak Poš. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 465–474. (Obdobja. 9).
Note. Abstract; Zusammenfassung.
- 426 **Poniž, Denis:** Pojem baroka v literarnozgodovinskem opusu Antona Slodnjaka. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 49–53. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 427 **Pop Atanasov, Gorgi:** Staroslovenskite akrostihovi so glagolska prvoosnova. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 329–336. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Rezjume.
- 428 **Pretnar, Tone:** O rimi v besedilu Maruščevega Škofjeloškega pasijona. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 121–128. (Obdobja. 9).
Preglednice. Abstract; Summary.
- 429 **Pretnar, Tone:** O verzni in kitični obliki Menartovega slovenskega in Rabadanovega hrvaškega prevoda Villonovega pesniškega dela. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 181–188. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 430 **Priestly, Tom:** Sound-structure in the second Freising fragment. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 75–85. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 431 **Prunč, Erich:** Kapelški pasijon. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 191–208. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 432 **Rajhman, Jože:** Vpliv zahodnoevropske mistike na slovensko literaturo 17. in 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 129–135. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 433 **Rakar, Atilij:** Rogerijev »zapopadik« in konceptizem. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 163–173. (Obdobja. 9).
Abstract; Suntio.
- 434 **Reisp, Branko:** Tiskarska produkcija v Ljubljani od leta 1678 do 1764. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 433–440. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 435 **Rode, Matej:** Slovenski pregovori in srednji vek. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 155–158. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 436 **Sajovic, Tomaž:** Jezikovnostilistična raziskava baroka na Slovenskem : (Svetokriški in Rogerij). *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 335–348. (Obdobja. 9).
Abstract; Summary.
- 437 **Scherber, Peter:** Tradition und Innovation in der slowenischen Barockpredigt – gezeit am Werk Janez Svetokroškis. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 153–162. (Obdobja. 9).
Abstract; Povzetek.
- 438 **Sivec, Jože:** Podoba glasbenega baroka na Slovenskem. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 455–463. (Obdobja. 9).
Abstract; Summary.
- 439 **Skaza, Aleksander:** Uvod. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 5–6. (Obdobja. 9).
- 440 **Smolik, Marijan:** Lekcionar – slovenska cerkvena pesmarica : (najstarejše knjige slovenskih katoličanov). *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 99–108. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 441 **Stanonik, Marija:** Raziskovanje srednjeveške slovstvene folklore pri Slovencih. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 159–169. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 442 **Stojanović Pantović, Bojana:** Barokni elementi u Prešernovoj i Sterijinoj poeziji. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 79–88. (Obdobja. 9).
Abstract; Povzetek; Zusammenfassung.
- 443 **Stojčevska Antić, Vera:** Kirilometodievskoto delo kako trajna vrska megu Slovenite i začuvanata tradicija. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 337–344. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 444 **Šivic Dular, Alenka:** Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen na gradivu do leta 1500. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 229–244. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 445 **Štih, Peter:** Nastanek in razvoj dežel na Slovenskem. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 287–296. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 446 **Šumi, Nace:** Baročna arhitektura na Slovenskem. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 441–446. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 447 **Šundalić, Zlata:** Mit o lijepoj Vidi. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 133–144. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Résumé.
- 448 **Toporišič, Jože:** Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 233–252. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 449 **Toporišič, Jože:** Nagovor ob odprtju 10. simpozija. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 5–7. (Obdobja. 10).
- 450 **Toporišič, Jože:** Ob desetletnici Obdobjij. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 359–388. (Obdobja. 10).
Na str. 367–388 vsebuje tudi: Imensko kazalo avtorjev natisnjenih referatov.
- 451 **Toporišič, Jože:** Ob sklepu simpozija. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 353–357. (Obdobja. 10).
Vsebuje: Poročilo o simpoziju Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi; Poročilo urednika zbornika Obdobja X.

- 452 **Toporišič, Jože:** Prva slovenska izdaja Brižinskih spomenikov : (ob korespondenci Kopitar – Dobrovsky – Köppen). *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 11–34. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 453 **Vidovič Muha, Ada:** Zgradba glagolskih tvorjenk v Vorenčevem slovarju. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 275–289. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung.
- 454 **Vidovič Muha, Ada:** Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 51–62. (Obdobja. 10).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 455 **Vrišer, Sergej:** Baročno kiparstvo na Slovenskem. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, 1989. Str. 447–453. (Obdobja. 9).
Abstract; Zusammenfassung. Povzetek sta v nem. prevedli [Vesna] Kondrič in [Kathe] Grah.

1991

- 456 **Bobrownicka, Maria:** Napoleonov mit v poljski in slovenski književnosti. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 99–106. (Obdobja. 11).
Abstract; Streszczenie.
- 457 **Bratuž, Lojzka:** Preroditeljska prizadevanja Valentina Staniča in drugih goriških piscev. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 251–260. (Obdobja. 11).
Faks. Abstract; Zusammenfassung.
- 458 **Brlečić Vujić, Branka:** Model pučkog smijeha u Linhartovoj komediji »Dan veselja ili Matiček se ženi«. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 177–185. (Obdobja. 11).
Izvleček v nem.; Zusammenfassung.
- 459 **Darasz, Zdzisław:** V iskanju identitete : iz obravnave zgodnje faze razvojnega procesa slovenske vede o književnosti. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 13–18. (Obdobja. 11).
Prevedel Tone Pretnar. Abstract; Streszczenie.
- 460 **Gadanyi, Karel:** Vloga Katedre za slovenski jezik in književnost pri izobraževanju narodnostnih učiteljev. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 33–35. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 461 **Giesemann, Gerhard:** Funktion und Funktionieren von Theater/Drama in der slovenischen Literatur Anfang des 19. Jahrhunderts. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 75–86. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 462 **Godini, Neva:** Franulov Saggio grammaticale italiano-cragnolino iz leta 1811 in Vodnikov doprinos. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 219–225. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 463 **Grdina, Igor:** Jovan Vesel Koseski, poet in glasnik slovenske meščanske dobe. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 271–284. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 464 **Grmič, Vekoslav:** Slomškovo prebujanje slovenske narodne zavesti in ustanovitev bogoslovnega učilišča v Mariboru. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 263–269. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 465 **Kmecl, Matjaž:** [Sedemdesetletnica] 70-letnica ljubljanske univerze. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 9–12. (Obdobja. 11).
- 466 **Kmecl, Matjaž:** Urednikova začetna beseda. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 5. (Obdobja. 11).
- 467 **Kramarič, Zlatko:** Kako čitati »Satir« M. A. Reljkovića. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 291–299. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.

- 468 **Kunzmann Müller, Barbara:** Arbeiten zur slowenischen Sprache im Ausgehenden 18. Jh. und in der ersten Hälfte der 19. Jh. – Anmerkungen und Versuch einer Einordnung. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 143–150. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 469 **Matešić, Josip, Petermann, Jürgen:** Über die Redensarten in Franc Metelkos »Lehrgebäude der slowenischen Sprache«. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 151–159. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung. Na nasl. str. napačni priimek prvega avtorja: Josip Materić.
- 470 **Nartnik, Vlado:** Ivan Cankar in Ilirija. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 285–290. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 471 **Orožen, Martina:** Odmevi francoske revolucije v Vodnikovih Novicah (1797–1800). *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 195–208. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 472 **Paternu, Boris:** Francoska revolucija in slovenska literatura. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 51–74. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 473 **Pogačnik, Jože:** Pojem naroda v slovenskem razsvetljenstvu. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 87–97. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 474 **Pretnar, Tone:** (Visoko)šolska aplikacija Kumerdejeve metrike. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 233–249. (Obdobja. 11).
Faks. Abstract; Zusammenfassung.
- 475 **Rijavec, Andrej:** Glasbene težnje na Slovenskem ob vstopu v 19. stoletje. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 107–111. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 476 **Rode, Matej:** Valentin Vodnik in prevajanje. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 311–317. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 477 **Scherber, Peter:** Razsvetljenstvo, preporod, predromantika. Tokovi in razlage pri formiranju slovenske nacionalne kulture. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 39–49. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 478 **Stančić, Mirjana:** Anton Tomaž Linhart: Blumen aus Krain (1871). Njemačka suvremena književnost kao paradigma slovenskog predromantizma. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 187–194. (Obdobja. 11).
Izvleček; Zusammenfassung.
- 479 **Stanonik, Marija:** Slovstvena folklor v zavesti slovenskega razsvetljenstva. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 113–139. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 480 **Szilágyi, Imre:** V. Vodnik: Ilirija oživljena in S. Kisfaludy: Hazafiui szózat /Patriotski manifest, 1809/. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 227–232. (Obdobja. 11).
Abstract; Zusammenfassung.
- 481 **Šalamun Biedrzycka, Katarina:** (Še enkrat) primerjava med Linhartovim Matičkom in Beaumarchaisovim Figarom. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 163–175. (Obdobja. 11).
Izvelečka v angl. in nem.; Zusammenfassung.
- 482 **Šundalić, Zlata:** Pojem naroda v Vodnikovi poeziji. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 209–218. (Obdobja. 11).
Abstract; Summary.

- 483 **Toporišič, Jože:** Zadnjih 20 let slovenskega jezikoslovja. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 19–31. (Obdobja. 11).
Izvleček; Abstract; Summary. To je drugi del razprave, zasnovane za predavanje na tržaški univerzi jeseni l. 1986; prvi del razprave je bil pod naslovom 40 let povojnega jezikoslovja slovenskega jezika objavljen v SSJLK 25 (1989), str. 67–82.
- 484 **Žabjek, Aleksandra:** Kulturni utrip Neaplja v času revolucionarnih vrenj konec 18. in v začetku 19. stoletja : (kot ga je videl in doživel tudi J. W. Goethe). *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana, 1991. Str. 301–310. (Obdobja. 11).
Podpis na nasl. str.: Saša Žabjek Scuteri. Abstract; Zusammenfassung.

1992

- 485 **Babić, Stjepan:** Miklošičevi sufiksi – osobito hrvatski. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 165–171. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 486 **Cetnarowicz, Antoni:** Stosunek Słowenii do spraw polskich w połowie XIX wieku. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 603–613. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in pol.; Povzetek.
- 487 **Cvetko Orešnik, Varja:** K Miklošičevim razlagam pri samostalniški in pridevniški sklanjatvi in njegovi panonski teoriji. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 229–245. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 488 **Čejka, Mirek:** Hodnota a význam Miklošičovy studie o negaci ve slovanských jazycích. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 255–262. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 489 **Damjanović, Stjepan:** Jagićeve ocjene Miklošičevih djela. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 341–348. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Summary.
- 490 **Demiraj, Shaban:** Franz Miklošič's main contributions in albanology. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 415–422. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 491 **Duličenko, Aleksander D.:** Fran Miklošič i Matija Majar Zil'skij : ot jazyka praslavjanskogo k jazyku vseslavjanskomu. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 431–444. (Obdobja. 13).
Cir. Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 492 **Eichler, Ernst:** Leskien und Miklosich. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 339–340. (Obdobja. 13).
Vsebuje samo daljši nem. in krajši slov. povzetek.
- 493 **Furlan, Metka:** Miklošičev etimološki slovar v luči sodobnega etimološkega raziskovanja slovenskega besedja. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 329–338. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 494 **Garde, Paul:** Les catégories grammaticales chez Miklošič. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 201–208. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in franc.; Povzetek.
- 495 **Grdina, Igor:** Miklošičeva Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii : Miklošič kot ekdotik diplomatarija v jeziku Srbov. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 539–552. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 496 **Gvozdanović, Jadranka:** Miklošič v krogu jezikoslovcev svojega časa. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 297–302. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Summary.
- 497 **Hafner, Stanislav:** Fran Miklošič v okviru dunajskega znanstvenega sveta svojega časa. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 303–315. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.

- 498 **Hartman, Bruno:** Miklošič kot bibliotekar dunajske dvorne knjižnice. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 527–537. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 499 **Herrity, Peter:** Srbohrvaščina v delih Frana Miklošiča. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 369–377. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Summary.
- 500 **Ismajli, Rexhep:** Miklošič kot albanolog. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 423–429. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Rezime.
- 501 **Jakopin, Franc:** Miklošič – utemeljitelj slovanskega imenoslovja. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 67–75. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Zusammenfassung.
- 502 **Jembrih, Alojz:** Miklošičeva prisutnost u Slavische Blätter. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 519–526. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 503 **Krajčovič, Rudolf:** Historický význam starej slovanskej toponymie v Panónii. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 51–57. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 504 **Kranjc, Janez:** Prispevek Frana Miklošiča k oblikovanju slovenske pravne terminologije v prvem letniku dvojezičnega izhajanja Državnega zakonika in vladnega lista Avstrijskega cesarstva. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 117–134. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Zusammenfassung.
- 505 **Kuchar, Rudolf:** O slovenskej právnej terminológii v Miklošičovom etymologickom slovníku. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 141–149. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 506 **Kurkina, L. V.:** F. Miklošič kak etimolog. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 317–328. (Obdobja. 13).
Cir. Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 507 **Lewaszkiwicz, Tadeusz:** Słownik Miklošiča a słownik Bernekera. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 21–27. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 508 **Logar, Tine:** Delitev slovenskih narečij pri Miklošiču. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 445–450. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 509 **Lukan, Walter:** Franc Miklošič kot politik v gosposki zbornici. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 577–590. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 510 **Mamić, Mile:** Miklošič kao član Slavenskoga terminološkog odbora. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 135–139. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 511 **Mańczak, Witold:** Miklošič a wspólnota bałto-słowiańska. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 403–409. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 512 **Mareš, František Václav:** Miklošičovy staroslověnské slovníky. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 1–5. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 513 **Markov, Boris:** Slovníčné besede turškega izvora v makedonščini. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 107–116. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in ruš.; Rezjume.

- 514 **Micklesen, Lew R.:** Early Slavic accentology as mirrored in Slovene. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 285–296. (Obdobja. 13).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 515 **Mihăilă, Gheorghe:** Mesto Fr. Miklošiča v slavjano-rumynskoj filologiji. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 379–392. (Obdobja. 13).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 516 **Moszyński, Leszek:** Słowiańskie nazwy demonów w materiałach »Lexiconu« i interpretacji etymologicznej Franciszka Miklosicha. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 41–50. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 517 **Nazor, Anica:** Hrvatskoglagoljski izvori u Miklošičevu Lexiconu palaeoslovenico-graeo-latinum. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 13–19. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 518 **Nikčević, Vojislav P.:** Crnojevići nijesu srpski već crnogorski vladari : (Franz Miklosich: Die serbischen Dynasten Crnojević, Wien 1886). *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 553–563. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 519 **Ondrejovič, Slavo:** Franz Miklosich a jeho koncepcia bezsubjektových viet. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 247–254. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 520 **Orešnik, Janez:** O neki skladenjski posebnosti slovenskih svojilnih pridevnikov. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 263–267. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Summary.
- 521 **Osolnik, Vladimir:** Fran Miklošič in Petar II. Petrović Njegoš : o rokopisu in natisu Njegoševga Gorskega vijenca in vlogi Frana Miklošiča pri mjunem nastajanju. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 511–518. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 522 **Pallasová, Eva:** Miklošič jako lexikograf staré církevní slovanštiny. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 7–12. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 523 **Pogačnik, Jože:** Miklošič in ilirizem. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 487–502. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 524 **Pohl, Heinz-Dieter:** Franz Miklosich und die slavische Anthroponymik. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 87–94. (Obdobja. 13).
Podpis na nasl. str.: Hans Dieter Pohl. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 525 **Pretnar, Tone:** O Miklošičevih prevodih iz poljske poezije. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 503–510. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Streszczenie.
- 526 **Raecke, Jochen:** Zu Miklošič's Auffassung von Morphologie und morphologischer Klassifikation. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 209–218. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 527 **Ressel, Gerhard:** Miklošič in die slovenisch-deutsche Rechtsterminologie seiner Zeit. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 151–163. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 528 **Rusek, Jerzy:** Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 29–40. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 529 **Schaller, Helmut W.:** Franz Miklosich und das Bulgarische. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 359–368. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.

- 530 **Scherber, Peter:** Miklošič und die Literaturgeschichte. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 477–485. (Obdobja. 13).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 531 **Schuster Šewc, Heinz:** Miklosich' Beitrag zur Erforschung der sorbischen Monatsnamen. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 77–85. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 532 **Snoj, Marko:** K preučevanju starejših nominalnih kompozit: psl. *drozd" in strnad'. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 193–200. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Zusammenfassung.
- 533 **Stanonik, Janez:** Slovene kosez – Old English cotset : a comparative study. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 95–105. (Obdobja. 13).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 534 **Steenwijk, Han:** Miklošič als Resianologe. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 451–461. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 535 **Sturm Schnabl, Katja:** Fran Miklošič in južni Slovani. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 591–601. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 536 **Suhadolnik, Stane:** Kdo je avtor kritike Primčevih Branj. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 615–627. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 537 **Suprun, Adam E.:** Belorusskij jazyk v trudah Frana Miklošiča. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 393–402. (Obdobja. 13).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 538 **Šivic Dular, Alenka:** Pojem panonskoslovenski pri Miklošiču. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 349–357. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 539 **Topolińska, Zuzanna:** Słowiańskie verba impersonalia w klasyfikacji Miklošiča. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 219–227. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 540 **Toporišič, Jože:** Potek Miklošičevega simpozija, Ljubljana, od. 26. do 28. junija 1991. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 629–638. (Obdobja. 13).
- 541 **Toporišič, Jože:** Slovenščina v Miklošičevi skladnji na primeru obravnave rabe roditelja. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 269–284. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 542 **Vascenco, Victor:** Franz Miklosich als Forscher der christlichen Terminologie des Rumänischen. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 59–66. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 543 **Vidovič Muha, Ada:** Besedotvorna tipologija »novoslovenskega« gradiva pri Miklošiču. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 173–191. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 544 **Voje, Ignacij:** Fran Miklošič in Dubrovniški arhiv. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 565–576. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 545 **Zoltán, András:** Die Bedeutung von Franz Miklosich für die ungarische Sprachwissenschaft. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 411–413. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Povzetek.
- 546 **Zorko, Zinka:** Prleško narečje v Radomerščaku, rojstnem kraju F. Miklošiča. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana, 1992. Str. 463–476. (Obdobja. 13).
Izvečka v slov. in nem.; Zusammenfassung.

1994

- 547 **Bedina, Katarina:** Problemi muzikološke stroke na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 429–435. (Slavistična revija, 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 548 **Benedik, Francka:** Slovar slovenskega knjižnega jezika in narečne besede. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 261–266. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 549 **Bergamo, Marija:** Je glasbeni realizem »zgodovinska nujnost«? *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 257–262. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 550 **Bernik, France:** Položaj distance v Cankarjevi pripovedni tehniki. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 381–386. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 551 **Brlenić Vujić, Branka:** Ivan Prijatelj i Antun Barac : (tipološka paralela). *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 371–376. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 552 **Brlenić Vujić, Branka:** Majstor Radovan u djelu Petra Šegedina : ili priča o dva kamena. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 233–241. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 553 **Czapik, Barbara:** Niektóre problemy dynamiki rozwoju awangardowej poezji słoweńskiej w świetle rytmiki negatywnej. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 317–324. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 554 **Dąbrowska Partyka, Maria:** »Norma intimiteta« kao modalni okvir književnoga teksta. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 387–396. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Zusammenfassung.
- 555 **Darasz, Zdzisław:** Metoda literarnozgodovinske sinteze Ivana Prijatelja : (pogled od zunaj). *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 365–369. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Prevod iz poljščine Niko Jež. Izvleček; Abstract; Streszczenie.
- 556 **Darasz, Zdzisław:** Oblikovanje idejno-estetskih modelov slovenske literarne kritike v obdobju med svetovnimi vojnami : oris vprašanja. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 23–29. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Streszczenie.
- 557 **Dolinar, Darko:** Glavni teoretično-metodološki modeli v slovenski literarni vedi med vojnami. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 333–342. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 558 **Dolinar, Darko:** Spremembe paradigem v novejši slovenski literarni vedi? *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 13–21. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 559 **Đukanović, Maja:** Slovenščina v srbskih berilih med dvema vojnami. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 275–279. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 560 **Ferluga Petronio, Fedora:** Ustvarjalni ritmi v deli Marje Boršnikove. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 143–152. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Riassunto.

- 561 **Flaker, Aleksandar:** Intermedialnost kot dejavnik periodizacije 20. stoletja. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 205–214. (Obdobja. 14).
Prevedel Vladimir Osolnik. Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 562 **Gadanyi, Karel:** Prevodi Avgusta Pavla iz slovenščine v madžarščino. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 65–69. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 563 **Giesemann, Gerhard:** Grundprobleme slowenischer Literaturwissenschaft und Literaturkritik am Beispiel des Ljubljanski zvon. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 343–353. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 564 **Giesemann, Gerhard:** Wen interessiert die slovenische Literatur? : Fragen zur Rezeption in Deutschland und ihren Bedingungen. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 51–64. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 565 **Glazer, Alenka:** Marja Boršnik in Janko Glazer. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 153–160. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 566 **Godini, Neva:** Srednjekraška leksika v Štrekljevih časih in danes. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 267–273. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 567 **Grmič, Vekoslav:** Ušeničnikovo razumevanje umetnosti – literature. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 417–424. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 568 **Grosman, Meta:** Nekatero slovenske kritiške paradigme – kritike o Kavčičevi Pustoti. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 31–41. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 569 **Gvozdanović, Jadranka:** Ramovš in jezikoslovne vede dvajsetega stoletja. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 139–146. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 570 **Herrity, Peter:** Slovenski jezikoslovci in stara cerkvena slovanščina. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 249–255. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 571 **Homoláč, Jiří:** Dvě máchovské básně : mezitextové navazování jako jeden z výstavbových principů textu. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 339–350. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 572 **Horvat, Sonja:** Nekaj naglasnih in fonoloških značilnosti slovenskega kostelskega govora. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 305–312. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 573 **Janko, Anton:** Germanist Jakob Kelemina. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 407–415. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 574 **Janko, Anton:** Vloga literature in naloga pisatelja v nacistični Nemčiji in NDR : sorodnosti in razlike. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 325–337. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 575 **Junković, Zvonimir:** Dvije metode u rekonstrukciji jezičnih sustava. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 147–157. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Tabele. Izvleček; Abstract; Povzetek.

- 576 **Juvan, Marko:** Slovenski Parnas in Eliziji : literarni kanon in njegove uprizoritve. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 277–315. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 577 **Juvan, Marko:** Uvodna pojasnila. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 1–4. (Obdobja. 14).
Na str. 3 tudi sinopsis prispevka vodje simpozija dr. Toneta Pretnarja z naslovom Književnikov ustvarjalni ritem in ritem njegove besede.
- 578 **Kordigel, Metka:** O pisanju in branju znanstvene fantastike : ali o psihološkem procesu regresije v progresivni embalaži. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 419–428. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 579 **Košuta, Miran:** Marij Kogoj med glasbo in književnostjo. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 263–276. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Riassunto.
- 580 **Kranjec, Marko, Logar Pleško, Alenka, Sollner Perdih, Anka:** Bibliografija dr. Marje Boršnikove. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 441–471. (Obdobja. 14).
- 581 **Kunzmann Müller, Barbara:** Fran Ramovš' Morfologija slovenskega jezika – Anmerkungen zu einer Spezies. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 186–189. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 582 **Kunzmann Müller, Barbara:** Interaktion von Systemkomponenten in bereich adversativer Konjunktionen. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 429–438. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 583 **Leitner, Andreas:** Konjekturales Erzählen. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 397–408. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 584 **Lenček, Rado L.:** Po stopinjah fonološke problematike slovenskega jezika v jezikoslovju Ramovševega časa. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 199–213. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 585 **Matešić, Josip:** Doprinosa F. Ramovša opisu akcenatskog sistema slovenskog jezika. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 195–198. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 586 **Nartnik, Vlado:** Časovna odprtost oblikovanja lika lepe Vide. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 193–202. (Obdobja. 14).
Ilustr. Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 587 **Nartnik, Vlado:** Oblikovje slovenske dvojine v jezikovnem atlasu L. Tesnièreja. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 191–194. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Résumé.
- 588 **Nemec, Krešimir:** Status romana v hrvaški književnosti 19. stoletja. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 369–373. (Obdobja. 14).
Prevedel Vladimir Osolnik. Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 589 **Orožen, Martina:** Ramovševa oblikoslovno razvojna zasnova Morfologije slovenskega jezika. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 313–329. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 590 **Paternu, Boris:** Meje literarne zgodovine. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 7–12. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.

- 591 **Petráček, Věra:** Glosa k vztahům slovinských a českých jazykovědců po první světové válce : (na příkladu Frana Ramovše a Boh. Havránka). *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 257–259. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 592 **Pogačnik, Jože:** Slovenska literarna veda ob ustanovitvi univerze. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 355–363. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 593 **Pogačnik, Jože:** Teorija ustvarjalnega ritma in simetrije : možnosti in meje aplikacije. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 133–141. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 594 **Pohl, Hans-Dieter:** Fran Ramovš in koroška toponimija. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 171–175. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 595 **Poniž, Denis:** Vprašanje o poeziji Dušana Pirjevca v kontekstu sodobne slovenske literarne vede. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 43–49. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 596 **Premk, Francka:** Usodna in univerzalna osmica : numerična osnova v luči dobe bivanja in ustvarjanja. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 173–191. (Obdobja. 14).
Ilustr. Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 597 **Priestly, Tom:** Isačenko's Narečje vasi Sele na Rožu: an assessmet after half a century. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 215–228. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 598 **Raecke, Jochen:** Zum wesen und zur Bedeutung morphologischer Klassifikationen. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 177–183. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 599 **Sajovic, Tomaž:** Kersnikova besedna ustvarjalnost. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 215–231. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 600 **Scherber, Peter:** Tagebuch, Brief, poetischer Text : Gattungsprobleme und Metamorphosen des Schaffens bei Kosovel. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 375–380. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 601 **Sivec, Jože:** Glasbeno zgodovino na Slovenskem (1930–1980) : razvojne značilnosti, raziskovalna področja in najvidnejši dosežki. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 115–129. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 602 **Skaza, Aleksander:** Zgodovina, literarna zgodovina in Boris Ejhenbaum : zapis ob spominu na profesorico Marjo Boršnik. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 71–95. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 603 **Stanonik, Marija:** Govorjena beseda na križišču jezikoslovja in etnologije. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 281–304. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 604 **Stanovnik, Majda:** Prevod kot sestavina slovenske književnosti v Kidričevi Zgodovini slovenskega slovstva. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 399–405. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 605 **Stich, Alexandr:** Jaroslav Kvapil: Rusalka : operní libreto jako jazykový, slohový a literární fenomén. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 243–256. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung; Povzetek.
- 606 **Stojanović Pantović, Bojana:** Poimovanje katarze pri slovenskih ekspresionistih : (ob Miranu Jarcu in Srečku Kosovelu). *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 425–428. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Rezime.
- 607 **Šalamun Biedrzycka, Katarina:** Izvabiti izven sveta. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 97–102. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 608 **Šundalić, Zlata:** Ivan prijatelj in Cankarjeva besedna umetnost. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 377–383. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 609 **Šundalić, Zlata:** Marja Boršnik o baroku. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 161–171. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 610 **Tihanov, Galin:** How to commnet on genre today? : preliminary notes to a possible approach. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 351–357. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung; Povzetek.
- 611 **Tokarz, Božena:** Slovenska literarna veda v razmerju do sodobnih metodoloških usmeritev : (na primeru Borisa Paternuja). *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 385–391. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Prevod iz poljščine Niko Jež. Izvleček; Abstract; Streszczenie.
- 612 **Tokarz, Emil:** Poljska slovenistika v okviru poljsko-slovenskih stikov. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 393–398. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Streszczenie.
- 613 **Toporišič, Jože:** Fran Ramovš kot narečjeslovec. *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 159–170. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 614 **Vidovič Muha, Ada:** O izvoru in delovanju jezika ali teorija sintagme v delih R. F. Mikuša : (s predstavitevijo trikotnika Ramovš – Mikuš – Belić). *Ramovšev zbornik*. Ljubljana, 1994. Str. 229–248. (Slavistična revija 42, št. 2/3) (Obdobja. 12).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 615 **Vidovič Muha, Ada:** Strukturalistične prvine v slovenskem jezikoslovju prve polovice dvajsetega stoletja : (s poudarkom na Voduškovi razpravi iz leta 1932). *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 103–114. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 616 **Vrečko, Janez:** Roman v literarnem razvoju. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 359–367. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 617 **Zdravec, Franc:** Slovenski roman o nasilju : (na primeru Nekropola). *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi : (ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove)*. Ljubljana, 1994. Str. 409–417. (Obdobja. 14).
Izvleček; Abstract; Rezjume.

1996

- 618 **Babič, Matjaž:** Kopitarjeva razmejitev med izgovorjavo stare in nove grščine. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 383–388. (Obdobja. 15).
Izvečka v slov. in nem.; Summary.

- 619 **Bergamo, Marija:** Razmerje med govorno in glasbeno intonacijo – na sledi korelacije, ki utemeljuje identiteto. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 601–606. (Obdobja. 15).
Izvečeka v slov. in nem.; Zusammenfassung.
- 620 **Bernard, Antonia:** Jernej Kopitar in Reimski evangelij. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 285–292. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Résumé.
- 621 **Browne, Wayles:** Talvj, Kopitar and the American public's first introduction to the Slavic literatures. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 505–512. (Obdobja. 15).
Na str. 512 portret Therese Robinson (Talvj). Izveček; Abstract; Povzetek.
- 622 **Čejka, Mirek:** Jazykové mýšlení u Kopitara a problém tzv. makoronismů. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 71–78. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 623 **Čurkina, Iskra V.:** Ernejer Kopitar i Rossija. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 389–403. (Obdobja. 15).
Podpis na nasl. str.: I. V. Čurkina. Cir. Izveček; Abstract; Povzetek.
- 624 **Demiraj, Shaban:** J. Kopitar's main contributions in albanology. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 349–351. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 625 **Duličenko, Aleksander D.:** U istokov rez'janologii. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 567–590. (Obdobja. 15).
Cir. Izveček; Abstract; Povzetek.
- 626 **Eismann, Wolfgang:** Zur Übersetzung der Württembergischen Kirchenordnung durch Jurij Dalmatin. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 171–183. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 627 **Ferluga Petronio, Fedora:** Jernej Kopitar – Matija Čop. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 223–228. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Riassunto.
- 628 **Furlan, Metka:** Alasijev Italijansko-slovenski slovar – Opus valde rarum. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 541–551. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Riassunto.
- 629 **Gantar, Kajetan:** Kopitar in grštvo. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 375–381. (Obdobja. 15).
Izvečeka v slov. in nem.; povzetek v nem.
- 630 **Hafner, Stanislav:** Jernej Kopitar kot avstroslovist. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 23–34. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Zusammenfassung.
- 631 **Heřman, Sáva:** Spisovný (»standardní«) jazyk u J. Kopitara a J. P. Šafařika. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 455–462. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 632 **Herrity, Peter:** Kopitar in njegov krog v Prešernovih verznihi sestavkih. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 213–221. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Summary.
- 633 **Homoláč, Jiří, Stich, Alexandr:** Bartoloměj Kopitar a český romantismus. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 437–454. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Povzetek.
- 634 **Horvat, Vladimir:** Jernej Kopitar i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 513–521. (Obdobja. 15).
Faks. Izveček; Abstract; Povzetek.
- 635 **Humar, Marjeta:** Murkov slovar in Kopitar. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 155–169. (Obdobja. 15).
Izveček; Abstract; Summary.

- 636 **Hüttl Hubert, Maria:** Kopitar als Bibliothekar. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 57–68. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 637 **Jakopin, Franc:** Kopitar, Köppen in Vostokov. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 405–411. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 638 **Kořenský, Jan:** Vztah jazykové praxe a jazykového zákonodárcví v podmínkách proměn státnosti na českém území. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 535–539. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 639 **Kranjc, Janez:** Cenzurni predpisi, veljavni za Kopitarja kot cenzorja. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 523–534. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 640 **Kuchar, Rudolf:** J. Kopitar a P. J. Šafárik. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 473–477. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 641 **Kunzmann Müller, Barbara:** Die Wortarten des Slovenischen in der Darstellung von J. Kopitar und aus heutiger Sicht. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 105–113. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 642 **Kurkina, L. V.:** Pannonskaja teorija Kopitara v svete sovremennyh issledovanij. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 241–248. (Obdobja. 15).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 643 **Lauer, Reinhard:** Kopitar und Fallmerayer. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 497–503. (Obdobja. 15).
Izvrška v slov. in nem.; Povzetek.
- 644 **Lenček, Rado L.:** Kopitarjevo razumevanje zgodovinskih silnic razvoja slovanskih pisanih jezikov. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 11–22. (Obdobja. 15).
Izvrček; Abstract; Zusammenfassung.
- 645 **Lončarić, Mijo:** Kopitar i hrvatski jezik. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 327–336. (Obdobja. 15).
Izvrček; Abstract; Povzetek.
- 646 **Mańczak, Witold:** Polonica u Kopitara. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 363–368. (Obdobja. 15).
Izvrček; Abstract; Povzetek.
- 647 **Masslenikova, N. V.:** Kopitar i Sreznevskij : opit psihologičeskogo portreta. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 427–436. (Obdobja. 15).
Cir. Izvrček; Abstract; Povzetek.
- 648 **Merše, Majda:** Kopitarjev književnojezikovni vzor in Postilla 1578. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 93–104. (Obdobja. 15).
Izvrček; Abstract; Summary.
- 649 **Micklesen, Lew R.:** The closely parallel accentual development in Baltic (Lithuanian) and Slavic (Slovene). *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 607–620. (Obdobja. 15).
Izvrček; Abstract; Povzetek.
- 650 **Mihăilă, Gheorghe:** B. Kopitar i nekotore voprosy slavjano-rumynskoj filologii. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 353–362. (Obdobja. 15).
Podpis: G. Mihăilă. Cir. Izvrček; Abstract; Summary.
- 651 **Moszyński, Leszek:** Poglady etymologiczne Kopitara wyrażone w słowniczku opublikowanym w roku 1836 w Głagolita Clozianus. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 35–56. (Obdobja. 15).
Na str. 54–56 faksimile kazala gesel. Izvrček; Abstract; Povzetek.
- 652 **Nazor, Anica:** Neki primjeri Kopitarova odnosa prema hrvatskim glagoljskim spomenicima. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 265–276. (Obdobja. 15).
Ilustr. Izvrček; Abstract; Povzetek.

- 653 **Neuhäuser, Rudolf:** Kopitar und Russland. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 413–425. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 654 **Nübler, Norbert:** Einiges über Jernej Kopitar und Josef Dobrovský. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 463–471. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 655 **Ondrejovič, Slavo:** Jernej Kopitar o slovenčine. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 369–374. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 656 **Orel, Irena:** Kopitar in slovarstvo slovenskega jezika. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 139–154. (Obdobja. 15).
Podpis na nasl. str.: Irena Orel Pogačnik. Izvleček; Abstract; Summary.
- 657 **Orožen, Martina:** Kopitar kot pobudnik skladenjske in besedijske preobrazbe osrednjega slovenskega knjižnega jezika v prvi polovici 19. stoletja. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 79–92. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 658 **Osolnik, Vladimir:** Jernej Kopitar v srbski kulturni zgodovini : (o odmevih Kopitarjevega dela med Južnimi Slovani). *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 337–347. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 659 **Pallasová, Eva:** Kopitarův přínos k problematice hlaholských textů. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 249–255. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 660 **Paternu, Boris:** Kopitar – Prešeren. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 197–203. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 661 **Patridge, Monica:** Jernej Kopitar and Frederick North. Fift Earl of Guilford. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 277–283. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 662 **Pirjevec, Marija:** Prešernova Nova pisarija in Jernej Kopitar. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 205–211. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 663 **Prunč, Erich:** Kopitar in Jarnik. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 185–195. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 664 **Rusek, Jerzy:** Nad »Hesychii glossographi discipulus« Jerneja Kopitara (1839). *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 293–300. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 665 **Schaller, Helmut W.:** Bartholomäus Kopitar und die Balkansprachen. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 309–319. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 666 **Scherber, Peter:** Die Glagolica vor dem Hintergrund von Kopitars Interesse an den slavischen Schriftsystemen. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 257–263. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 667 **Selinski, Ludvig:** Kopitar kato osnovopoložnik na balkanistikata. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 301–308. (Obdobja. 15).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 668 **Skubic, Mitja:** Kopitar in romanski jeziki. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 321–326. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 669 **Stanonik, Marija:** Sveta brata Ciril in Metod v slovenski slovstveni folklori. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 229–239. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 670 **Steenwijk, Han:** Der romanisch-slawische Sprachkontakt und die interne Differenzierung des Resianischen. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 553–566. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 671 **Stone, Gerald:** Kopitarjevo potovanje v Anglijo. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 591–595. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 672 **Toporišič, Jože:** Kopitarjev slovanski svet v slovnici 1808/1809. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 1–9. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 673 **Toporišič, Jože:** Spremnna beseda. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. I–VIII. (Obdobja. 15).
- 674 **Vidovič Muha, Ada:** Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika : (ob Kopitarjevi slovnici). *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 115–130. (Obdobja. 15).
Sheme. Izvleček; Abstract; Summary.
- 675 **Vončina, Josip:** Jernej Kopitar u Danici Ilirskoj. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 597–599. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 676 **Zamjatina, G. I.:** Grammatika Kopitara i izučenie istorii akcentnoj sistemy v slovenskom jazyke. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 131–138. (Obdobja. 15).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 677 **Žele, Andreja:** Kopitarjeve zamere pri Čehih. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana, 1996. Str. 479–495. (Obdobja. 15).
Izvleček; Abstract; Summary.

1997

- 678 **Bregant, Mihael:** Fenomen sonetnih vencev sonetnih vencev. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 437–448. (Obdobja. 16).
Ilustr. Izvleček; Abstract; Summary.
- 679 **Brlenić Vujić, Branka:** Secesijska stilizacija u hrvatskom sonetu : (usporednosti). *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 207–221. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 680 **Darasz, Zdzisław:** Sonety France Prešerna w polskich przekładach. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 337–343. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 681 **Faganel, Jože:** Verzni prestop v sonetu. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 67–76. (Obdobja. 16).
Tabela. Izvleček; Abstract; Summary.
- 682 **Flaker, Aleksandar:** Ikoničnost Matoševega soneta. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 147–156. (Obdobja. 16).
Prevedla Marija Smolić. Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 683 **Giesemann, Gerhard:** Motive im Sonett und ihre Funktion – Merkmale literarischer Entwicklungen, dargestellt an ausgewählten slovenischen Beispielen. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 33–48. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 684 **Greber, Erika:** Das Sonett als Textus (Gewebe, Netz, Geflecht). Poetologischer Sonettdiskurs, Textilmetaforik und Textkonzeption. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 381–392. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 685 **Āurčinov, Milan:** Sonetot vo sovremenata makedonska poezija. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 241–249. (Obdobja. 16).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.

- 686 **Ibler, Reinhardt:** Zur zyklischen Struktur und künstlerischen Funktion von Jaroslav Seiferts Věmec sonetů. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 257–276. (Obdobja. 16).
Věmec sonetů: str. 272–275. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 687 **Juvan, Marko:** Sonet, autoreferencialnost in parodičnost. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 393–417. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 688 **Leitner, Andreas:** Die Sonette von Miroslav Krleža. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 223–229. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 689 **Masslenikova, N. V.:** Filosofija soneta. Prešeren i Puškin. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 297–314. (Obdobja. 16).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 690 **Meyer Fraatz, Andrea:** Sonette en passant? – Dobriša Cesarić als Sonettist. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 231–240. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 691 **Nemec, Krešimir:** Postmodernizam i sonet. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 197–205. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 692 **Novak, Boris A.:** Slovenska recepcija jamskega enajsterca in soneta. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 87–101. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 693 **Novak Popov, Irena:** Struktura in semantika sonetne metafore. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 49–65. (Obdobja. 16).
Podpis na nasl. str.: Irena Novak Popov. Izvleček; Abstract; Summary.
- 694 **Paternu, Boris:** Sonet in konstituiranje slovenske poezije. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 11–20. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 695 **Paternu, Boris:** Sprema beseda. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 5. (Obdobja. 16).
- 696 **Pirjevec, Marija:** Troje strategij pri prevajanju Prešernovega soneta v italijanščino. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 329–335. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Rezjume.
- 697 **Pogačnik, Jože:** Sonet : (pojmovna določitev). *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 419–428. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 698 **Potrata, Majda:** Vrazovi slovenski soneti. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 121–127. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 699 **Raecke, Jochen:** Die Auflösung der Welt und ihre Überwindung in der Form der Sonetts – A. G. Matoš's »Jesenje večje«. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 157–196. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 700 **Ryžova, Maja:** »Sonety nesčast'ja« France Prešerna v ruskih prevodah Fedora Korša i Aleksandra Gitočiča. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 345–358. (Obdobja. 16).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 701 **Scherber, Peter:** Ist der Sonettenkranz ein Zyklus? *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 429–435. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 702 **Seitz, Elisabeth:** Moej ty budeš' do poslednjih dnejev – Vse dni življenja boš vseeno moj! : primerjava slovanskih prevodov Shakespearjevih sonetov glede na morfološko dierencirano izražanje spola. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 359–378. (Obdobja. 16).
Tabela. Izvleček; Abstract; Summary.

- 703 **Sgallová, Květa**: Sonet v české literatuře národního obrození. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 251–256. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 704 **Sonjkin, Viktor**: Verz slovenskega soneta v obdobju moderne. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 129–134. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 705 **Stabej, Marko**: Ikoničnost verznihih prestopov v Prešernovih sonetih. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 77–85. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 706 **Stanovnik, Majda**: Prešernovi soneti v angleških prevodih. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 317–327. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 707 **Starikova, Nadežda N.**: K istorii russkogo soneta XVIII–XIX vv. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 277–286. (Obdobja. 16).
Podpis na nasl. str.: N. N. Starikova. Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 708 **Švedov, Evgenij**: Sonet v tvorčestvu P. D. Buturlina. Buturlin kak teoretik soneta. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 287–296. (Obdobja. 16).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 709 **Tokarz, Bożena**: Gatunek literacki jako forma dialogu z tradycją: wieniec sonetów i ballada : (F. Balantič i K. K. Baczyński). *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 135–143. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 710 **Toporišič, Jože**: Prešernovi soneti o Kopitarju. *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 103–120. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 711 **Zdravec, Franc**: Pogledi na sonet in odmiki od njegove klasične oblike (od Ketteja do Voduška). *Sonet in sonetni venec*. Ljubljana, 1997. Str. 21–31. (Obdobja. 16).
Izvleček; Abstract; Summary.

1998

- 712 **Cossuta, Rada**: Oblak in Alasijev italijansko-slovenski slovar : nemške izposojenke. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 251–257. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 713 **Čejka, Mirek**: Prvky strukturního pojetí jazyka u Vatroslava Oblaka. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 1–12. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 714 **Čurkina, Iskra V.**: Vatroslav Oblak i russkie učenyje. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 73–84. (Obdobja. 17).
Podpis na nasl. str.: I. V. Čurkina. Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 715 **Furlan, Metka**: Alasijevi glosi oghnisne in pluca : (k refleksu šk in k za psl. *šč in *t' v slovenščini). *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 259–272. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 716 **Greenberg, Marc L.**: Vatroslav Oblak and early innovations in the South Slavic vocalic systems. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 101–110. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 717 **Jakopin, Franc**: Vatroslav Oblak kot kritik v Jagićevem Archivu. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 53–61. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 718 **Jesenšek, Marko**: Deležniško-deležijski skladi na -č in -ši v slovenskih prevodih evangelijev. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 273–286. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 719 **Kenda Jež, Karmen:** Cerkljansko narečje v luči raziskav Jana Baudouina de Courtenaya. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 145–152. (Obdobja. 17).
Podpis na nasl. str.: Karmen Kenda Jež. Izvleček; Abstract; Summary.
- 720 **Kovač, Zvonko:** Slavenska filologija i slavenske filologije u Jagićevo doba. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 43–52. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 721 **Kunzmann Müller, Barbara:** Beobachtungen zu Besonderheiten der Sprache Oblaks in der Korrespondenz mit J. Baudouin de Courtenay. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 85–93. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 722 **Kurjan, Inessa:** Tezis Oblaka o jazykovom dualizme i vopros o pervom pis'mennom svidetel'stve proiznošenija slavjanskogo tverdogo l kak u *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 131–144. (Obdobja. 17).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 723 **Kurkina, L. V.:** Pannonskaja problematika v trudah V. Oblaka. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 13–21. (Obdobja. 17).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 724 **Merše, Majda:** Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve Postile. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 217–231. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 725 **Narat, Jožica:** Oznaka ogr. v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju : ob Oblakovi opazki v Arhivu 1893. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 167–181. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 726 **Novak, France:** Besedje Trubarjevega dela Catehismus z dveima izlagama iz l. 1575. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 233–249. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 727 **Orel, Irena:** Oblakov oblikoslovni in skladenjski prispevek v obravnavi starejših slovenskih besedil. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 183–194. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 728 **Orožen, Martina:** Stapletonov in Skalarjev rokopis v zgodovini slovenskega knjižnega jezika : (Oblakova analiza in vrednotenje besedil). *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 195–204. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 729 **Pallasová, Eva:** Přínos Vatroslava Oblaka k lingvistické analýze Kyjevských listů a Pražských zlomků hlaholských. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 35–42. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 730 **Peev, Kosta:** Prilog kon dijalektната slika na makedonskite sela Vatilak i Pradobor (Solunsko) dađena od V. Oblak. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 111–129. (Obdobja. 17).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 731 **Smole, Vera:** Razvoj dolgega polglasnika po gradivu za Slovenski lingvistični atlas (SLA). *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 153–159. (Obdobja. 17).
Zvd. Izvleček; Abstract; Summary.
- 732 **Šivic Dular, Alenka:** Slovenska pridevniška sklanjatev v luči razlage S. Škrabca in V. Oblaka. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 287–303. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 733 **Šivic Dular, Alenka:** Spremna beseda. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. ŠI–II]. (Obdobja. 17).
- 734 **Škofic, Jožica:** Vatroslav Oblak o Skalarjevem rokopisu. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 205–215. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 735 **Taseva, Lora, Jovčeva, Marija:** Izsledvaneto na Vatroslav Oblak v "rhu apokalipsisa i proučavaneto na rannite slavjanski prevodi na Propočeskite knigi : (kniga na prorok Iezekiil). *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 23–33. (Obdobja. 17).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 736 **Topolińska, Zuzanna:** Okolu »Macedonische Studien« od V. Oblak. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 95–100. (Obdobja. 17).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 737 **Toporišič, Jože:** Jezikoslovno v Škrabčevih pismih Oblaku. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 63–72. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 738 **Weiss, Peter:** Jezikoslovno delo Franca Lekšeta. *Vatroslav Oblak*. Ljubljana, 1998. Str. 161–165. (Obdobja. 17).
Izvleček; Abstract; Resümee.

2002

- 739 **Bálint Čeh, Júlia:** Motiv kralja Matjaža v slovenski in madžarski književnosti. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 479–493. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Ilustr. Izvleček; Abstract; Summary
- 740 **Bernard, Antonia:** Slovenščina pri francoskih jezikoslovcih (ali: Med historizmom in strukturalizmom). *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 3–12. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Résumé.
- 741 **Beršadska, Marianna L.:** Kreščenje u Savicy F. Prešerna i Poslednij syn vol'nosti M. Ju. Lermontova : opyt sravnitel'no-tipologičeskogo issledovanija. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 137–154. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 742 **Biti, Vladimir:** Stari i novi historizem. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 495–503. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 743 **Bjelčević, Aleksander:** Vagantska kitica in njene izpeljave od 16. do 19. stoletja. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 505–526. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 744 **Bonazza, Sergio:** Krst pri Savici in vprašanje Prešernove ideološke orientacije. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 211–221. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 745 **Brlenić Vujić, Branka:** Nostalgija i utopija – imaginarij romantičarske poetike. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 483–492. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 746 **Brlenić Vujić, Branka:** Šenoina povjestica iz Ostavščine Stanka Vraza : (intertekstualno čitanje). *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 527–540. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 747 **Cooper, Henry R., Jr.:** On translating the Krst not once but twice. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 305–317. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 748 **Cossuta, Rada:** Preseganje historizma v Štrekljevem dialektološkem delu. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 13–20. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 749 **Čamata, Nina:** Kavkaz Taras Ševčenko – prva ukrajinska lirskiška poeġa : svoeobrazie Źanrovo-kompozicionnoj organizacii. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 417–435. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 750 **Čejka, Mirek:** Prvky historické metody v lingvistickém díle a filosofii jazyka Jana Ámose Komenského. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 21–30. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 751 **Čurkina, Iskra V.:** Istorizem pri formirovanii slovenskega literarnega jazyka. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 31–42. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 752 **Darasz, Zdzisław:** Pričakovanim slovenskim literarnozgodovinskim sintezam na rob. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 541–548. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 753 **Derganc, Aleksandra:** Rusistika v delih R. Nahtigala. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 43–62. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Faks. Izvleček; Abstract; Summary.
- 754 **Derganc, Aleksandra:** Uvodna beseda. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. IX–X. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
- 755 **Dermizakis, Babis:** Captain Kazanis and Kritsotopoula, the last Cretan epics. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 601–608. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 756 **Dzjuba Pogrebniak, Olena:** F. Prešern i T. Ševčenko. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 155–164. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Podpis na nasl. str.: Olena Dzjuba. Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 757 **Fried, István:** The genres of the epic and novel in romanticism. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 13–18. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 758 **Giesemann, Gerhard:** Der historische Ansatz in der Literatur – ein Verfahren zur Neutralisierung der kulturellen Tradition? *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 549–556. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 759 **Golema, Martin:** Romatičeskaja poezija i kratilizm v razmyšlenijah o jazyke : vlijanie žanrovogo absoljutizma Ljudovita Štura na slovackuju romantičeskiju literaturu. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 445–454. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 760 **Golež Kaučič, Marjetka:** Slovenska ljudska pripovedna pesem (balada) in njeni odsevi v Prešernovi ter odmevi v sodobni poeziji. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 521–542. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 761 **Grgas, Stipe:** William Blake and the empowerment of the epic voice. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 75–86. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 762 **Herrity, Peter:** Slovenščina v zgodnji primerjalni študiji admiral Šiškov. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 63–72. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 763 **Hladnik, Miran:** Dve povesti v verzih iz prve polovice 19. stoletja. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 189–202. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 764 **Ibler, Reinhardt:** Zum Verhältnis von lyrischen und epischen Komponenten im Gedichtzyklus der russischen Romantik : (am Beispiel von Apollon Grigor'evs Starye pesni, starye skazki). *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 555–569. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 765 **Jan, Zoltan:** V Italiji nastale zgodovine slovenske književnosti : (po drugi svetovni vojni). *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 557–578. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Riassunto.
- 766 **Janko, Anton:** Zacharias Werner in njegov Križ na Baltiku. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 165–174. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 767 **Javornik, Miha:** Bronasti jezdec A. S. Puškina in Krst pri Savici F. Prešerna kot paradigmi dveh kultur. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 123–135. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 768 **Javornik, Miha:** Historičnost in informacijska družba. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 579–586. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 769 **Jembrih, Alojz:** Karel Štrekelj u zrcalu svojih pisama Vatroslavu Jagiću. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 73–90. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Zvd. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 770 **Jovčeva, Marija, Taseva, Lora:** Hiljadoletnata tradicija na slavjanskata biblija i s"vremennite prevodi na b"lgarski i slovenski. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 91–107. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 771 **Juvan, Marko:** Modernost Krsta pri Savici? *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 347–360. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 772 **Juvan, Marko:** Nekaj idej o historičnosti in medbesedilnosti literarnega dela. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 587–598. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 773 **Juvan, Marko:** Predgovor. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. IX–XIV. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
- 774 **Juvan, Marko:** Uvod: Panorama »romantične pesnitve«. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. XV–XXXVII. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 775 **Kalenić Ramšak, Branka:** Mit o don Juanu v španski romantični književnosti. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 493–500. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 776 **Keipert, Helmut:** Die Historizität des Slavischen in A. Ch. Vostokovs Rassuždenie o slavjanskom jazyke (1820). *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 109–126. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 777 **Kerneš Štrajn, Jelka:** Problem razmerja med simbolom in alegorijo znotraj narativne razsežnosti Krsta pri Savici. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 95–105. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 778 **Kocijan, Gregor:** Od romantične k realistični baladi v slovenskem pesništvu 19. stoletja : problemska skica. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 503–520. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 779 **Komelj, Milčec:** Vidiki historizma v slovenski likovni umetnosti in umetnostni zgodovini. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 689–698. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 780 **Kos, Janko:** Puškinov roman v verzih in Prešernova povest v verzih kot genološki problem. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 3–12. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 781 **Köstler, Erwin:** Prešernov Krst in Máchov Máj : podobnosti in različnosti v recepciji dveh »nacionalnih epov«. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 329–334. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 782 **Kovač, Zvonko:** Pripovedno pjesništvo Stanka Vraza. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 463–475. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 783 **Kovač, Zvonko:** Vatroslav Jagić i slavenska književna komparatistika. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 599–610. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 784 **Kováčik, Lubomír:** Liričeskij ělement v ěpičeskoj poězii slovackogo romantizma. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 455–461. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 785 **Kurjan, Inessa:** Periferijnaja arhaičnost' v issledovanii slavjanskoj sistemy pričastij. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 127–137. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Ilustr. Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 786 **Larsen, Svend Erik:** Imaginary narratives. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 87–94. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 787 **Leerssen, Joep:** Primitive orality and archaic heroism : the romantic conception of epic. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 19–31. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 788 **Lifanov, Konstantin V.:** Konfessional'nyj faktor i istorija slovackogo literaturnogo jazyka. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 139–148. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 789 **Mamić, Mile:** Purizam u rječniku Juridisch-politische Terminologie. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 149–157. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 790 **Matešić, Josip:** Franz Miklošić und die Zeitschrift Archiv für slavische Philologie. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 159–164. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 791 **Merše, Majda:** Upoštevanje glagolskega oblikoslovja 16. stoletja v jezikoslovnih delih 19. in prve polovice 20. stoletja. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 165–179. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 792 **Meyer Fraatz, Andrea:** Bolesław Leśmian's Russian and Polish epic poems between Neoromanticism and Modernism. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 587–599. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.

- 793 **Mitrović, Marija:** Kratka zgodovina – njen pomen in način uporabe. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 611–618. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 794 **Mitrović, Marija:** Romantična pesnitev v času realizma : Vojislav Ilić in Anton Aškerc. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 573–582. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 795 **Naenko, Mihajlo K.:** Ukrainskie reminiscencii v evropejskom romantizmu. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 437–444. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 796 **Nagode, Aleš:** Historizem v slovenski cerkveni glasbi 19. stoletja. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 699–706. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 797 **Nartnik, Vlado:** Simbolika števil v Kerstu per Savici. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 251–257. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Ilustr. Izvleček; Abstract; Summary.
- 798 **Nemec, Krešimir:** Historizam i povijesni roman. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 619–626. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 799 **Novak, Boris A.:** Romantična pesnitev v kontekstu zgodovinskega razvoja pesniških oblik. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 43–59. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 800 **Novak, France:** Pomen raziskovanja besedja knjižnega jezika 16. stoletja za jezikoslovje. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 181–199. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 801 **Orel, Irena:** Historizem v sinhronih oblikoslovnih opisih 19. in 20. stoletja. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 201–217. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 802 **Orožen, Martina:** Odkrivanje strukturne identitete slovenskega jezika v luči raziskovalnih metod 19. stoletja. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 219–232. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 803 **Osolnik, Vladimir:** Nacionalne junaške pesnitve južnih Slovanov v obdobju romantike. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 109–122. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 804 **Pallasová, Eva:** Miklošičův model historické slovotvorby. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 233–241. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 805 **Peev, Kosta:** Deslovenizacijata na perifernite makedonski govori niz mikrotoponimska nomenklatura. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 243–259. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 806 **Podlesnik, Blaž:** Podoba Petra I. v Puškinovem Bronastem jezdecu. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 371–383. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 807 **Požgaj Hadži, Vesna, Benjak, Mirjana:** France Prešeren u hrvatskoj i slovenskoj gimnazijskoj nastavi književnosti jučer i danas (a sutra?). *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 627–638. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.

- 808 **Priestly, Tom:** Sound symbolism in the rhymes of Krst pri Savici. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 241–249. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Tabele. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 809 **Raecke, Jochen:** »Schreibe wie du sprichst, dann ist es Richtig, weil Vernünftig, schreibe wie Bohoritsch, dann is es besser, weil Krainisch« – Kopitars Othographie-Konzeption zwischen Rationalismus und Historismus. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 261–283. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 810 **Reinhart, Johannes:** Sekundarni polglasniki v slovenščini in v drugih slovanskih jezikih. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 285–293. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Zusammenfassung.
- 811 **Sajovic, Tomaž:** Historistično oblikovanje slovenskih umetnostnih in neumetnostnih besedil v 19. stoletju. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 295–323. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Ilustr. Izvleček; Abstract; Summary.
- 812 **Schaller, Helmut W.:** Franz Miklosich und die Balkansprachen. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 325–333. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 813 **Scherber, Peter:** Od metrične naloge do nacionalne epopeje : nekaj opomb k periodizaciji in kanonizaciji Krsta pri Savici. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 203–210. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 814 **Seitz, Elizabeth:** Ungeschichtlicher Historismus in den Werken Matija Majar - Ziljskis. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 335–352. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Preglednice. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 815 **Skaza, Aleksander:** »Peterburška povest« Bronasti jezdec A. S. Puškina in žanr romantične pesnitve. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 363–370. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 816 **Smolej, Tone:** »Nikdar ne bom tvoja žena!« – francoske literarne vzporednice Krsta pri Savici. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 175–186. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 817 **Sozina, Julija A.:** »Nacional'noe« i »universal'noe« v romantičnih poèmah M. Ju. Lermontova. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 385–403. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 818 **Stabej, Marko:** Lirsko v epskem, verzno v proznem: kako in zakaj si je slovenski roman pomagal z lirsko poezijo. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 543–554. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 819 **Stanonik, Marija:** Reaktualizacija Krsta pri Savici v literarjenju med drugo svetovno vojno (1941–1945). *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 335–345. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 820 **Stanonik, Marija:** Vprašanje historizma/historičnosti in slovenska slovstvena folklor : (odlomek iz daljše razprave). *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 627–640. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 821 **Stanovnik, Majda:** Zgodovinska označenost literarnih del in njihovih prevodov. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 353–361. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 822 **Starikova, Nadežda N.:** Literaturovedčeskaja slovenistika kak otrasl' rossijskogo akademičeskogo slavjanovedenija : (k probleme istoričeskoj preemstvennosti). *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 641–653. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 823 **Starikova, Nadežda N.:** Poëma F. Prešerna Kreščenje u Savicy i istoričeskij roman XIX veka. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 319–327. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Podpis na nasl. str.: N. N. Starikova. Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 824 **Stojanović Pantović, Bojana:** O motivaciji likova Črtomira i Bogomile u Prešernovom Krstu pri Savici. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 259–266. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 825 **Stojanović Pantović, Bojana:** Odnos ekspresionizma prema modernizmu i avangardi. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 655–664. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 826 **Škulj, Jola:** Modernost in koncepcija historičnosti. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 665–674. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 827 **Štuhec, Miran:** Naratološki vidik romantične pesnitve. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 61–73. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 828 **Švedov, Evgenij:** Poëma Appolona Grigor'eva Venezia la bella : problema strofiki, žanra i tverdoj formy : istorija sozdanija. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 405–416. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 829 **Tihanov, Galin:** Carl Schmitt and Theodor Däubler : the geopolitical afterlife of the post-romantic epic. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 609–624. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 830 **Tokarz, Božena:** Ideja romantične pesnitve. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 33–42. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Prevedla Andrej Šurla in Niko Jež. Izvleček; Abstract; Summary.
- 831 **Tomova, Elena:** Kirilo-metodievskata problematika v naučnoto delo na slovenskite slavisti. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 363–372. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 832 **Toporišič, Jože:** Odsevi časov v slovenskem pravopisju. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 373–386. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 833 **Toporišič, Jože:** Prešernov pesniški jezik in književna norma v Kerstu per Savici. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 223–239. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 834 **Valčanova, Marinela:** Raziskave o slovenskem jeziku v bolgarski jezikoslovni tradiciji – zgodovina in perspektive. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 387–397. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 835 **Vasiljeva, Ljudmila, Kril, Mihajlo:** Franc Miklošič i Ukraïnci. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 399–409. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 836 **Verč, Ivan:** O historičnem diskurzu. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 675–685. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 837 **Vončina, Josip:** Dodirne točke u razvoju hrvatske i slovenske latinice. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 411–422. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Faks. Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 838 **Vrečko, Janez:** Bogomilina vera in Črtomirova mistika. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 281–302. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 839 **Zadravec, Franc:** Etbin Kristan: Vitez Ivan – romantični alegorični ep o svobodi. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 583–586. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 840 **Zakrajšek, Katjuša:** Kulturno in zgodovinsko obarvano besedje in dvojezični slovar. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 423–431. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 841 **Zieniukowa, Jadwiga:** Tworzenie słowiańskich języków literackich w XIX wieku a tradycja naródowa/etniczna – casus Serbów Łużyckich. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 433–446. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 842 **Zupan Sosič, Alojzija:** Ljubezen v Krstu pri Savici. *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 267–280. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 843 **Žele, Andreja:** Miklošičev prispevek k slovenski skladnji (s poudarkom na vezljivosti). *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 447–464. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 844 **Žigo, Pavol:** Vývin slovenskej a slovinskej lexiky na pozadí kvalitatívnych vlastností času. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 2002. Str. 465–476. (Obdobja. Metode in zvrsti. 18).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 845 **Živančević Sekeruš, Ivana:** What is Byronic in Mažuranić's work? *Romantična pesnitev*. Ljubljana, 2002. Str. 477–482. (Obdobja. Metode in zvrsti. 19).
Izvleček; Abstract; Povzetek.

2003

- 846 **Bátorová, Mária:** Roman der europäischen Moderne. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 361–368. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 847 **Belšak, Aleksandra:** Žanri v slovenski daljši prozi. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 151–160. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Graf. Izvleček; Abstract.
- 848 **Bernjak, Elizabeta:** Vloga manjšinskih jezikov v združenju Evropi : perspektive razvijanja slovenščine kot manjšinskega jezika v »Evropi regij«. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 127–137. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 849 **Birk, Matjaž:** Nemška zgodovinska povest na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 473–482. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 850 **Blažić, Milena Mileva:** Slovenska realistična in fantastična pripoved pri pouku književnosti v osnovni šoli. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 663–668. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Ilustr. Izvleček; Abstract.

- 851 **Bogataj Gradišnik, Katarina:** Preobrazba sentimentalne dediščine ob narodotvorni vlogi slovenskega naroda. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 3–10. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.
- 852 **Bonazza, Sergio:** Ideološki vidiki slovenskega romana v 19. stoletju. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 11–17. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.
- 853 **Borovnik, Silvija:** Sodobne slovenske romanopiske : sodobni slovenski ženski roman? *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 99–108. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.
- 854 **Bošković, Lidija:** Mitski modeli i odklon od mita u Menuetu za gitaru Vitomila Zupana. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 277–286. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.
- 855 **Brlenić Vujić, Branka:** Kosmačev Pomladni dan in Desničina Proljeća Ivana Galeba. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 569–577. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.
- 856 **Cooper, Henry R., Jr.:** »Are Louis Adamic's novel Slovene prose?« *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 617–626. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.
- 857 **Cossuta, Rada:** Večjezičnost v kraškem in istrskem narečnem prostoru. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 195–199. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20). Izvleček; Abstract; Summary.
- 858 **Čeh, Jožica:** Metaforika v Cankarjevih romanih. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 51–61. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.
- 859 **Čejka, Mirek:** Some observations on the interaction of »global« Latin with national languages in the 16th century : (Martin Luther – Jan Blahoslav – Primož Trubar). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 507–512. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20). Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 860 **Čepelevska, Tatjana:** Koncepty doma i dorogi/puti v romanah Ivana Cankara. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 63–71. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Cir. Izvleček; Abstract.
- 861 **Čerče, Danica:** Steinbeckovi zgledi v slovenskem socialnorealističnem romanu. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 627–636. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.
- 862 **Čermák, František:** Minor languages in today's Europe : the Czech case. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 43–49. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20). Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 863 **Dapit, Roberto:** Nastajanje krajevnih knjižnih jezikov pri Slovencih v Furlaniji. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 301–312. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20). Izvleček; Abstract; Summary.
- 864 **Derganc, Aleksandra:** Nekateri vidiki odnosov med ruščino in cerkveno slovanščino v 20. stoletju. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 87–94. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20). Faks. Izvleček; Abstract; Summary.
- 865 **Dolgan, Milan:** Ali piše Jože Topolovec Haložan preprosto ali umetelno? *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 669–675. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21). Izvleček; Abstract.

- 866 **Ferluga Petronio, Fedora:** Ivan Trinko in njegov italijanski prevod Tavčarjeve Vita vitae meae in Stritarjevega Gospoda Mirodolskega. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 483–492. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 867 **Filimonova, Tatjana:** Primerjalna analiza slovenskih in ruskih frazemov z živalskimi poimenovanji. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 447–453. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 868 **Fried, István:** The Slovenian and the European novel : an outline. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 493–497. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 869 **Gacoin Marks, Florence:** »Iznenada se je naveličala romanov in otožnih blodenj.« Obraz v zrcalu Mire Mihelič v luči evropskega romanopisja. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 499–509. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 870 **Gladkova, Hana:** Vzestup a krize symbolických funkcí slovanských standardních jazyků. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 227–254. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 871 **Glušič, Helga:** Izraz negotove zavesti : pogled na sočasni slovenski roman. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 287–295. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 872 **Grdina, Igor:** Zgodovinski roman v slovenski književnosti. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 161–170. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 873 **Grosman, Meta:** Medkulturna zavest proti hibridizaciji (slovenskega) jezika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 325–342. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 874 **Haramija, Dragica:** Žanri slovenskega mladinskega realističnega romana. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 171–180. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 875 **Hedžet Tóth, Cvetka:** Schopenhauer in slovenska misel. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 705–714. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Podpis na nasl. str.: Cvetka Tóth. Izvleček; Abstract.
- 876 **Herrity, Peter:** Konstituiranje slovenskega knjižnega jezika : vloga zgodovine in lingvistike. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 531–539. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 877 **Hladnik, Miran, Kocijan, Gregor:** Uvod. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. XI–XIX. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
- 878 **Honzak Jahić, Jasna:** Miklošičev prispevek k nastajanju in oblikovanju slovenskega pravnega izrazja. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 683–696. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 879 **Jakopin, Primož:** Nizkoentropijski jezikovni model na besedilih Cirila Kosmača in Ivana Cankarja. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 421–428. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 880 **Jakopin, Primož:** O nekaterih kvantitativnih kazalcih v slovenskem jeziku. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 471–482. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Tabele, grafi. Izvleček; Abstract; Summary.

- 881 **Jan, Zoltan:** Lik mladostnika v nekaterih novejših slovenskih romanih. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 181–190. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 882 **Jensterle Doležal, Alenka:** Mitologizacija ženske v Cankarjevi prozi. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 109–118. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 883 **Jensterle Doležal, Alenka:** Ontološka vprašanja slovenskega jezika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 381–388. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 884 **Jesenšek, Marko:** Slomškov jezikovni nazor in slog. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 669–682. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 885 **Jesenšek, Marko:** Sopomenskost besedja v Cafovem prevodu Robinsona mlajšega. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 429–438. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 886 **Juvan, Marko:** Fikcija in zakoni. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 369–378. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 887 **Kalin Golob, Monika:** Jezikovna kultura, jezikovno načrtovanje in evropsko združevanje. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 255–270. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 888 **Kocijan, Gregor:** Bralci romanesne proze na Slovenskem od 1973 do 1998 : sprehod skozi 25-letno raziskovanje knjige in bralcev. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 677–684. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 889 **Konstantinović, Zoran:** The importance of a novel for the survival of a minority : Zmote dijaka Tjaža by Florjan Lipuš. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 297–300. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 890 **Koren, Evald:** Nova verzija Govekarjevega romana V krvi. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 73–79. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 891 **Kořenský, Jan:** Language functions in European integration processes. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 699–701. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izšlo v dodatku na koncu zbornika.
- 892 **Koron, Alenka:** Roman kot avtobiografija. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 191–200. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 893 **Korošec, Tomo:** Slovensko vojaško izrazje v delih Andreja Komela od 1872 do 1891. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 655–668. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 894 **Kovač, Zvonko:** Romani Zofke Kveder. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 119–127. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 895 **Kovač, Zvonko:** Stilska funkcija slovenskoga i hrvatskokajkavskoga u hrvatskoj književnosti. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 371–380. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.

- 896 **Kranjc, Simona:** Jezik v elektronskih medijih. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 435–446. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 897 **Krysin, Leonid P.:** O social'no obuslovlennyh processah v russkom jazyke konca XX veka. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 71–85. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 898 **Kryzia, Władysław:** Konstrukcje zdaniowie ze znaczeniem obowiązku i powinności u P. Trubara i we współczesnym słoweńskim przekładzie Katechizmu Kościoła Katolickiego : (w porównaniu z polskim przekładem). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 483–493. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 899 **Kržišnik, Erika:** Frazeologija in njena funkcija v časopisu slovenskih izseljencev v Argentini. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 107–126. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 900 **Kuchar, Rudolf:** Lexikálno-sémantické paralely v slovenčine a slovinčine : (aj na jazykovom materiáli Žilinskej knihy). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 597–603. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 901 **Kunzmann Müller, Barbara:** Gesellschaft im Wandel – Slovenisch im Wandel. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 147–159. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 902 **Kurent, Tine:** Recepcija dveh Adamičevih romanov o resničnih dogodkih. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 645–650. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 903 **Kuzmič, Mihael:** Roman dr. Ernesta A. Stieglerja ... So shall they reap in Slovenska evangeličanska cerkev sv. Ivana v Betlehemu, Pensilvanija, ZDA. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 651–660. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 904 **Legan Ravnikar, Andreja:** Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 563–580. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 905 **Limon, David:** The Slovene novel in English : bridging the cultural gap. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 637–643. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 906 **Lipnik, Jože:** Zgradba Martina Krpana z imeni krajev. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 81–85. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 907 **Lukács, István:** Začetki recepcije slovenskega romana v madžarskem prevodu. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 511–520. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Tabeli. Izvleček; Abstract.
- 908 **Marinčič, Katarina:** Izidor Cankar: S poti : dekadentni roman kot ironizacija naturalizma? *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 87–92. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 909 **Markič, Jasmina:** Slovenščina kot mednarodni konferenčni jezik. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 139–145. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 910 **Matajc, Vanesa:** Sodobni in moderni slovenski zgodovinski roman. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 201–211. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 911 **Mercina, Marija:** Medbesedilni kriptogram v Pomladnem dnevu Cirila Kosmača. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 439–447. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 912 **Merše, Majda:** Slovnicična obvestilnost načrtovanega slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 581–596. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 913 **Mihurko Ponž, Katja:** Ali je Njeno življenje Zofke Kveder feministični roman? *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 129–137. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 914 **Mitrović, Marija:** Roman Vladimira Bartola in Otto Weininger. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 521–527. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 915 **Muhovič, Jožef:** Umetnost med malimi in velikimi zgodbami. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 685–695. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 916 **Mühlberger, Günter, Habitzel, Kurt:** »Wiederkehr des Gleichen?« oder: Einige Bemerkungen zu einer strukturellen Poetik des deutschsprachigen Historischen Romans : mit einem Anhang zum deutschsprachigen Historischen Romans bis 1945 in den Grenzen des heutigen Slowenien. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 213–220. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 917 **Nartnik, Vlado:** K liku desetega brata od Levstika do Cankarja. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 19–27. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 918 **Novak Popov, Irena:** Lirizacija romana. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 379–388. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 919 **Novak Popov, Irena:** Refleksija pesniškega jezika v sodobni slovenski poeziji. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 353–370. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 920 **Orel, Irena:** Slovenski pisni jezik nekdaj in danes – med izročilom in govorom. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 551–562. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 921 **Orožen, Martina:** Slovenski svetec in učitelj : jezikovna naravnost upovedovanja. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 449–458. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 922 **Osolnik, Vladimir:** Slovenski in južnoslovanski zgodovinski roman v drugi polovici 20. stoletja. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 579–588. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 923 **Paliga, Sorin:** Archaic place names in Slovenia : Pre-Indo-European, Indo-European (Illyrian, Celtic, Thracian), early Romance. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 637–651. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 924 **Pallasová, Eva:** Role ortografického systému při standardizaci národního jazyka. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 541–549. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.

- 925 **Pančičová, Marta:** Nekolko príkladov medzijazykovej homonymie – slovinčina, slovenčina. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 495–501. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 926 **Paternu, Boris, Rupel, Dimitrij, Vidovič Muha, Ada:** Nagovori ob začetku jubilejnega simpozija Obdobja 20. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. XV–XXI. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Govorniki so bili: Boris Paternu (str. XV–XVI), Dimitrij Rupel (str. XVII–XIX) in Ada Vidovič Muha (str. XX–XXI).
- 927 **Peev, Kosta:** Posebnosti vo organizacijata na rečenicata vo tekstovite na M. Malecki i St. Verkovič : (od makedonskite govori vlezni vo osnovata na staroslovenskiot jazik). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 617–628. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 928 **Peserl, Metka:** Psihološki mehanizmi v Flisarjevem romanu Velika žival samote ali Zakaj se ljudje bojijo literature. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 301–310. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 929 **Peti Stantič, Anita:** Jezik kot vrednota. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 185–193. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 930 **Petkovska, Nada:** Zgradba ljubezenske zgodbe v romanih Deseti brat in 1895, Potres. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 29–36. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 931 **Petzer, Tatjana:** Eros and ecstasy: on the enactment of sacrifice in Vladimir Bartol's novel Alamut. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 529–538. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 932 **Pezdirč Bartol, Mateja:** Odnos med materjo in hčerjo v sodobnem slovenskem romanu. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 139–148. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 933 **Pogačar, Timothy:** Liberalizem in slovenska literatura : roman Ivana Tavčarja Visoška kronika. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 37–47. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 934 **Pogorelec, Breda:** Slovenski knjižni jezik – norma in življenje. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 203–208. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 935 **Polanc Podpečan, Gizela:** Roman Rudija Šeliga Stolp v luči modernega evropskega romana. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 539–544. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 936 **Pompe, Gregor:** Slovenska operna ustvarjalnost in slovenski roman. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 697–703. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 937 **Popovska, Elena:** Podoba tujca v Jančarjevem romanu Galjot. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 311–315. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 938 **Pregelj, Barbara:** Detektivka v sodobni slovenski in španski književnosti. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 221–230. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Podpis na nasl. str.: Barbara Pregelj Balog. Izvleček; Abstract.
- 939 **Premk, Francka:** O izvirnih biblicizmi v Trubarjevem Katekizmu 1550. Ta prauizhin bode is suye Vere shiu (TC 1550, 88 (52)). Značilnosti besednjaka prve slovenske knjige. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 605–616. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 940 **Premk, Francka:** Srce, ključna beseda Tavčarjevih Mrtvih src : besedna in besedilna analiza, soočena z monografijo o Ivanu Tavčarju. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 459–469. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 941 **Pszczola, Joanna:** O problemih sodobne kulture na podlagi Posmehljivega poželenja Draga Jančarja. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 317–323. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 942 **Radičeski, Naume:** Nacionalno-egzistencialne tendencii vo romanite Mara od Stojan Hristov i Kaplan Martin Čedermac od France Bevk. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 589–595. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 943 **Raecke, Jochen:** Weshalb es zwar Slowenisch ohne Slowenen geben kann, aber keine Slowenen ohne Slowenisch. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 177–183. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 944 **Rizman, Rudi:** Globalizacija in kultura : konflikt ali sinergija? *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 27–42. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 945 **Rotar, Janez:** Skrb Primoža Trubarja za avtonomnost slovenskega knjižnega jezika v luči Pisem apostola Pavla. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 513–530. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 946 **Sajovic, Tomaž:** Ideologija in slovenski knjižni jezik. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 271–282. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 947 **Samide, Irena:** Zmuzljive podobe slovenskega biografskega romana. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 231–240. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 948 **Schaller, Helmut W.:** The Slovene language and its importance from the point of view of comparative linguistics : Slovene and South Slavonic Balkan languages. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 391–395. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 949 **Scherber, Peter:** Rewriting: literarni postopek in njegova realizacija v slovenskem romanu. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 389–398. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 950 **Skubic, Andrej E.:** Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 208–226. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 951 **Smolej, Tone:** Germinal kot zgled Finžgarjevega romana Iz modernega sveta. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 545–555. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 952 **Sozina, Julija A.:** Poskus oddaljevanja slovenskega romana od ideologije pred osamosvojitvijo. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 325–332. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 953 **Spasov, Ljudmil, Arizankovska, Lidija:** Hierarhizacija jezikov v Republiki Makedoniji in Republiki Sloveniji glede na jezikovno politiko Evropske unije. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 161–169. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.

- 954 **Stabej, Marko:** Bo en jezik dovolj? Večjezičnost v enojezičnosti. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 51–70. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 955 **Stanonik, Marija:** Funkcija slovstvene folklorne v sodobnem slovenskem romanu. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 333–341. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 956 **Stanovnik, Majda:** Literarna dokumentarnost Rožančevega Romana o knjigah. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 241–250. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 957 **Starikova, Nadežda N.:** Slovenski zgodovinski roman med vojnami : nacionalno in univerzalno. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 251–257. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 958 **Steenwijk, Han:** The roots of written Resian. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 313–322. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 959 **Strsoglavec, Durda:** Slovenska proza v južnoslovanskem prostoru. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 597–613. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 960 **Svetina, Peter:** Slovenski kriminalni roman pred drugo svetovno vojno. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 259–263. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 961 **Škulj, Jola:** Forma romana in slovenski modernizem. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 399–408. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 962 **Štuhec, Miran:** Funkcija in dialektika meščanstva v slovenskem romanu. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 343–350. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 963 **Šulgina, Natalia:** Sociolingvističeskie tendencii v razvitii udarenija v sovremennom slovenskom jazyke : (na primere odnosložnyh suščestvitel'nyh mužskogo roda). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 283–299. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 964 **Tokarz, Božena:** Trans-Atlantik v prevodu Nika Ježa. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 557–566. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 965 **Tokarz, Božena, Tokarz, Emil:** Slovenski jezik in kultura v kontekstu večkulturnosti Evropske unije. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 171–176. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 966 **Toporišič, Jože:** Slovenska slovnica malo drugače? *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 397–420. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 967 **Uličný, Oldřich:** Češskij jazyk na prelome stoletij. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 703–706. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Cir. Izšlo v dodatku na koncu zbornika.
- 968 **Vidovič Muha, Ada:** Sodobni položaj nacionalnih jezikov v luči jezikovne politike. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 5–25. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 969 **Vidovič Muha, Ada:** Spremna beseda. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. IX–XII. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).

- 970 **Vrečko, Janez**: Grški roman kot roman pred romanom. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 409–418. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 971 **Zadravec, Franc**: Realnost in fantastika v slovenskem romanu 20. stoletja. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 351–357. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 972 **Zadravec, Franc**: Smisel in nesmisel tujih besed/jezikov v slovenskem romanu (1949–2000). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 343–351. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 973 **Zemskaja, Elena A.**: O jazyke russkogo zarubežja. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 95–106. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Cir. Izvleček; Abstract; Povzetek; Summary.
- 974 **Ziffer, Giorgio**: On the historicity of Old Church Slavonic. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 629–635. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Povzetek.
- 975 **Zorman, Marina**: Pogled na popolne sinonime skozi prizmo zvrstnosti. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 455–470. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Tabele. Izvleček; Abstract; Summary.
- 976 **Zupan Sosič, Alojzija**: Potovati, potovati! : najnovejši slovenski potopisni roman. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 265–274. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 977 **Žbogar, Alenka**: Roman v gimnaziji. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 715–724. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.
- 978 **Žele, Andreja**: Vezljivost kot pomenskoskladenjski pokazatelj živosti slovenščine. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, 2003. Str. 421–433. (Obdobja. Metode in zvrsti. 20).
Izvleček; Abstract; Summary.
- 979 **Živančević Sekeruš, Ivana**: Cankar's unwritten novels – a model for self-conscious narration. *Slovenski roman*. Ljubljana, 2003. Str. 93–96. (Obdobja. Metode in zvrsti. 21).
Izvleček; Abstract.

2004

- 980 **Badurina, Lada**: Slojevi javnog diskurza. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 151–164. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 981 **Balašova, Elena A.**: Naivnaja kartina mira Slovencev : socio- i etnolingvističeskij podhod. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 3–17. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Cir. Tabela. Izvleček; Abstract.
- 982 **Będkowska Kopczyk, Agnieszka, Jamnik, Tatjana**: Razvoj kognitivističnega znanstvenega diskurza na Poljskem in v Sloveniji. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 165–178. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 983 **Blažić, Milena Mileva**: Umetnostno besedilo in novi mediji. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 525–529. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 984 **Čeh, Jožica**: Funkcija narečnega jezika v literarnem besedilu. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 469–478. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.

- 985 **Čermák, František:** Prescriptivism, variability and stability. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 19–25. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 986 **Derganc, Aleksandra:** Spremembe v ruski leksiki ob prelomu iz 20. v 21. stoletje. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 93–101. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 987 **Honzak Jahić, Jasna:** Slovenski govorjeni knjižni jezik včeraj in danes. Zgodovinskorazvojni in primerjalni vidik. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 385–394. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 988 **Ivančič Kutin, Barbara:** Razmerje med vsakdanjim govornim posredovanjem in pripovedovanjem. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 255–261. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 989 **Jesenšek, Marko:** Prekmurski publicistični jezik v prvi polovici 20. stoletja. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 179–189. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 990 **Katnič Bakaršić, Marina:** Akademski diskurs : dileme i izazovi. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 191–197. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 991 **Kenda Jež, Karmen:** Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 263–276. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 992 **Komac, Nataša:** Govoriti slovensko v Kanalski dolini. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 277–285. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 993 **Korošec, Tomo:** K tipologiji oglaševalnih besedil. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 199–228. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Graf, ilustr. Izvleček; Abstract.
- 994 **Kranjc, Simona:** Jezikovna zvrstnost v sodobnih medijih. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 395–405. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 995 **Kržišnik, Erika:** Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 103–120. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 996 **Kržišnik, Erika:** Sprema beseda. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. IX–X. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
- 997 **Logar Berginc, Nataša:** Nove tehnologije in nekateri nesistemiški besedotvorni postopki. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 121–132. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Podpis na nasl. str.: Nataša Logar. Izvleček; Abstract.
- 998 **Makarova, Irina:** Mehanizem jezikovnega prilagajanja in variantnost sodobne ljubljansčine. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 287–295. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.

- 999 **Orel, Irena:** Sporazumevanje nekoč in danes – od vzorcev pogovorov do mladostniških SMS-ov. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 407–422. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1000 **Pečnik, Daniela:** Računalnik pri jezikovni obdelavi – možnosti in dimenzije na osnovi literarnih besedil. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 487–494. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Graf. Izvleček; Abstract.
- 1001 **Pečnik, Janko:** Računalnik pri jezikovni obdelavi – terminološke baze in slovarji. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 495–502. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Graf. ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1002 **Peti Stantić, Anita, Erdeljac, Vlasta:** Tekst kao kontekst polifunkcionalnosti standardnoga jezika. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 229–237. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1003 **Polanc Podpečan, Gizela:** Pragovorica rituala v dramatici Rudija Šeliga. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 479–483. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1004 **Sajovic, Tomaž:** Proteus – od pripovedne do opisne strukture. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 239–252. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1005 **Schmiedtová, Vera:** Theory of language culture and the current language situation in the Czech Republic. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 37–34. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1006 **Skubic, Andrej E.:** Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 297–320. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1007 **Smole, Vera:** Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 321–330. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1008 **Smolej, Mojca:** Načini tvorjenja govornega diskurza – paradigmska in sintagmatska os. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 423–436. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1009 **Stanonik, Marija:** Razmerje med govornim in zapisanim na primeru knjižne zbirke Glasovi. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 331–351. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1010 **Staszewski, Jerzy:** Niestandardowe elementy a hiperpoprawność. Próba sformułowania ogólnych reguł dotyczących zjawisk formowania się standardu językowego. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 35–39. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1011 **Šekli, Matej:** Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 41–58 (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1012 **Škofic, Jožica:** Od narečnega h knjižnemu besedju (po gradivu za Slovenski lingvistični atlas). *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 353–370. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Tabela, zvd. Izvleček; Abstract.

- 1013 **Tivadar, Hotimir:** Podoba in funkcija govorjenega knjižnega jezika glede na nekatere neknjižne zvrsti. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 437–452. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1014 **Tošović, Branko:** Tipovi globalne diferenciacije jezika. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 59–72. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1015 **Vidovič Muha, Ada:** Vprašanje globalizmov ali meje naših svetov. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 73–81. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1016 **Vogel, Jerica:** Nekateri vidiki zvrstnosti govorjenega besedila s stališča poslušalca. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 453–466. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Tabeli. Izvleček; Abstract.
- 1017 **Vybíral, Petr:** »Ohlédnutí do budoucnosti« češtiny. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 83–90. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1018 **Weiss, Peter:** Sodobne jezikovne inovacije v govorih spodnje Zadrebke doline. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 371–381. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.
- 1019 **Zemljarič Miklavčič, Jana:** Taksonomija besedilnih tipov za gradnjo govornega korpusa. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 503–522. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1020 **Žele, Andreja:** Aktualizacijsko širjenje/oženje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, 2004. Str. 133–148. (Obdobja. Metode in zvrsti. 22).
Izvleček; Abstract.

2006

- 1021 **Avsenik Nabergoj, Irena:** Človek na robu družbe: motiv zločina in kazni pri Cankarju in Dostojevskem. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 397–409. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1022 **Belšak, Aleksandra:** Vladimir Bartol – večžanrski pisatelj : (ob zbirkah kratke proze v primerjavi z romanom Alamut in Čudež na vasi). *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 123–136. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Graf. Izvleček; Abstract.
- 1023 **Blatnik, Andrej:** Kratka zgodba zapušča dom. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 535–541. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Graf. Izvleček; Abstract.
- 1024 **Blažić, Milena Mileva:** Kratka pripovedna proza v slikaniški obliki pri pouku književnosti. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 667–676. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1025 **Borovnik, Silvija:** Kratka proza Slovencev v Avstriji. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 37–47. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1026 **Bošnjak, Blanka:** Premiki v sodobni slovenski kratki pripovedni prozi. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 49–58. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.

- 1027 **Brlenić Vujić, Branka:** Slovenska kratka priča u interkulturalnom dijalogu s europskim književnostima. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 459–466. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1028 **Cooper, Henry R., Jr.:** The Slovene short story in English translation : survey and considerations. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 495–512. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
V dodatku na str. 504–512 bibliografija prevodov slovenske kratke proze v angleščino. Izvleček; Abstract.
- 1029 **Čeh, Jožica:** Metafora v Cankarjevih Podobah iz sanj. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 569–580. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1030 **Čepelevska, Tatjana:** Ciklizacija maloj prozy u I. Cankara : ot knigi Moja njiva k Podobam iz sanj. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 299–309. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1031 **Dapit, Roberto:** Ustno izročilo kot vir kratke pripovedne proze v Beneški Sloveniji. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 619–625. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1032 **Dzjuba Pogrebniak, Olena:** Slovenskaja proza o Pervoj mirovoj vojne v žurnalah Dom in svet i Ljubljanski zvon (1914–1918). *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 15–26. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1033 **Enčeva, Ilka:** P"rvite modernistki sbornici kratka proza – struktura i strategii četene. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 449–458. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1034 **Haramija, Dragica:** Slovenska mladinska realistična kratka pripovedna proza po letu 1950. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 59–70. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1035 **Hladnik, Miran:** Razmerje med Bartolovo kratko in dolgo prozo : (Al Araf in Alamut). *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 137–144. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1036 **Ivančič Kutin, Barbara:** Vpliv konteksta kraja in časa na pripovedovanje folklornih pripovedi. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 627–634. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Preglednici. Izvleček; Abstract.
- 1037 **Jan, Zoltan:** Svet blodenj v novelah Bogomirja Magajne. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 111–121. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1038 **Jensterle Doležal, Alenka:** Splet norosti in erotičnih obsesij v Grumovi prozi : (subjektivizem Grumove proze). *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 97–109. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1039 **Kocijan, Gregor:** Slovenska kratka pripovedna proza 1850–1941. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 3–14. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1040 **Kodrič, Maja:** Naratološki vidik kratke in še krajše proze. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 349–359. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1041 **Koren, Evald:** Ihanova »proza v pesmi«. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 339–347. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.

- 1042 **Koron, Alenka:** Intertekstualnost, rewriting in samocitiranje : Zgodbe s panjskih končnic Lojzeta Kovačiča. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 140–161. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1043 **Košuta, Miran:** Muza se modro muza ... Humor v kratki prozi Damira Feigla. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 87–95. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1044 **Kovač, Zvonko:** Slovenska ljubavna kraća pripovedna proza kroz razdoblja novije slovenske književnosti. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 229–238. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1045 **Kozár, Aleš:** Mesto in prostor v češki in slovenski kratki zgodbi zadnjih let. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 467–473. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1046 **Krakar Vogel, Boža:** Recepcija odlomka v primerjavi z recepcijo kratke pripovedi pri književnem pouku. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 655–665. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1047 **Kralj, Lado:** Dnevnik in pismo kot modela slovenske kratke proze med vojnama. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 319–337. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1048 **Kryzia, Władysław:** Analiza językowa szkiców Slavka Gruma : zdanie i słownictwo. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 581–586. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1049 **Laznik, Anita:** Moški in ženski subjekt v kratki prozi Andreja Blatnika. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 199–212. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1050 **Leben, Andrej:** Družbena resničnost v kratki prozi Suzane Tratnik in Braneta Mozetiča. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 213–220. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1051 **Limon, David:** Slovene short narrative prose in English translation. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 513–524. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1052 **Matajč, Vanesa:** Epizacijske strategije v sodobni slovenski kratki prozi. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 361–373. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1053 **Mihurko Poníž, Katja:** Kratka pripovedna proza Marije Kmet. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 73–86. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1054 **Novak Popov, Irena:** Konstrukcija resničnosti in koncept prostora v sodobni slovenski kratki pripovedni prozi. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 239–254. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1055 **Novak Popov, Irena:** Uvodna beseda. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. IX–XI. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
- 1056 **Orožen, Martina:** Slovenske narodne legende v prozi : globinsko pomensko sporočilo in površinska jezikovna ubeseditve. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 605–618. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1057 **Petkovska, Nada:** Smrtta na selanecot vo raskazite na A. P. Čehov i J. Kersnik. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 377–389. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Cir. Izvleček; Abstract.

- 1058 **Pezdirč Bartol, Mateja:** Branje kratke zgodbe v luči recepcijskih teorij. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 637–644. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1059 **Polanc Podpečan, Gizela:** Problem hierofanije v delu Rudija Šeliga Uslišani spomini (Gallusova hči). *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 163–167. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1060 **Pospišil, Ivo:** Short narrative prose : problems of terminology and methodology. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 281–290. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1061 **Radičeski, Naume:** Tradicionalnata osnova i modernite intencii vo slovenekata kratka proza megu dvete svetski vojni. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 27–35. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1062 **Rojc, Tatjana:** Vplivi in odmevi italijanske kulture v kratki prozi Borisa Pahorja. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 419–425. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1063 **Sajovic, Tomaž:** Erjavec med umetnostjo in znanostjo. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 545–567. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1064 **Samide, Irena:** Slovenska kratka proza v nemških prevodih ali Ko Zakon želje postane Zakon praznine. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 525–534. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1065 **Scherber, Peter:** Literarna črtica kot tipična oblika kratke proze v obdobju moderne. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 291–297. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Iz nemščine prevedla Irena Samide. Izvleček; Abstract.
- 1066 **Smolej, Tone:** Le Horla Guya de Maupassanta in Na otoku Ivana Cankarja. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 391–396. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1067 **Sozina, Julija A.:** Zakon želje ali sindrom manjvrednosti : (k vprašanju o glavni osebi v sodobni slovenski kratki prozi). *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 269–277. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1068 **Stanonik, Marija:** Razmerje med slovstveno folkloro in literaturo glede na žanrsko problematiko. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 589–603. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1069 **Starikova, Nadežda N.:** Slovenska kratka proza devetdesetih let 20. stoletja – problem nove identitete. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 261–267. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Podpis na nasl. str.: Nadežda Starikova. Izvleček; Abstract.
- 1070 **Stojanović Pantović, Bojana:** Vzorci pesmi v prozi v slovenski književnosti. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 311–318. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1071 **Strsoglavac, Đurđa:** Vsakdanji umori jaza v kratkih zgodbah Dušana Čatra in Mohorja Hudeja. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 221–226. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.
- 1072 **Subiotto, Namita:** Sodobna slovenska in makedonska kratka pripovedna proza : prepletanje imaginarnega in realnega. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 485–491. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23).
Izvleček; Abstract.

- 1073 **Tokarz, Božena:** Magičnost resničnosti v slovenskih in poljskih kratkih pripovednih oblikah. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 475–484. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Iz poljščine prevedel Niko Jež. Izvleček; Abstract.
- 1074 **Tomić, Lidija:** Tema rata u pripovijetkama Edvarda Kocbeka i Mihaila Lalića : (sličnost i razlike). *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 411–417. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.
- 1075 **Tucovič, Vladka:** Kratka pripovedna proza Iztoka Geistra : med reizmom in esejistiko. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 179–190. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.
- 1076 **Vladušić, Slobodan:** The »flâneur« and the »citizen« in the modern Slovenian short story. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 255–260. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.
- 1077 **Zdravec, Franc:** Novela – anketni list Miška Kranjca. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 145–148. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.
- 1078 **Zor, Miha:** Kovačičeve Ljubljanske razglednice in Joyceovi Ljudje iz Dublina. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 427–438. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.
- 1079 **Zupan Sosič, Alojzija:** Skrivnost v kratki prozi Draga Jančarja. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 169–177. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.
- 1080 **Žabjek, Aleksandra:** Utrinki življenja včeraj in danes, tukaj in tam : (Luigi Compagnone in Lojze Kovačič). *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 439–447. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.
- 1081 **Žbogar, Alenka:** Problemsko-ustvarjalni pouk kratke proze. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 645–653. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.
- 1082 **Žižek Urbas, Andreja:** Mitično v kratki prozi Vlada Žabota. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, 2006. Str. 191–198. (Obdobja. Metode in zvrsti. 23). Izvleček; Abstract.

2007

- 1083 **Bernjak, Elizabeta:** Medjezikovni transfer – strategije zapolnjevanja vrzeli v strokovnem besedišču manjšinskih jezikov ob slovensko-madžarski meji. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 697–709. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1084 **Blažić, Milena Mileva:** Zgodovinski oris prostega spisja na Slovenskem od leta 1850 do danes. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 231–244. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1085 **Bokal, Ljudmila:** Terminologizacija publicističnega jezika. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 87–98. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1086 **Cossuta, Rada:** Istrskoslovenska narečna poljedelska terminologija. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 489–495. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1087 **Derganc, Aleksandra:** Nekatere značilnosti ruske jezikoslovne terminologije. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 415–423. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Tabele. Izvleček; Abstract.

- 1088 **Dobovšek Sethna, Jelisava:** Prenos terminologije in jezikovno načrtovanje – primeri iz Japonske in Slovenije. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 711–720. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1089 **Dragar, Katja:** Konceptualizacija tujega v slovenskih pravopisih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 739–750. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1090 **Duličenko, Aleksander D.:** Slovanska in slovenska interlingvistika ter problematika lingvo-konstruiranja v zgodovini slovenskega knjižnega jezika. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 13–27. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Iz ruščine prevedla Darja Markoja. Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1091 **Đukanović, Maja:** Termin nedoločni zaimki v slovenščini in srbsščini. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 445–456. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1092 **Erbič, Darja, Belc, Jasna, Krstič Sedej, Adriana, Zaviršek Žorž, Nataša, Žagar, Milena, Gajšek, Nevenka, Željko, Miran:** Slovenščina na spletu v dokumentih slovenske različice pravnega reda Evropske unije, v terminološki zbirki in korpusu. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 611–623. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1093 **Ferbežar, Ina, Pirih Svetina, Nataša:** Oblikovanje smernic za testiranje strokovne funkcionalnosti vojaških oseb, zaposlenih v slovenski vojski. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 219–229. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1094 **Gorjanc, Vojko, Logar Berginc, Nataša:** Od splošnih do specializiranih korpusov – načela gradnje glede na njihov namen. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 637–650. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Podpis na nasl. str.: Nataša Logar. Izvleček; Abstract.
- 1095 **Hošnová, Eva:** K počátkům »moderního« českého vědeckého stylu. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 77–86. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1096 **Humar, Marjeta:** Protipomenskost v sodobnih slovenskih terminoloških slovarjih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 561–582. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Preglednice. Izvleček; Abstract.
- 1097 **Ivanova, Najda:** Transpozicija poimenovanj tujih kulturnih realij v slovenskih poljudnoznanstvenih besedilih s konca 19. stoletja. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 727–737. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1098 **Jemec Tomazin, Mateja:** Slovensko pravno izrazje od Habsburške monarhije do Evropske unije ali Ius est ars. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 385–399. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Podpis na nasl. str.: Mateja Jemec. Izvleček; Abstract.
- 1099 **Kanič, Ivan:** Slovenski razlagalni in večjezični prevajalni slovarji bibliotekarske terminologije – od seznama terminov do spletnih terminoloških zbirk. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 665–688. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1100 **Koletnik, Mihaela:** Prekmursko lončarsko besedje v Filovcih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 497–514. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Abecedni slovarček lončarskih poimenovanj: str. 501–512. Izvleček; Abstract.
- 1101 **Korošec, Tomo:** O Komelovih naslovnih vprašalnih stavkih nasproti nemškim samostalniškim poimenovanjem. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 201–207. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.

- 1102 **Košmrlj Levačič, Bronislava:** O terminih z vidika terminografske prakse. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 583–598. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Preglednice. Izvleček; Abstract.
- 1103 **Kranjc, Simona, Marjanovič Umek, Ljubica, Nidorfer Šiško, Mojca:** Funkcionalna pismenost oseb, zaposlenih v slovenski vojski. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 209–217. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1104 **Lavrova, Alexandra:** Special languages (LSP) and anthropological linguistics (AL). *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 29–32. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1105 **Legan Ravnikar, Andreja:** Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 283–300. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1106 **Lozar Štamcar, Maja:** Izzivi prevajanja umetnostnozgodovinskih besedil v angleščino. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 721–726. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1107 **Marinko, Petra:** Farmacevtsko izrazje. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 689–694. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1108 **Mikolič, Vesna:** Izrazi moči argumenta v turističnooglaševalskih besedilih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 153–161. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1109 **Narat, Jožica:** Kūharjeva prekmurska priredba Janežič-Sketove slovnice. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 365–383. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1110 **Nidorfer Šiško, Mojca:** Značilnosti elektronskega diskurza. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 163–174. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1111 **Novak, France:** Pomen dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja in stilistike strokovnih besedil. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 263–282. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1112 **Orel, Irena:** Prvi slovenski terminološki slovar ter hrvaški in češki vir. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 343–364. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1113 **Orel, Irena:** Uvodna beseda. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. IX–XI. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
- 1114 **Orožen, Martina:** Prepleti medzvrstnih jezikovnih prvin v strokovnih besedilih prve polovice 19. stoletja. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 59–75. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.
- 1115 **Osolnik Kunc, Viktorija:** Strokovno sporočanje z vidika razumljivosti. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 143–152. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1116 **Peti Stantič, Anita:** Naslonke – terminologija med skladnjo in prozodijo. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 425–434. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Podpis na nasl. str.: Anita Peti Stantič. Preglednica. Izvleček; Abstract.
- 1117 **Polanc Podpečan, Gizela:** Ubeseditev intencionalnega objekta v romanu Florjana Lipuša Boštjanov let. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 753–758. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24). Izvleček; Abstract.

- 1118 **Premk, Ana, Premk, Francka:** Primerjava slovenskega, francoskega in latinskega poimenovanja dreves. Pogled na 16. stoletje pri Slovencih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 325–342. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1119 **Sajovic, Tomaž:** Jezik znanosti – jezik metafizične redukcije? *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 33–55. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1120 **Smole, Vera, Peev, Kosta:** Košnja in z njo povezano izrazje v slovenskih in makedonskih narečjih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 457–474. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Zvd. Izvleček; Abstract.
- 1121 **Smolej, Mojca:** Hitrost tehničnih sprememb in strokovni jezik – primer metalurgije. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 547–558. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1122 **Stankovska, Petra:** Shody a rozdíly v morfologické terminologii v české a slovinské mluvnici. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 435–444. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1123 **Stanonik, Marija:** Začetki in spremembe slovenske terminologije pri posameznih folklornih žanrih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 301–323. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1124 **Starč, Sonja:** Struktura znanstvenega besedila in njegova zunanja členjenost, kot se kaže v primerih besedil Jezika in slovstva. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 175–200. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1125 **Staszewski, Jerzy:** Terminy naukowe utworzone na podstawie polskiej terminologii matematycznej. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 531–535. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1126 **Stramljič Breznik, Irena:** Slovensko zoološko izrazje z vidika besedotvornih vzorcev in vrst. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 537–546. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Preglednice. Izvleček; Abstract.
- 1127 **Šekli, Matej:** Ljudskozemljepisno izrazje v topoleksemih ledinskega imenja na Livškem. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 515–530. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1128 **Škofic, Jožica:** Žebljarska terminologija med narečjem in knjižnim jezikom. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 475–488. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Slovarček poimenovanj za žeblje v kroparskih zgodovinskih virih: str. 484–487. Izvleček; Abstract.
- 1129 **Škrubej, Katja:** Diahrona pomenska stabilnost nekaterih najstarejših slovenskih pravnih izrazov in performativ. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 247–261. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1130 **Toporišič, Jože:** Jezikoslovni slovnični teoremi Jožeta Toporišiča. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 401–413. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1131 **Turk, Tomaž, Puc, Katarina:** Islovar kot model spletnega terminološkega slovarja. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 651–663. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1132 **Vidovič Muha, Ada:** Aktualna vprašanja slovenske univerze in znanstvene razprave v slovenščini. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 3–11. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.

- 1133 **Vogel, Jerica:** »Nestrokovnost« v jeziku poljudnoznanstvenih besedil : (pragmatično-funkcijski vidik). *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 125–142. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Podpis na nasl. str.: Jerca Vogel. Tabeli. Izvleček; Abstract.
- 1134 **Žagar Karer, Mojca:** Determinologizacija v splošnih in terminoloških slovarjih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 599–609. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Podpis na nasl. str.: Mojca Žagar. Izvleček; Abstract.
- 1135 **Žele, Andreja:** Pomensko- in funkcijskoskladenjske lastnosti glede na stopnjo besed/il/ne strokovnosti. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 101–124. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.
- 1136 **Željko, Miran:** Izboljšave elektronskih slovarjev. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana, 2007. Str. 625–636. (Obdobja. Metode in zvrsti. 24).
Izvleček; Abstract.

2008

- 1137 **Bajić, Ljiljana:** Uloga žanra u nastavi književnosti. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 167–176. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1138 **Benjak, Mirjana:** Otvoreni metodički sustav u nastavi književnosti. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 65–75. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1139 **Bjelčević, Aleksander:** Kaj je hotel pesnik povedati? *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 45–54. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1140 **Blažić, Milena Mileva:** Mladinska književnost v literarni vedi in v izobraževanju. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 177–187. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1141 **Bošnjak, Blanka:** Baročna pridiga skozi optiko sodobne slovenske kratke proze. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 137–148. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1142 **Božič, Zoran:** Problem prvega branja Krsta pri Savici : (empirična raziskava). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 369–381. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1143 **Degan Kapus, Majda:** Učbenik med didaktičnimi načeli in založniškim dejanjem. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 197–208. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1144 **Dimitrov, Ljudmil:** Russkaja dramaturgija XIX veka kak literatura. Prepodavanje dlja nerusskih studentov slavistov. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 305–312. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1145 **Grosman, Meta:** Ali je književni pouk lahko prepričljiv za učence? *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 55–64. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1146 **Haramija, Dragica:** Mladinska književnost v vrtcih : analiza stanja in predlogi za izboljšave. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 419–429. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1147 **Hranjec, Stjepan:** Napomene o interpretaciji dječje književnosti u školi. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 447–454. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.

- 1148 **Jamnik, Tilka, Perko, Manca:** Razvoj bralnih zmožnosti z bralno značko : nekaj pomembnejših ugotovitev. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 455–467. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1149 **Jan, Zoltan:** Vseživljenjsko učenje srednješolskih profesorjev slovenščine. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 407–416. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1150 **Jensterle Doležal, Alenka:** Slovenska književnost v zrcalu drugega. Poučevanje slovenske književnosti na tujih univerzah : (na praški Filozofski fakulteti). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 263–270. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1151 **Kirova, Milena:** Teaching the Bible as literature in university education. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 225–230. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1152 **Kodre, Petra:** Slovstvena folklorja v učnih načrtih in berilih za osmo leto šolanja v 20. stoletju. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 481–494. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Ilustr., tabela. Izvleček; Abstract.
- 1153 **Kopczyk, Michał:** Literarni kanon – politika – šola : (k razpravi o tem, kaj sodi v šolski literarni kanon na Poljskem). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 337–348. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Prevedla Olga Tratar in Andrej Leskovic. Izvleček; Abstract.
- 1154 **Koritnik, Barbara:** Kako omogočiti mladim stik s slovstveno folkloro v urbanem okolju? *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 495–505. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1155 **Kovač, Zvonko:** Znanstvena i seminarska interpretacija. Odnosi književne metodologije i visokošolske didaktike književnosti. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 251–262. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1156 **Kozár, Aleš:** Problemi pri pouku književnosti na čeških srednjih šolah. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 349–354. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1157 **Krakar Vogel, Boža:** Književnost pri eksterni maturi iz slovenščine. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 355–368. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1158 **Krakar Vogel, Boža:** Predgovor. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. IX–XI. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
- 1159 **Latković, Ivana:** Fragmentarna i cjelovita koncepcija tumačenja romana (u interpretativno-analitičkom sustavu nastave slovenske novije proze). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 129–136. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1160 **Medved Udovič, Vida:** Igra vlog kot otrokova poustvarjalna dejavnost bralnega odziva. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 431–446. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1161 **Mihurko Poniž, Katja:** Vloga spolnih identitet pri razvijanju literarne kompetence. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 91–97. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.

- 1162 **Mojsova Čepiševska, Vesna:** Eno besedilo – več ciljev ali O izkušnjah z našega potovanja zaradi Potovanja Mitka Mandžunkova. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 245–249. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Prevedla Sonja Dolžan. Izvleček; Abstract.
- 1163 **Novak Popov, Irena:** Slovenske pesnice v literarni vedi in izobraževanju. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 113–128. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1164 **Petkovska, Nada:** Tragedijata vo obrazovniot proces na studentite. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 231–243. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1165 **Pezdirč Bartol, Mateja:** Specifičnost branja dramskih besedil. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 149–157. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Grafa. Izvleček; Abstract.
- 1166 **Podbevšek, Katarina:** Učitelj v vlogi govornega interpreta literarnega besedila. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 77–90. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Tabeli. Izvleček; Abstract.
- 1167 **Polanc Podpečan, Gizela:** Interdisciplinarnost in šolska praksa. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 389–392. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1168 **Pospíšil, Ivo:** Teaching literature at universities and the Bologna Declaration : (literary encyclopaedias and dictionaries in university teaching). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 211–218. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1169 **Potočnik, Iva:** Slovstvena folklorja v osnovni šoli – med cilji in resničnostjo. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 519–523. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1170 **Pregelj, Barbara:** Španska književnost v slovenskih srednješolskih učbenikih. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 399–405. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1171 **Samide, Irena:** Kdo se boji literature? Književna didaktika pri študiju tujega jezika. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 325–333. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1172 **Schuller, Aleksandra:** Od drame do ustvarjalne igre in nazaj. Integrativni pristop k obravnavi dramatike in uprizoritvenih dejavnosti v kontekstu ustvarjalno-izobraževalnih procesov. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 159–165. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1173 **Slemenjak, Tanja:** Prostoizbirno branje kot motivacija za branje leposlovja. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 383–387. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1174 **Smolej, Tone:** Poučevanje retoričnih figur na Slovenskem. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 189–195. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1175 **Sobočan, Ana M.:** Branje kanona. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 99–112. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1176 **Stanonik, Marija:** Povedke kot izhodišče za domoznansko vzgojo. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 469–479. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.

- 1177 **Starikova, Nadežda N.:** Slovanske literature na Moskovski univerzi : izkušnje, predavanja in raziskovanja. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 277–284. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Podpis na nasl. str.: Nadežda Starikova. Izvleček; Abstract.
- 1178 **Subiotto, Namita:** Težave in triki pri poučevanju makedonske književnosti (kot književnosti v tujem jeziku). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 319–323. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1179 **Sudilovska, Olga, Podlesnik, Blaž:** Eščē raz o sodržanij obrazovanija, ili Meždu logosom i logistikoj : (nazad, v buduščee?). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 293–304. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1180 **Šlibar, Neva:** Sedmero tujosti literature – ali: O nelagodju v/ob literaturi. Literatura kot tujost, drugost in drugačnost. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 15–36. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1181 **Špacapan, Adrijana:** Medbesedilnost pri književnem pouku. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 393–398. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1182 **Tokarz, Božena:** Interpretacija kot podlaga literarne komunikacije. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 37–44. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Prevedel Niko Jež. Izvleček; Abstract.
- 1183 **Tomova, Elena:** Leposlovje in folklor v poučevanju slovenskega jezika : (Plovdivska univerza, Bolgarija). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 271–275. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1184 **Vasiljeva, Ljudmila:** Komunikativnyj podhod hudožestvennomu tekstu v processe obučenija čteniju : (komunikativnaja kompetencijam komunikativnaja strategija). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 285–292. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1185 **Verdinek, Bojana:** Analiza in poustvarjanje folklornega dogodka z vidika učencev. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 507–518. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1186 **Virk, Tomo:** Zakaj je književnost pomembna? *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 3–13. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.
- 1187 **Zelenkova, Anna:** Slovaška književnost na Češkem. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 313–318. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Prevedla Alenka Jensterle Doležal. Izvleček; Abstract.
- 1188 **Živančević Sekeruš, Ivana:** Literary education – (re)shaping our past/present/future perception of the other. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana, 2008. Str. 219–223. (Obdobja. Metode in zvrsti. 25).
Izvleček; Abstract.

2009

- 1189 **Ahačič, Kozma:** Infrastruktura slovenščine 1550–1758. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 11–17. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1190 **Arhar Holdt, Špela:** Uporabniška evalvacija korpusa FidaPLUS : zasnova vprašalnika, prvi rezultati. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 19–26. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Podpis na nasl. str.: Špela Arhar. Grafi. Izvleček; Abstract.

- 1191 **Arizankovska, Lidija:** Slovenščina kot tuji jezik – težave, s katerimi se srečujejo govorniki makedonščine. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 27–32. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1192 **Balažič Bulc, Tatjana:** Slovski opisi pomensko občutljivih kategorij : konektorji in SSKJ. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 33–39. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Tabeli. Izvleček; Abstract.
- 1193 **Bedenk, Kasilda, Vučajnk, Tatjana:** Avstroslovenistična pestrost pedagoškega izziva. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 41–48. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1194 **Bergmann, Hubert:** Randstücke – slowenisches dialektales Material im Belegarchiv zum Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ). *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 83–100. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1195 **Bergoč, Simona:** Metodološka infrastruktura slovenističnega jezikoslovja : primer kritične analize diskurza (KAD). *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 49–55. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1196 **Bernjak, Elizabeta:** Medkulturna paradigma slovenistike v tujejezičnem okolju. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 57–63. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1197 **Bešter Turk, Marja:** Študij razrednega pouka na slovenskih pedagoških fakultetah od štud. I. 2009/10 dalje. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 65–74. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Preglednice. Izvleček; Abstract.
- 1198 **Bitenc, Maja:** Jezik za katedrom : pogledi dijakov na narečje oziroma knjižni pogovorni jezik. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 75–81. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Graf. Izvleček; Abstract.
- 1199 **Blažeka, Đuro:** Mađaronski »međimurski jezik« u listu Muraköz – Megyímurje 1941.–1944. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 67–79. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1200 **Blažić, Milena Mileva:** Infrastruktura slovenske mladinske književnosti. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 83–87. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1201 **Blažić, Milena Mileva:** Ljubljansčina in druga stilna sredstva v besedilih Andreja Rozmana Roze na primeru Pike Nogavičke. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 463–469. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1202 **Čerče, Danica:** Mešanje stila v Steinbeckovih romanih kot izziv za prevajalca. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 477–485. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1203 **Červ, Gaja:** Žanrski korpus novinarskih besedil. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 89–95. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1204 **Doleschal, Ursula:** Infrastruktura in razvoj slovenščine in slovenistike na Koroškem. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 97–101. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1205 **Dović, Marijan:** Problemi digitalizacije slovenske literarne in kulturne dediščine. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 103–108. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.

- 1206 **Dukanović, Maja, Sabo, Olga:** Obravnava predlogov v dvojezičnem (slovensko-srbskem in srbsko-slovenskem) slovarju. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 109–113. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1207 **Erjavec, Tomaž:** Odprtost jezikovnih virov za slovenščino. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 115–121. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1208 **Erjavec, Tomaž, Ogrin, Matija:** Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva eZISS : metode zapisa in izdaje. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 123–128. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1209 **Eržen, Andreja:** Baudouin de Courtenay in začetek slovenske dialektologije. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 341–349. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1210 **Ferbežar, Ina:** »Je moj B1 tvoj B1?« ali kaj je novega na področju testiranja in certificiranja slovenščine kot drugega/tujega jezika. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 129–136. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1211 **Ferbežar, Ina, Stabej, Marko:** Razumljivost v slovenski pravni normi. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 137–143. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Priloga. Izvleček; Abstract.
- 1212 **Fišer, Darja:** sloWNet – slovenski semantični leksikon. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 145–149. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1213 **Gajdova, Ubavka:** Dijalektite i standardniot jazyk vo Makedonija. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 535–542. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1214 **Gantar, Polona, Krek, Simon:** Drugačen pogled na slovarske definicije : opisati, pojasniti, razložiti? *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 151–159. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1215 **Grochola Szczepanek, Helena:** Quality research method into rural speech. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 325–339. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1216 **Hladnik, Miran:** Infrastruktura slovenistične literarne vede. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 161–169. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1217 **Horvat, Mojca:** Besedje za mrzlico v slovenskih narečjih : (po gradivu za SLA). *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 235–244. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Zvd. Izvleček; Abstract.
- 1218 **Hribar, Nataša:** Al'prav se piše ... – spletna razglabljanja o slovenskem jeziku. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 171–176. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1219 **Ivančič Kutin, Barbara:** Sodelovanje domačinov pri pripravi narečnega slovarja : (na primeru Slovarja bovškega govora). *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 269–276. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1220 **Ivanova, Najda:** O primerjalno-zgodovinskem raziskovanju kulturno zaznamovanega besedišča v južnoslovanskih jezikih : (J. Majciger, M. Pleteršnik, B. Raič: Slovanstvo 1879). *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 41–51. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.

- 1221 **Jakop, Tjaša:** Kategorija števila v knjižni slovenščini in narečjih. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 159–171. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Tabele, zvd. Izvleček; Abstract.
- 1222 **Jan, Zoltan:** Narečje pri pouku slovenskega jezika kot materinščine. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 497–506. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1223 **Jemec Tomazin, Mateja:** Strokovna slovenščina za nesloveniste. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 177–183. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1224 **Jenko, Elizabeta:** Učenje in študij slovenskega jezika na dunajski Univerzi. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 185–189. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1225 **Kalin Golob, Monika:** Razpadajoči modeli: pogovorne zvrsti na javni prireditvi. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 519–525. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1226 **Karničar, Ludvik, Žejn, Andrejka:** Poimenovanja za koruzo v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem: ob nadaljevanju dolgoročnega projekta o leksikalni inventarizaciji koroških govorov. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 575–588. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Zvd. Izvleček; Abstract.
- 1227 **Kern, Damjana:** Slovenski jezik v vzgojno-izobraževalnih ustanovah v manjšinskem prostoru. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 191–196. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1228 **Knez, Mihaela:** Jezikovno vključevanje (in izključevanje) otrok priseljencev. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 197–202. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Graf. Izvleček; Abstract.
- 1229 **Kobos, Zuzanna Krystyna, Pirih Svetina, Nataša:** Učenje in poučevanje slovenščine kot neprvega jezika v Sloveniji. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 203–209. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1230 **Kryzia, Wladyslaw:** Jedna małopolska gwara. Paralele z językiem słoweńskim. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 135–140. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1231 **Kurjan, Inessa:** Praraunal'ny pragljad nejtralizac'ii i zniknennja nijakaga rodu u rëgijanal'naj slavenskaj, belaruskaj i pol'skaj movah. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 173–181. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Podpis na nasl. str.: Inesa Kuryan. Cir. Izvleček; Abstract.
- 1232 **Laznik, Anita:** Delovanje in učinek literarnih nagrad – Veronikina nagrada. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 211–217. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1233 **Ledinek, Nina, Erjavec, Tomaž:** Odvisnostno površinskoskladenjsko označevanje slovenščine : specifikacije in označeni korpusi. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 219–224. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1234 **Legan Ravnikar, Andreja:** Krščanska terminološka leksika v Slovarju stare knjižne prekmurščine. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 53–65. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1235 **Ljubešić, Marko:** Dijalekt i dijalektalna književnost u nastavi hrvatskoga jezika. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 507–517. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.

- 1236 **Logar Berginc, Nataša:** Slovenski splošni in terminološki slovarji : za koga? *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 225–231. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1237 **Lončarić, Mijo:** O klasifikaciji slovenskoga i hrvatskoga jezika s posebnim osvrtom na kajkavsko narječje. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 277–289. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26). Izvleček; Abstract.
- 1238 **Majdič, Viktor:** Nekatere značilnosti govora vasi Proseniško. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 203–218. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26). Izvleček; Abstract.
- 1239 **Marc Bratina, Karin:** Kultura v frazeologiji istrskega narečja. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 245–253. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26). Izvleček; Abstract.
- 1240 **Marc Bratina, Karin:** Zasnova narečnega frazeološkega slovarja. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 233–238. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Izvleček; Abstract.
- 1241 **Markič, Jasmina:** Vloga tolmačenja v sodobnem svetu. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 239–244. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Izvleček; Abstract.
- 1242 **Marušič, Franc, Žaucer, Rok:** Nekaj misli o jeziku slovenističnih objav. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 245–250. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Izvleček; Abstract.
- 1243 **Maurer Lausegger, Herta:** Avdiovizualna dialektologija in multimedijska tehnika v dialektologiji. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 319–324. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26). Izvleček; Abstract.
- 1244 **Meden, Ahac, Zadnikar, Gita:** Analiza Zakona o javni rabi slovenščine in njegovega uresničevanja. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 463–470. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Izvleček; Abstract.
- 1245 **Merše, Majda:** Prislovi v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja med narečno in nadnarečno rabo. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 23–40. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26). Izvleček; Abstract.
- 1246 **Merše, Majda:** Slovensko zgodovinsko slovaropisje s konceptualno-razvojnega vidika. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 251–255. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Izvleček; Abstract.
- 1247 **Mikolič, Vesna:** Specializirani jezikovni korpusi in funkcijska zvrstnost. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 257–263. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1248 **Može, Sara:** Semantično označevanje korpusa slovenščine po modelu FrameNet. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 265–269. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1249 **Nartnik, Vlado:** K variiranju in alterniranju predlogov v Črnovrškem dialektu Ivana Tominca. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 183–186. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26). Izvleček; Abstract.
- 1250 **Nidorfer Šiškovič, Mojca:** Žanrski pristop k analizi poslovnih e-sporočil. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 271–277. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28). Izvleček; Abstract.

- 1251 **Nidorfer Šiškovič, Mojca, Zupan Sosič, Alojzija:** Program Slovenščina na tujih univerzah kot del infrastrukture slovenščine in slovenistike. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 279–283. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1252 **Novak Popov, Irena:** Razmišljanje o sodobni narečni poeziji. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 435–453. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1253 **Ogrin, Matija, Javoršek, Jan Jona, Erjavec, Tomaž:** Repozitorij rokopisov slovenskega slovstva – oddaljena bližina? *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 285–290. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1254 **Orel, Irena:** Starejša besedila kot vir za preučevanje zemljepisnih jezikovnih razlikov. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 3–22. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1255 **Orožen, Martina:** Govori hrastniške okolice med sistemom in sporočanjem. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 393–411. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Dodatek: Ponazarjalno gradivo o besednem ustvarjanju: str. 403–411. Izvleček; Abstract.
- 1256 **Pavičič, Mladen:** Infrastruktura slovenistike na Filozofski fakulteti univerze Loránd Eötvösa. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 291–294. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1257 **Pemič, Monika:** Srednja Evropa med vzhodom in Balkanom. Slovenistika v Zvezni republiki Nemčiji in njena kulturna zasidranost. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 295–299. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1258 **Perd'ochová Sklárová, Anna:** Slovenčina ako cudzí jazyk na pozadí slovinského jazyka. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 301–306. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1259 **Peti Stantić, Anita:** Literary langauges between choice and imagination. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 307–313. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1260 **Pirih Svetina, Nataša:** Izobraževanje za področje slovenščine kot drugega in tujega jezika. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 315–321. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1261 **Polanc Podpečan, Gizela:** Dialektizmi v funkciji temporalnosti : (Florjan Lipuš, Prošnji dan). *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 471–476. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1262 **Pronk, Tijmen:** The second Proto-Slavic palatalisation in Slovene dialect morphonology and the etymology of Špik »mountain top«. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 149–158. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1263 **Prunč, Erich:** Prevajanje in tolmačenje v Evropski uniji. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 323–334. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Tabele, ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1264 **Pulko, Simona, Zemljak Jontes, Melita:** Raba zemljepisnih razlikov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 353–369. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Tabele. Izvleček; Abstract.

- 1265 **Raecke, Jochen:** Weshalb die Slowenen immer noch Dialekte haben. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 425–432. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1266 **Reichmayr, Michael:** Enciklopedija slovenskega jezika in literature na Koroškem (1. del: Od začetkov do leta 1938). Konceptualni in formalni vidiki pri izboru, povezavi im strukturi kazalk. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 571–574. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1267 **Schlamberger Brezar, Mojca:** Odgovori sodobnih slovenskih jezikovnih virov na vprašanja prevajanja francoskih lastnih imen in kulturno-specifičnih izrazov v slovenščino. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 335–340. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1268 **Smole, Vera:** Pomen in vloga (slovenskih) narečij danes. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 557–563. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1269 **Smole, Vera:** Uvodna beseda. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. IX–XII. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
- 1270 **Sozina, Julija A.:** Sodobna slovenistika na Ruski akademiji znanosti. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 341–345. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1271 **Stabej, Marko:** Za slovenščino, za slovenistiko. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 9–10. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
- 1272 **Stanonik, Marija:** Slovenska narečna književnost. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 455–461. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1273 **Starikova, Nadežda N.:** Študijski programi slovenistike, literatura, kultura in literarna kritika na Moskovski državni univerzi. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 347–351. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Podpis na nasl. str.: Nadežda Starikova. Izvleček; Abstract.
- 1274 **Stritar, Mojca:** Slovenščina in drugi jeziki – vrednota ali grožnja? Programi slovenskih parlamentarnih strank 2008. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 353–358. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1275 **Sturm Schnabl, Katja:** Enciklopedija slovenskega jezika in literature na Koroškem (1. del: Od začetkov do leta 1938). Zgodovinsko ozadje. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 567–570. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1276 **Sturm Schnabl, Katja:** Slovensko narečje v funkciji komunikacijskega sredstva za tuje prisilne delavce v letih 1938–1945 v političnem okraju Celovec. Dokumentacija o slovenskem življu do 2. svetovne vojne. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 371–391. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1277 **Suljević, Darinka:** Pot k Tobakovi hruški : (enodejanka kot primer narečne ustvarjalnosti v praksi). *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 487–495. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1278 **Šekli, Matej:** Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 291–318. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Preglednice. Izvleček; Abstract.
- 1279 **Škofic, Jožica:** Zemljepisna lastna imena med narečjem in knjižnim jezikom. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 219–234. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Fotografija. Izvleček; Abstract.

- 1280 **Šorli, Mojca:** Pridobivanje podatkov o slovenščini za izdelavo slovensko-tujejezičnih slovarjev. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 359–364. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Tabeli. Izvleček; Abstract.
- 1281 **Štumberger, Saška:** Nekaj značilnosti govornega jezika Slovencev v Nemčiji. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 413–424. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1282 **Tanturovska, Lidija:** Mestoto i ulogata na nekoj jazični pojav vo mas-mediumite. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 527–534. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1283 **Tetovska Troeva, Margarita:** B"lgarskijat dialekten atlas. Obobštavašt tom – prostranstvenovremevi model na b"lgarskija ezik. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 589–606. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1284 **Tivadar, Hotimir:** Fonetika in realno gradivo – izbira(nje), pridobivanje, urejanje in analiza govornih medijskih besedil. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 365–369. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1285 **Tomova, Elena:** Bolgarskie perevody sovremennyh slovenskih poetov : (Vida Mokrin - Pauer, Brane Mozetič, Tone Škrjanec, Peter Semolič). *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 371–378. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1286 **Toporišič, Jože:** Glasoslovje in naglas moščanskega govora v primeri s slovenskim knjižnim jezikom. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 101–108. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1287 **Trobevšek, Marko:** Pouk materinščine in jezikoslovje. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 379–384. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1288 **Uzenjova, Elena S.:** Staroobradčeskie govory v Bolgarii : sovremennoe sostojanie. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 141–147. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1289 **Vintar, Špela:** Slovenski prevodoslovni korpus. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 385–391. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1290 **Vitez, Primož:** Lektoriranje in odgovornost. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 393–399. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1291 **Vižintin, Marijanca Ajša:** Slovenščina v osnovni šoli – priložnost za medkulturni dialog. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 401–407. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1292 **Vranić, Silvana:** Prilog istraživanju govora Obrova. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 109–118. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1293 **Weiss, Peter:** Oblikoslovni podatki v slovenskem narečnem slovarju. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 255–268. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1294 **Weiss, Peter:** Slovensko pravopisje in korpusi. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 409–412. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.

- 1295 **Yeroshina Pobirk, Olga, Zaranšek, Petra, Šuster, Simon:** Besedne skice za slovenščino. Kritični pogled. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 413–422. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1296 **Zemljarič Miklavčič, Jana, Stabej, Marko, Krek, Simon, Zwitter Vitez, Ana:** Kaj in zakaj v referenčni govorni korpus slovenščine. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 423–428. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Priloga. Izvleček; Abstract.
- 1297 **Zubčić, Sanja:** Akcenatski sustav mjesnog govora Obrova. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 119–133. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Preglednici. Izvleček; Abstract.
- 1298 **Zuljan Kumar, Danila:** Členitev po aktualnosti v narečnem besedilu. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 187–201. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.
- 1299 **Zupan Sosič, Alojzija:** Kolonizacija slovenske literarne zgodovine. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 429–435. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1300 **Zwitter Vitez, Ana, Zemljarič Miklavčič, Jana, Stabej, Marko, Krek, Simon:** Načela transkribiranja in označevanja posnetkov v referenčnem govornem korpusu slovenščine. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 437–442. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1301 **Žagar Karer, Mojca:** Terminološko svetovanje med teorijo in prakso. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 443–448. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1302 **Žaucer, Rok, Marušič, Franc:** Jezikovno svetovanje, praksa in ideali. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 449–456. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1303 **Žele, Andreja:** Enojezični slovarji – sledenje pomenskosti besed oz. kaj in kako pravi raba. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana, 2009. Str. 457–461. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 28).
Izvleček; Abstract.
- 1304 **Žele, Andreja:** Vsakdanje vloge ali vplivi krajevnega govora v lokalnih medijih. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, 2009. Str. 543–556. (Obdobja. Metode in zvrsti. 26).
Izvleček; Abstract.

2010

- 1305 **Bandelj, David:** Sodobna proza Slovencev v Italiji : tipologije romana 1980–2010. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 11–17. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1306 **Bartol, Andrej:** Poskus pojasnitve vprašanja o izvoru Trubarjevega rodu. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 507–511. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1307 **Bizjak Končar, Aleksandra:** Trubarjeva pridiga Sermo de vocabulo fidei in sodobni pridržni diskurz. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 291–301. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1308 **Bjelčevič, Aleksander:** Cilj posvečuje sredstva: argumentativne zmote v primeru Smolnikar. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 19–25. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.

- 1309 **Bjelčević, Aleksander:** Kaj spada v starejšo književnost do Pisanic? *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 3–8. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1310 **Bjelčević, Aleksander:** Samo še ena obletnica? *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. IX–XII. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
- 1311 **Blažević, Zrinka:** Konfesionalni identitet i konfesionalna kultura slovenskog protestantizma iz perspektive teorije konfesionalizacije. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 513–526. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1312 **Blažić, Milena Mileva:** Poučevanje starejše slovenske književnosti v devetletki – študij primera Primož Trubar. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 205–216. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1313 **Blažić, Milena Mileva:** Utopije v sodobni slovenski mladinski književnosti (1980–2010). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 27–32. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1314 **Bonazza, Sergio:** Novo o fra Gregoriju Alasii da Sommaripa. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 527–545. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1315 **Borovnik, Silvija:** Podobe tujosti v delih nekaterih sodobnih slovenskih prozaistk. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 33–40. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1316 **Bošnjak, Blanka:** Sodobna slovenska kratka potopisna pripoved. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 41–47. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1317 **Cavazza, Silvano, Blancato, Sebastiano:** Primož Trubar in Gorizia and Friuli. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 547–556. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1318 **Ciperle, Jože:** Nikodem Frischlin – nemirni poet, rektor protestantske stanovske šole v Ljubljani (1582–1584). *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 557–570. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1319 **Čurkina, Iskra V.:** Slovenskie protestanty i formirovanie slovenskoj identičnosti. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 9–18. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1320 **Deželak Trojar, Monika:** Adam Skalar in njegov rokopisni kodeks – Skalarjevo prevajalsko delo. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 19–40. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1321 **Durić, Dejan, Žigo, Iva Rosanda:** Lakanovska žudnja u romanu Anđeli Brane Mozetiča. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 49–55. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.

- 1322 **Dzjuba Pogrebnejak, Olena:** Odyn ukrains'kyj motyv Bezimennogo dreva Drago Jančara. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 57–62. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1323 **Đukić, Nada:** Branje dela Pocestnica avtorice Benke Pulko kot avtobiografije, ženskega itinerarija in zgodbe uspešne blagovne znamke. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 63–68. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1324 **Gaši, Nataša, Poniž, Denis:** Postsocialistični in tranzicijski smeh – slovenska komedija po letu 1991, izbrani primeri. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 69–75. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1325 **Golja, Marko:** Med ekstazo in ekstazo : (pripis k poeziji Vide Mokrin - Pauer). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 77–83. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1326 **Gospić, Ana, Čupković, Gordana:** Književne i jezično-stilske odrednice glagoljske i ćirilske Table za dicu. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 303–321. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1327 **Grošelj, Robert:** Vezljivost glagolov izhodiščno mišljenjskega pomena in njihovih tvorjenk v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 323–345. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Shema. Izvleček; Abstract.
- 1328 **Haramija, Dragica:** Sodobni slovenski socialno-psihološki mladinski roman. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 85–91. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1329 **Hedžet Tóth, Cvetka:** Paul Tillich – kaj je to protestantsko načelo. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 571–584. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1330 **Hladnik, Miran:** Nagrada kresnik 2010. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 93–99. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Graf. Izvleček; Abstract.
- 1331 **Hribar, Nataša, Nikolovski, Gjoko:** Oblikovanje slovenskega in makedonskega knjižnega jezika. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 347–356. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1332 **Jakop, Tjaša:** Dvojinke oblike v delih protestantskih piscev. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 357–369. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1333 **Jelenko, Tanja:** Sodobna slovenska žanrska in mladinska književnost v srednjih in strokovnih šolah. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 101–107. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1334 **Jembrih, Alojz:** Trubarova zauzetost kod prevođenja i tiskanja hrvatskih knjiga u Urachu. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 41–51. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.

- 1335 **Jensterle Doležal, Alenka:** Telo kot predmet manipulacije : (primerjava dveh romanov: Ivan Cankar, Hiša Marije Pomočnice in Berta Bojetu, Filio ni doma). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 109–116. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Podpis na nasl. str.: Alenka Jensterle Doležal. Izvleček; Abstract.
- 1336 **Jereb, Robert:** Nekateri vidiki kritikovega položaja v instituciji slovenske literarne kritike. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 117–122. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1337 **Jezernik, Božidar:** Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak? *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 53–72. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1338 **Jovanovski, Alenka:** Transformativna moč v sodobni poeziji 2004–2010. Fragmenti. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 123–129. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1339 **Jovič, Pavle, Osolnik, Vladimir:** Razsvetljenci med prvimi biografi Primoža Trubarja. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 585–593. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1340 **Kerševan, Marko:** Reformacij, protestantsko krščanstvo in značilnosti moderne družbe. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 595–605. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1341 **Klimau, Ihar:** Prymaž Trubar jak biblejny perakladčyk : (na prykladze prypavesci pra sejbita, Mc. 13:1–1–23; Mk. 4:1–20, 23). *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 371–383. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1342 **Klobčar, Marija:** »Inu koledniki ob božiči pojo« – Trubarjeva interpretacija ljudske pesmi in ljudskega. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 73–86. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1343 **Kodre, Petra:** Reformacija in protireformacija pri pouku književnosti v slovenski šoli v 20. stoletju. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 217–227. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1344 **König, Dorothea:** Nemško poznavanje Slovenije v Trubarjevem času. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 607–618. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1345 **Kovač, Zvonko:** Odnos protestantske in medkulturne hermenevtike. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 87–95. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1346 **Kozak, Krištof Jacek:** Absurd kot sodobna oblika tragične izkušnje v Šumiju Petra Božiča. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 131–136. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1347 **Krakar Vogel, Boža:** Obravnava književnosti reformacije kot didaktični izziv. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 229–240. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Tabeli. Izvleček; Abstract.

- 1348 **Kraker Vogel, Boža:** Sodobna slovenska književnost v gimnazijskem učbeniku Branja 1 kot spodbuda za branje literarne klasike. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 137–143. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1349 **Kravos, Bogomila:** Tržaški tekst in Kobalova drama Afrika ali Na svoji zemlji. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 145–150. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1350 **Latković, Ivana:** Modaliteti reprezentacije i horizonti invencije prošlog u romanima D. Merca Gallilejev lestenec i I. Škamperlea Kraljeva hči. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 151–156. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1351 **Latković, Ivana:** Reformacija u romanu Bogovec Jernej Ivana Pregelja. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 97–111. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1352 **Laznik, Anita:** Protestantizem v esejistiki Marjana Rožanca. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 113–121. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1353 **Leben, Andrej:** O »Zrelih rečeh« in drugih stvarih Lojzeta Kovačiča. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 157–163. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1354 **Legan Ravnkar, Andreja:** Terminološki in stilistični vidik poimenovanja verskih pojmov v protestantizmu in obdobju katoliške prenovе. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 385–399. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1355 **Matajc, Vanesa:** Dominanta časa in dominantna prostora v sodobnem slovenskem romanu. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 165–171. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1356 **Menoni, Simona:** Poslikava nekdanje kapele v gradu Negova. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 473–482. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1357 **Mihurko Ponž, Katja:** Mesto kot literarni lik v treh sodobnih slovenskih romanih. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 173–178. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1358 **Mugerli, Marko:** Povezanost švicarske in slovenske reformacije. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 619–625. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Tabeli. Izvleček; Abstract.
- 1359 **Nartnik, Vlado:** Petrov stol pomlad izgane. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 123–127. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1360 **Novak Popov, Irena:** Mlada slovenska poezija zadnjega desetletja. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 179–185. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.

- 1361 **Ogrin, Matija:** Skalarjev rokopis, 1643. Meditativna proza v kontekstu katoliške obnove. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 129–146. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1362 **Olaziregi Austiza, Mari José, Pregelj, Barbara:** Zlata doba, železna doba ali doba literature? Vprašanje periodizacije, reformacije, protireformacije v luči opozicije med vizualno-ustnim ter pisnim skozi optiko slovenske, baskovske in španske literarne zgodovine. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 147–157. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1363 **Orel, Irena:** Kranjski jezik v besedilih 16. in začetka 17. stoletja. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 401–415. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Preglednica. Izvleček; Abstract.
- 1364 **Pavičič, Mladen:** O pripovedovalcu v dveh srednjeevropskih postmodernističnih romanih. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 187–193. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1365 **Pelešenko, Jurij:** Reformatorske tendencii v ukrajinski kul'ture konca XV-načala XVI vv. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 627–637. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1366 **Petkovska, Nada:** Balkanska trilogija na Dušan Jovanovik : (vo kontekstot na tendenciite vo sovremenata slovenečka, balkanska i svetska literatura). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 195–201. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1367 **Pezdirč Bartol, Mateja:** Grumova nagrada v slovenskem literarnem sistemu. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 203–209. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1368 **Podbevšek, Katarina:** Resničnostni govor v uprizoritvi Zupančičevega Hodnika : (sodobna gledališkolektorska izhodišča). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 211–217. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1369 **Pogačar, Timothy:** Škoda, da je bil Trubar luteranec. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 159–167. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1370 **Polanc Podpečan, Gizela:** Koan kot literarni žanr. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 219–224. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1371 **Poniž, Denis:** Primož Trubar v slovenski dramatiki. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 169–175. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1372 **Pospíšil, Ivo, Przybylski, Michal:** Conservative and traditional tendencies in contemporary Slovene, Czech, Slovak, Polish, and Russian literatures. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 225–231. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1373 **Potocco, Marcello:** Raba podobja in avtonomnost pesniške pozicije : (nekaj opazk ob mlajši slovenski liriki). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 233–238. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.

- 1374 **Pregelj, Barbara:** Recepcija slovenske literature med špansko govorečimi. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 239–246. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Tabela, graf. Izvleček; Abstract.
- 1375 **Premk, Francka:** Trubar, Dalmatin, Bohorič, Krelj in prevajalsko načelo »ad rudes«. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 417–431. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27). Izvleček; Abstract.
- 1376 **Radičeski, Naume:** Vzporedno analitično branje romanov Severni sij Draga Jančarja in Pastoral Vlada Žabota. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 247–252. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Izvleček; Abstract.
- 1377 **Rojc, Tatjana:** Transcendenca in imanenca: književnost Borisa Pahorja, Alojza Rebule, Miroslava Košute. Preteklost, prihodnost ali univerzalnost? *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 253–260. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Izvleček; Abstract.
- 1378 **Rozman, Andrej:** Položaj slovaške književnosti po letu 1989 v kontekstu razvojnih prelomnic v drugi polovici 20. stoletja. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 261–167. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Izvleček; Abstract.
- 1379 **Scherber, Peter:** Nikodem Frischlin in njegovo delovanje na Kranjskem (1582–1584). *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 639–648. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27). Izvleček; Abstract.
- 1380 **Sevšek Šrnel, Špela:** Med družbenim in individualnim – slovenska in slovaška kratka proza po letu 1989. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 269–274. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Izvleček; Abstract.
- 1381 **Smolej, Mojca:** Prvine govorenega jezika kot temeljni stilemi v sodobni slovenski prozi. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 275–282. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Izvleček; Abstract.
- 1382 **Snoj, Jurij:** Dalmatinova pesmarica in slovensko reformirano bogoslužje. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 483–504. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27). Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1383 **Sosič, Sarival:** Stičnost sodobnega slovenskega slikarstva in poezije. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 283–289. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1384 **Sozina, Julija A.:** Slovenski literarni predor v svobodno družbo : (pridobitve in izgube). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 291–295. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Izvleček; Abstract.
- 1385 **Stabej, Marko:** Prišleki in čefurji. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 297–304. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29). Izvleček; Abstract.
- 1386 **Stankovska, Petra:** Vpliv protestantskih izobražencev na pravopis slovenskega in češkega jezika v 16. stoletju. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 433–440. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27). Izvleček; Abstract.

- 1387 **Stanonik, Marija:** Filološki in teološki vidik besede pri Primožu Trubarju : (odlomek). *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 177–191. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1388 **Starc, Sonja:** Učbeniška besedila o Primožu Trubarju. Izbor izraznih sredstev vrednotenja v verbalnih in večkodnih besedilih ter njihova vloga na besedilni ravni. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 241–259. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Ilustr. Izvleček; Abstract.
- 1389 **Starikova, Nadežda N.:** Èpoha reformaciji v slovenskoj istoričeskoj proze : (roman I. Tavčara »Hronika u usad'by Vysokoe«). *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 193–201. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Podpis na nasl. str.: Nadežda Starikova. Cir. Izvleček; Abstract.
- 1390 **Starikova, Nadežda N.:** Sodobni slovenski zgodovinski roman : visoko (elitno) in (množično) trivialno. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 305–309. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Podpis na nasl. str.: Nadežda Starikova. Izvleček; Abstract.
- 1391 **Stramljič Breznik, Irena:** Besedna družina bog v slovenskih biblijskih prevodih 16. stoletja. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 441–450. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1392 **Strsoglavc, Đurđa:** Kako se govori v sodobni slovenski prozi. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 311–318. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1393 **Subiotto, Namita:** Odsev slovenske literarne produkcije (1980–2010) v Makedoniji. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 319–325. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1394 **Škamperle, Igor:** Verska reformacija in prenova Cerkve – stičišča, nasprotja, dileme. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 649–656. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1395 **Šuler Galos, Jasmina:** Ciganska usoda v dveh delih Ferija Lainščka. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 327–333. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1396 **Tokarz, Božena:** V mreži domišljije, asociacij in spominov ali o prozi Vlada Žabota. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 335–342. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1397 **Tomova, Elena:** Protestantske teme pri poučevanju slovenskega jezika na Plovdivski univerzi v Bolgariji. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 261–264. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1398 **Toporišič, Jože:** Kako izpisovati glasovje knjižne slovenščine. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 451–459. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1399 **Toporišič, Tomaž:** Medbesedilnost in medmedijskost sodobne slovenske (ne več) dramske pisave. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 343–348. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.

- 1400 **Trobevšek, Marko:** Sodobna (slovenska) književnost v gimnaziji. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 349–354. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1401 **Vidmar, Tadej:** Ideja vseživljenjskosti učenja pri slovenskih protestantih. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 265–274. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1402 **Vižintin, Marijanca Ajša:** Izziv za nadarjene bralce in bralke : program Obrazi knjige. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 355–361. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1403 **Vižintin, Marijanca Ajša:** Podobe priseljencev in etničnih skupnosti v sodobni slovenski mladinski prozi. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 363–369. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1404 **Vollmaier Lubej, Janja:** Sodobna koroška proza. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 371–377. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1405 **Wojtoń, Regina:** Słoweńscy i polscy twórcy postmodernistyczni. »Rzemieślnicy«, »kpiarze« czy »immoralisci«? *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 379–385. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1406 **Zagoda, Tomislav:** The subject and national ideological paradigms within the post-communist context : (in Möderndorfer's novel Predmestje). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 387–392. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1407 **Zemljak Jontes, Melita:** Kritični jezikovnokulturni vpogled v oddaje Televizije Slovenija. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 393–402. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Preglednice, grafi. Izvleček; Abstract.
- 1408 **Zgonik, Nadja:** Jezikovni eksperimenti na likovnem prizorišču sodobnosti. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 403–409. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1409 **Zorman, Barbara:** Ekran na knjižni strani. Reprezentacija avdiovizualnega v izbranih primerih sodobne slovenske proze. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 411–417. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1410 **Zupan Sosič, Alojzija:** Sodobna slovenska književnost (1980–2010). *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 9–10. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
- 1411 **Zupan Sosič, Alojzija:** Transrealizem – nova smer sodobnega slovenskega romana? *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 419–424. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1412 **Žbogar, Alenka:** Ljubezen v sodobni slovenski kratki pripovedni prozi in srednješolski pouk književnosti. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 425–431. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1413 **Žbogar, Alenka:** Pouk književnosti slovenske reformacije za 21. stoletje. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 275–287. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Tabela, prilogi. Izvleček; Abstract.

- 1414 **Žele, Andreja**: Pomen Bohoričeve slovnice za slovensko skladnjo. *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva na Slovenskem)*. Ljubljana, 2010. Str. 461–470. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 27).
Izvleček; Abstract.
- 1415 **Žerjal Pavlin, Vita**: Sonetni cikli v slovenskem pesništvu 1980–2010. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 433–439. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.
- 1416 **Žitnik Serafin, Janja**: Lev Detela in nekatere značilnosti sodobne književnosti izseljencev. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana, 2010. Str. 441–446. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 29).
Izvleček; Abstract.

2011

- 1417 **Arhar Holdt, Špela, Arčan, Mihael**: Avtomatsko pridobivanje besednih zvez iz korpusa z uporabo leksikona SSJ. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 13–20. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1418 **Avsenik Nabergoj, Irena**: Predsodki do judov pri Ivanu Cankarju in Stefanu Zweigu. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 21–26. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1419 **Babič, Saša**: Paremiologija – na križišču jezikoslovja in slovstvene folkloristike. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 27–31. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1420 **Bednarska, Katarzyna**: Poljsko-slovenske medjezikovne interference kot vzrok napak pri pouku slovenščine kot tujega jezika. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 33–37. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1421 **Benjak, Mirjana, Ljubešić, Marko**: Istarski razvod bez »kunfina« : (povijesni, društvenopovijesni i književni aspekti spomenika u nastavi). *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 39–44. (Obdobja. Simpozij = Symposium ; 30).
Schema. Izvleček; Abstract
- 1422 **Bernjak, Elizabeta**: Učinkovitost dvosmernega dvojezičnega izobraževanja v Prekmurju. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 45–51. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1423 **Blažić, Milena Mileva**: Meddisciplinarni pogled na pravljice – študij primera deklice brez rok (ATU 510). *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 53–59. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1424 **Blažić, Milena Mileva**: Medmedijski projekt – Slovenska mladinska književnost na spletu. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 61–67. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1425 **Buić, Mirna**: Jezikovni stik med slovenščino in italijanščino v luči jezikovnih ideologij in praks dveh generacij v Izoli. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 69–74. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1426 **Červ, Gaja, Kalin Golob, Monika**: Raziskovanje slovenskega novinarskega diskurza : meddisciplinarnost in vloga jezikoslovja. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 75–82. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Schema. Izvleček; Abstract

- 1427 **Deželak Trojar, Monika:** Skalarjev rokopis 1643–2011 : elektronska znanstvenokritična izdaja rokopisnega kodeksa. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 83–88. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1428 **Dobrovoljc, Helena, Krek, Simon:** Normativne zadrege – empirični pristop. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 89–97. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Sliki, tabela. Izvleček; Abstract.
- 1429 **Dukič, Davorin:** Kaj lahko slovenistiki prinese teorija argumentacije? *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 99–105. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1430 **Đukanović, Maja:** Slovenske etnografske prvine v slovaropisju. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 107–112. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1431 **Erjavec, Tomaž:** Slovenska prevodna književnost 1948–1918: digitalna knjižnica in korpus AHLIB. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 113–120. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1432 **Erjavec, Tomaž, Jerele, Ines, Kodrič, Maša:** Izdelava korpusa starejših slovenskih besedil v okviru projekta IMPACT. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 121–127. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1433 **Erzetič, Manca:** Psihologija, literatura in gledališče v meddisciplinarni interakciji : (študija primera: Ajshil, Oresteja). *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 129–135. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1434 **Fišer, Darja, Ljubešić, Nikola:** Avtomatsko luščenje hrvaško-slovenskega leksikona iz primerljivih korpusov. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 143–150. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1435 **Fišer, Darja, Pollak, Senja, Vintar, Špela:** Samodejno luščenje definicij iz specializiranih besedil. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 145–150. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabeli. Izvleček; Abstract.
- 1436 **Gallik, Ján:** Komparativna analiza slovinsko-slovenske avtorske rozprávky. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 151–156. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1437 **Golež Kaučič, Marjetka:** Folkloristika in literarna veda : sorodni, vendar tekmovalni znanstveni disciplini. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 157–164. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Notni zapis. Izvleček; Abstract.
- 1438 **Grgič, Matejka:** Semiotika in teorija simbolov : kaj nam povesta o odnosu govorcev do (lastnega) jezika? *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 165–170. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1439 **Gruda, Marlena:** Psihološko v prozi Vlada Žabota. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 171–177. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1440 **Haramija, Dragica, Batič, Janja:** Slovenska kulturna dediščina v zgodbah in podobah. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 179–184. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.

- 1441 **Hedžet Tóth, Cvetka:** Kocbekova metafizika kot afirmacija življenja. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 185–192. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1442 **Ivanova, Najda:** Jezikoslovni pristopi v imagoloških raziskavah : bolgarska tema v Aškerčevi poeziji. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 193–198. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1443 **Jaklitsch Jakše, Katarina:** Turki v zrcalu slovenske književnosti. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 199–204. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1444 **Jakop, Nataša:** Stičišča jezikovne pragmatike in frazeologije. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 205–211. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1445 **Jelenko, Tanja:** Medpredmetno povezovanje in timsko sodelovanje dijakov na srednji strokovni šoli. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 213–218. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1446 **Jemec Tomazin, Mateja, Žagar Karer, Mojca:** Prav(n)a terminologija. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 219–225. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1447 **Jović, Pavle:** Prva slovenska slovnica v odmevnih delih in zapisih evropskih intelektualcev v 17. in 18. stoletju. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 227–232. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1448 **Kalenić Ramšak, Branka:** Recepcija književnosti v španskem jeziku : še vedno španska vas? *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 233–239. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1449 **Kern, Irma:** Meddisciplinarni elementi v bralnem odzivu na Hemingwayev roman Komu zvoní. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 241–247. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1450 **Kosem, Iztok, Može, Sara:** Rešitve slovničnih zagat na dosegu miške : analiza napak v besedilih učencev in dijakov za potrebe elektronskega slovničnega vira. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 249–257. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabeli, slike. Izvleček; Abstract.
- 1451 **Kovačević, Borko, Đukanović, Maja, Panić, Natalija:** O nekaterih značilnostih udeleženskih vlog pri izglagolskih samostalnikih v srbsčini in slovenščini. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 259–264. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1452 **Krajnc Ivič, Mira:** Uvod v analiziranje šaljivega v pogovarjanjih. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 265–270. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1453 **Kraker Vogel, Boža:** Razvijanje kulturne zmožnosti pri pouku slovenščine. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 271–277. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1454 **Krevs Birk, Urška:** Z jezikovno biografijo do slovenščine ljubljanskih študentov germanistike. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 279–284. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.

- 1455 **Leben, Andrej:** Avtobiografija kot raziskovalni predmet v humanistiki. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 285–289. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1456 **Ličen, Lidija:** »Le dobro si zapomni, ljubi bralec, kar si bral, da boš z glave znal«. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 291–298. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Slike. Izvleček; Abstract.
- 1457 **Marjanovič Umek, Ljubica:** Od socialnega k notranjemu govoru : govor kot posrednik med kulturo in otrokovo mislijo. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 299–305. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Slike. Izvleček; Abstract.
- 1458 **Medved Udovič, Vida:** Recepcija radijske igre za otroke in književna vzgoja. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 307–312. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1459 **Mikolič, Vesna, Beguš, Ana:** Meddisciplinarne pomenotvorne zmožnosti v procesih (de)terminologizacije turistične terminologije. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 313–319. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Slike. Izvleček; Abstract.
- 1460 **Mikolič Južnič, Tamara:** Vpliv besedilnih tipov na pojavljanje nominalizacije v slovenščini : korpusna raziskava. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 321–327. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1461 **Nečak Lük, Albina:** Medstrokovni pristopi v slovenskih etničnih študijah. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 329–335. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Preglednica. Izvleček; Abstract.
- 1462 **Ogrin, Matija, Javoršek, Jan Jona, Erjavec, Tomaž:** Rokopisi slovenskega slovstva baročne in razsvetljenske dobe : predmet več ved in metod. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 337–341. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1463 **Osolnik, Vladimir:** Jezikoslovje in literatura v srednjeveških besedilih južnih Slovanov. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 343–349. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1464 **Ožbot, Martina:** Interdisciplinarnost – je sploh (še) mogoče drugače? *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 351–356. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1465 **Petkovska, Nada:** Interdisciplinarnost vo slovenistikata vo dometot na dramskata/teatarskata umetnost. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 357–364. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1466 **Pilipenko, Gleb:** Interferenčni pojavi v slovenskem jeziku prekmurskih Madžarov v primerjavi s srbskim jezikom vojvodinskih Madžarov. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 365–370. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1467 **Plotnikova, Olga:** Meddisciplinarnost v teoriji in praksi poučevanja slovenščine v ruskem jezikovnem okolju. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 371–377. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1468 **Polanc Podpečan, Gizela:** Bardo Todol in slovenska sodobna dramatika : (Ivo Svetina: Tibetanska knjiga mrtvih, Dane Zajc: Jagababa). *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 379–382. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.

- 1469 **Polovina, Vesna, Panić, Natalija:** Suprasegmentna obeležja u diskursu TV debata. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 383–389. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Cir. Izvleček; Abstract.
- 1470 **Pregelj, Barbara:** Slikanica kot preplet besede in podobe : primer Lile Prap. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 391–396. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1471 **Rozman, Tadeja, Krapš Vodopivec, Irena:** Jezikovni pouk slovenščine – stanje in želje. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 397–403. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Graf, tabela. Izvleček; Abstract.
- 1472 **Schlamberger Brezar, Mojca:** Slovenski členki v luči Ducrotove integrirane pragmatike. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 405–411. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Shemi. Izvleček; Abstract.
- 1473 **Smolej, Mojca:** Jezikovna stilistika ali zakaj brati obliko besedila. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 413–417. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Schema, tabela. Izvleček; Abstract.
- 1474 **Smotlak, Maja:** Literarni izzivi hrbtnega pesnjenja ali »Knjiga na knjigo ... pesem«. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 419–425. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Slike. Izvleček; Abstract.
- 1475 **Stanonik, Marija:** Magija besede = zagovori. Žanrska opredelitev zagovorov. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 427–431. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Slike. Izvleček; Abstract.
- 1476 **Starc, Sonja:** Stik disciplin v besedilu iz besednih in slikovnih semiotskih virov. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 433–440. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Sliki, tabela. Izvleček; Abstract.
- 1477 **Stritar, Mojca:** Zakon o varstvu potrošnikov med (lahko razumljivim) jezikom, politiko in pravom. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 441–447. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1478 **Šek Mertük, Polonca:** Neupoštevanje pravopisnih pravil v učnih pripravah na nastope pri matematiki. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 449–454. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1479 **Šekli, Matej:** Sinhronija in diahronija v opisnem in zgodovinskem jezikoslovju. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 455–460. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1480 **Šifrar Kalan, Marjana:** Leksikalna razpoložljivost kot eden izmed kriterijev za izbor besedišča pri poučevanju. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 461–467. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1481 **Škrubej, Katja:** Jezik, viri prava in država v slovenski in evropski ravni zgodovini. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 469–474. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1482 **Šrimpf, Katarina:** Motiv izgube poti : raziskovalni vidiki. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 475–480. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1483 **Teplan, Dušan:** K počiatkom modernej literárnej vedy v Strednej Európe. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 481–487. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1484 **Tivadar, Hotimir:** Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 489–495. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.

- 1485 **Toporišič, Tomaž:** Meddisciplinarnost in medmedijskost v literarnih in kulturnih študijih. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 497–501. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1486 **Tušek, Jelena:** Slovensko-hrvatski lažni prijatelji. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 503–508. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1487 **Vičar, Branislava:** Moralna vrednost živali v diskurzu biotske raznovrstnosti. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 509–514. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1488 **Vidovič Muha, Ada:** Nekaj poudarkov iz 30-letne zgodovine simpozija Obdobja. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 515–524. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1489 **Vintar, Špela:** Samodejno odkrivanje semantičnih premikov v prevodih. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 525–531. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabele. Izvleček; Abstract.
- 1490 **Vižintin, Marijanca Ajša:** Razvijanje medkulturne kompetence in podpora šolam v okolju. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 533–538. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1491 **Wtorkowska, Maria:** Fleksja czasownika u dziecka dwujęzycznego. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 539–544. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1492 **Zagoda, Tomislav:** Non-place of novel in Slovenia's transition. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 545–550. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1493 **Zupan, Jure:** Hierarhična mreža pomenov slovenskih glagolov. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 551–557. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1494 **Zwitter Vitez, Ana:** Korpus GOS in njegova uporaba v raziskovalne, didaktične in ljubiteljske namene. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 559–564. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Sliki. Izvleček; Abstract.
- 1495 **Zwitter Vitez, Ana:** Povej mi karkoli in povem ti, kdo si : ugotavljanje avtorstva besedil. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 565–570. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Slika. Izvleček; Abstract.
- 1496 **Žbogar, Alenka:** Medpredmetno povezovanje pri pouku književnosti. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 571–576. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Tabela. Izvleček; Abstract.
- 1497 **Žele, Andreja, Bauman, Jasna:** Slovenski znakovni jezik med normo in prakso. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 577–582. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.
- 1498 **Žitnik Serafin, Janja:** Nekdanji in današnji pomen literarne zgodovine v sklopu migracijskih študij. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana, 2011. Str. 583–588. (Obdobja. Simpozij = Symposium. 30).
Izvleček; Abstract.

- Ahačič, Kozma 1189
 Arhar Holdt, Špela 1190, 1417
 Arčan, Mihael 1417
 Arizankovska, Lidija 953, 1191
 Avsenik Nabergoj, Irena 1021, 1418
 Babič, Matjaž 618
 Babič, Saša 1419
 Babič, Stjepan 485
 Badurina, Lada 980
 Bajić, Ljiljana 1137
 Balašova, Elena A. 981
 Balažic Bulc, Tatjana 1192
 Bálint Čeh, Júlia 739
 Bandelj, David 1305
 Barbarič, Štefan 1, 26, 63, 106, 171, 269, 333
 Bartol, Andrej 1306
 Batič, Janja 1440
 Bátorová, Mária 846
 Bauman, Jasna 1497
 Bečková, Marta 380
 Bedenk, Kasilda 1193
 Bedina, Katarina 334, 547
 Będkowska Kopczyk, Agnieszka 982
 Bednarska, Katarzyna 1420
 Beguš, Ana 1459
 Belc, Jasna 1092
 Beljaeva, Julija 107
 Belšak, Aleksandra 847, 1022
 Benčič, Živa 381
 Benedik, Francka 548
 Benedik, Metod 382–383
 Benjak, Mirjana 807, 1138, 1421
 Bergamo, Marija 549, 619
 Bergmann, Hubert 1194
 Bergoč, Simona 1195
 Bernard, Antonia 620, 740
 Bernik, France 64, 108, 172, 270, 335, 550
 Bernjak, Elizabeta 848, 1083, 1196, 1422
 Beršadska, Marianna L. 741
 Bešter Turk, Marja 1197
 Birk, Matjaž 849
 Bitenc, Maja 1198
 Biti, Vladimir 742
 Bizjak Končar, Aleksandra 1307
 Bjelčevič, Aleksander 743, 1139, 1308–1310
 Blancato, Sebastiano 1317
 Blatnik, Andrej 1023
 Blažek, Pavle 109, 173, 271
 Blažeka, Đuro 1199
 Blažević, Zrinka 1311
 Blažič, Milena Mileva 850, 983, 1024, 1084, 1140, 1200–1201, 1312–1313, 1423–1424
 Bobrownicka, Maria 2, 65, 110, 174, 336, 384, 456
 Bogataj Gradišnik, Katarina 851
 Bokal, Ljudmila 1085
 Bonazza, Sergio 385, 744, 852, 1314
 Borovnik, Silvija 853, 1025, 1315
 Bošković, Lidija 854
 Bošnjak, Blanka 1026, 1141, 1316
 Božič, Zoran 1142
 Bratuž, Lojzka 386, 457
 Bregant, Mihael 678
 Brejc, Tomaž 111, 337
 Brlečić Vujić, Branka 272, 338, 387, 458, 551–552, 679, 745–746, 855, 1027
 Browne, Wayles 621
 Brozović, Dalibor 339
 Buić, Mirna 1425
 Buttlerowa, Danuta 66
 Capuder, Andrej 112
 Catrinescu, Eva 340
 Cavazza, Silvano 1317
 Cesar, Ivan 27, 113, 175, 388
 Cetnarowicz, Antoni 486
 Ciperle, Jože 3, 1318
 Cooper, Henry R., Jr. 28, 114, 747, 856, 1028
 Cossuta, Rada 712, 748, 857, 1086
 Cvetko, Dragotin 4, 29, 224
 Cvetko Orešnik, Varja 389, 487
 Czapik, Barbara 553
 Čamata, Nina 749
 Čeh, Jožica 858, 984, 1029
 Čejka, Mirek 488, 622, 713, 750, 859
 Čepelevska, Tatjana 860, 1030
 Čerče, Danica 861, 1202
 Čermák, František 862, 985
 Černelič Kozlevčar, Ivanka 341
 Červ, Gaja 1203, 1426
 Čopić, Špelca 67, 273, 342
 Čupković, Gordana 1326
 Čurkina, Iskra V. 68, 623, 714, 751, 1319
 Dąbrowska Partyka, Maria 30, 69, 115, 554
 Damjanović, Stjepan 489
 Dapit, Roberto 863, 1031
 Darasz, Zdzisław 70, 116, 176, 343, 459, 555–556, 680, 752
 Degan Kapus, Majda 1143
 Demiraj, Shaban 490, 624
 Deretić, Jovan 71
 Derganc, Aleksandra 225, 753–754, 864, 986, 1087
 Dermitzakis, Babis 755
 Deželak Trojar, Monika 1320, 1427
 Dimitrov, Ljudmil 1144
 Dobovšek Sethna, Jelisava 1088
 Dobrovoljc, Helena 1428
 Dogramadžieva, Ekaterina 390
 Dolar, Jaro 226
 Doleschal, Ursula 1204
 Dolgan, Marjan 274, 344, 865
 Dolgan, Milan 865
 Dolinar, Darko 117, 557–558
 Dolinar, France M. 391
 Domej, Teodor 5
 Dović, Marijan 1205
 Dragar, Katja 1089
 Drozda, Miroslav 177
 Dukič, Davorin 1429
 Dular, Janez 6, 392

- Duličenko, Aleksander D.** 491, 625, 1090
Durić, Dejan 1321
Durjava, Iztok 275
Dzjuba Pogrebniak, Olena 756, 1032, 1322
Đukanović, Maja 559, 1091, 1206, 1430, 1451
Đukić, Nada 1323
Eichler, Ernst 492
Eismann, Wolfgang 626
Enčeva, Ilka 1033
Erbič, Darja 1092
Erdeljac, Vlasta 1002
Erjavec, Aleš 345
Erjavec, Tomaž 1207–1208, 1233, 1253, 1431–1432, 1462
Erzetič, Manca 1433
Eržen, Andreja 1209
Fabinc, Ivo 227
Faganel, Jože 681
Ferbežar, Ina 1093, 1210–1211
Ferluga Petronio, Fedora 393, 560, 627, 866
Filimonova, Tatjana 867
Fišer, Darja 1212, 1434–1435
Flaker, Aleksandar 31, 72, 178, 276, 561, 682
Fried, István 757, 868
Furlan, Metka 493, 628, 715
Gacoin Marks, Florence 869
Gadanyi, Karel 460, 562
Gajdova, Ubavka 1213
Gajšek, Nevenka 1092
Gallik, Ján 1436
Gantar, Kajetan 32, 228, 394, 629
Gantar, Polona 1214
Garde, Paul 494
Gaši, Nataša 1324
Giesemann, Gerhard 33, 73, 118, 179, 229, 277, 346, 395–396, 461, 563–564, 683, 758
Gjurin, Velemir 74, 230
Gladkova, Hana 870
Glavan, Mihael 278, 397
Glazer, Alenka 119, 180, 565
Glušič, Helga 120, 181, 871
Godini, Neva 462, 566
Golema, Martin 759
Golež Kaučič, Marjetka 760, 1437
Golja, Marko 1325
Gorjanc, Vojko 1094
Gospić, Ana 1326
Grafenauer, Bogo 231
Grdina, Igor 398, 463, 495, 872
Greber, Erika 684
Greenberg, Marc L. 399, 716
Grgas, Stipe 761
Grgič, Matejka 1438
Grmič, Vekoslav 232, 347, 400, 464, 567
Grochola Szczepanek, Helena 1215
Grosman, Meta 568, 873, 1145
Grošelj, Robert 1327
Gruda, Marlena 1439
Gvozdanović, Jadranka 496, 569
Ġurčinov, Milan 182, 279, 685
Habitzel, Kurt 916
Hádek, Karel 233
Hafner, Stanislav 497, 630
Hanko Břizová, Ludmila 280
Haramija, Dragica 874, 1034, 1146, 1328, 1440
Hartman, Bruno 498
Hedžet Tóth, Cvetka 875, 1329, 1441
Heřman, Sáva 631
Herrity, Peter 499, 570, 632, 762, 876
Hladnik, Miran 121, 401, 763, 877, 1035, 1216, 1330
Höfler, Janez 402
Homoláč, Jiří 571, 633
Honzak Jahić, Jasna 878, 987
Horvat, Mojca 1217
Horvat, Sonja 572
Horvat, Vladimir 634
Hošnová, Eva 1095
Hranjec, Stjepan 1147
Hribar, Nataša 1218, 1331
Humar, Marjeta 348, 635, 1096
Hüttl Hubert, Maria 636
Ibler, Reinhardt 686, 764
Inkret, Andrej 281
Ismajli, Rexhep 500
Ivančič Kutin, Barbara 988, 1036, 1219
Ivanova, Najda 1097, 1220, 1442
Ivanović, Radomir 282
Jähnichen, Manfred 7, 75, 122, 183, 283, 349
Jaklitsch Jakše, Katarina 1443
Jakop, Nataša 1444
Jakop, Tjaša 1221, 1332
Jakopin, Franc 34, 76, 123, 501, 637, 717
Jakopin, Primož 879–880
Jamnik, Tatjana 982
Jamnik, Tilka 1148
Jan, Zoltan 765, 881, 1037, 1149, 1222
Janko, Anton 234, 403–404, 573–574, 766
Javornik, Miha 767–768
Javoršek, Jan Jona 1253, 1462
Jelenko, Tanja 1333, 1445
Jembrih, Alojz 235, 284, 405–406, 502, 769, 1334
Jemec Tomazin, Mateja 1098, 1223, 1446
Jenko, Elizabeta 1224
Jensterle Doležal, Alenka 882–883, 1038, 1150, 1335
Jereb, Robert 1336
Jerele, Ines 1432
Jerman, Frane 77, 124, 236, 285
Jesenšek, Marko 718, 884–885, 989
Ježernik, Božidar 1337
Jovanovski, Alenka 1338
Jovčeva, Marija 735, 770
Jović, Pavle 1339, 1447
Jug Kranjec, Hermina 184
Junković, Zvonimir 575
Jurančič, Janko 8

- Juvan, Marko** 407, 576–577, 687, 771–774, 886
- Kalenić, Vatroslav** 9
- Kalenić Ramšak, Branka** 775, 1448
- Kalin Golob, Monika** 887, 1225, 1426
- Kanič, Ivan** 1099
- Karabelova Panova, Magda** 286
- Karničar, Ludvik** 1226
- Katnić Bakaršić, Marina** 990
- Keipert, Helmut** 776
- Kenda Jež, Karmen** 719, 991
- Kern, Damjana** 1227
- Kern, Irma** 1449
- Kernev Štrajn, Jelka** 777
- Kerševan, Marko** 1340
- Király, Nina** 125
- Kirova, Milena** 1151
- Klimau, Ihar** 1341
- Klobčar, Marija** 1342
- Kluge, Rolf-Dieter** 126, 185, 237
- Kmecl, Matjaž** 35, 78, 127, 465–466
- Knez, Mihaela** 1228
- Kobos, Zuzanna Krystyna** 1229
- Kocijan, Gregor** 778, 877, 888, 1039
- Kodre, Petra** 1152, 1343
- Kodrič, Maja** 1040
- Kodrič, Maša** 1432
- Koletnik, Mihaela** 1100
- Komac, Nataša** 992
- Komelj, Milček** 186, 779
- König, Dorothea** 1344
- Konstantinović, Zoran** 187, 287, 350, 889
- Kopczyk, Michał** 1153
- Kopecký, Milan** 238
- Kordigel, Metka** 578
- Koren, Evald** 128, 288, 890, 1041
- Kořenský, Jan** 638, 891
- Koritnik, Barbara** 1154
- Koron, Alenka** 892, 1042
- Korošec, Tomo** 893, 993, 1101
- Koruza, Jože** 10, 79, 408
- Kos, Janko** 11, 36, 289, 780
- Kosem, Iztok** 1450
- Köstler, Erwin** 781
- Košmrlj Levačič, Bronislava** 1102
- Košuta, Miran** 579, 1043
- Kovač, Zvonko** 720, 782–783, 894–895, 1044, 1155, 1345
- Kovačević, Borko** 1451
- Kováčik, Lubomír** 784
- Kowalska, Urszula** 129
- Kozak, Krištof Jacek** 1346
- Kozár, Aleš** 1045, 1156
- Krajčovič, Rudolf** 503
- Krajnc Ivič, Mira** 1452
- Kraker Vogel, Boža** 1046, 1157–1158, 1347–1348, 1453
- Kralj, Lado** 1047
- Kramarić, Zlatko** 467
- Kranjc, Janez** 504, 639
- Kranjc, Simona** 896, 994, 1103
- Kranjec, Marko** 580
- Krapš Vodopivec, Irena** 1471
- Kravar, Miroslav** 12, 37, 80, 409
- Kravos, Bogomila** 1349
- Krečič, Peter** 188
- Kreft, Lev** 290, 351
- Krek, Simon** 1214, 1296, 1300, 1428
- Kremenšek, Slavko** 13, 38, 130, 291
- Krevs Birk, Urška** 1454
- Kril, Mihajlo** 835
- Križaj Ortar, Martina** 292
- Kroupová, Libuše** 293, 352
- Krstič Sedej, Adriana** 1092
- Krysin, Leonid P.** 897
- Kryzia, Władysław** 898, 1048, 1230
- Kržišnik, Erika** 239, 294, 899, 995–996
- Kuchar, Rudolf** 505, 640, 900
- Kudělka, Viktor** 39
- Kuna, Herta** 14
- Kunzmann Müller, Barbara** 295, 353, 468, 581–582, 641, 721, 901
- Kurent, Tine** 131, 902
- Kuret, Niko** 410
- Kuret, Primož** 81, 132, 189
- Kurjan, Inessa** 722, 785, 1231
- Kurkina, L. V.** 506, 642, 723
- Kuzmič, Mihael** 903
- Larsen, Svend Erik** 786
- Latković, Ivana** 1159, 1350–1351
- Lauer, Reinhard** 643
- Lavrova, Alexandra** 1104
- Laznik, Anita** 1049, 1232, 1352
- Leben, Andrej** 1050, 1353, 1455
- Ledinek, Nina** 1233
- Leerssen, Joep** 787
- Legan Ravnikar, Andreja** 904, 1105, 1234, 1354
- Leitner, Andreas** 40, 82, 133, 190, 583, 688
- Lenček, Rado L.** 584, 644
- Lewaszkievicz, Tadeusz** 507
- Ličen, Lidija** 1456
- Lifanov, Konstantin V.** 788
- Limon, David** 905, 1051
- Lipnik, Jože** 906
- Lipovec, Albinca** 134, 191
- Ljubešić, Marko** 1235, 1421
- Ljubešić, Nikola** 1434
- Logar, Janez** 83
- Logar, Tine** 508
- Logar Berginc, Nataša** 997, 1094, 1236
- Logar Pleško, Alenka** 580
- Lőkös, István** 135, 192, 240
- Lončarić, Mijo** 411, 645, 1237
- Lozar Štamcar, Maja** 1106
- Lukan, Walter** 509
- Lukács, István** 907
- Mahnič, Joža** 136, 296
- Majdič, Viktor** 297, 1238
- Makarova, Irina** 998
- Mamić, Mile** 510, 789

- Mańczak, Witold** 511, 646
Marc Bratina, Karin
1239–1240
Mareš, František Václav 512
Marinčič, Katarina 908
Marinko, Petra 1107
Marjanovič Umek, Ljubica
1103, 1457
Markič, Jasmina 909, 1241
Markov, Boris 513
Marković, Slobodan Ž. 298
Martinović, Juraj 41, 84, 137,
193, 299, 354
Marušič, Franc 1242, 1302
Masslenikova, N. V. 647, 689
Matajč, Vanesa 910, 1052,
1355
Matešić, Josip 15, 42, 138,
469, 585, 790
Maurer Laussegger, Herta
355, 1243
Mečkovska, Nina 241, 356
Meden, Ahac 1244
Medved Udovič, Vida 1160,
1458
Mejstřík, Vladimír 293, 352
Melik, Vasilij 16, 43, 85, 139,
242
Menoni, Simona 1356
Mercina, Marija 911
Merše, Majda 243, 648, 724,
791, 912, 1245–1246
Meyer Fraatz, Andrea 690,
792
Micklesen, Lew R. 514, 649
Mihailă, Gheorghe 515, 650
Mihurko Poniž, Katja 913,
1053, 1161, 1357
Mikolič, Vesna 1108, 1247,
1459
Mikolič Južnič, Tamara 1460
Milanović, Branko 86, 140,
194
Mitrović, Marija 87, 141, 300,
357, 793–794, 914
Mladenov, Marin 142
Mojsova Čepiševska, Vesna
1162
Moravec, Dušan 195
Moszyński, Leszek 516, 651
Može, Sara 1248, 1450
Mugerli, Marko 1358
Muhovič, Jožef 915
Murn, Ante 301
Mühlberger, Günter 916
Naenko, Mihajlo K. 795
Nagode, Aleš 796
Narat, Jožica 725, 1109
Nartnik, Vlado 88, 143, 196,
358, 470, 586–587, 797,
917, 1249, 1359
Nazor, Anica 517, 652
Nečak Lük, Albina 1461
Nemec, Krešimir 302, 359,
588, 691, 798
Neuhäuser, Rudolf 44, 144,
197, 303, 653
Neweklowsky, Gerhard 244,
360
Nidorfer Šiškovič, Mojca
1103, 1110, 1250–1251
Nikčević, Vojislav P. 518
Nikolovski, Gjoko 1331
Nilsson, Nils Åke 198, 304
Novak, Boris A. 692, 799
Novak, France 89, 245, 305,
726, 800, 1111
Novak, Vilko 412
Novak Popov, Irena 306, 693,
918–919, 1054–1055, 1163,
1252, 1360
Nübler, Norbert 654
Oczkova, Barbara 45, 90, 145
Ogrin, Matija 1208, 1253,
1361, 1462
Okuka, Miloš 146
Olaziregi Austiza, Mari José
1362
Olof, Klaus D. 17, 46, 91, 147,
199, 246, 307, 361
Ondrejovič, Slavo 519, 655
Orel, Irena 413, 656, 727, 801,
920, 999, 1112–1113, 1254,
1363
Orešnik, Janez 520
Orožen, Martina 18, 47, 148,
247, 414–415, 471, 589,
657, 728, 802, 921, 1056,
1114, 1255
Orzechowska, Hanna 19, 48,
92, 248
Osolnik, Vladimír 521, 658,
803, 922, 1339, 1463
Osolnik Kunc, Viktorija 1115
Ožbot, Martina 1464
Pakulanka, Alicja 149, 200
Palavestra, Predrag 150, 201
Paliga, Sorin 923
Pallasová, Eva 522, 659, 729,
804, 924
Pančíková, Marta 925
Pánek, Jaroslav 416
Panov, Branko 417
Panič, Natalija 1451, 1469
Paternu, Boris 20–21, 49,
93–94, 151, 202, 249, 308,
362, 418, 472, 590, 660,
694–695, 926
Patridge, Monica 661
Pavičić, Mladen 1256, 1364
Pečnik, Daniela 1000
Pečnik, Janko 1001
Peev, Kosta 730, 805, 927,
1120
Peković, Slobodanka 152
Pelešenko, Jurij 1365
Pemič, Monika 1257
Perd'ochová Sklárová, Anna
1258
Perko, Manca 1148
Peserl, Metka 928
Petermann, Jürgen 363, 469
Peti Stantič, Anita 929, 1002,
1116, 1259
Petkovska, Nada 930, 1057,
1164, 1366, 1465
Petráček, Věra 293, 352,
419, 591
Petrov Slodnjak, Maria 420
Petzer, Tatjana 931
Pezdirc Bartol, Mateja 932,
1058, 1165, 1367
Pilipenko, Gleb 1466
Pirih Svetina, Nataša 1093,
1229, 1260
Pirjevec, Jože 364

- Pirjevec, Marija** 421, 662, 696
Pleterski, Janko 203
Plotnikova, Olga 1467
Podbevšek, Katarina 1166, 1368
Podlesnik, Blaž 806, 1179
Pogačar, Timothy 933, 1369
Pogačnik, Jože 22, 50, 95, 153, 204, 250, 309, 422–423, 473, 523, 592–593, 697
Pogorelec, Breda 154, 205, 251, 424, 934
Pohl, Hans-Dieter 524, 594
Pokorn, Danilo 425
Pollak, Senja 1435
Polanc Podpečan, Gizela 935, 1003, 1059, 1117, 1167, 1261, 1370, 1468
Polovina, Vesna 1469
Pompe, Gregor 936
Poniž, Denis 310, 365, 426, 595, 1324, 1371
Pop Atanasov, Gorgi 427
Popovska, Elena 937
Pospíšil, Ivo 1060, 1168, 1372
Potocco, Marcello 1373
Potočnik, Iva 1169
Potrata, Majda 698
Potthoff, Wilfried 155
Požgaj Hadži, Vesna 807
Pregelj, Barbara 938, 1170, 1362, 1374, 1470
Premk, Ana 1118
Premk, Francka 252, 596, 939–940, 1118, 1375
Pretnar, Tone 23, 51, 96, 156, 206, 253, 311, 366, 428–429, 474, 525
Priestly, Tom 430, 597, 808
Pronk, Tijmen 1262
Prunč, Erich 24, 431, 663, 1263
Przybylski, Michal 1372
Pszczola, Joanna 941
Puc, Katarina 1131
Pulko, Simona 1264
Radičeski, Naume 942, 1061, 1376
Raecke, Jochen 526, 598, 699, 809, 943, 1265
Rajhman, Jože 254, 432
Rakar, Atilij 433
Reichmayr, Michael 1266
Reinhart, Johannes 810
Reisp, Branko 434
Ressel, Gerhard 527
Rijavec, Andrej 207, 255, 475
Rizman, Rudi 944
Rode, Matej 256, 312, 435, 476
Rojc, Tatjana 1062, 1377
Rotar, Janez 52, 945
Rozman, Andrej 1378
Rozman, Tadeja 1471
Rupel, Dimitrij 926
Rusek, Jerzy 528, 664
Ryžova, Maja 97, 157, 700
Sabo, Olga 1206
Sajovic, Tomaž 158, 257, 436, 599, 811, 946, 1004, 1063, 1119
Sakrausky, Oskar 258
Samide, Irena 947, 1064, 1171
Schaller, Helmut W. 529, 665, 812, 948
Schaumann, Gerhard 159, 208, 313
Schellander, Anton 367
Scherber, Peter 160, 209, 259, 437, 477, 530, 600, 666, 701, 813, 949, 1065, 1379
Schlamberger Brezar, Mojca 1267, 1472
Schmiedtová, Vera 1005
Schuller, Aleksandra 1171
Schuster Šewc, Heinz 531
Seitz, Elisabeth 702, 814
Selimski, Ludvig 667
Sevšek Šramel, Špela 1380
Sgallová, Květa 703
Simić, Radoje 98
Sivec, Jože 438, 601
Skaličká, Jiří 161, 210, 314
Skaza, Aleksander 162, 315, 368, 439, 602, 815
Skubic, Andrej E. 950, 1006
Skubic, Mitja 668
Slapšak, Svetlana 211, 260
Slemenjak, Tanja 1173
Smole, Vera 731, 1007, 1120, 1268–1269
Smolej, Mojca 1008, 1121, 1381, 1473
Smolej, Tone 816, 951, 1066, 1174
Smolej, Viktor 316
Smolik, Marijan 261, 440
Smotlak, Maja 1474
Snoj, Jurij 1382
Snoj, Marko 532
Sobočan, Ana M. 1175
Sollner Perdihi, Anka 580
Sonjkin, Viktor 704
Sosič, Sarival 1383
Sozina, Julija A. 817, 952, 1067, 1270, 1384
Spasov, Ljudmil 953
Stabej, Marko 705, 818, 954, 1211, 1271, 1296, 1300, 1385
Stamač, Ante 53, 163, 369
Stančić, Mirjana 478
Stankovska, Petra 1122, 1386
Stankowicz, Aleksandra 164
Stanonik, Janez 533
Stanonik, Marija 54, 99, 317, 441, 479, 603, 669, 819–820, 955, 1009, 1068, 1123, 1176, 1272, 1387, 1475
Stanovnik, Majda 262, 370, 604, 706, 821, 956
Starč, Sonja 1124, 1388, 1476
Starikova, Nadežda N. 707, 822–823, 957, 1069, 1177, 1273, 1389–1390
Staszewski, Jerzy 1010, 1125
Steenwijk, Han 534, 670, 958
Stich, Alexandr 605, 633
Stojanović Pantović, Bojana 371, 442, 606, 824–825, 1070
Stojčevska Antić, Vera 443
Stone, Gerald 671

- Stramljič Breznik, Irena** 1126, 1391
Stritar, Mojca 1274, 1477
Strsoglavec, Đurđa 959, 1071, 1392
Strutz, Janez 372
Sturm Schnabl, Katja 100, 535, 1275–1276
Subiotto, Namita 1072, 1178, 1393
Subotić, Irina 212
Sudilovska, Olga 1179
Suhadolnik, Stane 55, 165, 213, 318, 373, 536
Suljević, Darinka 1277
Suprun, Adam E. 537
Svetina, Peter 960
Szilágyi, Imre 480
Šalamun Biedrzycka, Katarina 214, 319, 374, 481, 607
Šek Mertük, Polonca 1478
Šekli, Matej 1011, 1127, 1278, 1479
Šicel, Miroslav 101, 166, 320
Šifrar Kalan, Marjana 1480
Šivic Dular, Alenka 444, 538, 732–733
Škamperle, Igor 1394
Škofic, Jožica 734, 1012, 1128, 1279
Škrubej, Katja 1129, 1481
Škulj, Jola 826, 961
Šlibar, Neva 1180
Šmitek, Zmago 263
Šorli, Mojca 1280
Špacapan, Adrijana 1181
Šrampf, Katarina 1482
Štih, Bojan 321
Štih, Peter 445
Štuhec, Miran 827, 962
Štumberger, Saška 1281
Šuler Galos, Jasmina 1395
Šulgina, Natalia 963
Šumi, Nace 25, 56, 215, 264, 322, 446
Šundalić, Zlata 447, 482, 608–609
Šuster, Simon 1295
Švedov, Evgenij 708, 828
Tanturovska, Lidija 1282
Taseva, Lora 735, 770
Teplan, Dušan 1483
Tetovska Troeva, Margarita 1283
Tihanov, Galin 610, 829
Tivadar, Hotimir 1013, 1284, 1484
Tokarz, Božena 57, 102, 167, 216, 323, 375, 611, 709, 830, 964–965, 1073, 1182, 1396
Tokarz, Emil 376, 612, 965
Tomić, Lidija 1074
Tomova, Elena 831, 1183, 1285, 1397
Topolińska, Zuzanna 539, 736
Toporišič, Jože 58, 168, 265, 324, 448–452, 483, 540–541, 613, 672–673, 710, 737, 832–833, 966, 1130, 1286, 1398
Toporišič, Tomaž 1399, 1485
Tošović, Branko 1014
Trobevšek, Marko 1287, 1400
Tucovič, Vladka 1075
Turk, Tomaž 1131
Tušek, Jelena 1486
Uličný, Oldřich 967
Uredništvo 59, 169, 217, 266, 377
Uzenjova, Elena S. 1288
Valčanova, Marinela 834
Vascenco, Victor 542
Vasiljeva, Ljudmila 835, 1184
Verč, Ivan 218, 325, 836
Verdinek, Bojana 1185
Vičar, Branislava 1487
Vidmar, Josip 326
Vidmar, Tadej 1401
Vidovič Muha, Ada 267, 453–454, 543, 614–615, 674, 926, 968–969, 1015, 1132, 1488
Vintar, Špela 1289, 1435, 1489
Virk, Tomo 1186
Vitez, Primož 1290
Vižintin, Marijanca Ajša 1291, 1402–1403, 1490
Vladušić, Slobodan 1076
Vodopivec, Peter 327
Vogel, Jerica 1016, 1133
Voje, Ignacij 544
Vollmaier Lubej, Janja 1404
Vončina, Josip 60, 103, 328, 675, 837
Vranić, Silvana 1292
Vrečko, Janez 219, 329, 378, 616, 838, 970
Vrišer, Sergej 455
Vučajnk, Tatjana 1193
Vučenov, Dimitrije 104
Vučković, Radovan 220
Vybíral, Petr 1017
Wegner, Michael 330
Weiss, Peter 738, 1018, 1293–1294
Wójcik, Włodzimierz 331
Wojtoń, Regina 1405
Wörn, Dietrich 221
Wtorkowska, Maria 1491
Yeroshina Pobirk, Olga 1295
Zadnikar, Gita 1244
Zadravec, Franc 61, 105, 170, 222, 268, 332, 379, 617, 711, 839, 971–972, 1077
Zagoda, Tomislav 1406, 1492
Zakrajšek, Katjuša 840
Zamjatina, G. I. 676
Zaviršek Žorž, Nataša 1092
Zaranšek, Petra 1295
Zelenkova, Anna 1187
Zemljak Jontes, Melita 1264, 1407
Zemljarič Miklavčič, Jana 1019, 1296, 1300
Zemskaja, Elena A. 973
Zgonik, Nadja 1408
Zieniukowa, Jadwiga 841
Ziffer, Giorgio 974
Zoltán, András 545
Zor, Miha 1078
Zorko, Zinka 546
Zorman, Barbara 1409
Zorman, Marina 975

- Zubčić, Sanja** 1297
Zuljan Kumar, Danila 1298
Zupan, Jure 1493
Zupan Sosič, Alojzija 842,
976, 1079, 1251, 1299,
1410–1411
Zwitter Vitez, Ana 1296,
1300, 1494–1495
Žabjek, Aleksandra 484, 1080
Žagar, Milena 1092
Žagar Karer, Mojca 1134,
1301, 1446
Žaucer, Rok 1242, 1302
Žbogar, Alenka 977, 1081,
1412–1413, 1496
Žejn, Andrejka 1226
Žele, Andreja 677, 843, 978,
1020, 1135, 1303–1304,
1414, 1497
Željko, Miran 1092, 1136
Žerjal Pavlin, Vita 1415
Žigo, Iva Rosanda 1321
Žigo, Pavol 844
Žitnik Serafin, Janja 1416,
1498
Živančević, Milorad 62
Živančević Sekeruš, Ivana
845, 979, 1188
Žižek Urbas, Andreja 1082
Žmegač, Viktor 223